

અનુક્રમણિકા

અભ્યયન	વિષય	ઉદ્દેશ	પૃષ્ઠ
૧	શબ્દ પરિચય	૭	૧ થી ૪૬
૨	લોક વિજય	૮	૪૬ થી ૧૦૧
૩	શીતોષ્ણીય	૪	૧૦૮ થી ૧૩૮
૪	અમ્યકૃત્ય	૪	૧૩૧ થી ૧૫૬
૫	લોકસાર		૧ ૦ થી ૧૮૬
૫	ધૃતાશ્વ	૫	૨૦૦ થી ૨૩૩
૭	મહાપરિજાલ્યસેદ	—	—
૮	વિમોક્ષ	૮	૨૩૪ થી ૨૮૧
૯	ઉપધાનમૃત	૪	૨૮૧ થી ૩૧૬

પ્રથમ આવૃત્તિ

વીર સવત ૨૪૬૦

વિક્રમ સવત ૨૦૨૦

પ્રત - ૧૦૦૦ એક દુઅર

૧૯૮૨ કિંમત

રૂ. ૩-૭૫

અર્ધી કિંમત

રૂ. ૧-૮૭

મુદ્રક :: મુદ્રણસ્થાન
જ્ઞાતીસાગર રેવણદ મહેતા
જી. જી. બા. ર. ત. ત્રિ. સ.
શાકભાજીદ પાસે, રાજકોટ

આગામી ભવિષ્યના ભવના આયુષ્ય બાંધવાના કારણો

આયુષ્યના ચાર પ્રકાર દેવઆયુષ્ય, મનુષ્યઆયુષ્ય, તિર્યચ્ચ-આયુષ્ય, નરકઆયુષ્ય જીવો ગત ભવમાંથી આયુષ્યના બંધ સાથે પ્રારબ્ધ બાંધીને નવો જન્મ ધારણ કરે છે શુભાશુભ પ્રારબ્ધ પ્રમાણે વર્તમાન ભવમાં સુખ દુઃખ, પ્રતિકૂળતા, અનુકૂળતા, ધનસંપત્તિ, સ્વજનો વગેરે પ્રાપ્ત થાય છે. ભવિષ્યનું પ્રારબ્ધ કેવું બાંધવું તે સંસી પંચેન્દ્રિય જીવતી સ્વતંત્રતા છે વર્તમાન ભવમાં શુભ કર્તવ્યથી શુદ્ધ વિચારોથી શુભગતિ અને સુખના સાધનો પ્રાપ્ત થાય છે અશુભ કર્તવ્યથી અશુભ વિચારોથી અશુભ ગતિ અને દુઃખના સાધનો પ્રાપ્ત થાય છે

દેવનું આયુષ્ય બાંધવાના કારણો

અહિંસા, સત્ય, અચોર્ય, બ્રહ્મચર્યના પાલનથી, અપરિબ્રહ્મથી દાન દેવાથી, તપસ્યા કરવાથી, અકામનિર્જરાથી શીત, તાપ, ક્ષુધા, તૃષ્ણાના કષ્ટો સમભાવે સહન કરવાથી, શુભ કાર્ય અને શુભ અધ્ય-વસાયોથી દેવપણું પામે

મનુષ્ય આયુષ્ય બાંધવાના કારણો

અહિંસા, સત્ય, અચોર્ય, બ્રહ્મચર્ય, દાન દેવું વગેરે શુભ કર્તવ્યથી, વિનય કરવાથી, સરળતાથી (માયાકપટ મૃષાવાદ રહિત ભાવથી) શુભ અધ્યવસાયોથી મનુષ્યપણાને પામે

તિર્યચ્ચ આયુષ્ય બાંધવાના કારણો

જીવોની હિંસા કરવાથી, જીવું ખોલવાથી, ચોરી કરવાથી, પરસ્ત્રી સેવનથી, તીવ્ર ક્રોધ કરવાથી, અભિમાનથી, માયા કપટથી, લોકોને છેતરવાથી, જેરવેર કરવાથી, અશુભ અધ્યવસાયોથી, જીવ મૃત્યુ પછીના ભવમાં પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ, કીડા, પોરા, કુચવા, કીડી, મકોડા, વીછી, પતંગીયા, ભમરા, કુતરા, બીલાડા વાઘ, સિંહ, મોર, પારેવા, ગાય, ભેશ આદિ પશુ પખી જલચર, સ્થળચર, ઉરપર, ભુજપર, ખેચર આદિ તિર્યચ્ચગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

નરક આશુચ્છ ધાધિવાના કારણો

પંચેન્દ્રિકા જીવોની હિંસા કરવાથી કાર્મ માંસના જોશક ખાવાથી મદા ખારજના કારણથી, અતિપરિશ્રદ્ધ સંભવ કરવાના મુનનરી, પરત્રી મેવનથી, અતિતીવ્રકોષ માન, માયા અને લોભ (અનતાનુમધીત્ય કપાયો)થી જીવો મૃત્યુ પછીના જીવે નરકવર્તિમાં નારકી પલ્લે ઉત્પલ્લ ધાધ છે જ્યાં અસીમ કુખો લોભવર્તિ પડે છે જ્યાં આત્માથી જીવોએ અશુભ કાર્યોથી દૂર રહેવું

સવારની પ્રાર્થના (ભાવના ભાવવી)

જમતના સવ જીવો મારા મિત્ર હોયે સદુત્ત કલ્યાણ હોયે મને કેઈ દુરમન માનતા હોય, મારાથી કેઈ પ્રતિકૂળ હોય તેવા સર્વ આત્માતુ પલ્લ કલ્યાણ થયે. તેઓ પ્રત્યે મારા હુકમના કોઈપણ જુલે દેવનો અથ ન રહે જોવી મને સદ્ગુણિ અને શક્તિ હોયે. મારામાંથી કોષ, માન, માયા, લોભ અને રાજકેષ, મોહ અને મમ્મ જાવ દૂર થયે.

અહિંસા, સત્ય, અયોજન પ્રસન્નતા અને અપરિશ્રદ્ધ ભાવની વૃદ્ધિ હોયે. કાન, શિયળ, તપ, સંયમ સહીષ્ણુતા, અર્પણતા, ત્યાગ, સમજાવ, સંતોષ સવ વિનય, દામા, સરજતા અને નમ્રતાના ગુણોની વૃદ્ધિ હોયે મારામાં તથા મારા કુટુંબમાં અન્મના દોષો ન જોવાની જુદિ હોયે

પરાયા દોષ જોવાની, ન ધાઓ વૃત્તિ દે ધંધા;
સૂતા કે ભાજતાં મનમાં, મલીન વિચાર ના હોય;
રહે નહિ વસ્તુની મમતા, બધામાં દો સદા સમતા;
પ્રભુ જોની દમા કર તુ, વિપવને નાસના છૂટે

આશાર

હુ મી કાકરશીવાઈ શાહે મી આવાવાંત સુખ
તેવાર કરી આશુ અને અમી મનુરી આપી ને
જાલ તેને પીને આશાર માની,

મહાનુભાવો

નીચેના ધર્મકરણી કરવામાં ઉપયોગી ધાર્મિક પુસ્તકો અને ઉપકરણો પડતર કિંમત કરતાં અર્ધી કિંમતે આપવામાં આવે છે તો જેઓને જરૂરત હોય તેમણે નીચે બતાવેલ સ્થળેથી મેળવી લેવા અગર પોસ્ટથી મંગાવી લેવા (પોસ્ટેજ ખર્ચ અલગ થશે.)

વિગત

પડતર કિંમત અર્ધી કિંમત

શ્રી જૈન તત્ત્વપ્રકાશ	૬-૦૦	૩-૦૦
સમ્યગ્દર્શન અને અધ્યાત્મ જ્ઞાન	૪-૦૦	૨-૦૦
મહામત્ર આરાધના, શ્રુતજ્ઞાન-		
પ્રશ્નોત્તરી અને તત્ત્વ સંગ્રહ	૪-૦૦	૨-૦૦
શ્રી ધર્મધ્યાન અને સજ્જાયમાળા	૪-૦૦	૨-૦૦
શ્રી આચારાંગ સૂત્રમ્	૩-૭૫	૧-૮૭
શ્રી જૈન જ્ઞાનસાગર	૩-૫૦	૧-૭૫
શ્રી બૃહદ્ જૈન થોક સંગ્રહ	૩-૦૦	૧-૫૦
શ્રી દડકાવ બોધ ગ્રંથ	૩-૦૦	૧-૫૦
અતિસુક્ત બા બ્ર શ્રી વિનોદસુનિનું		
જીવન ચરિત્ર-ગુજરાતી અથવા હિન્દી	૨-૫૦	૧-૨૫
શ્રી સિદ્ધિના સોપાન	૧-૫૦	૦-૭૫
શ્રી નવતત્ત્વ અને જીવ વિચાર	૦-૫૦	૦-૨૫
ભાવના શતકે તથા કર્મ અને		
આત્માનો સંયોગ	૦-૫૦	૦-૨૫
શ્રી પ્રતિક્રમણ સૂત્ર	૦-૪૨	૦-૨૧
શ્રી સામાયિક સૂત્ર	૦-૧૦	૦૦-૫
ગુરુછા ઉત્તના	૪-૨૫	૨-૧૨
કટાસણુ ઉત્તનું	૪-૨૫	૨-૧૨
માળા (નવકારવાળી) સુખડની	૧-૦૦	૦-૫૦
પુસ્તકો સુકવા માટે લાકડાના સાપડા	૧-૦૦	૦-૫૦

• સ્થળ :
દિવાન પરા શેરી નં ૬
રાજકોટ.

શ્રી શામજી વેલજી વીરાણી અને
શ્રી કંડવીબાઈ વીરાણી સ્મારક ટ્રસ્ટ.

સ્વર્ગસ્થાની તિથિઓ,

પૃ પિનાથી,

શ્રી ગામજી વેલજી વીરાણી

[સં. ૨૦૦૨ મહા વદ ૧૨, તા ૨૮-૨-૪૬]

પૃ માતૃમી,

શ્રી કઠવીઝી વીરાણી

[સં. ૨૦૧૦ ભાદરવા શુક ૧૪, તા. ૧૧-૯-૫૪]

બા. ધ્ર વિનોદમુનિશ્રી,

[સં. ૨૦૧૩ આવણ શુક ૧૨ તા. ૭-૮-૫૭]

૪

ઉપશંકત તિથિઓઅ

કુકુળીજનો તથા રનેલીઓ

પોતાના આત્માની ઉદાત્તિને માટે બ આત્માઓના
જીવનમાંથી અનુકરણીય મત-નિયમ જેવા કે સામાયિક
પ્રતિક્રમણ સ્વર શોધિદાર ઉપવાસ બ્રોહ્મચર્યા આચાર્ય,
ઉલ્લાસી આદિ તપ પોતાના ભાવ પ્રભાવે કરી તેઓની
વાચના પદ્યોત્સાહિયો આત્માના ઉદ્ધારને
જેવી તમ બિનતી.

આત્મજય

સ્મરણાંજલિ

“અસંરવયં જીવિય મા પમાયઈ”

પોતાના હૃદયની ચિરતન પ્રકાશતી
ધર્મ શાન-જયોતે

અમારા જીવનમા પણ ધર્મતા તેજ પાથરનાર

સ્વ. પૂ. પિતાશ્રી

શામજી વેલજી વીરાણી

તેમજ

સ્વ. પૂ. માતૃશ્રી

કડવીનાઈ વીરાણી

અને

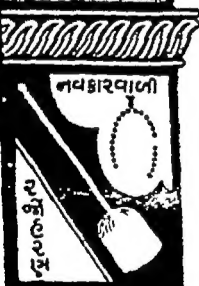
જીવનથીજ ધર્મતા રંગે રંગાયેલા

સ્વ. બા. બા. વિનોદ મુનિશ્રી ને

શ્રી આચારાંગ સૂચક
સમર્પણ

વિ. દુલ્લભજી શામજી વીરાણી

ના વંદન

સારાના સહાર વિષે

રે રે જાલિમ જગ સહુ તારો જુઠો આ વહેવાર છે રે,
નિરભય કરતો નઠારો. સારાનો સંહાર છે રે.

નમ્ર રાક કસ્તુરી મૃગો નિજન વન વસનાર,
મરે કસ્તુરી કારણે, લાખો બની શીકાર,
શી ગુણકારી કસ્તુરી માટે તેને શીરે છૂરી,
વિના ભયે બુડો શ્વાન ભસનારો.
સારાનો સહાર છે રે.

કાતળી કાતળી શેરડી, હાથે હાથ કપાઈ,
વાડે વાડે પીલાઈને, ફાંતે ફાત ગ્રવાઈ,
શી રમની છે મધુરી માટે તેને શીરે છૂરી,
આવળ કેરી બાજુ, કોઈ ન જનારો,
સારાનો સહાર છે રે.

દાડમને ડાલર કળી, અણુ ખીલી ચુટાય,
અર્ક કાજ ઉકળાઈને માળા કાજ વીધાય;
શી સુગંધી તેમા ભરી, માટે તેને શીરે છૂરી,
આવળ કેરા કુલડા કોઈ ન જોનારો
સારાનો સહાર છે રે. ....

“ આચાર્ય દેવો મવ : ”

મારા પરમ ઉપકારી, ધર્મહેતુભૂત
પરમ પૂજ્ય શાસન બૂપણુ
મહારાજમી ૧૦૦૮ બાલ્યાબ્રમણ્યાગી પદિતરત્ન,
મહા પ્રભાવશાળી પ્રખર તત્ત્વજ્ઞાની જ્યોત્સ્વી
મહાન આત્મા,

મુનિશ્રી પ્રાણુલાલજી સ્વામીને

મારા અત કરણના શુદ્ધ ભાવથી
કોટિ કોટિ વદન હોભે

❀ શાન્તિ ! શાન્તિ ! ! શાન્તિ ! ! !

શુદ્ધાનુશાળી,
દુષ્કાલ શામલ વીરાણી

નિવેદન

“ અસંખ્યં જીવિય મા પમાયણ ”

સ્વર્ગસ્થ આ ધ્રુવિનોદમુનિજી આગમોક્ત જિનવાણીના પરમ ભક્ત હતા જિનાગમવચનો પર એમની અગાધ શ્રદ્ધા હતી અને ‘ અસંખ્યં જીવિય મા પમાયણ ’ (જીવન તૂટ્યું સંધાતું નથી માટે ક્ષણ માત્રનો પણ પ્રમાદ ન કરવો જોઈએ) આ તેમનું ધ્યેય હતું

વીતરાગની વાણીનો વિશેષ પ્રચાર કેમ થાય એની એમના હૃદયમાં ઘણી જ ધગશ હતી વીતરાગના વચનોનું શ્રદ્ધાન્ કરીને એમણે ભાગવતી દીક્ષા અગીકાર કરી એમની દીક્ષા સંસ્કાર વિધિમાં અમે નિમિત્ત ન થઈ શક્યા, એ અમારી કમનસીબી છે વીતરાગ વાણીના પ્રચારની એમની જે ઉત્કૃષ્ટ ઇચ્છા હતી તે સદ્ભાવનાની પૂર્તિરૂપે વીતરાગવાણીમાંથી જે ઉત્તમ જ્ઞાન કે જે નિત્ય આવક-જીવનમાં ઉપયોગી થઈ શકે તેવા આહિત્યનું પ્રકાશન કરીને અમુક અંશે એ દુઃખને હળવું કરવા અમારા ચિત્તને શાન્ત્વન આપવાનો સ્વલ્પ પ્રયત્ન કરી આ અથ સ્વર્ગસ્થ આ ધ્રુવિનોદમુનિજીને શ્રદ્ધાજલિરૂપે અર્પણ કરીએ છીએ

સ્વર્ગસ્થ મુનિશ્રી નિર્વાણ પામ્યા પછી તેમના સ્વર્ગારોહણનું જે નિમિત્ત સરખાયું, તેનું વર્ણન તથા તેમના આદર્શ જીવનનો વૃતાંત મક્ષિત્તમાં આ અથમાં આપેલ છે તેમ જ તેમના અનુપમ

જીવનને આવરી લેતો અથ ગુજરાતી તથા હિન્દી ભાષામાં જુદા જુદા
અથ કેપે પ્રકાશન થયેલ છે "શ્રી આચારાજ મૂત્રમ્" નામનો
અથ અમો શ્રી જૈન ધર્મપ્રેમી મુમુક્ષુઓ અમલ મૂકીએ છીએ જેમાં
શબ્દાર્થ તથા ભાવાર્થ સ્પષ્ટ રીતે છેલેલ છે

આવા શ્રેયો મુત્તી કિંમતે મળી શકે તો તેનો લાભ મો
ઠેાઈ વધારે પ્રમાણમાં લીએ અને જૈન જ્ઞાનનો પ્રચાર વધે એ
કારણને જો અને અમારા સ્વ પૂ પિતાશ્રીની જે ધરા અત
કરણી ધમશ અને આકાંક્ષા હતી તેમ જ તેઓશ્રીની સૂચના હતી
તે પ્રમાણે આજે આ અથ "શ્રી આચારાજ મૂત્રમ્ પ્રથમ સંસ્કૃતિ"
તેમ જ શ્રી જૈન તત્ત્વ પ્રકાશ, શ્રી સમ્યક્દર્શન અને અધ્યાત્મ જ્ઞાન,
મહામત્ર આરાધના ક્રુતજ્ઞાન પ્રશ્નોત્તરી અને તત્ત્વ સમૂહ, શ્રી જૈન
જ્ઞાનસાગર શ્રી જુદા જૈન યોગ સમૂહ, શ્રી દરકાવ ભાષ
અથ, શ્રી ધર્મધ્યાન અને સુલ્લઝાય માળા, અતિમુક્ત બા પ્ર શ્રી
વિનોદમુનિનું જીવન ચરિત્ર (ગુજરાતી) તથા (હિન્દી), શ્રી
સિદ્ધિના સોપાન, શ્રી નવતત્ત્વ અને જીવ વિચાર ભાવના સતક
તથા કર્મ અને આત્માનો સંયોગ, શ્રી પ્રતિકમલ સૂત્ર, શ્રી સામાજિક
મૂત્ર જેવા ધાર્મિક શ્રેયો અને ધાર્મિક ઉપદેશો પ તર કિંમત કરતા
અર્ધા કિંમત આપીને તેઓશ્રીની ઇચ્છા અને ભાવનાને માન
આપ્યાનો અમોને મપૂર્ણ આનંદ થાય છે તે સાથે આ જાણી
પ્રથમ આવૃત્તિ જૈનધર્મપ્રેમી પ્રમાણ અમલ આદર રજુ કરવાના
અમને પ્રાપ્ત થયેલા શુભ અવસર બદલ અમારી જાતને કૃતકૃત્ય
માનીએ છીએ

લિ. આત્મબધુ,

કુલબજાર સામજી બીરાણી

સ્વ. ધર્મનિરાગી પૂજ્ય

શ્રી શામળ વેલ્લ વીરાણી

બા. બ્ર શ્રી વિનોદસુનિનું સક્ષિપ્ત જીવન ચરિત્ર.

*

આ પુસ્તક બા. બ્ર. શ્રી વિનોદસુનિના સ્મૃત્સર્થિ પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે તેથી તેમના જીવન ચરિત્રના પુસ્તકમાંથી અહીં સંક્ષિપ્તમાં તેઓશ્રીનું જીવન વૃત્તાંત છાપવામાં આવેલ છે અને તેમને આ ગ્રંથ અર્પણ કરવામાં આવે છે

આ પરમ નૌરાગી અને દયાના પુજ જેવા આ પુરુષનો જન્મ વિક્રમ સવત ૧૯૯૨ પોર્ટ્સુદાન (આફ્રિકા) માં કે જ્યાં વીરાણી કુટુંબનો વ્યપાર આજ દિવસ સુધી ચાલુ છે, ત્યાં થયો હતો.

શ્રી વિનોદકુમારના પુણ્યવાન પિતાશ્રીનું નામ શેઠશ્રી દુર્લભજી શામજી વીરાણી અને મહાભાગ્યવાન માતૃશ્રીનું નામ બેન મણિબેન વીરાણી બન્નેનું અસલ વતન રાજકોટ (સૌરાષ્ટ્ર) છે બેન મણિબેન ધાર્મિક ક્રિયામાં પહેલેથી જ રુચિવાળા હતા, પરંતુ શ્રી વિનોદકુમાર ગર્ભમાં આવ્યા પછી વધારે દૈવધર્મી અને પ્રિયધર્મી બન્યા હતા

પૂર્વ જીવના સંસ્કારથી વિનોદકુમારનું લક્ષ ધાર્મિક અભ્યાસ અને ત્યાગભાવ તરફ વધારે હોવા છતાં તેઓશ્રીએ નોનમેટ્રીક સુધી અભ્યાસ કરી વ્યવહારિક કેળવણી લીધેલી અને વ્યાપારની પેઢીમાં કુશળતા બતાવેલી

તેઓશ્રીએ યુનાઈટેડ કિંગડમ, ફ્રાન્સ, બેલ્જિયમ, હોલેન્ડ, જર્મની, સ્વીટ્ઝર્લેન્ડ, તેમ જ ઈટાલી, ઇંગ્લેન્ડ વગેરે દેશોમાં પ્રવાસ કરેલ સા ૨૦૦૯ના નૌશાળ માસ, સને ૧૯૫૩માં લંડનમાં રાણી એલીઝાબેથના રાજ્યાશોહણ પ્રસંગે તેઓશ્રી લંડન ગયા હતા કાશ્મીરનો પ્રવાસ પણ તેમણે કરેલ, દેશ પરદેશ ફરવા છતાં પણ તેમણે કોઇ વખતે પણ કદમૂળનો આહાર વાપરેલ નહીં

ઉગતી આવતી યુવાનીમાં તેઓશ્રીએ દુનિયાના રમણીય સ્થળો જેવા કે કાશ્મીર ઇંગ્લેન્ડ અને યુરોપનાં સુંદર સ્થળોની મુલાકાત

મહારાજ સાહેબે સ ૨૦૧૭ના જોડ શુક્ર પને સોમવારે માંજશોહ
 મુકામે નક્કી કરી શ્રી જસરાજશાહ વિનોદમુખારને રાજકોટ મળ્યા.
 શ્રી વિનોદમુખારે શ્રી જસરાજશાહની યથાયોગ્ય સેવા બતાવી,
 માંજશોહ રવાના કર્યા અને પોતે નિઃશ્વપૂર્વક દીક્ષા માટે આજ્ઞા માત્રી
 પદ્મ તેજોના પિતાશ્રીની જોડને જોડ વાણી સાંભળી ને તેમને મનમાં
 આપાત થયો અને દીક્ષા માટેનો તેમણે બીજો રસ્તો શોધી કાઢ્યો.

પૂજ્યશ્રી લાલચંદ્ર મહારાજ અને તેમના શિષ્યોનો પરિચય
 મુબમમાં થયેલ હતો અને ત્યારબાદ કોઈ વખત પત્રવહેવાર થયું
 થતો હતો છેલ્લા પત્રથી તેમણે બહુલ હતું જે પૂ. શ્રી લાલચંદ્ર
 મહારાજ, ખીચન ગામે પૂ. આચાર્ય શ્રી સમયમંદલ મહારાજ
 સાહેબ પાસે જ્ઞાનાભ્યાસ બંધે જયા છે પોતાને પિતાશ્રીની આજ્ઞા
 (દીક્ષા માટે) મળે તેમ નથી અને દીક્ષા તો લેવી જ છે આજ્ઞા
 વિના કોઈ ત્રાપ્ત મુનિશાળ દીક્ષા આપશે નહીં અને સ્વયંમેવ દીક્ષા
 સૌરાષ્ટ્રમાં લઈને આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ પાસે જવામાં
 થયું વિદ્યોત ઘાશે જોમ ખારીને તેઓએ દૂર રાજસ્થાનમાં બાલ્યા
 જવાનું નક્કી કર્યું.

તા ૨૪-૫-૫૭ સ ૨૦૧૭ ના વૈશાખ વદ ૧૦ ને શુક્રવારના
 રાજ સાંજના માત્રી સાથે છેલ્લું જમણું કર્યું જોજન કરી, માત્રી
 સામાયિકમાં બેસી ગયા. તે વખતે કોઈને બહુ કર્યા વગર દીક્ષાના
 વિદ્યોતમાંથી બચવા માટે ઘર, કુટુંબ, સૌરાષ્ટ્ર ભૂમિ અને જોડક
 સપ્રદાઈનો પદ્મ ત્યાગ કરી તેઓ ખીચન તરફ રવાના થયા.

શ્રી વિનોદમુનિના નિવેદન પરથી માલુમ પડ્યું કે તા.
 ૨૫-૫-૫૭ના રાજ રાત્રે આઠ વાગે ઘેરથી નીકળી, રાજકોટ જ કચને
 બેધપુર્વની ટિકિટ લીધી. તા ૨૫-૫-૫૭ના સવારે ૮ વાગ્યે મહેસાણા
 પહોંચ્યા ત્યાં બહી કલાક બાકી પહી રહે છે, તે દરમિયાન બામમાં જઈને
 હોય કરવા માટેના વાળ શાખીને બાકીના કલાવી નાખ્યા અને બાકીમાં
 બેસી ગયા. મારવાડ જ કચન તથા બેધપુર જ કચન થઈને તા.
 ૨૬-૫-૫૭ ની વહેલી સવારે જા. વાગ્યે ફોર્સી પહોંચ્યા ત્યાંથી પળે

સ્વ. ધર્માનુરાગી પૂજ્ય

માતૃશ્રી શ્રી કડવીબાઇ વીરાણી

ચાલીને ખીચન ઉપાશ્રયમાં પહોંચ્યાં અને ઉપાશ્રયમાં ધિરાજતા મુનિવરોના દર્શન કર્યા વંદણા નમસ્કાર કરી સુખશાતા પૂછી, બહાર નીકળ્યા અને પોતાના સામાયિકના કપડાં પહેર્યા અને પછી પૂજ્ય શ્રી મુનિવરોની સન્મુખ સામાયિક કરવા બેઠા, તેમાં “જાવ નિયમ પજ્જુવાસામિ દુવિહં તિવિહેણં” ના બદલે “જાવ જીવ પજ્જુવાસામિ તિવિહં તિવિહેણં” બોલ્યા તે શ્રી લાલચદળ મહારાજે સાંભળ્યું અને તેઓશ્રીએ પૂછ્યું કે “વિનોદકુમાર ! તમે આ શુ કરો છો, તેનો જવાબ આપવાને બદલે “અણ્ણાણં વોસિરામિ” બોલી પાઠ પૂરો કર્યો અને પછી વિનયપૂર્વક બે હાથ જોડીને બોલ્યા કે “સાહેબ ! એ તો ખની ચૂક્યું અને મેં સ્વયંમેવ દીક્ષા લઈ લીધી, બરાબર જ છે અને તેમાં કંઈ ફેરફાર થઈ શકે તેમ નથી. આ સિવાય આપશ્રીની ખીજી કોઈ પણ પ્રકારની આજ્ઞા હોય તો ફરમાવો.”

તે જ દિવસે બપોરના શાસ્ત્રજ્ઞ પૂ મુનિશ્રી સમર્થમલજી મહારાજ સાહેબે શ્રી વિનોદકુમાર મુનિને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને સમજાવ્યા કે “તમે એક સારા ખાનદાન કુટુંબના વ્યક્તિ છો તમારી આ દીક્ષા અગીકાર કરવાની રીત બરાબર નથી કારણ કે તમારા માતા-પિતાને આ હકીકતથી દુઃખ થાય અને તેથી મારી સમતિ છે કે રજેહરણની ડાહી ઉપરથી કપડું કાઢી નાખો જેથી તમે શ્રાવક ગણાવ અને જરૂર પડે તો શ્રાવકોનો સાથ લઈ શકો. એમ ત્રણવાર પૂ મહારાજશ્રીએ સમજાવેલા પરંતુ તેમણે ત્રણેય વખત એક જ ઉત્તર આપેલો કે “જે થયું, તે થયું હવે મારે આગળ શુ કરવું તે ફરમાવો.”

શ્રી વિનોદમુનિના શ્રી સમર્થમલજી જેવા મહામુનિના પ્રશ્નના જવાબ પછી ખીચનનો ચતુર્વિધ સઘ વિચારમાં પડી ગયો અને મુનિશ્રીઓ પર સસારીઓનો કોઈ પણ પ્રકારનો આ નિષ્કારણ હુમલો ન આવે તે માટે શ્રી વિનોદમુનિને જણાવવામા આવ્યું કે “અમારી સલામતી માટે તમારે બહેર નિવેદન બહાર પાડવાની જરૂર

છે” ત્યારે શ્રી વિનોદમુનિએ પોતાના હસ્તાક્ષરે નિવેદન શ્રી મધ્ય સમક્ષ પ્રગટ કર્યું, તેનો સાર નીચે મુજબ છે:-

મારા માતા-પિતા મોકલેને વશ થઈને દીક્ષાની આજ્ઞા આપે તેમ ન હતું અને “મસત્તય જીવિય મા પમાયણ” ને આધારે એક ક્ષણ પણ દીક્ષાથી વચિત રહી શકું તેમ નથી, એમ મને લાગ્યું. શ્રી લાલચરણ મહારાજ સાહેબ-વલેશ્વરે અને મારી દીક્ષા માટે વિચારી પછી કરવાનું કહેલ પરંતુ મને સમય માત્રનો પ્રમાણ કરવો ઠીક ન લાગ્યો, તેથી શ્રી અરિહત ભગવતો તથા શ્રી ત્રિહત ભગવતોની સાક્ષીએ મારા ગુરુ મહારાજ સમક્ષ પ્રવચનના પાઠ ભણીને મારા આત્માના કસ્યાણુ માટે દીક્ષા અગ્રીકાર કરી છે. સમાજને જોડો જમાવ ન આવે કે મારી દીક્ષા કલ્પિત ભુક્ષ્યાથી અગર બેરસમજથી થઈ છે તેથી તથા સમાજમાં કૌનશાસનની પ્રભાવના થાવ તે હેતુથી મારે મારો વૃત્તાંત પ્રગટ કરવો ઉચિત છે.

ઉત્તરાધ્યયનના સૂત્રના ૧૬ મા અધ્યયન પરથી મને લાગ્યું કે મનુષ્ય જીવનનું ખરું કર્તવ્ય મોક્ષરેણ આપનારી દીક્ષા જ છે.

કેવટ સુખી મેં મારા બાપુજી પાસે દીક્ષા માટે આજ્ઞા માગી અને એ વખતે પણ પહેલાંની જેમ વાત ઉઠાવી દીધી અને અતલ ઉપકારી એના મારા બાપુજી સમક્ષ હું તેમને કહ્યું ભાષામાં પણ કહી શકતો ન હતો અને બીજી બાબુથી મને થયું કે બાપુજી અશાશ્વત છે અને આવા ઉત્તમ કાર્ય માટે મારે જરાપણ પ્રમાણ કરવો ઉચિત નથી. તેથી મેં વિચારીને આપગણું બાધું છે અને મને પૂછું વિચારજ છે કે, શ્રી વીરપ્રજ્ઞ મહાવીર સ્વામીનો સંકળ સદા મારા આ કાર્યને અનુમોદયી જ તથાસ્તુ.

રાજકોટમાં શ્રી વિનોદમુનિમારના ગયા પછી પાછળથી જાગર પડી કે વિનોદમુનિમાર કેમ રોખાતા નથી એટલે તપાસ થવા માંડી. ગામમાં કયાંય પત્તો ન લાગ્યો. એટલે મહારાજાએ તારા કયાં ક્યાંથી પણ સંતોષકારક સમાચાર સાંપઠવા નહીં. અર્થાત્ પત્તો મળ્યો જ

નહી આમ વિમાસણના પરિણામે પિતાશ્રીને એ મહિના પહેલાંની એક વાતની યાદી આવી તે એ હતી કે તે વખતે શ્રી વિનોદકુમારે આજ્ઞા માગેલી કે “ બાપુજી ! આપની આજ્ઞા હોય તો આ ચાતુર્માસ ખીચન (રાજસ્થાન) જઈ કારણ કે ખીચનમાં પુ ગુરુમહારાજ શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ કે જેઓ સિદ્ધાંત વિશારદ છે અને અનેકાન્તવાદના પૂરા જાણકાર છે, તેઓ ત્યાં ખિરાજમાન છે જેઓશ્રી પાસે શાસ્ત્રજ્ઞાસ કરવા માટે પૂ શ્રી લાલચંદજી મહારાજઆદિ ઠાણા ૪ જવાના છે તો મારી ઇચ્છા પણ ત્યા તેમની પાસે જવાની છે ”

આ વાતચીતનુ સ્મરણ પિતાશ્રીને આવવા સાથે તેઓએ પ. પૂર્ણચંદ્રજી દકને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને વિનોદકુમાર માટેની પોતાની ચિતા વ્યક્ત કરી પડિતજીનુ આ વાતને સમર્થન મળ્યું તેઓશ્રીએ જણાવ્યું કે થોડા સમય પૂર્વે વિનોદકુમારે મારી પાસે જાણવા માગ્યું હતું કે, ખીચનમાં કેવા પ્રકારની સગવડ છે ? આમ મારી સાથે પણ વાર્તાલાપ થયો હતો બન્નેનો આ પ્રમાણે એકમત થતા પિતાશ્રીએ ખીચન તાર કરવા સૂચના કરી. તા ૨૬-૫-૫૭ના રોજ પૃથ્વીરાજજી માલુ ખીચન (રાજસ્થાન) ઉપર તાર કર્યો

તા ૨૮-૫-૫૭ના રોજ જવાબ આપ્યો કે શ્રી વિનોદભાઈએ ખીચનમા સ્વયમેવ દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે એટલે તેમના પિતાશ્રીએ રાવબહાદુરશ્રી એન પી સાહેબ, શ્રી કેશવલાલભાઈ પારેખ અને પડિતજી પૂર્ણચંદ્રજી દક એમ ત્રણેયને શ્રી વિનોદકુમારને પાછા તેડી લાવવા માટે ખીચન મોકલ્યા તા ૨૮-૫-૫૭ના રોજ રવાના થઇ તા ૩૦-૫-૫૭ના રોજ સવારે ફ્લોરી સ્ટેશન પહોંચ્યા બેલગાડીમા તેઓ ખીચન ગયા કે જ્યા સ્થિતિ મુનિશ્રી શીરોમલજી મહારાજ પૂજ્ય પડિતરત્ન શાસ્ત્ર વિશારદ શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ આદિ ઠાણા ૮ તથા પૂજ્ય તપસ્વી મહારાજ શ્રી લાલચંદજી મહારાજ આદિ ઠાણા ૪ ખિગજતા હતા કુલ્લે સાધુ-સાધ્વીની સખ્યા અઢાવીસથી ત્રીસની હતી

પૂછપરછના જવાબમાં શ્રી વિનોદમુનિએ કેશવલાલભાઈ પાસેજને કહ્યું કે ‘ મેં તો દીક્ષા અગીકાર કરી લીધી છે તેમાં કંઈ ફેરફાર થાય તેમ નથી તમે અમારા વીશાળી કુટુંબના હિતેથી એ અને એ સાચા હિતેથી હો તો મારા પૂ. બા અને બાપુજીને સમજાવીને મારી હવે પછીની માટી દીક્ષાની આજ્ઞા અઠવાડીયાની અંદર અપાવી દો એટલું જ નહીં પણ “ સવિ છવ કટ્ટ શાસન રસી ” ની ભાવનામાં અને આજ દિવસ સુધીના મારી ઉપરના ઉપકારના બદલામાં આગમને અનુલક્ષીને મારી ભાવના એ જ હોય અને છે કે મારી દીક્ષા તેઓની દીક્ષાનું નિમિત્ત બને અને મારા માતા-પિતા સદ્ગતિને સાધે અર્થાત્ મારી સાથે દીક્ષા લીએ.

આવા દેહ જવાબના પરિણામે તે જ સમયે શ્રી વિનોદકુમારને પાછા લઈ જવાની ભાવનાને નિષ્ફળના સંપક્ષી અને તા ૩૧-૧-૫૭ ની રાત્રીના રવાના થઈ તા ૨-૬-૫૭ ના સવારે મહા પરીવર્તન ક્ષેત્રનો અનુભવ કરી શ્રી વિનોદકુમારના પિતાશ્રીને તમામ વાતથી વાકેફ કર્યા

થોડા વખતમા ફોલોલીના શ્રી સચે પૂ. શ્રી લાલચદાસ મહારાજને ફોલોલીમાં યોમાસુ કરવાની વિનવળી કરી તેને અસ્વીકાર થવાથી સહ અમગીન બન્યો એટલે નિવૃત્ત ફેરવ્યો અને અષાઠ શુક ૧૩ના રાજ ખીલનથી વિદ્વાર કરી ફોલોલી આવ્યા

દીક્ષા પછી અલી મલ્લિકાને આંતરે ફોલોલી યોમાસુ હરમ્યાન શ્રી વિનોદમુનિને હાજરે જવાની સજ્ઞા થઈ અને તે માટે જવા તૈયાર થયા એટલે તેમના ગુરુએ કહ્યું કે બહુ ઝરમી છે, જરાવાર યોમી આવ એટલે શ્રી વિનોદમુનિએ રત્નેશ્વરજી વગેરેની પ્રતિલેખના કરી તે હરમ્યાન ન શક્તિ શકાય એની હાજર લાગી તેથી ફરી આજ્ઞા મારતાં જણાવ્યું કે ને હાજર બહુ લાગી છે તેથી જલ્દી પાછો ફરીશ હાજની જલ્દન ગતિને ફાખડ રચના રચવી હતી આજે જ હાજરે એકલા જવાનો બનાવ હતો, હમિશ્યા તો બધા સાધુઓ સાથે મળીને વિશાળે જતા

હાજતથી મોકળા થઈ પાછા ફરતા હતા, ત્યાં રેલ્વે લાઈન ઉપર બે ગાયો આવી રહી હતી બીજી બાજુથી ટ્રેઈન પણ આવી રહી હતી તેની બિહસલ વાગતાં છતાં પણ ગાયો ખસતી ન હતી શ્રી વિનોદમુનિનું હૃદય થરથરી ઉઠ્યું અને મહા અનુકંપાએ મુનિના હૃદયમાં સ્થાન લીધું. હાથમાં રજોહરણ લઈ જનના બેખમની પરવા કર્યા વગર ગાયોને બચાવવા ગયાં, ગાયોને તો બચાવી જ લીધી. પરંતુ આ ક્રિયામાં છકાય જીવની દયાના સાધનમૂલ રજોહરણ કે જે વિનોદમુનિને આત્માથી વધારે પ્યારો હતો, તે રેલ્વે લાઈન ઉપર પડી ગયો અને શ્રી વિનોદમુનિએ તે પાછો સંપાદન કરવામાં જડવાદને સિદ્ધ કરતાં રાક્ષસી એન્જિનને ઝપાટે આવ્યા અને પોતાનું બલિદાન આપ્યું. અરિહંત . અરિહંત .. એવા શબ્દો મુખમાંથી નીકળ્યા અને શરીર તૂટી પડ્યું રક્ત પ્રવાહ છૂટી પડ્યો અને થોડા જ વખતમાં પ્રાણુત થઈ ગયો બધા કહેવા લાગ્યા કે ગૌરક્ષામાં મુનિશ્રીએ પ્રાણુ આપ્યાં અંતિમ સમયે મુનિશ્રીના ચહેરા પર ભવ્ય શાન્તિ જ દેખાતી હતી.

હમેશા તેઓ જે તરફ હાજતે જતા હતા તે તરફ ફ્લોદીથી પોકરણ તરફ જવાની રેલ્વે લાઈન હતી. આ લાઈન ઉપર રેલ્વે સત્તાવાળાઓએ ફાટક મૂકેલ નથી અને ત્યાં રસ્તો પણ છે એટલે પશુઓની અવરજવર હોય જ છે અને વખતો વખત ત્યાં ઢોરો રેલ્વેની હડફેટે ચડી જવાના પ્રસંગો બને છે

ફ્લોદી સથે આ દુર્ઘટનાના બખર રાજકોટ, ટેલીફોનથી આપ્યા. જે વખતે ટેલીફોન આવ્યો. તે વખતે વિનોદમુનિના પિતાશ્રી બહાર ગયા હતા અને માતૃશ્રી મણિબેન સામાયિક-પ્રતિક્રમણમાં બેઠાં હતાં. માત્ર એક નોકર જ ઘરમાં હતો કે જેણે ટેલીફોન ઉઠાવ્યો પણ તે કાંઈ ટેલીફોનનમાં હકીકત સમજી શક્યો નહીં અને સાચા સમાચાર થોડા મળ્યા- સ્પેશ્યલ પ્લેનથી ફ્લોદી પહોંચે તે પહેલાં અગ્નિસંસ્કાર થઈ ગયો સૂચનાનો ટેલીફોન અર્ધી કલાક થોડો પહોંચ્યો. જે સંદેશો

आदर्श घटाकर चले गये तुम

ॐ नमः

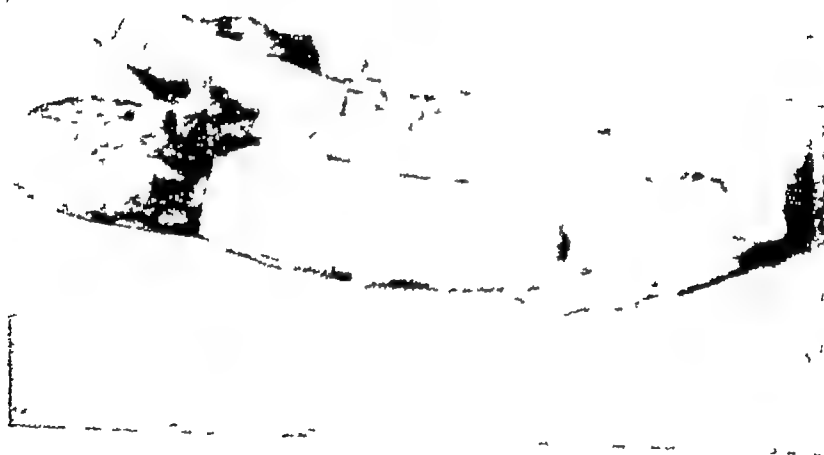
ओह विनोद मुनि आये आये चले गये तुम ॥

प्रेम-घार से पड़े हुए थे,
सुख वैभव में डले हुए थे।
फूल गुलाबी खिले हुए थे,

ओह नव दीक्षित हँसा क्ला कर चले गये तुम ॥

शीघ्र प्राप्त कर खूब सार तुम,
मोह माया का तोड़ तार तुम।
स्वयं दीक्षा सोझास घार तुम,
ओह त्यागी वीर सौर कैला कर चले गये तुम ॥

केसा था बेराग्य तुम्हारा,
केसा था चरित्र तुम्हारा।
केसा था सीभाग्य तुम्हारा,
ओह आदर्श मुनि आदर्श घटाकर चले गये तुम ॥

શ્રી વિનોદકુમાર વીરાણી
(દીક્ષા લીધા પહેલાં શાસ્ત્રાભ્યાસ કરતા)

જન્મ પોર્ટબુદાન મા ૧૯૯૨

દીક્ષા

ખીચન - (રાજસ્થાન)
મા ૨૦૧૩ વૈશાખ વદ ૧૨
તા ૨૬-૫-૫૭ રવિવાર

નિર્વાણ

ફેલોદી - (ગજસ્થાન)
મા ૨૦૧૩ શ્રાવણ સુદ ૧૨
તા ૭-૮-૫૭ બુધવાર

॥ णमोऽस्तु णं समणस्स भगवओ महावीरस्स ॥

आचाराङ्ग सूत्रम्

आचारङ्ग सूत्रम्

शस्त्रपरिज्ञानामकं प्रथममध्ययनम् प्रथम उद्देशक :-

सुयं^१ मे, आ^२उसं ! तेणं^३ भगव^४या एवम^५वखायं-इह^५
मेगे^६सिं णो^७ सण्णा भव^८इ ॥१॥

शब्दार्थ :- હે (૨) આયુષ્યમન્ ! (૧) મેં સાલજ્યું છે, (૩) ભગવ તે
(૪) એમ કહેલ છે (૫) આ સ સારમાં (૬) કેટલાએક જીવોને (૭) જ્ઞાન (૮) હોતું
(૯) નથી

ભાવાર્થ :- શ્રી સુધર્માસ્વામી પોતાના પ્રિય શિષ્ય
જમ્બૂસ્વામીને કહે છે કે હે આયુષ્યમન્ જમ્બૂ ! મે ભગવત શ્રી
મહાવીરસ્વામી પાસેથી સાલજ્યુ છે કે આ સ સારમાં પ્રાય કરી
કેટલાએક જીવોને જ્ઞાન હોતુ નથી

નોંધ-અહીં સૂત્રકાર ભગવતે સજ્ઞા શબ્દથી વિવેકપ્રજ્ઞા (ભાન)
લીધેલ છે (પરતુ આહારાદિ ૧૦ દશ સજ્ઞા નહિ બાજુવી)

તંજહા-પુરત્થિમાઓ વા દિસાઓ આગંઓ અહમસિ,
દાહિણાઓ વા દિસાઓ આગઓ અહમસિ, પચ્ચત્થિમાઓ

યા દિસાઓ આગઓ અહમંસિ, ઉત્તરાઓ યા દિસાઓ
આગઓ અહમંસિ, સદ્યાઓ યા દિસાઓ આગઓ અહમંસિ,
અહો દિસાઓ યા આગઓ અહમંસિ, અણ્ણયરીઓ યા
દિસાઓ અણુદિસાઓ યા આગઓ અહમંસિ ॥૧॥

શબ્દાર્થે આવાર્ણ — જેમકે હું પૂર્વ દિશામાંથી (૧) આવીને
(૨) અહીં ઉત્પત્ત થયો છું—જન્મ પામ્યો છું અથવા તો દક્ષિણ
દિશામાંથી અથવા પશ્ચિમ દિશામાંથી અથવા ઉત્તર દિશામાંથી અથવા
ઉર્ધ્વ દિશામાંથી અથવા નીચી દિશામાંથી અથવા ઠેાઠ પશુ જે
દિશામાંથી અથવા ઠેાઠ પશુ વિદિશામાંથી આવી હું અહીં ઉત્પત્ત
થયો છું

एव मेरेसि णो णाये मय्ह, अत्थि मे माया
एवमाह, णत्थि मे आया उववाह, के अहममि, ? के वा
इओ पुओ इह पेवा मयिस्सामि ? ॥३॥

શબ્દાર્થ — (૧) કેટલાએકને (૨) નથી (૩) જ્ઞાન (૪) હોય (૫) મારો
(૬) આત્મા (૭) પુનર્જન્મ કરવાવાળો (૮) છે (૯) પુનર્જન્મ કરવાવાળો (૧૦) નથી
(૧૧) મારો આત્મા પૂર્વજન્મમાં કોણ હતો ? (૧૨) અદાથી (૧૩) મૃત્યુ પામી
આ (૧૪) સસારમાં બીજા જન્મમાં—(૧૫) પરલોકમાં હું (૧૬) કોણ હોય ?

આવાર્ણ — આવા પ્રકારનું કેટલાએક જીવોને જ્ઞાન હોય
નથી કે મારો આત્મા પુનર્જન્મ કરવાવાળો છે અથવા મારો આત્મા
પુનર્જન્મ કરવાવાળો નથી અથવા પૂર્વજન્મમાં હું કોણ હતો ?
અથવા અહીંથી મરણ પામી બીજા જન્મમાં પરલોકમાં હું કોણ
હોઈશ ? કઈ મતિમાં ઉત્પત્ત થઈશ ?

સે જે પુણ જાણેલા મહસમ્મદ્ધયાણ પરચાંગરણેણ,
જાણેમિં મંભિણ યા, મોળાં સંજાણ પુરસ્થિમાઓ યા દિસાઓ

શબ્દાર્થ : (૧) મેં કર્યું, મેં કરાવ્યું, મેં કરનારને અનુમોદન આપ્યું.
 (૨) હું કરું છું, કરાવું છું, કરતાને અનુમોદન આપું છું, (૩) હું કરીશ,
 કરાવીશ, (૪) કરતાંને અનુમોદન (૫) આપીશ, (૭) લોકમાં (૬) આ બધા
 (૮) કર્મબંધનના કારણરૂપ ભેદ (૯) જાણવા

ભાવાર્થ.— મેં આ કાર્ય કર્યું, અન્ય પાસે કરાવ્યું, અન્ય
 કરનારને અનુમોદન આપ્યું. હું કાર્ય કરું છું, અન્ય પાસે કરાવું છું,
 કરનારને અનુમોદન આપું છું. હું અમુક કાર્યને કરીશ, અન્ય પાસે
 કરાવીશ, કરશે તેને અનુમોદન આપીશ, આ નવ ભેદ, ભૂત, વર્તમાન,
 ભવિષ્ય ત્રણ કાળ આશ્રી થયા, તેને મન, વચન, કાયારૂપ ત્રણ યોગે
 કરી શુભતા કર્મબંધન થવામાં સત્તાવીશ ભેદ થાય છે. તેના સ્વરૂપને
 બરાબર જાણી તેનો ત્યાગ કરવો. કર્મબંધનમાં મુખ્ય કારણ પાંચ
 ઇન્દ્રિયોના વિષયો ઉપરની આસક્તિ છે વિષયોનાં સાધનો પ્રાપ્ત કરવા
 પરિશ્રદ્ધની જરૂર પડે છે પરિશ્રદ્ધ પ્રાપ્ત કરતા આરંભ-જીવદાત થાય
 છે, તેમ જ પરિશ્રદ્ધ મેળવતા કષાયો ઉત્પન્ન થાય છે. જીવદાતથી તથા
 અનતાનુબંધીના કષાયોથી નરકગતિમાં જીવને ઉત્પન્ન થવું પડે છે.
 અપ્રત્યાખ્યાન કષાયોથી તથા ઓછા આરભથી જીવોને તિર્થંચમાં
 ઉત્પન્ન થવું પડે છે શ્રી ભગવત મહાવીરે આરંભ અને પરિશ્રદ્ધ-
 મમત્વને શ્રી ઠાણાંગજસૂત્રમાં અનર્થનાં મૂળ કહ્યા છે, તેમ જ સંસાર-
 પરિભ્રમણનાં—હુ.એના એટલે જન્મ મરણનાં હેતુ કહેલા છે, તથા
 ધર્મ પામવામાં, સમ્યક્ત્વ પામવામાં, બાધકરૂપ કહેલ છે. આવી દૃઢ
 શ્રદ્ધા ન થાય ત્યાં સુધી એ જીવ કેવળી—પ્રરુપિત—ધર્મ પામે
 નહીં, સમ્યક્ત્વ પામે નહીં, મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકે નહીં.
 એમ જાણી પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં ગૈરાગ્ય લાવ લાવી
 આરભ પરિશ્રદ્ધ અને કષાયના સ્વરૂપને જાણી શ્રમણવર્ગે
 વિષયોની આસક્તિથી સદા દૂર રહેવું, એ જ મોક્ષ પ્રાપ્તિનો ઉપાય
 છે. ગૃહસ્થોએ અદ્યપારંભી થવા તથા પરિશ્રદ્ધમમત્વ ઘટાડી, અદ્ય-
 પરિશ્રદ્ધી બનવા સતત જાગૃત રહી કર્મબંધનનાં કારણોથી દૂર રહેવા
 ઉપયોગી રહેવું પરિશ્રદ્ધમમત્વ છૂટે ત્યારે જ કષાયોની મંદતા થવા

અસ્તિત્વ હોવાનો નિર્ણય થાય છે અને મોક્ષના બીજરૂપ સમ્બંધ-
મદ્દા ઉત્પન્ન થાય છે દ્રવ્ય દિશાના ૧૦ લેહ-પૂર્વાદિ ચારદિશા તથા
ચાર અણુદિશાઓ એક ઉર્ધ્વાદિશા અને એક અધોદિશા

ભાવદિશાના ૧૮ લેહ = (૧) પૃથ્વીકાય, (૨) અપકાય,
(૩) તેજકાય, (૪) વાતૈકાય, (૫) અગ્નિબીજ, (૬) મૂળબીજ,
(૭) સ્કંધબીજ (૮) પર્વબીજ, (૯) આ ચાર વનસ્પતિના લેહ છે)
તથા (૬) બેઘન્દ્રિય, (૧૦) ત્રેઘન્દ્રિય, (૧૧) ચૌઘન્દ્રિય, (૧૨) પાંચ
ન્દ્રિય વિધેય (૧૩) સમૂષ્ઠિમ મનુષ્ય, (૧૪) કર્મભૂમિ મનુષ્ય,
(૧૫) અકર્મભૂમિ મનુષ્ય, (૧૬) અતરદ્વીપ મનુષ્ય, (૧૭) દેવ તથા
(૧૮) નાસ્તી

સે આયાણાદી લોયાણાદી કમ્માણાદી કિરિયાણાદી ॥૫॥

મખ્ધાર્થ (૧) આત્માને ખાનનારા (૨) લોકને ખાનનારા (૩) કર્મને
ખાનનારા (૪) ક્રિયાને ખાનનારા

ભાવાર્થ - જે આત્મા એમ જાણે છે જે મારા આત્મા
પુનર્જન્મ પામનારો છે એક અતિમાથી બીજી અતિમા ઉત્પન્ન થનારો
છે, કર્મના સગથી દિશા વિદિશામા ગમનાગમન કરનારો છે, જ મ
મરણ કરનારો છે આવા પ્રકારના આત્માના સ્વરૂપને જાણનારા તે
આત્મવાદી, લોકના સ્વરૂપને જાણનારા તે લોકવાદી, અથવા આત્માવાદી
છે તે લોકવાદી છે અને જે આત્મા તથા લોકના સ્વરૂપને જાણનારા
છે તે કર્મવાદી છે અથવા કર્મના સ્વરૂપને જાણનારા તે કર્મવાદી
છે અને જે કર્મવાદી છે તે ક્રિયાવાદી છે અથવા કર્મજનના કારણરૂપ
ક્રિયાના સ્વરૂપને જાણનારા તે ક્રિયાવાદી છે દ્રવ્યથી આત્મા નિત્ય
છે પર્યાવર્તી આત્મા અનિત્ય છ કર્મોના કર્તા, લોકતા આત્મા પાતે
છે તેમ જાણનાર છે ત જ આત્મવાદી

અર્ષરિમ્મ વડહ, કારેવસું વડહ, કર્મોયાયિ સમણ્ણે
મવિસમામિ । વયાવતિ સપ્પાવંતિ સોગંતિ કમ્મસમારંમા
પરિજાણિયમ્યા મવતિ ॥૬॥

શબ્દાર્થ : (૧) મેં કર્યું, મેં કરાવ્યું, મેં કરનારને અનુમોદન આપ્યું.
(૨) હું કરું છું, કરાવું છું, કરતાંને અનુમોદન આપું છું, (૩) હું કરીશ,
કરાવીશ, (૪) કરતાંને અનુમોદન (૫) આપીશ, (૭) લોકમાં (૬) આ બધા
(૮) કર્મબંધનના કારણરૂપ ભેદ (૯) જાણવા

ભાવાર્થ.— મેં આ કાર્ય કર્યું, અન્ય પાસે કરાવ્યું, અન્ય
કરનારને અનુમોદન આપ્યું. હું કાર્ય કરું છું, અન્ય પાસે કરાવું છું,
કરનારને અનુમોદન આપું છું હું અમુક કાર્યને કરીશ, અન્ય પાસે
કરાવીશ, કરશે તેને અનુમોદન આપીશ, આ નવ ભેદ, ભૂત, વર્તમાન,
ભવિષ્ય ત્રણ કાળ આશ્રી થયા, તેને મન, વચન, કાયારૂપ ત્રણ યોગે
કરી ગુણતા કર્મબંધન થવામાં સત્તાવીશ ભેદ થાય છે તેના સ્વરૂપને
જરાજર જાણી તેનો ત્યાગ કરવો. કર્મબંધનમાં મુખ્ય કારણ પાંચ
ઇન્દ્રિયોના વિષયો ઉપરની આસક્તિ છે વિષયોનાં સાધનો પ્રાપ્ત કરવા
પરિશ્રદ્ધની જરૂર પડે છે. પરિશ્રદ્ધ પ્રાપ્ત કરતાં આરંભ-જીવંદાત થાય
છે, તેમ જ પરિશ્રદ્ધ મેળવતા કષાયો ઉત્પન્ન થાય છે જીવંદાતથી તથા
અનતાનુબંધીના કષાયોથી નરકગતિમાં જીવને ઉત્પન્ન થવું પડે છે.
અપ્રત્યાજ્યાન કષાયોથી તથા ઓછા આરભથી જીવોને તિર્થંચમાં
ઉત્પન્ન થવું પડે છે શ્રી ભગવત મહાવીરે આરભ અને પરિશ્રદ્ધ-
મમત્વને શ્રી ઠાણાંગજસૂત્રમાં અનર્થનાં મૂળ કહ્યા છે, તેમ જ સંસાર-
પરિશ્રમણના-હુ.ખોના એટલે જન્મ મરણનાં હેતુ કહેલા છે, તથા
ધર્મ પામવામાં, સમ્યક્ત્વ પામવામાં, બાધકરૂપ કહેલ છે. આવી દૃઢ
શ્રદ્ધા ન થાય ત્યાં સુધી એ જીવ કેવળી-પ્રરૂપિત-ધર્મ પામે
નહી, સમ્યક્ત્વ પામે નહીં, મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકે નહીં.
એમ જાણી પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં ગૌરાગ્ય ભાવ લાવી
આરભ પરિશ્રદ્ધ અને કષાયના સ્વરૂપને જાણી શ્રમણુવગે
વિષયોની આસક્તિથી સદા દૂર રહેવું, એ જ મોક્ષ પ્રાપ્તિનો ઉપાય
છે. ગૃહસ્થોએ અલ્પારંભી થવા તથા પરિશ્રદ્ધમમત્વ ઘટાડી, અલ્પ-
પરિશ્રદ્ધી બનવા સતત જાગૃત રહી કર્મબંધનનાં કારણોથી દૂર રહેવા
ઉપયોગી રહેવું. પરિશ્રદ્ધમમત્વ છૂટે ત્યારે જ કષાયોની મંદતા થવા

સમવે છે તેમ જ જન્મ, જરા, મરણ, પ્રતિકૂળતા, રાજોના ઉપદ્રવો, પરવશપણા આદિ સસારપરિભ્રમણનાં સર્વ દુષ્ક્રોનો નાશ કરવાનો ઉપાય, મનુષ્યજાતિ સિવાય, અન્ય ગતિમા પ્રાપ્ત થાય તેમ નથી. સમભાવથી જ સમજા દુષ્ક્રોનો નાશ થઈ શકે છે જ્ઞાન, દર્શન, વ્યસ્તિ, તપશ્ચ આરાધન, જો જ સમભાવ અને તેનું પાલન મનુષ્યગતિમાં જ થઈ શકે તેમ છે તેથી જ મનુષ્ય જાતિ અને સમભાવની મહત્તા છે જોમ જાણી આત્મ સાધનરૂપ કર્મઆરાધન કરવા જાણત રહેવું તે મનુષ્ય જાતિનું કલ્યાણ છે

અપરિણાયકમ્મા સ્વેલુ અંય પુરિસે જો હમામો વિસામો અણુવિસામો વા અણુસંચરહ, સંઘામો વિસામો સંઘામો અણુવિસામો સાંહેતિ । અણેગરુવામો જોણિમો સંઘેહ, વિરુદ્ધે પાસે પઢિસંબેદેહ ॥૭॥

શબ્દાર્થ (૧) કર્મજનના સ્વરૂપને નહિ જાણનાર (૨) નિશ્ચયી (૩) જો (૪) પુરુષ (૫) દિશા (૬) વિદિશાઓમાં (૭) જનનાગમન કરે છે (૮) સ્વ (૯) દિશાઓ સર્વ (૧૦) વિદિશામાં (૧૧) પોતાના કર્મનુસાર જનનાગમન કરે છે (૧૨) અનેક પ્રકારની (૧૩) યોનિઓ સાથે (૧૪) સંબંધ કરે છે (૧૫) વિવિધ પ્રકારનાં (૧૬) દુષ્ક્રોનું (૧૭) વેળા કરે છે

ભાવાર્થ :- જે જીવો કર્મજનના સ્વરૂપને જાણતા નથી તે જીવો નિશ્ચયથી સ્વ દિશા, સર્વ વિદિશા તથા જાણુદિશાઓમાં ચારગતિ, (નારહી-તિર્થંજ-મનુષ્ય-દેવ) આરાસીલાજ, જીવાયોનિરૂપ સ્થાનોમાં જન્મ અને મરણરૂપ જનનાગમન કરે છે અને પોતાના કરેલાં કર્મનુસાર અનેક પ્રકારની યોનિઓ સાથે સંબંધ લેછી ત્યાં ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ વિવિધ પ્રકારનાં દુષ્ક્રોનો અનુભવ કરતા રહે છે કોઈપણ વ્યતિ કે યોનિ કે કોઈપણ આકાશપ્રદેશો જોવા નથી કે આ જીવ ત્યાં જ મ થઈ મરણ ન પામ્યો હોય તેમ સ્વ જગતમાં કોઈ

પરમાણું પુદ્ગળ એવું નથી કે આ જીવે એટલે હરકોઈ જીવોએ
ગ્રહણ કરી છોડી દીધેલ ન હોય. એટલે જગત્માં રહેલાં સર્વ સ્થા-
નોમાં દરેક જીવોએ જન્મ મરણ કરેલાં છે અને જગત્માં રહેલાં
સર્વ પુદ્ગળો ગ્રહણ કરી છોડેલાં છે. કારણ સાવધ વ્યાપારથી
અનતાનત કાળથી જીવોનું ગમનાગમન ચારેગતિનાં સર્વ સ્થાનોમાં
રહેલ છે વળી આ મનુષ્યલવમા જ વિવેકથી કર્મને નાશ કરવાની
શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે, એમ જાણી કર્મથી મુક્ત થવા અને જન્મ-
મરણાદિનાં દુઃખોથી છૂટવા તથા સસારપરિબ્રમણનો નાશ કરવા
અપ્રમાદી બની, આત્મલક્ષી બની ધર્મ આરાધન કરી અમૂલ્ય માનવલવ
સાચક બનાવવા ઉપયોગથી રહેવા શ્રી ભગવંતનો ઉપદેશ છે.

^૧તત્થ ^૨સ્વલુ ^૩ભગવચા ^૪પરિણ્ણા ^૫પવેદ્યા ॥૮॥

શબ્દાર્થ : (૧) કર્મસમારભોમા (૨) નિશ્ચય (૩) ભગવંતે
(૪) વિવેક-જ્ઞાન (૫) સમગ્રવેલ છે

ભાવાર્થ - સૂત્ર છઠ્ઠામા બતાવેલ કર્મબંધનનાં કારણો તથા
સૂત્ર ૭ સાતમા કર્મોના વિષાકો-ફળ સ્વરૂપ જન્મ જરા મરણરૂપ,
સસાર પરિબ્રમણરૂપ દુ ખોનાં ભોગવટાથી છૂટવા માટે શ્રી ભગવત
મહાવીરે વિવેક સમજાવેલ છે-ઉપદેશ આપેલ છે. તે ઉપદેશને ધારણ
કરી સાધકે વર્તનમા લાવી કર્મબંધનથી-આશ્રવોથી દૂર રહેવા ઉપ-
યોગવત રહી આરભ તથા પરિગ્રહ મમત્વથી, નિવૃત્ત થવું એ જ
સાધકનો આચાર છે અને ગૃહસ્થોએ અદ્યપારભી, અદ્યપરિગ્રહી થવા
પ્રમાદને દૂર કરી, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ રૂપ ધર્મ આરાધન કરી,
આત્મકંઠ્યાણુનું માધન કરી લેવા અપ્રમાદી બની રહેવું એ જ સાચું
જ્ઞાન, એ જ વિવેક, એ જ મનુષ્યલવનું કર્તવ્ય જાણવું

^૧ઈમસ્સ ^૨ચેવ ^૩જીવિયસ્સ ^૪પરિવંદણ ^૫માણ્ણ ^૬પુય્ણાણ,
જાહમરણમોયણાણ, ^૭દુક્ખપહિઘાયહેહં ॥૯॥

શબ્દાર્થ (૧) આ (૨) જીવન ટકાવવા (૩) પ્રયત્ન (૪) માન જાણ (૫) પૂનરુત્થાપ (૬) જન્મમરણથી છૂટવા (૭) દુઃખોનો નાશ કરવા માટે.

સાવાયર્થ.— જીવો પોતાનું મનુષ્ય જીવન ચિરકાળ ટકાવી રાખવા માટે તથા શરીરને પુષ્ટ બનાવવા માટે તથા યશ, કીર્તિ, માન, પૂજા પ્રતિષ્ઠા, સ્વાધ્યા મ કાર પ્રાપ્ત કરવા માટે તથા જ મ મરણથી છૂટવા માટે તથા દુઃખોનો સર્વથા નાશ કરવા માટે જીવો જ્ઞાન હીનતાના કારણે અધમજ્ઞાથી, જન્મ મરણથી છૂટવાના તથા દુઃખોનો સર્વથા નાશ કરવાના ઉપાયનું જ્ઞાન નહિ હોવાથી યજ્ઞ મય, સાવધ અનુષ્ઠાનો જીવણાત આદિ ક્રિયામાં પ્રવૃત્તિ કરે છે; પરંતુ પાપમય ક્રિયાના અનુષ્ઠાનોથી દુઃખોનો નાશ થતો નથી; પણ સસારચરિત્રમણ્ડપ દુઃખોની વૃદ્ધિ થાય છે તેનું જ્ઞાની જીવોને જ્ઞાન હોતું નથી, જેથી આત્માર્થી જીવોએ ભગવતના ઉપદેશ ઉપર શ્રદ્ધા રાખી પાપમય સાવધક્રિયા-અનુષ્ઠાનોથી દૂર રહી (છાકીને-ત્યાગીને) દાન, ઇશન, આદિત્ર, તપરૂપ આરાધન (અહિંસા, સત્ય, અયૌર્વ, અહમ્યમ્ પરિશ્લેષ-અમમત્વરૂપ વર્તન) કરવાથી જ દુઃખોનો નાશ કરી શકાય છે એમ બહુ ધમ આરાધન કરવા ભગૃત રહેવું માન, પૂજા યશ, કીર્તિ, સ્વાધ્યા, સત્કાર એ બધા આસ્થ-તર પરિશ્લેષ છે બાહ્ય અને આસ્થ-તર પરિશ્લેષ તથા તેના ઉપરનો મમત્વ તે કષાય તથા આરભનું કારણ છે આરભ છે તે વૈરજન કરાવનાર, જન્મ મરણ વધારનાર, દુઃખના ઉત્પાદક છે એમ બહુ ધમ વર્ણોએ આરભ પરિશ્લેષથી દૂર રહેવું બૃહસ્પતિએ અસ્પાર્શી અસ્પર્શિથી જની નિરાશી નિષ્પરિશ્લેષ થવાની ભાવના રાખી પોતાનો જીવન અવકાશ પ્રામાણિક રાખવા ભગૃત રહેવું, હિંસા અધર્મરૂપ છે અહિંસા ધર્મરૂપ છે તથા મુખની સરિતા છે આરભથી ધર્મક્રિયા હોઈ શકે જ નહિ, જેથી સમભાવથી રહી શ્રેષ્ઠી ભાવ વધારી અહિંસક ભાવે રહેવું, તે મોક્ષ પ્રાપ્તિનો ઉપાય છે સમ્યક્ત્વ એ મોક્ષનું બીજ છે જેથી શી ભગવતે પ્રતિપાદન કરેલ ઉપદેશ ઉપર શ્રદ્ધા રાખવી તે મનુષ્ય જીવનનું પ્રથમ ઠવન છે

૧૨૩
 ઇયાવંતિ સર્વાવંતિ લોગંસિ કમ્મસમારંભા
 ૪૫૬
 પરિજાણિયવ્વા ભવંતિ । જસ્સે તે લોગંસિ કમ્મસમારંભા
 ૭૮૯
 પરિણાયા ભવંતિ સે હુ મુણી પરિણાયકમ્મે ત્તિવેમિ ॥૧૦॥

શબ્દાર્થ : (૧) લોકમાં (૨) એ બધા (૩) કર્મસમારભ છે (૪) તે જાણવા
 (૫) જોઈએ (૬) જેણે તે (૭) લોકમાં (૮) કર્મસમારભ (૯) જાણ્યા છે (૧૦) તે
 નિશ્ચયથી વિવેકી (૧૧) મુનિ છે (૧૨) કર્મના સ્વરૂપના જાણનાર છે (૧૩) એમ
 હું કહું છું

ભાવાર્થ :- આ લોકમાં-સ સારમાં સર્વ કર્મના સમારભોને
 જાણવા જોઈએ અને જે પુરુષોએ-સાધક આત્માઓએ કર્મોના સર્વ
 સમારભોને જાણ્યા છે, એ જ નિશ્ચયથી કર્મના સ્વરૂપને જાણનાર
 વિવેકી મુનિ છે. (કર્મસમારભ અગર કર્મતું સ્વરૂપ એટલે શુભાશુભ
 કર્મબંધનથી સંસારપરિબ્રમણ, જન્મ, જરા, મરણ, શુભાશુભ ગતિમાં
 ઉત્પન્ન થઈ કર્મનુસાર સુખદુખનો ભોગવે છે અને જીવંત એટલે
 સમારભ જેનાથી સંસારમાં પરિબ્રમણ કરવું તે) આવા મુનિઓ જ
 સંસારના પારને પામે છે. માટે કર્મસમારભ એ જ સંસાર પરિબ્રમણનું
 કારણ જાણી, તેનો ત્યાગ કરવો એ જ સાચો વિવેક તથા સાચું જ્ઞાન
 કહેવાય અને તે મનુષ્યભવ કર્તવ્ય જાણવું એ જ મનુષ્યભવની
 સાર્થકતા ગણાય.

પ્રથમ ઉદ્દેશો સમાપ્ત

બીજો ઉદ્દેશો.

એકે લોપે પરિચુંળે વુસ્સંબોદે અવિજાણપ, ઝોસ્તિ
લોપે વર્ણદિપ તત્ત્વ તત્ત્વ પુરો વાસ, આતુરા પરિતાવેનિ
॥૧૧॥

શબ્દાર્થ - (૧) વિવચ કથાયથી પીડિત-કુળી (૨) જીવો પ્રસ્તુત
જ્ઞાનાદિથી હીન (૪) કલિતાથી સમજી શકે (૫) અજ્ઞાની (૬) એક (૭) પૂર્વજાત
(૮) પીડિત ભિન્નભિન્ન (૯) કાર્યોદ્ધાર (૧) પુણ્યપુણ્ય જીવો (૧૧) અધીર બની
(૧૨) કુળ આપે છે (૧૩) કેવો.

ભાવાર્થ - વિવચ કથાયથી પીડિત-કુળી રહેલા વિષયોમાં
આસક્ત જીવો પ્રસ્તુત જ્ઞાનાદિ ભાવોથી હીન બનેલા કલિતાથી ભ્રષ્ટ
પ્રાપ્ત કરી શકે તેવા અજ્ઞાની જીવો કલિતાથી વિવચાદિ મુજો પ્રાપ્ત
કરવા માટે અત્યંત અધીર બની વિવેક શૂન્ય થઈ ભ્રષ્ટ-ભવન આદિ
બનાવવા માટે તથા અન્ય ભિન્ન ભિન્ન કાર્યો માટે પીડિત પૃથ્વી-
કાયના જીવોને બોલીને અતિ પરિતાપ-દુઃખ આપે છે, તેા કે શિષ્ય !
આવા અશુભ પ્રવૃત્તિ કરવાવાળા જીવોને તું જેન-જેનું આવા
હિંસાના કરનારાઓને સસારપરિભ્રમણની વૃદ્ધિ થઈ નરક અને
તિર્થંચની ગતિઓમાં ઉત્પન્ન થઈ ત્રિરક્ષાળ મુખી, પરવશપણે રહી
દુઃખોન ભોગવવા પડે છે પૃથ્વીકાય પોતે સમીપ છે-જીવરૂપ છે
તે શ્રી ભગવતના વચન ઉપર શ્રદ્ધા રાખી પૃથ્વીકાયના જીવોની
હિંસાથી દૂર રહેવું એ જ આત્મ કલ્યાણનો માર્ગ છે હિંસાના કડું
નિપાકો ભક્તિમાં પોતાને દુઃખરૂપ ભોગવવા પડ્યો, એવો શ્રી
ભગવતનો ઉપદેશ છે એ ઉપદેશ રાખી ભગવત રહેવું અને પોતાના
આત્માના હિત માટે પૃથ્વીકાયના જીવોની કથા પાળવા મતત-ભગવત
રહેવું એ મનુષ્યભવ કર્તવ્ય છે

સંતિ^૧ પાળા^૨ પુઢૌ^૩ સિંચા^૪, લજ્જમાણા^૫ પુઢૌ^૬ પાસં^૭ ॥૧૨॥

શબ્દાર્થ :- (૧) છે (૨) પ્રાણીઓ (૩) પૃથક્ પૃથક્ રૂપે (૪) રહેલા (૫) શરમાય છે (૬) પૃથક્ પૃથક્ (૭) દેખ

ભાવાર્થ :- હે શિષ્ય ! પૃથ્વીકાયના જીવો પ્રત્યેક શરીરવાળા છે એક શરીરે એક જીવ તે પ્રત્યેકશરીરી કહેવાય તેની અવગાહના (શરીરની લખાઈ પહેાળાઈ ઉંચાઈ) આંશુલના અસંખ્યાતમા ભાગની છે. પૃથ્વીના નાનામાં નાના ટુકડામાં શ્રી ભગવતે અસંખ્યાતા જીવો કહેલા છે. તેનું આયુષ્ય જઘન્ય અતર્મુહૂર્ત ઉત્કૃષ્ટ બાવીસ હજાર વરસનું છે તો હે મુનિ ! પૃથ્વીકાયને સચેતન જાણુ અને જે સયમ અનુષ્ઠાન આચારવાળા મુનિ પૃથ્વીકાય જીવોની હિંસાથી શરમાતા થકા તેની હિંસા કરતા નથી અને ત્રાસ પીડા આપતા નથી તથા નિર્દોષ જીવન નિર્વાહ કરવાવાળાઓને જોઈને તથા પૃથ્વીકાયને અનેક જીવાત્મક જાણી પૃથ્વીકાયની કયા પાળવી અને તેની વિરાધનાથી દૂર રહેવું એ જ સયમની સાચી સાધના છે. આત્મ કલ્યાણને માગે અને કુશળ અનુષ્ઠાન જાણુ

અળગારા^૧ મૌ^૨ ત્તિ^૩ ઇગૌ^૪ પવયમાણા^૫; જમિંગં^૬ વિરૂવરૂવેહિં^૭
સત્ત્યેહિં^૮ પુઢવિકમ્મસમારંભેણં^૯ પુઢવિસત્થં^{૧૦} સમારંભેમાણા^{૧૧} અળ્લે^{૧૨}
અળેગરૂવે^{૧૩} પાળે^{૧૪} વિહિંસહ ॥૧૩॥

શબ્દાર્થ :- (૧) ધરરહિત લિપ્તુક (૨) અમે (૩) કેટલાએક સાધુઓ (૪) કયન કરે છે (૫) પૃથ્વીકાય (૬) અનેક પ્રકારનાં (૭) શસ્ત્રોવડે (૮) પૃથ્વીકાય સખધી આરભ (૯) પૃથ્વીકાયના શસ્ત્રો (૧૦) પ્રયોગ કરતા (૧૧) અન્ય નાના (૧૨) પ્રકારના (૧૩) પ્રાણીઓની (૧૪) હિંસા કરે છે

સાવાર્થ :- કેટલાએક શાક્યાદિક સાધુઓ ત્યાગી અને સાધુનામ ધરાવનારા અભિમાનપૂર્વક કહે છે કે અમે ધરણી સ્વર્ગને સપત્તિ છોડી ત્યાગ કરી જીવોની રક્ષા કરવા માટે સાધુ થવા છીએ. આ રીતે પોતાને સાધુ કહેવરાવતા થકા, અનેક પ્રકારનાં શસ્ત્રો વડે પૃથ્વીકાય જીવોની વિશાધના કરે છે-ઘાત કરે છે સાથે સાથે પૃથ્વી કાયને આશ્રમી શ્લેષા વનસ્પતિ આદિ ક્યાવર તથા ત્રસકામ જીવો આદિ અનેક જીવોની ઘાત કરે છે. છતાં પોતાને સાધુ અને અદ્વિત્યક મનાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે. પરંતુ તે પૃથ્વીકાય આદિ જીવોની હિંસા, હિંસાના કરનારને અહિત કરવાવાળી તેમ જ મિથ્યાત્વને વધાત્મારી બાણવી અને સાચા અણુમાર-સાધુ તો એ કહેવાય એ સ્વેચ્છાપૂર્વક સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ જીવોને પણ મન, વચન, કાયાથી પરિતાપ પણ કરનાર કરે નહિ. આવા નિર્દોષ નિરાશકલ જીવન હોય તે જ સાચા બુદ્ધિ કહેવાય -સાધુ કહેવાય એમ બણી જીવહિંસાથી અલગ રહેવું તે જાતમ કસ્યાણું કારણ છે. આવો શ્રી ભગવત મહાવીર સ્વામીનો ઉપદેશ છે.

तत्थं सत्तु भगवयापरिणं पवेइयां । इमस्स चेव जीविंयस्स परिबद्धणमाणां पूयणाए, जाइमरणमोयणाए, दुक्खपडिघांपहेवं, सैं सयंमैव पुडविसत्थ समारंभा, अण्णेहिं वा पुडविसत्थ समारंभावेइ, अण्णे वा पुडविसत्थ समारंभंते समणुजाणइ । तं से अहिंयाए, तं से अबोहिंए ॥ ૧૪ ॥

શબ્દાર્થ :- (૧) એ પૃથ્વીકાય સમારભમાં (૨) ભગવતે (૩) પરિતા (૪) બનાવેલ (૫) આ પ્રભાણે (૬) મનુષ્યજીવન ચિરકાળ ટકાવવા માટે (૭) વસ્ત્ર ધરાવવા માટે તથા (૮) ગાનસત્કાર પ્રાપ્ત કરવા માટે તથા (૯) પોતાની પૂજા કરાવવા માટે તથા (૧૦) જાતમ મરણથી છટકા માટે (૧૧) દુઃખનો નાશ કરવા માટે (૧૨) તે કલ્પ (૧૩) સ્વપ્ન-પોતે (૧૪) પૃથ્વીકાયસભ (૧૫) આરભ કરે છે (૧૬) જીવન પાસે (૧૭) પૃથ્વીકાય સભનો (૧૮) આરભ કરાવે છે (૧૯) જાતમ (૨૦) પૃથ્વીકાય સભનો (૨૧) આરભ કરતા હોય તેને (૨૨) જાતમોદન આપે છે તે (૨૩) હિંસા (૨૪) અહિતકર (૨૫) મિથ્યાત્વનું કારણ છે.

શબ્દાર્થ - (૧) પૃથ્વીકાયને સચિત્ત માનવાવાળા (૨) પૃથ્વીકાય સમારબને અહિતરૂપ (૩) બધી પ્રકારે જાણનારા (૪) સમ્યક્ દર્શનાદિ અને ચાં (૫) મહત્ત્વ કરીને (૬) સાવધાનપણે સ્વીકાર કરીને (૭) ભગવતની પાસે જ નિર્મલ (૮) સાધુઓ (૯) પાસે (૧૦) સાંભળીને (૧૧) આ સંસારમાં (૧૨) કેટલાએક મનુષ્યો (૧૨) જાણી (૧૩) સહે છે કે (૧૪) પૃથ્વીકાયને જાણ નિમ્મયી આઠ કર્મની (૧૫) પ્રત્યક્ષ (૧૬) મોહરૂપ (૧૭) મરણના કારણ (૧૮) નરકના કારણરૂપ છે (૧૯) આહારજૂથ જાતિ આદિમાં (૨૦) મુક્તિ (૨૧) જીવો (૨૨) આ પૃથ્વીકાયને (૨૩) અનેક પ્રકારના (૨૪) સજીવો વડે (૨૫) પૃથ્વીકાયને જાણનાર છે (૨૬) સજીવો વડે જાણનાર (૨૭) કરતા ઘણા (૨૮) જન્ય અનેક (૨૯) પ્રકારના (૩૦) પ્રાણીઓની (૩૧) દિસા કરે છે.

આવાર્થ :- આ સંસારમાં કેટલાએક મનુષ્યો ભગવત મહાવીર પાસેથી જાણનારો કેાઈ નિર્મલ સાધુ પાસેથી ઉપદેશ સાંભળી રીતે વિવેકથી જાણી સમ્યક્ત્વદશન સચિત્ત સમયને મહત્ત્વ સાવધાનપણે ભગવતના ઉપદેશનો સ્વીકાર કરે છે આઠ તેના સમારમાં આવે છે કે પૃથ્વીકાય સચિત્ત છે અને પૃથ્વીકાયની દિસા આઠ કર્મની પ્રત્યક્ષ છે કર્મબંધનરૂપ છે મોહનીય કર્મની વૃત્તિરૂપ છે, મરણના કારણરૂપ છે તેમ જ નરકમતિ તથા તિર્થંચમતિ ઉત્પત્તિ યવાના કારણરૂપ છે આ પ્રકારે જાણવાથી સાધુઓ (નિર્મલ પૃથ્વીકાયના જાણનારો દૂર રહે છે અને સમ્યક્ત્વી જીવો તા દેશનિરતિ જીવો અજ્ઞાનથી બની જાણનારો જીવના ભાવે વિચરે પરંતુ પાંચ ઈન્દ્રિયોના વિષયોમાં આસક્ત અને જાં મનુષ્યો આહાર, સપ્તિ ક્રિતિ, માન પ્રતિષ્ઠા માટે તથા પોતાના શરીરને પુષ્ટ બનાવવા માં લિપ્તબિત પ્રકારના સજીવો વડે પૃથ્વીકાયના જીવોની દિસા કરે છે પરિણામ પદોચારે છે તેમ જ પૃથ્વીકાયના આશ્રયે રહેવા જન્ય વનરૂપિત આ જોઈએ તથા ત્રસ જીવોની દિસા કરે છે અને સંસાર પરિભ્રમણનારો જ મમરણાદિના દુષ્ટોને બોમ્બે છે જોમ જાણી દિસાના કાયથી તથા દિસાજીવાના જગથી દૂર રહેવા શ્રી ભગવતે ઉપદેશ આપ્યો છે પૃથ્વી સંધનન છે તેની દિસાથી તે પૃથ્વીકાયના જીવો

દુઃખ થાય છે તે જાણતમાં હવે પછીના અધિકારમાં લગવંતે સમજાવેલ છે. જેથી આત્માથી^૧ઓએ હિંસાથી દૂર રહેવું તે યોતાના આત્માના કલ્યાણનું કારણ જાણવું.

સે વૈભિ-અપ્પેગે અંધમઘ્મે અપ્પેગે અંધમચ્છે, અપ્પેગે પાચમઘ્મે અપ્પેગે પાચમચ્છે, અપ્પેગે ગુંફમઘ્મે ૨, અપ્પેગે જંઘમઘ્મે ૨, અપ્પેગે જાણુમઘ્મે ૨, અપ્પેગે ઉરુમઘ્મે ૨, અપ્પેગે કલ્હિમઘ્મે ૨, અપ્પેગે જાભિમઘ્મે ૨, અપ્પેગે ઉદરમઘ્મે ૨, અપ્પેગે પાસમઘ્મે ૨, અપ્પેગે પિટ્ટમઘ્મે ૨, અપ્પેગે ઉરમઘ્મે ૨, અપ્પેગે હિયયમઘ્મે ૨, અપ્પેગે ધણમઘ્મે ૨, અપ્પેગે સ્વંધમઘ્મે ૨, અપ્પેગે વાહુમઘ્મે ૨, અપ્પેગે હત્થમઘ્મે ૨, અપ્પેગે અંગુલિમઘ્મે ૨, અપ્પેગે નહમઘ્મે ૨, અપ્પેગે ગીવામઘ્મે ૨, અપ્પેગે હણુયમઘ્મે ૨, અપ્પેગે હોટ્ટમઘ્મે ૨, અપ્પેગે દંતમઘ્મે ૨, અપ્પેગે જીહમઘ્મે ૨, અપ્પેગે તાલુમઘ્મે ૨, અપ્પેગે ગલમઘ્મે ૨, અપ્પેગે ગંઢમઘ્મે, ૨, અપ્પેગે કણમઘ્મે ૨, અપ્પેગે નાસમઘ્મે ૨, અપ્પેગે અચ્છિમઘ્મે ૨, અપ્પેગે મમુહમઘ્મે ૨, અપ્પેગે જિહાલમઘ્મે ૨, અપ્પેગે સીસમઘ્મે ૨, અપ્પેગે સંપમારણ અપ્પેગે ઉદ્ધવણ ॥ ૧૬ ॥

શબ્દાર્થની વિગત ભાવાર્થથી જાણવી.

ભાવાર્થ - કાન, આંખ, નાસિકા, જીભ વગેરે ઇન્દ્રિયો રહિત જેને ક્ષત એક જ સ્પર્શ ઇન્દ્રિય રૂપ શરીર છે, એવા પૃથ્વીકાય આદિ એકેન્દ્રિય જીવોને વેદનાનો અનુભવ શી રીતે થતો હશે ? (તેમને મન પણ નથી) એ શકાના જવાબમાં પૂછનારને લગવત ફરમાવે છે કે જેમ કેઈ મનુષ્ય જન્મથી અધ હોય, બહેરો હોય, મૂંઝો હોય, લૂલો લંગડો હોય, સર્વ અવયવોહીન હોય, તેવા મનુષ્યને

કોઈ મનુષ્ય ભાષા જેવા શસ્ત્રની અણીથી, અણીદાર શસ્ત્રથી ભેદન કરે, તલવારથી છેદન કરે, એ રીતે બહોળ પ્રકારે યત્ન, મુટણને, પીંદીને દીચણને, સાયળને, ફેંકને, નાબિને, પેટને, પડખાને, પીકને, છાતીને, દૃઢ્યને, સ્તનને, ખભાને, શૂળને હાથને આંગળીઓને નખને ડોકને, હાદીને, હોઠને, હાંતને, હાથને, તાળવાને, ગ્રાહને, ઝઠસ્થળને, (હમણાને) કાનને, નાસિકાને, આખને, ભમરને કપાળને મસ્તકને એ બધા અવયવોને ભાષાથી ભેદે અને તલવારથી છેદન કરે તો તે છવને (મનુષ્યને) અસહ્ય વેદના ઉત્પત્તિ થાય અને તે વેદનોનો વીર્ય અનુભવ કરતો હોય છે, છતાં તે કહેવાને અંશવા જતાવવાને સ્વભાવ થતો નથી તેમ જ કોઈ મૂર્છિત મનુષ્યને કોઈ પ્રકાર કરી માર મારે અગર મૃત્યુ પમાડે ત્યારે તે અન્યથા વેદના વેદતો હોવા છતાં અન્ય કોઈને જતાવી કે કહી શકતો નથી એ જ રીતે પૃથ્વીકાચાદિ અકેન્દ્રિય છવોને ઉદર્તા, ભેદર્તા, જલાવર્તા, બાળર્તા, દળાવર્તા આદિ હરકોઈ તેના ઉપર ક્રિયા કરતાં તેઓને અન્યથાપણે વેદના થતી હોય છે આ હકીકત ભગવતશ્રીએ પાતાના કેવળજ્ઞાન-દર્શનથી બાળી અને બોધ પ્રતિપાદન કરેલ છે તેથી આત્માર્થી છવોએ પોતાને માટે તે પાપદિવા કમળધનુ કાશજ બાળી અકેન્દ્રિયાદિ સ્વર્ગ છવોની દિસાથી રૂપ રહેલું અકેન્દ્રિય છવોની દિસાથી તે તે છવો સાથે જૈનધન થાય છે તે બાળી તેની કયા પાળવી તેવો શ્રી ભગવતનો ઉપદેશ છે

एतथ मर्त्यं समारममाणस्म इच्छेने आरमा अपरिण्णागा
भयति । एतथ मर्त्य अममारममाणस्म इच्छेने आरमा
परिण्णागा भयति ॥ १७ ॥

શબ્દાર્થ - (૧) પૃથ્વીકાચર્મા (૨) શસ્ત્ર (૩) અમારજ કરવાર માણસને (૪) ઉપગમ (૫) આરભથી થતા (૬) અદિનનુ ગાન (૭) નાતુ (૮) નથી (૯) પૃથ્વીકાચર્મા (૧૦) શસ્ત્ર (૧૧) આરભ નદિ કરવાર (૧૨) માણસને (૧૩) ઉપગમ (૧૪) આરભથી થતા અદિનનુ (૧૫) ગાન (૧૬) નાતુ

ભાવાર્થ :- પૃથ્વીકાયની હિંસા કરનારા તથા તેને પરિતાપ પહોંચાડનારાને આરંભનાં કડવા કૃણ પ્રાપ્ત થાય છે અને નરકાદિ-ગતિમા ઉત્પન્ન થઈ દુઃખો ભોગવવા પડે છે એ પ્રકારનું જ્ઞાન તેઓને હોતું નથી, એટલે આરભના સ્વરૂપને જાણતા નથી અને હિંસાના કાર્યમા પ્રવૃત્ત રહે છે અને જેઓ પૃથ્વીકાયની હિંસાથી નિવૃત્ત થયા છે, તેવા મુનિ-સાધકોને આરભના સ્વરૂપનું જ્ઞાન હોય છે. આરભના કડવા વિષાકોને જાણતા હોવાથી પૃથ્વીકાયની બિલકુલ હિંસા કરતા નથી

તં^૧ પરિણાય^૨ મેહા^૩વી ને^૪વ સયં^૫ પુઢ^૬વીસત્થં^૭ સમારંભેજ્ઞા,
નેવ^૮ણે^૯હિં પુઢ^{૧૦}વિ સત્થં^{૧૧} સમારંભા^{૧૨}વેજ્ઞા, નેવ^{૧૩}ણે^{૧૪} પુઢ^{૧૫}વિસત્થં^{૧૬}
સમારંભંતે^{૧૭} સમણ^{૧૮}જાણેજ્ઞા । જસ^{૧૯}સેતે^{૨૦} પુઢ^{૨૧}વિકમ્મસમારંભા^{૨૨}
પરિણાયા^{૨૩} ભવંતિ^{૨૪} સે^{૨૫} હુ મુણી^{૨૬} પરિણાયકમ્મે^{૨૭} ત્તિ^{૨૮} વેમ્મિ ॥૧૮॥

શબ્દાર્થ :- (૧) એ પ્રમાણે (૨) જાણી (૩) કુશળ સાધક (૪) નહિ (૫) અથ' (૬) પૃથ્વી (૭) શસ્ત્ર (૮) આરંભ કરે, (૯) નહિ અન્ય પાસે (૧૦) પૃથ્વી (૧૧) શસ્ત્ર (૧૨) આરભ કરાવે (૧૩) નહિ (૧૪) અન્ય (૧૫) પૃથ્વી શસ્ત્ર (૧૬) આરંભ કરનારને (૧૭) લલુ જાણે (૧૮) જેઓને (૧૯) એ (૨૦) પૃથ્વી કાયના (૨૧) કર્મ સમારંભ (૨૨) જાણ્યા વર્તે (૨૩) છે (૨૪) એ જ (૨૫) નિશ્ચયથી (૨૬) મુનિ (૨૭) જ્ઞાનવંત-વિવેકવાન-આરભત્યાગી (૨૮) એમ હું કહું છું

ભાવાર્થ - બુદ્ધિમાન કુશળ સાધક હિંસાનાં આરભના કડવા હું અરૂપ પરિણામને જાણી, પોતાના આત્માની સમાધિ માટે, સુખ માટે, પોતે પૃથ્વીકાય જીવોની હિંસા કરે નહિ, અન્ય પાસે પૃથ્વીકાય જીવોની હિંસા કરાવે નહિ અને પૃથ્વીકાય જીવોની હિંસા કરતા હોય તેને અનુમોદન આપે નહિ, એટલે લલુ જાણે નહિ, જેણે જ પરિજ્ઞા વડે આરભના સ્વરૂપને જાણી, પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી હિંસાનો-આરભનો ત્યાગ કરેલ છે, એ જ સાચા વિવેકવાન મુનિ છે, અણુગાર છે, જ્ઞાની છે.

બીજો ઉદ્દેશો સમાપ્ત

ત્રીજો ઉદ્દેશો.

સૈ ચૈમિ સૈ જહાંચિ અણગારે વજ્જુકહે, નિયાયપંઠિવળ્લે
અમાપકુલ્લમાણે, ચિયાહિય, જાણ સહ્યાય નિવંધવતે તમેષ
અણુપાલેક્ષા વિજંહિસા વિસોત્તિય ॥ ૧૯ ॥

શબ્દાર્થ - (૧) હુ (૨) કહું છું (૩) જે (૪) પ્રકારે (૫) સાધુ
(૬) સરળ સ્વભાવી (૭) મોક્ષમાર્ગને આગીકાર કરનાર (૮) માયાકપટ રહિત
(૯) માયા કપટ નહિ કરનાર (૧૦) કહ્યાં છે (૧૧) જેવી (૧૨) મદાથી
(૧૩) પ્રવચ્ચા આગીકાર કરેલ છે (૧૪) જેવી જ મદાથી (૧૫) સમમનુપાલન
કરે (૧૬) શકાને (૧૭) ફર કરીને

ભાવાર્થ - જે સાધકે ઘરનો ત્યાગ કરી, છળકપટ રૂપ
સસાર પ્રપંચો, માયાકપટ વાદિ કપાયોનો ત્યાગ કરીને સરલતાથી
જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રરૂપ મોક્ષમાર્ગ આગીકાર કરેલ છે, બારબનો
સર્વથા ત્યાગ કરેલ છે, તેને જ ભગવતે સાચા અણુગાર-મુનિ કહેલા
છે અને જેવી રીતે ઉત્કૃષ્ટ મદાએ સમમ ગ્રહણ કરેલ છે જેવી જ
મદાથી માવત્ જીવન સમમનુ પાલન કરવું, એ કલ્યાણકારી છે
અને કૌંઠપણુ ભાવની શકા નહિ રાખતા ભગવતના વચન ઉપર
મદા રાખી સમમનુ પાલન કરવું એ જ મોક્ષ માર્ગ છે આ માર્ગ
શ્રી તીર્થંકર દેવોએ આપ્યો છે, એમ હું કહું છું

પણ્યા ચીરા મદાચીહિ । લોગ ચ ઓળાણ અર્મિસમેચા
અકુતોમય ॥ ૨૦ ॥

શબ્દાર્થ - (૧) પરાક્રમ કરેલ છે (૨) વીરપુરોએ (૩) મદાનમેક્ષ-
માર્ગને વિષ (૪) અપકાવયોક્તન વિષે (૫) ભગવતની આજ્ઞા તથા (૬) પાલન-
કરે-(૭) અમરરૂપ મયમનુ

ભાવાર્થ :- આ મહાન મોક્ષમાર્ગમાં અનેક મહાપુરુષોએ સયમપાલનમાં પોતાના બળ પરાક્રમ દ્વારાવીને સંસારપરિભ્રમણરૂપ જન્મ-મરણાદિ દુઃખોનો તથા આઠ કર્મોનો નાશ કરી શાશ્વત સુખરૂપ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરેલ છે આ માર્ગ ભૂતકાળમાં અનેક ધીર પુરુષોથી સેવિત હોઈ શંકા રહિત છે ભગવતની આજ્ઞાથી જેમ પૃથ્વીકાયને સચેતન કહેલ છે એ જ રીતે અપકાયને સચેતન બાણી અપકાયના જીવોની ચતના કરે, તેની દયા પાળે, અપકાય-જલકાયના જીવો પ્રત્યે સંપૂર્ણ સયમ રાખવો કહેલ છે જીવમાત્રને મૃત્યુનો ભય રહેલ છે, એમ બાણી દરેક જીવોને અભયદાન આપવું એ જ સંયમ આચાર છે અને આત્માને ઠલ્યાણુકર છે, તેવી દૃઢતા રાખવી.

સે^૧ વેમિ^૨ જેવ^૩ સયં^૪ લોગં^૫ અભાઈ^૬કલેજ્ઞા, જેવ^૭ અત્તાણં^૮
અભાઈ^૯કલેજ્ઞા, જે^{૧૦} લોયં^{૧૧} અભાઈ^{૧૨}કલિ, સે^{૧૩} અત્તાણં^{૧૪}
અભાઈ^{૧૫}કલિ, જે^{૧૬} અત્તાણં^{૧૭} અભાઈ^{૧૮}કલિ, સે^{૧૯} લોયં^{૨૦}
અભાઈ^{૨૧}કલિ ॥ ૨૧ ॥

શબ્દાર્થ :- (૧) હું (૨) નહિ (૩) સ્વયં (૪) અપકાયજીવોનો (૫) નિષેધ કરે (૬) તેમ નહિ (૭) આત્માનો (૮) નિષેધ કરે (૯) જે (૧૦) અપકાયનો (૧૧) નિષેધ કરે છે (૧૨) તે આત્માનો (૧૩) નિષેધ કરે છે (૧૪) જે આત્માનો (૧૫) નિષેધ કરે છે (૧૬) તે અપકાયજીવોનો (૧૭) નિષેધ કરે છે

ભાવાર્થ :- હે જ ખૂ ! હું એમ કહું છું કે સત્પુરુષોએ અપકાયિક-પાણીના જીવોમા શકાશીલ થવું નહિ, તેમ જ પોતાના આત્મામાં પણ શકાશીલ થવું નહિ, જેમ પૃથ્વીકાય સચેતન છે, તેમ પાણી-જલ પણ સચેતન છે જેથી તેમા જીવનો નિષેધ કરવો નહિ જે લોકો પાણીમા જીવ હોવાનો નિષેધ કરે છે, તે પોતાના આત્માનો નિષેધ કરે છે, એમ બાણી અને જેઓ પોતાના આત્માનો

નિષેધ કરે છે તે અપકાયલોનો નિષેધ કરે છે. આનો ભાવાય એ છે કે પાણી પોતે જ હવ છે એટલે પાણીમાં હવ હોવા છતાં હવ ન માનવો તે અપકાય એટલે આજ કહેવાય અને એમ માનવાથી (એટલે કે પાણીમાં હવ નહિ માનવાથી) પોતાના આત્મા ઉપર અવ્યાખ્યાન નામનું કર્મજન થાય છે અને અવ્યાખ્યાન નામનું કર્મ હોવોને વિપાકે લોગવણ પડે છે. વળી પાણીમાં હવ નહિ હોવાની શકા રાખવાથી નાસ્તિક બની, સત્ય માર્ગથી જાણ થઈ મિથ્યાત્વને પામી સસાર પરિજનમણી વૃદ્ધિ થાય છે. માટે એકેન્દ્રિયો સર્વ (પૃથ્વી-પાણી અગ્નિ-વાયુ-વનસ્પતિ) હવ રૂપ છે તેની જાણ કરી શકી તે હોવાની રચા પાળવી તે આત્મકલ્યાણરૂપ મોક્ષનો માર્ગ છે.

જ્ઞમાણા પુદો પામ, જળગારા મો સિ એ પવયમાણા,
 જમિણ વિશ્વરુદ્ધિ સત્યેર્હિ ઉદયક્ષ્મસમારમેણ, ઉદયસત્થ
 સમારમમાણા જળે જળેગરુદ્ધે પાણે વિદ્ધિસહ ॥ ૨૨ ॥

મહાકાર્થ - (૧) આરભથી લગ્ન પામનારા-લગ્નમાતાને (૨) પૃથ્વી (૩) દેવ (૪) સાધુ (૫) જામે (૬) એમ કેટલાએક (૭) કર્મ કરે છે આ (૮) અપકાય (૯) વિવિધ-પ્રકારનાં (૧૦) શ્રેણીથી જાણાય (૧૧) સમ્મ પીઠિયાનો આરભ (૧૨) જાણાય અને (૧૩) આરભ કરતાં યકાં (૧૪) અન્ય (૧૫) અનક પ્રકારથી (૧૬) પ્રાણીઓની (૧૭) દિશા કરે છે.

ભાવાય - શુદ્ધાધુઓ અપકાયની દિશા કરતા શરમાવ છે. અપકાયના હવ છે તેમ તેઓ જાણે છે તેમ જ તેની દિશાથી હોવાન અશુભ કર્મોનો જન્મ થાય છે, સસાર પરિજનમણી રૂપ જન્મ ૧૦ની વૃદ્ધિ થાય છે એમ જાણી તેની દિશા કરતા નથી તેમ જ તે પાણીના હવાને પરિણામ ઉત્પન્ન થાય તેવાં કાર્યો કરતા નથી. આવા નિરાય હવન હવનના સાધુઓને દે શિષ્ય । તું અલગ દેખ

દેખવાનો અર્થ એ થાય છે કે આવું જાણીને અહિં સક વર્તન રાખવું. કારણ કે કેટલાએક શાક્યાદિ સાધુઓ અભિમાનથી એમ કથન કરે છે કે અમે અણુગાર-સાધુ છીએ, ત્યાગી છીએ, આમ યોલતા થકાં પણ અપકાય જીવોની વિવિધ પ્રકારનાં શસ્ત્રો વડે હિંસા કરે છે, તથા અનેક પ્રકારનાં શસ્ત્રો વડે અપકાય જીવોનો આરંભ કરતાં અન્ય અનેક પ્રકારના વનસ્પતિ આદિ સ્થાવર જીવો તથા ત્રસ જીવો આદિની હિંસા કરે છે, પરંતુ તે હિંસા હિંસાના કરનારાઓને અહિંતનુ કારણ છે, અબોધ-મિથ્યાત્વનુ કારણ છે એમ જાણી હિંસાથી નિવૃત્ત થવું તે પોતાના આત્મા માટે શ્રેયનુ કારણ છે તેથી આવા અજ્ઞાનીઓનો પરિચય કરવો નહિ

તત્થ^૧ જલ્લ^૨ ભગવયા^૩ પરિણ્ણા^૪ પવેહયા^૫ હમસ્સ^૬ ચેવ^૭
 જીવિયસ્સ^૮ પરિવંદણ-માણણ-પૂયણાણ^૯, જાહમરણમોયણાણ^{૧૦},
 દુક્ખપડિઘાયહેઝં^{૧૧}, સે^{૧૨} સયમેવ^{૧૩} ઉદયસત્થં^{૧૪} સમારંભતિ^{૧૫},
 અણ્ણેહિં^{૧૬} વા^{૧૭} ઉદયસત્થં^{૧૮} સમારંભાવેતિ^{૧૯}, અણ્ણે^{૨૦} વા^{૨૧} ઉદયસત્થં^{૨૨}
 સમારંભંતે^{૨૩} સમણુજાણહ^{૨૪}, તં^{૨૫} સે^{૨૬} અહિયાણ^{૨૭}, તં^{૨૮} સે^{૨૯} અબોહિણ^{૩૦}
 ॥ ૨૩ ॥

શબ્દાર્થ :- (૧) અપકાય બાબત (૨) નિશ્ચે (૩) ભગવંતે (૪) સમજણ-વિવેક-જ્ઞાન-અતાવેલ છે-કહેલ છે આ (૫) પ્રમાણે (૬) જીવનનિર્વાહ માટે (૭) પ્રશસા (૮) માન (૯) પૂજા (૧૦) જન્મમરણથી છુટવાં (૧૧) દુઃખના નિવારણ માટે (૧૨) અસયમીપુરુષ (૧૩) સ્વયં (૧૪) અપકાયનો (૧૫) આરંભ કરે છે (૧૬) અન્યથી (૧૭) અપકાય (૧૮) આરંભ કરાવે છે (૨૦) અન્ય અપકાય (૨૧) આરંભ (૨૨) કરનારને (૨૩) જાણુ જાણે છે (૨૪) તે આરંભ કરનારને (૨૫) અહિંતનુ કારણ છે (૨૬) મિથ્યાત્વની વૃદ્ધિ કરનાર છે

ભાવાર્થ :- અપકાય બાબતમાં શ્રી ભગવંતે મનુષ્યોને તથા સાધુઓને સમજ આપેલ છે કે અજ્ઞાની અને અસયમી મનુષ્યો

પોતાના ચયજ-અસ્થિર છવનને વિરકાળ-સાંભાકાળ સુધી ટકાવી રાખવા માટે, તથા વહન, પ્રથમ, માન, પૂજા, સ્ત્રાવા-ક્રીતિ, વગર આદર સત્કાર પ્રાપ્ત કરવા માટે, તથા જન્મમરણથી છૂટવા માટે, તથા દુષ્ણનો પ્રતિકાર-નાશ કરવા માટે (આવા પ્રકારની અથ માન્યતાથી) પોતે અપકાયની હિસા કરે છે અથ પાસે અપકાયની હિસા કરાવે છે અને અથ અપકાયની હિસા કરતાં હોય તેને અનુમોદન આપે છે એટલે બહુ બાંધે છે; પરંતુ તે હિસા કરનાર સર્વેને તથા કરાવનાર, તથા અનુમોદન આપનારને અક્રિતનું કારણ છે તથા મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાનની વૃદ્ધિનું કારણ છે તથા સસાર પરિબ્રમણ રૂપ જન્મ મરણની વૃદ્ધિનું કારણ છે એમ બાંધી અપકાયને સંચિતન માની અપકાયની હિસાથી નિવૃત્ત થવું; એવો શ્રી ભગવતનો ઉપદેશ છે ગૃહસ્થાશ્રમીઓએ અદ્યપારથી યથા ઉપયોગ રાખી શ્વેતું

સે સં સયુજ્જમાણે આયાણીયં સમુદાય સોધા સ્વલુ
 અગવઓ, અગગારાણં યા અતિપ, રૂદ મેગેસિં જાયં મવરૂ,
 યસ સ્વલુ ગયે, યસ સ્વલુ મોહે, યસ સ્વલુ મારે, યસ
 સ્વલુ જિરપ, રૂદયથ ગરિપ સોળ જમિર્ણં વિરુપરુથેહિં
 સત્યેહિં ઉદયકમ્મસમારંમેર્ણં, ઉદયસત્થ સમારંમમાણા, અણ્ણે
 અણેગરુથે પાણે પિહિંસહ ॥ ૨૪ ॥

શબ્દાર્થ તથા સાવાર્થ :- અધ્યયન ન ૧ ઉ ૨ સૂત્ર
 ૧૫ મુજબ સમજી લેવું કેર એટલો છે કે અહીં પૃથ્વીકાય બદલે
 અપકાયની હિસા બાંધી

સે પેમિ મનિ પાણા ઉદયનિસ્મિયા, જીયાં અણેગે,
 રૂદ સ્વલુ મો ! અગગારાણં ઉદયજીયા ધિપારિયા સત્થ
 ચેત્થ અણુપીહ, પામ, પુહો સત્થ પયેહ્ય ॥ ૨૫ ॥

શબ્દાર્થ :- (૧) હું કહું છું (૨) પ્રાણીઓ રહેલા છે (૩) જલ-
આશ્રીત (૪) જીવો (૫) અનેક (૬) જૈનશાસનમાંહે (૭) સાધુઓ (૮) પાણી
સ્વયંજીવ કહ્યા છે (૯) માટે (૧૦) અપકાયશસ્ત્રનો (૧૧) વિચાર કરી (૧૨)
દેખ (૧૩) ભિન્નભિન્ન (૧૪) શસ્ત્ર (૧૫) કહેલ છે

ભાવાર્થ :- શ્રી સુધર્માસ્વામી પોતાના પ્રિય શિષ્ય જંખૂ
આશ્રયી સર્વ સાધુઓને કહે છે કે જલને આશ્રયી એકેન્દ્રિયાદિથી
પચેન્દ્રિય તિર્થ ચ સુધીના અનેક જીવો રહેલા છે. વળી હે સાધુઓ !
આ જૈન શાસનમાં જલને-પાણીને સચેતન કહેલ છે જીવરૂપ કહેલ
છે પાણી પોતે જ જીવરૂપ છે વળી અપકાય-પાણીનાં ભિન્ન ભિન્ન
અનેક શસ્ત્રો રહેલાં છે તે વિચારીને, બાણીને અપકાયની હિંસાથી
નિવૃત્ત થવા સયમ રાખી, ઉપયોગ રાખી રહેવું આ પ્રકારનું જ્ઞાન
જૈન સાધુઓને અવશ્ય હોવું જોઈએ અને તે પણ ગૃહસ્થોએ પોતાના
ઉપયોગ માટે ગરમ કરેલ હોય, શસ્ત્રથી અચેત થયેલ હોય (તે પણ
ગૃહસ્થ ફરીથી પાણીને ગરમ ન કરે એ રીતે વધારાનું અગર ગૃહસ્થને
સમજ આપીને) તેવા અચેત પાણીથી સાધુઓએ પોતાનો જીવન-
નિર્વાહ ચલાવવો અને જિન આજ્ઞામાં રહેવું, એ સાધુનો આચાર છે

^૧
^૨
અદુવા અદિદ્વાદાણં ॥ ૨૬ ॥

શબ્દાર્થ :- (૧) અથવા (૨) અદ્વતાદાન

ભાવાર્થ :- અપકાયની હિંસા કરનારને અદ્વતાદાન-ચોરીનો
દોષ પણ લાગે છે કારણ કે અપકાયના શરીરોને ગ્રહણ કરતાં તે
જીવોની આજ્ઞા લીધા વિના જ ગ્રહણ કરે છે જેથી સચેત જલ
વાપરવાથી તેની હિંસારૂપ દોષ તથા અદ્વતાદાન ગ્રહણનો દોષ પણ
લાગે છે જેથી સાધુઓએ તથા આત્માર્થીઓએ અપકાયની દયા
પાળવા સતત ઉપયોગ રાખી રહેવું તે સાધુ આચાર છે અને
ગ્રહસ્થોએ અદ્વપારણી બનવું પાણી વાપરવાની ગૃહસ્થોએ દરરોજ
મર્યાદા કરવાથી પાણીનો આરભ ઓછો થાય છે તે ઉપયોગ રાખવો

કપ્પતિ^૧ જે^૨ કપ્પતિ^૩ જે^૪ પાઝ અંદુલા^૫ વિમૂસાપ, પુઠો^૬
 સત્યેર્હિ^૭ ધિષ્ટંતિ^૮ एत्यधि^૯ તેર્મિ^{૧૦} જો^{૧૧} ણિકરણાપ ॥ ૨૭ ॥

શબ્દાર્થ - (૧) કપ્પે છે (૨) અમોને (૩) કપ્પે છે (૪) અમોને
 પાણી (૫) પીવા માટે (૬) બાથવા (૭) સ્નાન કરવા માટે (૮) વિવિધ પ્રકારના
 (૯) સંતોષી અપકામની (૧૦) હિંસા કરે છે (૧૧) એઓનું (૧૨) કમન (૧૩)
 નિશ્ચયકરવામાં સમજ (૧૪) નથી.

સાવાશં - અન્ન વીર્ષિઓ શાકસાદિ સાધુઓ કહે છે કે
 અમારા આગમમાં જલને સંવેદિત સ્વરૂપિત માનેલ છે જેથી શ્રદ્ધા
 કરવાનો નિષેધ કરેલ નથી જેથી અમોને પીવા માટે તથા શરીર
 શામ્ય માટે, વિજૂષા માટે, જલનો ઉપયોગ કરવો કપ્પે છે જેથી
 અમો તેમાં દોષ માનતા નથી, એમ કહીને અન્નવીર્ષિઓ અપકામની
 વિવિધ શસ્ત્રો વઢે હિંસા કરે છે પરંતુ તેઓનું આ કમન ન્યાય
 સંગત નથી તેના આગમો પણ નિશ્ચય કરવામાં સમજ નથી
 પાણીને સંવેદિત નહિ માનવું તે અજ્ઞાન છે, વળી સ્નાનાદિ વિજૂષાનો
 ત્યાગીઓ માટે સવધા નિષેધ જ છે તેથી બુદ્ધિમાન સાધકોએ
 જલને સંવેદિત-સ્વ માની તેની હિંસાથી સવધા રૂર રહેવું એ સાધુ
 આચાર છે દરેક સાધકે તથા આત્માર્થીઓને અભ્યંતર શુદ્ધિની
 વિશેષ જરૂર માનવી આરબધી છૂટવું, પરિશ્રદ્ધ મમત્વ છોડવું કયા
 યોગી રહિત થવું, એજ સાચી આભ્યંતર શુદ્ધિ બાધવી.

પત્ય^૧ સત્ય^૨ સમારંભમાણસ્મ^૩ હૃચ્ચેતે^૪ આરંભા^૫ અપરિણ્યાયા^૬
 મંથંતિ^૭, પત્ય^૮ સત્ય^૯ અસમારંભમાણસ્મ^{૧૦} હૃચ્ચેતે^{૧૧} આરંભા^{૧૨}
 પરિણ્યાયા^{૧૩} મંથંતિ^{૧૪}, તં^{૧૫} પરિણ્યાય^{૧૬} મેહાધી^{૧૭} જેષ^{૧૮} સર્વ^{૧૯}
 હૃદયસત્ય^{૨૦} સમારંભેજ્ઞા^{૨૧}, જેષ્ઠેર્હિ^{૨૨} હૃદયસત્ય^{૨૩} સમારંભાધેજ્ઞા^{૨૪},
 હૃદયસત્ય^{૨૫} સમારંભેતેયિ^{૨૬} અણ્ણે^{૨૭} ણ^{૨૮} સમણુજાણેજ્ઞા^{૨૯}, જસ્સેતે^{૩૦}

ઉદયસ્તથં સમારંભા પરિણાયા ભવંતિ સે હુ મુળી
પરિણાયકમ્મે સ્તિ-વેમિ ॥ ૨૮ ॥

શબ્દાર્થ :- (૧) અપકાય (૨) શસ્ત્રનો (૩) પ્રયોગ કરવાવાળાને (૪) પૂર્વોક્ત (૫) હિસાદિ ક્રિયા કર્મબંધનતુ કારણ હોવાતુ (૬) જ્ઞાન (૭) હોતુ નથી (૮) અપકાય (૯) શસ્ત્ર (૧૦) પ્રયોગકરતા નથી-હિસાકરતા નથી (૧૧) તેઓને (૧૨) હિસાદિ ક્રિયાના (૧૩) વિપાકોતુ જ્ઞાન (૧૪) હોય છે બાકીના શબ્દાર્થ અ ૧ ઉ ૨ સૂત્ર ૧૮ મુજબ અપકાય-પાણીના જીવો

ભાવાર્થ :- હિસા કરનારાં મનુષ્યોને હિ સાથી અશુભ કર્મ-બંધન થાય છે, તે જ્ઞાન તેઓને હોતુ નથી આરભ-જીવહિંસાના વિપાકોને તેઓ જાણતા નથી અને જે સાધકો-મનુષ્યો આરંભના સ્વરૂપને એટલે કે તેના કૃણ-વિપાકોને જાણે છે તેઓ અપકાય આદિ જીવોની સ્વયં હિંસા કરતા નથી. અન્ય પાસે અપકાય આદિ જીવોની હિસા કરાવતા નથી અને અપકાયની હિસા કરનારાને અનુમોદન આપતા નથી-રૂડુ જાણતા નથી જેણે અપકાયના આરભને અહિતકર કર્મબંધનરૂપ જાણેલ છે અને જેણે અપકાયની હિસાનો સ્વર્થા ત્યાગ કરેલ છે, તેને જ શ્રી ભગવતે વિવેકસંપન્ન મુનિ કહેલ છે, એમ હું કહું છું આ પ્રમાણે શ્રમણ ભગવત મહાવીર પાસેથી સાંભળ્યું છે, તે જ પ્રમાણે, તને (જંબૂસ્વામીને) કહું છું

ત્રીજો ઉદ્દેશો સમાપ્ત.

ચોથો ઉદ્દેશો.

સે^૧ વેમિ^૨ જેવ^૩ સયં^૪ લોગં^૫ અઘ્માહક્વેજ્ઞા^૬, જેવ^૭ અત્તાણં^૮
અઘ્માહક્વેજ્ઞા^૯, જે^{૧૦} લોગં^{૧૧} અઘ્માહક્વતિ^{૧૨} સે^{૧૩} અત્તાણં^{૧૪}
અઘ્માહક્વતિ^{૧૫}, જે^{૧૬} અત્તાણં^{૧૭} અઘ્માહક્વતિ^{૧૮} સે^{૧૯} લોગં^{૨૦}
અઘ્માહક્વતિ ॥ ૨૯ ॥

શબ્દાર્થ - (૧) હું કહું છું (૨) નહિ (૩) સ્વયં (૪) તેઉકાવસોકનો
(૫) અપહાપ કરવો (૬) નહિ (૭) આત્માનો (૮) અપહાપ કરવો
(૯) જે તેઉકાવનો (૧૦) અપહાપ કરે (૧૧) તે (૧૨) આત્માનો (૧૩) અપહાપ
કરે છે (૧૪) જે આત્માનો (૧૫) અપહાપ કરે છે (૧૬) તે (૧૭) તેઉકાવનો
(૧૮) અપહાપ કરે છે

સાવાર્થ - હે જાણુ ! અગ્નિઠાય સચેતન છે જીવરૂપ છે,
તેમાં શકા કરવી નહિ. તેમાં જીવ છે તેનો નિષેધ કરવો નહિ.
તેમ જ યોતાના આત્માનો પણ નિષેધ કરવો નહિ જે કોઈ અગ્નિ
ઠાયમાં જીવ હોવાનો અપહાપ-નિષેધ કરે છે, તે યોતાના આત્માનો
અપહાપ કરે છે-નિષેધ કરે છે અને જે યોતાના આત્માનો અપહાપ
કરે છે તે અગ્નિઠાયના જીવોનો અપહાપ કરે છે જેમ પૃથ્વીઠાય તથા
અપઘાય સચેતન છે એમ જ અગ્નિઠાય પણ સચેતન છે, જેથી તેમાં
શકા કરવી નહિ જીવને અજીવ માનવો તે મિથ્યાત્વ પામવારૂપ તથા
મિથ્યાવની વૃદ્ધિ કરવારૂપ કારણ છે તેમ જ એક જીવનું અભ્યાખ્યાન
આળ છે અને જીવને અજીવ માનવાથી અશુભ કર્મનો બધ થાય
છે કારણ જે પરમાર્થથી અસત્ય છે તમ જ અભ્યાખ્યાન નામનું
કર્મ વિપાકે ભોજવનું પડે છે વળી શ્રી વીતરાગ દેવની આજ્ઞામાં
શકા રાખવી તે પણ મિથ્યાત્વ પામવાનું કારણ છે એમ હું કહું
છું તેથી અગ્નિઠાયને સચેતન માની તેની ક્ષમા પાળવી એવો શ્રી
ભગવતનો ઉપદેશ છે જીવો વિશેષે પાપના સમૂહથી અગ્નિઠાયમાં
ઉપત્ત થાય છે અને અગ્નિઠાયમાં ઉત્પન્ન થઈ પાપનો સમૂહ એજો
થવાથી અગ્નિઠાયના જીવનો ઉત્પાત તિર્યંચ યોનિમાં જ થાય ॥
મનુષ્ય કે દેવ જાતિમાં ઉત્પન્ન થતાં નથી એમ બધી આત્માર્થી
જીવોએ તેઉકાવની હિંસાથી દૂર રહેવું તે આત્મચેયનું કારણ છે

જે દીદ્વલોગસત્યમ્ સ્થેયન્ને, સે અમત્યસ્સ સ્થેયન્ને;
જે અમત્યમ્ સ્થેયન્ને, સે દીદ્વલોગસત્યમ્ સ્થેયન્ને ॥૩૦॥

શબ્દાર્થ - (૧) તેઓ (૨) વનસ્પતિકાયના (૩) નવરૂપ અગ્નિકાયના
વ્યરૂપના (૪) બાલુકાગ છે (૫) તે સયમના વ્યરૂપના (૬) બાલુકાર છે
(૭) જે સયમના વ્યરૂપને (૮) બાલુનાર છે (૯) તે અગ્નિકાયના વ્યરૂપના
(૧૦) બાલુનાર છે

ભાવાર્થ - વનસ્પતિકાયના શસ્ત્રરૂપ જે અગ્નિકાય છે તેના
વ્યરૂપના બાલુનાર તે સયમના વ્યરૂપને બાલુ છે, જે સયમના
વ્યરૂપને બાલુ છે તે અગ્નિકાયના વ્યરૂપને બાલુ છે અહીં અગ્નિ-
કાયનુ વ્યરૂપ શુ ? તથા અગ્નિકાયના સ્થાને દીકલોગસત્યસ્સ શબ્દ શા
માટે મૂક્યો ? ઉત્તરમા કહે છે કે અગ્નિકાય પોતે જીવરૂપ છે, (જેને
ફક્ત સ્પર્શ ઇન્દ્રિય એક જ છે,) જેથી તેની હિંસા કરવાવાળા જીવો
પ્રાય અગ્નિકાયમા તથા અન્ય એકેન્દ્રિય જીવોમા તથા તિર્યચ
પચેન્દ્રિયમા ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્યાં તીવ્ર દુઃખો ભોગવવા પડે છે
વળી અગ્નિકાયજીવોના શરીરો અતિ ઉષ્ણ હોઈ જ્યાં જ્યાં અગ્નિ
પ્રજ્વલિત થાય છે, ત્યાં ત્યાં ઘણા વૃક્ષાદિ વનસ્પતિના જીવોને તથા
વનસ્પતિને આશ્રયી રહેલા અન્ય એકેન્દ્રિય જીવો તથા બેઇન્દ્રિયા-
દિથી પચેન્દ્રિય જીવો એટલે કે ઘણા સ્થાવર તથા ઘણા ત્રસ જીવોની
હિંસા અગ્નિકાયથી થાય છે. અગ્નિકાય દશધારૂ શસ્ત્ર કહેવાય છે
એટલે દશે દિશાઓમા રહેલા જીવોની હિંસા થાય છે અને ઘણા
પાપનો કર્મબધ થાય છે, જેવી દીર્ઘકાળ સુધી અગ્નિકાય આદિ
કે એકેન્દ્રિયમા ઉત્પન્ન થઈ મૃત્યુને વારંવાર પામે છે અને એવા
અશુભ પાપના સમુહના બધને કારણે મનુષ્ય દેવગતિમા તેનો ઉત્પાત
થતો નથી જ્યારે અટવીમા-જગલમા દાવાનળ લાગે છે ત્યારે
વૃક્ષોના નાશ સાથે તેના કોટરમા રહેલા ઘણા સ્થાવર જીવોની સાથે
કીડી, કુચવા આદિ વિગલેન્દ્રિયો તથા સ્થળચર તથા પક્ષીઓના
બચ્ચા વગેરેની ઘણા જીવોની હિંસા થાય છે જેવી અગ્નિકાયના
જીવોને સસાર પરિભ્રમણની વૃત્તિ થાય છે અને દીર્ઘ કાળ સુધી દુઃખો
ભોગવવા પડે છે. વનસ્પતિની અવગાહના કમળડોડા આશ્રી એક
હબાર યોજનની દીર્ઘ કહેલ છે જેથી વનસ્પતિનુ ખીજુ નામ દીકલોગ

અને તેને બાળનાડુ શસ્ત્ર અગ્નિકાથ જેથી દીકલોગ સત્યરસ કહેલ છે
આ પ્રકારનું અગ્નિકાથનું સ્વરૂપ બાણુ

હવે સચમનું સ્વરૂપ કો છે કે એવો અનાદિકાળથી અિચ્છાદ્ય
રૂપ અજ્ઞાનથી શુભાશુભ કર્માનુસાર નરકાદિ ચારે અતિઓમા વારવાર
જન્મ-મરણાદિ પરિભ્રમણ કરતાં નરક, તિર્થ્યાદિ અતિમાં છેકન,
લેહન, લાહન, તપન આદિના વીર દુખો ભોગવતા સસાર પરિભ્રમણ
કરી રહેલ છે તે દુખનો-અદૃશ્યોનો નાશ કરી મોક્ષના શાંતિતા
સુખો પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપાય અર્હિસા, સત્ય, અયૌર્મ, પ્રજ્ઞાચય અને
અપરિશ્રદ્ધ મતપાલન તથા શત્રિસોજનત્યાગ સાથે જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર
તથા તપના આશયન રૂપ સચમ છે ચારિત્ર કો સચમનું સ્વરૂપ
બાણુ જ્યાં મોહનીય કર્મની પટ્ટર પ્રકૃતિનો ક્ષયોપશમ હોય ત્યાં
સચમભાવ હોઈ શકે આ રીતે સચમી સાધકે તથા આત્માથી
એવોએ અભિમતના એવોની દયા પાળવા સતત ઉપયોગ રાખી રહેવું,
એ આત્મકલ્યાણનું કારણ છે

वीरेहि ण्यं अमिमूय विद्वं सजसेहि सया जसेहि
सया अप्यमसेहि ॥३१॥

શબ્દાર્થ - (૧) જીતેન્દ્રિય (૨) સદા નમ્ર (૩) સદા મત્તાવત
(૪) સચમી મહાપુરુષો વડે (૫) આ તત્ત્વ (૬) પરીવરો જીતીને (૭) કેવળજ્ઞાનમાં
કેનાડુ

ભાવાર્થ - સચમી મહાપુરુષો સદા જીતેન્દ્રિય બની સચમમાં
સદા મત્તાવત અર્હિસદ્ ભાવથી સદા બાચુત રહી, અપ્રમત રહી,
પરીવર તથા ઉપસર્ગોને તથા કર્મરૂપ શત્રુઓને પોતાના આત્મબળથી
જીતીને વિજય પ્રાપ્ત કરી કર્મનો ક્ષય કરી કેવળજ્ઞાન, કેવળદશન
પ્રાપ્ત કરી કેવળજ્ઞાન-દશન દ્વારા જ્યેષ્ઠેન્દ્રિયાદિ એવોને તથા કર્મના
૬ પન બાળી પક્ષાત્ અનંત મોક્ષનાં સુખને પ્રાપ્ત કરાવનાર એવા
આ માદિ મતા તથા સચમરૂપ અનુપમ તત્ત્વનો ઉપદેશ આત્માર્થી

ભવ્ય જીવોના હિતાર્થે પ્રતિપાદન કરેલ છે તે જાણી આત્માર્થી જીવોએ સયમભાવમાં ઉપયોગ રાખી રહેવું સયમભાવમાં યત્નાવત અને જાગૃતદશામાં રહેનાર આત્માઓ જ-કેવલજ્ઞાન દર્શનરૂપ લક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

જે ^૧પમતે ^૨ગુણદ્વિષે ^૩સે ^૪હુ ^૫દંડે ^૬પવુચ્ચતિ, ^૭તં ^૮પરિણાય ^૯મેહાવી ^{૧૦}હયાગિ ^{૧૧}જો ^{૧૨}જમહં ^{૧૩}પુવ્વમકાસી ^{૧૪}પમાણં ॥૩૨॥

શબ્દાર્થ :- (૧) જે (૨) પાત્ર પ્રમાદ સહિત અસયત છે (૩) ઇન્દ્રિય-સુખના અભિલાષી (૪) તેઓ નિશ્ચયથી (૫) પ્રાણીઓની હિંસા કરનાર (૬) જુદ્ધી કહેવાય છે (૭) એમ જાણી (૮) બુદ્ધિમાન (૯) હવેથી (૧૦) નહિ-કરું (૧૧) જે (૧૨) પ્રથમ (૧૩) પાપ કર્યા (૧૪) પ્રમાદથી.

ભાવાર્થ :- જે અસંયમી પાત્ર પ્રકારના પ્રમાદ સહિત તથા પાત્ર ઇન્દ્રિયોના વિષય સુખનો અભિલાષી હોય તે નિશ્ચયથી પ્રાણીઓની હિંસા કરી જીવોને દડ આપે છે-ત્રાસ આપે છે, તેઓ જુદ્ધી તથા અન્યાયી કહેવાય છે. જેથી હિંસાના સ્વરૂપને જાણી બુદ્ધિમાન સાધક એવો નિર્ણય કરે કે મેં પૂર્વે પ્રમાદવડે સાવધ અનુષ્ઠાનો-પ્રાણીઓની હિંસારૂપ કાર્યો કર્યા હતા તેવા પાપકારી, અન્ય જીવોની ઘાત થાય તેવા અગર તેઓને પરિતાપ ઉત્પન્ન થાય તેવા કાર્યો હવે હું કરીશ નહિ. આ રીતે નિર્ણય કરી અહિંસક ભાવથી રહી જીવન વ્યતીત કરે તે આત્માને શ્રેયનું કારણ છે, માનવ-ભવનું કર્તવ્ય છે, એ જ સાધક આચાર છે.

લજ્જમાણા પુઠો પાસ અણગારા મો ત્તિ એગે પવચમાણા,
જમિણં વિરુવરુવેહિં સત્થેહિં અગણિકમ્મસમારંભેણં
અગણિસત્થં સમારંભમાણે, અણ્ણે અણેગરુવે પાણે વિહિંસહ
॥ ૩૩ ॥

શબ્દાર્થ :- અ ૧ ઉ. ૩ સૂત્ર ૨૨ મુજબ. અહીં અગ્નિકાય આરભ જાણવો.

ભાવાર્થ :- સુચાકુળો અગ્નિદાય હોવાની ક્રિયા કરતાં શરમાય છે એટલે તેઓને સૂણા યાચ છે ક્રિયા છે તે આત્માનું અદ્વિત કરનાર અને દુઃખ વધારનાર બધી તેઓ ક્રિયા કરતા નથી એવારે કેટલાંક શાક્યાદિ સાધુઓ અભિમાનથી એમ કહે છે, કે અમે અણુગાર છીએ ત્યાગી છીએ એમ કહેવા છતાં અગ્નિદાયના હોવાની વિવિધ પ્રકરનાં શતોવટે ક્રિયા કરે છે-આરભ કરે છે અને આરભ કરતા યજ્ઞ અન્ય વનસ્પતિ આદિ એકેન્દ્રિય હોવા તથા ત્રેસ હોવાની અનેક પ્રકારે ક્રિયા કરે છે તેઓને હે શિશ્વ ! જલન બધું આવા અન્યતીર્થિઓની અગત કરવી નહિ, તેમ જ અગ્નિદાયની ક્રિયાથી દૂર રહેવું તે સાધુ આચાર છે

૧ તત્ય સ્થલુ મગધયા પરિણ્યા પથેદ્યા, હમસ્સ ચેષ ઝીચિયસ્સ, પરિચવળમાણણપૂયણાપ, જાહમરણમોયણાપ, દુષ્સપહિધાયહેઉં, સે સયમેષ અગણિસત્થ સમારમતિ, અણ્ણેહિં ઘા અગણિસત્થ સમારમાથેહ, અણ્ણે અગણિસત્થ સમારમમાણે સમણુજાણહ, ત સે અહિયાપ, ત સે અબોહિપ ॥ ૩૪ ॥

શબ્દાર્થ તથા ભાવાર્થ :- અ. ૧ ઉ. ૩ સૂત્ર ૨૪ સુબળ અહીં અગ્નિદાય આરભ બાબતે.

સે ત મંબુજ્જસમાણે આયાણીય સમુદ્દાય, સોઘા સ્થલુ મગધમો, અણગારાણ ઘા અતિપ હહમેગેસિ ણાય મથતિ, एस स्थलु गधे, एस स्थलु मोहे, एस स्थलु मारे, एस स्थलु गिरप, इच्छत्य गहिर लोप जमिणं विरुक्कवेहिं सत्येहिं अगणिकम्मसमारमेणं अगणिसत्थ समारममाणे अण्णे अणेगरुधे पाणे विहिंसह ॥ ૩૫ ॥

શબ્દાર્થ તથા ભાવાર્થ :- અ. ૧ ઉ. ૨ સૂત્ર ૧૫ સુબળ અહીં અગ્નિદાય આરભ બાબતે.

સે^૧ વેમિ^૨ સંતિ^૩ પાળા^૪ પુઢવિણિસ્મિયા^૫, તળણિસ્મિયા^૬,
પત્તણિસ્મિયા^૭, કઠણિસ્મિયા^૮, ગોમયણિસ્મિયા^૯, કચવર-
ણિસ્મિયા^{૧૦}, સંતિ^{૧૧} સંપાતિમા^{૧૨} પાળા^{૧૩} આદ્ધ^{૧૪} સંપયંતિ^{૧૫} ચ,
અગ્ણિચ^{૧૬} સ્વલ્લ^{૧૭} પુઢ્ઠા^{૧૮}, ણ્ણે^{૧૯} સંઘાયમાવજ્જંતિ^{૨૦}, જે^{૨૧} તત્થ^{૨૨}
સંઘાયમાવજ્જંતિ^{૨૩} તે^{૨૪} તત્થ^{૨૫} પરિયાવિજ્જંતિ^{૨૬}, જે^{૨૭} તત્થ^{૨૮}
પરિયાવિજ્જંતિ^{૨૯} તે^{૩૦} તત્થ^{૩૧} ઉદાયંતિ ॥૩૬॥

શબ્દાર્થ (૧) હું કહું છું (૨) છે (૩) પ્રાણીઓ (૪) પૃથ્વીને
આગ્રિત (૫) તૃણને આગ્રિત (૬) પાદડાને આગ્રિત (૭) કાષ્ટને આગ્રિત
(૮) છાણાને આગ્રિત (૯) કચરાને આગ્રિત (૧૦) રહેલા છે (૧૧) આવી
પડનારા (૧૨) પ્રાણીઓ આવી (૧૩) અગ્નિનાંક (૧૪) અગ્નિમાં પડ છે
(૧૫) અગ્નિમાં પડતા (૧૬) સ્પર્શ થતા (૧૭) એટલાએક જીવોના (૧૮) અવ-
યવોનો-સંકોચ (૧૯) વાય છે (૨૦) પશ્ચાત્ મૂર્છિત વાય છે (૨૧) પશ્ચાત્
મૃત્યુને પામે છે

ભાવાર્થ :- હે જ ખૂ ! જ્યાં અગ્નિકાયનો આરભ થાય છે,
ત્યાં પૃથ્વી, તૃણ, ઘાસ, પાદડા, કાષ્ટ, છાણા તથા કચરાને આશ્રયી
જીવો રહેલા હોય તે જીવો તથા કુદા, તીડ આદિ ઉડકણા જીવો;
અગ્નિનાંક આવી અગ્નિમાં પડનારા જીવો તથા વાયુને આશ્રયી આવી
પડનારા જીવો, અગ્નિમાં પડતા જ, અગ્નિનો સ્પર્શ થતા તે જીવોના
અવયવો શીઘ્રપણે સંકોચને પામે છે ત્યારબાદ શીઘ્રતાથી મૂર્છિત
થાય છે ત્યારબાદ મૃત્યુને પામે છે એટલે અગ્નિકાયના આરભ
કરનારા અગ્નિકાયના જીવોની હિસાની સાથે પૃથ્વી, પ્રાણી, વાયુ,
વનસ્પતિ તથા ત્રસ જીવો એ જીવો કાયના જીવોની હિસા કરે છે-
એટલે કે જીવો કાયના જીવોની હિસા થાય છે અગ્નિકાયને શ્રી. ઉ
સૂત્ર-અ ૩૫ ગાથા ૧૨ માં સર્વ દિશાથી આવી પડતા જીવોને
ખાળનારું શસ્ત્ર કહેલ છે. (દશધારુ શસ્ત્ર) અગ્નિ સળગાવતાં જીવો

કાયના જીવોની હિસા થાય છે અગ્નિને જુઝાવતાં અગ્નિકાયના જીવોની હિસા વધારે થાય છે એટલે અગ્નિ મળગાવતાં અને જુઝાવતાં બન્ને પ્રકારે જીવોની હિસા થાય છે અગ્નિ મળગાવતાં વધારે આરભ કરેલ છે એમ બાણી આત્માર્થી જીવોએ તથા સાધકોએ આગ્નિકાયના આરભથી દૂર રહેવું તે આત્માના કલ્યાણનું કારણ બધું.

एतथ सत्यं समारंभमाणस्त इवेते आरंभा अपरि-
ण्णाया भवन्ति । एतथ सत्य असमारंभमाणस्त इवेते
आरंभा परिण्णाया भवन्ति ॥ ३७ ॥

શબ્દાર્થ તથા ભાવાર્થ - અ. ૧ ઉ. ૨ સૂત્ર ૧૭ મુજબ
અહીં અગ્નિકાય આરભ બધવે.

ત પરિણ્યાય મેહાવી જેવ સય અગ્નિસત્ય સમા
રંમેજા, જેવડનેઈ અગ્નિસત્ય સમારંભમેજા, અગ્નિસત્ય
સમારંભતે થિ અળે ન સમજાણેજા, જસેતે અગ્નિ-
કમ્મસમારંભા પરિણ્યાયા ભવતિ; સે હુ મુળી પરિણ્યાય
કમ્મે સિ થેમિ ॥ ૩૮ ॥

શબ્દાર્થ તથા ભાવાર્થ - અ. ૧ ઉ. ૨ સૂત્ર ૧૮ મુજબ
અહીં અગ્નિકાય આરભ બધવે.

આથે ઉદેશે સમાપ્ત.

પાચમે ઉદેશે.

તં જો કરિસ્મામિ મમુદ્ધાં, મંતા મતિમં, અમં,
વિવિંસા, ત જો કરણ, ઇસોચરણ, ઇત્યોચરણ, ઇસ
અળગારેસિ પબુચ્છ ॥ ૩૯ ॥

શબ્દાર્થ . (૧) હિંસા (૨) કરીશ નહિ (૩) દીક્ષા ગ્રહણ કરી (૪) જીવાદિ તત્ત્વોને જાણી (૫) બુદ્ધિમાન શિષ્ય (૬) સંયમને (૭) જાણી (૮) જે હિંસા કરતા નથી (૯) તે હિંસાથી નિવૃત્ત થયા છે (૧૦) જૈનશાસનમાં અનુરક્ત એ જ (૧૧) અણગાર (૧૨) કહેવાય છે.

ભાવાર્થ :- કોઈ સાધક એવો વિચાર કરે કે હવે હું કોઈ જીવોની હિંસા કરીશ નહિ, એમ નિર્ણય કરી, દીક્ષા ગ્રહણ કરી, જીવાદિ તત્ત્વોના સ્વરૂપને જાણી, બુદ્ધિમાન સાધક સંયમના સ્વરૂપને જાણી અહિંસક રહેવાની પ્રતિજ્ઞા ગ્રહણ કરે છે અને કોઈપણ જીવોની હિંસા નહિ કરતાં હિંસાથી નિવૃત્ત થઈ જૈન શાસનમાં અનુરક્ત રહી વિષયકષાયાદિક સાંસારિક પ્રવૃત્તિથી-સાંસારિક બંધનોથી જે દૂર રહે છે, તેને જ શ્રી ભગવતે સાચા અણગાર કહેલ છે, એમ જાણી સાધક મુનિએ જીવ હિંસાથી દૂર રહેવું તે જ સાધક આચાર છે.

જે^૧ ગુણે^૨ સે^૩ આવદે, જે^૪ આવદે^૫ સે^૬ ગુણે ॥ ૪૦ ॥

શબ્દાર્થ (૧) જે ઇન્દ્રિયોના વિષયો છે (૨) તે સંસારનું કારણ છે અને (૩) જે સંસાર છે (૪) તે વિષયોના કારણ છે

ભાવાર્થ :- જે શબ્દાદિ પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયો છે, તે જ સંસાર છે, સંસારનું કારણ છે, સંસાર વૃદ્ધિનું કારણ છે અને જે સંસાર છે તે ઇન્દ્રિયોના વિષયોનું કારણ છે, જે જીવો વિષયોમાં આસક્ત છે, તે જ જીવો સંસારમાં આસક્ત છે અહીં કાર્ય કારણ ભાવ જાણવો ઇન્દ્રિયના વિષયો પ્રાપ્ત કરવામાં પરિગ્રહની જરૂર પડે છે અને પરિગ્રહ એ આરંભનું કારણ છે, (આરંભ વિના પરિગ્રહ પ્રાપ્ત થતો નથી) અને આરંભ છે એ જ સંસાર વૃદ્ધિરૂપ જન્મ, મરણાદિ દુઃખોના હેતુ છે પરિગ્રહ આરંભનું કારણ છે એ જ રીતે કષાયનું પણ કારણ છે, એમ જાણી વિષયોમાં વૈરાગ્યભાવ લાવીને આરંભ પરિગ્રહ તથા વિષયોથી દૂર રહેવા ઉપયોગવત રહેવું. સંસાર પરિભ્રમણરૂપ જન્મ મરણાદિ દુઃખોનો (આઠ કર્મોનો) નાશ આ મનુષ્યભાવમાં જ થઈ શકે છે મનુષ્યભાવ સિવાય અન્યગતિમાં થઈ

શકે તેમ નથી તેથી મનુષ્યભવ ઉપયોગી બાણી આત્મહિત સાધન
કરી દેવાં તત્પર રહેવું એ જ મનુષ્યભવનું કર્તવ્ય તથા તેની
સાર્થકતા બાણી.

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭
૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫
૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧ ૨૨ ૨૩
૨૪ ૨૫ ૨૬ ૨૭ ૨૮ ૨૯ ૩૦
અહં અહં તિરિયં પાઈણં પાસમાણે રુવાઈ પાસઈ,
સુણમાણે સદાઈ સુણઈ, ડહું અહં તિરિય પાઈણં મુચ્છમાણે
સ્વેસુ મુચ્છનિ સદેસુ યાચિ एस છોળ વિયાદિય, एत्थ
અગુણે અણાણાણ પુણો પુણો યુણાસાસે ચક્કસમાયારે પમસે
અગારમાયસે ॥૪૧॥

શબ્દાર્થ (૧) ઉપ્પ દિશા (૨) અધોદિશા (૩) તિષ્ઠિ દિશા (૪) પૂર્વાદિ
દિશાઓમાં (૫) જોતા થતા (૬) રૂપો (૭) રેખાય છે (૮) સાંભળતા (૯) કમ્પે
(૧૦) સંભળાય છે (૧૧) ઉપ્પ (૧૨) અધો (૧૩) તિષ્ઠિ (૧૪) પૂર્વાદિ દિશામાં
(૧૫) આસક્ત બને છે (૧૬) રૂપોમાં (૧૭) શબ્દોમાં (૧૮) આસક્ત બને છે
આસક્ત ભાવેને (૧૯) સંસાર (૨૦) કહેલ છે (૨૧) શબ્દાદિ વિષયોમાં
(૨૨) રાગદ્વેષ કરવાવાળા (૨૩) ભગવતની આજ્ઞામાં નથી (૨૪) વારંવાર
(૨૫) વિષયોની ધ્રુષ્ટા કરે છે (૨૬) ખરાબ આચરણ કરે છે (૨૭) વિષયમાં
મૂર્છિત હોયો (૨૮) અદ્ભુતવાસનાં ગદ્દ છે

સાવાર્થ - હવેને ઉપ્પ, અધો તિરછી તથા પૂર્વાદિ
દિશાઓમાં જોતા થતા અનેક જાતના રૂપો રેખાય છે અને શબ્દો
સંભળાય છે અને તે તે દિશાઓમાં રૂપો જોઈને તથા શબ્દો
સંભળીને હવે આસક્ત બને છે મનોરૂપ રૂપોમાં તથા મનોરૂપ શબ્દોમાં
હવે આસક્ત બની રહે ॥ આવા આસક્ત ભાવેને સંસાર કહેલ
છે આવા શબ્દાદિ વિષયોમાં આસક્ત બને રાગદ્વેષના કરવાવાળા,
ખરાબ આચરણવાળા વારંવાર વિષયો ભોગવવાની ધ્રુષ્ટા કરતા થતા,
વિષયોમાં મૂર્છિત બનેલાં, ભગવતની આજ્ઞા બહાર રહેલાં સંનમથી
ખરે મધે મૂઢશ્ચ સમાન બની રહે છે અને દ્રવ્યથી સામુદ્ધિગ

હોવા છતાં અસયમ અનુષ્ઠાનથી ગૃહસ્થ જ ગણાય, અથવા ગૃહસ્થાશ્રમી બની જાય છે વિષયોથી વિરક્ત રહેવું તે સયમ સાધનાનું પ્રથમ અંગ છે જ્યાં આસક્તિ છે, ત્યાં જડતા છે, સંસાર છે, ચૈતન્યનો હાસ છે, સંસાર વૃદ્ધિનું કારણ છે. એમ વિચારી વિષયોથી-આસક્ત ભાવથી દૂર રહેવા આ ઉપદેશ છે વિષયોમાં આસક્તિવાળાં તથા આરંભ પરિબ્રહ્માં આસક્ત જીવોની ગતિ પ્રાયઃ- નરક અથવા તિર્યચની હોય છે, એમ જાણી પોતાના આત્માની દયા લાવી આરભ તથા પરિબ્રહ્મ તથા વિષયોથી દૂર રહેવા-ઉપયોગવત રહેવું અને ઇન્દ્રિયના વિષયોમાં આસક્ત બનવું નહિ. એ જ મનુષ્યભવનું કર્તવ્ય તથા સાધુ આચાર જાણવો.

લજ્જમાણા પુઢો પાસ, અણગારા મો ત્તિ એગે
પવયામાણા, જમિણં વિરુવરુવેહિં સત્થેહિં વણસ્સહ કમ્મ-
સમારંભેણં, વણસ્સહસત્થં સમારંભમાણે અણ્ણે અણેગરુવે
પાણે વિહિંસહ ॥ ૪૨ ॥

શબ્દાર્થ તથા ભાવાર્થ - અધ્યયન ૧ ઉ ૩ સૂત્ર ૨૨
મુજબ અહીં વનસ્પતિકાય આરભ જાણવો.

તત્થ લલ્લ ભગવદ્યા પરિણ્ણા પવેહ્યા, હમસ્સ ચેવ
જીવિયસ્સ, પરિવંદનમાણણપૂયણા, જાહમરણમોયણા,
દુક્ખપડિયાયહેઉં, સે સયમેવ વણસ્સહસત્થં સમારંભહ,
અણ્ણેહિં વા વણસ્સહસત્થં સમારંભાવેહ અણ્ણે વા વણસ્સહ-
સત્થ સમારંભમાણે સમ્મણ્ણાણહ, તં સે અહિયા, તં સે
આવેહિ ॥ ૪૩ ॥

શબ્દાર્થ તથા ભાવાર્થ - અધ્યયન ૧ ઉ ૩ સૂત્ર ૨૩
મુજબ અહીં વનસ્પતિકાય આરભ જાણવો.

સે ત સંવુજ્જમાણે આયાણીય સમુદ્ધાય, સોઘા સલ્લ
મગવઓ, અણગારાણં ઘા અતિણ હહમેગેમિં ણાય મર્મહ-
ણસ સ્વલ્લુ ગયે, एस सल्लु मोहे, एस सल्लु मारे, एस
सल्लु गिरए, इत्यथ गच्छिण लोए जमिणं भिस्सवत्थेहि
सुरथेहि वणस्सइक्कम्मसमारंमेणं, वणस्सइसत्थ समारंममाणे
अण्णे अणेगक्खे पाणे भिहिंसइ ॥ ४४ ॥

શબ્દાર્થ તથા ભાવાર્થ :- અધ્યયન ૧ ઉ ૨ ૧૪ સ્વ
મુજ્જમ અહી વનસ્પતિકાય આરભ બલુવો.

સે યેમિ હમંપિ જાહિધમ્મય, એયપિ જાહિધમ્મય
હમપિ હુહિધમ્મય, એયંપિ હુહિધમ્મય, હમપિ ચિત્તમંતયં,
એયપિ ચિત્તમંતયં, હમંપિ છિન્ન મિલાતિ, એયપિ
છિન્નં મિલાતિ, હમપિ આહારગ, એયંપિ આહારગં, હમંપિ
અણિચય, એયપિ અણિચયં હમંપિ અસાસય, એયંપિ
અસાસય, હમપિ ચઓચચહયં, એયંપિ ચઓચચહયં હમંપિ
વિપરિણામધમ્મય, એયપિ વિપરિણામધમ્મય ॥ ૪૫ ॥

શબ્દાર્થ ભાવાર્થ શબ્દાર્થનો સમાવેશ થતો હોવાથી લખ્યા નથી.

ભાવાર્થ - (૧) જેમ મનુષ્ય શરીર ઉત્પન્ન થાય છે, (૨)
ઉત્પન્ન થવાના (૩) સ્વભાવવાળું છે (૪) જેમ વનસ્પતિનું શરીર પણ
(૧) ઉત્પન્ન થવાના (૬) સ્વભાવવાળું છે, (૭) જેમ મનુષ્ય શરીર
વૃદ્ધિને પામે છે (૮) તેમ વનસ્પતિનું શરીર પણ વૃદ્ધિને પામે છે,
(૯) તેમ મનુષ્યના શરીરમાં મૃત્યુ છે (૧૦) તેમ વનસ્પતિના
શરીર માં પણ મૃત્યુ છે, (૧૧) જેમ મનુષ્યનું શરીર ઉદાવાપી

(૧૨) સૂકાય છે, (૧૩) તેમ વનસ્પતિનું શરીર પણ છેદાવાથી (૧૪) સૂકાય છે, (૧૫) જેમ મનુષ્યને આહારની જરૂર છે, (૧૬) તેમ વનસ્પતિને પણ આહારની જરૂર છે, (૧૭) જેમ મનુષ્યશરીર અનિત્ય છે, (૧૮) તેમ વનસ્પતિશરીર પણ અનિત્ય છે, (૧૯) જેમ મનુષ્ય શરીર અશાશ્વત છે, (૨૦) તેમ વનસ્પતિશરીર પણ આશાશ્વત છે, (૨૧) જેમ મનુષ્યના શરીરની હાનિ વૃદ્ધિ થાય છે, (૨૨) તેમ વનસ્પતિના શરીરની પણ હાનિ વૃદ્ધિ થાય છે, (૨૩) જેમ મનુષ્ય-શરીરમાં અનેક વિકારો ઉત્પન્ન થાય છે, (૨૪) તેમ વનસ્પતિ-શરીરમાં પણ અનેક વિકારો ઉત્પન્ન થાય છે આવી રીતે વનસ્પતિ લગભગ મનુષ્યના શરીરના સ્વભાવને તુલ્ય છે જેથી વનસ્પતિ સચેતન છે-જીવરૂપ છે, છે, એમ દૃઢ શ્રદ્ધા રાખવી. અતિપાપના સચયથી જીવો વનસ્પતિમાં ઉત્પન્ન થઈ જઘન્ય અતર્કુષ્ટ ઉત્કૃષ્ટ અનતકાળ સુધી-વનસ્પતિમાં રહી જન્મ-મરણ કરતા થકા એ જ કાયમાં રહી-છેદન, ભેદન, તાપ, શીત, અગ્નિથી બળવુ, તેલ ધીમા તળાવુ, આહારના અભાવથી-ક્ષુધા તૃષ્ણાની પીડા ભોગવવી આદિ અનેક જાતનાં દુઃખો ભોગવવાં પડે છે. તેની અવગાહના જઘન્ય આંગળના અસખ્યાતમા ભાગની, ઉત્કૃષ્ટ એકહજાર જોજનની કમળડોડા આશ્રી કહેલ છે આયુષ્ય જઘન્ય અતર્કુષ્ટ, ઉત્કૃષ્ટ દશહજાર વરસનું જાણવું, આ કાયમાં આવાં દુઃખો રહેલાં છે એમ જાણી તેની હિંસાથી દૂર રહેવું. તેની દયા પાળવી અન્ય જીવોને શાતા ઉપજાવવાથી પોતાના આત્માને સમાધિનું કારણ જાણવું. જીવોની દયા પાળવાથી આગામીભવ સુખરૂપ બને છે. (પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ પાચેકાયને ફક્ત એક સ્પર્શ ઇન્દ્રિય હોય છે રોમદ્વારા તેનો આહાર છે) એમ જાણી પોતાના આત્માની સમાધિ માટે વનસ્પતિને જીવ જાણી તેની દયા પાળવી.

एतथ सत्यं समारंभमाणस्स इच्चेते आरंभा अपरि-
ण्णाया अवन्ति, एतथ सत्यं असमारंभमाणस्स इच्चेते
आरंभा परिण्णाया अवन्ति तं परिण्णाय मेहावी णेव सयं

ઘણસ્સહસત્ય સમારમેજ્ઞા, ણેઘણેહિં ઘણસ્સહસત્ય સમારમા
 વેજ્ઞા, ણેઘણે ઘણસ્સહસત્ય સમારમતે સમણુજાણેજ્ઞા,
 જસ્સેતે ઘણસ્સહસત્યસમારમા પરિણ્યાયા મયતિ સે હ
 મુણી પરિણ્યાયકસ્મે પિ જેમિ ॥૪૬॥

શબ્દાર્થ તથા ભાવાર્થ - અ. ૧ ઉ. ૨ સૂત્ર ૧૭-૧૮
 મુખ્ય વિશેષમાં અહીં વનસ્પતિનો આરભ બહુવે.

પ્રાચીનો ઉદ્દેશો સમાપ્ત

છઠ્ઠો ઉદ્દેશો.

સે જેમિ-સંતિમે તસા પાણા, તંજહા-અંઝયા પોયયા,
 ઝરાઝયા, રસયા, સસેયયા, સમુચ્છિમા, ઉચ્છિમયા,
 હવવાહયા, પસ સંસારેપિ પયુચ્છ મંદસ્સ અધિયાણઓ ॥
 ॥૪૭॥

શબ્દાર્થ - (૧) હુ હુ હુ (૨) હે (૩) તસ પ્રાણીઓ (૪) આ
 પ્રકારે (૫) ઇલાથી ઉત્પન્ન થનારા પક્ષી આદિ (૬) ચેલીથી ઉત્પન્ન થનારા કાંથી
 આદિ (૭) જરાયુથી ઉત્પન્ન થનારા ગાય જળદ-એસ ઇલાદી (૮) રસોમાં ઉત્પન્ન
 થનારા નાના નાના કીડા વગેરે (૯) પત્તીનામાંથી ઉત્પન્ન થનારા જૂ માંકડ
 વગેરે (૧૦) સ્વપ્ન ઉત્પન્ન થનારા પતંગીયા વગેરે (૧૧) પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થનારા
 વીડ વગેરે (૧૨) ઉપપાતથી ઉત્પન્ન થનારા ભેતા તથા નારમી (૧૩) આવા પ્રકારના
 પ્રાણીના સમુદાય (૧૪) સસાર (૧૫) કહેલ છે (૧૬) અધ્યાત્મી (૧૭) કિતાબિતી
 વિચારથી સ્વ-અભ્યસ છે

ભાવાર્થ :- હે આમુખ્યવત સિદ્ધા ! હવે ત્રસ છોવોનું
 વચન હુ હુ, જે હાલીયાત્રી ચક્રે તથા તડકાથી છાયામાં બંધ
 અત્ર ત્રસ પામે તે ત્રસ છોવે કહેવાય છે તેના સહજ આઠ સેદો
 કહેલા છે (૧) ઇલાથી ઉત્પન્ન થાય તે પક્ષી વગેરે (૨) ચેલીથી ઉત્પન્ન
 થાય તે કાંથી વગેરે (૩) જરાયુથી ઉત્પન્ન થાય તે ગાય એસ

મનુષ્ય વગેરે, (૪) રસોમાં ઉત્પન્ન થાય તે નાના નાના કીડા વગેરે, (૫) પરસેવાથી ઉત્પન્ન થાય તે જૂ-માકડ વગેરે (૬) સ્વયં ઉત્પન્ન થાય તે પતંગીયા કૂદાં વગેરે, (૭) જમીનમાંથી ઉત્પન્ન થાય તે તીડો, ઉદ્ધઈ વગેરે (૮) ઉપપાતથી ઉત્પન્ન થનારા તે દેવો તથા નારકી (દેવો શય્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે, નારકો કુંભીમાં ઉત્પન્ન થાય છે) આ આઠ ભેદોમાં સસારના સર્વ ત્રસજીવોનો સમાવેશ જાણવો. પ્રાણી જીવનો સમુદાય તે સંસાર કહેવાય છે, હિતાહિતના વિચારથી શૂન્ય એવા અજ્ઞાની જીવો વારવાર આ સસારમાં જન્મમરણાદિરૂપ સસાર પરિભ્રમણ કરે છે આરભ તથા પરિશ્રદ્ધ મમત્વથી થતા કષાયોના ઉદયે કરી જીવો નવાનવા ભવો ઉત્પન્ન કરી, સંસાર વૃદ્ધિ કરી, અનતાનતકાળ સસારમાં જન્મ મરણાદિના દુઃખો ભોગવતો થકો પરિભ્રમણ કરે છે પાચે ઇન્દ્રિયોના વિષયોની આસક્તિના કારણે પરિશ્રદ્ધ મેળવવા આરભમાં જોડાય છે અને સસારભાવને સ્થિર કરે છે એમ જાણી વિષયવાસનાનો ત્યાગ કરી, આરભ પરિશ્રદ્ધનો ત્યાગ કરી, જગતના જીવો સાથે મૈત્રીભાવ વધારી અનાસક્તભાવે રહેવું એ જ મનુષ્ય ભવતુ કર્તવ્ય જાણવું (ત્રસજીવોમાં બેઇન્દ્રિય, તેઇન્દ્રિય, ચૌરેન્દ્રિય, અને પચેન્દ્રિયજીવોનો સમાવેશ થાય છે.

णिज्झाङ्गत्ता, पडिलैहत्ता, पत्तेयं परिणिव्वाणं सव्वेसिं
पाणाणं, सव्वेसिं भूयाण, सव्वेसिं जीवाणं, सव्वेसिं सत्ताणं,
असायं अपरिणिव्वाणं महम्मयं दुक्खं त्ति वेमि ॥ ४८ ॥

શબ્દાર્થ : (૧) વિચાર કરી (૨) દેખી-જોઈ (૩) પ્રત્યેક પ્રાણીને (૪) સુખ પ્રિય છે (૫) સર્વવિકલેન્દ્રિયો (૬) સર્વ (૭) વનસ્પતિ (૮) સર્વ (૯) પચેન્દ્રિય જીવો (૧૦) સર્વ (૧૧) એકેન્દ્રિય જીવો (૧૨) અસાતા રૂપ દુઃખ તથા (૧૩) દુઃખ દેવાવાળા (૧૪) મહાનભય તથા (૧૫) દુઃખરૂપ છે (૧૬) એમ હું કહું છું

ભાવાર્થ - હે જન્મ્યુ! જગતના દરેક નાનાથી મોટા સર્વ જીવોને દુઃખ અપ્રિય છે એ બાબતમાં વિચાર કરી જાણી કહું છું કે

જગતમાં રહેલાં સર્વ પ્રાણીઓ, (જે ઇન્દ્રિય, ત્રણ ઇન્દ્રિય, ચોથાં સર્વ ભૂતો, (વનસ્પતિનાં હવે) સર્વ હવે, (નારકી તિમંચ અને દેવ) અને સર્વ સત્વો (પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ અને વાયુ હવે) એ ચાર પ્રકારનાં સર્વ હવેને સુખમિત્ર છે. સુખના અભિ છે અને દુઃખ સર્વને અમિત્ર છે અસાવારૂપ છે, પીડારૂપ છે, અને મતને પીડારૂપ છે, (જેને મન રૂપ સાધન હોય તેને દુઃખનાં દેવાવાળાને તથા દુઃખને મહાન ભય રૂપ માને છે બાણી સાધકોએ તથા આત્માર્થી સર્વે હવેએ ક્રોધપણ હવેને ઉત્પત્ત ધાય, લાજણી દુભાય અથવા પેતાના કામથી મરણને ધાય, તેવાં કાર્યોથી દૂર રહેવું ઉપચોત્ર રાખી સર્વ હવેની પાળવી. અભયદાન રહેવું 'આત્મવત્ સર્વ ભૂતેષુ' માની ઉપચોત્ર રહેવું તે પેતાના જ આત્માને શ્રેયસ્કર બાણવું સાધક આચાર્ય એમ જ છે

L

તસંતિ પાણા પરિસો વિસાસુ ય । તત્થ તત્થ પામ, આતુરા પરિસાવેતિ, સંતિ પાણા પુઠો સિયા ॥ ૧૬

શબ્દાર્થ - (૧) ત્રાસ પામી રહેલ (૨) પ્રાણીઓ (૩) વિદ્યા (૪) વિદિશાઓનાં (૫) ભિન્ન ભિન્ન કાર્યો માટે (૬) ત્રસહવેને (૭) આ હવે પી । (૮) બાણી ગળા છે (૯) તેને દેખ (૧૦) છે (૧૧) પ્રા (૧૨) ભિન્ન ભિન્ન (૧૩) પૃથ્વીઆદિ આશિત

ભાવાર્થ - વિદ્યા અને વિદિશાઓના સર્વે કથળે શો પ્રાણીઓ ત્રાસ પામી રહ્યા છે ભય પામી રહ્યા છે ઉદ્વેગ પ રહ્યા છે દે ગિપ્યા । તેને તું જો વિચય અને કપાયથી આતુર : આસપ્ત હવે પેતાના ક્વાથ માટે, ભિન્ન ભિન્ન કાર્યો માટે, વિદ્યા પ્રકારથી ત્રસાદિ હવેને પીડા ઉપજાવી રહેલા છે, તમ જ ત્રસ હવે પૃથ્વી આદિને આશિત સર્વ કથળેશમાં રહેલા છે તેએ પ્રત્યેક આશળથી પીડા ધાય છે-પામી છે આશકન હવે પેતા

વિષયોને પૂર્ણ કરવા ત્રસ અને સ્થાવર જીવોને દુઃખ આપી રહેલા હોવાથી જીવો શંકાશીલ બની મરણના ભયથી ઉદ્વેગ પામી રહેલા છે એમ જાણી પ્રાણીઓની દયા પાળવી તે મનુષ્યની ફરજ છે, ધર્મ છે, કર્તવ્ય છે અન્ય જીવોને અભય કરવા તે પોતાના આત્માને જ અભય કરવા સમાન જાણેા. અન્ય જીવોને અભય આપનાર જીવ નિર્ભય બને છે. અન્ય જીવોને પીડા ઉત્પન્ન થાય તેવા કાર્યોથી જીવોને તે તે જીવો સાથે વૈર બંધન થાય છે અને વૈર બંધનના કારણે નવા નવા જન્મો ધારણ કરવા પડે છે, જ્યાં જન્મ છે, ત્યાં જરા, રોગ, મૃત્યુ આદિ દુઃખો રહેલાં છે વૈર બંધનના કારણે જીવોને દુઃખોના સંયોગો પ્રાપ્ત થાય છે, એમ જાણી જીવોની દયા પાળી વૈર બંધનથી દૂર રહેવા ઉપયોગ રાખવો તે સુખનુ કારણ છે.

લજ્જમાણા પુહો, પાસ, અણગારા મો ત્તિ એગે પવય-
માણા, જમિર્ણ વિરૂવરૂવેહિં સત્થેહિં તસકાયસમારંભેર્ણ
તસકાયસત્થં સમારંભમાણા અણ્ણે અણેગરૂવે પાણે વિહિંસહ ॥

॥ ૫૦ ॥

શબ્દાર્થ તથા ભાવાર્થ :- અ ૧ ઉ. ૩ સૂત્ર ૨૨ મુજબ વિશેષમા અહીં ત્રસકાયનો આરભ જાણવો.

તત્થ સ્વલુ ભગવયા પરિણ્ણા પવેહયા, હમસ્સ ચેવ
જીવિયસ્સ, પરિવંદનમાણણપૂયણાણ, જાહમરણમોયણાણ,
દુક્ખપહિઘાયહેઠં, સેસયમેવ તસકાયસત્થં સમારંભતિ,
અણ્ણેહિં વા તસકાયસત્થં સમારંભાવેહ, અણ્ણે વા
તસકાયસત્થં સમારંભમાણે સમણુજાણહ ત સે અહિયાણ,
તં સે અબોહિણ ॥

॥ ૫૧ ॥

શબ્દાર્થ તથા ભાવાર્થ - અ ૧ ઉ. ૩ સૂત્ર ૨૩ મુજબ. વિશેષમા ત્રસકાયનો આરભ જાણવો

से त सवुज्जमाने आयाणीय समुदाय, सोचा खलु भगवओ, अणगाराण वा अंतिए इहमेगेमिं णाय भवति, एम खलु गये, एस खलु मोहे, एस खलु मारे, एस खलु णिरए । इच्चत्थं गविए लोए जमिणं विक्खरुवेहिं सत्थेहिं तसकायसमारमेण, तसकायमत्थ समारंभमाणे अन्ने अणेगरुवे पाणे विहिंसइ ॥ ७२ ॥

शब्दार्थः तथा आचार्यः - अ. १ उ २ सूत्र १५ अञ्जन विशेषभां त्रसदायनो आरक्ष स्वधुवो।

से बेमि अप्पेगे अच्चाए इणीति, अप्पेगे अजिणाए वहति अप्पेगे मन्नाए वहति, अप्पेगे मोणियाए वहति एवं हिचयाए, पिस्साए, वसाए, पिच्छाए, पुच्छाए, पालाए, सिंगाए, विमाणाए, दत्ताए, दाढाए, णहाए, ण्हाकणीए, अट्ठीए, अट्ठिमिजाए, अट्ठाए, अण्ठाए, अप्पेगे हिंसिंसु मेचि वा वहति, अप्पेगे हिंसति मेचि वा वहति, अप्पेगे हिंसिस्सति मेचि वा वहति ॥ ५३ ॥

शब्दार्थः - (१) ६ ६ ६ ६ (२) ओ० ओ० ६ ६ (३) देती देतानी पू १ भारे (४) त्रसदायने भारे छ (५) भा० (६) आभजना भारे (७) भारे ॥ (८) भा० (९) भा० भारे (१०) भारे छ (११) भा० (१२) बोली भारे (१३) भारे छ (१४) ओती न रीते (१५) त्रसदायने भारे (१६) पिचने भारे (१७) वरणीने भारे (१८) मोरपिच्छ भारे (१९) पूछ भारे (२०) वाण भारे (२१) शीत भारे (२२) विषाणु भारे (२३) दान भारे (२४) दाढ भारे (२५) नभ भारे (२६) नभो भारे (२७) दा का भारे (२८) दाडकानी मि १ भारे (२९) प्रयो ली (३०) विनाप्रयो ल-अभनने भारे (३१) ओजे (३२) भने

મારેલ (૩૩) જ્યેષ્ઠી (૩૪) હિંસા કરે છે (૩૫) મને (૩૬) મારે છે (૩૭) જાણી (૩૮) હિંસા કરે છે (૩૯) એ (૪૦) મારશે જાણી (૪૧) મને (૪૨) હિંસા કરે છે

ભાવાર્થ - કોઈ કોઈ અજ્ઞાની જીવો દેવ-દેવીને ભોગ આપવા માટે ત્રસ જીવોની હિંસા કરે છે, કોઈ વાઘ આદિના ચર્મ માટે, કોઈ સુઅર આદિના માસ માટે, કોઈ લોહી માટે, કોઈ મત્ર સાધક પશુઓના હૃદય માટે, કોઈ પિત્ત માટે, કોઈ ચરબી માટે પિછા માટે મોર આદિને, પુચ્છ માટે રોજ આદિને, વાળ માટે ચમરી ગાયને, શીંગડા માટે મૃગાદિને, તથા ગેડાને, દાતને માટે સુઅર તથા હાથીને, દાદાને માટે વરાહને, નખ માટે વાઘને, નસો માટે ગાય તથા બળદને હડ્ડી-હાડકા માટે હડ્ડીમીઝ માટે તિર્યંચ પચેન્દ્રિયો ભેસો, વરાહ વગેરેને, તથા માસ લોહીપીઓ, જળચર સ્થળચર પક્ષી વગેરેને, પ્રયોજનથી, વિનાપ્રયોજને, ગમ્મતને ખાતર, મનોવિનોદ માટે, આવાં આવા કાર્યો માટે ત્રસજીવોની ઘાત કરે છે ત્રાસ આપે છે, હણે છે, મારે છે એમણે મને ભૂતકાળમા માર્યો હતો વર્તમાને મને મારે છે, ભવિષ્યકાળમા મને મારશે તથા મારા સ્વજનોને પણ એ રીતે મારે છે તેમ માનીને તેઓ ત્રસ-જીવોને મારે છે સંકલ્પથી પણ ત્રસ જીવોની હિંસાને ઇચ્છે છે આવી રીતે-ત્રસજીવો પીડા પામી રહેલા છે અધમ્નદ્વાથી પોતાના ક્ષુદ્ર સ્વાર્થને માટે પ્રાણીઓના મૂલ્યવાન જીવનની કિંમત નહિ સમજનારા પચેન્દ્રિય જીવોની હિંસા કરતા અચકાતા નથી આવા અજ્ઞાનીઓ સ્વાર્થમય ભાવનાવાળા આરભના સ્વરૂપને નહિ જાણનારા તથા હિંસાના કટુ વિપાકોને નહિ જાણનારા જીવોની હિંસા કરીને નરકાદિગતિમા ઉત્પન્ન થઈ જન્મ મરણાદિના દુષ્ટો ભોગવતા થકા અનતાનંત કાળ સુધી સસાર પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે એમ જાણી હિંસાથી નિવૃત્ત થઈ આત્મ-કલ્યાણ માટે અહિંસક જીવન જીવવા ઉપયોગી બની રહેવું તે માનવભવનું કર્તવ્ય જાણવું તેમ જ પોતાના આત્માને સમાધિનું કારણ જાણવું

एतथ सत्थ समारम्भमाणस्स इच्छेते आरम्भा अपरि
 ण्णाया भवन्ति । एतथ सत्थ असमारम्भमाणस्स इच्छेते
 आरम्भा परिण्णाया भवन्ति ॥ ५४ ॥ त परिण्णाय मेहावी
 णेव सयं तसकायसत्थ समारम्भेज्जा, णेवण्णेहि तसकाय
 सत्थ समारम्भावेज्जा, णेवण्णे तसकायसत्थ समारम्भे
 समणुजाणेज्जा, जस्सेसे तसकाय सत्थ समारम्भा परिण्णाया
 भवन्ति से इ सुणी परिणायकम्मे स्ति वेमि ॥ ५५ ॥

शब्दार्थं तथा भावार्थः:- अ १ छ २ सूत्र १७ १८
मुख्य विशेषमां प्रसक्तमनो आरभ लक्ष्यो

ਭ੍ਰਮੋ ਭਵੇਯੋ ਸਮਾਸ਼ੁ

સાતમેા ઉદ્દેશો।

पद्म एजस्स दुग्गुणाए आयकंसी अहियं ति ण्णा,
जे अज्झत्थ जाणइ से बहिया जाणइ, जे बहिया जाणइ
से अज्झत्थ जाणइ, एय सुलमन्नेसि, इह सतिगया दहिया
णावकंस्सि जीविषं ॥ ५६ ॥

શાબ્દાર્થ - (૧) સમય (૨) વાચકાચ (૩) દિસાથી નિવૃત્ત (૪) દુઃખોના
જાણુનાર (૫) અદિત કરનાર (૬) જોય (૭) જાણીતે (૮) જે આત્માને
(૯) નણે છે (૧૦) તે (૧૧) અન્યના (૧૨) જાણે છે (૧૩) ૭ અન્યના
(૧૪) જાણુનાર તે (૧૫) આત્માને (૧૬) જાણુનાર (૧૭) સ્વ જાને
પરના (૧૮) સમભાવે જાણે (૧૯) કૈનસાક્ષનામાં (૨૦) સમાધિમાં રક્ષા
સ મી (૨૧) પુ ન (૨૨) અસમયી જીવનની (૨૩) ઇચ્છા કરે નહિ.

આવાથ :- જે કોઈ સ્વ અને પરના શારીરિક તથા માનસિક દુષ્ટોને સારી રીતે જાણે છે તેમ જ આરણ્ય જે તે આત્માનું અદ્વિત કરનાર અને સંસાર પરિબ્રમણનું કારણ છે એમ જે જરાબર સમજે છે, એવા મહાન પુરોહિત વાચકાચ હવેની દિસાથી નિવૃત્ત થવા

સમર્થ છે. જેમ પોતાના આત્માને સુખ પ્રિય છે ને દુઃખ અપ્રિય છે એમ જે ઘરાઘર સમજે છે, ને ઉપયોગવત છે, તેઓ અન્ય જીવોના સુખદુઃખને ઘરાઘર સમજી શકે છે અને જે અન્ય જીવોના સુખદુઃખોને સમજી શકે છે, તે પોતાના આત્માના સુખદુઃખોને તથા તેનાં કારણોને સમજી શકે છે આ રીતે જાણીને “આત્મવત્ સર્વભૂતેષુ.” પર અને પોતાને સમાનભાવથી જુઓ અને એ પ્રમાણે વર્તનમાં મૂકો આ પ્રકારની સમજ લાવી ઇન્દ્રિયોનાં ક્ષણિક અને કલ્પિત સુખો માટે અન્ય જીવોને પરિતાપ આપવો નહિ સમાધિના અભિલાષી સયમી સાધકો અસયમી જીવનને ઇચ્છતા નથી. આત્માથી જીવોએ અન્ય જીવોને દુઃખી કરીને પરિતાપ આપી તેના સુખને લૂટીને પોતાનું સુખ ઉત્પન્ન કરવાની ભાવના રાખવી નહિ તેમ જ આત્માથી જીવોએ એમ સમજવું કે અન્યાયથી ઉત્પન્ન કરેલ, એકત્ર કરેલ દ્રવ્ય તે સુખનાં સાધનો નથી પરંતુ નરક અને તિર્યચ ગતિમાં ઉત્પન્ન થવાના દ્વાર સમજવા, ભવિષ્યકાળમાં તેના કડવા વિપાકો જીવોને ભોગવવા પડશે એમ જાણી સમાધિમગ્ન જીવોએ પોતાના સુખ માટે અન્ય જીવોને પરિતાપ ઉપજો તેવાં કાર્યોથી દૂર રહેવું. પરંતુ દુઃખ આપવું તે પરમાર્થથી પોતાને જ ભવિષ્યમાં દુઃખ ઉત્પન્ન થવાના કારણ સમજી અહિંસકભાવે જીવન વ્યવહાર ચલાવવા સાધકે ગૃહસ્થોએ ઉપયોગી બની રહેવું તે માનવલવનું તથા સાધુજીવનનું કર્તવ્ય જાણવું તથા આત્મહિતનું પણ કારણ સમજવું.

લજ્જમાણા પુઢો પાસ, અણગારા મો ત્તિ ઇગે પવચ-
માણા જમિણં વિરુવરુવેહિં સત્થેહિં વાડકમ્મસમારંભેણં,
વાડસત્થંસમારંભમાણે અણે અણેગરુવે પાણે વિહિંસહ ॥
॥૫૭॥

શબ્દાર્થ તથા ભાવાર્થ :- અ ૧ ઉ ૩ સૂત્ર ૨૨ મુજબ વિશેષમાં વાયુકાયજીવનો આરભ જાણવો

તત્થ સ્વલ્લ ભગવયા પરિણા પવેહયા । હમસ્સ ચેવ
જીવિયસ્સ, પરિવંદ્ગમાણણપૂચ્ચણાણ જાહમરણમોચ્ચણાણ,

દુષ્ણપદિધાયદેહ, સે સયમેષ ઘાઠસત્ય સમારંભતિ, અળ્ળેદિ
ઘા ઘાઠસત્ય સમારંભાયેદ, અળ્ળે ઘા ઘાઠસત્ય સમારંભતે
સમણુજાણદ તં સે અહિયાદ, ત સે અયોહિદ ॥ ૫૮ ॥

શબ્દાર્થ^૧ તથા ભાવાર્થ^૨ :- અ. ૧ ઉ. ૭ સૂત્ર ૨૭ મુજબ
વિશેષમાં વાયુકાય લવનો આરભ બાબતે.

સે તં સવુજ્જમાણે આયાણીયં સમુદ્દાય, સોષા સ્વલુ
ભગવમ્મો, અળ્ળગારાણં ઘા અંતિદ્દ હહમેગેસિં ણાયં મ્મતિ-
દસ સ્વલુ ગયે, દસ સ્વલુ મોદે, દસ સ્વલુ માર, દસ
સ્વલુ નિરદ, હસથ ગહિદ્દ છાદ્દ જમિણં વિરુદ્ધરુદ્ધેદિ
સત્થેદિ ઘાઠકમ્મસમારંભેણં, ઘાઠસત્ય સમારંભમાણે
અળ્ળે અળ્ળેગરુદ્ધે પાણે વિદ્ધિસદ્ ॥ ૫૯ ॥

શબ્દાર્થ^૧ તથા ભાવાર્થ^૨ - અ. ૧ ઉ. ૨ સૂત્ર ૧૫ મુજબ
વિશેષમાં વાયુકાયના લવનો આરભ બાબતે.

સે ઘેમિ સંતિ સપાદમા પાણા આદંચ સપયંતિ ય
ફરિસ વ સ્વલુ પુદ્ધા દગે મંઘાયમાયજ્ઞતિ, જે તત્થ
સપાયમાયજ્ઞંતિ, સે તત્થ પરિયાધિજ્ઞતિ, જે તત્થ
પરિયાધિજ્ઞતિ, સે તત્થ ઉદ્ધાયંતિ ॥ ૬૦ ॥

શબ્દાર્થ - (૧) ૬ ૬૬ ૬૭ (૨) દોષ છે (૩) ઉજા (૪) પ્રાણીઓ
(૫) ક્યારેક બાની (૬) ૫ ના દોષ છે (૭) રપથ (૮) નિશ્ચયથી (૯) રપથ થતાં
(૧૦) કેટલાંક (૧૧) મુચિતપણાને (૧૨) પ્રાપ્ત થાય છે (૧૩) સંકોચ (૧૪)
પામતા (૧૫) મુચિત થાય છે (૧૬) મુચિત થઈ (૧૭) ક્રય પામે છે

ભાવાર્થ :- વાયુ ક્યારે વિશેષ વાતો હોય ત્યારે વાયુ
કાયની સાથે કેટલાંક ઉડકણ પામીયા આદિ જીવો વાયુના

સ્પર્શથી એકત્રિત થઈ વાયુની જ્યાં ત્યાં વૃક્ષાદિ કે પૃથ્વી આદિ સાથે પટકાઈ પડે છે પડતાની સાથે ખીડા પ્રાપ્ત થવાથી તેનાં અવયવો સકોચાય છે, સકોચ પામ્યા પછી મૂર્છિત થાય છે અને મૃત્યુને પામે છે આવી રીતે પ્રચંડ વાયુના ઝઝાપાતથી ત્રસજીવોનું મૃત્યુ થાય છે વાયુકાયથી ઘણા જીવોને ખીડા ઉત્પન્ન થાય છે અને મૃત્યુને પામે છે એ કારણે વાયુકાયના જીવોને તીવ્ર અશુભકર્મોના બંધન થાય છે જેથી વાયુકાયના જીવોની ઉત્પત્તિ [મૃત્યુ પછીનો જન્મ] મનુષ્ય તથા દેવોમા થતી નથી તિર્યચ ગતિમાં જ ઉત્પત્તિ થાય છે અને ત્યાં સ્વકાયમાં અગર અન્ય એકેન્દ્રિયમા ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ સુધી જન્મ-મરણ રૂપ ભ્રમણ કરે છે, આ ઉપદેશ માથી સાર એ લેવાનો છે કે વાયુકાયની હિસાથી, હિંસાના કરનારાઓ મૃત્યુ પામી પ્રાય વાયુકાયમાં ઉત્પન્ન થઈ ત્યાં તે કાયમા ઘણા પાપોનો જશ્થો એકત્ર કરી તે જીવ એકેન્દ્રિયાદિક ચેતિમા ઘણા કાળ સુધી પરિભ્રમણ કરી દુઃખોને લોગવે છે. એ જ રીતે અગ્નિ કાયના જીવોની હિસા સંબંધમા જાણવું એમ જાણી વાયુકાયની હિસાથી દૂર રહી તેની દયા પાળવા ઉપયોગવત રહેવું તે શ્રેય છે એકેન્દ્રિય જીવોની અતિ પ્રમાણુમા ઘાત કરનારા જીવો એકેન્દ્રિયમાં ઉત્પન્ન થઈ વારંવાર ત્યાં અસંખ્યકાળ અથવા અનંતકાળ સુધી જન્મ મરણ કરતા થકા છેદન ભેદન આદિ દુખોને લોગવતા થકાં રહે છે જુઓ શ્રી સૂત્રકૃતાગ અ ૭ ગાથા ૨-૩૭ એમ જાણી તે જીવોની દયા પાળવી તે પોતાના આત્માને માટે સુખનું કારણ છે એમ સમજવું

एतथ सत्थं समारंभमाणस्स इच्चेते आरंभा अपरि-
ण्णाया भवंति । एतथ सत्थं असमारंभमाणस्स इच्चेते
आरंभा परिण्णाया भवति ॥ ६१ ॥

તં પરિણ્ણાય મેહાવી જેવ સયં વાડસત્થં સમારંભેજ્ઞા,
જેવળ્ણેહિં વાડસત્થં સમારંભાવેજ્ઞા, જેવળ્ણે વાડસત્થ સસા-

ભાવાર્થ :- આરંભ - હિંસાના કટુ વિપાકો, દુષ્પરિણામો જાણીને બુદ્ધિમાન, વિવેકી, સયમી સાધક આરભના સ્વરૂપને જાણીને પરિજ્ઞાથી જાણી, પ્રત્યખ્યાન પરિજ્ઞાથી હિંસાનો ત્યાગ કરી સ્વયં હિંસા કરે નહિ, અન્ય પાસે હિંસા કરાવે નહિ, હિંસાના કરનારાને અનુમોદન આપે નહિ અને નહિ કરવા યોગ્ય પાપકર્મ કરે નહિ. આરંભથી આત્માનું પતન છે. એમ સમજી આરંભથી દૂર રહેવું. જ્યાં જ્ઞાન અને ક્રિયા રહેલાં છે તે ઉપયોગપૂર્વક વર્તન છે, ત્યાં જ સયમ છે એટલે જ્ઞાન-ક્રિયાથી જ મોક્ષ પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે, એમ દૃઢ નિશ્ચય રાખવો જરૂરી છે.

તં પરિણાય મેહાવી જેવ સયં છજીવનિકાયસત્થં
સમારંભેજ્ઞા, જેવણેહિં છજીવનિકાયસત્થં સમારંભાવેજ્ઞા,
જેવણે છજીવનિકાયસત્થં સમારંભેત સમણુજાણેજ્ઞા ।
જસ્સેતે છજીવનિકાય સત્થંસમારંભા પરિણાયા ભવંતિ સે હુ
મુણી પરિણાયકમ્મે સ્તિ વેમિ ॥ ૬૫ ॥

શબ્દાર્થ તથા ભાવાર્થ :- અ ૧ ઉ ૨ સૂત્ર ૧૮ મુજબ વિશેષમાં છ જીવનિકાયનો આરભ જાણવો

પ્રથમ અધ્યયન સમાપ્ત

લોકવિજય નામનું ધીજી અધ્યયન.

પ્રથમ ઉદ્દેશો.

જે ^૧ગુણે ^૨સે ^૩મૂલદ્વાણે, જે ^૪મૂલદ્વાણે ^૫સે ^૬ગુણે, ^૭હતિ ^૮સે
ગુણદ્વી ^૯મહતા ^{૧૦}પરિચાવેણં ^{૧૧}વસે ^{૧૨}પમત્તે, ^{૧૩}તંજહા-^{૧૪}માયા ^{૧૫}મે,
પિયા ^{૧૬}મે, ^{૧૭}ભાયા ^{૧૮}મે, ^{૧૯}મદ્ગણી ^{૨૦}મે, ^{૨૧}મજ્ઞા ^{૨૨}મે, ^{૨૩}પુત્તા ^{૨૪}મે,
ધુયા ^{૨૫}મે, ^{૨૬}સુણ્હા ^{૨૭}મે, ^{૨૮}સહિ ^{૨૯}સયણ ^{૩૦}સંગંથ ^{૩૧}સંથુયા ^{૩૨}મે,

વિવિતોઽગરણ પરિચ્છેદ મોચણચ્છાયાણ મે, દ્વચ્ચ મહિપ
 ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯
 ૩ ૩૧ ૩૨
 લોપ વસે પમસે ॥ ॥ ૬૬ ॥

શબ્દાર્થ - (૧) જે શબ્દાર્થ વિષયો છે (૨) તે સસારનું મૂળ કારણ છે (૩) જે સસારનાં મૂળ કારણ છે (૪) તે શબ્દાર્થ વિષયો છે (૫) જે અપેક્ષાએ (૬) વિષયોના અભિધાની છે (૭) મહાન (૮) દુષ્ણોને ભોજનના મહા (૯) પ્રમાદી બની (૧૦) મૂલ્કવાસમાં રહે છે અને મમત્વથી (૧૧) મારી માતા (૧૨) મારા પિતા (૧૩) મારા બાઈ (૧૪) મારી ભત્રીજા (૧૫) મારી પત્ની, (૧૬) મારા પુત્ર (૧૭) મારી પુત્રી, (૧૮) મારી પુત્રવધૂ (૧૯) મારા મિત્ર, (૨૦) મારા સ્વજન, (૨૧) મારા સ્વજનોનાં સ્વજન, (૨૨) મારા પરિચિત (૨૩) સુદર હાથી યોદ્ધા વ્યાદિ સાધન સામગ્રી બમણી તથા (૨૪) સપત્તિ, (૨૫) આનંદ પાન (૨૬) વસ્ત્ર (૨૭) મારા (૨૮) આ પ્રકારે (૨૯) આસક્ત અને (૩૦) છે (૩૧) પ્રમાદી બની (૩૨) મૂલ્કવાસમાં જીવન ખતીન કરે છે

ભાષ્ય - જે શબ્દાર્થ વિષયો છે એ જ સસારનું મૂળ કારણ કારણ છે અને સસાર છે તે જ શબ્દાર્થ વિષયો છે અને જે વિષયોના અર્થો છે તેઓ પ્રમાદી બની વિષયોને પ્રાપ્ત કરવાના અધ્યવસાયોમાં શારીરિક અને માનસિક દુઃખોથી સદા પરિતપ્ત રહી મહાન દુષ્ણોને અનુભવ કરતાં યજ્ઞ રહે છે બની આસક્તજીવ મમત્વભાવથી માતા પિતા, બાઈ ભગિની પત્ની, પુત્ર, પુત્રી, પુત્રવધૂ, મિત્ર સ્વજન, સ્વજનોના સગથી અને પરિચિત સબંધવાળા તથા હાથી યોદ્ધા, રથ વ્યાદિ સાધનો તથા વિશિષ્ટ પ્રકારની પ્રચુર સપત્તિ, ભોજન પાન વસ્ત્ર મહાનો જે સર્વેમાં મારાપણાનું મમત્વ રાખી જે બધા મારા અને હું એમનો આવા પ્રકારનો આસક્તજીવ રાખી જે બધામાં રક્ત બની અનેક પ્રયત્નોમાં ફસાઈ યાવત જીવન પ્રમાદભાવથી મૂલ્કવાસમાં રહી અશુભકર્મોનાં બંધન કરતો યજ્ઞ જીવન વીનાવે ॥ અને અમૂલ્ય માનવજીવ જીભાવી સસાર પરિજનમય વધારે છે વિષયો પ્રાપ્ત કરવામાં પરિચ્છેદની જરૂર પડે છે, પરિચ્છેદ

મેળવતાં હિંસા, કષાય, વેરબંધન થાય છે અને એ દોષો બધા દુઃખના ઉત્પાદક સંસાર પરિબ્રમણરૂપ જન્મ મરણનાં વધારનાર, અશુભગતિમાં લઈ જનારને દારૂણ દુઃખનાં પ્રાપ્ત કરાવનાર છે. એમ જાણી વિષયોમાંથી આસક્તિ ઘટાડી આરભ પરિબ્રહ્મ તથા કષાયથી દૂર રહેવા જાગૃત બની રહેવું

અહો ય રાઓય પરિતપ્પમાણે, કાલાકાલસમુદ્ઘાર્દ,
સંજોગદ્દી, અદ્દાલોભી, આલુપે સહસાકારે વિણિવિદ્ધચિત્તે
एथ सत्ये पुणो पुणो ॥ ६७ ॥

શબ્દાર્થ :- (૧) રાત્રિ દિવસ (૨) પરિતાપ પામતો (૩) કાળ અકાળનો વિચાર નહિ કરનાર (૪) સાવધાનપણે કુટુમ્બ અને ધન (૫) સંપત્તિમાં-લુબ્ધ બનેલ (૬) ધનનો લાલચુ ન્યાય-અન્યાય નહિ જોતા (૭) લુપ્ત કરી ધન સંગ્રહ કરવામાં રક્ત, (૮) સાહસ કરનાર, વિચાર રહિત (૯) વિષયોમાં ચિત્તની એકાગ્રતાવાળો (૧૦) પૃથ્વીકાય આદિ જીવોમાં (૧૧) શસ્ત્રનો (૧૨) વારંવાર પ્રયોગ કરે છે.

ભાવાર્થ :- સ્વજનો અને ધનાદિમાં આસક્ત પુરુષ પોતાના માટે તથા સ્વજનો માટે ધન કમાવા તથા તેનું રક્ષણ કરવા અહોરાત્રિ ચિંતા કરતો થકો કાળ અકાળને નહિ જોતા કુટુમ્બ અને સંપત્તિમાં લુબ્ધ બનેલ, ધનનો લાલચુ, વિષયોમાં એકાગ્ર ચિત્તવાળો, કર્તૃત્વ અકર્તૃત્વના વિચાર રહિત, નિર્ભયપણાથી લૂટ ચલાવનાર, ભોજાન્નનોને છેતરતો પૃથ્વીકાયાદિ અનેક જીવોની વારંવાર હિંસા કરતો થકો રહે છે અને વારંવાર શસ્ત્રનો પ્રયોગ કરતો થકો, ધનસંપત્તિનો સંગ્રહ કરવામાં રક્ત, જીવોને પરિતાપ આપતો થકો રહે છે, આવા પ્રકારે જીવન વ્યતીત કરી અમૂલ્ય માનવલવને વૃથા ગુમાવે છે, જ્યાં પરિબ્રહ્મ વૃદ્ધિ પામે ત્યાં પ્રેમ, પ્રમોદભાવ, મૈત્રીભાવ, માધ્યસ્થવૃત્તિ આદિ સાત્ત્વિક ગુણોનો પ્રાપ્ત નાશ થાય છે અને માયા પ્રપચ, છળ, કપટ,

સ્વાર્થ ક્રમાઈ આદિ અવગુણોની વૃદ્ધિ થતી રહે છે કર્તાન્વ અકર્તાન્વને વિવેક બૂદ્ધી ભયકર પાપો કરતાં જીવો સંકેત્ય પામતા નથી, અન્વને ખાઠામાં ઉતારવા, ઘોરી કરવી, વગેરે પાપો નિશ્ચયપણે કરતાં રહે છે દોહને વશીભૂત જીવો સસારને પરમાર્થથી નરક સમાન બનાવી રહે છે અને ભવિષ્યકાળને આગામી ભવ [જન્મ] દુઃખકારી ઉત્પન્ન કરે છે એમ બધી વિવેકી આત્માએ અનાસક્ત ભાવે ડેબવી વર્તમાન તથા ભવિષ્યકાળ સુખરૂપ બનાવવા, સમાધિ પ્રાપ્ત કરવા અહિંસક ભાવથી, ન્યાયથી, સત્યથી અકપારભથી જીવન અવકાશ પ્રદાવવા સતત અમૃત રહેવું એ આત્માને ચેતનું કારણ છે

અપ્ય ચ સ્વલુ આલય હૃમેનોસિ માણવાણં, તજહા-
સોચપરિણાણેહિ પરિહાયમાણેહિ, વક્ષુપરિણાણેહિ પરિ-
હાયમાણેહિ ઘાણપરિણાણેહિ, પરિહાયમાણેહિ, રસણપરિ-
ણાણેહિ પરિહાયમાણેહિ, ફાસપરિણાણેહિ પરિહાયમાણેહિ,
અમિક્ત ચ સ્વલુ ચયં સંપેહાય, તમો સે પગયા મૂઢનાયં
જગયતિ ॥૬૮॥

શબ્દાર્થ (૧) અપ્ય (૨) આમુખવાણા (૩) આ મનુષ્યભવમાં (૪) કેટલાએક (૫) મનુષ્યોના (૬) આવા પ્રકારથી (૭) જોતેન્દ્રિયનું (૮) જ્ઞાન જોણું (૯) યામ છે અસુખન્દ્રિયનું જ્ઞાન (૧૦) જોણું યામ છે (૧૧) નાસિકાનું જ્ઞાન (૧૨) જોણું યામ છે (૧૩) જીભનું જ્ઞાન (૧૪) જોણું યામ છે (૧૫) રૂપસંન્દ્રિયનું જ્ઞાન (૧૬) જોણું યામ છે (૧૭) જરા તથા સ્તુતી મેરાપેસ (૧૮) અવસ્થા (૧૯) દેખાતે (૨૦) તે સમયે (૨૧) તે જીવ (૨૨) એકલા જ્ઞાવસ્થામાં (૨૩) સ્થિતતાને (૨૪) પામે છે

સાવાર્થ - આ સસારમાં કેટલાએક મનુષ્યોના આમુખ પ્રાપ્ત [રેવોની અવેક્ષાએ] બહુ જ અલ્પ હોય છે વળી તે આમુખ

ચંચળ, અસ્થિર રહેલાં છે, તેમ જ કોઈ ઉપક્રમ લાગવાથી આયુષ્ય ઘટે છે, અધવયમાંથી પણ તૂટવા સંભવ છે. તેમા વળી થોડો કાળ બાળલાવમાં રમતગમતમાં જાય છે, અસુક કાળ નિદ્રા અવસ્થામાં જાય છે, વળી વૃદ્ધાવસ્થા થવાથી ઓતેન્દ્રિય આદિ પાંચે ઇન્દ્રિયોની જ્ઞાનશક્તિ ઘટી જાય છે, યુવાન માફક કાર્યો થઈ શકતાં નથી, તેમ જ ભોગો, ભોગવવાનું, સામર્થ્ય પણ રહેતું નથી જ્ઞાનશક્તિ ઘટવાથી વૃદ્ધાવસ્થા તથા મૃત્યુથી ઘેરાયેલ અવસ્થાને દેખી આસક્તિ જીવે એકદા કર્તવ્ય મૂઢતાને પામે છે, એમ જાણી આત્માર્થી જીવેએ આ મનુષ્યલવની એક એક ક્ષણ અમૂલ્ય જાણી અનંત કાળે પ્રાપ્ત થયેલ અમૂલ્ય માનવલવની મહત્તાને સમજી વિચારવું જે જન્મ, જરા, મરણ રૂપી સંસાર પરિભ્રમણમા રહેલા દુઃખોનો (જન્મમરણરૂપ સંસાર પરિભ્રમણ) ક્ષય આ અમૂલ્ય માનવલવમાં જ કરી શકાય છે અને શાશ્વતા મોક્ષનાં સુખો પણ માનવલવથી જ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. એમ વિચારી માનવલવને સફળ બનાવવા અપ્રમાદી બની જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપરૂપ ધર્મ આરાધના કરી લેવા ઉપયોગવત રહેવું એ જ માનવલવનું કર્તવ્ય છે.

जेहिं वा सद्धिं संवसति ते वि णं एगया नियगा
 पुच्चं परिवयंति । सो वा ते नियगे पच्छा परिवएज्जा ।
 नालं ते तव ताणाए वा, सरणाए वा । तुमं पि तेसिं
 नालं ताणाए वा सरणाए वा । से ण हासाए, ण कीड्ढाए,
 ण रतीए ण विभूसाए ॥६९॥

શબ્દાર્થ : (૧) જોઓની (૨) સાથે (૩) રહેતા હોય (૪) કોઈ સમયે વૃદ્ધાવસ્થામા (૫) કુદૃમ્પીજનોને (૬) પૂર્વે સહાયક થયા હોય તેઓનું પાલન પોષણ કયું હોય એ જ સ્વજનો માતાપિતા આદિની વૃદ્ધાવસ્થામા

(૭) નિદ્રા કરે છે (૮) વૃદ્ધજનો (૯) સ્વજનોની (૧૦) પમાત્ (૧૧) નિદ્રા કરે છે વળી રોગાદિ પ્રાપ્ત થયે (૧૨) ત્રાણ (૧૩) શરણ (૧૪) જ્ઞાને સ્વજનો (૧૫) યતાં નથી (૧૬) વૃદ્ધજનો (૧૭) સ્વજનોને (૧૮) યતાં નથી (૧૯) ત્રાણ (૨૦) શરણ (૨૧) વળી વૃદ્ધજનો દ્વારે, (૨૨) ક્રીડા (૨૩) આનંદ, (૨૪) વિશૂદ્ધાને યોગ (૨૫) રહેતાં નથી.

ભાવાર્થ - વૃદ્ધાવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલ બ્યક્તિ જે પોતાનાં સ્વજનો સાથે રહે છે, તે પોતાની મુલાન વયમાં સ્વજનોનું શરણ પોપણ કરી એમને સહાયક થયેલ હોય છે એ જ સ્વજનો માતાપિતા આદિ વહિલો વૃદ્ધાવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલાં હોય ત્યારે તેમના ઉપકારને જાણી તેમની નિદ્રા કરે છે અને સેવા કરવામા પ્રમાદ કરે છે તેથી વૃદ્ધજનો પોતાના સ્વજનોની નિદ્રા કરે છે આ રીતે પરસ્પર એક બીજાની નિદ્રા કરે છે કારણ કે જે બ્યક્તિએ ધર્મ પામેલ ન હોય, કર્તવ્ય અકર્તવ્યનું જ્ઞાન ન હોય. આત્મા તરફનું લક્ષ્ય ન હોય, સાધુ સતોનો સમાગમ કર્યાં ન હોય તેવા વૃદ્ધજનો પોતાનું ખાતું ન યતાં, સ્વજનોની નિદ્રા કરે છે આવા પ્રકારની સહાયી જીવોની સ્વાર્થમય સ્થિતિ રહેલી છે, એમ નિશ્ચયથી જાણે. તેમ જ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરતાં તથા સ્વજનોનું પાલન પોપણ કરતા આરભથી ઉપાજન કરેલ કર્મોના વિપાકરૂપ-દુઃખરૂપ લોગવટામાં વર્તમાન ભવમા કે ભવિષ્યના ભવોમાં અથવા રોગાદિ સમયે કે મૃત્યુ સમયે રક્ષણ કરવા કે શરણ થવા કેાઈ સ્વજનો સમર્થ થાય તેમ નથી એ જ રીતે વૃદ્ધજનો પણ સ્વજનોને રોગાદિ સમયે કે મૃત્યુ સમયે ત્રાણ શરણ થવા સમર્થ થઈ શકે તેમ નથી. વળી વૃદ્ધાવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલ જીવો દ્વારે, ક્રીડાને, આનંદને કે વિશૂદ્ધાને યોગ્ય રહેતા નથી એમ જાણી આત્માર્થી જીવોએ મુલાનવયમાં ધર્મ આશયન કરી ભવિષ્યકાળ મુખરૂપ બનાવવા મુજગતિ પ્રાપ્ત કરવા જાગૃત રહેવું તે માનવભવનું કર્તવ્ય છે, સાર્થકતા છે કારણ કે વૃદ્ધાવસ્થા પ્રાપ્ત થયે શરીર નિબળ થવાથી ધર્મ ક્રિયા થવી મુશ્કેલ બને છે અને પોતે છગ-

પ્રપન્થ કરી સ્વજનો માટે, મમત્વભાવથી બાંધેલ કર્મોનાં ફળ પોતાને એકલાને જ લોગવવાં પડે છે તેમાં કોઈ સ્વજનો ભાગ લેવા સમર્થ થશે નહીં પરંતુ તેં ઉપાર્જન કરેલ ધન ગપત્તિનો ઉપયોગ સ્વજનો અગર અન્ય કોઈ કરશે. વૃદ્ધાવસ્થામાં મન ઉપર કાબૂ રહે નહીં. (પ્રથમથી અભ્યાસ ન હોય તો) શરીર કામ આપે નહિ, બોલવા કે સાંભળવાની શક્તિ રહે નહિ, તેવા સમયે વૃદ્ધોને પશ્ચાત્તપ થાય છે એમ જાણીને પોતાના જ સુખને માટે ધર્મ આરાધન કરી લેવા ઉપયોગથી રહેલું કદાચ કોઈ સ્વજનો માતાપિતાની વૃદ્ધાવસ્થામાં સેવા કરનારા હોય તો પણ તેઓ રોગાદિ સમયે, કે મૃત્યુ સમયે કે ભવાન્તરમા કોઈ કોઈને ત્રાણ શરણ થવા સમર્થ થાય તેમ નથી આવે. શ્રી ભગવતનો ઉપદેશ છે; તે ધારણ કરી આત્મસાધન રૂપ ધર્મ આરાધન કરવામાં પ્રમાદ કરવો નહિ એ જ માનવભવનું કર્તવ્ય છે.

^૧ઈચ્છે^૨વં ^૩સમુદ્વિ^૪ષ્ટ અ^૫હોવિ^૬હારા^૭ણ અ^૮ન્તરં ^૯ચ ^{૧૦}સ્વલ્લ^{૧૧}્લ ઇમં
^{૧૨}સંપે^{૧૩}હા^{૧૪}ણ ધીરો ^{૧૫}મુહુ^{૧૬}ત્તમ^{૧૭}વિ ^{૧૮}જા ^{૧૯}પમા^{૨૦}યણ । ^{૨૧}વઓ ^{૨૨}અચ્ચે^{૨૩}તિ
^{૨૪}જો^{૨૫}વ્વણં ^{૨૬}ચ ॥ ૭૦ ॥

શબ્દાર્થ (૧) આ પ્રકારે (૨) સંયમગ્રહણ માટે (૩) તૈયાર થયેલ (૪) અવસરનો (૫) વિચાર કરી (૬) ધીર પુરુષ (૭) મુહૂર્ત માત્ર (૮) પ્રમાદ (૯) ન કરે (૧૦) અવસ્થા (૧૧) વ્યતીત થઈ રહેલ છે (૧૨) યૌવન આસ્થુ બળ છે.

ભાવાર્થ :- સયમમા સાવધાન થઈ બુદ્ધિમાન સાધકે પ્રાપ્ત થયેલ માનવરૂપી અવસર, સુકુળમા જન્મ, આર્યક્ષેત્ર, પાચેઈન્દ્રિયોની સંપૂર્ણતા તથા મનનો વિકાસ, નિરોગી શરીર, ધર્મશ્રવણનો યોગ, સંયમ ભાવનો યોગ ઇત્યાદિ અવસરનો વિચાર કરી, તેમ જ આયુષ્ય તથા યૌવન ક્ષણે ક્ષણે વ્યતીત થઈ રહેલ છે, તથા આયુષ્ય અને યૌવનની અસ્થિગતા જાણી ધર્મ આરાધન-સયમ આરાધન કરવામાં ધીર પુરુષોએ મુહૂર્ત માત્રનો પ્રમાદ કરવો નહિ મનુષ્યગતિ સિવાય

અન્ય જાતિમાં સઘન આરાધન થઈ શકે તેમ નથી. તેથી જ મનુષ્ય-
શવની મહત્તા જ્ઞાનીજનોએ જતાવેલ છે, જોમ બાણી પ્રાપ્ત અવસરને
ચાકું જનાવવા, આત્મકલ્યાણ કરવા ઉપયોગવત રહેવું જોવો શ્રી
મજવતનો ઉપદેશ છે.

જીવિય^૧ રૂઢ^૨ જે પમંસા^૩, સે^૪ રૂંતા^૫, છેવા^૬, મેવા^૭, લુંપિણ^૮,
વિલુપિણ^૯ લડવેણા^{૧૦}, વસાસરૂણા^{૧૧}, અકંઠ^{૧૨} કરિસ્સામિતિ^{૧૩}
મજમાણે ॥ ૭૧ ॥

શબ્દાર્થ (૧) જીવનમાં (૨) અસઘની (૩) જે પ્રમાદી બને છે તે
જોમ માને છે જે (૪) કોષ્ટોને નહિ કરેલ જેવું (૫) કામ કરીશ, (૬) જોમ માની
(૭) જીવોને મારે છે (૮) અવધવાને છેડે છે (૯) સેડન કરે છે (૧૦) ત્રિ
કાપી લૂટ કરે છે (૧૧) મોટી લૂટા કરે છે (૧૨) જીવોને પ્રાણરહિત કરે છે
(૧૩) જીવોને ત્રાસ આપે છે

સાવાથ — જે અસઘની જીવો છે તે જોમ માને છે કે
કોષ્ટોને ન કરેલ હોય તેવાં કામને હું કરીશ, જોમ માની, અભિ
માનથી પ્રમાદી બની, પ્રાણીઓને મારે છે અવધવાનાં છેડન સેડન
કરે છે, ગઠિ કાપી લૂટા કરે છે, મોટી મોટી લૂટા ચલાવે છે અને
જીવોને પ્રાણરહિત કરે છે આ પ્રમાણે જણા જીવોને ત્રાસ આપતા
ઘઠાં પોતાનો જીવનવ્યવહાર ચલાવે છે ધોરન તથા આકુષ્મની
અવળગત—અસ્થિરતાને નહિ બાજુનાર અજ્ઞાનીઓ, જીવોની ઢિંસા
કરી, પાપકર્મનો સચ્ચ કરી સસારની વૃદ્ધિ કરતા ઘઠાં અનવકાશ
સુધી સજાર પરિભ્રમણરૂપ જ ત મરણનાં દુર્ગો ભોગવતા ઘઠાં
સસારચક્રમાં પરિભ્રમણ કરે છે, જોમ બાણી આત્માર્થ જીવોએ
પોતાના આત્માની રક્ષા લાવી આરણ પરિબ્રહ્મી રૂર રહેવા ઉપયોગ
વત રહેવું તે આત્માને હિતકારક છે અહિંયા જો, જ મુજની
સરિતા છે

જેહિં^૧ વા સદ્ધિં^૨ સંવસદ્ધિં^૩ તે વા^૪ ણં^૫ એગયા^૬ નિયગા^૭ તં^૮
 પુર્વિં^૯ પોસંતિ^{૧૦}, સો^{૧૧} વા^{૧૨} તે નિયગે^{૧૩} પચ્છા^{૧૪} પોસેજ્ઞા^{૧૫}, નાલં^{૧૬}
 તે^{૧૭} તવ^{૧૮} તાણા^{૧૯} વા^{૨૦}, સરણા^{૨૧} વા^{૨૨}, તુમંપિ^{૨૩} તેસિં^{૨૪} નાલં^{૨૫}
 તાણા^{૨૬} વા^{૨૭} સરણા^{૨૮} વા^{૨૯} ॥ ૭૨ ॥

શબ્દાર્થ : (૧) જેઓની (૨) સાથે (૩) વસે છે (૪) તેઓ (૫) એકઠા
 (૬) સ્વજનો (૭) તારું પ્રથમ (૮) પોષણ કરે છે, (૧૦) અને સ્વજનોતુ
 (૧૧) પાછળથી (૧૨) તુ (૧૩) પોષણ કરે છે, (૧૪) તે સ્વજનો (૧૫) ત્રાણુ
 (૧૬) શરણુ થવા (૧૭) સમર્થ નથી (૧૮) તું પણ (૧૯) સ્વજનોને (૨૦)
 સમર્થ નથી (૨૧) ત્રાણુ (૨૨) શરણુ થવા

ભાવાર્થ :- આ સ્વાર્થમય સ સારમા એક એક જીવો
 જેઓની સાથે વસે છે, એ રીતે વસતાં થકાં મદ-લાગ્યને લઈ જીવન-
 નિર્વાહ માટે વ્યાપાર કરતા થકાં ધનની પ્રાપ્તિ નહિ થતા તે વડિલો
 પોતાના કુટુંબી-સ્વજનોથી પોષાય છે, એટલે કે સ્વજનો તરફથી
 તેમને મદદ મળે છે આ રીતે વ્યવહાર ચલાવતા કાળાંતરે લાગ્યયોગે
 વ્યાપાર કરતા ધનની સારી પ્રાપ્તિ થતા પોતે-વડિલો તે સ્વજનોનુ
 પોષણ કરે છે, આવા પ્રકારનો સ સાર વ્યવહાર અરસપરસ એક
 બીજાના શુભાશુભ કર્મનુસાર પાલન પોષણ કરે છે, પરંતુ જ્યારે
 અશુભ કર્મોના ઉદયે રોગાદિનો ઉપદ્રવ થાય અથવા મૃત્યુ સમય
 પ્રાપ્ત થયે સ્વજનો વડિલોનુ રક્ષણ કરવા સમર્થ થતા નથી, તેમ જ
 હુબમા લાગ લઈ શકતા નથી કે મૃત્યુથી બચાવી શકતા નથી.
 એ જ પ્રમાણે વડિલો પણ સ્વજનોનુ રક્ષણ કરવા સમર્થ થઈ શકતાં
 નથી કરેલા કર્મોના વિપાકો સૌ સૌને પોતાને જ લોગવવા પડે છે
 એમ જાણી આત્માર્થી જીવોએ સાવધ અનુષ્ઠાનોથી નિવૃત્ત થવા
 અપ્રમાદી બની અમૂલ્ય માનવલવને સાર્થક બનાવવા આત્મ કલ્યાણ
 સાધી લેવા જાગૃત રહેવું, એ જ માનવલવનુ કર્તવ્ય છે

૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૪ ૨૫ ૨૬ ૨૭ ૨૮ ૨૯ ૩૦ ૩૧ ૩૨ ૩૩ ૩૪ ૩૫ ૩૬ ૩૭ ૩૮ ૩૯ ૪૦ ૪૧ ૪૨ ૪૩ ૪૪ ૪૫ ૪૬ ૪૭ ૪૮ ૪૯ ૫૦ ૫૧ ૫૨ ૫૩ ૫૪ ૫૫ ૫૬ ૫૭ ૫૮ ૫૯ ૬૦ ૬૧ ૬૨ ૬૩ ૬૪ ૬૫ ૬૬ ૬૭ ૬૮ ૬૯ ૭૦ ૭૧ ૭૨ ૭૩ ૭૪ ૭૫ ૭૬ ૭૭ ૭૮ ૭૯ ૮૦ ૮૧ ૮૨ ૮૩ ૮૪ ૮૫ ૮૬ ૮૭ ૮૮ ૮૯ ૯૦ ૯૧ ૯૨ ૯૩ ૯૪ ૯૫ ૯૬ ૯૭ ૯૮ ૯૯ ૧૦૦ ૧૦૧ ૧૦૨ ૧૦૩ ૧૦૪ ૧૦૫ ૧૦૬ ૧૦૭ ૧૦૮ ૧૦૯ ૧૧૦ ૧૧૧ ૧૧૨ ૧૧૩ ૧૧૪ ૧૧૫ ૧૧૬ ૧૧૭ ૧૧૮ ૧૧૯ ૧૨૦ ૧૨૧ ૧૨૨ ૧૨૩ ૧૨૪ ૧૨૫ ૧૨૬ ૧૨૭ ૧૨૮ ૧૨૯ ૧૩૦ ૧૩૧ ૧૩૨ ૧૩૩ ૧૩૪ ૧૩૫ ૧૩૬ ૧૩૭ ૧૩૮ ૧૩૯ ૧૪૦ ૧૪૧ ૧૪૨ ૧૪૩ ૧૪૪ ૧૪૫ ૧૪૬ ૧૪૭ ૧૪૮ ૧૪૯ ૧૫૦ ૧૫૧ ૧૫૨ ૧૫૩ ૧૫૪ ૧૫૫ ૧૫૬ ૧૫૭ ૧૫૮ ૧૫૯ ૧૬૦ ૧૬૧ ૧૬૨ ૧૬૩ ૧૬૪ ૧૬૫ ૧૬૬ ૧૬૭ ૧૬૮ ૧૬૯ ૧૭૦ ૧૭૧ ૧૭૨ ૧૭૩ ૧૭૪ ૧૭૫ ૧૭૬ ૧૭૭ ૧૭૮ ૧૭૯ ૧૮૦ ૧૮૧ ૧૮૨ ૧૮૩ ૧૮૪ ૧૮૫ ૧૮૬ ૧૮૭ ૧૮૮ ૧૮૯ ૧૯૦ ૧૯૧ ૧૯૨ ૧૯૩ ૧૯૪ ૧૯૫ ૧૯૬ ૧૯૭ ૧૯૮ ૧૯૯ ૨૦૦ ૨૦૧ ૨૦૨ ૨૦૩ ૨૦૪ ૨૦૫ ૨૦૬ ૨૦૭ ૨૦૮ ૨૦૯ ૨૧૦ ૨૧૧ ૨૧૨ ૨૧૩ ૨૧૪ ૨૧૫ ૨૧૬ ૨૧૭ ૨૧૮ ૨૧૯ ૨૨૦ ૨૨૧ ૨૨૨ ૨૨૩ ૨૨૪ ૨૨૫ ૨૨૬ ૨૨૭ ૨૨૮ ૨૨૯ ૨૩૦ ૨૩૧ ૨૩૨ ૨૩૩ ૨૩૪ ૨૩૫ ૨૩૬ ૨૩૭ ૨૩૮ ૨૩૯ ૨૪૦ ૨૪૧ ૨૪૨ ૨૪૩ ૨૪૪ ૨૪૫ ૨૪૬ ૨૪૭ ૨૪૮ ૨૪૯ ૨૫૦ ૨૫૧ ૨૫૨ ૨૫૩ ૨૫૪ ૨૫૫ ૨૫૬ ૨૫૭ ૨૫૮ ૨૫૯ ૨૬૦ ૨૬૧ ૨૬૨ ૨૬૩ ૨૬૪ ૨૬૫ ૨૬૬ ૨૬૭ ૨૬૮ ૨૬૯ ૨૭૦ ૨૭૧ ૨૭૨ ૨૭૩ ૨૭૪ ૨૭૫ ૨૭૬ ૨૭૭ ૨૭૮ ૨૭૯ ૨૮૦ ૨૮૧ ૨૮૨ ૨૮૩ ૨૮૪ ૨૮૫ ૨૮૬ ૨૮૭ ૨૮૮ ૨૮૯ ૨૯૦ ૨૯૧ ૨૯૨ ૨૯૩ ૨૯૪ ૨૯૫ ૨૯૬ ૨૯૭ ૨૯૮ ૨૯૯ ૩૦૦ ૩૦૧ ૩૦૨ ૩૦૩ ૩૦૪ ૩૦૫ ૩૦૬ ૩૦૭ ૩૦૮ ૩૦૯ ૩૧૦ ૩૧૧ ૩૧૨ ૩૧૩ ૩૧૪ ૩૧૫ ૩૧૬ ૩૧૭ ૩૧૮ ૩૧૯ ૩૨૦ ૩૨૧ ૩૨૨ ૩૨૩ ૩૨૪ ૩૨૫ ૩૨૬ ૩૨૭ ૩૨૮ ૩૨૯ ૩૩૦ ૩૩૧ ૩૩૨ ૩૩૩ ૩૩૪ ૩૩૫ ૩૩૬ ૩૩૭ ૩૩૮ ૩૩૯ ૩૪૦ ૩૪૧ ૩૪૨ ૩૪૩ ૩૪૪ ૩૪૫ ૩૪૬ ૩૪૭ ૩૪૮ ૩૪૯ ૩૫૦ ૩૫૧ ૩૫૨ ૩૫૩ ૩૫૪ ૩૫૫ ૩૫૬ ૩૫૭ ૩૫૮ ૩૫૯ ૩૬૦ ૩૬૧ ૩૬૨ ૩૬૩ ૩૬૪ ૩૬૫ ૩૬૬ ૩૬૭ ૩૬૮ ૩૬૯ ૩૭૦ ૩૭૧ ૩૭૨ ૩૭૩ ૩૭૪ ૩૭૫ ૩૭૬ ૩૭૭ ૩૭૮ ૩૭૯ ૩૮૦ ૩૮૧ ૩૮૨ ૩૮૩ ૩૮૪ ૩૮૫ ૩૮૬ ૩૮૭ ૩૮૮ ૩૮૯ ૩૯૦ ૩૯૧ ૩૯૨ ૩૯૩ ૩૯૪ ૩૯૫ ૩૯૬ ૩૯૭ ૩૯૮ ૩૯૯ ૪૦૦ ૪૦૧ ૪૦૨ ૪૦૩ ૪૦૪ ૪૦૫ ૪૦૬ ૪૦૭ ૪૦૮ ૪૦૯ ૪૧૦ ૪૧૧ ૪૧૨ ૪૧૩ ૪૧૪ ૪૧૫ ૪૧૬ ૪૧૭ ૪૧૮ ૪૧૯ ૪૨૦ ૪૨૧ ૪૨૨ ૪૨૩ ૪૨૪ ૪૨૫ ૪૨૬ ૪૨૭ ૪૨૮ ૪૨૯ ૪૩૦ ૪૩૧ ૪૩૨ ૪૩૩ ૪૩૪ ૪૩૫ ૪૩૬ ૪૩૭ ૪૩૮ ૪૩૯ ૪૪૦ ૪૪૧ ૪૪૨ ૪૪૩ ૪૪૪ ૪૪૫ ૪૪૬ ૪૪૭ ૪૪૮ ૪૪૯ ૪૫૦ ૪૫૧ ૪૫૨ ૪૫૩ ૪૫૪ ૪૫૫ ૪૫૬ ૪૫૭ ૪૫૮ ૪૫૯ ૪૬૦ ૪૬૧ ૪૬૨ ૪૬૩ ૪૬૪ ૪૬૫ ૪૬૬ ૪૬૭ ૪૬૮ ૪૬૯ ૪૭૦ ૪૭૧ ૪૭૨ ૪૭૩ ૪૭૪ ૪૭૫ ૪૭૬ ૪૭૭ ૪૭૮ ૪૭૯ ૪૮૦ ૪૮૧ ૪૮૨ ૪૮૩ ૪૮૪ ૪૮૫ ૪૮૬ ૪૮૭ ૪૮૮ ૪૮૯ ૪૯૦ ૪૯૧ ૪૯૨ ૪૯૩ ૪૯૪ ૪૯૫ ૪૯૬ ૪૯૭ ૪૯૮ ૪૯૯ ૫૦૦ ૫૦૧ ૫૦૨ ૫૦૩ ૫૦૪ ૫૦૫ ૫૦૬ ૫૦૭ ૫૦૮ ૫૦૯ ૫૧૦ ૫૧૧ ૫૧૨ ૫૧૩ ૫૧૪ ૫૧૫ ૫૧૬ ૫૧૭ ૫૧૮ ૫૧૯ ૫૨૦ ૫૨૧ ૫૨૨ ૫૨૩ ૫૨૪ ૫૨૫ ૫૨૬ ૫૨૭ ૫૨૮ ૫૨૯ ૫૩૦ ૫૩૧ ૫૩૨ ૫૩૩ ૫૩૪ ૫૩૫ ૫૩૬ ૫૩૭ ૫૩૮ ૫૩૯ ૫૪૦ ૫૪૧ ૫૪૨ ૫૪૩ ૫૪૪ ૫૪૫ ૫૪૬ ૫૪૭ ૫૪૮ ૫૪૯ ૫૫૦ ૫૫૧ ૫૫૨ ૫૫૩ ૫૫૪ ૫૫૫ ૫૫૬ ૫૫૭ ૫૫૮ ૫૫૯ ૫૬૦ ૫૬૧ ૫૬૨ ૫૬૩ ૫૬૪ ૫૬૫ ૫૬૬ ૫૬૭ ૫૬૮ ૫૬૯ ૫૭૦ ૫૭૧ ૫૭૨ ૫૭૩ ૫૭૪ ૫૭૫ ૫૭૬ ૫૭૭ ૫૭૮ ૫૭૯ ૫૮૦ ૫૮૧ ૫૮૨ ૫૮૩ ૫૮૪ ૫૮૫ ૫૮૬ ૫૮૭ ૫૮૮ ૫૮૯ ૫૯૦ ૫૯૧ ૫૯૨ ૫૯૩ ૫૯૪ ૫૯૫ ૫૯૬ ૫૯૭ ૫૯૮ ૫૯૯ ૬૦૦ ૬૦૧ ૬૦૨ ૬૦૩ ૬૦૪ ૬૦૫ ૬૦૬ ૬૦૭ ૬૦૮ ૬૦૯ ૬૧૦ ૬૧૧ ૬૧૨ ૬૧૩ ૬૧૪ ૬૧૫ ૬૧૬ ૬૧૭ ૬૧૮ ૬૧૯ ૬૨૦ ૬૨૧ ૬૨૨ ૬૨૩ ૬૨૪ ૬૨૫ ૬૨૬ ૬૨૭ ૬૨૮ ૬૨૯ ૬૩૦ ૬૩૧ ૬૩૨ ૬૩૩ ૬૩૪ ૬૩૫ ૬૩૬ ૬૩૭ ૬૩૮ ૬૩૯ ૬૪૦ ૬૪૧ ૬૪૨ ૬૪૩ ૬૪૪ ૬૪૫ ૬૪૬ ૬૪૭ ૬૪૮ ૬૪૯ ૬૫૦ ૬૫૧ ૬૫૨ ૬૫૩ ૬૫૪ ૬૫૫ ૬૫૬ ૬૫૭ ૬૫૮ ૬૫૯ ૬૬૦ ૬૬૧ ૬૬૨ ૬૬૩ ૬૬૪ ૬૬૫ ૬૬૬ ૬૬૭ ૬૬૮ ૬૬૯ ૬૭૦ ૬૭૧ ૬૭૨ ૬૭૩ ૬૭૪ ૬૭૫ ૬૭૬ ૬૭૭ ૬૭૮ ૬૭૯ ૬૮૦ ૬૮૧ ૬૮૨ ૬૮૩ ૬૮૪ ૬૮૫ ૬૮૬ ૬૮૭ ૬૮૮ ૬૮૯ ૬૯૦ ૬૯૧ ૬૯૨ ૬૯૩ ૬૯૪ ૬૯૫ ૬૯૬ ૬૯૭ ૬૯૮ ૬૯૯ ૭૦૦ ૭૦૧ ૭૦૨ ૭૦૩ ૭૦૪ ૭૦૫ ૭૦૬ ૭૦૭ ૭૦૮ ૭૦૯ ૭૧૦ ૭૧૧ ૭૧૨ ૭૧૩ ૭૧૪ ૭૧૫ ૭૧૬ ૭૧૭ ૭૧૮ ૭૧૯ ૭૨૦ ૭૨૧ ૭૨૨ ૭૨૩ ૭૨૪ ૭૨૫ ૭૨૬ ૭૨૭ ૭૨૮ ૭૨૯ ૭૩૦ ૭૩૧ ૭૩૨ ૭૩૩ ૭૩૪ ૭૩૫ ૭૩૬ ૭૩૭ ૭૩૮ ૭૩૯ ૭૪૦ ૭૪૧ ૭૪૨ ૭૪૩ ૭૪૪ ૭૪૫ ૭૪૬ ૭૪૭ ૭૪૮ ૭૪૯ ૭૫૦ ૭૫૧ ૭૫૨ ૭૫૩ ૭૫૪ ૭૫૫ ૭૫૬ ૭૫૭ ૭૫૮ ૭૫૯ ૭૬૦ ૭૬૧ ૭૬૨ ૭૬૩ ૭૬૪ ૭૬૫ ૭૬૬ ૭૬૭ ૭૬૮ ૭૬૯ ૭૭૦ ૭૭૧ ૭૭૨ ૭૭૩ ૭૭૪ ૭૭૫ ૭૭૬ ૭૭૭ ૭૭૮ ૭૭૯ ૭૮૦ ૭૮૧ ૭૮૨ ૭૮૩ ૭૮૪ ૭૮૫ ૭૮૬ ૭૮૭ ૭૮૮ ૭૮૯ ૭૯૦ ૭૯૧ ૭૯૨ ૭૯૩ ૭૯૪ ૭૯૫ ૭૯૬ ૭૯૭ ૭૯૮ ૭૯૯ ૮૦૦ ૮૦૧ ૮૦૨ ૮૦૩ ૮૦૪ ૮૦૫ ૮૦૬ ૮૦૭ ૮૦૮ ૮૦૯ ૮૧૦ ૮૧૧ ૮૧૨ ૮૧૩ ૮૧૪ ૮૧૫ ૮૧૬ ૮૧૭ ૮૧૮ ૮૧૯ ૮૨૦ ૮૨૧ ૮૨૨ ૮૨૩ ૮૨૪ ૮૨૫ ૮૨૬ ૮૨૭ ૮૨૮ ૮૨૯ ૮૩૦ ૮૩૧ ૮૩૨ ૮૩૩ ૮૩૪ ૮૩૫ ૮૩૬ ૮૩૭ ૮૩૮ ૮૩૯ ૮૪૦ ૮૪૧ ૮૪૨ ૮૪૩ ૮૪૪ ૮૪૫ ૮૪૬ ૮૪૭ ૮૪૮ ૮૪૯ ૮૫૦ ૮૫૧ ૮૫૨ ૮૫૩ ૮૫૪ ૮૫૫ ૮૫૬ ૮૫૭ ૮૫૮ ૮૫૯ ૮૬૦ ૮૬૧ ૮૬૨ ૮૬૩ ૮૬૪ ૮૬૫ ૮૬૬ ૮૬૭ ૮૬૮ ૮૬૯ ૮૭૦ ૮૭૧ ૮૭૨ ૮૭૩ ૮૭૪ ૮૭૫ ૮૭૬ ૮૭૭ ૮૭૮ ૮૭૯ ૮૮૦ ૮૮૧ ૮૮૨ ૮૮૩ ૮૮૪ ૮૮૫ ૮૮૬ ૮૮૭ ૮૮૮ ૮૮૯ ૮૯૦ ૮૯૧ ૮૯૨ ૮૯૩ ૮૯૪ ૮૯૫ ૮૯૬ ૮૯૭ ૮૯૮ ૮૯૯ ૯૦૦ ૯૦૧ ૯૦૨ ૯૦૩ ૯૦૪ ૯૦૫ ૯૦૬ ૯૦૭ ૯૦૮ ૯૦૯ ૯૧૦ ૯૧૧ ૯૧૨ ૯૧૩ ૯૧૪ ૯૧૫ ૯૧૬ ૯૧૭ ૯૧૮ ૯૧૯ ૯૨૦ ૯૨૧ ૯૨૨ ૯૨૩ ૯૨૪ ૯૨૫ ૯૨૬ ૯૨૭ ૯૨૮ ૯૨૯ ૯૩૦ ૯૩૧ ૯૩૨ ૯૩૩ ૯૩૪ ૯૩૫ ૯૩૬ ૯૩૭ ૯૩૮ ૯૩૯ ૯૪૦ ૯૪૧ ૯૪૨ ૯૪૩ ૯૪૪ ૯૪૫ ૯૪૬ ૯૪૭ ૯૪૮ ૯૪૯ ૯૫૦ ૯૫૧ ૯૫૨ ૯૫૩ ૯૫૪ ૯૫૫ ૯૫૬ ૯૫૭ ૯૫૮ ૯૫૯ ૯૬૦ ૯૬૧ ૯૬૨ ૯૬૩ ૯૬૪ ૯૬૫ ૯૬૬ ૯૬૭ ૯૬૮ ૯૬૯ ૯૭૦ ૯૭૧ ૯૭૨ ૯૭૩ ૯૭૪ ૯૭૫ ૯૭૬ ૯૭૭ ૯૭૮ ૯૭૯ ૯૮૦ ૯૮૧ ૯૮૨ ૯૮૩ ૯૮૪ ૯૮૫ ૯૮૬ ૯૮૭ ૯૮૮ ૯૮૯ ૯૯૦ ૯૯૧ ૯૯૨ ૯૯૩ ૯૯૪ ૯૯૫ ૯૯૬ ૯૯૭ ૯૯૮ ૯૯૯ ૧૦૦૦

શબ્દાર્થ (૧) ઉપયોગ કરના (૨) વધેશ દ્રવ્યનો (૩) સંજ્ઞા (૪) કહે છે (૫) આ સંસારમાં (૬) કટલાએક (૭) અસવતિઓ (૮) ઉપયોગ માટે (૯) ઠાળાતરે (૧૦) તેઓને (૧૧) કહાચિત (૧૨) રોગ ઉપદ્રવ (૧૩) ઉપન થાય છે

ભાવાર્થ - આ સંસારમાં પ્રાપ્ત સૌ કંઈ જીવોને પરિશ્રમ સચ્ચની ભાવના હોય છે ભવિષ્યકાળમાં પોતાને તથા પોતાના પુત્રાદિ સ્વજનોને ઉપયોગમાં આવશે, આવી ભાવનાથી શરીરની પણ હરહાર નહિ રાખતાં છુટા, તુલા, ઠંડી, તાપ આદિનાં દુ:ખો સહન કરી ખન ઉપાર્જન કરવામાં એકાગ્રચિત્ત બની ખન ઉપાર્જન કરે છે તે ખનને સોજન આદિ જીવન નિર્વાહમાં ઉપયોગ કરતાં કરતાં વધારાના દ્રવ્યનો સંગ્રહ કરે છે આવી રીતે સમાધિમાં નહિ રહેતાં ઉપાર્જિત પૂવક ખન પ્રાપ્ત કરવામાં જ તહીન બની રહેલાને ઠાળાતરે કહાચિત થાયનો ઉપદ્રવ થાય છે અને પોતે ઉપાર્જન કરેલ અપાર ખનને સોજવઠે કયાં સિવાય સંગ્રહ કરેલાં ખનાદિ તથા સ્વજનો વગેરેને છોડી પોતાના શરીરને પણ છોડી ખાલી હાથે પરલોકમાં જવું પડે છે તે સમયે તે અહિતને બધો જ પશ્ચાત્તાપ થાય છે વળી ખન સચ્ચ કરતાં કરેલાં પાપોના વિપાકો-ફળો પોતાને એકલાને જ સોજવવાં પડે છે અને છોડી ગયેલ સપત્તિનો ઉપયોગ સ્વજનો અગર કંઈ અન્યપણ કરે છે એમ બધી આત્માર્થી મનુષ્યોએ યોછા આરભથી ન્યાયનીતિથી જીવનનિર્વાહ પૂરતું પોતાના સ્વજનો વગેરેના ઉપયોગ પૂરતું દ્રવ્ય મેળવી જીવનનિર્વાહ કરવા ઉપયોગવત રહેવું અસત્યથી ખન ઉપાર્જન કરી અશુભ કર્મોના સચ્ચ નહિ કરવા ક્ષતિ ઉપયોગ રાખી રહેવું એ જ આત્માર્થીનું માનવભવતું કર્તવ્ય છે

જેહિં^૧ વા સદિં^૨ સંવસહ^૩ તે વા નં^૪ એગયા^૫ નિયગા^૬ તં
 પુર્વિ^૮ પરિહરંતિ^૯ સો વા^{૧૦} તે નિયગે^{૧૧} પઞ્છા^{૧૨} પરિહરેજ્ઞા^{૧૩}, નાલં^{૧૪}
 તે તવ^{૧૫} તાણા^{૧૬} વા, સરણા^{૧૭} વા, તુમંપિ^{૧૮} તેસિં^{૧૯} નાલં^{૨૦}
 તાણા^{૨૧} વા, સરણા^{૨૨} વા ॥ ૭૪ ॥

શબ્દાર્થ : (૧) જેઓની (૨) સાથે (૩) વસે છે (૪) તેઓ (૫) એકદા (૬) સ્વજનો (૭) તે (૮) પ્રથમ (૯) વૃદ્ધોને ત્યજી દે છે (૧૦) વૃદ્ધજનો (૧૧) સ્વજનોને (૧૨) પશ્ચાત્ (૧૩) છોડી દે છે (૧૪) સમર્થ થતા નથી (૧૫) સ્વજનો (૧૬) વૃદ્ધોને (૧૭) ત્રાણ (૧૮) શરણુ થવા (૧૯) વૃદ્ધો (૨૦) સ્વજનોને (૨૧) સમર્થ થતાં નથી (૨૨) ત્રાણ (૨૩) શરણુ થવા

ભાવાર્થ : — આ સસારમાં સૌ કોઈ જીવો પ્રાયઃ પોતાના કુટુંબીઓ સાથે રહે છે જે કુટુંબીઓ—સ્વજનો માટે વડિલોએ અથાગ પરિશ્રમ લઈ (સૂત્ર ૭૩માં કહેવા મુજબ) ધન એકત્ર કરેલા હોય છે અથવા તો ધન એકત્ર કરે છે, પરંતુ જ્યારે તે વૃદ્ધજનોને—વડિલોને (સ્વજનોનું પાલન પોષણ કરનાર વ્યક્તિને) કુદ્દ અગર ક્ષય આદિ ચેપીરોગો ઉત્પન્ન થાય છે અને દુખી થાય છે ત્યારે કોઈ કોઈ સ્વજનો, પ્રાયઃ ઘણા સ્વજનો વૃદ્ધોના ચેપી રોગનો કુટુંબમાં ચેપ લાગશે એ ભયથી અગર શુદ્ધપા કરવી પડશે, પૈનાનો વ્યય કરવો પડશે, વગેરે કારણોથી વૃદ્ધજનોને (રોગી જનોને) છોડી દે છે એવા જ પ્રકારે સ્વજનોમા કોઈ વ્યક્તિને ચેપીરોગનો ઉપદ્રવ થયો હોય તો વડિલો પણ ઉપરના કારણે તે રોગી સ્વજનોને છોડી દે છે, અગર તો પોતાના વસવાટથી દૂર મકાનમા એકાગ્રમા રાખે છે, આવા પ્રકારનો સાંસારિક સ્વાર્થમય સળધ રહેલો છે એટલે મૃત્યુ સમયે કે રોગાદિ સમયે અરસપરસ કોઈ કોઈને ત્રાણુ શરણુ થવા સમર્થ થતા નથી. પોતાના કરેલા—કર્મોના ફળ દુખ વિપાકો પોતાને સૌ સૌને લોગવવા પડે છે. એમ જાણી આત્માર્થી

જીવોએ પોતાનો અવદાર પ્રામાણિક, ન્યાયથી, અસ્પારશથી (મમત્વ
મળાથી) ચલાવવા હવ શખવું જોઈ અશુભ કર્મોના બધા જોછા
થાય, વર્તમાનભવમાં સમાધિ રહે અને જીવિષ્યના આગામી ભવમાં
સુખતિ તથા સમાધિ પ્રાપ્ત થાય. જીવોને સુખ દુઃખ અનુકૂળતા
પ્રતિકૂળતા વગેરે શુભાશુભ કર્માનુસાર પ્રાપ્ત થાય છે એમ બાણી
ધર્મોનું આશયન કરવા સતત ઉપયોગથી રહેવું, એ જ માનવભવની
સફળતા છે, કર્તવ્ય છે.

एव जाणिस्तु दुक्खं पसेय साय अणमिवकंठ व लल्ल
वय संपेहाए अण जाणाहि पडिए ॥ ७५ ॥

શબ્દાર્થ (૧) બાણી (૨) દુઃખ (૩) પ્રત્યેક પ્રાણીને (૪) સુખ
(૫) નાકી રહેલ (૬) આશુખ (૭) જોઈ (૮) અવસરને (૯) લલ્લ (૧૦) પડિત.

ભાવાર્થ - પ્રત્યેક પ્રાણી-જીવ પોતાના સુખ અમર દુઃખને
કર્તા પોતે જ છે, લોકના પશુ પોતે જ છે, અન્ય બંધિત તેા નિમિત્ત
માત્ર છે એમ બાણી બુદ્ધિમાન સાધક જાણી રહેલ આશુખને જોઈ
વિચારી તથા મનુષ્ય ભવરૂપી અવસરને ફલભ બાણી, ત્યાં સુધી
વૃદ્ધાવસ્થા પ્રાપ્ત થઈ નથી ઇન્દ્રિયોનું બળ હાનિ પામેલ નથી, જરા
અને મૃત્યુનો હુમલો આવેલ નથી, ત્યાં સુધીમાં પડિત પુરુષોએ-
આત્માથી જોએ ધર્મ આશયન કરી પરભવનો-જીવિષ્યકાળનો આગામી
ભવ તથા વનમાનભવ સુખ સમાધિરૂપ બનાવવા સતત ઉપયોગ
શખવો. આત્મસ્વરૂપ પ્રગટ કરવા તથા જન્મ, મરણ પ્રતિકૂળતા,
પરવશપણા આદિનાં દુઃખોનો નાશ કરવાનો પુરુષાર્થ રૂઢત મનુષ્ય
ભવમાં જ થઈ શકે છે. અહિં સકલાવ સત્યમત, અયોર્થમત, વ્રણમર્થ
મત, અપરિમલમત [નિર્મમત્વપણુ] સ્વ સ્વરૂપનું જ્ઞાન, જ્ઞાન-વર્ણન-
આસ્ત્રિ-તપ રૂપ ધર્મ આરાધન સસાર પરિબ્રમણરૂપ દુઃખોનો હવ
કરનામા એ સર્વેને ઉપયોગી સાધન બાણી વર્તનમાં લાવીને અમૂલ્ય

માનવભવરૂપી અવસરને સફળ બનાવવા ઉદ્યમવત બની રહેવા ભગવાંતશ્રી મહાવીરનો ઉપદેશ છે.

જાવ^૧ સોયપરિણા^૨ના અપરિહી^૩ના, નેત્રપરિણા^૪ના
અપરિહી^૫ના, ઘાણપરિણા^૬ના અપરિહી^૭ના, જીહ્વપરિણા^૮ના
અપરિહી^૯ના, ફરિસપરિણા^{૧૦}ના અપરિહી^{૧૧}ના, ઇચ્છેતેહિં વિરૂ-
ઘરૂવેહિં^{૧૨} પળાણેહિં^{૧૩} અપરિહી^{૧૪}ણેહિં^{૧૫} આયદં^{૧૬} સંમં^{૧૭} સમણુવા-
સિજ્ઞાસિ^{૧૮} ત્તિ^{૧૯} વેમિ ॥ ૭૬ ॥

શબ્દાર્થ : (૧) જ્યાંસુધી (૨) શ્રોતેન્દ્રિયના વિષય ગ્રહણ કરવાની શક્તિ (૩) મદ થઈ નથી (૪) ચક્ષુષન્દ્રિયની શક્તિ (૫) મદ થઈ નથી (૬) નાસિકા ઇન્દ્રિયની શક્તિ (૭) મદ થઈ નથી (૮) જીભની શક્તિ (૯) મદ થઈ નથી (૧૦) સ્પર્શેન્દ્રિયની (૧૧) શક્તિ મદ થઈ નથી (૧૨) આ પ્રકારે (૧૩) અનેક પ્રકારની (૧૪) જ્ઞાનની શક્તિ (૧૫) મદ થઈ નથી ત્યાં સુધી આત્માના (૧૬) મોક્ષરૂપી અર્થ માટે (૧૭) સમ્યક્પ્રકારે (૧૮) પ્રયત્ન કરવો (૧૯) એમ કહું છું.

ભાવાર્થ :- જ્યાં સુધી શ્રોતેન્દ્રિય, ચક્ષુષન્દ્રિય, શ્રોત્રેન્દ્રિય, રસેન્દ્રિય, સ્પર્શેન્દ્રિય આદિ તથા વિવિધ પ્રકારનાં જ્ઞાનોની શક્તિમદ થયેલ નથી, શક્તિઓ હાનિ પામેલ નથી, તે પહેલાં આત્મકલ્યાણનું સાધન સમ્યક્ પ્રકારે કરી લેવું. એ આત્માને હિતકારી છે, એમ જાણો. વળી સ્વજન, ધન, વિવિધ પ્રકારની સંપત્તિ એ બધા પરપદાર્થો અશાશ્વત, અસ્થિર અને ક્ષણિક છે. તેમ જ અશાશ્વત એવા ઇન્દ્રિયજન્ય વિષયસુખોમા તૃપ્તિ છે જ નહિ, સુખ પણ નથી, સુખાભાસ છે, જે સુખની પાછળ હુ.બ ઉત્પન્ન થાય તેને સુખ કેમ કહી શકાય ? ન જ કહી શકાય. માટે મમત્વભાવ છોડી વિષયજન્ય

મુખની આસક્તિને દૂર કરી આત્મ-સાધનરૂપ ધર્મ આરાધન કરી
લેવા માટે સમવત ક્ષી મહાવીરનો આ ઉપદેશ છે

અથમ ઉદ્દેશે સમાસ.

ખીજો ઉદ્દેશો.

૧
અરઙ્ગ ભાવદે સે મેહાધી, સ્વળસિ મુક્કે ॥ ૭૭ ॥

શબ્દાર્થ (૧) સચમભાવ પ્રત્યેની આશ્ચર્ય (૨) દૂર કરે તો (૩)
બુદ્ધિમાન (૪) અલ્પકાળમાં (૫) મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકે છે

સાવાધ - જે આત્મા સચમ થકુલુ કરી પાંચ ઇન્દ્રિયના
મુખોમાં લોભાવો નથી, ક્રોધાદિઓ પીડિત થતો નથી, એવા સચમી
સાધકને કદાચિત્ સચમમાં પૂર્વનાં કામસોગો સાથે આવતાં અસ્તિ
ઉત્પન્ન થાય તો તે સચમી મુનિ વિષયાદિનાં અશાશ્વત અને ક્ષણિક
મુખો કહવા વિપાક જેનારાં છે તે પશુ લાંબા કાળના વળી જન્મ,
જરા, મરણરૂપ દુઃખોનાં ઉત્પાદક તથા ભવોની પરપરા વધારનારાં
સસારવૃક્ષિના કરાવનાર છે એમ બધી અસ્તિને તરત દૂર કરે તો
તે બુદ્ધિમાન મુનિ અલ્પકાળમાં મોક્ષનાં મુખોને પ્રાપ્ત કરી શકે ॥
નરક અને તિર્થંચરતિનાં તથા મનુષ્યની તુષ્ઠ ભૂતિનાં દુઃખોની
તુલનાએ સચમની કઠિનતા કોઈ હિસાબમાં નથી. એમ બધી મેદાની
મુનિ સચમભાવમાં વિચરતા અસ્તિને સ્થાન આપે નહીં પરંતુ
અમૃત રહી સચમનું પાલન કરે.

૧
અજાણાણ પુઠ્ઠાધિ પંને મિયદ્ધતિ મદા મોદ્દેણ
પાવજા ॥ ૭૮ ॥

શબ્દાર્થ : (૧) વીતરાગ દેવની આજ્ઞાથી વિપરીત વર્તન કરનારા (૨) પરીસહ ઉત્પન્ન થતાં (૩) કેટલાએક સાધક સયમથી (૪) પતિત થાય છે (૫) અજ્ઞાની (૬) મોહથી (૭) ઘેરાયેલા છે

ભાવાર્થ - મોહના ઉદયથી મૂઢ બનેલાં, કર્તાવ્યઅકર્તાવ્યના વિવેકથી રહિત કેટલાએક અજ્ઞાની જીવો સયમમાં પરીષદ-ઉપસર્ગ પ્રાપ્ત થતાં વીતરાગ દેવની આજ્ઞાથી વિપરીત આચરણ કરી, સયમથી બ્રહ્મ થાય છે સાધકે વિચારવું કે પરીષદ-ઉપસર્ગ તો સાધક જીવનની કસોટી અને સયમનું માપપત્ર છે માટે મેઘાવી સાધકે પરીષદ-ઉપસર્ગ ઉત્પન્ન થતા દેહતા ધારણ કરી સયમનું પાલન ઉપયોગ રાખી કરવું

અપરિગ્ગ્રહા^૧ ભવિસ્સામો^૨ સમુદ્વાય^૩ લઘ્વે^૪ કામે^૫ અભિ-
ગાહૃ^૭, અણાણા^૮ મુણિણો^૯ પડિલેહન્તિ^{૧૦}, ઇત્થ^{૧૧} મોહે^{૧૨}
પુણો^{૧૩} પુણો^{૧૪} સન્ના નો^{૧૫} હવ્વા^{૧૬} નો પારા^{૧૭} ॥ ૭૯ ॥

શબ્દાર્થ : (૧) પરિગ્રહ (૨) રહિત બનીશું (૩) દીક્ષા ગ્રહણકરી (૪) પ્રાપ્ત થતા (૫) કામભોગોને (૬) ગ્રહણ કરે છે (૭) શ્રી વીતરાગ દેવની આજ્ઞાથી વિપરીત આચરણ કરી (૮) મુનિવેશને કલકિત કરનારા કામભોગો પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાયોને (૯) ગવેષે છે (૧૦) આવા (૧૧) મોહના કારણે (૧૨) વારંવાર (૧૩) આસક્ત બની, નથી રહેતા મુનિભાવમાં કે નથી રહેતા ગૃહસ્થભાવમાં (૧૪) ન તો આ પાર કે (૧૫) ન તો પેલે પાર (આ લોકના અને પરલોકના સુખથી વચિત થાય છે)

ભાવાર્થ :- કેટલાએક સાધક અમે અપરિગ્રહી થઈશું એમ ખોલી-વિચારી દીક્ષા ગ્રહણ કરે છે પશ્ચાત્ પ્રાપ્ત થતા કામભોગોને ગ્રહણ કરી સેવન કરે છે અને વીતરાગ દેવની આજ્ઞાથી વિરૂદ્ધ આચરણ કરી મુનિવેશને કલકિત કરે છે અને વિશેષ કામભોગોના સાધનો મેળવવાના ઉપાયને શોધતા થકા મોહથી મૂઢિત બનેલા

બારવાર વિવેચનામાં ગૃહ જની રહે છે તે નથી રહેતા સાધુના
કે નથી રહેતા ગૃહસ્થપણામાં. જન્નેથી જાણ જની આ લોક
પરલોકનાં મુખોથી વચિત રહી સ સારપરિભ્રમણની વૃદ્ધિ કરતા
જન્મ મરણના ચક્રમાં ફસાઈ પરિભ્રમણ કરતા રહે છે એમ
સચમી સાધકે વિવચવાસનાથી દૂર રહી અનાસકત ભાવ વા
સચમનું પાલન કરવા સતત ઉપયોગ રાખવો એ જ સાધક કર્તવ્ય

વિમુક્તા કુ તે જાણા જે જાણા પારગામિણો, લો
લોમેણ દુગુંઠમાણે છાંચે કામે નામિંગાદ્દ । વિળાવિ છે
નિ^{૧૧}સ્વમ્મ ^{૧૨}એસ ^{૧૩}અકમ્મે જા^{૧૪}ણતિ પા^{૧૫}સંતિ । પઢિ^{૧૬}લો
જા^{૧૭}વકલ્લતિ ^{૧૮}એસ ^{૧૯}અણગારે સિ પલ્લ^{૨૦}દ્દ ॥ ૮૦ ॥

શબ્દાર્થ (૧) મુક્ત (૨) મનુષ્ય (૩) જે વ્યક્તિ (૪) જ્ઞાન કે
ચારિત્રમાં પારંગત બોલ પ્રસન્નમાં (૫) નિર્દોષીપણુ રાજે (૬) ત્યાગ કરે
પ્રાપ્ત થયેલાં (૭) કામલોભો (૮) મદ્ય ન કરે (૯) કોઈ પ્રકારના લોભ
(૧૦) લોભનો ત્યાગ કરી (૧૧) પ્રત્યક્ષ મદ્ય કરે છે (૧૨) એ મુનિ
(૧૩) કમરહિત જની (૧૪) સવજ (૧૫) સવર્ણી અને છે (૧૬) એમ વિ
(૧૭) વિવેચની ધ્મજા ન કરે (૧૮) આવા આચારવાળાને (૧૯) સાચા
(૨૦) કહેલાં છે

ભાવાર્થ - જે કોઈ સાધક જ્ઞાન, દર્શન, ચારિ
પારગામી છે એવા પુરુષો-સાધકો જ મુક્ત સમાન કહેવાય છે
જે સાધક સતત ઉપયોગચાલિત સચમનું પાલન કરે છે અને નિ
વૃત્તિથી લોભને છતીને પ્રાપ્ત થયેલા કામલોભોનું સેવન કરતો
અને જે સાધક પ્રવચથી જ લોભનો ત્યાગ કરીને પ્રત્યક્ષ
કરે છે એ જ મુનિ કમરહિત જની સવજ સવર્ણી અને
એમ નિચારી સાધક કોઈ પ્રકારના લોભની [વિવેચની] ધ્મજા કે
નહિ એવા મુનિને સાચા અણગાર કલા છે

અહો ય રાઘો પરિતપ્પમાણે, કાલાકાલસમુદ્ઘાઈ,
સંજોગદ્વી, અદ્વાલોભી, આલુંપે, સહસાકારે વિણિવિટ્ઠિત્તે
ઇત્થ સત્થં પુણો પુણો ॥ ૮૧ ॥

શબ્દાર્થ ભાવાર્થ :- અ. ૨. ઉ ૧ સૂત્ર ૬૭ મુજબ.

સે^૧ આયબલે, સે^૨ નાઇબલે સે^૩ સયણબલે, સે^૪ મિતબલે,
સે^૫ પિચ્ચબલે, સે^૬ દેવબલે, સે^૭ રાયબલે, સે^૮ ચોરબલે, સે
અતિહિવલે, સે^{૧૦} કિવિણબલે, સે^{૧૧} સમણબલે^{૧૨} ઇચ્છેહિં^{૧૩} વિરુ-
વરુવેહિં^{૧૪} કજ્જેહિં^{૧૫} દંડસમાયાણં^{૧૬} સંપેહાણ^{૧૭} મયા^{૧૮} કજ્જહ,
પાવસુકલુત્તિ^{૧૯} મન્નમાણે, અદુવા^{૨૦} આસંસાણ^{૨૧} ॥ ૮૨ ॥

શબ્દાર્થ : (૧) શરીર પુષ્ટ બનાવવા (૨) જ્ઞાતિબળ, (૩) સ્વજનબળ, (૪) મિત્રબળ, (૫) પરલોકબળ, (૬) દેવબળ, (૭) રાજ્યબળ, (૮) ચોરબળ, (૯) અતિથિબળ, (૧૦) ભિક્ષુબળ, (૧૧) શ્રમણુબળ, (૧૨) આવા (૧૩) વિવિધ પ્રકારના (બળો પ્રાપ્ત કરવા) (૧૪) કાર્ય દ્વારા (૧૫) જીવોની હિંસા કરે છે (૧૬) વિચાર કરી (૧૭) ભયથી પણ (૧૮) હિંસા કરે છે (૧૯) પાપથી છૂટવા (૨૦) માનતા અથવા કોઈ પણ (૨૧) આશાએ

ભાવાર્થ :- અજ્ઞાની અસયમી જીવો પોતાના શરીરને પુષ્ટ બનાવવા અથવા કોઈ સમયે મુશ્કેલી આવે તો તે સમયે તે મુશ્કેલી નિવારણ માટે સહાય પ્રાપ્ત કરવાની ભાવનાથી, જ્ઞાતિબળ પ્રાપ્ત કરવા તથા સ્વજનબળ, મિત્રબળ, પરલોકબળ, દેવબળ, રાજ્યબળ, ચોરબળ, અતિથિબળ, ભિક્ષુકબળ, શ્રમણુબળ આદિ મેળવવા માટે વિવિધ પ્રકારના કાર્યોદ્દેશ જીવોની ઘાત કરે છે, અથવા રાજ્યના ભયથી રાજાની સેવા કરવા અથવા પાપથી છૂટવારૂપે અથ માન્યતાથી યજ્ઞાદિ વગેરે કાર્યોવડે જીવોની હિંસા કરે છે. અથવા હિંસારૂપ

ભાવાર્થ - પૂર્વોક્ત સૂત્ર ૮૨મા કહ્યા મુજબ પોતાના સ્વાર્થે અન્ય તરફથી સહાય મેળવવા માટે થતી હિંસા પોતાના આત્માને અહિંસકતા જાણી બુદ્ધિમાન સાધક સાંસારિક કાર્યો માટે, વિવિધ પ્રકારના કાર્યો માટે, સ્વયં હિંસા કરે નહિ, અન્ય પાસે હિંસા કરાવે નહિ, તેમ જ એવા કાર્યો માટે અન્ય કોઈ હિંસા કરતા હોય તેને અનુમોદન આપે નહીં. આવા પ્રકારનો હિંસાના ત્યાગરૂપ અહિંસક માર્ગ શ્રી તીર્થંકર દેવોએ પ્રતિપાદન કરેલ છે, તેને બરાબર ચમત્ત વિવિધ કાર્યો માટે કરાતી હિંસાનો ત્યાગ કરી, પોતાના આત્માને હિંસાદિ પાપકર્મોથી લિપ્ત કરે નહિ અને અહિંસક વર્તન રાખી ઉપયોગપૂર્વક યાવત્ જીવન સચમપાલન કરવું એ જ સાધક આચાર અને આત્મકલ્યાણનો માર્ગ છે એ જ માનવ-જીવનું કર્તવ્ય છે.

ખીન્ને ઉદ્દેશો સમાપ્ત.

ત્રીન્ને ઉદ્દેશો.

^૧સે ^૨અસહં ^૩ઉચ્ચાગોઁ, ^૪અસહં ^૫નીઆગોઁ, ^૬નો હીજે,
^૮નો ^૭અઙ્ગરિત્તે, ^૯નોડપીહઁ ^{૧૦}હ્ય ^{૧૧}સંસ્વાય ^{૧૨}કો ^{૧૩}ગોયાવાહ ?
^{૧૪}કો ^{૧૫}માણાવાહી ? ^{૧૬}કંસિ વા ^{૧૭}એગે ^{૧૮}ગિજ્ઞા ? ॥ ૮૪ ॥

શબ્દાર્થ - (૧) આ જીવ (૨) અનેક વાર (૩) ઉચ્ચગોત્રમા ઉત્પન્ન થયો (૪) અનેકવાર (૫) નીચગોત્રમા ઉત્પન્ન થયો, (૬) હીન થયો નથી (૭) વિશેષ થયો નથી (૮) એકની પણ (૯) ધૃષ્ટા ન કરે (૧૦) એમ જાણી (૧૧) ગોત્રનું અભિમાન કરે ? (૧૨) કોણ કોના (૧૩) અભિમાન કરે ? (૧૪) કોનામા (૧૫) કાષ્ટએ (૧૬) આસક્તિ રાખવી

ભાવાથ - આ છવ્ઠ અનેકવાર ઉચ્ચગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયે, અનેકવાર નીચગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયે, તેમાં વિશેષતા કે હીનતા થઈ નથી કારણ ભવબ્રમણ તથા કર્મવજ્રણા જન્મેમાં પ્રાપ્ત સમાન હોય છે એમ બધી બુદ્ધિમાન આત્માએ ઉચ્ચગોત્રમાં અભિમાન કરવું નહિ અને નીચગોત્રમાં હીનતા લાવવી નહિ અને કેઈ પણ મહત્વાનોની ઇચ્છા કરવી નહિ, તેમ જ ગોત્રના ગર્વ-અભિમાન કરવા નહિ, જન્મેમાંથી શેમા આસક્તિ કરવા યોગ્ય છે એટલે કે આસક્તિ કરવા યોગ્ય નથી આઠ મઠ પૈકી કેઈ પણ મહત્ત્વ અભિમાન કરે તે છવ્ઠ ભવિષ્યના ભવમાં હીનતાને પામે છે એટલે જો ઉચ્ચગોત્રનું અભિમાન કરે તો ભવિષ્યના ભવમાં તે છવ્ઠ નીચગોત્રમાં ઉત્પન્ન થાય છે એ પ્રકારે આઠે મઠ સળધમાં બધું જોમ ફલેવ ફળ કામાં ભેટેલ બહિષ્કર્ય જઈ નીચે આવે છે, એમ સુલાની માર્ગે છવે કર્માનુસાર ઉચ્ચ નીચગોત્રમાં વારવાર ઉત્પન્ન થાય છે વળી નીચગોત્રનો ઉદય અનવકાળ સુખી નિયમ્યવર્તિમાં [વનસ્પતિ જાત્રી અનવકાળ] હોય છે તિલ વ્યગતિમાં ઉચ્ચગોત્રનો ઉદય હોનો જ નથી. આમ વિચારી ગોત્રના કે કેઈ પણ મહત્વાનોના અભિમાન કરવા નહિ, જમે તેવી સ્થિતિમાં સમભાવે રહેવું એ જ સાચું જ્ઞાન છે આવા સુદર બલુપણના બુદ્ધિસા શ્રી જૈનધર્મમાં શ્રી વીતરાત્ર દેવે અનુકાપાભાવે છવેના હિતના માટે કરેલા છે

તમ્હા પંચિય નો હરિસે નો કુપ્પે, મૂર્પહિ જાણ
 પંચિછેહિ સાત, સમિતે પપાણુપસ્સી તજહા-અંધત, બહિરસં,
 મૂયત, કાણસં, કુટસં, સુજ્જત, ચહ્હસં, સામત,
 સપલ્લસ, સારલ્લસં, મહપમાણ અણેગરુયાઓ જોણીઓ
 સંધાતિ, વિરયરુવે પાસે પહિસંધેદ્દ ॥ ૮૫ ॥

શબ્દાર્થ : (૧) તેથી (૨) બુદ્ધિમાન (૩) ન (૪) હર્ષકરે (૫) ન (૬) ક્રોધકરે (૭) જીવોને (૮) જાણો (૯) વિચારો (૧૦) સુખની ઇચ્છા (૧૧) સમિતિયુક્ત (૧૨) દેખવાવાળા (૧૩) અધપણું (૧૪) બહેરાપણું (૧૫) મૂંગાપણું (૧૬) કાણાપણું (૧૭) હુઠાપણું (૧૮) વામનપણું (૧૯) કુખડાપણું (૨૦) કાળાપણું (૨૧) કાબરચીતરાપણું (૨૨) સરોગીપણું (૨૩) પોતાના જ પ્રમાદથી (૨૪) અનેક પ્રકારની (૨૫) યોનિસ્થાનોમાં (૨૬) જન્મ ધારણ કરે છે (૨૭) અનેક પ્રકારના (૨૮) હુખો (૨૯) ભોગવવા પડે છે

ભાવાર્થ :— ઉપરના સૂત્ર ૮૪ માં લખેલ વિધિને જાણી બુદ્ધિમાન પુરુષ ઉચ્ચગોત્ર પામવાથી હર્ષ ન કરે, નીચગોત્ર પામવાથી ખેદ ન કરે, દીનતાને ધારણ ન કરે. ક્રોધ ન કરે પ્રાણીમાત્રને સુખપ્રિય છે, દુઃખ અપ્રિય છે તે સમ્યક્-પ્રકારથી જાણી વિચારી, સમિતિયુક્ત દરેક પ્રાણી સાથે વિવેકપૂર્વક સમ્યક્ભાવથી વર્તન રાખવું જોઈએ. વળી એમ જાણવું કે અધપણું, બહેરાપણું, મૂંગાપણું, કાણાપણું, હુઠાપણું, વામનપણું, કુખડાપણું, કાળાપણું, કાબરચીતરાપણું, સરોગીપણું પામવું તથા અનેક યોનિસ્થાનોમાં જન્મ ધારણ કરવા અને ત્યાં અનેક પ્રકારનાં હુખો ભોગવવાં એ સર્વે પ્રતિકૂળતા અને દુઃખો પોતાના જ પ્રમાદના કારણથી હોય છે એક જ ભવમા પણું ઉંચી નીચી સ્થિતિઓ, શ્રીમતાઈ, ગરીબીપણું, રોગના ઉપદ્રવો, નિર્ધનતા, પરવશપણું વગેરે સ્થિતિઓના બદલા થતા રહે છે. તે બધા ફેરફારો પોતાના પૂર્વના અવિવેકથી આરંભથી, પ્રમાદથી, આસક્ત ભાવોથી, અન્યને દુખો ઉપજાવ્યા હોય, અસત્ય આચરણ કર્યા હોય, અન્યની સપત્તિઓ લૂંટી હોય, છેતરપીડી કરેલ હોય વગેરે પૂર્વના બાધેલાં અશુભ કર્મોનાં ઉદયથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. એમ વિચારી આત્માર્થી જીવોએ પોતાનો વ્યવહાર ન્યાયી, સત્ય, અહિંસક, પ્રામાણિકપણાથી રાખી વર્તમાનકાળ તથા ભવિષ્યકાળ સુખરૂપ બનાવવા ઉપયોગ રાખી રહેવું જોઈએ એને જ સાચો વિવેક, સાચું જ્ઞાન સમજવું અને સદા સમભાવે રહેવા ઉપયોગ રાખવો એ જ માનવભવનું ઈર્તવ્ય છે.

સે અધુજ્જમાણે હૃઓષદ્ધૃ જાદ્મરણં અણુપરિગદ્મણે ॥
॥૮૬॥

શબ્દાર્થ (૧) અઘાની છવો (૨) રોગાદિથી (૩) પીડિત
(૪) જ મરણ (૫) પરિભ્રમણ કરે છે

ભાવાર્થ :- અઘાની છવો કર્મોના સ્વરૂપને નહિ જાણનાર, ઉચ્ચોત્તરાર્થિનું અભિમાન કરી અને છવોની હિંસા કરી અમ્ભવાદિ પ્રતિકૂળતાને પામે છે તેમજ અશુભ કર્મોના સચ્ચોવડે અનેક પ્રકારની શારીરિક તથા માનસિક વ્યથિઓથી પીડિત રહે છે, અને અપચયથી કલકિત બની [પૂર્વજવોમાં કરેલા માયાકપટ, અસત્યવર્તન, હિંસા, છેવરથી ડી, અભિમાનથી છવોને ત્રાસ આપ્યા હોય આળ ચલાવ્યા હોય, માર માર્યા હોય વિ. અશુભ કર્મોના ફળના ઉદ્ભવથી] જન્મ, મરણરૂપ-સંસાર પરિભ્રમણ ચક્રમાં વારંવાર દુષ્ટો સોમવતા થકા ભ્રમણ કરતા થકા રહે છે જેમ જાણી વર્તમાનભવમાં સ્વ છવોની સાથે મૈત્રીભાવ વધારી અર્થિસક્ર ભાવે [વર્તમાન તથા ભવિષ્યકાળ સુખરૂપ બનાવવા માટે] સમ્યક્ ભાવે વર્તન રાખી રહેવું જોઈએ, એને જ માનવભવનું સાચું કલ્પ બાણું.

જીવિયં પુઠો પિયં હૃમેગેસિ માણંણં ત્વિસંવત્સુ
મમાપમાણાણં ॥૮૭॥

શબ્દાર્થ (૧) અસચ્ચથી છવન (૨) પૃથક્ પૃથક્ (૩) પ્રિય
(૪) આ સંસારમાં (૫) કેટલાંક (૬) મનુષ્યોને ક્ષેત્ર (૭) મહાનમાં (૮) મમત્વ રાખવાવાળાને.

ભાવાર્થ :- આ સંસારમાં ક્ષેત્ર, મહાનો, સપત્તિ આદિ પરિબ્રહ્મ મમત્વ રાખવાવાળા પ્રત્યેક છવોને અસચ્ચથી છવન છવર્થ પ્રિય છે છતાં મરણ તો આવે છે તોપણ અઘાની છવોને મમત્વ છૂટકું

નથી અને જીવનપર્યંત કામભોગો ભોગવવામાં તથા ધનપ્રાપ્તિ કરવામાં રકત રહી અમૂલ્ય માનવભવરૂપી અવસરને નિર્થક બનાવી રહેલા છે.

આરત્તં, વિરત્તં, મણિકુण्डलं, सहहिरण्येण इत्थियाओ
परिगिज्झ तत्थेव रता 'ण इत्थ तवो वा दमो वा नियमो
वा दिस्सइ' संपुणं बाले जीविउकामे लालप्पमाणे मूढे
विप्परियासमुवेइ ॥८८॥

શબ્દાર્થ : (૧) રગેલા વસ્ત્રો (૨) વિવિધરંગનાં વસ્ત્રો (૩) રત્નઆભુષણ (૪) સુવર્ણ (૫) સ્ત્રીઓ (૬) ગ્રહજીકરી (૭) તે સર્વમાં (૮) આસક્ત અને છે (૯) નથી ત્યાં (૧૦) તપ (૧૧) ઇન્દ્રિય મન (૧૨) અહિંસા આદિ વ્રતો (૧૩) કળવાન દેખાતા (૧૪) એકાંત (૧૫) અજ્ઞાની અસંયમી (૧૬) જીવનની (૧૭) ઇચ્છાવાળા (૧૮) અસત્ય બોલનાર (૧૯) મૂઢ બની વિપરીત (૨૦) આચરણ કરે છે

ભાવાર્થ :- અજ્ઞાની મનુષ્યને કદાચિત્ રગબેરંગી વસ્ત્રો, મણિ, કુંડળ, સોના, ચાંદી આદિ સંપત્તિ તથા સ્ત્રીઓ વગેરે ભોગોપભોગના સાધનો પ્રાપ્ત થતાં, તેમાં આસક્ત બનીને રહે છે. અને કર્તાવ્યના જ્ઞાનથી રહિત બની એકાંત અજ્ઞાની મૂઢ બની. મનુષ્યપણાને ન જોલે તેવા વિપરીત આચરણ કરતો થકો અસંયમી જીવનની ઇચ્છાવાળો બકવાદ કરતો કહે છે કે સસારમા અનશનાદિ-તપ, ઇન્દ્રિયદમન, અહિંસાદિવ્રત-નિયમો આદિ ક્રિયાઓથી કોઈ લાભ દેખાતો નથી એમ મોહની પ્રબળતાથી વિવેકશૂન્ય થઈ ધર્મક્રિયાનો નિષેધ કરે છે પ્રત્યક્ષ ભોગોને સુખદાયક માની તેમાં જ રકત રહી સસારપરિભ્રમણની વૃદ્ધિ કરતો રહે છે અજ્ઞાની જીવો આવી ભ્રમણામાં સસાર સાગરમાં અનંતકાળ સુધી નરક તથા તિર્યંચ ગતિમાં વારંવાર ઉત્પન્ન થઈ જન્મ મરણાદિના દુઃખોને ભોગવતા થકા સસારભ્રમણ કરે છે

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૪ ૨૫ ૨૬ ૨૭ ૨૮ ૨૯ ૩૦ ૩૧ ૩૨ ૩૩ ૩૪ ૩૫ ૩૬ ૩૭ ૩૮ ૩૯ ૪૦ ૪૧ ૪૨ ૪૩ ૪૪ ૪૫ ૪૬ ૪૭ ૪૮ ૪૯ ૫૦ ૫૧ ૫૨ ૫૩ ૫૪ ૫૫ ૫૬ ૫૭ ૫૮ ૫૯ ૬૦ ૬૧ ૬૨ ૬૩ ૬૪ ૬૫ ૬૬ ૬૭ ૬૮ ૬૯ ૭૦ ૭૧ ૭૨ ૭૩ ૭૪ ૭૫ ૭૬ ૭૭ ૭૮ ૭૯ ૮૦ ૮૧ ૮૨ ૮૩ ૮૪ ૮૫ ૮૬ ૮૭ ૮૮ ૮૯ ૯૦ ૯૧ ૯૨ ૯૩ ૯૪ ૯૫ ૯૬ ૯૭ ૯૮ ૯૯ ૧૦૦ ૧૦૧ ૧૦૨ ૧૦૩ ૧૦૪ ૧૦૫ ૧૦૬ ૧૦૭ ૧૦૮ ૧૦૯ ૧૧૦ ૧૧૧ ૧૧૨ ૧૧૩ ૧૧૪ ૧૧૫ ૧૧૬ ૧૧૭ ૧૧૮ ૧૧૯ ૧૨૦ ૧૨૧ ૧૨૨ ૧૨૩ ૧૨૪ ૧૨૫ ૧૨૬ ૧૨૭ ૧૨૮ ૧૨૯ ૧૩૦ ૧૩૧ ૧૩૨ ૧૩૩ ૧૩૪ ૧૩૫ ૧૩૬ ૧૩૭ ૧૩૮ ૧૩૯ ૧૪૦ ૧૪૧ ૧૪૨ ૧૪૩ ૧૪૪ ૧૪૫ ૧૪૬ ૧૪૭ ૧૪૮ ૧૪૯ ૧૫૦ ૧૫૧ ૧૫૨ ૧૫૩ ૧૫૪ ૧૫૫ ૧૫૬ ૧૫૭ ૧૫૮ ૧૫૯ ૧૬૦ ૧૬૧ ૧૬૨ ૧૬૩ ૧૬૪ ૧૬૫ ૧૬૬ ૧૬૭ ૧૬૮ ૧૬૯ ૧૭૦ ૧૭૧ ૧૭૨ ૧૭૩ ૧૭૪ ૧૭૫ ૧૭૬ ૧૭૭ ૧૭૮ ૧૭૯ ૧૮૦ ૧૮૧ ૧૮૨ ૧૮૩ ૧૮૪ ૧૮૫ ૧૮૬ ૧૮૭ ૧૮૮ ૧૮૯ ૧૯૦ ૧૯૧ ૧૯૨ ૧૯૩ ૧૯૪ ૧૯૫ ૧૯૬ ૧૯૭ ૧૯૮ ૧૯૯ ૨૦૦ ૨૦૧ ૨૦૨ ૨૦૩ ૨૦૪ ૨૦૫ ૨૦૬ ૨૦૭ ૨૦૮ ૨૦૯ ૨૧૦ ૨૧૧ ૨૧૨ ૨૧૩ ૨૧૪ ૨૧૫ ૨૧૬ ૨૧૭ ૨૧૮ ૨૧૯ ૨૨૦ ૨૨૧ ૨૨૨ ૨૨૩ ૨૨૪ ૨૨૫ ૨૨૬ ૨૨૭ ૨૨૮ ૨૨૯ ૨૩૦ ૨૩૧ ૨૩૨ ૨૩૩ ૨૩૪ ૨૩૫ ૨૩૬ ૨૩૭ ૨૩૮ ૨૩૯ ૨૪૦ ૨૪૧ ૨૪૨ ૨૪૩ ૨૪૪ ૨૪૫ ૨૪૬ ૨૪૭ ૨૪૮ ૨૪૯ ૨૫૦ ૨૫૧ ૨૫૨ ૨૫૩ ૨૫૪ ૨૫૫ ૨૫૬ ૨૫૭ ૨૫૮ ૨૫૯ ૨૬૦ ૨૬૧ ૨૬૨ ૨૬૩ ૨૬૪ ૨૬૫ ૨૬૬ ૨૬૭ ૨૬૮ ૨૬૯ ૨૭૦ ૨૭૧ ૨૭૨ ૨૭૩ ૨૭૪ ૨૭૫ ૨૭૬ ૨૭૭ ૨૭૮ ૨૭૯ ૨૮૦ ૨૮૧ ૨૮૨ ૨૮૩ ૨૮૪ ૨૮૫ ૨૮૬ ૨૮૭ ૨૮૮ ૨૮૯ ૨૯૦ ૨૯૧ ૨૯૨ ૨૯૩ ૨૯૪ ૨૯૫ ૨૯૬ ૨૯૭ ૨૯૮ ૨૯૯ ૩૦૦ ૩૦૧ ૩૦૨ ૩૦૩ ૩૦૪ ૩૦૫ ૩૦૬ ૩૦૭ ૩૦૮ ૩૦૯ ૩૧૦ ૩૧૧ ૩૧૨ ૩૧૩ ૩૧૪ ૩૧૫ ૩૧૬ ૩૧૭ ૩૧૮ ૩૧૯ ૩૨૦ ૩૨૧ ૩૨૨ ૩૨૩ ૩૨૪ ૩૨૫ ૩૨૬ ૩૨૭ ૩૨૮ ૩૨૯ ૩૩૦ ૩૩૧ ૩૩૨ ૩૩૩ ૩૩૪ ૩૩૫ ૩૩૬ ૩૩૭ ૩૩૮ ૩૩૯ ૩૪૦ ૩૪૧ ૩૪૨ ૩૪૩ ૩૪૪ ૩૪૫ ૩૪૬ ૩૪૭ ૩૪૮ ૩૪૯ ૩૫૦ ૩૫૧ ૩૫૨ ૩૫૩ ૩૫૪ ૩૫૫ ૩૫૬ ૩૫૭ ૩૫૮ ૩૫૯ ૩૬૦ ૩૬૧ ૩૬૨ ૩૬૩ ૩૬૪ ૩૬૫ ૩૬૬ ૩૬૭ ૩૬૮ ૩૬૯ ૩૭૦ ૩૭૧ ૩૭૨ ૩૭૩ ૩૭૪ ૩૭૫ ૩૭૬ ૩૭૭ ૩૭૮ ૩૭૯ ૩૮૦ ૩૮૧ ૩૮૨ ૩૮૩ ૩૮૪ ૩૮૫ ૩૮૬ ૩૮૭ ૩૮૮ ૩૮૯ ૩૯૦ ૩૯૧ ૩૯૨ ૩૯૩ ૩૯૪ ૩૯૫ ૩૯૬ ૩૯૭ ૩૯૮ ૩૯૯ ૪૦૦ ૪૦૧ ૪૦૨ ૪૦૩ ૪૦૪ ૪૦૫ ૪૦૬ ૪૦૭ ૪૦૮ ૪૦૯ ૪૧૦ ૪૧૧ ૪૧૨ ૪૧૩ ૪૧૪ ૪૧૫ ૪૧૬ ૪૧૭ ૪૧૮ ૪૧૯ ૪૨૦ ૪૨૧ ૪૨૨ ૪૨૩ ૪૨૪ ૪૨૫ ૪૨૬ ૪૨૭ ૪૨૮ ૪૨૯ ૪૩૦ ૪૩૧ ૪૩૨ ૪૩૩ ૪૩૪ ૪૩૫ ૪૩૬ ૪૩૭ ૪૩૮ ૪૩૯ ૪૪૦ ૪૪૧ ૪૪૨ ૪૪૩ ૪૪૪ ૪૪૫ ૪૪૬ ૪૪૭ ૪૪૮ ૪૪૯ ૪૫૦ ૪૫૧ ૪૫૨ ૪૫૩ ૪૫૪ ૪૫૫ ૪૫૬ ૪૫૭ ૪૫૮ ૪૫૯ ૪૬૦ ૪૬૧ ૪૬૨ ૪૬૩ ૪૬૪ ૪૬૫ ૪૬૬ ૪૬૭ ૪૬૮ ૪૬૯ ૪૭૦ ૪૭૧ ૪૭૨ ૪૭૩ ૪૭૪ ૪૭૫ ૪૭૬ ૪૭૭ ૪૭૮ ૪૭૯ ૪૮૦ ૪૮૧ ૪૮૨ ૪૮૩ ૪૮૪ ૪૮૫ ૪૮૬ ૪૮૭ ૪૮૮ ૪૮૯ ૪૯૦ ૪૯૧ ૪૯૨ ૪૯૩ ૪૯૪ ૪૯૫ ૪૯૬ ૪૯૭ ૪૯૮ ૪૯૯ ૫૦૦ ૫૦૧ ૫૦૨ ૫૦૩ ૫૦૪ ૫૦૫ ૫૦૬ ૫૦૭ ૫૦૮ ૫૦૯ ૫૧૦ ૫૧૧ ૫૧૨ ૫૧૩ ૫૧૪ ૫૧૫ ૫૧૬ ૫૧૭ ૫૧૮ ૫૧૯ ૫૨૦ ૫૨૧ ૫૨૨ ૫૨૩ ૫૨૪ ૫૨૫ ૫૨૬ ૫૨૭ ૫૨૮ ૫૨૯ ૫૩૦ ૫૩૧ ૫૩૨ ૫૩૩ ૫૩૪ ૫૩૫ ૫૩૬ ૫૩૭ ૫૩૮ ૫૩૯ ૫૪૦ ૫૪૧ ૫૪૨ ૫૪૩ ૫૪૪ ૫૪૫ ૫૪૬ ૫૪૭ ૫૪૮ ૫૪૯ ૫૫૦ ૫૫૧ ૫૫૨ ૫૫૩ ૫૫૪ ૫૫૫ ૫૫૬ ૫૫૭ ૫૫૮ ૫૫૯ ૫૬૦ ૫૬૧ ૫૬૨ ૫૬૩ ૫૬૪ ૫૬૫ ૫૬૬ ૫૬૭ ૫૬૮ ૫૬૯ ૫૭૦ ૫૭૧ ૫૭૨ ૫૭૩ ૫૭૪ ૫૭૫ ૫૭૬ ૫૭૭ ૫૭૮ ૫૭૯ ૫૮૦ ૫૮૧ ૫૮૨ ૫૮૩ ૫૮૪ ૫૮૫ ૫૮૬ ૫૮૭ ૫૮૮ ૫૮૯ ૫૯૦ ૫૯૧ ૫૯૨ ૫૯૩ ૫૯૪ ૫૯૫ ૫૯૬ ૫૯૭ ૫૯૮ ૫૯૯ ૬૦૦ ૬૦૧ ૬૦૨ ૬૦૩ ૬૦૪ ૬૦૫ ૬૦૬ ૬૦૭ ૬૦૮ ૬૦૯ ૬૧૦ ૬૧૧ ૬૧૨ ૬૧૩ ૬૧૪ ૬૧૫ ૬૧૬ ૬૧૭ ૬૧૮ ૬૧૯ ૬૨૦ ૬૨૧ ૬૨૨ ૬૨૩ ૬૨૪ ૬૨૫ ૬૨૬ ૬૨૭ ૬૨૮ ૬૨૯ ૬૩૦ ૬૩૧ ૬૩૨ ૬૩૩ ૬૩૪ ૬૩૫ ૬૩૬ ૬૩૭ ૬૩૮ ૬૩૯ ૬૪૦ ૬૪૧ ૬૪૨ ૬૪૩ ૬૪૪ ૬૪૫ ૬૪૬ ૬૪૭ ૬૪૮ ૬૪૯ ૬૫૦ ૬૫૧ ૬૫૨ ૬૫૩ ૬૫૪ ૬૫૫ ૬૫૬ ૬૫૭ ૬૫૮ ૬૫૯ ૬૬૦ ૬૬૧ ૬૬૨ ૬૬૩ ૬૬૪ ૬૬૫ ૬૬૬ ૬૬૭ ૬૬૮ ૬૬૯ ૬૭૦ ૬૭૧ ૬૭૨ ૬૭૩ ૬૭૪ ૬૭૫ ૬૭૬ ૬૭૭ ૬૭૮ ૬૭૯ ૬૮૦ ૬૮૧ ૬૮૨ ૬૮૩ ૬૮૪ ૬૮૫ ૬૮૬ ૬૮૭ ૬૮૮ ૬૮૯ ૬૯૦ ૬૯૧ ૬૯૨ ૬૯૩ ૬૯૪ ૬૯૫ ૬૯૬ ૬૯૭ ૬૯૮ ૬૯૯ ૭૦૦ ૭૦૧ ૭૦૨ ૭૦૩ ૭૦૪ ૭૦૫ ૭૦૬ ૭૦૭ ૭૦૮ ૭૦૯ ૭૧૦ ૭૧૧ ૭૧૨ ૭૧૩ ૭૧૪ ૭૧૫ ૭૧૬ ૭૧૭ ૭૧૮ ૭૧૯ ૭૨૦ ૭૨૧ ૭૨૨ ૭૨૩ ૭૨૪ ૭૨૫ ૭૨૬ ૭૨૭ ૭૨૮ ૭૨૯ ૭૩૦ ૭૩૧ ૭૩૨ ૭૩૩ ૭૩૪ ૭૩૫ ૭૩૬ ૭૩૭ ૭૩૮ ૭૩૯ ૭૪૦ ૭૪૧ ૭૪૨ ૭૪૩ ૭૪૪ ૭૪૫ ૭૪૬ ૭૪૭ ૭૪૮ ૭૪૯ ૭૫૦ ૭૫૧ ૭૫૨ ૭૫૩ ૭૫૪ ૭૫૫ ૭૫૬ ૭૫૭ ૭૫૮ ૭૫૯ ૭૬૦ ૭૬૧ ૭૬૨ ૭૬૩ ૭૬૪ ૭૬૫ ૭૬૬ ૭૬૭ ૭૬૮ ૭૬૯ ૭૭૦ ૭૭૧ ૭૭૨ ૭૭૩ ૭૭૪ ૭૭૫ ૭૭૬ ૭૭૭ ૭૭૮ ૭૭૯ ૭૮૦ ૭૮૧ ૭૮૨ ૭૮૩ ૭૮૪ ૭૮૫ ૭૮૬ ૭૮૭ ૭૮૮ ૭૮૯ ૭૯૦ ૭૯૧ ૭૯૨ ૭૯૩ ૭૯૪ ૭૯૫ ૭૯૬ ૭૯૭ ૭૯૮ ૭૯૯ ૮૦૦ ૮૦૧ ૮૦૨ ૮૦૩ ૮૦૪ ૮૦૫ ૮૦૬ ૮૦૭ ૮૦૮ ૮૦૯ ૮૧૦ ૮૧૧ ૮૧૨ ૮૧૩ ૮૧૪ ૮૧૫ ૮૧૬ ૮૧૭ ૮૧૮ ૮૧૯ ૮૨૦ ૮૨૧ ૮૨૨ ૮૨૩ ૮૨૪ ૮૨૫ ૮૨૬ ૮૨૭ ૮૨૮ ૮૨૯ ૮૩૦ ૮૩૧ ૮૩૨ ૮૩૩ ૮૩૪ ૮૩૫ ૮૩૬ ૮૩૭ ૮૩૮ ૮૩૯ ૮૪૦ ૮૪૧ ૮૪૨ ૮૪૩ ૮૪૪ ૮૪૫ ૮૪૬ ૮૪૭ ૮૪૮ ૮૪૯ ૮૫૦ ૮૫૧ ૮૫૨ ૮૫૩ ૮૫૪ ૮૫૫ ૮૫૬ ૮૫૭ ૮૫૮ ૮૫૯ ૮૬૦ ૮૬૧ ૮૬૨ ૮૬૩ ૮૬૪ ૮૬૫ ૮૬૬ ૮૬૭ ૮૬૮ ૮૬૯ ૮૭૦ ૮૭૧ ૮૭૨ ૮૭૩ ૮૭૪ ૮૭૫ ૮૭૬ ૮૭૭ ૮૭૮ ૮૭૯ ૮૮૦ ૮૮૧ ૮૮૨ ૮૮૩ ૮૮૪ ૮૮૫ ૮૮૬ ૮૮૭ ૮૮૮ ૮૮૯ ૮૯૦ ૮૯૧ ૮૯૨ ૮૯૩ ૮૯૪ ૮૯૫ ૮૯૬ ૮૯૭ ૮૯૮ ૮૯૯ ૯૦૦ ૯૦૧ ૯૦૨ ૯૦૩ ૯૦૪ ૯૦૫ ૯૦૬ ૯૦૭ ૯૦૮ ૯૦૯ ૯૧૦ ૯૧૧ ૯૧૨ ૯૧૩ ૯૧૪ ૯૧૫ ૯૧૬ ૯૧૭ ૯૧૮ ૯૧૯ ૯૨૦ ૯૨૧ ૯૨૨ ૯૨૩ ૯૨૪ ૯૨૫ ૯૨૬ ૯૨૭ ૯૨૮ ૯૨૯ ૯૩૦ ૯૩૧ ૯૩૨ ૯૩૩ ૯૩૪ ૯૩૫ ૯૩૬ ૯૩૭ ૯૩૮ ૯૩૯ ૯૪૦ ૯૪૧ ૯૪૨ ૯૪૩ ૯૪૪ ૯૪૫ ૯૪૬ ૯૪૭ ૯૪૮ ૯૪૯ ૯૫૦ ૯૫૧ ૯૫૨ ૯૫૩ ૯૫૪ ૯૫૫ ૯૫૬ ૯૫૭ ૯૫૮ ૯૫૯ ૯૬૦ ૯૬૧ ૯૬૨ ૯૬૩ ૯૬૪ ૯૬૫ ૯૬૬ ૯૬૭ ૯૬૮ ૯૬૯ ૯૭૦ ૯૭૧ ૯૭૨ ૯૭૩ ૯૭૪ ૯૭૫ ૯૭૬ ૯૭૭ ૯૭૮ ૯૭૯ ૯૮૦ ૯૮૧ ૯૮૨ ૯૮૩ ૯૮૪ ૯૮૫ ૯૮૬ ૯૮૭ ૯૮૮ ૯૮૯ ૯૯૦ ૯૯૧ ૯૯૨ ૯૯૩ ૯૯૪ ૯૯૫ ૯૯૬ ૯૯૭ ૯૯૮ ૯૯૯ ૧૦૦૦

શબ્દાર્થ (૧) ને મુખ્યે (૨) શાશ્વત સુખની ઇચ્છાવાળા (૩) અસંયમી જીવનને (૪) ઇચ્છના નથી (૫) જ મ મરણના સ્વરૂપને (૬) અભિલાષી (૭) વિચરે છે (૮) હા બની (૯) આત્મિકતા.

સાવાર્થ ૧- જે જીવે શાશ્વત સુખના અભિલાષી છે, તેને અસંયમી જીવનની ઇચ્છા શાશ્વત નથી તેમ જ જન્મ મરણના ક્રોધાદિ જેવા કામલોભના સ્વરૂપને અભિલાષી અસંયમી જીવન (વિધવાસકલભાવ)થી દૂર રહી સચમ અનુકૂળતામાં શકે નહિ શાશ્વત હેતુથી સચમ પાલન કરતા વિચરે છે.

નમ્ય કાલસ્સ ડગ્ગમ્મો, સંચ્ચે પાણા પિયાજ્ઞા,
સુહસાયા, દુક્ખપપિક્કમા, અપ્પિયંચહા, પિયજીવિણો
જીવિવકામા । મઠ્ઠેસિં જીવિયં પિયં ॥૯૦॥

શબ્દાર્થ (૧) નથી (૨) સુખનું (૩) અનામ (૪) સર્વ (૫) પ્રાણીઓને (૬) જીવન પ્રિય છે (૭) સુખના ઇચ્છક છે (૮) દુઃખપ્રતિકૂળ છે (૯) મરણ અપ્રિય છે (૧૦) જીવન પ્રિય છે (૧૧) જીવનની અભિલાષી છે (૧૨) સર્વ જીવોને (૧૩) જીવતાં (૧૪) પ્રિય છે.

સાવાર્થ - જ્યાં જ મ છે ત્યાં અવશ્ય મરણ છે તેથી મૃત્યુ નથી તેમ નથી [આવવાનું જ છે] સર્વ જીવોને પોતાનું આશુખ્ય પ્રિય છે. સર્વ જીવે સુખની ઇચ્છાવાળા છે; દુઃખ સર્વ જીવોને પ્રતિકૂળ, અનિષ્ટ છે. મરણ સૌને અપ્રિય છે; જીવન સૌને પ્રિય છે. સર્વ જીવે જીવનની અભિલાષી રાખે છે, જીવતા રહેવું તે સર્વ જીવોને પ્રિય છે. આવા પ્રકારે અભિલાષી અન્ય ક્રોધપણ નાના

કે મોટા જીવોના સુખને તથા તેના પ્રાણો લૂટી અન્યના સુખોને ધક્કો પહોંચાડી, પોતાનાં સુખો પ્રાપ્ત કરવાની ભાવના રાખવી નહિ સર્વ જીવોને પોતાના આત્મા સમાન જોવા ઉપયોગી બની રહેવું, એ જ પોતાના આત્માને સુખ પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપાય છે, આવો શ્રી ભગવંતનો ઉપદેશ છે.

તં^૧ પરિગિજ્ઞ^૨ દુપયં^૩ ચણ્ણયં^૪ અભિજુંજિયાણં^૫ સંસિચિ-
યાણં^૬ તિવિહેણં^૭ જાવિ^૮ સે^૯ તત્થ^{૧૦} મત્તા^{૧૧} ભવહ^{૧૨}, અણ્ણા^{૧૩} વા
બહુયા^{૧૪} વા^{૧૫} સે^{૧૬} તત્થ^{૧૭} ગહિર^{૧૮} ચિદ્દહ^{૧૯} મોચણા^{૨૦} ॥૧૧॥

શબ્દાર્થ : (૧) અસંયમી સુખી જીવનનો (૨) આશ્રય લઈ (૩) જે પગવાળાં દાસ દાસી, (૪) ચાર પગવાળા બળદ ઘોડા આદિને (૫) કાર્યમાં જોડી (૬) ધન એકત્ર કરી (૭) ત્રણ કરણ ત્રણ યોગે (૮) સમુદ્ધ થયેલ ધનની માત્રા (૯) અલ્પ હોય (૧૦) બહુ હોય (૧૧) તે એકત્ર થયેલ સપત્તિમા (૧૨) જીવો (૧૩) ગૃહબતી (૧૪) ઉપભોગ કરવામાં જ (૧૫) લીન બની રહે છે

ભાવાર્થ - અસંયમી જીવનવાળા જીવો પોતાના જીવનને સુખી બનાવવા માટે જે પગવાળા દાસ દાસી નોકર વગેરે તથા ચાર પગવાળા બળદ ઘોડા આદિને ગ્રહણ કરી તેઓને પોતાના વ્યાપારમાં નિયુક્ત કરીને વેપાર કરતા ધનની માત્રાનો સંચય કરે છે ધનની માત્રા અલ્પ હોય કે વિશેષ લેગી થયેલ હોય તે સપત્તિમા તથા ભોગો-પભોગના સાધનોના ત્રણ કરણ ત્રણ યોગે તેમાં આસક્ત બની તેનો ઉપભોગ કરવામાં જ લીન બની રહે છે આરભ અને પરિગ્રહ સંચય [મમત્વ] ના વર્તમાન કાર્યના પરિણામનો, ભવિષ્યકાળમાં કટુ વિપાકોનો વિચાર નહિ કરતા, વર્તમાન અશાશ્વત, ક્ષણિક વિષયસુખમાં લીન બની ભવિષ્યકાળના ભવને દુખ રૂપ બનાવી, અમૂલ્ય અને દીર્ઘકાળે પ્રાપ્ત થયેલ એવા આ અમૂલ્ય માનભવને નિરર્થક બનાવી સંસાર પરિભ્રમણ વધારે છે, એમ બાણી આત્માર્થી જીવોએ અસંયમી

લવનની ઇચ્છા કરવી નહિ. લવનને સચમી બનાવી, માનવભવને સફળ બનાવવા સતત ઉપયોગ રાખી રહેવું એ જ માનવભવનું કલ્પ છે તથા આત્માને મેલવું કારણ છે.

તઓ^૧ સે^૨ ઇગ્યા^૩ વિવિહં^૪ પરિસિદ્ધ^૫ સમૂયં^૬ મહોબ્ધારણ^૭
મવહ^૮ । તપિ^૯ સે^{૧૦} ઇગ્યા^{૧૧} વાયાદા^{૧૨} વિમયતિ^{૧૩}, અદત્તહારો^{૧૪} વા
સે^{૧૫} અવહરન્તિ^{૧૬}, રાયાણો^{૧૭} વા સે^{૧૮} વિલુંપતિ^{૧૯}, ણસ્સતિ^{૨૦} વા સે,
વિણસ્સતિ^{૨૧} વા સે, અગારદાદેણ^{૨૨} વા સં હજ્જસહ ॥ ॥૧૨॥

શબ્દાર્થ (૧) પદ્માત્ (૨) અસચમી છવ પાસે (૩) કોઈ સમયે (૪) વિવિધ પ્રકારનાં (૫) ઉપભોગ કરતાં વધેલા (૬) પ્રચુર માત્રામાં (૭) દ્રવ્ય એકલ થયેલ (૮) હોમ (૯) તે (૧૦) દ્રવ્ય તથા ઉપગરણોમાં (૧૧) કોઈ સમયે (૧૨) સ્વજનો (૧૩) ભાગ લઈ જાય છે (૧૪) ચોર લોકો (૧૫) ચોરી જાય છે (૧૬) રાત્રી (૧૭) છીનવી લે છે (૧૮) બાપાર આદિમાં (૧૯) નાશ થાય છે (૨૦) અગ્નિ લાગવાથી (૨૧) બગી જાય છે

સાવાર્થ - ત્યાર બાદ અસચમી સસારી જીવો પાસે કદાચિત્ લાભાન્તરાય કર્મના કયોપશમથી પ્રાપ્ત થયેલ સપત્તિને ઉપભોગ કરતા જમીલ દ્રવ્ય ઉપગરણો વિવિધ પ્રકારના પ્રચુર માત્રામાં એકલા થયેલ દ્રવ્ય તથા લોભોપભોગનાં સાધનોમાંથી સ્વજનો ભાગ પડાવે છે; અથવા ચોરલોકો તે સપત્તિને લૂટી જાય છે; અથવા રાત્રી છીનવી લે છે અથવા બાપાર દ્વારા નુકસાન લાગતાં નષ્ટ થાય ॥ અથવા ઘર મકાનોમાં અગ્નિનો ઉપદ્રવ થતા સર્વ સપત્તિ તથા ઉપગરણો બગી જઈ નષ્ટ થાય છે યજ્ઞ પ્રથમે કુષા તૃપા વેડીને કાળઅકાળની પરવા કર્યા વિના અહોરાત્રિ ઉપાધી ભોગથી અમદ કરેલ દ્રવ્ય તથા ઉપગરણોનો નાશ થતા, તે અસચમીજીવ મજાન દુખને અનુભવે છે, પન્નાવો કરે છે ઝુરળા કરે ॥ આવા

પ્રકારની અસંયમીજીવોની સ્થિતિને દેખી આત્માર્થી જીવોએ જાગૃત રહી અનાસક્ત ભાવ વધારી આરભ ઘટાડી [છૂટે તો સર્વથા છોડી] તથા અદ્ય પરિબ્રહ્મી બની [શક્તિ અનુકૂળતા હોય તો સર્વથા પરિબ્રહ્મને છોડી] વર્તમાનકાળ સુધારી ન્યાયી તથા પ્રામાણિકપણાથી જીવન વ્યવહાર-જીવન નિર્વાહ ચલાવી વર્તમાનકાળ તથા ભવિષ્યકાળના આગામી ભવને સુખરૂપ બનાવવાને તથા સસાર પરિબ્રમણ ઘટાડવા ઉપયોગવંત બની રહેવું, એ જ માનવભવની સાર્થકતા છે

હતિ^૧ સે^૨ પરસ્સદ્દા^૩઼ણ^૪ કૂરાહં^૫ કમ્માહં^૬ બાલે^૭ પક્કુવ્વમાણે^૮
તેણ^૯ દુક્કલેણ^{૧૦} મૃદે^{૧૧} વિપ્પરિયાસમુવેહ^{૧૨} ॥૧૩॥

શબ્દાર્થ : (૧) એ પ્રકારે (૨) લુપ્થ જીવ (૩) અન્યને માટે (૪) હિસક (૫) કર્મો (૬) અજ્ઞાની (૭) કરતા થકા (૮) તે કર્મોના (૯) વિપાકથી (૧૦) મૂઠ બની (૧૧) વિપરીત આચરણ (૧૨) કરે છે

ભાવાર્થ - એ પ્રકારે પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં લુપ્થ અસંયમી અજ્ઞાનીજીવોને કર્મના સ્વરૂપનું જ્ઞાન નહિ હોવાથી, પોતાના સ્વજન, સબંધી આદિ પરને માટે તથા પોતાના દ્રવ્ય સચય મમત્વથી, હિસાદિ કૂર કર્મો કરતા થકા તથા પૂર્વે કરેલા હિસાદિ કાર્યોના ફળસ્વરૂપવિપાકરૂપ અશુભ ઉદયથી સચય કરેલાં ધનાદિક સંપત્તિનો [સૂત્ર ૯૨ મા કહેવા મુજબ] નાશ થતા મૂઠતાને- વિપરિતપણાને પામે છે કર્તવ્ય અકર્તવ્યના ભાન ગહિત બની જન્મ મરણરૂપ-સસાર પરિબ્રમણને વધારતો રહે છે, એમ જાણી મુમુક્ષુ જીવોએ વિષયોની લોલુપતાને છોડી આરભ પરિબ્રહ્મને ઘટાડી અનાસક્ત ભાવો વધારી સમભાવથી પોતાનો જીવનવ્યવહાર ચલાવવા ઉપયોગથી રહેવું, જેથી વર્તમાનભવ તથા ભવિષ્યકાલ બંને સુખરૂપ બને તે જ આત્મકલ્યાણનું કારણ તથા માનવભવનું કર્તવ્ય છે.

મુણિના હુ યય પથેદ્ય અળોહતરા યય ન ય ઓહ
તરિસા, અતીરગમા એસે ન ય તીરં ગમિસા । અપારંગમા
યય, ન ય પારં ગમિસા ॥૧૪॥

શબ્દાર્થ (૧) શ્રી તીર્થ કરડેવે (૨) નિશ્ચયથી (૩) આ કંઠીકત
(૪) પ્રતિપાદન કરેલ છે (૫) અસયમી સસારના પ્રવાહને તરી શકતો નથી
(૬) સસાર પ્રવાહને તરવા સમર્થ નથી (૭) તીર પર પહોંચી શકે નહિ
(૮) તીર પર પહોંચવા સમર્થ નથી (૯) પારને પામતો નથી. (૧) પારને
પામવા સમર્થ નથી.

ભાવાર્થ - સર્વજ્ઞાની શ્રી તીર્થ કરડેવે શ્રી મહાવીર સ્વામીએ
પોતાના અનુભવથી દેવજ્ઞાન દેવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા પછી આ
ઉપદેશ પ્રતિપાદન કરેલ છે જે અસયમી સ્વચ્છ હાયારી હોવો છે
તે સસારના પ્રવાહને તરી શકતા નથી સસાર પ્રવાહ વશમાં
સમર્થ નથી સસાર સમુદ્રના વીરને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી વીરને
પ્રાપ્ત કરવા સમર્થ નથી. સસાર સમુદ્રના પારને પામી શકતા નથી
પારને પામવા સમર્થ નથી. આ પ્રમાણે શ્રી ભગવતનો ઉપદેશ છે
હતા જ્ઞાની હોવોનું લક્ષ ભગવતના ઉપદેશ તરફ ધણુ ઓછું છે,
અગર લક્ષ નથી એમ પણ કહી શકાય. આત્માર્થી હોવોએ
ભગવતના ઉપદેશ તરફ પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખી ધર્મનું આરાધન કરવા
સતત જાગૃત રહેવું એ પોતાના આત્માને માટે શ્રેયસ્કર છે

આયાણિજ્ઞ ચ આયાય, તંમિ ઠાણે ન ચિદ્દહ, વિતંધ
પપ્પ ડલેપને તંમિ ઠાણમ્મિ ચિદ્દહ ॥૧૫॥

શબ્દાર્થ (૧) સયમ (૨) મદબુ કરી (૩) સયમ (૪) સ્થાનમાં
(૫) રહતા (૬) નથી (૭) વિપરીત ઉપદેશને (૮) મદબુ કરી (૯) અજ્ઞાની
(૧) અસયમ (૧૧) યાનમાં (૧૨) રહ છે

ભાવાર્થ :- કેટલાએક અજ્ઞાની જીવો સયમ અહણ કરી સંયમ માનમાં સ્થિર રહી શકતા નથી. વિપરીત ઉપદેશ સાંભળી અસંયમ માનમાં આસકત રહે છે. કેટલાએક શરીર ઉપરના મમત્વના કારણે થામાન પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરવાની ભાવનાએ સયમસ્થાનમાં ટકી શકતાં નથી કારણ જ્ઞાનની ખામી હોય છે શરીર મમત્વ છૂટયા વિના મન પાલન દુષ્કર લાગે છે. વિશેષે શરીર શુશ્રુષા તથા માન-પ્રતિષ્ઠાના લોભથી સયમથી પતિત થઈ આત્માનુ અહિત કરે છે. તેથી સાધક આત્માએ સતત ઉપયોગ રાખી સાધુ સમાચારી મુજબ સંયમ પાલન કરવા જાગૃત રહેવું.

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭
 ઉદેસો પાસગસ્સ નસ્થિ, બાલે પુન નિહે કામસમણ્ને,
 ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨
 અસમિતદુક્ષ્વે દુક્ષ્વી દુક્ષ્વાળમેવ આવદં અણુપરિચદ્દહ
 ત્તિ વેમિ ॥૯૬॥

શબ્દાર્થ : (૧) ઉપદેશ (૨) તત્ત્વના જાણકાર માટે (૩) નથી (૪) અજ્ઞાની (૫) પુન. (૬) રાગબધનમાં પડેલા (૭) વિષયોમા આસકત બનેલા અતૃપ્તિથી (૮) અસમિત દુ.ખે કરી (૯) દુઃખી રહેલા (૧૦) દુ ખોના (૧૧) ચક્રમા (૧૨) પરિભ્રમણ કરે છે એમ હુ કહુ છું

ભાવાર્થ :- તત્ત્વના જાણકાર તત્ત્વજ્ઞાનીને ઉપદેશની જરૂર નથી. કારણ કે તે જ્ઞાની હોવાથી સમ્યકમાર્ગ ઉપર જ ચાલે છે. પરંતુ અજ્ઞાનીઓ રાગબધનથી ઘેરાયેલા, વિષયોમા આસકત બનેલાં વિષયસુખોની અતૃપ્તિના દુ ખથી દુઃખી બનેલાં દુ ખોનો અનુભવ કરતા થકા [વિષયાદિ સુખોમા તૃપ્તિનો અભાવ છે] દુ ખોના ચક્રમા જ પરિભ્રમણ કરતા થકા રહે છે કામલોગો લોગવવાથી [અગ્નિમા ઘી હોમવાથી અગ્નિ વધારે પ્રજ્વલિત થાય છે તેની માફક] લોગેચ્છા દિનપ્રતિદિન વધતી રહે છે અને ચિત્તની અશાંતિ રહ્યા જ કરે છે એમ જાણીને આત્માર્થી જીવોએ ઇન્દ્રિયવિષયોમા વૈરાગ્યભાવ લાવી

ભોજોમાં મર્યાદિત અને ઉદાસીન રહેવું અને સાધકે ભોજોનો સર્વથા ત્યાગ કરવો. જન્મે વર્જેણે ભોગોના કડવા વિપાકોને સમજી આત્મ-કલ્યાણ માટે ધર્મ આશયન તરફ પ્રવલ્નવત જની રહેવું, એ જ આત્મ કલ્યાણનો માગ શ્રી ભગવતે જતાવેલ છે.

ત્રીજો ઉદ્દેશો સમાપ્ત.

ચોથો ઉદ્દેશો.

૧ ૨ ૩ ૪ ૫
તત્ત્વો સે પૂર્ણયા રોગસંપૂર્ણયા સંપૂર્ણજાતિ ॥૧૭॥

શબ્દાર્થ (૧) કામભોજોથી (૨) ભોગી જીવોને (૩) જોઈ (૪) રોગનો ઉપદ્રવ (૫) ઉત્પન્ન થાય છે.

ભાવાર્થ :- કામભોગોમાં આસક્ત્ય ભોગી જીવોને ભોજોના ભોગવટાના વિપાકરૂપે અથવા તેા પૂર્વ કર્મોના વિપાકરૂપ અસાધ-વેલીયના ઉદયથી ક્ષાંભિત રોગો ઉત્પન્ન થાય છે. કામભોગો રોગોના ઉત્પાદક છે. જેમ બહુ સાધક આત્માએ તથા આત્માર્થી ગૃહસ્થોએ ભોગોની આસક્તિ છોડી અનાસક્ત ભાવે રહેવું તે આત્મકલ્યાણનો હેતુ છે. ભોજોમાં અનાસક્ત રહેવાથી શારીરિક તથા માનસિક શક્તિની તથા જ્ઞાનની વૃદ્ધિ થાય છે. ભોજોના ભોગવટાથી વીર્જશક્તિ ઘટે છે, જ્ઞાનની મહતા થાય છે. યાદ શક્તિ ઘટે છે તેમ જ રોગોના હુમલા થવા સંભવ છે. વળી ભોગોની આસક્તિથી ચિત્તમાં ત્રતાપ ધ્યાનિ શ્યા કરે છે. વિવેક બુદ્ધિ ઘટે છે અને નરક તથા તિર્થ થની ગતિના બંધ પડે છે. ભોગોપભોગની આસક્તિથી યતા વૃક્ષસાનને વિચારી વિવેકી મુદ્દાઓએ ભોગોપભોગની આસક્તિને છોડી અનાસક્ત ભાવથી રહેવા ઉપદેશવત રહેવું, એ જ સાચુ માનવજનનું કેવળ બાધવું તથા સાચી સમજણ બાળવી.

^૧જેહિં ^૨વા ^૩સદ્ધિં ^૪સંવસદ્ તે ^૫વા ^૬પં ^૭એગયા નિયગા પુર્વિં
^૮પરિવયંતિ, ^૯સો ^{૧૦}વા ^{૧૧}તે નિયગે ^{૧૨}પચ્છા ^{૧૩}પરિવહજ્ઞા, ^{૧૪}નાલં ^{૧૫}તે
^{૧૬}તવ ^{૧૭}તાણા ^{૧૮}વા ^{૧૯}સરણા ^{૨૦}વા, ^{૨૧}તુમંપિ ^{૨૨}તેસિં ^{૨૩}નાલં ^{૨૪}તાણા
^{૨૫}વા ^{૨૬}સરણા ^{૨૭}વા, જાણિત્તુ દુક્ખં પતેયં સાયં ॥૧૮॥

શબ્દાર્થ (૧) જ્ઞેઓની (૨) સાથે (૩) વમે છે (૪) તેઓ (૫) એકદા (૬) સ્વજનો (૭) પહેલાં (૮) નિદા કરે છે (૯) વૃદ્ધજનો (૧૦) સ્વજનો (૧૧) પાછળ (૧૨) નિદા કરે છે (૧૩) સમર્થ નથી (૧૪) સ્વજનો (૧૫) તને [વૃદ્ધોને] (૧૬) ત્રાણુ (૧૭) શરણુ થવા (૧૮) તું પણ [વૃદ્ધજનો] (૧૯) સ્વજનોને (૨૦) સમર્થ નથી (૨૧) ત્રાણુ (૨૨) શરણુ થવા (૨૩) જાણુ (૨૪) હુ ખ (૨૫) પ્રત્યેક જીવને (૨૬) મુખ

ભાવાર્થ :- ગૃહસ્થાવાસમાં રહેતા કુટુંબીજન પૈકી કોઈ વ્યક્તિને (મૂત્ર હજી મા લખવા મુજબ) રોગ ઉત્પન્ન થતા દીર્ઘકાળ સુધી માંદગી-ખીમારી રહેવાથી કુટુંબ સ્નેહ મંદ થાય છે અને રોગીની ચિકિત્સા તથા સેવા કરવામાં કુટુંબીઓમાં શિથિલતા આવે છે અને રોગી જનની નિદા કરે છે સેવા કરવામાં ખામી આવતા તે રોગી જન સ્વજનોની નિદા કરે છે. આવા પ્રકારની સસારી જીવોની સ્વાર્થમય સ્થિતિ રહેલ છે તેમ જ સ્વજનો રોગીને રોગથી કે મૃત્યુથી કે રોગથી લોગવાતા હુ ખથી મુક્ત કરવા સમર્થ નથી રક્ષણ કરવા-શરણુભૂત થવા સમર્થ નથી. કદાચ કોઈ સ્વજનો રોગીજનની સેવા શુશ્રૂષા જીવન પર્યાત કરે, પરંતુ હુ ખથી કે મૃત્યુથી મુક્ત કરવા તે સમર્થ નથી. એવી જ રીતે વૃદ્ધજનો પણ સ્વજનોને રોગથી કે રોગથી લોગવાતા હુ ખથી કે મૃત્યુથી શરણુભૂત થવા-રક્ષણ કરવા સમર્થ નથી આ વર્તમાન ભવમાં અરસપરસ એક બીજાને શરણુભૂત થવા કે રક્ષણ કરવા સમર્થ નથી. તો પરભવમાં કયાથી સહાયક થઈ શકે? ન જ થાય, પ્રત્યેક જીવને સ્વકૃત શુભાશુભ

કર્મનુસાર મુખ જગર દુષ્ણ પ્રાપ્ત થાય છે અને તે સૌ સૌને પોતાને જ લોગવવા પડે છે એમ બાણી મમત્વભાવ દ્વર કરી, સમભાવથી રહી, જનાસકત બાવ વધારી, આરભ અને પરિશ્રમ અનર્થના મૂળ છે, સસાર પરિશ્રમણના હેતુ છે, જન્મ, જરા મરણ, નરક તથા તિથ યજ્ઞતિનાં દુષ્ણના ઉત્પાદક છે એમ વિચારી મૂકે દેશોએ અદ્યપારથી અદ્યપરિશ્રમથી થવા [શકિત હોય તેા અદ્યારથી અપરિશ્રમથી થવા] ઉદ્યમવત બની અમૂલ્ય માનવભવને સમ્યક્ બનાવવા બદ્ધત રહેવું એ જ માનવભવનું કર્તવ્ય છે એ જ સાચું જ્ઞાન બધવું

મોગામેવ મણસોયંતિ હૃદમેગેસિ માણવાણં તિચિદેન,
જાવિ સે તસ્ય મના મચ્છ, અપ્પા વા વહુગા વા સે તસ્ય
ગહિય ચિદ્દહ મોયણાણ ॥૦૯॥

સાવાધ (૧) ભોગોની (૨) અભિલાષા રાખનાર (૩) સસારમાં (૪) કેટલાંએક (૫) મનુષ્યો (૬) ત્રણકરણ ત્રણભોગથી (૭) એકત્ર થયેલ બ (૮) અદ્ય (૯) બધું (૧૦) તેમાં (૧૧) આસક્તિ હોય (૧૨) ઉપભોગ કરવામાં (૧૩) લીન (૧૪) બની રહે છે

સાવાધ - આ સસારમાં કેટલાંએક મનુષ્યો જીવનના અત મુખી કામલોભોમાં આસક્ત રહી કામલોભો લોગવવાની અભિલાષા રાખે છે વળી અદ્ય જથવા વિશેષ પ્રમાણમાં થન સપત્તિ તથા લોભોનાં સાધનો પ્રાપ્ત થયેલ હોય તેના ઉપભોગ કરવામાં મન વચ્ચન કાયાથી અત્યંત આસક્ત બની રહે છે અને જનતકાળે પ્રાપ્ત થયેલ અમૂલ્ય માનવભવને તુલ્ય અને કડવા વિપાકો દેનારા વિષયોની ખાતર નિર્લેષક બનાવી અમૂલ્ય માનવભવને ફારી વ્યથ છે અને સસાર પરિશ્રમણને સ્થિર કરે છે લોભોના કડવા વિપાકોને નહિ બાણનાશ સસારમાં જ દેશમાં રહે છે એમ બાણી આત્માર્થીઓએ વિષયોથી દૂર રહેવું એ જ એવું કારણ છે

તતો સે એગયા વિપ્પરિસિદ્ધં સંભૂયં મહોવગરણં ભર્વાતિ ।
તંપિ સે એગયા દાયાયા વિભયન્તિ, અદત્તાહારો વા સે
અવહરન્તિ, રાયાણો વા સે વિલુંપંતિ, ણસ્સહ વાસે
વિણસ્સહ વા સે, અગારદાહેણ વા સે હજ્જન્તિ ॥૧૦૦॥

શબ્દાર્થ તથા ભાવાર્થ :- અધ્યન ૨ ઉદ્દેશકઃ ત્રીજો સૂત્ર
૯૨ મુજબ.

इति से परस्सअट्ठाए कूराणि कम्माणि बाले पकुव्व-
माणे तेण दुक्खेण मूढे विप्परियासमुचेइ ॥१०१॥

શબ્દાર્થ તથા ભાવાર્થ - અધ્યન ૨ ઉદ્દેશો ત્રીજાના સૂત્ર
૯૩ મુજબ.

આસં ચ છંદં ચ વિગિંચ ધીરે । તુમં ચેવ તં
સલ્લમાહદ્દુ ॥૧૦૨॥

શબ્દાર્થ : (૧) આશા (૨) સકલ્પો (૩) ત્યાગ (૪) ધીરપુરુષ (૫)
અવ્યં (૬) શલ્યરૂપ કાંટાને રાખી (૭) દુઃખી બનેો છે

ભાવાર્થ હે ધીર પુરુષો ! તમારે વિષયોની આશા તથા
સકલ્પોથી દૂર રહેવું તમે સ્વયં વિષયરૂપી શલ્યકાંટો હૃદયમાં રાખી
બંધે કરી દુઃખી બનેો છો. આશા તથા સકલ્પો જગતના જીવોને
લોભાવનારા અને મોહક છે એ જ વિષયોની આશા-નૃણાથી જ જીવો
અનતકાળ સુધી સસારમાં પરિભ્રમણ કરી દુઃખોને લોગવે છે.
વિષયસુખની તૃપ્તિ થતી જ નથી અને એ અતૃપ્તિના કારણે જ જીવો
દુઃખી થાય છે એમ જાણી ધીરપુરુષોએ કામલોગોથી દૂર રહેવું, એ
આત્માહિતનું કર્તવ્ય છે

જેણ સિંયા, તેણ જો સિંયા । જણમેય નાવહુજ્જાતિ
જે જણા મોહપાતકા ॥૧૦૩॥

શબ્દાર્થ (૧) જે ધનાદિકથી (૨) ભોજો ભોજવી શકાય છે (૩) જે જે ધનાદિકથી (૪) કદાચ ભોજો ભોજવી (૫) શકતા નથી (૬) મનુષ્યો (૭) આ તત્ત્વને (૮) સમજી શકતા નથી (૯) અજ્ઞાનથી આફત તે.

ભાવાર્થ — જે ધનાદિ સામગ્રીથી ભોજોપભોજ ભોજવી શકાય છે એ જે જે ધનાદિકથી કદાચ ભોજોપભોજ નથી પણ ભોજવી શકતા, કારણ એ છે કે કેટલાએક જીવો અતિ સમ્પદવૃત્તિના હોવાના કારણે પ્રાપ્ત થયેલ ધનાદિનો તથા ભોજોપભોજના સાધનોનો ભોજોપભોજમાં ઉપયોગ કરી શકતા નથી કૃત દ્રવ્ય સમૃદ્ધ કરવામાં જ તટ્પર હોય છે તથા કદાચ શેવના ઉપદ્રવથી ભોજો ભોજવવાની હાલસા હોવા છતાં ભોજો ભોજવી શકતા નથી શેવોના કારણે સાદુ ભોજન પણ ખાઈ શકતાં નથી જાણી શોધા મોટર આદિ સાધનો હોવા છતાં બીમારીના કારણે તેનો ઉપયોગ પણ કરી શકતા નથી જીવો મોહની આધીષ્ટી બધ બનેલાં વિવેક રહિત ઘઈ સ્ત્રીથી સરળ હસીકતને પણ સમજી શકતા નથી આવા પ્રકારે સમ્પદવૃત્તિ મમત્વથી સાધન હોવા છતાં તેનો ઉપયોગ કરી શકતા નથી પશ્ચાત્ કાંતો ભોજોપભોજની સામગ્રી તથા દ્રવ્યનો નાશ થાય છે અગર તો તે પોતે જ તે દ્રવ્ય તથા ભોજોના સાધનોને છોડી પરહોકમા થાક્યો બાય છે એટલે મૃત્યુ પામે છે અને કરેલા કષ્ટોના ભોજવટો પરહોકમાં પોતાને એકલાને જ ભોજવવો પડે છે [વતમાન ભવમાં કે ભવિષ્યના ભવમાં] જોમ બાણી સમ્પદ વૃત્તિ મમત્વને ધગાડી સમજવાર આત્માએ પ્રાપ્ત થયેલ સપત્તિનો તથા સાધનોનો સદુપયોગ કરતા મહા આસકતભાવ દૂર કરી ધમતું આરાધન કરવું અને પ્રાપ્ત થયેલ અમૂલ્ય માનવભવને સંરક્ષણ બનાવી કૃતાય મરુ એ જ મનુષ્યભવનું કલ્યાણ બાધવું

ધીમિ લો^૧એ પવ્વહિ^૨એ, તે મો^૩ ! વગંતિ^૪ એયાહં^૫ આયયણાહં^૬,
 સે^૭ દુક્ખા^{૧૦}એ, મોહા^{૧૧}એ, મારા^{૧૨}એ, નરગા^{૧૩}એ, નરગતિરિવ્વિ^{૧૪}સ્વા^૮એ ॥
 ॥૧૦૪॥

શબ્દાર્થ : (૧) સંસારી જીવો (૨) સ્ત્રીઓના હાવલાવથી (૩) દુઃખી થાય છે (૪) કામી પુરુષ (૫) કહે છે (૬) હે મનુષ્યો ! (૭) સ્ત્રીઓ જ (૮) ઉપભોગનું સાધન છે (૯) એ કથન (૧૦) દુઃખને માટે (૧૧) અજ્ઞાન માટે (૧૨) મરણ માટે (૧૩) નરકગતિ માટે (૧૪) તિર્યચગતિને માટે જાણવું.

ભાવાર્થ - આ સ સારમા મોહથી ઘેરાયેલ મોહાન્ધ જીવો સ્ત્રીઓના હાવલાવો તથા ચેષ્ઠાથી સ્ત્રીઓને વશ થઈ અત્યંત દુઃખી થાય છે છતાં કામીજીવો કામભોગોમા આસક્ત થયેલાં એમ જાહે છે કે સ્ત્રીઓ જ ભોગોપભોગનું તથા સુખનું સાધન છે આ તેમનું કથન બ્રમપૂર્ણ અજ્ઞાનતાથી ભરેલું છે, તથા દુઃખનું, મોહનું, અજ્ઞાનવૃદ્ધિનું, મરણનું, નરક અને તિર્યચગતિમા ઉત્પન્ન થવાના હેતુરૂપ છે તથા સ સાર પરિબ્રમણની વૃદ્ધિ કળવના છે એમ જાણી આવા મોહાન્ધ જીવોના સગથી દૂર રહેવું, એજ આત્મશ્રેયનું કારણ છે

સયયં^૧ મૂઢે^૨ ધમ્મં^૩ નામિજાણહ^૪, ઉદાહુ^૫ વીરે^૬, અપમાઓ^૮
 મહામોહે^૭, અલં^{૧૬} કુસલરસ^{૧૪} પમાણ^{૧૫}, સતિ^૧ મરણ^{૧૦} સપેહા^{૧૧}એ,
 મેઝરધમ્મં^{૧૨} સંપેહા^{૧૩}એ, નાલં^{૨૪} પાસ^{૧૭} અલ^{૧૯} તે^{૨૦} એઈ^{૨૧}હિં^{૨૨} એવં^{૨૩} પાસ^{૨૪}
 સુણી^{૨૫} ! મહન્નમયં^{૨૬} ॥૧૦૫॥

શબ્દાર્થ : (૧) નિરન્તર (૨) મૂઢ અનેલ જીવ (૩) ધર્મને (૪) જાણતો નથી (૫) વીર પ્રભુએ (૬) દઢતાપૂર્વક કહેલ છે (૭) મોહના પ્રધાન નિમિત્તોમા (૮) પ્રમાદ ન કરવો (૯) અપ્રમાદથી મોહરૂપ સમાધિ (૧૦) પ્રમાદથી મરણ (૧૧) વિચાર કરી (૧૨) શરીરની ક્ષણભગુરતા (૧૩) જાણી (૧૪) શુદ્ધિમાને (૧૫) પ્રમાદ

(૧૬) ન કરવો (૧૭) હે શિષ્ય ! તું જેમ કે (૧૮) તેથી ભોજોમાં (૧૯) આસક્તિ ન કરવી । (૨) ભોજોને (૨૧) મહાન ભયરૂપ (૨૨) સમજો (૨૩) હે મુનિ (૨૪) તે ભોજથી તુષિ નથી.

સાવાર્થ - ભોજોમાં આસક્ત બનેલા જીવો વિવિધ મોનિ-
સ્થાનોમા ઉત્પન્ન થઈ દુષ્ટોને ભોજવે છે છતાં પણ સદા મૂઢ બનેલા
જીવો પ્રભંના વાસ્તવિક સ્વરૂપને બાણતા નથી. તેમ જ એ તરફ લક્ષ
પણ રાખતા નથી. એમ ક્ષી વીર પ્રજાએ દહતાપુર્વક દરમાવેલ છે
કલ્પન-સોનુ રૂપ આદિ તથા સ્ત્રીઓ એ બધા મહામોહનાં નિમિત્તો
છે તેથી તેનો ત્યાગ કરવામા પ્રમાદ કરવો નહિ. અપ્રમાદભાવથી
મોક્ષના યાચતાં મુખો પ્રાપ્ત થાય છે અને પ્રમાદથી (વિવશ બાધાથી)
મૃત્યુ સંસાર, જન્મ મરણને વિચારી તથા શરીરની ક્ષયભવ્યતાને
લક્ષમા રાખી બુદ્ધિમાન સાધકે પ્રમાદ કરવો નહિ (આત્મક્રિયરૂપ
પ્રમાદાધન-સમમપાલનમા) હે શિષ્ય ! તું બાણ કે ભોજોમાં કદાપિ
તુષ્તિનું સુખ છે જ નહિ. (ભોજોમાં તુષ્તિ છે જ નહિ) પરંતુ
ભોજો ભોજવવાથી લાલસા-અતુષ્ઠિ દોષની વૃદ્ધિ થાય છે તેથી
હે મુનિ ! ભોજોમાં આસક્તિ રાખવી નહિ. તેમ જ ભોજોને તમે
(શિષ્ય-મુનિઓ) મહાન ભયરૂપ સમજો. ભોજો જ સંસાર પરિબ્રમરૂ-
રૂપ જન્મ મરણના હેતુ રહેલા છે તેથી અનાસક્ત ભાવથી ત્હી
સમમનું પાલન કરવું એ જ સાધકનું તથા માનવભવનું કર્તવ્ય છે.

નાતિ^૨ચાપજ્ઞ^૧ કચ્ચળ, ઇંસ^૬ બીરે^૩ પસંસિય^૪ જે^૫ ન
ગિચિજ્ઞલિ આદાણાય ॥૧૦૬॥

શબ્દાર્થ (૧) મોહપ્રાણીની (૨) ઢિંસા કરે નહિ (૩) વીરપુત્ર (૪)
પ્રત્યક્ષિત બને છે (૫) જે વ્યક્તિ (૬) સમમમાં (૭) ખેદ કરતા નથી (૮) તે

સાવાર્થ - જે સચ્ચી સાધક મોહપિણ્ડ જીવની ઢિંસા કરે
નહિ, ત્રાસ આપે નહિ. સમમપાલનમા મોહ પ્રકારનો ખેદ કરતા

નથી એવા પરાક્રમી મુનિઓ ઇન્દ્રાદિ દ્વારા પ્રશંસનીય બને છે. જ્યાં ભોગોની નિવૃત્તિ ત્યાં જ અહિંસક ભાવ હોઈ શકે છે. તથા સંયમનું શુદ્ધ પાલન થઈ શકે છે. એમ વિચારી સાધકોએ તથા આત્માર્થી મુમુક્ષુ ભૂવોએ ભોગોથી દૂર રહેવા ઉપયોગવત રહેવું, એ આત્મ-હિતનું કર્તવ્ય છે

૧   ૨   ૩   ૪   ૫   ૬   ૭
 ન મે દેતિ ન કુપ્તેજ્ઞા, થોવં લઘ્યું ન સ્વિસૃ, ૯
 ૮   ૯   ૧૦   ૧૧   ૧૨
 પડિસેહિઓ પરિણમિજ્ઞા પડિલામિઓ પરિણમિજ્ઞા એયં
 ૧૩   ૧૪
 મોળં સમણુવાસિજ્ઞાસિ ત્તિ વેમિ ॥૧૦૭॥

શબ્દાર્થ - (૧) આહારિદિ ન આપે (૨) ન (૩) ક્રોધ કરે (૪) ઓછું (૫) પ્રાપ્ત (૬) ન કરે (૭) નિદા (૮) નિષેધ કરે (૯) પાછો વળે (૧૦) પ્રતિલાભે (૧૧) પાછો વળે (૧૨) આ પ્રમાણે (૧૩) સંયમ (૧૪) આચાર પાલન કરે

ભાવાર્થ - સંયમી સાધક પોતાના સયમ નિર્વાહ માટે ઉપયોગી અને નિર્દોષ આહારાદિ સાધન લેવા ગૃહસ્થના ઘેર ચાચના કરવા જતાં આહારાદિ વસ્તુઓ આપવા ગૃહસ્થ નિષેધ કરે, તો તેના ઉપર ક્રોધ કરે નહિ તેમ જ જરૂરિયાત પૂરતા આહારાદિ ન મળે અથવા ઓછા મળે તો ગૃહસ્થની નિદા ન કરે, પરંતુ તરત ત્યાંથી પાછો વળે અને ગૃહસ્થ તરફથી આહારાદિ મળે તો પણ લઈ તરત પાછો વળે આ પ્રમાણે સયમના આચારનું પાલન કરવા શ્રી ભગવતે ફરમાવેલ છે. સંયમીને સયમ પાલનમાં આહારાદિ વસ્તુઓની જરૂર હોય છે પરંતુ તેમાં અનાસક્ત ભાવ રાખી આહારાદિનો ઉપયોગ કરે તો તે સંયમ સાધન ગણાય પરંતુ તેમાં જો આસક્ત ભાવ રહે તો તે ભોગ ગણાય અને વસ્ત્રપાત્રમા મમત્વ રહે તો તે ઉપકરણ નહિ પરંતુ પરિગ્રહ ગણાય પરિગ્રહ સચચનો

મમત્વ જો સમમર્મા દ્રવ્યરૂપ છે સમમર્મી પતિત કરાવનાર છે
એમ સમજી સવર્મી મુનિએ ઉપકરણ આદિ વસ્તુઓમા આસક્ત
ભાવ રાખવો નહિ. તેમ જ દાતારની પ્રશ્ન સા કરવી નહિ એ પ્રમાણે
સમમનુ આરાધન સાધુ સમાચારીપૂર્વક ઉપયોગથી કરવું તે સમર્મીનું
સાચું કર્તવ્ય છે

શ્રાવણ ઉદ્દેશો સમાપ્ત

પાત્રમે ઉદ્દેશો

જમિણ^૧ વિકલ્પસ્વેર્હિ^૨ સત્યેર્હિ^૩ લોગસ્સ^૪ કમ્મસમારંભા^૫
કજ્જંતિ^૬, તજજ્ઞા^૭ અપ્પણો^૮ સે પુણ્ણાણં^૯, ઘુયાણં^{૧૦}, સુણ્ણાણં^{૧૧},
નાઈણં^{૧૨}, ઘાઈણં^{૧૩}, રાઈણં^{૧૪} વાસાણં^{૧૫}, વાસીણં^{૧૬}, કમ્મકરાણં^{૧૭},
કમ્મકરીણં^{૧૮}, આપસાપ પુઠ્ઠો^{૧૯} પેહ્ણાપ સામાસાપ^{૨૦}, પાપરાસાપ^{૨૧},
સનિર્હિસનિચમ્મો^{૨૨} કલ્લહ^{૨૩}, હહમેગેસિં^{૨૪} માણલાણં^{૨૫} મોયણાપ^{૨૬} ॥
॥૧૦૮॥

શબ્દાર્થ (૧) મહત્ત્વ (૨) અનેક પ્રકારનાં (૩) સત્ત્વો દ્વારા
(૪) પોતાના શરીરને માટે, ભોજન આદિ (૫) કાર્યોનાં (૬) સમ્પરક કરે છે
(૭) તે જોઈ (૮) પોતાના (૯) પુત્રો માટે (૧૦) પુત્રીઓ (૧૧) પુત્રવધૂ
(૧૨) શ્રાતિજન, (૧૩) પાત્રી (૧૪) રાજ, (૧૫) દાસ, (૧૬) દામી, (૧૭)
નોકર (૧૮) નોકરાણી (૧૯) મહેમાનો (૨૦) પૃથક્ પૃથક્ (૨૧) પુત્રાદિના
ભાગો (૨૨) સંજ્ઞા બોલ્યા (૨૩) સવારનાં બોલ્યા એ સર્વ માટે (૨૪)
સમઢ (૨૫) કરે છે (૨૬) આ ભોક્તા (૨૭) કેટલાએક (૨૮) મનુષ્યો (૨૯)
ભાડવા બોલ્યા કરાવવા માટે.

ભાવાર્થ :- હે જન્મજી! ગૃહસ્થો પોતાના શરીરને માટે, તથા પોતાના પુત્રો, પુત્રીઓ, પુત્રવધૂઓ, જ્ઞાતિજનો, ધાત્રીઓ, રાજાઓ, દાસો, દાસીઓ, નોકરો, નોકરાણીઓ, મહેમાનો તથા પુત્રાદિકના અલગ અલગ ભાગો માટે, સાંજના ભોજન માટે, સવારના ભોજન માટે, કેટલાંએક મનુષ્યોને ભોજન કરાવવા એ બધાને માટે આ સસારમા કેટલાંએક મનુષ્યો વિવિધ પ્રકારનાં શસ્ત્રો દ્વારા પચન પાચન આદિ (આહારાદિના) કર્મ સમારભો ભોજન આદિ ઉપલોગ માટે તથા વિવિધ પ્રકારનાં પ્રયોજન માટે કરે છે અને સંગ્રહ કરવા સમારભો કરી સચય કરે છે, આવો સસારી જીવોનો સસાર વ્યવહાર આરભ અને પરિગ્રહમય છે તે બધા સમારભો અને પરિગ્રહ સચય સસારવૃદ્ધિના હેતુઓ છે. એમ જાણીને સાધકોએ આરભ પરિગ્રહથી તથા સસારીઓના સગથી દૂર રહેવું, તે હિતકારક જાણવું.

^૧સમુદ્વિ^૨અણગારે^૩આરિયે^૪આરિયપન્ને^૫આરિયદંસી^૬અયં^૭સંધિતિ^૮અદક્ષુ^૯સે^{૧૦}નાર્હિ^{૧૧}નાહ્યાવણ^{૧૨}નાદિયંતં^{૧૩}સમણુજાણહ^{૧૪}સન્ધામગંધં^{૧૫}પરિભાય^{૧૬}નિરામગંધો^{૧૭}પરિવ્વણ^{૧૮}॥

॥૧૦૯॥

— શબ્દાર્થ (૧) સચમમા ઉદયમવત (૨) આર્ય (૩) પવિત્ર જુદ્ધિવાળા (૪) ન્યાયદર્શી (૫) આ ભવ ટાણુ છે (૬) એમ પરમાર્થના જાણનાર (૭) માધુ દોષિત આહાર (૮) ગ્રહણ ન કરે (૯) અન્યને ગ્રહણ કરાવે નહિ દોષિત આહાર ગ્રહણ કરનારને (૧૦) ભણુ (૧૧) ન જાણુ (૧૨) આધ્યાત્મી દોષોને (૧૩) જાણી (૧૪) નિર્દોષપણાથી (૧૫) સચમનુ પાલન કરે

ભાવાર્થ :- સચમમા ઉદયમવત આર્ય પવિત્ર જુદ્ધિવાળા, ન્યાયદર્શી, આ મનુષ્યભવ મોક્ષની સંધિ છે એમ પરમાર્થના જાણનાર માધુ-અણુગાર દોષવાળા આહારને ગ્રહણ કરે નહિ, અન્યને ગ્રહણ

કરાવે નહિ, દોષિતઆકાર પ્રકૃષ્ટ કરનારને અનુમોદન આપે નહિ. સર્વ પ્રકારના અશુદ્ધ આધાકર્માદિ દૂષણોને બાણી તે સર્વ દોષોને ત્યાગી નિર્દોષપણે સચમનુ પાલન કરવું જોવે. શ્રી ભગવતને ઉપદેશ છે

અદિસ્તમાણે કયથિષ્ણપ્સુ, સૈ ણ કિણે ણ કિણાવપ,
કિર્ણંતં ન સમણુજાણહ ॥૧૧૦॥

શબ્દાર્થ :- (૧) ખરીદ અને વેચાણની કિંમતો અક્ષિપ્ત (૨) રહે (૩) સાધુ (૪) ખરીદ ન કરે (૫) ખરીદ કરાવે નહિ (૬) ખરીદ કરનારને (૭) અનુમોદન ન આપે

ભાવાર્થ :- મુનિ કોઈપણ વસ્તુ વેચાણ હોવાની કે વેચવાની કિંમતો અક્ષિપ્ત રહે. સાધુ કોઈ વસ્તુ વેચાણી કે નહિ, કોઈ વસ્તુ વેચે નહિ તેમ જ અન્ન પાસે ખરીદ અગર વેચાણ કરાવે નહિ. ખરીદ કરનાર કે વેચાણ કરનારને અનુમોદન આપે નહિ. કમચિત્ત કરનાર ગૃહસ્થની કોટિમાં અણામ છે. પોતાના સચમના ઉપકરણો પણ વેચાણ ન હો તેમ જ વેચાણ ન કરે. સાધુ અકિંચન ભાવમાં જ હોય આવે. સાધુનો આચાર બાણી ખરીદ કે વેચાણની કિંમતો મુનિ દ્વં રહે.

સે મિષલ્લ કાલન્ને ચલન્ને માયન્ને લેયન્ને સ્વણયન્ને
વિણયન્ને મસમયન્ને પરસમયલ્લે માયન્ને પરિગ્ગાહે મમ
માયમાણે કાલાણુદ્દાઈ અપહિન્ને લુહણો હેસા નિયાઈ ॥
॥૧૧૧॥

શબ્દાર્થ : (૧) સાધુ (૨) સમયના જાણનાર (૩) શક્તિના જાણનાર (૪) માત્રાના જાણનાર (૫) ક્ષેત્રને જાણનાર (૬) અવસરને જાણનાર (૭) વિનયને જાણનાર (૮) સ્વશાસ્ત્રના જાણુ (૯) પરમતના શાસ્ત્રના જાણુ (૧૦) અભિપ્રાયના જાણુ (૧૧) પરિગ્રહ (૧૨) મમત્વરહિત (૧૩) યથાવસર ક્રિયાકરનાર (૧૪) નિયાણુરહિત (૧૫) રાગદ્વેષ (૧૬) છેદી (૧૭) મોક્ષ નજીક પહોંચે છે

ભાવાર્થ :- હે જન્મ્યુ! પૂર્વેકત ગુણવિશિષ્ટ સાધુ હોય છે તે કાળ, બળ, શક્તિ, માત્રા, (આહારનુ પ્રમાણ) ક્ષેત્ર, અવસર, જ્ઞાનાવિનય, સ્વશાસ્ત્ર, અન્યદર્શનીઓનાં શાસ્ત્ર તથા અન્યના અભિપ્રાયોને જાણનારા છે તથા પરિગ્રહમમત્વ રહિત, યથાવસર ક્રિયા-અનુષ્ઠાનો કરનાર, નિરાસકત બની રાગદ્વેષરૂપ બંધનને છેદી, સંયમમાં પરાક્રમ ફેરવી મોક્ષમાર્ગમાં અવિરત ગતિથી વધતા થકા મોક્ષ સન્મુખ થઈ શીઘ્રતાથી મોક્ષગતિને પ્રાપ્ત કરે છે.

^૧વત્થં ^૨પડિગ્ગહં ^૩કમ્બલં, ^૪પાયપુંછણં, ^૫લગ્ગહણં ચ ^૬કઢાસણં ^૭એસુ ^૮ચેવ જાણિજ્ઞા ॥૧૧૨॥

શબ્દાર્થ (૧) વસ્ત્ર (૨) પાત્ર (૩) કમ્બલ (૪) રત્નેહરણ (૫) સ્થાનક (૬) શય્યા આસન વિ (૭) ગૃહસ્થ પામે (૮) વિવેકપૂર્વક યાચના કરે

ભાવાર્થ :- સયમી સાધુ સયમના ઉપકરણો ઉપયોગી વસ્ત્ર, પાત્ર, કમ્બલ, રત્નેહરણ સ્થાનક, શય્યા આસન વગેરે સચયકરનાર, ગૃહસ્થો પાસેથી વિવેક પૂર્વક યાચના કરી, નિર્દોષ જાણી ગ્રહણ કરે. સયમીને દરેક જોઈતા સાધનો યાચના સિવાય લઈ શકાતા નથી

^૨લદ્ધે ^૧આહારે ^૩અળગારો ^૪માયં ^૫જાણિજ્ઞા, ^૬સે ^૭જહેયં ^૮ભગવયા ^૯પવેહયં, ^{૧૦}લામુત્તિ ^{૧૧}ન મજ્જિજ્ઞા, ^{૧૨}અલામુત્તિ ^{૧૩}ન સોહજ્ઞા,

^{૧૪}વદ્યંપિ ^{૧૫}લઘુ ^{૧૬}ન ^{૧૭}નિદે ^{૧૮}પરિગ્રહાઓ ^{૧૯}અપ્પાણ ^{૨૦}અવસન્નિક્કા
અપ્પાણ ણ પાસં પરિહરિજ્ઞા ॥૧૧૩॥

શબ્દાર્થ (૧) આકાર (૨) પ્રાપ્તિમાં (૩) સાધુ (૪) માત્રાને (૫) જાણે (૬) જેમ (૭) જમવતે (૮) કહેલ છે (૯) આકાર મહત્તા (૧૦) અભિમાન (૧૧) ન કરે (૧૨) નહિ મળતાં (૧૩) સૌક ન કરે (૧૪) અધિક (૧૫) પ્રાપ્તિ થતાં (૧૬) સમજ ન કરે (૧૭) પરિગ્રહથી (૧૮) આત્માને (૧૯) દુરરાખે ઉપકરણમાં મમત્વ ન રાખે (૨૦) પરિગ્રહપ (૨૧) ન જોતાં (૨૨) મમત્વનો ત્યાગ કરે.

ભાવાર્થ :- આકારાદિ શ્રદ્ધા કરવાના સમયે આકારના પ્રમાણને ધ્યાતાને કેટલા આકારથી સતે પચશે, તે જ્ઞાનથી જાણીને ધ્યાતાના પૂરતો મર્યાદિત આકાર લેવો, એવું શ્રી જમવતે દર્શાવેલ છે તથા આકારની પ્રાપ્તિ સારી રીતે થતાં અભિમાન કરે નહિ, કે જે કેવા લઘિધવત છુ જ્ઞાને આકાર ન મળે અથવા જોછો મળે તો જેક ન કરે, દીનતા ન લાવે અને કથાચિત્ આકારની માત્રા વિશેષ પ્રમાણમાં પ્રાપ્ત થયેલ હોય તો સમજ ન કરે. પરિગ્રહથી ધ્યાતાના આત્માને દૂર રાખે હર્મ્યપકરણને પરિગ્રહરૂપમાં ન જોવે, એટલે હર્મ્યપકરણમાં મમત્વ ન રાખે ઉપકરણને સમમના સાધનો સમજી મમત્વભાવનો ત્યાગ કરે.

‘^૧એસ ^૨મરગે ^૩આરિપિદિ ^૪પવેદ્દપ ^૫જદિસ્ય ^૬કુસંહે
નોવલિપિજ્ઞાસિ સિ ચેમિ ॥૧૧૪॥

શબ્દાર્થ (૧) આ (૨) માત્ર (૩) શ્રી તીથ કર દેવોએ (૪) બનાવેલ છે (૫) તેમા પ્રવૃત્તિ કરનારા (૬) કુલજ સાધક હમ જમનથી (૭) સેરાતા નથી.

ભાવાર્થ - આ શ્રીકામાત્ર સાધના સાદિ અનતા સુખ પ્રમાદનાર છે તે શ્રી તીથ કર દેવોએ પ્રતિપાદન કરેલ છે આ

માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરવાવાળાં કુશળ સાધકો કર્મમલથી લેપાતા નથી અને જન્મ-જરા-મરણનાં-સ સાર પરિભ્રમણનાં દુ ખોથી છૂટી જાય છે. આ માર્ગ આરભ અને પરિગ્રહ રહિત અણારભી, અપરિગ્રહી, અકષાયી, મૌત્રીભાવ વધારનાર, આત્મવત્ સર્વભૂતેષુ, માનવારૂપ, અહભાવ મમત્વભાવ રહિત, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ રમણતારૂપ રહેલ છે, પરભાવને છોડાવી સ્વભાવમાં સ્થિર કરાવનાર આ માર્ગ છે.

કામા^૧ દુરતિક્રમા^૨, જીવિયં^૩ દુષ્પડિબૂહગં^૪, કામકામી^૫
 લલુ^૬ અયં^૭ પુરિસે^૮, સે^૯ સોયહ^{૧૦}, જૂરહ^{૧૧}, તિપ્પહ^{૧૨}, પિદ્ધહ^{૧૩},
 પરિતપ્પહ^{૧૪} ॥૧૧૫॥

શબ્દાર્થ (૧) કામભોગો છોડવા (૨) અતિ વિકટ છે (૩) જીવન (૪) વધારી શકાય તેમ નથી (૫) વિષયોના (૬) લોલુપી (૭) જીવો (૮) શોક કરે છે (૯) વિલાપ કરે છે (૧૦) લજ્જા છોડી દે છે (૧૧) પીડા પામે છે (૧૨) પરિતાપ પામે છે

ભાવાર્થ - હે જમ્બૂ ! ઈન્દ્રિયના વિષયોનો ત્યાગ કરવો અતિ દુષ્કર છે, મનુષ્યજીવન-આયુષ્ય એક ક્ષણ પણ વધારી શકાય તેમ નથી એમ જાણી સાધક આત્માએ જાગૃત રહેવા જરૂર છે. વિષયોના લોલુપી જીવો વિષયોના સાધનો પ્રાપ્ત કરવાની ચિંતાથી વ્યાકુળ બનેલા મનોરૂ સાધનો નહિ મળતા અથવા પ્રાપ્ત થયેલ સાધનોનો નાશ થતા શોક કરે છે, ગુરે છે, મર્યાદાબ્રષ્ટ થઈ લજ્જા છોડી દે છે અને આત્મ દુઃખનો અનુભવ કરતા થકા જીવન વીતાવે છે એમ જાણી સાધક પુરુષોએ તથા આત્માર્થી જીવોએ ભોગોપભોગની લાલસાનો ત્યાગ કરી ભોગથી દૂર રહેવું તે આત્માને માટે હિતકારક છે, આવો શ્રી ભગવતનો ઉપદેશ છે

આયપચક્ષુ^૧ ઓગષિપસ્સી^૨ લોગસ્સ^૩ અહોમાગ^૪ જાણહ,
 વહમાગ^૫ જાણહ, તિરિયમાગ^૬ જાણહ, ગઢિય^૭ લોપ^૮
 અણુપરિયદ્દમાને^૯ સંધિ^{૧૦} વિદિત્તા^{૧૧} હહ^{૧૨} મષિપિહિ^{૧૩} એસ^{૧૪} વીરે^{૧૫}
 પસસિય^{૧૬} જે^{૧૭} ચલ્લે^{૧૮} પદિમોયપ^{૧૯} ॥૨૧૬॥

શબ્દાર્થ (૧) દીપદર્શી (૨) સસારવિચિત્રતાના જાણનાર (૩) લોકના (૪) અધોભાગને (૫) જાણે છે (૬) ઉપ્વિભાગને (૭) જાણે છે (૮) તિરછાભાગને (૯) જાણે છે (૧૦) વિષયોમાં આસક્ત (૧૧) જીવ (૧૨) સસાર પરિબ્રમણ કરે છે (૧૩) યોગ્ય અવસરને (૧૪) જાણી (૧૫) આ (૧૬) મનુષ્ય જીવનમાં (૧૭) વિસ્થેયી ફર રહેનાર (૧૮) વીરપુરુષ (૧૯) પ્રસન્નમિત્ર (૨૦) સસાર બંધનથી બંધાયેલને (૨૧) મુક્ત કરે છે

સાવાર્થ - દીપદર્શી સાધક સસારના વિચિત્ર સ્વરૂપને જાણનાર, લોકના અધોભાગને તથા ઉપ્વિભાગને તથા તિરછાભાગને જાણે છે (જીવા તે તે સ્થાનોમાં કયા કારણોથી વારંવાર ઉત્પન્ન થાય છે તેના જાણકાર છે) વિષયોમાં આસક્ત બનેલા જીવો વારંવાર સસારમાં જ મગ્ન થઈ રહ્યા હોય છે તેથી જોઈને યોગ્યતાં યથા પરિબ્રમણ કરે છે વળી મનુષ્ય જીવનરૂપ મુલ્ય જીવન પ્રાપ્ત થયેલ ॥ તેની રહસ્યતાને જાણી જે નાથક આત્માઓ, દીપદર્શી સાધકો વિષયોથી અલગ છે તે વિષયોનો ત્યાગ કરે છે તે જ શુરવીર અને પ્રથમ સ્ત્રી ૭ જ આ સસારના બંધનોથી બંધાયેલા જીવોને મુક્ત કરે છે તથા પ્રથમ સ્ત્રી અને છે કામલોગોને દુઃખના દેવ જન્મમરણ રૂપ સસારદુષ્ટિના કારણ રૂપ જાણી સાધક મુમુક્ષુ આત્માઓએ તનો ત્યાગ કરવા તને આત્મહિતનું કલ્પ જાણવું કામલોગોનું સેવન કરવું આ તા અધમ અતિનુ જ કારણ છે, પરંતુ કામલોગોની પ્રાર્થના કરનારના મનનાશની ગાંઠ પણ (શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર અ. ૬ ગાથા ૫૩મી) અધમ કહેલ છે

જહા^૧ અંતો^૨ તહા^૩ બાહિં^૪ જહા^૫ બાહિં^૬ તહા^૭ અંતો^૮ અંતો^૯
 પૂતિદેહંતરાણિ^{૧૦} પાસતિ^{૧૧} પુઠોવિ^{૧૨} સવંતિ^{૧૩} પંડિણ^{૧૪} પઢિલેહણ^{૧૫} ॥
 ॥૧૧૭॥

શબ્દાર્થ : (૧) જેમ શરીર (૨) અંદરના ભાગમાં અસાર છે (૩) તે જ રીતે (૪) બહાર રહેલું છે (૫) જેણે (૬) બહાર છે (૭) એવું જ (૮) અંદર છે (૯) અંદર (૧૦) અંદરની સ્થિતિ અશુદ્ધ (૧૧) જણાય છે એમ જ બહારના ભાગમાં શરીરના (૧૨) અલગ અલગ દ્વારથી અશુભ પદાર્થો (૧૩) વહ્યા કરે છે (૧૪) આ રીતે પડિત પુરુષો (૧૫) શરીરના સ્વરૂપને સમજે

ભાવાર્થ :— મનુષ્યના ઔદારિક શરીરની અંદરના ભાગમાં દુર્ગંધી પદાર્થો ભરેલા છે, અસાર છે એવી જ રીતે શરીરના બાહ્ય ભાગમાં પુરુષોને નવ દ્વારોથી અને સ્ત્રીઓને અગીયાર દ્વારો પૈકી નવદ્વારોથી દુર્ગંધી-ખરાબ પદાર્થો શરીરના અલગ અલગ સ્થાનો-માંથી અવિરત-સતત-નિરતર વહ્યા કરે છે. નીકળતા રહે છે એટલે શરીર બાહ્યથી તેમ જ અંદરથી અસાર છે. આ શરીરને ગમે તેવા શ્રેષ્ઠ સુગંધી પદાર્થોથી લિપ્ત કરે તથા વસ્ત્રથી સુશોભિત રાખવા પ્રયત્ન કરે છતાં, લિપ્ત કરેલાં સુગંધી પદાર્થો તથા વસ્ત્રો શરીરના સ્પર્શથી દુર્ગંધમય બની જાય છે અને શરીર પણ પરસેવાથી દુર્ગંધી બની જાય છે શરીર ક્યારે નિર્બળ થઈ કામ નહિ આપે તે પણ અનિશ્ચિત છે વળી વહેલુ કે મોડું નષ્ટ તો થવાનું જ છે આવા પ્રકારની શરીર સ્થિતિને જાણી, તેના ઉપરનું અમત્વ ત્યાગી, શારીરિક સ્થિતિ સારી હોય ત્યાં સુધીમા ધર્મ આરાધન કરી લેવું એ જ શ્રેયકારી છે અનતકાળથી ચારગતિમાં પરિભ્રમણરૂપ જન્મમરણાદિનાં દુષ્કોનો નાશ-ક્ષય કરવાના સાધનરૂપ આ અમૂલ્ય માનવલવ અને ઔદારિક-મનુષ્યશરીર પ્રાપ્ત થયેલા છે તે અમૂલ્ય અવસરને જાણીને, સસારવર્ધક, જન્મ મરણના ઉત્પાદક, પાંચેઈન્દ્રિયના વિષયોનાં ક્ષણિક

મુખેના સોજવટાથી અસખ્ય કે અનવકાળતા દુ ખો ઉત્પન્ન થાય છે, જ્યેમ બાણી પાંચેઈ દ્વિચના વિષયોનો ત્યાગ કરી આત્માના કલ્પાણુ માટે, મુખ માટે સમાધિ માટે, આરભ પરિવ્રજનો ત્યાગ કરવો. અમૂલ્ય માનવજવના ઔદારિક શરીરની સહાયથી જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર, તપશ્ચ ખર્મ આરાધન કરી માનવજવને સફળ બનાવવા ઉપયોગવત સ્તેવું જો જ જ્ઞાનપ્રાપ્તિનો ઉપદેશ ત્રાભણવાનો, શાશ્વ વાચનનો સાર છે જ્યેમ બાણુ અને તેને જ માનવજવનું સાચુ કર્તવ્ય બાણુ

‘સે મહમં પરિભાય મા ય દુ લાલ પલાસી, મા તેસું
તિરિચ્છમ્પાણમાધાય ॥૧૧૮॥

શબ્દાર્થ (૧) પૂર્વોક્ત (૨) બાણી (૩) જુદિમાન (૪) લાળને (૫) પુનઃ જુસે (૬) નહિ (૭) જ્ઞાનાદિક્રિયાથી (૮) આત્માને (૯) અસજ (૧) ન (૧૧) કરે.

સાધાર્થ:- જુદિમાન સાધકોએ કામલોગોના સ્વરૂપને બાણી [બાળક જેમ બહાર કાઢેલી લાળને પાછી ચૂસી લે છે પરંતુ સમજી માણસ તેમ કરતો નથી તેમ] ત્યાગ કરેલા વચન કરેલા કામલોગોને બાળકની લાળ સમાન બાણી, જેર સમાન બાણી કોઈ પણ પ્રસંગે બ્રહ્મ કરવા નહિ, સેવન કરવા નહિ, પરંતુ તેની અભિલાષા પણ કરવી નહિ કદાચ ઉદય ભાવમાં જોવો પ્રસજ ઉત્પન્ન થાય તો તેમાંથી પોતાના આત્માને અલગ રાખવો જોઈશે કે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર્ય સચમુજાવથી પોતાના આત્માને અલગ ન કરવો જેમ અજાંબન કુળના સર્પો વમેલા વિષને [મૃત્યુને પસંદ કરીને પણ] બ્રહ્મ કરતા નથી તિર્ચંચની જાતિ હોવા છતાં પોતાની ટેકને છોડતા નથી જ્યેમ બાણી સાધકે પોતાની લીધેલા પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરવા ઉપયોગવત સ્ત્રી કામલોગોની ઈચ્છા કરવી નહિ ત્યાગમાર્ગમાં સાધકની સામે અનેક પ્રકારની ઈષ્ટ અનિષ્ટ પરિસ્થિતિઓ ઉપસ્થિત થાય છે તે કારણે

સાધકને ત્યાગ માર્ગથી પતિત થવાની સલાવના રહે છે પૂર્વના સયોગો પ્રબળ હોય તો એ સયોગો સમય પ્રાપ્ત થતા સાધકને સાધનામાર્ગથી સ્થપિત કરાવવામા નિમિત્તરૂપ બને છે તેથી સાધકને સતત જાગૃત રહેવાની જરૂર છે. મનુષ્યોના મન અતિ ચચળ હોય છે વાયુના વેગથી પણ મનનો વેગ વિશેષ હોય છે સમુદ્રમા ઉત્પન્ન થતી લહેરીયો સમાન મનુષ્યોને અનેક વિચારો ઉત્પન્ન થાય છે અને વિદ્વીત થાય છે ધર્મશ્રવણ, શાસ્ત્રવાચન, સ્વાધ્યાય વિ ના યોગ સમયે મનમાં પ્રશસ્ત વિચારો ઉદ્ભવે છે પશ્ચાત્ અમુક ક્ષણોમાં સસારભાવના મોહ તૃષ્ણાના સકલ્પ વિકલ્પો ઉદ્ભવે છે આવા પ્રકારની મનની ચચળતાના કારણે અનર્થ ઉત્પન્ન થઈ સયમી સાધક સયમથી પતિત થાય છે આવા પ્રકારે અનેક સાધકો પોતાના સ્થાનથી બ્રહ્મ થઈ ત્યાગમાર્ગને છોડી દે છે તેથી શાસ્ત્રકાર ફરમાવે છે કે મનની ચચળ પ્રવૃત્તિને રોકવા માટે પ્રબળ વરાગ્યભાવના અને સતત જ્ઞાનાદિ અભ્યાસની જરૂર છે. જ્યારે આત્મા વૃત્તિઓને આધીન બને છે ત્યારે સયમની સારી સાધનાને ધૂળમા મેળવી દે છે. એમ જાણી સયમી સાધકે સયમ પાલનમા સદા ઉપયોગવત રહેવું, તે સાધકનું કર્તવ્ય છે આ ઉપદેશ શ્રી ભગવતે સાધકની જાગૃતિ માટે આપેલ છે આત્માર્થી જીવોએ પણ પોતાના વર્તમાનકાળના તથા ભવિષ્યકાળના મુખના માટે, સમાધિ માટે આ ઉપદેશને ગ્રહણ કરી કામભોગોથી દૂર થવા પ્રયત્નવત બનવું એ જ સજ્જનનું કર્તવ્ય છે

કાસંકાસે^૩ શ્વલુ^૪ અયં^૫ પુરિસે^૬ બહુમાઈ^૭ કહેણ^૮ મૂઢે^૯ પુણો^{૧૦}
તં^{૧૧} કરેહ^{૧૨}, લોહં^{૧૩} વેરં^{૧૪} વહેહ^{૧૫} અપ્પણો^{૧૬} । જમ્પિણં^{૧૭} પરિકહિજ્જહ^{૧૮}
હમસ્સ^{૧૯} ચેવ^{૨૦} પહિવૂહ્ણયાણ^{૨૧}, અમરાયહ^{૨૨}, મહાસહી^{૨૩} અદ્દમેતં^{૨૪}
પેહાણ^{૨૫}, અપરિન્નાય^{૨૬} કદન્તિ^{૨૭} સે^{૨૮} જાણહ^{૨૯} જમહ^{૩૦} વેમિ ॥

શબ્દાર્થ (૧) કામીપુરુષ (૨) નિઘમ (૩) આ કામ કમુ આ કામ
કરીત (૪) બહુમામા (૫) અશુભ કાર્યો (૬) મુઠ્ઠ (૭) વારવાર (૮) હિંસા
(૯) કરે છે (૧૦) લોભથી (૧૧) ગૈર (૧૨) વૃદ્ધિ (૧૩) પોતાના આત્મા સાથે
(૧૪) જેથી એમ (૧૫) કહેવાય છે (૧૬) ક્ષણભ્રુર શરીરને (૧૭) પુષ્ટ
બતાવવા (૧૮) અનરઅમર ભોગોમાં તીવ્ર (૧૯) ઇચ્છાવાળો (૨૦) દુઃખી
(૨૧) ભણી (૨૨) સત્ય સ્વરૂપના અળણ (૨૩) શોક કરે છે (૨૪) એમ
ભણે (૨૫) એમ (૨૬) હુ કહું છું

ભાવાર્થ - કામભોગોમાં આસક્ત કામી પુરુષ સકલપ વિકલપ
કર્તા કરે છે આ કાર્ય કમુ, આ કામ કલુ કલુ છે, આવી ચિંતાથી
સદા આકુળ રહે છે અને અતિ માયાનું સેવન કરતો થકો કલંઘમૂલ
બની સસાર પરિભ્રમણની વૃદ્ધિરૂપ હિંસાદિત સાવલ્ય બનુશકનો વારવાર
કરતો, લોભવશે કરી કષાયથી હિંસાદિત કાર્યોથી, પોતાના આત્માની
સાથે વૈરભાવ બંધનની વૃદ્ધિ કરી, જન્મ મરણાદિત દુઃખોની વૃદ્ધિ
કરે છે આવો કામી પુરુષ મહા શક, ભોગોમાં પ્રબળ ઇચ્છાવાળો
પોતાને [હિંસને] અનર અમર માનતો આ ક્ષણભ્રુર ઔદારિક શરીરને
પુષ્ટ બતાવવાની િતામા અથ બની શોક કરે છે, ક્ષુરણ કરી દુઃખી
માય છે સમાધિ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી તેથી એમ કહેવાય છે
કે સત્ય સ્વરૂપને નહિ બાણનાશ જ્ઞાન રહિત ભવો વિષયોની પ્રબળ
લાલસાથી શોકમા ચિંતામાં રહેતા થકો દુઃખોને લોગવતા રહે છે
એમ બધી સાધક આત્માએ કામભોગોથી દૂર રહી ઉપયોગવત બની
સત્યપાલનમાં સાવધાન રહેવું એ સાધકનું કતબ છે

તેદૃષ્ટં પંચિણ પથ્યમાણે, સેં હંતા, છિંતા, મિંતા,
લુપ્તંતા, ધિર્લુપ્તંતા, ઉદયંતા, અકલં કરિસ્સામિ વિ
મન્નમાણે જમ્સ વિ ય જ કરેદ, અલ પાલસ્સ સંગેણ, જે
યા સે કરેદ પાલે, ણ ત્થ અણગારસ્સ જાયદ સિ બેમિ ।
॥૧૨૦॥

શબ્દાર્થ : (૧) પંડિત (૨) કામશમનનો (૩) ઉપદેશ કરતો (૪) જીવોને હણે છે (૫) અવયવોનું છેદન (૬) ભેદન કરે છે (૭) લૂટે છે (૮) વિશેષ પ્રકારે લૂટે છે (૯) પ્રાણુરહિત કરે છે (૧૦) કાષ્ઠએ નહિ કરે (૧૧) કાર્ય કરીશ (૧૨) એમ (૧૩) માનતા (૧૪) જેને તેને (૧૫) ઉપદેશ આપે છે (૧૬) અજ્ઞાનીની (૧૭) સંગત (૧૮) ન કરવી (૧૯) સોખત કરનારની પણ સંગત ન કરવી (૨૦) અજ્ઞાનીની (૨૧) ન કહ્યે (૨૨) સાચા ગૃહત્યાગીસાધુને કામશમનનો (૨૩) આવો ઉપદેશ આપવો (૨૪) એમ હું કહું છું

ભાવાર્થ :- અહો ભગ્યો ! આ જગત્મા કેટલાક કુમતિયો-અન્યતીર્થિઓ પરમાર્થને નહિ સમજનારા કામ શમાવાના ઉપદેશક બની પંડિતપણાનું અભિમાન રાખી બકવાદ કરતાં ઉપદેશક થઈ વિચરે છે અને જાણે અમે કંઈ અપૂર્વ કામ કરીશું એવો ડાળાધર છે તેઓ જીવોને હણનારા, કાપનારા, ભેદનારા, લૂટનારા વિશેષ લૂટનારા તથા પ્રાણુરહિત કરનારા હોય છે એવા અજ્ઞાનીઓ કર્મ-પાશથી બધાય છે આવા અજ્ઞાનીઓની સોખત કરવી નહિ અજ્ઞાનીઓની સોખત કરનારાઓની પણ સોખત કરવી નહિ અને જેઓ ગૃહવાસને ત્યાગી મુનિઓ થયેલા છે તેવા સાચા અણુગારો-મુનિઓને આવો જીવઘાતરૂપ કામચિકિત્સા કરવાનો ઉપદેશ કરવો કદપતો જ નથી એમ હું કહું છું

પાંચમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત.

છઠ્ઠો ઉદ્દેશો.

^૧ સે ^૨ તં ^૩ સંવુજ્જમાણે ^૪ આયાણીયં ^૫ સમુદ્ઘાય ^૬ તમ્હા પાવ-
^૭ કમ્મં ^૮ નેવ ^૯ કુજ્જા ^{૧૦} નેવ કારવેજ્જા ॥૧૨૧॥

શબ્દાર્થ : (૧) સાધક (૨) ઉપરોક્ત કલ્પા મુજબ (૩) સ્વરૂપને જાણી (૪) આદરવાયોગ્ય (૫) સયમ ગ્રહણકરી (૬) પાપકર્મ (૭) નહિ (૮) કરે (૯) નહિ (૧૦) કરાવે

ભાવાર્થ - હે જમ્બૂ! ઉપરોક્ત કહેવા મુજબ વસ્તુના સ્વરૂપને બાંધી આદરણીય જ્ઞાન, દર્શન, આશિષગમ્ય સુખમ શ્રદ્ધા કરી સુખમી સાધકે કોઈપણ જીવની હિંસા કરવી નહિ. કોઈપણ પાપકારી સાવલ અનુધાનો કરવા નહિ. અન્ય પાસે કરાવવા નહિ, પાપકાર્ય હિંસાદિ કાર્યો કરનારને બહુ બાંધવું નહિ. કારણ કે સુખમ શ્રદ્ધા સુખમે સર્વથા આરભ નહિ કરવા અને સર્વથા પરિશ્રમ નહિ રાખવા અને પાંચે મહામતો (અર્થિસા, સત્ય, અચોર્ય, બ્રહ્મચર્ય, અપરિશ્રદ્ધ) નું પાલન કરવા તથા તવ તવ કોટીએ સુખમ શ્રદ્ધા કરનારને (દીક્ષા લેનારને) બહાર પાપસ્થાનક નહિ સેવન કરવાના પ્રત્યાખ્યાન (પ્રતિજ્ઞા-પ્રત્યક્ષાણ) અતુલિય જ્ઞાન સુખમ પંચપરમેષ્ઠીની સાક્ષીથી સદ્ગુરુસુખથી અપામ છે તેથી સુખમી સાધકે લીપેલ પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરવા સતત બાગૃત રહી સુખમ પાલન કરવું બોધ્યે

સિંયા તત્થ ઇગંયરં વિપ્પરામુસહ, ઉસુ અણ્ણયરમ્મિ
કપ્પહ ॥૧૨૨॥

શબ્દાર્થ (૧) કઠામિત્ (૨) પાપારભર્મા જ્ઞાત્ય જીવ પેઠી (૩) એકકાયનો (૪) સમારભ કરે તો (૫) એકકાયનો (૬) કોઈ પણ આરભ કરવાવાળા ચક્ષુષ્ય

ભાવાર્થ :- પાપારભર્મા પ્રવૃત્ત જીવ જીવનિકાય પેઠી કોઈપણ એક કાય કરનારને જીવે જીવ નિકાયનો આરભ કરનાર-હિંસા કરનાર ની ભગવતે કહેલ છે તેમ જ એ હિંસાના કરનારા જીવે જીવનિકાયમા વારવાર ઉત્પન્ન થઈ મૃત્યુને પામે છે એકેન્દ્રિયાદિ જીવોની હિંસા કરનારાઓને પાંચે એકેન્દ્રિય જીવનિકાયમાં અનેકાનેકવાર ઉત્પન્ન થવું પડે છે ત્યાં છેકન લેવન, અગ્નિમાં ચેકવું, બળવું આદિ અનેક ક્રિયા બોજવવા પડે છે એમ બાંધી જીવહિંસાદિ

સાવધ અનુષ્ઠાનોથી નિવૃત્ત થવા ઉપયોગવત રહેવું તે પોતાના આત્માને માટે કલ્યાણનું કારણ છે.

સુહૃદ્વી લાલપ્પમાણે સૃણ દુઃસ્વેણ મૃદે વિપ્પરિયાસસુવેદ્,
 સૃણ વિપ્પમાણ પુદ્ધો વયં પકુવ્વહ, જંસિમે પાણા
 પવ્વહિયા, પડિલેહાણ નો નિકરણયાણ, એસ પરિણા
 પવુચ્ચહ, કમ્મોવસંતી ॥૧૨૩॥

શબ્દાર્થ : (૧) સુખાર્થી (૨) બડબડાટકરતો (૩) સ્વદૃત (૪) દુઃખથી (૫) મૃદ બની (૬) દુઃખી થાય છે (૭) પોતાના જ (૮) પ્રમાદથી જ (૯) પૃથક્ પૃથક્ અવસ્થામાં (૧૦) વ્રતોનો (૧૧) ભગ કરે છે (૧૨) જે અવસ્થાઓમાં (૧૩) એ જીવો (૧૪) બહુ દુઃખી થાય છે (૧૫) વિચારી (૧૬) પરને પીડાકારી (૧૭) કાર્ય કરે નહિ (૧૮) એને જ (૧૯) જ્ઞાન (૨૦) કહેલ છે (૨૧) કર્મોના ક્ષય થઈ શકે છે

ભાવાર્થ - વિષયસુખનો લોભુષી જીવ ઈન્દ્રિયજન્ય સુખો પ્રાપ્ત કરવા, બડબડાટ, દોડધામ કરનાર, અજ્ઞાની પોતાના જ હાથેથી ઉત્પન્ન કરેલ દુઃખોથી મૃદ બની વિશેષ દુઃખનો અનુભવ કરે છે અને પોતાના જ કરેલ પ્રમાદથી પૃથક્ પૃથક્ વ્રતોનો ભગ કરનાર વિચિત્ર દુઃખી અવસ્થાનો અનુભવ કરતો પ્રાણી અત્યંત દુઃખી થાય છે એમ જાણી સાધક આવા સસારી જીવોના દુઃખોને જોઈ સમ્યક્ભાવ રહે અન્ય ઠોઠપણુ નાના કે મોટા જીવોને પીડા ઉત્પન્ન થાય તેવા સાવધ અનુષ્ઠાનો કરે નહિ એને જ સાચો વિવેક અને સમ્યગ્જ્ઞાન કહેલ છે. આવા જ્ઞાનથી તથા ચારિત્રપાલનથી જ અષ્ટકર્મોના ક્ષય થઈ શકે છે અને શાશ્વતા મોક્ષના સુખો પ્રાપ્ત કરી શકાય છે એમ જાણી આરભ વાળા કાર્યોથી દૂર રહેવું એ આત્માને માટે હિતકારક છે.

જે મમાહ્યમહં જહાહ સે ચયહ મમાહ્યં, સે હુ વિહપહે
 મુળી જસ્ત નસ્થિ મમાહ્યં, તં પરિભાય મેહાધી વિહતા
 લોગ, ઘંતા લોગસઘં સે મહમં પરિકમિજાસિ સ્તિ એમિ ॥
 ॥૧૨૪॥

શબ્દાર્થ (૧) જે મમત્વબુદ્ધિને (૨) છોડે છે (૩) તે (૪) ધમ્મને
 (૫) છોડી શકે છે (૬) નિશ્ચયથી (૭) મોક્ષમાર્ગને બાણુવાવાળા (૮) યુનિ છે
 (૯) જેને (૧૦) નથી તે (૧૧) મમત્વ (૧૨) એ પ્રકારે (૧૩) બાણી (૧૪)
 છુદ્ધિમાન યુનિ (૧૫) લોકના સ્વરૂપને (૧૬) બાણી (૧૭) છોડી (૧૮) લોકના
 (૧૯) છુદ્ધિમાન (૨૦) યુનિ (૨૧) સવમર્મા પરિક્રમ કરે (૨૨) એમ ક
 હુ છ

સાવાથ — હે જન્મુ ! જે કોઈ સાધક મમત્વ, બુદ્ધિને
 છોડે છે તે મમત્વને છોડી શકે છે જેને મમત્વ નથી તે નિશ્ચયથી
 મોક્ષમાર્ગના બાણુકાર યુનિ છે તેમ જ બુદ્ધિમાન યુનિએ લોકના
 સ્વરૂપને બાણી લોકસજ્જાનો ત્યાગ કરી, વિવેકપૂર્વક સવમર્મામાં
 વિચરણ કરવું એમ કુ કુ છ મમત્વ છે તે સવમભાવને દૂષિત
 કરનાર છે એમ બાણી સવમર્મા સાધકે બાણ ક્રે બળ્ય તર પરિક્રમ
 (શરીર પણ પરિક્રમ રૂપ બાણુવું) મમત્વ રાણુ નહિ અને નિમમત્વી
 બની ઉપયોગપૂર્વક સવમ પાલન કરવું તે સાધકના આધાર અને
 ઠંઠ્યાણુવું કારણ છે એમ બાણુ

નારહ સહહ ઘીરે, ઘીરે ન સહહ રતિં । જમ્હા
 અધિમણે ઘીરે, તમ્હા ઘીરે ન રજ્જાહ ॥૧૨૫॥

શબ્દાર્થ (૧) વીર સાધક (૨) સવમર્મા અરતિ (૩) સહન (૪) ન
 કરે (૫) વીરસાધક (૬) પરમ્મા રતિને (૭) સહન (૮) ન કરે (૯) મરદ

(૧૦) શાંતયિત્ત રાખે (૧૧) વીરસાધક મુનિ (૧૨) પરપદાર્થમાં (૧૩) રતિ ન કરે (૧૪) વીરસાધક.

ભાવાર્થ :- પરાક્રમી વીર સાધકને કદાચિત્ત સંયમમાં અરુચિ ઉત્પન્ન થાય તો તેની ઉપેક્ષા ન કરે, પરંતુ ઉપયોગવત રહી અરુચિને દૂર કરે તેમ જ બાહ્ય પદાર્થોમાં રતિ ઉત્પન્ન થાય તો ત્યાં પણ ઉપેક્ષા નહિ કરતાં તે ભાવેને દૂર કરે, વીર સાધક શાંતયિત્ત રાખી સંયમમાં અરતિ અને વિષય સુખોમાં રતિ થવા દે નહિ. બંને ભાવોમાં સમભાવ રાખે. રતિ અરતિના સ્વરૂપને બાણી સંયમમાં સ્થિરતા રાખે સાધકે પોતાનો ઉપયોગ જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર, તપની રમણતામાં-સ્વ-રમણતામાં રાખવો બાહ્ય પદાર્થોમાં રાગ રાખવો નહિ. આવો સાધકનો આચાર છે સાધકનું કર્તવ્ય છે. એમ બાણી ઉપયોગ રાખી સંયમનું પાલન કરવું.

સ^૧દ્વે^૨ ફાસે^૩ અહિયાસમાણે, નિર્વિ^૪દ નંદિ^૫ં હહ^૬ જીવિ-
યસ^૭ । મુ^૮ળી મો^૯ળં સમાયાય^{૧૦} ધુ^{૧૧}ળે કમ્મસરોરગં । પંતં^{૧૨}
લૂ^{૧૩}હં સેવંતિ^{૧૪} વીરા^{૧૫} સમ્મત્તદંસિણો, એસ^{૧૬} ઓહંતરે^{૧૭} મુ^{૧૮}ળી તિ^{૧૯}ળ્ણે,
મુ^{૨૦}ત્તે, વિર^{૨૧}ણ વિચા^{૨૨}હિણ ત્તિ^{૨૩} બેમિ^{૨૪} ॥૧૨૬॥

શબ્દાર્થ : (૧) શબ્દોને (૨) સ્પર્શે (૩) સહન કરતા (૪) અસંયમી જીવનના (૫) પ્રભોદને (૬) ધૃણાની દૃષ્ટિથી દેખે (૭) સંયમને (૮) ગ્રહણ કરી (૯) મુનિ (૧૦) કર્મરૂપ શરીરને (૧૧) ખંખેરે (૧૨) નીરસ (૧૩) લુખા આહાર (૧૪) સેવનકરનાર (૧૫) વીરો (૧૬) સમ્યગ્દર્શનીઓ (૧૭) આવા (૧૮) મુનિ (૧૯) પ્રવાહને (૨૦) તરી શકે છે પ્રવાહને તર્યા છે (૨૧) પાપકર્મથી મુક્ત (૨૨) પાપકર્મથી નિવૃત્ત (૨૩) કલા છે (૨૪) એમ હું કહું છું.

ભાવાર્થ - સયમી જીવનમાં મોહક શબ્દો, મનોરસસ્પર્શો આદિ વિષયોની પ્રાપ્તિ થાય ત્યારે વિચાર કરવો કે અસયમી જીવન

હું ખના હેતુરૂપ છે તથા સસાર પરિબ્રમણ-જન્મ મરણના ચક્રાવા
સમાન બાળી સમ્યક્ ભાવ રાગદ્વેષ કર્યા વિના કૃષ્ણાની દૃષ્ટિથી ભેઈ,
અસત્યમીલવનના આમોહ પ્રમોહ આદિ વિષયભાવોનો ત્યાગ કરે.
વિષય સેવન-વિષયી ભાવો હું ખના ઉત્પાદક બાળી તેનાથી અલગ
રહે. સત્ય પુરુષાર્થી, સમ્યક્ વર્તવને બાળુનારા, સયમ બ્રહ્મ કરી
લૂપા સૂકા નીરસ આહારનું સેવન કરતા યકા સયમની સમ્યક્ રીતે
આરાધના કરતા યકા કર્મરૂપ શરીરને આત્માથી અલગ કરે છે.
આવા પરાક્રમી સમ્યક્દર્શની મુનિઓ સસારરૂપ પ્રવાહને તરી બધ
છે સસાર પ્રવાહ તરવામાં સમય બને છે આરબ અને પરિબ્રહ્મી
મુક્ત થયેલા સસાર પ્રવાહને તરી ગયા છે પાપકર્મથી નિવૃત્ત
થયેલા છે, કેહ-શરીર ઉપરના મમત્વ ભાવને છોડતા વિના કાંઈ
ત્યાગ થઈ શકે નહિ. સયમ આરાધન થઈ શકે નહિ. તેથી સત્યમી
સાધક મુનિઓ સયમ પાલનમાં સતત ઉપયોગ રાખવો અને અપ્રમત્ત
ભાવ રહેવા પ્રયત્નવત રહેવું, એમ હું કહું છું

દુઃસ્વસ્તુમી બળાળાપ, સુચ્છંપ ગિલાંહ વચંપ । એસ
ધીરે પસસિપ, બઠચેહ લોયસજોગ પસ માપ વધુચ્છંહ ॥
॥૧૨૭॥

શબ્દાર્થ (૧) મોક્ષ પ્રાપ્તિને અધ્યોગ્યમુનિ (૨) આત્મા નહિ માનનાર
(૩) શાનાંદિરિહિત હોવાથી (૪) આત્મા અનુભવે છે (૫) પૂજ્યાપ્રમતો ઉપર દેવો
(૬) દુનિયાની જાળથી (૭) જોડો પર દોષ છે (૮) એવા (૯) વીરો (૧)
મત સન્ધિ છે (૧૧) આવા પ્રકારનો (૧૨) તીવ્ર કરનો ત્યાગમાત્ર (૧૩) કહેવાય છે.

ભાવાર્થ - શ્રી વીરવરદેવની આજ્ઞાને નહિ માનનાર
સ્વચ્છંદી આચારવાળા મુનિ મોક્ષ પ્રાપ્તિને અધ્યોગ્ય દોષ છે આવા
મુનિઓ શાનાંદિશુદ્ધોથી રહિત હોવાથી, કેાઈ પ્રશ્ન પૂછે તો પ્રત્યુત્તર
દેવામાં ભય, સંકેપ અને બેચેનિ અનુભવે છે આવા સ્વચ્છંદી

આચારવાળા સાધુઓ પોતે સસારમુદ્રમાં રૂખે છે અને તેઓને અનુસરનારાઓને પણ સસારમુદ્રમાં રૂખાડે છે એમ જાણી વીતરાગદેવની આજ્ઞાથી વિરૂદ્ધ વર્તનારા શિથિલાચારી સાધુઓથી દૂર રહેવું જેઓ વીતરાગદેવની આજ્ઞામાં રહે છે તેઓ દુનિયાની જાળ-વ્યવહારથી દૂર રહે છે એવા મુનિઓ પ્રશસાને યોગ્ય છે અને આવા મુનિઓનું સેવન કરવાથી કલ્યાણ સાધી શકાય છે. આવા પ્રકારનો શ્રી તીર્થ કરદેવનો પ્રતિપાદન કરેલ માર્ગ ન્યાયમાર્ગ છે.

જં^૩ દુક્ત્વં^૪ પવેદ્યં^૧ ઇહ^૨ માણવાણ^૫ તસ્મ^૬ દુક્ત્વસ્સ^૭ કુસલા^૮
 પરિન્ન^૯મુદાહરંતિ^{૧૦} ઇહ^{૧૧} કમ્મં^{૧૨} પરિન્નાય^{૧૩} સન્વસો ॥૧૨૮॥

શબ્દાર્થ : (૧) આ સસારમાં (૨) મનુષ્યોને (૩) જે દુખો (૪) કહેલ છે (૫) તે (૬) દુઃખોથી છૂટવા (૭) કુશળસાધક (૮) જ્ઞાનથી જાણી (૯) ત્યાગ કરે છે (૧૦) આવા પ્રકારના (૧૧) દુઃખના કારણ કર્મો છે (૧૨) જાણી (૧૩) ત્રણ કરણ ત્રણ યોગથી આશ્રવદ્વારોમાં પ્રવૃત્તિ ન કરે

ભાવાર્થ - આ સસારમાં જ્ઞાની પુરુષોએ મનુષ્યોને માટે દુખો ઉત્પન્ન થવાનાં જે કારણો બતાવ્યા છે તે દુઃખના કારણો-રાગદ્વા છે તે કારણો (પાંચઈન્દ્રિયના વિષયોની લાલસાથી થતા આરભો જીવઘાત અને પરિગ્રહસંયમ મમત્વથી થતા અશુભ આશ્રવો) ને કુશળ સાધક જ્ઞાનથી જાણીને પ્રત્યાખ્યાન રૂપ વિવેકથી ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી સર્વથા ત્યાગ કરે છે એ દુખો માત્ર પોતાના જ પ્રમાદથી બધાયેલ કર્મોના વિપાક-ફળસ્વરૂપ છે એમ જાણીને આશ્રવોના સ્થાનોમાં પ્રવૃત્તિ કરે નહિ અને વિવિધ પ્રકારના કર્મોના સ્વરૂપને વિચારે અને સર્વ પ્રકારના જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી અન્ય જીવોને, આ વીતરાગ દેવોએ પ્રરૂપેલ ન્યાયમાર્ગનો, સર્વ જીવોના કલ્યાણને માટે સાધકે ઉપદેશ આપવો આ પ્રકારનો ઉપયોગ સર્વ સાધકોએ સત્ત્વ રાખવો, જેથી ઉભયનું શ્રેય થાય.

જે અણન્નર્વસી સે અણણારામે, જે અણણારામે સે
અણન્નર્વસી ॥૧૨૯॥

શબ્દાર્થ (૧) ને (૨) પરમાર્થદ્રષ્ટા છે (૩) તે મોક્ષમાર્ગમાંથી (૪) બહાર રમણ કરતા નથી અને (૫) ને મોક્ષ (૬) માર્ગથી બહાર રમણ કરતા નથી (૭) એજ સાચા (૮) પરમાર્થદ્રષ્ટા છે

સાવાર્થ - જે સાધકે પદાર્થોના તથા કર્મોના વ્યર્થ સ્વરૂપને બહુનાશ છે અને સદા સવચા પદાર્થોના સ્વરૂપનો ઉપદેશ આપે છે એ જ પરમાર્થદર્શી છે તેઓ મોક્ષમાર્ગથી બહાર રમણ કરતાં નથી અને જેઓ મોક્ષમાર્ગથી બહાર રમણ કરતાં નથી તેઓ જ સાચા પરમાર્થદર્શી છે આત્મા તથા કર્મોના સ્વરૂપનું તથા સર્વપદાર્થોના સ્વરૂપના બહુનાર તથા જ્ઞાન સહિત-આસ્ત્રિતા પાલન કરનાર હોય તે જ પરમાર્થદર્શી કહેવાય.

જહા પુણ્ણસ્સ કલ્પતિ તહા તુચ્છસ્સ કલ્પતિ, જહા
તુચ્છસ્સ કલ્પતિ તહા પુણ્ણસ્સ કલ્પતિ ॥૧૩૦॥

શબ્દાર્થ (૧) ને રીતે રાજા પ્રધાન, શ્રીમત વર્ગને (૨) ઉપદેશ આપે (૩) એવા જ પ્રકારે (૪) પક્ષપાત સિવાય સાધારણ વર્ગને (૫) ઉપદેશ આપે (૬) અને જે પ્રકારે (૭) સાધારણ વર્ગને ઉપદેશ (૮) આપે (૯) એવી જ રીતે (૧) રાજા પ્રધાન શ્રીમતવર્ગને (૧૧) ઉપદેશ આપે

સાવાર્થ - શ્રી તીર્થ કરેલોની આશામાં રહેનાર સુનિ જે પ્રકારે રાજા પ્રધાન શ્રીમત વર્ગને ઉપદેશ આપે એવા જ પ્રકારે એવા જ બાવથી પક્ષપાત રાખ્યા સિવાય સાધારણ વર્ગના મનુષ્યોને, નિર્ધન મનુષ્યોને ઉપદેશ આપે અને સાધારણ વર્ગને, નિર્ધન મનુષ્યોને જે પ્રકારે ઉપદેશ આપે એવા જ પ્રકારે રાજા, પ્રધાન,

શ્રીમતવર્ગને ઉપદેશ આપે શ્રી તીર્થ કર દેવના પ્રરૂપિત મોક્ષમાર્ગમાં કયાંય પક્ષપાતને સ્થાન નથી આ મોક્ષમાર્ગમાં સમભાવ, મૈત્રીભાવ, માધ્યસ્થભાવ, કરુણાભાવથી આત્મવત્ સર્વભૂતેષુના સિદ્ધાંતે સર્વજીવો સાથે સમાનભાવ રાખી ન્યાયી ઉપદેશ આપેલ છે. કારણ કે જ્યાં કેવળજ્ઞાન કેવળદર્શન છે ત્યાં રાગદ્વેષરૂપી કષાયને સ્થાન નથી. જ્યાં રાગદ્વેષ છે ત્યાં પક્ષપાત છે એમ જાણી રાગદ્વેષથી દૂર રહેવા સતત ઉપયોગ રાખવો તેને આત્મહિતનું કારણ જાણવું.

^૧અ^૩વિ^૨ ચ^૪ હ^૫ળે^૬ અ^૭ળા^૮હ્ય^૯મા^{૧૦}ળે, ^{૧૧}અ^{૧૨}થ^{૧૩} પિ^{૧૪} જા^{૧૫}ળ સે^{૧૬}યં^{૧૭} તિ^{૧૮}
^{૧૯}ન^{૨૦}ત્થિ^{૨૧} । ^{૨૨}કે^{૨૩}યં^{૨૪} પુ^{૨૫}રિ^{૨૬}સે^{૨૭} કં^{૨૮} ચ^{૨૯} ન^{૩૦}અ^{૩૧} ? ^{૩૨}અ^{૩૩}સ^{૩૪} વી^{૩૫}રે^{૩૬} પ^{૩૭}સં^{૩૮}સિ^{૩૯}અ^{૪૦} જે^{૪૧}
^{૪૨}વ^{૪૩}દ્વે^{૪૪} પરિ^{૪૫}મો^{૪૬}ચ^{૪૭}અ, ^{૪૮}હ^{૪૯}હું^{૫૦} અ^{૫૧}હં^{૫૨} તિ^{૫૩}રિ^{૫૪}યં^{૫૫} દિ^{૫૬}સા^{૫૭}સુ ॥૧૩૧॥

શબ્દાર્થ : (૧) કદાચિત્ રાજાદિ (૨) અપમાન સમજી (૩) માર મારે (૪) વિધિ જાણ્યા વિના ઉપદેશ દેવામાં (૫) કલ્યાણ (૬) નથી (૭) એમ સમજી સાંભળનાર (૮) કોણ છે (૯) પુરુષ કયા દેવને માને છે (૧૦) ઉંચી (૧૧) નીચી (૧૨) તિરછી (૧૩) દિશામાં (૧૪) કર્મબંધનવાળાઓને (૧૫) જે (૧૬) સુકત કરે છે (૧૭) એ જ (૧૮) વીર (૧૯) પ્રશ્ન સાપાત્ર છે

ભાવાર્થ - ઉપદેશક ઉપદેશ આપવાની વિધિને જાણ્યા વિના તથા શ્રોતાઓના અભિપ્રાય જાણ્યા વિના અથવા શ્રોતા કોણ છે, કયા ધર્મને માને છે, કયા દેવને ભજે છે? એ સર્વ હકીકત જાણ્યા વિના ઉપદેશ આપવાથી ઉપદેશકને માટે શ્રેય નથી કારણ કે કોઈ રાજા અથવા મત્રી આદિ ઉપદેશ સાંભળવા આવ્યા હોય સાંભળનાર રાજા તથા મત્રી આદિને ઉપદેશવાથી તેમનું પોતાનું અથવા પોતાના ધર્મનું અપમાન થવાનું સમજવામાં આવે તો ક્રોધિત બની ઉપદેશકને માર મારે, તાડન કરે, નિંદા કરે તેથી પ્રવચનની અવહેલના થાય માટે ઉપદેશકોએ શ્રોતાના આચાર,

વિચાર, ધર્મ, અભિપ્રાય, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, જાણ વગેરેને બધી ઉપદેશ આપવો; જેથી ઉભય વર્ગને એમનું કારણ બને. ઉચી નીચી, વિરથી દિશામાં રહેલા કર્મબંધનથી બંધાયેલા સંસારના છવોને જે ઉપદેશક ઉપદેશ આપીને કર્મના બંધનથી મુક્ત કરે છે તેવા જ વીર સાધક પુરુષો પ્રથમને પાત્ર બને છે. આ રીતે સાધકે ઉપદેશ દેવાની વિધિનો બરાબર અભ્યાસ કરી ઉપયોગ શાળી ઉપદેશ આપવો જોઈએ.

સૈ સમ્બન્ધો સમ્બંધપરિણાચારી ણ સિંધ્વઃ છળપંપજ
વીરે । સૈ મેઘાવી બણુગ્ધાવણસ્ત સ્વેચ્છણે જૈ ય વચ્ચ-
મુશ્વમણેસી, કુસલે પુણ નો વચ્ચે નો મુકે ॥૧૩૨॥

શબ્દાર્થ (૧) જે (૨) વીર પુરુષ કહેતાં (૩) સ્વજ્ઞાનથી (૪) બધી (૫) ચારિત્ર પાલનો (૬) હિંસાથી (૭) ભોવાય (૮) નહિ (૯) કર્મનો ક્ષમ સ્વભાવ (૧૦) નિપુણ (૧૧) જેઓ (૧૨) કમબંધનથી (૧૩) છૂટવાના (૧૪) ઉપાયના ગવેશ (૧૫) જે જ (૧૬) પદ્ધતિ (૧૭) બંધાયેલ નથી (૧૮) કર્મથી મુક્ત નથી (૧૯) કેવળજ્ઞાની.

ભાવાર્થ - વીર સાધક મહાપુરુષો જે પોતાના જીવનમાં જ્ઞાનસહિત મહામતરૂપ ચારિત્રના પાલનનો સદ્બ્યવહાર રાખતા હોય છે તેઓ હિંસાજન્ય પાપકર્મોથી હિત થતા નથી તેમ જ કમબંધ થવા રૂપ આવરણોને દૂર કરવામાં મુશળ હોય છે તથા કર્મ બંધનથી મુક્ત થવાના ઉપાયોના ગવેશક હોય તે જ સાચા પદ્ધિત કહેવાય છે કેવળી ભગવતો-કુશળ સાધકો. તેઓ કર્મોથી બંધાયેલ નથી તેમ જ કર્મથી મુક્ત પણ નથી. જો કે તેમની સાધના પૂણ થયેલ છે પરંતુ ભવોપશ્રાદ્ધી વાર બંધાતિ કર્મો હજુ રહેલા છે છતાં બંધ શાસનો પ્રથમ તેમના માટે રહેતો નથી આજુ બવમાં જ શાસક પામવાના છે. આર એ સમજવાનો છે કે, જ્ઞાન સાથે ચારિત્રપાલનની નજર છે.

જ્ઞાન ક્રિયાથી જ મોક્ષ પ્રાપ્તિ સમજવી એકાંત જ્ઞાનથી કે એકાંત ક્રિયાથી મોક્ષ નથી. જ્ઞાનથી કર્મનું સ્વરૂપ જાણી, ચારિત્રપાલનથી આશ્રવદ્વારોને રોકી તપ વડે કર્મનો ક્ષય કરી શકાય છે. એમ જાણી સમ્યગ્ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રતપનું આરાધન કરી અમૂલ્ય માનવભવને સફળ બનાવવા ઉપયોગવત રહેવું

સે^૧ જં^૨ ચ^૩ આરમે^૪ જં^૫ ચ નારમે^૬, અણારદ્ધં^૭ ચ^૮ જ
આરમે^૯, છળં^{૧૦} છળં^{૧૧} પરિણાય^{૧૨} લોગસન્નં^{૧૩} ચ^{૧૪} સવ્વસો^{૧૫} ॥
॥૧૩૩॥

શબ્દાર્થ : (૧) કુશળ સાધક (૨) જે સયમ (૩) માર્ગ પર ચાલ્યા છે (૪) મિથ્યાત્વ માર્ગમાં રમણુ કર્યું નથી (૫) અનાચીણું અસેવિત માર્ગ પર (૬) ન ચાલવું (૭) હિંસા તથા તેના (૮) કારણો (૯) જાણી (૧૦-૧૧) લોકસંજ્ઞાને અહિતકર જાણી (૧૨) તેનો સર્વથા ત્યાગ કરે

ભાવાર્થ :- કુશળ સાધકો જે સયમ માર્ગ પર ચાલ્યા અને સમ્યગ્ આચારનું પાલન કરેલ છે, તેવી જ રીતે સાધકે સમ્યક્-પ્રકારે સયમ માર્ગ પર ચાલવું રમણુ કરવું. પરંતુ મિથ્યાત્વાદિ માર્ગમાં ચાલવું નહિ, જે માર્ગ મહાપુરુષોથી સેવિત છે તે જ માર્ગ પર સમ્યક્ત્વ સહિત સયમ માર્ગમાં ઉપયોગ રાખી ચાલવું અને મિથ્યાત્વાદિ માર્ગ મહાપુરુષોથી અનાચીણું-અસેવિત છે, તેવા મિથ્યાત્વમાર્ગમાં ચાલવું નહિ, પરંતુ તેનાથી દૂર રહેવું કુશળ સાધકોએ હિંસાના વિપાકો-ફળો તથા લોકસંજ્ઞા એટલે આરભસહિતની ક્રિયાઓ-કર્મ બંધનરૂપ ક્રિયાઓના સ્વરૂપને જાણી ત્રણકરણ ત્રણયોગથી તેનો સર્વથા ત્યાગ કરવો એવો સાધકનો આચાર છે સર્વ સંસારી જીવો તથા દેશવિરતિવાળા તથા સર્વવિરતિવાળા સાધકોને માટે શ્રી ભગવંતેના આવો ઉપદેશ છે તેને જાણી મિથ્યાત્વાદિ અઢારે પાપસ્થાનકરૂપ ક્રિયાઓથી નિવૃત્ત થવાની ભાવનાવાળા સર્વને માટે આ ઉપદેશ આદરણીય જાણવો.

ઉરેસો પાસગસ્સ ણત્થિ, ઘાણે પુણ ણિહે કામસમણ્ણે
 ખસમિયકુવસે દુવસી દુવસાણમેવ આવદં ઇણુપરિવદ્ધ
 તિ ચેમિ ॥૧૩૪॥

શબ્દાર્થ તથા ભાવાર્થ - અધ્યયન ૨ ઉ ૩ સૂત્ર ૬૬ મુજબ.

બીજું અધ્યયન સમાપ્ત.

શ્રીતોષ્ઠીય નામે ત્રીજું અધ્યયન પ્રથમ ઉદ્દેશો.

સુચા ઇમ્મુણી સયા, મુણિણો સયા જાગરંતિ ॥૧૩૫॥

શબ્દાર્થ (૧) અજ્ઞાની જન (૨) સદા (૩) સૂતેલા છે (૪) જાગી જન
 (૫) હમેશાં (૬) જાગૃત છે

ભાવાર્થ - અજ્ઞાની જીવો દ્રવ્ય નિદ્રાથી ભગતા હોય કે
 સૂતા હોય છતાં ભગવતે તેઓને ભાવ નિદ્રાથી સદા સૂતેલા કહ્યાં
 છે અહીં સૂતાનો અર્થ મિથ્યાત્વભાવથી ઘેરાયેલ છે આત્મસ્વરૂપ
 અને કર્મના સ્વરૂપને નહિ બાણનાશ, સંસાર જનમરણરૂપ જન્મ-મરણરૂપ
 થકેના કારણોના જ્ઞાનથી રહિત એવા અજ્ઞાની જીવોને ભાવનિદ્રાથી
 સૂતેલા કહ્યાં છે આ ભાવનિદ્રારૂપ અજ્ઞાનના કારણે જીવો આરમ્ભરૂપ
 સંસાર પરિજનમરણરૂપ કરતા થઈ દુષ્ટો લોભવી રહેલા છે જે જ્ઞાની
 જીવો છે અને જેને આત્મસ્વરૂપનું કર્મોના વિપાકોનું કર્મબંધન
 તથા તેના કારણોનું જ્ઞાન છે તેવા જીવો કદાચ દ્રવ્ય-નિદ્રાથી સૂતા
 હોય છતાં ભગવતે તેઓને જાગૃત કહ્યાં છે આ ઉપદેશથી-આત્માર્થી
 જીવોએ જીવા જીવતું, નવ વર્તવનું છદ્મવનું, આત્માના સ્વરૂપનું તથા
 કર્મબંધન તથા તેના વિપાકોનું-કર્મના ફળનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા

સાથે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરવાની જરૂર છે, તેમ જાણવું. જ્ઞાન વિનાની ક્રિયા અથવા સમાન છે. જ્ઞાન સહિત ચારિત્રનું પાલન સમ્યક્ પ્રકારે થાય તો જ સંસાર પરિભ્રમણના દુષ્ટોનો નાશ કરી શાશ્વતા મોક્ષના સુષોભને પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭
 લોયંસિ જાણ અદિયાય દુઃખં સમયં લોગસસ જાણિત્તા,
 ૮ ૯
 એત્થ સત્થોવરણ ॥૧૩૬॥

શબ્દાર્થ - (૧) લોકમા (૨) એમ જાણો (૩) તે અહિત કરનાર છે (૪) દુષ્ટના કારણ અજ્ઞાન-મોહ છે તે (૫) આચાર વ્યવહાર (૬) સંસારના (૭) જાણીને (૮) સમયને બાધક (૯) શસ્ત્રોથી ફર રહેવું

ભાવાર્થ - સમારમા જીવોને દુષ્ટનું કારણ અજ્ઞાન અથવા મોહ છે અને એ જ આત્માનું અહિત કરનાર છે એમ જાણો. લોકોને એટલે સસારી જીવોનો વ્યવહાર-આચાર હિસામય હોય તે આત્માને અહિતરૂપ જાણી સમયને બાધકરૂપ શસ્ત્રો (હિસા-આરભ)થી ફર રહેવું કારણ હિસારૂપ પ્રવૃત્તિથી કર્મ સચય વૃદ્ધિ થઈ નરક-તિર્થ આદિ અધમગતિમા ઉત્પન્ન થઈ મહાન દુષ્ટો લોગવવા પડે છે એમ જાણી સમયની સાધકે તથા મુમુક્ષુ જીવોએ હિસાના કાર્યથી તથા પરિવ્રજ સચયથી ફર રહેવું.

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬
 જરિસમે સદ્દા ય, રુવા ય, ગંધા ય, રસા ય, ફાસા ય,
 ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩
 અમિસમન્નાગયા ભવંતિ, સે આયવં, ણાણવં, વેયવં, ધમ્મવં,
 ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦
 વંભવં પન્નાણેહિં પરિયાણહ લોયં, સુણીત્તિ વુચ્છે, ધમ્મવિવત્તિ,
 ૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૪ ૨૫
 ઉજ્જુ, આવદ્દસોણ સંગમભિજાણહ, સીડસિણચ્ચાઈ, સે

નિર્ગમે, અરહ, રહ, સહે, ફરસય નો બેપદ જાગર વેરોબરપ
 વીરે एवं दुष्सा पमुक्त्वसि ॥૧૩૭॥

શબ્દાર્થ (૧) ને પુરુષે (૨) શબ્દ (૩) રૂપ (૪) અર્થ (૫) રસ (૬) સ્પર્શને સ્વીરીતથી (૭) જાણ્યા (૮) છે (૯) એ જ (૧) આત્મસ્વરૂપને જાણનાર છે (૧૧) જ્ઞાનવાન સાજોના (૧૨) જાણનાર (૧૩) ધર્મના જાણનાર (૧૪) જાણના જાણનાર (૧૫) વિજ્ઞાનમળથી (૧૬) ઘોઠને (૧૭) જાણી બે છે એને જ (૧૮) મુનિ (૧૯) કહેવાય છે (૨) ધર્મને જાણનારા (૨૧) સર્વ સ્વભાવી મુનિ (૨૨) સસારચક્રમાં તથા વિષ્ણુભિલાષના (૨૩) સમર્થન (૨૪) જાણે છે (૨૫) મુખ જમવા દુખની આશા નહિ રાખતા થકા એ અપરિશ્કી (૨૬) મુનિ (૨૭) અનુકૂળ (૨૮) પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગો-પરીવર્તોને (૨૯) સહન કરતા થકા સમર્થમાં (૩) કલિતાનો (૩૧) અનુભવ કરતા (૩૨) નથી (૩૩) એવા મુનિ સદા જગૃત રહેતા થકા (૩૪) વૈરવિરોધથી (૩૫) ॥ રહે છે (૩૬) હે વીર! (૩૭) આવા પ્રકારે તમે (૩૮) દુઝોથી (૩૯) મુક્ત બની શકો.

ભાવાર્થ :- જે સાધકોએ શબ્દ, રૂપ, અર્થ, રસ, સ્પર્શ, આદિ પાંચ ઈન્દ્રિયોના વિષયો મનોરૂપે કે અમનોરૂપે એ બધાં સસાર પૃથ્વીના કારણે છે તથા વિષયોની અભિલાષા એ પણ સસાર પરિભ્રમણ રૂપ બાંધેલ છે તેઓ જ આત્મસ્વરૂપના જાણનાર છે, જ્ઞાનવાન છે તેમ જ સાજોના, ધર્મના, જાણના જાણનાર છે વિજ્ઞાન બળથી ઘોઠના સ્વરૂપને જાણે છે તેને જ મુનિ કહેવાય છે આવા ધર્મના જાણનાર સર્વ સ્વભાવી મુનિ સસાર પરિભ્રમણ અને વિષ્ણુભિલાષના સળધને પણ જાણે છે મુખ દુખની પરવા નહિ કરનાર અપરિશ્કી મુનિ અનુકૂળ પ્રતિકૂળ પરીવર્ત ઉપસર્ગમાં રાગ દ્વેષ કરતા નથી; પરંતુ સમભાવે સહન કરે છે સમર્થમાં કે પરિપક્વમાં કલિતાનો અનુભવ નહિ કરનાર, સદા જગૃત રહી વૈર વિરોધથી દૂર રહે છે પ્રતિકૂળતા એ નિજ શરણમાં સહાયક છે એમ માની પ્રસન્નચિત્તથી સહન કરતાં થકાં સમય પાલન કરનાર વીર સાધકો-મુનિઓ જ આ-ગતિરૂપ

જન્મ મરણ આદિના દુષ્ક્રોધી મુક્ત થઈ મોક્ષના શાશ્વતા સુખો પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮
જરામચ્ચુવસોવણીણ્ણરે સયય મૂઢે ધમ્મં નામજાણહ્ણ ॥

॥૧૩૮॥

શબ્દાર્થ : (૧) જરા અને (૨) મૃત્યુથી (૩) ઘેરાયેલા (૪) મનુષ્યો (૫) સદા (૬) મૂઢ અનેલા (૭) ધર્મને (૮) જાણતા નથી

ભાવાર્થ :- જે મનુષ્યો જરા તથા મૃત્યુ સમીપે રહેલા છે અને ભાવ નિદ્રાથી સૂતેલાં છે, એવા અજ્ઞાની જીવો સદા કર્તવ્યમૂઢ અનેલા ધર્મને જાણી શકતા નથી આવા જીવો મૃત્યુના ભયથી તેમ જ પરવશ પડેલાં ચિંતામગ્ન રહેતા હોવાથી ધર્મ આરાધન કરી શકતા નથી ધર્મ પામવાનું સ્થાન મનુષ્યભવ જ છે તેથી આ ઉપદેશ વિશેષે મનુષ્યોને લાગુ પડે છે એમ જાણી યુવાન વયમા ધર્મ આરાધન કરી લેવાની જરૂર છે વૃદ્ધાવસ્થામા ઇન્દ્રિયોતુ ખળ ક્ષીણ થયા પછી ધર્મ આરાધન થવું મુશ્કેલ છે તેથી આત્માર્થી જીવોએ ઉપયોગવંત રહી માનવભવ સાર્થક કરવા પ્રમાદને દૂર કરવો જોઈએ.

૩ ૧ ૨ ૪ ૫ ૬ ૭
પાસિય આઝર પાણે અપ્પમત્તો પરિવ્વણ, મંતાય મહ્મં
પાસ ॥૧૩૯॥

શબ્દાર્થ (૧) મોહથી વિહવળ અનેલા (૨) પ્રાણીઓને (૩) દેખી (૪) સાવધાન થઈ (૫) સયમમાં પ્રવૃત્તિ કરવી (૬) એમ જાણી વિવેકશૂન્ય ખનવુ નહીં (૭) બુદ્ધિમાન (૮) દેખ મોહથી જીવો વિવેકશૂન્ય થાય છે

ભાવાર્થ - મોહનિદ્રાથી ઘેરાયેલા, સ સારભાવમા ખૂચી ગયેલા, વિવેકશૂન્ય અનેલા, જીવોના દુષ્ક્રોધને જાણી, બુદ્ધિમાન સાધકે સયમમાં સાવધાન રહી સયમપાલન કરવું તેમ જ મોહને આધીન

મર્ધ કડવા વિપાકવાળા અશાશ્વતા લક્ષણિક સુખોની ઇચ્છા કરવી નહિ
અહીં સાધક મુનિને ઘેતવણી આપેલ છે કે મોહથી થેગથેલા સત્તારી
જીવો છે તેઓ શારીરિક અને માનસિક દુઝોથી ભરપૂર છે એમ
જાણી શાશ્વત સુખ અપાવનાર સમયભાવમાં અપ્રમત્ત રહી સુખમપાલન
કરવું સાધકોના હિત માટે ભગવતનો આ ઉપદેશ છે

आरंभं दुष्स्वमिण ति णञ्चा, माई पमाई पुण
एह-गच्छं उवेहमाणो सखस्वेसु उज्जु मारामिसंकी मरणा
पसुच्चइ ॥१४०॥

શબ્દાર્થ (૧) કુખમાં (૨) દિસાથી ઉત્પન્ન થાય છે (૩) નસી સાથે જાતમાં સદા નમ્ર રહેવું (૪) માયાવી- (૫) પ્રમાદી (૬) વારંવાર (૭) જ મમરણ (૮) ઠરે છે (૯) શબ્દ તથા રૂપાદિ વિષયોમાં (૧) રાજ-દેવ નહીં રાખતાં (૧૧) સરળ સ્વભાવી (૧૨) સાધક-જન્મ બંને સ્તુતિના (પરિભ્રમણના) ભયથી (૧૩) ઠરનાર (૧૪) મૃત્યુથી (૧૫) મુક્ત થઈ શકે છે ।

ભાવાથ - હં બુદ્ધિમાન શિષ્ય ! હિંસા-આરબજ સવ
દુઃખોને ઉત્પન્ન કરનાર છે એમ બાણી સદા ઉપયોગવત રહેવા જરૂર
છે જે માયાવી કષાયી, પ્રમાદી હિંસા કરનારા છોએ છે તે બારબાર
પ્રત્યેક યોનિસ્થાનમાં ઉત્પન્ન થઈ જન્મમરણરૂપ ચક્રાવામાં ફસાઈ
દુઃખોને લોખવે છે આવા પ્રકારના સસારી છોવોનાં દુઃખોને બાણી
સાધકે હિંસાથી દૂર રહેવું જે હિંસાથી દૂર રહી શબ્દાદિ વિવયોમાં
રાગદ્વેષ કરતા નથી એ ત્યાં નહકષાયી અપ્રમાદી, સમ્યક્ત્વી, સરળ
સ્વભાવી, જ મ અને મૃત્યુના ચક્રાવાથી બાજ પામનારા અને સમ્યક્
પ્રકારે સયમમા પ્રવૃત્તિ કરનારાઓ જ મૃત્યુના બંધથી મુક્ત થઈ
શકે છે સાવધ અનુષ્ઠાન જ દુઃખના હેતુ છે એમ બાણી સાવધ
પ્રવૃત્તિથી દૂર રહેવા આ ઉપદેશ છે આરબને જ સસાર પરિભ્રમણ
અને દુઃખનો ઉત્પાદક બાણી આરબનો સવથા ત્યાગ કરવો

ગૃહસ્થાશ્રમીઓએ પણ ભવિષ્યકાળના સુખો પ્રાપ્ત કરવા અદ્યપારભી, અદ્યપરિશ્રદ્ધી થવા ઉપયોગવંત રહેવું એ જ માનવભવનુ કર્તવ્ય છે.

અપ્પમસો કામેર્હિ, ઉવરઓ પાવકમ્મેર્હિ, વીરે આયુત્તે
 જે સ્વેયન્ને, જે પજ્જવજ્જાયસત્થસ્સ સ્વેયન્ને સે અસત્થસ્સ
 સ્વેયન્ને, જે અસત્થસ્સ સ્વેયન્ને સે પજ્જવજ્જાયસત્થસ્સ
 સ્વેયન્ને, અકમ્મસ્સ વવહારો ન વિજ્ઞહ, કમ્મુણા ઉવાહી
 જાયહ ॥૧૪૧॥

શબ્દાર્થ : (૧) પરના દુઃખના જાણનાર (૨) વીર સાધક (૩) આત્મ-સંયમ રાખનાર (૪) વિષયોમાં (૫) આસક્ત નહીં થતા (૬) પાપકર્મોથી (૭) દૂર રહે છે (૮) જે વિષયોપભોગ અનુકાનને (૯) શસ્ત્રરૂપ જાણે છે (૧૦) તે સંયમને (૧૧) જાણે છે (૧૨) જે સંયમને (૧૩) જાણે છે (૧૪) તે વિષયો-પભોગ અનુકાનને (૧૫) શસ્ત્રરૂપ જાણે છે (૧૬) કર્મરહિત પુરુષને સાસારિક (૧૮) વ્યવહાર (૧૮) હોતો (૧૯) નથી (૨૦) કર્મથી જ (૨૧) ઉપાધિ (૨૨) ઉત્પન્ન થાય છે

ભાવાર્થ :- જે વીર સાધક છે તે અન્યના દુઃખોને જાણનાર હોય છે જેમ પોતાને દુઃખ અપ્રિય છે તેમ અન્ય, જીવોને પણ દુઃખ અપ્રિય છે, ભયરૂપ છે તેમ જાણનાર અપ્રમાદી, આત્મ સંયમી બની પાત્ર ઇન્દ્રિયોના કામભોગોથી તથા પાપ કર્મોથી દૂર રહે છે, હિંમતી દૂર રહે છે કારણ કે શબ્દાદિ વિષય સેવનમાં જીવહિંસાદી પાપકર્મ અવશ્ય થાય છે તેમ તે જાણે છે આત્મા જ્ઞાનવાળા સાધક સંયમના સ્વરૂપને જાણે છે, જે સંયમના સ્વરૂપને જાણે છે તે વિષય-ભોગ રૂપ અનુકાનને શસ્ત્રરૂપ જાણે છે સંયમ એટલે અહિંસા, સત્ય, અગ્રીય, બ્રહ્મચર્ય, અપરિશ્રદ્ધિ આદિ સ્વરૂપ રમણતારૂપ ચારિત્ર પાલન, તે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવામાં સાધન રૂપ છે વિષયભોગો તે સંસાર છે

જન્મ-મરણરૂપ ચક્રને વધારનાર છે એમ બાણી વિષ્ણોપશોજથી નિવૃત્ત થવા સાધક તથા આત્માથી^૧એ પ્રયત્ન કરવો. કર્મ^૨રહિત થયેલ આત્માને સસાર-વ્યવહાર હોતો નથી. કર્મો જ ઉપાધિને ઉત્પન્ન કરનાર છે માટે કર્મ^૩ રહિત થવા આરભ અને પરિશ્રદ્ધથી^૪ દૂર રહેવા શ્રી સત્ગુરુનો આ ઉપદેશ છે

કર્મ^૧ જ પહિલેહાય, કર્મમૂલં^૨ જ જ છળં^૩ પહિલેહિય,
સખં^૪ સમાયાય^૫ શોઈ^૬ અંતેહિ^૭ અદિસ્સમાણે ॥ તં પરિન્નાય^૮
મેહાવી^૯ । વિદ્વન્તા^{૧૦} લોગં^{૧૧}, ચંતા^{૧૨} લોગસન્ન^{૧૩}, સે મેહાવી^{૧૪}
પરશ્મિજ્ઞાસિ^{૧૫} સિ-ચેમિ ॥૧૪૨॥

શબ્દાર્થ (૧) કર્મના (૨) સ્વરૂપને જાણી (૩) હિંસાવૃત્તિને (૪) કર્મની જડ (૫) સમજ દૂર કરવી (૬) સવ ઉપાય મહેલુ કરી (૭) રાજ અને દેવ (૮) જાણેથી (૯) દૂર રહે (૧) જાણી (૧૧) જુદિગાન (૧૨) જાણતના સ્વરૂપને (૧૩) જાણી (૧૪) શોકસહાનો (૧૫) ત્યાગ કરી (૧૬) જુદિગાન સાધક (૧૭) સયમમાં પરાક્રમ કરે (૧૮) એમ કુ કુ કુ

ભાવાર્થ :- સાધક આત્માએ કર્મના સ્વરૂપને તેમ જ હિંસા એ જ કર્મનું મૂળ છે, તેમ બાણી કર્મનો નાશ કરવો તથા કર્મ-જાધન ન થાય તેવા સવ ઉપાયોને મહેલુ કરવા રાજ અને દેવ જાણે આત્માનું જકિત કરનાર છે એમ બાણી હિંસાથી તથા રાજદેવથી દૂર રહેવા સામે મેહાવી વીર સાધકે શોકોના સ્વરૂપને બાણી (શોક-વ્યવહાર હિંસામય છે) તેમ જ શોકસહા (વિષયાદિ જાવો) વચેરનો ત્યાગ કરી જુદિગાન સાધકે સયમમાં પરાક્રમ કરતા થકા ઉપયોગ વત જની સયમ પાલન કરવું એમ કુ કુ કુ

॥ પ્રથમ ઉચ્ચેગ સમાપ્ત ॥

ખીજે ઉદ્દેશો.

જાહં^૩ ચ વુદ્ધિં^૪ ચ હહજ્જ ! પાસે, ભૂણ્હિં^{૨ ૧} જાણે પહિલેહ^૫
 સાયં^૭ તમ્હાડતિવિજ્જો^{૧૦ ૧૧} પરમંતિ નચ્ચા, સમ્મત્તદંસી^{૧૨ ૧૩ ૧૪} ન કરેહ
 પાવં^{૧૫} ॥૧૪૩॥

શુબ્ધાર્થ : (૧) હે આર્ય ! (૨) આ સંસારમાં (૩) જન્મ (૪) વૃદ્ધાવસ્થાના દુખોને (૫) દેખ (૬) અન્ય પ્રાણીઓની સાથે (૭) પોતાના સુખોનો (૮) વિચાર કર (૯) પ્રત્યેક પ્રાણીને પોતાના સમાન જાણુ (૧૦) એમ (૧૧) તત્ત્વવેત્તા મુનિ કલ્યાણકારી (૧૨) મોક્ષમાર્ગને (૧૩) જાણી (૧૪) સમ્યગ્દષ્ટિ (૧૫) પાપ-કર્મ કરે નહી

ભાવાર્થ :- હે આર્ય ! આ સ સારમાં જન્મ અને વૃદ્ધાવસ્થાનાં દુખોને જુઓ અને જાણો. જેમ પોતાને સુખ પ્રિય છે અને દુઃખ અપ્રિય છે તે જ પ્રમાણે અન્ય જીવોના સુખ દુઃખનો વિચાર કરવો, અન્ય સર્વ જીવોને પોતાના સમાન જાણી તત્ત્વજ્ઞ મુનિએ તથા સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોએ સર્વ જીવોની સાથે મૈત્રીભાવ વધારી, આત્મવત્ સર્વજીવોમાંની પોતાનો વ્યવહાર ચત્નાપૂર્વક, જીવોની દયા પાળતાં ચલાવવો જોઈએ આ માર્ગ પરમ કલ્યાણકારી મોક્ષમાર્ગ છે. એવું જાણી તત્ત્વદર્શી સાધક પાપકર્મ કરે નહી અને સદા ઉપયોગવત રહી સયમ પાલન કરતો રહે

ઉમ્મુંચ પાસં^૪ હહ મચ્ચિણ્હિં^{૨ ૧}, આરંભજીવી^૫ ઉમ્મયાણુપસી^૬
 કામેસુ^૮ ગિદ્ધા^૯ નિચયં^{૧૦ ૧૧} કરંતિ, સંસિચ્ચમાણા^{૧૨ ૧૩ ૧૪} પુણરેતિ
 ગબ્ભં ॥૧૪૪॥

શબ્દાર્થ (૧) આ મનુષ્યોદ્ધાર્તા (૨) મનુષ્યો સાધેના (૩) સ્નેહ-
નગ્ને (૪) દૂર કરે (૫) ગૃહસ્થો દિસાદિકથી (૬) આજીવિકા કરે છે (૭) આ
લોક અને પરલોકના મુખોની લાલસા રાખે છે (૮) વિષયભોજોમાં (૯)
આસક્ત બની (૧૦) કર્મોના બધ (૧૧) કરે છે (૧૨) કર્મોથી લિપ્તબની (૧૩)
વારવાર (૧૪) ગર્ભમાં (૧૫) ઉત્પન્ન થાય છે

ભાવાર્થ - હે યુનિ ! સાધક તમે અસંયતિ ગૃહસ્થો સાધેના
સ્નેહસબધ રૂપી બળથી દૂર રહે, કારણ કે ગૃહસ્થો અવધિસા
આદિ આરબથી આજીવિકા કરનારા છે અને આ લોક તથા પર-
લોકના વિષયાદિ મુખોની લાલસાવાળા છે. બળી ગૃહસ્થો કામભોજોમાં
આસક્ત બની, કર્મોના બધ કરી, કર્મ મળથી લિપ્તબની, કર્મ
સમય કરી વારવાર ગર્ભમાં આવી જન્મમરણ કરે છે એવું બધી
સસારી જીવોના સ્નેહપાશથી દૂર રહેવું તે જ સાધકને માટે હિતમરક
છે. સસારી જીવો સાધેના સબધ શ્રમણ વર્ગને સમયમત્ર બાધક છે
એમ બધી ગૃહસ્થોના સબધથી અલગ રહી જ્ઞાન-દર્શન ચારિત્ર વપ
રૂપ આત્મ સ્વભાવમાં ઉપયોગ રાખી સમયનું પાલન કરતા રહેવું
એ સાધકનો આચાર છે.

અધિ સે દાસમાસજ્ઞ દતા ણદીતિ મંદ્રહ બલં નાલસ્મ
સંગેઞ વેરં ઘટ્ટેહ અપ્પણો । ૧૪૫॥

શબ્દાર્થ (૧) અજ્ઞાની જીવ (૨) દાસવિનોદમાં આસક્તબની (૩)
પ્રાણીઓનો વધ કરી (૪) આનંદ (૫) માને છે (૬) આવા અજ્ઞાની જીવોના (૭)
સમય (૮) દર રજુ (૯) વેરની (૧૦) રૂઢિ થાય છે (૧૧) દિસાથી પોતાને
અન્યના આત્માની સાથે.

ભાવાર્થ :- અજ્ઞાની મનુષ્યો દાસવિનોદમાં આસક્તબની
પ્રાણીઓનો વધ કરી આનંદ માને છે એવા અજ્ઞાની જીવોના સમય
દર રજુ આવા અજ્ઞાનીઓના સમયી આપણામાં તેવા દિસાદિ

કાર્યોના ભાવો ઉત્પન્ન થવા સંભવ છે તેમ જ જીવહિ સાથી પોતાના આત્માની સાથે વૈરની વૃદ્ધિ થાય છે. એમ જાણી હાસ્યવિનોદ પ્રસંગમાં પણ અજ્ઞાનીઓની સોખત કરવી નહીં. હાસ્યવિનોદ તથા હિ સાથી આત્માનુ પતન થાય છે. શુણ્ણની હીનતા અને અવશુણ્ણની વૃદ્ધિ થઈ સંસારભાવની વૃદ્ધિ થાય છે એમ જાણવું

^૧તમ્હાઁતિવિજ્ઞો ^૨પરમંતિ ^૩ળચ્ચા ^૪આયંકદંસી ^૫ન કરેહ ^૬પાવં ॥૧૪૬॥

શબ્દાર્થ : (૧) તત્ત્વજ્ઞાની સાધક (૨) મોક્ષના સ્વરૂપને (૩) જાણી તથા નરકાદિગતિના (૪) દુષ્ટો (૫) જાણનાર (૬) પાપકર્મ (૭) કરે નહીં

ભાવાર્થ :- તત્ત્વજ્ઞાની સાધક મુનિ મોક્ષના શાશ્વતા સુખના સ્વરૂપને જાણી તથા નરકાદિ ગતિઓના દુષ્ટો જાણી તે દુષ્ટોથી છૂટવા તથા મોક્ષના શાશ્વતા સુખો પ્રાપ્ત કરવા પાપ કર્મ કરે નહિ. એ જ જ્ઞાન પામ્યાનુ ક્ષણ છે એમ જાણવું

^૧અગ્ગં ચ ^૨મૂલં ચ ^૩વિગિંચ ^૪ધીરે, ^૫પલિચ્છિદિયા ણં ^૬નિકમ્મદંસી ॥૧૪૭॥

શબ્દાર્થ : (૧) અગ્રકર્મ (૨) મૂળકર્મ (૩) આત્માથી અલગ કરે. (૪) ધીર પુરુષ (૫) કર્મોના ક્ષય કરી (૬) નિષ્કર્મ અવસ્થા જોનાર.

ભાવાર્થ :- હે ધીરપુરુષો ! મૂળકર્મ જ્ઞાનાવરણીયાદિ ચાર ઘાતિકર્મો અને વેદનીય, આયુષ્ય, નામ અને 'ગોત્ર' એ ચાર અઘાતિકર્મો કહેવાય છે તે અગ્રકર્મ પણ કહેવાય છે અથવા મોહનીયકર્મને મૂળકર્મ અને બાકીના સાત કર્મોને અગ્રકર્મ પણ કહેવાય છે તે આઠે કર્મોના સ્વરૂપને જાણી (કર્મથી જ સંસાર-જન્મ

જરા-મૃત્યુ રોગાદિ, પશ્વશ્વપણ, નિર્ધનતા, પ્રતિકૂળતા આદિ દુઃખોથી ભરપૂર શુભાશુભ અતિમાં ઉત્પન્ન થવું અને મુખદુઃખને ભોગવવા વિ.) કર્મોથી પોતાના આત્માને અલગ કરો કર્મોના નાશ કરી કર્મસ્થિત બનવાથી સદાચર આત્મસ્વરૂપ બાણી શકાય છે અને મોક્ષના સાધના સાદિ અનંત મુખ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, તેમ બાણે. મોક્ષનીશ કર્મ જીવેને સત્યનું જ્ઞાન થવા દેતું નથી. જ્યાં મુખી મોક્ષનીશની પ્રમજ્જા હોય ત્યાં મુખી અતિસ્મરણ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ પણ દુર્લભ બાણવી. જેમ બાણી અનાસક્ત બાવે રહેવા ઉપયોગવત રહેવું

૧ એસ મરણા ૨ પમુચ્ચહ, ૩ સે ૪ હુ વિદ્મમણ ૫ મુળી, ૬ ળોગસિ
૭ પરમદસી ૮ વિવિત્તજીવી, ૯ ઘસસે, ૧૦ સમિય, ૧૧ સદિય, ૧૨ સયા
૧૩ જપ ૧૪ કાલકલી ૧૫ પરિવ્યય ॥૧૪૮॥

શબ્દાર્થ (૧) મૂળકર્મ અમલકર્મના સ્વરૂપને બાણનાર (૨) પમુચ્ચી (૩) મુક્ત થઈ શકે છે (૪) એવા મુનિ (૫) સંસારથી કરવાવાળા (૬) લોકમાં મોક્ષનાં (૭) દષ્ટ બની (૮) રાત્રેપરચિત સમભાવથી જીવનારા (૯) ઉપદાન (૧૦) કર્મોના સમિતિમુક્ત (૧૧) જ્ઞાનમુક્ત (૧૨) અમલત રહેનાર (૧૩) કાળ કર્મથી સ્વાભાવિક સમયમાત્રમાં વીરતાપૂર્વક (૧૪) આજીવ વધતા રહે છે

સાવાચાર્ય - મૂળકર્મ તથા અમલકર્મથી સંસાર પરિબ્રમણ રૂપ જન્મ, જરા, મરણનાં દુઃખોના સ્વરૂપને વિવેકથી બાણનારા અને સંસાર પરિબ્રમણથી બાવ પામનારા મુનિઓ જ મરણથી મુક્ત થઈ શકે છે આ લોકમાં સારરૂપ મોક્ષના સ્વરૂપને બાણી (જ્યાં દુઃખનું નામ નિશાન નથી પરંતુ જ્યેષ્ઠ સાદિ અનંત મુખ રહેલું છે) રાગ અને દ્વેષ રહિત બની, ઉપર્યાત બાવ રાણી કર્મોનાં સમિતિ-મુક્ત બની વિચરે તથા જ્ઞાન મુક્ત-મત્તાવત બની કાળ પ્રાપ્ત થતાં મુખી પઠિતમરણને વ્યાહતા થતાં સમયમાં પરાક્રમ કરે જીવન પર્વત

પોતાનુ વર્તન અનારભી, અપરિગ્રહી રાખી સયમ પાલન કરવું તેમ જ અમૂલ્ય માનવલવને સફળ બનાવવા બાગૃત રહી આત્મ-હિતનુ સાધન કરે એ જ સાધકનો આચાર છે

^૨ ^૧ ^૩ ^૪ ^૫ ^૬ ^૭
 બહું ચ ^૮ ^૯ ^{૧૦} ^{૧૧} ^{૧૨}
 ઇત્યોચરણ મેહાવી સર્વ પાવકમ્મં ક્ષોસહ ॥૧૪૯॥

શબ્દાર્થ : (૧) નિશ્ચય (૨) બહુ (૩) પાપકર્મ (૪) કર્યા એમ વિચારી (૫) સંયમમા (૬) દહેતા (૭) ધારણ કરે (૮) સયમમા લીન બની (૯) બુદ્ધિમાન સાધક (૧૦) સર્વ પાપ (૧૧) કર્મેતિ (૧૨) ક્ષય કરે છે

ભાવાર્થ :- સાધક, સયમમાર્ગમા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપની વૃદ્ધિ કરતા થકાં, સયમપાલન કરતા કરતા કદાચ પૂર્વાના અધ્યાસથી વૃત્તિઓ સયમભાવથી બહાર બાય તો એમ વિચારે કે આ જીવે ભૂતકાળમા નિશ્ચયથી ઘણા પાપકર્મો કરી, અનત કાળથી ચાર ગતિ રૂપ સસાર પરિભ્રમણમા જન્મ જરા મરણ આદિનાં હુઝો બહુ લોગવ્યા એમ વિચારી સસાર પરિભ્રમણના હુ જોને નાશ કરવા માટે શ્રી ભગવંતે સયમ આરાધનરૂપ માર્ગ બતાવેલ છે. તેથી સત્ય માર્ગ રૂપ સયમમા દહેતા ધારણ કરી હવે પાપકર્મ કરીશ નહીં એવો નિશ્ચય કરે આવી રીતે પાપ કર્મથી નિવૃત્ત થઈ સયમ ભાવમા લીન બની બુદ્ધિમાન સાધકબુદ્ધિ સર્વ પાપકર્મેતિ ક્ષય કરી શાશ્વતા મોક્ષના સુજોને પ્રાપ્ત કરી લે છે તેમ જાણી આરભ પરિગ્રહથી નિવૃત્ત થઈ સયમભાવમા ઉપયોગ રાખવો અને કર્મનો ક્ષય કરવા તથા શાશ્વતા મોક્ષના સુજો પ્રાપ્ત કરવા માટે સાધકે સયમનુ પાલન કરવું

^૩ ^૨ ^૧ ^૪ ^૫ ^૬ ^૭
 અજેગચિત્તે સ્વલ્લ અયં પુરિસે, સે કેયણં અરિહણં પૂરિત્તે,

સે અણ્ણઘઘાણ અણ્ણપરિયાયાણ, અણ્ણપરિગ્ગહાણ, અણ્ણઘ
 ઘઘાણ, અણ્ણઘયપરિયાયાણ, અણ્ણઘયપરિગ્ગહાણ ॥૧૫૦॥

શબ્દાર્થ (૧) સસાર સુખાભિલાષી જીવ (૨) નિઘ્રવશી (૩) અનેક
 સંસ્કૃતિવિશ્લેષ કરે છે (૪) એ પુરુષ (૫) ચારણીમાં (૬) સમુદ્ર જળ ભરવાનો
 (૭) પ્રયત્ન કરે છે વળી (૮) એ પુરુષ (૯) અન્યને ખાસતાં માટે તથા (૧))
 અન્યને ત્રાસ આપવા માટે (૧૧) અન્યને પોતાને આધીન કરવા માટે (૧૨)
 અન્ય દેશનો નાશ કરવા માટે (૧૩) અન્ય દેશના ભોક્ષિને ત્રાસ આપવા માટે
 અન્ય દેશના ભોક્ષી ઉપર પોતાનો (૧૪) અધિકાર રાખવા માટે પ્રયત્ન કરે છે

ભાવાર્થ - સસાર સુખના અભિલાષી જીવો નિઘ્રવશી અનેક
 સંસ્કૃતિો વિશ્લેષો કરતા રહે છે એમ મુગલાઓ જાહેરવાના જળને
 ડોળીને ડોડે છે તેમ મુગતુષ્ણાના જળ સમાન, સસારી જીવો વિવેક-
 સુખ પાછળ ડોડખામ કરે છે વિવેચાભિલાષી જીવો ચાળણીની અદર
 સમુદ્રજળ ભરવાની કૌશિય સમાન વિવેચાદિ સુખો મેળવવાની ઇચ્છાએ
 અન્ય જીવોનાં વધ કરે છે, પરિતાપ આપે છે, પોતાને આધીન કરવા
 પ્રયત્ન કરે છે જનપદ-દેશનો નાશ કરવા તથા જનપદ દેશમાં રહેલા
 મનુષ્યોને પરિતાપ-ત્રાસ આપી પોતાને આધીન કરવાનો પ્રયત્ન કરે
 છે આવા પ્રકારે સસારી સ્વાર્થી મનુષ્યો પોતાના સુખને માટે
 અન્ય જીવોને દુઃખ આપીને પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા પ્રયત્ન કરે છે
 અસાની જીવો સુખ અભિલાષીઓ આવી રીતે જીવદિંસા કરી સસાર
 પરિશ્રમણ વધારી પોતાને જ દુઃખ ઉત્પન્ન થવાનાં કારણો બેઠ્યા
 કરે છે એમ બધી આત્માથી જીવોએ અભ્યારથી, અભ્ય પરિશ્રમથી
 થવા અને શક્તિ હોય તો અભ્યારથી-અપરિશ્રમથી બની આત્મ કલ્યાણ
 સાધવાના આ મનુષ્યભાવ રૂપી અમૃતજલસરને સફળ બનાવવા
 અશક્ત રહેવાની જરૂર છે

આસેચિત્તા યત્તમઠ્ઠં રૂપેયેગે સમુદ્ધિયા, તમ્હા ત
 યિદ્ધ નો સેવ નિસ્સાર પાસિય નાળી ઇચ્છાય વવળં

૧૪ ૧૬ ૧૭ ૧૫ ૧૮ ૧૨ ૨૦
 ણચ્છા, અણણં ચર માહણે, સે ન છણે ન છણાવણ, છણંતં-
 ૨૪ ૨૩ ૨૨ ૨૧ ૨૫
 નાણુજાણહ્ । નિવ્વિંદ નંદિ, અરણ પયાસુ, અણોમદંસી,
 ૨૭ ૨૬
 નિસણ્ણે પાવેહિં કમ્મેહિં ॥૧૫૧॥

શબ્દાર્થ : (૧) જીવો લોભના વશે અન્ય જીવોના વધ (૨) પરિતાપ આદિનું સેવન કરીને પણ (૩) કેટલાએક-ભરત મહારાજના આદિ સંયમમાં (૪) ઉદ્ધમવત થયા છે (૫) તેથી (૬) જ્ઞાની સાધક (૭) પ્રાપ્ત કામભોગોને (૮) સાર રહિત બાણી (૯) એક વખત જેનો ત્યાગ કર્યો તેની ધ્રુષ્ટા કરી (૧૦) ખીજા મૃષાવાદ દોષનું (૧૧) સેવન કરે નહિ (૧૨) જન્મ (૧૩) મરણ (૧૪) બાણી (૧૫) મુનિ (૧૬) સંયમમાર્ગમાં (૧૭) વિચરે (૧૮) કોઈપણ જીવની હિંસા કરે નહિ (૧૯) હિંસા કરાવે નહિ (૨૦) હિંસા કરનારાને અનુ-મોદન આપે નહિ (૨૧) સ્ત્રીઓમાં (૨૨) આસક્ત અને નહીં (૨૩) સાંસારિક આમોદપ્રમોદની (૨૪) ધણા કરે (૨૫) જ્ઞાનાદિઉત્તમ વસ્તુઓને પામી (૨૬) (૨૬) પાપકર્મોથી (૨૭) દૂર રહે

ભાવાર્થ - સંસારી જીવો લોભને વશ બની, અન્ય જીવોના વધ કરી, પરિતાપ આદિ દુઝો આપે છે, પરંતુ વિષયોપભોગો તથા જીવ હિંસા આદિ પાપ કાર્યોના કડવાં વિપાકો લાખા કાળ સુધી ભોગવવા પડે છે એમ શ્રી તીર્થ કર આદિના ઉપદેશથી બાણીને શ્રી ભરત ચક્રવર્તી આદિ કેટલાએક મનુષ્યો સસારભાવનો-સ્વજનો-સપત્તિ-રાજ્યાદિક-ઋદ્ધિનો ત્યાગ કરી સયમમાર્ગમાં ઉદ્ધમવત થયેલા છે એવું બાણી બુદ્ધિમાન સાધકોએ કામભોગોને નિસાર બાણી ત્યાગ કરેલાં તે ભોગોને પુનઃ અકુણ્ણ કરવાની ધ્રુષ્ટા કરીને ખીજા મૃષાવાદ દોષનું સેવન ન કરવું. સસારી પ્રત્યેક જીવોની પાછળ જન્મ તથા મરણ રહેલા છે જ્યાં જન્મ છે ત્યાં જરા અને મરણ આદિના દુઝો રહેલા જ છે એમ બાણી બુદ્ધિમાન વિવેકી સાધકે સયમમાર્ગમાં વિચરતા કોઈપણ જીવની હિંસા કરવી નહિ અન્ય પાસે હિંસા કરાવવી નહિ, હિંસાના કરનારાઓને અનુમોદન આપવું

નહિ સાંપ્રારિક આમોદ-પ્રમોદ બધા ક્ષિ સામય-અનય^૧ બાણી તેને
ત્યાગ કરવો સ્ત્રીઓમાં અનાસકત રહી જ્ઞાનાદિ ઉત્તમ વસ્તુઓને
પામી યાવત્ જીવન પાપકર્મોથી દૂર રહેવું આ ઉપરથી એ નિશ્ચય
થાય છે કે પાછલી વયે પણ સવયમ પ્રહણ કરી આત્મ કલ્યાણ કરી
શકાય છે એમ બાણી આત્માર્થી જીવોએ બાહ્ય તથા આંતર
પરિશ્રદ્ધ મમત્વ ઓછો કરીને અલ્પારથી, અલ્પપરિશ્રદ્ધી બની અથવા
તો સવયા આરભ પરિશ્રદ્ધને ઊંડી માનવજવ સક્રિય બનાવવા
ઉદ્યમવત બની આત્મકલિત સાધી દેવા ઉપયોગવત રહેવું એ જ
મનુષ્યજન્મની સાર્થકતા છે

કોદાહ માણ હણિયા ય વીરે, હોમસ્સ પાસે નિરયં મહંતં ।
તન્ઠા ય વીરે ચિરણ વહાઓ, ઈંદિજ્જસોયં લહુમૂપગામી ॥
ગથં પરિણાય રૂઢ્ઠા વીરે, સોપપારણાય ચરિજ્જ વંતે ।
સમ્મણ્ણ લુદું રૂઢ માણવેહિં, નો પાણિણં પાણે સમારંમિજ્જાસિ ।
સિ જેમિ ॥ ૧૫૨ ॥

શબ્દાર્થ (૧) વીરસાધક (૨) ક્રોધ (૩) બહુ કાર (૪) નાશ કરે
(૫) મોહને (૮) મહાન કુજોથી ભરેલ (૭) નરક ૧૫ (૬) કેવે (૬) તેથી
(૧) વીરસાધક (૧૧) ઈશ્વાથી (૧૨) નિશ્ચય થાય (૧૩) શોક સતાપ (૧૪)
છેલો (૧૫) મોક્ષપ્રાપ્તિ (૧૬) પરિશ્રદ્ધને અભિતર (૧૭) બાણી (૧૮) કમણી
(૧૯) ધીર પુત્ર (૨) વિષય વાસનાના સ્વરૂપને (૨૧) બાણી (૨૨) સવયમ
વિચરે (૨૩) ઇન્દ્રિયમન (૨૪) ઉચ્ચસ્થાન (૨૫) પ્રાપ્ત કરી (૨૬) આ
(૨૭) માનવજવ (૨૮) નહિ (૨૯) પ્રાણીઓના (૩) પ્રાણી (૩૧) વિરાધના
(૩૨) કરે

સાવાર્થ - વીર પરાક્રમી સાધક મુનિઓ । ક્રોધ, માન
તથા માયાનો નાશ કરી, મોહને મહાન કુજોથી ભરેલ નરક સ્વરૂપ
બાણે કપાયેથી નરકાદિ અધમર્ગત પ્રાપ્ત થાય છે, એમ બાણી

કષાયોનો ત્યાગ કરવો. તેમ જ હિંસાદિ કાર્થોથી પણ નરકાદિ અધમ-
ગતિ પ્રાપ્ત જાણી હિંસાથી દૂર રહેવું કષાય, હિંસા નથા પરિબ્રહ્મ
મમત્વ તથા વિષયવાસના આદિ સસાર વ્યવહાર આત્માને અહિત
કર્તા છે, એમ જાણી હિંસામય વ્યવહાર રૂપ સ્ત્રોત તથા શોક
સતાપને છેદીને એક ક્ષણનો વિલંબ કર્યા સિવાય મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે
તત્પર બની આસકત લાવો ત્યાગી ઇન્દ્રિય દમન કરતા થકાં સમિતિ
સહિત સયમપાલનમાં વિગ્રહવું આ મનુષ્યલવમાં સયમરૂપ ઉચ્ચ
સ્થાન પામીને કોઈ પણ પ્રાણીઓના પ્રાણની વિરાધના કરવી નહિ
એ જ સાધક આચાર તથા મનુષ્યનુ કર્તવ્ય છે. એમ જાણી શ્રી
ભગવંતના ઉપદેશને હૃદયમાં ધારણ કરી જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર,
તપરૂપ સંયમ આરાધનમાં ઉપયોગ રાખવો, આત્મહિત સાધવાના
પ્રાપ્ત થયેલ અમૂલ્ય માનવલવ રૂપી અવસરને સફળ બનાવવા જાગૃત
રહેવું. એમ હું કહું છું

બીજો ઉદ્દેશો સમાપ્ત

ત્રીજો ઉદ્દેશો.

સંધિ^૧ લોચસ્સ^૩ જાણિત્તા^૨, આયઓ^૪ વહિયા^૫ પાસ^૬ તમ્હા^૯
ન^૭ હંતા^૮ ન વિઘાયણ^{૧૦} । જમિણં^{૧૧} અન્નમન્નવિતિગિચ્છાણ^{૧૨}
પહિલેહાણ^{૧૪} ન કરેઈ^{૧૩} પાવકમ્મં^{૧૫} કિં તત્થ^{૧૭} મુળી^{૧૮} કારણં^{૧૬}
સિયા ? ॥ ૧૫૩ ॥

શબ્દાર્થ : (૧) અવસર (૨) જાણી (૩) જીવોને (૪) પોતાના સમાન
(૬) દેખો (૫) અન્ય જીવોને (૮) તેથી (૭) હણો નહિ (૮) અન્ય પાસે
હણાવો નહિ (૧૦) જો (૧૧) એકબીજાની શરમથી (૧૫) વિચારી (૧૩)
પાપકર્મ (૧૪) ન કરે (૧૫) તે શુ (૧૬) તેથી તેને (૧૭) મુનિ
(૧૮) કહી શકાય ?

સાવાર્થ - હે જમ્બૂ ! સુઅવસર પ્રાપ્ત થયેલ બાણી પ્રમાદ કરવો નહિ. તેમ જ કોઈ જીવોને દુષ્ણ ઉત્પન્ન થાય, લાગણી દુશ્મન, તેવા કાર્યો કરવા નહિ, જેમ પોતાને સુખ પ્રિય છે અને દુષ્ણ અપ્રિય છે એવી જ રીતે અન્ય જીવોને પણ સુખ પ્રિય છે અને દુષ્ણ અપ્રિય છે એમ બાણીને પોતાના આત્મા સમાન અન્ય સર્વ જીવોને બાણીને સ્વયં કોઈપણ જીવની હિંસા કરવી નહિ, અન્ય પાસે હિંસા કરાવવી નહિ અને હિંસા કરનારને બહુ બાણવું નહિ, પરંતુ ચત્તાવતે રહી સ્વયમનું પાલન કરવું એ કોઈ પરસ્પર એક બીજાની શરમથી અથવા તો ભયથી હિંસા ન કરતો હોય તો તેને શું મુનિ કહેવાય ? ન કહેવાય પરંતુ જ્યાં સમજણપૂર્વક સમ્યક્ત્વ સંહિત અણ્ણારથી તથા અપરિમહી જની પાત્ર મહાવ્રતોનું સમ્યક્ પ્રકારે સમિતિ મુનિ સંહિત સ્વયમનું-ચારિત્રનું પાલન થતું હોય ત્યાં જ મુનિપદ્મ બાણવું.

સમય તત્પુરેહાઈ અપ્પાણ ચિપ્પસાયઈ । અણ્ણપરમ
નાળી નો પમાયઈ કયાઈચિ, આયગુચે સયા ચીરે
જાયમાપાઈ આજઈ ॥ ૧૫૪ ॥

શબ્દાર્થ (૧) સમતાનો (૨) વિચાર કરી (૩) આત્માને પ્રસન્ન કરે (૪) જ્ઞાની (૫) સ્વયમર્થ (૬) કદાપિ (૮) પ્રમાદ (૯) ન કરે (૧૦) આત્મમુક્ત (૧૧) સદા (૧૨) વીરસાધક શરીરને (૧૩) સ્વયમ યાત્રાનું (૧૪) સાધન માની નિર્વાહ કરે.

સાવાર્થ - સાધક મુનિએ સમતાનો વિચાર કરી સમ્યક્ભાવે પોતાના આત્માને પ્રસન્ન રાખવો. જ્ઞાની સાધકે સમભાવરૂપ સ્વયમર્થ ક્યારેય પણ પ્રમાદ કરવો નહિ આત્માનું જોપન કરી ઇન્દ્રિયો તથા મન ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરી હ્રમેશ્ય ખીર જની પોતાના ઔદારિક શરીરને સ્વયમયાત્રાનું સાધન માની નિર્દોષપણે નિર્વાહ કરવો. (દેહ તંત્રના આસક્ત બાવથી નહિ) આ મનુષ્ય દેહ રૂપ સાધનથી

પાંચ મહાવ્રત રૂપ સંયમ પાલન થઈ શકે છે. જ્ઞાનસહિત સંયમ-પાલનથી આ સંસાર પરિબ્રમણ રૂપ જન્મ જરા, મરણ, આધિ, વ્યાધિ વગેરે દુઃખોના ઉત્પાદક એવા આઠ કર્મોના ક્ષય-નાશ કરી શકાય છે એવું જાણી સાધકોએ આત્માથીઓએ સતત ઉપયોગ રાખી આરભ પરિબ્રહ્મથી દૂર રહી સંયમપાલન કરવું એ જ માનવ-ભવનું કર્તવ્ય છે.

^૪ વિરાગં ^૩ રુવેહિં ^૫ ગચ્છિજ્ઞા ^૧ મહયા ^૨ ચુદ્ધુર્ણિં ^૬ ય
^૬ આગઙ્ ^૭ ગઙ્ ^૮ પરિણાય ^૯ દોર્હિં ^{૧૦} વિ અંતેર્હિં ^{૧૧} અદિસ્સમાણેર્હિં ^{૧૨} સે ન
^{૧૪} છિજ્ઞહ, ^{૧૫} ન મિજ્ઞહ, ^{૧૬} ન હજ્ઞહ, ^{૧૭} ન હમ્મહ કંચણં ^{૧૮} સન્વલોણ ^{૧૯}
 ॥ ૧૭૫ ॥

શબ્દાર્થ : (૧) મોટા (૨) સામાન્ય (૩) નાના રૂપોમાં (૪) વિરક્ત (૫) રહે (૬) આગતિ (૭) ગતિ (૮) જાણી (૯) બંનેમાં (૧૦) રાગદ્વેષ (૧૧) રહિત (૧૨) તે સાધક (૧૩) સર્વ લોકમાં (૧૪, છેદાય નહિ (૧૫) ભેદાય નહિ (૧૬) દ્વંદ્વાય નહિ (૧૭) હણાય નહિ (૧૮) ક્યાંઈ કોઈથી

ભાવાર્થ - જે કોઈ સાધક અતિમોહક દિવ્ય રૂપોમાં અથવા સામાન્ય રૂપોમાં તથા પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં આસક્ત થતા નથી સંસારના ગતિ આગતિ રૂપ પરિબ્રમણના સ્વરૂપને જાણી રાગ અને દ્વેષઆદિ કષાયોથી દૂર રહે છે એવા સાધક મુનિઓ સમસ્ત લોકમાં કોઈપણ અન્ય વ્યક્તિથી છેદાય નહિ, ભેદાય નહિ, અગ્નિથી બળે નહિ, વધ થાય નહિ આદિ પરાભવ પામે નહિ કારણ કે કષાય તથા વિષયભોગોથી દૂર રહેનાર સાધકને કોઈ જીવ સાથે વૈરબંધન થવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થતો નથી. જ્યાં વિષયભોગોની લાલસા નથી ત્યાં તેને પરિબ્રહ્મની જરૂર નથી પરિબ્રહ્મ નથી ત્યાં આરભ નથી આરભ નથી ત્યાં વૈરબંધન નથી જ્યાં વૈરબંધન નથી ત્યાં જન્મ, જરા, મરણ રૂપ સંસાર પરિબ્રમણ નથી. જ્યાં સંસાર પરિબ્રમણ નથી ત્યાં

જીવનમાં સુવાસ સાવવા માટે આપણે આપણા સ્વભાવમાં સન્નિવૃત્તિને સ્થાન દેવું રહ્યું એ માટે આપણે સુવાસિત વન વીતાવતા વ્યક્તિઓની સાથે હરિદાર્ઠ પણ કરીએ એમના જીવનની નકલ પણ કરીએ તો એને અનુચિત કહી સહાય નહીં સિદ્ધની ઉપદેશી હજાજ મારી નીકળી જવું એ બહાદુરીનું કામ ગણાયો. પણ ગણિયા પર સચારી કરીને નીકળવું એ કસક લેખાયો. બસ, તેવી જ રીતે સન્નિવૃત્તિની સાથે હરિદાર્ઠ કરવામાં પણ મેધતા રહેલી છે જ્યારે મૂખો સાથેની મિત્રતા અનુચિત-અમેશ્વરકર છે

જીવનને સુવાસિત બનાવવા માટે તમારે કઠોર બનવું પડશે. વાત બહુ વિચિત્ર જેવી લાગે છે તમારા કાન મૂક-કામળ બનવાનો ઉપદેશ સાંભળવા આવ્યા છે પણ હુ કહું છું કે તમે કઠોર પણ બનો કેમકે કઠોરતા પણ એટલી જ કામની વસ્તુ છે જેટલી કે કામળતા. જરૂર માત્ર એટલી છે કે આપણે એ માટેની તકને ઓળખતા શીખીએ. સમય આવ્યે કઠોરતા પણ સફળતા બની જાય છે તેમ જ્યારેક નમ્રતા અને કામળતા પણ કુશળ બની જાય છે

તમે કુખ વખતે કઠોર બનો પણ સંપત્તિ સંપન્નતા વખતે કામળ વસતના આચરન સાથે પ્રકૃતિ જ્યારે વન ઉપવનમાં નવું જ સૌન્દર્ય પ્રાપ્ત છે ત્યારે દરેક વૃક્ષ નવા પાંદડાથી નવપ્રસ્થિત બની જાય છે પરંતુ એ નવી સંપત્તિને પ્રાપ્તિ વૃક્ષ ફેટકું કામળ બની જાય છે એના પાંદડે-પાંદડે કામળતા-મૃદુતા હવાઈ નય છે પણ વસતની પૂર્ણપ્રકૃતિ વખતે જ્યારે ગરમી આવે છે અને કુદરતને બીરાણી મીઠા કાળની ભેડે પ્રકૃતિ પડે છે ત્યારે તમે નિરીક્ષણ કરશો તો તમને વનનું એકએક વૃક્ષ કઠોર દેખાશે. એના પાંદડામાં પણ અપેક્ષાકૃત વધુ કઠોરતા આવી જાય છે

હા તો તેવી જ રીતે તમે પણ સંપત્તિની શોધમાં કામળ બનજો અને જ્યારે વિપત્તિઓ આવી પડે અને એમાં તમે પીસાઈ રહ્યા હો ત્યારે એટલા કઠોર બનજો કે એ કુખકાલ ચક્ર ધસી જાય પણ તમારા મોં પરનો મહાકાટ ન તથા વિપત્તિના અમે તેવા સંયોગમાં પણ તમે હસી રહો એ પણ જાણો તો બેસકુજ દેખાય છે માનવ સંપત્તિ વેળાએ કઠોર બને છે અને વિપત્તિની શોધમાં મૃદુ-નરમ ક્યાંયથી દસ-વીસ હજાર મળી જાય તો હૃદય એટલું કઠોર બની જશે કે કોઈ પરિસ્થિતિવશ પોતાના જીવનની કુશળ કમળી તમારી સમક્ષ રૂંદ કરશે તો પણ એ હૃદયનો એક આજુ પણ પીગળશે નહીં અને કુશળની આધી આપતાં સંપત્તિનાં પાંદડાં ખરી પડશે અને જીવન

રેગીસ્તાન રણુની જેમ હૂઠા જેમ બની જશે ત્યારે જીવનમા એટલી નમ્રતા આવી જશે કે બધાયના ચરણો ચૂમવા તૈયાર થઈ જશે ચાદીના દુકડાઓ પાછળ લખટમા બ્રષ્ટ એવી વ્યક્તિની ગુલામી પણ સ્વીકારી લેશે

સપત્તિમા તો મિત્રો તમને શોધતા આવે છે જ્યારે વિપત્તિ ટાણે તમે મિત્રોની પાછળ દોડો છો આ જ મનુષ્યની મોટામા મોટી હાર છે એ વિપત્તિ ટાણે દુનિયાને યાદ કરે છે 'એ મને પૂછવા પણ ન આવ્યો. એને મેં બોલાવ્યો હતો પણ એણે મારા ઘર ભણી નેયુ સુદ્ધા નહીં' પણ આ જ સંજ્ઞાને તમે પૂછો કે જ્યારે અન્ય કોઈ બીમાર હતું ત્યારે તમે એની કેટલીવાર ખબર કાઢવા ગયા'તા ?

સાચી વાત તો એ છે કે માનવ સપત્તિ આવતા કઠોર બને છે અને વિપત્તિમા કામળ થોડાક વર્ષો પહેલાની એક વાત છે હું મારા ગુરુદેવ સાથે મુબઈ આવ્યો હતો તે જ વખતે આપણા સમાજના એક મોટા આગેવાન-લીડર-પણ મુબઈ પધાર્યા હતા સધતો એક સભ્ય એમની પાસે ગયો અને સમાચાર આપ્યા કે ગુરુદેવ કિશનલાલજી મંઉપાશ્રમા બિરાજે છે, તો નેતાજી બરાડી ઊઠ્યા 'નો ટાઈમ' અને એમની વાણીમા જાણે સત્તાનો નશો બોલી રહ્યો હતો

જ્યારે સપત્તિને સત્તા સાપડે છે ત્યારે એમા નશા કરતા પણ વધુ તેજ નશો આવી જાય છે તેથી એમના ઘરમા લક્ષ્મીનો રણુકાર હતો અને બહાર સમાજ તગ્ધી મળતું મોટું માન અને નેતાગીરી, આ બધા મળીને જ તો 'નો ટાઈમ' શબ્દો સરી પડ્યા હતા સમાચાર પહોંચ્યાનાર ભાઈ મારી પાસે આવ્યા અને કહેવા લાગ્યા, આપણા સમાજના નેતાઓ પાસે મુનિઓના દર્શન કરવા માટે સમય-કુરસદ નથી મેં કહ્યું આજ તો એમની મેવા છે. મુનિઓ પાસે આવી તેઓ પોતાની સમાજ-સેવામા વિધ્ન શા સારું પેદા કરશે ? અમ્તુ-જવા દો આ વાતોને ભાઈ!

ચાતુર્માસ વીત્યો થોડાક વર્ષો બાદ કરતા-કરતા અમે તે જ નગરમા પહોંચી ગયા કે જ્યાં આપણા સમાજના આ નેતા ગહેના હતા પણ એ દિવસોમા સમયના ગહેણ સાથે એમનામા પણ ધણો મોટો ફેરફાર થઈ ચૂક્યો હતો સપત્તિ વિદાય લઈ ચૂકી હતી અને નેતાગીરી પણ છીનવાઈ ગઈ હતી. અને જતા એમનો પેલો નગો પણ ઊતરી ગયો હતો હવે એ "નો ટાઈમ" વાળા સંજ્ઞાન પ્રતિદિન ઉપાશ્રમે આવવા લાગ્યા સવારે, બપોરે ને સાંજે

ત્રણે વખત સમાયિક પશુ કરતા હતા એ જોયું કે સંપત્તિની સાત માથી મળી છે તેથી તેઓ નિજ પોતાના રૂપમાં પાછા આવ્યા ગયા છે

પશુ હું કહીશ તમે સંપત્તિમાં નહીં પરંતુ વિપત્તિમાં કઠોર જનતા શીખજો. એક પ્રશ્ન પૂછું તમે આંખો-કેરી જનતાનું પસંદ કરશો કે નાગિયેર ? જુઓ તે બરા આંખો-પાછી કેરીને જરા દબાવશો કે એનો રસ બહાર નીકળી પડશે જ્યારે નાગિયેરને એમ દબાવવાથી એનો રસ બહાર નહીં નીકળે. હું તો ઇચ્છીશ કે તમે આંખો નહીં પણ નારિયેળ જ બનો. જીવનમાં કમરતા હશે તો વિપત્તિના સાધારણ એવા પ્રસંગે પશુ માનવહત્વથી વૈજન્ય રસ ટપ્પી પડશે અને જો હૃદયમાં વીરતા હશે તો અમે તેવો આશીર્વાદ કેમ ન લાગે પણ થિયું કહી ખૂટશે નહીં

હાને તમે નીચે પછડો એ ટક્કર આઈને પડ્યાઈને પણ ઉપર ઉછળશે ત્યારે આરીનું ઢેકું જમીન ઉપર નાખશે તો એ ત્યાં જ પડી રહેશે. તેમ વીર મનુષ્ય વિપત્તિની પછડો-ટક્કર આઈને પણ આજળ વધે છે અને કષ્ટર વ્યક્તિ ત્યાં જ હમણે થઈને પડ્યો રહેશે. વિપત્તિઓ સામે ઝડપવાની એનામાં તાકાત નથી હોવાની વાતને તમે કાપી દો. તેમ કપાયા છતાં તે પ્રકાર અપરો જ તેમ આપત્તિ-કાળમાં પ્રહારો ખમીને પણ સત પુરુષો પોતાના વિચારોની જ્યોતને જ્વલવા દેતા નથી

જનતા સતો વિચારોનો સદા વિશેષ કરતી રહી છે જ્યાં સુધી તેઓ જીવિત રહ્યા ત્યાં સુધી એમને અપમાનના કચા ખૂટકા પીવા પડે છે જનતા એમના માર્ગમાં કાંટા પાથરે છે પણ એ કટકા ઠીંકું માર્યા પર તેઓ નજે ફૂંચે પર આવી રહ્યા હોય તેમ આજ્ઞા પળમાં કાંટા વાળા પશુ મનમાં એક કોટિય વાગ્યો નહિ. તેથી જ સજીની વચ્ચે પણ એમને મજાકા રમ્યા જાવે. નથી. કાંટા વાળાનું હા હા હા પણ કાંટા વચામ્બાર પ્રત્યે દુર્લભ નહોતો સરકૂતના એક કવિએ સતના સ્વભાવનું ચિત્ર આપતાં કહ્યું છે કે

પૂષ્પ પૂષ્પ પુનરપિ પુનર્દર્શનમ્ શાસ્ત્ર ગન્ધમ્
 ઊગ્મ ઊગ્મ પુનરપિ પુનર્યાનુ ચયેશુ રુદ્ધમ્ ।
 વર્ગ્ય વર્ગ્ય પુનરપિ પુનર્ યાચનં કાંત યળમ્
 ન પ્રાપ્તાન્તેર્ઙ્ય પ્રક્રાંત વિવૃતિર્ઙ્યિત સમ્પન્નાનામ્ ॥

અત્નને તમે જમર શયે પડો પણ ડેડશીવાર એ બગસી એડશીવાર એ પોતાની મધુર સુખજોડાવો જ ર દમી પોતાને મસનારને પણ એ દોરમ

જ આપે છે કુવાડી વડે ચદનને કાપો પણ કપાતો ચંદન પોતાની સુવાસ આપવી તજતો નથી એ કપાતો ગયો તેમ કાપતી કુવાડીને પણ સુવાસિત બનાવતો ગયો શેરડીને ચાકુ વડે છોલવામા આવી, પણ જેટલી વાર એ છોલાણી એટલી વાર એની મધુરતા વધતી જ ગઈ અને જ્યારે એને કોલૂમા પીલવામા આવી ત્યારે એણે પેલા પીલનારને તો પાત્ર ભરીને મીઠો-મધુરો રસ જ આપ્યો.

સુવર્ણ-સોનાને જેટલી વાર અગ્નિમા તપાવશે એમ એની ચમક વધતી જ જશે તેમ સત સ્વભાવવાળો મનુષ્ય પોતાના માર્ગમાં કટક પાથરનારને પણ સુવાસ જ આપશે સત પુરુષ પર જ્યારે કોઈ લાઠીપ્રહાર કરે અને એથી ભલે એનું લોહી વહેતું થાય પણ જોવાનું તો એ છે કે એ વખતે એના મનમા શું વહી રહ્યું છે ? ત્યાં શું ધૂણા કે દ્રેપ તો વહેતો નથી ને ? ના, એવું કદી નહીં અને એના શરીરમાથી ભલે રક્તધારા વહી નીકળે પણ એના મનથી તો પ્રેમ-ધારા જ વહેશે એના અંતરના આશીર્વાદ જ વરસશે.

આને જીવનની સુવાસ કહેવાય, જ્યારે એક પ્રહાર કરનાર પ્રત્યે પણ આપણું મન પ્રેમથી છલોછલ અને ભલાઈનો બદલો ભલાઈથી જ વાળવો એ દાનવતા છે અને એમાય ભુરાઈનો બદલો ભલાઈથી વાળવો એ સતવૃત્તિ છે અને આપણી ભારતીય સંસ્કૃતિ તો એમા જ વિશ્વાસ ધરાવે છે આ જ વિશ્વાસના આધારે જ તો એ સાપને પણ દૂધ પાય છે સર્પ તો વિપ છાટે છે પણ એના વિપના બદલામા આપણે એને દૂધ પાઈએ છીએ.

એક સમયની વાત છે બ્રહ્મદત્ત બનારસનો રાજા હતો એના પુત્રનું નામ બ્રહ્મદત્તકુમાર હતું તક્ષશિલાના વિશ્વ-વિદ્યાલય (ગુરુકુળ) માં એણે અભ્યાસ કર્યો હતો તક્ષશિલા એ દિવસોમા પ્રાચીન વિદ્યાઓ માટેનું મુખ્ય કેન્દ્ર હતું કે જ્યાં ભારતના અમીર અને ગરીબ હજારો વિદ્યાર્થીઓ એકી સાથે ખેસી અભ્યાસ કરતા હતા ત્યાં જ બ્રહ્મદત્તકુમારે ભારતીય વિદ્યા અને કળાઓનું શિક્ષણ મેળવ્યું હતું પિતાના મૃત્યુ પછી કુમાર બ્રહ્મદત્ત ગાદીએ બેઠો એણે ગજ એવું કુશળતાપૂર્વક ચલાવ્યું કે રાત્રિમા કોઈ અપરાધી જ ન રહ્યો ન્યાયાલય-કોર્ટો કચેરીઓ ખાલી ખાલી જ રહેવા લાગી.

સાથે જ ગંભ્ય-વ્યવસ્થાનો આ જ આદર્શ હોવો જોઈએ પ્રજાને યથાયોગ્ય ન્યાય મળે, એ નીતિ આદર્શ ગણાશે પણ એથી ઊંચો આદર્શ તો એ છે કે રાત્રિમા અપરાધ, ગુનો જ ન થાય કોઈને એકબીજાની

હરિશ્ચંદ્ર કરવાની તક જ ન મળે. કુમાર અભાવે આમ જ કહ્યું એણે અપ-
રાધનાં મૂળને જ નાનૂદ ક્યો તેથી એના ન્યાયાલયનાં દ્વારો સુધી જ
રહેવાં લાગ્યાં.

આને તમારે ત્યાંના ન્યાયાલયનાં એકર આ સુધી આવી રહે છે કે
અહીંથી ખીરદી જામેથી રહે છે? જેમ ન્યાયાલયો વધતાં ત્યાં તેમ-તેમ અપ-
રાધા પણ જમણા જ વેચાથી વધતાં ગયા છે વહીયો વધ્યાં પણ અપ-
રાધાઓ એક ન થયાં હોય તે વધ્યાં ગઈ-ગઈમાં હોય તે પ્રતિજ્ઞાઓ
લઈને બેઠાં છે પણ વિચારવાનું એ છે કે શોએ કામ્ય છે કે વધ્યાં જનું
કદ તો એવી જ સાક્ષી પૂરે છે કે હોય તે જેમ વધ્યાં તેમ શોએ પણ
વધ્યાં જ છે તે વધારાં ચિંતિત્વા તો તેને જ કહી શકાય કે જે શોએને
આજ્ઞા કરે ન્યાયાલયનો આદર્શ ત્યારે જ સફળ કહેવાય કે અમારે સમાજમાં
અપરાધ-કલ્પ કાસો આજ આમ કુમાર અભાવે આવ્યા જ આવેલું
જનુકરણ કયું.

એક વાર કુમાર અભાવે રથમાં બેસી ક્યાંક જઈ રહેલો હતો. એ જ
રસ્તેથી કાલશ-નરેશનો રથ પણ આવતો રહ્યો હતો. એ રથમાં પોતે નરેશ
મસ્તિશ્ક બેઠો હતો. રત્નો સાંકડો હતો. બંને ગાંધુએ જામેલા વિચારો પર
તોને કાપતો-ખીરતો એ નાનકડો માત્ર જઈ રહ્યો હતો. રસ્તે એકલો
સાંકડો હતો કે ફક્ત એક જ રથ પસાર થઈ શકતો હતો. બંને રથ આ જ
રસ્તે કદાચ પડ્યા. બંનેને પોતપોતાની દિશામાં આવળ વધવું હતું.
એકમેક પ્રશ્ન એ હતો કે બંનેમાંથી કોણ આવળ વધે? બંનેની પછી હતી.
આવા અવસરોમાં જો દોવાના બંનેમાં કોણે આવળ બની જાય તો ફક્ત
તેસવાર જ એને આવળી ફેસશે. લાવી શકે પણ બંને રથના સારથીઓ
કુશળ હતાં એમને તેસવારનો ફેસશે મ દૂર નહોતો વાતોલાપ વાટાઘાટ
દ્વારા જે રત્નો નીકળી આવે એના માટે તેસવારને માફ કરવી એમાં એમને
અક કારનું કિંદશ ન થવાનો ભય હતો.

હા તો કાલશના સારથીએ કુમારના સારથીને કહ્યું તમે તમારો
રથ પાછો વાળો કેમકે મારા રથમાં કાલશ-નરેશ મસ્તિશ્ક બેઠેલા છે તે જ
વખતે કુમારના સારથીએ કહ્યું 'રથ તમારે પાછો વાળવો નેહીએ કારણ
કે મારા રથમાં કાલશના કુમાર અભાવે ગિરા પેલા છે. કુમારના સાર-
થીએ વિચાર્યું કીક બંને જ નરેશ છે તે પછી આયુ-સિંહર વડે એને

ફેસલો કન્વો નોઈએ જે વયમા મોટા હોય એમનો રથ પહેલા આગળ જમે એવો પૂછ્યુ -

“તમારા સમ્રાટની ઉમર શુ છે?”

કોશલના સારથીએ જવાબ વાળ્યો “ચાલીસ વર્ષ”

કાશીનો સારથી વિચારમા પડી ગયો કાણુ કે એનો નરેશ પણ આ જ ઉમરનો હતો એટલે વય એનો ફેમલો કન્વામા મદદપ બની શકી નહી પછી એણે રાન્ય-વિમ્તાગ્ના આધારે નિર્ણય લેવાનો વિચાર કર્યો. પણ ભાગ્યવશાત્ બનેતો ગળ્યવિમ્તાર એક જેવો સમાન જ હતો. પછી એના ધન, યગ, કુળ અને ગોત્ર એમ એક પછી એકની સરખામણી કરી જોવાઈ પણ બને સરખા જ-સમાન નીકળ્યા બનેમા સમાન બળ હતું પછી કુમારના સાથીએ પૂછ્યુ “વારુ ત્યારે, એ બતાવો કે તમારા રાજની સજ્જનતા કેરી છે?” જવાબમા કોશલનરેશના સારથીએ પોતાના રાજની સજ્જનતાનુ વર્ણન કરતા કહ્યું -

दलहं दलहस्स क्षिपति, मल्लिको मृदुना मृदु ।

साधंपि साधुना जेति असाधुं पि असाधुना ॥ १ ॥

पेतादिसो अय राजा भग्न उच्चादि सारथि ।।

કોશલનો સારથી પોતાના સમ્રાટની સુજ્જનતા સજ્જનતા બનાવે છે “નરેશ મલ્લિક કઠોર માણુસ માટે કઠોરતા અપનાવે છે, અને કોમળ વ્યક્તિઓ માટે મલ્લિક નરેશ હમેશા કોમળ મૃદુ રહ્યા છે” **वज्रादपि कठोराणि मृदुनि कुसुमादपि ।**” મારા સમ્રાટ કઠોર વ્યક્તિ માટે વજ્ર કરતા પણ કઠોર છે અને મૃદુ વ્યક્તિ માટે ફૂલની જેમ મૃદુ કોમળ બની જાય છે અમારા સમ્રાટે સાધુ સ્વભાવની વ્યક્તિઓને પોતાના સાધુ સ્વભાવે જીત્યા છે અને દુષ્ટોને એમણે દુષ્ટતા કરીને જીત્યા છે અર્થાત્ એમણે ભલાઈની સામે ભલાઈ વાપરી છે અને છે અને ખુરાઈને ખુરાઈથી દબાવી છે અમારા સમ્રાટ એટલા સજ્જન પ્રકૃતિ-સ્વભાવના છે કે એમના રાજમાં સર્વત્ર શાન્તિની શરણાઈઓ બજા-વાગી રહી છે માટે હે સારથી, તમે અમારા રથને આગળ જવા દો”

કુમારનો સારથી બોલ્યો “હા, તમે ઠીક કહો છો તમારા સમ્રાટની નીતિ સુદર છે પણ આટલાથી તમને રત્નો નહી મળી શકે, કારણુ કે તમે એક જ પક્ષનુ જ્ઞાન મેળવ્યુ છે” તો કોશલ નરેશનાસારથીએ પૂછ્યુ : “વારુ, તો હવે તમે તમારા નરેશની સજ્જનતા અગે કઈક બતાવો”

સારથીએ કહ્યું

અવકોષેમ લિને કોધં મસાધુ સાધુનામિમે ।
 મિમે કવરિય લામેન સચ્ચેનાલિક લાલિનમ્ ॥
 પતાલિસો અય રાક્ષા ભમગા લમ્યાલિ સારથિ ।

કુમાર અભદ્રાચનો સારથિ પોતાના સપ્રાટના સ્વભાવનો પરિચય આપી રહ્યો છે. અમારા નરેશ કોધને અક્રોધ વડે છોતે છે અને અસાધુ પર સાધુતા વડે વિજય મેળવે છે. કોધને ક્રોધ કદી છતી શકતો જ નથી. અગ્નિને શુ અગ્નિ જ વડે શમાવી શાન્ત કરી શકાય ખરે? વેરથી વેર કદી શાન્ત થઈ શકતું નથી એવું સારુ તો કામા રૂપી નીર-પાણીની જરૂર રહે છે.

અસાધુ સ્વભાવને છોતવા શુ આપણે પણ અસાધુ બનવું નોંધ્યો? છુરાઈને છોતવા માટે શુ ભલાઈને પણ છુરાઈમાં રૂપાંતર થવું પડે? ને ભલાઈ ભલાઈ રૂપે જ છુરાઈને છતી ન શકે તો પછી છુરાઈ પોતે જ શુ ખરાબ છે? પણ આવું જ નો બને તો દુનિયાના ખૂણે-ખૂણેથી ભલાઈ નાથી જશે-નાબૂદ થઈ જશે. કૂતરો માણસને કરડે તો શુ મનુષ્યે પણ કૂતરાને કરકવા જવું? માટે સાચું તો એ છે કે આપણે છુરાઈને પણ ભલાઈથી છોતવી નોંધ્યો.

હા તો કુમારનો સારથિ કદી રહ્યો છે. ‘અમારા કુમાર નરેશની સન્નિવૃત્તિએ દુર્ગંન વ્યક્તિઓની દુષ્ટતા ઉપર વિજય મેળવ્યો છે અને જે દીન અને સકુચિત દિલતા માનવીઓ છે એમને પોતાની દાનવૃત્તિ વડે છત્યા છે. અશીત એમની ઉદારતાએ દીનતાને છતી લીધી છે અને એમના સ્ત્રને મિથ્યા-ભાષીઓને છત્યા છે. મારા કુમાર નરેશ અસત્યને સત્યથી પરાજિત કર્યો છે. અસત્યથી સંઘર્ષ કરવા માટે આપણે અથા અને ત્યારે જ જમર આપણે સત્યને તથા અસત્યનો આશય લઈએ તો પછી અસત્યનો જ વિજય થશે ને? અસત્યને જોતાં જ ને આપણે સત્યનું રક્ષ દેશી દઈએ તો નિશ્ચય સમજવું કે આપણને એના પર વિશ્વાસ નથી.

અસત્ય જીવનની દુર્ગંધ છે ત્યારે સત્ય જીવનની શુગંધ છે. ક્રોધ જીવનની અકદી છે તો કામા જીવનની ખુશી છે. તમારું જીવન પણ શુરા સિવ ગુલામ બને અને જીવનના અણીદાર કાંટામાં પડવા છતાં તમે ફારમતા રહો એજ કામના છે.

દિનાંક

૨૧-૬-૫૮

જોન ઉપાધ્યય

મોટ મુબાઈ

આજતું પ્રવચન માનવથી સબધ ધરાવે છે દેવોની વાર્તાઓ તમે સાલળી છે તમે એમને શ્રદ્ધાની સાથે જુઓ છો પરંતુ જે ભૂમિ ઉપર આજે તમે છો એના મૂલ્ય અંગે તમે કદી વિચાર કર્યો છે ખરો ? એક વિચારકે કહ્યું છે કે 'ઈશ્વર પછી બીજું જ્ઞાન કોને અપાય ? ઈશ્વર પછીનું સ્થાન ન તો દેવોને મળી શકે તેમ ન બિચારા પશુઓને અને તો પછી નારકીઓની તો વાત જ શી કરવી, બીજું સ્થાન ન રાજા માટે છે, ન સમ્રાટ માટે, ન સૈનિક માટે તેમ ન સેનાપતિ માટે બીજું સ્થાન તો ફક્ત એક જ પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને તે છે માનવ

જૈન ધર્મ આત્મવાદી છે એ કોઈ પણ વસ્તુનો તોલ કરવા એસે તો તે વસ્તુનો બાહ્ય સૌન્દર્ય, ચમક-દમકનો તોલ કરતો નથી, એના તોલમા વસ્તુનો ઉપયોગ જ વધુ મૂલ્યવાન કરે છે તો જૈન ધર્મની દૃષ્ટિએ દેવ ભૂમિ કરતા માનવભૂમિનું મૂલ્ય વધુ છે જો કે ભૌતિક વૈભવ અને શક્તિ-તમા માનવ કરતા દેવોનું મહત્વ સવિશેષ છે તેમ છતાં માનવ એના કરતા પણ મહાન છે એની પાછળ એક રહસ્ય છે

તમે આરસ-પથ્થરની કૃર્ષી પર બેઠા છો આ ચીકાશવાળી કૃર્ષી તમને પસંદ છે પણ ખેતરની માટી પસંદ નથી કારણ કે એથી તમારા કપડા ગદા થાય છે પણ હા, એ યાદ રાખવું જોઈએ કે ખેતરની માટીમા ધાન વવાય તો ચાર મહીનામા એક દાણાના હજાર દાણા ઉગેલા તમને મળશે પણ જો તમે તમારા આ આરસ-પથ્થરની કૃર્ષી ઉપર ધાન વાવશો તો કેટલા દાણા મળશે ? બસ, આ જ રહસ્ય માનવ ને દેવ-ભૂમિમા છે

દેવભૂમિ સુદર છે પણ પેદાશવાળી નથી જ્યારે માનવજીવનની

ભૂમિ માટી કાળી છે અને કાળી માટી પેદાશવાળી હોય છે એમાં આત્મ સિદ્ધિના બી વાવણી તો તેવી પેદાશ થશે અને સારુ—નરસુ બી પણ તમે આ માટીમાં નાખી શકશો. મનુષ્ય જો વિશુદ્ધિ લાગી આવે તો તે જો તે પરપરિણતિથી અવીને સ્વપરિણતિ તરફ આવે છે તો તે એટલો ઉપર ઊઠી શકે છે કે સ્વર્ગની ઉંચાઈ પણ એ પર કરી લે છે. કારણ કે ધર્મની ઉદ્દૃષ્ટિ આરાધના માનવજીવનમાં જ સંભવિત છે નારકી વેદના—સાગરમાં સ્નેહ રહે છે એમને ધર્મતત્ત્વ સમજવાની કુરસદ જ ક્યાં છે ? તિર્થંકરમાં અધિકાર છે. ખુલ્લવનની કઈક પરાધીનતા અને કમજોરીઓ એમને ઉદ્ધત મદ્યત્રોતોને અપનાવવામાં શકે છે પણ પાપ—ફળને પ્રતિજ્ઞા એમની રજા છે. આજપણમાં એમને માતાનું દૂધ મળતું નથી શૂન્ય અને તરસને લીધે તેઓ સદા દુઃખી રહે છે.

શક્તિ—સામર્થ્યથી વધુ બાર એમને ખેંચવો પડે છે અને સાથે સાથે માર પણ આવે પડે છે એમનાં કામળ નસીરનાં નાથી દેવામાં આવે છે. આમ કષ્ટમય વાતાવરણમાં એ બિચારાઓને ધાર્મિક ક્રિયાઓનો મોઢા લગત સંભવ જનને નથી. કેવલ પ્રવૃત્તિ પ્રવૃત્તિ એમનાં રાગે છે. વિશ્વાસ અને વૈશ્વેશમાં દેવાને આધ્યાત્મિક જીવન તરફ જોવાનો કુરસદ જ છે ? એક માત્ર માનવ જ એવું પ્રાણી કે જે ધર્મ તત્ત્વોને સમજવાની અને જીવનમાં આચરવાની સમતા ધરાવે છે.

આજમની વાસ્તુમાં કહ્યું તો નારકી અને દેવ અવધિસાનના ધારક હોવા છતાં એમાં ગુણસ્થાનથી આવળ જઈ શકતા નથી. તિથ ચ એમનાથી આવળ આવવી શકે છે પણ પાંચમો ગુણસ્થાન વટીને આવળ જવાની ક્ષમતા તો એમનામાં પણ નથી એ તો મનુષ્ય તમે જ એટલું અત્રમળ છે કે શ્રી ગુણસ્થાન સુધી એની અગ્રાધ ગતિ છે અર્થાત્ જઈ શકે છે.

સર્વોચ્ચસિદ્ધિને અનુચર વિમાનવચ્ચી દેવ તેનીસ સાગરને વિસ્તર આગુધ્ય પામે છે મધુર સ્વ ની સંગીત લહેરોનો દિવ્ય આનંદ પણ એને ત્યાં ઉપસન્ન છે સાથે જ એનામાં એવી પણ શક્તિ છે કે પોતાના મનના પ્રશ્નોને મન પરમાણુઓ વડે સ્વચ્છ સુધી પહોંચાડી શકે છે અને સર્વશા દ્વારા અગ્રાધેશા આનંદિય જગ્યાને પણ એ સમજી શકે છે પરંતુ આ રાખવું જોઈએ કે આટલી વિશિષ્ટ શક્તિ ધરાવતો દેવ તેનીસ સાગર સુધી પણ ને કેવળજાન મેળવવા સારુ પ્રવૃત્ત કરતો રહે તો શું એ એમાં (પ્રજ્ઞામાં)

સફળ થઈ શકશે ખરો ? નહિ, કદાપિ નહીં આગમ વાણી એ માટે સ્પષ્ટ-
શબ્દોમા ઈનકાર કરે છે પણ એક નાનો સામાન્ય માનવી જો પોતાના
પુરુષાર્થને મોક્ષ તરફ કેન્દ્રિત કરે તો એક અતર્મુહત્તમા કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી
શકે છે

હવે તમે મનુષ્યજીવનનું મૂલ્ય આકી શક્યા હશે પોતાની સ્થિતિ
જોઈ તમે પોતાને હીણો સમજતા હશે પણ આગમવાણી કહે છે કે સ્વર્ગીય
સુપ્રમાઓમા પળતા દેવો પણ સદા ત્રણ વસ્તુઓની કામના કરે છે -

“તઓ ઠાળાઈ દેવા પેહેજ્જા

માણુસ મવં આરિય સ્વેત્તં સુકુલ જમ્મં ॥

સ્થાનાંગ સૂત્ર ઠા ૩

સ્વર્ગના દિવ્ય વૈભવમા વસતા દેવનું હૃદય જો વસ્તુઓ માટે અતુર
હોય છે તે છે મનુષ્યજીવન, આર્યક્ષેત્ર અને શ્રેષ્ઠ સદાચારી માતાની કૃપે
જન્મ પણ એ દેવી મજાનો વાત છે કે દેવ તો માનવ બનવા ઇચ્છે છે
ત્યારે માનવ ? એ તો દેવ બનવા સારું યત્નો કરી રહ્યો છે ત્યારે માનવ ?
એના તપ અને સયમનું લક્ષ્ય દેવોના પ્રાપ્ત કરવામા છે તમે દેવી અને
દેવોને પ્રસન્ન કરવા માટે ઉપાસના કરતા હો છો

અજ્ઞાનના આવરણમા જીવતા કેટલાક મનુષ્યો તો દેવોને પ્રસન્ન કરવા
માટે જીવતા પ્રાણીઓની બધી ચડાવે છે, પણ પ્રશ્ન એ થાય છે કે દેવોની
પાછળ થતી આ ઉપાસનાનું ખરેખર શું છે ? શું મનુષ્ય આઠ કર્મોથી આવૃત્ત
છે અને દેવ છ અથવા ચાર કર્મોથી ? આગમો સાક્ષી દે છે કે દેવ પણ આઠ
કર્મોની જળમા એટલી જ મક્કમતાથી જકડાયેલો છે જેટલો કે મનુષ્ય અને
ખીજ આત્માઓ આત્મવિકાસના ક્ષેત્રમા પણ દેવ મનુષ્ય કરતાં કેટલો
પછાત રહ્યો છે ! સાગરોપમાની સાધના હોવા છતાં એ ચોથા ગુણસ્થાનની
ભૂમિકાથી એક ઇંચ પણ આગળ વધી શકતો નથી હમણાં જ તમે એ
સાલણી ચૂક્યા છો

પણ હા, કેટલાક ભાઈઓ એમ કહે છે કે પુણ્યના ક્ષેત્રોમા તો દેવ
સૃષ્ટિએ મનુષ્યને પાછળ જ રાખી દીધો છે ને ! હા, આ તર્ક કઈક હદ
સુધી તો ઠીક પણ છે, પુણ્યનો પ્રભાવશાળી પ્રકાશ દેવને મળે છે એના
દિવ્ય રત્નોના વિમાન અને એના મુકુટના એક મણિનું મૂલ્ય એટલું છે કે
માનવલોકની સમગ્ર સપત્તિ મેળવીને પણ એક મણિનું મૂલ્ય ચૂકવી શકાય ન

નહી પોતાના હ ખડુ વિશ્વન સામાન્ય અને ચોક્કસ રીતે આપીને પણ ચક્રવર્તી હેતુ એક મહિ પણ ખરીદી શકવામાં અસમર્થ છે

આ તક પરથી તમે એ માની લો છો કે પુણ્યનો પ્રભાવ પ્રભાવ દેવ સુધિમાં વિદ્યમાન છે પણ ના તમે કઈક થાપ ખાવ છો તમારો આ તક કઈક અધૂરો છે પુણ્યનો પૂર્ણ પ્રભાવ દેવ નથી પણ એ તો દેવભિદેવ તીર્થંકરમાં છે અને એમનું જ એ અતિશય પૂર્ણ અર્થ છે કે દેવો અને દેવરાજ ઈન્દ્ર પણ એમની વાણી સાંભળવા સ્વયંથી મુત્તુચો-કમાં ચલ્યા આવે છે

દેવોની સભામાં સિદ્ધીની જેમ મજાના કરનાર ઈન્દ્ર તીર્થંકરની સામે દેવી રીતે બેસે છે એ તમે જાણો છો કે એક હરણી કરતાં પણ વધુ નમ બની એક આસન ઉપર એ વીનરાજની સામે બેસે છે આ છે તીર્થંકર દેવનો પ્રભાવ પુણ્યપ્રભાવ એ એક પ્રભ છે કે દોષદિને મૂકાવી દેવાની શક્તિ તો તીર્થંકરની આત્મ-શક્તિના ચરમ વિદ્યાસમાં છે એમના જનવ-ગાન અને જનવ દશનમાં જ એ શક્તિ છે કે દેવેન્દ્ર પણ એમના ચર-લોમાં નથી પડે છે તો ખજી આને પુણ્યનો પ્રભાવ શે કહી શકાય ?

આનો જવાબ એ હોઈ શકે કે દેવ શક્તિના આધર્મિક્તુ કારણ તીર્થંકર દેવની જનવ આત્મ-શક્તિ તો છે જ પરંતુ સાથે જ એમનું પ્રભાવ પુણ્ય પણ છે કારણ કે આત્મ-શક્તિનો ચરમ વિકાસ તો એક સામાન્ય જીવલણીમાં પણ વેટશે જ છે જ્યાં પણ એ જરૂરી નથી કે કોઈ દેવળી પહે દેવો આવે જ જ્યારે તીર્થંકર દેવ પાસે તો દેવરાજને આવડું જ પડે. આ એમના પુણ્યનો જ અતિશય છે અને પુણ્ય પ્રકૃતિનું સર્વો-ચમ પદ તે તીર્થંકરપણું જ છે આટલે એ નિશ્ચિત છે કે પુણ્યનો પ્રભાવ પ્રકાર મનુષ્ય જાતને જ પ્રાપ્ત છે દેવ જાતને નહી

આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં તો માનવ જાત કરતાં અમળ છે જ તીર્થંકરો અને જીવનારોની ઈનિદાસ એ જાનવે છે કે નેટલા પણ તીર્થંકર, પવનગર અને જીવનારો અથા છે તે જાણ મનુષ્ય પ્રાપ્તિમાં / પેદા થવા-છે કે હો દેવો પૈકી એક પણ દેવ તીર્થંકર થયો નથી. વનમાન અસપિષ્ણી કાળમાં હસ પાડેના અથા છે મેકડો અવસપિષ્ણી અને ઉત્સપિષ્ણી વચ્ચે અધારણુ ગીત ન ચનાર જાનાઆ જ્યારે જાને છે તો એના કાઈક / જાને

કદાચિત યતો આશ્ચર્યપ્રદ બોનાઓને જૈન પરિભાષામાં અછેરા કહેવાય છે. આ વર્તમાન કાળચક્રમાં આવી દસ ખીનાઓ બનવા પામી છે

જેમકે સામાન્ય રીતે સ્ત્રીઓ તીર્થંદર થઈ શકતી નથી પરંતુ મલ્લિ-નાથ નારીના જ રૂપે તીર્થ કર બન્યા પણ આવી ખીનાઓ કેટલીયે ઉત્સર્પિણી પછી કદાચ સભવિત બની છે પરંતુ શુ અનંત-અનંત ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણીઓની વચ્ચે એક પણ એવી ખીના બની છે કે કોઈ પણ દેવ અથવા નાગકો તીર્થ કર બન્યો હોય ? જવાબ હશે-નહી સર્વજ્ઞના અનંત જ્ઞાનમાં એક પણ એવું દૃષ્ટાંત નથી માટે એ નિશ્ચિત છે કે તીર્થંકરની સર્વોચ્ચ ભૂમિકા મનુષ્ય જ પ્રાપ્ત કરી શકે છે એક નિચારકે કહ્યું પણ છે કે ઈશ્વર એટલા માટે જ મહાન છે કે મનુષ્ય સમુ પ્રાણી એની ઉપાસના કરે છે અને મનુષ્ય એટલો મહાન છે કે એ ઈશ્વર બનવાને શક્તિમાન છે.

આ બધું બતાવવાનો અર્થ એ છે કે મનુષ્ય પોતાનું મૂલ્ય સમજી શકે. આગમમાં માનવજીવનની દૃષ્ટપ્રાપ્તિ અગે કથાનક આવે છે એક વખતે મહામુનિ ગૌતમ તારક મહાપુરુષ ભગવાન મહાવીર સમીપે પ્રશ્ન કરે છે : “ભગવન્, આ આત્મા અનંત ગુણોથી સસારસાગરમાં પરિભ્રમણ કરી રહ્યો છે અનંત અનંતવાર એ જન્મ્યો અને મર્યો પણ ખરો પણ ભગવન્, આ આત્માએ સૌથી ઓછા ભવ કઈ યોનિમાં કર્યા હશે ?”

આના જવાબમાં ભગવાન મહાવીરે જે કહ્યું તે અત્યંત મહત્વપૂર્ણ છે.

તેમણે કહ્યું “ગૌતમ, આ આત્માએ સૌથી અદ્ય ભવ મનુષ્ય જીવનના કર્યા છે કારણ કે મનુષ્ય બધા કરતા પ્રમાણમાં અદ્ય છે એ પણ નિશ્ચિત છે કે જે વસ્તુ કીમતી હોય છે તે જગતમાં અદ્ય પરિમાણમાં જ ઉપલબ્ધ બને છે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં બતાવ્યું છે કે અપેક્ષાકૃત અદ્યજીવી ગર્ભથી પેદા થતા મનુષ્ય છે કારણ કે સમસ્ત લોક ત્રણસો તેતાળીસ રાજ્ય ધનાકાર છે એમાં ફક્ત પિત્તાળીસ લાખ યોજનમાં વિસ્તૃત અઢી દ્વીપમાં જ મનુષ્યભૂમિ છે એમાં દસ લાખ યોજનના વિસ્તારમાં બે વિરાટ સાગરો લહેરાઈ રહ્યા છે, જ્યાં મનુષ્ય-વસતિ માટે કોઈ સ્થાન નથી ફક્ત પાત્રીસ લાખ યોજન-ભૂમિમાં મનુષ્યો વસે છે એમાં પણ હજારો લાખો યોજનમાં વિશાળકાય પર્વતો, નદીઓ-નાળાઓ છે તેમ હજારો માઈલ લાંબા ઘોર જંગલો છે આ બધા વચ્ચે મનુષ્ય વસે છે કેટલા અદ્ય અને સીમિત પરિમાણમાં આ આત્માને એકેન્દ્રિય, બે-ઇન્દ્રિય તે-ઇન્દ્રિય, ચતુરેન્દ્રિય,

જાસરી પડેન્દ્રિય અને સચી પડેન્દ્રિયના કેટલાય ભવો પસાર કર્યા પછી માનવજીવન મળે છે

॥

આગમ કહે છે માનવ દુર્લભ છે પણ આપણે અતુલ્ય કહે છે માનવથી સરતુ બીજુ કંઈ નથી. એક માણસની જરૂરિયાત બીજી યનાં એક હજાર હજાર થઈ જાય છે એક બોહિસમાં જમેા આદમીઓની જરૂર હતી એને સારુ એ હજાર વ્યક્તિઓની અરજીઓ જાવી હતી એક દિવસ માટે ને તમારે સાધકો જોઈતી હતી તેા ચાર રૂપિયા આપવા પડે છે પણ ને મનુષ્ય જોઈએ તેા ચાર આનામાં પૂરા દિવસનો મજૂર તમને મળી જશે એટલે એના જર્જ એ યેયો કે એક આદમીની અપેક્ષાએ સાધકોના કીમત વધુ છે

કપતા કરો એક આદમી પચાસ રૂપિયા કમાય છે તેા વરસભરની એની કુલ કમાણી થશે રૂપિયા હસેલી જને ને એ આજ કમે એ વરસ સુધી અવિરામ કમ કરેા રહે તેા એ સાઠ હજાર રૂપિયા કમાઈ શકશે. આ એના સમગ્ર જીવનનો નિયોગ છે જામ એક આદમીના જીવનની કિમત રૂપિયા સાઠ હજાર થશે. જ્યારે બીજા બાલુ એક હીરાની કિમત એક લાખ સુધીની પણ થઈ શકે છે તમે જ હવે વિચાર કરો કે માનવજીવનની કિમત થઈ કે એક જડ હીરાની ? પરંતુ આ પ્રશ્નના બી ન પાસાને પણ ચકાસો માની સો કે હીરાની કીમત એક લાખ રૂપિયા છે તે ક્યાંથી હસ લાખ રૂપિયાનો પણ હોઈ શકે પણ જાવા હ નરો હીરા ખરીદનાર મણુ માનવ જ છે જને એની કિમત ચુકવનાર પણ માનવ જ છે એટલે તમારે એ બૂધવુ ન જોઈએ કે હીરા કરતાં હીરાનો પારખનાર મોટો હેલ છે જને ને માનવમાં માનવતાની સજ્જ-સુજ્જ જાવી જાય તેા એ હીરાની કમકમે પણ શિક્ષી કરી શકે તેમ છે કીક ત્યારે જાણે આપણે માનવતા જાને પણ પણ કંઈક વિચાર કરી શકીએ

માનવતા

માનવ અને માનવતા વચ્ચે તે સો જ ફેર છે કે જોડેથી માટી અને માટીના પાણમાં. માટી જ્યાં સુધી પાણાનું રૂપ લેતી નથી ત્યાં સુધી એ સોજાપવાથી પણ જનતી નથી. તમારે ચકા પીરી છે તેા માટીમાં નહી પી શો પરંતુ માટી જ્યારે પાણાનું રૂપ લે છે ત્યારે જ તમે એનો ઉપયોગ કરી શકો છો. માનવશરીર પણ એક માટી જ છે પરંતુ માનવતા રૂપે ને એ

માટી ઢળાય છે તો એ દેવો માટે પણ પ્રિય બની જાય છે આગમમા કહ્યું છે કે —

“ દેવાવિ તં નમંસંતિ ”

દેવો પણ માનવને નમસ્કાર કરે છે પણ શું દેવ અસ્થિ અને ચામડી સારુ નમે છે ? શારીરિક સુદરતા તો માનવીની અપેક્ષા એમની કંને સહસ્ર ગણી વધુ છે સપત્તિમા પણ માનવ એમના કરતા ઘણો પાછળ છે, પરંતુ માનવમા સમાયેલી માનવતા જ દેવોને નમવા માટે વિવશ કરી મૂકે છે

સાકરમાંથી જો મીઠાશનું તત્ત્વ કાઢી લેવામા આવે અને મીઠામાથી ક્ષારત્વ (ખારાપણું) સમાપ્ત થઈ જાય તો એમા બાકી શું રહેશે ? માટીના ભાવે પણ કોઈ એને ખરીદશે નહીં એટલે માનવમા ન્યારે માનવતા અસ્ત પામે છે ત્યારે એ જીવનની પણ કોઈ કિંમત નથી બાદશાહ ઔરંગઝેબ કહેતો હતો

એમ તો હજારો-લાખોની સખ્યામા માણસો ફરતા જોવામા આવે છે, શકલ સૂરત (મોં) કહે છે અમે આદમીઓ છીએ પણ ઈસ્લામનિયતને ખોળશો તો તેવા ઈસ્લામ (મનુષ્ય) મળશે ? કે સત્ત્વ છે હજારમા એક પણ ન મળે. હા, તો માનવ ઘણા છે પણ માનવતાનો અભાવ છે.

આજના વિશ્વ-વિદ્યાલયોમા દર વર્ષે હજારો યુવકો પરીક્ષા પસાર કરે છે. પ્રતિવર્ષ વકીલ, બેરિસ્ટર-સોલીસીટર, ડોક્ટર, ઈન્જિનિયરની ડિગ્રીઓ અપાય છે પણ માનવતાની પરીક્ષામા પાસ થનાર કેટલા વિદ્યાર્થીઓ મળશે ? અને માનવતાની પરીક્ષા લેનાર કેટલી યુનિવર્સિટીઓ છે ? વકીલ, બેરિસ્ટર માટે યુનિવર્સિટીઓ મળશે પણ માનવતાની યુનિવર્સિટી ક્યા છે ? પરંતુ યાદ રાખજો માનવતા વિના બધી ઉપાધિઓ (ડિગ્રીઓ) ફિક્કી જ રહેવાની છે.

એક બહેન દાળ બનાવતા બધા મસાલા નાખે છે પણ મીઠું નાખવું ભૂલી જાય છે તો દાળનો સ્વાદ નહીં આવી શકે તેવી જ રીતે દૂધ કેશર નાખ્યું, બદામ પીસતા નાખ્યા પણ સાકરના અભાવે એ દૂધ પણ કિકકું જ રહેવાનું તેમ શરબતમા બધી સામગ્રીઓ નખાઈ છે પણ એમા થોડો ખરફ નખાય કે એનો સ્વાદ વધુ સરસ બની જાય છે

હા, તો મીઠા વિના જેમ શાક-દાળ ફિક્કા નીરસ લાગે છે, સાકર વિના દૂધ જેમ વ્વાદિષ્ટ લાગતું નથી અને ખરફ વિના જેમ શરબત તરી આવતું નથી તેમ માનવતા વગર માનવી પણ સદૃશ્યોથી શૂન્ય હશે એને

જીવનનો જ્ઞાનદ નદી મળે સક્ષાધિપતિ થયા છતાં પણ નો એનામાં માનવતાની મધુરતા નથી તે તે નીરસ જ દેશે. મધુ પામવા છતાં એને ખાલી ખાલી જ લાગશે—અનુભવ કરશે.

વિખ્યાત્યની તળેટીમાં મદ્યપિ સાત્ત્વકિનો આશ્રમ હતો યોગી વિદ્યાર્થીઓ એમના આશ્રમમાં અભ્યાસ કરતા હતા એમને પ્રકૃતિની ખૂબી દેવામાં ડેજરણી મળતી હતી તેમ જ્ઞાનનો ખુશ્કો પ્રકાશ મળતો હતો. પ્રાચીન યુગમાં આજની કોનેને સમી ડેજરણીપ્રણાલી નહોતી. ત્યાં રહેલો વિદ્યાર્થી આશ્રમની સિક્કા-દીકાની સાથે-સાથે આત્માના સ્વપ્રયોગને પણ અપનાવવાના પ્રયત્નો કરતો હતો એના અસ્તિત્વમાં ભૌતિક દુઃખાઓ કરતાં આત્માના સૌન્દર્ય બચી વધુ મદસ્વ રાખતા હતા.

તેમ જીવિના આશ્રમમાં યોગીક જમીન હતી અને યોગીક ગાયો પણ હતી. વિદ્યાર્થીઓ ગાયોનું દૂધ પીતા અને જમીનની ખેડ કરતા આમ જીવિ પાસે એમના શ્રમ અને સ્વાવશ્નનના પાઠ લખતા. જાકીના સમયમાં એમનું શિક્ષણ ચાલતું.

એક વખત બનારસનો રાગ વિક્રમ દેવ રાણી અને સેવકો સાથે એ બાલુખી પસાર થયો આશ્રમથી થોડેક જ દૂર વહેતી નદીના તટે રમ થોભેલો થોડો સમય વન-વિહાર કરી પછી જ્યાં ત્રમવા સારુ મેડા તે જ વખતે આશ્રમના વિદ્યાર્થીઓ લાંબી પસાર થયા એક વાદ્ય મીઠાઈ કરીને રાગને જીરિ પુરતે આપવા દામ લખાવ્યો પણ એણે એ કહીને કે આપને જે કંઈ આપું હોય તે આપના આચાર્યને આપજો, એનો ઉત્તર કર્યો. આમ લેવું એ અમારા નિયમ વિરુદ્ધ છે રાગ વિદ્યાર્થીના આ નિર્તોષપણાથી ખૂબ પ્રભાવિત થયો.

સપ્તમ ટાણે જ્યારે રાણી અને રાગ જલ-વિહાર બાદ રાજધાની તરફ પાછાં વળ્યા ત્યારે રાણીનો હાર ત્યાં જ રહી ગયો. યોગીક વારે આશ્રમના વિદ્યાર્થીઓ એ બાલુ ખાવ્યા સપ્તમાનાં સોનેરી કિરણોમાં ચમકતી કંઈક પીળી પીળા ચીજ એમની નજરે પડી. વિદ્યાર્થીઓએ હાર લઈ લીધે અને આશ્રમમાં પાછા ફર્યા. આચાર્યશ્રીને કહ્યું. ગુરુદેવ, નદીતટેથી આ વસ્તુ મળી છે ક્યાં રાખીએ એને? જીવિએ ધીમા પણ સાંત સ્વરમાં જવાબ વાલ્યો. જ્યાં ગાય બેસી છે ત્યાં એના ખીસે ટાંગી દો જોતો હશે તે એ લઈ જશે.

આ બાબુ વિક્રમદેવનો રથ જ્યારે નગરની સીમમા પ્રવેશ કરી રહ્યો હતો ત્યારે જ રાણીને પોતાનો હાર યાદ આવ્યો હાર ન મળતા એ ખૂમ ગભરાઈ. ગભરાટમા જ એણે રાગને કહ્યું 'હાર ધણુ કરીને નદીતટે રહી ગયો છે' રાગએ રથને પાછો વાળ્યો નદીએ પહોંચ્યા ને જોયું તો હાર ચૂમ હતો હાર ન મળતા એમની ચિતા વધી પડી શોધતા-શોધતા રાગ આશ્રમે પહોંચ્યો ઋષિએ કહ્યું. "સખ્યાટાણે વિદ્યાર્થીઓને કાઈક ચીજ મળી તો છે એ જુઓ ગાયના ખીને ટાગી છે તમારી હોય તો નેઈલો"

રાગએ જોયું તો હાર લટકી રહ્યો હતો હાગને પામી એનું મન પ્રકુલ બન્યું તે જ વખતે એના વિચાર-મણકા બદલાયા હું ભર્યો-ભર્યો છું છતાં ખાલી છું અને આ ખાલી છે છતાં ભર્યો-ભર્યો છે મારા એક નોકર કરતા પણ ઓછા ખર્ચે આ આશ્રમ ચાલી ગયો છે, છતાં બંધા કેટલા પ્રસન્ન છે, જ્યારે મારી પાસે વિશાળ રાજ્ય હોવા છતાં પણ પ્રસન્નતા અને શાંતિ મારા નમીએ નથી કારણ કે હું ભૂખ્યો છું, આ લોકો તૃપ્ત છે.

તો જેણે માનવતાનું અમૃત-પાન કર્યું છે તે સાધનોના અભાવમા પણ એક જાતની તૃપ્તિ અનુભવે છે હમણા જ તમારી સમક્ષ માનવતાનું એક નાનું ચિત્ર રજૂ કર્યું છે જેણે માનવતાના ભવ્ય દર્શન કર્યા છે તેણે જીવનનો ભવ્ય-નિધિ પણ મેળવી લીધો જ છે

મધ્યભારતમા સાકરેટરીનું પતીર બનાવે છે પણ જ્યારે એના નાના-નાના કકડા કરી એમા સાકર મેળવાય છે ત્યારે એને પતીર કહેવાય છે તેમ માનવમા પણ જ્યારે સદ્ગુણોની સાકર ભળે છે ત્યારે મનુષ્યત્વ આવે છે અને માનવતા આવવાની સાથે જ માનવ ચમકે છે

એક પાકીટ છે એની કિંમત એક રૂપિયો છે પણ એમા જે દસ હજારની નોટ ભરી દેવાય તો એની કિંમત દસ હજારની થઈ જશે એમ આ માનવ તો ખાલી પાકીટ સમાન છે પરંતુ એમા દયા, પ્રેમ, ઋણુના સદ્ગુણો ઊતરી આવે તો અને ત્યારે એની કિંમત સહસ્રગણી વધી શકે છે પાશ્ચાત્ય વિચારક બોર્ન કહે છે કે "મારી નજરમા માનવતા મોટી છે અને માનવ તો એની સામે ઘણો નાનો લાગે છે"

આજે માનવતાવાદની જ આવશ્યકતા છે જે માનવમા માનવતાની પ્રતિષ્ઠા મૂકી શકે એમ તો આજે મિશ્રમા સામ્યવાદ, સમાજવાદ, પૂજવાદ, સામ્રાજ્યવાદ, ગાંધીવાદ એવા અનેક વાદો પ્રચલિત છે, પણ જેવાનું એ છે કે આ

વાદ્યોએ માનવતાના વિશ્વસમાં ફેરશે ફાળો આપ્યો છે આને તો એવા માનવતા-વાદી જરૂર છે કે જે માનવને માનવતા સમીપ દેરી લઈ જઈ શકે-

સૌ કોઈ માનવરૂપે જ જ મે છે એ પૈકી થોડાક તો નર-રેવ અને છે થોડાક નર-પિશાચ અને છે તો થોડાક નર-પશુ પક્ષુ. આનો અર્થ એ થયો કે દહે તો સૌ માનવ છે પણ વિશ્વના કશેડો માનવીઓ પ્રત્યે જેનું મન વત્સલ્ય અને પ્રેમ વહેવડાવે છે એનો વિશ્વ-પ્રેમ જ એને વિશ્વ-માનવ બનાવી દે છે પરંતુ જ્યારે મનુષ્ય પોતાની શક્તિઓને સફાર બમ્પી વાળે છે છુદ્ધિ અને શક્તિનો ઉપયોગ જન્યોનું શોષણ કરવામાં કરે છે ત્યારે એ માનવતાવિહીન માનવ બની જાય છે

માનવમાં જ્યારે ચક્ષુસી-શ્રુતિ જાગે છે ત્યારે એ નર-પિશાચ બની જાય છે માનવ-આકૃતિમાં ફરતા આવા જન્ય તો તમને હજારો મળશે. એમનામાં પશુતા બોલી રહી હોય છે તેમનાં કાર્યોની પાછળ વિવેક-શક્તિનો અભાવ છે તેઓ નર-પશુ છે પછી કાંતેને તેઓ માનવ-દેહધારી કેમ ન હોય. એમની અવિચારી કાર્યશૈલી પશુતાને જન્મવે છે જન્યમાં એટલા માટે જ આવા લોકો માટે ગંધેડા ને બળદ-ખૂટ જેવા સજ્જનો પ્રયોગ થાય છે

કોઈ મનુષ્યને પશુ કહેવાશે તો એ ખીજશે. મનુષ્ય માટે જ્યારે પશુત્વનો પ્રયોગ થાય છે ત્યારે એમાં એને શરમાવનારી વાત અને છે પરંતુ આમાં મનુષ્ય માટે જ નહીં અપિતુ પશુ માટે પણ શરમાવનારી વાત અને છે એક વિચારક કહે છે માનવમાં જ્યારે નૈતિકતાની અભાવ જાગે છે એનું મન જો અર્થારક્ષિત છે ખીજના કુખરદ નિકાળી એના મનમાં સ્વ એ જ અનુભૂતિ થાય છે તો એ મનુષ્યને કે દેવ કહી શકીશ. પરંતુ સત્તા અને સ્વાર્થસુખે જોણે માનવતાની કત્તા કરી છે ખીજને કચરી પછી જેનું મોં મલકાય છે ખીજને કુખરદથી છટપટાતા જોઈ જેના હૃદયમાં આનંદ અનુભવાય છે એવા માનવને કે પશુ પક્ષુ કહી શકીશ નહીં કારણ કે એમાં પશુ-જન્યત્વ અપમાન છે

માની લાઈએ કે પશુ અસભ્ય-જન્યત્વમાં પળે છે એને વિદ્યાન-અભાવ મળી નથી. એટલા માટે જ આપણે પશુઓને અસભ્ય કહીએ છીએ અને સિફતે અસભ્યતામય પણ અસભ્ય સિદ્ધમાં પણ એટલો તો વિવેક છે કે એ તે પોતાના સજાતીય પશુનો શિકાર કરતો નથી. પણ સભ્યતા અને સહારોનો આ સ્વરે જન્યોપ કરનાર માનવ પોતાના જ સજાતીય માન-

વતો એ રીતે શિકાર કરે છે કે પિશાચ પણ એથી શરમાઈ જાય આ છે માનવની સભ્યતાનો નમૂનો

એક વખતની વાત છે થોડા-એક અંગ્રેજ લોકો અજાયબ-ધર જોવા ગયા ત્યાં સિંહ અને વાઘ-વરૂની ગર્જના સાંભળી તેઓ બોલ્યા 'શતાબ્દીઓ વીતી ગઈ' પણ આ હેવાન તે હેવાન જ રહ્યા' અજાયબ-ધર જોઈ તેઓ બહાર નીકળ્યા અને ખિરસામા હાથ નાખ્યા કે ચમક્યા એમનું ખિન્ન કપાઈ ચૂક્યું હતું ખજર પડી કે કાઈ ભલા આદમીએ એમના ખિન્ન પર હાથ માર્યો હતો પાંચસો રૂપિયાનું પાકીટ ગૂમ થયું હતું. તે જ અંગ્રેજો કહેવા લાગ્યા 'આ બિચારા પશુઓએ તો ખિરસા કાપવાની કળા તો શીખી નથી'

હા, તો જ્યાં સુધી મનુષ્યમા માનવતા છે ત્યાં સુધી એ દેવ છે પરંતુ માનવતાની મર્યાદા ઓળંગી જ્યારે એ પતન તરફ વળે છે ત્યારે એ પશુ કરતા પણ વધુ અધ પતન કરી ચૂકે છે દુરાચારી માનવને પશુ કહેવો એ પશુનું અપમાન કરવા સમાન છે, કારણ પશુ-જગતે આજ સુધી પોતાની મર્યાદાનો ત્યાગ કર્યો નથી જો કે પશુઓ પાસે નથી મઠ કે નથી મજલ્દ કે નથી મંદિર ન એમની કેળવણી સારું શાળાઓ અને કોલેજો છે તેમ છતાં પણ એમની વ્યવસ્થા સુદર છે અને તેમણે એમની વાસના-પૂર્તિમા પણ સમયની મર્યાદા છે જ્યારે શાળાઓ અને કોલેજોમાં વર્ષો સુધી ભણેલો આદમી પણ આજ સુધી સમય-મર્યાદાને પિછાની શક્યો નથી.

હા, તો તમે માનવતાને પારખો માનવશરીર ફેટલું સૌમ્ય છે, એના પર હિંસાનું એક પણ ચિહ્ન નથી, તેની પાસે મિહ સમા નખ નથી તેમ નથી એની પાસે કૂતરા જેવી ફાડી ખાનાર તીક્ષ્ણ દાંત ગાય જો કે સીધું અને સરળ પશુ છે છતાં એની પાસે હિંસાના સાધન તરીકે તીક્ષ્ણ શી ગડા છે સિંહની પાસે તીક્ષ્ણ નખ છે, કે જેના વડે એ શિકાર કરે છે કૂતરા પાસે ફાડી ખાનાર દાંત છે પણ માનવ-દેહ ફેટલો રમ્ય છે એ અહિંસાનું પ્રતિક છે પરંતુ એ જ સૌમ્ય માનવીએ એટલે જોખ સમા લય કર સહારક શસ્ત્રોનું આજે નિર્માણ કર્યું છે.

સાપ લય કર ગ્રાણી છે એની દાદમા લય કર વિપ છે અને એ મનુષ્યના ગ્રાણ પણ લઈ લે છે પરંતુ વિચારવાનું એ છે કે સાપ દ્વારા ઋશ દીધેલી વ્યક્તિ વધારે મરી છે કે સ્વયં માનવ દ્વારા વધુ કપાઈ છે ?

ધર્મિદાસ સાથી પૂરે છે કે માનવીએ જોટલા મનુષ્યોનો સહાર કર્યો છે તેટલો સહાર પશુઓએ પણ કર્યો નથી સાચે જ માનવતાવિહીન માનવ સાપ કરતાં પણ વધુ ભયકર છે અને સિદ્ધ કરતાં પણ વધુ દૂર

માનવમાં જે માનવતા હોત તેો લગવાન મદદારીરના કાનેમાં ખીલા શ્યા માટે ઠોકાત ? ચમને શ્યા માટે વનવનમાં ભટકવું પત ? ઇશને કોણ પર અગવન્ય માણસ જ હતો અને સોફેટીસને વિરોધ પાસે પાતાર પણ નહીં પણ માનવ જ હતો એમનો આકાર તે એ બતાવતો હતો કે એ મનુષ્ય છે પણ એમની પ્રકૃતિ-સ્વભાવને પૂછે એ શું જવાબ આપશે ? એમની પ્રકૃતિ માનવ-મારીથી નહીં પરંતુ દાનવ-મારીથી થઈ હતી. મારીને મનુષ્યનો આકાર મળી જવામાં કરી વિશેષતા નથી એમ તેો રાવણ પણ મનુષ્ય હતો અને રામ પણ મનુષ્ય જ હતા અને વચ્ચે ઈસો ફેર હતો ? એક શરીરની આકૃતિ માત્રથી મનુષ્ય હતો તે બીજો જીવન સુખષ દ્વારા માનવ કહેવાયો. એકના માનવ-યોગ્ય (વચ્ચે)માં દાનવતાનું રૂપ દેખાયું હતું તે બીજાના દિવ્ય જીવનમાં માનવતાનો પ્રકાશ અમંગી રહ્યો હતો.

માનવતાની શોધમાં

માનવમાં જ્યારે માનવતાનો પ્રકાશ ઓલવાઈ જાય છે ત્યારે ત્યાં અંધાર જ વાળી રહી જાય છે અને ત્યાં અંધાર છે ત્યાં અંધામય છે આપણે ત્યાં સાધુઓની કમી નથી વેમ નથી ગુસ્સાઓની નથી નેતાઓની કે આગ્યોની. તેમ છતાં સમ્રાટવ પેશીવાદ, ભતિચાદનાં ભૂત કારતમાં હવાપેશી પડ્યા છે આ જ જીવતાનગત દાનવોએ લાઈન દામે ભાઈ મરાળો છે અને એ રૂપીઓ વચ્ચે ખાડો પેલો છે ભતિવાદે આપણામાં લાઈન રજી છે પાંચવાદના નામે પણ લગી ભૂકણ છીએ. પ્રાંતવાદને લઈને મદારાષ્ટ્ર અને મુજવાતે બોલીની હોળી રમી છે

અમે હિંદુ છીએ યુક્તમયાન હોએ જોન હોએ શીખ હોએ ખારસી હોએ ખિમ્તી હોએ પણ શું મનુષ્ય નથી ? બીજા બાબુ અમે મદારાષ્ટ્રી હોએ, મુજરાતી હોએ દક્ષિણી હોએ ઉત્તર કારનીય હોએ પ તમી હોએ સિંધી હોએ, પણ શું ભારતીય નથી ? આપણી ત્રિચારવાની રીત જ બોલી (વિખીત) છે આપણે કઠાઓમાં પહેલાઈ ગયા હોએ. અને એ રીતે રિચારવાને ટેવાઈ ગયા હોએ. અખડ માનવતા આપણા મગજમાં પેસી જ નથી

કોઈએ જો હિન્દુના ઘેર જન્મ લીધો છે તો એના શિરે હિન્દુત્વ સવાર થઈ જશે ચોટલી અને જતોઈ રાખવી જરૂરી બનશે કોઈ પણ બાળક પોતાની માતાના પેટમાં આવે છે ત્યારે હિન્દુ અથવા મુસલમાન દર્શાવતું કોઈ નિશાન લઈને આવતું નથી આજ સુધી મનુષ્ય એવું કોઈ મશીન બનાવી શક્યો નથી કે કોઈ બાળક અગે એમ બતાવી શકે કે એ હિન્દુ છે કે મુસલમાન છે પ્રકૃતિને આગળે એવો કોઈ ભેદ નથી પણ એને શી ખબર હતી કે આ મનુષ્યના બાળકને જે પૃથ્વીગૃહનો અધિષ્ઠાતા બનાવ્યો છે તે આ પૃથ્વીને એશિયા, યુરોપ, આફ્રિકા વગેરે દુકડાઓમાં વહેચી નાખશે અને એ દુકડાઓમાં પણ ભારત, પાકિસ્તાન, જર્મન, જાપાન, ઇંગ્લેન્ડ, આફ્રિકા, અમેરિકા જેવા નાના-નાના દુકડામાં ભેદી નાખશે અને એ દુકડાઓમાં પણ પબ્બલ ને સિંધના દુકડા, ગુજરાત ને મહારાષ્ટ્રના દુકડા, બંગાળ ને બિહારના દુકડા કડી દેશે ? અને એને એની પણ ક્યા ખબર હતી કે માનવનું આ બાળ જે માનવસમાજનો સભ્ય હશે તેને જ હિન્દુ મુસલમાનના રૂપમાં બદલી નાખશે ?

પરંતુ માનવતા આપણને આ બધા ભેદો કરતા ઉપર અભેદ તરફ દોરી લઈ જાય છે ખડોમાં અખડ તત્ત્વનો સાક્ષાત્કાર માનવતા વડે જ સંભવી શકે છે આપણે જ્યારે પોતાને જાતીય, પ્રાતીય અને રાષ્ટ્રીય દિવાલોથી ઉપર ઊઠીને જોતું ગરૂ કરીશું ત્યારે જ બધા સંઘર્ષો સમાપ્ત થઈ જશે પોતાને જ્યારે કંઈકાઓમાં વહેચાયેલા જોઈએ છીએ, ભારતીય અને પાકિસ્તાનના રૂપમાં નિહાળીએ છીએ ત્યારે મનમાં સંઘર્ષ-જ્વાલા ઊઠે છે એક અમેરિકન જ્યારે કોઈ રશિયનને જુએ છે તો એ ટોપાયમાન બની જાય છે

આપણે જ્યારે સમગ્ર માનવ-જાતિને એક રૂપે જ જોવાનો અભ્યાસ કરીશું અને કંગડો મનુષ્યો વચ્ચે વ્યાપ્ત માનવતાને પિછાનીયું ત્યારે જ સમ્રદાયવાદ, પ્રાતવાદ, ભાષાવાદ, અને ગણવાદની દિશાએ એક પછી એક તૂટતી જોવા મળશે સમ્રદાયવાદ અને પ્રાતવાદને લઈને થતા દુરલ્લડો પણ સમાપ્ત થઈ જશે ગણવાદના ન્યાય કાન્ટે થતું મદાયુદ્ધ બંધ થશે અને માનવ માનવતાની હયા તમે ગાંધિનો ત્રાસ લઈ શકો.

દિનાં

તા ૩૧-૮-૧૯૫૮

જોન ઉપાધ્યય

કોટ, મુબઈ-૧

જીવનનો કલાકાર એ સૌથી મોટો કલાકાર છે. જેને સારી રીતે જીવતા આવડે છે એ જીવવાની કલા શીખ્યો છે. વાતો અને તેટલી લાંબી હોય એ હાઈ જોડ નથી. પણ સાદિયનો રસિક તો એ જ જોતો હોય છે કે વાતોમાં શરસવા અને સજીવપણું દેટલું છે. તેવી જ રીતે જીવનની વાતો દેટલી લાંબી છે એ પ્રમત્ત મહત્ત્વ નથી. પરંતુ જિંદગી કેવી રીતે વિતાવી એ જ મહત્ત્વનું છે. જિંદગીની સાચી કલા વર્ણોથી મપાતી નથી, પણ એટલે એના પ્રયોધી જ મપાય છે.

ગજસુકુમાર કરતાં સોમિસે લાંબી જિંદગી ગાળી, અને અભિમન્યુ કરતાં જ્યદ્ધે લાંબું જીવન ગાળ્યું. પરંતુ એની જિંદગીની એ દીપ્તતાનું શું મહત્ત્વ છે? પેમો સુદર સુકુમાર ગજસુકુમાર સોળ વર્ષની નાની વયે સ્વર્ગ ગયા. પ્રેમ અને કામની સુવાસ દેવાની ગાત્રો મર્યાદા એણે કોઈના વિધને બદલે કામનું અમૃત ગાળ્યું. અમર સારને પ્રકાશ પ્રકટાવ્યો અને તે પ્રકાશનો દેવ પ્રકાશમાં જ વિલીન થઈ ગયો. સોમિસનું જીવન અધારમય હતું. એની પાસે માત્ર વિગ હતી એ ત્યાં સુધી જીવ્યો ત્યાં સુધી મારે આજ વિગ / પ્રકારનો રહ્યો અને જાતે એક દિવસ તે એવા જ અમર પૂર્ણ નરકમાં પહોંચી ગયો. આવી જ હકીકત અભિમન્યુની છે. અનૂનનો એ લાલ જોતો હોઈની લાલીમાં હળુ જરા પે એછી થઈ ન હતી. શુ મેદની લાલાસ પણ પાવર્ધ ન હતી ત્યાં તો એ નીકળી પડ્યા અનાવ સામે ઝૂમવા ત્રાસવાદીઓના ચાલ્યાને બેઠ્યા. એકલો અટ્ટલો તે તરુણ કુમાર ફરી પાછો ને મોટા મોટા મહારથીઓના પ્રાણ તેણે કંપારી મૂક્યા. પરંતુ એ અનાથી શુદ્ધમાં જન્મ્યાના ગાણનો એ સિંહાર જની ગયો. આમ અને એ અભિમન્યુ જીવ્યો મોડ જ પણ ઉત્તમ રીતે જીવી ગયો.

જીવન પણ એક કલા છે ચિત્રકાર વાકીચૂકી રેખાઓમા રંગ પૂરી સરસ ચિત્ર ઉપસાવે છે, ત્યારે એમા જાણે જીવન ધમકી જાડે છે એક શિલ્પી બિનધડાયેલો પથ્થર લે છે, અને છીણી અને હથોડી વડે એ પથ્થરને એક ભવ્ય મૂર્તિમા પરિણત કરી દે છે એ એની કલા છે રંગ અને છીણીની કળા પણ સરસ કળા છે પણ જીવનની કળા સૌથી મોટી કળા છે શિલ્પી મૂર્તિ બનાવે છે પરંતુ જીવનનો કલાકાર જીવનને ધડે છે-બનાવે છે.

કલાકારના હાથમાં લોદું પણ સોનું બની જાય છે બજારમા રખડતા લોઢાના દુકડાની બે પૈસાની કિંમત હોય છે પણ તેજ લોઢાનો દુકડો બ્યારે કોઈ કારખાનામા પહોંચે છે, અને કોઈ મશીનનું અંગ કે પૂર્ણ બની જાય છે ત્યારે તેની કિંમત દસ રૂપિયા થઈ જાય છે જે સંજોગવશાત્ તેજ દુકડો વળી સ્ટીટ્ઝરલેન્ડ પહોંચી ગયો અને કોઈ ધડિયાળીના હાથમા જઈ ચડ્યો, અને ધડિયાળીના હાથે તે દુકડામાથી ધડિયાળાનાં નાના નાના સચ્ચા-મશીન બન્યા, ત્યારે બોલો, એજ લોખંડના દુકડાના દામ કેટલા મોંઘાં થઈ જશે? સોના કરતાં યે એ દુકડાની કિંમત વધી જશે.

આજ રીતે જીવનનો કલાકાર મૂળ માટીનું સોનું બનાવે છે. તે આત્મામાથી પરમાત્માની મૂર્તિ સાકાર કરે છે ભગવાન મહાવીર, મર્યાદા પુરુષોત્તમ રામ, મહાત્મા બુદ્ધ, જરથોસ્ત, મહાત્મા ગાંધી, એ બધા આવા જ કલાકાર હતા આપણે પણ જીવનના કલાકાર બનવું જોઈએ આપણે જીવનની કલા એવી વિકસાવીએ કે આપણે જે કોઈ સ્થિતિમા હોઈએ તે સ્થિતિમા આપણે વિષે બીજાને ગૌરવ થાય એટલે કે ધારો કે હું મારા પિતાનો પુત્ર છું તો હું એવો પુત્ર બનું કે મારા પિતા “હું આવા પુત્રનો પિતા છું” એવું ગૌરવ અનુભવે રાજા સિદ્ધાર્થને ભગવાન મહાવીર જેવા પુત્રના પિતા હોવાનું ગૌરવ હતું રામ સમા પુત્ર મેળવી રાજા દશરથ પણ ગૌરવ અનુભવતા હતા પિતાનું જીવન જોઈ પુત્ર ગૌરવ અનુભવે કે ‘મારા પિતા આવું ઉજ્જવળ જીવન જીવી ગયા છે’ ભાઈ પોતાના ભાઈ માટે એમ ગૌરવ લઈ શકે કે ‘મારા ભાઈનું જીવન એટલું સુંદર હતું કે તેની સરખામણીમા કોઈ જાતરી શકે નહિ એના જીવનમા કયાંય કલ્લ કતી આછી છાટ પણ ન હતી’ માતાને પુત્રને જોઈ થાય, ‘મારો પુત્ર ખરેખરો કૂળદીપક છે તેણે માત્ર કૂળને જ નહિ પણ સારાં સમાજ અને રાષ્ટ્રના નામને પોતાના પ્રદાશથી અલોકિત કર્યું છે’

શધીજી સમા પુત્ર મેળવી માતા પુનળીઆર્ષનું અને સિવાજીને મેળવી માતા જીજીઆર્ષનું દૈયુ ગજ ગજ ફૂલો દંતુ આવી જ રિશ્તિ સાસુ અને વહુ વચ્ચે હોઈ શકે. વહુ પોતાની સાસુ માટે જ્યારે ચોરવ લઈ શકે અને સાસુને પણ જ્યારે એમ થાય કે મારુ કેટલું મોટું લાગ્યું કે અને જ્યારી સુસીસ અને શિક્ષિત વહુ મળી જાય જ રીતે પતિ-પત્ની પણ એકબીજા માટે ચોરવ લઈ શકે ત્યારે તે બધાંજી જીવનની કલા સાધ્ય કરી ગણાય.

એણે જીવનની કલા સાધ્ય કરી છે તેને માટે તેનો શિક્ષક-ગુરુ કોને પછી તેની પાસે તેણે એક જ વાત બોલ્યાસ કથી હોય-અભિમાન છે જે જ્યારે જ્યારે એનું નામ કાને પડે છે ત્યારે ત્યારે એ બોલી જાય છે “જોકે, એ તો મારો વિદ્યાર્થી” એના જેવા વિદ્યાર્થી તો ગણ્યાગણ્યા જ મળે. વિદ્યાર્થીજીવનમાં પણ એની સુસીસતાએ મારા મનને હરી લીધું હતું વગેરે.”

તમારું નામ તમારા વડિલો સામે બોલાય ત્યારે શરમથી તેમને માથું નીચે ઢાળી દેવું પડે, તો એ કેટલું ખરાબ કહેવાય. એ તે કઈ જિંદગી છે તમારી જિંદગી એવી હોતી જોઈએ કે તમારું નામ જીભ પર આવતાં જ ગુસ્સાનો કાલ કાઢી નાખી જાય. જિંદગી જીવે તો એવી જીવે કે જ્યારે તમે આ સંસારમાંથી વિદાય થો ત્યારે દુનિયાની બાબતો તમને થાડ કરી રહી જાય. જ્યારે કોઈ જાન્યાર તન ઢાકવા માટે કહ્યું હોય ત્યારે તેની બાંધબાંધથી બાંધુના બે ટીપાં પણ તમારે માટે વરસે અસાધ્ય જ્યારે સવચાત્ર પહેાએ અને લાકડાં આપનાર લાકડાં જ્યારે ત્યારે એની બાબતો પણ તમને વિદાય દેતાં બીની થઈ જાય, અને એના મેંમાંથી શું છે સરી પડે કે જરે ગામને એ કામે બાંધી જતો રહ્યો.

એક ઉદુનિયા સાથે કહે છે

જિંદગી પસિ થમા કિમ્વા રહે કિલ્લ સાવ વૂ

જાવ ન હો દુનિયા મેં તો દુનિયા કો પાદ આવે વૂ ।

આપણું જીવન પેલા ચંદનના કાકાના જીવન જેવું બનવું જોઈએ. ચંદન ત્યારે લીલાજીમ જ્યારે દંતુ ત્યારે પણ એણે દુનિયાને મુગધ જ બાપો અને કાઈએ એને ત્યારે કાપી નાખ્યું ત્યારે કાપનારને પણ એણે મુગધ બાપી અને શું કહું કે પોતાને કાપતી કુચાલીના મોને પણ એણે તે મુગધથી જ કરી દીધું જ્યારે એ કહે સુકાઈ ગયો ત્યારે પણ પોતાની સૌરભને એણે ઊઘી નવિ. અને ધસાતાં ધસાતાં પણ એણે તે દુનિયામાં સુરભિ / પ્રસારી. બાપી જ વાત આપણા જીવન માટે જનની જોઈએ

ન્યારે આપણે સુખ અને સમૃદ્ધિના હયાંભયાં વૃક્ષ ઉપર હોઈ એ ત્યારે આપણે ખીખતે સુગંધ જ આપવી જોઈએ અને ન્યારે સુખ અને સમૃદ્ધિની ગળથી કપાઈને જુદા થઈએ અને દુખના મધ્યાહ્નમાં સુખના પાદડા સૂકાઈ જાય, ત્યારે પણ આપણા શ્વભાવની શીતળતા અને ખુશખો સમાપ્ત ન થવી જોઈએ. દુર્જનની જીભ કુહાડી બની આપણા દિલને છેદે તો પણ આપણે સુગંધ જ છુટાવતાં રહેવું જોઈએ એ જ ખરી જીવનની કલા છે.

જીવનની કળા ભગવાન મહાવીર શીખ્યા હતા. ન્યારે તેઓ રાજ-મહેલમાં રહેતા હતા ત્યારે પણ તેઓ ખીખઓ માટે વરદાનરૂપ નીવડ્યા હતા. હજારો-લાખો ગરીબોના દુખને એમણે પોતાનું દુખ માન્યું અને એને દર કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો. ન્યારે તેઓ રાજ-વૈભવને ઠોકરે મારી મુનિ બન્યા ત્યારે પણ એમની જીવનમુવાસ તેવી જ રહી. એમની જીવનસૌરભની અસીમતા તો અઠૌશિક નાગ ન્યારે એમને ડખ મારે છે ત્યારે અને ઈન્દ્ર ન્યારે એમના પગની પૂજા કરે છે ત્યારે જ અપ્પ થઈ જાય છે પણ એમની સમભાવસાધના કદી સમાપ્ત ન થઈ.

ડખ મારનાર કૌશિક અને પૂજા કરનાર ઈન્દ્ર બંને પ્રત્યે એમની દૃષ્ટિમાં સામ્ય હતું. શત્રુ અને મિત્રનો ભેદ તેમના મનમાં રહ્યો ન હતો. એમાં તો અભેદભાવ ભર્યો સમભાવ જ વહી રહ્યો હતો.

સત તુકારામ મહારાષ્ટ્રના ઘણા મોટા સત થઈ ગયા. એક દિવસ તેઓ વિઠોબાની યાત્રાએ જઈ રહ્યા હતા. માર્ગમાં કબૂતરોના ટોળા ધાનડણો ચણી રહ્યા હતા. ભૂલથી તુકારામ એમની નિકટ ગયા. પણ તેમની નજીક પહોંચતાની સાથે જ કબૂતરો એકદમ ઊડી ગયા. આ દૃશ્ય જોઈ સત તુકારામને થયું ‘માર્ગમાં હજુ પૂરતી સતવૃત્તિ આવી નથી જરૂર રાહસી તત્ત્વે હજુ મારામાં કયાય ને કયાય છૂપાયેલા પડ્યા છે. તેથી જ બિચારા આ પખીઓ ધાન્ય છોડી ઊડી ગયા. આવું પણ હૃદય હતું જે તમામ પશુ-પખીઓમાં આત્મીયતાનું દર્શન કરતું હતું અને કોઈને પણ દુખી જોઈ પોતે દુખી થઈ જતું હતું.

આપણું જીવન જ એવું હોવું જોઈએ કે ન આપણે સિદ્ધી ડગીએ કે ન આપણાથી એક ચડતું પણ ડરે એ જીવન એટલું ગમ્ય હોય કે સર્વત્ર એ લોકપ્રિય બને. આજે આપણે લોકપ્રિય બનવા ઈચ્છીએ છીએ. સહુ ઈચ્છે છે કે દુનિયાના લોકોમાં પોતે જાણીતો થાય. ન્યા ન્યા તે જાય ત્યા ત્યા તેના ત્રાગત માટે હજારોની સખ્યામાં લોકોની મેદની ઊભરાય પોતે.

ને કાંઈ કહે તે બધું જ હજારો લોકો ધ્યાનપૂર્વક સાંભળે. પોતે ભાષણ આપતો હોય ત્યારે પાંચ પાંચ મિનિટ તાળીઓથી સમાપ્ત ગણી લે છે અને બીજો જ દિવસે એ આખું જ આપણું દરેક દૈનિક જીવનમાં પહેમે પતે જીવન અને એ સાથે ઘણાં એના પરિચય પણ આપ્યો હોય અને ફોટો પણ દોય.

ફક્ત અને માનવ

દુનિયામાં આપણે લોકપ્રિય બનવા ઇચ્છીએ પણ એ પહેલાં આપણે એ વિચાર કરી સેવા જરૂરી છે કે આપણે આપણા પોતાના ધરમાં પ્રિય બન્યા છીએ કે નહિ. ભારતની ભૂમિ પર પેલું થતા આત્માએ નેટલી લોકપ્રિયતા મેળવી છે એટલો લોકપ્રિયતા આપણી છે કે કેમ ? એના નેત્રું માધુર્ગ આપણે મેળવ્યું છે ? પેલું આત્માનું ફળ તે મરીને જોઈ પડ્યું છે અથવા નહીં તે સોનાને પાસે જીંદગી છે એને તે પેલાં આવરનું પોપણ મળ્યું, પણ તે તે મીઠાં મધુર્ગ સરખતો પીધાં તે અધિકારમાં રહ્યું અને તે વીજળીના પ્રકાશમાં સ્થો પેલું થતા જગતમાં રહ્યું, અને તે ચમત્ક્રમકક્ષમાં સંકેત માં સ્થો. પરંતુ કે માનવ તે એકાંતની ક્ષણેમાં બેસી વિચારે કે તે પેલા ફળ નેત્રી મધુર્ગતા મેળવી છે ખરી ?

એક આત્માનું ફળ અથવા ધેર આવે છે ત્યારે સૌના મોં પર પ્રસન્નતા જવાઈ જાય છે આજીવ કૃદ્વા લાગે છે પરંતુ અથવા તમે ધેર પહેંચો છો ત્યારે સૌના મોં પર પ્રસન્નતા જવાઈ જાય ખરી ? અથવા જીવનની પ્રસન્નતા પણ તમારા જર્તા ઊંચી જાય એવું બને છે ? તમને નોંધતે બાજીસ દોડીને નજીક આવે છે કે તમારો સન્ન સાંભળી ખૂણમાં બરાઈ જાય છે ધરમાં પણ મૂર્ત્વાની સાથે જ નો પ્રસન્નતાનું વાતાવરણ સર્જાય તે સમજવું કે તમે જીવનની કળા શીખ્યા છો. પરંતુ એને બદલે જો ધરમાં તમારો પગ પડે કે ધરનાં માણસોને એમ લાગે કે ધરમાં અથવા પગ ત્યાં છે તે સમજવું નોંધીએ કે જીવનની કળા હજુ તમારાથી હ નરો ગાંઠ દૂર છે.

પહેલાના યોરોએ પણ જીવનની કેવી કળા મેળવી હતી ? આત્માના સુદર કલાકાર યૌગ્યતાનું જ જીવનના ધરની વાત છે સુદર જીવનના જ જીવનના જીવનના દારે પગલાં પગલાં દર્તા અથવા એલે આત્મા સુધમ સ્વામીની પ્રવચનધારા સાંભળી અને એમનું જીવન બદલાઈ ગયું એઓમાં રાત્રની અનુભૂતિ થવા લાગી હોમાં કળા દેખાવા જ જીવનના

એક પ્રવચન સાલજીયું હતું તમે કેટલા સાલજ્યા છે ? સાલજતા-સાલજતા તો વાળ ધોળા થયા પણ જીવન બદલાયું નહિ કારણ તમે પ્રવચનને રોટલો ગણો છો રોટલો પ્રતિદિન ખાવો જોઈએ તેમ પ્રવચનો પણ દરરોજ સાલજવાં જોઈએ પરંતુ જેમની પાચનશક્તિ મદ પડી ગઈ છે, તે રોટલી તો શુ બદામ-પિસ્તા આરોગે તો ય એનાથી એનામા શક્તિ નહિ આવી શકે આજે શ્રોતાઓની પ્રાચન-દ્રિયા આવી બગડી ગઈ છે

તમારે પ્રવચનને રોટલો નહિ પણ ઔપધ સમજવું જોઈએ રોટલી તો પેટ ભરીને ખાઈ શકાય છે, પણ દરા પેટ ભરીને ખાઈ કે પી શકાય નહિ થોડીક સુવર્ણભરમ કેવો પ્રભાવ દેખાડે છે ! તેવી જ રીતે થોડું સાલજવું પણ એનો ચમત્કારિક લાલ દેખાવો જોઈએ. ઈર્ષ્યા અને ક્રોધની બીમારી નાબૂદ થવી જોઈએ આર્થ જીવનને એક પ્રવચન સાલજીયું અને એમની જીવનધારા બદલાઈ ગઈ તેઓ ભોગથી નાસી ત્યાગના પથે આગળ વધવા મથી રહ્યા

માત-પિતાના રોહભર્યા આગ્રહને તેઓ ટાળી શક્યા નહીં અને એમણે આઠ સુકુમારીઓનું પાણિગ્રહણ કર્યું જ્યારે તેઓ લગ્ન કરીને પાછા ફર્યા ત્યારે પહેલી જ રાત્રે સુદરીઓને ત્યાગ-પથનો ઉપદેશ આપી રહ્યા હતા આ બાબતે તે સમયનો પ્રસિદ્ધ ચોર પોતાના સાથીઓ સાથે મત્રણા ચલાવી રહ્યો હતો કે આજે કયા ચોરીનો ઘા નાખી શકાય ? ચોરોનો અધિપતિ બોલ્યો ‘ ઘડા કગ્તા ફૂવામાથી પાણી લેવું સારું અને તળાવમા જો પાણી હોય તો ફૂવા કરતા તળાવમાથી લેવું વધુ સારું છે. તળાવ કરતા નદી અને નદી કરતા સમુદ્રમાથી લેવું સારું આપણે ચોરી તો કરવી છે પણ કોઈ મધ્યમ વર્ગના ઘેર નહીં કારણ તે બિચારે સ્વયં આર્થિક મુશ્કેલીના ધાણામા પીસાઈ રહ્યો હોય છે. એના ઘડામાથી શું લેવું, જે પોતે જ તરસ્યો છે !’

એક ચોરે કહ્યું, “ વારું તો, મમ્મન શેઠને ત્યાં જઈએ તે તો રાજગૃહના ધનશ્રેષ્ઠ છે તે સમુદ્ર છે, તેમાથી વધુ ભરાય તો પણ કોઈ નુકસાન નહીં થાય, ચોરશ્રેષ્ઠ બોલ્યો, “ વાત તો સાચી છે તે સપત્તિનો સમુદ્ર છે, પણ દિલ તો દરિયાવ નથી તે પૈસાનો એટલો લોભી છે કે જો આપણે એને ત્યાં ચોરી કરીશું તો તે કાલે જ ઝેર ખાઈ મરી જશે માટે ચોરી કરવી જ હોય તો શ્રેષ્ઠકુમાર જીવકુમારને ત્યાં જવું જોઈએ તેને ત્યાં સપત્તિનો પણ સાગર છે તેમ પોતે દિલનો પણ સાગર છે આજે જ તે

આઠ કરાળી બેટ સર્જને આપ્યો છ એમને ત્યાંથી સર્જિત તે ન ત્યાં ખાધે પાશે નહિ. પેલા ચોરમાં પણ કેટલો વિવેક હતો છુ માનુ છુ આજના શાકુકારોમાં પણ આટલો વિવેક નહીં હોય.

તમે નારાજ ન થાઓ તો એક વાત પૂછે સહિ તમારી કુકાને કંઈ માલક આવે છે ત્યારે તમારુ લક્ષ્ય શુ હોય છે ? એ કે એ બહુ ચરીખ છે મારે એની પાસેથી વધુ ભેતું ન લોઈએ ? છ નહીં ત્યારે તો તમારુ એક જ લક્ષ્ય રહે છે કે મારી કુકાને આવેલા માલકનુ ખિસ્સુ કેમ ખાધી કરી લેવાય ?

તમે જો જીવનના કલાકાર બનવા આવતા હો તો તમારે જાણવું પડશે પોતાની ભાવનાઓ અને શક્તિઓમાં પરિવર્તન લાવવું પડે. એમ તો આ વીસમી સદીમાં પણ ખુબુ પરિવર્તન થયુ છે પહેલાં તમે દીવડાને ઉપોચાર કરતા હતા એમાં તેજ દૂરવાની ઝઝટ હતી, તે પછી ફાનસ બાબતુ પછી ગેસ-બત્તી (પેટ્રોલેક્ષ) બાબતુ અને હવે તો વીજળી અને ટ્યુબલાઈટ બાબતુ નાનકડુ એવું બદલ ઇન્કાબુ કે ચારેય બાબતુ પ્રકાશ સર્જી ગયું.

પહેલાં મહેનો કલાકાર સુધી ચૂલા ફૂટતી હતી તેમજ વળી ધૂમાગને સર્જિને આપ્યો મળતી હતી પણ હવે તે ગેસના ચૂલા બાબતુ ગયા છે એને સર્જિને ચૂલાની આવાજ મરી અને ધૂમાગની તકલીફ પણ મર્ષ કેટલકેટલે તો ફરર પણ બાબતુ ગયા છે જે એક કલાકમાં જ તમને ઘણ, ભાત, શાક તૈયાર કરી આપે છે તેને સાડુ હાથ પગ ચલાવવાની હવે જરૂર નથી હા પણ શેટલી આવવાની તમને મહેનત જરૂર પડે છે હવે એવા મશીનની પણ તમારે જરૂર છે જે શેટલી મોઢામાં મૂકી કે બાંધે હાથ-પગ પણ ધાઈ આપે. (સભ્યમાં હસાર)

શેટલી અવ્યવસ્થા તો નહીં પણ મોં ધાવાનુ મશીન બાબતુ ગયુ છે હમણાં જ મેં ખપામાં બાબતુ અમર વાંચી હતી. અસની સાથે બેટરી લગાવી દેવાથી જરા પોતે હાંત સાફ કરી દે છે મશીનનુમે તમારામાં કેવું પરિવર્તન લાવી દીધુ છે ! તમારી ભોજનવિધિમાં પણ કેટલું પરિવર્તન આવી ગયુ છે પહેલાં પાટલે થાળી રાખી ભોજન કરવામાં સમ્મતા ગણતી હતી. ત્યારે હવે તો ટેબલ ખુરશી પર બેસી કાંટા અને ચમચ વડે ભોજન કરવામાં સમ્મતા ગણાય છે રહેણી-કરણી જીવન - નિમીષ છ' સ્વપ્નમાં પરિવર્તન આપ્યા છે પણ આપણે જો જોઈએ છ કે જીવનમાં પરિવર્તન આપ્યુ છે કે નહીં જગા ભ્રમ ભીનરીને જોયા તો ત્યારથી કે બાજુ પરિવર્તન થયુ છે પરંતુ માનવીની વિચાર-ધારામાં અને એની શક્તિમાં કશું જ પરિવર્તન નથી થયું.

બળવાન નિર્બળોને, અમીર ગરીબોને અને સાધનસંપન્ન સાધન-હીનોને કચરી જીવિત રહી શકે છે, એ લાવનામાં જરા સરખું ય પરિવર્તન આવ્યું નથી હજારો વર્ષોથી જે રીતે આપણે વિચારતા આવ્યા છીએ, તેથી એક તસુ પણ આપણે આગળ વધ્યા નથી હજારો વર્ષો પહેલાં આપણે સમજતા હતા કે, ક્રોધ વડે બીજાઓ પર વિજય મેળવી શકાય છે, આજે પણ આપણે એવું જ માનીએ છીએ એકવાર નહીં પરંતુ હજારોવાર આપણે એ જોતાં આવ્યા છીએ કે ક્રોધથી મળેલો વિજય થોડી જ વારમાં હારમાં પલટાઈ જાય છે, તો યે આપણે એ માન્યતામાં પરિવર્તન લાવી શક્યા નથી માનવી જ નહીં, પરંતુ મોટા મોટા શક્તિશાળી રાષ્ટ્રો પણ તેવા જ પુરાણા ખ્યાલોમાં રાખી રહ્યા છે તેઓ આજે પણ એમ જ માને છે કે શક્તિશાળી રાષ્ટ્રો નિર્બળ રાષ્ટ્રોને દબાવીને જીવિત રહી શકે છે ઇતિહાસે હજાર વાર બતાવ્યું છે કે તમારા આ સ્વપ્નો ભૂલભરેલા, ખોટા છે બીજાને દબાવી અથવા પાડીને ઉપર આવનાર સ્વયં નીચે સરી પડે છે, પરંતુ ઇતિહાસના આ સત્યની મોટા રાષ્ટ્રોએ સદૈવ ઉપેક્ષા કરી છે અને શસ્ત્ર-શક્તિ પર ભરોસો રાખી તેઓ નાના રાષ્ટ્રોને હડપવા તલસી રહ્યા છે

જીવનની કલા શીખવી હોય તો તમારે, તમારી જાતને બદલવી પડશે મનોવૃત્તિઓમાં ફેરફાર કરવો પડશે આજથી તમારે વિચારવું જોઈએ કે આપણને જે બળ મળ્યું છે તે નિર્બળોને સતાવવા માટે નહીં, તેમનું રક્ષણ કરવા માટે મળ્યું છે જે સપત્તિ પ્રાપ્ત થઈ છે તે ગરીબ પાડોશીઓ અને સાધન-હીન સહધર્મીઓને ઉપર લાવવા માટે મળી છે જીલ આપણને બીજાની નિંદા કરવા માટે નહીં, પરંતુ સહગુણસંપન્ન મહાપુરુષોના ગુણ અને ગૌરવગાન કરવા મળી છે

જેણે બીજાના દુઃખો મટાડવા એક પગલું ઉપાડ્યું છે, દુનિયાએ અને પોતાના માથે બેસાડ્યો છે એનું એક એક હાડકું પણ હીંગ જેવું મૂલ્યવાન લાગે છે. એકવાર ગાંધીપિતા ગાંધીજી દિલ્હીમાં એક ડૉક્ટરની પાસે દાન કઢાવવા ગયા એક પ્રમુખ ચિકિત્સકર પણ તેમની સાથે ગયા હતા જ્યાં તેઓ આશ્રમમાંથી ઉપડ્યા ત્યાં એક આશ્રમવાસી હરિજન મેવંક સાહિત્યકારને કહ્યું "લાઈ, તમે ગાંધીજી સાથે જાઓ છો ગાંધીજીને દાન ડૉક્ટર કાઢશે, તે લઈ લેજો અને મને આપો દેજો તો બહુ મોટો ઉપકાર થશે બાપુની સ્મૃતિમાં હું એને સદેવ માની પાસે જ રાખાશ "

ગાંધીજી દરાખને પડેલ્યા ડૉક્ટરે જોલા થઈ ગાંધીજીનું અભિવાદન

હયુ" અને બાપુને પૂછ્યું 'અહીં આવવાની ક્યા કારણે તરફી લીધી હતી' હસતાં હસતાં બાપુએ જવાબ વાળ્યો. 'આ દાંત પીગા દે છે તે કમવલે છે ડોક્ટરે કહ્યું, જે બીજાને પીગા દે તેને તો કાઢવો જ જોઈએ. અંગ્રેજો ભારત-વાસીઓને પીગા રજા છે તેથી તમે એમને વિદુસ્તાનમાંથી લઈને કાઢવા માગો છો. બાપુએ કહ્યું તમે સાચું જ કહ્યું છે ભારત તો માત્ર શરીર છે એક પણ ભારતવાસી દુઃખમાં હોય તો આ વૃદ્ધ શરીર એને સહન કરી શકતું નથી.' ડોક્ટરે હવે એમને ઈન્જેક્શન લગાવ્યું મોંના પેદાને ચૂંચી કઢાવો અને પછી એમની હસતી હાલ જોવી કહી. દાંત કઢાવી લીધા બાદ બાંધીશ તો આશ્ચર્યમાં પાછા ફર્યો.

પેલા સાહિત્યકાર હજુ ફાગાને જ રોકાઈ રહ્યા ગાંધીજીના ક્યા પછી એમણે ડોક્ટરને કહ્યું ગાંધીજીને પેપા કાઢેલો દાંત અને સોંપી દો. ત્યારે ડોક્ટરે જવાબ વાળ્યો કહ્યું, જી નહીં આ દાંત તો અહીં જ રહેશે. આ જ વખતે ત્યાં પાસે બેઠેલા કાપાઉન્ડરના દિશમાં પણ ખળભળાટ થયો કે બાપુનો દાંત હું જ લઈ લઈ અમારે પેલા સાહિત્યકાર ભાઈ વિચારી રહ્યા હતા કે, એ દાંત મારા કબજામાં આવી જાય. બાપુનો દાંત લેવા માટે ત્રણેય જણા મથામણ કરી રહ્યા હતા. તમારા દાંત પણ પડતા જ હશે ત્યારે હું એ દાંત લેવા ઘાઈ બીજું મથામણ કરે છે ખરું ? મથામણની વાત તો દૂર રહી પણ ખાતાં ખાતાં કલ્પિત તમારે દાંત ધાઈ તમારી ધરવાળીને કહો કે આ દાંત પેલા બરેલુની ડાબીમાં મૂકી રાખો. ત્યારે એ ધરવાળી કહેશે કે ભલે પેલી કમરપેટીમાં ફેંકી આવે. જસ આ જ કિંમત છે એને તમારી ?"

પરંતુ ગાંધીજી તો જીવનના કળાકાર હતા. એમણે પોતાનું સમગ્ર જીવન દેશવાસીઓના કિર્તિચર્ચ સમર્પી દીધું હતું તેથી એમના દાંત મારે ડોક્ટર, કાપાઉન્ડર અને સાહિત્યકાર ત્રણેય મથી રહ્યા હતા. સાહિત્યકારે જેમણે કે દાંત હમણાં મને તેમ નથી. તેથી તે પાછા ફર્યો અને સાંજેનાએ ફરી ડોક્ટર પાસે ગયો અને કહ્યું, ડોક્ટર સાહેબ, દાંત આપી દો ગાંધીજી પોતે મજાવી રહ્યા છે. આથી ડોક્ટરે તે તેમને સુખત કરી લીધા. રાત્રે તેમણે પોતાના બેસ્ટોને આ વાત જણાવી તો તેમાંના એકે કહ્યું કે એ મને જ આપી દો. હું એના નાકમાં એક હળાર રૂપિયા આપુ. બીજાએ એ હળારની આકાર મૂકી ત્યારે વળી ત્રીજાએ હસ હળાર દેવાની તત્પરતા લખવી. પરંતુ પેલા સાહિત્યકારે કહ્યું, જી નહીં એ બની શકે તેમ નથી. ગાંધીજી સાથે ખજ

કપટ કંઠુ એ ખગળ છે તો તેમના દાત સાથે પણ છળ-કપટ કરી શકાય નહીં આ દાત તો એક હરિજન એક મગાવ્યો હતો, તે તેને જ આપીશ અને બીજે દા'ડે તે દાત પેલા હરિજન એવકને મોપાઈ ગયો '

આ દાતની વાત છે હું તો કહીશ કે આ દાત નહીં, જીવનના કલા-કારની વાત છે જે આ કળા શીખ્યો છે, જેના હાડકાને માણસ સુવર્ણ પાત્રમા સાચવે છે તે વીતગગ દેવો કે તીર્થંકર દેવો ન્યારે નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે એમના ભૌતિક દેહના સમ્કાર માટે સ્વયં ઇન્દ્ર ચાલાને આવે છે વીતગગી જ જીવનના સાચા કળાકાર છે

આપણને જીવન મળ્યું છે તો જીવનના સાચા કળાકાર બનીએ અને એક દિવસ વીતરાગ અવસ્થા પામી જીવનની શાશ્વત શાંતિ મેળવીએ '

જૈન ઉપાધ્યય,
કાદાવાડી, મુબઈ

એક વાર ગાંધીજી ' જોનિસબર્ગ ' થી કોઈ અન્ય સ્થાન પર જઈ રહ્યા હતા, તેમની રેલ્વેની મુસાફરી ખાર કલાકની હતી એ સમયે મિ પોલાટ નામના એક અંગ્રેજે રસ્કિનનું " અ ટુ ધિસ લાસ્ટ " નામનું એક પુસ્તક આપતા કહ્યું —

" આપ ખાર કલાકની મુસાફરીમા આ પુસ્તક વાંચી જજો "

— મહાત્માજીએ તેને વાંચ્યું, તેમણે તે પુસ્તક વાંચ્યા બાદ ' સર્વોદય ' એવું નામ આપ્યું આ પુસ્તકનો તેમના પર એવો પ્રભાવ પડ્યો, કે તેણે ગાંધીજીને યેરિસ્ટરપણું છોડાવીને મહાત્મા બનાવી દીધા ! જીવનપર્યંત તેમણે સાદાઈ સ્વીકારી, અને તેઓ જગવિખ્યાત બન્યા

અધ્યાત્મવ્રતનું મધુર સંગીત લઈને પરીધિન બાવી ખેંચે છે આ સ્ત્રી દવાની લહેરો લાગનો સદેશ આપી રહી છે તે કહે છે આજે આપણે બેગેને તજી સાત બણી ખસી મારીએ અધારેથી જાગવામાં તમને જઈએ સરીરથી જ્યાર નીકળી આત્માના દશન કરીએ, તમે પુણ્ય પર્વ બ્રહ્મની રહ્યાં છો પરંતુ એનો ઉદ્દેશ્ય શું છે તે તમે વિચાર્યું છે ક્યારેય ? આ આત્મ-પ્રકાશના પર દરમ્યાન આપણે વિચારીએ કે હું કંઈ છું, મારું જીવન શું છે અને જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

આ ? વિશ્વમાં ત્રણ જાનનાં મનુષ્યો છે એ સૌને જો પૂજ્યમાં આવે કે તમે સૌ જીવી તો રહ્યાં છો તમારી આસોગ્યવાસની પ્રિયા નતાવે છે કે તમારામાં જીવન ધડકે છે તમે જીવી રહ્યાં છો પરંતુ તમારા જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

મન કોઈ બળિય-પહેત્રા નથી. કોઈ બચવલી સૂતનો ચક્રન મન નથી કે તમારે બીંત સામે જોવું પડે. તેમ આ મન કોઈ સ્વયં જાગ્યા પાતળની સાથે કોઈ સજામ ધરાવતો નથી સ્વયં ને નરકનાં પ્રભો તે તમે બચ્યા નહોતાં છો અને એવું સમાધાન ખસી કરી શકો છો પરંતુ કે તમને સ્વર્ગે બાંધવાનો પ્રભ પૂજો નથી. તેમ નરકની બિગાઈ આપવાનું પણ હું કહેતો નથી. મારો તો નાનો એવો પ્રભ છે તમારા જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

પરંતુ તમે સૌ આ નાનકોટા પ્રભ સાંભળીને ધૂંધા કેમ થઈ બધા ? લાગે છે કે એવું સમાધાન તમારી પાસે નથી, તમે કહી આ જાગત વિચારુ જ નથી કુશન કઈ રીતે સારી થાશે, પહેલી કરતાં મારી કુશને વધુ મીઠી કેવી રીતે રજા કરે એ જાગત તમે જરૂર વિચારી છે દીકરાને મોઢર, વાજા, બેરિસ્ટર કે એન્જિનિયર બનાવવો છે પણ તમે વિચારો છો અને ખબર

એને માટે કેટલા હનરની ઘેવી લાવે એવી વહુ સાથે એના લગ્ન કરવા છે એ પણ તમે વિચારો છો. આમપચાયતમા સમ્પત્તિ બનવું, મુધરાઈ, ધારાસભા કે લોકસભાની ચૂંટણીમા વિજયી કેમ બનવું એ પણ તમે વિચારી લીધું છે, પરંતુ કદાચ નથી વિચાર્યું એ કે મારા જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

જીવનયાત્રા તો આપણે કરી જ રહ્યા છીએ, પણ આપણને પોતાના લક્ષ્યની ખબર નથી આ આપણી કેવી વિડબણા છે ? દાખલા તરીકે એક ભાઈ એશને ગયા ગાડી આવી અને તે ડ્રમ્બામા બેગી ગયા એ જીને મીટી મારી ગાડી છૂટવાની તૈયારીમા હતી કે, એની નજીક બેઠેલા માણસે એને પૂછ્યું કે ભાઈ ક્યા જવું છે ? તો એણે જવાબ લાખ્યો, ‘ભાઈ મને એની ખબર નથી કે મારે ક્યા જવું છે !’ આવી વ્યક્તિને તમે બુદ્ધિમાન કહેશો ને ? નહી, તમે તો કહેશો એ તો પહેલા નબરનો બુધ્ધુ છે એને ભાન નથી કે એને ક્યા સ્ટેશને ઊતરવું છે ! તે તો બુધ્ધુ જ થયો ને ! તો આ વાત એના જેવી થઈ સંભવે છે કે રેલ્વે સ્ટેશન ઉપર આવો ને એડ પણ આદમી તમને નહા મળે પરંતુ જીવન રૂપી સ્ટેશન પર તો હજારો લોકો મળા જશે, જેઓ જીવન-રેલમા બેમી ચૂંચ્યા છે અને કેટકેટલા પચીસ-પચાસ સ્ટેશનો પાર કરી ચૂક્યા છે તેમાય વળી કેટલાકોએ તો સિત્તેર-પચોત્તેર સ્ટેશનો જોઈ લીધા છે, પરંતુ એમને હજી સુધી ખબર નથી કે એમને ક્યા સ્ટેશને ઊતરવું છે એવાને તે વળી શું કહેવું !

તમે અહી બેઠા છો, તો બોલો અથવા ન બોલો, હું નથી માની શકતો કે તમે જીવનનું લક્ષ્ય નિશ્ચિત કર્યું જ નથી તમારામા કેટલાક એવા પણ હશે જેમણે પોતાના જીવનનું લક્ષ્ય નક્કી કરી લીધું છે તમે જ્યારે વિદ્યાર્થી હતા ત્યારે પોતાનું લક્ષ્ય નક્કી કરી લીધું હતું કોઈએ પોતાનું લક્ષ્ય એમ નક્કી કર્યું હશે કે, મારે સારા વકીલ બનવું છે અને એથી એણે વકીલાતની લાઈન લીધી હશે કોઈએ એ જીનિયર બનવાનું નક્કી કર્યું હશે તો એણે એ જીનિયરી ગતી લાઈન લીધી હશે કોઈએ ડૉક્ટર બનવું હશે તો એણે મેડિકલ લાઈન લીધી હશે કોઈએ લક્ષ્મી એકંડી કરવી હશે તો એણે કૌમર્સ લાઈન લીધી હશે વળી તમારામાના કેટલાકોએ પોતાનું લક્ષ્ય નિર્ધારિત કર્યું હશે કે આપણે લક્ષ્યાધિપતિ બનવું છે, શહેરમા પાચ માળનું મકાન બાંધવું છે અથવા ખરીદી રાઈવ ઉપર બગીચો બાંધવો છે વળી બે ચાર મોટરો પણ રાખવી છે

પરંતુ તમારા આ બધા લક્ષ્યો તમને એક મજિલ સુધી પહોંચાડી

સહે છે એ તમને તમારા જીવનની સચી મજિથ સુધી તે નહીં જ પહોંચાડે. પોતાના નિર્ધારિત લક્ષ્ય સુધી પહોંચવા છતાં તમને અનુભવ થશે કે તમે સાચા લક્ષ્ય લાગી તે જાઈ જ રહ્યા નથી. તે દિવસે તમે વિચારના થશો કે લક્ષ્ય નક્કી કરવામાં થણી મોટી ભૂલ થઈ ગઈ છે એક વ્યક્તિને સાતસો રૂપિયા માસિક પગાર મળે છે તે ઉચ્ચ પરીક્ષામાં બેઠો હતો. તેને પૂછવામાં આવ્યું કે આ પરીક્ષા પાસ કરવાથી તને શી લાભ થશે? એણે કહ્યું કે આ પરીક્ષા પાસ થવાથી મને દોઢ લાખરો પગાર મળશે આના પછી એક બીજી પરીક્ષા પાસ કરીશ તે મને બે લાખ મળતા થશે.

આ વ્યક્તિનું જીવન-ધ્યેય બે લાખ માસિક પગાર મેળવવાનું છે પણ તે તમને પૂછુ છું કે બે લાખ રૂપિયા માસિક મેળવવા છતાં શું એના જીવનમાં પૂરું શાંતિ હશે ખરી? શું પછી એના જીવનમાં કોઈ ઇચ્છા નહીં રહે? શું બે લાખ મેળવનારાઓ સૌ કોઈ સુખી છે? ખરે બે લાખ તે શું હસ હસ કરીને મેળવનારા પણ કળા જ નર કરતાં પગાર મળે છે એના બધા એ યશો કે જીવનના સાચા લક્ષ્યનિર્ધારને આપણે વિચરી ગયા છીએ.

જો માણસની પાસે ઉચ્ચ ધ્યેય હોતું નથી તે વિશ્વાસી બની ગય છે વિશ્વાસ બંધાઈ એની ચરમ સીમા ઉપર પહોંચે છે ત્યારે એ વિનાશને નિમગ્ન આપે છે અતિવિશ્વાસ એ માણસમાં રહેલી માનવતાને ખસી જાય છે ફેરવી નાખે છે અને છેવટે એનું બધું ફલન થાય છે આધુનિક જીવન એટલા માટે જાગ્રદી ગયું છે કે માનવી પાસે સાચું લક્ષ્ય નથી. ભૌતિક સૌન્દર્યનો અગ્રગણ્ય એના જીવનનું લક્ષ્ય બની ગયું છે પરંતુ તે અજ્ઞાતમના આનંદથી વંચિત બન્યો છે એટલે ભૌતિક પછે એણે જોઈએ વિકાસ સાધ્યો છે તેટલો અજ્ઞાતમો નહીં બને વચ્ચેની આઈ ભરી ને ભરી થતી જ ગઈ છે છેલ્લાં સો વર્ષમાં તે બધું જાતર ખૂબ વેગ પૂરક વધતું જ ગયું છે આને માનવીના હાથમાં જોઈએ થાતક લાગે આવ્યાં છે તેટલા પચાસ વર્ષ પૂર્વે નહોતાં ને એમની આરંભિક કળા મળી વધી ગઈ છે.

એટલે જ માનવીની સ્થિતિ આને વગર સીરનામાવાળા પત્ર જેવી બની ગઈ છે એક વ્યક્તિ પોતાના મિત્રને પત્ર લખે છે કારણ સુદર છે તેમ બદલાવાળા આટ પેપર લીધા છે અક્ષર પણ સુદર છે મધુર શબ્દોમાં ધણું સ્નેહપૂર્વક એણે મિત્રીઓ પત્ર લખ્યો છે એના શબ્દો

શબ્દે મ્નેહ વરસી રહ્યો છે કે, વાયનારના દિલમાં પ્રેમનો ઉમળકો જાગે. આવું લખ્યા પછી એણે પત્રને સુદર કવરમાં બંધ કર્યો એના પર પોતાના મિત્રનું નામ પણ લખ્યું, પરંતુ જલ્દી જલ્દીમાં શહેર અને જિલ્લાનું નામ લખવું ભૂટી ગયો અને એણે પેલો પત્ર ટપાલપેટીમાં નાખી દીધો. હવે તમે જ કહો, પત્ર ધારેલા સ્થાને પહોંચી જશે ખરો ને ? ના, નહીં. એના મિત્રના હાથમાં તે પત્ર પહોંચી શકશે નહીં, કારણ કે એણે પત્રનું નિશ્ચિત લક્ષ્ય લખ્યું નથી.

બસ એવી જ રીતે માનવીએ જીવનની સમ્ભવતા કશી ઉણપ રાખી નથી, શરીરને કોટ અને પેટ વડે સમ્ભવ્ય છે હાથ ઉપર દોઢસોનું ધડિયાળ બાધ્યું છે, તે પણ રેડિયમ ધરાવતું ધડિયાળ છે મગજને એણે વિવિધ વિદ્યાઓ વડે સમ્ભવ્ય છે ઇતિહાસ, ગણિત, ભૂગોળ અને અગ્રેજીનું સારું શિક્ષણ મેળવ્યું છે આટઆટલી સમ્ભવતા કર્યા છતાં એણે જીવન રૂપી પત્ર ઉપર જે સરનામું કર્યું ન હોય, કે લક્ષ્ય નક્કી ન કર્યું હોય તો તે પણ ચેલા પત્રની જેમ ભટકતો જ રહેશે.

ચિત્રકાર પીછીને હાથમાં લે તે પહેલાં જ એના મગજમાં ચિત્રની કલ્પના આવી ગઈ હોય છે ચિત્ર ચિત્રપટ ઉપર તો પાછળથી ઊતરે છે જે ચિત્રને ચિત્રકારે પહેલા પોતાની કલ્પનામાં ચિત્રિત કરી લીધું હોય તે જ ચિત્ર સુદર બની શકે છે એક કુલાર બ્યારે પણ કળશ ઇત્યાદિ બનાવવા જેસે છે ત્યારે એના ધાટની રચના એના મગજમાં પહેલેથી જ આકાર પામી ગઈ હોય છે જીવનનું નિર્માણ કરવું હોય તો એનું લક્ષ્ય પણ આ રીતે પહેલેથી જ નિશ્ચિત કરી લેવું જોઈએ.

હવે આપણે માનવજીવનનું લક્ષ્ય શું હોઈ શકે એ ઉપર વિચાર કરીએ માનવી માનવ બને એ જ એના જીવનનું સુદર લક્ષ્ય છે આપણે આપણા નિબંધરૂપમાં સપૂર્ણપણે આવી જઈએ, વિભાવ દશાને છોડી સ્વભાવમાં આવી જઈએ એ જ જીવનનું શ્રેષ્ઠ લક્ષ્ય છે અનત-અનત કાળથી આત્મા ક્રોધની પરિણતિમાં લિપ્ત છે તે ક્રોધથી ઉન્મુક્ત થઈ, ક્ષમામાં પરિવર્તન પામે, અહંકાર તણ આપણે વિનય તરફ જઈએ, માયા અને છળકપટ તણ સરળતા અપનાવીએ અને લોભ તણ નિર્લોભી બનીએ. આમ આપણે આપણી જાતને બદલી નાખીએ ત્યારે આપણું લક્ષ્ય સિદ્ધ થાય. ત્રેજ માળા ફેરવનારાઓને હું કહીશ કે માળા ભડે ફેરવો, એ સારી

વસ્તુ છે પરંતુ માળા ફેરવવા સાથે તમારા સ્વભાવને પણ ફેરવો. એ જરૂરી છે તમારી પ્રકૃતિમાં પરિવર્તન લાવો નાની નાની વાતમાં કોપી બનવી જો તમારી પ્રકૃતિ હોય તો એને શાંતિના વાતાવરણમાં જાડવી નાખો. તમે જો તમારા સ્વભાવને ફેરવશો નહિ તો માળા ફેરવવા માત્રથી કંઈ સુપરિણામ નહિ આવે.

અનત-અનત કાળથી આપણા જીવનમાં શૈતનિયતે સ્થાન મેળવ્યું છે તો હવે એમાં ઈન્સાનિયત પ્રગટાવો. તમે તમારા જીવનમાં કંઈ રીતે ફેરફાર લાવી શકો એ નીચેની નાની એવી વાતથી જાણી શકશો.

એક મા. સ બગીચાઈમાંથી પસાર થઈ રહ્યો હતો. દીકરી એની મોટી થઈ ચૂકી હતી એના વિવાહની ચિંતા એને એન પાંચ દેવી ન હતી. જ્યાં જ્યાં એ દીકરીના પ્રમને લઈને પહોંચતો ત્યાં ત્યાં એની સામે સામે જ પ્રમ જાતીને જોઈ રહેતો કે દીકરીની સાથે તમે શું આપશો? આ? કન્યાને કંઈ જોતું નથી સૌ કંઈ જુએ છે કે તે કેટલી વજનકાર થેલી લઈને આવશે. આજના સમય જુએ અને સમયો ઈન્સાનથી નહીં પણ પૈસા વડે જ બંધાય છે. પહેલાં તો તમે ટાળવાનો પ્રયત્ન કરશો કે છોકરા તો હજુ બાળ છે એટલે આવતા ચાર વરસ સુધી તો કંઈ ઈચ્છે નથી આ મહાન્યા આજ પાછળ એક રહસ્ય છુપાયેલું છે કે જે લઈને તે કહી નાખે કે તે કેટલું નાણું આપવા ઈચ્છે છે અથવા આપી શકશે? જો તે એમ કહી કે કે પાંચ હજાર આપીશ તો તરત તમે કહી બેસશો કે લઈશાં હવે હવે હવે એક આડવાડીના પહેલાં જ અમુક ચામેથી ફાસલા સાહેબ આન્યા હતા. તેઓ પણ અમ કરી રહ્યા હતા કહેતા હતા કે કન્યાની સાથે શા આડ હજાર શક્ય જણી આપીશ. વળી એણે કહ્યું આડતાં એમ પણ કહ્યું કે મારી સ્થિતિ તો નથી પણ તમે કહેશો તો હસ હજાર સુધી મહી શકાશે પહેલાં પછીના મારે જાતી બોલીઓ જાતી પણ આજે તો હવે કન્યાઓ મારે પણ જાતી બોલીઓ થવા લાગી છે અને જે વધારે આપશે તેની જ જોડે સતપણ નહીં થો. પછી તમે એને કહેશો સાહેબ જુઓ હવે હવે તો તમારી ઈન્જ પ્રમ છે આપનું ધર મોટું છે આપ આપના ધર પ્રમાણે અવરજા કરશો. આ પણ એ કળા છે એને જોયે અડવી એનું બિસ્મ આવી કરવાની આ કળામાં તો તમે ખરેખર પાવરધા છો (સજ્જામાં દસદસ)

તમે વળી મેલા પ્રમે સખતા કરી છો કે જુઓ અમારો પરિવાર મોટો છે પરંતુ મોટું છે નનામાં વધુ નવના લાવવાનો અમારો ઈરાદો

નથી તો પા, તા, એ જાણા એકઠી પગાને ટિપ્પી તો થવાની જ, તમને વધુ તકલીફ દેવા હિંમત નથી, પાન ના, નળેપાન્યો માટે વ્યવસ્થા સારી રાખતે કમ પોતાનગોને દા, અને અદાવાળાઓને અદા, તેની સાથે થોડો નાગતો આપતો, જ્યોતે બાગ પોતાનગોને બાગ અને કાઈ વગેરેની વ્યવસ્થા તો તમે કરો જ પણ મોટું કુટ પાન મગારી ચેન, કારણ કે ગરબી કેટલી થકે છે દાનમ-દેખીનો છનેનમ તો નોને જ. તો એકાદ છૂટ પોલીસવાળાને ખચુ થોવાવી ન, ખન

તા, તમે તો એવું જ છિંકો છો કે કન્યાવાળો પોતાનું મદાન લીવામ કરી તમને ખાધુ આપા દે. આ કન્યાવારની પ્રધાનો તમને છેક કયા નીનીને પટકયા છે ! એક દરિ કોં છે.

મારત સે અવ તો દેવ લો

અમે રવાના હો ગયા ।

કિમ્બો સુનાઝં, માદર્થો ઘટરા નમાના હો ગયા ।

લફકે ના પાપ પૂછના કયા કે માથ કોમે કયા ।

મંદર વિના તો પ્યાલ મુદ્દિલ રવાના હો ગયા ।

સામાજિક પ્રથા સમાજ માટે ગાગે જાળ પની રહી છે તેમ જતા તમે એમને ગળાનો દાર માની અને ગળાનીને જોડા હો દા, તો હું કહી રહ્યો હતો કે તે બાઈની દીદરી જેમ-જેમ મોટી થતી રહી હતી તેમ તેમ એની ચિતા પણ ઘેરી જાતી જતી હતી ને કાઈ એને મળતું, તે સૌ મોં કાડીને જ વાત કરતુ આખરે એણે એક ગરીબ છોકરાને જ્યે એને વાત કરી તેણે થોડામા જ સતોપ, માન્યો અરે, ગરીબ તો થોડામા જ સતુષ્ટ જાતી જાય છે પણ અમીરની તો વાત જ દરેક નવા ।

પેલા ગરીબ છોકરાએ પોતાની સમતિ આપી તો પણ લગન માટે તો નાણાની જરૂર તો હતી જ તે એક શાહુના પામે ગયો તેણે પોતાની સમસ્યા એની પામે જુ કરી અને બારમો રૂપિયા માગ્યા રોકે એક ચિક્કો લખાવી એના ઉપર દસ્તખત કરાવી લીધા અને રૂપિયા ગણી આપ્યા રૂપિયા લઈને તે ગરીબ માણસ ઘેર આવ્યો લગનસમારલ આટાપ્યો પછી એ કમાણી કરવાની મહેનતમા લાગી ગયો કારણ કે એના ઉપર વ્યાજનો ભાર વધતો જતો હતો એક તો ગરીબ હેતુ અને આવી રીતે કરજ કરી લગમા નાણાનો ફગાવો કરવો તે કેટલું અહિતકર છે ! સાથી અને સળધીઓ લાડવા ખાઈ જશે, પરંતુ કરજનો ભાર ઓછો કરવા કાઈ નહી આવે.

શેઠનો તકાસે આવી રહ્યો હતો. માટે એણે જેમ-તેમ કરીને પણ રૂપિયા એકઠા કર્યા. પરંતુ પાંચ વૃક્ષો અને ખજી સો-સોની માર નોટ સર્પિશ પામે ગયો. એને જોઈ શેઠ રાજી રાજી થઈ ગયો. તમારો પણ કરજતાર તમારે રૂપિયા સર્પને આપે છે ત્યારે તમે કેટલી પ્રસન્નતા અનુભવો. એ પણ ઘેઈ સ્વધર્મને ઘેર આવતો જોઈ એટલી પ્રસન્નતા અનુભવો છો. મારાં એણે શેઠના દામમાં રૂપિયા મળ્યા અને કમ્મ ગણી સો શેઠ અને મને મારી પેલી ચિટ્ટી આપો. સૌ રૂપિયા ગણ્યા અને ચિટ્ટી લેવા અડર ગયે.

માનવીનું મન માખી જેવું છે કદી તો એ સુદર રૂપે પર જઈ એસે છે તો બીજી જ કણે ગદ્ગદી પર પણ જઈ ગડે છે. કદી નવિકતા અને સ્વાચ્છરથી સુચાસ છે છે તો કદી અનીતિ તરફ જતાં પણ વાર લાગવી નથી. શેઠ અડર ગયા. આ બાબુ પેલા વાઈનું મન બહાલુ અને એનામાંથી નવિકતો સુચાસ હોઈ ગઈ અને અનીતિએ પ્રવેશ કર્યો. એણે સો-સોની બે નોટો ઉપડી ગળવામાં સેરવી દોષી સૌ આબ્યા. ચિટ્ટી આપી કે પેલા વાઈ અડ ત્યાંથી રવાના થઈ ગયા. એનું મન કદી રહ્યું હતું કે આજે તેની ધણે મોટા વિનય થયો છે કેની ધૂળ ફેંકી શેઠની આંખોમાં એમણે હાલોની આંખોમાં ધૂળ નાખી હશે પણ આજે તો એ પણ હસાઈ ગયા. એનું દિલ ખૂબ જિજ્ઞાસી રહ્યું હતું તે જ વેળા એક નોટ મોલી એ ઈસ્ટાન, ઇ ખુલ થઈ રહ્યો છે તારો વિનય થયો છે પરંતુ હું મનુ હું કે આજે તારો ધણે મોટો પરાજય થયો છે તે એની આંખોમાં ધૂળ ફેંકી નથી પણ તારી ૮ આંખોમાં એ ધૂળ ખરી છે તેથી જ તે સ્તબ્ધ અને અસત્ય બનેને જોઈ રહી નથી.

તે આગળ વધી રહ્યો હતો અને જાતીએ હજારોથી નોંધમાંની એક નોટ કદી રહી હતી અને સદા તારી પાસે રહેવાના નથી હું માને છે કે તું જ્યે રૂપિયા કમાયો છે પણ હું કહું છું કે તે આજે તારી ઈસ્ટા નિયત વેચી મારી છે. > લાખો અને કરોડોથી પણ મોંઘી છે જાતીએ હજારોથી નોંધનો અવજન જાતી તો રહેલા દિવે સાંજે એ અને એ માણસ પછા કર્યો. તે શેઠની પાસે આવ્યો અને મે-ઓની બે નોટ આપતાં કહેવા લાગ્યો. હું પરેશા આવ્યો ત્યારે સેનાન જાતીને આવ્યો હતો અને દરે રાત્રી ઈસ્ટાન જાતીને પહોં દર્પો છું આ બે નોટ સહજો મારી માન-વન્ય મારા પર કોઈ રહી છે આ નોટ મને પોષાઈ રહી છે સૌ આ દરમ નંબુ તો એનું દિલ ખૂબ ગદ્ગદ થઈ ગયું.

બસ, તમે પણ આ જ રીતે પાછા ફરો તમારુ હૃદય જો અનીતિ તરફ જઈ રહ્યું હોય તો તમે એને ન્યાય તરફ વાળો એ જ તમારા જીવનનું લક્ષ્ય છે તમે અજ્ઞાનના અધારાથી જાનના અજવાળા ભણી આવો મિથ્યા-ત્વથી સમ્યક્ત્વ ભણી વળો ભગવાન મહાવીરે માનવજીવનનું લક્ષ્ય બતાવતાં ફરમાવ્યું હતું કે

“ અન્નાણં પરિયાણામિ નાણં ઉવસવવજ્જામિ । ”

ન્યારે તમે એકાતમા બેસો ત્યારે વિચારજો કે અમારા પગ અપગોના પગ બનો, અમારી આખો આધળાની આખો બનો, અને દુઃખ અને શોકમાં આસુડા સારતા ગરીબો માટે સાન્ત્વના દેવામા અમારી જીભનો ઉપયોગ થાયો. ગરીબો અને ગેગીઓની સેવા માટે આપણો પરસેવો વહે લોહીના અભાવે ન્યારે કોઈનો દેહ દુર્ગળ બન્યો હોય અને મૃત્યુરૈયા પર તે પડેલો હોય, અને તેને માટે જો ગુસ્તાની જરૂર હોય તો તે વખતે મારુ રક્ત એને આપી શકુ અને એને નવું જીવન સાપડે એ રીતે વિચાર કરો આ અસ્થિ, અર્ધમય શરીરનો આથી વધુ શો સુદર ઉપયોગ થશે ? આ પ્રકાશના કિરણોવાળા વિચારો આપણા મગજને સદા આલોકિત કરતા રહે

શરીર સ્વસ્થ અને મન પ્રસન્ન રહે રોગ સામે ઝઝૂમવાની એનામાં તાકાત હોય, આખો પ્રકાશપૂર્ણ હોય, મુખ તેજોમય હોય, નિહવા થકી મુદ્દુ ભાષણ થાય, અને ગુણીજનોની સ્તુતિ કરતા તે થાકે નહિ

મન સારા વિચારોથી ભર્યું-ભાદર્યું રહે અને તે જીવનલક્ષ્યના સત્ય રાહને પિછાનતુ રહે, વળી, તે દેહની ભાવનાઓથી ઉપર આવી આત્માના પ્રકાશને પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરે તે એટલું સ્વાર્થી ન બને કે પરહિતોને કચરી નાખે ઇર્ષ્યા, દેવ, લોભ, અને અન્યાયનો એમા અકુર ન ફેરે

સ્વસ્થ શરીર અને સ્વસ્થ મનની સાથે સ્વસ્થ બુદ્ધિ પણ જરૂરી છે. એવી બુદ્ધિ જોઈએ કે જે લક્ષ્ય ભણી દોરી લઈ જાય, ધુરાઈ અને ભલાઈ, હિત અને અહિતનો વિવેક જાળવો શકે, એવી રીતે આવું શરીર, આવું મન અને આવી બુદ્ધિ એ ત્રણેને મેળવી આપણે પેતાના લક્ષ્ય ભણી આગળ વધવું જોઈએ

પહેલા તમે લક્ષ્યને નિર્ધારિત કરો અને પછી એમા એવા તન્મય બની જાઓ કે જેમ બાળક પોતાની રમતમા અને લોભી ધનમા તન્મય બની જાય છે પતંગનો દોર છૂટતી વખતે બાળકોને જોશો તો તમે જોઈ શકશો

કે તેમને નથી શરીરનું જ્ઞાન રહેતું કે નથી રહેતું વસ્તુનું જ્ઞાન. તેમને નથી જ્ઞાતી જુઝ, કે નથી જ્ઞાતી તરસ. જસ, તમે એની જેમજ તમારા લક્ષ્યમાં ત મમ જની જાઓ.

શું કહો છો ત મમના જાવતી નથી ? શા માટે નથી જાવતી ? જરૂર જાવે છે જ્યારે તમે રૂપિયા ખર્ચવા બેસો છો ત્યારે કેવી ત મમતા તમારામાં જાવી જાય છે ? જસ, જીવનલક્ષ્ય પ્રાપ્ત કરવા માટે ખર્ચ તમારામાં એવી જ તન્મયતા જાવી જવી જોઈએ જીવનનાં સમસ્ત કાર્યો કરતાં રહેવા છતાં ખર્ચ તમે તમારા લક્ષ્યને જુઓ નહિ. કુટુંબની સેવાને તમે જાણો છો ? જ્ઞાતકાંડમાં હજારો નક્ષત્રો અને તારાઓ છે એ જાણમાં અધિકારવિક પ્રગટ થાય છે પરંતુ કુટુંબની સેવા કેવળ કુવના તારાને જ જુઓ છો શાંત શીતળ દિવસો વડે રજનીનો અધકાર દૂર કરનાર ચંદ્ર અને હજારો સન્નિધિ છે વડે રિષ્ટને આત્મિકતા કરનાર સૂર્ય ખર્ચ મનમાં ફરે છે ખર્ચ કુટુંબની સેવા એમના જાણી જોતી નથી. જસ, તેવી જ રીતે તમારી સામે હ નરો પ્રયોજનો જાવે ખર્ચ તમે એમાં હજારો જોઈ નહિ. કિંતુ તમારી કુદિરપી કુટુંબની સેવા સદૈવ લક્ષ્ય જાણી રહે તો લક્ષ્યસિદ્ધિ જીવનમાં પામી શકો છો.

જ — શાંતિ — શાંતિ —

બાહરવા વડે
તેરસ

કૈન ઉપાસ્ય
કાંઠાવાડી કુખર્ષ

ડિક્શનરીમાં હજારો શબ્દો છે એ શબ્દોની પાછળ માનવસમાજમાં મતભેદ હોઈ શકે છે, પરંતુ એક શબ્દ એવો છે જેની બાબતમાં કોઈના બે મત હોઈ શકશે નહીં એ શબ્દ છે “શાન્તિ” ગુલાબની સુવાસના, સાકરની મીઠાશમાં અને મીઠાની ખારાશમાં કોઈનો મતભેદ નહીં હોય એક વૃક્ષને પૂછશે તો એને પણ ગુલાબની સુવાસ પ્રિય લાગશે સુવક અને ાળક પણ એમ જ બતાવશે આ જ વાત સાકર અને મીઠા માટે પણ છે, બધા સાકરને મીઠી અને મીઠાને ખારુ બતાવશે કોઈને એમ કહે કે મીઠુ ગળ્યું છે અને સાકર ખારી છે તો તમે કહેશો કે એના મગજનો સ્ક્રૂ ઢીલો પડી ગયો છે આ જ રીતે સુખને માટે પણ કોઈને મતભેદ નહીં હોય

વિશ્વના અનંત-અનંત પ્રાણીઓ અનંત યુગથી સુખને માટે પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે સુખ સારુ માનવીએ લાખો રૂપિયા એકઠા કર્યા, મોટા-મોટા મહેલો બાંધ્યાં સુખને માટે એણે લડઈઓ લડી પરંતુ વિચારવું એ છે કે સુખ માટેના એના એ પ્રયત્નોમાં એને સફળતા ટેટલી મળી ? આના જવાબ માટે એક કરોડપતિ પાસે પહોંચ્યો, જેના મહેલો આસમાને ટકરાઈ રહ્યા છે, જેમના બગલા સામે ચાર-ચાર મોટરકારો ફરી રહી છે, અને પૂછો, “ શેઠજી, કેમ છે ? ”

જરા એમના દિલમાં પ્રવેશો પછી જ જવાબ મળશે, “બહારથી ઉજળા છીએ પણ અંદર તો હોળીના જગ ચાલી રહ્યા છે ” જે બગલા-વાળાઓ પાસેથી આવા જવાબો મળે તો પછી બિચારા મધ્યમવર્ગ અને ગરીબ-વર્ગને પ્રશ્ન જ શો કરવો ? આનો અર્થ એ થયો કે આપણને સુખનું નામ યાદ છે પણ એનો રાહ ભૂલી ગયા છીએ હવે તમે જ બતાવો કે જે

કેમને મુશ્કેલી નામ શાદ રહી જાય અને રસ્તો પાડે આશ્ચર્યો તે એ મુશ્કેલી પડે એવો કથારો.

એક બહેન સવારમાં વતોવવાનું કામ કરે છે ગ્રામીન મુખનાં ઘરમાં સ્ત્રીઓ પોતાના દાંધે જ વતોવવાનું કામ કરતી હતી. એ તે શુદ્ધ લીમટુ વેજીટેબલ નહોતું અને તેથી એમનું સ્વાસ્થ્ય કદી બગડતું નહોતું.

સ્વાસ્થ્યો મુદ્દસોનાં ઘેરથી ગ્રામ-પ્રાધાન છૂટ્યું છે અને બહેનોએ દાંધે કામ કરવાને અપમાન સમજ્યું છે ત્યારથી જ વેજીટેબલ ધરમાં પચ-પેચારો કર્યો છે અને એની સાથે એની સેકડો બહેનો પણ તમારા ધરમાં ઘૂસી ગઈ છે એ છ રોગો અને ગોકરોને અપાવી હી.

હા તે એ બહેન સવારે વતોવવાનું કામ કરી રહી હતી એને બે કલાક થઈ ગયા એનાં વસ્ત્રો પરમેશ્વરી બીજાઈ ગયાં. એનો પતિ પત્ને જ એકા દત્તો પરમેશ્વરો નીતરતી પત્નીને જોઈ એનું મન પણ દરી નિષ્પ્ર એણે પૂછ્યું આટલી બહેનત જાણ માખણ નીકળ્યું ? એ કહીને ત્રણે અને દાંધમાં જોયું તે એમાં દહી નહોતું પણ પાણી ભરું હતું એણે કહ્યું દેવી આ શું કરો છો ? પત્ની બેસી માખણ કાઢુ છું પતિએ કહ્યું તું અનત મુઝે સુધી આમ વસેવતી રહીશ તેમ માખણ આપાથી નહી નીકળે.

તે આમ આપણે પણ વસેવતી રવાં હોએ અનત મુઝ ઘણાં પણ હતું સુધી મુખનું માખણ મળ્યું નથી ત્યારે વિચાર્યું જોઈએ કે આપણે કે વસેવું કે કાન પળી જ ? હાંતે વસેવું જોત તો સુખ ક્યારનું જ મળ્યું હાંત પરતું મુખ મળ્યું નથી એટલે એ વિચારવું પડી કે ક્યાંક જૂવ થઈ રહી છે કદી કદી જીવનમાં નાની થી જૂવ પણ જાણીર પરિણામ ત્યારી થો છે એટલે એક કપિએ કહ્યું છે

જૂત જરા રહી જમરું દુઝા કે છે
અનુભવીઓ જાન એમ કહે છે
એક અનિનનો તીફનું તજખો
બુરત ઘણાને બરમ કરે છે
એક વચન આવતું વાવાથી
એ પછી બહુ કાળ એ છે

કપિએ કે તે અનિન વાન કહી જ જૂવ કદી નાની દાતી જ નથી

આગની ચિનગારીને તમે લલે નાની માનો, પરતુ એ નાની-શી ચિનગારી-
હજારો મથુ રૂને લક્ષ્મ કરી નાખશે

હા, તો આપણે કયાય આવી ભલ તો કરી રહ્યા નથી ને? મને
લાગે છે સુખની બાબતમાં પણ આવી જ ભૂલ થઈ રહી છે

વૈદિક દર્શનની એક લઘુ કથા છે માનવી ન્યાયે સર્વ પ્રથમ ઈશ્વર
પાસેથી વિદાય લઈ સૃષ્ટિમાં આવવા લાગ્યો. ત્યારે ઈશ્વરે એને બે કળશ
દીધા એક સુખથી ભરેલો હતો અને બીજો સત્યથી-એક એને એના ડાબા
હાથે અને બીજો જમણા હાથે મૂકતા ઈશ્વરે કહ્યું “સત્યની રક્ષા કરજો
અને સુખને વહેચતો રહેજો” ન્યાયે માનવીએ પહેલો મુકામ કર્યો અને
આગલે દિવસે આગળ વધ્યો તો કળશ બદલાઈ ગયા ડાબાનો જમણામાં
આવી ગયો અને જમણાનો ડાબા હાથમાં પણ ઈશ્વરની આજ્ઞા હતી એના
કાનોમાં ગૂંછ રહી હતી એણે સત્યને વહેચવું શરૂ કર્યું અને સુખની રક્ષા
કરના લાગ્યો આ જ વાત આજે ચરિતાર્થ રહી છે માનવી પોતાના બધા
જ પ્રયત્નો વડે સુખની રક્ષા કરી રહ્યો છે અને સત્યને વહેચી રહ્યો છે.
ચાંદીના થોડાક ટુકડાઓ સારુ આજે એ સત્યને વેચી રહ્યો છે માનવીએ
સુખને સત્યથી વધુ મહત્ત્વ આપ્યું છે

સુખ માનવીને પ્રિય છે અને સુખ સારુ એ દિવસ-રાત દોડી રહ્યો છે
એણે ભૌતિક પદાર્થોમાં સુખની શોધ કરી છે ચાંદીના ટુકડાઓમાં એણે
સુખ નીરખ્યું છે અહીં જ, બસ, એની ધણી મોટી ભૂલ થઈ રહી છે.
ન્યાય સુખનો અભાવ છે ત્યાં જ એ એને શોધી-ખોળી રહ્યો છે.

સાધારણ રીતે માનવી માટે ચાર સુખો બતાવ્યા છે પહેલું સ્વાસ્થ્ય,
બીજું સપત્તિ, ત્રીજું સુશીલા પત્ની અને ચોથું વિનીત પુત્ર જીવનનું પહેલું
સુખ સ્વાસ્થ્ય છે સ્વાસ્થ્ય જીવનની સપત્તિ છે ગૃહસ્થજીવનમાં સપત્તિની
જરૂર રહે છે કારણ કે દારિદ્ર્ય જીવનનો બહુ મોટો અભિશાપ છે પોતાની
પેટ-પૂર્તિ માટે બીજાના મો સામે જોવું એ કાયરતા છે મનુષ્ય પોતાનો
રોટલો પોતે જ કમાઈ લેવો જોઈએ હા, પણ એ રોટલો ન્યાય અને નીતિ
દ્વારા જ આવવો જોઈએ

ગૃહસ્થજીવનનું ત્રીજું સુખ છે સુશીલા પત્ની ગૃહિણી વગર ઘર-
સનું લાગે તો પુત્ર વિના ગૃહિણીનો જોગો સૂનો લાગે અને માનવી આ
ચારેય સુખો મેળવવા પ્રયત્નશીલ રહે છે પરતુ પ્રથમ તો આ ચારેય સુખ-
માનવીને એક સાથે મળતા જ નથી નહીં તર માનવી એવો તો અહંકારી

એની જશે કે એ પોતાને જૂની જશે અને બગવાનને પણ જૂની જશે. કિન્તુ પુરવોદ્યે ચારેય સુખ એક ખેડૂતને મળી જાય તો શું એ સુખ હશે? નહીં એ ખેડૂત જમીનદાર તરફ જોશે કે એની પાસે સુખ છે. જ્યારે ભારતીય જમીન ૧૨ની નજર જામીરદાર બચી હશે કે સુખ તો એની પાસે છે પણ એક જામીરદારને પૂછા તો એ કહેશે. હાઈ સુખ જમારા નમીને ક્યાં? એ રાજાઓના સિંહાસને વસે છે રાજાને પૂછીશ તો એ જીભ જવાળે કહેશે. સુખ તો સમ્રાટ પાસે છે. સમ્રાટ કહેશે. હું ક્યાં સુખી છું? સાચું સુખ તો ચક્રવર્તીના વિશાળ સામ્રાજ્યમાં છે અને ચક્રવર્તી કહેશે. 'હું સુખ ક્યાં છે? હજુ તો હું ખરે જ સામ્રાજ્ય છે. સાતમા પર વિજય ન મળે ત્યાં સુધી શાન્તિ ક્યાં?'

સુખની આટલી મરિત્ત આપણે પસાર કરી જાણી એક ખેડૂતથી માંડીને ચક્રવર્તી સુધી દરી જાણ્યા પણ કોઈ સુખી નથી. તો પછી હું તમને સુખ ક્યાં જતાવું? જે પદાર્થોમાં આપણે સુખને જોઈ રહ્યા છીએ અને આ ભૌતિક દુઃખ જેને આપણે સુખ માની બેઠા છીએ જરા એવું વિશ્લેષણ કરી જુઓ કે એમાં સુખનો અંશ પણ છે કે નહીં?

એક બરવાડ હતો. એની એક ગાય એને ત્યારે જ દૂધ દેતી જ્યારે એ એની પાસે લીંડું ખાસ ધરે. વરસાદની ઋતુમાં લીંડું ખાસ મળતું રહ્યું, દરરોજ સુધી પણ મળતું. પણ જ્યારે ઊનાળો આવ્યો ત્યારે જ ગાય પણ સુકાઈ ગયું. પેલા બરવાડ સામે એક સમસ્યા ઊભી થઈ લીંડું ખાસ ન મળે તો ગાય દૂધ ન આપે. આખરે એની છુદ્ધિએ એક જીવાડ બતાવ્યો. એણે ગાયની આંખો પર લીલા કાચવાળા ચશ્મા લગાવી દીધા, હવે ગાય જ ગાયમાં પહોંચી તો એને આજુ જ ગાય લીંડું-લીંડું જ દેખાવા લાગ્યું. ખાસ પણ લીંડું જ દેખાતું. હવે એ સુકા બાસને જાનદારી આપી અને સંખ્યામાં જોઈ દૂધ આપી.

હા તો ખાસ લીંડું નથી પણ જરૂર લીલા કાચવાળા છે તેમ સુખ પદાર્થોમાં નથી અપિત્ત માનવીના મનમાં છે. સુખ દિશ્મી સંજીવનમાં છે કે શાન્તિમાં? જે રેશમીમાં સુખ હોય તો એક જાહેરાતને બેસાડી દો. એની સામે શું જોઈ એને જાનદાર મળશે? સુખ આંખોમાં છે કે સ્મિતમાં? જે સ્મિતમાં સુખ હોય તો એક જાન જાકિતને પણ એથી જાનદારો જાનદાર થશે નેહા. પણ તેમ જતું નથી. એક બીજા વાત એ પણ છે કે જે આંખોમાં સુખ છે તો આંખને કાઢી લઈને એને જિજ્ઞાસુ બતાવેશ તો શું એ

આનંદ અને સુખ એ આત્માની વ્યક્તિગત સપત્તિ છે, એને અન્યત્ર ખોળવી વ્યર્થ છે પુષ્પની મધુરી-મીઠી સુવાસ માટે પાદડાને તોડવા એ સમય ને શક્તિ ગુમાવવા જેવું છે સાકરની મીઠાશ અને દીપકનો ઉગ્ગ્રાશ અન્ય સ્થળે ખોળવો વ્યર્થ સિદ્ધ થશે

પણ કદી-કદી એવું બને છે કે માણસ ભ્રમમાં પડી જાય છે, અને સુદર વસ્તુને પણ અસુદર માની જેસે છે મારા ગુરુદેવ કહેતા હતા કે ઉદયપુરના મહારાણાને આગણે બાળ-ફૂલનો ઉદય થયો વર્ષોની પ્રતીક્ષા બાદ મહારાણીનો સૂતો ખોળો લરાયો સારુય શહેર પ્રસન્નતાના મહા-સાગરમાં નહાવા લાગ્યું મગલ ગાન-વાદનોના મધુર ઝકારોમાં આપ્તુય શહેર નાચી ઊઠ્યું મહારાણાએ આનંદોત્સવની લહેર જનતા સુધી પહોંચાડવા સારું પ્રીતિ-ભોજનનું આયોજન કર્યું

મત્રીજીએ રાણાજી પાસે નિવેદન કર્યું કે શહેરના શેઠ-શાહુકારો તો દરરોજ પોતાને ઘેર પકવાન જમે છે પણ આપના સેવકો-બીલ લોકો-શુ આ પુત્રોત્સવથી વચિત રહી જશે ? શુ આજે પણ એમનું મો મીઠું નહીં થાય ? મહારાણાએ મત્રીજીની વાત સ્વીકારી બીલ-જાતિને પણ નિમત્રણ આપ્યું એમને સારૂ શીરો-પુરી તૈયાર કરવામાં આવ્યાં લાઈનમાં બેસાડી સૌની સામે શીરો પીરસવામાં આવ્યો.

અખોધ આદિવાસિઓએ જોયું તો એ બીના બીના કાચા લોટ જેવું લાગ્યું એક ખીજાએ એક ખીજા સામે જોયું અને બધા જ ભાણું છોડી ઊભા થઈ ગયા મત્રીજી સમજાવવા લાગ્યા તો તેઓએ જણાવ્યું કે, ‘અમે આવી પોદળા જેવી ચીજ નહીં ખાઈએ મકાઈના રોટલાની આશાએ અમે અહીં આવ્યા હતા, પણ અહીં તો ન જાણે કેવી વસ્તુ પીરસવામાં આવી છે.’ અને મત્રીજીએ હાર માની એમને માટે મકાઈના રોટલા ને હુગળીનું શાક તૈયાર કરવા પડ્યા મકાઈના રોટલા ખાનાર આદિવાસીઓ શું જાણે એ શીરાનો સ્વાદ ? તો પ્રતિદિન ભૌતિક સુખોની ચકાચૌધમાં વસનાર આજનો જ્ઞાનવી જો આધ્યાત્મિક સુખોથી ચોટી જાય અને એને ગાડપણ સમજવા લાગે તો એમાં કોઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી

આજનો વૈજ્ઞાનિક પણ મનુષ્યના સુખ માટે નિરતર પ્રયત્નશીલ છે રેલ, મોટર, સ્ટીમર, અને વિમાને મનુષ્યની યાત્રાને વધુમાં વધુ શીઘ્રગામી અને સુરક્ષિત બનાવી છે પોતાના દુઃસ્થિત સાથીને મળવા માટે ટેલી ફોનની સગવડતા છે. ટેલીવીઝનનું મીટર ફેરવો કે શ્રી નેહરુ, આઈઝનહોવર,

સમાઈ જાય છે હવે તો એ માતાના મનોહર યોગામા પણ એકસવાસપણુ અનુભવે છે એટલે એ પોતાની રમના બળકાની ટોળીને મનમોહી રાખેલી જાય છે. મોઈ-હાકિયાની રમતમાં ભૂખ-તરસને પણ વિસરી જાય છે, તેમ ભણતી વખતે પુસ્તકો એનું જીવનસર્વસ્વ બની જાય છે.

હોસેન-જીવનના મન-રજનના રમકડાં પેલાં રબરનાં રમકડાં કરતાં કંઈક જુદી જાતનાં હોય છે. યુનિવર્સિટીની ડિગ્રીઓ એના માનસ-લોકોનું દુષ્કિત પુખ્ત બને છે. રવખોનાં ફૂલ સજતા કુવજના માનસને મધુરી આશાની શુભાંખી મુદ્રતા પ્રસન્ન કરી દે છે. સ્વપ્નમાં ભરાતી પદ્મોર્મા પોતાની નિરાળી દુનિયાને એ સ્વર્ગ સાથે તોળે છે. પછી દસતા-રમવા ફૂટવા ફરવા જાળકોમાં એની સુખ સુરતિ મૂર્તિમત બની જાય છે.

જીવનના પરિક્રમણ કરતાં ચક્ર પર સુખ પણ આટા મારી રહ્યું છે એક ક્ષણ ચોક્કસ મારે પણ એને સમય ફરકદ નથી. પણ એ જોતું પાંચે કે ચારે પર ઘૂમતા-ફરતા આ સુખનું કેન્દ્રમિન્દુ ક્યાં છે ? યાજ્ઞ-પાંદ્યા પાછળ દોઝ્યાં આપણે મુળિયાને જુદી રાકીએ નહીં પ્રત્યક્ષિત બાળની ચક્રાચોધને વશ એના પ્રશુભ કેન્દ્ર પાવર-હાઉસ (વીજળી-ખર) ને શોધતું જ પાડે.

આજે આપણું મન અમોઘ જાળક જેવું ચર્ચિત્તુ છે. જે ફૂટ્યા-ફૂટ્યા જડ-પુતળાઓમાં રમી ગયું છે એતનાના આકર્ષક કારણો લક્ષ્ય રેતુ એ આજની દુનિયામાં આંકણની પરિકાષામાં સમાવિષ્ટ ચર્ચિત્તુ છે. સ્વપ્નના વિવિધ કિરણોએ આપણા માનસને મોભાવી દીધું છે. પણ સ્વપ્નમયી કિરણોના ધારક ક્ષણ તરફ જોવાનું તો આપણે વિસરી જ ગયાં છીએ —

मैं दिन को दूँ ह रही ह सुगन् की सजियाली में ।

मम माँग रहा है मेरा सिखा हीरक प्याली में ॥

ભૌતિક સુખોની ચક્રાચોધમાં ખરા સુખની કપળા ઠીક વેરનું / અતિપૂજ્ય બનીને જોરનું કે ચળકતા જૂનનુઓના ક્ષણિક પ્રકાશમાં શિવસદા મદ્યપ્રકરને બોળવો. બને આ હિંદુધર્મના સપ્તરંગી રંગો વડે આપણાં મટેમોને રમવાની એટલા કરવી. આ હાસ્યપરજન લેખાલ, મારે આત્મની દિવ્ય-ચોત દ્વારા શારીરિક સુખોની આજ્ઞા કરવી એ (અ) મુદિમત્તાનું પ્રયત્ન / છે ને ! દીક્ષાતરિત જાળમાં રેતી બરનારને મૂખ હરી રાખે તો આખામિક સપને વડે ભૌતિક લાલસા આદવી એને મુ કહી રાકી શકાય શક્ય !

કામળ-કળી જેવા બાળકને પોતાના હાથેથી ખૂટવી લેતા અશ્રુભર્યાં નેત્રો વડે જુએ છે ત્યારે એને લાગે છે કે પૃથ્વી માતા નથી, પણ ડાકણ છે મીઠી નીંદરમાં સૂતેલા માનવીની છાતી પર જ્યારે અચાનક છાપડું તૂટી પડે છે તો સ્વપ્નસોકનો એ યાત્રી સ્વર્ગ-યાત્રી બને છે આ છે પ્રકૃતિની કાળી છાયા, જેની સામે આજે સરકાર અને વિશેષસો બાથ બીડવા પ્રયત્નશીલ છે.

૨. પર-પ્રાણીકૃત દુઃખ :

આ બીજા તરફથી આવતું દુઃખ છે મનુષ્યને પ્રકૃતિ કરતા પણ ભયંકર દુઃખ એ લોકો તરફથી મળે છે જેને એ પોતાના માને છે ઇતિહાસ બોળો, સમ્યક્તાને પાળનારાઓના જીવન-પૃષ્ઠો ઉલટાવે વીરતાની કથાઓની એથે રક્તના ડાઘા પડ્યા હશે કરોડો મૂક માનવીઓની અશ્રુભરી કથાઓ આજે કે પાવી મૂકે છે પશુસસારે માનવને એટલો ત્રસ્ત નથી કર્યો જેટલો કે માનવીએ આદમીએ જ આદમી ઉપર વિપત્તિઓનો ઢગ ઊભો કર્યો છે. ભાઈએ જ ભાઈ પર વીજળી વરસાવી છે મનુષ્યે જ મનુષ્યને વિશ્વના 'એટક્રામ' પરથી ઉડાડી દેવા સારું વિશાળ સેનાઓ ઊભી કરી છે, પશુઓએ નહીં ચગિઝખાં પણ મનુષ્યનો જ વશજ હતો બીજા વિશ્વયુદ્ધમાં વિશ્વને તપાવનાર-હાવનાર હિટલર પણ મનુષ્ય જ હતો એટમ બોમ્બ અને હાઈડ્રોજન બોમ્બના આવિષ્કૃતી પણ મનુષ્ય જ છે ને !

રામની વિશાળ સેનાને યુદ્ધ માટે ઊભેલી જોઈ એક નરભક્ષીએ સેનાપતિને પૂછ્યું “ શુ આ લોકો ખાવા સારુ એકબીજાને મારશે ? શુ આ લોકો હજારો મનુષ્યોને ખાઈ જશે ? ” હસતા-હસતા સેનાપતિએ જવાબ પાળ્યો “ ના, આ ખાવા સારુ મારતા નથી ” તો પેલો નાક ચડાવી કહેવા લાગ્યો - “ કેવા છે આ રાક્ષસો કે જે વ્યર્થમાં જ હજારો માણસોનું નિક્કદન કાઢે છે ! લોહીની નદીઓ વહાવે છે ! આમના કરતા અમે શુ ખરાબ કે પોતાના પેટ માટે એક મનુષ્યને મારી લઈએ છીએ, સમ્યક્તા ને સંસ્કૃતિથી દૂર એવો નરભક્ષી વિકસિત સમ્યક્તાવાળી સંસ્કૃતિનું અદ્વિહાસ્ય કરી રહ્યો હતો.

૩. સ્વકૃત દુઃખ :

ત્રીજું સ્વકૃત દુઃખ છે કે જે મનુષ્યો પોતાના હાથે પેદા કરેલું દુઃખ છે કદી-કદી એ પોતાના સ્વભાવથી લાચાર બની જાય છે, ત્યારે દુઃખોને નિમત્રણ આપે છે જ્યારે એ પોતાના અનુચિત સ્વભાવને વશમાં લાવી શકતો નથી તો પોતે જ પોતા માટે દુઃખોનો દાવાનળ જગાવે છે કદી-કદી બીજાના મહેલને ખડિયેર ખનાવવા માટે પોતાના માથે પ્રહાર કરે છે અને

પ્રસ્યોવ તમારી નજર સામે આવી બિલા ઘઈ જશે. તમે દેશ-વિધાતાઓ
નેડે મુઠાકાવ કરી ચોંકા જા. જેઠના પ્રખર તાપમાં વાતાનુકૂલિત
(એરકન્ડીશનર) તમારા મહેલને મક્ષમાજિરિ બનાવી દેશે. આરોગ્ય માટે
તીખા ઈન્જકશનો ઘઈ ગઈ-ગઈમાં ડાકટરો નિરાશમાન છે નામ માટે
સાન્તિ-પ્રસારક (૧) વાઈબોની ડાઈ કમી નથી. શુ હવે પશુ સુખમાં
કમી-ખામી છે ?

હા ફોનોની તમે કહ્યા છે દીવા તમે બાંધાડુ છે સદ્ધોષાસ્ત્રી
નેતો હશે નીચે સ્વર્ગ ઊતરી આવ્યુ છે પણ ભગ્ય મહેસોમાં રહેતા અને
કારોમાં હરતા-હરતા રીઠ સાહુકારોના હૃદયને પૂછો હશે તો જાણારી કે
ત્યાં પણ દુખની હોળી જ બમ્બડી રહી છે વેદનાના અનંત હાથકારે ક્ષન
મહેરા કરી મૂક્યા છે પ્રભ એ ઘાય છે કે સુખની પાછળ આટલા પ્રયત્નો
ક્યા છતાં પણ સુખ મળતુ કેમ નથી ?

માટે આપણે સુખનું કારણ શોધવું પડશે. સુખમેળવતાં સારુ દુખને
ઓળવું પડશે. સ્વાસ્થ્ય માટે રોગનું મૂળ શોધવું ચતુર વૈદ્ય પ્રથમ કાર્ય
છે સુખ માટે દુખનું કારણ જોવું જોઈએ અને એ મળી ક્યા જાહ
એને (દુખને) પગમાં વાગેલા કાંટાની જેમ ઉખાડી દેશી દેવું સરળ બનશે.
મહર્ષિઓએ દુખના ત્રણ પ્રકારો બતાવ્યા છે -

૧ પ્રાકૃતિક દુખ

૨ પર-પ્રાપ્તીકૃત દુખ

૩ સ્વકૃત દુખ

૧ પ્રાકૃતિક દુખ

આ ન ઈચ્છ્યા છતાં પ્રકૃતિ દ્વારા આવતુ દુખ છે વિભિન્ન સંતુષ્ટોમાં
સત્ય પ્રકૃતિનો કોપ આમાં જ આવે છે પોષ મહિનાની કમકાતી ઠંડી, જેઠ
મહિનાનો પ્રખર તાપ, બીપણ આંધી તોફાન, આ છે પ્રકૃતિનાં રોદ રખાં
રેખાચિત્રો જે માનવ-પ્રાણીને કમજવા દે છે મહોન્મત્ત બનેલી સસ્તિના
તીર-પ્રવાહ ન્યારે પ્રથમકારી દક્ષ રજૂ કરે છે ફત્તારતી સપિણીની જેમ
અર્જતી હહેરો ન્યારે માનવ-પ્રાણીને હસવા દોડે જી તે સમયે પ્રકૃતિ
સણી ખાર-સરી ન દે નેતુ માનવી-હૃદય કપી બન્યું છે

મમ્મપ્રટના ગળીર જવાળા સાથે સત્ય બીજુ ધરતીકપ ન્યારે
દુષ્ટમુખી બળક સાથેના ધોળિયાને જૂથીના પેટમાં ઊતારી ચૂકે જી તે માતા

તારુ કામ નથી. “દુ ખે ઘેરી લીધો છે, શુ કરીએ,” એ લાચારીના પુસત્વહીન શબ્દો તારા છે ? પ્રાગ્બંધનો વિધાતા, પુરુષાર્થનો દેવ, આમ કદી કહેશે નહીં તુ દુ ખોના અધકારમા શા માટે ભમે છે ! સુખનો દિવ્ય પ્રકાશ તારા પાં “, એના પર આવરણ પડ્યું છે હવે જરૂર છે માત્ર એને દૂર કરવાની. એ અચૂક શસ્ત્ર છે -

“**दुखं ह्यं जस्स न होइ मोहो**”

મોહને વશ વ્યક્તિ પોતાની પાછળ દુ ખોની વિશાળ પરપરા ઊભી કરી મૂકે છે.

જીવનમા જેટલી-જેટલી વાસનાઓ છે તેટલા જ સઘર્ષો છે વાસનાથી દુપિત ચિત્ત અશાંતિથી પરિપૂર્ણ છે એ બીજાને પાડીને પોતે ઊઠવા માગે છે ભૌતિકતાની આ દોટમા આજનો માનવી દોડી રહ્યો છે તે પોતાના જ ભાઈઓનો દુશ્મન બની ગયો છે

આજના મોટા-મોટા રાષ્ટ્રો વિનાશકારી શસ્ત્રોની સ્પર્ધામા લાગ્યા છે. પરંતુ જ્યાં સુધી મનુષ્યના મગજમાથી સ્વાર્થ અને સત્તાનો અહકાર ગળી નહીં જાય ત્યાં સુધી શાંતિનો રાહ દૂર જ રહેશે એના માટે વિશ્વબંધુત્વ, એક અને સહભાવનાને અપનાવવા પડશે ભગવાન મહાવીરના ‘**जीवो और जीने दो**’ ‘જીવો અને જીવવા દો’ નો સિદ્ધાંત સમજવો પડશે પોતાના સ્વાર્થને થ ભાવવો પડશે ત્યારે જ જનજીવનમા શાંતિ સ્થપાશે

દિનાક

તા ૩-૮-૧૯૫૮

જૈન ઉપાશ્રય,

કોટ, મુબઈ-૧.

એના કુતરિણીઓને ભોગરવા માટે તત્તર બની નષ છે નાની જાળીમાં બેઠેલા ઉંદરનું શક્ષણ કરવા બિચારી ખૂણમહેનત કરી પોતાનું મોં જાળીમાં નાખી તો દે છે પણ ન જુદા મિલા ન વિસાલે સમમ જેમ ઉંદર એક ખૂણમાં લપાઈ જાય છે તે દાઘ આવતો નથી અને બિચારીનું મોં એમાં ફસાઈ નષ છે હવે એ છટપટે છે પણ તમે જ જાણો એની જવાબદારી કોના શિરે છે ?

એક જહેન સાચું છે વડુની સાથે એને બનતું નથી દિવસ દરમિયાન એને સો-સો ગાંભીર સ્વચ્છાવે છે તથુ તથુ દિવસ મુઠી એને ખાવા દેતી નથી અને પોને પણ ખાતી નથી. શે ત્યાં કલક-કલામે એના ધરતું સુખ છીનવી લીધું છે કોપની જવાબમાં એનું રમત જાળી મુ છે દસવરતુ તે એને મોં પર કદી જોવા મળતું જ નથી. પણ વિચારવાનું એ છે કે આ કુખ માટે જવાબાર કોણ છે ? જામ કરતું તે પોતાના દાઘે જ બીજા પર તથુજો નાખવા જેવું છે તથુજો બીજાને પછી દગ્ગરી પણ પહોંચાં તો એને જ દાઘમાં ફેંકીને પડે. આ કુખને કોણે નિમજ્યુ છે ?

અમે વિદાર કરતાં એક નાનકડા ગામે પહોંચ્યા એક બાઈ જમણ શેત્રી ખૂણ જ દાંડી રવા દના. ખો-ખોની આદતે એની નીંદરમી દયમ કરી મૂકી દના છાંતિ અજમ એના દાઘમાં દમેશાં રહેતી. એને પૂછ્યું આ શેત્રી મંત્રાથી જાયો ? એ બોલ્યો : મદારા / આ તબ્બકુથી આ કાજુ માગે શરીર બાઈ ગઈ છે અમે કહ્યું બાઈ તો આ અજમ દેસી કેમ દેતા નથી ? શા માટે પીએ છે ? એ બોલ્યો અરવા મારે / જાગ પણથી આદત છે એના વિના એક કલાક પણ એનું પાતું નથી. હવે કદો આ શેત્રીને કુખ કોણે મોકલ્યું ? કદેવું જ પડી કે એ એના જ સ્વભાવે.

તેમ દેશન લગભગ બધા કુખો માટે સ્વભાવ મનુષ્યને / જવાબદાર રાખે છે ૧૫ ૭ ૧ -

મળ્યા કલા વિકલાય હુદાય થ હુદાય થ ॥

ઉત્તરાખન સુત્ર

૧ નાના જામવ મુખ છે કુખનું કારણ સમ તઈ નામ મરી જાર રહે ૭ એનું ૧૩ મુજથી ઉમેજાની ૨ બિના અમર દેવ જવાબ મનુષ્યને મનુષ્યને સમોપી કરે છે — દે જાઓ ખાનવ, કુખથી કારણ થયું એ

પડદા બદલાયા, પરંતુ જીવન જ્યની યાત્રા ન બદલાઈ દૃશ્ય બદલાવા છતાં દ્રષ્ટા એના એ જ રહ્યા એથી જ પ્રેમની ધારા સૂક્ષ્મરૂપે આજ તારામા વહી રહી છે ”

જરા આગળ વધો ભગવતી સૂત્રના સાતમા શતકના નવમા ઉદ્દેશમાં એક અને કાણિકના ભયાનક યુદ્ધનું દૃશ્ય આવે છે. અત્યાચારને રોકવા માટે ગણાધિપ ચેટકે ધનુષ્ય ઉઠાવ્યું હતું જો કે ચેટકે વ્રતધારી શ્રાવક હતો એક કીડીની હિસાથી પણ તેનો આત્મા ધ્રુજી ઊઠતો પણ એ જ ચેટકે, એક બાણમા કાણિકના ભાઈએને વીધી નાખતો એક કીડીની હિસાથી ડરનાર, એક કરોડ ને એશી લાખ મનુષ્યોના સહારથી ન ડર્યો તેનું કારણ તપાસતા જણાશે કે ત્યાં સ્વાર્થનો નહિ પણ નીતિના રક્ષણનો પ્રશ્ન હતો. તેથી જ આટલી વિરાટ હિસા થવા છતાં ચેટકના વ્રતોમા કાઈ વાધો આવ્યો નહિ, કે ન તો તે દુર્ગતિને માર્ગે ગયો

વાત બહુ લાંબી છે આપણે એ ઇતિહાસના ઉડાણમા જવાની જરૂર નથી આગમ કહે છે કે આ મહાયુદ્ધમા દેવોના ઇન્દ્ર શકેન્દ્ર તથા અમુરોના ઇન્દ્ર ચમરેન્દ્ર કાણિકને સહાય કરતા હતા ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે . “ ભગવત ! શકેન્દ્ર અને ચમરેન્દ્ર માનવીની મદદ માટે ધરતી પર કેમ આવ્યા ? અને તેમણે અન્યાયના યુદ્ધમા ભાગ કેમ લીધો ? ” સર્વજ્ઞ ભગવાન મહાવીરે કહ્યું “ ગૌતમ ! મૈત્રી તેમને ખેંચી લાવી શકેન્દ્ર પૂર્વ ભવમા કાર્તિક શેઠ હતા અને ચમરેન્દ્ર પૂર્ણ તપસ હતા ત્યારે કાણિકને તે બન્નેની સાથે ગાઢ મૈત્રી હતી દેહ બદલાવા છતાં પણ મૈત્રી ન બદલાઈ એ મૈત્રીનો તાર હતો કે જેને લીધે બન્ને ઇન્દ્રોને ઇચ્છા ન હોવા છતાં, યુદ્ધમા અન્યાયના પક્ષને મદદ કરવી પડી ”

જીવનની અર્ધી મધુરતા મૈત્રીમા છે પાગકાને પોતાના કરવાની કળાનું બીજી નામ મિત્રતા છે જે આ કળામા જેટલો વધુ નિપુણ હોય છે તેટલો તે મિત્ર બનાવવામા વધુ નિપુણ હોય છે જીવનનો વિજય જ આ છે કે બીજાને તમારા બનાવી લો એટલે જ કહેવાય છે કે ભાઈ કરતા ભાઈબિધ વધે તે ખોળે લીધેલા ભાઈ જેવો છે ઘણી જગાએ એવો રિવાજ છે કે જેને પુત્ર ન હોય તે બીજા કોઈના પુત્રને ખોળે (દત્તક) લે છે તેને પોતાની સપત્તિનો વારસ બનાવે છે આ એક નામનો મોહ છે

નામ અમર રાખવા માટે વ્યક્તિ આ બધા પ્રયત્નો કરે છે પણ કોનું

સ સાક્ષી થાયામાં આપણે એકલા આવીએ છીએ પણ સાચી રિત્ર થાયા સુતી બની રહે છે એ થાયામાં હ મેલા એક સાચીતી જરૂર રહે છે. જેની બાજળ આપણે આપણુ સુખદુખ કહી શકીએ સહયોગીના અભાવે આપણે પૂરેપૂરી અસન્નતાનો અનુભવ કે દુ ખના ભારને દહીં કરી શકતા નથી. આપણે કય પણ અપૂર્ણ રહે છે અને આપણો પણ અપૂર્ણ રહે છે આપણા હા અને શોકમાં ભાગ લેનાર સાચી તે જ મિત્ર છે મનુષ્યને સસારના સવ સબધોમાં સૌથી મોટો સબધ મિત્રતાનો છે કેમકે તેમાં બે હૃદયોનું મિશન છે જેનાથી કોઈ વાત છુપવાય નહિ. ભત કશુંતે પાછો રખાય નહિ. જેની સામે હંમ ખુલ્લુ કરી રહી શકાય એવો મિત્ર એ એક જ સ્થળ છે કે જ્યાં વ્યક્તિ કોઈપણ બેદ રાખી શકતી નથી. મિત્રતા એ બે આત્માઓને જોડનારો પ્રુષ્ઠ છે શરીરનું મિશન તે કોઈ મિશન છે જ્યાં સુધી જીવ ન મળે ત્યાં સુધી એક આસને બેસવા છતાં પણ આપ એકબીજાના નજીક આવ્યા શકતા નથી. પરંતુ એક વખત જીવ મળ્યા પછી, જાણે આપ હજારો માઈલ દુર હો તો પણ ભતર જણાઈ નહિ. કારણ કે સ્થળનું ભતર આત્માના અવ્યક્ત સદેશને પણ શેકી શકતું નથી.

ઠેક મરી શકે છે પણ મિત્રતા મરી શકતી નથી કારણ કે તે તે દેહાતીતની સાથે હોય છે એટલે દેહ ન રહેવા છતાં પણ મિત્રતા તો રહેતી જ થી કાલવતીજ સૂત્રનાં પાનાં ઊભાઈને જોશો તો તેમાં આ ને દેહાતીત મૈત્રીનું જ્વલત ઊઘડેલું મળશે. વીતરાગ મહાપુરુષ કલ્યાણ મહાવીર ચતુર્ભુજી મહાગુણી થી ગૌતમને કહે છે— ગૌતમ ! તારો અને મારો આ સ્નેહ આ દેહ પૂરવો જ અશકિત નથી તે પાછલા દેહસાથ જ મોથી જવડે રીતે ચલો આવે છે જીવન આખાં અને ગમા જીવનનાટકનાં કોઈક

પડદા બદલાયા, પરંતુ જીવન જયની યાત્રા ન બદલાઈ દશ્ય બદલાવા છતાં દ્રષ્ટા એના એ જ રહ્યા એથી જ પ્રેમની ધારા સ્વદેશરૂપે આજ તારામાં વહી રહી છે ”

જરા આગળ વધો ભગવતી સૂત્રના સાતમાં શતકના નવમાં ઉદ્દેશમાં એક અને કૌણિકના ભયાનક યુદ્ધનું દશ્ય આવે છે અત્યાચારને રોકવા માટે ગણાધિપ ચેટકે ધનુષ્ય ઉઠાવ્યું હતું જો કે ચેટક પ્રતિધારી શ્રાવક હતો એક કીડીની હિ સાથી પણ તેનો આત્મા ધૂળી ઊડતો પણ એ જ ચેટક, એક બાણમાં કૌણિકના ભાઈએને વીધી નાખતો એક કીડીની હિ સાથી ડરનાર, એક કરોડ ને એશી લાખ મનુષ્યોના સહારથી ન ડર્યો તેનું કારણ તપાસતા જણાશે કે ત્યાં સ્વાર્થનો નહિ પણ નીતિના રક્ષણનો પ્રશ્ન હતો. તેથી જ આટલી વિરાટ હિ સા થવા છતાં ચેટકના પ્રતોમાં કોઈ વાધો આવ્યો નહિ, કે ન તો તે દુર્ગતિને માર્ગે ગયો

વાત બહુ લાંબી છે આપણે એ ઇતિહાસના ઉડાણમાં જવાની જરૂર નથી આગમ કહે છે કે આ મહાયુદ્ધમાં દેવોના ઇન્દ્ર શકેન્દ્ર તથા અસુરોના ઇન્દ્ર ચમરેન્દ્ર કૌણિકને સહાય કરતા હતા ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે . “ ભગવત ! શકેન્દ્ર અને ચમરેન્દ્ર માનવીની મદદ માટે ધરતી પર કેમ આવ્યા ? અને તેમણે અન્યાયના યુદ્ધમાં ભાગ કેમ લીધો ? ” સર્વરા ભગવાન મહાવીરે કહ્યું “ ગૌતમ ! મૈત્રી તેમને ખેંચી લાવી શકેન્દ્ર પૂર્વ ભવમાં કાર્તિક શેઠ હતા અને ચમરેન્દ્ર પૂર્ણ તાપસ હતા ત્યારે કૌણિકને તે બન્નેની સાથે ગાઢ મૈત્રી હતી દેહ બદલાવા છતાં પણ મૈત્રી ન બદલાઈ એ મૈત્રીનો તાર હતો કે જેને લીધે બન્ને ઇન્દ્રોને ઇચ્છા ન હોવા છતાં, યુદ્ધમાં અન્યાયના પક્ષને મદદ કરવી પડી ”

જીવનની અર્ધી મધુરતા મૈત્રીમાં છે પાગકાને પોતાના કરવાની કળાનું ખીજી નામ મિત્રતા છે જે આ કળામાં જેટલો વધુ નિપુણ હોય છે તેટલો તે મિત્ર બનાવવામાં વધુ નિપુણ હોય છે જીવનનો વિજય જ આ છે કે ખીજીને તમારા બનાવી લો એટલે જ કહેવાય છે કે ભાઈ કરતા ભાઈબધ વધે તે ખોળે લીધેલા ભાઈ જેવો છે ઘણી જગાએ એવો રિવાજ છે કે જેને પુત્ર ન હોય તે ખીજી કોઈના પુત્રને ખોળે (દત્તક) લે છે તેને પોતાની સપત્તિનો વારસ બનાવે છે આ એક નામનો મોહ છે

નામ અમર રાખવા માટે વ્યક્તિ આ બધા પ્રયત્નો કરે છે પણ કોનું

નામ અમર રહ્યું છે ? આ બધા ખોટા મોઢા છે કાઠને દત્તક સેવામાં સુખ દેટકું છે એ તો તમે જોણે દત્તક લીકરો લઈધા હોય તેને પૂછો. તેના અંતરમાં તો આમ બહુબલી હોય છે અને દેટલીક વખત તે બદ્ધર પણ આવે છે તેમના સબધિ દેટલીક વખત કડવા પણ બને છે પરંતુ દત્તક ભાઈ જેવા મિત્રના સબધમાં આમ બનતું નથી કે સબધમાં કડવાશ પણ આવતી નથી. સરત એટલી કે તેમાં બનાવટ સળવટ કે દેખાવ ન હોવો જોઈએ સામાન્ય રીતે જીવનમાં સેકરે સાચીજી આવે છે ને જાય છે ને તમારી ખતે પૈસા હોય તો તમારે મિત્રોને શોધવા જવું નથી પણ પછી પણ એવાઓની મિત્રતા દેટલી ટકવાની ? સપત્તિ હોય તે વખતે તમારી આશુભાશુ એટલા કરનાર હશે કે જાડાં પાંદડાં બનીને છાંયે કરશે એવા ધણા મળી રહેશે. પરંતુ બીજી બનીને તમારા જીવનમાં પ્રવેશ કરનાર તો આંખગીઆ વેઢે મણાય એટલા પણ ભાગ્યે જ મળશે.

દેટલાક મિત્રો સરોવરનાં પક્ષી જેવાં હોય છે જ્યાં સુધી તમારા જીવનમાં સપત્તિ સરોવર છાંયકાતું હશે ત્યાં સુધી તેઓ તમને ઉડાશે નહિ પરંતુ જ્યાં સપત્તિ સરોવર સુકાવા માંડશે કે તેમાંનું એક પણ પક્ષી દેખાશે નહિ એવા સરોવરનાં પખીઓની મિત્રતા ન બાધે. ને મિત્રતા બાંધી હોય તો માછલી જેવા મિત્રો બનાવે. જેમનું જીવન અને મરણ બન્ને સરોવરમાં જ છે જ્યાં સુધી પાણી છે ત્યાં સુધી તેનું જીવન છે પછી સુકાઈ જતાં તે પોતાના પ્રજા તણ દેશે પણ ત્યાંથી ખસશે નહિ. કદાચ તેની સામે દૂધ ધરવામાં આવશે તો પણ તેને કોઈકે મારશે. માછલીને કંઈ વામાં આવે કે-અરે માછલી ! પાણીમાં તું આટલી લીન કેમ છે ? આજ તને દૂધના તમાવનાં લઈ જાઉં તો તે શું કહેશે ? તે કહેશે કે બસે કિમત ની દૃષ્ટિએ દૂધ પાણી કરતાં વધારે કિમતી હોય પણ મારા માટે તો પાણી એ જ જીવન છે.

સરોવરનાં પખી સરોવર સુકાતાં બેઠી જશે પણ ગરીબ માછલી ક્યાંય પણ નહિ જાય. એવા માછલી જેવા મિત્રોની પાછળ તમે ભાગ્યે જીવ્યા ખર્ચો તો પણ તેમની મિત્રીની મજાજોએ તે જોણ પડશે. તેઓ તમારા પતનનાં નહિ પણ ઉત્થાનનાં સ્વપ્ના જોશે તેમની આંખો તમારો વિદાય જોવા માંડશે વિનાશ નહિ. વિનાશના માર્ગે તમારો પગ મઘતો જોશે તો તે દુરત તમને શોધશે એવા સાચીજો કહેણાં મીઠી મીઠી વાતો નહિ કરે. ક્યારેક ક્યારેક કડવાં વેણ પણ સજાવશે. ને તમે જોમ આનંદા હો કે

જે હમેશા મીઠી મીઠી વાતો નથી કરતો તે તમારો સાચો સાથી નથી, તો તમે ભૂલ કરો છો હમેશા પ્રિય એવી જ વાત કરનાર મિત્રના વેશમાં છુપાયેલ આપનો સૌથી મોટો શત્રુ છે.

એક વિચારક કહે છે કે ખુલ્લો તલવારનો માન્ડ સાફ દેખાતા દુશ્મનથી એટલા ડરવાની જરૂર નથી, જેટલા મિત્રના વેશમાં છુપાયેલા દુશ્મનથી સાવધાન રહેવાની જરૂર છે એવો મિત્ર તોફાન વખતે નાવ છોડીને ભાગી જશે તિરવલ્લુર, દલિયુના એક મોટા કવિ થઈ ગયા. તેમણે એકવાર કહ્યું હતું કે-જે વ્યક્તિ દુ ખના સમયમા દગો દે છે, જેને આપણા માન્યા હોય તે જ જ્યારે સુશીખત વખતે ધક્કો મારી ભાગી જાય છે, ત્યારે હૃદયને કેટલું દુ ખ થાય છે ! વિછીનો ડખ, માનવી ચાર દિવસમા ભૂલી જાય છે, પણ જેને પોતાના માન્યા હોય, તેમનો ડખ તો મૃત્યુની છેલ્લી ધડી સુધી પણ ભુલાતો નથી જેને કૂચનો હાર સમજી ગળામા ધારણ કરવા ગયા અને તે જ જ્યારે નાગ બની ડખ દેવા આવે ત્યારે કેટલી પીડા થાય ? હુ માનું છું કે હજારો વિછીના ડખની વેદના કરતા પણ એ પીડા વધારે દાહક હશે

મિત્રની પસંદગીમા આપ ખૂબ સાવધાની રાખો અધિક મિત્રો બનાવવા કરતા એક મિત્ર એવો બનાવો કે જે જીવનની અધારી રાતમાં તમને સાથ આપે, જીવનના અધકાર સમયે જે તમને પ્રેમભાવે પ્રકાશ આપે તેવો એક જ મિત્ર બસ છે

એ ચીનાઓ ચર્ચા કરતા હતા કે ચંદ્ર અને સૂર્ય બેમાથી સૃષ્ટિને માટે વધારે ઉપયોગી કાણુ ? જે કે બન્ને પ્રકાશમય છે, છતા એક શાત છે અને બીજાની પાસે ક્રાંતિની પ્રભા છે પહેલાએ કહ્યું કે, “મારી દષ્ટિએ સૂર્ય વધારે ઉપયોગી છે કેમકે તે પ્રકાશનો દેવતા છે દરરોજ તેના પ્રથમ ડિરેક્શો માનવીને માટે જાગૃતિનો સંદેશ લાવે છે ચંદ્રનો પ્રકાશ તેજરહિત છે. સૂર્યની દિવ્ય-પ્રભા, તેના ડિરેક્શો આપણા બેતરોમા ધાન્ય પકાવે છે”

બીજાએ કહ્યું “ભાઈ ! એ સાચુ છે કે ચંદ્ર કરતા સૂર્યમા વધારે તેજ છે પણ જેઠ માસના ધુમ તડકામા જ્યારે ધરતી અને આકાશ તપી જાય છે, માનવીના તન અને કચાગેક મન પણ તપી જાય છે, ત્યારે આપણને ચંદ્રની શાંત અને શીતળ ચાદની જ મધુર લાગે છે અને બવા કરતા વધારે અગત્યની વાત તો એ છે કે સૂર્ય તો માત્ર દિવસે જ પ્રકાશે છે, અને રાતના

આપણને ધેર અધિકારમાં છોડી જતો રહે છે. જ્યારે એ તો આપણે સાચો સાથી છે કે જે આપણને ધેર અધારી રાતોમાં પ્રકાશ આપે છે. અધારામાં અજ્ઞાણ કરે તે જ સાચો મિત્ર છે. સુયોગ સાથીની મિત્રતા સમધી સરકૂતમાં એક કવિ સુદર મુક્તિ રજૂ કરે છે -

આરંભ શુભો સુચિષી ક્રમેણ સઘ્વી પુરા સુચિમતી જ પચાત્
દિનસ્ય પૂર્વાર્થ પરાર્થ મિથા હાયેષ મૈત્રી અલસજ્ઞનાનામ્ ।

કુટુંબ જનોની દેસ્તી પૂર્વ દિશાના સૂરની હાથ જેવી હોય છે. સરખાતમાં તે ખૂબ લાંબી હોય છે અને ધીમે ધીમે ઘટતી જાય છે. પરંતુ સજ્જનોની દેસ્તી એથી ઊંચડી હોય છે તે અપોરત તકની આશ સરખાતમાં ઓછી જણાય છે. પણ ધીમે ધીમે વધતી જાય છે. બીજા મૈત્રીમાં તે કહે છે -

ईश्यादेऽमात् ममत्ता पर्यजि यथा हसविशेष
तद्वत् सज्जन मैत्री विपरीतानां तु विपरीता ।

શેરડીના ઉપરના ભાગમાં મિઠાશ ઓછી હોય છે. પણ જેમ જેમ નીચે મૂળ તરફ આવીએ તેમ તેમ મિઠાશ વધતી જાય છે. એવી જ વાત સજ્જન મિત્રની છે. > સરખાતમાં કંઈક દુષ્ટી દેખાય છે. પણ જેમ જેમ હિતરતા જઈએ તેમ તેમ પ્રીતિનું માધુર્ય એવું જણાય છે. કે જે પછી છેડવાનું મન થતું નથી અને એવા મિત્ર વિષિત્વના અવાનક અધિકારમાં પણ ઉઘડી જવાનો પ્રયત્ન કરતા નથી. તેઓ દરેક મુશીબત વખતે આપણી સાથે રહે છે.

સહયોગની આવનાનો જિવામાં જિયો વિકાસ મિત્રતામાં દેખાય છે. શરીરના રક્તજીને માટે જન્ને દાઘ દમેશાં તેવાર રહે છે. કોઈ પણ જગ્યાએ પીઠ થવી હોય તો તરત ૮ દાઘ ત્યાં પહોંચી જાય છે. જે નગરની સામે કંઈ ભય દેખાયો તો આખોની રક્ષા માટે જન્ને દાઘ આગળ આવી જશે. રાત્રે સુમૈત્ર સાથે મિત્રતા બાધી. સવ પ્રથમ તેમણે વાહીનો વધ કપો અને મિત્રનું કુખ દૂર કમુ. તે માટે તમને કપડીનું ત્રિશ્કયુ મળ્યું. પરંતુ મિત્રને માટે તે જમુ સદન કરવા તવાર દના બીજા બાળુ સુમીવે મિત્રની રક્ષા માટે પોતાની વાનરસેનાને મુદના મેદાનમાં ઉતારી. મિત્રને માટે સવ કુખે દસ્તા દસતા સદન કરવાની કળા જાણવી જોઈએ. ખરી મિત્રતા તો પાણી અને કાલવની છે. મિત્ર ૫૮ કટ આપ્યું. પાણી મુકર્ષિ જમુ તો કાલવ

પણ પોતાનું અસ્તિત્વ મિટાવી દે છે ત્યારે તો તેનું મોં ફાટી જાય છે. પરંતુ જન આપીને મિત્રતાને નિભાવનાર મિત્રો બહુ ઓછા મળશે.

વિશાળ સમુદાયરૂપી માનવ ખજાનામાંથી મિત્રની પસંદગી કરવી તેથી વધુ કઠિન કિંમતી સગ્રહ બીજો નથી આજનો માનવી પૈસાના સગ્રહની કલા જાણે છે પુસ્તકોનો સગ્રહ પણ તે કરી શકે છે પણ માનવનો સગ્રહ તે કરી શકતો નથી અમેરિકાના એક પત્રકારે, શ્રી હેનરી ફોર્ડને, તેમના અતિમ દિવસોમાં એક પ્રશ્ન પૂછતા શ્રી હેનરી ફોર્ડ અમેરિકાની એક મોટી મોટર કંપની ફોર્ડ મોટર કંપનીના માલિક હતા દુનિયાના પુણ્યપતિઓમાં તેમની ગણતરી થતી હતી પત્રકારે તેમને કહ્યું—“આપને જીવનમાં સર્વ સુખ મળ્યા છે આપની પાસે વિપુલ સંપત્તિ પણ છે જડ સંપત્તિની સાથે, સજીવ સંપત્તિ—ખ્યાતિ પણ પુષ્કળ મળી છે દીર્ઘ જીવનયાત્રામાં આપે મોટા ગૌરવપ્રદ કાર્યો કર્યા છે આ બધી સફળતાઓની વચ્ચે એવી કઠિન ખામી છે કે જે આપના મનમાં ખટકતી હોય ?” શ્રી હેનરી ફોર્ડે કહ્યું, “મને સંપત્તિ અને સુયશ બધું તો પુષ્કળ મળ્યું છે, પરંતુ એક બહુ જ મોટી ચીજ હું મેળવી શક્યો નથી અને તે દુનિયાની, સૌથી વધુ કિંમતી ચીજ છે—“મિત્ર” જેનું મૂલ્ય હીરાથી પણ થઈ શકતું નથી ધન અને ધનના નશાએ મને લોકોના દિલ સાથે મળવા નથી દીધો જ્યારે મેં મળવા કોશિશ કરી ત્યારે ધનનો અહંકાર દિવાલ બની અમારી વચમાં ખાડો થઈ ગયો.”

“તે સમયે તો નહિ, પરંતુ આજ મારું હૃદય આ ખામીનો અનુભવ કરી રહ્યું છે કે જીવનમાં મિત્રનો અભાવ કેટલો મોટો અભાવ છે ! આજે મારી આખી સંપત્તિના ભોગે પણ મિત્ર મેળવવા મારો આત્મા તલસે છે વાસ્તવમાં જીવનનો સાચો સાથી મિત્ર છે જે કદાચ જીવનનો આ ઇતિહાસ ફરીથી રચવાનો પ્રકૃતિ તરફથી મને અવસર મળે, તો હું આ શોધ કરીશ.”

આવી જ કહાણી અમેરિકાના વિશ્વવિખ્યાત ધનકુખેર કાર્નેગીની છે તે કહે છે—“મારી બધી જ સંપત્તિ લઈ લો અને તેના બદલામાં મને ફક્ત એક મિત્ર—સાચો મિત્ર આપો.”

આ છે મિત્રતાનું મૂલ્ય પણ યાદ રાખજો કે ધન આપીને તમે મિત્ર મેળવી શકશો નહિ મિત્ર તો તમે તમારી જાત અર્પણ કરીને જ મેળવી શકશો.

આપણને મોર અધારમાં ઊઠી જતો રહે છે. આરે ચક્ર તો આપણે સાચો સાધી છે કે જે આપણને મોર અધારી રાતોમાં પ્રકાશ આપે છે. અધારમાં અન્યાય કરે તેજ સાચો મિત્ર છે. સુખેય સાચીની મિત્રતા સમધી સરકૂતમાં એક કવિ સુદર યુક્તિ રજૂ કરે છે -

માર્ગમ શુભીં હયિષી ક્રમેણ કલ્પી પુરા શ્રુતિમતી ચ પદ્માત્
શિમસ્ય પૂર્વાર્ધ પરાર્ધ મિથ્યા કાયેષ મૈત્રી કલસજ્જનાનામ્ ।

દુષ્ટ જનોની દોસ્તી પૂર્વ દિશાના સૂરની હાથા જેવી હોય છે. સરખાવમાં તે મૂળ લાગી હોય છે અને ધીમે ધીમે ધટતી જાય છે. પરંતુ સજ્જનોની દોસ્તી એથી જલદી હોય છે તે અપેક્ષા તરફની તરફ સરખાવમાં એકી જણાય છે પણ ધીમે ધીમે વધતી જાય છે. મીઠા શ્રેણીમાં તે રહે છે -

ईदयारेऽप्रात् क्रमद्य पर्यञ्च यथा रसविशेष
तद्यत् सज्जन मैत्री विपरीतातां तु विपरीता ।

સૈદ્ધાન્ત ઉપરના કાવ્યમાં મિત્રતા એકી હોય છે પણ જેમ જેમ નીચે મૂળ તરફ આવીએ તેમ તેમ મિત્રતા વધતી જાય છે એવી જ વાત સજ્જન મિત્રની છે. જે સરખાવમાં કાંઈક શીઘ્ર દેખાય છે પણ જેમ ક્રમ ક્રમ તરફ જઈએ તેમ તેમાં પ્રીતિનું માધુર્ય એવું જણાય છે કે ? ખરી છેડવણુ મન થતુ નથી અને એવા મિત્રો વિપતિના લપાટક અધારમાં પણ ઊઠી જવાનો પ્રયત્ન કરતા નથી તેઓ દરેક મુશીબત વખતે આપણી સાથે રહે છે.

સજ્જનોની કાવનાનો કાવ્યમાં કાવ્યો વિકાસ મિત્રતામાં દેખાય છે. સૈદ્ધાન્ત રક્ષણને માટે જ ને હાથ હમેશાં તૈયાર રહે છે. કાંઈ પણ જગ્યાએ પીડા થતી હોય તો તરત જ હાથ લાં પહોંચી જાય છે. જે નજરની સાથે કાંઈ લાયક દેખાશે તો આજોની રક્ષા માટે જાને હાથ આજળ આવી જશે. રાત્રે સુખેય સાથે મિત્રતા આપી. સર્વ પ્રથમ તેમણે વાલીનો વધ કર્યો અને મિત્રનું દુઃખ દૂર કર્યું. તે માટે તેમને કપડીનું શિશુ મળ્યું. પરંતુ મિત્રને માટે તે જુદું સહન કરવા તૈયાર હતા. બીજી જાણુ સુખીને મિત્રની રક્ષા માટે પોતાની વાનરસંવાને મુઠના મેઘાનમાં ઉતારી. મિત્રને માટે સ્વ દુઃખ દસતા દસતા સહન કરવાનો કળા જણ્યો તેમજ, બીજી મિત્રના તે પાણી અને કાદવની છે મિત્ર પર કદ જાણ્યું. કણી સુગંધ ઝણુ તો કાદવ

પણ પોતાનું અગ્નિત્વ મિટાવી દે છે ત્યારે તો તેનું મો કાટી જાય છે. પરંતુ જન આપીને મિત્રતાને નિભાવનાર મિત્રો બહુ ઓછા મળશે.

વિશાળ સમુદાયરૂપી માનવ ખજાનામાંથી મિત્રની પસંદગી કરવી તેથી વધુ કોઈ કિમતી સગ્રહ બીજો નથી આજનો માનવી પૈસાના સગ્રહની કલા જાણે છે પુસ્તકોનો સગ્રહ પણ તે કરી શકે છે પણ માનવનો સગ્રહ તે કરી શકતો નથી અમેરિકાના એક પત્રકારે, શ્રી હેનરી ફોર્ડને, તેમના અતિમ દિવસોમાં એક પ્રશ્ન પૂછતા શ્રી હેનરી ફોર્ડ અમેરિકાની એક મોટી મોટર કંપની ફોર્ડ મોટર કંપનીના માલિક હતા દુનિયાના પુણ્યપતિઓમાં તેમની ગણતરી થતી હતી પત્રકારે તેમને કહ્યું—“આપને જીવનમાં સર્વ સુખ મળ્યા છે આપની પાસે વિપુલ સંપત્તિ પણ છે જડ સંપત્તિની સાથે, સજીવ સંપત્તિ—ખ્યાતિ પણ પુષ્કળ મળી છે દીર્ઘ જીવનયાત્રામાં આપે મોટા ગૌરવપ્રદ કાર્યો કર્યા છે આ બધી સફળતાઓની વચ્ચે એવી કોઈ ખામી છે કે જે આપના મનમાં ખટકતી હોય ?” શ્રી હેનરી ફોર્ડે કહ્યું, “મને સંપત્તિ અને સુયશ બધું તો પુષ્કળ મળ્યું છે, પરંતુ એક બહુ જ મોટી ચીજ હું મેળવી શક્યો નથી અને તે દુનિયાની, સૌથી વધુ કિમતી ચીજ છે—“મિત્ર” જેનું મૂલ્ય હીરાથી પણ થઈ શકતું નથી ધન અને ધનના નશાએ મને લોકોના દિલ સાથે મળવા નથી દીધો જ્યારે મેં મળવા કાશિશ કરી ત્યારે ધનનો અહંકાર દિવાલ બની અમારી વચમાં ખાડો થઈ ગયો.”

“તે સમયે તો નહિ, પરંતુ આજ મારું હૃદય આ ખામીનો અનુભવ કરી રહ્યું છે કે જીવનમાં મિત્રનો અભાવ કેટલો મોટો અભાવ છે ! આજે મારી આખી સંપત્તિના ભોગે પણ મિત્ર મેળવવા મારો આત્મા તલસે છે. વાસ્તવમાં જીવનનો સાચો સાથી મિત્ર છે જે કદાચ જીવનનો આ ઇતિહાસ ફરીથી રચવાનો પ્રકૃતિ તરફથી મને અવસર મળે, તો હું આ શોધ કરીશ.”

આવી જ કહાણી અમેરિકાના વિશ્વવિખ્યાત ધનકુખેર કાર્નેગીની છે તે કહે છે—“મારી બધી જ સંપત્તિ લઈ લો અને તેના બદલામાં મને ફક્ત એક મિત્ર—સાચો મિત્ર આપો.”

આ છે મિત્રતાનું મૂલ્ય પણ યાદ રાખજો કે ધન આપીને તમે મિત્ર મેળવી શકશો નહિ મિત્ર તો તમે તમારી જાત અર્પણ કરીને જ મેળવી શકશો.

કરુણા ઉપદેશ નહિ પણ આપણુ માને છે કરુણાની વર્તીમાં મે
મિદુઓ શુદ્ધ જીવનમાં લીલીવારીની સૌરભ લાવે છે આવકનો દસમો મુલ્ય
દયાળુતાનો છે દયાળુતા એ જીવનના આનંદનું ઝરણુ છે જ્યારે નિર્દય
હૃદય એ સડી રેતી છે ત્યાં ગ્રેવ, સદાનુભૂતિ, સરળતા અને તરલતાનો
અભાવ છે જીવનનું માધુર્ય સદાચલતામાં હેમ્સ છે જે દિવસે પ્રાણીના હૃદય
માંથી દયા અને રોકની સરિતા મુક્કાર્થ જસે તે દિવસે સસાર નકલમે
બની જશે જે દિવસે માતાના હૃદયમાંથી દયા પણ ખલાસ થઈ જશે તે
દિવસે તેનાં નાનાં બળેશની શી દાહન થશે ! માતાએ આપણી રક્ષા દયાથી
કરી છે કે દુનાથી ! ને તેના હૃદયમાં દયા ન હોત તો તે આપણે એવી
રીતે નાશ કરી નાખત કે જેવી રીતે નાશ પોતાના ઇમાનો અને કૃતી
પોતાનાં મહુમિશિયા કરે છે

હરતા જીવનનું કસક છે કરુણા જીવનનું માધુર્ય છે ખેલાર્થ
વિદ્યેની આશ છે બીજાં શાંતિનો સ્વર છે એકમાં જીવનનો અપકાર છે
તો બીજામાં આત્મનો પ્રકાશ છે એટલા મારે વીતરામ દેવે અનુકંપને
આત્મિક મુલ્યમાં ગણી છે સમજકતાનાં પંચ ચિક્રોમાં અનુકંપા પણ એક
છે કેટલાક ભેદો અનુકંપાના પણ સાવચ અને નિર્વચ એવા ભેદ કરે છે
પણ આ માત્ર દર્શનની શાંતિ છે વાસ્તવિક રીતે અનુકંપાના ભેદ સમગ્રી જ
સંભવ નથી. કારણ કે અનુકંપામાં દીન, દુઃખળ પ્રત્યે દયાનું ઝરણુ વહી
રહ્યું છે પીડિતની પીડા દૂર કરવાની પ્રયત્ન કામના રહેલી છે અને દયા
તથા અદિષ્ટા એ આદ્યમાના મુલ્ય છે શુ આત્માના નિભળણુ પણ ક્યારેય
સમય દોષી હો છે ! આ અનુકંપા એ જ ચારિત્રની જ્વળની છે અનંત
અનંત પ્રાણીઓ પ્રત્યે મનમાં જ્યારે કરુણા નહત થાય છે ત્યારે તો
આદ્યમા અવિરતિપણમાંથી વિરતીપણ તરફ ખસ્યા મારે છે

ત્યારે મનરોગના તણમાંથી કરુણાનો પ્રવાહ મુક્કાર્થ જાય છે ત્યારે તે
જ્યોત વિનાના ટીપા જેવો છે ૭ દીવામાંથી જ્યોત છુટકાર્થ જાય છે તે
દીવા ટીપો ન રેના મારીનું કાંતિ મળાય છે તેવી જ રીતે દયાની
માનવ માણસ પિંડ સરખો છે પીડિતને ભેદને તેનું હૃદય કરુણાથી
બી નવું નથી.

૫૧ આનંદમના આત્મામાં મામની એક વાત છે એક નિર્મલ મુખરને
૫૩૫ : ૧ અને એ જ એક અમાનુષિ કાવ્ય છે નિયત પાપુએને
૧૮૧૮માં ૫૩૩૧ના આને છે તમના કરુણ ચિ કાવ્ય નામરિતને વીધી

છે, અને મનમાં અનાર્થ કર્મને માટે ક્ષુધતા છવાઈ જાય છે. ભારતની સરકાર પણ તેનો વિરોધ કરતી નથી આમ તો અહિંસાની ખૂબ મોટી ઘોષણાઓ કરવામાં આવે છે 'પ્લેટફોર્મ' ઉપરથી અહિંસાના સૂત્રો પોષારવામાં આવે છે અને સારાંચે વિશ્વને અહિંસાનો સંદેશો આપવામાં આવે છે, પણ અહિંસાનો સંદેશો આપનાર ભાગ્યમાં હિંસામય કૂર-કૃત્યો છડેયોક થઈ રહ્યા છે સરકાર તો તેને પ્રોત્સાહન આપે છે મત્સ્યોદયોગની ખીલવણી એ તેનું પ્રતિક છે

સાબળવા પ્રમાણે, દિલ્હી, મુબઈ, કલકત્તા વગેરે મોટા શહેરોમાં ભારત સરકાર કરોડો રૂપિયાના ખર્ચે વિશાળ કતલખાના બાંધવાની છે. તેનો હેતુ એ છે કે વધારેમાં વધારે પશુઓ એકી સાથે સરળતાથી કાપી શકાય આ છે આપણી અહિંસક સરકારની અહિંસાને માર્ગે પ્રગતિ ! ભગવાન મહાવીર, ગૌતમ બુદ્ધ અને મહાત્મા ગાંધીના દેશમાં શું આવું જ બધું થવાનું છે ! એટલું તો અવશ્ય કહેવું પડશે કે અહિંસાના પોષારો પહેલાં કરતાં કઈક વધારે જોરથી થવા માડ્યા છે અહિંસાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ એટલું જ ઘટતું જતું રહ્યું છે અને હિંસાનો દાવાનળ પ્રતિક્ષણે તેજ થતો રહે છે

—હા, તો તે સૂવર, હરિજનની રસીના બધનથી છૂટવા માટે વ્યાકુળતાથી લાગી રહ્યું હતું હરિજન પણ હેરાન થઈ ગયો હતો છેવટે મુસ્લિમીથી પકડમાં આવ્યું હરિજને તેને પકડી અને બાંધી દીધું તે વખતે ત્યાંથી બે મુસલમાનો પસાર થઈ રહ્યા હતા. તેમણે આ દૃશ્ય જોયું તેઓ સૂવરને ઉદ્દેશીને બોલ્યા—“આ બહુ બદમાશ છે તેને કેટલો હેરાન કર્યો ?” તમે જ વિચાર કરો કે બદમાશ કાણ છે ? બિચારું બધનથી જકડાયેલું સૂવર બદમાશ કે તેને પકડનાર કૂર-હૃદયી હરિજન ?

પણ હૃદયહીન વ્યક્તિના હૃદયમાં કરુણા જ્યારે વિદાય થઈ જાય છે ત્યારે તેને પીડિત કૂર જણાય છે અને પીડનાર શાત !

જો ખીજને પીડિતા જોઈને આપણું હૃદય દુઃખથી ભરાય નહિ, પણ, ખીજના દુઃખથી આપણને આનંદ આવે, હૃદયમાં ગલગલિયા થાય તો સમજી લેવું કે શેતાનિયત ગઈ નથી

ગંધેડો કાઈને લાત મારીને માફી માગતો નથી તેવી જ રીતે જો આપણે પણ કાઈને દુઃખ દઈને તેની ક્ષમા ન માગીએ, અથવા દુઃખી

જેને કારણે બીજાના સુખની ખાતર આપણા સુખનો ભોગ આપવાની આપણે પ્રેરણા મળે છે તે કરુણા કહેવાય છે. બીજાના સુખે સુખી થવું એ નથી એ જાણે બીજાના સુખે કુખી થવું તે કરુણા છે.

એક પ્રકાર પૂઠી લઈ તમે બીજાના સુખે કુખી થાઓ છો કે બીજાના સુખે કુખી થાઓ છો ? બીજાના સુખને લીધે મને આપને પીડાનો અનુભવ થતો હોય તો સમજાવે કે તમારા હૃદયમાં માનવતાનો દીવડો અમત્રી રહ્યો છે. પરંતુ જાણે બિચારી મજા વધી રહી છે જાણતો માનવી બીજાના સુખથી કુખી થઈ રહ્યો છે. બીજાના સુખ જાણે અને ઉદ્ધારને મેળવે હૃદયમાં આનંદ ન થતો હોય તો સમજાવે કે હૃદયમાં સેવાનિયતનો વાસ છે. આટલે બધી જાણે આજ જીવિત કામ કરી રહી છે. માનવો કસાર્થને લક્ષ્યાધિપતિ બન્યો તો તેના ચરણ ચૂમવામાં આવે છે પણ મને માનવો કસાર્થ બન્યો તો સારી જિંદગીને પહેલે તો કસારે જીવું દેવાનું નીકળે તેને માટે પ્રયત્ન કરાય છે. કારણ કે કસારને સારી સ્થિતિમાં મેળવે માટે આપણી આંખો તૈયાર નથી. આ ૮ વાત સમાવી છે. કસાર નવા જુદામાં જુદા આવે અને નવી ૮ વાસ્તુમાં નવી ૮ વાત કરે તો સમાજનૂતન બહારનો સ્વર વધુ પસંદ કરે છે. એટલે જુની સ્થાપિત ગાદીએ ધરતીકંપથી ધરા ધૂળે તેમ મજા જોડે જુદા જુદા મુનિને, દરેક પ્રકારે લાક્ષિત અને અપમાનિત કરવાની ચેષ્ટાઓ થાય છે. નવીન સેખિનીના નવા અક્ષરો ઉપર નાખ્યાં મોઢાં કસકડી જોડે છે અને પછી તે ચઢા અને આચારની કુદર્શિ દર્શને સમાજમાં નવી રોશની પ્રયે વિરોધનો વટોળ જગાવવા પ્રયત્ન કરે છે. પરંતુ આ બધું શું છે ? જરા સેવા બિચારીને જુઓ કે ચઢા અને આચારની રક્ષા કસા અને જેવી તે થઈ રહી છે. મેઘાં કપાં અને ચઢાની જુઓ

પાડવાથી શ્રદ્ધાની રક્ષા કદી પણ થઈ નથી પણ આ બધું અન્વય માનવતાનું પ્રતિક છે

ન્યારે ખીજને કષ્ટ પડતું જોઈને આપણને પોતાને પીડાનો અનુભવ થવા માટે, ત્યારે જ સમજાવે કે આપણામાં માનવતા આવી છે કેમકે ખીજનું દુઃખ આપણું ત્યારે જ બને છે કે ન્યારે આપણામાં હૃદયની વિશાળતા હોય, વિચારોની પવિત્રતા હોય પવિત્ર હૃદયવાળી વ્યક્તિની વિચારધારા કદલી ઉઠાત હોય છે તે માટે એક પક્તિમાં કવિ કહે છે કે —
દયામય એસી મતિ હો જાય .

અપના દુઃખકો સહણુ કિન્તુ, પર દુઃખ દેખા ન જાય
આ સતહૃદયનો સ્વર છે તે બોલે છે કે-પ્રભો ! એવું હૃદય હો કે મારા પોતાના દુઃખ તો હસતા હસતા સહન કરી લઉં, પરંતુ, ખીજનું દુઃખ જોઈને મારું હૃદય દ્રવે હૃદયની આવી વિશાળતા એ જ જીવનનો આદર્શ છે હવામાં ઊડીને મનુષ્ય પોતાને ખૂબ જીવો માનવા લાગ્યો છે પ્રેરણાને એ તેની સફળતાનું સીમાચિહ્ન સમજે છે પરંતુ હવામાં ઊડવું એમાં કાંઈ મોટો ચમત્કાર નથી, કારણ કે ગદી માખી પણ હવામાં ઊડી શકે છે પુલ વિના કે નાવ વિના નદી પાર કરવી એ પણ કાંઈ મોટી ચમત્કારની વાત નથી કુતરાઓ કાંઈ પણ જાતના સાધન વગર તે પાર કરી શકે છે જો માનવજીવનનો કાંઈ ચમત્કાર હોય, તો તે એ જ છે કે માનવ ખીજના દુઃખ જોઈને તેને નિવારવાનો પ્રયત્ન કરે દુઃખીને જોઈને આપણું હૃદય ખરેખર કરુણાથી ઊભરાઈ જાય અને તે કરુણા શબ્દોમાં ઊતરી દુઃખીને સહાનુભૂતિ પ્રદર્શિત કરે અને વર્તનમાં ઊતરી, આપણા હાથ તેની સેવા કરે તે સિવાય આપણે માત્ર સહાનુભૂતિના શુષ્ક ગીત ગાઈએ છીએ જેમાં આપણા હૃદયનો રસ નહિ હોય તેમાં ખીજ કેવી રીતે બીજાઈ શકશે ?

સેવા અને સહાનુભૂતિના ટનખાંધી ઉપદેશ કરતા એક તોલા જેટલી હાથપટલા કરવી એ શ્રેષ્ઠ છે પણ આજનો માનવી સેવાની વાતો કરે છે, વાતો નહિ મોટી વ્યાસપીઠ (Platform) ઉપરથી હજારો માનવીઓની સહાયતા, કલાકો સુધી સેવા અને સહાનુભૂતિના ઉપદેશો અપાય છે, પણ જો મિનિટની પણ સેવા કરવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય, તો તે વક્તામહોદય સાલતી પકડે છે આનો અર્થ તો એ થયો કે તેનો ઉપદેશ માત્ર ઉપદેશ વા પૂરતો જ હતો તે ફક્ત પરોપદેશે પાંડિત્યમ્ હતું તેમાં સ્વાર્પણનો કોઈ ભાવ નહોતો

કરુણા સિપદેશ નહિ પણ આચરણ માટે છે કરુણાની વચોનાં એ બિંદુઓ શુષ્ક જીવનમાં લીલીવાણીની સૌરભ ધાવે છે આવકનો ફસમે અણુ દયાળુતાનો છે દયાળુતા એ જીવનના આનંદનું ઝરણુ છે ભ્યારે નિર્લેપ હૃદય એ સુખી રેતી છે ભ્યાં રનેક, સહાનુભૂતિ સગળતા અને તરલતાનો અભાવ છે જીવનનું માધુર્ય સહાયતામાં રહેલું છે જે દિવસે પ્રાણીના હૃદય માંથી દયા અને રનેકની સરિતા સુઝાઈ જશે તે દિવસે સસાગ નકંસમેળ બની જશે જે દિવસે માનવના હૃદયમાંથી દયા પણ ખસાસ થઈ જશે તે દિવસે તેના નાનાં બળભેનની શી હાલત થશે ? માતાએ આપણી રક્ષા દયાથી કરી છે કે કૂવાથી ? જો તેના હૃદયમાં દયા ન હોય તો તે આપણે એવી રીતે નાશ કરી નાખત કે જેવી રીતે નામણુ પોતાના ઇંડનો અને કૂતરી પોતાનાં ચક્ષુમિત્રો કરે છે

કૂવા જીવનનું કસક છે કરુણા જીવનનું માધુર્ય છે પહેલામાં વિદેશની ભાષા છે બીજામાં શાંતિનો સ્વર છે એકમાં જીવનનો અધકાર છે તો બીજામાં આત્માનો પ્રકાશ છે એટલા માટે વીતરાગ રૂપે અનુકંપને આત્મિક અણુમાં મણી છે સમ્પત્તિનાં પાંચ ચિહ્નોમાં અનુકંપા પણ એક છે કેટલાક લોકો અનુકંપના પણ સાવલ અને નિર્લેપ એવા ભેદ કરે છે પણ આ માત્ર દશ નની ખાતિ છે વાસ્તવિક રીતે અનુકંપના ભેદ સહસ્રો જ રહ્યા નથી કારણ કે અનુકંપમાં દીન, દુબળા પ્રત્યે દયાનું ઝરણુ વહી રહ્યું છે પીડિતની પીડા દૂર કરવાની અસહ્ય કામના રહેલી છે અને દયા તથા અહિંસા એ આત્માના શુભ છે ॥ આત્માના નિજઅણુ પણ ક્યારેય સાવલ હોઈ શકે છે ? આ અનુકંપા એ જ ચારિત્રની જળની છે અને તે જળ તરંગો પ્રત્યે મનમાં ભ્યારે કરુણા નમ્રતા થાય છે ત્યારે તે આત્મા અવિરતિપણ્યમાંથી વિરતીપણ્ય તરફ ખસ્યા મારે છે

ભ્યારે માનવીના હૃદયમાંથી કરુણાનો પ્રવાહ સુઝાઈ નય છે ત્યારે તે ભ્યેત વિનાના દોષક જેવો છે જે દોષમાંથી ભ્યેત સુઝાઈ નય છે તે દોષો દોષો ન રહેનાં માદીનું કાંચિયું મણુપ છે તેવી જ રીતે દયાહીન માનવી માદીના નિઃ સરખો છે પીડિતોને જોઈને તેનું હૃદય કરુણાથી બીજાનું નથી

પૂવ ખાનદેશના ખામોદા ગામની એક વાત છે એક દરિજન સૂર્યને પકડી રહ્યો હતો એ પણ એક અમાનુષિ કાર્ય છે મિયાન પશુઓને નિર્લેપતાથી પકડવામાં આવે છે તેમના કરુણ ચિત્કારો નામરિશને વીધી

છે, અને મનમાં અનાર્થ કર્મને માટે ક્ષુબ્ધતા છવાઈ જાય છે ભારતની સરકાર પણ તેનો વિગેધ કરતી નથી આમ તો અહિંસાની ખૂબ મોટી ધોષણાઓ કરવામાં આવે છે 'એન્ટિકોર્મ' ઉપરથી અહિંસાના સૂત્રો પોકારવામાં આવે છે અને સાગરે વિશ્વને અહિંસાનો સંદેશો આપવામાં આવે છે, પણ અહિંસાનો સંદેશો આપનાર ભારતમાં હિંસામય કૂર-કૃત્યો છડેયોક થઈ રહ્યા છે સરકાર તો તેને પ્રોત્સાહન આપે છે મત્સ્યોદયોગની ખીલવણી એ તેનું પ્રતિક છે

સાલળવા પ્રમાણે, દિલ્હી, મુબઈ, કલકત્તા વગેરે મોટાં શહેરોમાં ભારત સરકાર કંગોડો ડિપિયાના ખર્ચે વિશાળ કતલખાના બાંધવાની છે. તેનો હેતુ એ છે કે વધારેમાં વધારે પશુઓ એકી સાથે સંગળતાથી કાપી શકાય આ છે આપણી અહિંસક સરકારની અહિંસાને માર્ગે પ્રગતિ ! ભગવાન મહાવીર, ગૌતમ બુદ્ધ અને મહાત્મા ગાંધીના દેશમાં શું આવું જ બધું થવાનું છે ! એટલું તો અવશ્ય કહેવું પડશે કે અહિંસાના પોકારો પહેલાં કરતાં કઈક વધારે જોરથી થવા માડ્યા છે અહિંસાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ એટલું જ ઘટતું જતું રહ્યું છે અને હિંસાનો દાવાનળ પ્રતિક્ષણે તેજ થતો રહે છે

—હા, તો તે સૂચક, હરિજનની રમીના બધનથી છૂટવા માટે વ્યાકુળતાથી લાગી રહ્યું હતું હરિજન પણ હેરાન થઈ ગયો હતો છેવટે મુસ્લિમીથી પકડમાં આવ્યું હરિજને તેને પકડી અને બાધી દીધું તે વખતે ત્યાંથી બે મુસલમાનો પસાર થઈ રહ્યા હતા. તેમણે આ દશ્ય જોયું તેઓ સૂચવતે હૃદયેશીને બોલ્યા—“આ બહુ બદમાશ છે તેને કેટલો હેરાન કર્યો ?” તમે જ વિચાર કરો કે બદમાશ કોણ છે ? બિચારું બધનથી જકડાયેલું સૂચવર બદમાશ કે તેને પકડનાર કૂર-હૃદયી હરિજન ?

પણ હૃદયહીન વ્યક્તિના હૃદયમાં કરુણા બ્યારે વિદાય થઈ જાય છે ત્યારે તેને પીડિત કૂર જણાય છે અને પીડનાર શાત !

જો બીજાને પીડાતા જોઈને આપણું હૃદય દુઃખથી ભરાય નહિ, પણ, બીજાના દુઃખથી આપણને આનંદ આવે, હૃદયમાં ગલગલિયા થાય તો સમજી લેવું કે શેતાનિયત ગઈ નથી

ગધેડો કાઈને લાત મારીને માફી માગતો નથી તેવી જ રીતે જો આપણે પણ કાઈને દુઃખ દઈને તેની ક્ષમા ન માગીએ, અથવા દુઃખી

પ્રત્યે સમવેદનાના એ સ દો પણ જીવેથી ન ઉચ્ચારીએ તો સમજવું કે માનવતાની ભોતિથી બાપણુ ૯૫ ઝગમગતું નથી દયા, માનવતાને પારખવા માટેની સાચી કસોટી છે એ દયા છે તો માનવતા છે એ હૃદયમાં દયા છે તે જ જીવિત હૃદય છે હૃદય જ્યાં તો એક મંત્રિનો દુકાડો છે પણ બાપણુને જીવતા રાખવા માટે પ્રત્યેક ક્ષણે તે રક્તને પરિભ્રમણ કરાવે છે તે રક્તનું જ નહિ, પણ આખા સરીરનું કેન્દ્ર છે તે બોલીને ખતિ આપે છે તેને શુદ્ધ બનાવે છે એ રક્તમાં જો કરણના એ બિન્દુઓ ભજે તો તે સજીવ બની જાય છે કરુણા વિના એ મંત્રિના દુકાડાની કાંઈ વિભવ નથી.

એક કવિ કહે છે

દયા હીમ હાયરિયા હોરા જનમ ગર્વાં,
ક્ષિ પરધરસે વિલકો કર્યો ન કુલ જનાવ,
કોમલતાકા માવ ન મનમે,
ફિર કયા સુંવરતા તનમે લીવન વિપ શરસાવ.

દયા વિના જીવન એ ઊંજળા બાગ છે ફૂલ છે પણ તે એવું કે જેમાંથી સુગંધ મરી પરવારી હોય. દયાના અભાવમાં જીવન સૂકું રેતીના રણ જેવું છે જેમાં જો નાનું સરખું દયાનું ઝરણુ ફૂટે છે તો બાપુ જીવન ખીંચી બેઠો છે તેનામાં માનવતાની હરિયાળી ફૂળો જવાઈ જાય છે.

વૈદિક દેશનમાં એક નાનું શક છે જ્યારે વિશ્વકર્માએ સર્વ સૃષ્ટિનું નિર્માણ કર્યું અને પોતાની બાપવેલી સુંદર સૃષ્ટિ ઉપર એકવાર નજર ફેરવી તો તે પોતાની કળા ઉપર વારી ચલા. પણ એક વિચાર તેમના મનમાં આવ્યો કે આ સૃષ્ટિને ઉપભોગ કરનાર તો કોઈ છે નહિ, પછી તેનો આનંદ કેવું માણુશે? ત્યારે વિશ્વના સર્વશક્તિમાન માનવીનું નિર્માણ કરવો સહન કર્યો.

આ શુભ સંકરપત્રી જાણુ જ્યારે સત્યને ઘડ ત્યારે તે વિશ્વકર્મા પાસે આવ્યું અને બોલ્યું જગવન્! ખાલી જૂથ ન કરશો. એ પ્રાણી ફલ અને બેઈમાની ફેલાવીને અસત્યને જ મ આપશે અને આપની શુભ સૃષ્ટિને અશુભ બનાવવાનો પ્રયત્ન કરશે. ન્યાયને પણ ખગર પડી. તેણે કહ્યું— જગવન્! માનવ નામનું પ્રાણી કેવળ સ્વાર્થી જ બનશે. જ્યારે તેનો સ્વાર્થ જોખમીતો જણાયે ત્યારે તે પોતાનાં માતા પિતા બાઈ સુદાને મારી નાખશે. સાતિએ જ્યારે વિશ્વકર્માના માનવની રચના કરવાના નિશ્ચયની વાત જણી ત્યારે તેણે કહ્યું— કે નાથ! માનવી સત્ય અને ન્યાય એ બન્નેની

પાછળ તો લઠ્ઠ લઈને પડવાનો એ જે ગયા તો પછી હું કયા રહીશ ? આખી સૃષ્ટિમા એ પ્રાણી સહારનું સાધન બનશે ત્યારપછી, વિશ્વકર્માની સૌથી નાની પુત્રી દયા આવી. તેણે કહ્યું “પિતાજી ! એ પ્રાણીનું તમે જરૂર નિર્માણ કરો જે આપના બધા દૂતો સુધારવામા નિષ્ફળ નિવડશે તો હું તેને સુધારવા પ્રયત્ન કરીશ ” પછી, દયાના અનુરોધથી, વિશ્વકર્માએ માનવીની રચના કરી

ખરેખર, દયાનો નજીવો, સાધારણ સ્પર્શ પણ હૃદયને કોમળ અને મધુર બનાવી દે છે એટલા માટે તો આગમમા અનુક્રપાને સ્થાન છે એ અનુક્રપા જ પશુને માનવી અને માનવીને દેવ બનાવી શકે છે

જ્ઞાતા સૂત્રમા જુઓ પહેલા અધ્યયનમા જ કરુણાની વાત સભળાવી છે મગધ સમ્રાટ શ્રેણિકના પુત્ર રાજકુમાર મેઘ, ભગવાન મહાવીરની અમૃત-વાણીનું પાન કરી, રાજભવનની જીવિત લક્ષ્મીનો ત્યાગ કરી, મુનિ બને છે પહેલી રાત્રે, જ્યારે દીક્ષા મહોત્સવની શરણાઈઓના સૂર હજી કાનમાં ગુંજી રહ્યા હતા, ત્યારે સુકુમાર મેઘમુનિને આખી રાત ઉઘ ન આવી કયા કૂલોની સુકોમળ શૈયા અને કયા જમીન પર એક વસ્ત્રનું બિછાનું ! આ શૈયા અને મુનિઓના સ્વાધ્યાય તથા મુનિઓની થતી અવરજવર એ બન્નેએ મળીને નવદીક્ષિત મુનિના મહેલની યાદ તાજી કરાવી તેના મનમા થયું કે હું કેવો ભોળવાઈ ગયો ! રાજમહેલનો સ્વર્ગીય વૈભવ છોડીને અહીં આવી ફસાયો ! કેટલી મોટી ભૂલ કરી ?

તેની મમતાળુ માતાએ કેટલોય સમજાવ્યો હતો પણ દીક્ષાની પણ એક ધૂન હતી છેવટે તેણે વિચાર કરતા કરતા નિશ્ચય કર્યો કે સવારમા ભગવાન મહાવીર પાસે ઉઠાવે ત જવું અને સયમના બધા સાધનો તેમને સોંપી દઈ, ઘેર ચાલ્યા જવું અને કહી દેવું કે સાધનાનો ભાર આ કોમળ શરીર સહન કરી શકતું નથી

અને આમ રાજભવનોના સ્વપ્ના સેવતા, મેઘકુમાર સવાર પડવાની રાહ જોતા હતા સવાર પડ્યું સૂર્યના પ્રથમ કિરણો દેખાતા જ તે ભગવાન મહાવીર પાસે પહોંચ્યા વદન કર્યો ત્યારે ભગવાન મહાવીરે કહ્યું—“ મુનિ મેઘ ! રાત્રીના મુનિઓના સ્વાધ્યાય અને અવરજવરથી તમે વિચલિત થઈ ગયા ! ભૂમિની શૈયાએ તમને મહેલોની સુકોમળ શૈયાની યાદ દેવરાવી ! અને તમે મનમા સવારે મારી આજ્ઞા લઈ, મહેલમા જવાનો નિશ્ચય કર્યો . પણ મેઘ ! જરા તમે તમારી પાછલી વાતોનું સ્મરણ કરો જ્યારે તમે

વિશાળકમ દાખીનો દેહ ખારજી કપો દતો તમે એક દાખીના ટોળના આત્રે-
વાન દતો તમે તમારા પરિવાર માટે વનમાં એક વિશાળ મડપ બનાવ્યો
હતો. એક વખત વનમાં પ્રયત્ન દાવાનળ લાગ્યો અને તમે એ મડપમાં
તમારા ટોળા સાથે સવના આહુતી રક્ષા માટે પહોંચ્યા.

જેમ જેમ આજ વધતી ગઈ તેમ તેમ વનનો એક એક ખુરો તેમાં
સપડાતો જતો હતો. પ્રયત્ન પવનને લીધે આજ વધતી જતી હતી. ત્યારે
વનમાં બીજા પ્રાણીઓ પણ આત્મરક્ષા માટે તમારા તે મડપમાં આવી.
અને તમે પ્રેમથી સર્વને જગ્યા આપી. આ આજને લીધે જ મનુષ્ય વેર પણ
બુધ્ધાઈ ગયા. સિદ્ધ અને ગરીબ પણ તમારા મડપમાં એકબીજાની નજીક
બેઠાં હતાં. અરેખર કુખની સમાન અવસ્થા આત્મીયતાને માત્ર બનાવે છે
જેવી રીતે અધારમાં દરેક નાની મોટી વસ્તુ પોતાનો બેદરશી બૂલી એક
સરખી બની જાય છે તેવી જ રીતે કુખના અધિકારમાં પ્રાણીઓ પોતાનાં
વેર બૂલી જાય છે.

તમારા મડપમાં વનમાં બધાં પ્રાણીઓ મહેમાન બન્યાં હતાં. તે વખતે
એક નાનું સસલુ ત્યાં આવ્યું પરંતુ આખોય મડપ બધાં પશુઓથી
ચિકાર ભરાઈ ગયેલો હતો. આ નાના સરખા સસલા માટે પણ તેમાં જગ્યા
રહી ન હતી. તે વખતે તમારા શરીરે અજવાળ આવવાથી તમે એક પગ
ઢીલો કર્યો. તે વખતે સસલાએ ત્યાં જગ્યા આવી જોઈ અને ત્યાં બાંધી
બેસી ગયું. તમે જોયું કે પગ નીચે મૂકવાની જગ્યા નહોતી. અને મેથકુમર!
એ વખતે અજેન્દ્રકપ તમે વિચાર કર્યો કે આ નાનું પ્રાણી મારા સરખામાં
આવ્યું છે. જો મારો પગ કુ નીચે મૂકીશ તો એક કાચુ માત્રમાં તેના પ્રાણ
નીકળી જશે. તમારું મન કુચ્છાથી ભરાઈ ગયું. તમે તમારો પગ જમીન
પર ન મૂકતાં બહાર રાખ્યો. તે વખતે તમારા હૃદયની કુચ્છાને કારણે તમે
મનુષ્ય એવો બાંધ્યું.

આત્રમ આ વાતની સાક્ષી આપે છે.

સવજ જીવ મેઢા તાપ વાળાણુકપિયાપ, મૂયાણુ કપિયાપ.
કીવાણુકપિયાપ સસાણુ કપિયાપ, સસાર પરીતિકપ માણુસદાકપિયાપે

—ગાતા ધમ્મકાંઠ સુત્ર અ. ૧

મહાશયજી ભગવાન મહાવીર બોલ્યા—પ્રાણુ સૂત જીવ અને સત્ત્વની
આ અનુક પાથી જ તમે સસારને સ્થિતિ કર્યો અને મનુષ્યનું આનુષ્ય બાંધ્યું.
તેણે વિશ્વ વીત્યા દાવાનળ સાન કર્યો. પશુપ્રાણીઓ પોતપોતાને

સ્થાનકે પહોંચ્યા ગળેન્દ્રરૂપ તમે જગા ખાલી જોઈ જમીન પર પગ મૂકવા માડ્યો પણ ત્રણ દિવસથી અદ્ધર રહેવાને લીધે પગમા ખાલી ચઢી ગઈ હતી ચોથે દિવસે પગ જમીન પર મૂકવા જતા આખું શરીર જમીન પર પડી ગયું અને પ્રાણ નીકળી ગયા આ હાથીના જીવે રાજ્ય શ્રેણિકના મહેલમા રાજકુમાર તરીકે જન્મ લીધો

પૂર્વજન્મની આ વાત સાલળતા મેઘકુમારની વિચારધારાએ નવો વળાંક લીધો તે સયમમા સ્થિર થયા, અને ગમે તેવા કષ્ટોનો સામનો કરવા માટે તે તૈયાર થયા

આ કરુણાનો સ્પર્શ પશુમાથી માનવ અને માનવમાથી દેવ બનાવે છે એટલે એક વિચારક કહે છે-૩૫ શું જીવો છો ? ગુણ જીવો કુળમા શું જોવાનું છે ? શીલને જીવો અધ્યયન જોવા કરતા પ્રતિમાનો ચમત્કાર જોવો જોઈએ ભાષણમા શું જોવું ? આચરણ જોવું જોઈએ તપ જોવા કરતા સહનશીલતા જીવો ધર્મમા દયા જીવો કેમકે, ૩૫ અને કુળ તો ખાણ આખોતે માટે છે, બ્યારે ગુણ અને શીલ તો આતરિક સૌન્દર્ય છે અધ્યયન અને ભાષણ માનવીનું મૂલ્યાકન કરવાના સાધન ગણાય છે, પણ તેમા કોઈક વખત ભૂલ થવાનો સભવ છે વિશાળ અધ્યયન કરનાર અને લાખા ભાષણો કરનારના અંતર જીવો તો કેટલી વખત તદ્દન ખાલી જ હોય છે

એટલે, જીવનનું મૂલ્યાકન અધ્યયન અને ભાષણથી નહિ, પ્રતિભા અને આચરણથી કરો તપથી દેહ દુર્બળ બની શકે છે પણ આપણે દેહને નહિ, વાસનાને દુર્બળ બનાવવી છે શરીર તો અનેકવાર જન્મ્યું છે, અનેકવાર મર્યું છે પણ આપણે તો મનને મારવું છે જે તપની સાથે સહનશીલતા આપી તો સમજો કે હીરો મોનાની વીટીમા જડાઈ ગયો તમે ધર્મની તુલના માત્ર ક્રિયાક્રિડાથી ન કરો તમે એ જીવો કે તમારા હૃદયમા દયા અને કરુણાની લાગણીઓ છે કે નહિ જે તે ન હોય તો ધાર્મિક ક્રિયાઓ પૂરી રેતી જેવી છે માત્ર કરુણા જ એ સૂકી રેતીને ગ્નિગ્ધતા આપી શકે છે

પ્રેમની આ ત્રણ ધારાઓ સદોષમા આપની સમક્ષ રજૂ કરી ગયો છું ભક્તિ, મંત્રી અને કરુણાની ત્રિવેણી, આપના હૃદયમા સદૈવ વહેતો ગહે અને જનગણમનના તાપને ધોતી ગહે એ જ દયાળુની ડામના છે

મનની કામળતા શ્રવનની મિદ્ધા છે. મનની મિદ્ધા જ્યારે વાણીમાં જતારે છે ત્યારે તે વિનમ્રતા કહેવાય છે. કુસોની કામળતા જ્યારે હૃદયમાં આવે છે ત્યારે શ્રવનમાં વિનમ્ર પ્રવેશ કરે છે અને ત્યારે જ શ્રવનની પ્રત્યેક ક્રિયાઓમાં તે સ્વાધાર સાથે છે. આકાશ દેવતાને શેતાન બનાવે છે ત્યારે વિનમ્રતા શેતાનને દેવ બનાવે છે. વિનમ્રતા એ દેવતાઈ પાંખ છે. જે શ્રવનને બીએ લઈ જાય છે.

શ્રવનનો કંઈકે એવો મિશ્રમ છે કે માનવી નમીને જ આગળ વધી શકે છે. જે ધડા પાણીમાં નમે છે તેજ અગાધ છે. દૂધમાં ધડા નાખીએ અને ભેઈએ તો જણાશે કે ધડા પેતે પાણીમાં છે તેની ચારે બાજુએ પાણી છે. પરંતુ તે તેજ ખાલી જ હોય છે. તેમાં એક ટીપુ પશુ પાણી અગાધ નથી. જ્યારે તે એક બાજુ નમે છે ત્યારે જ તેમાં પાણી અગાધ છે. તેની રીતે જો શ્રવનના ધડાને જળથી ભરવો હોય તો નમવું પડશે. જો નમન કરતાં ન થીજ્યા તો પાણી કામે આવે કાંઈ પશુ શાતની પાસે જાય. કાંઈ વિકાનની પાસે કાસે જાય. કાંઈ દસ નચામના પ્રોફેસર કે ઈતિહાસ ભૂજાળ કે સાયન્સના નિષ્ણાત હોય તેની પાસે જઈ આવે. આપની જાતને વિદ્યાનના મધ્ય સાગરમાં ભેઈ શકશો. પરંતુ હૃદયમાં વિનમ્રતા નહિ તો તેની પાસેથી શાનની પૂર્ણ પ્રકાશ પ્રાપ્ત નહિ થાય.

વિનમ્રતાના અભાવમાં વિરોધ પશુ તમારા સામે પેતાવું દિલ નથી બેસી શકે તો કારણ કે સિખની ગેરસ્તિ અને ઉદ્ધતા તેના મનમાં ખિન્નતા પેદા કરે છે અને આ ખિન્નતા હૃદયના ખુલ્લા દરવાજાને બંધ કરી દે છે.

આજના વિદ્યાર્થીવર્ગમાં શાનનું બીડણું જોવામાં આવતું નથી. તેમનું

ક્ષેત્ર વિસ્તૃત છે, પુસ્તકો પુષ્કળ છે, કોલેજો વિશાળ છે, વ્યવસ્થા સુદર છે, છતાં વિદ્યાર્થીની જ્ઞાનની ઝોળી ખાલી છે. જ્યારે કોઈ ગહન પ્રશ્ન થાય છે ત્યારે તે દિવાલ તરફ આખો કરી બેસી જાય છે. તેનામાં સત્યને સ્પર્શવાનું સાહસ પણ જણાતું નથી કેમ ? આ બધાનો વિચાર કરશો તો જણાશે કે વિદ્યાર્થીવર્ગમાં એવી કાંઈક ત્રુટિ છે જે તેને જ્ઞાનના બિડાણમાં પહોંચવા દેતી નથી જ્ઞાનની ધારા વહે છે તે ઉપર ઉપરથી વહી જાય છે, પરંતુ અદર પ્રવેશ કરી જીવનને ભીજવી શકતી નથી, કારણ કે આજના વિદ્યાર્થી-જીવનમાં વિનમ્રતાની માટીની કમી છે. માટીને સ્થાને પથ્થર જડાયેલ છે. પથ્થરમાં ચમક છે, ચળકાટ છે અને હજી વધુ ચમક લાવી પણ શકાય તેમ છે પણ પથ્થરમાં પલળવાની શક્તિ નથી એ શક્તિ તો માટીમાં જ છે કે જે એક એક કણને ભીજવી, નરમ બનાવી તેમાંથી અકુરો ફોડી શકે છે. આ માટીમાં જ એ શક્તિ છે કે એકમાથી હજાર ખીજ બગી શકે છે. પથ્થર પર પડેલા અનાજના દાણા નાશ જ પામે છે. પથ્થર અને માટી બંને અનાજના દાણાઓનું અસ્તિત્વ મિટાવી દે છે, પણ પથ્થરથી કાંઈ નવું સર્જન થતું નથી, જ્યારે માટીનો પ્રત્યેક કણ ખીજના એક એક અણુમાં નવચેતના લાવે છે અને એકમાથી અનેક કણો સર્જાય છે. આમ માટીના સંયોગે એકના હજારો થાય છે, જ્યારે પથ્થર કોરો ને કોરો જ રહી જાય છે.

માટે હૃદયને પથ્થર જેવું કઠોર નહિ, પણ માટી જેવું ક્રામળ બનાવો. તો જ તેમાં જ્ઞાનના અકુરો ફૂટી શકશે એટલે જ તત્ત્વવેત્તાઓ કહ્યું છે કે જે ગુરુની પાસે ખાલી જશે તો ગુરુને પણ ખાલી કરીને આવશે. જે મન-રૂપી ઘટ પહેલેથી જ અહંકાર, મદ અને મત્સરની વિકૃતિઓથી ભરેલો હશે તો તેમાં જ્ઞાનનું અમૃત ક્યાથી ભરાશે ? જે કદાચ પરાણે તેમાં અમૃત રેડવાનો પ્રયત્ન કરશે તો, અમૃત ઉપરથી ઢોળાઈ ચાલ્યું જશે અને જ્ઞાનનો સ્પર્શ થવાથી અહંકાર ખીલી બિંદુઓ અહંકાર ઉપર જ્ઞાનની પાખડી બેસશે જે ભયર નીવડશે પછી એવો પડિત 'અધૂરો ઘડો છલકાય'ની કહેવત સાચી પાડશે.

જીવનનો કુલ જે જ્ઞાનના અમૃતથી ભરવો હોય તો પહેલા તેમાંથી અહંતા ત્રિપને કાઢી નાખવું જોઈએ. તે સિવાય તે જ્ઞાનને પણ ત્રિપમય બનાવી દેશે. ઝેરનું એક ટીપુ વાસણમાં ભરેલા દૂધને ઝેર બનાવી દે છે, તો તે પણ ઝેર જ બની જાય.

જ્યાં સુધી સોનું નરમ ન થાય ત્યાં સુધી તેના ઘાટ ઘડી શકાતા

નથી. તેની રીતે જ્ઞાનના ઘાટ ધડવા માટે હૃદયરૂપી સુવર્ણને નરમ જનાવવું જોઈએ. આથી જ જીવન અને જગતના સાત્ત્વ બાગવાન મહાવીર પાવાપુરોમાં અતિમ પ્રવચનનો પ્રારંભ કરતાં સર્વ પ્રથમ વિનય ધર્મને જ રક્ષાન આપ્યું છે. હરુણવત્તાર મહાત્મા ગુપ્તિ આપેલ ઉપદેશોને તેમની પાછળના સિધ્ધેશ્વરે વિનય પિટક ને નામે સમૃદ્ધિત કર્યા છે.

પાશ્ચાત્ય જગતના વિદ્વાન હેનરી કહે છે કે જો આપણે સ્વર્ગમાં જવું હોઈ તો નમ્ર પડી શરણ કે સ્વર્ગની છત તે કોણી છે. પણ દરવાજો નાનો છે. માટે આપણે નમ્ર પડી બાગવાનના સમવસરણમાં દેખાતાં આમરો પણ આપણને એ જ સદેશ આપે છે કે જામે નીચે ઝૂકીને બેચે ચડીએ છીએ.

નમ્ર એ જરૂરી છે. પરંતુ કેવળ શરીરથી નમ્ર તો વિનય નથી. હાડકાનો માળો તો ધક્કીયે વાર ઝૂકે છે. આપણે આપણા સ્વાર્થ માટે રાત દિવસ ઝૂકીએ છીએ. આવા ઝૂકવાનો કેઈ અથ નથી. એમ તો કસરત કરી વખતે આપણું શરીર વળે છે. નમે છે પણ કસરતનું નમન વહન તકિ કહેવાય. કેમકે રોજ દોઢ કલાક કસરત કરી પસીના ઉતારનાર કુવક પિતાને સમાન આપણા ખુરસીમાંથી બેઠો પણ યવાની તરફી લેતો નથી. ગુરુના ચરણે પડામાં તે શરમ અનુભવે છે. ખરી વાત એ છે કે વિનયમાં મન નમ્ર પડે જોઈએ. તનની સાથે મન નમે ત્યારે જ વિનયની મધુરતા મળે શકે છે.

મનને નમ્રાવવાની પદ્ધતિ શરત છે. અહ કાગડુ ગળી જવું. નર્મ સુધી મનનું અહ ગળતું નથી. ત્યાં સુધી ગુણીજનોના ગુણો જોઈને નમન કરવાની જાતના ચતી નથી. મનના અહ કારનો નાશ કરવા માટે આપણે આપણો જાતને નાની માનીએ. મનની હમુતા છારતની સરળતાની નિશાની છે. નર્મ હમુતા છે. સ્વ સોહમિયતા પણ છે.

આખ્યાત્યેશ્વરી કવિશ્રી આનંદમજી એક પદમાં હમુતાના માર્ગનું વર્ણન કરે છે.

હમુતા મેરે મન આની સર્થ ગુરજમ જ્ઞાન નિશાની.
સિદ્ધરાજ ધામને જાવે સખિયાં દિલમિસ લાડ લાગવે.
બાકે હોય તો નન ન પાવે જો જાવે તો સિધ બટાવે.

આખ્યાત્યેશ્વરી ચોગીસત હમુતાનું આગિક ચિત્ર પ્રસ્તુત કરે છે. હમુતા દેહી મોલક છે. નાનું બાળક દરેકને પ્રિય હોય છે. શત્રુનું બાળક હોય

તો પણ તેને જોળામા લેવાનું દિલ થાય છે માણસની વાત તો ઠીક પણ કૂતરીના પણ નાના ગલુડિયા પ્રિય લાગે છે નાના છોકરાઓ તેમને ઉપાડીને ફેરે છે નાના બાળકો રાજના મહેલમા ઘૂસી જાય તો પણ તેમને કાઈ રોકી શકતું નથી રોકવાની વાત તો શી પણ રાણી-મહારાણી પણ તેમને જોળામા એસાડી દે છે તેનું પણ વાત્સલ્ય જાગી ઊઠે છે પ્રેમથી તેને ખવડાવશે, પીવડાવશે, તેનું મન રજન કરશે અને વાત્સલ્ય-રસમા પોતાની બધીયે ચિતાઓ થોડા વખત માટે ભૂલી જશે

વર્ષો વીસ્યા પછી બાળકમાથી કિશોર અને કિશોરમાથી તરુણ બન્યો. હવે જો એ યુવક કદાચ રાજમહેલમા જવા માગે તો તેને કોણ જવા દેશે ? કદાચ દુર્વાસના સાથે તેણે બળપૂર્વક પ્રવેશ પણ કર્યો તો તેની સલામતી પણ જોખમમા આવી પડશે અને જીવતો બહાર નીકળી શકશે કે કેમ તે પણ એક પ્રશ્ન રહેશે

જેના જીવનમા, જેટલે અંશે લઘુતા હોય તેટલે જ અંશે દુનિયા તેને ખૂંજે છે અસત્યનો સામનો પણ તે જ કરી શકે છે અથવા વિશ્વાસોમા ભટકતી જનતાને તે પ્રકાશ પણ આપે છે અને ખોટી પરપરાઓને વળગી રહેતી દુનિયાને તે લપડાક પણ લગાવે છે, છતાં જનતા તેની વાતને પ્રેમ-પૂર્વક સાંભળે છે સત્ય વાત એ છે કે દુનિયાની સામે ઊભા રહેવાની શક્તિ નમ્રતામા જ છે

લગવાન મહાવીર, ઇસુ ખ્રિસ્ત, મહાત્મા ગાંધી, ભક્ત પ્રહલાદ, શ્રીકૃષ્ણ વગેરે મહાપુરુષો દુનિયાની સામે થઈ રહ્યા હતા કારણ કે તેઓ નમ્રતાના સાક્ષાત અવતાર હતા જનપ્રવાહની સામે થવાની શક્તિ તેમણે નમ્રતામાથી જ મેળવી હતી જગતની સામે સફળતાપૂર્વક એકલા ઊભા રહેવાની શક્તિ નમ્રતા વિના અસંભવિત છે

નમ્રતાના ત્રણ લક્ષણો છે —

- ૧ કડવા પ્રશ્નનો મીઠો ઉત્તર આપવો
- ૨ ક્રોધના ભડકા વખતે ચુપ રહેવું
- ૩ અપગ્રાહીને દડા દેતી વખતે પણ ચિત્તને કામળ રાખવું

કડવી વાતનો કડવો ઉત્તર તો પશુઓ પણ વાળે છે જો કદાચ તમે આવેશમા આવી જઈ તેને તિરસ્કારો છો તો તે પણ ગરમ થઈ જાય છે પણ માનવ ! તું પશુઓ કરતા ઊંચ સ્થાને છે પશુઓ નીચું મો રાખી

નથી. તેવી રીતે જ્ઞાનના ઘાટ ધડવા માટે હૃદયથી સુવચ્છનિ નરમ જતાવવું જોઈએ. બાકી જ જીવન બંને જગતના ચાતા શત્રુવાન મહાવીરે પાવાપુરીમાં અતિમ પ્રવચનનો ઝરત કરતાં સર્વ પ્રથમ વિનય ધર્મને જ સ્થાન આપ્યું છે. હરુણાવવાર મહાત્મા ધુધિ આપેલ ઉપદેશોને તેમની પછેના સિધ્ધોએ વિનય પિટક ને નામે સંગૃહિત કર્યા છે.

પાશ્ચાત્ય જગતના વિજ્ઞાન હેનરી કહે છે કે જો આપણે સ્વર્ગમાં જવું હોય તો નમવું પડે. કારણ કે સ્વર્ગની છત તે બ્રહ્મા છે. પણ દેવતાને નાનો છે. માટે આપણે નમવું પડે. ભગવાનના સમવચરણમાં દેખાતાં આમરે પણ આપણને એ જ સંદેશ આપે છે કે અમે નીચે મૂકીને બીચે મૂકીએ છીએ.

નમવું એ જરૂરી છે. પરંતુ કેવળ શરીરથી નમવું તે વિનય નથી. હાડકાંની માળા તે બધીયે વાર મૂકે છે. આપણે આપણા સ્વાર્થ માટે શત દિવસ મૂકીએ છીએ. આવા મૂકવાનો કોઈ અર્થ નથી. એમ તો કસરત કરતી વખતે આપણે શરીર વળે છે. નમે છે. પણ કસરતનું નમન વલન ત્રિફલકે વળે. કેમકે રોજ દોઢ કલાક કસરત કરી પછીના ઉત્થાનનાર ધ્રુવક પિતાન સમાન આપણા ખુરશીમાંથી બેઠો. પણ ઘવાની તસ્દી ભેતો નથી. ગુરના ચરણે પડામાં તે શરમ જાનુભવે છે. ખરી વાત એ છે કે વિનયમાં મન નમવું જોઈએ. તનની સાથે મન નમે ત્યારે જ વિનયની મધુરતા મળે શકે છે.

મનને નમ્રાવચાની પહેલી શરત છે અલગાનું મળી જવું. ત્યાં સુધી મનનું અલગ જગત નથી ત્યાં સુધી મુક્તિજનોના ગુણો જોઈને નમન કરવાની ભાવના થતી નથી. મનના અલગ કરનો નાશ કરવા માટે આપણે આપણી જાતને નાની મનીએ. મનની લઘુતા જ નથી સરળતાની નિશાની છે. ત્યાં લઘુતા છે ત્યાં લોકપ્રિયતા પણ છે.

આપણા મનોગી કવિથી જ્ઞાનદાસજી એક પદમાં લઘુતાના આધુનિક વર્ણન કરે છે.

વનના મરે મન જાની લઈ મુસ્તમ જાન નિશાની
નડગા / પામમે જાવે સખિયાં સ્વમિય જાહ લાયવે
જામે દેવ તે જા ન જાવે તે જાવે તે સિદ્ધ કરાવે.

આપણે મિત્ર મોખીસત લઘુતાનું આર્થિક ચિત્ર પ્રસ્તુત કરે છે. લઘુતા પેટની માંસ છે નાનું જાળક દરકને દિવ દેવ છે. લઘુનું જાળક ટીક

ગુરુ આવ્યા છતાં ઊભો પણ થતો નથી ! આવી ભાવના હોય, અથવા મોટાનું જેટલું વધારે સન્માન કરીશું તેટલા તે વધારે પ્રસન્ન થશે અને ખીજા જોનારા પણ મારી નમ્રતાને વખાણશે, આવી બંને ભાવનાઓથી કરવામાં આવતો વિનય તે લોકોપચાર વિનય છે

૨. ભય વિનય : અપરાધી, ન્યાયાધીશનો ખૂબ જ વિનય કરે છે. તે જાણે છે કે જો તેમનું સન્માન નહિ કરું અને તે નારાજ થશે તો સજા વધારે કરશે વિદ્યાર્થીના હાથે ભૂલ થઈ જવાથી તે પણ ક્યારેક ક્યારેક શિક્ષકનું ખૂબ સન્માન કરે છે આ રીતે શિક્ષકને સતોષીને, ઓછી સજા પ્રાપ્ત કરે છે શિષ્ય પણ અપરાધમાં આવે ત્યારે આચાર્યનું વધુ સન્માન કરે છે તે આચાર્યનું સન્માન એ માટે નથી કરતો કે તેમની પાસે આચાર-ધર્મની પર પરા સુરક્ષિત છે અથવા તે સઘના નાયક છે અથવા તો તે સયમના રસ્તા ઉપરથી ભટકતા સાધુઓને સન્માર્ગે ચઢાવે છે પણ અપરાધી શિષ્ય, તેમના આત્મિક ગુણોથી આકર્ષાઈ ને નહિ પણ પ્રાયશ્ચિતથી અથવા માટે આચાર્ય પ્રત્યે વિનયનું પ્રદર્શન કરે છે આવી જાતનો જે વિનય તે ભય વિનય છે

૩. અર્થ વિનય : કલાર્ક મેનેજરનું સન્માન કરે છે. મેનેજર પેઢીના માલિકનું સન્માન કરે છે. મુનીમ શેઠનું સન્માન કરે છે અને શેઠ પ્રધાનોનું સન્માન કરે છે આ બધાની પાછળ એક નાની સરખી ચીજ-પૈસા કામ કરે છે વિનય રાખવો જોઈએ માટે આમાં વિનય રાખવામાં આવતો નથી. પણ પોતાના કરતા વધુ સ પત્તિશાળી છે મટે તેમને નમવું જરૂરી છે, એમ માની ખૂંકે છે જો વિનયનું સાચું સ્વરૂપ હૃદયમાં વસ્યું હોય તો માલિકની પાસે બકરી જેવો બની જતો મેનેજર, કલાર્કની સામે કેમ સિદ્ધ જેવો બની જાય છે ? અને પ્રધાનોને નીચા વળાવળીને સલામો કરનાર શેઠ, મુનીમની જરાક ભૂલ થતા કેમ રાતાપીળા થઈ જાય છે ?

તેનું કારણ એ છે કે આ વિનયમાં તેનું અસલ સ્વરૂપ નથી પણ વિનયના સ્વાગમાં પૈસા છુપાયેલા છે આને અર્થ વિનય કહેવામાં આવે છે.

૪ કામ વિનય -જેના હૃદયમાં વાસના ભરેલી છે તે પણ નમે છે તે તો એટલો નમે છે કે નાના બાળકને પણ પ્રણામ કરવા તૈયાર થઈ જાય છે નાના માણસોના પગમાં પોતાનું મગ્ગતક મૂકવા પણ તૈયાર થાય છે પણ ક્યારે કે જ્યારે વાસનાનું પાપ પહાડ પર ચઢી પોકારવા માડતું

ચાહે છે બ્યારે તુ બચે મોઢે, જાતી કાઢીને ફરે છે એટલે ઝેરનો ઉત્તર ઝેરથી વાળવામાં માનવતાની કાંઈ કિંમત નથી. તુ તો ઝેરનો ઉત્તર અમૂલ્યી આપ. વાઙ્મય, પૃથ્વી ઉપરના ખારા પાણીમાંથી પાણી જેવે છે પણ મીઠા પાણીના રૂપમાં પૃથ્વી ઉપર વર્તે છે તો તમે સ્વાગર નહિ વાઙ્મય બને. સ્વાગર પાસે અસીમ જળ છે તે રત્નાકર કહેવાય છે જ્યાં તે પૃથ્વીથી કોયે ચઢી શકતો નથી. તેનો મોટામાં મોટો રોપ એ છે કે મીઠા પાણીને ખારુ બનાવી દે છે તો તમે પૃથ્વીના પેટાળ પર, પેટે ધસ્યાનારા કીચ નહિ પણ આકાશની સ્વતંત્ર હવામાં આશ્વ લેનાર વાઙ્મય બને અને કવચાણને મિઠાસમાં પસંદાવવાની કળા શીખે.

વિનમ્ર બીજુ લક્ષણ છે કોઈના ભાગ વખતે શાંત રહેવું કોઈની સ્થળમતી જ્વાળાઓમાં પેટ્રોલ છાંટવાનું કામ કાંઈ જુદામિતનું કામ નથી. જો આપનાથી બની શકે તો આજ વખતે પાણીનું કામ કરો નહિ તે તમારી તતને બચાવી અલગ ધર્મ બને.

ત્રીજી વાત અપરાધીને કદ દેતી વખતે પણ ચિત્ત કામળ રહેવું જોઈએ. કાંઈ સાધુના જીવનમાં રોષ લાગે છે તો આચાર્ય તેને પ્રત્યક્ષિત આપે છે તેમ જ્યાં આચાર્યના મનમાં સિખ પ્રમે કદલી કામળ લાવના હોય છે માતા ધણી વખત જાળકને શિક્ષા કરતી હોય છે કઠોર શિક્ષા કરતી વખતે તેમાં કૂરતા દેખાતી હોય છે જોનારને કદલીક વખત એમ પણ લાગે કે શુ જાળક પર અસીમ મનન સખનાર આ જ માતા છે ! કે જેની વાત્સલ્યની ધારા બીજકલ સુલભ મધ છે અને અજ રેતી જ બહાર રહી હોય એમ લાગે છે પણ અધારથી જોનારને શી અખર પડે કે આ કઠોર દેખાતા અવરણ નીચે વાત્સલ્યનું કામળ ઝરણુ વહી જાય છે ! તેની રીતે શિક્ષા કરતી વખતે હાથ ભણે કઠોર અને પણ મન કઠોર ન બને તે જો જો એટલે જ સિખની જૂવ વખતે કઠોર શિક્ષા કરનાર આચાર્યને પણ વિનમ્રની પ્રતિભૂતિ કહેવામાં આવેલ છે અને આજનોમાં તેમની વિનમ્રતાની ચાંચાઓ ચવાઈ છે આ લોકમાં માનવે વિનમ્રી રહેવાનું છે પણ વિનમ્રની પાછળ ભય અગર સ્વાધ પણ કામ કરે છે

વત્સવેણાઓએ વિનમ્રતા પાંચ રૂપ બતાવ્યાં છે :

૧. લોકોપચાર વિનમ્ર આ જાતના વિનમ્રમાં જાતરની પ્રેક્ષા વિનમ્ર માત્ર બહારનો દેખાવ હોય છે મોટાઓ આપ્યા અને સ્વાસ્થ નહિ કરીએ તે લોકોમાં અરામ દેખાશે. લોકો કહેશે કે કદલો અડકારી છે !

સુરુ આવ્યા છતાં જિભો પણ ચતો નથી આવી ભાવના હોય, અથવા મોટાનુ જેટલુ વધારે સન્માન કરીશુ તેટલા તે વધારે પ્રસન્ન થશે અને ખીજાં જોનારા પણ મારી નમ્રતાને વખાણશે, આવી બન્ને ભાવનાઓથી કરવામા આવતો વિનય તે લોકોપચાર વિનય છે

૨. ભય વિનય : અપરાધી, ન્યાયાધીશનો ખૂબ જ વિનય કરે છે. તે જાણે છે કે જો તેમનુ સન્માન નહિ કરુ અને તે નાગજ થશે તો સજા વધારે કરશે વિદ્યાર્થીના હાથે ભૂલ થઈ જવાથી તે પણ ક્યારેક ક્યારેક શિક્ષકનુ ખૂબ સન્માન કરે છે આ રીતે શિક્ષકને સતોષીતે, ઓછી સજા પ્રાપ્ત કરે છે શિષ્ય પણ અપરાધમા આવે ત્યારે આચાર્યનું વધુ સન્માન કરે છે તે આચાર્યનુ સન્માન એ માટે નથી કરતો કે તેમની પાસે આચાર-ધર્મની પરપરા સુરક્ષિત છે અથવા તે સઘના નાયક છે અથવા તો તે સયમના રસ્તા ઉપરથી ભટકતા સાધુઓને સન્માર્ગે ચઢાવે છે પણ અપરાધી શિષ્ય, તેમના આત્મિક ગુણોથી આકર્ષાઈને નહિ પણ પ્રાયશ્ચિતથી અથવા માટે આચાર્ય પ્રત્યે વિનયનુ પ્રદર્શન કરે છે આવી જાતનો જે વિનય તે ભય વિનય છે

૩. અર્થ વિનય : કલાર્ક મેનેજરનુ સન્માન કરે છે. મેનેજર પેઢીના માલિકનુ સન્માન કરે છે મુનીમ શેઠનુ સન્માન કરે છે અને શેઠ પ્રધાનોનું સન્માન કરે છે આ બધાની પાછળ એક નાની સરખી ચીજ-પૈસા કામ કરે છે વિનય રાખવો જોઈએ માટે આમા વિનય રાખવામા આવતો નથી. પણ પોતાના કરતા વધુ સ પત્તિશાળી છે મટે તેમને નમવુ જરૂરી છે, એમ માની ખૂંકે છે જો વિનયનુ સાચુ સ્વરૂપ હૃદયમા વસ્યુ હોય તો માલિકની પાસે બકરી જેવો બની જતો મેનેજર, કલાર્કની સામે કેમ સિદ્ધ જેવો બની જાય છે ? અને પ્રધાનોને નીચા વળીવળીને સલામો કરનાર શેઠ, મુનીમની જરાક ભૂલ થતા કેમ રાતાપીળા થઈ જાય છે ?

તેનુ કારણ એ છે કે આ વિનયમા તેનુ અસલ સ્વરૂપ નથી પણ વિનયના ત્રાગમા પૈસા છુપાયેલા છે આને અર્થ વિનય કહેવામા આવે છે.

૪ કામ વિનય-જેના હૃદયમાં વાસના ભરેલી છે તે પણ નમે છે તે તો એટલો નમે છે કે નાના બાળકને પણ પ્રણામ કરવા તૈયાર થઈ જાય છે નાના માણસોના પગમા પોતાનુ મગ્તક મૂકવા પણ તૈયાર થાય છે પણ ક્યારે કે જ્યારે વાસનાનુ પાપ પહોં પર ચઢી પોકારવા માગ્તુ

હોય છે ત્યારે તે વખતે તે એ પણ નહિ જુએ કે તે કોની સામે ચૂંટી રહેલ છે એવે વખતે બધી જ વાતો તે હસતાં હસતાં સાંભળી લેશે. બધી પણ વિનયનો માત્ર ટેક છે આત્મા નથી.

પોતાના પ્રેમપાત્રની પ્રસન્નતા અને તેની એક હાસ્યહરી માટે તે પોતાનું સર્વસ્વ સમર્પણ કરવા તૈયાર રહે છે પણ આવો માણસ, જેના અંદર કોઈપર સંભવનો પ્રભાવ છે તપ્તુ તેજ છે તેવા ક્ષેત્ર સત મંજી જતાં તેમને નમન કરવા તૈયાર નહિ થાય.

૫ આત્મ વિનય—આ જાતનો વિનય મુખ્યત્વે આત્માઓમાં જ જોવા મળે છે તેઓ ન તો સ્વાર્થ માટે નમે છે કે ન તો કમ કે પ્રભોજને સામે ધુટણીએ પડે છે તેઓ નમે છે માત્ર સૂઝુણેની સામે કે જ્યાં કોઈ ગુણગ્રીષ્ઠ વ્યક્તિ હોય છે.

પછી તેને વેશનો મોહ કે પંથનો પ્રેમ રહેશે નહિ તેને એવો આશ્ર્મ નથી હોતો કે અમુક પ્રકારનો વેશ હશે તો જ હું નમીશ જમર અમુક જાતના કિનારાં કે અમુક પથમાં વિશ્વાસ રાખનારને જ હું નમીશ. આવો કોઈ આશ્ર્મ તેના મનમાં નહિ હોય. તે પંથ જમર વેશને નહિ પણ સૂઝુણેની સામે જ પોતાનું સિર ઝુકાવશે. જ્યાં તેને સમ્યક્દષન, સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રીની સાધના હોય ત્યાં તેનું ગુણપૂર્ણ મન્ત્રક નમી પડે.

આકલી પર પરામાં માત્ર વિનયનો જ સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે. ફક્ત ત્યાં જ વિનયનો આત્મ હોય. આકી જી ન ચારમાં તો વિનયનો ટેક છે વિનયનો વેશ છે પણ વિનયનો આત્મ નથી.

વિનયના આત્માને પારખનાર અસત્યોએ જોઈ જીવનમાં સ્થાન મેળવે છે એટલા ૪ માટે મહાન વિનયવત ચૌતમસ્વામી જેવા સત્તત્ત્વ નામ બંધાવતી કામ કોઈપર વસે છે.

જોના ધરમાં જન્મેલ એવી વાગ્યે જ કોઈ વ્યક્તિ મળી આવશે કે જેને ચૌતમસ્વામી શાશિવદ કે અભયકુમારના નામની જમર ન દોષ. તમને તો જરૂર યાદ દરી જ કેમ ન હોય? કિવાળીના કિવસે ચારદ પૂર્ણ વખતે મજાન મુહૂર્તમાં આજ અધ્યુરુણેનાં નામ તમારા મોપમાં સર્વપ્રથમ લખે છે. ચૌતમસ્વામીને માટે તો એક દોદરા લેતોની કામે યાદ દેવ છે ૭ને યાદ દેવરાવણની જરૂર નથી કે—

અગુઠે અમૃત વમે, લખ્ધિ તણા લડાર,
નય ગુરુ ગૌતમ સમરીયે, મનવ હિત દાતાર

આ દોહરો માગલિકને અ તે જોડવામા આવે છે અને આપને ખૂબ જ પ્રિય છે ધણી જ આનંદની વાત છે કે આપ લગવાન મહાવીરના પ્રથમ શિષ્ય અને એક પવિત્ર સત પ્રત્યે આટલી શ્રદ્ધા અને સ્નેહ રાખો છો, પણ આ શ્રદ્ધાની પાછળ હેતુ શો છે ?

આની પાછળ બે હેતુ હોઈ શકે છે પહેલો તો એ કે તે જ્યાં અગુઠો ગયો છે તે વસ્તુ ક્યારે પણ ખલાસ થતી નથી જેવી રીતે ખીરના પાત્રમા અગુઠો રાખતા ખીર અખૂટ બની ગઈ તેમ તમો પણ વિચાર કરતા હશે કે તમારી પાસે પણ કોઈ એવી લખ્ધિ આવી જાય કે તમે જ્યાં અગુઠો ગયો તે વસ્તુ કદિ પણ ખૂટે નહિ આવી લખ્ધિ જો મળે તો તમે તેનો પ્રયોગ કયા કરશો ? મુહપત્તિ પર કે માળા ઉપર ? ના ના તમે એટલા બોળા નથી પહેલો પ્રયોગ તો ઝવેરાતની તિજોરી ઉપર કરશો કે અગુઠો અડતા જ લક્ષ્મી અક્ષય થઈ જાય

ગૌતમસ્વામીના સ્મરણનો ખીજો હેતુ તેમના જીવનની પવિત્રતા, સરળતા, વિનમ્રતા અને તપોનિષ્ઠા આપણા જીવનમા આવે તે છે

બેમાથી તમને કયો હેતુ પસંદ છે ? પહેલો કે ખીજો ? તમે જાણે પહેલો હેતુ પસંદ કરો, પરંતુ જૈન શાસન તો ખીજા હેતુને લક્ષમા લઈને જ તેમની અર્ચના કરે છે

ગૌતમ પ્રભુના હૃદયમા કેટલી સરળતા અને કેટલી વિનમ્રતા હતી, તેનું એક દષ્ટાંત તમારી સામે રજૂ કરું છું વીતરાગ પ્રભુ મહાવીરે, ગૌતમસ્વામીને કેટલીવાર શિક્ષા આપી છે દરેક વખતે તે કહેતા, “ સમય ગોચમ મા પમાયએ ”-હે ગૌતમ ! એક સમય માત્રનો પ્રમાદ કરીશ નહિ ” ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના દસમા અધ્યયનમા એક વાર નહિ, બે વાર નહિ, પણ ઓગણત્રીસ વાર આ પદ આવે છે

એક વ્યક્તિને એક વખત શિષ્યામણુ આપવામા આવે તો તે સાલળા લેશે ખીજી વખત કહેતા તે મનમા સમસમી રહેશે અને ત્રીજી વાર કહેવા જશે તો ત્રાડ પાડશે-બસ, હું તમારી નજરમા આવું છું દુનિયાભરની શિષ્યામણુ મને જ આપ્યા કરો છો બધા દોષ મારામા જ ભર્યા છે ?

પણ વિનય અને નમ્રતાના અવતાર જીતમણી, ભગવાન મહાવીરના એક સંદેશને કટલા આદરસહિત સંભળના હતા. તે કહેતા કે એક પિતાને પુત્ર પ્રત્યે કટલું વાત્સલ્ય હોય છે. પણ તે જ વાત્સલ્ય પિતાને મોટા પુત્રને પ્રેરણા આપે છે પિતાના એ વાત્સલ્ય કરતાં પણ પ્રશ્નનું મારા ઉપર અત્યંત વિશુદ્ધ વાત્સલ્ય છે તેથી જ વારંવાર પ્રશ્ન અને જ સંબોધન કરે છે.

જો વિનયનો અભાવ હોત તો તો તે એમ જ કહી દેત કે હરેક વખતે મને જ કશું કરે છે આખો વખત મારું જ નામ બીધું કરે છે શું કે આખો વખત મારું જ રહ્યું છે ? રાત દિવસ આ સિંખામણુ કેવી ? શું કે હજી પણ અબોધ બાળક છું ? મારામાં પણ વિવેક છે જ્ઞાન છે અર જ્ઞાન અને જોડે પૂર્વોનો મે અભ્યાસ કરેલો છે આટલા મોટા સમુદાયને કે અધિકારતા છું.

પણ આ સંદેશ નીકળે શેનું ? અહીં કાર તો તેમને જાણી પણ નહોતો. પદ અને સંદાને મોકલે તો તેમનાથી દૂર બાગી ચલે. તેમના પ્રવિત્ર આત્મામાં કેવળ વિનય રૂપી દીપકની સિંખા જલતી હતી. એથી જ જાણે અહીં હજાર વર્ષ વીત્યા છતાં જાણતા તેમના જેવી વિનયની મૂર્તિને જુની સહી નથી.

તા. ૧૮-૭-૫૯

માટું ગા (મુંબઈ)

ભારતનો ધ્વજ મીઠી લાકડી પર લહેગય છે વાકીચૂકી લાકડી ધ્વજ ફરકાવવા માટે કોઈ પસદ કરતું નથી તેના ભાગ્યમા તો ચૂલામા જઈ ચઢા ગરમ કરવાનું જ લખાયેલું હોય છે જેના જીવનમા જેટલી સરળતા હોય છે તેટલો જ તે લોકપ્રિય બની શકે છે જીવનની વાકીચૂકી લાકડી સદૃશ્યો રૂપી ધ્વજ ફરકાવવાનો ઈન્કાર કરે છે એટલા માટે ભગવાન મહાવીર કહે છે કે વક્તા અને માયાથી દૂર થઈ સરળ બનેા

હૃદયની વક્તાનું નામ જ માયા છે તમે કપાય વિન્ય ઉપર પ્રવચનો સાલણી રહ્યા છો તેમા માયાનું સ્થાન ત્રીજું છે માયા, આત્માની સરળતાનો નાગ કરે છે ન્યા હૃદયમા કુટિલતા હોય ત્યા ધર્મનું બીજ રહી જ કેમ શકે ભગવાન મહાવીર, પાવાપુરીની અતિમ દેશનામા સાધુઓને ચેતવણી આપે છે કે —

સોહી ડજ્જુય ભૂયસ્સ, ઘમ્મો સુધ્ધસ્સ ચિટ્ઠ્ઠી ।

નિઝ્વાણ પરમ જાઈ, ઘયસિત્તિ વ પાવપ ॥

ઉ સૂત્ર, અ ૩,

જેણે સરળતા અપનાવી છે તે જ અધ્યાત્મ માર્ગનો યાત્રી બની શકે છે સરળ આત્મામા જ ધર્મ ટકી શકે છે કોઈ વાસણમા દૂધ ભરીએ પણ જો તેમા મીઠું ભરેલું હોય તો દૂધ સારું રહી શકતું નથી દૂધ ભરવું હોય તો પહેલા તેમાથી મીઠું કાઢી નાખી વાસણ સાફ કરી નાખવું જોઈએ તેમ જ, જો જીવનમા અધ્યાત્મની ન્યોત જગાવવી હોય તો પહેલા માયા અને વક્તાની ક્ષાર ભૂમિને સાફ કરી નાખવો જોઈએ જીવનમા સરળતા આવશે તો શુદ્ધિ પણ આવશે શુદ્ધિ આવી તો ધર્મ આવી જ ચૂક્યો

સમગ્રે, કારણ કે ધમ આત્માની શુદ્ધ સ્થિતિની નજીક રહેનાર છે એવો શુદ્ધ-શુદ્ધ આત્મા નિર્વૌશ્ણર્થી પરમપદને પામી શકે છે

સરળતામય શુદ્ધ જીવનની મુદ્રાસ સર્વત્ર દેશાસી. જેવી રીતે વી રેડવાથી અગ્નિ ધૂમાદ્ય વિનાનો વાકાખંધ સળગે છે તેવી રીતે સરળતાથી કરવામાં આવતી ધ્યાનિક ક્રિયાઓ દ્રવ્ય અને પ્રવચનાથી રહિત હોય છે

આસોચના જીવનનું અમૃત છે સાધુ, પોતાના ગુરુદેવ સમક્ષ આતોચના કરે છે અને તે દોરિન આત્મા, દોષના મોગલથી વિમુક્ત થઈ હળવો થાય છે

દુઃખીને કાઈ સહાયી મળે તેના ઉપર કામળતાથી હૃદય ફેરવે અને રત્નેકૂવલક બે મીઠા વચનો કહી તેની કડુણ કહાણી પૂછે તો કડુણતાનો સ્પર્શ ભૂતી જ તેમ વાળ વરસે તેમ તેની આંખોમાંથી આંસુ વહેવા માડે છે દુઃખી બ્રહ્મિ કમહર્ષીની આમળ પોતાનું દુઃખ બ્રહ્મ કરી હળવાપણુ અનુભવે છે એ જ પ્રમાણે સાધુ આસોચના કરીને અપરાધીના મોગલથી મનને હળવું બતાવે છે સાથે જ પ્રાપ્તિ વડે શુદ્ધ પણુ બને છે

આત્મમર્મ દૂરમાણુ છે કે ? સાધક નિઃકપટ અને સ્વચ્છ અસ્થિ જેવું હૃદય રાખી આસોચના કરે છે તેને અસ્પ્ર પ્રાપ્તિ આપે છે ને તે કપટ રાખી આસોચના કરે તો તેને જામણુ પ્રાપ્તિ સાથે. વ્યવહાર સત્રનું પહેલું પાતું ઉપાડતાં જ આપને સ્પષ્ટ આવશ્યક થશે. આત્મમર્મ કહે છે કે -

લે મિક્ષુ માસિય પરિહાર ઠાળે પઢિસેવિસા

આહોપન્ના અપઢિ રંચિય આહોપ માણસ

માસિય, પઢિઠરિય આહોપમાણસસ શો માસિય ।

અવધાર સત્ર ભ. ૧ સુ. ૧

જે સિદ્ધ એક માસના પ્રાપ્તિને મેઝ દોષનું સેવન કરે છે ૫૦૦ આશાય સમક્ષ આસોચના લે છે તે આસોચના ને નિઃકપટ બાવે કરે તે એક માસનું પ્રાપ્તિ આપે પણ ને તે સકપટ આસોચના કરે તો તેને બે માસનું પ્રાપ્તિ આપે છે

કપટ એ એવું ઝેર છે કે ? આતોચનાર્થી અમૃતને ઝેર બતાવે છે આસોચનાના આટલી લાળી પહેાળી વિચિત્રતા ધારવાના આ વિરમ નથી પણ ગરે તેની વિજેત. જેટલા ગરે દિતગુ રાગુ તેમ માયાના ઝરને જાળખા મોકા બે સાધુઓનો દોષ એક સરખો છે બન્ને આતોચના

પણ કરે છે તેમા એક સરળતાપૂર્વક કરે છે અને બીજો દલવૃત્તિ રાખીને કરે છે, જેથી તેનુ પ્રાયશ્ચિત ખમણુ થઈ જાય છે

એ પણ નક્કી છે કે જો રોગી વૈદ્યની સાથે જળ કરશે, તેના પ્રશ્નોના સીધા જવાબ નહિ આપે, તો તેથી વૈદ્યને તો કાઈ નુકસાન થવાનુ નથી, તેને તો લાભ જ થવાનો છે રોગ વધશે, સાથે વૈદ્યની કમાણી પણ વધશે. છતા કોઈ પણ પ્રામાણિક વૈદ્ય એવી ઈચ્છા રાખશે નહિ પરંતુ રોગોની જળવૃત્તિ જ રોગને વધારશે અને તેની સાથે વૈદ્યની કમાણી પણ વધવાની જ.

શિક્ષણના ક્ષેત્રે, શિક્ષકની સાથે જળ કરીને કોઈ વિદ્યાર્થી આગળ વધી શક્યો નથી તેમ જ વકીલ સાથે જળપૂર્વક વર્તીને કેસમા સફળ થવાની આશા રાખવી તે પણ વ્યર્થ છે

વ્યવહારિક જીવનમા જળથી કઠિનાઈ પેદા થાય છે ત્યારે આધ્યાત્મિક જીવનમા કપટ ખૂબ જ મોટી વિડબણા લાવે છે

સાધુજીવનની પહેલી શર્ત છે કે જીવનમા સરસતા હોય કારણ કે સરળતાના અભાવમા પવિત્રતા ટકી શકતી નથી હૃદયની સરળતા સિવાય કરવામા આવતી તમામ સાધના માત્ર કાયકલેશ બની રહે છે ભગવાન મહાવીરના શાસનમાં દલવૃત્તિને કોઈ સ્થાન નથી શ્રમણુ જીવનની તો વાત શી, પણ તે સિવાયનાને શ્રાવક કે સમ્યક્તરી તરીકે પણ સ્વીકારવામા આવેલ નથી ભગવાન મહાવીરની ભાષામાં માયાવત પ્રાણી મિથ્યાદષ્ટિ છે આપને યાદ હશે કે —

“ માયી મિચ્છા દિહ્ઠી, અમાયી સમ્મ દિહ્ઠી ”

જળ અને દલથી મુક્ત આત્મા જ સમ્યક્તરૂપી પ્રકાશના કિરણોને પામી શકે છે હૃદયની પવિત્રતા અને સરળતા વિનાની તમામ સાધનાઓ નિષ્પ્રાણ છે, ભણે તેથી સ્વર્ગના ભોગોની પ્રાપ્તિ થય પણ જન્મ અને મૃત્યુના ચક્રવાળી ભવપરંપરાનો નાશ કરવામા તેની સાધના કામમા આવી શકતી નથી, સૂત્રકૃતાગ સૂત્રમા વીતરાગ પ્રભુ મહાવીર ફરમાવે છે કે

જહ્ વિચ્ચ જમિણો ફિસે ચરે, જહ્ વિચ્ચ મુંજિય માસ મંતસો ।
જે હહ માયાહ મિજ્જર્જ, આગચ્છન્તિ ગઘ્નાયણત સો ॥

મૂત્રકૃતાગ સૂ. ૧ સ્. ૨

સાધનાના ક્ષેત્રમા પ્રગતિશીલ સાધક વસ્ત્રમાત્રનો પગિલાગ ફગી અગેલક-

તવનો સ્વીકાર કરે છે વર્ષો સુધી તપસાધના કરીને જેણે દેહમાંથી રક્ત અને માંસ સુધી નાખ્યા હોય મહિના-મહિના સુધી નિરાકાર રહીને કઠોર સાધના કરી હોય છતાં જો આ બધી સાધનાની સાથે માયાની પ્રચીને હોય ન હોય તો એક વાર નહિ, બીજા વાર મર્મમાં આવવું પડશે. સરળતાના અભાવમાં તેની જગે તેવી કઠોર સાધના પણ તેને જ મમરણના ફેરામાંથી હોદાવી શકતી નથી.

પરંતુ આજે તો સાધનામાં પણ દલ યાથી રહ્યો છે બહાર એક અને અંદર બીજો જ રત્ન જણાય છે. ભોળા બોધી મેલા કપડામાં સાફતા માની એવે છે તેને થી ખજાર પડે કે મેલા કપડામાં હલ્લના મેલ છુપાઈ શકે છે ! સાધુજીવન હોય કે માવજીવન, પણ સરળતાના અભાવમાં બનતું અસહ્ય જનું રહે છે. દરેક પ્રયત્નોમાં એ જ ભ્રમણ કામ કરતી હોય છે કે તેની અસહ્ય વાત બહાર ન આવે એટલા માટે દલ અને માયાના પાદ પાછળ તેને છુપાવવામાં આવે છે.

ચંદ્રસ્થવર પણ માયાના એકમાં પાછળ રહી ગયો નથી. તેની આજે એ હાશન છે કે ઉપાસનમાં આવતાં ત્રણ વખત ત્રિખલ્લો આવાદિયુ કરશે. પરંતુ ઉપાસનની સીમી કિતરતાં એ જ મુનિઓની ટીકા કરવી શરૂ કરશે. આ શું દલ નથી ? જો તમને મુનિજીવન ઉપર વિશ્વાસ ન હોય તે શું કરવા તેમના ખર્ચમાં પડે છે ? મેં જાતે જાનુઆરી કર્યો છે કે એક માત્ર જે મુનિની દોઢ કલાક સુધી ટીકા કરતો હતો તે, તે જ મુનિની પાસે પહેલેથી લગીલગીને વહના કરતો હતો સાચી વાત એ છે કે પાશ્વરીઓના આંદા તો ગયા તેને ડોકાણે યોષી આવી ગઈ પણ હલ્લના આંદા જામણા વધી ગયા !

માઠ રાખે કે આ વક્ત્રા અશુભ બધ બાધે છે અશુભ નામ પ્રકૃતિના બંધન હેતુઓમાં વક્ત્રાને ગણાવેલ છે કાયાની વક્ત્રા બાયાની વક્ત્રા, ભાવની વક્ત્રા અને વિષમવાદ આ આરે અશુભ નામ પ્રકૃતિઓને બધ કરે છે તેને વિપક્ષિદય અશુભ વણુ-અધ-રસ સ્પષ્ટ આદિમાં ગણ્ય છે.

એવી બક્ષિત કદાચ પ્રેમપૂર્વક કાંઈ બોલે તો પણ એમ લાગે છે કે જાણે લાડી રચી હોય. તેની હિતભરેલી વાત પણ કાંઈને પ્રિય લાગતી નથી તેને સ્વર્ગ એવો કઠોર બને છે કે સાંભળનાર, ઈંડ છે કે તે ક્યારે પોતાની સ્પીચ બધ કરે.

તમારે મધુર કંઠ નેઈએ છે બોધાનાં દિશ્વ દરી લે તેવી વાણી

જોઈએ છે, પણ ન્યા સુધી વક્તા નહિ જાય, ત્યા સુધી માધુર્યનો ગુણ આપ નહિ મેળવી શકે અને ત્યા સુધી તમારી વાણી જનતાના દિલને ડોલાવી શકશે નહિ સાથેસાથ મનની આ વક્તા, દેહને પણ વક્ બનાવે છે આ વક્તાનું પ્રમાણ જોવું હોય તો પશુઓના દેહ જુઓ પશુઓના દેહ વક્ હોય છે તેમની ગણના તિર્યચ ચોનિમા થાય છે તિર્યચનો અર્થ જ વાકાપણ છે તિર્યચ ચોનિની પ્રાપ્તિ માયા વડે જ થાય છે હવે તમે સારી રીતે સમજી ગયા હશે કે મનની વક્તા શરીરને પણ વક્ બનાવે છે જેના જીવનમા અહી વક્તા છે, તે અહી થી વિદાય થશે ત્યારે તેની વક્તા પણ તેની સાથે જ જશે. તે આગામી ભવમાં સાકાર બને છે. માટે વાચક ઉમાસ્વાતિ મહારાજ તત્ત્વાર્થ સૂત્રમા તિર્યચ ચોનિના હેતુ બતાવે છે.

માયા તૈર્યચ્ચોનસ્ય

તત્ત્વાર્થ સૂત્ર અ ૬, સૂત્ર ૧૭.

જો દેહની વક્તાથી બચવું હોય તો મનની વક્તાથી બચો.

પણ આજે તો જેટલો માણસ કપટબાજ હોય, તેટલો તે હોશિયાર ગણાય છે તમારો દીકરો કાઈ પ્રપચ રચી, કાઈકિનું ખિન્ન બાલી કરી આવે અને આવીને તમારી સામે આખી વાત કહી સભળાવે, તો તમે-તેની પીઠ થાપડશો અને હસતા હસતા તેની માતાને કહેશો કે-જોયુ ? આપણો દીકરો કેવો હોશિયાર થઈ ગયો છે !” અને જ તમે હોશિયારી માનો છો શુ જૈન-કુળમા જન્મ લેનાર વ્યક્તિ, કપટથી કરેલ કમાણીથી પ્રસન્ન થાય ? ખરું પૂછો તો તેવે વખતે તમારી આખોમાથી આસુ વહેવા જોઈએ, કે-મારો પુત્ર નૈતિકતા અને સરળતા ખોઈને માયા પ્રત્યે જઈ રહ્યો છે

તમે માનો છો કે છળ અને ધોકાબાજથી કમાણી સારી થાય છે એક રૂપિયાની ચીજ કદાચ આઠ આનામા લઈ આવ્યા, તો હૃદય નાચી ઊઠે છે. તમે સમજો છો કે આઠ આના બચી ગયા એક ચીની વિદ્યાર્થીને કાઈકે પૂછ્યું કે એક માણસ ઘેરથી એક રૂપિયો લઈને નીકળ્યો એક રૂપિયાની શાકભાજી ખરીદ કરી પણ ચાલાકી કરી આઠ આના પાછા લઈ ઘેર આવ્યો, તો તે શુ કમાયો ?

વિદ્યાર્થીએ જવાબ આપ્યો-“સાહેબ ! તે કમાયો નથી તેણે ગુમાવ્યું છે. આઠ આના માટે તેણે પોતાની કરોડો રૂપિયાની મોઘી માનવતા ગુમાવી છે”

જેના જીવનમા દલ અને કપટનું સામ્રાજ્ય છે, તે જોલે છે ઝાઈ, ને ચાલે છે ઝાઈ તેની વાણી મોરના જેવી હોય છે મોરનો કેકારવ ધણો પ્રિય

તેને સ્વીકાર કરે છે વર્ષો સુધી તપસાધના કરીને જેણે દેહમાંથી રક્ત અને માંસ સુધીના નાખ્યા હોય મહિના-મહિના સુધી નિરાહાર રહીને કઠોર સાધના કરી હોય છતાં જો આ બધી સાધનાની સાથે માયાની મધીને ઊઘી ન હોય તો એક વાર નહિ, બીજા વાર જલમાં બાવલુ પડે. સરળતાના અભાવમાં તેની અમે તેવી કઠોર સાધના પણ તેને જ મમરણના ફેરામાંથી ઊઘાડી શકતી નથી.

પરંતુ જાણે તો સાધનામાં પણ હલ યાત્રી રહો છે બહાર એક અને અંદર બીજો જ રજ જણાય છે. બોળાં લેકાં મેલાં કપડાંમાં સાધુતા માની એસે છે તેને થી ખચર પડે કે મેલાં કપડાંમાં હલ્લો મેલ છુપાઈ શકે છે ! સાધુજીવન હોય કે માવજીવન, પણ સરળતાના અભાવમાં મનનું અસહ્ય જનુ રહે છે. દરેક પ્રયત્નોમાં જો જ ભાવના કામ કરતી હોય છે કે તેની અસહ્ય વાત બહાર ન આવે એટલા માટે હલ અને માયાના પાંદડાં પાછળ તેને છુપાવવામાં આવે છે.

સૂક્ષ્મવચ્ચ પણ માયાના મેઝમાં પાછળ રહી ગયો નથી. તેની બાજે એ હાસન છે કે ઉપાશ્વમાં આવતાં ત્રણ વખત નિઃશ્વસો આપાદિયુ ” કરશે. પરંતુ ઉપાશ્વની સીધી ભિતરતાં એ જ મુનિઓની ટીકા કરવી શરૂ કરશે. આ શું હલ નથી ? જો તમને મુનિજીવન ઉપર વિશ્વાસ ન હોય છે શું કરવા તેમના ખર્ચમાં પડે છે ? મેં જાતે અનુભવ કર્યો છે કે એક માત્ર જો મુનિની દોક કેલાક સુધી ટીકા કરતો હતો તે તે જ મુનિની ખસે પહેંચતાં લળીલળીને વદના કરતો હતો. સાચી વાત એ છે કે પાંદડીઓના બાંદાં તો ગયા તેને કેલાલે યેપી આવી ગઈ પણ હલના બાંદાં જમણા વધી ગયા !

માઠ રાખો કે આ વક્ત્ર અશુભ નથી બધે છે અશુભ નામ પ્રકૃતિના બંધના હેતુઓમાં વક્ત્રાને ગણાવેલ છે. કાયાની વક્ત્રા ભાવાની વક્ત્રા ભાવની વક્ત્રા અને વિષમવાદ. આ ચારે અશુભ નામ પ્રકૃતિઓનો ભંધ કરે છે તેને વિપાકિદન અશુભ વચ્ચ-અર્થ-રસ રસ આદિમાં આવે છે.

એવી બકિત કદાચ પ્રેમપૂર્વક કંઈ બોલે તો પણ એમ લાગે છે કે જાણે છદ્મી રહી હોય. તેની દિલકોરેથી વાત પણ કાઢીને પ્રિય બાગતી નથી. તેનો સ્વર એવો કઠોર અને છે કે સાંભળનાર, ઠંડી છે કે તે ક્યારે પોતાની સ્પીચ બંધ કરે.

તમારે મધુર હઠ જોઈએ છે. લોકોનાં દિલ હરી લે તેની વાણી

આસ્તે વીણી વીણીને મારો વશ ખતમ કરી નાખ્યો છે આ સાધનાનું રહસ્ય પૂછવું હોય તો મને પૂછો

બહારના માણસો પાસે બહાર દેખાતી વસ્તુ જોવાની જ શક્તિ હોય છે, તે માત્ર ઉપરનો દેખાવ જ જોઈ શકે છે પણ માયાનું આ સ્વરૂપ, સાધકજીવનને બદનામ કરનારું છે સાધુના વેશમા રહીને જેઓ જાણીયાર ફેલાવે છે, તેઓ સાધુજીવનનું અપમાન કરી રહ્યા છે તેઓએ અને તેટલો જલ્દી, ઉપરનો વેશ દૂર કરી, પોતાના અસલ સ્વરૂપમા આવી જવું જોઈએ. આવી વ્યક્તિઓ માત્ર પોતાના જ ચારિત્ર્યનું પતન કરે છે એમ નહિ, પણ આખા સમાજને બદનામ કરનાર પૂરવાર થાય છે

આ બહુ જ મોટું નુકસાન છે માત્ર સમાજને જ નહિ પણ પોતાની જાતને પણ એ નુકસાન પહોંચાડનાર છે કે જેના બાજુ જીવનમા સાધના અને આત્મજીવનમાં વાસના રહેલી છે એવાઓથી સાવધાન રહે. તેઓના માટે પણ એ જ સારું છે કે ને સાધનાનો દેખાવ છોડી દે સાધનાને, વાસનાનું સાધન બનાવવા કરતા બીજું કોઈ મોટું પાપ નથી

ગૃહસ્થ વર્ગમા તમને ઘણા એવા મળી આવશે કે જે પોતાનાં પાપોને ઢાકવા માટે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરે છે દુકાને અનૈતિક આચરણ અને ઉપાશ્રયમાં સામાયિક, આ તો સામાયિકની વિડબણા છે આવાઓ જ્યારે ઉપાશ્રયમાં સામાયિક કરીને ખેસે છે ત્યારે લોકો કહે છે કે બગલગત ખેડા છે.

દલવૃત્તિ જીવનમા જ નહિ, પરિવારમા પણ અશાંતિ ઉત્પન્ન કરે છે. એક વિચારકે કપટી વ્યક્તિની સરખામણી કબરની સાથે કરી છે કબર ઉપરથી ઢાકાયેલી હોય છે જોનારને તે પવિત્ર ભૂમિ જેવી દેખાય છે, પરંતુ, એ ઉપરથી સફેદ જણાતી ભૂમિને થોડીક જ ખોદવામા આવતા તેની નીચે શું મળે છે? ગળીને સડી ગયેલા હાડકા અને દુર્ગંધ ફેલાવતું માસ નજરે પડશે

એટલે તમે નિષ્કપટ બનો તમને જીવનમા સફળતાના દર્શન થાઓ તમારા આચારમા અને વિચારોમા નિષ્કપટતા પ્રગટ થાઓ આ સરળતા પવિત્રતાને જન્મદાયક અને પવિત્રતાની સાથે શાંતિ તમારું વ્યાગત કરશે

મોટું ગા,

તા. ૧૪-૮-'૫૮

લાગે છે. પણ ચાલ રાખો કે મીઠો કેકરાવ કરનાર મોર સર્પ જેવા જાન્યેર વિષધર પ્રાણીને પણ મારી નાખે છે. એવી રીતે કપડી મજલુસની મધ જેવી મીઠી વાણીમાં મીઠાશ ખરેખર ફેટકી છે તે તે તે પોતે જ જાણે છે. અજાણ તે તેના જેને પરિચય થયો હોય તે જાણી શકે છે. દૂર રહેનાર તે માત્ર ઉપરનો ચગદાઢ જોઈ બાળઈ જાય છે. પણ તેને અદરની વાતનો ક્યાંથી પત્તો લાગે? એથી તે ફેટકીક વખત બાળવનો માણસ એવાએની પ્રશ્ન લાગે પણ કહે છે તેની આંખો કીતરનો બેઠ પામવા અટે બાલમર્મ હોય છે.

એક વાર મહોદ્ધ પુરોહિતમ શ્રી રામ તેમના બાઈ લક્ષ્મણ સાથે વન-વિદ્યાર માટે ગયા ત્યાં માર્ગમાં એક સરોવર આવ્યું. સરોવરમાં કિરેણી કમળ અને તેના ઉપર ભમરઓને જૂજતાં જોઈ તેમની આંખો સ્થિર થઈ ગઈ તેવામાં એક જાન્યેર તેમની નજરે પડ્યો. તેની પાંખો જાણે સનકાદિ સામ્રાજી ધોબેલી હોય તેવી સોદ દલી ખૂબ જ મદ યનિએ તે ચાલી રહી હતી. જાણે કે કોઈ સત ઈર્ષ્યાસંપ્રિતિનું પાલન કરના ચાલી રહ્યા હોય. આખ મોખીને જોઈને રામે પોતાના બાઈ લક્ષ્મણને કહ્યું

परय छदमण पपायां यरु परम चामिक

छमै छमै पदं घसे जीवेपु यय रंकण ।

બાઈ! જો તે કેવો મોખી જમો છે. જાણે કે પ્રમુદાસનામાં લીન કોઈ ભાત! અને આમે છે ત્યારે કેવી સ્વવધાનીથી પગ લેકડે છે! નિરો તે સ્વદેશન દેખાઈ રહ્યો છે. તેને જાય છે કે કદાચ પગ નીચે કોઈ જીવ અથવાઈ જાય. સચેત્તાય કોઈ મોડું સતજ્ઞાન પછી લાગે છે આમે તેમાં કદાચ કદી નેત્ર ખંધિત કરાએ.

રામ આ પ્રમાણે જાગ્રતાની પોતાના બાઈ પાસે પ્રશ્ન લાગતાં મોઢી રહ્યા હતા ત્યાં સરોવરમાંથી એક જાન્યેર આવ્યો. રામનું ખ્યાન તે તરફ ગયું. જાન્યેર માછલીને હતો. તે કહી રહી હતી કે—

यकः किं यजिते राम तेनाहं निष्कुसी छता ।

सदबासी विद्यामाति चरितं सदयातिनाम् ॥

તે સમગ્ર તરફ રામ! તમારું દુષ્ટ જે સોદ છે તેથી તમે જાગ્રતામાં, જપની મોટી જાએ છા. પણ તમે આ જાન્યેર કો આ ઉત્તમજ્ઞાન માત્ર ઉપગની નહીં જાન્યેર રજા તમે ક્યાંથી ગમે! ત તે ? સદે રહે તે જ જાણી શકે આ તમારું મોખીએ તે સોદ નેત્ર પડે અને આસ્તે

આસ્તે વીણી વીણીને મારો વશ ખતમ કરી નાખ્યો છે આ સાધનાનું રહસ્ય પૂછવું હોય તો મને પૂછો

બહારના માણસો પાસે બહાર દેખાતી વસ્તુ જોવાની જ શક્તિ હોય છે, તે માત્ર ઉપરનો દેખાવ જ જોઈ શકે છે પણ માયાનું આ સ્વરૂપ, સાધકજીવનને બદલામ કરનારું છે સાધુના વેશમા રહીને જેઓ શ્રષ્ટાચાર ફેલાવે છે, તેઓ સાધુજીવનનું અપમાન કરી રહ્યા છે તેઓએ બને તેટલો મજ્જી, ઉપરનો વેશ દૂર કરી, પોતાના અસલ સ્વરૂપમા આવી જવું જોઈએ. આવી વ્યક્તિઓ માત્ર પોતાના જ ચારિત્ર્યનું પતન કરે છે એમ નહિ, પણ આખા સમાજને બદલામ કરનાર પૂરવાર થાય છે

આ બહુ જ મોટું નુકસાન છે માત્ર સમાજને જ નહિ પણ પોતાની જાતને પણ એ નુકસાન પહોંચાડનાર છે કે જેના બાદ જીવનમા સાધના અને આત્મજીવનમા વાસના રહેલી છે એવાઓથી સાવધાન રહો તેઓના માટે પણ એ જ સારું છે કે ને સાધનાનો દેખાવ છોડી દે સાધનાને, વાસનાનું સાધન બનાવવા કરતાં ખીજું કોઈ મોટું પાપ નથી

ગૃહસ્થ વર્ગમા તમને ઘણા એવા મગી આવશે કે જે પોતાના પાપોને ઢાંકવા માટે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરે છે દુકાને અનૈતિક આચરણ અને ઉપાશ્રયમા સામાયિક, આ તો સામાયિકની વિડબણા છે આવાઓ જ્યારે ઉપાશ્રયમા સામાયિક કરીને એસે છે ત્યારે લોકો કહે છે કે બગલગત બેઠા છે.

દલવૃત્તિ જીવનમા જ નહિ, પરિવારમા પણ અશાંતિ ઉત્પન્ન કરે છે. એક વિચારકે કપટી વ્યક્તિની સરખામણી કબરની સાથે કરી છે કબર ઉપરથી ઢાંકાયેલી હોય છે જોનારને તે પવિત્ર ભૂમિ જેવી દેખાય છે, પરંતુ, એ ઉપરથી સફેદ જણાતી ભૂમિને થોડીક જ ખોદવામા આવતા તેની નીચે શું મળે છે? ગળીને સડી ગયેલા હાડકા અને દુર્ગંધ ફેલાવતું માસ નજરે પડશે

એટલે તમે નિષ્કપટ બનો તમને જીવનમા સફળતાના દર્શન થાઓ તમારા આચારમા અને વિચારોમા નિષ્કપટતા પ્રગટ થાઓ આ સરળતા પવિત્રતાને જન્માવશે અને પવિત્રતાની સાથે શાંતિ તમારું અંગત કરશે

કથાય વિનય ઉપર તમે રાજ પ્રવચન સ્વીકારી રહ્યા છો. જેનાથી કલપરપરાને પેલણુ મળે છે તે આત્માની અશુદ્ધિ દૂર કરીને કથામ કહેવાય છે તમે નસ્ટી ચૂક્યા છો કે કથામના ચાર વિભાગ છે તેમાં મે રાજન્ય અને મે દેવન્ય છે જરા આપણે કોણકુથી નોંધજો એ આપણામાં રહેલી રાજવૃત્તિ જ દેવને જ આવે છે જ્યારે માર્ગ આસ વસ્તુ પર આપણા મનમાં રાજવૃત્તિ હિતવન થાય છે ત્યારે આપણા નવા મનને તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે જ હોય છે

ધૃમ્નિષ્ઠ વસ્તુની પ્રાપ્તિમાં જ અતરણ્યતા અને છે તેના ઉપર આપણી રાજવૃત્તિ કુદૃષ્ટિ મારે છે અને આ વિધિ દાળવા માટે કામે લાગી જાય છે પોતાની તમામ વાકાત કામે લાગી, અતરણ્યતાને દૂર કરી ધૃમ્નિષ્ઠ વસ્તુ તે પ્રાપ્ત કરવા માટે છે પણ તે અતરણ્ય પ્રકૃતિ ન્ય હોય કે માનવસંનિષ્ઠ હોય, તેના પ્રત્યે મનમાં રાપ નામક થાય છે જાન દેવની નન્મશ્રુતિ છે

હવે તમે નોંધ રોકો છો કે હજારમાં પહેલા વસ્તુ તરફ રાજવૃત્તિ પેદા થાય છે પણ તેની પ્રાપ્તિ અને સરક્ષણમાં આભાર વિરોધી સંનિષ્ઠો પ્રત્યે દેવ થાય છે. અર્થાત્ આત્માને વિકાસદશા તરફ ધીરજનાર પૂજા વૃત્તિ રાજાત્મક છે

રાજાત્મક વૃત્તિનુ કાર્ય છે એવાનુ યેમને અમુ તે જમે તેમ કરીને પણ એવું પડી જો નથી જોવાનું કે તે એવા માટે કેટલું બોલું પડ્યું. આ એવાની વૃત્તિ તે જ એવાની આત્મા છે તેના મનમાં આ એવાની વૃત્તિ જળવધાર છે તેને હિમિત અનુચિતતાનુ કાર્મ મહત્વ નથી હોતું તે માત્ર સમ્યક કરવા જ ધૃમ્નિષ્ઠ છે પણ, તે જો વિચાર પણ નહિ કરે કે તેની આ

સંગ્રહવૃત્તિને કારણે હયાંભયાં ધરો ઉજ્જડ બની જશે, લીલી કલાર જેવી ફૂલવાડીઓ ઉજ્જડ વન સરખી બઈ જશે, કેટલીયે હસતી આખોમાથી આસુઓ વહેશે

આ લેવાની વૃત્તિવાળો ક્યારેય એ પણ વિચાર નહિ કરે કે મારી જરૂરિયાતો માટે કેટલું જમા કરવું જરૂરી છે સંગ્રહ હોય, પણ, તેની કોઈ સીમા હોવી જોઈએ જરૂરિયાતો વધે છે, પણ ક્યા સુધી તેને વધારવી ? સંગ્રહ અને જરૂરિયાતોની સીમારેખા તેની પાસે હોતી નથી તે તો માત્ર લઈને તેની રખેવાળી જ કરી બાણે છે

એક પ્રાચીન અર્હંતાર્પિ સંગ્રહશીલ હૃદયનું ચિત્ર દર્શાવતા કહે છે—

આયાણ રક્ષી પુરિસે પરં કિંચિ ન જાણતિ ।

અસાહુ કમ્મ કારી ચલુ અયં પુરિસે ॥

ઋષિભાષિત સૂત્ર અ ૬-૧

આદાનરક્ષી પુરુષ લેવું અને સરક્ષણ કરવું એથી ત્રીજી કોઈ વાત બાણુતો નથી એવો માણસ હલકામા હલકું કાર્ય કરતાં પણ અચકાશે નહિ જો કદાચ તેની બાણુમા આવે કે અમુક માણસની બોપરી સોનાની છે, તો સોનાની પાછળ પાગલ બનેલ પુરુષ, તે માણસની બોપરી પણ કાઢી લેશે

સપત્તિની પ્રાપ્તિ માટે માનવ જાતનું દમન પણ ઓછું નથી કરતો. એક યોગી આત્સસાધના માટે જેવી રીતે તપ કરે છે, ભૂખ, તરસની પરવા કર્યા વિના, સાધનામા દેહને કષ્ટ આપે છે, ખરું પૂછો તો સાધનાની તન્મયતામા તેને ભૂખ-તરસની ખબર જ પડતી નથી તેવી જ રીતે લોભીની સાધના પણ યોગીની સાધના કરતા જરાયે કમ હોતી નથી રૂપિયાના રણુ-કારમા તેની ભૂખ અને તરસ મટી જાય છે

દુકાન પર ગ્રાહકોની ભીડ જામી હોય, સમય થઈ ગયો હોય, પત્ની વારંવાર બહાર આવી જોતી હોય કે અત્યાર સુધી જમવા કેમ ન આવ્યા ? છેવટે અકળાઈને છોકરાને દુકાને મોકલે છે તે કહે છે બાપુજી ચાલો, જમવાનું હું થઈ જાય છે”

ખરું કહો, આ વખતે તમે શો જનાય આપશો ?

અહીં ઉપાશ્રયમા તો ધડિયાળનો કાંટો સાડાનવ ઉપર બે મિનિટ પણ આગળ જશે તો તમારું મન મુળઈ દોડી જશે. મનમા થશે કે કદાચ ઝસનો ગાડી જતી રહેશે

પરંતુ દુકાન ઉપર ધડિયાળમાં અગિયારને જાહેર માર પણ વાગી ગયા હોય, છતાં છાકરાને કહેશો કે- જા તું જાને તારી મા જાને જમી લે. મને હમણાં વખત નથી. પછી જાને પેટમાં ઉંદરડા કુદાકુદ કરતા હોય ! આદોષની જીડ આજળ, પેટમાં ઉંદરડા મુ મુ કરતા હોય તેનો અવાજ સંભળાતો નથી. કેટલું દમન છે આ !

જૂન-તરસ માત્ર નહિ, ધણીને વાર કોધને પણ દબાવવા પડે છે. આજ બતાવતાં આક્રોધને તે પસંદ આવતો નથી તમે તેની સામે તાકત તાકા લાવી દબાવી કરી દો છો છતાં ન સે તો તમારી આંખો જરા તેજ ચર્મ જાય છે પણ એ આક્રોધ તમારે ત્યાંથી મોટા જગ્યામાં આજ ખરીફતાર છે અને એ બેચાર કાવી મીઠી સંભળાવે પણ છે છતાં તેની વાતો તમે પ્રેમથી સંભળી લો છો. એક સપ્તક પણ મેલવા નથી તમે કેટલા કૃપાળી જાની જાઓ છો ! જાણે કે કમવાન મહાવીરની આંધળી કૃપા તમારા હૃદયમાં કિતરી ગઈ હોય ! ખરી વાત તો એ છે કે તમે એ જાણો છો કે એ જાણીશું તો હમેશનો ધરાક વૃદ્ધી જશે.

સમઘટિત માનવીમાં ભોભની ભાવના પેદા કરે છે જે સમઘટની પ્રકાશ જરિયાતો સંતોષવાનો હેતુ હોય તેની તો કોઈ સીમા જરૂર હોય છે કેમકે માનવીની જરિયાતોની હદ હોય છે પણ ઈચ્છાઓ હમેશાં જનત છે તે તો દ્રોષીનાં ચીરની આજ કાનકદ હોય છે દુરાસનના દાઢ ચાકી અથા પણ દ્રોષીની સાડીનો છેડો ન જાળ્યો આ તો એક વાત છે પણ વાતોને આજાએ રાખી તેનો સાર કાઢો તો જણાશે કે દુરાસન એ ચેરસ્ટે ચહેલું મન છે જેની સવા દુષ્ટ છે ત્યારે આત્માનુ શાસન શુભ છે મનન શાસન હમેશાં દુષ્ટ જ રહેવાનું કરણ કે તેની જરિયાતો વિદ્યારી છે એ જ દુરાસન આંતર જરિયાત દ્રોષીનાં ચીર ખેંચે છે જનત તપ્ત્યાની સાડી આ દુરાસન ધાકી જાય ત્યાં શુધી ખેંચે જાય પણ તેનો છેડો આવવાનો નથી એ માટે જ આજમ કહે છે -

દુષ્ટાનુ આવાસ સમા અર્પતિયા

ઈચ્છા આમરની આજ કાનકદ છે

આકારમાં અસંખ્ય પક્ષોનો કોડે છે તે બધી કાળે પડાં આવે છે પણ આમરનો છેડો કોઈ કાળી સંકુ નથી. ઈચ્છાનુ આકાર પણ એવું જ છે મનથી પખી રાજ તેમાં બચ્ચા કરે છે તેની પાંખો ચાકે જાય છે અને તે પાંખુ આવે છે પણ તેનો જનત શીધી સંકુ નથી.

તૃષ્ણાની પૂર્તિ ક્ષિતિજને ભેટવા જેવી છે તમે સૂતા જગલના ખૂણામા ઊભા રહીને બુઝો ફેટલેક દૂર, તમને જમીન અને આસમાન ભેગાં થતા જણાશે આ જમીન અને આસમાનનું મિલન, તે ક્ષિતિજ કહેવાય છે. પણ કોઈને ઈચ્છા થાય કે હું આ ક્ષિતિજની મુલાકાત લઈ આવું અને તે ઊડવા માટે તો તમે માનો છો કે તે ક્ષિતિજને મળીને પાછો આવી શકશે ? આ જન્મમા તો શું પણ અનંત જન્મો વીતી જવા છતાં પણ તે પાછો આવી નહિ શકે કારણ કે ક્ષિતિજ જેવી કોઈ વસ્તુ જ નથી એ માત્ર આખોની ભ્રમણા છે અહીંથી તમને જેટલે દૂર ક્ષિતિજ દેખાય છે તેટલે જ દૂર ત્યાં પહોંચ્યા પછી પણ દેખાશે

ક્ષિતિજ એ આખોનો ભ્રમ છે તેવી જ રીતે ઈચ્છાની પૂર્તિ, એ મનનો ભ્રમ છે એ એક મનનું ક્ષિતિજ છે જેટલું આપ તેને ભરતા જશો. તેટલું તે ખાલી થતું જશે કારણ કે મનની ઈચ્છા પૂરી કરનાર દરેક ઈચ્છા, પોતાની સાથે નવી ઈચ્છાઓને જન્મ આપે છે કોઈ બાઈને બાળક ન હોય તો તેને બાળકની ખૂબ જ ઈચ્છા થાય છે કારણ કે તેનું સ્ત્રીત્વ બદલાઈ જવા ઝખતું હોય છે. દરેક સ્ત્રી માતા બનવામા એક જાતની મીઠાશ અનુભવે છે પુત્ર પ્રાપ્તિ માટે કોણ જાણે કેટલાય દેવદેવીઓના ચરણે મસ્તક ઢાળે છે તમને ખબર હશે કે દીકરા-દીકરીઓ માટે માતાઓએ એક સ્વતંત્ર દેવી પણ બનાવી છે તેના પૂજન માટે એક દિવસ પણ નક્કી કર્યો છે આ દિવસને માટે અઠવાડિયા પહેલેથી તૈયારી ચાલે છે પૂજના દિવસે તે પોતે ટાઢું ખાય છે અને આખા કુટુંબને ટાઢું ખવરાવે છે

આટલું કરવા છતાં પણ આ દેવીઓ દીકરા-દીકરી આપે જ, એવું કોઈ નથી સદ્ભાગ્યથી, કાગનું ખેસવું અને તાડનું પડવું એમ કદાચ પુત્રનો જન્મ થયો, વર્ષોની કામના ફળી, તો શું તમે એમ માનો છો કે પુત્રજન્મની સાથે જ માતાની લાવના પૂરી થઈ જાય છે ? પુત્રજન્મની સાથે બીજા અનેક ઈચ્છાઓ જન્મ લે છે. પુત્રના લાલન-પાલન, તેની શિક્ષા-દીક્ષાથી માડીને કે તેને માટે સુદર વહુ લાવવાના સ્વપ્નો પણ તેના મનમા આવે છે.

હા તો ઈચ્છા પણ ક્ષિતિજ છે તેનો પાર તમે કદી પામી શકવાના નથી

દાણાગ સૂત્રમા ચોથે દાણે કહ્યું છે કે ચાર ધ્યાન હમેશા અપૂર્ણ રહે છે. તેમા ગમે તેટલું ભરવામા આવે તો પણ તે ખાલી જ રહેશે

પરંતુ દુઃખન ઉપર ધ્યાનમાં જાગ્રતને જાહેર જાણ પસંદ વાળી બધા હોય છતાં હાકરને કહેશે કે— જા તું જાને તારી મા જાને જાની લો. અને હમણાં વખત નથી. પછી કહેને પેટમાં ઉદરમાં કુદાકુદ કરતા હોય. આક્રોશની બીડા જાગળ, પેટમાં ઉદરમાં ચુ ચુ કરતા હોય તેને જાગળ સંભળાતો નથી. કેટલું દુઃખન છે આ ?

જૂન-તરસ માત્ર નહિ, ધણીએ વાર કોપને પસંદ જાણવો પડે છે. માલ જતાવતાં આક્રોશને તે પસંદ જાણતો નથી તમે તેની સામે તાકાત તાકાત લાવી દેશો. કરી દો છો છતાં ન લે તે તમારી જાણો જરા તેજ થઈ જાય છે પણ એ આક્રોશ તમારે ત્યાંથી મોટા જગ્યામાં માલ ખરીદવાર છે અને એ મેચાર કરવી મીઠી સંભળાવે પણ છે છતાં તેની વાલે તમે પ્રેમથી સંભળી લો છો. એક શબ્દ પણ મોજાતો નથી તમે કેટલા ફામારીયા બની જાઓ છો. જાણે કે જાગવાન મહાવીરની આદર્શ ક્રિયા તમારા હૃદયમાં ઊતરી ગઈ હોય. ખરી વાત તો એ છે કે તમે એ જાણો છો કે એ જાગીશું તો હમેશોના ધરાક વહી જશે.

સમ્બંધિત માનવીમાં લોકની જાવના પેદા કરે છે જે સમ્બંધની પ્રાપ્તિ જરૂરિયાતો સંતોષવાનો હેતુ હોય તેની તો કોઈ સીમા જરૂર હોય છે કેમકે માનવની જરૂરિયાતોની હદ હોય છે પણ ઈચ્છાઓ હમેશાં જનત છે તે તો દ્રોષદીનાં ચીરની આફત અનંત હોય છે. દુઃસાસનના દામ ધાત્રી બધા પસંદ દ્રોષદીની સાક્ષીઓ છે. એ ન જાણ્યો જ્યાં તો એક વાર્તા છે પણ વાર્તાને અણુએ ચાખી તેનો ચાર કાંચે તો જાણ્યો કે દુઃસાસન એ ચેરસતે ચેરેશું મન છે જેની સવા દુષ્ટ છે ત્યારે આદ્યાનુ સાસન શુભ છે મનુ સાસન હમેશાં દુષ્ટ જ રહેવાનું કારણ કે તેની વચ્ચે વિધારી છે એ જ દુઃસાસન, આંતર જાણે દ્રોષદીનાં ચીર જેવે છે અનંત વચ્ચેની સાદી જ્યાં દુઃસાસન ધાત્રી જાય ત્યાં સુધી જેવે જાય પણ તેનો છેડે આવવાનો નથી એ મારે જ આગમ કહે છે—

દુષ્ટાનુ આગાસ સમા અર્જુનિયા

ઈચ્છા આગ્રહની આફત અનંત છે

આકાશમાં અસંખ્ય પક્ષીઓ બેઠે છે તે બધી બાંધે પાડાં બાંધે છે પણ આગ્રહનો છેડે કોઈ કાંઈ રાખ્યું નથી. ઈચ્છાનું આકાશ પણ એવું / છે મનથી પાંખી રે / તેમાં બેસ્યા કરે છે તેની પાંખો માંડી જાય છે અને તે પાંખુ બાંધે છે પણ તેનો અંત શોધી શક્યું નથી.

તૃણાની પૂર્તિ ક્ષિતિજને ભેટવા જેવી છે તમે સૂતા જગલના ખૂણામા ઊભા રહીને જુઓ કેટલેક દૂર, તમને જમીન અને આસમાન ભેગાં થતા જણાશે આ જમીન અને આસમાનનું મિલન, તે ક્ષિતિજ કહેવાય છે. પણ કોઈને ઈચ્છા થાય કે હું આ ક્ષિતિજની મુલાકાત લઈ આવું અને તે ઊડવા માંડે તો તમે માનો છો કે તે ક્ષિતિજને મળીને પાછો આવી શકશે ? આ જન્મમા તો શું પણ અનંત જન્મો વીતી જવા છતાં પણ તે પાછો આવી નહિ શકે કારણ કે કારણ કે ક્ષિતિજ જેવી કોઈ વસ્તુ જ નથી એ માત્ર આખોની ભ્રમણા છે. અહીંથી તમને જેટલે દૂર ક્ષિતિજ દેખાય છે તેટલે જ દૂર ત્યાં પહોંચ્યા પછી પણ દેખાશે

ક્ષિતિજ એ આખોનો ભ્રમ છે તેવી જ રીતે ઈચ્છાની પૂર્તિ, એ મનનો ભ્રમ છે એ એક મનનું ક્ષિતિજ છે જેટલું આપ તેને ભરતા જશો તેટલું તે ખાલી થતું જશે કારણ કે મનની ઈચ્છા પૂરી કરનાર દરેક ઈચ્છા, પોતાની સાથે નવી ઈચ્છાઓને જન્મ આપે છે કોઈ બાઈને બાળક ન હોય તો તેને બાળકની ખૂબ જ ઈચ્છા થાય છે. કારણ કે તેનું સ્ત્રીત્વ બદલાઈ જવા ઝખતું હોય છે દરેક સ્ત્રી માતા બનવામા એક જાતની મીઠાશ અનુભવે છે પુત્ર પ્રાપ્તિ માટે કોણ જાણે કેટલાય દેવદેવીઓના ચરણે મસ્તક ઢાળે છે તમને ખબર હશે કે દીકરા-દીકરીઓ માટે માતાઓએ એક સ્વતંત્ર દેવી પણ બનાવી છે તેના પૂજન માટે એક દિવસ પણ નક્કી કર્યો છે આ દિવસને માટે અઠવાડિયા પહેલેથી તૈયારી ચાલે છે પૂજના દિવસે તે પોતે ટાઢું ખાય છે અને આખા કુટુંબને ટાઢું ખવરાવે છે

આટલું કરવા છતાં પણ આ દેવીઓ દીકરા-દીકરી આપે જ, એવું કોઈ નથી સહભાગ્યથી, કાગનું બેસવું અને તાડનું પડવું એમ કદાચ પુત્રનો જન્મ થયો, વર્ષોની કામના ફળી, તો શું તમે એમ માનો છો કે પુત્રજન્મની સાથે જ માતાની લાવના પૂરી થઈ જાય છે ? પુત્રજન્મની સાથે બીજા અનેક ઈચ્છાઓ જન્મ લે છે પુત્રના લાલન-પાલન, તેની શિક્ષા-દીક્ષાથી માણીને કે તેને માટે સુદર વહુ લાવવાના સ્વપ્નો પણ તેના મનમા આવે છે.

હા તો ઈચ્છા પણ ક્ષિતિજ છે તેનો પાર તમે કદી પામી શકવાના નથી

દાણાગ સૂત્રમા ચોથે દાણે કહ્યું છે કે ચાર સ્થાન હમેશા અપૂર્ણ રહે છે. તેમા ગમે તેટલું ભરવામા આવે તો પણ તે ખાલી જ રહેશે

૧ પહેલો સાગર ગંગા-મધુના જેવી મલા નદીઓ પ્રત્યેક કણે તેમાં લાખો ટન પાણી રહે છે હજારો વર્ષ પીતી વર્ષા, તેમનો વલગટકનો પ્રવાહ સાગરમાં મળે ત્યારે પશુ હજારો વર્ષમાં એક પશુ કિલક એવો નથી બાળ્યો કે ન્યારે સાગરે એમ કશું દોષ કે હાનિ મારે આ પાણી નથી નોઈતું

૨. ત્રીજું રમણાનું રમણાનું ખાડો ક્યારે પશુ પુરાવાનો નથી. હજારો બાળક મુલક પ્રોક દુલ્લ, સ્ત્રી પુરુષ, જળવાન કે નિમજ, સ્વાધિષ્ઠ કે શાસિત, ચતુર્વર્તી કે વામુદેવ જ્યાં જ્યાં જાયે રમણાનમાં જઈ પહેલે છે હજારો-લાખો વર્ષોથી આ કમ જામે છે હર્ષ કરાડે ને જનમને માલુમે ત્યાં પહેાંચા જાને એ ચાર કલાકમાં રાખ થઈ જવા પશુ રમણાની જાત જાળ મુખી વૃક્ષ થઈ નથી

૩ ત્રીજું પેટ. આવી જ વાત પેટની છે પેટનો ખાડો સગર પૂર્વે ને મધ્યે આથી પથારીમાંથી કિલ્તા જ જ્યાંની માગણી થાય છે ચકાની સ્થિતિ નાસ્તે પશુ નોઈએ છે એ પશુ પેટમાં ત્યારે જ અમિષારેક વામતાં મુખીમાં ફરી મામે છે રાટથી ઘણ, જાત, શાક કે મિષ્ટાન્ન ભરી પશુ એ વામતાં તે પાછું ખાઈ, વળી પાછી ચક્ષુ-વાસ્તાની માગણી. સાંજનાં ૭ વાગ્યા કે પાછી ખીચડી ને ફરી નોઈએ. રાતનાં દૂધનો આસ પશુ ખરો જ આવે આ પેટનો ખાડો ક્યારેય ભરાતો નથી. અને તેટલી વાર ભરે, ને કલાક થયા કે પાછો ખાઈ.

૪ એથી વધુ પશુ વધુનો ખાડો તે બધાં કરતાં કિંમત છે

પેટનો ખાડો જ્યાં સુર જના ત્યાં કરાર્થ ત્યારે એ કલાક માટે તે પેટ ભરાતો ભરાતો પેટ ભરાતો પછી કમને કમે તેની જાલસી વધુ મહે તે પશુ મન એક જગત તો આવ્યા માટે ઉત્કાર કરે. પશુ મનને ખાડો એવો લાગે છે કે તેને મેરુ પાત પશુ પૂરી શકે નહિ. નેટમે જાણ ભરાતો જશે તેટલો જ તે વધુ ખાઈ થશે જશે.

એક વાર સિંહદર, કાઈ પહેલેથી મેમી પાસે ગયો. જાણતા જાણતા પગેચનનો અર્થ એવો થાય છે કે જે કાંઈ ચમત્કાર જાણતો દોષ. જાણતા ચમત્કારના ચક્ષરમાં લાખો લોકો ચડી જવા છે જાને કેટલાક તેમાં જાણ છે પણ મેમી જાણી જાણે ચમત્કારવળા પોતાનાં ૭ સત્તિની ખસે થયા તે પશુ ચમત્કારનું ચક્ષર ચક્ષુ જ દોષ છે

તમે ચારિત્રને નમો ચમત્કારોને નહિ એવી બે બદામની વિદ્યા તો આછગર પણ બાણે છે જો તમે લેવાનું બાણતા હો કે લેવાનું ચાકતા હો તો સદાચારની સૌરભ લો જ્ઞાનનો પ્રદાશ લો, સરળતાની સુવાસ લો

સિક્કદર યોગીની સેવા કરવા મડ્યો ખરી રીતે આ સેવા યોગીની નહિ, તેના ચમત્કારોની હતી મનમા ગ્વાર્થ લેરેલો હોય તો તેને તપ કે ત્યાગની ઉપાસના ન કહેવાય મનમાં ચાલીના દુકડાની લાલસા બગી છે અને સતની સેવામાં પહોંચે છે ! આ સતની નહિ, દ્રવ્યની ઉપાસના કહેવાશે. કારણ કે આપના મનમાં સતનું નહિ, પણ સતની સેવાથી મળનાર સપતિના દુકડાનું મૂલ્ય છે. તમારું લક્ષ્ય સપતિમાં છે, ચારિત્રમાં નથી જો કદાચ બીજે સપતિ મળે તેમ હશે તો સેવાનો રસ્તો છોડી પણ દેશો

એક દિવસ યોગીએ સિક્કદરને કહ્યું—“ તારી સેવા પણ ગજબની છે. મારું હૃદય આજ ખૂબ જ પ્રસન્ન છે બોલ તારે શું માગવું છે ? ”

સિક્કદરને આ જ બોધતું હતું આવા દિવસને માટે તો તેણે પરસેવો પાડ્યો હતો તેણે કહ્યું—“ યોગીશ્વર ! હું શું ઇચ્છું ? મારી એક નાની સરખી માગણી છે તે એ કે આખી પૃથ્વી ઉપર મારી સત્તા ચાલે ”

કેટલી નાની માગણી છે ! લોભીહૃદયને માટે તો સારી દુનિયાનું સામ્રાજ્ય પણ ઓછું પડે છે સતે જોયું કે મનની તૃષ્ણા કેટલી વિશાળ છે. આ તો સુરસાના મો જેવું છે જેમ જેમ તમે અદર જતા જશો તેમ તેમ તે મોટું થતું જશે

આ સાડાત્રણ હાથની કાયા માટે કેટલી જગા બોધાઈ ? દેહ તો માત્ર સાડાત્રણ હાથ જ માગે છે પણ મન ? ખરું પૂછો તો જેને એક ઇંચ પણ જમીનની જરૂર નથી, તેવાઓ વિશાળ પૃથ્વીના ખડથી પણ સતોપ પામતા નથી ! કદાચ દુનિયાભગ્નુ સામ્રાજ્ય પણ મળી ગયું, સમગ્ર પૃથ્વી ઉપર એકચક્રી સત્તા પણ મળી, પણ ન્યારે જીવનયાત્રા સમાપ્ત થશે તે વખતે કેટલી જગા મળશે ? ફક્ત સાડાત્રણ હાથ અને તે પણ ઈલામ સસ્કૃતિમાં જન્મેલાને જ બીજા જૈન કે હિન્દુ કુળમાં જન્મેલાને તો તે પણ નસીબમાં નથી આ બધું બાણરા છતાં પણ માનવનું મન કેમ સંગ્રહની પાછળ પામલ છે ?

માનવશરીરની સમગ્રતા તો ચાર રોટલીથી પતી જશે રહેવાની સમસ્યા સાડાત્રણ હાથ જમીનથી ઉકલી જશે પણ મનની સમગ્રતા કે ઈંકે મુસ્કેલ છે.

હજારો મન જાનાજ અને મણુબધી સેનુ મળવા છતાં મનની સમસ્યા ઉઠતી રાકતી નથી

ચોખીએ જોયું કે સિંહ ફરતો ડાબડો તાન્યો નહિ પણ મનનો છે એટલે તેનો જીવ પણ બીજી રીતે જ કરવો પડશે. ચોખી જાદર ગયા પોતાની એળીમાંથી એક મનુષ્યની જોપરી કાઢી સિંહ ફરતે બાપી અને કમ્બુ કે બાને જાનાજથી ભરી દે જે કહે તે જાનાજથી ભરાઈ જશે તે જ કહે બાપી પૃથ્વી ઉપર તારુ સામાન્ય થઈ જશે.

સમ્રાટ સિંહ ફરતા બાન હતી હા નથી. મહેલમાં જવાની જ વાર છે એ મિનિટમાં જુવારના ઘણાથી ભરી દેવાશે અને સમગ્ર પૃથ્વી ઉપર સિંહ ફરતું સામાન્ય થઈ જશે. સિંહ ફર મહેલમાં ગયો. તેણે એક શેર-પૂરી એક શેર જુવાર જોપરીમાં નાખી પણ જોયું તો જોપરી ખાલી. મુષ્કીઓની મુષ્કીઓ લાવી તેમાં નાખી પણ જોપરી ખાલી જ રહી. સિંહ ફરતા બાનની હા ન રહી. તે સમજી ગયો કે આ કોઈ અમુકારિક જોપરી છે

પાછા પડે તે ચોખી પાસે પહોંચ્યો. બધી વાત કહી સંભળાવી હસતાં ચોખીએ કમ્બુ- સિંહ ફર ! જાણુ તો નથી કે આ માનવીની જોપરી છે કે બાટલું મોટું રાખ્યું પણ તેને ન ભરી શક્યું તો જુવારના ઘણાથી તે કેમ ભરાશે ! સિંહ ફર સમજી ગયો. તમે બધા પણ સમજી ગયા હશે કે મનુષ્યની આ જોપરી ભરવી એ કેટલું કઠણ કામ છે !

સાચી વાત એ છે કે સમ્રાટમાં શાંતિને શોધવા એ જ મોટી જૂથ છે. જે એમ માને છે કે પૈસા આવડાથી મનમાં રિશરતા બાવે છે એ ખૂબ જ મોટી જમણામાં છે તેઓ ધનને સમજ્યા છ પણ મનને નહિ. મનની મતિને સમજનાર એવી જૂથ કદી ન કરે

તમે સારી રીતે જાણો છો કે વિવાસ અને વેલવનાં જે સાધનો મધ્ય મુચના સમ્રાટ જાકર પામે નહોતાં તે બાળે એક સામાન્ય માણસ પડે હોય છ પરંતુ મધ્યમુચના સાધારણ માનવીને જેટલી શાંતિ હતી તે બાળે મોટા ધનવાનના નસીબે પણ નથી. શાંતિ વિશાસનાં સાધનો કે સર્વોત્તમ સમ્રાટમાં નથી પણ મનના સંતોષમાં છે

અહિંસા ધર્મના ઘણા ગાણાં તમે ગયા છે સત્ય ધર્મનો જયદ્રોષ પણ જોરથી કર્યો છે હિન્દુ અને મુસ્લિમ ધર્મની સ્થાપના પણ કરી છે તેને માટે લડ્યા પણ છો, ઝઘડ્યા પણ છો પણ કોઈ દિવસ સહયોગ ધર્મને ઓળખ્યો છે ? જે તમારી નજીકના છે, અને આનુયાયીના વસનારાઓ પાસેથી જ શીખી શકાય છે ! ભણે તો આજે આપણે સહયોગ ઉપર વિચાર કરીશું

માનવ સામાજિક પ્રાણી છે તે સમાજમાં જીવે છે, સમાજ પાસેથી કાષ્ટક લે છે, તો સમાજને કાષ્ટક આપે પણ છે જે ફક્ત આપે જ છે તે દેવ છે અને જે માત્ર લેતા જ શીખ્યો છે તે દાનવ છે માનવ આ આપ અને લેની વચ્ચે જીવે છે માનવીના જીવનનો આધાર સહયોગ ઉપર જ છે. માનવી તો શુ પણ દુનિયાના કોઈપણ પ્રાણી એક બીજા વિના જીવી શકતા નથી એકલુ કોઈ રહી શકતુ નથી યોગીઓને માટે કહેવાય છે તે બધાના સહયોગનો ત્યાગ કરી હિમાલયની ગિરિ-ક દરાઓમાં જીવે છે, પણ તે યોગીને પણ ફળાહારના સહયોગની જરૂર રહે છે સભવ છે કે કોઈ તપસ્વી સાધક આહારનો પરિત્યાગ કરી દે છતાં તે પણ પાણી અને હવાનો સહયોગ તો છોડી શકતો નથી

પશુઓની દુનિયા કે જેને આપણે અસામાજિક કહીએ છીએ અને જેની કોઈ સમાજવ્યવસ્થા નથી, તે પણ સહયોગધર્મ તો જાણે જ છે. તે ટોળા બાધીને રહે છે ગાય, ગાય સાથે લડશે છતાં પણ રહેશે તો પોતાના ટોળામાં જ બેસ, બેસથી લડશે છતાં સાજ પડતા તે પોતાના ટોળામાં ભળી જશે કેમકે, તે જાણે છે તેને ત્યાં જ સહયોગ મળશે પશુ-સસાર,

સહયોગ હ છે અને વખત આવે આપે પણ છે આમ તો આપણને લાગે છે કે પરજીઆ પળા સહયોગ કેવો? દરેક પોતપોતાના પેટની ફિકરમાં છે પિતાને પુત્રની ચિંતા નથી અને બેટાને પિતાની ફિકર નથી પિતા પુત્ર જેવો સબંધ રહે છે જ ક્યાંક પુત્ર માતાની પણ કંઈ સેવા ક્યાં કરે છે?

મા કેટલા સ્નેહથી પોતાનાં બચ્ચાંને પૂછે છે વાંદરી પોતાનાં બચ્ચાંને કંમેશાં જાતીએ વળાડેલાં રાખે છે તેને પૂછો કે— ઝો વાંદરી! તું જો દૂધ પીવાયે છે અને જાતીએ વળાડી રાખે છે તે મેટ્ટો જઈને તારું પેટ ભરવાનો છે? ઉપર ઉપરથી ઝોમ લાગે છે કે પરજીઆ સહયોગની જીવન નથી પણ ના એક કણ જરા ભિડા ઉતરીને વિચાર કરે તો તમને પરજીવનની સહયોગની ભાવના સ્પષ્ટ જણાશે તે ઝોમ ને ઝોમ નહિ જણાવ.

કાંઈ વાંદરીનો પાસેથી તમે તેવું બચ્ચું ચૂટવી લો અને પછી જુઓ કે તેનામાં સહયોગની ભાવના છે કે નહિ! થોડી જ વારમાં વાનરાનું મોઢું ટોળું તમારી પાછળ પડી અને તમને તમારા પ્રાણ બચાવવા પણ મુશ્કેલ થઈ પડે તમને જોવી રીતે ઘેરી ભેટ કે તેના બચ્ચાને પાછું આપી દીધે જ તમે તમારો જીવ બચાવી શકશો.

વાંદરાંઓમાં જ નહિ, માથો અને બેસોમાં પણ સહયોગની જીવન છે ભવનો અનુભવ થતાં જ તે ટોળામાં ભેગી થઈ જાય છે અને ટુટીને સામનો કરે છે હરણાં જેનાં ક્રોધન સ્વભાવનાં પ્રાણીઓથી માંડીને જાનસાઈ બેસો અને જાડાઓ જેવાં ક્રોધ સ્વભાવનાં પ્રાણીઓમાં પણ ટોળાં જીવનમાં આવે છે ટોળાજીવી એ સહયોગ જીવનનું પ્રતિક છે અજીવાને લખ્યું છે કે—વાંદરાંઓનું એક ટોળું કાંઈ કાંટાવાળી ઝાડીમાંથી પસાર થયું પરિશુભે તેમનાં હરીરમાં કાંટા પેસી ગયા પસાર થવા પછે દરેક વાનરે વક્ષની ઢળી પર કૂચ માંડ્યું એક સમજાય અને બી ન તેના કાંટા કાઢતા જાય કેપન સ્ટેન્સબરીએ અમેરિકાની એક ખારી ઝીલ (બે પર્વતો વચ્ચેની જગા) માં એક જૂઠું અને આંધળી હવાઈ સીધને જોઈ હતી જેને તેના સાથીઓ ભોજન કરાવતા હતા તેથી તે ખૂબ જ રુષ્ટરુષ્ટ હતી.

પરજીવનમાં સહયોગની ભાવના જીવન છે તો પછી પોતાને પણ કરતાં એક માનવાર માનવમાં સહયોગ ન હોય તો તે એક કણ પણ જીવી ન શકે રાજમાત્ર ઉપર ચાલતાં આપણે સેક્રેડ મનુરોની સેવા થઈએ જીએ. એક કાળીયો જનક / જળામાં ઉતારતાં આપણે ખેડૂત, જળદ અને જમીનની સેવા થઈએ જીએ. કેમકે આપણને સેવા લેવાનો અધિકાર છે ત્યારે સાચે

સાથે એ પણ ન ભૂલવું જોઈએ કે સેવા લેવાના અધિકારની સાથે સહયોગ આપવાની ફરજ પણ આપણા ઉપર આવી પડે છે એ ભૂલી જશો તે નહિ ચાલે જે માણસ પોતાના અધિકાર માટે જાગૃત હોય અને પોતાની ફરજને અદા કરવાનો ઈન્કાર કરે, તે જીવનનો કલાકાર બની શકતો નથી.

જો તમારામાં શક્તિ હોય તો ખીજને સહયોગ આપવાની ફરજ છે— આપવાનું કર્તવ્ય છે તે વિના યાદ રાખજો કે જરૂર પડે તમને પણ કોઈ સહકાર આપનાર નહિ મળે આપણને કોઈ દિવસ કોઈના સહકારની જરૂર નહિ પડે એનું અભિમાન રાખવું એ જોડું છે જિદ્દગીમાં કયે વખતે સપત્તિનો તડકો, વિપત્તિના છાયડામાં ફેરવાઈ જશે એ કહી શકાય તેમ નથી. માનો કે કોઈની પાસે સપત્તિ છે, તો શું તેને કોઈના પણ સહયોગની જરૂર નથી ? પૈસા જરૂરિયાતો મેળવી આપી શકે છે પણ તે તો જડ છે ચૈતન્ય-મય માનવીનું ધ્યાન તે ક્યારેય પણ લઈ શકે તેમ નથી આ વાત પૈસા-વાળાઓ નોધી રાખે.

એક નાનું ગામ હતું તેમાં સમાજના પચાસેક ઘર હશે તેમાં એક પૈસાવાળો હતો તેની પાસે જેટલું ધન હતું તેના કરતા તેનો ગર્વ વધારે હતો ગામમાં કોઈ મરણ પામે, તો તે ઘોડા ઉપર બેસીને સ્મશાનયાત્રામાં જાય લોકો તેને કહે પણ ખરા કે, આ કોઈ શુભ પ્રસંગ નથી આવા પ્રસંગે ઘોડા ઉપર બેસીને આવવું એ સારું નથી દેખાતું પણ તે કોઈનું માનતો નહિ તે કહે કે મારી પાસે ઘોડો છે તો બેસું છું નહિ તો તેનો ઉપયોગ શો ?

આવા કેટલાય પ્રસંગોમાં તે ઘોડા ઉપર બેસીને ગયો હશે એક વખત તેના ઘરમાં તેનો બાપ ગુજરી ગયો તેની માતિના બધા લોકોએ વિચાર કર્યો કે આજે એને પાઠ શીખવવાનો મોકો મળ્યો છે જેમની પાસે ઘોડા હતા, તે બધા ઘોડા ઉપર બેસીને ગયા, અને જેમની પાસે ઘોડા નહોતા, તે બધા ભાડે લઈ આવ્યા બધા ઘોડે ચઢીને તેને ત્યાં ગયા તેના ઘરની સામે ઘોડેસ્વારોની લાઈન થઈ ગઈ તે ઘરમાંથી બહાર આવ્યો અને બધાને કહેવા લાગ્યો કે—“તમે બધાએ આ શી મશ્કરી માડી છે ? શું કોઈ વરઘોડો કાઢવાનો છે ? મારા પિતાજીને બાધીને ખભે ઉપાડી લઈ કોણ જશે ?” લોકોએ કહ્યું કે—“એમાં શું ? ભાડેથી માણસો લઈ આવો અને ઘોડા ઉપરથી ઉતરવાના નથી”

હવે તેને પોતાની ભૂલનું ભાન થયું. તેણે કહ્યું —“ સમાજના બધા-

આઈઓની કુ માફી માગુ છું અને હવે પછી કાઈ પણ દિવસ, કોઈ પણ ત્યાં થોડે ચડીને નહિ જઈશ.

સાતિના આગેવાનોએ વિચાર ક્યો કે જમે તેમ પણ ઉપરે તો તે પણ આપણે જ આઈ છે તેના વ્યાપને બાકુલી માણસો ઉપરથી લઈ જાય એ સમાજ માટે સારુ નહિ દેખાય. ઉપરે બધા થોડા ઉપરથી ઉતરી જાય અને સંક્રાર આપ્યો.

આને માનવી દુનિયાના બધા ધર્મોને માને છે પણ સહયોગ ધર્મને જૂથવો જાય છે પહેલાંના વખતમાં સાસુ માંદી પડી તો વડુ તેની સેવા કરતી અને વડુ માંદો પડે તો સાસુ તેની આકરી કરતી.

આને મીરામને વનવાસ આપ્યો ત્યારે સીતાદેવી પતિના પગે ચાલી, વનવાસ જ્યાં તેનાર ક્યાં તે વખતે સાસુ કોઈકથાની આઠા માગતાં તે કહે છે.

સેવા સમય થેલ જાન લીના મોર મનોરથ પૂરા જ લીના ।

હે મારી રનેહમ સાસુ ! તમારી સેવાને વખતે હવે મને વનનો મજા આપ્યો તમારા આશીર્વાદથી વન ઉપવન જાડી જશે. પણ તમારી સેવા નહિ કરી છકુ આ વાત મને ખટકતી રહેશે.

આ તો એ સમયની વાત છે આને તો નવા જમાનાના નવા રંગે રંગાયેલી વડુને સાસુની સેવા કરતાં સરખા જાય છે એટલા ખરે સેવા કરવા માટે પરિચારિકા (Nurse) ને બોલાવવી પડે છે એ કદાચ પરિચારિકા ન આવી અને સાસુની સેવા કરવાનો કાર વડુને માથે આવી પડ્યો, તો વડુ પહેલાં તો પેતાનાં કપડાંનું ખાન રાખશે. વખત છે ને કપડાં ખરાબ ન થઈ જાય ! જેટલી કપડાંની ફિકર હશે તેટલી માણસની નહિ ।

મનુષ્યના સરીરમાં ચેતન્યની જ્યોત જ્વળતી રહી છે તેની સેવા કરતાં જડવઓ આઠે આવતાં હોય તો સમજવું પડે કે તમને ચેતન્ય કરતાં /ડની કિ મત વધારે છે સરીરને માટે વચ્ચે છે પણ વચ્ચેને માટે સરીર નથી. પણ આ જ પરિસ્થિતિ એ છે કે વચ્ચે પડેલાં અને સદયોગ પછી.

ધેર અને જાડ જાડ જાડ આ / વાત છે જાગરમાં કરતાં કાઈ જાગરથી જાગની ઝાંઝ પગ નીચે આવવાથી લપસી પડે, તો તે જોઈને તમે ખડખડાટ દબી પડો છો આ ખડખડાટ જાગર તમારા તકવામાં સંયોગમાનને બરપે સ્વાપ આપવું સામાન્ય છે એ જાગરી આપે છે બી ને પાંચ જોઈ ને બે

તમને મજા આવતી હોય તો મારે કહેવું પડશે કે તમે રોમન સમ્રાટ (નીરો) ના વશજ છો, કે જે રોમ સળગતું હતું ત્યારે આનંદથી બસરી બળવતો હતો.

શક્તિ હોવા છતાં પણ જેના હાથ ખીજની મદદ માટે લાગ્યા થતા નથી તે પથ્થરહૃદયી છે તેવો માણસ, માણસ નહિ, માટીનો પિંડ છે. ક્રાઈની વેદનાના આર્તનાદ કાને પડવા છતાં હૃદયમાં સહાનુભૂતિ અને સ વેદનાના સૂરો રણુકે નહિ, તો તેવા માણસમાં અને સીતેમાના ચિત્રોમાં ફરક શો ? પડતાને જોઈને, જે માણસ જોતો જ રહે છે, તે પણ છે તેવે વખતે તેના હાથ તેની મદદ માટે આગળ આવે તો જ તે માણસ કહેવાય

સહયોગ વિના આગળીઓ જરા પણ કાઈ ઉઠાવી શકતી નથી અગ્નિમાં પ્રચંડ શક્તિ છે હજારો મણુ લાકડાંને તે જોતજોતામાં બાળીને રાખ બનાવી દઈ શકે છે તે અગ્નિ પણ વાયુના સહયોગ વિના કાઈ કરી શકતો નથી. તેને પણ વાયુના સહયોગની જરૂર પડે છે તે સિવાય તે કાઈ સળગાવી શકતો નથી સહયોગધર્મ ભારતીઓની સરખામણીમાં વિદેશીઓ વધારે શીખ્યા છે અમેરિકામાં ચિકિત્સા-વિજ્ઞાને (Surgery) એટલી પ્રગતિ કરી છે કે ડોક્ટરો, એક તદુરંત માણસની આખો કાઢી ખીજ જન્માન્ધને લગાડે અને તેથી અંધ દેખી શકે છે પણ તે આખોમાં થોડું સરખું પણ જીવનતત્ત્વ બાકી રહ્યું હોવું જોઈએ મૃત શરીરની આખોમાંનું જીવનતત્ત્વ નાશ પામ્યું હોય તો તે કામ આપી શકતી નથી આથી ન્યારે ક્રાઈને એમ લાગે છે કે હવે તેનું મૃત્યુ સમીપમાં છે, ત્યારે, તે ડોક્ટરને બોલાવીને પોતાની આખો કાઢી લેવા કહે છે અથવા તે વસિયતનામું (Will) કરે છે અને તેમાં તે પોતાની આખોનું દાન કરતો જાય છે જેથી તેના મૃત્યુ પછી આખોમાંથી ચેતન નાશ પામે તે પહેલાં, ડોક્ટર તે કાઢી લે છે અને તે ખીજ માણસને લગાડે છે અગર ચક્ષુબંકાર (Eye Bank) માં રાખે છે. જે જરૂર વખતે ખીજને લગાડી શકાય છે આવા માણસોના મનમાં એ ભાવના હોય છે કે મારી આખો મારા દેશબંધુને કામ લાગે, મારી આખો ખીજઓની આખોને પ્રકાશ આપે એથી વધારે મારું સહલાગ્ય કયું ? આ કેવું સહયોગનું જવલત ઉદાહરણ છે !

ભારતમાં જે સહયોગની ભાવના હોય તો દેશની બેકારી અને ગરીબીનો પયોતેર ટકા ભાગ ખતમ થઈ જાય એક ગલીમાં પચીસ ઘર હોય દરેક ઘરમાં છ માણસ હોય તો દરેક વ્યક્તિ બે કાળીયા જેટલે જ ખોરાક માત્ર

ભાઈઓની કું માફી માગુ છું અને હવે પછી કોઈ પણ દિવસ, કોઈને પણ ત્યાં પોડે ચડીને નહિ જાઉં ”

ચાલિયા આવેવાનોએ વિચાર કર્યો કે જો તેમ પણ હવે તે તે પણ આપણો જ સ્થાઈ છે તેમ આપને બાકાની માણસો ઉપડીને સર્જી જાય એ સમાજ માટે સારું નહિ દેખાય. હવે બધા ધો : ઉપરથી ઉતરી અને સ્વકાર આપ્યો.

આજે આનવી દુનિયોના બધા ધર્મોને માને છે પણ સ્વયંને ધર્મને શ્રદ્ધાને જ નહિ છે પહેલાંના વખતમાં સાસુ માંદી પડતી તો વડુ તેની સેવા કરતો અને વડુ માંદો પડે તો સાસુ તેની ચાકરી કરતી.

ત્યારે ધીરજને વનવસ મળ્યો. ત્યારે સીતાદેવી પતિના પગે ચાલી, વનવાસ જવા ત્યારે વર્ષા. તે વખતે સાસુ કૌસલ્યાની આજ્ઞા માનતાં તે કહે છે

સેવા સમય લેવ જન લીલા મોર મમોરણ પૂરત જ લીલા ।

હે મારી સ્નેહમય સાસુ ! તમારી સેવાને વખતે દેવે અને વનનો ભગ્ન આપ્યો તમારા આશીર્વાદથી વન ઉપવન જતી જતો પણ તમારી સેવા નહિ કરી શકું આ વાત અને ખટકતી રહેશે.

આ તો એ સમયની વાત છે આજે તો નવા જન્મના નવા રમે રમણેલી વડુને સાસુની સેવા કરતાં શરમ આવે છે એટલા માટે સેવા કરવા માટે પરિચારિકા (Nurse) ને બોલાવવી પડે છે એ કદાચ પરિચારિકા ન આવી અને સાસુની સેવા કરવાનો ભાર વડુને માથે આવી પડ્યો, તો વડુ ચહેલાં તો પેટાનાં કપાલુ ખાન રાખશે. વખત છે ને કપાં જરા ન સર્જી જાય ! જેટલી કપાંની ફિકર હતી તેટલી માણસની નહિ !

મનુષ્યના શરીરમાં ચેતન્યની જ્યોત જ્વલમગી રહી છે તેની સેવા કરતાં જરૂરનો આડે આવતાં હોય તો સમજવું પડશે કે તમને ચેતન્ય કરતાં જરૂરી ક્રિયાત વધારે છે શરીરને માટે વસ્ત્રો છે પણ વસ્ત્રોને માટે શરીર નથી. પણ આ જ પરિસ્થિતિ એ છે કે વસ્ત્રો પહેલાં અને સ્વયંને પછી.

ધેર અને બહાર, જ્યાં જ આ જ વાત છે મનરમાં કરતાં કોઈ શ્રદ્ધાથી કોઈની યાદ પડે નીચે આવવાથી લપસી પડે તો તે જોઈને તમે ખડખડ કરો પહેા છે આ ખડખડ હાજ્ય તમારા હૃદયમાં સ્વયંજન્મનાને જાણે સ્વામી આવતું સામાન્ય છે એ બતાવી આપે છે બીજાને પ્રક્ટ્ય જોઈને જો

તમને મજા આવતી હોય તો મારે કહેવું પડશે કે તમે રોમન સમ્રાટ (નીરો) ના વશજ છો, કે જે રોમ સળગતું હતું ત્યારે આનંદથી બસરી બાજવતો હતો

શક્તિ હોવા છતાં પણ જેના હાથ ખીજની મદદ માટે લાગ્યા થતા નથી તે પથ્થરહૃદયી છે તેવો માણસ, માણસ નહિ, માટીનો પિંડ છે. કાઈની વેદનાના આર્તનાદ કાને પડવા છતાં હૃદયમાં સહાનુભૂતિ અને સ વેદનાના સૂરો રણુકે નહિ, તો તેવા માણસમાં અને સીતેમાના ચિત્રોમાં ફરક શો ? પડતાને જોઈને, જે માણસ જોતો જ રહે છે, તે પણ છે તેવે વખતે તેના હાથ તેની મદદ માટે આગળ આવે તો જ તે માણસ કહેવાય

સહયોગ વિના આગળીઓ જરા પણ કાઈ ઉઠાવી શકતી નથી અગ્નિમાં પ્રચંડ શક્તિ છે હજારો મણુ લાકડાને તે જોતજોતામાં બાળીને રાખ બનાવી ફાઈ શકે છે તે અગ્નિ પણ વાયુના સહયોગ વિના કાઈ કરી શકતો નથી. તેને પણ વાયુના સહયોગની જરૂર પડે છે તે સિવાય તે કાઈ સળગાવી શકતો નથી સહયોગધર્મ લારનીઓની સરખામણીમાં વિદેશીઓ વધારે શીખ્યા છે અમેરિકામાં ચિકિત્સા-વિજ્ઞાને (Surgery) એટલી પ્રગતિ કરી છે કે ડોક્ટરો, એક તદ્દુગ્ધ માણસની આંખો કાઢી ખીજ જન્માન્ધને લગાડે અને તેથી અંધ દેખી શકે છે પણ તે આંખોમાં થોડું સરખું પણ જીવનતત્ત્વ બાકી રહ્યું હોવું જોઈએ મૃત શરીરની આંખોમાં જીવનતત્ત્વ નાશ પામ્યું હોય તો તે કામ આપી શકતી નથી. આથી ન્યારે કાઈને એમ લાગે છે કે હવે તેનું મૃત્યુ સમીપમાં છે, ત્યારે, તે ડોક્ટરને બોલાવીને પોતાની આંખો કાઢી લેવા કહે છે અથવા તે વસિયતનામું (Will) કરે છે અને તેમાં તે પોતાની આંખોનું દાન કરતો જાય છે જેથી તેના મૃત્યુ પછી આંખોમાંથી ચેતન નાશ પામે તે પહેલાં, ડોક્ટર તે કાઢી લે છે અને તે ખીજ માણસને લગાડે છે અગર ચક્ષુબંકાર (Eye Bank) માં રાખે છે. જે જરૂર વખતે ખીજને લગાડી શકાય છે આવા માણસોના મનમાં એ ભાવના હોય છે કે મારી આંખો મારા દેશબંધુને કામ લાગે, મારી આંખો ખીજઓની આંખોને પ્રકાશ આપે એથી વધારે મારું સદ્ભાગ્ય કયું ? આ કેવું સહયોગનું જવલત ઉદાહરણ છે !

ભારતમાં જો સહયોગની ભાવના હોય તો દેશની બેકારી અને ગરીબીનો ખચોતેર ટકા ભાગ ખતમ થઈ જાય એક ગલીમાં પચીસ ઘર હોય દરેક ઘરમાં છ માણસ હોય જો દરેક વ્યક્તિ બે દોળીયા જેટલે જ ખોરાક માત્ર

ઓછા હે તો તેથી ઘાઈ મરણ નહિ પામે. શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ તેમને ઉચ્છેદી તપનો શામ થશે. સ્વાસ્થ્યની દૃષ્ટિએ તેમના શરીરમાં સ્ફુર્તિ રહેશે. વધુ ખાવાથી જે બાળક અને બીજા શેએ થાય છે તેનાથી મુક્ત રહેશે. અને આમ જે ઘણાં બોળાં બોળાં બોળાં કરવાથી દસ આંધળાં કે કુસનિ બોળાં કરવી શકાશે. તે રીતે તેમના પેદનો પ્રભ ઉઠશે જશે. એ જ રીતે એક બહેનની બહેનમાં સહયોગની સાવના જાગે, તો તે પોતાના પડોશમાં અને મહેલમાં રહેતાં બાળકોને લાગુ અને ધાર્મિક શિક્ષણ આપે, તો દેશમાં બાળકો સામાજિક પ્રતિક્રમણ સોખી શકે અને તેમનામાં ધર્મના સરસરો રેશમ ?

પણ આજે તો સહયોગ આપવાની જગ્યાએ પણ સહયોગ પ્રદાન કરવામાં મન્યોરી કરમ છે. સત્સમારભોમાં જાનેશ બની જવાય છે. વરસો અને જાનેશ સર્વજ્ઞાનો રિવાજ એટલા મારે હોય કે વરના પિતાને બીજાઓનો સહયોગ મળે. પરંતુ આજે તો તેને સહયોગ કરવાને બદલે તેને જાનેશએને સહયોગ આપવો પડે છે. જાનેશએ મારે આહ, નારતે શરમત આધરશિષ્ય ઉપરાંત પૂન બીડી, સીચારેટ વિના બ્લેસર થા કરવી પડે છે. તેમ જ બહારગમ જાનેશ જાનેશએને મારે પોલી, હજમ અને છુટપોલી-વાળાની પણ સજવા રાખવી પડે છે. આ પણ કરવા છતાં પણ જે જાનેશએ કદાચ ઘાઈ વખત જરાક મોકુ થાય, કે શાકમાં જરા મીઠું ઓછું વધુ પડે તો તેણે કદાચ બધી વસ્તુઓ ઉપર પાણી ફરી વળે છે. જાનેશ તમે, આધાર બનીને જાનેશ છે. કે શાર બનીને ? આ તો તમારે વિચારવાનો વિષય છે.

એક પ્રશ્ન છે કે સહયોગના કાવની શરૂઆત ક્યાંથી થાય ? તેને અપેક્ષ સમાજમાં કરવો. જાતિમાં કરવો કે ધર્મમાં કરવો ? દેશમાં સોફિ સમાજની તેની શરૂઆત કરવા પડે છે. તેઓ સમાજની સેવા કરે છે. સમાજિક કાર્યને મારે આધી રાતે ઉપમાંથી બીડીને દેવતા જશે. પણ પેર જે જાણક નિમાર હોય અને તેની દવા સાવવાની હશે તો તેમના પચ દુષ્ટવા માંડશે. બીજાઓને મારે દેશરોડી કરીને દવા સાવનાર, પોતાના બાળકને મારે કેમ ઉપેક્ષાભાવ રાખે છે ?

તમે કહેશો કે પોતાના બાળકોની મેવા તો બધાં કરે છે. બીજાનાં બાળકોની સેવા કરવી તે / સાચી સેવા છે. આવો વિચાર જે બરેબર હોય તો તે આદરણીય છે. પણ આજે તો ઘાઈ છુટી જ જાવના કામ કરી રહી

હોય છે બીજાઓની સેવા કરીશું તો આગળ આવી શકાશે, સમાજમાં પ્રતિષ્ઠા મળશે લોકો કહેશે કે આ ખૂબ સેવાપરાયણ વ્યક્તિ છે, બ્યારે ધરના બાળકની મેવા કરવામા કોણ કંઈ કહેવાનું છે !

દેશમા બ્યારે આઝાદીની લડત ચાલતી હતી, ત્યારે દેશના નવયુવકો હાથમા ઝાકુ લઈ, સડકો સાફ કરવા નીકળી પડતા દેશમેવા માટે આ ગીતે નીકળી પડનારા, એ જ યુવકો, જે તેમનો માદી માતા, ધરમા સાફસફાઈ કરવાનું કહે તો છેડાઈ પડતા ! જે સડક સાફ કરવા તૈયાર થાય, તે ધર સાફ કરવાનો વાતમા કેમ છેડાઈ પડે છે ? કારણુ સાફ કરનારના ફાટા વર્તમાનપત્રોમા છપાય છે અને ધર સાફ કરવાનું કોઈ નામેય પૃછતું નથી આનો અર્થ એ થયો કે આ જાતની સેવા, મેવાને માટે નહિ, પણ દેખાવ કરવા પૂરતી કરવામા આવે છે

સેવાનો ક્રમ પણ જાણવો જોઈએ પહેલા માતૃપિતાની સેવા કરો, પછી કુટુંબની, મહોલ્લાની, સ્વધર્મીની ત્યારપછી, ગ્રામ, પ્રાન્ત, દેશ અને રાષ્ટ્રની

માતા-પિતા, તમારા સૌથી વધુ અને નિકટના ઉપકારી છે એટલા માટે દુ ખ વખતે તે યાદ આવે છે તેમની સેવા કરવી, એ તમારું કર્તવ્ય છે ત્યારપછી, સ્વધર્મીની સેવા એ તમારી સેવાલાવનાનો મહત્વનો માર્ગ છે કારણુ કે તેનો સાથે તમારો ધણો ગાઢ સબ્બ છે તેમની સાથે તમારે દૈહિક અને આત્મિક બન્ને સબ્બ છે દૈહિક એટલા માટે કે તમે બધાની વચમા રહો છો તમારી પુત્રોના લગ્ન તમે તેમની સાથે કરો છો, અને પુત્રીઓને પુત્રવધૂ તરીકે તમારા ધરમા લઈ આવો છો, સ્વધર્મીનો સબ્બ માત્ર વિવાહ પૂરતો જ મર્યાદિત નથી કારણુ કે એ સબ્બ તો સસારવૃદ્ધિનું કારણુ છે સ્વધર્મીની સાથેઆત્મિક સબ્બ પણ છે સ્વધર્મી, એ પ્રભુના શાસનનું પ્રતિક છે તેનું દર્શન, એ જિનેશ્વરના શાસનનું દર્શન છે તેમની અને તમારી વચમા પ્રભુનો સબ્બ છે એટલે સ્વધર્મીનું મિલન, વીતરાગદેવની પાવન સ્મૃતિ તાજ કરે છે

સ્વધર્મીને જોતા મનમા એક પ્રકારનો ઉલ્લાસ આવવો જોઈએ તેના પ્રત્યે સ્નેહ અને સહાનુભૂતિનો પ્રવાહ વહેવો જોઈએ હું તમને જરા પૂછુ છું કે તમારા મનમા સ્વધર્મીને જોઈને ઉલ્લાસ આવે છે કે કોઈ લક્ષ્મી-નંદને જોઈને ? જે કદાચ કોઈ ધનવાન વ્યાખ્યાન સાલળવા આવે છે તો હાથના ઈશારા ચાલુ થઈ જાય છે--“ આગળ પધારો ” તમે પણ થોડાક

આપાપાજી ખસે છે પણ જો કોઈ જરીબ સ્વધર્મી બાવે, અને કમલાએ તે ઓછું સાંભળતો હોય અને આગળ બેસવા ઇચ્છતો હોય તો તેને મોટું દામના ઇશારા મશે ! તેને મોટે પણુ આગળ પધારે " ના જવાબ મશે ! ખસોને તેને જગ્યા આપવાની તરફી તમે લેશો ! ના ના એ જણ તેના ભાગમાં ક્યાં છે ! તેને તો કહેવામાં આવશે— એમ ! આગળ ક્યાં જાય છે ! અહીં બેસી જા. આગળ બેસવાનો શોખ હતો તો વહેલા આવું હતું ને !

આટલું જ તરવા મોટે પહેલા આવેલા (ધનિક) ભાઈને મોટે આગળ પધારો ના જવાબને સાચું છે બીજા ભાઈને મોટે એ જવાબને કેમ બદલાઈ ગયા ! પહેલા મારેના જવાબને શું સ્વધર્મીને મોટે હતા ! જો કદાચ તમે કહેશો કે એ સ્વધર્મીનું સન્માન હતું તો એ વાત તમારો પોતાનો જ આત્મા કમૂલ નથી કરે સ્વધર્મી તો જાને છે ધાર્મિક શક્તિ અને જ્ઞાનથી પહેલાની સરખાણીમાં બીજો કદાચ એ રજામાં આગળ હશે પણ અવાજમાં પધારો લાવનાર શક્તિ કોઈક ભુલી જ છે પહેલા ભાઈની પાસે નાણાનું ભેર છે શિખાનો રણધાર છે અને સરસ મળની લીલી મોટરમાંથી ઉતરીને આવે છે એનું સન્માન, એ સ્વધર્મીનું સન્માન નથી. એ તો શિખાનું અને તેની મોટરમાંનું સન્માન છે

જેના હૃદયમાં સમજદારીનો દીવડો કમમતવો હોય તે કદી પણ માંદીના ટુકડાઓની આગર કોઈનું પણ સન્માન ન કરે. તે તો સ્વનિર્ભર અને ધર્મવત્સલતાને જ માન આપશે. તે જ્યાં જ્યાં સન્માનધર્મી વ્યક્તિને જોશે ત્યાં ત્યાં તેના હૃદયમાં પ્રસન્નતા ઝલકશે તમારા હૃદયમાં સ્વધર્મીને જોઈને પ્રસન્નતા ઊભરાય છે ! તમે રેલ્વેમાં કુચ્છારી કરતા હો. માદી કોઈ રોડને જાતી ઊભી રહીને કોઈ તમારા કમળામાં ચઢવા મોટે આવે અને તમે જાણતા હો કે એ તમારો સ્વધર્મી છે તો તમે તેને જોઈને પણ લાંબા કરશો કે તેનું સ્વાગત કરવા હાથ પહોંચા કરશો ! જો તમે પણ લાંબા કરશો અને વધારે જગ્યા રાખી રાખશો તો એમ માનવું પડશે કે સ્વધર્મી પ્રત્યે જે વાત્સલ્યના જોઈએ તેના તમારામાં જાણવા છે કદાચ તમે કાપડ ખરીદ કરવા મોટે અમલચાલ જતા હો અને રસ્તામાં કોઈ સ્વધર્મી મળે અને તમને પૂછે કે તમે ક્યાં જાઓ છો ! તો તમે ખરેખર જતાવશો કે પછી જમુક ભાઈને મળવા મોટે ગોરીબદર જાઓ છો એમ કહેશો ! થયું કોઈએ આ પ્રમાણે કરે છે કોણ જાણે તમને શું દર લાગે છે ! કદાચ

એમ પણ થતુ હોય કે તે પણ એમ કહેશે કે ચાલો, હું પણ સાથે આવું છું અને કદાચ ખરીદીમાં પણ ભાગ લે આવી ભાવના સ્વધર્મી વાત્સલ્યના રસને મુકાવી નાખે છે

આવી વાતો હૃદય સકુચિત હોય, તેના જ મનમાં આવે છે વિશાળ હૃદયવાળો માનવી જો તેના ઉપર લક્ષ્મીની કૃપા હોય, તો કદી આવો વિચાર નહિ કરે તે તો તે કૃપાના થોડાં કણો પોતાના સ્વધર્મી બધુઓને વહેવ્યા વિના રહેજે નહિ તમારે ત્યાં કોઈ શુભ પ્રસંગ હોય અને તમે તમારા સગા-વહાલાને નોતર્યાં હોય, તેમાં કદાચ કોઈ નાનો જમાઈ કોઈ કારણસર ન આવી શકે તો તેની ગેરહાજરી તમારા મનમાં ખટકશે તમે કહેશો કે બધા આવ્યા અને તે ન આવ્યા પણ ગામનો કોઈ ગરીબ સ્વધર્મી ન આવ્યો હોય તો તેની ગેરહાજરી તમારા મનમાં ખટકે છે ખરી ?

ધરમાં મિષ્ટાન્ન બનાવ્યું હોય, અને પુત્ર અમેરિકા ગયેલો હોય તો દરેક કોળીયો ગળામાં ઉતરતા તેની યાદ આવે છે તમે ધરમાં શ્રીમતીજીને કહેશો કે, જુઓ એ તો અમેરિકા છે અને આપણે અડી દૂધપાક ઉડાવીએ છીએ ! ત્યાં એને ક્યાથી દૂધપાક મળતો હશે ? દૂધપાક ખાતી વખતે દીકરો યાદ આવે છે. પણ કોઈ દિવસ પડોશનાં ગરીબ સ્વધર્મીનાં બાળકો યાદ આવ્યાં ? કોઈ દિવસ તમે એ વિચાર કર્યો કે તેની આર્થિક સ્થિતિ સારી નથી તેનાં બાળકોને સવારમાં દૂધ પણ નહિ મળ્યું હોય. જો તેવો વિચાર ન કર્યો હોય તો પછી તમારા હૃદયમાં સસારની વાત્સલ્યતા છે કે ધર્મની ?

મને એક વાત યાદ આવે છે કે તમારા સૌરાષ્ટ્રમાં જ બની છે. સૌરાષ્ટ્રના શામળશેઠનું નામ તો તમે સાલવ્યું હશે તેમને ત્યાં એક વખત તેમના દીકરાની વહુના સીમતનો પ્રસંગ હતો ગામની સ્ત્રીઓથી હવેલી ભરાઈ ગઈ હતી ચારે બાજુ મગજ ગીતો ગવાઈ રહ્યા હતા, કેમકે દરેક ઘેર મોકલવાના હતા

શામળશેઠે પોતાના પુત્રને કહ્યું કે-“જો મોટી મોટી હવેલીઓમાં રોજ મિષ્ટાન્ન જોડે છે એ તો મિઠાઈથી ધરાઈ ગયેલ છે પણ સમાજના એવા ઘરોનો ખ્યાલ પહેલો રાખજો કે જે આર્થિક ભીસમાં દબાયેલા છે અને કુળની પ્રતિષ્ઠાને કારણે કોઈની આગળ મો ઉઘાડી શકતા નથી ઉપરથી પોતાના કપડાં જીજ્ઞાસા રાખે છે, પણ ધરમાં મહિનાઓ સુધી ગળપણના દર્શન પણ થતા નથી મોટી હવેલીઓવાળા એક બે ઘર કદાચ ભુલાઈ

આપાપાજ ખસો છે. પણ એ કાઈ ઝગીળ સ્વધર્મ આવે, અને કમલાએ તે ઝોધુ સાંભળતો હોય અને આજળ બેસવા ઇચ્છતો હોય તો તેને માટે શું કાચના ઇશારા થશે ? તેને માટે પણ આજળ પધારો ના બચાવ થશે ! ખસીને તેને જ્યાં આપવાની તરદી તમે લેશો ? ના ના એ ન્હુ તેના કાચમાં ધ્યા છે ! તેને તો કહેવામાં આવશે— એવ ! આજળ ધ્યા લેય છે ! બધી બેસી જા. આજળ બેસવાનો શોખ હતો તે વહેલા આવું હતું ને !

આટલું અંતર શા માટે ? પહેલા આવેલા (ધનિક) ભાઈને માટે આજળ પધારો ના બચાવે શાવ છે બીજા ભાઈને માટે એ બચાવે કેમ લક્ષ્યાઈ થયું ? પહેલા માટેના અવા ને શું સ્વધર્મને માટે કતા ? એ કલ્પ તમે કહેશો. કે એ સ્વધર્મનું સમાન હતું તો એ વાત તમારો પોતાનો જ આત્મા કબૂલ નહીં કરે. સ્વધર્મ તો જ ને છે ધાર્મિક શ્રદ્ધા અને રાજન્યા પહેલાની શરખાણીમાં બીજો કલ્પ એ ડગલાં આજળ હશે પણ બચાવમાં પસંદો લાવનાર શક્તિ કાંઈક ભુલો જ છે. પહેલા ભાઈની પાસે નાણાંનું ભેર છે. રૂપિયાનો રણકાર છે અને સરસ મગની લીલી મોટરમાંથી ઉતરીને આવે છે એનું સન્માન એ સ્વધર્મનું સમાન નથી. એ તો રૂપિયા અને તેની મોટરમાંથી સમાન છે.

જેના હૃદયમાં સમગ્રજાનનો દીરઘ અમમતો હોય તે કદી પણ અંદીના દુઃકાઓની ખાતર કોઈનું પણ સન્માન ન કરે તે તો સ્વર્ગના અને ધનવત્સલતાને જ માન આપશે. તે જ્યાં જ્યાં સમાનધર્મી બંધીને જોશે ત્યાં ત્યાં તેના હૃદયમાં પ્રસન્નતા છલકાશે. તમારા હૃદયમાં સ્વધર્મને જોઈને પ્રસન્નતા બેસવા છે ? તમે રેલ્વેમાં મુલાકાત કરવા હો. ચાલી કોઈ રેલને બાંધી બેઠી રહીને કાંઈ તમારા ડબ્બામાં ચઢવા માટે આવે અને તમે જાણતા હો કે એ તમારો સ્વધર્મ છે તો તમે તેને જોઈને પણ લાંબા કરશો કે તેનું સ્વાગત કરવા હાથ પહેળા કરશો ? જો તમે પણ લાંબા કરશો અને વધારે ત્યાં રોકી રાખશો તો એમ માનવું પડશે કે સ્વધર્મ પ્રત્યે જે વાત્સલ્યના જોઈએ તેનો તમારામાં બેસવા છે કલ્પ તમે કાંઈ ખરીદ કરવા માટે અમલવાદ જતા હો અને રસ્તામાં કાંઈ સ્વધર્મ અને અને તમને પૂછે કે તમે ક્યાં જાઓ છો ? તો તમે ખરેખર બનાવશો કે પડી અમુક ભાઈને મળવા માટે બોરીબદર નાઓ છો એમ કહેશો ! પણ ભાઈએ આ પ્રમાણે કરે છે કેવું નવું તમને શી કંઈ થાય છે ? કલ્પ

આવી શકે. તે સિવાય, કદત તિજેરીમાં બધ કરી રાખવામાં આવેલ સોનું અને પથ્થર બન્ને એકસરખાં છે જે સોનું કદી પણ તિજેરીના બદાર જ ન આવે તેની શી કિમત છે? જે માત્ર રાખી જ મૂકવું હોય તો એટલા જ વજનના પથ્થરે પણ રાખી મકાય છે તમને થેલીને અદર રાખી મૂકવામા આનંદ આવે છે કે તેનો સદુપયોગ કરવામા? જુઓ, શામળશેઠ લક્ષ્મીને કેટલી સફળ બનાવે છે !

થેનીમાથી સોનામહોરો કાઢી, દરેક લાડવામા બબ્બે મહોરો નાખી દે છે અને તેને બગાળા હતા તેવા કરી દે છે

આનો હેતુ કાઈ સમન્ધ્યા? અરે! તમે ન સમજે એમ કાઈ હોય? મુબઈ જેવા શહેરમા રહેનારા અને દરરોજ લાખો રૂપીઆની ઉચ્ચપાયલ કનારાઓની સમજમા આવી વાત ન આવે એ કાઈ બનવાળેગ છે? અહીં આપણને શામળશેઠની કુશળતાનો પરિચય મળે છે તમે જાણો છો કે સાગ ઘરની બહેનો કદી કાઈની પણ સામે મદદ માટે હાથ લાગાવતી નથી તે બૂખી રહેવાનું પસંદ કરે પણ કદી કાઈની પણ સામે હાથ લાખે નહિ કરે એટલું જ નહિ, પણ તે વિના મહેનતનું કાઈલેગે પણ નહિ એવું આપણું પણ ઠીક નથી કારણ કે એવી રીતે આપવામા તેમનું સ્વાભિમાન હણાય છે, તેમ જ આપનાગ્નો અહ કાર વધે છે.

દાનનો આદર્શ એ છે કે જમણા હાથે અપાય, તેની ડાબા હાથને ખબર ન પડે, અને ડાબા હાથે અપાય, તેની જમણા હાથને ખબર ન પડે. શામળશેઠ, આ આદર્શને અપનાવી રહ્યા હતા પણ તમે આવા આદર્શને પસંદ કરો છો? એક ખીજે આદર્શ પણ છે આજે કાઈ ફરમા નાણા આપ્યા, તો ખીજે દિવસે છાપામા ફોટો અને નામ આવવા જોઈએ તમને કયો આદર્શ છે? તેના ઉપર અત્યારે ટીકા કરતો નથી પણ શામળશેઠને પહેલો આદર્શ પસંદ હતો તેમણે લિમ્ટ મુજબ બધાના ઘેર લાડુ પહોચાડ્યા. તેમા એક ઘરમા માતા બહુ મમતાવાળી હતી તે તેના દીકરા વિના શી રીતે ખાય? સાજના પાચેડ વાગે તેનો દીકરો ભણીને નિશાળેથી આવ્યો.

માતાએ તેને કહ્યું—“બેટા! લે આ તારા માટે લાડવા આવ્યા છે તે ખા” જેને મહિના સુધી ગોળની કાકરી પણ ન મળી હોય, તેને લાડવાના એક કકડાની પણ કેટલી કિમત હોય! તેણે ખૂબ ઉત્સાહથી લાડુનો કકડો મોંમા મૂક્યો ચાવવા જતા, કાઈકે કહ્યું વચ્ચે તેના દાંતમા લાગી, તેણે ત્વરત બહાર કાઢી માને કહ્યું—“આ શું છે? મા સમજી ગઈ કે આ પીણું શું

જાણ તો મને ખબર ચિતા નથી પણ, દીકરા! જો કાંઈ જરીનું એક પણ ધર છુલકઈ જાય તો મને એ સાક્ષ્ય મીઠા નહિ લાગે અને જરા નો, કમ્પાટ માંથી એ સિરક પણ કાઢજો. તેમાં વિધવાઓનાં નામો લખેલાં છે. તેમની વ્યવસ્થા તે કુ મારી જાતે જ કરીશ.

મામમાં ડેટલી વિધવાઓ છે. ડેટલાં સાધનસંપન્ન ધરો છે. ડેટલાં દુખી છે. ડેટલાં ધરમાં ધનના દમલા છે અને ડેટલાં ઘરમાં રાતના તે શું પણ દિવસના પણ શોધવા છતાં કાંઈ પણ મળે તેમ નથી. છતાં પણ જે અવધવનાં આંસુઓ લુછી નાખી મોનો મલકાટ જાળવી રાખે છે. જે છુપી સહી રોટલી ખાઈને પણ જે સત્ય અને શીશને નિભાવે છે. જે સમાજ અને રાષ્ટ્રના ઝોરવને જાળવી રાખે છે. જે પોતે પાપ અને વહીઓ બનાવી પોતાનાં નાનાં ફૂલ જેવાં જાળવે છે. પોતે કહે છે પણ કોઈની સામે કાંઈ લખી કરતાં નથી. એવાંઓને ખાલ તમે કાંઈ સ્થિત કર્યો છે!

સામજીકનો પુત્ર એવી નિરાધાર બહેનોની માદી કમ્પાટમાંથી લઈ આવ્યો. તે શૈલ આવી માદી પોતાની પાસે રાખતા હતા તમારી પાસે પણ આવી માદી હોતે! મામમાં ડેટલાં સ્વાધિપતિ છે તેનું સિરક તો વળગી પાસે જરૂર હશે પણ જરીનું વિધવાઓનું સિરક કોણ રાખે છે! વિધવા બહેનો એ સમાજરૂપ સરોવરની માલ્લીઓ છે. તેને તમે કદી પણ જુલસો નહિ. સત્ય તો સમાજ-સરોવરનાં પક્ષી છે. એક સરોવર સુકાય તો પક્ષીને માટે બીજા પક્ષી સરોવરો છે પણ જે સરોવરનું પાણી સુકાઈ જશે તે બિચારી માલ્લીઓ ક્યાં જશે! તેમનું તો જીવન અને મરણ બધું જ એ સરોવરમાં છે.

સબ સરોવર છે તેમાં ઉતરતાનું જાળ દમોશ રહેવું જોઈએ. તે જ તેનું ઝોરવ જાળવાઈ રહે છે. સામજીકની પાસે સંપત્તિનું સરોવર હોતું છે તેની સાથે સાથે તેમના હૃદયમાં મેવા અને સહયોગનો સાગર પણ જસક્ષ્ય.

તેઓ પુત્રની પામેથી સિરક લે છે તેઓ સિરક પ્રમાણે દરેક ધર માટે ચાર ચાર લાખ લઈને, અદરના ઓચાણનાં જાળ છે. તે તેની ઉપાધી અદરથી ધેની જાડ કાઢે છે. મેકાને માટે કાંઈ વધારે કહેવાની જરૂર નથી કેમકે તમે જાણ મેનોવળાઓ / છે! (સમામાં હસાદસ.)

એ જ પેક્ષીની કિમત છે. જે ગરીબોના દુખમાં કંઈક કામ

આવી શકે. તે સિવાય, ફક્ત તિજેરીમાં બંધ કરી રાખવામાં આવેલ સોનું અને પથ્થર બન્ને એકસરખાં છે જે સોનું કદી પણ તિજેરીના બહાર જ ન આવે તેની શી કિંમત છે? જો માત્ર રાખી જ મૂકવું હોય તો એટલા જ વજનના પથ્થરો પણ રાખી શકાય છે તમને થેલીને અદર રાખી મૂકવામાં આનંદ આવે છે કે તેનો સદુપયોગ કરવામાં? જુઓ, શામળશેઠ લક્ષ્મીને કેટલી સફળ બનાવે છે!

થેલીમાંથી સોનામહોરો કાઢી, દરેક લાડવામાં બળ્લે મહોરો નાખી દે છે અને તેને બરાબર હતા તેવા કરી દે છે

આનો હેતુ કાંઈ સમજ્યા? અરે! તમે ન સમજો એમ કાંઈ હોય?, મુબઈ જેવા શહેરમાં રહેનારા અને દરરોજ લાખો રૂપીઆની ઉચ્ચપાથલ કરનારાઓની સમજમાં આવી વાત ન આવે એ કાંઈ બનવાબેગ છે? અહીં આપણને શામળશેઠની કુશળતાનો પરિચય મળે છે તમે જાણો છો- કે સારા ઘરની બહેનો કદી કાંઈની પણ સામે મદદ માટે હાથ લાગાવતી નથી તે જુખી રહેવાનું પસંદ કરશે પણ કદી કાંઈની પણ સામે હાથ લાખે નહિ કરે એટલું જ નહિ, પણ તે વિના મહેનતનું કાંઈ લેશે પણ નહિ એવું આપણે પણ ઠીક નથી કારણ કે એવી રીતે આપવામાં તેમનું સ્વાભિમાન હણાય છે, તેમ જ આપનારનો અહંકાર વધે છે.

દાનનો આદર્શ એ છે કે જમણા હાથે અપાય, તેની ડાબા હાથને ખપ્પર ન પડે, અને ડાબા હાથે અપાય, તેની જમણા હાથને ખપ્પર ન પડે. શામળશેઠ, આ આદર્શને અપનાવી રહ્યા હતા પણ તમે આવા આદર્શને પસંદ કરો છો? એક બીજો આદર્શ પણ છે આજે કાંઈ ફરમા નાણા આપ્યા, તો બીજો દિવસે છાપામાં ફોટો અને નામ આવવા જોઈએ તમને ક્યો આદર્શ છે? તેના ઉપર અત્યારે ટીકા કરતો નથી પણ શામળશેઠને પહેલો આદર્શ પસંદ હતો તેમણે સિંગ્ટ મુજબ બંધાના ઘેર લાડુ પહોંચાડ્યા. તેમાં એક ઘરમાં માતા બહુ મમતાવાળી હતી તે તેના દીકરા વિના શી રીતે ખાય? સાજના પાચેક વાગે તેનો દીકરો ભણીને નિશાળેથી આવ્યો.

માતાએ તેને કહ્યું-“બેટા! લે આ તારા માટે લાડવા આવ્યા છે તે ખા” જેને મહિના સુધી ગોળની કાકરી પણ ન મળી હોય, તેને લાડવાના એક કકડાની પણ કેટલી કિંમત હોય! તેણે ખૂબ ઉત્સાહથી લાડુનો કકડો મોંમાં મૂક્યો ચાવવા જતા, કાંઈક કંઈક વગ્તુ તેના દાંતમાં લાગી, તેણે તરત બહાર કાઢી માને કહ્યું-“આ શું છે? મા સમજી ગઈ કે આ પીળું શું

હે માએ કહ્યું- બાઈ! લાડુ ખાઈ ન અને એને ઘીઈને એક જાણ મૂકી દે. વ્યામ એક એક કરતાં ચારે મહોરો જદાર બાવી. માએ દીકરાને કહ્યું- ‘બાઈ! તે સામળદાસ શેઠનું ઘર તો જોયું છે ને? દીકરાએ કહ્યું- ‘હા, મા! પેલી મોટી હવેલી છે તે જ ને?’ માએ કહ્યું- હા મોટા ત્યાં જ અને આ ચારે મહોરો શેઠને બાપી બાવ. સહત્ત છે કે લાડવા વાળતી વખતે તેમના ખીસામાંથી પડી ગઈ હોય.

દીકરો તૈયાર થઈ ગયે. માએ ચારે મહોરો કાગળમાં પડીકું વાળીને બાપી દીકરો ગયો અને જઈને સામળદાસશેઠના દાકમાં બાપત્યાં મોભો- મારી માએ આ મોકલ્યું છે શેઠે પડીકું ખોલ્યું અને જોયું તો અકિન ઈશ્વર જાતી પશુ કેટલી પ્રામાણિક છે! જેની પાસે લાખોની મૂકી છે એ પશુ આ પીળીપીળી મહોરો જોઈને ડાલી નય છે તેમનું પશુ મન લોકાચ છે પશુ આ તો પાપક વેચીને પેટ ભરે છે અને જાળકને ભણાવે છે છતાં તેનું હૃદય કેટલું પ્રામાણિક છે! આ પ્રામાણિકતાએ શેઠના હૃદયને વ્યન દિન ક્યું તેનાજાળકને ખોળામાં લીધા અને કહ્યું- તુ એવી માતો પુત્ર છે કે જેની પાસે પૈસાનો બચાવ હોય. છતાં જેને પ્રામાણિકતા એઈ નથી. પોતાની પાસેથી જીજી ચાર મહોર તે પડીકામાં મૂકી અને કહ્યું- ‘સે અને કહેજે કે આ જાધી તમારી જ છે શેઠ તે પાછી નહિ સે. જાળકને ભણવામાં સ્વયં રહેશે.

આ એક સહયોગ ધમનું જીવત ઉદાહરણ છે પોતાના મોજાજાન માટે જાળકનો કુમાર કરનારા આ દાખલા ઉપરથી કઈક શીખે. જ્યારે પશુ કોઈ સ્વધર્મની સેવાને પ્રસન્ન ઉપસ્થિત થાય ચારે તમે દુનિયાકાલી મુસીબતો યાદ કરો છો વેપાર ખતી ગયો છે ધરમાં અડધી રૂબ દીકરીએ છે તેને પરજીવવાની છે પાંચ પાંચ જાળકનો કાશિાવર કરવો પડે. માન નાર બે બાંસુ પાડશે તો બાખાર જાળક બાંસુ પાડતો જશે. પશુ જ્યારે મેર દીકરાના લગ્નનો પ્રસન્ન હશે અને કોઈ કહેશે કે જોતો નકામું વધારે ખચ ન કરજો. થોડામાં જ પતાવજો. ત્યારે જવાબ આપી કે પૈસા તો હાથનો મેલ છે કમાઈએ છીએ તે કામનું શું છે? એ વખતે, પાંચ રૂબિયા બાપત્યા પાંચ જાળક મુસીબતોને યાદ કરી શે જી રાનાર, જોમો ઉદાર કેમ જની નય છે? કા જુ કે તે દીકરાને પોતાનો સમ? છે અને સ્વધર્મને પરાયો.

દિવાળી દિવસે તમે દીવા કરો છો અને વરસકારનો હિસાબ કરો છો.

ત્યારે જરા વિચાર કરજો કે ખર્ચ ખાતામા જે મોટી રકમ વપરાઈ છે, તેમાથી કેટલા પોતાના કુટુંબ-પરિવારની પાછળ ખર્ચ્યા અને સ્વધર્મીની સહાયતામા કેટલો ખર્ચ કર્યો ? પોતાના દીકરાને અમેરિકા સુધી લેણુવા મોકલનાર, પાડોશી સ્વધર્મીના બાળકને લેણુવવાના પ્રશ્ન ઉપર ચુપકીદી બળવે છે કારણ કે એક પોતાનો અને બીજો પારકા છે

“ મિત્તિમે સવ્વ મૂપસુ ”નો પાઠ બોલનારા તમે જો આવી એક દીવાલ પણ ન ઝોળગી શક્યા તો આગળ કેમ વધી શકશો ?

મેઘકુમારે હાથીના લવમા એક સસલાની રક્ષા માટે અઢી દિવસ સુધી પગ ઊંચો રાખ્યો તો સસલા કરતા તો સ્વધર્મી જય તેમ નથી । તે તો તેની જાતનું પણ ન હતું જો હાથી એક પ્રાણીની રક્ષા માટે અઢી દિવસ સુધી ત્રણ પગે ઊભો રહી શકે છે, તો તમે તો માણસ છો, અને તેમાય પાછા ભગવાન મહાવીરના ઉપાસક છો ફેટોગ્રાફરની પાસે તો તમે ઘણી વખત ગયા હશે ફેટો લેતી વખતે તે શુ કહે છે તેના તો તમે અનુભવી છો. તે કહે છે કે-મો જરા હસતું રાખજો બાકીનું બધું હું સલાળી લઈશ

તમારી પાસે કોઈ સ્વધર્મી વીલે મોઢે આવે તો તેનું મો ખીલી જોઈ છે કે ખીંચેલું હોય તો કરમાઈ જાય છે ? ઝોઝામા ઝોઝુ તમે ફેટોગ્રાફરની વાત જોટલું તો શીખી લો કે જે કોઈ પણ મારી પાસે આવે તે હસતું રહે. બાકીની વ્યવસ્થા હું કરી લઈશ તમે તેને કહો કે સામાયિકના સાધનો, પારણા વગેરેની વ્યવસ્થાથી માડીને તેના ધધારોજગાર અને છોકરાના લણુ-તર સુધીની વ્યવસ્થા હું યથાશક્તિ કરતો રહીશ પણ તમે તમારું મો બિતરેલું ન રાખશો

સહયોગ ધર્મને ઝોળખો સ્વધર્મી પછી, આગળ સમાજ અને રાષ્ટ્રની સેવાના ક્ષેત્રો ખુલ્લા પડ્યા છે કોઈ પણ સીમા સુધી તમે જઈ શકો છો, જો તમારામા શક્તિ હોય તો સ્વધર્મી-સેવા ઉપર તો મે એટલા માટે ખાસ ભાર મૂક્યો છે કે તે તમારી નજીક છે તેનો અર્થ એ નથી કે સ્વધર્મીની સેવા એ એક જ પુણ્ય છે અને બીજા બધા કાર્યો પાપ છે. શુભ ભાવથી કરવામા આવતા દરેક ક્રિયા શુભ છે હું તો એટલે સુધી કહું છું કે સેવાના ક્ષેત્રમા આ સપ્રાધાની દીવાલોને બધનકારક ન બનાવશો. દુનિયાના દરેક પ્રાણીમા તમે તમારું પોતાનું પ્રતિબિંબ જુઓ તેમનામા આત્મીયતા પ્રસારે હું પ્રાણી માત્રનો છું અને પ્રાણી માત્ર મારાં છે-આવી મગજમય ભાવના તમારી સહયોગભાવનાને જીવંત રાખશે

છે માએ કહ્યું- બાઈ! લાડુ ખાઈ ના અને એને ઘોઈને એક બાલુ મૂકી દે
જામ, એક એક કરતા ચારે મહોરો બહાર આવી. માએ દીકરાને કહ્યું-
‘બાઈ! તે શામળદાસ શેઠનું ઘર તો જોયું છે ને? દીકરાએ કહ્યું- હા મા!
પેલી મોટી હવેલી છે તે જ ને? માએ કહ્યું- હા બેટા. ત્યાં ના. જરી ના
ચારે મહોરો શેઠને આપી આવ. સંભવ છે કે લાડવા વાળી વખતે તેમજ
ખીસામાંથી પડી ગઈ હોય.

દીકરો તૈયાર થઈ ગયો. માએ ચારે મહોરો શામળદાસ પડીક વાળીને
આપી. દીકરો ગયો અને જઈને શામળદાસશેઠના હાથમાં આપતાં બોલ્યો-
‘મારી માએ આ મોકલ્યું છે. શેઠે પડીક બોલ્યું અને જોયું તો ચક્રિત થઈ
ગયા. જરીય પલ્લુ ફેટલી પ્રામાણિક છે! જેની પાસે લાખોની મૂકી છે એ
પલ્લુ આ પીળી પીળી મહોરો જોઈને ડેલી નામ છે તેમનું પલ્લુ મન
લોભાય છે. પલ્લુ આ તો પાપક વેચીને પેટ ભરે છે અને બાળકને કચ્છરે
છે. છતાં તેનું હૃદય ફેટલું પ્રામાણિક છે! આ પ્રામાણિકતાએ શેઠના હૃદયને
આનંદિત કર્યું’ તે બાળકને જોનામાં લીધા અને કહ્યું- તું એની માને ડુવ
છે કે જેની પાસે પૈસાનો અભાવ હોવા છતાં જેની પ્રામાણિકતા બેઈ
નથી. પેતાની પાસેથી બીજી ચાર મહોર તે પડીકમાં મૂકી અને કહ્યું- ‘મે
અને કહેજો કે આ બધી તમારી જ છે. શેઠ તે પાછી નહિ લે. બાળકને
બલુવામાં સ્થગિત રહેશે.

આ એક સહયોગ ધનનું જીવંત ઉદાહરણ છે. પેતાના મોજસાજ
માટે દાનરોનો કુખપ્રેર કરનારા આ હાખલા ઉપરથી કઈક થીએ. જ્યારે
પલ્લુ કોઈ સ્વધર્મની સેવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય ત્યારે તમે દુનિયાસભલી
મુસીબતો યાદ કરો છો. વેપાર પડી ગયો છે. ધરમાં આંધો રજન દીકરીઓ
છે. તેને પરણાવવાની છે. પાંચ પાંચ હ નરનો કરિયાવર કરવો પડે. માન
ન્યાર એ આસુ પાડી તો આખર હ નર આંસુ પાડતો જશે. પલ્લુ જ્યારે
ધેર દીકરાના લખનો પ્રસંગ હશે અને કોઈ કહેશે કે જોતો નહાય વધારે
ખચ ન કરો. થોડામા જ પતાવજો. ત્યારે જવાબ આપી કે પૈસા તો
હાથનો મેય છે. કમાઈએ છીએ તે કામનું શું છે? એ વખતે, પાંચ
રૂપિયા આપવા પાંચ હ નર મુસીબતોને યાદ કરી શેઠનાં શનાર, એટલે
ઉધર કેમ જતી નામ છે? કારણ કે તે દીકરાને પેતાનો સમગ્ર છે અને
સ્વધર્મને પામે.

દિવસો દિવસે તમે દીવ્ય કરો છો અને વરસાદનો દિસાગ કરો છો.

સદ્અસદનો પણ વિવેક ગુમાવ્યો છે, અને ખરું પૂછો તો શક્તિ મેળવવાનો આ સાચો રસ્તો પણ નથી-છતાં પણ જો શક્તિ મળી ગઈ તો તેનો ઉપયોગ, કઈ રીતે કરશો? શક્તિનો ઉપયોગ તમે સ્વાર્થમાં કરશો કે સેવામાં? બીજાને બળમાં ફાવવા માટે કરવાના છો કે કોઈને ફસામણમાંથી બહાર કાઢવામાં?

શક્તિ તો દુર્ગોંધન અને દુઃશાસનને મળી હતી તેવી જ ભીમ અને અર્જુનને પણ મળી હતી પણ પહેલાના નામે ઇતિહાસમાં કાળા અક્ષરે લખાયા ત્યારે બીજાના ઇતિહાસમાં સુવર્ણાક્ષરે લખાયા શક્તિ હનુમાનજીને પણ મળી હતી અને રાવણને પણ મળી હતી પણ એકના પ્રત્યે જગત ઘુણાની દૃષ્ટિએ જુએ છે તો બીજાના ચરણો પર શ્રદ્ધાના પુષ્પો સમર્પણ કરે છે તેનું કારણ? કારણ એ જ કે તેમણે શક્તિ તો મેળવી પણ તેને વાપરવાની રીત ન બાળી શક્તિનો મુદ્દર ઉપયોગ વિકાસનો માર્ગ છે, તો તેનો ગેરઉપયોગ એ પતનનો માર્ગ છે.

શક્તિના સદ્વ્યયની રીત બણો તે બણવા માટે તમે ચારિત્રશીલ વ્યક્તિઓની નજીક આવો, તેમનો પરિચય કરો, તેમના જીવનનું આરીકાઘંટી નિરીક્ષણ કરો માત્ર નિરીક્ષણ જ નહિ પણ તેનું અનુકરણ કરો સારા પ્રાસંગિક સરકાર શક્તિને સારા માર્ગે વાળશે.

સમ્રાટ અશોકનું જીવનવૃત્તાત તમે બણતા હજો રાજ્યશાસનની શરૂઆતનું તેનું જીવન, રાજ્યનો વિસ્તાર વધારવાની તેની ભાવનાનું ચિત્ર ખડું કરે છે સામ્રાજ્યના વિસ્તારની લોલુપતાને લીધે હજારો વીરોના ખૂનની નદીઓ તેણે વહાવી પૃથ્વીના ટુકડાની ખાતર ઘાસની માફક માનવીઓને કપાવી નાખ્યા પણ તેજ અશોક, કલિગવિજય વખતે બદલાઈ ગયો, તેના જીવનને નવો વળાંક આપવામાં મહાત્મા બુદ્ધની વાણીનો પ્રભાવ છે.

જે અશોક સામ્રાજ્યના વિસ્તારની ખાતર હજારો માનવીઓનું બલિદાન આપતા અચકાતો નહોતો, તે જ અશોક પાછલી ઉમરે એટલો ક્રામળ હૃદયી બની ગયો, કે એક નાના સરખા પશુની હત્યા પણ તેને ગમતો નહોતો. એટલા માટે તેણે ઠેરઠેર શિલાલેખો કાનરાવ્યા, અને રાજ્યમાં ઠેરઠેર બિલા કરાવ્યા જેમાં તેણે પ્રબળ પ્રાણી માત્ર તરફ પ્રેમવૃત્તિ રાખવાનો સંદેશ આપ્યો એટલું જ નહિ પણ તેણે બૌદ્ધ ધર્મના પ્રચાર માટે પોતાના પ્રિય પુત્ર અને પુત્રીને પણ વિદેશોમાં મોકલ્યા.

યુરોપના ઇતિહાસમાં એક ચમકતી વ્યક્તિ આવી હતી તેનું નામ 'હુ' સેન્ટ પોલ ધાર્મિક ક્ષેત્રે તે એક લખ્ધપ્રતિષ્ઠ વ્યક્તિ હતી તે પ્રસિદ્ધ

કૌન કૌન બદલવાની દરમિયાન છે તે દરેક બદલવાની જનત સક્તિ માને છે. કોઈના આત્મામાં જ્યારે એટલી જ શક્તિ છે એટલી હાથે જ સિદ્ધિ આત્મામાં છે. આવશ્યકતા હોય તેને જોળખવાની છે તમારો સક્તિ મોજૂદ છે તમારી વાત તો સી જ્યારે નાની જરાક સરખી કાઠિયો જ્યારે એટલી મોટી તાકાત છે કે તે મોટા હાથોને જ્યારે હેરાન કરી શકે નાત્ર જ્યાં કોરી પ્રાણીના છેલ્લે જ્યારે તે કોરી નામે છે પરંતુ વાત જ્યાં જ્યારે નથી. શક્તિ મળી જ્યાંથી કોઈ સમસ્યા હોય નથી નથી. શક્તિ પ્રાપ્ત થાય જ્યાં તમે તેનો ઉપયોગ કોઈ રીતે કરો છો એ પ્રમાણે છે.

એમ તો પૈસા પેટા કરવામાં જ્યારે જુદીની જરૂર રહે છે પરંતુ પૈસા કરવા કે એકઠા કરવા કરતાં તેને અર્થમાં વધારે જુદીકોઈને નોંધે છે. તમે જાણ્યો પામ્યા હોય કે અર્થ કરવામાં તે કોઈ જુદી નોંધેલી હોય. જ્યારે જ્યાં જરૂર નો અર્થ કરવાની જગ્યા ન જાણ્યો તો તમે હજારો રૂપિયા અર્થ કરવા જ્યાં એટલો જાન હ નહિ જામી શકે એટલે તે જગ્યાને જાણ્યો. માત્ર જોડા અર્થમાં જ મેળવી શકે છે પણ જાણ્યો હજારો રૂપિયા અર્થમાં જ્યાં જ્યારે લોકપ્રિય જાની શક્તિ નથી. કેમકે તે રૂપિયા તો જાણે છે જ્યારે તે જાણવાની જગ્યા જાણ્યો નથી. જ્યારે કેટલાક જાણુ જ જાણુ અર્થે જાણુ લોકપ્રિય થઈ શકે છે કારણ કે તે કેમ અર્થ કર્યું તે જાણે છે.

જ્યાં જ વાત શક્તિ માટે છે શક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે પણ પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે. શક્તિને માટે કેટલાક રીતોવારે જુદાં જાણને તેમ જાણે છે, કેટલાક વીટામીનની જોળિયા જાણ છે તો કેટલાક જાણી શક્તિ માટે કોઈ જાણે મચ્છીના તેમ (Kodhiver Oil)નું સેવન કરે છે. શક્તિ પાણી પાણી જાણવા જાણવાને જ પાણી જાણ કે જ શક્તિને પ્રાપ્ત કરવા માટે તમે

જે શક્તિ પતનાભિમુખ થઈ ગઈ છે તેને સેવાના માર્ગે વાળી, વિકાસનો માર્ગ ખુલ્લો કરે છે, તે સ્વાર્થના વૃક્ષ પર સેવાની એવી કલમ લગાડે છે- કે જીવનવૃક્ષની ખટાશ, મિહાશમાં પરણિત થઈ જાય છે તમને ખબર છે કે લીજી ખાટું હોય છે પણ માણી લીજીના વૃક્ષને નારંગીના વૃક્ષની કલમ જોડી દે છે, ત્યારે લીજી પણ મીઠા થઈ જાય છે. પછી તેનું નામ પણ બદલાઈ જાય છે અને તે સતરા કહેવાય છે

નારંગીના સહવાસથી લીજીમાં મિહાશ આવી તેમ મહાપુરુષોના સહ-વાસથી જીવનમાં પ્રેમની મિહાશ આવે છે લજાઈ અને ધુરાઈ, એ બંને સર્ગજન્ય ગુણો છે જેની પ્રકૃતિના મનુષ્યોત્તા સહવાસમાં તમે રહેતા હો, તેમના વિચાર, આચાર અને ઉપચાર, એ ત્રણેનો પ્રભાવ તમારા જીવનમાં આવ્યા વિના રહેતો નથી એક માણસ પ્રતિદિન સામ્યવાદ (Communism) સમર્થક વ્યક્તિઓની નજીક રહેતો હોય, એક સમાજવાદી (Socialist) ની નજીક રહેતો હોય, તો તેમના વિચારોની છાયા તે માનવી ઉપર પડ્યા વિના રહેશે નહિ

વિચારોની સાથે આચાર-વ્યવહાર પર પણ પ્રાસંગિક સંસ્કારોની છાપ પડે છે જે વિદ્યાર્થી તદ્દન નિરાભિપ્રાય (Vegetarian) છે, પણ તેનો સાથી કે જે માસાહારમાં પાપ માનતો નથી તેની સાથે હમેશા ફરે છે, કોલેજમાં અને કોલેજની બહાર, ઘરમાં કે હોટલોમાં ફરે છે તે ઉચિત નથી. તેમાં તેની સ્વતંત્ર વિચારશક્તિ નાશ પામશે પછી સાથીની મજાક અને કટાક્ષોની સામે ટકી રહેવાની તેની શક્તિ ખૂટી જશે જેવો માસાહાર પ્રત્યે ધણી જોડે જોનાર તે પોતે જ ધીમે ધીમે પોતાના માસાહારી સાથીની હરોળમાં એસી જશે

એક કહેવત છે કે-“ થાય તેવા થઈએ તો ગામ વચ્ચે રહીએ ”. તેની માફક જે વ્યક્તિની સાથે તમે વસતા હો, તેના જેવા બનોને જ તમારે રહેવું પડશે તે સિવાય તમારી દોગતી ટકી નહિ શકે કૃપણની સાથે કૃપણ અને ઉદારની સાથે ઉદાર બન્યા વિના રહેશે તો તે કામ નહિ આવે આપ મુસાફરીએ નીકળો અને તેમાં તમારો જોડીદાર જો કે જૂસ હોય તો તેની અસર તમારી ઉપર પણ પડવાની આ એક મનોવૈજ્ઞાનિક નિયમ છે-કે-એક વ્યક્તિ ખર્ચ કરે પણ બીજો જો તેની સાથે સાથે જરાપણ ખર્ચ ન કરે તો પોતાનું હૃદય તરત જ બોલી ઊઠશે કે હું શા માટે ખર્ચ ? શું બધા જ ખર્ચની જવાબદારી મેં એકલે જ લીધી છે? એથી ઉતરું, જો

સ્પેશ (Church) ના અધિષ્ઠાતા હતા આ જ પશુ તેમના નામે ખ્રીસ્તી ઈશ્વાર (Christian) ધાર્મિક સંસ્થાઓ આવી રહી છે તેમજ જીવન-ચરિત્ર એમ કહે છે કે એક દિવસ તે યુરોપના ખૂબ જ મોટા મુલકો-માં હતા.

ભારતમાં કશી વાસ્તીકીમાં પશુ સે ટપોશના જીવનચરિત્રનું પ્રતિબિંબ જણાય છે જેનું ઇતિહાસમાં અનૂન મળે રાજા પ્રદેશી જેવી અક્રિતિઓ પશુ આવી જ શકેલી છે પહેલાં તેમનાં જીવન કાળમાં કુટુંબોથી ભરેલાં હતાં પરંતુ એક મહાપુરુષના પરિવ્રજમાં આવતાં તેમના જીવનનો અંકાર દૂર થઈ પ્રકાશ ફેલાયો.

સતપુરુષાનો સત્ત્વ સ્વભાવ પ્રત્યે વહેલી લક્ષિતો અત્યંત મનનના તરફ વાળે છે જીવન જે વાતાવરણમાં હોય છે તેવી જગ્યા મન ઉપર નરર પડે છે હવા જે ઉચ્ચનમાંથી આવતી હોય શુદ્ધાન્નાં હોયે રક્ષક કરીને આવતી હોય તે તે શુદ્ધાન્નાં હોયેની મધુર સુવસ લઈને જ આવશે, જાને જે તે જાદી જટરનો રક્ષક કરીને આવતી હશે તે જાદો ફેલાવશે-જરાતર એ જ પ્રમાણે, જે તમારું જીવન સત્ત્વજન પ્રકૃતિના મહાપુરુષોની પામે વીર્ય હશે તે તમારામાં તેમના ચરિત્રની તપની જાને તારની સુવાસ આવશે, જે દુર્ગ્ગન પ્રકૃતિવાળી યક્તિઓની સમીપમાં તમે વસતા હશો તે જીવનમાં કોઈની અસત્યની જાને દુરાચારની જાદો પ્રવેશ કરશે.

કુલ્લ વૈદ્યના હાથે ચરેશુ વિષ પશુ અમૃત બની જાય છે નીકાતે આખર પામીને પશ્ચર પશુ પાણી ઉપરથી તરી જાય છે જે કે વિષનો સ્વભાવ આસ્વાનો જાને પશ્ચરનો સ્વભાવ કુળાશવાનો છે જ્યાં પશુ-સત્ત્વજનતાના રક્ષકને કારણે તેમ ર ભાવમાં પરિવર્તન આવે છે જીવનનું પશુ એમ જ છે અશુભ ઇતિહાસનું વિષ કુલ્લ વૈદ્યની સત્પુરુષના હાથમાં આવે તે તે સુલ્લિપયોજ થાય છે તે અશુભ તરફ વહેલી ધારાને વાળીને શુભ તરફ ચતિશીલ બનાવે છે જીવનના અવાકને અશુભમાંથી શુભમાં જાને શુભમાંથી શુભમાં ફેરવવાની કળા તે જ અર્થમાં કળા છે

એમાંમાં વરચાદ મન મૂકીને પડે છે પાણી વરસે છે પાણીનો અવાદ સાગરમાં મળીને પોતાની ગિહાસ ખોઈ નામે છે કુલ્લ ઈન્જીનેર (Engineer) નદીમાં બધ નાધી એ જ જળપ્રવાહનો ઉત્કલન મટે ઉપયોગ કરે છે સત્તા પશુ એવા જ કળાકાર છે કે જે જીવનની ધારા જે વાસનામાં વિનિષ્ઠ થઈ રહી છે તેને સત્ત્વમાં પસટાવી શકે છે સત્તાકાર

જે શક્તિ પતનાભિમુખ થઈ રહી છે તેને સેવાના માર્ગે વાળી, વિકાસનો માર્ગ ખુલ્લો કરે છે, તે સ્વાર્થના વૃક્ષ પર સેવાની એવી કલમ લગાડે છે- કે જીવનવૃક્ષની ખટાશ, મિદાશમા પરણિત થઈ જાય છે તમને ખબર છે કે લીધુ ખાટુ હોય છે. પણ માણી લીધુના વૃક્ષને નારંગીના વૃક્ષની કલમ જોડી દે છે, ત્યારે લીધુ પણ મીઠા થઈ જાય છે પણ તેનું નામ પણ બદલાઈ જાય છે અને તે સતરાં કહેવાય છે

નારંગીના સહવાસથી લીધુમા મિદાશ આવી તેમ મહાપુરુષોના સહવાસથી જીવનમા પ્રેમની મિદાશ આવે છે લગાઈ અને છુરાઈ, એ બંને સર્ગજન્ય ગુણો છે જેવી પ્રકૃતિના મનુષ્યોતા સહવાસમા તમે રહેતા હો, તેમના વિચાર, આચાર અને ઉપચાર, એ ત્રણેનો પ્રભાવ તમારા જીવનમા આવ્યા વિના રહેતો નથી એક માણસ પ્રતિદિન સામ્યવાદ (Communism) સમર્થક વ્યક્તિઓની નજીક રહેતો હોય, એક સમાજવાદી (Socialist) ની નજીક રહેતો હોય, તો તેમના વિચારોની છાયા તે માનવી ઉપર પડ્યા વિના રહેશે નહિ

વિચારોની સાથે આચાર-વ્યવહાર પર પણ પ્રાસંગિક સંસ્કારોની છાયા પડે છે જે વિદ્યાર્થી તદ્દન નિરામિષાહારી (Vegetarian) છે, પણ તેનો સાથી કે જે માંસાહારમા પાપ માનતો નથી તેની સાથે હંમેશા ફરે છે, કોલેજમા અને કોલેજની બહાર, ઘરમા કે હોટલોમા ફરે છે તે ઉચિત નથી તેમા તેની સ્વતંત્ર વિચારશક્તિ નાશ પામશે પણ સાથીની મજાક અને કટાક્ષોની સામે ટકી રહેવાની તેની શક્તિ ખૂટી જશે જેવટે માંસાહાર પ્રત્યે ધણુથી જોનાર તે પોતે જ ધીમે ધીમે પોતાના માંસાહારી સાથીની હરોળમા એસી જશે

એક કહેવત છે કે-“ થાય તેવા થઈએ તો ગામ વચ્ચે રહીએ ”. તેની માફક જે વ્યક્તિની સાથે તમે વસતા હો, તેના જેવા બનીને જ તમારે રહેવું પડશે તે સિવાય તમારી દોરતી ટકી નહિ શકે કૃપણની સાથે કૃપણ અને ઉદારની સાથે ઉદાર બન્યા વિના રહેશે તો તે કામ નહિ આવે આપ મુસાફરીએ નીકળો અને તેમા તમારો જોડીદાર જો કે જૂસ હોય તો તેની અસર તમારી ઉપર પણ પડવાની આ એક મનોવૈજ્ઞાનિક નિયમ છે- કે-એક વ્યક્તિ ખર્ચ કરે પણ બીજો જો તેની સાથે સાથે જરાપણ ખર્ચ ન કરે તો પોતાનું હૃદય તરત જ બોલી ઊઠશે કે હું શા માટે ખર્ચુ ? શું બધા જ ખર્ચની જવાબદારી મેં એકલે જ લીધી છે? એથી ઉત્ક્રાંત, જો

મુસાફરીમાં તમારો સદમવાસી ઉદાર હૃદયનો હોય તો તમારે થોડું પણ તો ખર્ચ કરવું જ પડશે. પછી કામે તે તમે ઈચ્છી શકો કે અનિચ્છી કે પછી કમવાછો કેય કે લહેરમાં આવીને પણ કરવું તો જરૂર પડશે જ.

હા તો ખાટશુ માદ રાખો કે આપ જેની સાથે ચાલતા હો તેના જેવા થઈને જ ચાલવું પડશે. એક મુલક પોતાના સસરાની સાથે ચામે છે તે જ મુલક ક્યારેક પોતાના પિતાની સાથે જતો હોય છે તો ક્યારેક તે પોતાના મિત્રની સાથે પણ ફરતો હોય છે ત્રણેની સાથે ચાલતાં તે કંઈ ફર રહીને ચાલતો નથી. છતાં તે ત્રણે ચાલ્યાં બાતર હોય છે કે નહિ ! તમે તો અનુભવ પણ ક્યો હશે. જ્યારે તે પોતાના સસરાની સાથે જતો હોય ત્યારે તેના ચાલવામાં બોલવામાં અને દરેક બાબતમાં વિવેક રહેશે. હોય છે તે સમજે છે કે નો જરા પણ અવિવેક દેખાડ્યો તો પરખાઈ જઈશું ! એટલા માટે તે વખતે તો ન્વેદમાં પણ સવન હશે, વાત કરવામાં પણ સવન હશે અને ચાલવામાં પણ સવન હશે. માત્ર કે ઈર્ષીપશની પૂરી મત્તાથી ચાલી રહો છે.

પિતાની સાથે ચાલવામાં જો કે થોડા સવન તો જરૂર હોય છે જ પરંતુ તે સસરા જેટલો નહિ. કારણ કે ત્યાં પરીક્ષણો પણ ઉપસ્થિત જ થતો નથી અને મિત્રની સાથે ચાલવામાં ત્યાં તો પૂછણ જ નહિ. પણ કંઈ બીજો જ રસ્તો માપી રહ્યા હશે. જાણે કંઈક ભુલું જ નેઈ રહી હશે અને હાથ પણ સીધા નહિ રહેતા હોય. પછી જીજ્ઞાસા તો ક્યાં મોન રહે તેવી છે ! તેને માટે તો હમેશાં પહરખી ઝોમસ્ટ (સ્વાતમ્ દિન) જ છે હસાતો અખગાટ હશે તો ક્યારેક કોઈ નટ (Actor) ની કે નૃત્ય (Dance) ની વાત ચાલી રહી હશે. (હસાહસ)

ત્રણ લુહી લુહી વ્યક્તિઓની જથ્થે ચાલવામાં કેટલો ફરક પાડ્યો ! જેની સાથે રહેતા તેના ગુણદોષ જરૂર તમારામાં આવશે. વિચાર કરતી વખતે એક વખત મેં મારી નજરે એક દસ્ય તેમ જ એક વખત એક પ્રુથ ઉપરથી બંને જઈ ત્યાં દતા. તે વખતે એક રજારી પેદાની પાણી પીવારાવચ નાં પામે બાબત થી ! પાણી પીતાં દતા. તેઓમાં તે રજારીને પણ પાણી પીતાની ઇમદ થઈ એક જાણુ વાંઘા વળી તે પણ પાણી પીરા મગ્ગો. પાણી પીવા માં સમજીને નાં પણ મો પાણીને લગાડીને તે પાણી પીને પાણી સાથેના મુનિઆને કયું કે કુખો બા સમનો રંગ ! રાત-

દિવસ ઘેટાની સાથે રહેવાથી, તે પાણી પીવાની રીત પણ ઘેટાઓ જેવી જ શીખ્યો છે !

જુદા જુદા પ્રાતોના બે રહેવાસીઓ એકબીજાની પડોશમા રહેના હશે, તો તેમની રહેણી-કરણી, આચાર-વ્યવહાર ઉપર એકબીજાની અસર જરૂર પડવાની ખાવા પીવાની રીતો પણ કેટલેક અંશે તેઓ એકબીજાની અપનાવશે મદ્રાસીની સાથે રહેનાર ઇંગ્લી, ઢોસા વગેરે ખાતા શીખી જશે, એટલું જ નહિ, પણ તેમની ભાષામા પણ એકબીજાના શબ્દોની આપલે થશે જે બંને કુટુંબોમા રહેલ અને સૌજન્ય હશે તો બંનેના બાળકો સહેલાઈથી બંને ભાષાઓ શીખી જશે બે ભાષાઓના મિશ્રણવાળી એક નવી ભાષા પણ જન્મશે ભાષાવિજ્ઞાનના વિદ્યાર્થીઓ આ વિષયથી ઘણા પરિચિત છે

ભારતની ત્રણ સંસ્કૃતિઓ હજારો વર્ષોથી સાથે ચાલી રહી છે જૈન, બૌદ્ધ અને બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિઓ, ઇડા, પિગલા અને સુષુમણાની માફક ભારતભરમા વ્યાપેલી છે હજારો વર્ષોના સહવાસથી એક બીજા ઉપર એક બીજાનો ઘણો પ્રભાવ પડ્યો છે વિચાર અને આચારના ક્ષેત્રોમા તેમણે એકબીજાના ઘણા ગુણદોષો અપનાવ્યા છે

જૈન સંસ્કૃતિની અહિંસાએ બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિને વધુમા વધુ અહિંસક બનાવી છે યજ્ઞોમા થતી હિંસાને જે કાઈ રોકનાર હોય તો તે જૈન સંસ્કૃતિની અહિંસા જ છે બીજા તરફ જૈન ધર્મ જેવા જ્ઞાતિવાદના વિદ્રોહી ધર્મમા સ્પર્શસ્પર્શના સૂચકારો, એ બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિની પરપરાના સંસર્ગને લીધે આવ્યા છે મૂર્તિપૂજા અને મૂર્તિપૂજામા સળવ વસ્તુઓનો ઉપયોગ એ પણ એ જ સંસર્ગનું પરિણામ છે બૌદ્ધદર્શન જે કે ભારત કરતા વિદેશોમા વધારે ફાટ્યું છે, છતાં તેના આચાર-વિચાર જૈન ધર્મ સાથે મોટે ભાગે મળતા છે તેમના સાધુઓ પણ ભિક્ષા લાવે છે માગલિક સભળાવવાની જેવી પરપરા જૈન સમાજમા છે તેથી જરાક જુદા રૂપે પણ તેવી જ પરપરા તેમનામા પણ છે

બે નિર્જીવ વસ્તુઓ જે એક બીજાની નજીકમા રહે છે તો તેમા પણ કંઈક પરિવર્તન થાય છે અજમાના ફૂલ, પીપરમિન્ટના ફૂલ અને કપૂર એક બીજાની નજીક આવે તો તેમા કેટલું પરિવર્તન થાય છે ? ત્રણે એક ત્રય તો એક બીજાનો ધનન્વભાવ ત્યાગીને પ્રવાહીરૂપ બની જાય છે અને એક

મુસાફરીમાં તમારો સફરવાસી ઉધર હાથનો હોય તો તમારે થોડું મથુ તો ખચ કરવું જ પડશે. પછી જામે તે તમે ઈચ્છી શકો કે અનિચ્છી કે પછી કચવાઈને કોઈ કે લહેરમાં આવીને પસુ કરવું તો જરૂર પડે જ

હા તો ખાટલુ ચાલ રાખો કે આપ જેની સાથે આસવા હો તેના જેવા થઈને જ આસવા પડશે. એક મુવક પોતાના સસરાની સાથે ગાયે છે તે જ મુવક ક્યારેક પોતાના પિતાની સાથે જતો હોય છે તો ક્યારેક તે પોતાના મિત્રની સાથે પણ ફરતો હોય છે ત્રણેની સાથે આસવાં તે કાંઈ દૂર રહીને આસવા નથી. જ્યાં તે ત્રણે આસવાં જતર હોય છે કે નહિ ? તમે તે અનુભવ પણ કર્યો કરો. ત્યારે તે પોતાના સસરાની સાથે જતો હોય ત્યારે તેના આસવામાં બોસવામાં અને દરેક જામતમાં વિવેક રહેશે હોય છે તે સમજો છે કે જો જરા પણ અવિવેક દેખાડ્યો તો પરખાઈ જઈશું. એટલા માટે તે વખતે તો જોવામાં પણ સખમ હશે, વાત કરવામાં પણ સખમ હશે, અને આસવામાં પણ સખમ હશે. માત્ર કે ઈર્ષાપથની ખૂંટી ચલાવી આસી રહો છે

પિતાની સાથે આસવામાં જો કે થોડું સખમ તો જરૂર હોય છે જ પરંતુ તે સસરા જેટલો નહિ. કારણ કે ત્યાં પરીક્ષાનો પક્ષ ઉપસ્થિત જ થતો નથી અને મિત્રની સાથે આસવામાં ? ત્યાં તો પૂછી જ નહિ. પણ કેમ બીજો જ રસ્તો આપી રહ્યા હશે અગિયે કાંઈક ભુલું જ નેઈ રહી હશે અને હાથ પણ મીઠા નહિ રહેતા હોય. પછી જીભ તો ક્યાં મીઠ રહે તેવી છે ? તેને માટે તો ક્રમેશાં પદરમી ઝોગર (સ્વાત્મ્ય દિન) જ છે હસાતો ખડખડાટ હશે તે ક્યારેક કાંઈ નટ (Actor) ની કે રૂત્ત (Dance) ની વાત આસી રહી હશે. (હસાહસ)

ત્રણ જુદી જુદી વ્યક્તિઓની સાથે આસવામાં ફરશે. દરેક પાપો ! જેની સાથે રહેશે તેના ગુણોને તરતમારમાં ખાવરી વિશર કરતી વખતે એક વખત મેં મારી નાંખે એક દસ્ય તેવું છે એક વખત એક પુત્ર ઉપરથી જામે જઈ રત્ના દના. તે વખતે એક રંગારી થે નિ પાણી પોરાવા નહીં પાને બાજો થેઈ પાણી પીનાં દનાં. તેવામાં તે રજાઈને પણ પાણી પીવાની ઈચ્છા થઈ એક જાણુ વાંકા વળી તે પણ પાણી પીવા મળ્યો. પણ વાસના જોળ માં થઈને નાં પણ મેં પાણીને લગાડીને તે પાણી પીતો હતો. મેં મારા સાથેના મુનિઓને કશું કે જુઓ આ સજનો રત્ન ! રાત-

એક કલાકાર માટીના પિડને સુદર કળશનું રૂપ આપે છે, અણુધડ પથરને છીણી અને હથોડા વડે સુદર હસતી મૂર્તિનું રૂપ આપે છે તેમ સત પણ એક કળાકાર છે તે માટી કે પથ્થરના નહિ, પણ જીવનના કળાકાર છે તે જીવનમાથી પુરાઈઓને કાઢી દૂર કરી, લક્ષાઈની મૂર્તિનું સર્જન કરે છે

જીવનમાથી પુરાઈઓને દૂર કરવી હોય તો સારા વાતાવરણમાં રહો. સારાની સાથે રહેશો તો સારાપણુ આવશે અને નદારાની સાથે રહેશો તો જીવનમા ખરાબીઓ આવશે, જે બગીચામા બેસશો તો સુગંધ પામશો, પણ જે ઉકરડા પામે બેસશો તો દુર્ગંધનો જ અનુભવ થશે

વાતાવરણની અસર માનવના મન પર જરૂર પડે છે ગાય અને ઘોડો વર્ષો સુધી એકબીજાની સાથે રહેવા છતાં એકબીજાનું અનુકરણ નહિ કરે પણ માનવીના સંબંધમા એમ કહી શકાય તેમ નથી કારણ કે તે અનુકરણશીલ છે તે બીજાના ગુણોને પણ લઈ શકે છે અને દોષોને પણ તે બીડી પીનારની સાથે રહેશે તો બીડી પીતા શીખશે અને અકીણ ખાનારની સાથે રહેશે તો અકીણ ખાતા પણ શીખશે

કજૂસની સાથે રહેશો તો તમારામા કજુસાઈ આવશે અને નિદ્રાખોરની સાથે રહેશો તો નિદ્રાખોરી આવશે, ઉડાઉની સાથે રહેશો તો ઉડાઉપણું આવશે અને ખાઉધરાની સાથે રહેશો તો ખાઉધરાપણુ આવશે પછી આખો દિવસ ખાવાની અને ઉડાવવાની વાતો જ યાદ આવશે મતલબ કે જેની પાસે કે જેની સાથે રહેવાનું હોય તેના જીવનની પહેલા પરીક્ષા કરો અને પછી તેનો સગ કરો

એક વખત લખનૌની બલરામ હોસ્પિટલમા એક છોકરાને રાખવામાં આવ્યો હતો તે ફક્ત માસ જ ખાતો અને પશુઓની માફક કરડવા માટે દોડતો હતો તેની ચાલ પણ વિચિત્ર હતી મનુષ્યની માફક પગે ચાલતાં પણ તેને આવડતું ન હતું તે હાથ અને પગ વડે, પશુઓની માફક ચાલતો હતો તે ખેલવી શકતો જ નહોતો તે ક્યારેક ઘરકતો અને ક્યારેક ચીડતો હતો આનું કારણ એ હતું કે જન્મ પછી, થોડા વખતમા ટ્રાઈ હિસક પણ તેને ઉપાડી ગયું હતું અને ત્યાર પછી લગભગ બાર વરસ સુધી તે ત્યાં પશુઓની સાથે ઉછર્યો હતો, પરિણામે તેનામા મનુષ્યને બદલે પશુની પ્રકૃતિ આવી ગઈ મનુષ્યની એક પણ વાત તેનામા ન આવી

કેટલાક દિવસ તેને મનુષ્યના સંપર્કમાં રાખવામા આવ્યો તો તેનામાં

ખીખમાં મળી જાય છે તો પછી ચૈતન્યશીલ એ જાત્રાઓ એકબીજાની નજીક વસે તો તેમાં કોઈ પરિવર્તન ન આવે એમ કેમ સંભવે ?

એ ઘેઘીઓ બાબુ બાબુમાં ટગિધી હતી એકમાંથી લલચુની તથા આવતી હતી અને બીજામાંથી કેસરની સુવાસ મહેકતી હતી. એક જામશે શુભરવ કરતો ત્યાં જાત્રાએ તેણે પહેલી ઘેઘીને પૂછ્યું કે તમે બન્ને એક જ જાતના કપડામાંથી બનેલી છો છતાં તમારી બંનેની વાસમાં જાટલો ભેદ કેર કેમ છે ? ત્યારે તેણે કહ્યું : જા તો સત્રનો રત્ન છે મેં લલચુનો સત્ર કયો હતો કેટલોક વખત આરામાં લલચુ બેસી હતું ત્યારે મારી બહેને કેસ તો સદાસ કયો હતો. તેના ફળ રૂપે બંનેની વાસમાં ભિન્નતા છે. એકમાંથી મધુર સુવાસ આવે છે ત્યારે બીજાની તથા કોઈને જમતી નથી.

વસ્તુ એક હોવા છતાં પણ શક્તિભેદ તેમાં કેટલો ફેરફાર થાય છે ! જળનાં બિંદુઓ એક સરખા જ હોય છે સ્વાતિ નક્ષત્રમાં પડતાં વર્ષાનાં બિંદુઓ સર્પનાં મુળમાં પડે તો ઝેર બની નય છે કેળનાં પાન પર પડે તો કપૂર બને છે અને એ જ બિંદુ જો છીપના સળધામાં આવે તો તેમાંથી મોતી બને છે માનવ પણ જેવા સંસ્કારોમાં પોષાય છે તેવા સંસ્કારોની અસર નીચે જ તેના જીવનનો વિકાસ થાય છે.

દીપકમાં તેજ પશુ છે વાટ પશુ છે પણ જ્યાં સુધી જ્યોતિર્ભવ પ્રતીપ્તો સંયોગ થતો નથી, ત્યાં સુધી તેમાં જ્યોત પ્રગટ થતી નથી. એવી જ રીતે માનવીમાં યાન છે વિદ્યાન છે પણ જ્યાં સુધી સ્વપુરુષનો સમાવેશ થતો નથી, ત્યાં સુધી તેનું યાન, સમજ્ઞાન રૂપે પરિણમતું નથી. એટલા માટે તે માત્ર યાન કહેવાય છે જેવી રીતે પારસમણિના સ્પર્શથી મેલું સુવર્ણમાં પ્લટાઈ જાય છે તેવી રીતે જ્ઞાન પણ સમજ્ઞતાનો સ્પર્શ પ્રાપ્તને સમજ્ઞતાનમાં પરિણત થાય છે.

સમજ્ઞતાન યાનમાં વૃદ્ધિ કરતું નથી. યાન તો એટલું જ રહે છે પણ પહેલાં એ યાન અધ્યાત્મિક હોય છે તેમાં સ્વરૂપને ઝોળખવાની કે સમજવાની શક્તિ નથી હોતી તેમજ સ્વભાવે સમજવાની તેની તૈયારી પણ હોતી નથી. એટલા માટે તે જ્ઞાન કહેવાય છે પરંતુ ત્યારે કોઈ સ્વરૂપના સ્વપુરુષની પામે ત્યાં પહેલે છે ત્યારે તેની દષ્ટિ બદલાઈ જાય છે દષ્ટિ બદલાતાં સર્વિ પણ બદલાય છે મિથ્યાજ્ઞાન સમજ્ઞતાન બની જાય છે સમજ્ઞતાનની પ્રાપ્તિમાં સ્વપુરુષનો સમાવેશ એ પણ એક મહત્વનું કાણુ છે.

એક કલાકાર માટીના પિડને મુદર કળાયતુ રૂપ આપે છે, અણુઘડ પથરને છીણી અને હથેણા વડે મુદર દસતી મૂર્તિનું રૂપ આપે છે તેમ મત પણ એક કલાકાર છે તે માટી કે પથ્થરના નહિ, પણ જીવનના કલાકાર છે તે જીવનમાયા યુરાધ્વોને કાઢી દૂર કરી, લક્ષ્યની મૂર્તિનું સર્જન કરે છે

જીવનમાયી યુગ્ધોને દુઃ કૃત્વી હોય તો સારા વાતાવરણમાં રહો. સારાની સાથે રહેશો તો સાગપણુ આવશે અને નકારાની સાથે રહેશો તો જીવનમાં ખગળીઓ આવશે, જે ખગળીયામાં એસશો તો મુગધ પામરો, પણ જે ઉદરડા પામે એસરો તો દુર્ગંધનો જ અનુભવ થશે

વાતાવરણની અસર માનવના મન પર જરૂર પડે છે ગાય અને ઘોડો વર્ષો સુધી એકબીજાની સાથે રહેવા છતાં એકબીજાનું અનુકરણ નહિ કરે પણ માનવીના સંબંધમાં એમ ટૂંકી ગદાય તેમ નથી કારણ કે તે અનુકરણશીલ છે તે બીજાના ગુણોને પણ લઈ શકે છે અને દોષોને પણ તે બીડી પીનારની સાથે ગહેરો તો બીડી પીના શીખરો અને અદ્રીણ ખાનારની સાથે રહેશે તો અદ્રીણ ખાતા પણ શીખશે

કનૂસની સાથે રહેશો તો તમારામાં કનુસાઈ આવશે અને નિદાખોરની સાથે રહેશો તો નિદાખોરી આવશે, ઉગાઉની સાથે રહેશો તો ઉગાઉપણું આવશે અને ખાઉધરાની સાથે રહેશો તો ખાઉધરાપણુ આવશે પછી આખો દિવસ ખાવાની અને ઉગાવવાની વાતો જ યાદ આવશે મતલબ કે જેની પાસે કે જેની સાથે રહેવાનું હોય તેના જીવનની પહેલા પરીક્ષા કરો અને પછી તેનો સગ કરો

એક વખત લખનૌની બલરામ હોસ્પિટલમાં એક છોકરાને રાખવામાં આવ્યો હતો તે ફક્ત માસ જ ખાતો અને પશુઓની માફક કરડવા માટે દોડતો હતો તેની ચાલ પણ વિચિત્ર હતી મનુષ્યની માફક પગ ચાલતા પણ તેને આવડતું ન હતું તે હાથ અને પગ વડે, પશુઓની માફક ચાલતો હતો તે બેલી શકતો જ નહોતો તે ક્યારેક ધૂરકતો અને ક્યારેક ચીડતો હતો આનું કારણ એ હતું કે જન્મ પછી, થોડા વખતમાં ઠાઈ હિસક પણ તેને ઉપાડી ગયું હતું અને ત્યાર પછી લગભગ બાર વરસ સુધી તે ત્યાં પશુઓની સાથે ઉછર્યો હતો, પરિણામે તેનામાં મનુષ્યને બદલે પશુની પ્રકૃતિ આવી ગઈ મનુષ્યની એક પણ વાત તેનામાં ન આવી

કેટલાક દિવસ તેને મનુષ્યોના સંપર્કમાં રાખવામાં આવ્યો તો તેનામાં

ધીમેધીમે મનુષ્યના મુજો ઊતરવા માંડ્યા તે ધીમેધીમે રેડથી ખાતાં શીખ્યો. થોડું થેડું બોલતાં પણ શીખ્યો છૂરકવાનું અને કરવાનું બધું થઈ ગયું. સાચી વાત એ છે કે માનવીનું મન કોરા કાપડ જેવું છે. ૭ રજમાં નાખે તે રજ ચડશે. પણ એટલું યાદ રાખજો કે જો એક વખત તેના ઉપર કોયે રજ ચડી ગયો તો પછી જીવનનો પ્રયત્ન બંધ કરો. પણ તેના ઉપર મુશળી કે એવો કોઈ બીજો ચારો રજ ચડી શકશે નહિ. એ પણ એક હકીકત છે. માનવીનું મન કોઈ એવી વસ્તુનું જનું છે કે તે બ્રહ્માઈને બદલે છુટાઈને જાય જાતીથી પકડી લે છે. પછી તેની સલાહ કરવી જાય મુશ્કેલ થઈ પડે છે.

તમે જાણતા હો છો કે બાલકોને કુવામાં નાખવી વખતે કોઈ ખાસ બળનો ઉપયોગ કરવો પડતો નથી. પરંતુ તેને બહાર કાઢવામાં તે બળમાં કુખી જાય એટલું જોર કરવું પડે છે. જાણી નીચે બેસીને નહાનારને જોતાં જાણી જાય છે. જીવનના પતનમાં કોઈ સમય લાગતો નથી. જાણી જાણે શક્તિ તે તેના હૃદયમાં જોઈએ છે.

ખોટા પ્રાસંગિક સરકારો જીવનનું જાડું જાડું પતન લાવે છે. તેને માટે કહેવા કે સાબળવાની જરૂર નથી. માણસને કોઈ પણ નિરાશમાં જાય. તેમાં કે બીજી પીનાં શીખવવામાં આવતું નથી. તેમ જ જન્મથી કોઈ ચોક્કસ ફેરમાં કે બીજી પીનાં શીખીને જ રમ્ય હોતું નથી, છતાં કહે કે તે આ વસ્તુઓ ક્યાંથી શીખ્યો? કહેવું પડે કે જાણી જાણી પ્રાસંગિક સરકાર છે. ૭ પ્રેમીએ તરફથી નાનાઓને મળે છે.

કુસરકારો બંધ થાય હોય છતાં પણ તે થાય છે એમ માની લેવી ઉપેક્ષા ન કરવી. એક ચમત્કાર જામર, મધના આખા વાસણને બગાડી મૂકે છે. ધૂળ ભારે પાણીમાં મળે છે ત્યારે પાણી તેનું ધોઈને સાફ કરતું નથી. પણ એથી જાણકાર પાણી મડુ થાય છે. એ જ રીતે જીવનમાં જ્યાં સુધી કંઈ જોડે છે ત્યાં સુધી ખરાબ સરકારોની જાસર જાય જાતીથી થાય છે. શરીર નજીક હોય તો જરાક ઠંડી પડતાં શરીર થઈ જાય છે અને જરાક ગરમી થાય તો શરીરમાં ઉષ્ણતા વધી જાય છે.

ત્યારે શરીર જાય તો તુરંત જાણ છે ત્યારે શરીરને ઠંડી કે ગરમીની કોઈ જાસર થતી નથી. તેની રીતે જો આત્મા સ્વસ્થ અને સ્વચ્છ હોય તો ખરાબ સરકારો નોડ તેના પર પડી શકે નથી. જીવનને દયા પળી ખાટા એ જાણના સમયે મળે પરંતુ, જો તે જાણી જીવન દેખ તેમાં જાણી હોય તો પાણી અને ખાટી તેને સમજી શકશે નહિ. તે ન તે ખાટીને

અનુરૂપ બનશે કે ન તો પાણીને અનુરૂપ તે તો સર્વ બીજોનું બીજ બની, સર્વનો સહયોગ લઈ પોતાનું સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ ટકાવી રાખશે અને વૃક્ષરૂપે આગળ વધતું જશે.

આ જ વાત વિશિષ્ટ આત્માઓની હોય છે જે ખરાબ વાતાવરણમાં રહેવા છતાં ખરાબીઓને પોતાનામાં પ્રવેશ કરવા દેતા નથી પણ પોતાના સારાપણના પરમાણુઓ દ્વારા ખરાબ વાતાવરણને સારું બનાવે છે ગોશાલક મહાવીર સમીપે રહો, તેથી તેની અશુભ વૃત્તિની અસર ભગવાન મહાવીર પર ન પડી પરંતુ ભગવાન મહાવીરની શુદ્ધતાના કારણે, ગોશાલક, જીવનના અત સમયે બદલાઈ ગયો. આ વાત એ વિશિષ્ટ આત્માઓની છે કે જેમણે વાસના પર વિજય મેળવ્યો છે પણ સર્વ સાધારણને માટે તો એ જરૂરી છે કે તે કુસન્ધારો અને કુસૌખ્યતથી બચે કારણ કે દુર્બળતાનો લાલ ઉઠાવો તે બહુ શીઘ્રતાથી આક્રમણ કરી શકે છે દૂધમાં સાકરનો સંયોગ થાય તો તે ગળ્યું થાય છે જ્યારે મીઠાના સંયોગે તે ફાટી જાય છે વાતાવરણમાં રહેલા કુસન્ધારો જીવનમાં સાકરનું કામ કરે છે, તે આપણા જીવનને મધુર બનાવે છે, સુવાસિત બનાવે છે.

આપ જાણો છો કે કાયલા વેચનારના હાથ કાળા જ રહે છે અને દૂધ વેચનારના હાથ સુવાસિત જેવા કાર્ય અને જેવું વાતાવરણ હશે, તેવા જ રંગ જીવનમાં આવશે મુબઈના કુશળ નાગરિકો સુસરકાર અને સત્પુરુષના સમાગમરૂપો સુવાસિત અત્તર વડે પોતાના જીવનને સુવાસિત બનાવે એ જ શુભ કામના.

તા. ૨-૮-૫૯

જૈન ઉપાશ્રય, - માકુ ગા.

ବିପ୍ଳବ - ଶିକ୍ଷା

આચારશુદ્ધિ પહેલાં વિચારશુદ્ધિની આવશ્યકતા છે કાર્યની પવિત્રતા તે પાછળ રહેલા વિચારોની પવિત્રતા ઉપર આધાર રાખે છે આને આચાર-શુદ્ધિ જાળવવા માટે ઘણા પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે લાખી પહેાળી સાધના, મોટી મોટી તપસ્યાઓ એ બધું જ આ આચારશુદ્ધિ માટે છે, પરંતુ આચાર પહેલાં વિચાર આવે છે કાઈ પણ ક્રિયા કરતા પહેલાં 'માનવી પોતાના મનમાં' 'એક લક્ષ્ય ધારી લે' છે તેના પર વિચાર-વિમર્શ કરે છે પછી જ એના આધારે ચાલે છે, માટે વિચાર જ કાર્યની ભૂમિ છે

વેદાણુ વડે હજારો માણસો નદી પાર કરે છે પણ ઘણી વાર તમને એમ સાંભળવા મળ્યું હશે કે, વેદાણુ બધું વળી ગયું અને તેમાંના મુસાફરો પાણીમાં ડૂબી મર્યા આવી બીના તમે અનેક વાર સાંભળ્યાં હશે તો આનો અર્થ એ થયો કે તરાવનાર છે તે જ વેદાણુ કર્યારેક ડૂબાડનાર પણ અને છે. તો આ દુષ્ટાંટનાની જવાબદારી કોના પર આવે છે ? કે સાધન આત્માને સિદ્ધિ તરફ લઈ જાય છે તે જ ક્યારેક ક્યારેક વચ્ચે જ જળપ્રવાહમાં ડૂબાડી દે છે તો એ માટે જવાબદાર કોણ ? ત્રાવતો નાવિક જો કુશળ ન હોય, એનું લક્ષ્ય સ્થિર ન હોય તો નૌકા બિધી ધણી જાય છે તેમ આત્મા જો અસાવધાન હોય, વિચારોના તરંગોમાં એણે પોતાની નૌકાને છોડી દીધી હોય, તો એ ભટકાઈ પડવાનો જ

દાન અને તપની સાધના શ્રેષ્ઠ સાધના છે પરંતુ શું ક્યારેય પણ તમે એવું બન્યું સાંભળ્યું છે કે, માણસ દાન દેવા છતાંયે નરકમાં ગયો હોય ? તમારો આત્મા આ માટે શું કહે છે ? આગમના પાના ઉથલાવો. તમને તેમથી જાણવા મળશે કે દાન દેનાર પણ કાઈ કાઈ નરકે ગયા છે. તપસ્વી સાધકની ગાડી પણ ક્યારેક બિધી વળી જાય છે. તમને સદેહ થતો

લાગે છે? કારણ કે જાજ સુધી તમે જાણતા આવ્યા છે કે ઘનથી તે સ્વર્ગના દારે પહોંચાય છે ને જાજે આ મહારાજ શુ કહી રહ્યા છે? પણ મારી વાત સાચી છે નાજમીએ ઘન ક્યું હતું ને? એક મહાન તપસ્વી સાધક એને દારે આવ્યા. એ ઇચ્છત તો એ પવિત્રતમ સતને પૂછ પોતાની જાતને ધન્ય જનારી લેત. ત્યાજની પવિત્ર ગજામાં પાપની કાઠીમાને ધોઈ શકત. પરંતુ એની અશુભ વિચારધારા જ એને પ્રુણપત્રે જતા રાખી રહી. એણે ઘન દીધું મુનિના પાત્રમાં કડવી વસ્તુ નાખી કડવો પદાર્થ તો વેદ પણ આપે જ છે. શુ કાઈ વેદે કાઈ મુનિ મહારાજને કહ્યું કરિયાતું નહીં આપ્યું હોય? જરૂર આપે છે પણ તેથી શું તે નરકનો પથિક મની જલે ખરે? કદાપિ નહિ. વસ્તુમાં કડવાશ બાંધે હોય પણ હૃદયમાં તો મીઠાસ જ હોય.

નાજમી પાસે હૃદયની મીઠાસનો અભાવ હતો. એના અણુએ સતને સતારે પિજલ્યા નહી તે પોતાની જૂલને કુપાવવા ખાતર તેમનો ઉપોગ કરવા ચાહતી હતી. તેણે વનગ્રાનું સાક જનાવ્યું હતું તેમાં મસાલે પણ ખેલો નાખ્યો હતો તાજુ થી પણ રસુ હતું પણ સાક તેજાર થતાં તેણે ચાખ્યું તો જલાણ કે વનકે તો કહ્યું છે બસ જા જ એની જૂસ હતી. પહેલાં વસ્તુ તેજાર કરી લીધી પછી ચાખવા બેઠી તમે તો કરી જાતી જૂર કરતા નથી ને? પહેલાં કાઈ જાજે ખોટો ભાવ મનમાં ડસાવી લેવો અને પછી એના આધારે મર્ચો કરવી, એ પણ એક એવી જ જૂસ છે પરિણામને પરીક્ષા વિના કાઈના અને પૂર્વગ્રહ નાથી લેવો તે પણ જુદાભાવનું કામ નથી. પહેલાં ખેડી ધારણા જનાવી લેવી અને પછી એ આધારે વ્યવ કરવી તે અપોગ છે કારણ કે મનમાં પહેલેથી જ ખેડી ધારણા જારી છે જાતી રિધતિમાં કાઈ પણ વસ્તુનો સાચો નિર્ણય થઈ શકાય નહિ. પહેલાં જોઈ અને પછી નિર્ણય કરવો.

નાજમીએ વિચાર્યું તો તેને પોતાની જ નીર જૂસ થઈ જણાઈ તેને પણ પરિવારના લોકો જમવા આવવાના છે આ સાક તેમના ભાણમાં જશે તે સીની સામે ખારુ અજાણતુ પ્રદશન થશે. તે જ સમયે પાપથી તપસ્વી સાધક ધમરુચિ! જા? એમની એક મહિનાની તપશ્ચર્યાનું ધરણ હતું નાજમીએ તેણે કે આ સારી તક છે સાધુ જાતી ગયા છે બધુ જ સાક એમના પાત્રમાં કડવી નાખી કદાંક દેહી જાવરી. સતને સતારે નહિ જોતાં એક કચરાપેટીની ડોળીએ એમને ઉપોગ કરવા ધાવો. પરિણામે

નાવડી ઊલટી ગઈ જેનો આશરો લઈ તે મુક્તિ લાગી પેંગલું ભરી શકતી હતી તે હવે આ કૃત્યથી નરકના દ્વારે પહોંચી ગઈ.

તરવાના સાધનો જેમને મળ્યા, તે સૌ શું તરી ગયા છે ખરા ? તરનાર તો અનંત છે, તો તરવાના સાધનો મેળવ્યા છતાં ડૂબી મરનારાઓની સંખ્યા પણ કંઈ ઓછી નથી કારણ શું ? કારણ કે તેઓને સાધન તો મળ્યા પણ તરવાની કળા તેઓ શીખ્યા નહિ.

જે ક્રિયા જોડે પુનિત ભાવનાનો સંબંધ જોડાઈ જાય છે તે ક્રિયા પણ પવિત્ર બની જાય છે મનના પવિત્ર સકલ્પો આસપાસના વાતાવરણને પવિત્ર બનાવે છે. તળાવમા એક કાકરો ફેંકો તો એની લહેરો ઊઠે છે અને એક પછી એક તે કિનારા સુધી પહોંચે છે તેવી જ રીતે આપણા મનના પરમાણુઓ પણ સમાજમા લહેરો બની આગળ વધે છે આ જ કારણ છે કે તીર્થંકર-દેવના સમવશરણમા સિદ્ધ અને બકરી સાથે સાથે બેઠી શકતા હતા બકરીના મનમા ભય રહેતો નહોતો કે સિદ્ધ તેને ભરખી જશે, તેમ સિદ્ધના મનમા એ કૂર ભાવ ઉત્પન્ન થતો નહોતો કે હું બકરીને ખાઈ જાઉં. બકરીના મનમા ભય નથી તેથી સિદ્ધ પણ પોતાની કૂરતા બૂલી ગયો છે આ છે એક પવિત્ર વ્યક્તિના પવિત્ર વિચારોનો પ્રભાવ.

તીર્થંકર-દેવનું સમવશરણુ તો તમારે માટે બહુ દૂરની વસ્તુ છે પરંતુ આ તો તમારા અનુભવની વાત છે કે જ્યારે તમે તમારા પુત્રને પ્યારથી એક થપાટ મારી દો છો, ત્યારે થપાટ ખાઈને પણ તમારું બાળક હસતું રહે છે, એને ક્રોધ આવતો નથી તેમ તે રોતું પણ નથી ઊલટું કદી કદી તો તે પ્રેમના આવેગમા તમને બાઝી પડે છે પરંતુ તમે જો ક્રોધે ભરાઈ એના કાનને પણ સ્પર્શ કરી લેશો તો જોગથી રડી પડશે કારણ કે પહેલા તમારા દિલમા પ્રેમ હતો, જ્યારે આ વખતે ક્રોધે એનું સ્થાન લઈ લીધું છે. વિચારોમા રહેલા પરિવર્તન ક્રેટલો ફેરફાર લાવી મૂક્યો. પહેલા થપાટ ખાઈને પણ બાળક તમને ચોટી પડ્યું હતું અને હવે ફક્ત અગુલી-સ્પર્શથી તે ચીસ પાડી ઊઠ્યું અને દોડી જઈને એની માતા પાસે ફરિયાદ કરી દીધી “મા, બાપુજી સારા નથી તે તો મને મારે છે” એની ફરિયાદ પરથી તો કદા દેવીજી તમારા પર નોટીસ બજારી દે છે કે જુઓ હવેથી બાળકને મારશો નહિ આપણે કંઈ દસ-વીસ દીકરા નથી શું તમને આ એક પણ ગમતું નથી ? બસ, જુઓ કેવું સ્વરૂપ લઈ લીધું આ વાતે ?

એ વિચારોનું ઊતરાણુ-ચઢાણુ એવું હોય છે કે, પ્રસન્નચન્દ્ર રાજર્ષિ

શ્રીમદ્ ભિનિદિય પહેલાં સાતમા નરકના દારે પહોંચી ગયા હતા તે ત્યાર પછીની શ્રીમદ્ ભિનિદિયમાં તેઓ સ્વર્ગને લાંબી મોક્ષ મુખી નેઈ પહોંચ્યા. વિચારોમાં પરિવર્તન થયું તેને પ્રિયુષો દેવદાસ ઉપર ચીંચી ગયા. । ।

મનુષ્યના વિચારોએ બધા હશે તો તે ઉપરજ સદાજે જેના વિચારો પતન થાય, એ તેની વ્યક્તિનું પતન થતાં વાર લાગતી નથી. ઠાઈ વ્યક્તિની મોટાપ અને નાનપણે ઠાઈ આપદ, એ તમારી પાસે નહીં, તમારી પાસે જે આપદ છે ને વડે તમે સર્વ વ્યક્તિને આપે છે-તે છે પેસી સોનાના મળથી તમે વ્યક્તિને આપે છે, જેની પાસે પીણુ-પીણુ મોતુ છે, તેવે વડે સમાન આપદથી ધર્મશાસ્ત્રમાં પણ તેને આશ્રણ આપવાની પ્રેરણા મળે રહેશે. જાહી પણ ને માન છે ને સામાન્ય સ્થિતિના મુદ્દાએ છે તેમને રસ્તે બીજો છે તેમની હોળ પછળ હશે અને જેઓ પૈસાદાર છે તેમને સાડુ તમે જેવો રસ્તો રાખ્યો છે કે તેઓ મોઢે આવવા જતાં બંને બેસશે કારણ કે તેમની પાસે પીણુ-પીણુ મોતુ છે.

દુઃખદાયક કે આવી અવસ્થા જ ખોટી છે સોનાના મળ વડે ઇષ્ટિ આપવે તે જમ્ની મૂળ છે કાણ કે સેતુ તે આખરે જડ છે ઇષ્ટિ આપવે હેતુ તે પ્રેમ સુવિચારોના મળ વડે આપે. જેના વિચારોના પરિચય છે જેના આચારમાં પરિવર્તન છે તેવી વ્યક્તિનું, તમારે સ્વાગત કર્યું નેઈએ પછી બહેનને તે ઠાઈ પણ કૃપમાં આવે, એના સ્વાગત સાડુ તમારે બધા થઈ જાય નેઈએ.

ભરત ચક્રવર્તીએ કાચ-સવનમાં દેવળયાન મેળવ્યું હતું તમે પણ કાચની સામે પ્રવિહિત બન્યો છો ત્યાં શરીરની સમવદ પછળ દેવે કમળ વીંટી લખે છે. આમિ કાચાકે તે-કાચ વણને સરખા કરવામાં જ વીંટણી પડે છે. અને શ્રી કદી ઇષ્ટની વીંટી ખોલાઈ નહીં હોય અને વીંટી તે કાચ કાર સુધા મૂળ થયા હશે પણ દેવળયાન દેશને આપ્ત થયું છે. પરંતુ ભરત ચક્રવર્તીને તો કાચ-સવનમાં દેવળયાન આપ્ત થયું હતું પ્રેમ તમે દેવદાસમાં બેસી ચાલ પીતા-પીતા, દેવળયાન આપ્ત કરોય? અને પછી મરુદનીએ કાચી ઉપર બેઠા - બેઠા, દેવળયાન મેળવ્યું હતું તો આપણી માવાએ મેદરમાં બેસી ચોપટીની કદી હવા ખાતાં દેવળયાન મેળવવાની પ્રજા રાજવી હશે ખરું ને? (સભામાં હસાહસ).

વિચારોની પરિવર્તન વિના સર્વકર્મ બલબલ છે. જેના વિચારોમાં પરિવર્તન છે એના કુ-અ-દરદ કુનિવાના કુાજ દરદ બની નખ છે કારણ

કે તે કોઈ સપ્રદાયનો માણસ નથી પણ વિશ્વનો માનવી હોય છે તારક મહેપુરુષ લેગવાન મહાવીરના કાનોમા એક અજ્ઞાન વ્યક્તિએ ખીસા દોક્યા તમા એ વાતને સાંજે અઢી હજાર વર્ષ વીતી ગયા તેમ છતાંય તે પ્રભુ તમા ના છવિત છે અને ન્યારે તે, સાલજવામા આવે છે ત્યારે તે સદ્ગુણ સ્વમાશીલ પ્રત્યે સાધકનું મન પ્રાધાતી નથી પડે છે. સાલજનારનું ક્ષિત દુઃખ અને કરુણા વડે ભરાઈ જાય છે પરંતુ શુ, અઢી હજારના લાખા કાળ-પ્રવાણમા આવી ખીસા ફરી ક્યારેય પાની નહિ હોયદ ના, ખાલી સ્મતેક ખીનાઓ બન્યા કરે છે રતલામમા એક બહેનતે કોઈએ પ્રસ્તક પર ખીસા દોક્યા હતા પણ એને કોઈ પણ યાદ કરતું નથી, અને લેગવાન મહાવીરને જ દુનિયા શા માટે યાદ કરે છે? શા કારણે એ કરુણ કથા સામે આવતા લાવુક મનમણી વ્યક્તિઓની આખો બીની થઈ જાય છે? એનો એક જ જવાબ હોઈ શકે કે તે વિરાટ પુરુષના પવિત્ર વિચારોનો જ એ પ્રભાવ છે.

એક પ્રશ્ન છે, વિચાર તો સૂક્ષ્મ છે તે બહારના વાતાવરણને કોઈ રીતે પ્રભાવિત કરી શકે છે? તમારો પ્રશ્ન ઠીક છે "પણ તમે" બંધો છો વિચારોના પરમાણુ હોય છે અને તે શુભ અથવા અશુભ ગમે તે જાતના હોય પણ એ વિચારો ન્યારે મનમા બેઠે છે ત્યારે તો આપણું શરીરમે તથા બહારના વાતાવરણને પ્રભાવિત કરી જાય છે - વૈજ્ઞાનિકોએ આ અંગે શોધ કરી છે તેમણે બતાવ્યું છે કે, હૃદયમા ન્યારે કોઈ ભાવની તીવ્રતા આવે છે, ત્યારે એમાથી જુદા જ પ્રકારની ગંધ ફેલાય છે. આપણે એને બંધી તકાળે નહિ કરણ કે, ધ્યાન-શક્તિ ઓટલી તીવ્ર નથી પરંતુ જે જે પ્રાણી-એને તીવ્ર ધ્યાન-શક્તિ પ્રાપ્ત છે તેઓ તો એને તરત અહણું કરી લે છે. આપણે આપણા મનમા ભયનો ભાવ આવે છે ત્યારે શરીરમાથી એક પ્રકારની તીવ્ર ગંધ નીકળે છે, જે ધણુઓ માટે અસહ્ય બની જાય છે એ જ કારણ છે કે જો ભયભીત બની કોઈ પશુની માસે પહોંચે તો એ બસકી બેઠે છે મે ક્યારેક તો મારવા પણ તૈયાર થઈ જાય છે પણ તમે જે નીડર બની તેમની પાસે જશો તો તેઓ ચૂપચાપ બેસા રહેશે, એમનામા કશી વિશેષ પ્રકારની હિંસ્યા નહિ દેખાય, તમે સાલજુ હશે કે જે વ્યક્તિઓ બહુ જ અચ્છા બનીને ચાલતી હોય છે, તેમને કયાક ને કયાક સાથ વીછીનો બેટા થઈ જાય છે.

એ તો તમારો અનુભવની વાત છે કે, ન્યારે મનમા ભયની ભાવના તીવ્ર રૂપે છે ત્યારે હૃદયના ધડકવાનો વેગ વધી જાય છે, રવાડા બેસા થઈ

જાત છે અને પરસેવો જ છૂટે છે આ છે આપણા વિચારોની શરીર પરની પ્રતિબિંબ. જો કોઈની શાવના હશે તો પણ શરીરમાં વિકૃતિ જાતી જાય છે. આંખો લાલ થઈ જાય છે વાણી અસ્થિર જાતી જાય છે હેઠમાં કપડો છૂટે છે ઈર્ષ્યાની શાવના આજે ડોક્ટરોનું કહેવું છે કે જ્યારે આ શાવના મનમાં આવે છે ત્યારે પિત્તાશયની ચેલીમાં એક જાતની દિસમાલ થઈ જાય છે અને એ ત્રણીમાંથી રસ ઝરવા લાગે છે

વીસમી સદીના યોગાનિકા યત્ર દ્વારા શોધ કરીને આ સંસ્કૃત જ્ઞાપક છે પરંતુ જ્યારેના અધિઓ હજારો વર્ષો પૂર્વે ધ્યાન અને નિદિધ્યાસન વડે અવરતી શાવનાઓને જાણી લેતા હતા. અગ્નિદેહમાં અધિઓએ જાણ્યું છે કે મનમાંના ચિત્તમાં જ્યારે કોઈ શાવના જળવાન જાતે છે ત્યારે શરીર માંથી એક પ્રાણસૂત્ર બહાર આવે છે આ જ કારણ છે કે રાત્રે ચોરને કેમતાં જ કૂતરા બો-બો કરવા લાગે છે ધરના છપરે એકી કોઈ કાચે બોલે છે ત્યારે તમે વિચારવા લાગો છો કે આજે કોઈ ડિલજન આવવાના છે. કોઈ અતિથિ આવે અથવા ન આવે પરંતુ રતેલીનું પ્રાણસૂત્ર વાહન મળે આકર્ષી જાય છે આ આજની જ નહિ પણ પ્રાચીન યુગની જાત છે આજે તો પત્ર આવવા તાર જાવી જાય કે અચૂક તારીખે અચૂક દેશમાં કેશમાંથી સમાચારથીઓ આવવાના છે તો મન કપી ડોકે છે કે એ પાછા ક્યારે જશે અને તેઓ જો એપરેશન કરાવવા આવતા હોય તો જાને વિચારે છે કે લાલ લપી નાખુ કે હમણાં યદુ સારી નથી, વરઘે બહુ પડે છે ડોક્ટર કહે છે કે હમણાં એપરેશન કરવું ઠીક નથી જાવી સે-સા વાતો લખી પણ નાખશો કે પેશા આવવાનું નામ જ ન લે.

પણ પ્રાચીન યુગમાં કાચક તો સખ્ત સાંભળે મન બેલી બ્રહ્મ કે કોઈ મહેતાન આવવાના છે તેમના આજમનના સમાચારથી મન પ્રસન્નતા અનભવતું હતું પણ રતેલી જામે આવે કે ન આવે પણ તેમના પ્રાણસૂત્ર તમને આજે છે તમે જો જાણો છો કે કાચો પોતાના ઈર્ષ્ય પોષણ સ્વપ્ન કરતો નથી. પરંતુ તેમને કમ્પની રેલીમાં રાખી આંતરિક પ્રભાવ વડે તેમનું પોષણ કરે છે કાચાને જો તાંબી હમણી લેવામાં આવે તો ઈર્ષ્ય નિષ્ક્રિય જાતી જશે. કાચાની રતેલ-ધારા જ એમનું પોષણ કરતી હોય છે.

ક્યાં સલામાં જો થી કાલાદલ મચી રહ્યો છે નોકર આવે છે તે જૂન પાડી કહે છે સાંતિ રાખો, પણ એનો અવાજ પેશા કાચકમાં સમાઈ જાય છે એની કશી અસર થતી નથી. સ્વપ્નસેવક આવે છે અને

શાંતિ જળવવા માટે વિનવે છે. લોકો સાબળે છે પણ કાલાહલ તો તેવો જ ચાલુ રહે છે પછી નેતા આવે છે તેમણે તો ફક્ત આગળી વડે સકેત કર્યો ને સૌ કોઈ શાંત થઈ ગયું અધ્યક્ષ આવે છે ને તેમને જોઈને વધુ સ્તબ્ધતા છવાઈ જાય છે એટલે એ નિશ્ચિત છે કે પહેલી વ્યક્તિએ તીવ્ર ક્રિયા કરી તો પણ શાંતિ ન થઈ, બીજા-ત્રીજાએ અલ્પ ક્રિયાઓ કરી જ્યારે ચોથાએ સૂક્ષ્મ ક્રિયા કરી પણ પ્રભાવ તો ક્રમે ક્રમે વિશિષ્ટ જ રૂપે પડતો રહ્યો આનું કારણ એ છે કે, જેની ભાવનાઓ શુદ્ધ હોય છે તેનું જ વ્યક્તિત્વ જનસમુદાયના હૃદય ઉપર પ્રભાવ પાડી શકે છે

આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રે વિચારશુદ્ધિનું મહત્ત્વપૂર્ણ સ્થાન છે તમારે આત્માના રાજ્યમાં પહોંચવું હશે અને તે તમે બધું તમારી સાથે લીધું હશે, પણ જો વિચારશુદ્ધિનો અભાવ હશે તો તમે આધ્યાત્મનો રસ માણી નહિ શકો સાચી રીતે વિચારવામાં આવે તો વિચારશુદ્ધિ વિના ધર્મ ટકી શકે નહિ એક ચિત્રકાર પાસે રંગની પીછી છે અને તે કળાવિદ્ પણ છે તેના ચિત્રો જાણે સજીવ છે આવો ચિત્રકાર પણ તેની કુશળતા ગમે તેટલી હોય પણ તે ગદા-મેલા કપડા ઉપર પોતાની હથેલી બતાવી શકશે નહિ કુશળ કળાકાર કદી આનું કામ કરવા તૈયાર નહિ થાય અને તેમ છતાં ય એ જો એવું દુઃસાહસ એડશે તો એનો બધો જ શ્રમ અને કળા વ્યર્થ નીવડશે કારણ કે એનો આધાર શુદ્ધ નથી તેવી જ રીતે માણસના મનની ભાવના જો પવિત્ર નહિ હોય તો તેના પર રચાતું ધર્મનું ચિત્ર પણ કદી સુદર બની શકશે નહિ શ્રમ કર્યો, ઉપવાસ કર્યો તેમ કઠોર સાધના પણ કરી, પરંતુ મનનું જો પરિમાર્જન કર્યું નહિ હોય તો બધી જ સાધના અર્થહીન નીવડશે

તમે વાસણ ઉટકો-માજો છો આપણી મુખર્ધની માનાઓ તો આ ઝઝટથી મુક્ત બની ગઈ છે ! આ કામને ઝઝટ માનો છો પણ રોટલા ખાવા એ ઝઝટ નથી વાસણ માળવા એને ઝઝટ માનો છો એટલે ઘાટી એક દિવસ જો હડતાલ પાડે તો તમારા માથે મોટો પહોર ઊતરી પડ્યો હોય એવું તમને થાય છે હા, તો તમે અથવા તમારો ઘાટી વાસણ એવા માજો છે કે બસ, મોઢું જ જોઈ લો અને દિવાળીના દિવસોની તો વાત જ કાઈ ઝોર, વાસણ માળ્યા અને કપડા પણ શુદ્ધ કર્યા જરા ગૂંદુ થયું કે, સનવાઈટ સાણુ ધસ્યો જ છે આ બધું સાફ કર્યું પણ મનને માળ્યું કે નહિ ? કે એને અશુદ્ધ જ રહેવા દીધું ?

માટે મનને સાર કરે તેમાં વાસના ઈર્ષ્યો અને ક્રોધના મેલને રૂઢેશ ન દે. જાન્યે જ્યાં વસો ઈજ્જા છે પણ મનની શી સ્થિતિ છે ? એ છે તમે જ જાણી શોહ ત્યાં તો વાસનાની એ દહી બગી પડી છે, અથવા શોષક ને દહી કરી મૂકે છે ત્યારે જો તમને ઘુસાતુ નથી તો પછી મનમાં ? હા ! ક્રિમ રહી જાય ત્યાં માફ ગમે છે ત્યાં મુઘી મનની ભવિષ્યતા કાલમ રહે છે ત્યાં મુઘી તમે સર્વજ્ઞ વિજ્ઞાની બનશો. પણ જોમી મનની પરિકલ્પ બેઠાઈ છે વિજ્ઞાન-મહેલને પણ અજાણે થતાં વાળ નાનિ લાગે.

એક 'ધ્યમતેની વાત છે રાવણે પોતાના સંધ્યાઓ પહેલે એક ઈસવ 'મૂકનો' ને કુ દિર્ઘિર્જન્ય મારે જવા ઈચ્છું છું. ધ્રુવાવ સાંભળી થોડાક મીન રવા ફેટલાકે હામાં હા પુરાવી થોડાકે વળી પેતાની નામનુરી નક્કી નુચિયામાં ; તથા જાતના પ્રાણીઓએ ફેટલાકે જ્ઞાત્યાઓમાં એટલું સ્વસ્થ હોતુ નથી કે તેઓ જન્માત્મને ઈચ્છેલાકે વિરલે કરી શકે. વિશેષ માટે પણ તલિકે સ્વસ્થની જરૂર હોય છે તેમાં પોતાના સ્થાવરતા ભોજ જાપ્તો છે છે. એકે સત્તાધારી સામે ઈરાવ મૂકવા ચારે ખસ બસા મોટા ભાગની તેજી રાખી. જાગળ વધવું પ્રેરે છે કારણ કે સત્તાના નશામાં તે પોતાના વિરોધીને હરેક રીતે ખલાસ કરીની કસિલે હતો હોય છે તેથી વિરોધ કરવા માટે પણ પોતાનાં કિનેની નસિ હોય સદુ તેવાર રહેવું જોઈએ.

પણ હા જન્યાર્થની વેળાએ મીન ધારણ કરવું તે જૂની રીતે તે પ્રોત્સાહન આપવા જેવું 'અર્જુન' સંક્રિત્ત્યામર્થ હોવા છતાં કાવના વિરલે ન કરવા તે કાઈ સતર્થમાં ભાગ ન ભેલા જેવું જ પડે છે.

રાવણના થોડાક સામીઓ ચૂર રવા તો ફેટલાકે હા માં હા પુરાવી જવા માણસો કઈ જ કામના હોતા નથી. કાણક તેઓમાં તેમને પોતાને કાઈ જ વિચાર હોતો નથી કાઈ સિદ્ધાંત હોતો નથી. તેઓ તે બીજાને ખુલે રાખી પોતાનું કામ કદાવવા માગતા હોય છે. આવા જ માણસોને સ્વાર્થી કહેવાય છે તેમની સ્થિતિ ભરખિયા મોટા જેવી હોય છે જેને ખાણીયુ હોતુ નથી જ્યાં જ્યાં પણ દળી પડે અને જીજી નાનું પણ દળી પડે. આવા માણસોને કહેશે કે કામડે કાળો તો પણ હામાં હા કહેશે અને કદાચિત્ત કહેશે કે કામડે. ધોરે-ધોરે છે ત્યારે પણ તેમને કહેશે, હા, અને જમુક રજાં સંભાળુ હોતુ ખતુ કે સત્કુચમાં કામડે મીળા હતા આવા માણસો ખતરનાક હોય છે એક વિચારને મીઠીમ પૂરુપુ ક્યાં જાનવરોને મારવા સૌથી વધુ ખતરનાક હોય છે તો એવું

જવાબ વાળ્યો કે, 'જગલીઓમા નિદા કરનારાઓ અને પાળેલામા મમ્કાના પોલીશ ખુશામત કરનારાઓ.'

રાવણના આવા ખુશામતખોર સાથીઓએ એના વિચારોનું સમર્થન કર્યું કારણ આવા માણસો પાસેથી દરેક સારા અથવા ખરાબ વિચારોનું સમર્થન જ મળે છે 'કાઈ' સિદ્ધાન્ત પ્રત્યેની વકાદારીને તો તેઓ જાણતા હોતા જ નથી વ્યક્તિ પ્રત્યે તેમની વકાદારી ત્યાં સુધી જ રહે છે કે, જ્યાં સુધી તેની દ્વારા એમનો સ્વાર્થ પોપાતો રહે એ પણ યાદ રાખવું જોઈએ કે ચાપલુસી અને વકાદારી એ બન્ને જુદી જુદી સીજો છે વકાદાર સાથી તમારા સારા વિચારોનું સમર્થન કરશે, પરંતુ જ્યારે એ જોશે કે તમે ખોટા માર્ગે જઈ રહ્યા છો ત્યારે એ તમારો વિગેધ પણ કરશે.

રાવણના સાચા વકાદાર સાથીઓએ એના આ વિચારનો વિરોધ કર્યો પોતાનો રાટલો મહીસલામત છે તો પછી ખીજનો રાટલો શા માટે છીનવવો જોઈએ ? મનુષ્યનો એ સ્વભાવ છે કે જ્યારે એના હાથમાનો રાટલો કાઈ જૂટવી લે ત્યારે તે ખૂણે બેસી, રડે છે પરંતુ જ્યારે એ પોતે જ ખીજનો રાટલો જૂટવી લે છે ત્યારે તે આનંદથી હસે છે સત્તાના નુશામા લાન ભૂલેલો રાવણ પોતાના સાચા સાથીઓના વિચારને શા માટે ગણકારે ? એણે કહ્યું 'તમારા જેવા નામદોની ક્ષલાહ મ્રમાણે ચાલુ તે, હું ત્રણ દિવસ પણ રાજ્ય કરી શકું નહિ.'

અને એ તો લડકા પંરે વિશાળ સેના સર્ધ દિગ્વિજય કર્યા મીકળી પડ્યો વીરતા અને ઉત્સાહથી સેના જ્યાં જ્યાં ગઈ ત્યાં ત્યાં એને વિજય મળ્યો સર્વત્ર રાવણની વિજયપતાકા લહેરાવા લાગી. રાવણની 'મહાન્મત' સેનાએ ઉત્તરે આવેલી કૂબેરની રાજધાની અલકા ઉપર આંધો માર્યો. રાવણની સેના સામે કૂબેરની સેના ટકી શકી નહિ. મોતના સૈનિકોને હતોત્સાહ જોઈ કૂબેરે પોતાના સેનાપતિને ઓલાવી સેનાને પાછા ફરવાનો આદેશ આપ્યો. કૂબેરની પાસે અશાલિકા વિદ્યા હતી. એના વેડે એણે અલકાની આરેય બાજુ અગ્નિને કિલ્લો બોમો કરી દીધો કાઈની તાકાત નહોતી કે આ જવાલાના કિલ્લાને પાર કરી આગળ મધી શકે. પ્રણિયમે રાવણની સેનાએ હથિયાર હેઠા મૂક્યા.

ગવણે મેનાનો ઉત્સાહને મદ થતો જોયો ને એ ચિતામા પડી ગયો. તે વિચારવા લાગ્યો કે હજુ સુધી તો મે સર્વત્ર વિજયપતાકા જ લહેરાવી છે અને અહીં જો આમ પરાજય મળશે તો પહેલા મેળવેલો વિજય પણ

પરાજન્યમાં પરિણમશે. તમે એવી રીતે કદી વિચાર્યું છે? કેટકેટલી ભૂમિ પર વિજય મેળવ્યા બાદ તમે બહી સુધી પહોંચ્યા છો તમે નિમોહ પર વિજય મેળવ્યો ત્યાંથી બાહરમાં બાબ્યા એન્દ્રિયથી બેઈન્દ્રિય, ત્રેન્દ્રિય અને ચતુરેન્દ્રિયમાં બાબ્યા ત્યાંથી વળી અસહી પચેન્દ્રિય પર આવી તે પર વિજય પ્રાપ્ત કરી સહી પચેન્દ્રિયમાં આબ્યા. સહી પચેન્દ્રિયમાં મરીણ-પરીણ નર્મ આવે છે ત્યાંથી પણ અગળ વધી તમે મનુષ્યભૂમિ ઉપર આબ્યા મનુષ્યમાં પણ કેટલીક એવી ભૂતિઓ છે જે ઉદ્દેશનુ અધ્યાસુ મનની ખાતી હોય ■ તેના પર પણ વિજય પ્રાપ્ત કરી તમે આશ્વત મેળવ્યું છે આવ ક્યા ઘેર અવતર્યા છો હવે જો અહીં દારણા તો સમગ્ર વિજય પરાજન્યમાં અદ્યાર્થ જશે. આગમ વાણી છે કે આત્મા ત્રાસ રૂપે જો હાનર સાચત્વી વધુ રહેતો નથી આવી સ્થિતિમાં જો તમે વિકારો ઉપર વિજય મેળવી લેશો તો પછી તમે સર્વત્ર વિજયી જ મનશો નહીં તર ફરી રમ્યવરની ભૂમિ તર જવું પડશે.

એક ભક્ત કવિએ કહ્યું છે ૧

અવ ન વની તો ફિર ન વનેગી

નરતન બારબાર નહીં મિલતા

તેરી સલામી મરમ મે મુલામી

ગુરુ પિતુ માત કો બાત ન માની

સનમી તોરી તોહે ફિર ન સમેગી ■ અવ ન વની તો

મહાકવિ સુરદાસ સંકેત કરી રહ્યાં છે આનવલેખા મૂલ જો તમે નહીં જાણો તો ખરેખરની દાર બશે. જીવનમાં જો સદ્ગુણોની સુવાસ બરી હશે તો જ્યાં જ્યાં સેના કરતાં પણ મોંઘી મનશે. નહીં તર પરાજન્યનાં આંસુ સિવાય બીજું કશું બાકી રહેશે નહિ.

રાવલુ વિચારે છે સર્વત્ર વિજય-દુકુળી ભગતી પણ હવે પરાજન્યની વેળા સામે આવી બેઠી છે પરંતુ વિચારવાનું તો એ છે કે રાક્ષસના મન ઉપર કુ ખતે જ્યાં બાર કાણે ધર્મો છે? કહેવું પડશે કે એના મનની તૃષ્ણાએ જ જ્યાં કુ ખતે આગતણુ આપ્યું છે નહીં તો શું એને લક્ષમાં રાહમાનો લાગે હતા? રાહદા તો જુ એ નામ અને પોરતા પણ ખાતો દેત તો ન કસી કમી નહેતી તનની જૂખ તો રાંધે હતી તે કશું થાગતી નહેતી પણ મન જખ્યુ હુ મનની જૂખ કઈ એવી વિચિત્ર છે કે તે જોમ ૭મ

તમે એને પૂરતા જશો તેમ-તેમ એમા વધુ ને વધુ ખાડો પડતો જશે. કોઈની પામે જો સો રૂપિયા હશે તો મન બોલી બીડશે, સોથી શુ બનશે, હજાર મળી જાય તો એકાદ નાની એવી હાટડી માડી દઈ કમી કેટલાની છે? નવસોની

હજાર જો મળી જાય તો મન માગશે, હજારથી શુ થાય, પચાસ હજાર હોય તો દુકાન પણ સરખો ચાલે હવે કમી કેટલાની છે? ચાલીસ હજારની છે પચાસ હજાર પણ જો મળી જાય તો મન કહેશે, લાખ થઈ જાય તો સારો એવો બગડો લઈ લઈએ, એક મોટર પણ લઈ લઈએ. હવે કમી છે પચાસ હજારની મનની માગણી જેટલી તમે પૂરી કરતા જશો તેટલો જ ખાડો તેમા વધુ પડતો જશે હા, એક જ વસ્તુ એને પૂરી શકે છે, અને તે છે ઇચ્છાનિરોધ ઇચ્છા પર અકુશ રાખશો અને પરિગ્રહને સીમિત બનાવશો તો પછી મન તમારી પાસે કશુ ય નહિ માગે

રાવણ પાસે અસીમ સપત્તિ હતી, પણ એની પાસે સતોષરૂપી સપત્તિ નહોતી તેથી તે ચિંતાની લહરોમા અટવાઈ પડ્યો હતો

આ બાજુ કુબેરની પત્ની હેમા બાળપણથી રાવણરાજ પ્રત્યે મ્નેહલાવ રાખતી હતી એણે શરમ તજી પોતાના પિતા પાસે પોતાની આતરિક ઇચ્છા પણ રજૂ કરી હતી એના પિતાએ રાવણરાજની પાસે હેમાના લગ્નનો દરાર લઈને દૂત પણ મોકલ્યો હતો, પરંતુ તે વખતે રાવણ દ્વિગ્વિજયની તૈયારીમા હતો તેથી તેણે ના પાડી દીધી એટલે વિવશ બની હેમાના પિતાએ એનો સબધ કુબેર જોડે બાંધ્યો હતો, હેમા રાણી બની કુબેરના મહેલમાં આવી હતી, છતાં ય રાવણને વિસરી શકી નહોતી એટલે રાવણને નગરીની બહાર આવેલો જાણી મહારાણી હેમાના મનમા એક દુર્ભાવના પેદા થઈ આવી એણે વિચાર્યું, રાવણ અત્યારે કંઠાર પરિસ્થિતિમા સંઘર્ષ કરી રહ્યો છે જો આવે વખતે હું એને સહાય કરું તો તે મને પોતાની રાણીઓમા સ્થાન આપવા તૈયાર થઈ જશે

એણે પોતાની દાસીને બોલાવી અને કહ્યું ‘હું આજે તને એક એવી વાત કહેવા માગુ છું કે મેં આજ સુધી કોઈને ય કહી નથી’ આ સાંભળી દાસી બોલી ‘મારા બહાલા અમામિની, જે વાત કોઈને કહી નથી તેવી વાત મને પણ કહેજો નહિ’ આ પણ મનની પવિત્રતા છે

દાસી લજ્જેન્દ્રીગણેન્દ્રી નહેનાં છતાં કવો સુદર જવળ આપ્યો એણે ।

જીજ્ઞે તે જીજ્ઞાની વાત સાંભળવામાં જ એટલો રસ લેવાય છે કે વાર્તા જાનવાર માટે જાનેક પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે તેને કહેવાર કુત્તે પારે દોસા છુ મારી ખાસેથી કદી કોઈની વાત બહાર ગઈ છે ખરી ? શું તને મારા બરોસો નથી ? જામ તેઓ જાનેક રીતે વાત કદાવરી, જીજ્ઞાની રહસ્યભરી વાતો જાણવાની જાણથી કિસ્મતવા શા માટે જાપણમાં જોવી જોઈએ ? જાને સાંભળનારે વાત જોઈ કાઢી તે જીજ્ઞાને પણ એ ક્યાં સુધી પહોંચે ? ખરે, માણસ બહાનનો હલવો પડ્યાવી મે છે, પોષ્ટિક રસાયણો પડ્યાવી લે છે પણ એનાથી જાવી વાતો પડ્યાવી ચકાતી નથી.

જા દાસીએ કહ્યું એવી વાત મને કહેશે નહિ પણ રાણીએ કહ્યું તમે ન કહ્યું તે મારું કામ પણ શી રીતે થાય ? તારા મારું એક બાલાકામ કરવાનું છે તારે રાવણના મુકામે જઈ રાવણને કહેવું કે તમે જો કોરની રાણી કેમને તમારી પત્ની તારીફે સ્વીકારે તે કેમ તમને જાણાઈ, જામનો મત જાણવી દેશે.

દાસી જા સાંભળી પડ્યાણ જોમ સ્નાનમાં બની ગઈ તેને મધુ અચર રાણીને જાવી અપવિત્ર બાવના ક્યાંથી જામી ? એણે નમતાપૂર્વક કહ્યું મહારાણી મને માફ કરો પણ જા ધરનો ઈતિહાસ ઉજાગવસ છે પણ જાવા ક્યાંથી જાણવું જીવન અરામ જઈ જશે ને જા ધરવી જાવી ઉજાગવસ જામરુ પર સાહી કોણઈ જશે જાને કુ જો જાવા કામમાં સાથ જાણુ તેમ મારી રાણીનો ઈતિહાસ પણ જાણી જશે. કારણ કે મારિત્તકીન બાકિત પ્રજે કોઈને, સમજાવતી હોતી, નથી એવા લોકોના નામ ઉપર લોકો સુમે, સુધી મજા-તિરકાતુ વરસાવવા રહે, છે.

પણ રાણીને દાસીની એક પણ વાત જામી નહિ. કારણ કે મોકને લીધે એના વિવેક-દીવડે જાણવાઈ જ્યો હતો. એ વાત નિમિત્ત છે કે જ્યારે જામમાં મોકનો પ્રવેશ થાય છે ત્યારે વિવેક-જુદિનો દીવો જાણવાઈ જાય છે મોક જામને દરવાજેથી પ્રવેશ છે તે વિવેક પાછાં દરવાજેથી જામી જાય છે એક દિવસ કવિ પણ કહે છે;

જાતુર જોર જોરી કરને ઘર મે જાવ છૂસ જાતા હૈ
જોતવ પ્રકાશ ઘર મે જિસસે તહ રીપક પ્રથમ જુલાતા હૈ ।
પહ મોહ જોર કે સજા હૈ; મરવેહ મોહ મે જાવ માતા હૈ
જામ રીપક કો પ્રથમ જુલા ફિર જામમાહ જુલાતા હૈ ॥

કવિ મોહની ચોરની સાથે તુલના કરે છે કુશળ ચોર ચોરી કરવા માટે ધરમા પ્રવેશ છે ત્યારે એનું પ્રથમ કાર્ય હોય છે, દીવાને ઓલવવાનું. જેથી તે અંધારામાં પોતાનું કામ કરી શકે આ મોહ પણ ચોરનો ભાઈ છે. જ્યારે એ મન-મદિરમા પ્રવેશ કરે છે ત્યારે સર્વ પ્રથમ તો એ જ્ઞાનદીપકને ઓલવે છે, પછી સદાચારરૂપી દોલત-ધનને ચોરે છે

રાણીનો વિવેક-દીવડો રામ થઈ ગયો હતો એણે ધમકાવીને દાસીને કહ્યું ‘હું તારો પાસેથી ઉપદેશ લેવા બેઠી નથી તારે જે આ કામ ન કરવું હોય તો ના પાડી દે પણ યાદ રાખજે, તારો આ નકાર તને બહુ ભારે પડી જશે તું અને તારુ આ બાળક આ દુનિયામા વધુ દિવસ ટકી શકશે નહિ’ સત્તા અને ભયની સામે દાસી નમી પડી, અને ગઈ રાવણ પાસે. રાવણ પોતાના મુકામ પર બેઠો-બેઠો વિજયની ચરચરતી દીવાલોના ભાવિ ઉપર વિચારી રહ્યો હતો.

દાસીએ અભિવાદન કરતા કહ્યું ‘આપ જ લોકાના સમ્રાટ રાવણરાજ છો ને?’ રાવણે સ્વીકૃત સૂચક માથું હલાવ્યું દાસી આગળ વધી ‘એમ જણાય છે આપ બહુ ચિતામા છો મને લાગે છે કે આપની ચિતાનું કારણ છે આ અલકાનગરીની ચારેય બાજુ સળગતી અગ્નિ-જ્વાલાઓ, જે આપને વિજયના સદેહમા લમાવી રહી છે. હું ઇચ્છું છું કે તમને હું આ બાબતમા મદદ કરું એક ક્ષણમા આ અગ્નિ કિલ્લો શાત થઈ શકે છે અને આપનો પરાજય વિજયમા પરિણમી શકે છે, પણ એ માટે આપે મારી એક શરત સ્વીકારવી પડશે’

રાવણને આ નારીની વાતમા કંઈક તથ્ય જણાયું વિજય એના મગજમા શાસન જમાવી બેઠો હતો. વિભીષણ સમાત રાજનીતિજ્ઞની શુદ્ધિ પણ જ્યાં હાર પામી હતી ત્યાં આ એક નારી વિજયનો રાહબતાવી રહી હતી, તેથી રાવણને એ વાતમા વિશ્વાસ બેસતો ને હતો છતાંય ઉત્સુકતા ખાતર એણે પૂછ્યું ‘વિજયનું વરદાન લઈને આવનાર તું કોણ છે? તારો જરા પરિચય તો આપ તારી શરતનું રૂપ કેવું છે એ સ્પષ્ટ કર શું કૂબેરરાજ વતી કોઈ સધિ-પત્ર લઈને આવી છો?’

દામીએ કહ્યું ‘હું કૂબેરગજની ગણી હેમાની દામી છું અને તેમની વતી જ આવી છું. હું સધિ-પત્ર લઈને આવી નથી સમર્પણ-પત્ર લઈને આવી છું સમન્ત અલકાનગરી તમારી થઈ શકે છે, પણ શરત એ છે કે

અલકાની પહેલાં અલકાની રાણીને તમારે પહેલાં તમારી રાણી બનાવવી પડશે. તમે જો એનો સ્વીકાર કરશો તો વિજય તમારા ચક્ષુમાં હશે.”

રાવણે જ્યુ સાંભળી લીધું એણે કહ્યું. બોળી દાસી, રાવણની જોડે આવી વાત કરતાં તને સરખ નથી આવતી? ચાલ રાખ, અલકા તે જ સહ પશુ ચાલી જામ અને મારે રાજ્ય છેડી વન-વનગમાં જવાનો પ્રસંગ આવે તો મેં રાવણ એને મનૂર કરશે. પરંતુ મહર્ષિઓ દ્વારા જાણેલી સદ્ગત્યારની રેખાનું ઉલ્લંઘન કરવા રાવણ કદી તૈયાર નહિ થાય. તું જઈ શકે છે અને તારી મહારાણીને રાવણની આ પ્રતિજ્ઞાની જાણ કરાવે.

દાસી નહું-તું મોટું લઈ પાછી વળી. એની ગતિમાં વિવાદ દેવે વિભીષણ સામેથી આવી રજો હતો. એ કળી મરો કે આ નારી જાતી વેળા પ્રસન્ન હતી અને હવે વળતી વખતે ઉદાસ થઈ લઈ જઈ રહી છે. રાવણ રાજે સત્તાના મહર્ષિઓમાં નારી-ગતિનું અપમાન તો નહિ કર્યું હોય ને? તે પાસે અપ્પો અને દાસીને પૂછતાં, દાસીએ વિવેક સંભળાવ્યું. વિભીષણે જોયું કે હું તો સત જની અહીં આવ્યો નથી. વિજય મેળવવો છે તે રાત્રિભિતો આજ મેં જો જ પડ્યો. તેણે હસતાં હસતાં કહ્યું. હું રાવણ રાજનો ભાઈ વિભીષણ છું અને એમનું બધું કામ મારા પર રહે છે. દુનિયાની વાત તેઓ ટાળી શકે છે પરંતુ વિભીષણની વાત એમણે અજાણ્ય કદી ટાળી નથી. તું ચિંતા ન કર, અને તારી મહારાણીને કહેને કે તમારું કામ જની મનુ છે વિભીષણ તમને આજથી જ પોતાની જાતી માનવા લાગ્યો છે. પશુ આ અસાધિકાના ઉપશમનનો મત તમારે જાણવો પડ્યો.

બોળી દાસી વિભીષણના વાક્યાવરણને સમજી ન શકી. કાવચિત્તિ પ્રસન્નતા મેળવી એ મહેલમાં ચર્ચા અને રાણીને કહ્યું. સમજાવે મેળવીને આવી જુ વિભીષણ તમને કાળી માની બેઠો છે. રાણીનાં સ્વપ્નાં જાણે એણે દાસીની સાથે અસાધિકાના ઉપશમનનો મત રાવણ પાસે મોકલ્યો. બીજો જ દિવસ રાવણની સેનાએ અલકા ઉપર આક્રમણ કર્યું અને કૂમેરરાજને કેદ કર્યો. અલકાનાં કાવતો ઉપર રાવણની વિજયપ્તાક લહેરો. કૂમેરના હાથ પર વીજળીના કરંટની જેમ આ બીનાની અસર થઈ તેણે વિચાર્યું. અસાધિકાના ઉપશમનનો મત મારી રાણી સિવાય બીજું કંઈ જાણતું નથી. મારું ધર જ હતું તો દોષ આપ્યો. કોને? જે પોતાના માન્ય છે તે જ પોતાને બિચારી દેવા લખર થાય તો એની હસ્તિયાદ કોને

કરવી ? સાચી વાત તો એ છે કે આપણને બહારનો કોઈ ભય નથી, ભય છે તો પોતાના ડહેવાતા હોય એનો જ કારણ કે પોતાનો જ માણસ પોતાને પાડવા કોશિષ કરતો હોય છે

એક કવિએ કહ્યું છે .

“ દુનિયા મહી ના છે છરી,
જે કાયને કાપી શકે, જુઓ કાયની હીરાકણી,
પોતાતણુ પોતે હણે
નહી અન્ય ધાતુ કાષ્ટ કે પાષાણુ કાપે લોહને,
જુઓ છીણી લોખડની, પોતાતણુ પોતે હણે ”

કવિએ કેટલું સુંદર કહ્યું છે ! અનુભવની ઓરણે કસાયેલી વાણી બોલે છે દુનિયામા એવી કોઈ ચીજ નથી જે કાયને સીધું કાપી શકે, પરંતુ કાયની હીરાકણી જ કાયને કાપી શકે છે લોહને કાપવા માટે લાકડું કે પથ્થર કામમા આવતા નથી, લોહની છીણી જ લોહને કાપે છે સાચી વાત તો એ છે કે પોતાનો પોતાને મિટાવે છે ગામનો કસાઈ ને લાખોપતિ બની જાય તો કોઈ વાણિયો જ માળા ફેરવતો હશે કે હે ભગવાન, આતું દિવાળુ કે દિ' નીકળશે !

વ્યાખ્યાન બહુ કડવું થઈ ગયું છે, પણ કવીનાઈન પણ કડવી જ હોય છે ને ! પણ મેલેરિયાનો તાવ જ્યારે ૧૦૫ ડિગ્રી સુધી પહોંચી જાય છે ત્યારે ગળા ગોળાઓ કામ લાગતી નથી એના માટે તો કવીનાઈન જ કામ લાગશે. કોઈ કે સાચું જ કહ્યું છે કે—

यह व्याख्यान नहीं, ये गोलियाँ हैं,
जो रोगी को की जाती हैं ।
ये खाने में कड़वी लगती हैं,
पर सारा ही रोग मिटाती हैं ।

દવા કડવી હોય છે તો પણ તમે એ લ્યો છો જ. ઇન્જેક્શન તીખા-તીખા હોય છે તો પણ તમે તે લ્યો છો મારી વાત કડવી ભલે લાગે પણ તેમા સત્ય છે આજે આપણા સમાજમા આવું જ જોવામા આવે છે, કે જ્યારે કોઈ આગળ આવે છે, કોઈ વિચારક મુનિ કોઈક લખવા બેઠો, એની કલમે કંઈ બાદુ કર્યો કે પુગણ પથીઓની દુનિયામા બાણે ધરતીકપ જ આવી જરો સમાજના કહેાતા રક્ષણહીન એને નીચે પાડવાની જ કોશિયો

કરશે, એને મિથ્યાત્વી-શ્રુતાચારી કહેશે. એનું કારણ છે મનની ઈર્ષ્યા-ને માઈની પ્રતિભાને જોઈ શકતી નથી.

સમય મલો સર્જાયો છે પ્રમાણ કહે છે હવે જસ કરો હા તે કૂબેર વિચારે છે એને મે પોતાના માન્ય હતા તેણે જ મારી નાખી કુખ્યા. હવે મને પોતાના કહેવાં ? આ જાણુ હેમા વિભીષણ પાસે પહોંચી અને કહ્યું તમારું કામ સર્જાયું છે હવે મારા કાર્યમાં વિશ્વળ સા મારે ? વિભીષણે કહ્યું રેવી ને સલાહ કુ મારા દુરમનને નથી આપી શક્યે તે તમને શી આપી શકુ ? સદાચારની પ્રવિત્ર રેખાનું ઉલ્લંઘન કરી માર્ગ ખસુ આજ સુધી શાંતિ પ્રાપ્ત કરી શક્યુ નથી. વળાં મીઠા વાત એ છે કે રાવણના મહેલમાં તમે તે સમાન પણ નહિ પામેા ને તમને અલક્ષમાં મનુ છે. માર નારીએ વચ્ચે મેં દિધાવી વાત કરવા લાગ્યું પણ તમે નહિ રહો મારે તમે ત્યાં જ રહો જ્યાં તમે હતાં. હેમા આ સાંભળી ખિન્ન થઈ બેઠી. તમે વીર છે તમે વચન આપ્યું હતું તેનું શું ? વિભીષણે હસતાં હસતાં કહ્યું કુ મારા વચન પર આ ? પણ મક્કમણ મે તમને મારા જાબી મનાવ્યાં છે કૂબેરને મારા સાર્થ જનાવીશ તેથી તમે મારા જાબી મની ચૂક્યાં છો.

વિભીષણ કૂબેર પાસે પહોંચ્યો. કૂબેર કારાચારમાં લેખાની સાંકે બધાએમો હતો. વિભીષણે કહ્યું સાર્થ કૂબેર, કેમ છો ? કૂબેર જવાબ આપ્યો. જાઈની આખી જાઈને જમારે કારાચારમાં બધ જુએ છે ત્યારે આ કારાચાર અને આ હાલસાકળે એની આખિને મમે છે ને ? કેમ સાર્થ સંબંધી વિગતણા કરી રહ્યા છો ?

વિભીષણે કહ્યું “કૂબેરરાજ” પણ યરમાવે નહિ એણે તે જ કહે કૂબેરની સાંકે છેડી નાખી એનું રાજ્ય એને પાછું વાળ્યું અને પોતાની વાણીના પ્રભાવથી મે હલ્લો વચ્ચે ને દુષ જીભો મયો હતો તેને પણ વિભીષણે દૂર કરી દીધા. વાત બહી સમાપ્ત થાય છે પરંતુ આપણે હવે એ જોવાનું છે કે રાણી હેમાના જીવનમાં આવી વિગતણા કેમ જીભી સર્જી એના જવાબ છે એની અપવિત્ર વિચારધારાએ એના જીવનની શાંતિ ભંગ કરી હતી મીઠા બાદ તમે જોશું કે રાવણને વિજય સાંપડ્યો અને તે સફળ મેળવી પાછો ફર્યો પણ તે ૮ રાવણ રામથી સા મારે પરાજય પામ્યો હતો ? એનું એકમાત્ર કારણ એ છે કે અલક્ષમાં એની પાસે વિચારોની ને પ્રવિત્ર

હતી તે રામની સામે રાખી નહિ એના વિચારો દૂષિત થયા પરિણામે એને રામને હાથે પરાજિત થવું પડ્યું

માટે જેના કાર્યો હશે તેવું પગિણામ આવશે. તેથી કહેવાયું છે કે .
 “ પરિણામે વન્ધ ” । જેના પરિણામ હશે તેવા જ આત્માબધ કરશે. આવકતા અહિં સા-અણુનતમાના અતિચારમા “ વન્ધે વહે ” પાઠ આવે છે જેનો અર્થ છે બાધવું અને મારવું તો શું કદી કોઈ શ્રાવક પોતાના તોફાની આળકને બાધે છે અથવા કદી લાકો લગાવી દે છે તો શું તેને અતિચાર લાગશે ? આગમ કહે છે, ના-નહિ, કારણ કે તે સમયે તેવા પરિણામ હોતા નથી માટે બાધવા અને મારવા છતાં પણ, “ વન્ધે વહે ” નો અતિચાર લાગતો નથી માટે વિચારોની પવિત્રતા જાળવો, વિચારોની પવિત્રતા આચારમા ઊતરશે પવિત્ર વિચાર અને પવિત્ર આચાર વડે જ તમે શાંતિના દર્શન કરી શકશો

દિનાક

૧૬-૭-૧૯૬૦

જૈન ઉપાશ્રય

કાદવાડી, મુબઈ

સતસાહિત્ય

- ૧ સસારસમુદ્રમાં સાહિત્ય એક દ્વીપ સમાન છે.
- ૨ સાહિત્ય આત્માનો રોગ દૂર કરવાનું અદ્ભુત ઔષધ છે.
- ૩ બિચુ સૌંદર્ય ધરનો ઉપદેશક છે.
- ૪ પહેલો નબર ઉત્તમ સ્નેહ રાખનારનો, અને બીજો નબર ઉત્તમ સાહિત્યનો છે.
- ૫ સાહિત્ય સત્ય અને સૌંદર્યથી ભરેલા જહાજ સમાન છે.
- ૬ સાહિત્ય યુવાવસ્થામાં માર્ગદર્શક છે, અને વૃદ્ધાવસ્થામાં આનંદદાયક છે

આજના પ્રવચનનો વિષય છે વિચારનો પ્રભાવ, માનવ, વિચારશીલ પ્રાણી છે વિચારની શક્તિ જ તેને પરજીવતથી છુટો પાડે છે માનવ કે પ્રજાની પાસે તેમના કોઈ સ્વતંત્ર વિચાર હોતા નથી અથવા તે તે વિચાર અનુસાર ચાલતાં પણ નથી તે ચાલે છે માત્ર હાથે આધાર, પણ માનવી વિચારવાન છે તેનામાં મનન કરવાની શક્તિ છે એટલા માટે તેને માનવ પદ મળે છે માનવ શબ્દની વ્યાખ્યા કરતાં પ્રાચીન ગ્રંથિ કહે છે —

મનનાત્ મનુષ્ય ।”

મનન કરવાની વિશિષ્ટ શક્તિમાં જ માનવની મહત્ત્વ રહેલી છે. માનવ જેવો વિચાર કરે છે તેવો અને છે અને જેવા તેના વિચારો હોય, તેવા બીજાને બનાવે પણ છે એક કારણ વડે બનાવતાં પહેલાં ધ્યાને વિચાર કરે છે પછી વિચાર મુજબ વસ્તુ નિર્માણ કરે છે એક ચિત્રકર ચિત્ર બનાવવા માટે પીછા કાઢ્યાં છે તે પહેલાં તેના મનમાં ચિત્રની રૂપરેખા આવે છે ત્યાર પછી જ તે ચિત્રમાં રંગ ભરવા સાથે છે સ્પષ્ટ આંખોને માટે હલુ ચિત્ર જન્મે હોય નથી પણ સૂક્ષ્મ દષ્ટિએ ચિત્ર તારે જ જતી ચૂકે છે કે જે ધ્યાને તેની રૂપરેખા તેના મનમાં ઉદ્ભવી જતી વાન મહત્ત્વરતા “ અહમાલે અલિય ના સિદ્ધાન્તુ અ જ રહ્ય છે

ચિત્રકરના માનસમાં કરુણા જતા કે મોહનુ જે ચિત્ર હશે તે જ પ્રમાણે તે, તેની પીછા અને રંગ વડે સાકાર બનશે. એટલે જેવા વિચાર હોય છે તેવું બનાવે છે તેવી જ રીતે જેવા વિચાર હોય છે તેવો માનવ બને પણ છે સાચું પૂછો તો માનવને બનાવનાર તેના વિચાર જ છે તેના શરણની કાલાઈ અને શુરાઈ તેના વિચારની કાલાઈ અને શુરાઈ પર આધાર

રાખે છે તમે સારા છો? એ મને ન પૂછશે તમારા વિચાર સારા હોય તો તમે સારા છો સારા હોવા માટે આખની પણ એટલી જરૂર નથી તેમ જીલની પણ જરૂર નથી કેમકે આધળા અને મૂર્ખાં માનવીઓ પણ લલાઈના ક્ષેત્રમાં ઘણા આગળ વધી ગયા છે. ભક્તિરસના મહાન કવિ સુરદાસ પણ અધ જ હતા છતાં કાવ્યકલા અને વાતસલ્યના તેમના ચિત્રો અજેડ છે લલાઈને માટે વિચારોની પવિત્રતા જરૂરી છે

વિચારોની પવિત્રતા જ કાર્યને પવિત્ર બનાવે છે તે સિવાય, પવિત્ર ગણાતી ક્રિયાઓ પણ અપવિત્ર જ જણાશે. શિકારની ક્રિયા કેટલી સુદર દેખાય છે! તે માટે પક્ષીઓને એટલું અનાજ નાખવામાં આવે છે કે તેઓ ખાતા ખાતા થાકી જાય છે શિકારી પોતે તેમની નજીક પાવુ જતો નથી, જરા અવાજ પણ થવા દેતો નથી અને ખીજા રાહદારીઓને પણ, ધીરે ધીરે ચાલવાનું કહે છે અને તે પણ માત્ર હાથના ઇશારાથી ખીજાની સાથે વાત પણ ખૂબ ધીમેથી કરે છે કેટલી સાવધાની છે આ? છતાં આજ સુધી કોઈએ પણ શિકારીને દયાળુ કહ્યો નથી તેની ક્રિયામાં દયા અને અહિંસા છે, પણ તેના વિચાર દ્યારસથી વિહીન છે તેમાં તો કઠોરતા અને ક્રૂરતાનું સામ્રાજ્ય છે એટલા માટે ક્રિયા પવિત્ર હોવા છતાં પણ ભાવનાની અપવિત્રતાને લીધે ક્રિયા પણ અપવિત્ર કહેવાય છે

વિચાર પવિત્ર હશે, તો આચરણ પણ પવિત્ર રહેશે કારણ કે આચરણ શું છે? તે માત્ર વિચારોનો છાયા જ છે વિચાર, ખીજ છે અને આચરણ ક્રૂણ છે દાડમના ખીમાથી દાડમ થશે અને નારગીના ખીમાથી નારગીનું ઝાડ થશે. ખીજ, અનુકૂળ તત્ત્વોને ગ્રહણ કરી તેને પોતપોતાને અનુરૂપ રીતે તૈયાર કરે છે તે જ પ્રમાણે વિચારના કણો પણ પોતાને અનુરૂપ તત્ત્વોનો આધાર લઈ, આચરણના અવરૂપમાં વિકસિત થાય છે વિચારની સરળતા, જીવનને સરળ બનાવે છે, એ વાતની આગમો સાદી પૂરે છે મનુષ્ય સીધો ભોમો રહી શકે છે તેને એ સરળતા કાણ આપી? જૈન સિદ્ધાંતોને પૂછો તો કહેશે કે તેના વિચારોની સરળતાએ જ તેના દેહને સરળતા આપી છે. પશુઓની દેહરચનામાં વક્રતા છે તેમનું મસ્તક પણ ક્યારેય સીધું રહી શકતું નથી કારણ કે પૂર્વજીવનના વક્ર વિચારોએ તેમના શરીરની સૌમ્યતાને હણી નાખી છે

કેટલા-કુતરાઓ મોટરમાં ફરે છે, તેમને દૂધ પણ મળે છે ડબલરોટી પણ મળે છે, કે જે કેટલાય માનવના બાળકોના ભાગ્યમાં પણ હોતી નથી.

છતાં પણ તેમને દેહ વડે મળ્યો છે તેનું કારણ એ જ છે કે પૂર્વજીવનમાં સત્યવત તેમણે ગરીબોની સેવા કરી હતી. જનતાઓનાં આંશુ લુહાં દરો પણ સેવા કરતી વખતે વિચારોમાં વક્રતા રહી ગઈ હતી. પરિણામે સેવાનાં ફળ તેને મીઠા સ્વરૂપે મળ્યાં પણ વિચારોની વક્રતાએ દેહની સરળતા ખોનવી લીધી. કમચકતે કહી મધુરતા મળી છે તેનો જવાબ મનને મોઢે પગડે તેવો હોય છે તેનું કારણ એ દરો કે તે પૂર્વજીવનમાં બધાની સાથે મીઠું બોલતો હતો. તે જીવનની મીઠાશો તેનો કંઈ જાણે પણ સાકર જેવો છે પરંતુ એ મીઠાશમાં આવોનો વક્રતા રહી હતી તેથી જ તેને કાંઈ રંગ મળ્યો છે.

દુપિત વિચારો એનાં હિયાલુઓ લઈને આવે છે તે જોતાં હૃદયમાં પહોંચે છે તેને એરી બતાવે છે. સુવિચારનું મધુર હિરણ્મયી મધુરતા કમળની મધુરતા કરતાં જરા પણ ઓછી નથી. તે પરિણામમાં લહે મનોહિત હેલ પણ તેની કમ સહિત મનોહિત નથી હોતી. રૂપકની ભાષામાં કહું તો દુર્વિચાર ધારસેટ તેણે છે કે જેનાં બે દીપાં પણ જો અંતરની શીશીમાં નાજવામાં આવે તો મુગધ, દુર્મતિમાં પથરાઈ જાય. સુવિચારના કણ મુલમુલ એસેન્સ જેવાં છે જેનાં બે દીપાં દુધમાં નાખતાં દુધનો સ્વાદ સૌરભ અને તેનું નામ પણ બદલી નાખે છે તેના મૂલ્યમાં અને માપમાં પણ ફેર પડી જાય છે પણ જ્યાં મૂલ્ય વધુ નહિ, તેમાં પડેલી સૌરભ છે.

વસ્તુ કામે નાની હોય, પ્રમાણુ કામે ઓછું હોય પણ જો તેમાં પરિત વિચારોની સૌરભ મળી જાય તો તે વસ્તુની કીમત વધી જાય છે. તો મોટા મોટા વેપારીએ છે. રાજા હજારો એક પણ લખ્યો છે. માટે કે કંઈક પાંચ હજારનો એક લખ્યો તો પાંચ હજારની કીમત ક્યાં છે? કમ્પ્યુ અને શાહીની કીમત તો પાંચ હજાર નથી જ ત્યારે કીમત ક્યાં છે? કંઈક એ એક લખ્યો તેમાં બાકીડા પણ લખ્યો અને નામ પણ લખ્યું અને નીચે સહી ન કરી તો શું નાણું મળી જશે? ના તો કીમત માત્ર સહીમાં જ છે એ જ પ્રમાણે વસ્તુની કીમત તેની પાછળ રહેલા વિચારોમાં સમાવેશી છે.

એક મુવક પરદેશમાં જાય ત્યાં માટે ગયો પહેલાંનું વખતમાં પૂર્વની વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવા માટે વિદેશીના વિદ્યાર્થીઓ સ્થાવર આવતા દેશ નાણાં અને તક્ષશિલાના વિદ્યાલયોમાં ભારતીય સંસ્કૃતિ જીવત હતી વિદેશીઓ બહોં આવીને પૂર્વની વિદ્યાની સાથે બહોંની સંસ્કૃતિને પણ

અભ્યાસ કરતા હતા આજે તમે તમારા છોકરાઓને વિદેશોમા મોકલો છો. તેની પાછળ તમારું ધ્યેય શું છે ? વિદેશોમા શું તે ભારતીય સંસ્કૃતિ કે જૈન દર્શનના પ્રચાર કરશે ? નહિ, નહિ ધનવાનના પુત્રોને ધર્મ કે સંસ્કૃતિની ક્યાં પડી છે ? એ તો વિચારે છે કે અમારો દીકરો અમેરિકાનું ધન લઈ આવે, પણ ધ્યાન રાખજો કે અમેરિકાની લક્ષ્મીની સાથે ત્યાની સંસ્કૃતિ પણ સાથે ન લેતો આવે

જે યુવક અમેરિકા ગયો છે તેનો મિત્ર તેને પત્ર લખે છે દસ પાનાં ભરીને તે કાગળ લખે છે છેવટમા તેની માતા પણ પોતાના અતરનાં હૈથથી ઉભરાઈને ચાર લીટી લખે છે કાગળ, પક્ષીની માફક ઊડતો અમેરિકા જાય છે અને તે યુવકના હાથમા પહોંચે છે તે પત્ર જોઈને, તેને પોતાની માતૃભૂમિની યાદ તાજી થાય છે મિત્રનો પત્ર વાંચે છે છેવટની ચાર લીટીઓ પર તેની નજર પડે છે તો તેનું હૃદય તેની માતાના વાત્સલ્ય અને અનુ-રાગથી ભરાઈ જાય છે ક્યારેક ક્યારેક, તેના કશ્ચાભિશ્રિત આસુઓ ઘની, તેની આખમાથી વરસે છે

આ શું ? મિત્રે દસ પાના ભરીને લખ્યા છે તેમા સમય પણ ખૂબ ખર્ચ્યો છે, ભાષા પણ સરસ છે, અક્ષરો પણ સુદર છે જ્યારે, માતાએ વાકીચૂકી ચાર લીટી લખી છે પણ તે ચાર લીટી તેના હૃદયમા કાતરાઈ જાય છે જ્યારે, દસ પાનાનો કાગળ હવામા ઊડી જાય છે તેનું રહસ્ય શું છે ? માની લખેલી ચાર લીટીઓમા તેનું હૃદય બોલી રહ્યું છે, જ્યારે મિત્રના પત્રમા તેનો અભાવ છે તે માતાનું હૃદય ક્યાંથી લાવશે ? એ પણ યાદ રાખો કે હૃદયમાથી નીકળેલી વાત જ હૃદય સુધી પહોંચે છે. પાણીની ટાકી જેટલી ઊંચી હશે તેટલી જ ચાઈ સુધી (નળ મારફતે) પાણી પહોંચી શકે છે જે વિચારનો ઉદ્ભવ મસ્તકમા થયો છે, તે મસ્તક સુધી જ રહી જશે પણ જે હૃદયમાથી નીકળે છે તે જ હૃદયને સ્પર્શે છે માના હૃદયમાથી નીકળેલી ચાર લીટીઓ પુત્રના હૃદયને સ્પર્શી જશે-ભરે તે ચાર જ હોય.

શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવ હતા તે રાજકુળમા જન્મ્યા હતા. મોટા મોટા રાજાઓની સાથે એસીને તેમણે મોજન કર્યા હશે પણ સુદામાના તાદુલમાં તેમને જે આનંદ આવ્યો, તે રાજમહેલોના રાજસી મોજનમા નહોતો આવ્યો ફેટલી કિમતના આ તાદુલ હતા ? અને તે પણ રાધેલા નહિ, કાચા ચોખ્ખા હતા, તેની આમ તો કિમત, એ પૈસા પણ નહિ હોય કારણ કે એ વખતે મોઘવારી નહોતી, તેમ વિદેશોમાથી ચોખ્ખા, મગાવવા પણ

નહોતા પાતા તમારી નજરે એ ચોખ્ખાની વાતે કાંઈ કિમત ન હોય પણ તેનું મૂલ્ય જાણવું હોય તો જુઓ તે પૂછો. તે કહેશે કે-તેની કિમત તમે નહિ જાણો શકો અને તમે તેનો સ્વાદ પણ નહિ જોળખી શકો કેમકે તમારી ખાસે એવું મિત્રનું હૃદય નથી કે જે સુદામાની મિત્રતાને સમજી શકે.

કિમતની પાછળ સહવિચારનો ચોખ્ખો હોય તો તેમાં માધુર્ય રહેશે. કિમતને આપણે જાનાજ કહીએ તો સહવિચારને મીઠું કહેવું પાડે. મીઠા વિના તમને કાંઈ પણ વસ્તુમાં સ્વાદ નહિ લાગે. ઘરમાં દાળ ખાતી હોય તેમાં મરચું પાણી હળદર લીલાં મરચાં ડાઘમીર મીઠા લીમડાનાં જનું જીવું નાખ્યું પણ મીઠું નાખ્યું જુલો ગયા હોઈએ અને તમે દાળજાદે ખાવા છો છતાં તે પહેલે જ ડાળીએ તમારું માથું ગરમ થઈ જશે. દોષ પર કાજુ રાખનારા પણ ખાવા પ્રસન્ન કેટલીક વખત એવા બેકાજુ જની જાણ છે કે જાણી પછાડીને જિભા થઈ જાય છે તમારા જેવા કાંઈક કુશળ કહે તો ઉપરથી કાંઈ નહિ બોલે પણ મનમાં તો જરૂર ચર્ચે કે ખાટસો વખત મોઝો પણ રીધતાં ન આવડ્યું !

એક માત્ર મીઠા વિના બધો સ્વાદ ફિલો પડી જાય છે એટલા માટે સુનરાલી શબ્દમાં તેને મીઠું કહે છે એ કે તેનો સ્વાદ ખારો છે અને એથી જ મહેલથી માંડીને સૂપડી સુધી તેનું સ્થાન છે ઉપકારનો જાણે આપકારથી સુકવનારાઓને કાંઈ મરચાં-કરામ કે સાકર-કરામ કહેવું નથી પણ નીમકકરામ કહે છે કાંઈ ઈમાનદાર નોકરને કાંઈ કુર્જન વ્યક્તિ તેના શેઠની સામે ઘવા કહે છે તો તે કહે છે કે મેં તેનું તમક ખાધું છે." તો શું તેણે માત્ર મીઠું જ ખાધું છે ? તેણે શું મીઠાના જ શટલા ખાધા છે ? ખરું કે બાતરીના નહિ ? પણ મીઠું જ-જીવ, એ સરકૃતિનું પ્રતિક જની તમ છે પશ્ચિમ લાગે છે કે-મીઠું જ દેવતાઓનો સવથી પ્રિય પદાર્થ છે. હુનાનના વાસ્તીકિ હોમરે મીઠાને દીવ્યરસ કહ્યો છે દક્ષિણના રામાયણ તેને રામરસ કહે છે બીજો તેને જીવનરસ કહે છે.

બોજાનામાં મીઠું ખનિવાય છે તો સદામારમાં સહવિચાર આવસક છે અને મને તેટલી સાધના કરવામાં આવે અને તેટલાં યત્ન કે ઉપવાસ લાગે કરવામાં આવે, પણ એ તેમાં તમારી શાવધારા ન રહી તો તેમાં રસ નહિ આવે. તમારો પોતાનો આત્મા જ તેમાં માધુર્ય નહિ અનુભવે. ઉત્પાદ કરવા છતાં પણ તેનો આત્મિક આનંદ તમને નહિ આવે. કાલ વિનાની લાંબી તપ-સાધના કરી આલીસ કે પચાસ જેટલા ઉપવાસ સુધી પહોંચ્યા,

જેનારાઓ તમારા તરફ શ્રદ્ધાથી જોવા લાગ્યા, તમારાં તપસ્વી ચરણોમાં મસ્તક ઝુકાવવા લાગ્યા—આ બધું ભલે હોય, પરંતુ ન્યા સુધી તેમા તમારો આત્મા મળ્યો નથી, ત્યા સુધી, તમે તેને ભૂખમરો સમજજો, અથવા તેને પ્રસિદ્ધિનું સાધન માનો તો ભલે તમને પ્રસિદ્ધિના પુષ્પો મળી શકશે લોકોનાં વાહવાહ ભલે મળે, પણ આત્માને તેમાથી પ્રકાશ નહિ મળે

હું તો કહું છું કે, વાહવાહ માટે કરવામા આવતી તપશ્ચર્યા તમારે માટે મોઘી પડી જશે જે તપ વડે તમે તમારા અનંત જન્મોના વિકારોને દૂર કરી શકો છો, તેનાથી માત્ર લોકોની વાહવાહ મેળવીને અટકી જવું એ કોઈ બુદ્ધિવાળાનું કામ નથી આ તો રસગુલ્લા માટે હીરાની વીટી આપી દેવા જેવું છે તમારો છોકરો હીરાની વીટી આપી આવે અને શેર બશેર રસગુલ્લા લઈ આવે તો શું તમે તેને ધન્યવાદ આપશો ? કોઈ પણ સમજી બાપ પોતાના પુત્રના આ કામને વખાણશે નહિ

આ જ વાત દાનની છે માનને માટે આપવામાં આવતું દાન એ દાન નહિ, પણ એક જાતનો વેપાર છે તેવા દાનથી તમે આરસની તકતોઓ ચોટાડાવી શકશો, પ્રમુખપદની ખુશીઓ પણ મેળવી શકશો, ગળામા ફૂલના હાર પણ પહેરી શકશો, અને ફાટાઓ છપાવી શકશો પણ તેમા દાનનું જે માધુર્ય છે તે તમને નહિ મળી શકે

દેખાવને માટે પાળવામા આવતા શીલની પણ એ જ વાત છે જે ઉદ્દેશને માટે તમે કરો છો, તે જરૂર સફળ થાય છે દેખાવને માટે તમે સદાચારનું વ્રત લીધું હોય તો દેખાવ જરૂર થઈ શકે છે, તો પછી તેનાથી વધારે તમારે શું જોઈએ ? પણ ખરેખર જે આમ હોય તો તે દુષ્કર્મની વાત છે મને એ વાતનું દુષ્કર્મ નથી કે તમારા ગળામા પુષ્પહાર પરાવાય છે કારણ કે મને તમારી ઈર્ષ્યા નથી, એ વાત તો તમારો આત્મા પણ કબૂલ કરશે દુષ્કર્મ તો એ વાતનું છે કે તમારી મહાન સાધના એજે જઈ રહી છે એ સાધનાનું તેજ ડમી ન થવું જોઈએ.

આ બધાનું કારણ શું છે ? વાત દીવા જેવી સ્પષ્ટ છે આ બધાની પાછળ, તમારી સાચી વિચારધારા કામ નથી કરતી હું કહું છું કે તમે કલાકાર બનો તમારી પાસે એવી કળા છે કે જેના વડે આજુમાથી સુમેરૂ અને સુમેરૂમાથી આજુ બનાવી શકાય છે સંકૃત્યની અનુમોદના કરીને તમે આજુ જેવા કાર્યને સુમેરૂ બનાવી શકો છો શાળાભદ્રની વાત તો તમે સાલળા છે સાલળતા સાલળતા તમારા વાળ પણ ધોળા થઈ ગયા તેમણે એવું જ

ઠપુ દુ સુપાત્રને ખીર વઢોરાવી હતી. ખીર તે તમે પણ જાનેશ્વર પાત્રમાં વઢોરાવી હશે. પણ શાળીબદ્ધે બાલુનો સુમેર જન્યવી કીધો. તેની પાછળ સુદર બાવના કામ કરી રહી હતી મુનિજીવન પ્રત્યે હિતકંટ અનુચિત વહેતો હતો એ શુભ બાવનાના પ્રવાહો નાના સરખા ગીતો વિસાળ વૈભવ રૂપ આપ્યું અને પુણ્યનું કાર્યપદની છાયા તેને મળી અને તેનાં મીઠાં ફળ પણ

સદ્ગુણની માત્ર અનુમોદના પણ જીવનમાં નવી ચમક સર્જી આવે છે તમે જાણો છો કે જળભર મુનિની સાથે હરણુ પણ પાંચમા દેવલોકમાં ગયું તેણે ન તે બાવનાનાં કાંઈ વત (દેશવિરતિ)નો સ્વીકાર કર્યો હતો જ્યાં પણ તે સ્વર્ગમાં જઈ શક્યુ આજે બાલુને સુમેર જન્યવવાની કળા છે

દુષ્કૃત્યની પાછળ પશ્ચાત્તાપની ભાવધારા સુમેર જેટલાં પાપને બહુ જેટલાં જનારી શકે છે રાજ્ય પ્રદેશીના જીવનની વાત તો તમારાથી જાણજ્ઞી નથી. કાણુ શાહી જેવું જીવન આરસ જેવું બિજળું બની ગયું અણુક કમોની બેડીઓ શુભમાં ફેરવાઈ ગઈ કમો તેને સુમેરને બાલુમાં નદશવળી કળા સાખ હતી.

સદ્ગુણની પાછળ રહેલી સુવિચારની ધારા બાલુનો સુમેર જન્યવે છે. પછી વસ્તુ ગોણુ બની છે વ્યક્તિનું હૃદય જોવાય છે

એક વખતની વાત છે મહાન કબાસ પાસા જ્યારે ટુર્કી (Turkey) ના રાષ્ટ્રપતિ હતા ત્યારે એક વખત દેશમાં રાષ્ટ્રપતિની જન્મતિ સમારોહ ઉજવવામાં આવતો હતો દેશના ધનવાન નાગરિકોએ પોતાના રાષ્ટ્રપતિને સરણે લાખો રૂપિયા ધર્મો. સારાં પાટનગરમાં ધનધમાટ થઈ ગયો હતો. આરે તારક ઉત્સવનું વાતાવરણ હતું ઉત્સવ પૂરો થવા પછી રાષ્ટ્રપતિ, પોતાના જીવનમાં આવી ગયા થોડા વખત પછી એક જર્જરિત શરીરવાળો ૪૯ રાજસવનની નજીક આવ્યો. તે જાદુ જતો હતો ત્યાં પોલીસ તેને ફરિયાદો રોક્યો. તેણે કહ્યું—સરજેન, હું આપણા રાષ્ટ્રપતિ આરે જન્મદિનની કંઈક એટલે ખરવા આવ્યો છું

પોલીસે કહ્યું—દેખતો નથી કેટલી રાત થઈ ગઈ છે? સમારજ તો ક્યારનો ૫ પૂરો થઈ ગયો. દવે તું ક્યાંથી આવ્યો?

૪૯, મજતો મજતો બોલ્યો—સરજેન, આર કર ને. હું વીસ મહિસ દુરથી પત્રે મોકલ્યો મોકલ્યો આવ્યો છું એટલે મોડું થઈ ગયું

પોલીસે કહ્યું—આર એ જોવાનું નથી કે તું કેટલા મહિસથી આવ્યો છે ન બનીશી.

વૃદ્ધની પવિત્ર લાવનાના મૂલ્યની પોલીસને શી ખબર પડે ? કોઈના હૃદયની પવિત્રતાની ખબર લાલ-ચળરખી શાહી (Red Tapism) પાસે નથી - તેના મનથી કિંમત છે કાર (Motor car) વાળાઓની. એકારેની તેની શી કિંમત હોય !

આજે પણ કંરવાળાઓની જ કિંમત છે તમે પણ મોટરોવાળાઓનું જ સન્માન કરો છો તમે દુકાને બેઠા હો અને કોઈ મોટરમાથી ઊતરીને, દુકાન તરફ આવે તો તમે ઊભા થઈ જશો અને હાથ લાવ્યા કરશો પણ કોઈ ગરીબ આવે તો હાથ લાવ્યાવશો ? નહિ કેમકે એ નકામું છે

આ વૃદ્ધ પણ કાર વિના આવ્યો હતો એટલા માટે તો તેને રાજ-ભવનમા પ્રવેશ નહોતો મળતો પણ પ્યારીમા ઊભા ઊભા રાષ્ટ્રપતિ આ બધું સાલળી રહ્યા હતા વૃદ્ધની વાત સાલળતા જ તે તુરત સીધા ઊતરીને નીચે આવ્યા તેમણે તે વૃદ્ધના શરીર તરફ ન જોયું, તેના મેલા કપડા તરફ પણ ન જોયું તેમણે તેની અદર રહેલ આત્માને ઓળખ્યો ખૂબ સ્નેહથી તેને ભેટયા અને પૂછ્યું-‘શું લાવ્યા છો આ સેવકને માટે ?’

રાષ્ટ્રપતિના સ્નેહનો સ્પર્શ પામીને તે વૃદ્ધ આનંદિત થઈ ગયો તેણે માટીનું એક કાળું હાડલું આગળ ધ્યું અને કહ્યું-‘હું અમારા રાષ્ટ્રપતિને માટે તામ્બુ મંધ લાવ્યો છું’

રાષ્ટ્રપતિએ તેમાથી એક આગળી ભરીને જીલ ઉપર મૂક્યું, અને બીજી આગળી ભરીને તે વૃદ્ધના મોમા મૂક્યું પછી તેને પોતાની મોટરમા બેસાડીને તેના ઘર સુધી મૂકી આવ્યા

મંધ કેટલું મીઠું હશે ? પણ એ મીઠાશ, મંધની નહિ, હૃદયની છે, જેમાં મંધ કરતા પણ વધારે મીઠા પવિત્ર લાવો રહેલા છે મૂલ્ય પણ લાવનું છે. ગોડાઉનમા માલ ભર્યો હોય અને બજારમા લાવ વધી જાય, તો નાણા, બમણા કે ચારગણા થઈ જાય છે ચહેરા ઉપર નવી રોનક આવે છે પણ જો માલ ભર્યો હોય અને લાવ બેસી જાય તો ચહેરાનું નૂર ઊડી જાય છે. તેની જ રીતે ધાર્મિક સાધનાઓમા પણ લાવનું જ મૂલ્ય છે લાવસહિત કરવામા આવતી ધાર્મિક ક્રિયાઓ, દાન, શીલ, તપ ત્રણે અલ્પ ભલે હોય પણ તેની કિંમત છે પણ જો તેની સાથે સદ્વિચારનો સુમેળ ન હોય, તો તે પાણી વિનાના મોતી છે મોતી હોય પણ તેમા પાણી ન હોય તો પછી ઝવેરી તેની કેટલી કિંમત આકશે ?

દાનપિ ત્રણ તો બળત્કારે પણ થઈ શકે છે પણ કાવ ઈન્કાર થઈ છે તે કદી બળત્કારથી થઈ શકતો નથી સાચુ પૂછો તો થઈ બળત્કારથી થતો જ નથી, તે તો અતરની થીજ છે અને અતરની પ્રેરણાથી જ તેનો જન્મ થાય છે

દાન આપ્યું ખરુ પણ જો તે આપવાની કાવનાથી ન હોય તો તે દાન નથી. એમ તો કહો પણ આપે છે તો પછી તેને પણ નિર્જરા થી જોઈએ. પણ તેને કદી નિર્જરા થઈ શકતી નથી કારણ કે તે જડ છે તેમ, જડ મનથી કરવામાં આવેલ દાન પણ કહીને ચાન જેવું છે દાનની સાથે લક્ષ્મીની મમતાનો પણ ત્યાગ થવો જોઈએ. દાન આપનારને પૂછો કે-તમને લક્ષ્મી ત્યાગ્ય (તજ્યા યોગ્ય) લાગે છે કે નહિ? અણચળ પાશન કરનારને પૂછો કે-તમને વિશ્વ વિષયના જેવો લાગે છે કે નહિ? તે વિના વાસનાનો દોરતમને માંથી રાખજો અને તપસ્વીઆત્માને પૂછો કે એ, તપસ્વી! છે ઉપરની તમારી આસક્તિ ખરી કે નહિ? પૌંડસિક સુખોની રમણિય તમારે માટે એ જ થઈ કે નહિ? તે વિના તપ માત્ર કાશાકષ્ટ બની રહેશે. કેહ ઉપરથી મમતાનો ॥ બંધ તોડી-છોડી કેહાતીત સાથે સમતાનો ॥ સ્વ બંધ ભેદવો એ જ તપનો પ્રાણ છે તે વિના તપ તેજની બનશે.

સચ્ચારમાં રહેનાર વ્યક્તિ લક્ષ્મીની તરિયાત ખતુભવે એ સર્જવિત છે આશિર મોહના ઉજ્જને લીધે મોગેનો ત્યાગ દુ ખદાય લાગે એ પણ સર્જવિત છે. તો હુમ્મ વેદનીય સહન ન થઈ શકવાથી તપની સાધના ક્યોર લાગે એ પણ સર્જવિત છે પણ જોવાનું એ છે કે તેની પછળ તમારું માનસ શુ કહે છે જો તમારો આત્મા તેમાં તમારી દુર્ગતતા માનતો હોય તો તે જૈનશાસ્ત્રમાં તમારુ સ્થાન છે પરંતુ, જો તમે એમ માનતા હો કે તપ કરવું એ જૂને મરવા જેવું છે જૈનશાસ્ત્રમાં તમને ક્યાંય પણ સ્થાન નથી. કારણ કે આ વિચાર જ તમારા તપના તેજને ખાઈ જાય છે.

લક્ષ્મીનો મોહ દાનની કાવનાનો નાશ કરે છે ત્યારે શીકનો સુવાસિન કાવ લાગ્યાને મેદી નાખે છે સ્વાદની લોહુપતા તપના પ્રભાવને ખતમ કરી નાખે છે કોઈ દુર્ગમાં સો રૂપિયા આપવાનો વિચાર થયો પરંતુ સંપત્તિની મમતા ખાડે આવી અને લગ્યાતા લાગે રોકાઈ ગયા એમ જ્યારે, વિચારનાં પુષ્પ ૭ કરમાઈ ગયાં પછી સત્કૃતનાં ફળ ક્યાંથી મળશે!

એક દીવો જુઝાઈ રહ્યો હતો કોઈ વાગને માટે ઘાસુ કોઈ દેવને માટે ઘાસુ તો કોઈ થીની વાટકો લઈ આવ્યુ પણ જ્યોતિ ક્યાંથી આવે!

કારણ કે તે આવે તે પહેલા શોકા ફટી ગયું હતું તેમ જ્યારે ભાવનું શોકા જ ફટી ગયું હોય તો સત્કૃત્યની જ્યોત ક્યાથી ઝગમગે? જો ભાવનાનું પાત્ર સાબુ હોય, તો તેમા વાણીનો સ્નેહ પૂરનાર પણ મળી રહેશે અને પ્રેરણાનો પ્રકાશ પણ મળી જશે ઓછામા ઓછું ભાવનાનું પાત્ર તો ફૂટવા ન દેશે! નહિ તો, પ્રકાશની માત્ર કલ્પના જ રહેશે

પ્રતિક્રમણ કર્યું તેની બધી જ વિધિ પણ કરી ધ્યાનના વખતે ધ્યાન પણ કર્યું, વદણા આવશ્યકના સમયે વદણા પણ કરી ઊભા પણ થયા અને ડાબા જમણા ઢીચણ પણ જેમ જોઈએ તેમ રાખ્યા, તેમ જ પાઠ પણ કડકડાટ બોલી ગયા તેના તાલ, પદ, લય, વિન્યાસ બધું બરાબર જળવ્યું. ઉચ્ચારમા એક માત્રનો પણ ફેર ન પડવા દીધો—આ બધું હોવા છતાંય જો તેમા આત્મા ન પેરાવાયો, હૃદયનો ગ્સ તેમા ન રેડાયો તો હું નહિ “અનુ-યોગ દ્વાર સૂત્ર” કહે છે કે તે દ્રવ્યાવશ્યક જ કહેવાશે, ભાવાવશ્યક નહિ. તેનાથી પુણ્યનો બધ લગ્ને પડે, પણ તે નિર્જરાનો હતો બની શકશે નહિ. કેમકે, પ્રતિક્રમણનું ખે ખું જ છે, તેનું સત્ત્વ નથી એ માત્ર એક શિરસ્તો જળની રાખ્યો સવત્સરિનો દિવસ છે આજે જો ઉપાશ્રયમા ન ગયા અને પ્રતિક્રમણ ન કર્યું, તો જૈનના પત્રક (Register)માથી નામ નીકળી જશે. એવા ઉદ્દેશથી કરેલ પ્રતિક્રમણમાથી તમે વધારે શી આશા રાખી શકશો ?

બે કલાક સુધી બેઠા. “મિચ્છામિ દુક્કડં” દેતા દેતાં ગળું સુકાઈ ગયું. પણ એક પણ માત્ર પણ અંતરનું ચિંતન ન કર્યું, પાપ પ્રત્યે ઘૂણા ન જન્મી, હૃદયમાં પશ્ચાતાપની એક રેખા પણ ન જાગી તો તે પ્રતિક્રમણ દ્રવ્ય પ્રતિક્રમણ નહિ તો બીજું શું ?

સવત્સરિ પ્રતિક્રમણ કર્યું ખમત ખામણા કર્યા આજે તો આ બધું માત્ર પરપરા નિભાવવાના ઉદ્દેશ જેવું થઈ ગયું છે. મિત્રોની ક્ષમા માગે છે, પણ જેની સાથે વરસ સુધી એક શબ્દ પણ બોલ્યા નથી, અને જેના તરફ હૃદયમા દ્વેષની આગ સળગી રહી છે, તેની ક્ષમા માગવાની જરૂર જોતા નથી ! ખરૂં ક્ષમા માગવાનું સ્થાન તો તે છે

કદાચ બીજાઓને બતાવવા માટે તેની પાસે ગયા, તો તુરત જ કહી દેશે કે “ખમાવું છું ” અગર તો બીજાની પાસે કહેવડાવશે કે “તે તમને ખમાવે છે ” આવી ક્ષમાપનાની શી કિમત છે, જેમા હૃદયમા પડેલી ગાઠ છૂટતી ન હોય ક્ષમા માગી પણ ક્ષમાનો ભાવ ન આવ્યો, ઈર્ષ્યા અને દ્વેષની ભઠ્ઠી ચાલુ રહી, તો તે ક્ષમાપના નહિ, ક્ષમાપનાનો દેખાવ માત્ર છે.

પરોરની ફેરી હોય પણ તેને જગ્યાનીને કામતા એક લેશે પણ રસ ન નીકળે તો તેવી ફેરીની કિંમત શી ? કચાકો સુધી સાધના કરી, પણ તેમાં તોય નેટશે સમજાવ-રસ ન આવ્યો તો પછી તે સાધનાની કિંમત શી ? એવી સાધના—ભાવ વિનાની કિંમતી એટલી જ કિંમત છે નેટલી માંખણ ઠાપી લીધેલા (Seperated) દૂધની છે ને કે તે દૂધ પણ સહે તો છે જ પણ તેમાં સરવળો અભાવ છે પ્રથમ બાટલી ઉપર સુવર્ણ ભરખું ભેગલ ચોટાપુ હોય, પણ અંદર ઠાપીની ભરખ ભરેલી હોય તો તેના વેચનાર ઉપરથી વિશ્વાસ બંધી જશે. આ જ વાત ભાવ વચરની સાધનાની છે. તેનું બદલતું ભેગલ તો સુશોભિત છે પણ અંદરથી પોયુ છે.

કૃષ્ણ વાસુદેવ, પ્રભુ તેમનાથનાં વહન કરવા ગયા રાજાની મારફતે જાણે પણ તે ભગવાનનાં ફર્શન કરી બેઠા હતા. ત્યાં તેમના હૃદયમાં એક સુવિચાર આવ્યો. પ્રભુના અંદર હંબર સિંચ્યો છે તે જગ્યા તપ અને ત્યાગની મુર્તિઓ છે તેમને પણ વહન કરુ તો કેમ ? અને બીજી જ પક્ષે તે વિચાર તેમણે અમશમાં મૂક્યો અને સમગ્ર સાધુ વૃન્દને વચાવિધિ વહન કરવા સામ્યા. તેમની સાથે તેમનો સેવક વીર સાળવી હતો. તે પણ સાથે સાથે મુનિઓને વહન કરવા માંડ્યો.

વહાવિધિ પૂરી થયા પછી તે પ્રભુ પાસે આવ્યા. પ્રભુએ કહ્યું કે તમારો પુરુષાર્થ સફળ છે તે નિર્દોશો હોય છે પરંતુ વીર સાળવીનો પુરુષાર્થ માત્ર કાચાકચ જનનિ રહી ગયો.

વાસુદેવે પૂછ્યું પ્રભુ ! એમ કેમ ?

પ્રભુએ કહ્યું તેનું કારણ એ છે કે તમે વહન કરતા હતા તેમજ ત્યાગ પ્રત્યે અનુરાગ હતો, સવમી જીવન પ્રત્યે મહા હિંમતવાદી હતો. પરંતુ અગર વીર સાળવી વહન કરતો હતો ત્યારે તેના મનમાં એવો વિચાર હતો કે—મારા માલિક નમસ્કાર કરે છે એટલે મારે પણ કરવા જોઈએ. આથી તેની મહેનત માત્ર અનુકરણ જ રહી. ”

અનેતો એક સરખો મગ હોવા છતાં સાવબેદને લીધે તેના રૂખાં ફેર પડ્યો.

રામ, ગ્રામી નીચે બેસતા હતા અને તેમના સેવક વાનરો, ગાંડી ઉપર બેસતા હતા છતાં તે (વાનરો) તેમના (રામના) અપ્રાકૃત સેવક હોવાના. કારણ કે તે વાનરોના હૃદયમાં વિનયનો ભાવ ભરેલો હતો. સાવબે

ચમત્કાર જોવો હોય તો લાખે શુ કરવા જાઓ છો. તમારા ઘરમાં જ જુઓ. હૃદયના પ્રેમથી તમે બાળકના મો ઉપર હળવી લપગક લગાવશો તો પણ તે હસતુ રહેશે પણ જો હૃદયમાં ક્રોધ ભર્યો હશે ને જરાક આગળી પણ લગાડશો તો તે રડવા માંડશે

તમારુ ભવિષ્ય ધડનાર તમારા વિચારો છે પુત્રે પૂછ્યુ-‘ પિતાજી ! શુ કાલ પણ જોઈ શકાય તેવી છે ?’

પિતાએ કહ્યું-‘હા,’ વિચારોફી ક્ષ-કિરણો (X-Ray)થી તમે આવતી કાલને જોઈ શકો ને આજે તમારા વિચાર સારા હોય તો તમારી આવતી કાલ સુખી છે

પરિણામની ધારા, આત્મદશાને માપવાની પારાશીશી છે જો પરિણામની ધારા અશુભ તરફ જતી હોય, તો તમારો આત્મા અશુભનો અનુગામી છે. એટલા માટે તો આગમ કહે છે કે-શુભ પરિણામ, શુભ બધ પાડે છે અને અશુભ પરિણામોથી, અશુભ પ્રકૃતિનો બધ પડે છે પરિણામનો ચમત્કાર જુઓ તે બધને પણ સવરમાં પલટાવી દે છે એટલા માટે આચાર્ય સૂત્ર કહે છે -

જે આસન્વા તે પરિસન્વા
જે પરિસન્વા તે આસન્વા ।

વિચારોના પરિણામો, આસવને સવરમાં અને સવરને આસવમાં બદલી નાખી શકે છે અરિસામાં તમે પણ તમારુ પ્રતિબિંબ જુઓ છો, અને ભરત ચક્રવર્તીએ પણ જોયુ સમ્રાટ ભરતને તો અરિસામાં જોતા જોતા કેવળજ્ઞાન થઈ ગયુ તમને થયુ કે નહિ ? પણ કહેવુ પડશે કે એ દષ્ટિ જ કોઈ નિરાળી હતી તેની પાછળ, શુદ્ધ પરિણામોની ધારા વહેતી હતી અને એ જ, કેવળજ્ઞાનનો પ્રકાશ લઈ આવી

એ નક્કી જ છે કે જેવા પરિણામ, તેવો બધ શ્રાવકના પહેલા વ્રતના અતિચારમાં “ **बन्धे बन्धे** ” અતિચાર પણ છે જે શ્રાવકને માટે ત્યાજ્ય ગણુવ્યા છે અર્થાત્, શ્રાવક બાંધે નહિ અને ભારે (ભાર ભારે) પણ નહિ. પણ તેનો જ છોકરો, જો ભણતો ન હોય તો ક્યારેક મારે પણ છે અને બાંધે પણ છે છતાં તેને અતિચાર દોષ લાગતો નથી કારણ કે ક્રિયા અશુભ હોવા છતાં, પરિણામો અશુભ નથી માટે તે અતિચાર નથી

વ્યાખ્યાન વખતે કોઈએ પરચખાણુ કરાવવા માગણી કરી બે આગ-

ગાંધી જોઈને મહારાજે જાંતી પચ્ચખાણ કરાવ્યા ત્યારે આવું કદુ - જે તેને સામાયિકનાં પચ્ચખાણ આપ્યાં હતાં હવે આવું જ કરે કે જે સામાયિક કરે ? નિમમ કહે છે કે તેને સામાયિક કરે પ્રત્યાખ્યાન અને તેનાં કરાર્યાં હોય પણ તેના મનામાં આવે ક્યો હતો ? પ્રત્યાખ્યાન શબ્દાનુસરી નહિ, વાચાનુસરી હોય છે

મનુષ્ય જેવા વિચારો કરે છે તેનાં જ પરમાણુઓ તેની તરફ વળાઈ જાય છે અને તમે દસરોડાં તો હસવાનાં પરમાણુઓ તમારી પાસે આવશે. જે રાશી તો રુક્ષરોડાં પરમાણુઓ તમારી તરફ વળાઈ જશે. એ જ પ્રકારે શુભ અભવસાધ શુભ પુણ્યોને વળાઈ છે અને અશુભ અભવસાધ અશુભ પુણ્યોને. એટલે તમે વિચારોના નાદુને સમજો અને મનમાં અશુભ વિચારો પ્રવેશ ન કરો તેને માટે એટલા જ સાવધાન રહો. એટલા ફક્તનાં નાદુઓ રહે છે મનામાં શુભ વિચારોનો સચાર કરો કે જે તમારા જીવનને સુવાસિત બનાવે.

તા ૫-૬-૫૬

જેન ઉપાધ્યક્ષ મહારાજ

૧. જેસ દી હિસબ નામનો માણસ એક ખૂનિ કદમાં મળ્યો અને તેને પૂછ્યું — ભાઈ તારા જીવનમાં આવું કંઈ થયું જ નથી ?

ઉત્તરમાં જાણક બોલ્યો — મેં જમણામાં ખૂન અને એવાં જ બાકર કાપોંથી બરેલાં પુસ્તકો વાંચ્યાં હતાં. એ વાચનના પ્રભાવથી મને ખૂન કરવાની પ્રેરણા મળી હતી.

૨. નિશપ પોલ્ટર કહે છે જે જાકિન જેવું પુસ્તક વાંચે છે તો જ અને જો વાચનથી કોઈ ફક્તો એ જ નથી થતો નથી

આજ દરોરા-વિજ્યાદશમીનો દિવસ છે તેને વિજયનું પર્વ કહેવામા આવે છે આ દિવસે લલાઈએ, યુરાઈ ઉપર વિજય મેળવ્યો હતો. નીતિએ અનીતિને પરાજિત કરી હતી સદાચાર સામે દુરાચાર હમેશા હારતો જ રહ્યો છે જે વાતને લાખો વર્ષો વીતી ગયા તે આજે પણ જનતાના મનમા સજીવ છે જેના જીવનમા દુરાચારની બદલો હોય છે, તેને લાખો વર્ષોનો કાળનો પ્રવાહ પણ ભૂલાવી શકતો નથી

આજના દિવસ સબધમા બે વિચારધારાઓ પ્રચલિત છે કેટલાક લોકોના વિચાર પ્રમાણે, આજના દિવસે મર્યાદા પુરુષોત્તમ શ્રી રામે દુરાચારની સામે યુદ્ધ આદ્યું હતું ત્યારે ખીજા કેટલાક લોકોની માન્યતા એવી છે કે આ દિવસે તે યુદ્ધની પૂર્ણાહુતિ થઈ હતી બેમાથી ગમે તે હો, પણ એ વાત નક્કી છે કે આજનો દિવસ અનીતિની ક્રોએતીની કહાણી કહી જાય છે આથી જ, ઉત્તર પ્રદેશ અને મધ્ય પ્રદેશ આદિમા કેટલેક સ્થળે આ દિવસે, ગામની બહાર રાવણનું પૂતળું બનાવવામા આવે છે સધ્યા વખતે લોકો સજીવટ કરીને નીકળે છે આઠ આઠ વર્ષના નાના બાળકો પણ નવા કપડા અને નવા શુટ પહેરીને નીકળી પડે છે, તેમને પૂછો કે-“લાઈ કયા બઓ હો ?” તો ગર્વથી કહેશે કે-“રાવણને મારવા જઈએ છીએ”

બધા ગામની બહાર આવે છે ત્યાં રાવણનું મોટું પૂતળું વિશાળ અને વિકાળ સ્વરૂપ ધારણ કરી ઊભેલું હોય છે તેની ચારે તરફ માણસોની ભીડ હોય છે આ ભીડમા નાના બાળકો પણ ઘૂસી જાય છે દરેક જણ એકેકે પથ્થર લઈ મારે છે અને ચાલી જાય છે જો કદાચ તે રાવણ જગાડે મો ફાડે તો તેમાનો એક પણ ઊભો નહિ રહે પણ આ તો બિચારું કાગળનું પૂતળું. પોતાની બદીવાન સ્થિતિ ઉપર આસુ સારતું ચુપચાપ ઊભું

જાઓ જોઈને મદારાજે જાનાં પચ્ચખાણુ કરાવ્યાં ત્યારે આવડે કશું — મેં
તો બે સામાયિકનાં પચ્ચખાણુ માગ્યાં હતાં હવે આવડે જઈ કરે કે બે સામાયિક
કરે ? નિવમ કહે છે કે તે બે સામાયિક કરે પ્રત્યાખ્યાન અને તેનાં કરાવ્યાં
હોય, પણ તેના મનામાં આવ ક્યો હતો ? પ્રત્યાખ્યાન શબ્દનુસંધી નહિ,
બાવાનુસંધી હોય છે

મનુષ્ય જેવા વિચારો કરે છે તેવાં જ પરમાણુઓ તેની તરફ આકર્ષિત
છે અને તમે કશોય તો કશવાનાં પરમાણુઓ તમારી પાસે આવશે. તમે
રમીયો તો દુહનચોખ પરમાણુઓ તમારી તરફ આકર્ષાશે. એ જ પ્રકારે શુભ
અધવસ્યાય શુભ પુદ્ગલોને આકર્ષે છે અને અશુભ અધવસ્યાય અશુભ
પુદ્ગલોને. એટલે તમે વિચારોના નાનુને સમજો અને મનામાં અશુભ વિચારો
પ્રવેશ ન કરે તેને ખાટે એટલા જ સાવધાન રહો જેટલા ક્ષણનાં જાતુઓથી
રહો હા મનામાં શુભ વિચારોનો સચાર કરો કે જે તમારા જીવનને
સુવાસિત બનાવે.

તા ૫-૬ ૫૬

જેન ઉપાધ્યય માહુજી

૧. જેસ દી હિસજ નામનો માણસ એક ખૂનિ
કેદમાં મળ્યો અને તેને પૂછ્યું — ભાઈ! તારા જીવનમાં આવી
બટના કેમ બની ?

ઉત્તરમાં બાળકે બોલ્યો — મેં જાગૃત્યમાં ખૂન અને એવાં જ
ભારત ક્ષેત્રોથી ભરેલાં પુસ્તકો વાંચ્યાં હતાં એ વાંચનના પ્રભાવથી
મેં ખૂન કરવાની પ્રેરણા મળી હતી.

૨. ગિરના પોગર કહ છે કે અહિં જેવું પુસ્તક વાંચે
છે તમે જ અને છે વાંચનથી કોઈ કશોય એ બની શકતો નથી

વીસ લાખ જૈનો તેમા સ્વર પુરાવશે શ્રીકૃષ્ણ કે રામની જય બોલાવશે તો ભારતના લાખો હિંદુઓ તેમા સાથ પુરાવશે પણ કોઈએ રાવણની જય બોલાવી તો ? તેમા તમારો સ્વર લળશે ખરો ? નહિ કેમકે તમારો આત્મા તે વાતને સ્વીકારતો નથી તેનુ કારણ એ છે કે તેણે નૈતિક જીવનની ઉપેક્ષા કરી હતી

મનુષ્ય પોતાના સત્તાનનુ નામ પશુ જેવુ રાખવા તૈયાર થાય છે. પણ જેણે અનીતિના માર્ગે ડગલુ ભર્યું હોય, તેવાનુ નામ રાખવા કદી તૈયાર થતો નથી ધણા માણસોના નામ પોપટભાઈ કે સુખલાલ હોય છે. કીરચંદ નામના માણસો પણ મળી આવશે મહિલાઓમા મેનબાઈ કે કોન્સાક્રમારી મળી આવશે પશુઓ તો શુ પણ માટી અને કચરાના નામ પણ પોતાના પુત્રોને માણસોએ આપ્યા છે કચરાભાઈ અને પુગભાઈ ધણાના નામ હોય છે પણ અજ સુધી કોઈએ રાવણ કે દુર્યોધનનુ નામ આપ્યુ નથી તેમ જ સ્ત્રીઓમા કોઈ કેકયી કે મથરા નામની બાઈ નહિ મળે તેનુ કારણ એ છે કે તેમણે નીતિના નિયમોને ઠોકરે માર્યા હતા

નૈતિકતાની સીમારેખાનુ ઉલ્લંઘન કરવાની મૂળ પ્રેરણા કરનાર અસહ-વૃત્તિઓ છે પહેલી વાસના, બીજી અપ્રમાણિકતા એકમા રૂપની લાલસા છે તો બીજીમા રૂપિયાનો લોભ છે એ બન્ને વૃત્તિઓ, જ્યાં સુધી મર્યાદામા રહી છે, ત્યાં સુધી નીતિની સીમારેખામા ગણાય છે ત્યાં સુધી સમાજ પણ સમાધાનકારક છૂટ આપે છે મનની વાસનાને નૈતિક રીતે સતોષના માટે, સમાજે લગ્નપ્રથા ચાલુ કરી છે પરંતુ જ્યારે માનવીનુ મન રૂપનુ લોભુપ-બની જ્યાં ત્યાં ભટકતુ ફરે છે, ત્યારે તે નીતિની મર્યાદાની બહારની વસ્તુ બની જાય છે

રાવણ, પદ્મોત્તર અને કીચક, આ જ અનૈતિક વાસનાના શિકાર બન્યા હતા તેમણે પોતાની પત્નીઓ ઉપરાત, પારકી સ્ત્રીઓ ઉપર વિકારભરી નજર નાખી હતી વાસનાની એક આપે સોનાની લકાને બળી મૂકી અને તે પોતે પણ નાશ પામ્યો અને જતા જતા પોતાની દુર્ગતિને ત્યાં જ મૂકતો ગયો.

નૈતિક પતનનુ બીજુ કારણ છે, અપ્રમાણિકતા તેનો જન્મ લોભની ભૂમિ ઉપર થાય છે ચાલીના થોડાક સિક્કાઓને માટે પણ માનવી કચારેક કચારેક નૈતિકતાની હદ છોડી દે છે તેની પાછળ બે હેતુઓ હોય છે પહેલો અભાવને કારણે સ્વભાવનો નાશ બીજો ધનને વધુ પડતુ મહત્ત્વ આપવુ તે. ભૂખથી સતાવતી ગરીબાઈ પણ કેટલીક વખત બીજાના ખિસ્સા પર હાથ

રહે ॥ તે નાના પૂર્ણ કરતાં બાળકોને પૂછે કે- ક્યાં જઈ આવ્યા ?”
તે ઉત્તર મળશે કે રાવણને મારી આવ્યા મહા જાનવાન વાસુદેવ.
લક્ષ્મણને તે રાવણનો સહાર કરતાં ૭ માસ લાગ્યા હતા અને આજના આ
નાના નાના બાલકો તો બે મિનિટમાં રાવણને પૂરો કરીને પાછા આવ્યા !

આ જુદું શું છે ? આ બધી બનીતિની કળેતી છે એણે નીતિ
મર્યાદાની બહાર હમણે બહું તેની કળેતી થોડાસુ થવાની જ
છે અને એટલું પણ લખી રાખ્યો કે એવાની મને તેવી દુઃશા
ઉપર બે આમુ પાડનાર પણ કોઈ માનવ નહિ મળે. બે જીવનમાં
ભક્ષાઈ હશે તો હ નરો સાધીઓ મળી રહેશે. પણ બે ખરાબી હશે તો
સગો ભાઈ પણ તેને છોડી જશે. રાવણના જીવનની વાત આ વાતની સંસ્કારો
પુરાવો છે. આપે તે સીધા સ્તે આવશે અને સદાચારની મર્યાદામાં હશે.
ત્યારે તેણે આપણા ભારત ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કર્યો હતો. સે કહે નાનકોના
મુનડ, તેના ચરણોમાં નમતા હતા. હજારો તેની કૃપાની શિક્ષા માગતા અને
પણે કૌભાંડ રહેતા હતા તે વખતે તે બધા જોયે ત્યાં વિજયમળ તે
સ્વાગત કરતી.

પણ એ જ વિજયવત રાવણ, રામની સાથે કેમ હારી ગયો ? તેને
ઉત્તર બહાર બોળવા જવાની જરૂર નથી. પહેલાં તે નીતિની મર્યાદાની બહાર
હતો. એટલા માટે તે બધાં પણ જોયે ત્યાં માત્ર જાતના જ નહિ મોટા
મોટા સમ્રાટો પણ તેનું આગમન કરતા પરંતુ જે દિવસે તેણે સદાચારની
સીમા ઓળંગી તે દિવસે તેના દિવસો પથારીમાં જ્યાં બીજા તો શું પણ
તેને સગો ભાઈ વિચારણ પણ તેને છોડી ગયો.

જેના જીવનમાં સૌરભ છે તેના નામ ઉપર, પોતાનાં માર્ગ કુશ કરવાસુ
તેને મળી રહેશે પરંતુ જેના જીવન બદ્ધેલીઓની દુઃખ પથી સડી રહેશે
તેના નામ પણ કોઈ ભેરી નહિ. સવારના પહેરમાં કોઈ જાતવાન મદ્યવીર
નામ બે તો સાંજનાર પણ ખુશી થશે રામનું નામ ભેરી તે પણ ખુશી
થશે. પણ બે રાવણનું નામ ભેરી તો સાંજનાર હશે-અત્યારના પહેરમાં
તેનું ક્યા નામ લીધું ? આજો દિવસ રોટલાપ નહિ મળે. રોટલા તો ભાખમાં
હશે તે મળનાના ૮ છ પરંતુ, એવાનું નામ સાંજનારને આનંદ નહિ
થાય અને બોધનારને પણ એક મિનિટ પચાતાપ થશે.

બે કોઈ જાતવાન મદ્યવીરની જ્યાં બોધશે તો તેના જીવનમાં
તમારો સ્વર પણ મળી જશે. તમારો એકલાનો જ નહિ પણ ભારતભરના

વીસ લાખ જૈનો તેમા અવર પુરાવશે શ્રીકૃષ્ણ કે રામની જય બોલાવશે તો ભારતના લાખો હિંદુઓ તેમા સાથ પુરાવશે પણ કોઈએ રાવણની જય બોલાવી તો ૧ તેમા તમારો સ્વર લળશે ખરો ૧ નહિ કેમકે તમારો આત્મા તે વાતને સ્વીકારતો નથી તેનુ કારણ એ છે કે તેણે નૈતિક જીવનની ઉપેક્ષા કરી હતી

મનુષ્ય પોતાના સત્તાનનુ નામ પશુ જેવુ રાખવા તૈયાર થાય છે. પણ જેણે અનીતિના માર્ગે ઝગલુ ભયુ હોય, તેવાનુ નામ રાખવા કદી તૈયાર થતો નથી ઘણા માણસોના નામ પોપટભાઈ કે સુખલાલ હોય છે. કીરચંદ નામના માણસો પણ મળી આવશે મહિલાઓમા મેન.બાઈ કે કોકિલાકુમારી મળી આવશે પશુઓ તો શુ પણ માટી અને કચરાના નામ પણ પોતાના પુત્રોને માણસોએ આપ્યા છે કચરાભાઈ અને પુખ્તભાઈ ઘણાના નામ હોય છે પણ અજ સુધી કોઈએ રાવણ કે દુર્યોધનનુ નામ આપ્યુ નથી તેમ જ સ્ત્રીઓમા કોઈ કેકેયી કે મથરા નામની બાઈ નહિ મળે તેનુ કારણ એ છે કે તેમણે નીતિના નિયમોને ઠોકરે માર્યા હતા

નૈતિકતાની સીમારેખાનુ ઉલ્લંઘન કરવાની મૂળ પ્રેરણા કરનાર અસદ્-વૃત્તિઓ છે પહેલી વાસના, બીજી અપ્રમાણિકતા એકમા રૂપની લાલસા છે તો બીજીમા રૂપિયાનો લોભ છે એ બંને વૃત્તિઓ, જ્યાં સુધી મર્યાદામા રહી છે, ત્યાં સુધી નીતિની સીમારેખામા ગણાય છે ત્યાં સુધી સમાજ પણ સમાધાનકારક દૃષ્ટિ આપે છે મનની વાસનાને નૈતિક રીતે સતોષમા માટે, સમાજે લગ્નપ્રથા ચાલુ કરી છે પરંતુ જ્યારે માનવીનુ મન રૂપનુ લોભુપ બની જ્યાં ત્યાં ભટકતુ ફરે છે, ત્યારે તે નીતિની મર્યાદાની બહારની વસ્તુ બની જાય છે

રાવણ, પદ્મોત્તર અને કીચક, આ જ અનૈતિક વાસનાના શિકાર બન્યા હતા તેમણે પોતાની પત્નીઓ ઉપરાત, પારકી સ્ત્રીઓ ઉપર વિકારભરી નજર નાખી હતી વાસનાની એક ઝાપટે સોનાની લકાને બળી મૂકી અને તે પોતે પણ નાશ પામ્યો અને જતા જતા પોતાની દુર્વાસનાને ત્યાં જ મૂકતો ગયો.

નૈતિક પતનનુ બીજુ કારણ છે, અપ્રમાણિકતા તેનો જન્મ લોભની ભૂમિ ઉપર થાય છે ચાદીના થોડાક સિક્કાઓને માટે પણ માનની કચારેક કચારેક નૈતિકતાની હદ છોડી દે છે તેની પાછળ બે હેતુઓ હોય છે પહેલો અભાવને કારણે સ્વભાવનો નાશ બીજો ધનને વધુ પડતુ મહત્ત્વ આપવુ તે. મૂળથી સત્તાવતી ગરીબાઈ પણ કેટલીક વખત બીજાના ખિસ્સા પર હાથ

રહેશે ઘીમાં વનસ્પતિ (Vegetable) મેળવવી એ તો આજે ઠરઠર છે. દૂધમાં પાણી મેળવવું એ પણ એટલું જરૂરી થઈ ગયું છે, કે જેટલું જમ્યા પછી પાણી પીવું જરૂરી બને છે પાચ વર્ષ પહેલાં દૂધમાં પાણી મેળવવાતું. આજે પાણીમાં દૂધ મેળવાય છે !

આ બધું છે શું ? માનવીના મનની અનૈતિકવૃત્તિ દેટલી હદ સુધી પહોંચી ગઈ છે ! ભાવમાં તો જરા પણ સરખાપણું રહ્યું નથી ન્યારે સૂર્ય ફરે છે, ચંદ્ર ફરે છે, ગ્રહો અને ઉપગ્રહો ફરે છે, ભૌતિક વિજ્ઞાન મુજબ પૃથ્વી ફરે છે ત્યારે ભાવ કેમ સ્થિર રહે ! દરેક ગ્રાહક સાથે નવો ભાવ થશે મને એક ભાઈએ કહ્યું-ભાવ શો ? જેવો ગ્રાહક તેવો ભાવ જરા કોઈ સુધરેલો (Upto-date) આવ્યો, અને તમને લાગે કે આની પાસે કંઈ દાળ ગળે તેમ નથી, તો જે સાચો ભાવ હશે તે કહેશો તેના ગયા પછી કોઈ બિચારો ભડો ભોળો ગામડીયો ખેડૂત આવ્યો, અને જાણ્યું કે આ ઠીક પક્ષી જળમાં આવ્યું છે, તો તેજ વગ્તુના બમણા કે ચાર ગણા બતાવશે. આ છે આજની વ્યાપારનીતિ !

ભારતના મોટા મોટા શહેરોમાં કોઈ પણ ઠેકાણે જાઓ, દરેક જગ્યાએ વ્યાપારની નીતિનું આ કહ્યું તેવું જ ચિત્ર જેવા મળશે હવે યુરોપની વાત, કે જેને તમે અનાયાસ, મિથ્યા દષ્ટિ કે ન જાણે શું શું કહો છો શ્રી કૌશિક-જીનો એક નિબંધ છે, દિલ્હી અને લંડન તેમાં તેમની લંડનયાત્રાનું વર્ણન કરતા તે કહે છે કે-“ ન્યારે હું ઇંગ્લાંડની રાજધાની લંડનમાં એક દુકાન ઉપર ગયો, ત્યારે તે વેપારીએ મારું સ્વાગત કર્યું મેં તેને કહ્યું કે-મારે એક વરસાદી કોટ (Rain coat) જોઈએ છે તેણે કહ્યું-પહેલે માળે, જમણી બાજુ પહેાચી જાઓ આટલું કહી તે બીજા ગ્રાહકો તરફ વળ્યો

હું તેણે બતાવેલી જગ્યાએ પહોંચ્યો એક રેઈનકોટ લીધો અને તેના પૈસા ચુકાવી આપ્યા મેં પછી, વેપારીને પૂછ્યું કે તમારે ત્યાં એક જ ભાવ છે

તેણે કહ્યું કે-એક ભાવ છે ? એટલે તમે શું કહેવા માગો છો ? માફ કરજો, તમારા કહેવાની મતલબ હું સમજી શક્યો નથી જેવી ચીજ તેવા ભાવ છે

એ સેકન્ડ પછી તે મારા કહેવાનો ભાવાર્થ સમજ્યો તેણે કહ્યું-જીઓ, રેઈન કોટની કિંમત બધી જગ્યાએ એક સરખી જ છે હા બનાવનાર કંપનામાં ફેર હોઈ શકે છે હું કોટ લઈને બહાર નીકળ્યો મને વિચાર થયો કે લંડન

યુરોપીય બજાર છે તો દિલ્લી ભારતનું બજાર છે જ્યાં દિલ્લીમાં ફુન્ટાઇન (Fountain) થી ફોન્ટેઇન સુધી આવતા આવતા માથાના ફુન્ટાઇનની ઝાળીની કિંમત પણ એક માથાના ફુન્ટાઇન જેટલી જ થઈ જાય છે.

જાતી છે તેમના જીવનની એકરૂપતા ને આપણા લેખક અને સાહિત્યકારોને પણ આકર્ષે છે તેમના જીવનની નૈતિકતાનો એક બીજો દ્રશ્ય આપુ છતાં અને અમેરિકામાં જ્યાં વેચવાની પદ્ધતિ ઈર્ષિકા ભુલ પ્રકારની છે ત્યાં સમાચારપત્રો વેચનાર ફરીયાબો ફરી ફરીને જૂઓ નથી પામતા તેમ ન તો તે વેચવા માટે કોઈ જગ્યાએ બેસી રહે છે રસ્તા ઉપર, જમુક જગ્યાએ તે આખજારોનો દયલો ફરી તેના ઉપર વજન મૂકી દે છે કે જેથી તે ઘડી ન જાય એક પાટીના ઉપર તેની કિંમત લખેલી હોય છે પેપરવાળા સવારમાં બધું ગ્રાહીને જાય છે સારું તે આવે છે અને ભુલે છે તે પૈસા અને પેપરનો મેળ, બરાબર મળી રહે છે એક પૈસા પણ ઓછા નીકળે નથી ને કદાચ બારતમાં આવે પ્રયોજ કરવામાં આવે તો પેપર તો જઈ જતાં રહેશે, પણ પૈસા કેટલા રહેશે ? સારું સુધી ને ખાતી પેટી પણ રહે તે સારું બજાર સત્તર રૂપિયાના આખજારોના ગદલામાં સત્તર ના પૈસા પણ મળે તો સમજવું કે તમારું તાકીર તેજ છે.

આ એ જ ભારતની ધરતીની વાત છે કે જેને સતિ અને અગ્નિનિ આગે પોતાના શાનનાં જળ વડે સીમેલી છે અને સત્તરના ચક્ર ભાગ્યો છે ને ભૂમિ ઉપર સત્તરની અગ્નિપરીક્ષા માટે હરિશ્ચંદ્રે પોતાનું શાળ્ય, પ્રિય પત્ની તારામતિ અને નાના કિશોર શોભિતને છાંય હોવા આજ, એ જ ભારતની ભૂમિના રહેવાસીઓ બે પૈસા ખાતર સત્તર અને પ્રમાણિકતાને છાંય કે એ કેટલા ફુન્ટાઇનની વાત છે ! આનો જળ એ નથી કે નુ યુરોપમાં ગ્રીન ગ્રાસ અને ભારતને અજમાનિત કડુ ? ધરતી ઉપર જન્મ લીધો તેને ખોટા આકર્ષણને કારણે તિરસ્કારની એ કેટલું કૃત્યનાશરું કાર્ણ છે ?

પણ ભારતની નૈતિક નિષ્ઠાને દયભગી જતી જોઈને ક્યા ભારતવાસીનું દિલ નરિ દામે ? યુગેય પામેથી તમે પણ લીધું છે હેલાં દોડસો વર્ષોના મદવામથી તમે તેમની ધળી વસ્તુઓ શીખ્યા હો. ઘાટ-પાટનું પહેરતો, ટેમલ પર બેસી જરી કાંઠા અને અખચા (Knives forks and spoons) થી ખાતા અને દારૂ પીવાળા અને જીંદી રાખતાં શીખ્યા શીખ્યા ઉપાડે માથે ફરતાં શીખ્યા ન શીખવા જેવું તો પણ શીખ્યા પણ

શીખવા જેવું શું શીખ્યા ? ન શીખ્યા તેમના વેપારની પ્રમાણિકતા ન શીખ્યા તેમનો રાષ્ટ્રપ્રેમ કે ન શીખ્યા તેમની સમયની નિયમિતતા.

જો વિદેશીઓની નૈતિકતા ન શીખ્યા તો કાઈ ફિકર નહિ પણ તમે તમારી નૈતિકતા પણ જાળવો તો સારું એવું નથી કે નૈતિકતા માત્ર વિદેશમાં જ છે અને ભારતમાં તે હતી જ નહિ લાખે ક્યા જાઓ છો ? હમણા હમણાની થોડાક વર્ષ પહેલાની જ વાત છે સુલતાન શાહશખને એકથી અબ્દુલ રઝાક, સને ૧૯૪૨માં ભારતના પ્રવાસે આવ્યો હતો તેણે પોતાના પુસ્તક “મુતાલુક સાદીન”માં લખ્યું છે કે “ભારતમાં દરેક જાતનો માલ બજારમાં ખુલ્લો પડ્યો રહે છે માલિક નજીકમાં ન હોવા છતાં પણ કોઈ તેને હાથ સુધા લગાડતું નથી.”

આ છે વિદેશીઓના મોઢે આપણા ભારતની વ્યાપારિક નૈતિકતાની પ્રશંસા અને જુઓ, કર્નલ સ્વીમેને લખ્યું હતું કે “ગામડાના રહેવાસીઓ ગ્રામપચાયતો સમક્ષ દઢતાપૂર્વક સત્યને સાથ આપે છે મારી નજર સમક્ષ સેકડો દાખલા એવા બન્યા છે, જેમાં એક બાળુ માણસની સામે સપત્તિ, સ્વાધીનતા અને પ્રાણરક્ષાનો પ્રશ્ન હતો, અને બીજી બાળુ સત્યની રક્ષાનો પ્રશ્ન હતો પરંતુ અમારા બંધાના આશ્ચર્ય વચ્ચે તેણે સપત્તિ અને સ્વાધીનતાને ઠોકરે મારી, પણ સત્યનો પલ્લો ન છોડ્યો.

વિદેશીઓએ તે વખતે કરેલી ભારતની પ્રશંસાના ચિત્ર સાથે આજના ભારતની સરખામણી કરો અનૈતિકતાની પાછળ દોડવામાં કોઈ વર્ગ પાછળ રહી ગયો નથી માત્ર વેપારીવર્ગની વાત નથી સરકારી તોફારો પણ ક્યાં પાછા પડે તેમ છે ? ત્યાં પણ લાય અને રુસ્વતખોરીનું બજાર તેજ છે. નાના કારકુન (Clerk) થી માડીને મોટા અમલદાર (Officer) સુધી અધાય હોશિયાર છે જેના હાથે જેટલું ચઢ્યું, તેટલું લેવાનું તે કદી ભૂલે તેમ નથી અરજી ઓફિસર સુધી પહોંચ્યાડવી હોય, તો બન્યા સુધી પટા-વાળાના હાથમાં રૂપિયો નહિ મૂકે ત્યાં સુધી, અરજી આગળ જ વધશે નહિ. તેને ચાપાણીના પ્રેસા આપી આગળ વધશો, પછી મોટા અમલદારનું તો મોં પણ મોટું જ હોય છે ને ? એ કહેશે કે અરજી ઉપર કઈક વજન (Paper weight) મૂકે, નહિ તો ભડી જશે મિચારો કોઈ સીધો સાદો માણસ, પથ્થર ઉપાડીને તેના ઉપર મૂકે તો તે શુધ્ધ જ ઠરશે. તેના ઉપર મૂકવાનું વજન કયું છે તે તો તમે જાણતા જ હશે. તેમાં વધારે કહેવાની જરૂર નથી તમે પોતે જ તેનો અનુભવ કદાચ કરી ચૂક્યા હશે.

સત્ય પ્રત્યે ફેટલી નિષ્ઠા લગેલી હતી ? સત્ય પ્રત્યે તેમને અડગ શ્રદ્ધા હતી તે કહેતા કે ઈમાનદારી એ સાચુ મોતુ છે, તેને જેટલુ કાવે તેટલુ તપાવે.

તિરુલ્લુવર એ બાકુ જ મોટા વિચારક થઈ ગયા તેમણે એક વખત કહ્યું હતું કે-“ દગાખાજીથી ધન એકઠું કરવું એ કાચા ઘડામાં પાણી ભરવા જેવું છે ” એ ફેટલો વખત ટકશે ? પણ આજે તો બધા પ્રયત્નો એ જ દિશામાં થઈ રહ્યા છે ધર્મ સુદ્ધાને તેમા ઘસડવામાં આવે છે તેનો ઉપયોગ પાપને ઢાકવા માટે થઈ રહ્યો છે પણ યાદ ગમજને કે ધર્મ અને અનીતિ, બન્ને એકબીજાની વિરુદ્ધ દિશાના પ્રવાસીઓ છે ધર્મ, બધુ સડી લેશે પણ અનીતિ બરદાસ્ત નહિ કરી શકે એ પણ નક્કી જ છે કે જે વ્યક્તિનું નૈતિક જીવન સુદર ન હોય તો, તેની ધાર્મિક ક્રિયાઓની છાપ જનતા પર બરાબર નથી પડી શકતી એક માણસ ચાલતી ટ્રેને ખીમુ કાતરે અને મદિરમા જઈને પ્રાર્થના કરે કે ઉપાસ્યમા આનીને સ માયિક કરે તો એ પ્રાર્થના કે સામાયિકની શી કિ મત છે ?

નીતિ વિનાનો ધર્મ, એ પાયા વિનાનો મહેલ છે, એક મહાન છે, સાત મળતી ભવ્ય હવેલી છે ફરસગધી ચળકતા છે, દિવાલો પણ રંગ-રોગાનથી ચળકી રહે છે, દગિયાની ઠડી હવા પણ તેમા આવે છે જે તે દસ હજારમા વેચાતું હોય તો તમે લેવા તૈયાર થશો ? ન્યા દસ હજાર તો એક બ્લોકની પાઘડી આપવી પડે છે ત્યા આખુ મકાન દસ હજારમાં મળતું હોય, તો તમે જરા પણ વિલબ નહિ કરો પણ પછી તમને ખબર પડે કે મકાન તો સુદર છે પણ તેનો પાયો માત્ર દોઢ ફૂટ જ છે, તો શુ પછી તમે તે ખરીદ કરશો ? ખરીદવાની વાત તો બાજુ પર રહી પણ એવું પાયા વિનાનું મકાન મક્કામાં કોઈ આપે તો પણ તમે લેવા તૈયાર નહિ થાવ

આ તો મકાનની વાત થઈ હવે જરા જીવનની વાત સાલજો ધર્મનો મહેલ જાઓ કર્યો વ્રત અને ઉપવાસની તેમા સગવડ કરી દાનની ચળકતી-ફરસગધી બનાવી સામાયિકનો મજલો પણ બાધ્યો પરતુ તેમા નૈતિક જીવનનો પાયો એક ફૂટ પણ જીડો ન ગયો ! તો એવા મહેલની શી કિ મત મળશે ?

કપકુ ગદ્ડુ હોય તો તેના ઉપર રગ સારી રીતે કેમ ચઢી શકે ? સારો રગ ચઢવવા માટે, પહેલા કપડાને સ્વચ્છ કરવું પડશે જીવનને પણ આખ્યા-ત્મના રંગે રંગવા માટે પહેલા સ્વચ્છ બનાવો નૈતિકના જળ વડે તેને સાફ

કરે. ધર્મને માટે નૈતિકતા એ પહેલી શરત છે એ પ્રાથમિક જરૂરિયાતની ઉપેક્ષા કરીને તમે આગળ વધવા જશો તો તમને સાગ્રે જ સફળતા મળશે.

નીતિ વિનાનો ધર્મ લોકમાં ક્યારેય પસંદ આવી શકતો નથી. મોટા પ્રમાણમાં પ્રીતભોજન ઝોલવવામાં આપ્યું હોય જાતજાતનાં મિષ્ટાન્નો હોય છતાં એ સાકમાં ગીઠુ ન હોય તો લોકો કહેશે કે કેવી રસોઈ મનાવી? કાંઈ મગ ન આવી. બરાબર એ જ રીતે ધાર્મિક ક્રિયાઓ દ્વંધામય કરી સામાયિકા કરતાં કરતાં મોં ઉપર મુલપત્તીની દોરીની રેખાઓ પડે. જઈ જતાં પશુ એ નૈતિક જીવન ઉચ્ચગ્વળ ન હોય તો લોકો કહેશે— જલ્દી જા ! પૂરો મતભગત છે ! કારણ કે જાતતા સિદ્ધાંતને નહિ, આચરણને જુએ છે જાતતા તમને એ નહિ પૂછે કે તમારા આદર્શ કેટલા બિંદા છે તે તો એ જોશે કે એ આદર્શોને તમે જીવનના વ્યવહારમાં કેટલા ઉતાર્યા છે ! સિદ્ધાંત મનાવી ભેવામાં કાંઈવાર નથી લાગતી. વાર તો તેને આચરણમાં મૂક્યાં લાગે છે.

સિદ્ધાંત જ્યારે આચરણમાં જાય છે ત્યારે વ્યક્તિની શક્તિની પરિક્ષા થાય છે તે વિના જીવેલી જુએ પાણી સિદ્ધાંતોની વાલે કરવી એવી ક્ષી ક્ષિમત છે ! નિષ્કમ લાભે નાનો મનાવો. પણ સંપૂર્ણ નિષ્કામી તેનું પચન કરો. તે સિવાય તમારું વ્યવહારિક જીવન પણ સુદર નહિ જતી શકે. નીતિના લાભે પણ નિષ્કમને, જીવનમાં ઉતારીને જુઓ કે કેમ? આનંદ લાભ છે મનન નીતિની મર્યાદાથી એક ડગલું પણ આગળ કારવામાં દબાર દબાર વિષ્ણુઓને આમત્રણ આપવાનું છે કોઈક વખત શબ્દિક સ્વાધર્મ સતેવવા માટે માણસ જનનીતિના માથે ડગલું ભરે છે પણ એ ડગલું લપકર વિનાશનું સાધન જતીને આગળ જતાં તેને જ નડે છે.

એક વખતની વાત છે એક લાઈએ સપદશની આકરીર દવા શીધી કે ની રૈયાનિક રીતે તેનો પ્રયોગ કર્યો અને તેમાં તેમને સફળતા પણ મળી. પણ તેમને તેનાં ઈન્જેક્શન કાઢ્યાં તેની ક્ષિમત મોજા રૂપિયા હતી છતાં લોકોમાં તેની અપના વધતી ગઈ કારણ કે એ ઈન્જેક્શનથી, મરવા પડેલાં જોડાં કાઢી જતા હતા. મોજા રૂપિયામાં છદ્મ મચી જાય તો એ સોદા કાંઈ મોપો નથી.

ત્યારે એ કંપનીની ખ્યાલિ પ્રસરવા માંડી મોટા પ્રમાણમાં એકાંત આચરણ લાગ્યા ત્યારે જી ન વેપારીએ તેનું કે આ વેપારમાં આવક (Income) જુન છે તેને તે ઈન્જેક્શનની એક શીધી ખરીદ કરી. તે પ્રમાણે તે જ

આકાર અને પ્રમાણના ઇન્જેક્શન તૈયાર કર્યા લેખક પણ એવું જ હતું. પરંતુ, દવાના નામે, તેમા રગીન પાણી જ ભરેલું હતું. ઉપરનાં લેખક તો બધે સારા હોય છે પણ અદર શુ ભર્યું છે ? લેખક તો સામાયિકતું લગાડ્યું છે પણ અદર સમભાવતું તત્ત્વ છે કે આલી પાણી, તે તો તમે જ વિચારજો

પૈસાની પિપાસા શુ શુ નથી કગવતી ! નવી કંપનીએ ઇન્જેક્શન તૈયાર કર્યા અને આઠ રૂપિયે વેચવા શરૂ કર્યા દુનિયાને તો સમ્મત પણ જોઈએ છે. એક વસ્તુ આઠ રૂપિયામા મળતી હોય તો તેના સોળ ખર્ચવા એ તો ખૂર્ખાની ગણતરીમા નામ તોધાવા જેવું છે આની હરીફાઈ (Competition)મા જૂની કંપનીને હારી જવું પડ્યું કારણ કે તેને આઠ રૂપિયામા વેચવાનું પરવડે તેમ નહોતું તેમ, સોળ રૂપિયામા કોઈ ખરીદનાર નહોતું છેવટે નવી કંપની ચાલી અને જૂની કંપની બેમી ગઈ

બહારની દુનિયા, કક્ત લેખક જુઓ છે તમે પણ લેખક જ જુઓ કે તેની અદરનું તત્ત્વ પણ જુઓ છો ? લેખકના ચળકાટમા તમારી આખો ભૂલાવામા ન પડી જાય તેનું ધ્યાન રાખજો તમે લેખકના નહિ, તત્ત્વના ગ્રાહક બનો એ લેખક અને રગીન પાણી ઝેરને ઉતારી નહિ શકે એનાથી તો જનનાની સાથે દગો થાય છે કોઈ બિચારાના બાળકને સાપ કરડ્યો હોય અને તે આવું ઇન્જેક્શન લાવે અને અપાવે, તો એ રગીન પાણી શુ સાપનું ઝેર ઉતારી, જીવ બચાવી શકશે ? તે બિચારો પિતા પોતાના ભાગ્યને દોષ દઈ આસુઓ પાડ્યા કરશે

આ કેટલું મોટું પાપ છે ? ભેળસેળ તો દરેક વસ્તુની ખરાબ છે. પરંતુ, તેમા ય દવાઓમા આવી જાતની દગાખોરી કરવી, એ બહુ જ મોટું પાપ છે બિચારા દર્દીના મનમા એમ હોય છે કે તે દવા લેતો રહે છે, પણ ખરેખર તો તેના પેટમા દવાને બદલે ચાકના ટુકડા જતા હોય, પછી રાખતો આરામ થાય ? આવી દગાખાજી તેના પ્રાણ હરી લે, તેની જવાબદારી કોની રહેશે ? પૈસાના ગુલામો આવા પાપની તરફ પણ કદી જોશે ?

એક કહેવાત છે કે “ અર્થી દોષો ન પश्यति ” અર્થાત્-લોભીને મનથી કોઈ પાપ નથી એક દિવસ, એ કંપની ઉપર એક વ્યક્તિનો ફોન (Telephone) આવ્યો- “ ઇન્જેક્શનની જલ્દી જરૂર છે કોઈની સાથે જલ્દી મોકલી આપો ” શેઠનો દીકરો ઇન્જેક્શન લઈ ત્યા પહોંચી ગયો.

તેણે જોયું તો એક ગાવીસ વર્ષના મુવાન પડેલો હતો. તેને નામે ૬૫ થયો હતો. દુરત જ ડોક્ટરને બોલાવ્યા.

પિતાને આશા હતી કે હમણાં દીકરા બાંધ ઉપાડશે. પણ દીકરાએ હમેશને માટે બાંધે માથે દીધી દીકરાને મરતો જોઈને મા પજગો ખાઈને રોધ પડી બીજી તરફ તેની દુર્ગતની પરભેલી પત્ની પટકાઈ પડી. આ બાલુ તેના પિતાની આંખમાંથી આંસુ વહી રહ્યાં હતાં. સુના દીકરાએ જ કરુણ વાતાવરણ જોયું તો તેનું હિલ્લ દબી પડ્યું. તેણે ઘેર જાતી બાંધે કહ્યું— બાપા! આ ધધા તો જુલુ જોડે છે આ મૂકી દે આપણા જરા સરખા સ્વાધીને લીધે કોઈના પ્રાણ જાય એ તો બન કર અપરાધ રહ્યા.” બાપે કહ્યું દીકરા! તને હલુ ખવર નથી કે પૈસો કેમ કમાવાય છે અરી ધર્મની વાતો તું ક્યાંથી શીખી આવ્યો? કાલથી ઉપાધ્યયન નહિ અને ધર્મ તો તેના ઠેકાણે કરવાની વસ્તુ છે જો રાત અને દિવસ ધર્મ કરીશ તો જુએ મરવાના કાલ આવશે.

બાપની સાથે બેટાનું કાંઈ ન ચાલ્યું એક દિવસ એ જ છોકરા પોતાના મિત્રોની સાથે સહેલગાહ (Picnic) માટે ગયો હતો. સાંતના બાકી વખતે તેના પગે કાંઈ એ ૩૫ થયો. બેટરી (Battery) માં જોયું કે કાલે ઝેરી સાપ દસ છાંતે જઈ રહ્યો હતો. તેના મિત્રો જણાવ્યા. તેને ઉપાદીને ઘેર લઈ આવ્યા બાપે પોતાના એકલા એક દીકરાની આ હાલ જોઈને તે બવાચક થઈ ગયો. તે દેડતો જૂની કપડીમાં ગયો અને કહ્યું—

સોળ રૂપિયા લો અને મને એક ઈન્જેક્શન આપો. મારા દીકરાને સાપ કરડે છે જૂની કપડીના માલિકે કહ્યું— બીજાના છોકરાને સાપ કરડે તો તમે ઈન્જેક્શન આપો છો અને તમારા દીકરાને માટે ઈન્જેક્શન લેવા તમે બહી કેમ આવ્યા? ખરી વાત તો એ છે કે તમારી કપડીની દરિયાઈતે લીધે અમારો માલ આવી ન શક્યો એટલે જામે મનાવવાનું ન થયું છે.”

સૌ કહ્યું— જોઈએ તો જવીસ લો. પણ એક માટલી મને ગમે તેમ કરીને પણ આપો. પેલાએ કહ્યું— તમે જવીસસો આપો તો પણ હું આપી શકું તેમ નથી કારણ કે મારી પાસે સ્ટોકમાં જ નથી.

નવી કપડીનો માલિક પાઠો આવ્યો. તેની દુકાનમાં સેકડે માટલીઓ પડી હતી. પણ તે બીજાને માટે હતી કામે દુનિયા ન જાણે પણ તે પેટે તો જાણતો / હતો કે તેમાં રૂપિય ૫૦ / બરફું છે તે જા કમની! છેવટે ૭ કલાકમાં તેનો પુત્ર રૂઢ છાદી ગયો.

કુદરતે તેને જાણી લપડાક લગાવી હતી જેના ધરમા અનીતિનાં પગલા પડ્યા, તે ક્યારેય સૂખે મુઠ શકે ? બીજાને રડાવનાર, પોતે કયા સુધી હસતો રહી શકે ? એક કવિએ કહ્યું છે -

જેવી કરે છે કરણી, તેવી તુરત ફળે છે,
બદલો ભલા ખુરાનો, અહીં ને અહીં મળે છે

કુંગળી ખાઈને કાઈ એલચીના ઓડકાર લાવવા ઈચ્છે તો શું તે બની શકે ? આગ પર હાથ રાખી, પછી ભગવાનને પ્રાર્થના કરે કે જેજે મારો હાથ ન બળે ! ખોટા કામ કરીને માણસ એમ ઈચ્છે કે તેનાં કડવાં ફળ ન મળે, તો એ કદી પણ બનવાનું નથી મકાન ચણનાર જાણે ચઢતો જાય છે, અને ફૂલો ખોદનાર નીચે બેસતો જાય છે તમે જ નિર્ણય કરો કે તમારે કયે રસ્તે જવું છે

હાલમાં જે આર્થ છે, તે જ કડખીથી નીકળવાનું છે બાજરીનો લોટ નાખી પછી ભાત કાઢવાની આશા રાખે, તે ક્યાથી સફળ થશે ? જીવનમાં ખુરાઈનો આટો ભેળવી પછી તમે પુણ્યના મીઠા ભાતની આશા રાખો તો તે આકાશકુસુમવત્ છે કુડમા મીઠું ભરી તેમા ગુલાબનો છોડ રોપનાર શુદ્ધિગાળી નહિ કહેવાય તેવી જ રીતે, બીજાના હક્ક, હિતોને કચડી નાખી તેમા ધર્મનો છોડ ઉગાડવાની ઈચ્છા રાખનાર ક્યાનો શુદ્ધિમાન છે ?

સમય ખૂબ થઈ ગયો છે ધડિયાળ આગળ વધે છે છતાં એક વાત પૂછવાનું મન થાય છે વીછી ઝેર એકઠું કરે છે અને દુનિયાને ઝેરી ડબ્બે છે મધમાખી, મધ એકઠું કરે છે, તે દુનિયાને મિઠાશ આપે છે હવે શું કરવું ? વીછોની માફક ઝેર જમા કરવું કે મધમાખીની માફક મધ એકઠું કરવું ? મને ખાતરી છે કે તમને પહેલી વાત પસંદ નહિ હોય. હું એ જ ઇચ્છું છું કે તમે જીવનમાં નૈતિકતાના મર્ધનો સંગ્રહ કરો અને દુનિયામાં તેની મિઠાશનો ફેલાવો કરો

તા ૧૧-૧૦-૫૯,

જૈન ઉપાધ્યય, માટુગા.

પશુની તરફ શેઠશીનો ક્રોધ નાખશે તો તે ખાઈને ચાલુ જાય
પશુ માનવીના સન્નિધમાં એમ નથી. તેની તરફ એ રીતે શેઠશીનો ક્રોધ
નાખશે તો તે જીવે મરવાનું પસંદ કરશે. પણ એવી રીતની શેઠશી લે
શુ પણ મિશ્રાન્ન સુદનિ ઠોકરે મારશે ઘાળીમાં સત્તી રીતે પીરસાઈને
અવસ્થિત રીતે બોજન આવશે, તો જ તે ખાવા બેસશે. કારણ કે તે
સૌંદર્ય પ્રિય છે સૌંદર્યમાં પણ એક આકર્ષણ છે જે હૃદયમાં ચરિત્રતા
લાવે છે.

મુનિનું સૌંદર્ય ધર્મસ્થાન અને ધર્મોપકરણનું સૌંદર્ય જોઈ ધનની
પ્રભાવના કરે છે. આગમ વ્યા વાતનાં સાક્ષી છે. એનાથી મુનિનાં સૌંદર્ય
અનંત સમ્રાટ અલિંગના જીવનની અધારી ગ્રામમાં સત્તાનાં કિરણોને પ્રવેશ
કરવાવામાં બીજા કારણોની સાથે બનાથી મુનિનું સૌંદર્ય પહેલું નિશ્ચય
છે જે સંલિંગને જોઈને સાધુ અને સાધ્વીઓના મનમાં એક અવશ્યક
પેદા થઈ ગયો હોય. જે સૌંદર્યની તેમણે મારા વ્યાસ જ નહિ, પરંતુ તેમ
સૌંદર્યની પ્રાપ્તિ માટે સંકલ્પ (નિશ્ચય) સુધા કર્યો હોય અને તેમ જ
લાભ પેતાની અશુભતા સાધનાઓને પણ આજ કરવા તૈયાર થઈ ગયો
હોય. તે જ સમ્રાટ મુનિના સૌંદર્યને જોઈને ચક્ષિ થઈ ગયો હોય. તેમ
કદમાંથી સ્વર નીકળે છે —

મહો ધણો મહો રૂવ મહો અમ્મદસ સોમયા ।

મહો જાંતી મહો મુલિ મહો મોગે અલગયા ॥

— સિતરાખ્યન સૂત્ર અ. ૨ ગા. ૫-

રાજા કહે છે કે-મહો ! આ મુનિનો કેવો વણ છે. ૩૫ ૨૫ છે ૩૫

સૌમ્યતા છે ! તેમની ક્ષમા, નિર્દોષતા અને ભોગો પ્રત્યેની અસગત, ખરે-ખર, ચક્રિત કરી નાખે તેવી છે મહામુનિના આ સૌંદર્યમા કુદરતી સ્વાભાવિકતા છે, લીપટીક અને પાવરની બનાવટી ચમક નથી, કે જેની પાછળ આજે મુખર્ષિ ઘેલુ થયું છે કુદરતી સૌંદર્યને જે ખોઈ નાખ્યું તો પછી, નકલી કયા સુધી ચાલશે ? આ વાસ્તવિક સૌંદર્ય હતું, જેણે સમ્રાટને આકર્ષિત કર્યો હતો.

આગમોમા, આચાર્યપદ ક્રાંતે આપવું તેનું વર્ણન આવે છે તેને માટે યોગ્ય પાત્ર ખોળી કાઢવાનો આદેશ છે તેની બધી યોગ્યતાઓમાં એક યોગ્યતા એ પણ છે કે તે “ રુચ સંપન્ને ” અર્થાત્ સૌંદર્યશાળી હોય તેનું કારણ એ છે કે આચાર્ય, સઘના નિયામક છે બહારનું કાંઈ પણ આવે તો તેને સૌથી પહેલો પરિચય તેમનો થાય છે વ્યક્તિની આખો સીધી હૃદય ઉપર પડતી નથી પહેલા તે શરીર ઉપર પડે છે ત્યાં જો તેને કાંઈ આકર્ષણ જેવું જણાય, તો પછી તે હૃદય સુધી પહોંચવાનો પ્રયત્ન કરશે તે સિવાય, પહેલી જ ઠણે જે તેના મનમા ધૂણા થઈ, તો તે આગળ શી રીતે વધશે ?

પ્રદેશી રાજા જેવા કૂર રાજાને પણ, મહામુનિ કેશીકુમારનું સૌંદર્ય આકર્ષતું હતું જરા યાદ કરો તમે રાયપસેણીય સૂત્ર તો સાલળી ચૂક્યા છો, જ્યારે ચિત્ત સારથી, તેના રથને ઉઘાન તરફ વાળતો હતો ત્યારે, તે માત્ર તેના રથનો જ નહિ, જીવનનો પણ સારથી હતો તેણે તેના જીવન-રથને એવો વાળ્યો કે તેનો કાયાકલ્પ થઈ ગયો પ્રદેશી રાજા, વિશ્રામ લેવા માટે જ્યારે રથમાથી ઊતર્યો ત્યારે ઉઘાનમા મહામુનિ કેશીકુમારને વિશાળ જનસમુદાયની સમક્ષ પ્રવચન કરતા જોયા પહેલા તે તેમને માથું મુડાવેલ અને મૂર્ખ સમજે છે પણ પછી, તેમના શરીર તરફ નજર પડતા, તેના વિચારના વહેણ બદલાઈ જાય છે તે વિચાર કરે છે કે—“ કેટલો સુંદર આનો દેહ છે, કેટલો તેજસ્વી છે ! ” તે શું ખાતો હશે ? રાજા પ્રદેશીના જીવનને નવો વળાંક આપવામાં, આમ, કેશીકુમારનો અલૌલિક તેજથી ભરેલો દેહ, પહેલો હેતુ બને છે મુનિમા સૌંદર્યની સાથે સ્વાભાવિકતા પણ છે કૃત્રિમતા તેમને જરા પણ સ્પર્શી નથી સૌંદર્યના કૃત્રિમ સાધનો અપનાવવાને માટે જૈન ધર્મ જરા પણ છૂટ આપતો નથી ફેશનને માટે તે ઇન્કાર કરે છે તે કહે છે —

“ વિમૂસા વત્તિયં ભિક્ષુ કમ્મં વંઘઈ ચિક્કણં । ”

દસવેં સૂત્ર

અર્થાત્-વિશુદ્ધિ એટલે શરીરની સાજાસાજવટમાં રહેનાર શબ્દ થી અર્થ કર્મ બધું છે-તેને કર્મનાં પ્રજાન બધાન થાય છે. દેહની સ્વભાવતઃ સાધારણ મનની દેહાસક્તિને પ્રજાત કરે છે. કારણ કે દેહ પ્રત્યે જો અતુરતા હોય, તે જ તેની સ્વભાવતઃ માટે પ્રવૃત્ત કરશે.

દેહન કર્મ કહે છે કે દેહ સાથે નહિ, દેહાતીતની સાથે પ્રેમ કરે. હાલકાના માળખા સાથે કરવામાં આવતો પ્રેમ વિશુદ્ધિ અને સ્વાધી નથી હોતો. આ દેહ એક કિંચિત્તો શાખ બનવાનો જ છે. પછી તેની સાથે પ્રેમ કરીને કોઈ શુ મેળવશે? જો પ્રેમ ક્ષણે હોય તે અપ્રમાણી સાથે કરે. કે જેને સમ્પત્તિ આપે ક્યારે પણ માન થતો નથી.

ફેશન તો ક્યાં પણ ન જોઈએ. પછી ધાર્મિક ઉપકરણોની તે જાણ કર્યાં? તે તો તકન સાદાં અને સાદાં હોવાં જોઈએ. તેમાં પણ ફેશન દાખલ થઈ તો પછી કહેવાનું શું રહ્યું? જે મોહમાં બાજબી માટે, મેહેનત-દક વેસનો ત્યાગ કર્યો અને સાધારણમાં આવ્યા પછી તેજ ઉપકરણોને ધારી મૂકારી, તેમાં મોહ પામવાનો કોઈ અર્થ નથી. આ તે એવું શું કે ઉપવાસ માટે અનાજનો ત્યાગ કર્યો કર્યો પણ તેના બદલે બીજી બીજી બાબતો આપી!

આ વાત આપણી માતાએ અને બહેનોને વધારે લાગુ પડે છે. મન-પ્રવેશમાં બધી બહેનો મુદપત્રી ઉપર જરીના વેશભૂષા કરે છે તેની જો બાહ્ય સ્થિતિ પછી (Border) પણ લગાડે છે તે એટલા માટે કે કુદરતની સાથે સામાયિકમાં પણ સ્થિતિ આવે પ્રમાણનિત (પૂનર્જીવ)ને જો વિવિધ રંગો વડે રંગે છે. પછી તેના ઉપર એટલી મમતા થાય છે કે તેની રક્ષા માટે તેના ઉપર નાની માથરી પણ પહેરાવે છે. પૂનર્જીવ તે હલેની રક્ષા માટે છે પણ હવે તે પૂનર્જીવની રક્ષાની તેને મિત્ર થાય છે!

આનો અર્થ એ નથી કે ધાર્મિક ઉપકરણોને અર્ધરાખવાં. જેન કર્મ એક માન્ય સાધુને ફેશનથી જમવાનું કહે છે તે બીજી તરફ અધારી પણ જી રહેવાનું કહે છે. જેન કર્મ ફેશનમાં નથી માનતો તેનું કારણ એ છે કે તે મન પણ નથી. આગમોના જાણકારો તે શું પણ દરેક પ્રવિધાન કરનારને પણ આ તથ્યનો સારી રીતે પરિચય હશે, સમજી મ છોડી ઉપરનાં મોહ સ્થાન બનાવ્યાં છે તેમાં મોટે ભાગે એવા પદાર્થો છે કે જે અધ દાખ છે અને ઉપરનાં તે એક પદ આવે છે. સપ્ત મહુર્ગ ઠાવે છુ ધા” એટલે કે જેટલાં પણ અધારનાં સ્થાન છે તે બધાં, ઉપરનાં

ધ્યાન છે સાચા સાધુને જીવહિસાથી બચવા માટે, આ બધા ધ્યાનોથી બચવું પડશે આમ જતા, “જૈન ધર્મ” ગદો છે ” એમ કહેવું એ “સૂર્ય” અધિકારમય છે” એમ કહેવા બરાબર છે.

નદા રહેવું એ નુકસાનકારક છે તેમ, સૌંદર્યની પાછળ દીવાના બનવું એ એથી ઓછું નુકસાનકારક નથી પણ આજના માનવીની આખો સૌંદર્ય પાછળ ઘેલી છે માટે તો પૈસા ખર્ચીને પણ બનાવટી સૌંદર્યનાં સાધનો ખરીદ કરે છે જેટલું તેજ વાળમા નાખે છે, તેટલું કદાચ પેટમા નહિ નાખતા હોય મો ઉપર મો અને પાઉર લગાડવા નખોને રગવા અને હોઠો ઉપર લાલી (Lipstick) લગાડવી આ બધું સૌંદર્યનું પ્રદર્શન નહિ, તો શું છે ?

આ દેશની નારીઓએ પોતાનું રૂપ ખીજીને ન બતાવવા માટે સળગતી આગમા બળી મરવાનું પસંદ કર્યું હતું ચિતોડનો જવલત ઈતિહાસ તમારી યાદદાસ્તમાથી ખસી તો નહિ ગયો હોય વીર પદ્મિનિ સામે, માત્ર અરિસ્સામા અફલાઉદ્દીનને પોતાનું સૌંદર્ય બતાવવાનો પ્રશ્ન હતો તેને માટે ખીજો રસ્તો માત્ર અગ્નિમા કુદી પડીને તે સૌંદર્યની રાખ કરી નાખવાનો હતો તેણે ખીજો રસ્તો પસંદ કર્યો અને જીવતી, ચિતામા પ્રવેશ કરી બળીને મરી ગઈ પણ પોતાના સૌંદર્યનું પ્રદર્શન કરવાની વાતનો સ્વીકાર ન કર્યો આજ દેશમા આજે છડેચોક સૌંદર્યનું પ્રદર્શન થાય છે સૌંદર્યની પ્રતિયોગીતા થાય છે કેટલી લજ્જાની વાત છે કે નારી પોતાની લજ્જાનો ત્યાગ કરી રહી છે !

ભારત, આચાર-પ્રધાન દેશ છે તપ અને ત્યાગના ક્ષેત્રમા તે વધારે આગળ પડતો રહ્યો છે સ્ત્રીઓએ તેમા મહત્વપૂર્ણ ફાળો આપ્યો છે ભારતના સાર્વજનિક ઇતિહાસના અનેક પાનાંઓ, ભારતના સ્ત્રીરત્નોની શીલનિષ્ઠાથી શોભી રહ્યા છે તેમણે સદાચારના મૃત્યુ કરતા, પોતાના મોતને વધારે મહત્વ નથી આપ્યું સદાચારને માટે તો તેમણે પોતાના હાથે જ મોતનું સ્વાગત કર્યું પણ શીયળશ્રષ્ટ હાથોને તો તિરસ્કારની નજરે જ જોયા છે જ્યારે શીલ અને સૌંદર્ય એ બેની વચ્ચે પસંદગી કરવાનો પ્રસંગ આવ્યો ત્યારે તેમણે સૌંદર્યનું બલિદાન ઈર્ષ શીલની રક્ષા કરી

જૈન ઇતિહાસ કહે છે કે જ્યારે, બ્રાહ્મીના સૌંદર્યને જોઈને, ચક્રવર્તી સમ્રાટ ભરતનું હૃદય આકર્ષિત થવા માડ્યું, ત્યારે, દેવી બ્રહ્મીએ કંઠાર તપની સાધના કરી અને એ તપની જવાળામા સૌંદર્યની આહુતિ

આપી. આને એ બાઈની ઉત્તરાધિકારિણી (વારસદાર) બહેનને શરિર સંસ્કારવામાં રોજ દોઢ ઠલાક ભેઈએ છે !

સૌંદર્યનું બિનજરૂરી પ્રદર્શન, હંમેશાં વાસનાને ઉત્તેજિત કરવું કામ કરે છે. ચોખ્ખા સજ્જોમાં હજુ તો આ જાતનું પ્રદર્શન જ ગુલમી રીતે પ્રોત્સાહન આપે છે. આને સહેરોમાં બનતા ગુલમીરીતના બનાવોને મોં વિકૃત માનસ તો જાણનાર છે જ. પણ ફેશન પણ તે માટે એટલી જવાબદાર નથી એક જાપામાં મેં વાંચ્યું હતું કે એક ઊંઠરી કોમેનમાં જતી હતી. તેણે એકદમ બારિક સાડી પહેરી હતી. મોં ઉપર પાઉડર અને હેઠ લાલી સગાડેલી હતી. તે ઉપરાંત એક વાત તેણે કથાસની કરી હતી. તેણે પોતાના વાળમાં વીજળીના દીવા (Bulb) સગાડ્યા હતા. તેના ખીસામાં બેટરી હતી તે ચામે ત્યારે થોડોક વખત બદલ ચમકે અને થોડી વારે સુકાઈ જાય.

હવે તમે જ કહો કે આ બધાની પાછળ તેની હર્ષ ભાવના કામ કરી રહી હશે ? સૌંદર્યનું પ્રદર્શન નહિ. તો આ બીજું શું છે ? એટલું જ નહિ પણ સૌંદર્યપિયાસુઓને આ મૂક-બામત્રણ છે.

કુદરતી સૌંદર્ય કલ્પનારો નથી માગતું. એટલા માટે તે પ્રત્યક્ષમાં વધુ વખત ટકી રહે છે. કૃત્રિમ સૌંદર્યનો ઝળકાટ બહુ જ ઓછું આડખ લઈને જ મેં છે. તમે મુબર્કના નામરિશ છે. મુબર્કનું નામજ મોહમ્મદ છે તે ભારતનાં સુદરમાં સુદર નગરોમાંનું એક ગણાય છે. પણ તેની સુદરતા સ્વાભાવિક છે કે બનાવડી ? તમારે કહેવું પડશે કે આ સુદરતામાં કૃત્રિમતા જણાય છે. જગલનું સૌંદર્ય સહેજ અને સ્વાભાવિક છે એટલા માટે તે રવિવારે તમારા મોટરગારીઓ નાસિક અને પુના તરફ દોડતી હોય છે કે જેથી તમે ત્યાંની વનરાજીનાં કુદરતી સૌંદર્યનો આનંદ લઈ શકો. એટલું તો નહીં છે કે બનાવડી વસ્તુ માનવમનને વધારે વખત સુધી આકર્ષિત નથી રાખી શકતી. એટલે જ તે કુદરતી વસ્તુને શોધે છે.

સૌંદર્યની સાથે સહેજતા એને સદગુણ હોય તો તે હલનું સ્વર્ગ બની જાય છે. પણ તેમાં કૃત્રિમતા અને કુચુલ્લ કાળે તો તે બાતમાળ નહિ છે. તમે સૌંદર્યને પારખવાની દષ્ટિ ફેળવો. સૌંદર્યની સાથે પરોક્ષ કાળાધોળા રંગ ઉપર વિશ્વાસ રાખતો નથી તે આખાંદા રંગને નથી ભેંતો. હલનના રંગને જુએ છે તે ઉપર ઉપરથી નહિ. હાં ઉડે સુધી જુએ છે. માત્ર ઉપરજથી રીતે જોનાર, કાળાધોળા રંગમાંજ ખટવાઈ જાય છે.

પણ તે ભૂલી જાય છે કે કાળા કેશ, શિરની શોભા વધારે છે, આખની કીકી પણ કીળી છે, છતાં તે પસંદ છે કે નહિ ? શરીરનો કાળો વર્ણ પાપના ઉદયથી મળે છે અને ગૌર વર્ણ પુણ્યના ઉદયથી, એમ તમે માનો છો ? પણ એવી કોઈ વાત નથી કાળા વર્ણવાળા માનવીઓ પણ ઝળક્યા છે. જેમની પાસે પ્રખળ પુણ્યનો સચ્ચ હતો, એવા તીર્થ કરો પણ કાળા વર્ણવાળા થયા છે

અર્હત અરિષ્ટનેમિ સ્યામવર્ણના હતા, મર્યાદા પુરુષોત્તમ શ્રી રામ પણ સ્યામવર્ણના હતા અને ભારતના રાષ્ટ્રપતિ ડૉ. રાજેન્દ્રપ્રસાદ પણ સ્યામવર્ણના છે શ્રી કૃષ્ણ પણ કાળા હતા છતાં આખુ વ્રજ તેમના ઉપર મુગ્ધ હતું તમે રૂપની જાળમાં ન ફસાતા ગુણના પરીક્ષક બનો રૂપ સર્વત્ર અને સર્વને માટે પૂજ્ય બનશે એવું કોઈ નથી પણ ગુણો તો સર્વ જગ્યાએ પૂજ્ય છે કહ્યું છે કે—“ગુણા સર્વત્ર પુજ્યન્તે।”

પૈસાવાળો તો પોતાના સગા, સબંધી કે કુટુંબ પરિવારમાં પૂજાય છે, પણ ગુણવાન તો સર્વ જગ્યાએ પૂજ્યા છે હરિકેશી મુનિ ચાડાળના કુળમાં જન્મ્યા હતા અને તેમના રૂપને માટે કહ્યું છે કે તેમના દેહનો રંગ કાળો મેશ જેવો હતો, શરીરની રચના પણ વિચિત્ર હતી. કોઈ જાતની પણ સુદૃશતા નહોતી, છતાં દેવતાઓ સુદ્ધા તેમની ઉપાસના કરતા હતા કારણ કે તેમની પાસે આત્માનું સૌંદર્ય હતું જે કદાચ તે મહામુનિ સદેહે અહીં આવી જાય તો, આપણા રૂપના ઉપાસકો તો દોડીને લાગી જશે પણ હું તો તેમને શ્રદ્ધાસહિત વદન કરીશ

કાળા રંગથી ડરવાનું શું છે ? કાળી રાતે જ તારાઓ ચમકે છે કાળાં અધારામાં જ રેડીયમનો ચળકાટ વધે છે સોનામાં ચળકાટ છે, તેનો રંગ પીળો છે, પણ ગરમીના દિવસોમાં તમને ખૂબ તરસ લાગી હોય, હેઠ્ઠાં સુકાઈ જતા હોય, તે વખતે કોઈ તમને સોનાની માટલીમાંથી પાણી લાવીને આપે તો તમને ચીડ ચઢશે પણ જો કાળી માટીની માટલીમાંથી પાણીનો એક ઝવાસ મળશે તો તમારું દિમાગ તર થઈ જશે તમે રૂપનાં નહિ, ગુણના ઉપાસક બનો આજના દિવસને રૂપ ચતુર્દશી કહેવાય છે અને આજે તમે રૂપની ઉપાસના પણ કદાચ કરશો અહીંની તો મને ખબર નથી, પણ મધ્ય ભારતમાં તો આજના દિવસે રૂપને શણગારવામાં આવે છે શરીરને ચેળી-મસળીને ધૂવે છે, પછી નવા ડપડા પહેરે છે પણ હું તો કહું છું કે રૂપને શું કરવા, ગુણને સન્નિવોને.

પુણ્યના પ્રભાવે જેને સૌંદર્ય પ્રાપ્ત થયું છે, તે એ જુઓ કે ક્યાં

દુગુણિયો કાળો રાખ તો મારા સ્વરૂપને વિકૃત નથી કરતો. તેમ જોને સોઈ સ્થાને સ્વરૂપો નથી મળ્યા તે અસાધી છે તો જેણે સોઈના અંશને સ્વરૂપે ભર્યા છે તે એણે ભ્રમચક્રાણી નથી.

કાળો વસ્ત્ર એવો ખરાબ નથી, જેવો તમે ખાતી બેઠા છો અને પૂજે તો હું તે ક્ષીર કે કાળા કરતાં ગોરાવસ્ત્રે વધારે ભુરાઈઓ ખેંચ કરી છે. ઈતિહાસનાં પાનાં ઈલાકીને જુઓ કે ગોરાવસ્ત્રે કેટલા અત્યાચાર કર્યા છે તેને માટે એ રાજ્યો સામસામે ટકરાયા અને હનરો ભારે છે. પછી સમુદ્રવાહરજીની વાત છૂ તમે જુદી ગયા. એ ગોરા રંગે તો સીવનિ કેટલાં નાખી હતી અને એને જ માટે પત્નિનીને સળગતી બાજમાં કંઈકાવુ ખડુ હતું.

આ રૂપની જવાબદારી કાઈએતો શાતુભાવ ખસુ સળગી ગયો. એ સગા શાઈ જેમની વચમાં નિર્ભજ ગ્રેમની ધરા વહેતી હતી, એક રૂપની રેખા તેમની વચમાં આવી અને કાઈના પ્રાણ લીધા. મહિરજ અને કુલ-ભાષુની વાત તમે જુદી નહિ ગયા હો. દુનિયાના તમામ સમયોના મૂલ્યો જિવરનને જોઈ તો તમને જણાયું કે જ્યાં અધ્યક્ષો માત્ર એ જ ઝીલે છે. લઈને ગયા છે રૂપ અને રૂપિયા. રૂપિયાની પાછળ પાગલ અને કાઈએ જુલો સુખમાં છે તો રૂપની પાછળ દીવાના અને કાઈએ ખસુ કાઈકમ અત્યાચાર કર્યા નથી. સતીએના જીવનની કથાઓ આ વાતનો સ્વીકાર કરે છે.

રૂપનો તરસ્સો માનવી સિદ્ધ થી પણ ભય કરે છે. સિદ્ધ મિથ્યારો સોઈને આઈ ભય છે પણ શીલને ખાતો નથી. પણ આ સોમ્ય કહેવાતો માનવી તો સોઈને અને શીવ બન્નેને ભયે ભય છે. એકલે રૂપિયાની વજીની સાથે સાથે તમે રૂપની વજી પર પણ નિયમન (Control) કરો.

સોઈ જ સર્વ કાઈ છે એવું કાઈ નથી. દુનિયામાં એવી બક્ષિતો ખસુ પૂનાઈ છે જે અંધારથી બેઠેલા હતા પણ તેની પાસે અત્યંત સોઈ હતું. મહાકવિ કલિદાસ, જેમણે સાહિત્ય ભારતને માટે ગૌરવ લેવા જેવી વસ્તુ છે. માત્ર ભારતમાં જ નહિ પણ વિદેશમાં પણ જેમણે સાહિત્યની પ્રતિષ્ઠા છે. આજે જેમાં નામ ઉપર મોટા મોટા સ્મારકો બનાવે છે તેની આ પ્રતિષ્ઠાનો આધાર ક્યાં સોઈ ઉપર છે. રૂપ તો એમણે કશું હતું કે તેમની પેતાની ખતી વિષોત્તમાએ જ તેમને નીચે પાછો દીધો.

હતા છતાં આજે તે ભારતીય સાહિત્યમાં જીવત છે, તેનું કારણ તેમનું રૂપ નહિ, તેમની કાવ્યપ્રતિભા છે

કસ્તુરી પણ કાળી હોય છે પણ છતાં કોઈએ તેને ખરાબ નથી કહી. તમે તો જાણો ભાવ આપી તે ખરીદ કરો છો કાચલની પાસે કયું સૌંદર્ય છે કે જે ભારતીય કવિઓની કાવ્યધારામાં ચમકી ઊઠી છે ? કવિઓના મનમાં તેણે જે સ્થાન મેળવ્યું છે તે તેના રૂપના જોરે નહિ, પણ પોતાના કંઠની મધુરતાને કારણે પ્રાપ્ત કર્યું છે

આજ સુધીના ઇતિહાસમાં એક પણ વ્યક્તિ રૂપના જોરે જાણે ચઢી શકી નથી કારણ કે રૂપ એ કોઈ વિકાસ માટેનું અનિવાર્ય સાધન નથી છતાં શ્યામ વર્ણના માનવીઓની વાત તો સાંભળો

એક છોકરો રંગે જરા શ્યામ હતો ન્યારે તે બીજા છોકરાઓ સાથે રમવા જતો, ત્યારે બધા તેને ના કહેતા કોઈ તેની સાથે રમવા તૈયાર થતું નહોતું ઉલટી બધા તેની મજાક ઉડાવતા અને તે પણ ખોજાઈ જતો આ અપમાનથી તેનું દિલ રડી પડતું તેને જોઈને બધાના મોં ચઢી જતા

એક હાથમી (Negro) એ કહ્યું છે કે—હું ખઉ છું, કમાઉ છું, લઉ છું, આપુ છું, સાંભળુ છું, સભળાવુ છું, કોઈને હું મારુ છું તો કોઈની બે ખાઈ પણ લઉ છું મારે પણ આંખ, કાન, નાક બધું છે. મારી સામેના બ્રહ્મામાં મુલતાની કુટુંબ છે. પડોશની ઓફિસમાં ગૌરવર્ણના લોકો છે ન્યારે હું તેમની સામે જાઉં છું ત્યારે તેમના નાકના ટેરવા ચઢી જાય છે કારણ કે હું કાળો છું, કાળાની બધા નફરત કરે છે પણ કાળી દ્રાક્ષ અને કાળા જાંબુ તેમના ગળામાં જલદીથી ઊતરી જાય છે કાળા મરીની તમારે જરૂર પડે છે અને લખવા માટે કાળી શાહીનો ઉપયોગ થાય છે

કાળી વસ્તુઓ પ્રિય છે પણ કાળા માણસો પસંદ નથી ! એટલા માટે તો તેમનો ઉપહાસ કરવામાં આવે છે

હા તો તે કાળા બાળકની બધા હાસી કરતા એક દિવસ એક કુચ્છા-વાળો રંગબેરંગી કુચ્છાઓ લઈ કુટપાથ ઉપર ઊભો હતો તેના હાથમાંથી પીળા રંગના કુચ્છાની દોરી તૂટી ગઈ અને તે આકાશમાં જાણે જવા લાગ્યો. છોકરાઓ તાળીઓ પાડતા હતા. પછી તેને લાલ રંગના કુચ્છામાં ગેસ લયો અને તેને છોડ્યો તો તે પણ ઊડવા માડ્યો પછી કાળા રંગનો કુચ્છો લઈ તેમાં ગેસ લયો, તો તે પણ ઊડવા માડ્યો બાળકો જાણેલા તે કાળા

છોકરાએ પૂછ્યું- શું આ કાળા રંગનો કુચો પણ બીજા રંગના કુચોને જેટલો જ જીવે પડેલો જશે ?

કુઆવાળો દસીને કહે- કાળો શું કે પોલો છ, ઉપર ચડવાની સક્તિ તો રંગમાં નથી પણ બેસમાં છે જેમાં એક બસવામાં આવશે તે ઉપર બી રહેશે "

દેવે તમે સમજી ગયા દસી કે બીજા આવવા માટે રંગ કે રૂપની નહિ પણ સદગુણોની આવશ્યકતા છે જેન દ્વારા જીવે ચડવા માટે આત્મનો વિકાસને મહત્તર આપે છે સરીરના વિકાસને નહિ.

એક વખત જોતમસ્વામીએ લગ્નવાન મહાવીરને પૂછ્યું- પ્રભુ! ક્યા કદવાળાને મુક્તિ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે ? લાંબા સરીરવાળો જલ્દી મોક્ષમાં ભળે જશે કે દૂઠા સરીરવાળો ?

તેના જવાબમાં પ્રભુએ કહ્યું- પાંચસો ધનુષ્યની અવગ્રાહનાવાળો પણ મોક્ષમાં ભળે શકે છે અને બી દામની કાપાવાળાને માટે પણ મોક્ષમાં હાર પુરાવા છે "

આત્મકામ્યાણને માટે સરીરના કદની પણ અપેક્ષા નથી ખરી રૂપ અને સૌ દર્શ તે દૂરની વાત છે તે તો યજ્ઞના પ્રમાણને પૂછે છે કે તમે યજ્ઞને કેટલો વિકાસ સાધ્યો છે.

વાસ્તવમાં સદગુણ જ સાચો ચક્રમાર છે તેના વિના તો ગાનધ મહિધર સાખ્યા ગ્યો છે એક સાધને કોઈ અધિભવ અથવા કારોથી ચક્રમારી બની શાવે અને તમારી વચમાં મૂકે તો તમે તેનું સ્વામત કરીશો ? કે ખરી કીમ્મ થઈને જાની જશે ? સાધ લામે અધિઓથી ચક્રમારેલો દેવ તો પણ કોઈ તેને પ્રેમ નહિ કરે. જો જ પ્રમાણે કુકુળી માનવી લામે સખન દોષ છતાં તેને કોઈ પ્રેમ નહિ કરી શકે.

મદ્ય કાવા લાવક તો યુગો છે કારણ કે તે કરી પણ નાથ પમન નથી કુકુળ અમાત્ર છે કારણ કે તેનો નાથ માથ છે બલુન મળી દિમકરતિનો માનવી કહે. તેને મેકે માનવીઓના માળ લીધ પરાઉ અપરે ને પ્રમુ મહાવીરના ચગ્ગે પડેલો ત્યારે કેટલો પારાઈ ગયો ? તેને જ ના એનો એ જ નો પણ મન બદલાઈ ગયુ તેને કપાને જ નહિ. રતિઅને જ બદલી નાખી દિમકરતિ નષ્ટ થઈ અર્થ કરણ કે તે બલન દની તેનું રથન અદિમા અને કુકુળાએ લીધુ અને તે કવમને "

તેની સાથે મ્હી સૌનિની દાગોમાં અને અગાતિની જવાબાઓમા પણ તેમણે તેનો સાથ ન હોડ્યો

ઈન્સાન મંત્રે છે પણ તેના સદ્ગુણો મરતા નથી. કારણ કે તે તેની સ્વભાવ-દશા છે. ઈમર્સન કહે છે-“કબરની માટીમા મારુ શરીર દફનાવાશે, મારા ગુણો નહિ” સદ્ગુણનુ મૃત્યુ સાંથી મોટુ મૃત્યુ છે જેનામાથી સદ્ગુણ મરા ગયા પછી તેનુ ખીજુ મોત ક્યુ હશે ! દૂતમા ન્યા મુધી મુગધ હશે ત્યા મુધી તે ગળામા ગોલશે પરંતુ જે ઘડીએ તેની સૌરભ ખલાસ થઈ, પછી તેનુ ધ્યાન પણ ક્યા હોય છે ? મ્યુનિસિપાલિટીની કચરાની પેટીમાં.

એક ગિણે આચાર્યને પૂછ્યું-“ગુરુદેવ ! મનુષ્ય શું છે?” આચાર્યે જવાબ દીધો-“મનુષ્ય એ એક માટીનુ ઢેકું છે ન જાણે ક્યા અને ક્યારે વિખરાઈ જશે કે તેનો પત્તો પણ નહિ લાગે,” શિષ્યે પાછો પ્રશ્ન કર્યો-“તો પછી દુનિયા, મહાવાગ, બુદ્ધ, ઈસુ, રામ, કૃષ્ણ અને ગાંધીને કેમ પૂજે છે? તે પણ માણસ જ હતા” આચાર્યે કહ્યું-“તેઓ માનવ નહિ, મહામાનવ હતા તેમનામા એક સૌરભ હતી, જેણે તેઓને મનુષ્યના મૃતત્વમાથી ઉપાડી, દેવતાઓના અમરત્વમા પ્રતિષ્ઠિત કર્યા તેઓ એટલા ઊંચે ચઢ્યા કે દૈવત્વ મળુ નાનુ બની ગયુ અને મહામાનવની પકિતમા બેસી ગયા”

દુનિયા, કપડાની પૂજારી નથી, તે ગુણોની પૂજારી છે જે કપડાંની પૂજા જ તેને પ્રિય લાગતી હોત, તો નાટકના પાત્રો જે રામ અને કૃષ્ણનો પાઠ લજવે છે, તે તેમને માટે વંદનીય બની જાત પણ જ્યાં નાટક પુરું થયું કે કોઈ તેમને તે નામે પણ બોલાવતુ નથી પછી પૂજની તો વાત જ ક્યા ?

તમે કપડાંનાં પૂજારી છો કે ગુણોના ? જવાબ મળશે કે અમે ગુણના પૂજારી છીએ જાહે તો બરાબર બોલો છો પણ આચરણ શું કહે છે ? સાધુનાં કપડાં જોયા ત્યાં નમી પડ્યા ! કોઈ વખત એ પણ જોવાનો પ્રયત્ન કર્યો કે કપડાં મુનિના છે, પણ આચાર્ય મુનિના છે કે નહિ ? ખીજુ તરફ બીજાકુલ લપકાળધ કપડામા કોઈ તમારી પાસે આવે છે તો તુરત તેનું સ્વાગત કરવા તમે હાથ લાગાવો છો એ કદી જોવાની ચેષ્ટા કરી કે કપડાં તો ઊજળા છે પણ આચરણ ઉજળું છે કે નહિ ? એવુ કાંઈ નથી કે વસ્ત્રો જ સન્નજનતાની કસોટી છે

સ્વામી વિવેકાનંદ, જ્યારે અમેરિકા ગયા ત્યારે લગવાં વસ્ત્રો, સાથે

સાથે હાથમાં ઢાંચે અને ખભે ચાદર લઈને સ્વામીજી મીઠાએની છાત્ર પર આસપાસ જતા હતા તેમનો પહેરવેશ અમેરિકનોને વિચિત્ર લાગતો હતો તેઓ તેમનો ઉપદ્રવ પશુ કરતા હતા. એક મહિલાએ પોતાની સાથેની નકિતને કહ્યું- જોયુ ! કેવો અને ખો પોસાક છે ! સ્વામીજી આ વાત સાંભળી ગયા. તેમણે મીઠાસથી જવાબ આપ્યો કે- આ દેશમાં તો કપડો જ સજ્જનતાની કસોટી છે. પશુ જ દેશમાં કે રહે છે ત્યાં સજ્જનતાની કસોટી કપડાથી નહિ પણ ચારિત્રથી થાય છે.”

પશુ આજે તો માનની વિચારે છે કે પેટમાં આપુ તે મહેલે ભેડે ! કપડાં તો સારાં હોવાં જોઈએ. કારણ કે તેનાથી ઈજ્જત મળે છે કારણ કે ચારિત્રની કસોટી કપડાં છે. પશુ રાવણને દેવથી ઈજ્જત મળી ! તેમ તેની પાસે કપડાં નહેતાં ! કપડાં શું રાજાસાહી પોસાક તેના શરીર ઉપર રહેતો હતો. અને ગજામાં મોટીઓના હાર પશુ હતા છતાં તેને કપડાં ઈજ્જત મળી ! ઈજ્જત કપડાંથી નહિ, ચારિત્રથી વધે છે.

ધન સત્તા અને વિદ્યામાં પશુ ભલક છે. દુનિયા તેનો આદર પણ કરે છે. પશુ તે કામગીરી નથી. ધનધાનને આદર તેજ કરશે, જેને તેની ખાસેથી કંઈક લાભ ઊઠાવે છે. સત્તાપીશ્વરનાં સ્વાગત પણ કંઈક ભલ અને કંઈક સ્વાર્થથી પ્રેરાઈને કરવામાં આવે છે. વિદ્યાનું સન્માન પણ ત્યાં સુધી જ છે જ્યાં સુધી તેની સાથે વિનય વસેલો છે. પશુ સહજસુ સન્માન સર્વત્ર થાય છે. તેમાં નથી હોતી સ્વાર્થની સાધના કે નથી હોતી ભયની ભાવના. સહજસુ પુરવાને દુનિયા ખરા હૃદયથી ગ્રહે છે. આરે મીઠાએને ભલ ખગર પ્રયોજાને કારણે.

મીઠાએને જ્યાં જતા હતા અને માનસિક શક્તિ પણ ગમે હતો. પશુ પ્રાધીક્રમ જેવું જવાનું સમાચાર સાંભળતાં જ જનતામાં એક તોશન મળે જતું. આરે માનસિકને ટેલમાં લઈ ગયા તે પ્રાઈએ પણ વિશેષ ન કર્યો. આ સહજસુની પૂ નની જ વાત છે. સંપત્તિથી પણ સહજસુની પ્રતિષ્ઠા મધ્યમ છે.

તમારે ૩૫, સત્તા અને સૌન્દર્ય પણ જોઈએ છે. પણ હી એમ વિચાર કર્યો કે જ્યાં સુધી સદાચાર ન આવે, ત્યાં સુધી મારે સત્તા નથી જોઈતી. હૃદયમાં ઉદારતા ન આવે ત્યાં સુધી મારે સંપત્તિ નથી જોઈતી. જ્યાં સુધી હૃદયમાં સદનસીલતા ઉપચારતા અને ક્ષમાશીલતા ન આવે ત્યાં સુધી મારે જાન નથી જોઈતી. તેમ જ જ્યાં સુધી આંખોમાં સવન ન આવે,

ત્યા સુધી સૌંદર્ય પણ મારે ન જોઈએ એ પણ કદી નક્કી કર્યું છે કે કદાચ આ બધી ગોઝતતા આન્યા વિના, આ બધા પદાર્થો મને મળશે, તો પણ મને આનંદ નહિ થાય ?

બળમા સત્તાનો અક્રાર, માન અને વિનિગિપા (વિનયેચ્છા) છુપાયેલ છે. બ્યારે ગુણમા, મેવા, દયા, દાલિય અને સૌજન્ય, છુપાયેલા છે એક વિચારકે દીક જ કહ્યું છે કે રૂપને શું જુઓ છો ? શીલને જુઓ કારણ કે સારા કુળમા, ખરાબ માણસો પણ નીકળે છે અધ્યયનને નહિ, પ્રતિભાને જુઓ એમ એ સુધી ભણેલાઓ બે શબ્દો પણ જોલી શકતા નથી, બ્યારે સાધારણ ભણેલો માણસ મેદાન મારી જાય છે મતલબ કે અધ્યયન કરતા પ્રતિભા વધારે કિમતી છે તપને નહિ, સહનશીલતાને જુઓ મહિનાઓ સુધી તપ કર્યું. તપ કરીને કાયા દુર્બળ બની ગઈ પણ કપાય દુર્બળ થયા કે નહિ તે જોવાનું છે તે સિવાય આજે તો મોટે ભાગે તપોગુણ અને તમોગુણ બન્ને સાથે જ જોવા મળે છે

ધણા લોકો કહે કે તપની સાથે તેજ તો આવે જ છે. તેજ તો આવશે જ કારણ કે તપ જાતે જ એક તેજ છે પણ એ તેજ સાત્ત્વિક હશે કે તામસિક ? તામસિક તેજ તો તપનું ફળ છે, તપના સત્ત્વને ખાઈ જનારું છે તપને નહિ, પણ તેની સહનશીલતાને જુઓ, કે તપની સાથે સમતા કેટલે અંશે આવી છે સાથે સાથે એક વાત બીજી પણ કહી દઉં ભાપણને નહિ, આચરણને જુઓ. ક્ષમા ઉપર કલાકો સુધી પ્રવચન કર્યું, પણ જરા કાર્ષ્ઠ્ય છાથી વિરુદ્ધ થયું કે આખો લાલ થઈ ગઈ, સેવા ઉપર લાજુ લગ્ન ભાપણ આપી દીધું પણ બ્યા મેવા સક્રિય રીતે કરવાની વાત આવી કે અગીયારા ગણી ગયા આ શું કામનું ? એ ભાપણ શા કામનું કે જેના ઉપર વક્તાને જ વિશ્વાસ નથી ? આ પોપટીયું રટણ નહિ તો બીજું શું ?

અત આપ સૌંદર્યના નહિ, સદ્ગુણના ઉપાસક બનો સદ્ગુણ, એવું અત્તર છે કે જે તમારી ખાસે હશે તો તમને તો સુવાસિત કરશે જ, પણ તમારી આસપાસના બીજાઓને પણ તે સૌરભ આપશે

આજીવનું અરચન કર્તવ્ય-પાલન સાથે સંબંધ ધરાવે છે જીવનમાં તેજ વ્યક્તિ સાક્ષાત્કારને વરે છે કે જેણે પોતાના કર્તવ્યને પૂર્ણરૂપે કર્યો છે. આ જોયે માનવી ચક્રવીનો માર્ગ આકાશમાં ભળ્યા શીખ્યો છે. મહાશક્તિ જેમ પૃથ્વીમાં તરતાં શીખ્યો છે અને સર્પની જેમ પૃથ્વી પર ટોડતાં શીખ્યો છે. ભરણીને (વિમાન) પંડુબળી અને (ટ્રેન) વડે એણે જળ, વડ અને નદીને માપી લીધાં છે.

વિદ્યાને માનવને આકાશમાં ભળ્યાની કળા શીખવી છે પણ એ વિદ્યાને આ પૃથ્વી ઉપર માનવને જીવન જીવવાની કળા શીખવી છે ખરી કે નહીં? માનવીએ દૂરની વસ્તુનું યાન પ્રાપ્ત કર્યું છે પરંતુ એ પોતાની નિહાળી વસ્તુએને જુલો મળે છે એક વિદ્યાર્થી સામે નક્કી ધરે અને પૂછે કે એમાં કિંમત્ત ક્યાં છે? વિદ્યાર્થી જાગૃતી ઉપાડી ઝડ નવાવશે કે આ રહો કિંમત્ત તમે એને મજા સિધ્ધ નહીં માટે પૂછો. તો તે પણ નવાવશે પણ ને એને પૂછો કે તારા સિદ્ધાંતનું ધર ક્યાં છે તો એ આસપાસ નેચ સાવશે જ્યાં કિંમત્તને મજા નવાવનાર વિદ્યાર્થી પોતાના સિદ્ધાંતનું ધર બતાવી શકશે નહીં સિદ્ધાંતનું ધર નજીક છે કે કિંમત્ત? પણ આજીવન માનવીએ દૂરની વસ્તુ નોંધે છે નજીકની નહીં.

ક્રિતિકાસના વિદ્યાર્થીને પૂછો કે સિદ્ધાંત ક્યારે મૃત્યુ પામ્યો? તો એ તમને તારીખ અને વર્ષ પણ નવાવશે પણ તમે એને પૂછો કે તારા કાલ ક્યારે મૃત્યુ પામ્યા તો એ નહીં બતાવી શકે. એના હાથને મથો વધુ સમય મળે કે સિદ્ધાંતને? આપણે દૂરસ્થિત વસ્તુને નોંધે છે એ પણ આજીવન નજીકની વસ્તુને જુલો નોંધે છે એ.

આજનો મનુષ્ય બધું શીખ્યો છે પણ કર્તવ્ય-કરજ-ને ભૂલ્યો છે. હું કર્તવ્યને પત્નીની ઉપમા આપી શકું છું ? પત્ની છાયાની જેમ પતિનું અનુસરણ કરે છે સીતા રામની સાથે ચૌદ વર્ષ સુધી જંગલમાં ભટકી, જે કે વનવાસ તો રામને મળ્યો હતો, સીતાને નહીં. પરંતુ એણે પોતાના દિવસોમાં પણ પતિનો સગાથ ન છોડ્યો એમ કર્તવ્ય પણ પત્નીની જેમ માનવની પરિચર્યા કરે છે પરંતુ આજનો યુગ છુટાછેડાનો છે પતિ-પત્નીને પરસ્પર ન બન્યું તો છુટાછેડા લઈ શકે છે પતિ-પત્નીને તણ શકે છે પણ શું કર્તવ્યને તણ આપણે જીવી શકીએ ખરા ? ના, એ કદી સભવ નથી કર્તવ્યની તુલના એક જ પ્રાણી સાથે કરી શકાય અને તે છે માતા. માતાનો સ્નેહ અને પ્યાર કદી શુષ્ક ન બની શકે અને આ સબધ પણ અભેદ છે માતાને પુત્ર વચ્ચે જે ભયકર ઝઘડો થાય અને પુત્ર માતાને મારી નાખવાના સકલ્પ પર આવી જાય ત્યારે પણ એને જે એની માતા અંગે પૂછવામાં આવે તો એ માતાને માતા જ બતાવશે એમ કર્તવ્યનો સબધ મા-વત્ પવિત્ર છે માતાની જેમ એમાં રક્ષણની સ્નેહભરી સદ્કામના છે તેમ માતાની જેમ એના સબધમાં સ્થાયીપણું પણ છે। એટલે કર્તવ્યને આપણે છોડી શકીએ નહીં એના વિના આપણે જીવી શકીએ નહીં જીવનની ચમક-દમક તો એમાં જ વસેલી છે

રામ નથી રામાયણમાં, કૃષ્ણ નથી ગીતામાં અને ભગવાન મહાવીર નથી ભગવતી સૂત્રમાં, આ મહાપુરુષો તો વસે છે પોતપોતાના કર્તવ્યની સીમારેખામાં એમને મહાપૌરુષના ગૌરવદાયી ચળકતા શિખરે આરુઢ કરાવ્યો તો તેમનું ‘કર્તવ્ય’ જ છે કરજ-કર્તવ્યને બળવતી વ્યક્તિના જીવનમાં એ તેજ વહેતું હોય છે કે જે વિશ્વના ઇતિહાસને બદલી શકે છે

ભારતીય એક કહેવત છે ‘**साप किसका बाप और अग्नि किसकी मा**’ અગ્નિ કોઈની માતા થતી નથી એક બાળક જે એનો સ્પર્શ કરશે તો એ પણ દાઝશે અને વૃદ્ધ અડશે તો એને પણ એ અગ્નિ દઝાડશે જ તેમ પવિત્ર વિચારધારી માનવી પણ જે એને સ્પર્શ કરશે, તો એ પણ દાઝશે જ પરંતુ ભારતીય સાહિત્ય કહે છે કે, આ નિયમમાં પણ એક અપવાદ છે રામાયણના પાના ઉથલાવે ત્યાં તમને અગ્નિ પણ માતા થતી જેવા મળશે સતી સાધ્વી સીતા માટે અગ્નિની જ્વાલા પણ પાણી બની જાય છે જે કર્તવ્યની જીવિત મૂર્તિ છે એમને માટે અગ્નિ પણ પાણી બની શકે છે અને સાપ પણ બાપ બની શકે છે.

ને વ્યક્તિને પોતાના કર્તવ્યનું જ્ઞાન નથી એ મનુષ્ય સમાજમાં રહેલ
જનાં પણ સમાન છે અને ને પણ એ કર્તવ્યને જાણી લીધું છે તે પણ
સમાજમાં રહેતો હોવા છતાં માનવ સમાન છે જટાપુ પછી હોવા છતાં પણ
રામાયણનાં પૃષ્ઠોમાં જમર થઈ ગયો. કારણ કે એણે એક નારીના સ્વ
કા ? પોતાના પ્રાણો અપાવી દીધા હતા. એક રાક્ષસના હાથે પડેલી છત્રીને
વ્યસવવા સાડુ એ લાગ્યો. એ રાક્ષસી સક્રિત સામે તે નિઃસ્ત્ર વદન એ
પછી હતો પણ કર્તવ્યની પ્રેરણા એનામાં જોઈ પૂરી રહી હતી. યજ્ઞ
હાથે એ મર્યો સ્થૂળ દષ્ટિમાં તે એ મર્યો પણ જીવનના કર્તવ્ય-કેન્દ્ર
એ સર્વદા માટે જમર ન રહેશે. એટલે જેણે કર્તવ્યને જોળ્યો છે તે
પણ-જનવમાં રહેવા છતાં પશુતત્ત્વો ઉપર ઊંડો છે અને જેણે જનવ-
જીવનમાં કર્તવ્યના કર્તન કરી છે તે મદ્ય-માનવ છે.

વિશાળ-કામ પ્રશ્નોને વાંચીને પણ જેણે કર્તવ્યનો પાઠ વાંચ્યો તો
તે જાગતા છતાં યોગેશ છે પત્ર હોવા છતાં પણ છે કાન હોવા છતાં મહેર
છે આંખો હોવા છતાં સુરદાસ છે.

હવે આપણે વિચારીએ, કર્તવ્ય શું છે ? એમ તો કર્તવ્યની સેમ
બાપ્પાએ છે માનવીનું પ્રત્યેક ક્ષિતિ-સાડુ-કામ કર્તવ્યની જરૂર જારી
જાય છે પણ એ પરિણામોમાં કર્તવ્યનું સાચું રૂપ શોધવું મુશ્કેલ છે.
એક નાની એવી પરિણામોમાં જાણતો એક કવિએ બતાવી છે.

“મારમજ પ્રતિજ્ઞાનિ પરેવાં/જ સમાચરેલ” ॥

ને વસ્તુ આપણું મનને માટે પ્રતિજ્ઞા છે તે બીજાએ માટે પણ
આપણે બંધારમાં ન લાવીએ. આ છે કર્તવ્યની સક્ષિપ્ત બાપ્પા જ
અને આપણે જરા વિસ્તારપૂર્વક વિચારીએ. કર્તવ્ય તે છે કે આપણે બીજાને
સાથે તેવા ન બંધાર કરીએ જેવા કે આપણે બીજાની પાસેથી જાણે
રાખીએ છીએ. બીજાએ પાસેથી નો આપણે સરળ-સત્ય બંધારની જાણ
રાખીએ છીએ તો ત્યારે આપણી પણ એ કરજ છે કે આપણે પણ તેવા
ન નિષ્કપ્ટ બંધાર તેમની જોડે રાખીએ. કારણ કે જે તમારા માટે અનિષ્ટ
છે તે બીજાએ માટે પણ અનિષ્ટ છે તમે નો તુ-અધાતુ પાણી પી લખ
નથી તેમ બીજાને પણ નહીં પી લઈ કાઈ આપણને જાણી ગયાં કરે છે
એ આપણને કદી લાગે છે તેમ જાણી-અસાધ્ય બી નને માટે મીઠું છે
કાઈ રોકે !

કર્તવ્યની સીધી-સાદી વ્યાખ્યા એ છે કે જે વસ્તુ તમને ખરખર જણાય છે તેનો ખીજને માટે પ્રયોગ ન કરો. કારણ કે જેમ તમારા આત્મા-મા જ્યોતિ અળકી રહી છે તેમ દરેક માનવીમા તેવી જ આત્મ-જ્યોતિ અળકી રહી છે જીવનની પ્રથમ આવશ્યકતા છે માનવ કર્તવ્ય-કરજનું જ્ઞાન મેળવે કર્તવ્યની ભૂતિઓ તે સદૈવ પ્રસન્ન ચિત્ત રહે છે કરજ બળવનાર વ્યક્તિ કોઈ પણ ક્ષેત્રમા કામ કરવા જાય તો દુનિયાની કોઈ તાકાત એનો વિરોધ નહીં કરે સૂર્ય અથવા ચંદ્રનો કોઈ એ વિરોધ કર્યો છે વારુ ? નહીં. કારણ એ અવિરામ ગતિએ પોતાના કર્તવ્ય-પાલનમા નિમગ્ન છે તેવી જ રીતે પૃથ્વી, વાયુ, જલ અને અગ્નિ બધા પોતપોતાની કરજમા રત છે. માટે જ તો દુનિયાના ખૂણે-ખૂણે એમનું સ્વાગત થાય છે

જેઓ કર્તવ્ય-વિમુખ બન્યા છે, જેમણે કર્તવ્યને જોયો-જાણ્યો નથી અથવા જોયા-જાણ્યા છતાં એના પરિપાલન વખતે લાગેલું વૃત્તિ અપનાવી છે, એવી વ્યક્તિઓના ચિહ્ન પણ તમને કયાય શોધ્યો નહીં જડે પછી ભલેને તમે હાથમા ફાનસ લઈ દુનિયાનો ખૂણે-ખૂણે શોધી કાઢો રાવણ પાસે વિશાળ વૈભવ હતો લાખુ-પહોળુ સામ્રાજ્ય હતું સ્વર્ણમયી નગરી લકા પર એનું રાજ હતું પણ આજે જે તમે એના વૈભવની નિશાનીઓ ખોળવા જશો તો તમને શું મળશે ? અરે, એની સોનાની લકા તો એની આખોની સામે જ રાખ બની ગઈ હતી પણ એના ઈતિહાસની કાળી રેખાઓ આજે પણ ધોવાઈ શકી નથી હજારો વર્ષ વીત્યા પણ જનસમુદાયના મનની ધૂણી સમાપ્ત થઈ નથી

એક પ્રશ્ન પૂછી લઉં ? સભ્યતાનો એક નિયમ છે કે જે વ્યક્તિઓની લડાઈમા ત્રીજાએ હસ્તક્ષેપ ન કરવો જોઈએ અને કટલીક વખતે તમે પણ કહેતા હો છો કે ખીજાઓની ખટપટમા-લડાઈમા આપણે શા માટે વચ્ચે પડવું ! વાત તો ઠીક છે તો પછી રામ ને રાવણની લડાઈમા તમે શા માટે પડો છો ? રાવણ રામની સીતાને હરી ગયો તેમા તમારું તો કાંઈ નુકસાન થયું નથી, તો પછી તમારે મન એના પ્રતિ આટલો બધો આદ્રશ્ય અને તિરસ્કાર શા માટે છે ? શા માટે દર વર્ષે રાણવનું પૂતળું બનાવી જલાવો છો ? કહેવું પડશે કે એ રાવણની નકી પણ કર્તવ્ય-વિમુખતાની લડાઈ છે જેણે પોતાના કર્તવ્યનો પરિત્યાગ કર્યો છે અને જે દુરાચારને પથે અગ્રેસર થયો છે તેના પ્રત્યે, તેના નામ પ્રત્યે જનતામા યુગ-યુગ સુધી તિરસ્કાર જ રહે છે

કર્તવ્ય-પાલનમાં મનોબળ

કર્તવ્ય પાલન માટે સુ દ મનોબળની જરૂર છે. ધણી વ્યક્તિઓ પોતાના કર્તવ્યને જાણે છે પરંતુ કર્તવ્યનું ક્ષેત્ર જ્યારે સામે આવે છે ત્યારે કસોટીનો વખત હોય છે ત્યારે તેઓ કર્તવ્ય-મેદાનમાંથી નાસી છૂટે છે. ભારતીય પૌરાણિક યુગનો એ ચમત્ક્રમ તારો હરિશ્ચંદ્ર કર્તવ્યની સંજ્ઞા પૂર્વે છે. ૩૨જના રક્ષણ કાળે એણે પોતાના વિશાળ સામાજિકતા ત્યાગ કર્યો. મત્તી તારાને તણ અને કૃષ્ણસભા નાનકડા જાળકને પણ તબ્બો. એક દિ એવો પણ સમય આવે છે કે જ્યારે હરિશ્ચંદ્રને કર્તવ્ય-કસોટી પર ચડવું પડે છે.

કિશોર શેહિત ઉદ્યાનમાં કૃષ્ણ ચૂટવા જાય છે અને કાલો નામ એ નામ જાણના પતને ખાંચે છે. એના જાળ-સાથીઓ દોડી નર્મ જેની જાલ તારાને જા ખખર પહોંચાડે છે. પુત્ર-રિયોમના સમગ્ર તારા માટે વજ્રવત્ જાને છે એ ઉદ્યાનમાં આવે છે. રોહિતના કબને જોઈ માતાનું હૃદય રક્તી જો છે. ખાંચોમાંથી ચોધાર પાણી વહી રહ્યાં તે હૃદય હજાર ધારાઓમાં રડ્યું. પણ એ સમયે દાંડવા માટે કહ્યું. એક ડુકડો પણ જેની ધારે નહોતો. ખાંચી સાકીના ડુકડામાં પોતાના સાકીને લઈ રમણને નમ્ય છે. તે સમયે જ્યારે કિશોર શેહિત કિશોર શેહિત કિશોર શેહિત કરવા નય છે કે પાંચવે ખાંચી ખેંચે છે એને રોહિત. પહેલાં ખાંચીના વેરા ચૂકવેલા પાંચી પછી જ સરસર કિશોર શેહિત તારાને એક શબ્દ સામે જોયું. મધ્ય રાતના મનધોર અખંડમાં એક પુરુષ સામે જોયો. હોયો. કૃષ્ણ સ્વરમાં એણે જવાબ વાળ્યો. તમારી પાસે એક માતાનું હૃદય હોય તો તમને મારી હૃદય-વચનને જાનુસર થાય, મારા કાળજીનો જા ડુકડો જમીન પર પાડો છે. એના સમયે દાંડવા સાડુ પૂરું કરી પણ નથી પણ એક દારૂ એના પણ શબ્દ અખંડ હતા. રાજમહેલમાં જાંચો, સોનાના ધોળિયે ડુકડો. કે જ્યારે એના પિયરું શબ્દ સૂઈની જોમ અખંડ હતા. પણ એને ખખર હતી કે જા સૂઈ-જાળ રાજકુમારને કહ્યું. ડુકડો પણ જાળે નહીં નહીં હોય. સામે કિશોર વ્યક્તિએ પૂછ્યું.

કૃષ્ણ! તારું નામ તારા છે !

અને તમે સ્વપ્નના સમાપ્ત હરિશ્ચંદ્ર ! તારાને વળતો પ્રશ્ન થયો અને તે જ વખતે વીળી આકાશમાં અમલી. અને એ એક મીઠાને જોવા વર્ષોથી વિખ્યાત પડેલા એ પ્રાણે મળ્યા પણ કેવી કડુણ પડીને !

સામે પુત્રનુ મડદુ જોયુ ત્યાં તો હરિશ્ચદ્રનુ દિલ દ્રવી ગયુ. ગળતા અવાજે એ બોલ્યો. “દેવી મારુ હૃદય તૂટતુ જાય છે પણ કર્તવ્ય મારા સામે છે હું મારા અધિકારની વસ્તુને છોડી શકુ, પણ આ મારા સ્વામીના અધિકારનો પ્રશ્ન છે. એને હું છોડી શકતો નથી.”

આ છે સુદૃઢ મનોબળ, જેના વડે વિપત્તિની ભીષણ ક્ષણોમા પણ હરિશ્ચદ્ર પોતાની ફરજને ભૂલી શક્યો નહિ કર્તવ્ય-નિષ્ઠ પુરુષ અન્ય ક્ષણોમા કુસુમની જેમ કામળ હોય છે પણ કર્તવ્યનિષ્ઠ વ્યક્તિ માટે કર્તવ્યનુ મૂલ્ય હોય છે, પ્રાણોનુ નહી. એક વખતે થોડાક વહાણો આટલાટિક મહાસાગર ઓળંગી રહ્યા હતા ન્યારે અરમદા દ્વીપની સમીપે પહોંચ્યા ત્યાં સમુદ્રમા તોફાન ચડી આવ્યુ. એમાનુ એક વહાણુ ડૂબવા લાગ્યુ. એટલે રક્ષણ માટે નાની આગબોટો પણ આવી ગઈ પરંતુ આગબોટો ઓછી હતી એને યાત્રીઓ વધુ હતા વહાણુના ૩૫ કાર્યકર્તાઓએ નિશ્ચય કર્યો કે ન્યા સુધી યાત્રીઓના પ્રાણોનુ રક્ષણ ન થાય ત્યાં સુધી અમે આગબોટમા નહીં બેસીએ

કર્તવ્યમા પણ એક આનંદ છે પરંતુ એ આનંદનો અનુભવ તો કર્તવ્ય-પાલન કરનાર જ લઈ શકે છે એક મજબૂર ખાર આનાનુ કામ કરીને સુખની નિદ્રા લઈ શકે છે એક વૈદ અથવા ડોક્ટરની પાસે ન્યારે રોગી જાય છે અને એ ઔષધિ વડે એની ચિકિત્સા કરે છે. અને રોગીને સ્વાસ્થ્ય લાલ મળતો જુએ છે ત્યારે એના-ડોક્ટરના મનને એક જાતનો આનંદ મળે છે એક આચાર્યનો શિષ્ય ન્યારે વિદ્યામા પારગત બને છે ત્યારે એ આચાર્યનુ મન પ્રકુલિત બને છે પાણીમા કુખતાને અચાંધી લઈને તરવૈયો પોતાને ધન્ય માને છે આ આનંદ બહાર શોધ્યો જડશે નહીં કારણ કે કર્તવ્યની પરિનિષ્ઠામા જ એ રહેલો છે જીવનની સફળતા ફરજ બજાવવામા જ રહેલી છે એક કવિએ કહ્યુ પણ છે કે -

सफल उन्हीं का जीवन है, जो निज कर्तव्य निभाते हैं ।

‘એસે તો પશુ-સમ જીવકર કે, લાચોં નર મર જાતે હૈ’ ॥

જીવનની સુરભિ-સુગંધ કર્તવ્ય-પાલનમા છે કર્તવ્ય-વિહીન જિન્દગી તો પશુ-જિન્દગી છે, કે જેની ચારેય બાજુ મહાલ નિરાશા છવાઈ રહે છે કર્તવ્ય-નિષ્ઠ પુરુષ મહેકતા ગુલાબ કાટાથી ભરેલી ડાળ પર પણ મલકતો હોય છે કર્તવ્ય-નિષ્ઠ માનવી કષ્ટમય કાટામાં પણ પોતાની મલક છોડતો નથી ગુલાબ ખીલે છે નિર્જન વનમા એ મહેકે છે એને એવી અપેક્ષા

નથી હોતી કે એની સુમધ-પુત્રપુત્રો બાનક માર્ગ લઈ રહ્યું છે કે નહીં માર્ગ એની સ્તુતિનાં ગીતો લખી રહ્યું છે કે નહીં ? તેમ કર્તવ્ય-નિષ્ઠા બાદ સાવ એકાન્તમાં પણ પોતાના કર્તવ્યનું પાલન તેવી જ દૃઢતા ને મક્કમતા કરતી હોય છે જેવી કે દબારો માનવીઓ વચ્ચે એ કરતી હોય છે. એ એની ચિંતા નથી કે સ્તુતિ-પ્રશંસાની કુપમાળા એના ગલે પડે કે નિહા કાઢવા વૂટવા એને કિંવારવા પડે.

જે દેશની દરેક દરેક વ્યક્તિ પોત-પોતાના કર્તવ્યનું જાન રાખે છે અને એનું સાચું જ પરિપાલન કરે છે તો એ દેશ દેશે બાળપણથી જ એની તમે કહ્યાં પણ નહીં કરી શકો તમે માર્ગ પણ સ્થાયી રહે છે દેશ-પદ પર રહે. તમે ઓફિસર બનેા બનવા મિનિસ્ટર-પ્રધાન બને, જિલ્લામાં જિલ્લા પુરણીએ તમે એસે પણ તમે પોતાને તો ન જ લૂંટી તમારી કર્તવ્ય-નિષ્ઠા કુવ-તારાની જેમ તમારો પચનિર્દેશ કરતી રહે.

નાગરિક એ પોતાના નાગરિકતાનાં કર્તવ્યોને જરાબર ભણી લે અને પોતાની મર્યાદા જાન મેળવી લે તો જ માન હું કે નગરની ધર્મ-અરી બસુવિધાઓ એક દિવસમાં જ સમાપ્ત થઈ શકે છે એક વેપારી છે, તો એણે વેપારમાં પોતાના કર્તવ્યને યાદ રાખવું જોઈએ. માલક પ્રત્યેક ઉપાનગરીને ઝાલી ગુમાવવી ન જોઈએ. નાણાના વટોળમાં માર્કેટ રાખવી ન કરવું જોઈએ. એનું ફળ તેઓ જરૂર બાસ્તવિક પણ એના મૂલને તો ન જ ઊંચે. વેપારીએ એ ખ્યાલમાં રાખવું જોઈએ કે માલકના સ્થિતિમાં એના પ્રત્યેના વિશ્વાસ જીદી ન જાય. સાચું જ એ વિશ્વાસને લીધે વેપારીએ એના અનુચિત અગ્રેજ સાલ પણ ન લેવો જોઈએ.

વસ્તુના ઉચિત-મોઝ વિનિમય (લેવક-દેવક) ની જવાબદારી વેપારી-વર્ગ ઉપર છે સાચું જ એના પર પ્રજાના સ્વાસ્થ્ય બારોબારની જવાબદારી પણ બારી જાય છે વસ્તુના વિનિમય વખતે વેપારીના મનમાં જો તુષ્ટ પ્રવેશી જાય અને ખાદ્ય પદાર્થોમાં અનુચિત મિશ્રણ-મિશ્રાવટ કરે છે અને અખાદ્ય વસ્તુઓને સારા-સુદર લેખસો લગાવી વેચે છે તો સમ તું જોઈએ કે એણે પોતાને વ્યાપારિક કર્તવ્ય નિભાવ્યું નથી અને પરિણામ એ બધાને કે જગતેથી વસ્તુ જાળવવા પેટમાં જરી અને સ્વાસ્થ્ય-ધન નષ્ટ થશે. બા એ જ મુ મોટી નિષ્ઠા છે જોડિયાના ઉપાસો બા હિ સા લણી પણ માર્ગે લેવ રો ખરા ?

એક વ્યક્તિ ડૉક્ટરના પદે છે રોગી પ્રત્યે ઇમાનદાર રહેવું એ એનું પ્રથમ કર્તવ્ય છે કાના ચક્રમા-ઝોલામા ને એ રોગને લખાવે છે તો સમજવું જોઈએ કે, એ રોગી સાથે અન્યાય કરી રહ્યો છે કોઈ વકીલ હોય તો એનાં પણ કર્તવ્યો છે અસત્યના પલની પુષ્ટિ ન કરે, કાયદાની ગૂચ-વણીમા એ ન્યાયને અટપટાવે નહોતો ન્યાયના ગ્લેણની જવાબદારી વકીલો ઉપર છે પરંતુ ચાદીના ચમકારામાં એના હાથે ન્યાયની હસા જ વધુ થતી હોય છે પણ એણે એની જવાબદારીમાંથી દૂર નાસી જવું ન જોઈએ

એક મંત્રી અને નેતા પ્રજા-હિતને દષ્ટિમા રાખી દેશની પ્રગતિ સાધે કારણ કે પ્રજાએ દેશનું ભાગ્ય-ધડતર એમના હાથેમા મોખ્યુ છે નેતા ને પાછો પડે છે તો સારોય દેશ પાછો પડે માટે એના ઉપર ઘણી જવાબદારીઓ છે સાવધાની સાથે એને નલાવીને ચાલવું પડે એણે ઘર ભરવાની નીતિથી દૂર રહેવું જોઈએ પોતાના હિતને કાટિ-કાટિ પ્રજાના હિતમાં મેળવીને જ અગ્રગામી બનવું પડે અને ત્યારે જ એ પોતાના કર્તવ્યનું કીક-કીક પાલન કરી શકશે

કોઈ ને માલિક હોય તો એણે પોતાના આશરો હેઠળ રહેનારાઓના હિતની પૂરેપૂરી સલાખ અને સરદાણ રાખવું જોઈએ વિનિમયના ક્ષેત્રમા ઇમાનદારીની નીતિ અપનાવશે તો જ એ પોતાની ફરજ બજાવી શકશે

હવે આપણે પારિવારિક કર્તવ્ય અંગે વિચાર કરીએ એક પરિવારમા માતા હોય છે, પિતા પણ હોય છે અને પુત્ર પણ હોય છે બ્યારે પુત્રના લગ્ન થાય છે ત્યારે પત્ની રૂપે એક નારી ઘરમા પ્રવેશ કરે છે અને ત્યારે માતા સાસુ બને છે

પરિવારના પ્રત્યેક સભ્ય પાછળ કંઈક કર્તવ્યો રહેલા છે પરિવારનો દરેક સદસ્ય ને પોતપોતાના કર્તવ્યનું બરાબર પાલન કરે તો એ પરિવારમા કદી અશાંતિની ચિનગારી ફૂટતી નથી એ ઘરમા કદી કલહ પ્રવેશ નહીં કરી શકે પ્રત્યેક કર્તવ્યનિષ્ઠ પરિવારમા પ્રેમની ગંગા વહે છે

હવે આપણે પરિવારના પ્રત્યેક સભ્યના શા શા કર્તવ્યો છે તે અંગે વિસ્તારથી વિચારીએ એક પરિવારના સદસ્યોમા પહેલું સ્થાન આવે છે માતાનું “ એક શિક્ષિત માતા સો શિક્ષકોની ગરજ સારે છે ” કારણ કે બળક સૌથી વધુ અનુકરણ માતાના જીવનનું કરે છે માતાના જીવનમા જો ઉદારતા હશે તો એ સરકાર પુત્રના જીવનમા પણ જરૂર જિતરશે જ માતામા

ને કૃપણતા કરી તે બાળક પણ વિશેષરૂપે લેખી જ નીકળતે. માતાને કતબ છે કે બાળકને વીર બનાવે. એનામાં ઉદારતાના સરકારો સંને પુત્રને કાચર બનાવનાર માતા પોતાના બાળકનું સૌથી મોટું અધિકારી છે.

માતાનું કતબ શીખવું હોય તે મહાલક્ષ્મીના હાથથી જો કે જે પુત્રોમાં વૈરાગ્યના એ સરકારો સીધા કે મોટા થતા હોયે પુત્ર વિદ્ય તત્ત્વવેદના સત બનાવ આજની માતાઓ પોતાના પુત્રને સત ન બનાવે ત તેની કશી ચિંતા નથી પણ આજમાં આજુ એને વિદ્યાભણ્ણી બનાવે જરૂર બનાવે.

પરિવારમાં પિતાનું સ્થાન પણ સર્વોપરિ છે એ પરિવારને તમારું મુખ છે પુત્રની કેળવણીનો કાર ને જવાબદારી એના પર જ છે. જે જવાબવાના વિચારથી જો એ પુત્રને કેળવણીથી વચિત રાખે છે તે એ કતબ-પાલક કશી સકામ નહીં પિતાનું એ કતબ છે કે પોતાના પુત્રને વિદ્યાનાની પહેલી કસોટીમાં એસવા સાધક બનાવે. પિતાનું કતબ શીખવું હોય તે એણીને હાથથી જો કે જે પોતાના પુત્ર પ્રત્યે કેટલું વાતચત રહ્યું પોતાના નાના પુત્રના અભ્યાસનું ઝેર ધૂસી ધૂસી નાખ્યું માતા-પિતા પોતાના બાળકને મનોરંજનનું સાધન ન બાને. મને સ્પષ્ટ જુઝ માર છે કે જ્યારે માતા-પિતા મનોરંજન આપતા પોતાના મુસુમ નાના બાળકને સમજાવી વાત પૂછ્યાં કરે છે બાળક જ્યારે પોતાની તોતરી ભાષામાં કંઈ બોલી નાખે છે ત્યારે મા ને વાપ બન્ને કસી પડે છે પરંતુ આ ને કસી કસી બાળકના અભ્યાસના પાયાને મજબૂત નબળા બનાવી દે છે.

પરિવારના સભ્યોમાં પતિ અને પત્નીનું મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે એમાં પણ કંઈક કતબો છે પત્ની હજી ધરમાં રાહલા મજા સારું જ બની નથી. એ ધરની સ્વામિની છે ધરની આજરુ રાખતી એના હાથમાં કે ધરને સ્વચ્છ માં ફેરવી નાખવું એ પણ એના હાથમાં છે તેમ સ્વચ્છ ધરને નરકાચાર બનાવવાનું પણ એના જ હાથમાં છે પણ પત્ની જનની નારી-એને હું કહીશ કે તમે જો બનાવી રહ્યા તો ધરને સ્વચ્છ બનાવો, પ્રેમની એવી ગમ્યા વધારો કે જેમાં મધો દેવ, ઈશ્વર અને કલક-કલક વિદ્યાનું મજા.

ધરની સુખવચ્ચા સિવાય કશી મરે જીતન પણ કતબો છે જો એ કાઈ વક્ત્રીની સ્ત્રી હોય તો તેણે એ નેવું જોઈએ કે એનો પતિ ક્યા જુદા જોયે તો સને નથી ને! હોના લોભે ક્યાં ન્યાયનું તો ખૂન કરે નથી ને! ચાંદીના હથોળામાં કાઈ બાન તો સુખવચ્ચા-મુશવતમાં

મૂકાતો તો નથીને ? મારી નાઈ લોનની સાડી બદલ પેલી બાબુ તો કાઈ મારી જ બહેન ઉઘાડી થતી નથી ને ?

કાઈ બહેન જો કાઈ વેપારીની પત્ની હોય તો એણે જોવું જોઈએ કે એનો શાહુકાર પતિ હજારો ખેડૂતોને લુટી જો એના માટે સોનાનો નેકલેસ લાવે તો એણે એ પહેરવો ન જોઈએ ગરીબોના મોએથી કાળીઓ જૂટ વીને જો આપણા રસોડે પકવાનો પકાવાય છે તો એ આપણા માટે વિષવત્ લેખાવું જોઈએ મારી માતાઓ બરફીનો કકડો મુખમા મૂકતા પહેલા શું કદી તમે આમ વિચાર્યું હતું ખરું ? સારોયે દા'ડો સમગ્ર પાછળ રહેવું એ તમને શોભતું નથી બ્રાહ્મી, સુદરી, સીતા અને સાવિત્રીને તમારે તમારા આદર્શ તરીકે ગણવા જોઈએ તમારી વિચારશક્તિમા અભિવૃદ્ધિ થવી જોઈએ ઘરની ચાર દીવાલોમા કેદ રહી જીવન વિતાવવું એ બ્રાહ્મી અને સુદરીનાં સત્તાન માટે શોભાયમાન નથી

તો તમે પૈસાને નહી પણ પૈસાના આગમનદ્વાર લાણી જુઓ આવતી લક્ષ્મી, પૈસો, પ્રમાણિકતા-પૂર્વક તમારા ઘેર આવે છે કે અપ્રામાણિકતા-પૂર્વક ? પ્રામાણિકતાની સાથે આવતા પૈસાનો તમે જરૂર સદુપયોગ કરો, પણ જો એ પૈસા અયોગ્ય રીતે તમારા ઘરમા પ્રવેશતા હોય તો એને માટે તમે તમારા દ્વાર બંધ કરી દો.

વેપારીઓની પત્નીઓની સાથે-સાથે મીલ-માલિકાની પત્નીઓને પણ હું કંઈકે કંડીશ તમે વિચારો-તમારે ઘેર ચમકતી-દમકતી મોટરો આવે છે પણ તમે જરા જુઓ કે આ મોટરો મજૂરોનું શોષણ કરીને તો આવતી નથી ને ? ગરીબોનો કાળી મહેનતની કમાણીમાથી જૂટાઈને ઘરમા લક્ષ્મીના ઢગ થાય છે તો તમે એનો વિરોધ કરો તમે સાફ કહી દો કે મોટરો નહીં હશે તો અમે પગે ચાલીશું-ચાલી શકીએ છીએ અમારા આરાધ્ય દેવ અરિ-હત પણ પગપાળા ચાલતા હતા અને અમારા ગુરુ પણ પગપાળા જ ચાલે છે એટલે અમને પગે ચાલતા શરમ આવતી નથી-આવશે નહીં, પણ અમારી ગરીબ બહેનોનું થતું શોષણ અમે સહન કરી શકતી નથી બહેનોની જાગૃત વિચાર-શક્તિ દેશમા ચાલતા અન્યાય અને શોષણને રોકી શકે છે. આથી ઘરમા ક્રાંતિ આવશે

સાથે જ સ્ત્રીઓને ઘર ચલાવવાની કળા પણ આવડતી જોઈએ પતિની આવડતે અનુરૂપ જ ખર્ચ થવું જોઈએ નહીં તર વિચારો પતિ મહિને રૂ. ૧૫૦ કમાતો હોય અને પત્ની રૂ. ૭૫ની સાડી માટે લડે તો એ ઘરમા

અસાધિત જ રહ્યાન લેશે. ધરની ધણી-ખરી ખાવક કીઓને ફેરવેલ પ્રસ-
ધનો જુટવવા પાછળ સમાપ્ત થઈ જાય છે.

મીનના ધણા મુવકે અવિવાહિત રહેવા લાગ્યા ત્યારે એક બ્રાહ્મિને
એમને એવું કારણ પૂછ્યું એક મુવક બોલ્યો કે આમારી ખસે એટલા ફેર
નથી કે ખમે ખતી માટે એની ઈચ્છિત ફેરવેલ સ્થાપનો જુટતી રાખે
જ્યા ફેરવની બધાથી તજુ બાવીને ખમે વિવાહ કરવાનો વિચાર જ મંડે
વાળો. અને એમ કરીને ખમે ધરમાં ફેરવેલો જ મતા સંબંધોથી કુદ
જન્યા હોય.

તો નારી જ્યારે ફેરવની શુભામી બને છે ત્યારે ડુવ ખડે એ
એક પ્રમથ્થ બની જાય છે. ભારતીય નારીએ તો સાદાઈને સંચાર જન-
નાવવા નેઈએ. સિવનાથ રાક્ષી એક જુ મોટા પંડિત થઈ ગયા. સરસ્વતી
એમના ઉપર પ્રસન્ન બની હતી, પરંતુ લક્ષ્મી રૂદ હતી. જીવનની ભૂતિ-
માતના સાધનો પણ તેઓ સરળતાપૂર્વક જુટાવી રાક્ષા નહોતા. નરના
જલાવે બરીસા જેવી નાની-થી વસ્ત્ર પણ તેઓ વસાવી રાક્ષા નહોતા.
એક દિવસ એમની ખતી વાળ બોળવા બેઠી રામે પડ્યું બરેલી થઈ
રાખેલી હતી. એમાં પ્રતિબિંબ પડ્યું હતું અને એના વડે એ વળ એવી
રહી હતી. રાક્ષીએ જેમુ તો વિદુષી ખતીની સાદાઈ-પ્રિયતા ઉપર રક્ષા
થઈ ગયા. શું આરી માતાઓ જ્યા વાતથી કાંઈ રાખે? જ્યા સાદાઈ છે
ત્યા સખમ છે. ફેરવનાં ખર્ચો સાધનોને તાજ વમે સાદાઈ જનનાવશે તે
ધર મજબૂત બની રહેશે.

ખતીના કર્તવ્યનું વિ કોણ કરતાં કું પણ કહી શકે. ખતીનાં કર્તવ્યો
છે તેમ ખતિ માટે પણ કર્તવ્યો છે. કર્તવ્યોની બધી જ જાણનારી એમની
(કીઓની) નથી. એમાં મોડે ભાગ તમશે. પણ છે ખતિને જિજ્ઞાસુ
નેઈએ કે ખરી રૂચિ-ભાવનાથી ખતીને જાણનાં સારવાનો વખત તે જાણતો
નથી ને? એણે મારા સાડુ પોતાના પિતાનું ધર હોય છે માતાનો મનના
ખાળો હોય છે. એમનો પવિત્ર પ્રેમ મારા ખાતર હોય છે માટે મારા
જીવનથી એના દિનને કેસ પડેલી ન નેઈએ.

ભારતીય નારી ત્યાજ ને સેવાની મતિ છે. જીવિત સરીર પ્રમે પ્રેમ
રાખનારી કીઓ તા સવત્ર મળશે પણ મુનુ પછી પણ પ્રેમની બોલ
જાણી રાખનાર કીઓ દુનિયાના બી ન કાંઈ પણ ભાગમાં તમને નેઈ
નથી મને. જાણનારો ઈતિદાસ બનાવે છે કે દાનશે. કીઓ ખતિના નામે
સતી થઈ ગઈ.

પણ એક વાત પૂછુ ? પતિ પાછળ મરનાર સ્ત્રીઓનાં નામ ઇતિહાસમાં તો આજે પણ મળે છે પરંતુ પત્ની પાછળ મરનાર પતિ કેટલા છે ? કહેવું પડશે કે સ્ત્રીઓએ પ્રાણાર્પણ કરી પ્રેમને ટકાવ્યો છે જ્યારે પુરુષોએ તો સ્ત્રીઓ સાથે કપટ જ કર્યું છે

પતિનું કર્તવ્ય શીખવું છે તો પવનજ્યને અનુસરવો પડશે. દુર્ભાગ્યે પવનજ્યને અજનાના શીલ પ્રત્યે ખોટી શકા થઈ આવી હતી અને એ ખાર વર્ષ સુધી અજના સાથે બોલ્યો નહીં પણ યાદ કરો કે પવનકુમાર એક રાજકુમાર હતો એ ઇચ્છે તો દસ રાજકુમારીઓ સાથે વિવાહ કરી શકત, પણ એને ખીજી લગ્ન સ્વીકાર્યું નહોતું આ છે પતિનું કર્તવ્ય

અને જુઓ જૈન કથા-સાહિત્યમાં ચમકતી દપતી વિજયકુમાર ને વિન્યાકુમારીને ઇતિહાસના કોઈ પાને આવી જોડી શોધ્યે નહીં જડે પ્રથમ પરિચય વખતની એ પહેલી ઘડી કેટલી પવિત્ર છે કે જ્યારે વિજયકુમાર કહે છે ‘મારે શુકલપક્ષનું બ્રહ્મચર્ય-વ્રત છે,’ અને ત્યારે જ વિન્યાકુમારી પણ બોલી ‘મારે વદ (કૃષ્ણ) પક્ષનું વ્રત છે’ આ સાંભળી વિજયકુમાર કહે છે ‘આ તો વધુ પ્રસન્નતાની વાત છે શું ભાઈ-બહેનના પ્રેમમાં ઓછી મધુરતા છે ?’ વિન્યા બોલી ‘દેવ, કુળપર પરા કેમ ચાલશે ? તમે ખીજી લગ્ન કરી લો’ આ સાંભળી વિજયકુમારે જે જવાબ આપ્યો તે હજારો વર્ષ વીત્યા છતાં ભૂલાયો નથી એણે જવાબ આપ્યો “તો પુત્રપર પરાના આધારે કોણ અમર થઈ શક્યું છે, દેવી ? અને જો એક સ્ત્રી બ્રહ્મચારિણી બનીને રહી શકે છે તો શું પુરુષ આટલું પણ ન નિભાવી શકે ?” આ છે આદર્શ દાપત્યજીવન !

આ સિવાય પારિવારિક જીવનના અન્ય સભ્યો, ભાઈ, બહેન, પિતા, પુત્ર, સાસુ, વહુ એમનાં પણ કર્તવ્યો છે પણ ઘડિયાળ હવે વધુ બોલવા સ્વીકૃતી આપતી નથી તેથી પછી ક્યારેક અવસર મળ્યે આપણે આ વિષય પર વિચાર કરીશું.

પરિવારનો પ્રત્યેક સભ્ય જો પોતાના કર્તવ્ય-ફરજ પ્રત્યે સચેત-સાવધાન રહે તો તમારા ઘરમાં પ્રેમગંગા જ પદાર્પણ કરશે દેશનો પ્રત્યેક નેતા અને નાગરિક પોતપોતાના કર્તવ્યને જાણી સાચી દિશાએ કાર્ય કરે તો હું માનું છું કે શાંતિ દૂર નહીં હોય-સમીપ જ હશે

॥ ૐ શાન્તિ ॥

દિનાંક

તા. ૨૪-૮-૧૯૫૮.

જૈન ઉપાશ્રય,

કોટ મુબઈ-૧.

પ્રકૃતિજન્ય પાવન કિવસો સદૈશ્ય આપી રહ્યા છે કે આપણે જેવને
નોંધીએ. બહારની દુનિયાને જાતેક વાર આપણે નોંધી છે, પરંતુ હવે આપણે
આપણને પોતાને જોનાં અર્થને બીજાની આમોચના આપણે જાતેકવાર કહી
છે પણ હવે આપણે આપણી પોતાની આલોચના કરીએ અને જેવને
પૂછીએ કે આપણે કઈ બાજુ જઈ રહ્યા છીએ ? આપણી દૈનિક ચતિચિત્તિ
શું છે ? આપણે જોઈએ કે આપણે કરવા લાગ્યા કાંઈ કેટલાં કાંઈ છે,
જાને ન કરવા લાગ્યા કેટલાં કાંઈ છે અનુભવ કરવા લાગ્યા કામ કંઈ એ
તો સ્વાસ્થ્ય જ છે નહીંતર તે ન કરવા લાગ્યા ધણુજી, કરી ના છે તેથી
જોઈ કવિ કહે છે

રાત્રે રોજ વિચારે, જામ કમાયા શું જાઈ રે
કરવાનાં શું શું કામો કીધાં જણાવવાનાં શું તણ રાખે ?
પુણ્ય પાપનાં વધેલ બાજુ છે કઈ રે ॥ રાત્રે..

કવિએ કેટલું સુદર કહ્યું છે. તમે દરરોજ સંજ્ઞાપાલે દિશાન કરવા
એસો છો. જા ? રિવસવારમાં કેટલું કમાયા અને કેટલું ગુમાવ્યું ? પેલા
માઈના કુદમ્બજોના દિશાન તમે રાખો છો અને એવો દિશાન રાખવા
ખરે રહેસોના ખનારથી તમે મહેતાજી પણ રાખો છો. પરંતુ તમે જીવનનો
દિશાન પણ કદી રાખો છે ? રાત્રે તમે વિચારો ને. જીવનની આ કોપમિ
કેટલો લાભ થયો છે અને કેટલું નુકસાન ?

જો કાઈનો પેજર સારો ચાલતો નથી તો તે જોને ખરે ખૂબ રિક્ત
કરે છે કે કુદન ચાલતી કેમ નથી ? કુદન ગતીમાં પડે છે એટલે જ્યા
સારે કેમજે દેવ તો સારી આવે. ખાસ બાહોજાને ગમે તેવો નથી. મારું

જે માલ માગે છે તે મારી પામે નથી સો સો જાતના વિચાર તમે એને વિશે કરો છો, પરંતુ જીવનની આ દુકાન કઈ રીતે ચાલી રહી છે, એમાં કમાણી કેમ થતી નથી, એ અંગે તમે કદી વિચાર્યું છે? આ પર્યુષણપર્વ એ જ બધું કરવા માટે પ્રેરણા આપી રહ્યા છે વિશ્વશાંતિના પથદર્શક ભગવાન મહાવીરે કહ્યું હતું “સાધક, તું તારો રસ્તો શોધી લે. તારે કઈ આજુ જવું છે” આગમવાણીમા કહ્યું તો—

“અકર્ણં પરિયાણામિ કર્ણં ઉવસંપવજ્જામિ ।”

સાધક પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે, હું અકર્ણ અર્થાત્ અનાચરણી તત્ત્વોના પરિણામ કરું છું અને કર્ણ—આચરણીય વસ્તુઓ સ્વીકાર કરું છું આપણે વિચારવું છે કે, મુનિઓ કર્ણ શું છે અને ભગવાન મહાવીરે કહ્યું હતું : શ્રાવકો કર્ણ શું છે? મુનિ પચમહાવ્રતધારી છે સાવધ અને સદોષ વ્રતશીલ, એને કર્ણપતી નથી. જે વસ્તુ મનને ચચળ બનાવે અને જે સાધકને સયમપથ પરથી વિચલિત કરે તેવી કોઈ પણ વસ્તુ એને કર્ણપતી નથી. મુનિ પોતાના વ્રત અને પ્રતિજ્ઞા પ્રત્યે વફાદાર રહે, જે વ્રત એના વ્રતોના ભાગ કરે અને એના આત્માના વિકાસને અવરોધે, તેઓ તે દૃઢતાપૂર્વક ઈન્કાર કરી દે પરંતુ સાથે જ હું એ પણ કહીશ કે અનાચારણીય વસ્તુ માટેના એના આ ઈન્કાર લોકોને દેખાડવા ખાતર ન રહે, સુયોગ્ય અને આગમના જાણકાર શ્રાવકની સામે તે અમુક વસ્તુ માટે ઈન્કાર કરી દે અને અન્ય, બોળા ભક્તોની ભવુક્તાને, જોઈ પ્રતિજ્ઞાને ભૂલી જાય, તેઓ સાધક પોતાના પ્રત્યે વફાદાર રહેતો નથી જ્યાં સુધી સાધક સત્યભક્ત બની આવેતો નથી ત્યાં સુધી એના સાધનાના વૃક્ષને ફળ આવતા નથી.

એક વ્યક્તિ આખો રોપે છે બાર વર્ષ સુધી એમા ખાતર અને પાણી પૂર્યાં કરે છે, એના મૂળીયાને એણે પાણીથી નહીં પણ જાણે શ્રમ, બિંદુઓ વડે સીંચ્યો છે, પરંતુ બાર વર્ષના કઠોર શ્રમ પછી પણ જો એના પર ફળ આવે નહીં, તો એને અવશ્ય ચિંતા થશે, કારણ કે, શ્રમ અને સમયને વ્યર્થ જતો જોઈને કોને દુઃખ નહીં થાય? તો મુનિ અને શ્રાવક પણ વર્ષો સુધી સાધના કરે છે, શ્રમબિંદુઓ વહાવે છે પરંતુ જોવાનું તો એ છે કે, સાધનાના એના વૃક્ષ પર ફળ લાગ્યાં છે કે નહીં? તે સાધનાનું ફળ કયું છે? અનુયાયીઓની વિશાળ ગિરદી જામે છે, કરોડાધિપતિઓથી હમેશા ચારે બાજુથી ઘેરાયેલો રહે છે અને સર્વત્ર પ્રશંસાના એ પુષ્પો વરસતા રહે છે! આ સર્વ શું આ સાધનાનું ફળ છે?

એ એણે વિચારવાનું છે હું તો કહીશ આ સાધનાનું ફળ નથી. જાને તમે
એ સાધનાનું ફળ માનશો તો હું કહીશ કે તમે આતિમાં છો. અનુભવીઓની
વિરદી અને પ્રશંસાનાં પુષ્પો એક સંજોગેતિક નેતાને પણ મળે છે હું કહીશ
કે તમારે એ જાણુ જ નોઈતું હોય તો તમે જેવની પસંદગીમાં જૂઠ
ખાધી છે તમને સમર્થ કરતાં સંજોગીતિમાં ધણી જ સરળતાપૂર્વક ખાધી પણ
વધુ અનુભવીઓ મળી શકશે અને પ્રશંસાનાં ફૂલો પણ તમે વધુ વીણી શકો.

વસ્તુતઃ તો આ સાધનાનું ફળ નથી. સાધનાનું ફળ તે છે કપાલનું
મહત્ત્વ અતર અને જાણની એકતા, જીવનની પવિત્રતા સાથે અર્થમાં
આ જ સાધનાનાં ખર્ચા ફળ છે સાધના રૂપી દક્ષીણે આ વાત ખાતી છે
ત્યારે મને મારા પાવન ગુરુદેવ શ્રી કિશનલાલજી સાની વાદ આવે છે.
સાધનાનાં ફળ તો તેમની ખસે દેખાતાં હતાં. શુ એમની સરજન કહી
અને શુ એમની સમતા કહી. એ મારા સદ્ગુરુદેવે પોતાની નિંદાની
કહી છતાંપણ આશ્ચર્ય નથી. એકને કંઈ કહેવું અને બીજાને કંઈ એ જા
અને દેખની વૃત્તિ એમને રખાઈ પણ શકી નહોતી. પ્રપચ શુ છે એ તેમણે
જાણ્યું સુધાં નહોતું કુ જાણુ છું ત્યાં સુધી એમણે પોતાના સજ
જીવનમાં એક કાર્ડ પણ લખાવ્યું નથી. અતર અને જાણની ખાલી એકતા
બીજા દેખણે શોધવા છતાં પણ કવચિત જ નોવા મળશે.

કપાલની મહત્ત્વ સરળતા અને અર્થતર-જાણની એકતા ન્યાં સુધી
આપણામાં આવતી નથી ત્યાં સુધી સાધનાના આપણા દક્ષ પર ફળ આવતાં
નથી. પણ કહેને મેઘાં વસા પહેમાં ન હોય કે જાણ સિધ્ધિ એ કહી મે કરી
ન હોય. હાં તો કુ મુનિયા કલ્પની વાત કરી રહો દત્તે. મુનિ પોતાના
મતની અર્થધર્મ સ્થિર રહે મહાપ્રતોની એણે જ પ્રવિણ લીધી છે એને
દલ્તાપૂર્વક નભાવે. એક બીજા વાતપણ બહી કહી દેવા છિંછુ છું મુનિદે
કલ્પ ઉત્તર અને મૂળ મુજોને કારણે જ સુરક્ષિત રહે છે ઉત્તર મુલ પણ
મૂળ મુજોને પોષક છે અને જ્યારે ત્યાં ચરખા થાય છે ત્યારે મૂળને પણ
આધાત પડેમિ છે અને તમે નજો છો કે નાની એડી ખાતી પણ વિચળ
કામ થતને બદલાવી દે છે મારે સાધક ઉત્તર મુજો પ્રત્યે પણ સ્થાય રહેવું
નોઈએ અને એ દલ્તાપૂર્વક ઉત્તર મુજોને સપૂર્ણપણે નિશ્ચયી ન શો તો
સરળતાપૂર્વક પોતાની કુળજાળને સીકાર કરી લે. એની આ કુળજાળ
શમાને ધત્ર જતી શો છે પરંતુ મૂળમાંની જૂન તો કહી કામ ધર્મ શો
નહિ. મહાપ્રતના કામની ઉપેક્ષા કરતી નોઈએ નહિ. આ જીવનની ઉમેદ

અને ખોટો બચાવ સાધકના આત્માને અને સધને વિકૃત બનાવે છે આંતર-શુદ્ધિના માર્ગમાં શિષ્યમોહ અથવા સપ્રદાયમોહને કદી પણ બાધક બનવા દેવા જોઈએ નહિ

અકલ્પનો પરિત્યાગ કરી કલ્પમા સ્થિત રહેવાની વાત ચાલી રહી છે. મુનિના કલ્પ સબધે તો હું થોડુંક કહી ગયો છું. મુનિના કલ્પને તમે પણ સારી રીતે જાણો છો. મુનિને શું કલ્પે છે અને શું નહિ એનું તમને સારું જ્ઞાન છે એક નાનું બાળક પણ જાણે છે કે સાધ્વીજી તેમને સ્પર્શી શકતાં નથી એટલે જ્યારે પણ કોઈ સાધ્વીજી ધરમા પ્રવેશ કરે છે અને તે દરવાજે ઊભો હશે તો તે ત્યાંથી દૂર ચાલ્યો જાય છે એવી જ વાત છોકરીની છે. એ જ્યારે મુનિને જોશે કે તે પણ દૂર ઊભી થઈ જશે તમારા છોકરા-છોકરીઓને પણ મુનિના આચારનું પરિજ્ઞાન છે પરંતુ તમને તમારા આચારની જાણકારી છે કે નહિ ? શ્રાવક શું કલ્પે છે અને શું નહિ ? તમે કહેશો, અમે તો ગૃહસ્થ છીએ અને ગૃહસ્થ સ્વતંત્ર હોય છે ચાહે તે કરી શકે છે પણ એમ માનવું તે ભૂલ છે શ્રાવક માટે પણ તેનો આચાર છે, તેને માટે પણ તેની મર્યાદા છે ગૃહસ્થ થવાનો એ અર્થ નથી કે તે ચાહે તે કરી શકે શ્રાવકનો કલ્પ છે કે તે નિર્ઋન્ધના પ્રવચનો પ્રત્યે આસ્થાવાન બને અમણ નિર્ઋન્ધ કે મુનિઓને જુએ કે એના હૃદયમાં પ્રેમસ્રોત વહી ઊઠે. ખીજી બાજુ તે મહારાજનો પરિત્યાગ કરે, એની આજીવિકા અદ્ધારભરી ઉત્પન્ન થાય છે. પોતાની અલ્પ એવી જિંદગી સારું મહારાજ કરવો તે શ્રાવકને કલ્પે નહિ ખીજી બાજુ શ્રાવકે દુર્વ્યસનોના પરિત્યાગી બનવું જોઈએ. આજે તો જે વ્યસનોમાં ગળા સુધી ડૂબેલા છે, રાત્રે બાર વાગે પણ જોતે ખીડી અને સિગારેટ જોઈએ છે, તેવો માણસ પણ પોતે આનંદજી, કામદેવજી, સમો શ્રાવક હોવાનો દાવો કરતો હોય છે

શ્રાવક અદ્ધારભરી જીવવાની કળા શીખે એ એનું કલ્પ છે તમે શ્રાવક છો તમે ધણુ ખરું જાણ્યું છે શીખ્યા છો, શાસ્ત્ર ભણ્યા છો, થોડકા બધ વિષયો શીખ્યા છો ઇતિહાસ, ભૂગોળ, ગણિત શીખ્યા વ્યાકરણ અને કાવ્યશાસ્ત્ર પણ શીખ્યા હવે એક ચીજ ખીજી જાણી લો, શીખી લો, તે કોઈ લાભપહોળું શાસ્ત્ર નથી કારણ હું જાણુ છું કે લાખો શાસ્ત્રો શીખવા માટે તમારી પાસે અવકાશ નથી એક નાનકડો શબ્દ છે બહુ મોટો નહિ, ફક્ત એક જ અક્ષરનો તે છે 'ના' તમે 'ના' કહેતા શીખી જાઓ

જેણે આ નાનકડું સૂત્ર શીખી લીધું છે, એણે જીવનની ઘણી મોટી

અમર્યા હિપર વિજય મેળવી લીધા છે વ્યવહારમાં પણ એમ જ કહેવાય છે કે ના પાડી દેતી તે સારુ છે પહેલેથી ના પાડી દેતી એ સારી સિવાય કે પહેલાં હા પાળી અને પછી ના પાડવી એક વિચારો તો અહીં સુધી કશું છે કે અમિત સીખવા કરતાં તમે ના કહેતાં સીખી શો એક માણસ કોટમાં બેસે છે જજ એને પૂછે છે તે આ અપરાધ કયો છે ? જો તે હા કહે છે તો જજ એને સજા આપે છે પણ જો તે ઈન્કાર કરે તો જજ સજા ઈષ્ટ કરે તો નથી કોઈ તમને કહે કે એપ્રમા તમારા તમે હજાર રૂપિયા લખી લઈ અને તમે હા પાડી દેશો તો તમારે હજાર રૂપિયા ભરવા પડશે અને ના પાડી દેશો તો એ અસીમતામાંથી કોતરી જશો ને ! આ તો હું તમારા કામની વાત કરી રહ્યો છું અને હું મનુ છું કે જાની વાત તમારે ગમે નહીં, જમણી કોતરી જાય છે (સભામાં અળભગાટ)

પરંતુ પાનો મત્ર નથી જગ્યાએ કામમાં ન લેવાય. મુલ કાર્યોમાં ના નાજનું કામ કરી જાય છે મારે ત્યાં તે મલ નથી. પરંતુ અનુભવ અને પાપનાં કાર્યોમાં ના નો મત્ર અવશ્ય લખવો જ નોઈએ આવે સ્વ પ્રપ મારે ના કહી દેશે નોઈએ. આ એક ના તમને સેંકડે પુરાઈમાંથી બુધાચી ભેટ. ઈશ્વરીએ જો મણરાની સલાહ લેવા મારે ના કહી દીધી હોત તો એનો મત્ર નિષ્કર્ષ કામ મારે રહી જાત જ્યારે રાવણના મત્રમાં સતી-સાધવી સીતાને પચ્ચટ્ટીમાંથી ઉપાડી લાવવાને પાપકર્મો વિચાર આવ્યો અને તે જ કહે એણે એ મારે જો ના કહી દીધી હોત તો એને કહેતો પુત્ર ન થાત. આજે હજારો વર્ષો વીતી જવા છતાં પણ એના એ અપરાધ મિત્વાઈ સમ્યે નથી અને જે સમયે રાવણે પોતાના પાપમાં સ્થાયી જનના મારે મારણીને એલાઓ ત્યારે તેણે તે જ સમયે રાવણને જો દુહતાપૂર્વક એક જ સજા ના કહી દીધી હોત તો એનો ઉલ્લેખ પણ નહીં થતો કલમ મારે રહી જાત.

આ વાર્તા તો તમે અનેક વાર સાંભળી ચૂક્યા હોશો. ભારતમાં તમે રાવણની આ વાર્તા કોણ જાણે કેવી રીતે સંભવિત જાની એના પ્રત્યે લગ્ન અને તિરસ્કારના વાતાવરણ એટલા મારે કશું થયું કે એણે ના નો મત્ર જણ્યો નહોતો.

પાનો મત્ર તો જણ્યો હતો સતી સીતાએ રાવણ દ્વારા હજારો પ્રયત્નો અને વિપત્તિઓની વીજળીઓ વરસી છતાં એ ના ના મત્ર પર આગ રહી. પાનો મત્ર જણ્યો હતો સતી રાજ્યતીએ. રાજ્યતીનું અપ્રતિમ

સૌ દર્શ જોઈને ગિરનારની ગુફામાં ધ્યાનસ્થ બેઠેલો યોગી રથનેમિ સાધના પથેથી ચલિત થયો અને તે સતી રાજમતીની પાસે જઈ બોલ્યો ‘હે રાજમતી, સાધનાના કાકરિયા પથ પર ચાલવા માટે તમારા કામળ કદમે નથી મારી વાત માંતો અને ભોગોની દુનિયામાં થોડાક દિવસો વિતાવો પછી આપણે પાછા ત્યાગપથ પર ચાલી નીકળશું’ સતી સાધ્વીએ દૃઢ સ્વરમાં એક જ શબ્દ કહી દીધો “નહી” તે સાધ્વી પથબ્રષ્ટ થયેલા સાધકને ફિટકારતા કહે છે

વિરત્યુ તે, ડજસો કામી, જોતં જીવિયુ કારણા
વન્ત ઇચ્છસિ આવેઝુ સેયં તે મરણં ભવે ॥

હે સાધક, તને ધિક્કાર છે, આ વિષભર્યા વિષયો માટે તું તારા ઉન્નવળ યશને માટીના મૂંડે વેચી રહ્યો છે એકી-કાઢેલી વગતુ માટે ફરી હાથ પસારતા તને શરમ નથી આવતી? એથી સારુ તો એ છે કે તું મૃત્યુને જ ભેટી લે

નારીનો આ ફિટકાર લપસી પડેલા સાધકને પુનઃ સાચે રસ્તે લઈ આવ્યો. સૂતેલુ વીરત્વ જગી જાકયુ નારીને નાગણ બનાવનારાઓ આ જવલત દષ્ટાતથી કંઈક શીખશે શું આ સાંભળ્યા પછી પણ તમે નારીને નરકની ખાણ માનશો?

હા, તો આ “ના” એ એ સાધકોને સાધના-પથ પર પુનઃ સ્થિર કર્યા નહીં તો તેમને લપસી પડવામાં વાર જ ક્યા હતી?

કેટલાક લોકો કહે છે કે ચંદ્રબિંદુયુક્ત ‘હા’ શબ્દ ધણો જ રમણીય છે તમારો સામે કોઈ ગ્રાહક આવીને બિલો રહે છે તમે પૂછો છો કે શું માલ ખરીદવો છે? રોકડા પૈસા લાવ્યા છે ને? ત્યારે એના જવાબમાં બ્યારે એના મોએથી ‘હા’ શબ્દ નીકળે છે ત્યારે તમને કેટલો આનંદ થાય છે! એક હજારનો માલ ખરીદવો છે અને તે પણ રોકડા નાણાં દઈને, ત્યારે તમારા આનંદમાં કોઈ ખામી રહે ખરી? “હા” શબ્દ તમને મીઠો તો લાગે છે, પણ ક્યારેક એ પણ મુશ્કેલીમાં મૂકી દે છે માની લો કે ધર્મસ્થાનકના લવન-નિર્માણના ખરડામાં એક માણસે દસ હજાર આપવાની “હા” લણી દીધી અને એના ભરોસે કામ પણ શરૂ થઈ ગયું, પણ બ્યારે તમે એની પાસે રૂપિયા લેવા ગયા ત્યારે એણે ઈન્કાર ફરી દીધો આવે વખતે મુશીબત બિભી થઈ કે નહિ? તમે કહેશો કે તેણે પહેલેથી જ “ના” કહી દીધી હોત તો સારુ થાત

તમારે મોડેથી જો પહેલેથી જ “ના નીકળી જશે તો તમે એને સજ્જતાપૂર્વક હા”માં બદલાવી શકો છો. પરંતુ હા કહ્યા બાદ ના કહેશો તો દુઃસ્મનાવટ વધી જશે. એક કાંઈ તમારી પામે કાંઈ સેવા આવે અને તમારી તેને તે દેવાની ઈચ્છા ન હોય તો તમારે એ માટે તરત જ ઈન્કાર કરી દેવો. નોંધ એ જોથી તે પોતા માટે બીજી બંધન કરી છે. પરંતુ પહેલાં તમે જોાટી હા” પાડી એ વખતે તે રાજી પસુ થઈ જશે. પસુ જ્યારે પ્રસન્ન આવે તમે ના પાડી છો તો તે તમારો સત્તુ મન્ય વચ્ચે રહેશે ખરો ? હા કહ્યા પછી ના કહેવામાં હજાર બદલાનાં શોધવાં પડે. ઉપરાંત જાણે અને કપડીની ઉપાધિ પુરસ્કારમાં મળે તે જુદી જો કરવામાં તમે અસમર્થ છો તે માટે તમે ના જો પાડી છો તમે કાંઈ કિમ્તી વસ્તુ ખરીદવા માંગો છો પણ પૈસા નથી તો પહેલેથી ના પાડી છો કાંઈ નિમત્તલ ઉપર તમે જો સમક્ષર પહેલી સફા તેમ ન હો તો એને રાજી રૂપે ના જ સમી દો આ નાનકડો એવો સબ્બ ના તમને અનેક ઉપાધિઓથી ઉચારી લેશે.

હું પણ તમને એ જ કહી રહ્યો છું કે તમે પાપ માટે ના કહેવાનું શીખી શો. કારણ પાપનો પ્રારંભ પ્રત્યક્ષાણની જેમ અમકાર દોષ છે પરંતુ એનો અંત રાગીની જેમ અધારપૂર્વક દોષ છે. સીમાગ્રાન્ત દૂષોમાં મીઠી ફારમ આવે છે પણ એને આખરો તો તે કાવાં લાગશે. જસ એવું જ પાપ પશુ છે એના દૂષોમાં સોરભ છે પરંતુ જ્યારે એવું અપ્રસ્વાદન લેવામાં આવે છે ત્યારે મોં કાણુ થવા વિના રહેતું નથી.

કુભાર લાકડી વડે ચાકને ફેરવે છે અને પછી પેલી લાકડીની જુદી કાડી લે છે. પરંતુ પેશું ચક્ર તો વેચને લઈને ફરતું જ રહે છે. તેવી જ રીતે આત્મા પાપકર્મ કરે છે અને એના વેચને લઈને સ્તુતિ સંસારમાં પરિવ્રમણ કરતો રહે છે. પાપની પરિવ્રતિ આત્માના સ્વભાવને વિભાવ જણી લઈ તથા છે આત્માનો સ્વભાવ ઉર્જાવિતિ કરવાનો છે. આગમ કહે છે-

જર્વે ગતિ ધર્માણો લીલા ॥

ભારે પ્રમ એ યામ છે કે આત્માનો સ્વભાવ ગતિ કરવાનો છે તે તરફ તો અપોધોધમાં છે ત્યારે પેણ ઉર્જાવિતિ કન્યાર આત્મા અધોગતિ કેવી રીતે કરે છે એના જાણનાં વીનરા ૭૬ અગ્રચાન મદ્યવીર યાવા પમકયામ મુગમ એક મુદ્દ ૧૫૩ દેતાં ફરમાવે છે.

નહ મિડલેવા લિતં ગરુયં તુમ્હં અહો વયદ્ પવં ।

આસવ કાર્યં કમ્મ ગુઠ જીવા વન્વન્તિ અદરગદ્ ॥

—સાતા ધર્મકથા અ. ૬

અર્થાત્ જેમ તૂબડાને ચલવ પાણીમા તરવાનો છે પરંતુ એ તૂબડાને જે માટીનો લેપ લગાવી દેવામા આવે તો આ ડૂબી જશે તેવી જ રીતે આત્માનો સ્વભાવ ઉધ્વગતિ કરવાનો છે, પરંતુ પાપ પરિણતિ વડે આત્માને અધોગતિ કરવી પડે છે.

પાપ કર્મ દ્વારા આત્મા ભારી બને છે શ્રીમદ્ ભગવત્ સૂત્રમા આત્માના ભારે થવા અંગે એક ગેયક પ્રશ્નોત્તરી આવે છે

અદન—સમણ ભગવં મહાવીર વન્દિત્તા નમંસિત્તા एवं વયાલી
કહણ્ણ મન્તે ! જીવા ગરુયત્ત હવ્વ માગચ્છન્તિ ?

ઉત્તર—જયન્તિ ! પાણાદ્વાદ્ વાપણં જાવ મિચ્છા દસગ સલ્લેણં
एवं खलु जीवा गुरुयत्ते हव्व मागच्छन्ति ।—

જયતી શ્રમણોપાસિકા ભગવાન મહાવીર પ્રભુ પાસે પ્રશ્ન કરી રહી છે. નારી જાતિ માટે આ ગૌરવ લેવા જેવી વાત છે કે એક નારી આવા મહાપુરુષ જેમની સામે સ્વર્ગનો ઇન્દ્ર પણ એક સસલાની જેમ નમ્ર બની એસે છે, અને જેમના તેજ સામે ઇન્દ્રો અને ચક્રવર્તીઓનું તેજ પણ ફીકકું બની જાય છે, એવા તારક ભગવાન મહાવીર સ્વામીને પ્રશ્ન કરી શકે છે. આ વીર નારી સુશ્રાવિકા જયતીએ જે પ્રશ્નો પૂછ્યા છે તે જ બતાવી આપે છે કે એ યુગની નારી પણ કેવી ભણેલી-ગણેલી હતી. આજની આપણી આતાઓ પણ જ્ઞાનના ક્ષેત્રે આગળ વધશે ખરી ?

હા, તો જયતી શ્રાવિકા પ્રભુને વદના કરી પૂછી રહી છે "પ્રભો, આ આત્મા ભારે કઈ રીતે બને છે ?" આ કેટલો માર્મિક પ્રશ્ન છે ! પ્રશ્નનો જવાબ આપતા વીતરાગદેવ કહે છે 'હે જયતી, પ્રાણાતિપાત અને મિથ્યાદર્શનના શલ્યરૂપ અઢાર પાપો દ્વારા આત્મા ભારે થાય છે"

પાપની પરિણતિ આત્માને ભારે કરે છે અશુભ પરિણતિ વડે એના ઉપર અનંત-અનંત કર્મના પરમાણુ આવીને ચોટી જાય છે અને તમે જાણો છો કે ભારે વસ્તુ હમેશા નીચે જ જાય છે કર્મના ભારથી આત્મા પણ અધોગતિ કરે છે જેમ માત્ર એક સાપના ડસવાથી માણસ મૃત્યુ પામે છે; આરવા માટે એકથી વધુ સર્પોની જરૂર રહેતી નથી તેવી રીતે મનુષ્યને

નરકમાં પહોંચ્યાના માટે ક્યારેક ક્યારેક તો એક પાપ જ પૂર્ણ થતું છે. જે પાપની પરિણતિમાં તીવ્ર રસ આવે છે તે વધુ પ્રમાણે બંધન કરે છે. નારકીએ તો એક જ પાપ કર્યું હતું એણે એક સતને કહ્યા વગર 'શાક વહેતાવ્યું હતું એ પાપે એને કેટલી વાર નરકના બાંધમાં રોક્યું પડ્યું હતું

દુનિયામાં પેદા થતાં તેમાંમ કયાં જન્મારે કાયાં હોય છે ત્યારે ખાલી હોય છે પણ જન્મારે એ પાકે ત્યારે તેમાં મીઠાસ આવે છે પરંતુ ઇશુ ક્રીષ્ના એક એવું કણ છે કે જ્યાં સુધી એ કાન્યુ રહે છે ત્યાં સુધી એમાં મીઠાસ રહે છે પરંતુ પાકતાં એમાં કડવાસ આવે છે એની કડવાસ કેવી છે? તમે જાણો છો? ખાવા મળતું નથી અને મળે છે તો પચતું નથી. થોડું ખાશો તોય ઝડપે દાંથી મળે છે અને જૂઝૂકા રહી શકાતું નથી જીવનની જ તો કેવી વિઠળશૂ છે? પણ તમે જ મને જતાવો કે આ વિઠળશૂ કયે પેદા કરી છે? જવાબ એ જ હશે કે આ વિઠળશૂ તે પાપની પરિણતિને કારણે જ

એવા માટે હું કહું છું કે તમારી પરિણતિ માટે તમે ઈશ્વર કરી દો. એક વિચારો કહ્યું છે કે જીવનનિર્ભરતાના ચાર માર્ગ છે પહેલો છે કમેલ થાય તેવું બોધવું નહીં એક કાંચો સો પાકતો ફોદી થઈ છે તેમ એક બંધિતના ચાંદથી સમાજની સેકે બંધિતજોની સાંતિને કમ થઈ જાય છે. સમાજમાં સેકે માન્યતા દાનર છે એક વક્તા બોલવા કોનો ધામ છે કારણ સમાજ દસી-દસીને ભોલ-ભોલ થઈ જાય છે બીજો માન્યતા કોનો ધામ છે કાપણની સરખાતમાં જ એ એક એવો સંદેહ જન્મારે છે કે સમાજમાં બંધાતિ જાય થઈ જાય છે આરોગ બાળુ તોફાન સર થાય છે બંધાંય બંધાંત બની જાય છે આ શું થયું? સાંતિની લહેરમાં આ બંધાંતિ ક્યાંથી આવી ગઈ? એવું કાગળ એ જ કે બોધતાં બાવણું નહીં બપુ શીખ્યા પણ બોધતાં શીખ્યા નહીં

હાં તો પડેયુ સૂત્ર છે કમેલ થાય તેવું બોધ નહીં બીજું છે રોગ થાય તેવું બોધ નહીં " બોળા સ્વાસ્થ્ય માટે છે પરંતુ બોળા એવું કેવું છે કે જ્યાં પાની તરત જ પથારીમાં પડ્યું પડે ચડીદાર પથારીને તેમાં મન દાખમાં રડે શક્ય ના. પેની સીમાનું અનિકમળ કહ્યું અને તરત જ વધારે ખાવું તો સમજાવેલું કે આપને બોળા ખાવું નહીં પરંતુ બોળા બાળને ખાઈ મળે જ મર્યા-મસ થયા તમનમ દર્શી

મોઢમા આપણે તણાવુ ન જોઈએ સ્વાદના પ્રવાહમા સ્વાસ્થ્ય ખગડે નહીં, એ માટે સાવધાન રહેવું જોઈએ

જીવનનિર્માણનું ત્રીજું સૂત્ર છે “કરજ થાય તેટલું ખર્ચ કરે નહીં.” “ક્રળં કૃત્વા ધૃતં પિવેત્” વાળી કહેવત આપણે ચરિતાર્થ કરવી નથી. તમારા દૈનિક અનાવશ્યક ખર્ચ તમારે ઓછા કરવા જોઈએ સિનેમા, ચહા, અને ખીડી-સિગારેટનો શોખ તમારા માથે કરજનો ભાર વધારે છે

ગરીબાઈમા બચસન તે કાઢમાં દરાજ સમાન છે સગપણુ લગ્નના ઉમંગે જરૂર કરતા વધુ ખર્ચ કરવો એ ઠીક નથી લગ્નનો ઉમંગ એ એક પ્રકારનો નશો છે. તે વખતે ખપ્પર પડતી નથી એ સમયે કાઈ જો કહે કે, વધુ ખર્ચ કરશો નહીં. ત્યારે ઉમંગદેવો મનુષ્ય બોલી બેઠશે ‘અરે સાહેબ, પૈસો તો હાથનો મેલ છે’ પણ તો પછી જ્યારે કાઈ અવધર્મને કઈક આપવાની વાત આવે છે ત્યારે એ જોશ શા માટે ઠડો પડી જાય છે ? એનો અર્થ એ થયો કે મનુષ્યને રાગમા એટલો રસ આવી ગયો છે કે ત્યાગની વાત એને ડુચતી નથી હા, તો મતલબ એ છે કે બ્યવહારમા માણસ એટલો અનુરકત બની જાય છે કે બધું જ ભૂલી જાય છે, પરંતુ માનવીએ દરેક સમયે વિવેક રાખવો જોઈએ, કારણ કે અતિ ખર્ચ કરી કરજનો ભાર વધારવો અનુચિત છે.

જીવનનિર્માણનું ચોથું સૂત્ર છે “પાપ થાય તેવું કાર્ય કરવું નહીં” કરુણાશીલ મહાત્મા જુદે પોતાના પ્રવચનમા કહ્યું હતું

वणिजो ममयं मग्ग अप्पत्तथो हिद्धनो ।

विस जीवितु कामो पापानि परिवज्जप ॥

—ધમ્મપદ

બહુ ધન ધરાવતો ધનિક જ્યારે ધન કમાઈને સ્વદેશ તરફ પાછો ફરે છે ત્યારે તે ભયભર્યા માર્ગને છોડી દે છે કારણ કે, ત્યાં એને ભૂટાઈ જવાનો ભય છે અને જીવવાની ઈચ્છા રાખનાર જેમ વિપને તણ દે છે તેવી જ રીતે વિચારશીલ પુરુષ પાપને છોડી દે છે

પરંતુ આજનો માણસ તો પાપને છોડવાનો નહીં બલકે એને છુપાવવાનો પ્રયત્ન કરતો ફરે છે એક ચોર ચોરી કરતા જ્યારે પકડાઈ જાય છે ત્યારે એ વિચારતો નથી કે તેણે ચોરી કરી છે એટલે પકડાયો છે, પરંતુ એમ વિચારતો હોય છે કે તેણે ચોરી કરતા સાવધાની રાખી નહીં ગફલતના લીધે જ હું પકડાઈ ગયો છું ”

નરકમાં પહોચ્યાના માટે ક્યારેક ક્યારેક તો એક પાપ જ પર્ણાપ્ત બને છે. જે પાપની પરિણતિમાં તીવ્ર રસ આવે છે તે વધુ પ્રગલ્ભ બન્યા કરે છે. નાજબીએ તો એક જ પાપ ક્યું હતું એણે એક સતને કમ્પા વનમ્પુ 'સાક વહેરાવ્યું હતું એ પાપે એને દેટથી વાર નરકના અગ્નિમાં સમાવ્યું હતું હતું

દુનિયામાં પેદા થતાં તમામ જોના જ્યારે કામાં હોય છે ત્યારે આવી હોય છે પણ જ્યારે એ પાકે ત્યારે તેમાં મીઠાસ આવે છે પરંતુ પક્ષુ 'આ એક એવું જો છે કે ત્યાં સુધી એ કમ્યુ રહે છે ત્યાં સુધી એમાં મીઠાસ રહે છે પરંતુ પાકતાં એમાં કમ્પાસ આવે છે એની કમ્પાસ જેવી છે તમે જાણો છો? ખાવા મળતું નથી બને મળે છે તો પક્ષુ નથી. થોડું ખાશે તોય કમ્પા દાસી મળે છે અને જુખ્વા રડી શકતું નથી જીવનની જી તે જેવી વિગળવા છે? પક્ષુ તમે જ મને જતાવો કે આ વિગળવા છે પેદા કરી છે? જવાબ એ જ હશે કે આ વિગળવા તે પાપની પરિણતિને કારણે જ

એટલા માટે જ ક્યું જુ કે તમારી પરિણતિ માટે તમે ઈન્કાર કરી દો એક વિચારે ક્યું છે કે જીવનનિર્માણના ચાર માત્ર છે પહેલો છે કમેસ થાય તેવું બોધવું નહીં એક કાંકેશ સે બમને ફાડી શકે છે તેમ એક બક્ષિતના શબ્દથી સમ્પા ત્વી સે કમે બક્ષિતઓની સાતિને બચ થઈ ત્ય છે સમ્પામાં સે કમે માણસે હા જર છે એક વક્ષય બોધવા કમેસ થાય છે સારી સમ્પા દસી-દસીને બોધ-પોષ થઈ જાય છે બીજો માણસ કમેસ થાય છે બાપણની શરણાતમાં જ એ એક એવો શબ્દ ઉચ્ચારે છે કે સમ્પામાં બક્ષિતે જીવઈ જાય છે ચારેય જાણુ લેશન શર થાય છે બધાંય બક્ષિત બની જાય છે આ શું થયું? સાંતિની લહેરમાં આ બક્ષાની ક્યાંથી આવી ગઈ? એવું કારણ એ જ કે બોધતા આવડવું નહીં બધું શીખ્યા પણ બોધતા શીખ્યા નહીં

હા તો પહેલું સ્તર છે કમેસ થાય તેવું બોધે નહીં " બીજું છે રોમ થાય તેવું બોધે નહીં બોજળ રવાસ્ય માટે છે પરંતુ બોજળ એવું જેવું છે કે જગ્યા પછી તગત જ પથારીમાં પાડવું પડે ચરદિયાર પથારીને તેના મન દાવમાં ગડી શકવું નહીં પેટની સીમાનું અનિકમલ ક્યું બને જરૂર કરના વધારે ખાવું તો સમજ એવું કે બાપને બો લખાવું નથી પરંતુ બોજળ બાપને બાઈ ગયું છે મર્યા-મર્યાના તમામદમાં

જેયને જાણે એવું ન બને કે ઉપાદેયને તણ દો અને હેયને ગ્રહણ કરી લો. નહીં તર મોટી વિટબણા પેદા થઈ જશે

હા, તો એણે તરબૂચમા સોનું છૂપાવી દીધું અને પોતાની કુશળતા ઉપર મનમા ને મનમા મલકાવા લાગ્યો પોતાના આઠ વરસના બાળકને લઈને તે સ્ટેશને ઊપડ્યો નાકેદારે એને રોક્યો સામાન બતાવવા માટે કહ્યું, તો એણે ખૂબ ઉદ્વેગસની સાથે આપો ટ્રન્ક બતાવી દીધો કપડા સિવાય બીજું કશું ય મળ્યું નહીં હાથમા તરબૂચ હતું એટલે તેને નાકેદારે આગળ વધવા ઇસારો કર્યો સ કેત મળતા જ એ તો ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો સ્ટેશને પહોંચ્યો ત્યારે ગાડી આવી ગઈ હતી. ડ્રાઈવરે એસવાની તે તૈયારી કરી રહ્યો હતો ત્યાં બાળકે હક લીધી તરબૂચ મારા હાથમા આપો તો જ હું ડ્રાઈવરમા ચઢીશ. પિતાએ ધણુ ધણુ સમજાવ્યું કે, તું પહેલાં ડ્રાઈવરમા ચઢી જ પછી તરબૂચ તને આપીશ પણ તેણે એ કંઈ સાંભળ્યું નહીં આ રકઝકમા એન્જને સીટી મારી આખરે વિવશતાપૂર્વક તેણે બાળકને હાથમા પેલું તરબૂચ મૂક્યું

તરબૂચ લઈને જેવો એ બાળક ડ્રાઈવરમા પેસવા જાય છે કે, એના નાના હાથ તરબૂચના ભારને ખમી શક્યા નહીં અને તરબૂચ છૂટી પ્લેટ ફોર્મ ઉપર પડી ગયું અને પડતાની સાથે જ એના ટુકડા થઈ ગયા પેલી સોનું ભરેલી ડ્રાઈવર એક બાજુ જઈ પડી આ બાજુ પોલીસના માણસો પણ ત્યાં જ ઊભા ઊભા જોઈ રહ્યા હતા સોનાની ડ્રાઈવર જોતા જ તેમણે એને પકડી લીધો હિંદુસ્તાન આવવાને બદલે એ જેલની કાટડીમા પહોંચી ગયો. પાપને છૂપાવવા માટે એણે કાંઈ ઊણપ રાખી નહોતી પરંતુ હુ કહું છું કે, પાપને છૂપાવી શકાતું જ નથી વિશ્વમા હજારો વણકરોએ કપડા વણ્યા છે, જેનાથી શરીર ઢાકી શકાય છે પરંતુ આજ સુધી એવો એક પણ વણકર પ્રાકૃત્યો નથી કે જેણે એવો કાંઈ પડદો વણી આપ્યો હોય કે જેના વડે પાપને ઢાકી શકાય

મનુષ્ય પાપના પ્રતિક્ષણથી અને એ વડે થનાર બદનામીથી નેટલો બચવા માગે છે તેટલો જો તે પાપથી બચવાનો પ્રયત્ન કરે તો આ દુનિયા સ્વર્ગ સમી બની જાય એક વિચારકે કહ્યું છે કે, એક સાઠની આગળ તમે ચાલતા હો ત્યારે તમારે સચિત રહેવાનું છે, અને એક ગધેડાની પાછળ ચાલી રહ્યા હો ત્યારે પણ સચિત રહેવાનું છે તેમ પાપમા જો આગળ વધી રહ્યા હો તો પણ ચિંતા કરવાની છે અને જો ધર્મ અને સવરના ક્ષેત્રે પાછળ રહ્યા હો તો પણ તે ચિંતાનો જ વિષય છે તમે ક્યારેય વિચાર્યું છે કે, હું

મનુષ્ય પાપને છુટાવવાનો જોડો પ્રયત્ન કરે છે તેટલો જો તેનાથી છુટાવવાનો પ્રયત્ન કરે તો તેનું જીવન સ્વર્ગીય બની શકે છે પરંતુ પાપ તે છુટાવવા માટે છે અને આ કામમાં એની જીવિ પશુ તીવ્ર જની જાય છે

ભારતનો એક માણસ પોંડિચેરી ગયો. આ તે સમયની વાત છે કે જ્યારે પોંડિચેરી ફ્રાંસના તાબામાં હતું તે સમયે ત્યાં સેનું પણ હતું મળતું હતું જે સેનું ભારતમાં સેા રૂપિયે તેલો મળતું હતું તે પોંડિચેરીમાં ૩૫ થી ૪ રૂપિયે તોસો હતું ત્યાંની સરકાર ત્યાંથી સેનું બહાર લઈ જવા દેતી નહોતી. કિંતુ સેનું એક એવી ચીજ છે કે, જોને કારણે માનવીએ હજારો પાપ કર્યા છે સેનું માનવી સાથે પ્રેમ કરતું નથી પરંતુ મનુષ્ય સેન્યાને પ્રેમ કરે છે અને એથી ૫ વ્યાખ્યાન કુ તો કહીશ કે મનુષ્ય મનુષ્યને જોડેસો પ્રેમ કરતો નથી તેટલો સેનાને પ્રેમ કરે છે

સેન્યાનો સત્ત્વે ભાવ જોઈ એનું મન પીગળી ગયું એણે વિચાર્યું કે સખ્તા ભાવનું સેનું લઈ જઈ ભારતમાં વેચી નાખીશ તો કેટલી કમાણી થશે ! એણે હસેક લેશ સેનું ખરીદી લીધું પણ હવે સમસ્યા એ બની ઘઈ કે, નાકેદાની આંખોથી જાણી એને ભારતમાં કઈ રીતે લઈ જવું ! મનુષ્યની પામે જીવિ એક એવી ચીજ છે જેનાથી તે સર્વ સમસ્યાઓ ઉપર વિજય મેળવી શકે છે કુ કહીશ કે આજકાલમાં જેમ ધૂવળી આંખો સતેજ જની જાય છે અને એની નેત્રાની શક્તિ સો ગણી વધી જાય છે તેમ પાપથીય મનુષ્યની જીવિ પશુ પાપમાં તીવ્ર જની જાય છે પરંતુ આ જીવિનો કુરુખોત્ત છે તમે સદૃશ્ય વેચી સેનું ખરીદવા ચાલો છો !

સદૃશ્ય વેચી મોનું ખરીદવાનો સોદો મેરિા પારો ! પરંતુ પેસે જોએ ભારતીય આ મોપો સોદો ૮ પસદ કરી રહ્યો હતો એની જીવિએ એક ઉજવ ખાળી કાઢ્યો. પશુ તે ઉજવ તમે ધીખી લેતાં નહો (સમયામાં દસદસ)

તે જાગરમાં ગયો એક મોટું તરબૂસ લઈ આવ્યો. એની ડમ્મી પાંચી ચીનુ નાનાના ડમ્મી એમા મુઠી દીધી અને પછી એની ઉપર પેરી કાપેલી ચીની મૂળી દીધી. ખરે / માનવીની જીવિ કમાણ કરે છે પરંતુ કુ રી કદા નહિ છુ કે તમ આ તરબૂસ સીખી લેશો નહો એક વજન બર્ત પ્રયત્ન આ ૬ છ ન્યારે તેમા ૨૫ આવીત્ હોડવા લાગશ અને ટ્રેર ખર્ચોત વજન ૫૫૩ અને ઉપદેવ અટમે પ્રયત્ન કરવા લાગશ એ સારિા ઉપરોત કરે ૮ મનુ માન્ય મ જુ કરવા લાગશ લીધ તે મ જુ કરે, તેવને ઠાંડે અને

જેયને બાણે એવું ન બને કે ઉપાદેયને તજી દે અને હેયને ગ્રહણ કરી લે. નહીં તર મોટી વિટબણા પેદા થઈ જશે

હા, તો એણે તરબૂચમા સોનું છૂપાવી દીધું અને પોતાની કુશળતા ઉપર મનમા ને મનમા મલકાવા લાગ્યો પોતાના આઠ વરસના બાળકને લઈને તે સ્ટેશને ઊપડ્યો નાકેદારે એને રોક્યો સામાન બતાવવા માટે કહ્યું, તો એણે ખૂબ ઉદ્વાસની સાથે આખો ટ્રન્ક બતાવી દીધો કપડા સિવાય બીજું કશું ય મળ્યું નહીં હાથમા તરબૂચ હતું એટલે તેને નાકેદારે આગળ વધવા ઇસારો કર્યો સકેત મળતા જ એ તો ત્યાથી ચાલી નીકળ્યો સ્ટેશને પહોંચ્યો ત્યારે ગાડી આવી ગઈ હતી ડબ્બામા બેસવાની તે તૈયારી કરી રહ્યો હતો ત્યાં બાળકે હડ લીધી તરબૂચ મારા હાથમા આપો તો જ હું ડબ્બામા ચઢીશ. પિતાએ ધણુ ધણુ સમજાવ્યું કે, તું પહેલાં ડબ્બામા ચઢી જ પછી તરબૂચ તને આપીશ પણ તેણે એ કંઈ સાંભળ્યું નહીં આ રકઝકમા એન્જને સીટી મારી આખરે વિવશતાપૂર્વક તેણે બાળકને હાથમા પેલું તરબૂચ મૂક્યું.

તરબૂચ લઈને જેવો એ બાળક ડબ્બામા પેસવા જાય છે કે, એના નાના હાથ તરબૂચના ભારને ખમી શક્યા નહીં અને તરબૂચ છૂટી પ્લેટ ફોર્મ ઉપર પડી ગયું અને પડતાની સાથે જ એના ટુકડા થઈ ગયા પેલી સોનું ભરેલી ડબ્બી એક બાણુ જઈ પડી આ બાણુ પોલીસના માણસો પણ ત્યાં જ ઊભા ઊભા બેઠા રહ્યા હતા સોનાની ડબ્બી જોતા જ તેમણે એને પકડી લીધો હિંદુસ્તાન આવવાને બદલે એ જેલની કાટડીમા પહોંચી ગયો. પાપને છૂપાવવા માટે એણે કોઈ ઊણપ રાખી નહોતી પરંતુ હું કહું છું કે, પાપને છૂપાવી શકાતું જ નથી વિશ્વમા હજારો વણકરોએ કપડા વણ્યા છે, જેનાથી શરીર ઢાકી શકાય છે પરંતુ આજ સુધી એવો એક પણ વણકર પાક્યો નથી કે જેણે એવો કોઈ પડદો વણી આપ્યો હોય કે જેના વડે પાપને ઢાકી શકાય

મનુષ્ય પાપના પ્રતિક્ષણથી અને એ વડે થનાર બદનામીથી બેટલો બચવા માગે છે તેટલો જો તે પાપથી બચવાનો પ્રયત્ન કરે તો આ દુનિયા સ્વર્ગ સમી બની જાય એક વિચારકે કહ્યું છે કે, એક સાદની આગળ તમે ચાલતા હો ત્યારે તમારે સચિત રહેવાનું છે, અને એક ગધેડાની પાછળ ચાલી રહ્યા હો ત્યારે પણ સચિત રહેવાનું છે તેમ પાપમા જો આગળ વધી રહ્યા હો તો પણ ચિંતા કરવાની છે અને જો ધર્મ અને સવરના ક્ષેત્રે પાછળ રહ્યા હો તો પણ તે ચિંતાનો જ વિષય છે તમે ક્યારેય વિચાર્યું છે કે, હું

પાપમાં આગળ વધી રહ્યો છું કે નિર્જનના ક્ષેત્રમાં ? માફ રાખો ને જમજ સ્ત્રેષ્ઠે આગળ વધ્યા તો પાપ તમારા માર્ગમાં પથ્થર નથી બેસી શકે. જારી ચાલતા ચાલતા ઘણી જગ્યા છે ત્યારે સમજવું કે માર્ગમાં મોટો પથ્થર આવી બેસે છે તેવી જ રીતે જીવનના સુખ અને શાંતિમાં વિધિ આરે છે અને જીવન-રથ કમરે છે તો સમજવું નોઈએ કે પાપને ક્યાં જાય છે.

કે કમળી વાન કરી રહ્યો હતો. તમે અકસપને ડાઘી કમ વાર વગેરે એમ તો આવજી કમ વિરુદ્ધ છે એની પૂરી વ્યાખ્યા આપવા સારુ અમે સમય નથી પરંતુ દુઃખમાં તમારે કમ જવાનું તો તે. એટલે જ મને કે, પાપ માટે તમારે ના પાડી દેવી જ્યાં પણ અને જ્યાં પછી જાપની પ્રવૃત્તિનો પ્રસ આપે ત્યારે તમારે ઈન્કાર કરી દેવો. કારણ કે જાપને પાપ કરવું તે કામરતા છે તો ખુશી રીતે પાપ કરવું તે અમાનવતા છે. અશીષના જાગરને એક ખૂલેલી થાકુ કે સધને ખાસો તો તે કમ અને બીજે ખૂલેલી ખાસો તો તે પછી કમ જ લાગશે અને વળી કમને સધને એવો સ્વાદ ભેશે તોય તે કમ જ લાગશે. તેવી જ રીતે જાપની પ્રવૃત્તિ જ્યાં અને જ્યાં પછી કમ ધર્મને નામે, સમાજને નામે અથવા રાષ્ટ્રને નામે જમે તે કારણે માથે તે તો સવત્ર જ ખરાબ જ છે. હું તો કહીશ કે નરકમાં પડેલા નારકીઓ નરકમાંથી છૂટવા માટે હે-કા કરે છે જ્યાં પાપમાં સદૈવ સિદ્ધ રહેલા જીવો પછી એવી જ રીતે નરકમાં જવા માટે પ્રયાસ કરી કરે છે.

માવક કહી એવી પ્રવૃત્તિ ન કરે કે જે એને માટે નરકનું કારણ બને નરકમાં કારણેનો માવક પરિણામ કરે છે. મારે કહેવાનો આશય એટલો જ છે કે તમે પાપપ્રવૃત્તિઓથી અજાણ રહો. પાપમાં હસાર્થ જવું તે માનવ-મિત છે. કામજી જીવનમાં સ્વામ અને લોભ એને જાપ માટે પ્રેરિત કરે છે. પરંતુ પાપમાં સિદ્ધ રહેવું તે શેતાનનું કામ છે. મનેલા પાપ માટે કુલ પ્રગટ કરવું તે સત જોવું કામ છે. કારણ સત તપ અને તપની સાધનામાં જાપને ધાઈ નાખવા માટે છે તે જાપ કરતો નથી પરંતુ મર્ષ જાય છે. પછી તેને માટે તેના મનમાં પમાતાપ જ મુનિનું મુનિપણ પ્રગટ કરે છે. એટલે પાપને સર્વથા ડાઘી રવું એ ઈશ્વરી શક્તિનું કામ છે. જે પાપની પરિણતિથી સર્વથા અજાણ રહી જાય છે તે જ સમયે તે સ'પૂર્ણ' કમને

દસકું માહિત્ય

૧ ખરાબ માહિત્ય સમાન ખીન્ને કાઈ લટાગે નથી

૨ તમે તમારું જીવન સફલ અને તેજસ્વી બનાવવા ઈચ્છતા
હો, તો ગમ પુસ્તકોને હાથ ન લગાડો. નહિતર એ ગદ્ય માહિત્ય
તમારા જીવનને ધૂળધાણી બનાવી દેશે.

પાપમાં જાગળ વધી રહો છું કે નિર્જનના ક્ષેત્રમાં ? થાડાં થાડાં નો પાપક ક્ષેત્રે જાગળ વધ્યા તો પાપ તમારા માથામાં પથ્થર બની જાય છે. આવી ચાલતા ચાલતા થઈ જાય છે ત્યારે સમજવું કે માથામાં થોડો પથ્થર આવ્યો જાય છે તેવી જ રીતે જીવનના મુખ અને શરીરમાં વિધિ આવે છે અને જીવન-રમ્ય ક્ષમણે છે તો સમજવું નોઈએ કે પાપનો જીવ થયો છે.

હું કંઈપણ વાત કરી રહ્યો હતો. તમે અકસ્માતે ડોહી કંઈ વસ્તુ ત્યાં એમ તે આવકનું કંઈ વિસ્તૃત છે એની પૂરી વ્યાખ્યા આપવા સારું જાણે સમજ નથી પરંતુ દુઃખમાં તમારો કંઈ બન્યું તો તે એટલો જ થશે કે, પાપ માટે તમારે ના પાડી દેવી. જ્યાં પણ અને જ્યાં પશુ પાપની પ્રવૃત્તિનો પ્રભુ આવે ત્યારે તમારે ઈન્કાર કરી દેવો. કારણ કે હાલમાં પાપ કરવું તે કાચરતા છે તો ખુશી રીતે પાપ કરવું તે અમાનવતા છે. અશિષ્ટતા ગાંધાને એક ખૂલેથી થોડુંક લઈને આશો તો તે કંઈ અને બીજી ખૂલેથી આશો તો તે પણ કંઈ જ સાચો અને વળી મહાવજેથી લઈને એનો સ્વાદ લેશે તો જ તે કંઈ જ સાચો. તેવી જ રીતે પાપની પ્રવૃત્તિ જ્યાં અને જ્યાં પશુ કરાય છે તેના નામે સમજાને નામે અશ્વ રાષ્ટ્રને નામે ગમે તે કારણે થાય, તે તો સર્વ જ અશ્વ જ છે. હું તે કહીશ કે નરકમાં પડેલા નારકાઓ નરકમાંથી છૂટવા માટે હે-લા કરે છે જ્યાં પાપના સદૈવ સિપ્ત રહેતા જીવો પણ એવી જ રીતે નરકમાં જઈ માટે કાલાકલ્પ કરી કરે છે.

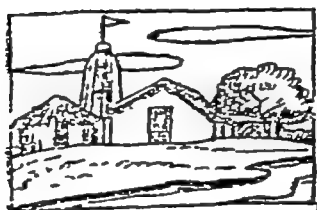
જાણક કહી એવી પ્રવૃત્તિ ન કરે કે જે એને માટે નરકનું કારણ બને નરકમાં કારણોનો આવક પરિભ્રમ કરે છે. મારો કહેવાનો આશય એટલો જ છે કે તમે પાપપ્રવૃત્તિઓથી જાગળ રહો. પાપમાં રસાર્થ જવું તે અનવિચિત છે કારણ જીવનમાં સ્વાધ અને લોભ એને પાપ માટે પ્રેરિત કરે છે પરંતુ પાપના સિપ્ત રહેવું તે શીતાનું કામ છે. થયેલા પાપ માટે કંઈ પ્રયત્ન કરવું તે સત જેવું કામ છે કારણ સત તપ અને તપાસી સાધનામાં પાપને ધોઈ નાખવા માટે છે તે પાપ કરતો નથી પરંતુ થઈ જાય છે પણ તેને માટે તેના મનમાં પશ્ચાત્તાપ જ મુનિનું મુનિપદ પ્રગટ કરે છે. એટલે પાપને સર્વથા ડોહી દેવું એ ઈશ્વરી સંક્રિતિનું કામ છે જે પાપની પરિણતિથી સર્વથા જાળવે રહી નથી જો તે જ સમયે તે સંપૂર્ણ કમોંતે

સમાપ્ત કરી દે છે, અને કર્મથી મુક્ત થવાની સાથે જ આત્મા અનતજ્ઞાન અને અનતદર્શનની સાથે શુદ્ધ-શુદ્ધ બની જાય છે

હા, તો તમે શ્રાવણ છો અને અમે મુનિપદે છીએ આપણા બન્નેનું લક્ષ્ય આત્માની શુદ્ધ દશા પ્રાપ્ત કરવાનું છે. અને એ દશાને મેળવવા માટે આપણે પાપપ્રવૃત્તિઓથી પાછા કરવું પડશે. ડાગણ કે, આ પ્રવૃત્તિઓ અશુભ છે અને અશુભને તત્તુ શુભ ભરી પ્રયાણ કરના આપણે શીખીએ શુભથી શુદ્ધમા પહોંચવું એ જ આપણું લક્ષ્ય છે એ કદપમા આપણે સ્થિત બનીએ અને શુદ્ધ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરીએ એ જ કામના છે

ભાદરવા વદ
અમાસ

જૈન ઉપાશ્રય,
કાલ્યાણી મુખર્ષિ.

હલકું સાહિત્ય

૧ ખરાબ સાહિત્ય સમાન ખીન્ને કોઈ લૂટાગે નથી.

૨ તમે તમારું જીવન સફલ અને તેજસ્વી બનાવવા ઈચ્છના હો, તો ગદ્ય પુસ્તકોને હાથ ન લગાડજો ! નદિતર એ ગદ્ય સાહિત્ય તમારા જીવનને ધૂળધાણી બનાવી દેશે !

પુરુષાર્થ એ સફળતાનું પ્રથમ સોપાન છે. પુરુષાર્થ પરથી તમે સાધકશ્રુતિ છે. પણ અને લાગે છે કે પુરુષાર્થના વિષય હતું જાણીએ છે તે હતું વધારે વિચાર માટે છે એક પ્રસિદ્ધ જાણીએ લેખક લેન્ડે કહ્યું છે કે સફળતાની પ્રાપ્તિ માટે કસ ટકા આત્માપ્રેરણાની જરૂર છે. જનજન વિચાર હોય નહીં રહુરહુ હોય લખવાની કળા પણ હોય જ્યાં તે હોય ન હોય તે વિચાર કમપનાસોકમાંથી કિત્તીને વાસ્તવિક સોકમાં જાડી થકા નથી.

પણ જરા વિચાર કરવો પડશે કે કયો પુરુષાર્થ છે કે જે આપણને સફળતાની નજીક પહોંચાડી શકે છે. જનત જનત મુગ એવા વીતી અજ નેમાં એક કશું પણ એવી નથી જઈ કે જ્યારે આત્માએ પુરુષાર્થ ન કર્યો હોય. કારણ કે વીતીનવચનનું ક્યારે પણ પૂરું આવરણ આવડું નથી હોય. તેને કમોપસમ રહે છે જ. બને આત્મા અને તે ચોનિમાં હોય અને તે અતિમાં હોય એકનિય દિનિદિય નરક અને નિગોડ નથી ચોનિચોમાં આત્માની પુરુષાર્થની ક્રિયા ચાલુ જ રહે છે.

જનત જનત કાળના અવિરત પ્રમત્ત પછી પણ આત્મા ચોતમાં લક્ષ્યની નજીક નથી પહોંચ્યો, ત્યારે એ વિચારવું જરૂરી થઈ પડશે કે તેણે આ ૮ સુધી ૭ પુરુષાર્થ કયો તે અપુરુષાર્થ હતો કે અસપુરુષાર્થ ! એક દીકરી સવારમાં જીડીને આત્મા ધરમાંથી ક્યારે સાર કરે છે. પણ તે એક જગ્યાએ ભેગો કરી રાખે છે. પણ તેની બહેન આવી તે પૂળને હાથમાં લઈ ધરમાં વેરે છે. આમ પુરુષાર્થ જનને બહેન કરે છે. ક્યારે સાર કરવો એ એક કામ છે. તેમ ક્યારે વેરવો એ પણ એક કામ છે. પરંતુ એકને પુરુષાર્થ સાચક છે. બીજો નિરર્થક છે.

ભારતીય સંસ્કૃતિમાં ચાર પુરુષાર્થ બતાવેલા છે. ધર્મ અર્થ, કામ અને મોક્ષ જેમાં બે સાધન છે. કામ-પુરુષાર્થ માટે અર્થ એ સાધન છે અને મોક્ષ-પુરુષાર્થ માટે ધર્મ એ સાધન છે. આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ બે હેતુ (ત્યાગવા યોગ્ય) અને બે ઉપાદેય (ઉપાર્જન કરવા યોગ્ય) છે.

અર્થ અને કામ એ બે કે પુરુષાર્થ કહેવાય છે અને વાસના-વિદૂષિત આત્મા, અનંત યુગોથી તેને વળગેલો છે, છતાં પણ તે અસત્પુરુષાર્થ છે તે આત્માને અવગે રસ્તે ચઢાવે છે. બે કે ચાલવાનું તો તે પણ શીખવે છે, પણ ખરે ઠેકાણે પહોંચાડવાનું તેનું કાર્ય નથી. તે તો પોતાના સ્થળે પહોંચાડે છે અને રસ્તમાં હજારો સડો આવવા છતાં એ બધાની સાથે સંત્રામ ખેડી, તેના અંતિમ લક્ષ્ય તરફ લઈ જાય છે. ત્યાં પહોંચતા યાત્રીને એમ લાગે છે કે તે ધારેલે ઠેકાણે આવી ગયો છે પણ આ ખરું અતલલક્ષ્ય નથી.

જે મુસાફર સડો, કટકો, ભૂખ, તરસ બધું ભૂલી જઈ વીસ માઈલની મુસાફરી કરી એક ઠેકાણે આવી પહોંચે, હજી પગનો થાક પણ ઊતર્યો ન હોય, અને બીજી જ ક્ષણે તેને ખબર પડે કે તે ખોટું રસ્તું ચાલ્યો છે, તેને બધું જુવું હતું તે જગા તો વીસ માઈલ પાછળ રહી ગઈ છે અને હવે તેને વીસને બદલે ચલીસ માઈલ ચાલીને જવું પડશે અને તો જ તેને તેની ધારેલી જગા મળશે, તો એવે વખતે તેને કેટલું દુઃખ થશે!

જે તમારો પથદર્શક (Guide) આવી ભૂલ કરી બેઠો હોય તો તમે તેના ઉપર ચિડાયા પિના રહેશો નહિ. મને પોતાને પણ આવો અનુભવ થઈ ચૂક્યો છે. આજથી લગભગ સત્તર વર્ષ પહેલાં અમે ઇંદોરથી કરી-કરખા તરફ જઈ રહ્યા હતા એક બહેન દીક્ષા લેવા ઇચ્છતી હતી હું મારા ગુરુદેવની સાથે હતો. માર્ગદર્શક તરીકે એક ભાઈ અમારી સાથે હતા તેમણે કહ્યું કે સડક પરથી જવામાં બહુ ચકાવો ખાવો પડશે. તેને બદલે આ ટેકરી ઉપરથી ઉતરી જઈએ તો સીધા ગામની નજીક પહોંચી જઈશું લગભગ છ માઈલ થશે. ટૂંકા રસ્તાની આશાએ અમે સીધો રસ્તો પડતો મૂક્યો. પહોંચીને ટેકરીને રસ્તે અમે ઊતર્યા ખૂબ ભય ડર પગ દડી પસાર કરી અમે નીચે આવ્યા ચાલતા ચાલતા અમને ચાર કલાક લાગ્યા પણ ગામનો પત્તો ન લાગ્યો તડકો ખૂબ ચઢી ગયો હતો તરસથી ગળું સુઝાઈ રહ્યું હતું પણ ગામનો પત્તો નહોતો. અમે એ ભાઈને (માર્ગદર્શકને) કહ્યું—ભાઈ! સવાળી અગિયાર વાગ્યા સુધી ચાલ્યા છતાં હજી તાગ છ માઈલ પૂર્ણ નથી થયા ?

તેણે કહ્યું—મહારાજ ! હું જાતે રસ્તો ભૂલી ગયો છું.

તેણે પહેલાં બોધનું જોઈતું હતું. કાંઈને પૂછ્યું હતું આ જાણુ વચેનદાર તારાચક્ર મદારાજ તો એટલા આકુળ-આકુળ થઈ ગયા કે તેમણે ક્ષી ઈશુ કે મારાથી તો હવે એક ઝગપુ ફક્ત આજળ બરામ તેમ નથી કે તો હવે જાણી જ સધારો કરુ છું જેને જીવ બચાવવો હોય તે આજળ નય જાને તે તો એક ગાઠ નીચે બેસી ગયા. હવે કાની કિ મત છે કે આજના વર્ષે ! આ કમ કર મુસીબતની પળે જામે પસાર કરી રહ્યા હતા ત્યાં જે મર્યાદા જાળ્યા તેઓ સ્વાસ્થી જામને જોણી રહ્યા હતા તેમણે કમ્પ્યુ-મદારાજ ! આપ જાણી ક્યાંથી પહોંચી ગયા ? ગામ તો થલુ પાછળ રહી ગયું હોય, તેઓ જામને નજીબા એક ગામમાં લઈ ગયા. જ્યાં જામને ધોવણ મળ્યું જ્યારે પાણીને કુટોડે ગઈ કિતરો ત્યારે જ જીવમાં જીવ જાળ્યો.

પૂરો જાણકાર ન હોય તેવા પચ્છાઈની સાથે મુશ્કારી કરવી એ પણ જોખમકારક છે કામ જાને જામને જાને પુરુષાર્થ જામના પચ્છાઈ કે ફક્ત તે જોડા રસ્તે દોરનાર છે જે સાથે માર્ગ નહિ ફક્ત જોડે રસ્તે જાને જોડી જામને પહોંચાડે છે.

મુખની શોધમાં નીકળ્યા કામ જાને જામને જોમિયા જાળ્યા મુસીબ તોના પછાડ જોળામીને લક્ષ્યરથને પહોંચ્યા ફક્ત પહોંચતા જ તામને જામને કે તમે ખરી જામને પહોંચ્યા નથી. રાવણે ફક્ત કામને પોતાનો જોમિયો જાળ્યો હતો જાને જામને નીકળ્યો હતો મહામહેનતે તે સીતાને મેળવી રાવણે ફક્ત તેને સીતા ન મળી કારણ કે તેણે પોતાના જોમિયા તરીકે જોડી જામિતની પસંદગી કરી હતી. જાણી જ વાત પચોવર જાને કામના છે.

જામને કામ પુરુષાર્થ જો કે જામરથી મનોરમ લાગે છે જ્યાં ફક્ત જામથી શી ર્થ તેમની પાસે નથી જ્યારે શરીરના કાંઈ લાજ પર જોમને ચડે છે ત્યારે તે જામ પહેલી નજરે કારાવદાર દેખાય છે પરંતુ જામથી સહિનહીન થઈ જાય છે જો જ પ્રમાણે જામને કામમાં જામરના દેખાવ પૂરતી જામક હોય છે જામને જામરકારી છે જાને કામ વિધારી છે જા જાપણે જાનેને સારી રીતે સમજી લઈએ.

જામ-પુરુષાર્થ

જે પૈસા (જામ)ની પાછળ માનવી જાય જાને છે તે પૈસાને જામ પૂછી તો જો કે જો હમેશાં સાથે તો રહીશ ને ? જીવજોની શી સ્થિતિ છે ? પુસ્તક જામર જેવા જામરોને પૂછે કે તમારા વિશાળ જામર,

દિવ્ય ચૌદ રત્નો અને નવનિધાનો તમારી સાથે આવવાના છે ? શેા ઉત્તર આપજે એ ચક્રવર્તીઓ ? કહેવાય છે કે જગતશેઠની પામે એટલું બધું ધન હતું કે તેની ઇચ્છા હોત તો તે ગંગા અને યમુના બન્ને નદીઓના કિનારે ગોનાની ઇટોથી આગ બધાવી શકત પણ આજે તેમના જ વશવારસો, નોકર માટે દ્રાક્ષ મારી ગયા છે તે વખતે તો સિદ્ધાઓ ચોરસ હતા ત્યારે આજના ચક્રવર્તીની માફક કરતા ગોળ, સફેદ રૂપિયાને રગડી જતા વાર કેટલી ? આમ તો તમે બહુ જલ્દી સમગ્ર જાઓ છો પછી આ તો તમારા લાલની વાત છે. (હસાહસ)

રૂપિયાને રગડતા કદાચ થોડી વાર લાગે, પણ પેલા કાગળીયાને ઊડી જતાં કેટલીવાર લાગશે ? લખવાના કાગળોની આ વાત નથી આ તો પેલા લાલ અને લીલી રીઝવં બેન્ક નોટ ઇન્ડિયાની છાપવાળા કાગળની વાત કરું છું, જે તમે તમારી છાતી ઉપર અદરના ખિરસામા સાચવીને રાખો છો ! આ ગોળ પૈસા કેવો રગડે છે, કેવા ઢગે છે ! કોહીનુર હીરો-જન્મ્યો ભારતમા અને પહોંચ્યો સમુદ્રપાર-ઇંગ્લાંડમા.

કહેવાય છે કે કોહીનુર હીરો, કૃષ્ણા નદીને તીરે પડેલા એક ખેડૂતને મળ્યો હતો ખેડૂતના હાથમા એ તાકાત ક્યા હતી કે તેને પકડી રાખે ? તે હિંદુ રાજાઓની પાસે આવ્યો. ત્યાં પણ રહી ન શક્યો. સાત્રજ્ય બદલાયાં તેની સાથે કોહીનુરના સ્વામીઓ પણ બદલાયા તે મોગલ સમ્રાટોના તાજને શોભાવતો હતો ત્યાં પણ તેને આરામ ક્યા હતો ? અંગ્રેજો આવ્યા અને મોગલ સમ્રાટોના પતનની સાથે તેમના તાજ પણ ડુલ થઈ ગયા એટલે કોહીનુર પણ ત્યાથી નીકળી અંગ્રેજો સાથે સાગર પાર કરી લડન પહોંચ્યો. હવે તેને ક્યા ક્યા ફરવાનું બાકી છે તે તો કોઈ જ્યોતિષી જ કહી શકે.

પૈસો ગોળ અને ઢળકણો છે તેની સાથે રહીને માનવીએ પણ એવી જીતિ અપનાવી લીધી છે જ્યાં પૈસા હોય છે ત્યાં માનવી ઢળતો જાય છે. ન્યાયની ખુરશી પર બેસી કાયદાની બારીકીઓ ખોળનારા અને ન્યાયની રક્ષાનો દલ કરનારા ન્યાયાધીશો પણ તેની સામે નમી પડ્યા, તેમજ ધર્મના સિદ્ધાસને બેસીને આત્મા અને પરમાત્માની શોધ કરનારા પણ તેની સામે ઢળી પડ્યા. તે પણ લક્ષ્મીપુત્રો તરફ દષ્ટિ રાખવામાં જ પોતાના સિદ્ધાસનની સ્થિરતા માનવા લાગી ગયા સત્યના ઉપદેશકો આજે સોનાના ઉપાસકો બની ગયા છે અપરિગ્રહના પ્રચારકો આજે પરિગ્રહના ઇશારે નાચી રહ્યા છે આ કેટલી અપરિગ્રહની હાર છે !

વધીયો પણ તેની સામે ઝૂકે છે અને તે તો બહુ જ જલ્દીથી મૂકે છે એના ખિસ્સામાં વળ્લવ વધારે તે જ પણ સાચો થવાનો પક્ષી અને તે મર્દખૂન કરીને પણ કેમ નથી બચવો? ત્યારે વેપારીઓ પણ ક્યાં પાછા પડે તેવા છે? તે તો બાકે પહેલે તેની પૂજામાં જ ગમે છે બહોળી ઉપાસના મેળે હોય ત્યાં સુધી બમે અપરિમલનો ઉપદેશ સાંભળતા નાચ અને છ" છ" કરવા નાચ પણ દુકાન પર પહોંચતા જ પોતાના બારાખ (પેસ) ની પૂજા અવનામાં લીન થઈ જાય. ત્યાં તે બહુ જ બૂલી જાય. તે પૈસાની બારાખ નાના સમયમાં કેઈ ઝરોળ બનાવ પોતાની બાંસુલરી કમળી કહેશે, વા તેને તે પોતાનો જવાબી મોટો વિશ્વાસ સમજાય.

આ કળકળારા મોહો સંપત્તિના સ્વામી નહિ, તેના ગુલામો છે સંપત્તિના સ્વામી હોવું તે એક વાત છે અને ગુલામ હોવું તે બીજી વાત છે તમે મેલા ઉપર સ્વાર હો તો ધારણે સ્થળે પહોંચી શકો છો તે મોઢાની લગાવ તમારી પાસે હોય ત્યાં સુધી તો ચિંતા નથી તે તમારા ઈશ્વર પર દોષ, પણ જો તમારી લગાવ તેના કામમાં પહોંચી અને તેના ઈશ્વરે તમે આશ્વ થઈ ગયા તો તે તમારી કેટલી મોટી કાર થશે!

એકાંતના સમયમાં વિચાર કરજો કે સંપત્તિ ઉપર તમારી માસિકા છે કે તમારા મન ઉપર સંપત્તિનો અધિકાર છે? સંપત્તિની લગાવ તમારા કામમાં કરો તો તમે ખોટું રસ્તે નહિ જઈ શકો. પૈસા તમને ખોટું રસ્તે લઈ જવા આકર્ષે તો પણ તમે ઈંકાર કરશો અને કહેશો કે નહિ, એવા પૈસા મારે નથી જોઈતા જે મારી ઈમાનદારીને લૂંટતા હોય. જો તે માત્ર નાચ અને નીતિને માત્રે મળતા કરો તો જ હું સચવત કરીશ તે સિવાય તેને મારે મારી ધરનાં બારણાં બંધ છે આપણુ માન સહેલ જાયત રહે સંપત્તિ તમારી માનવવાને કમઘી ન નાખે. કહેતાં દરેક રીતે લક્ષ્મીની ઉપાસના ઉચિત હોતી નથી

એકવાર અધીજીએ અમેરિકા મારે સદેશ મોકલતાં કહ્યું હતું કે મને લાગે છે કે અમેરિકાનું અવિધ્ય ઉજળું છે પરંતુ જો તે ધનની જ પૂજા કરવા રહેશે તો તેનું અવિધ્ય અપ્રમરમ થશે."

ધન જાત સુધી કોઈની સામે રહ્યું નથી એ તો કહેતાં એવા દોસ્ત જ સાબિત થયું છે પૈસાનું મહત્વ સાધન તરીકે બધે હોય પરંતુ તેને સાધન ન બનાવશો ખરું પૂછો તો પૈસો જિંદગીની સાચી જરૂરિયાત

પણ નથી વગર પૈસે પણ કામ થાય છે પણ જરા પૈસા છોડીને તો જીવો. ઘણી વાર રાગનો આનંદ તો લીધો છે હવે એક વાર ત્યાગનો આનંદ તો લઈ જીવો !

એક અગ્રેજ તત્ત્વવેત્તાએ કહ્યું છે કે ધન તો સોપારી જેવું છે સોપારી કાતરતા સેકડો જાણીની આગળીઓ કપાઈ ગઈ હશે પણ સોપારીથી કોઈનું પેટ ભરાયું નથી માનવી તો ધનથી પેટ ભરવાનો વિચાર કરી રહ્યો છે જો કે તે જાણે છે કે પૈસો એ કોઈ ખાવાની ચીજ નથી છતાં તે ખાઈ જાય છે, પચાવીયે જાય છે અને એવું પચાવે છે કે એક ઓડકાર આવતો નથી કોઈ બિચારી ગરીબ ડોશી, વિશ્વાસ રાખીને કોઈને ત્યાં પોતાની જિંદગીની મૂડી સાચવવા મૂકે પછી તે રૂપિયા હજમ થઈ જાય છે, કે નહિ ? હા કેમ નહિ ? એ તો બહુ જલ્દી હજમ થઈ જાય છે કારણ કે તેની પાછળ લડનાર કોણ છે ?

એકવાર એક ભાઈ ખીજીને કહી રહ્યા હતા -તું મારા રૂપિયા ખાઈ ગયો ગરીબોના પૈસા ખાઈ જતા તને શરમ નથી આવતી ? પાસે એક ગાય ઊભી હતી તેણે સાલજી અને વિચાર કર્યો-રૂપિયા તે કાઈ ખાવાની ચીજ છે ? મેં ધાસ ખાધું, કડખ ખાધી, રોટલી ખાધી અને ક્યારે એટલાં પણ ખાધો પણ રૂપિયા તો કદી પણ ખાધા નથી જો પ્રસંગ મળે તો રૂપિયા પણ ખાવા જોઈ એ

એક દિવસ શેઠ રૂપિયા ગણી રહ્યા હતા ઢગડો પડ્યો હતો ગાય ચરીને આવી રહી હતી અદર જતા તેણે રૂપિયા જોયા તેનું મન રોકી ન શકી અને તેણે રૂપિયાના ઢગલામા મોં ઘાલ્યું, એક વખતમા લગભગ પચીસેક રૂપિયા તે ગળી ગઈ હશે પણ એ મિનિટ પછી, તેના પેટમા ભય-કર પીડા થવા લાગી તેણે કહ્યું રૂપિયા તો બહુ ભારે છે તેને ખાવામા તો કાઈ સ્વાદ ન આવ્યો અને હવે તો પેટમા કુદાકુદ કરે છે હે ભગવાન ! એ તો માનવની જ શક્તિ છે કે જે રૂપિયા હજમ કરી શકે છે અમારાથી તો એ હજમ થઈ રહ્યા.

આ પૈસાની પાછળ ઘેડી બેઠી દુનિયાએ પ્રમાણિકતા અને ઈમાન-દારીનો તો નાશ જ કરી નાખી છે જે સોનાને તમે પકડવા ઇચ્છો છો તે સોનું એવી તો ખરાબ વસ્તુ છે કે જ્યારે તે આવે છે, ત્યારે, માનવીની ઊંઘ હરામ થઈ જાય છે તેનો રંગ આખોમા આવે છે ત્યારે, આખું શરીર મડદા જેવું થઈ જાય છે જ્યારે આખોમા તેનો વાસ થાય છે ત્યારે, ખરી

વસ્તુને ખરા સ્વરૂપે જોઈ શકાતી નથી. પછી જેની આંખોમાં માત્ર અર્થ પુરુષાર્થ જ સમાયેલો છે તે સત્તને ક્યારે ઓળખી શકશે ? જોઈએ તો છે કે નો દેશમાં લક્ષ્મીનો સમ્રાટ વધવાથી મનુષ્યો વૈભવશાળી બની જાય છે તે દેશનું ખાન પશુ નહીં જ હોય છે પૈસાને સાગવડાનો નાશદા માનવો એ બધાથી મોટી ભૂલ છે અને તે એવી ભૂલ છે કે ? આને બધા કરે છે એથી જ આને બધાના મનમાં પૈસા રમી રહ્યા છે અને બધા અર્થપુરુષાર્થ તરફ જ દોડી રહ્યા છે.

કામ-પુરુષાર્થ

કુ પરેસાં કહી ચૂક્યો છું કે અર્થ પોતે સાધ્ય નથી તે તો સાધન માત્ર છે તેનું સાધ્ય છે કામ. પૈસાથી વસ્તુ મળે છે માટે જ પૈસાની કિંમત છે તમે તે શું પણ નાનાં બાળક પણ જાણે છે કે જ્યાં નાના કામગીરી કટકાઓથી મોટી મોટી ચીજો મેળવી શકાય છે એટલે તે તે તોટ લેવાનું પસંદ કરે છે જે દિવસે પૈસાની કિંમત ખલાસ થઈ જશે અને જગતમાં તેના જલ્દીમાં કોઈ વસ્તુ નહીં મળે ત્યારે અને લાગે છે કે તમારી જા તોટો પડીકા બાંધવામાં કામ લાગશે.

અમનું સાધ્ય કામ છે એટલા માટે અર્થ એકઠો કરવામાં આવે છે. અર્થપુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવા માટે કામ પુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવો જોઈએ. કેમકે પદ્ધતિ પ્રત્યે મનમાં વાસના બીજ હોય છે તો જ તેને પ્રાપ્ત કરવા માટેનાં આવશ્યક સાધન તરીકે અમનું મહત્ત્વ રહે છે એટલે વાસનાઓને ખતમ કરે. પદ્ધતિ તરફની આસક્તિનો નાશ કરે.

આ પદ્ધતિ ઉપરની વાસના, જ્યાં સુધી તમે તેનું ખરું સ્વરૂપ નહીં જાણો ત્યાં સુધી તમારા મનને વિચલિત કરતી રહેશે. લીમડાની વાસ મીઠી હોય છે પણ તેનો સ્વાદ કંઠે હોય છે એ પ્રભાણે વાસનાનો રસ સુદ્ધ હોય છે તે મને આકર્ષિત કરે છે પણ બ્યારે તેને પ્રાપ્ત કરવા જાણે ત્યારે કડુતાનો અનુભવ થાય છે આશ્વતી વખતે જેમ જમણા પગની સાથે ડાબો હાથ આગળ જાય છે તેમ બોગની સાથે રોજ પણ જાય છે એ કદાચ મારી વાન ઉપર વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો અલગ અલગ પદ્ધતિને પૂછે. સાતમે વર્ષેના બોગોએ તેને શું આપ્યું ? તેની સાચી રાખની નહીં જાય !

સ્વાદની વાત છે કે. આવડ તો કુપચ્ચમાં પણ હોય છે પરંતુ, એ કુપચ્ચ જરૂરનો સ્વાદ રોજને જમણે વધારે છે એ પ્રભાણે વાસનાનો સ્વાદ કુપચ્ચની પ્રવૃત્તિને જમણી નહીં પણ હજારવડી વધારી મૂકે છે વાસનાના એ

ખિન્દુને લીધે રાવણુ જેવો રાજાઈ ગયો માટીમા મળી ગયો તો પછી ખીજ-
ઓની તો વાત જ શી કરવી ?

ભોગોની વિડખણનો ચિતાર આપતા, વીતરાગ દેવ, ભગવાન મહા-
વીર કહે છે —

કામાણુ ગિદ્ધિષ્પભવ રવુ દુઃકલ્પ,
સવ્વસ્સ લોગસ્સ સદેવગસ્સ ।

જે કાદ્યં માણસિયં ચ કિંચિ,
તસ્સંતગં ગચ્છઈ વીય રાગો ॥

ઉત્તરાધ્યન સૂત્ર, અધ્ય ૩૨, ગા ૧૮

દુનિયામા તમામ દુ ખોતુ જન્મસ્થાન વાસના છે આ દુ ખોતી પર -
પરા માત્ર માનવ સુધી જ નહિ, પણ સ્વર્ગમા રહેનારા દેવતાઓ સહિત
સમગ્ર લોકમા વ્યાપેલી છે અહીં દેવોના ખાસ ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે.
કારણ કે, નારકી અને તીર્થચના દુ ખો તો જલ્દી સમગ્ર શકાય છે, કેમકે
તે સ્પષ્ટ છે, જ્યારે, દેવતાઓના સખધમા માનવીની કલ્પના એવી છે કે
તે અત્યંત સુખમા છે આ બ્રાતિજનક કલ્પનાના નિવારણ માટે અહીં
દેવતાઓનો ખાસ ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે સ્વર્ગની દિવ્ય ભૂમિ ઉપર
વસનારા દેવતાઓ જે કે ભૂખ અને તૃષ્ણા દુ ખથી મુક્ત છે, છતાં વાસ-
નાની પીડા તો ત્યાં પણ છે તેઓ પણ વાસનામા લપટાયેલા છે એથી
ત્યાં કાયિક નહિ પણ માનસિક પીડા છે વાસના હમેશા અતૃપ્ત જ રહે-
નારી છે

વાસના હાયડામા, તડકા અને વરસાદથી રક્ષણની આશા રાખવી એ
જેમ ખોટું છે, તેમ, વાસનાથી સુખની આશા રાખવી એ પણ ખોટું છે.
તેની પાસે પીડા છે—માત્ર પીડા જ છે ભલે તમે તેને મીઠી માનો એ જુદી
વાત છે આ કાયિક અને માનસિક પીડાથી કોઈ પણ બચી શક્યુ હોય તો
તે ફક્ત વીતરાગ વીતરાગ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા પછી શરીરની જન્મવેદના
કદાચ હોઈ પણ શકે, છતાં તે વેદના મનની નહિ હોય અને તે મનને
પીડી નહિ શકે

હા, તો બધું પીળું પીળું હોય તે સોનું ન સમજશો બહારની ચમક-
ઝમકથી ખુશી ન થશો, તેનો અંત પણ જુઓ માનવી ભોગોને માખણ
માનીતે ગ્રહણ કરે છે સફેદાઈમા તો માખણ જેવા લાગે છે પણ તેને ગ્રહણ

વસ્તુને ખરા સ્વરૂપે જોઈ શકાતી નથી. પછી જેની આંખોમાં માત્ર અર્થ પુરુષાર્થ જ સમાયેલો છે તે સત્યને ક્યારે જોળખી શકશે ? જેવારમાં કહે છે કે-જે દેશમાં લક્ષ્મીના સમગ્ર વધવાથી મનુષ્યો વૈભવશાળી બની જાય છે તે દેશનું ખાન પશુ નકલો જ હોય છે. પૈસાને સાગવડાવો નહીં માનવો એ બધાથી મોટી બૂઝ છે અને તે એવી બૂઝ છે કે જે આને બધું કરે છે એથી જ આને બધાના મનમાં પૈસા રમી રહ્યા છે અને નહિ અર્થપુરુષાર્થ તરફ જ દોડી રહ્યા છે.

કામ-પુરુષાર્થ

હું પહેલાં કહી ચૂક્યો છું કે અર્થ પોતે સાધ્ય નથી. તે તો સાધન માત્ર છે તેનું સાધ્ય છે કામ. પૈસાથી વસ્તુ મળે છે માટે જ પૈસાની કિંમત છે તમે તો શું ખજાનાનાં બાળકો પશુ જાણે છે કે આ નાના કાચબા કટકાઓથી મોટી મોટી આંખે મેળવી શકાય છે એટલું તો તે તોડ ક્ષેત્રનું પક્ષક કરે છે. જે દિવસે પૈસાની કિંમત અલગથી ઘટી જશે અને જમ્મરમાં તેના જલ્દમાં કોઈ વસ્તુ નહિ મળે, ત્યારે મને લાગે છે કે તમારી આ નોટો પડીકા બાંધવામાં કામ લાગશે.

અર્થનું સાધ્ય કામ છે એટલા માટે અર્થ એકલે કરવામાં આવે છે. અર્થપુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવા માટે કામ પુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવો જોઈએ. કેમકે પહેલી પ્રત્યે મનમાં વાસના બીજ હોય છે તો જ તેને પ્રાપ્ત કરવા માટેનાં આવશ્યક સાધન તરીકે અમનું મહત્ત્વ રહે છે એટલે વાસનાઓને ખતમ કરો. પહેલી તરફની આસક્તિનો નાશ કરો.

આ પહેલી ઉપરની વાસના બીજાં સુધી તમે તેનું ખરું સ્વરૂપ નહિ જાણો ત્યાં સુધી તમારા મનને વિચલિત કરતી રહેશો. લીમડાની વાસ ખીંટી હોય છે પણ તેનો સ્વાદ કરવો હોય છે એ પ્રભાણે વાસનાનો રસ સુદર હોય છે તે મનને આકર્ષિત કરે છે પણ જ્યારે તેને પ્રાપ્ત કરવા જાઓ ત્યારે કડવાઈને અનુભવ થાય છે જાણતી વખતે જેમ જમણા પગની સાથે કાચો કાચો આગળ જાય છે તેમ બોજની સાથે રાજ પણ જાય છે એ કાચા મારી વાત ઉપર વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો અજાણ્ય મહાવર્તન જુએ. સાતસો વર્ષોના બોજોએ તેને શું આપ્યું ? તેની સાચી સાચી નકલની આગ !

સ્વાદની વાત છે કે સ્વાદ તો કુખ્યમાં પણ હોય છે પરંતુ, એ કષ્ટ-કારનો સ્વાદ રાખે જમણો વધારે છે એ પ્રભાણે વાસનાનો સ્વાદ કુખ્યની પર પડાને જમણી નહિ પણ કંગારગણી વધારી મૂકે છે વાસનાના એક

નખર જરૂર લગાડશે ભલે પછી ટીકીટ લેવા માટે અઠી કલાક તડકામાં કેમ નથી બેસા રહેવું પડતું ! આ કામ પુરુષાર્થની કહાણી છે પણ તે જીવનના શાશ્વત સૌંદર્યનો નાશ કરી કૃત્રિમ સૌંદર્ય પાછળ પાગલ બનાવે છે. અને એમ બનવું પણ નક્કી જ છે કે જ્યારે અસતી હીરા ઝોછા થયા ત્યારે કૃત્રિમ (Imitation) હીરા બકાર આવ્યા

આ માટે વાસનાના પ્રભાવને રોકવો જોઈએ, નહિ તો એક દિવસ તે આપણને ક્યા તાણી જશે તે કહી શકાય નહિ એ પ્રવાહને રોકવા માટે મનને શુભ કાર્યોમા કામે લગાડવું જોઈએ કે જેથી મન વાસના પ્રત્યે જગૃત ન થાય સ્વામી રામતીર્થે એક જગાએ કહ્યું છે કે કામની દવા કાર્ય છે મતલબ કે શ્રમજન્ય કાર્યોમા તન્મયતા સાધવાથી માનવનું મન વિષયોથી દૂર વાળી શકાય છે

એક વખત વનસ્પતિશાસ્ત્રના મહાન તત્ત્વવેત્તા અક્ષયકુમાર દત્તને તેમના સાથીઓએ પૂછ્યું કે—“ તમે લગ્ન કેમ નથી કરતા ? ” તેમણે હસતાં હસતાં કહ્યું કે—‘ મારા લગ્નની તમને શી ઉતાવળ છે ? ખરી વાત એ છે કે આજ સુધી મને લગ્ન સબધી વિચાર કરવાની ફરસદ જ મળી નથી. હું મારા કામમા એટલો રોકાયેલો રહું છું કે બીજા વિષયો તરફ મારું ધ્યાન જ જતું નથી ’

બગાળના એક લેફ્ટેનન્ટ જનરલ શ્રી દત્તની પાસે શીખવા માટે આ યા કરતા હતા પણ જ્યારે પણ તે આવતા, ત્યારે, તે શ્રી દત્તને તેમના કામમા પરોવાયેલલા જેતા અવાજથી તો તેમની એકાગ્રતાનો ભગ થઈ શકતો નહોતો ક્યારેક ક્યારેક તો લેફ્ટેનન્ટ સાહેબ તેમની પાસે જઈ પકડીને હલાવતા, ત્યારે જ તેમને ખબર પડતી કે કોઈ આવ્યું છે

હૃદયમાથી વાસનાને દૂર કરવા માટે વિષયોમા વિપ્રતિબિંબિતતાનો અનુભવ થવો જોઈએ મનની ગતિને અસત્માથી સત્ય પ્રત્યે વાળવી એનું જ નામ શ્રમ છે

તા ૧૭-૮-૫૯

જૈન ઉપાશ્રય, માદુગા

કમી પડી તે માખણનું નહિ, પણ ચુનાનું કામ કરે છે. પણ વાત એવી છે કે જેમ બાંધણા સામે આવેલો વસ્તુને જોઈ શકતો નથી, તેમ કાશી વ્યક્તિ સામે આવતાં દુષ્ટોને જોઈ શકતો નથી. આંખો બંધ કરીને ન માત્રો વાસનાના જાંદુને સમજો, તેનાં પરિણામોનો વિચાર કરો.

વાસનામય પદાર્થો સાથે બને તમે અને તેટલાં વર્ગો વીતાવો, પણ એક દિવસ તે એવી રીતે ઊઠી જશે કે જેવી રીતે ફળ વિનાના વૃક્ષને ખસી જાય છે. તમ છે છેડવાનું તો જરૂર છે જ. પણ જો તે તમને ઊઠી જશે કે તમારી બાંધખાંધો આંસુ વહેશે, તેને બદલે, જો તમે તેને છેડશો કે જનવ જ્ઞાનદ આપશે. જેવી રીતે શિષ્યા ચોરાઈ જતાં માનવી રજા બેસે છે. પણ હાનમાં આપી દેતાં જ્ઞાનદ આવે છે. સપત્તિ અને વૈભવ એમ તે એમ આશી જશે તો દુનિયા કહેશે કે ભિચારાનું બધું જતું રહ્યું. કદાચ મરતી વખતે સુખ સાક્ષી અને સપત્તિ છેડી જવાની થશે ત્યારે દુનિયા કહેશે કે આજ ભિચારો બધું છેડીને આશી ગયો. પણ જો તમે તમારી જાતે જ બધું છેડી દેશો અને આસક્તિનો ત્યાગ કરશો તો દુનિયા કહેશે કે-તેણે મદદ આપી હતી. પોતાની જાતે બધું ત્યાગીને નીકળ્યા હવે તમે જ નિર્લેપ કરી શો કે તમારે શું જનવું છે.

પરંતુ, આ ૭ વાસના છેડવાની વાત જ ક્યાં છે? ત્યાગનો ઉપદેશ કે માંડપ્રભાં મણાવ છે. જાણે તો ફરક વાતમાં વાસના ધૂસી ગઈ છે. જાણે કાઈ પણ વસ્તુ કાઈકે કીર્તી વિત્ર વિના વેચી શકાતી નથી, વાસનાહરી આંખો બધામાં સોઈ શકે છે. જાણે તો પ્રુસ્ટિકા પણ એવા જ વધુ વેચાય છે કે તેનાં પૂછા ઉપર કાઈ સીનેતારિકા (Actress)નું ચિત્ર હોય. ૭૮મું ચિત્ર જાણીશ હોય તેટલી જ તેની માખણી વધારે રહેશે. કપડાં પણ બહિનેત્રિઓના નામે જ માંસે છે. સાણની જાહેરાત અને વારી-ખાંખાં (Calender) માટે પણ તેમનાં ચિત્રોની જરૂર પડે છે.

જાણતો પહેરવેસ પણ સીનેમાને જનુરૂપ હોય છે. ફિલ્મમાં નાયિકા (Heroine) જેવી સાદી પહેરે તેની સાડી સારા ધરની કમિયાને પણ જોઈએ છે. આપણે વિદ્યાર્થી ઉપાસક ગણાતો વિદ્યાર્થી'વજ' પણ જાણે સોઈને ઉપાસક જાતી ગયો છે.

સાણુઓના દશન કરવા જવા માટે તમને સમય નથી મળતો, કારણ કે સજીવરંગો બગ નડે છે. પણ બહિનેત્રિઓનાં દર્શન ૮૫ માટે તેને સમયનો કમી નથી. નવી ફિલ્મ શરૂ થતાં પહેલાં ખેડ (Jingoism)માં તેનો

નખર જરૂર લગાડશે ભને પછી ટીકીટ લેવા માટે અઢી કલાક તડકામાં કેમ નથી ગિલા રહેવું પડતું ? આ કામ પુરુષાર્થની કહાણી છે પણ તે જીવનના શાશ્વત સૌ દર્શનો નાશ કરી કૃત્રિમ સૌ દર્શ પાછળ પાગલ બનાવે છે અને એમ બનવું પણ નક્કી જ છે કે જ્યારે અસલી હીરા ઓછા થયા ત્યારે કૃત્રિમ (Imitation) હીરા બકાર આવ્યા.

આ માટે વાસનાના પ્રભાવને રોકવો જોઈએ, નહિ તો એક દિવસ તે આપણને ક્યા તાણી જશે તે કહી શકાય નહિ એ પ્રવાહને રોકવા માટે મનને શુભ કાર્યોમા કામે લગાડવું જોઈએ કે જેથી મન વાસના પ્રત્યે જાગૃત ન થાય સ્વામી રામતીર્થે એક જગાએ કહ્યું છે કે કામની દવા કાર્ય છે મતલબ કે શ્રમજન્ય કાર્યોમા તન્મયતા સાધવાથી માનવનું મન વિષયોથી દૂર વાળી શકાય છે

એક વખત વનસ્પતિશાસ્ત્રના મહાન તત્ત્વવેત્તા અક્ષયકુમાર દત્તને તેમના સાથીઓએ પૂછ્યું કે—“ તમે લગ્ન કેમ નથી કરતા ? ” તેમણે હસતાં હસતા કહ્યું કે—‘ મારા લગ્નની તમને શી ઉતાવળ છે ? ખરી વાત એ છે કે આજ સુધી મને લગ્ન સબધી વિચાર કરવાની ફરસદ જ મળી નથી. હું મારા કામમા એટલો રોકાયેલો રહું છું કે બીજા વિષયો તરફ મારું ધ્યાન જ જતું નથી ’

બગાળના એક લેફ્ટેનન્ટ જનરલ શ્રી દત્તની પાસે શીખવા માટે આ યા કરતા હતા પણ જ્યારે પણ તે આવતા, ત્યારે, તે શ્રી દત્તને તેમના કામમાં પરોવાયેલા જોતા અવાજથી તો તેમની એકાગ્રતાનો ભગ થઈ શકતો નહોતો ક્યારેક ક્યારેક તો લેફ્ટેનન્ટ સાહેબ તેમની પાસે જઈ પકડીને હલાવતા, ત્યારે જ તેમને ખબર પડતી કે કોઈ આવ્યું છે

હૃદયમાથી વાસનાને દૂર કરવા માટે વિષયોમા વિષમિશ્રિતતાનો અનુભવ થવો જોઈએ મનની ગતિને અસત્માથી સત્ય પ્રત્યે વાળતી એનું જ નામ શ્રમ છે

તા ૧૭-૮-૫૯

જૈન ઉપાશ્રય, માદુગા

ધર્મ-પુરુષાર્થ

અર્થ અને કામ એ બે પુરુષાર્થ ઉપર આપણે વિચાર વિનિમ્ન કરી જ્યા છીએ. તેમાં સમય અને સંસ્કૃતિનો વ્યવેશ છે જ પણ તેના પરિણામની જે સુદર કલ્પના માનવીના મગજમાં રચાયેલી હોય છે તે કારારી નીવડે છે કેમકે તેની પાછળ નથી તો ભાવધારા શુદ્ધ કે નથી આચરણ શુદ્ધ અને અશુભ હોવાને લીધે તેનું પરિણામ પણ શુદ્ધ નથી હોતું એથી જ એ જાનેથી નિરાશ થયેલો મનુષ્ય ધર્મનું ચરણ લે છે.

ધર્મ શું છે ? શુદ્ધભાવ સંકલિત કરવામાં આવતી શુદ્ધ ક્રિયા તેનું નામ ધર્મ છે. ભાવ અને ક્રિયા જાનેને એટલા માટે સાથે મૂકવામાં આવેલા છે કે દેહીક વખત વ્યક્તિની ક્રિયાઓ સુદર હોય છે પણ તેમાં ભાવના પવિત્ર નથી હોતી. એ પણ ચાલે રાખે કે નિષ્કાંતી પવિત્રતા વિના, ક્રિયા પવિત્ર ક્યાંથી દેખાશે ? માતા પોતાના બાળકને મલીપટ્ટી કરીને હાથે લે જાયમાં જ્યારે મનુષ્યને કોઈ વખત રીજવું મળી જાય છે તો તે પક્ષ તેને પકડીને મલીપટ્ટી કરે છે અને હાથે લે છે.

હવે જરા બે યજ્ઞથી વિચાર કરો કે જાનેમાં કેટલું જાતર છે ! જેમાં જાતર અધિકાર અને પ્રકાશની વચમાં છે તેટલું જ જાતર એ બે વચ્ચે છે. આ બાળકને હાથે લેવાને તેના મનને આનંદ પમાડે છે. ત્યારે રીજવું મનુષ્યને હાથે લેવાને તેના જીવ લે છે.

વસ્તુ પોતે તો શુભ પણ નથી અને અશુભ પણ નથી. તેની પાછળ ગેરબી ભાવના જ તેનામાં શુદ્ધતા કે અશુદ્ધતાનો પરિણામ કરાવે છે. દેહીક વખત શુભ વસ્તુ અશુભ ભાવના વડે જાને છે તો ક્યારેક અશુભ વસ્તુનો શુભ ભાવનાથી ચતો હોય છે.

ઉપાશ્રય જેવા ધાર્મિક સ્થળોના નિર્માણનું કાર્ય પણ કેટલીક વખત ભાવોની અપવિત્રતાથી અપવિત્ર બની જાય છે એક માણસ વિચાર કરે છે કે જે ઉપાશ્રય થશે તો લોકોની ધાર્મિક ભાવનાઓને ઉત્તેજન મળશે, ત્યાં સામાયિક વગેરે ધાર્મિક ક્રિયાઓ થશે—આમ વિચાર કરી તે ઉપાશ્રય બધાં છે બીજાં માણસ એમ વિચાર કરે છે કે ઉપાશ્રય મારા ઘરની નજીક હોવો જોઈએ ઉપાશ્રય માટે ફડ થતું હોય ત્યારે તે કહે છે કે અમુક જગ્યાએ થશે તો જ હું પૈસા આપીશ

આ ઉપાશ્રયને ઘરની નજીક બનાવવાનો આશય શો છે ? શું એવો આશય છે કે ઉપાશ્રય નજીક હશે તો જવાબાવવામાં સગવડ પડશે ? ના. આમાં તો ખીજી જ ભાવના કામ કરે છે જે ઉપાશ્રય ઘરની નજીકમાં હશે તો સઘની વ્યવસ્થા મારા હાથમાં રહેશે, ઉપાશ્રયની ચાવી મારી પાસે રહેશે, આવતાજતા મહેમાનોને ત્યાં ઉતારવા કામ લાગશે, જ્યારે મારી દીકરીના લગ્ન વખતે જાન આવશે તો ત્યાં ઊતારી પણ શકાશે, સભાઓ વગેરે માટે પણ સારું સ્થાન બનશે તો આ તે શું ઉપાશ્રય બનાવવાનો છે કે ધર્મશાળા ? આવી ભાવનાની અપવિત્રતા કાર્યની પવિત્રતાને સહીસલામત રાખતી નથી ભાવ અને ક્રિયાનો સમન્વય હોવો જોઈએ એક માણસ સામાયિકતા સ્વરૂપને સમજીને સામાયિક કરે છે અને બીજાં પોતાના ધર્મીપણાનું પ્રદર્શન કરવા માટે સામાયિક કરે છે એ બેની વચમાં કાઈ અતરખર કે નહિ ? એક માણસ જિજ્ઞાસાની પૂર્તિને માટે પ્રશ્ન કરે અને બીજાં પોતાની પડિતાઈનું પ્રદર્શન કરવા માટે પ્રશ્ન કરે—આ બન્નેની વચમાં બહુ મોટો ફેર છે

એ મુનિઓ પ્રવચન કરે છે. બન્ને આચારશાસ્ત્ર ઉપર પ્રવચન કરે છે. એકનું લક્ષ્ય આચારશુદ્ધિ છે. શ્રાવકો પોતાના આચાર સમજે, મુનિવર્ગ તેમના આચારને ઓળખે અને બન્ને દૃઢતાપૂર્વક પોતપોતાના આચારનું પાલન કરે, આ પહેલાં પ્રવચનકારનું લક્ષ્ય છે ખીજા મુનિ પણ આચારશાસ્ત્ર ઉપર જ પ્રવચન કરે છે પણ તેમનું લક્ષ્ય જુદું છે તે એટલા માટે આચારશાસ્ત્રનું પ્રવચન કરે છે કે જેથી શ્રોતાઓ એમ માને કે તે મહાન આચારવાન છે અને તેમની સરખામણીમાં ખીજાઓ શિથિલાચારી છે

પહેલાંમાં સર્વના કલ્યાણની ભાવના રહેલી છે, ત્યારે, ખીજામાં પોતાની પ્રતિષ્ઠાની ભાવના છૂપી રીતે કાર્ય કરી રહેલી છે હવે તમે સમજી ગયા હશે કે એક જ જાતની ક્રિયા ભાવનાના ભેદથી, પવિત્રતા અને અપવિત્રતાને ધારણ કરે છે.

પવિત્ર વિચારોની સાથેનો પવિત્ર આચાર એ જ ધર્મ છે. જો કોઈની સાથે તમારો હિંદુશ પવિત્ર હોય તો તમારી ક્રિયાઓ ધર્મમાં સમાય છે તે સિવાય હિંદુશની અપવિત્રતા ધર્મને ખસુ પાપમાં ફેરવી નાખી શકે છે. જો ધર્મનું શરણ પાવત્ર જનવા માટે જ સો ધર્મનું શરણ એટલા માટે સેવામાં આવે છે કે જૂરા કમનુ ફળ આલોક ને પરલોકમાં ન મળે.

જો જીવનની ગદીને ડગાવવા માટે ધર્મના ઉપયોગ કરીએ તો તે ધર્મની સાથે અન્યાય થશે. આ તો હોના દગલાથી ગદીને ઢાંચા જેવું કાપ બની રહેશે. અને તેમ કરનાર, ગદીને તો સૌરભયુક્ત નહિ બનાવી શકે. નહુ ફક્ત તો જરૂર ગદી થશે જ એવી જ રીતે સેવકોએ ધર્મને બનાવ્યું ક્યો છે તેઓ બહારથી ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરે છે પરંતુ અંતરને સ્વાર્થ એક ફક્તુ પણ તેમનો સાથ છેડતો નથી ઉપાસ્યમાં કરવામાં આવતી ધાર્મિક ક્રિયાઓના રસનું એક ફક્તુ મિડુ જીવનમાં ન જીવતું તો જીવન શું છે અને નિઃશ્વાસુ બની જશે.

અંતરમાં ધર્મનો રસ જીતે તેની બાહ્ય જીવનના શોભારોજી વ્યવહારમાં પણ સ્વી લેઈએ. કેરી જો પાટેલી હોય તો તેની બહારને કેસરી રંગ બહાર જણાયા વિના રહેતો નથી. અંતરમાં ધર્મરસ જીત્યો છે કે નહિ તેની પરિક્ષા તેમ નૈતિક જીવનથી જ થઈ શકે છે. જેના દર્શનમાં ધર્મ હોય તેનું જીવન નીતિયુક્ત હોવું જોઈએ. તે વિના તો એમ જ કિંવાલુ પમી કે આપણે જે કાંઈ કરીએ છીએ તે ધર્મ છે કે કાંઈ ભુલુ જ છે!

એક મુસલમાન એક વખત પોતાના ઘેરા માટે ચણા સેવા એક ડુકાને ગયો. રાતનો વખત હતો. તેણે ડુકાનદારને કહ્યું કે પૈસા બંધે વધારે લે પણ ચણા સારા આપજો. માનવનું મન સારી વસ્તુનું માલિક છે તમે પણ જ્યારે કાંઈ ખરીદ કરવા જાઓ ત્યારે કહો છો કે કાઈ! જ્યારે પૈસા વધારે આપે પણ માલિક સારો આપજો પણ કેટલાક વેપારીઓ એવી મનોવૈચિત્ર હોય છે કે સારી વસ્તુના નામે પૈસા સારા (વધારે) લે છે છતાં ખરે સારો નથી આપતા. આ કેટલી ખરાબ વાત છે!

સારી વસ્તુ બનાવીને ખરાબ વસ્તુ આપતી—એ આવકાધર્મની વિરુદ્ધ છે. અગત્ય મર્યાદા આપી કાપીને જીવનના બહુ જ મોટા દોષ તરીકે ગણાય છે. માલિકને તેનાથી જમવા માટે ધીરજા જ નહિ નિહાળ પણ કર્યો છે તેમણે કહ્યું છે કે—માલિક! તું તારા નૈતિક જીવનનો પાયો મુરદ નહિ

રાખે તો તારા અધ્યાત્મનો મહેલ એક દિવસ તૂટી પડશે એ અતિચાર છે. જો તેનાથી નહિ બચે તો તારા વ્રતોને તે દુષિત કરી નાખશે.

હા, હવે આપણે વાત આગળ ચલાવીએ તે મુસલમાનભાઈએ પૈસા વધારે આપીને વસ્તુ સારી માગી પણ શેઠે તો મેં ઉપર કહ્યું છે તેવું જ કર્યું તેણે પૈસા તો વધારે લીધા પણ ચણા ખરાબ આપી દીધા તે ચણા લઈને ઘેર આવ્યા અને ખોલીને જોયું તો તેમાં કેટલા જીવડા ખદબદી રહ્યા હતા તેવી જ રીતે તેનું મન પણ ખદબદી રહ્યું હતું. તેણે તે ચણા કપડાના કંકડામાં બાધી દીધા. ખીજે દિવસે તે ઉપાશ્રય તરફ આવ્યો તેણે જોયું કે પૂજ્યશ્રી ખુબચંદ્ર મહારાજ પ્રવચન આપી રહ્યા હતા તે શેઠ મોટે મુહપત્તી બાધીને આગળ ખેડા હતા, અને જીકારો દઈ રહ્યા હતા તે મુસલમાનભાઈ ઘેર પાછો ગયો અને ચણાની પોટલી લઈ આવ્યો અને વ્યાખ્યાન પૂરું થતા તેણે ચણાની પોટલી ખોલી અને બધાને બતાવ્યા, અને બોલ્યો—સારા માલનો ભાવ લઈ તમારા દયાવર્મી શેઠે કેવો ચણા આપ્યા છે તે જુઓ ! કેટલા જીવડા છે આમાં !

ધર્મ જ્યારે આવી વ્યક્તિઓના હાથમાં આવે છે, ત્યારે તે સ્વયં ક્ષણિક થઈ જાય છે દૂધ મીઠું હોય છે પણ કેઈ તેને કડવા તુબડામાં ભરે તો તે બગડશે જ ધર્મ એ શુદ્ધ દૂધ છે પણ જ્યાં તેને સ્વાર્થી મન રૂપી કડવા તુબડામાં ભરવામાં આવે છે ત્યારે તેમાં કડવાશ આવ્યા વિના રહેતી નથી.

ધર્મ સ્વાર્થરહિત મનમાં જ ટકી શકે છે. જેના જીવનમાં ધર્મ પુરુષાર્થ કામ કરી રહ્યો છે, તેના સાક્ષી તો તેના શત્રુઓ પણ આપી શકશે એક વિચારકે કહ્યું છે કે—જો કદાચ તમારો મિત્ર તમને સારા માનતો હોય તો હું તમને સારા માનતા અચ્છાઈશ પણ જો તમારો દુશ્મન તમને સારા માનતો હશે તો હું અચ્છાયા વિના તમને સારા માની લઈશ. જેમના જીવનમાં ધર્મનો રસ ઊતર્યો હોય છે, તેમના શત્રુઓના મનમાં પણ તે સ્થાન પામે છે.

ગૌશાલક ભગવાન મહાવીરના શત્રુરૂપે જ રહ્યો આખી જિંદગી, પ્રભુ પ્રત્યે દ્વેષ અને ઈર્ષ્યાની આગ વરસાવતો રહ્યો પણ જીવનના અત સમયે તે જ ગૌશાલક બદલાઈ ગયો અને તે પણ એટલો બદલાઈ ગયો કે કાળો ભમ્મર મટીને સફેદ આરસ જેવો બની ગયો તે વખતે તેણે જે શબ્દો કહ્યા છે તે ઉપરથી ભગવાન મહાવીરની મહાનતા બહુ શકાય છે. તેણે

પવિત્ર વિચારોની સાથેનો પવિત્ર આચાર એ જ ધર્મ છે એ ક્રિસ્તી સાથે તમારો સંદેશ પવિત્ર હોય તો તમારી ક્રિયાઓ ધર્મમાં સમાય છે તે સિવાય, સંદેશની અપવિત્રતા ધર્મને પણ પાપમાં ફેરવી નાખી શકે છે તમે ધર્મનું શરણુ પવિત્ર બનવા માટે જ સો ધર્મનું શરણુ એટલા માટે સેવામાં આવે છે કે જૂરા કામનું ફળ આપેલા ને પરોક્ષમાં ન મળે.

તે જીવનની ગદ્યોને દબાવવા માટે ધર્મનો ઉપયોગ કરે છે તે ધર્મની સાથે બન્યાપ થયો. આ તો હોના કમસાથી ગદ્યોને દબાવે છે કામ બની રહેશે અને તેમ કરનાર ગદ્યોને તો સૌભચ્છતા નહિ બનવી શકે નહિ હવે તો જરૂર ગદ્ય થશે જ એવા જ રીતે મોઢાએ ધર્મને બનાવ્યો કમો છે તેઓ અધારથી ધામિક ક્રિયાઓ કરે છે પરંતુ અંતરનો સ્વર્ગ એક ક્ષણ પણ તેમનો સાથ છેડતો નથી. ઉપાશ્વર્ગમાં કરવામાં આવતી ધામિક ક્રિયાઓના રસનું એક પણ બિંદુ જીવનમાં ન ભેળવ્યું તો જીવન શુદ્ધ અને નિષ્કાલુ બની જશે.

અંતરમાં ધર્મનો રસ બિનરે તેની બહાર જીવનના શાળામાંથી બહારમાં પણ થવી જોઈએ કેરી ને પાંચી દેવ તો તેની બહારે કેસરી રંગ બહાર જણાયા વિના રહેતો નથી. અંતરમાં ધર્મરસ બિનરે છે કે નહિ તેની પરીક્ષા તેના નૈતિક જીવનથી જ થઈ શકે છે તેના હૃદયમાં ધર્મ દેખે તેનું જીવન નીતિયુક્ત હોવું જોઈએ તે વિના તો એમ જ વિચારવું પડે છે આપણે જે કાંઈ કરીએ છીએ તે ધર્મ છે કે કાંઈ છુટું જ છે?

એક મુસલમાન એક વખત પોતાના ઘોડા માટે ચણા ભેગા એક દુકાને ગયો. ચાલતો વખત દોડ્યો તેણે દુકાનદારને કહ્યું કે પૈસા ભણે વધારે મેં પત્ર ચણા ચારા આપ ? માનવતું મન સારી વસ્તુનું માનક છે તમે પત્ર ત્યારે કાંઈ ખરીદ કરવા બન્યો ત્યારે કહો છા કે બાઈ ? બંને પૈસા વધારે ભણે પત્ર માન સારો આપણે પત્ર કેટલાક વેપારીઓ જેવી મને રજિસ્ટર દોષ છે કે સારી વસ્તુના નામે પૈસા ચારા (વધારે) મેં છે છા, માન સારો નથી આપના આ કેટલી ખરાબ વાત છે ?

સારી વસ્તુ બનાવીને ખરાબ વસ્તુ આપવી—એ આવશ્યકની વિધિ છે બજારના મદાવીરે આવા કામોને જીવનના ગદ્ય જ મોટા ટોપ તરીકે ગણાવ્યા છે આવીને તેનાથી બચવા માટે ગ્રેવજા જ નહિ નિરાશ પણ થઈ શકે.

તેમણે કહ્યું છે કે—આવશ્યક તુ ત્યાર નૈતિક જીવનનો પાથો સુદ નહિ

સનવત તો અપરિગ્રહમાં વિશ્વાસ રાખે છે એક બાબુ પાપ કરીને પૈસા ભેગા કરવા અને પછી તેનાથી ધર્મ કરવો એ તો એવું થયું કે કાઈ કાદવમાં પગ નાખે અને પછી ધોવા બેસે ખરી વાત તો એ છે કે પૈસાનો સંગ્રહ એ જ અર્થ પુરુષાર્થનું લક્ષ્ય છે અને તે સગ્રહ કામનાં પ્રસાંગીકોને કરવા માટે જ કરવામાં આવે છે પૈસાના તોફાનમાં ધર્મનું પાદકુ તો ટડા શકતું જ નથી તે તો શાંતિના સમયમાં શાંત મનમાં જ ટકી શકે છે

કેટલાક લોકોને એમ કહેતા પણ સાલજ્યા છે કે ધર્મ પુરુષાર્થ અર્થ અને કામને આપનાર છે આનો અર્થ તો એવો થયો કે જેને છોડીને આપણે ચાલવું છે તે જ સામે આવે છે પછી એ ત્યાગનો કાઈ અર્થ જ રહેતો નથી તેમની દલીલ એવી છે કે ધર્મ એ શુભ પરિણતિ છે અને પરિણતિથી પુણ્યનો સચ્ચ થાય છે તેના મીઠા ફળોને ભોગવવા માટે સ્વર્ગમાં જાઓ અને પુણ્યલય થાય એટલે પાછા અહીં આવો જે કામપુરુષાર્થનો તમે વિરોધ કર્યો તે સ્વર્ગમાં વિપુલ પ્રમાણમાં ઉપજાવ્યું છે પછી એ ત્યાગનો કોઈ અર્થ નથી અર્થપુરુષાર્થને એટલા માટે ત્યાગ્ય બનાવ્યો હતો કે એ કામનો સહાયક છે પણ અહીં તો અર્થની અપેક્ષાએ ધર્મ જ કામનો અધિક સહાયક બન્યો !

હા, વાત ઠીક છે જે કોઈ સ્વર્ગને માટે ધર્મનો આશ્રય લે અને આ દુનિયાના ભોગોનો તેને માટે ત્યાગ કરે, કે સ્વર્ગમાં હનરગણા વધારે પ્રમાણમાં તેનું ફળ મળે તો તો તમારી વાત બરાબર છે પણ એવા ધર્મનું અધ્યાત્મના ક્ષેત્રમાં કાઈ મૂલ્ય નથી જૈનદર્શન, એવા ધર્મનો ધર્મ તરીકે સ્વીકાર કરતું નથી તે તો કહે છે કે-સ્વર્ગમાં રમણતા એનું નામ જ ધર્મ છે પ્રિભાવદશામાંથી સ્વભાવદશામાં આવવું, તે ધર્મ કહેવાય છે

પણ વાત અધૂરી છે સ્વર્ગને માટે કરવામાં આવતી ધર્મસાધનાને જૈન ધર્મ ઉચ્ચ પ્રકારની સાધના નથી માનતો એટલું જ નહિ, તે તો તેને નિદાનકૃત કહે છે અને સાધુઓને તેનાથી બચવા કહ્યું છે નિર્જરાની સાથે પુણ્ય થાય છે એ વાતનો ઈન્કાર પણ કરી શકાતો નથી આગમમાં વર્ણન આવે છે કે શુભ પરિણતિથી શુભ કર્મોનો સચ્ચ થાય છે પણ એટલું ન ભૂલશો કે નિર્જરાની સાથે પુણ્ય થાય અને પુણ્યને માટે સાધના કરવી -એ બેમાં ધણો ફેર છે પહેલી વાતમાં પુણ્યની કામના નથી, એ આવી બધાં તે જુદી વાત છે તમે ચોખ્ખાની ગુણીઓ ખરીદ કરો છો, તે વખતે તમે ચોખ્ખા ખરીદ કરો છો, ગુણીઓ નહિ કેળા અને નારંગી ખરીદ કરી લાવો

પોતાના અનુયાયીઓ સમક્ષ કહ્યું — સાચી વાત તો એ છે કે ભગવાન મહાવીર
જ સાચા જિન છે. હું તો સ્વાર્થનો કહિં છું. મેં મારા જલકારની પૂજા
માટે ભગવાન મહાવીરના ઉચ્ચગવણ જીવન તરફ કાંઈ દેશ્યનો પ્રયત્ન કર્યો.

આ ભગવાન મહાવીરની ધર્મસાધના હતી કે જેણે સત્યના મુખે તેજસ
પ્રત્યે મહાભક્તિ દેવણી.

જાજ વાત ધર્મરાજની છે તેમના જાનીદુરમન દુર્મોહનના મનમાં પણ
તેમની સખ પ્રત્યેની સદા ચમકી રહી હતી.

ધર્મ જ એવો કસાકાર છે કે જે સત્યતાઓ હૃદયમાં મિત્રતા સ્થાપિત
કરે છે.

હા તો શાક રાખજો કે ધર્મ એ મોક્ષસદાયક પુરુષાર્થ છે અને જર્જ
કામસદાયક પુરુષાર્થ છે. કેટલીક વખત એથી ઉચ્છેદ પણ જોવામાં આવે
છે. ક્યારેક ધર્મ અર્થસદાયક પણ જાતી નથી. ત્યારે જેના જીવનમાં ધર્મનું
તર વ્યાપેલું છે. જેણે પ્રાપ્તિશક્તિને પોતાના જીવનનું સાધન બનાવી છે.
તે આર્થિક ક્ષેત્રમાં પણ આગળ વધી જાય છે. બીજા જાણુ એમ પણ
કહેવાય છે કે અર્થ વડે ધર્મ પણ થઈ શકે છે.

કોઈ વ્યક્તિએ શાખ રૂપિયામાંથી દસ હજાર રૂપિયા ધનમાં આપ્યા
તો ધર્મ થયો કે નહિ? કેમકે ધન પણ ધર્મનો એક પ્રકાર છે.

તેનો ઉપર એ પણ મળી કે ધર્મ એટલો સરસો નથી કે તે વિશ્વ
ખરીદ કરી શકાય. કારણ કે તે આત્માનો ગુણ છે તેને જડથી કંઈ ખરીદી
શકાયો નથી. ધર્મ પૈસાથી નહિ, પિસાના ત્યાગથી થઈ શકે છે. જેને જોઈ
દમ ધનમાં આપ્યું તેની તેજસા ઉપરથી આસક્તિ મળી થઈ છે અને
આસક્તિ મળી જતી એ જ ધર્મ છે.

બીજા વાત એ છે કે ધર્મથી ધર્મ તરફ નથી જઈ શકાય. ધર્મો તે
તમારું સખ પણ નથી. પૈસા કમાતી વખતે તમારો આસક્તિ કાંઈ બીજો જ
દેવ છે તમે જ તરમાં શાક ખરીદવા જાઓ તો શાકની સાથે પાંદડાં અને
હાડ પણ આવશે. જ્યાં તમારું મુખ્ય પ્રયોજન તો શાક લેવાનું જ છે.
પાંદડાં અને હાડ નહિ. એ સાથે આવે છે તે જીવિ વાત છે. એવી જ છેને
જર્જાપાન સમયે તમારું સખ શું ધન તરફ દેવ છે? નહિ. તે વખતે
તો નિર્જીવ તર જીવનની પ્રાપ્તિ જ કામ કરતી દેવ છે. (ક્રમમાં દમ/સ)

કામ કોઈ અમ કાં કે હું ધર્મને મારે આજીવ સમક્ષ મુકું છે.
તે તે પણ અનુચિત છે. જીવનનું તે વાતને ધર્મ-કાર કરે છે. કારણ કે

ગરમ લવિંગના ઉકાળાની જરૂર નથી હોતી છતાં કોઈ તમને તેનો પ્યાલો આપે તો તે તમને દુ ખરૂંપ થઈ પડશે ઠંડી ઋતુમાં આપતું મન આશ્ચર્યમ ઈચ્છતું નથી જો કદાચ કોઈ રકાબીમાં આપે તો તમને મુશીબત થશે, કેમ કે તમારે તે વસ્તુઓની જરૂર નથી.

અરાબર એ જ પ્રમાણે સિદ્ધક્ષેત્રમાં દુનિયાની કોઈ વસ્તુની જરૂર પડતી નથી જ્યારે ભૂખ હોય ત્યારે ખાવાના પદાર્થની જરૂર પડે છે અને જ્યારે ચાહતી ઈચ્છા હોય ત્યારે પ્યાલો યાદ આવે છે પણ ત્યાં તો અશાંતિના મૂળ જેવી ઈચ્છા જ સમાપ્ત થઈ ગઈ હોય છે. ખીજું એ કે ત્યાં મૃત્યુ પણ નથી સૌથી મોટું સુખ તો એ જ છે જે મૃત્યુ-મોતને નામે દુનિયા આખીને થથરાટી છૂટે છે તે મોતનો ત્યાં અભાવ છે કોઈ તમને એમ કહે કે હું એવી નગરીમાં રહું છું, જ્યાં ભૂખ પણ નથી અને મૃત્યુ પણ નથી, તો તમે જશો એવી નગરીમાં ?

જો કહેનાર ઉપર તમને વિશ્વાસ હશે તો તમે ત્યાં જવા માટે, વિના વિલંબે તૈયાર થઈ જશો. પછી ભલેને ત્યાં જવા માટે મુખઈ જેની મોહક નગરી પણ કેમ ન હોયવી પડે ! મોક્ષ તો એ નગરી છે, કે જ્યાં આ બધી (જન્મ, જરા, મૃત્યુ, ભૂખ-તૃષ્ણા આદિ) વસ્તુઓનો અભાવ છે. જ્યાં જન્મ છે, ત્યાં મોત પણ છે જે જન્મે છે તે મરે છે અને જે મરે છે તે જન્મવાનો જ છે ? ના. જૈનદર્શન કહે છે કે અહીં અનેકાન્ત છે જન્મ લેનાર તો મરશે જ એમાં બે મત નથી પણ જે મર્યો તે જન્મશે જ તેમાં સંદેહ છે જે મર્યો છે, પણ મોતને મારીને મર્યો છે તેને જન્મ નહિ લેવો પડે.

સિદ્ધ સ્થિતિમાં પહોંચી ગયા પછી તે આત્માનો મોત પીછા પકડી શકતો નથી કાળ પણ ત્યાં પહોંચી શકતો નથી કારણ કે ત્યાં આત્માનું પોતાનું ઘર છે તમને તમારું પોતાનું ઘર પસંદ છે કે ભાડાનું ? કહેવાની જરૂર જ નથી કે દરેકને પોતાની માલિકીનું જ ઘર પસંદ હોય છે તેમાં થ મુખઈની વાત જ ન પૂછો અહીં તો જેની પાસે પોતાની માલિકીના મકાન છે તે તો લક્ષ્યાધિપતિ છે પોતાની માલિકીના ઘરનું મોટામાં મોટું સુખ તો એ છે કે, ત્યાંથી કોઈ તેને કાઢી શકતો નથી, ખાલી કરાવી શકતો નથી.

હા, તો હવે કહો કે ચોરાશી લાખ જીવ્યોનિ-એ આત્માના પોતાના ઘર છે કે પારકા ? કહેવું પડશે કે એ બધા પારકા ઘર છે, ઘરના ઘર નથી. એટલા માટે તો ત્યાંથી નીકળવું પડે છે ભલે તેત્રીસ સાગરોપમ સુધી કેમ

છો ત્યારે તેની સાથે જોતરાં પણ આવે છે. છતાં કંઈ એવો તો જુદિવાએ નહિ નીકળે કે જે જોતરાંને માટે કેળાં કે નારગી ખરીદ કરે ! ખર્ચની સાથે ખર્ચ અને કામ આવે કે નિર્જરાની સાથે પુણ્ય આવે તેને ખાસ મહત્ત્વ ન આપશો. તેમ તેની પ્રાપ્તિને પણ મહત્ત્વ ન આપશો.

બીજી વાત એ છે કે ખર્ચની સાથે પુણ્યનો સમય દમોદાં દેભ એવું કંઈ નથી. કારણ કે કામા માઈવ આદિ દસ વિધિ ખર્ચ સવર છે સવર શુભ કરતાં શુદ્ધની વધારે નજીક છે. શુદ્ધ પરિણતિમાં પુણ્યનો પણ ફળ થાય છે અને ત્યારે જ મોક્ષ સબવે છે તે સિદ્ધાન્ત શુદ્ધની સાથે પુણ્યના સમય માન્યો તો મોક્ષનો જાલવ જ નહિ રહે. પુણ્ય, શુભ સુધી જ સીમિત રહે છે ત્યારે સવર શુદ્ધ સુધી પહોંચાડે છે.

મોક્ષ-પુરુષાર્થ

આત્માની શુદ્ધ સ્થિતિની પ્રાપ્તિ માટે કરવામાં આવતો પુરુષાર્થ એ જ મોક્ષ-પુરુષાર્થ છે. જેમાં આત્મા નથી વિભાવદશાને ઊર્ગતિ સ્વભાવમાં આવે છે તે જ મુક્ત્યવસ્થા છે. મોક્ષનો અર્થ ફક્ત સ્થાન વિસ્તેષ ન કરશે. સિદ્ધિસ્થાને મુક્તિસિદ્ધા કહી છે પણ તે તો દ્વય મોક્ષ છે ત્યાં જ્યાં મુક્તિ કામ નહિ થાય એમ તો આત્મા જાનત્યાર ત્યાં પહોંચી ગયો છે. જુદી કામના રૂપે ત્યાં ઉત્પન્ન પણ થયો છે અને ત્યાં મર્યાં પણ છે પણ તે જોડિયાદિ છવ મુક્ત નથી કહેવાતા. કારણ કે તે કામ શબ્દાથી નબામેદા છે. કામની જ છયેથી મુક્ત થવું એ જ સાચો મોક્ષાવસ્થા છે.

તમે પણ મુક્ત થવા માટે સાધના કરતા રહો. આ બધા જન, ઉપાસક, સામાયિક વગેરે મોક્ષની પ્રાપ્તિને માટે છે પણ કે જરા જુદી વર્ગ ? મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે તમે આટલા આતુર છો તેમાં એવું શું છે ? ત્યાં આવવાનું નથી પીવાનું નથી સ્નાનનું નથી. સવારમાં જાતાં જે તમને દમોદાં થાડ આવે છે તે સિદ્ધનની આફ તમને ત્યાં મળવાની નથી ત્યાં બીડી નથી સિનમા નથી. કે વા માટે ચોપારી પણ નથી એવી શુની નગરીમાં જ્યાં માટે તમે કેમ તૈયાર થઈ ગયા છો ? (દશાદય)

તો જાણ્યું પણ છે. માની લીધું કે દુનિયાની આ બધી કંઈ ભૌતિક વસ્તુઓ ત્યાં નથી. તો એ પણ છે કે ત્યાં તેવી વસ્તુઓની કંઈ જરૂર પણ નથી. જરૂર દાન અને વસ્તુ ન મળે તો દુઃખ થાય. પણ જરૂર ન દેખ અને વસ્તુ મળે તો તે એક દુઃખપ્રપ થઈ પડે છે. ગરમીના દિવસમાં તમને

ગરમ લવિંગના ઉકાળાની જરૂર નથી હોતી છતાં કોઈ તમને તેનો ખ્યાલો આપે તો તે તમને દુ ખરૂંપ થઈ પડશે ઠંડી ઋતુમાં આપતું મન આઈસ્ક્રીમ ઈચ્છતું નથી જો કદાચ કોઈ રકાબીમાં આપે તો તમને મુશીબત થશે, કેમ કે તમારે તે વસ્તુઓની જરૂર નથી.

ખરાબર એ જ પ્રમાણે સિદ્ધક્ષેત્રમાં દુનિયાની કોઈ વસ્તુની જરૂર પડતી નથી જ્યારે ભૂખ હોય ત્યારે ખાવાના પદાર્થની જરૂર પડે છે અને જ્યારે આહની ઈચ્છા હોય ત્યારે ખ્યાલો યાદ આવે છે પણ ત્યાં તો અશાંતિના મૂળ જેવી ઈચ્છા જ સમાપ્ત થઈ ગઈ હોય છે ખીજી એ કે ત્યાં મૃત્યુ પણ નથી સૌથી મોટું સુખ તો એ જ છે જે મૃત્યુ-મોતને નામે દુનિયા આખીને થથરાટી છૂટે છે તે મોતનો ત્યાં અભાવ છે કોઈ તમને એમ કહે કે હું એવી નગરીમાં રહું છું, જ્યાં ભૂખ પણ નથી અને મૃત્યુ પણ નથી, તો તમે જશો એવી નગરીમાં ?

જો કહેનાર ઉપર તમને વિશ્વાસ હશે તો તમે ત્યાં જવા માટે, વિના વિલંબે તૈયાર થઈ જશો પછી લાગેને ત્યાં જવા માટે મુખઈ જેવી મોહક નગરી પણ કેમ ન હોય પડે ! મોક્ષ તો એ નગરી છે, કે જ્યાં આ બધી (જન્મ, જરા, મૃત્યુ, ભૂખ-તૃષ્ણા આદિ) વસ્તુઓનો અભાવ છે જ્યાં જન્મ છે, ત્યાં મોત પણ છે જે જન્મે છે તે મરે છે અને જે મરે છે તે જન્મવાનો જ છે ? ના જૈનદર્શન કહે છે કે અહીં અનેકાન્ત છે જન્મ લેનાર તો મરશે જ એમાં બે મત નથી પણ જે મર્યો તે જન્મશે જ તેમાં સંદેહ છે જે મર્યો છે, પણ મોતને મારીને મર્યો છે તેને જન્મ નહિ લેવો પડે

સિદ્ધ સ્થિતિમાં પહોંચી ગયા પછી તે આત્માનો મોત પીછો પકડી શકતું નથી કાળ પણ ત્યાં પહોંચી શકતો નથી કારણ કે ત્યાં આત્માનું પોતાનું ધર છે તમને તમારું પોતાનું ધર પસંદ છે કે ભાડાનું ? કહેવાની જરૂર જ નથી કે દરેકને પોતાની માલિકીનું જ ધર પસંદ હોય છે તેમાં ય મુખઈની વાત જ ન પૂછો અહીં તો જેની પાસે પોતાની માલિકીના મકાન છે તે તો લક્ષાધિપતિ છે પોતાની માલિકીના ધરનું મોટામાં મોટું સુખ તો એ છે કે, ત્યાંથી કોઈ તેને કાઢી શકતું નથી, ખાલી કરાવી શકતું નથી

હા, તો હવે કહો કે ચોરાશી લાખ જીવ્યોનિ-એ આત્માના પોતાના ધર છે કે પારકા ? કહેવું પડશે કે એ બધા પારકા ધર છે, ધરના ધર નથી. એટલા માટે તો ત્યાંથી નીકળવું પડે છે ભલે તેનીસ સાગરોપમ સુધી કેમ

ન રહે પણ એક દિવસ કાળો દૃઢ તેને તે ધર ખાલી કરવા વિવસ નવરે
 છે પણ મોક્ષ એ આત્માનું પોતાનું ધર છે કાઈની તાકાત નથી કે તેને
 ખાલી કરવાનું કદી સકે

પણ ત્યાં પહેંચ્યા મારે પારકા ધરની નથી વસ્તુઓ હોય તો પાશી તરે
 જ તમે ત્યાં પહેંચી શકશો. જન્મ લીધા પછી આજ સુધીમાં તમે જેટલી
 વસ્તુઓ ભેગી કરી છે તે નથી રવની છે કે ધરની ? જો તમારી પોતાની
 હોય તો ખાલી થી જતી વખતે તે નથી સાથે લઈ જતી જોઈએ. જન્મ
 જન્મ બતાવે કે કઈ કઈ વસ્તુઓ સાથે લઈ જશો ? મોક્ષની વાત છે
 રહી પણ પરનોકમાં પણ તમે ખાલી ની કાઈ પણ વસ્તુ સાથે નહિ લઈ જઈ
 સિદ્ધ સુકિતના રાજ્યમાં પહેંચ્યા મારે તમારે માન્ય રાજ્યની નથી જ વસ્તુઓ
 હોય તો પાશી આ ધર્મને પણ તમારે હાથે પાશી. કારણ કે તે પણ આ
 દુનિયાની જ વસ્તુ છે

તમને જન્મ આપ્યો મરે કે અત્યાર સુધી તો મહારાજ કહેતા હતા
 કે ધર્મ મોક્ષનો સહાયક છે અને હવે કહે છે કે તેને હાથે પાશી. એટલી
 વારમાં આટલું પરિવર્તન !

ધર્મ મોક્ષનો સહાયક છે એમ તો કું અત્યારે પણ કહું છું એ તે
 નક્કી જ વાત છે કે આત્માને મોક્ષનગરીમાંથી મોક્ષનગરીમાં પહેંચાડનાર
 ધર્મ છે જે લક્ષ્ય સુધી પહેંચાડવામાં સહાયક હોય તેને લક્ષ્યસ્થાને પહેંચાડ
 પછી હોય જ પડે છે

મોડો તમને જગતમાંથી ધર સુધી પહેંચાડે છે ધરનાં ગાર્હ્ય સુધી
 તે પહેંચાડી શકે છે પણ ત્યાં પહેંચ્યા પછી તો તમે તેની પીઠ ઉપરથી
 નીચે ઊતરી જાઓ છો એ જ પ્રમાણે જે સાધન અને ક્રિયાઓ મોક્ષની
 પ્રાપ્તિમાં મદદગારી હોય છે તેની આવશ્યકતા ત્યાં પહેંચ્યા સુધી જ છે
 ત્યાં પહેંચ્યા પછી તો તેને હાથે જ રેવી પાશી.

મી ન સન્દોમાં કહું તો ધર્મ અને મોક્ષનો સંબંધ જુસા અને રાહીને
 છે રાહી જન્યવગ મટે તવો મૂલો જળતણ બધું જરૂરનું છે એ નથી
 મીને વગર રાહી થઈ શકતી નથી છતાં ખાવાના કામમાં તે તોઈની
 એક પણ વસ્તુ જાણી શકતી નથી તેમજ મોજન તમાર કરવા મારે અગ્નિ
 આવશ્યક સાધન છે પણ મોજન તમાર થઈ ગયા પછી અગ્નિ સજાતમાર
 પેટની જાતે / જુઝવી નાખે છે પણ તેને અર્થ એ નથી કે તે રિચાર

ચાર પુરુષાર્થ (૨)

કરતો રહે, કે અગ્નિ યુગ્રવાનો જ છે, ભોજન તૈયાર થયા પછી તેને શાંત કરવાનો જ છે, એટલે પહેલેથી જ ચૂસામા લોટો ભરીને પાણી રેડી દે તો તો એકાદશી જ કરવી પડે-ભૂખે જ મગ્નુ પડે

સાધનાના સમય દરમ્યાન, સાધનોને પકડી રાખવાં એ જેટલું જરૂરી છે, એટલું જ સિદ્ધિ મેળવ્યા પછી તેને છોડવું જરૂરી છે સિદ્ધ સ્થિતિમાં પહોંચવા માટે તમારે સ સારની સમસ્ત વાસનાઓનો ત્યાગ કરવો પડશે. સ સારી અવસ્થાની નાની સરખી રેખા પણ છોડવી પડશે ચૌદમ્ ગુણસ્થાન કે જે અયોગી કેવળી ગુણસ્થાન છે, તેનો પણ સિદ્ધ થતીવખતે ત્યાગ કરવો પડશે ત્યારે જ આત્મા સ પૂર્ણ શુદ્ધ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરી શકે છે તે જ મોક્ષ-પુરુષાર્થ છે

તમે તમારા આત્માને અશુભમાંથી વાળીને શુભમા લાવો અને શુભ-માથી શુદ્ધ તરફ અભિયાન કરો. પણ તેને માટે પુરુષાર્થ તો અનિવાર્ય રીતે આવશ્યક છે શુદ્ધ સ્થિતિને પુરુષાર્થથી જ મેળવી શકાય છે કેટલાક લોકો કહે છે કે પુરુષાર્થ અનાવશ્યક છે કેમકે કાળ પાકશે, ત્યારે જ આપણે મુક્ત થઈ જઈશું પરંતુ આ સિદ્ધાંત ભગવાન મહાવીરનો નથી, ગોશાળાનો છે. ભગવાન મહાવીર પોતે કદર પુરુષાર્થવાદી હતા. તે જાણતા હતા કે-“મારુ આયુષ્ય મોતેર વર્ષનું છે ત્યારપછી, હું જરૂર મોક્ષે જવાનો છું ” છતાં તેમણે શું કરવા દીક્ષા લીધી અને કઠોર તપ-સાધના કરી ? તેનો અર્થ એ છે કે તે એકલા નિયતિવાદી નહોતા, પુરુષાર્થવાદી પણ હતા તે જાણતા હતા કે-“હું મોક્ષમા તો જઈશ, ” પણ તે એ પણ જાણતા હતા કે “તે માટે આટલી સાધના પણ કરવી જ પડશે ”

નિયતિવાદ પૂર્ણ જ્ઞાનીઓને માટે છે ત્યાં મારી અને તમારી લાયકાત નથી આપણી પાસે તો પુરુષાર્થ છે તે મારફતે જ આપણે વિકાસના ધ્યેય સુધી પહોંચી શકીશું પણ તે પુરુષાર્થ સમ્યક્ હોવો જોઈએ આપ સર્વના આત્મામા સમ્યક્ પુરુષાર્થ જાગૃત થાય અને તે આપના ચરમલક્ષ્ય સુધી પહોંચાડવામા સહાયક થાય, એ ઈચ્છા સ થે વિરમુ છું

તા ૧૮-૮-૫૯

જૈન ઉપાશ્રય, માદુંગા

મોહ અને પ્રેમને આજની દુનિયામાં લગભગ સમાનાર્થી ગણવા છે. અને આરે આ શીર્ષક રાખવામાં આવ્યું તે શૃંગી મનસ્કર્તે થયેલી ન કહેવા લાગ્યા કે આ જાને તે એક જ છે મેં કહ્યું. આ જાનેમાં જોઈ હેર છે એટલે હેર છે એટલે કે માથા અને આકાશના દૂધમાં હેર હોય છે. નામ અને રંગની દૃષ્ટિએ જાને એક જોવા છે પણ શું શબ્દ-દૃષ્ટિમાં પણ એક જોવા છે. ખરા નહીં જાનેમાં દિવસ-રાતનો હેર છે. પહેલું (ચામું દૂધ) પ્રલુપ્ત થઈ છે ત્યારે બીજું (આકાશનું દૂધ) પ્રલુપ્ત રહી છે. ચામું દૂધ નાના જાળકચી લઈને સો વધના થકને પણ હાથ લાગ્યા છે એટલા ખાટા છે. તે જાને માતા કહી છે. પણ બોંચનું દૂધ આટલું સ્વાસ્થ્યપ્રદ નથી અને આકાશનું દૂધ તે પ્રલુપ્ત-માતા છે. પ્રેમ એ જામનું દૂધ છે તે એક જ આકાશનું દૂધ છે.

જાતકમાં જ્યાં આવક-જીવન અંગેનું વધુન આવે છે ત્યાં એટલે પ્રેમાણુરાગ રજા વિશેષ જાણાય છે. સ્થાયી ન હોય. પ્રેમાણુરાગ રજા "એ પડ પણ આવે છે પણ મોહાણુરાગ રજા એવો પડ ક્યાં આવતો નથી. કાણ કે પ્રેમ જીવનનો પ્રકાર છે તે મોહ જાણકાર છે. પ્રેમ જીવનનો મગ છે તે મોહ પાનની પ્રેરણા છે. તેથી ૧ મોહને કમ જાણનું મૂળ કારણ ગણાય છે.

રાગો ય લોલો વિશ વસ્મ લીય વસ્મંજ મોહવ્યમયં વ્યવિત્તિ ।
વસ્મંજ વાસરણસ્ત મૂલ્યુ લુપ્તલંજ માદ મરણં વ્યવિત્તિ ॥

રાગ અને દ્વેષ કર્મના બીજો છે અને કર્મ મોહનો પુત્ર છે મોહની ચિકાશ જ આત્મા ઉપર કર્મ ચોટવાનું પ્રમુખ કારણ બને છે આ કર્મ લાવ-પરપરાના બીજો છે આના વડે જ આત્મા જન્મ અને મૃત્યુના ચક્રને ગતિ આપે છે. દુ ખ શું છે ? જન્મ અને મૃત્યુનો પર્યાય જ તો છે

દુ ખનું મૂળ-મોહ

આત્મા દુ ખથી બચવા ચાહે છે પણ દુ ખના કારણથી બચવા ઈચ્છતો નથી એ તાપથી બચવા માગે છે પણ સૂર્યના કિરણોના મોહને પણ છોડવા માગતો નથી પરંતુ એ પણ નિશ્ચિત છે કે ન્યાં સુધી કારણ હાજર છે ત્યાં સુધી કાર્ય-પરપરા ચાલુ રહેવાની જ કાર્યની સમાપ્તિ માટે પહેલા કારણને સમાપ્ત કરવું પડશે દુ ખને સમાપ્ત કરવા માટે તો આપણે ચાલી નીકળ્યા પણ એનો રસ્તો જ જોયો-જાણ્યો નહીં તો આપણા પ્રયત્નો નિષ્ફળ નીવડશે. દુ ખથી મુક્તિ પામવાનો સાચો રાહ તો અઢી હજાર વર્ષ પહેલા પાવાપુરીના છેલ્લા પ્રવચનમાં વીતરાગ આત્મા ભગવાન મહાવીર બતાવી ગયા છે

दुखं ह्यं जस्स न होई मोहो ॥

આ સોનેરી સૂત્રને તમે સૌ યાદ રાખો. વિશ્વના દુ ખોના ઉપરની છાલને તોડીને જોશો તો ત્યાં તમને મોહનું બીજ દેખાશે એક મિનિટ જરા ઊંડા ઊતરી જુઓ તો ખરા કે દુ ખ એ શું છે ? અને તે ક્યા છે ? તમે માનો છો કે વિયોગની ક્ષણ એ દુ ખની ક્ષણ છે એ ક્ષણ ક્યારેક એટલી કરુણ હોય છે કે કદી-કદી તો વિયોગનું દુ ખ આખોમા આસુ વહાવી દે છે. આ વિયોગ પછી સ પતિનો હોય કે સ બધીનો હોય, પણ એ માનવ મનને દ્રવિત કરી દે છે અને આ બધા વિયોગોમાં પુત્ર-વિયોગની વાત સૌ કરતા વધુ કરુણ હોય છે, એ વિયોગનો સર્વાધિક પ્રહાર માતાના મમતાળુ હૃદય ઉપર પડે છે.

મુ બઈ તો વિરાટ નગરી છે લાખોની સખ્યામાં અહીં માણસો વસે છે. અહીં ઓછામાં ઓછા પચાસથી સો માણસો પ્રતિદિન મૃત્યુ પામતા હશે પણ શું એ બધાનું દુ ખ તમારા મનને પીડા પહોંચાડે છે ? જવાબ આવશે, કે નહીં જો મૃત્યુ જ દુ ખનું એક માત્ર કારણ હોય તો દુનિયામાં પ્રતિક્ષણ મૃત્યુ પામતા હજારો માનવીઓ તમને શા સારું પીડા દેતા નથી ? જો મૃત્યુ દુ ખ દેતું નથી તો કોઈની પ્રિય વ્યક્તિ ન્યારે સ સાર ન્યાત્રા સમાપ્ત કરી વિદાય લે છે ત્યારે શા માટે એ કલાકો સુધી આસુ વહાવ્યા કરે છે ? દુ ખનું અસલી રૂપ તમે જાણવા માગશો તો દુ ખ કોઈના જીવવા અથવા મરવામાં નથી જો એમ જ હોત તો ઓછામાં ઓછું તો

મોહ અને પ્રેમને જાણની દુનિયામાં સમસ્ત સમાનાર્થી ગણાય છે અને જ્યારે જા શીર્ષક રાખવામાં આવ્યું તો શૈક્ષી મનનકાર્મ દોષી કહેવા લાગ્યા કે જા જન્મે તો એક જ છે એ કશું જા જન્મેમાં ફેર છે એટલે ફેર છે જેટલો કે જા અને જાકમના દૃષ્ટમાં ફેર હોય નામ અને રંગની દૃષ્ટિએ જન્મે એક જેવા છે પણ શું સુષુ-દૃષ્ટિમાં એક જેવા છે ખરા ? નહીં જન્મેમાં સ્વિસ-સવનો ફેર છે પહેલું (જા દૃષ્ટ) પ્રાણીયતા છે ત્યારે બીજું (જાકમનું દૃષ્ટ) પ્રાણીયતા છે જામનું નાના જાળકથી લઈને સો વયના જુદા પક્ષ હજી સકાય છે એટલા માટે તે જામને માતા કહી છે પણ બેસતું દૃષ્ટ જાકમનું સ્વાસ્થ્યપ્રદ નથી જાકમનું દૃષ્ટ તે પ્રાણી-માતા છે પ્રેમ એ જામનું દૃષ્ટ છે તે એક જ જાકમનું દૃષ્ટ છે "

જાકમમાં જા માવક-જીવન જાતિનું વધુન આવે છે ત્યાં એ પ્રેમાણુરામ રક્ષા વિશિષ્ટ જાપાત્ર છે સાથે જ પ્રેમાણુરામ રક્ષા એ પદ પણ આવે છે પણ મોહાણુરામ રક્ષા એવો પદ ક્યાં આવતો નથી કારણ કે પ્રેમ જીવનનો પ્રકાર છે તો મોહ અધકાર છે પ્રેમ ઉદ્ધાનનો માર્ગ છે તો મોહ પતનની પ્રેરણા છે તેથી જ મોહને કમ જામનું મૂળ કારણ જાણવું છે

રાગો ય હોસો વિષ વસ્મ લીય વસ્મંચ મોહવ્યવસં વર્ષતિ ।
કર્મંચ જાતમરણસ્ય મૂળ મુક્ત્યંચ જાત મરણ્યવમાન્તિ ॥

તો એમા મોહ જ દેખશે પછી લહેને એ રૂપનો મોહ હોય કે પછી રૂપિયા-પૈસાનો સુદરી અને સપત્તિને લઈને જ મોટા મોટા યુદ્ધો રમાયાં છે પશ્ચિમી-દેશોમા થયેલા બે-બે વિશ્વયુદ્ધોની પાછળ જુઓ, ત્યાં પણ તમને મોહનો ઇતિહાસ જ મળશે

હા, તો જ્યાં મોહ છે ત્યાં મારા-પોતાપણુ છે અને આ પોતાપણુ જ તો બધી પીડાઓનું મૂળ છે એક સમળી માસનો દુકડો લઈ આકાશમા હડી રહી હતી બીજી સમળીઓએ આ જ્યારે જોયું તો એ એના ઉપર અપટી એ માસના દુકડા માટે સમળીઓ આપસ-આપસમા લડી પડી પરતુ પેલી સમળી જેવી બદલો વાળવા એના ઉપર વાર કરવા ગઈ કે લાગલો જ એના મોમાથી પેટો માસનો દુકડો છૂટી પડ્યો નીચે તળાવ હતું. માછલીઓ મો ફાડી તૈયાર જ હતી માસના દુકડે ત્યાં પહોંચતા જ ત્યાં પણ સઘર્ષ શરૂ થઈ ગયો પણ સમળી હવે શાત હતી આ વાત સસારના બધા જ મોહવૃત્ત પ્રાણીઓની છે જ્યાં સુધી મોહ છે ત્યાં સુધી સઘર્ષોની પરપરા-સમાપ્ત થશે નહીં લોહામા જ્યાં સુધી અગ્નિ રહે છે ત્યાં સુધી એણે ધણુ-પ્રહાર પણ સહેવા પડશે, તેવી જ રીતે આત્મામા જ્યાં સુધી મોહની જવાલા છે ત્યાં સુધી એ એને બાળતી જ રહેશે

એક વાત મને યાદ આવે છે એક વાર એક શેઠ મેળામા ગયા મેળો એક એવી જગ્યાએ છે કે જ્યાં અનેક સંસ્કૃતિઓ મેળી થાય છે દૂર દેશના-રહેવાસીઓ એક-બીજા જોડે મળે છે શેઠ મેળામા માલ ખરીદ્યો, સામાનને પેટીમા બંધ કરી બીલીઓ લગાડાવી દસ મજૂરો બોલાવ્યા. સાત-સાત પેટી પ્રત્યેક મજૂરના માથે મૂકી શેઠ ઘર લાણી ચાલી નીકળ્યા. રસ્તો લાંબો, જેઠું મહિનાનો સૂર્ય તો ભર જીવાનીમા હતો સહસ્ર કિરણો વડે તે પૃથ્વીને તપાવી રહ્યો હતો આવા સમયમાં તો ખાલી હાથે પણ ઘરની બહારે નીકળવું મુશ્કેલ બને છે ત્યારે આ મજૂરો તો સાત-સાત પેટીઓ માથે મૂકી ધોમ-ધખતા તડે રસ્તો કાપી રહ્યા હતા ભાર અને ગરમીને કારણે મજૂરોના-શરીરમાથી પરસેવાની ધારાઓ નીતરી રહી હતી

આખરે મજૂરોના ઘેરે જવાબ આપી દીધી તેઓ કહેવા લાગ્યા કે-હવે તો ચલાય તેમ નથી ચાલવું અને ભાર લઈને ચાલવું એ બની શકે તેમ નથી હવે તો એક એક ડગલુ કષ્ટ-પ્રદ બને છે જો આવી જ સ્થિતિ ચાલુ રહેશે અને ભાર ઓછો કર્યા વગર આગળ વધવું તો સભવ છે કે-આપણે અહીં જ ઢગલો થઈ જઈશું, શેઠ મજૂરોની આ વાત સાલળી તો

પાંડેલીના પુત્રના મૃત્યુથી તમને જરૂર દુઃખ થાત. મથર્થમાં તો એવું બન્યું નથી. દુઃખ તો આરાપણમાં વસે છે આપણુ પોતાનું કાઈ પ્રિયજન મરતું જ તો જ એવો વિચાર આપણને ખટી છે પુત્ર મૃત્યુ પામ્યો એવું દુઃખ નથી પરંતુ તે પોતાનો હતો અને તેથી જ તો માતાની મમતા બાદથી દ્રવી જાય છે દુઃખ થાય છે પાંડેલીમાં કાઈ મરી પણ જાય તો એનામાં પર એક દુઃખની રેખા પણ દરકતી નથી.

કદના કરો એક બાદમાંએ પચાસ હજાર રૂપિયા રાકી એક બચ્ચો આપ્યો. એના હૃદયમાં એ બચ્ચા પ્રત્યે કેટલો મોહ કરો ! એમાં ક્યાં પણ શોક—પણ નુકસાન થાય તો એના હૃદયને કેસ પહોંચે છે પરંતુ પરિતપ્તિ વધુ એને એ બચ્ચો વેચી દેવો પડ્યો. એના એને સાઠ હજાર રૂપિયા બિચ્ચા થોડા દિવસ બાદ એને સમાચાર મળે છે કે બચ્ચાની પાસે બાપ લામી અને તમારા ભવ્ય બચ્ચાના સ્થાને હવે ફક્ત બડધી—બહેલી દીનાસોના બડેરા કિચ્કા છે શું બા સમાચારથી એ સજ્જનને કઈ દુઃખ થશે ! નહિ. પ્રથમ એ થય છે કે એણે શા માટે બને છે ! પહેલાં તો બચ્ચાને થતું જ્યાં સરખુ નુકસાન એના હૃદયમાં બાપાત લગાડ્યું પણ હવે બ્યારે બચ્ચો રાખતો હતો બની ગયો તેમ છતાંમ તેને દુઃખ—અનુભૂતિ થતી નથી. એવું કારણ છે, પહેલાં બચ્ચો પોતાનો હતો માટે દુઃખ થતું હતું હવે એ બાંબલી થઈ છોતો ! એના રૂપિયા એ મણી ચૂક્યો છે તેથી એને એનાથી થતા હાનિ-લાભની સાથે હવે કાઈ સંબંધ રહ્યો નથી. બા પોતાપણુ મરુ કે સાથે જ દુઃખ શુ મરું પરંતુ મોહમયી આત્મા બા તથ્યનો સ્વીકાર કરતો નથી ભગવાન મહાવીર બાચાર જ સત્તમાં દરખાવે છે

‘इयं मेव नाव बुद्धति ये जप्ता मोह एवञ्च ॥

બાચાર જ સત્ત

મોહાવૃત્ત આત્મા સત્યનો પ્રકાશ મેળવી શકતો નથી મોહની બાંધે બ્યારે હૃદયમાં પ્રયત્ન રૂપે પ્રવેશ છે ત્યારે એનો પહેલો પ્રકાર વિવેકની ટીક-સિખા ઉપર પડે છે વિવેક પોતે જ પ્રકાશ છે પરંતુ મોહ બાપકાર દેવાને છે એ પોતાના ભાવિ જીવન પ્રત્યે સ્થાવધાન થતો નથી તેમ એના પરિવ્રામ તરફ પણ એનું ધ્યાન જતું નથી. સીતા સોનાના મૂલ ઉપર મોહિત થઈ શમાવણકળમાં જ્યારે એ મહાયુદ્ધના મૂળમાં બા મોહ જ છુપાયેલો રહ્યો છે. સુવર્ણ મૂળનો મોહ પણ મુદ્દની એક ચિન્તારી બનીને રહ્યો ! એના બધી આવે છે ચંદ્રવૃંદો સીતા—મોહ. બાપ પ્રત્યેક મુદ્દના મૂળમાં કોમ ઉતરેલો

તો એમા મોહ જ દેખ શે પછી લલેને એ રૂપનો મોહ હોય કે પછી રૂપિયા-પૈસાનો સુદરી અને સપત્તિને લઈને જ મોટા મોટા યુદ્ધો રમાયા છે પશ્ચિમી દેશોમા થયેલા બે-બે વિશ્વયુદ્ધોની પાછળ જુઓ, ત્યાં પણ તમને મોહનો ઈતિહાસ જ મળશે

હા, તો જ્યાં મોહ છે ત્યાં મારા-પોતાપણુ છે અને આ પોતાપણુ જ તો બધી પીડાઓનું મૂળ છે એક સમળી માસનો દુકડો લઈ આકાશમા ઉડી રહી હતી ખીચ સમળીઓએ આ જ્યારે જોયું તો એ એના ઉપર ઝપટી એ માસના દુકડા માટે સમળીઓ આપસ-આપસમા લડી પડી પરતુ પેલી સમળી જેવી બદલો વાળવા એના ઉપર વાર કરવા ગઈ કે લાગલો જ એના મોમાથી પેસો માસનો દુકડો છૂટી પડ્યો નીચે તળાવ હતું. માછલીઓ મોં ફાડી તૈયાર જ હતી માસના દુકડો ત્યાં પહોંચતા જ ત્યાં પણ સઘર્ષ શરૂ થઈ ગયો પણ સમળી હવે શાત હતી આ વાત સસારના બધા જ મોહવૃત્ત પ્રાણીઓની છે જ્યાં સુધી મોહ છે ત્યાં સુધી સઘર્ષોની પરપરા-સમાપ્ત થશે નહીં લોઢામા જ્યાં સુધી અગ્નિ રહે છે ત્યાં સુધી એણે ઘણુ-પ્રહાર પણ સહેવા પડશે, તેવી જ રીતે આત્મામા જ્યાં સુધી મોહની જવાલા છે ત્યાં સુધી એ એને બાળતી જ રહેશે

એક વાત મને યાદ આવે છે એક વાર એક શેઠ મેળામા ગયા મેળો એક એવી જગ્યાએ છે કે જ્યાં અનેક સસ્કૃતિઓ ભેળી થાય છે દૂર દેશના રહેવાસીઓ એક-બીજા જોડે મળે છે શેઠે મેળામા માલ ખરીદો, સામાનને-પેટીમા બધ કરી ખીટીઓ લગાડવી દસ મજૂરો બોલાવ્યા. સાત-સાત પેટી પ્રત્યેક મજૂરના માથે મૂકી શેઠ ઘર લાણી ચાલી નીકળ્યા. રસ્તો લાંબો, જેઠા મહિનાનો સૂર્ય તો ભર જીવાનીમા હતો સહસ્ર કિરણો વડે તે પૃથ્વીને તપાવી રહ્યો હતો આવા સમયમાં તો ખાલી હાથે પણ ઘરની બહાર નીકળવું મુશ્કેલ બને છે ત્યારે આ મજૂરો તો સાત-સાત પેટીઓ માથે મૂકી ધોમ-ધખતા તડકે રસ્તો કાપી રહ્યા હતા ભાર અને ગરમીને કારણે મજૂરોના-શરીરમાથી પરસેવાની ધારાઓ નીતરી રહી હતી

આખરે મજૂરોના ધૈર્યે જવાબ આપી દીધો તેઓ કહેવા લાગ્યા કે-હવે તો ચલાય તેમ નથી. ચાલવું અને ભાર લઈને ચાલવું એ બની શકે તેમ નથી હવે તો એક એક ડગલુ કષ્ટ-પ્રદ બને છે જો આવી જ સ્થિતિ ચાલુ રહેશે અને ભાર ઓછો કર્યો વગર આગળ વધવું તો સંભવ છે કે-આપણે અહીં જ ઢગલો થઈ જઈશું, શેઠે મજૂરોની આ વાત સાંભળી તો

એમનું હૃદય દ્રવી બ્રહ્મ મનુષ્યોની મનઃશક્તિને એ સમજતો હતો. સ્ત્રી-
બાઈની પીડા એણે અનુભવી હતી. એટલે જ તે એ મનુષ્યના કષ્ટને સમજ
સાધ્યો. એક કવિએ કહ્યું છે કે —

જેને વીતી હોય તે જાણે કે જાળવ્યો કાંઈ ન જાણે કે
હાંતે ખરે ખર જોરથી ફેરે દાઢમા વાગ્યો હોય,
વાગ્યા વિનાની વેળા કે જાણી શકે નહીં કેવ.

જે જેના ઉપર વીતે છે તે જ જાણી શકે છે હમેશાં મોટાંશામાં ફેર
છે એને શું ખબર કે પડે ચાલવું કેવું હોય છે જે હમેશાં સમુદ્ધામાં જાય
છે અને વિચળ આરસ પથ્થરના મહેસોમાં વસે છે એને શું ખબર કે
મરીઓની નિઃશ્વી જેવી હાથ છે ફુટપાથ ઉપર સુનાગરે જેવી વીતે છે।
તળ તળે મેસી નહાનાર શું જાણે કે ફૂલમાંથી પાણી એમીને નહાવું કે
હોય છે ? જે માણસ જે પરિસ્થિતિમાંથી પસાર થઈ ચૂક્યો છે તે પોતાના
જેવા કુખીઓના કુખને પિંજીની શકે છે

હા તો શકે મનુષ્યોની મનઃશક્તિ જાણી લાંબી અને કમી કે ?
જેટલો ભાર ઉપાડીને આરામથી ચાલી શકે તે તેટલો જ ભાર ઉપાડીને
બાકીનો ભાર જ એકી દે અને એનું કાંઈ કુખ નહીં લાગે તમારું કષ્ટ
તે માડુ કષ્ટ છે કારણ કે તમારા સૌમાં કુ આરામ જ આત્માના પ્રતિનિધિ
જોઈ છે આ જડ દુઃખ કે તા તમારામાં અગત્ય સૈતન્ય પ્રત્યે અધ
આત્માને વિશેષ પ્રેમ છે શરીરમાં મધુર વ્યવસ્થાથી મનુષ્યને કંઈક આત્મા
સન મધુ એમણે તો આર આર પેટીએ ઉતારી દીધી.

ફક્ત એક મનુષ્ય એવો હતો જેણે વિચાર્યું કે જ્યાં પ્રસ તો તે જ
સમયે આમરી સામે આત્મા હતો આપે અને શકેને ધેર આ પેટીએ પોર્ન
આવવાનું વચન આપ્યું હતું હવે અને જે પેટીએ ફેરી છાંતે તો શકેને
જેટલું નુકસાન થશે ? આ જાણુ અને આમરી વ્યવસ્થાથી પાછા ફરીએ છીએ
આમ વિચારી એ તો સાતેજ પેટીએ માથે મુકી ચાલતો રહ્યો. છેવટે મનિષ
આત્મા પહોંચી. હવે જ્યાં મનુષ્ય ભાર-વહનથી મુક્ત થઈ પોતાને ધેર જ્યાં
ઉત્સુક હતા તેઓ જેવા પેટીએ ઉતારવા લાગ્યા કે સડે જોત્યા આ
કષ્ટ સા માટે કરે છે. જેની પાસે જેટલી પેટીએ છે તે તે લઈને પોતા-
પોતાને ધેર જઈ શકે છે. આ જાણુ તમારે માટે જ છે " આ સમજાઈ
જ મનુષ્યને ધરતીકપનો આત્મા અનુભવ્યો. વિચારવા લાગ્યા : અને
એ ખબર હતી, નહીંતર જ્યાં પેટીએ આપણે ઉપાડી લાવત."

તે પેટાઓ ફેટીને મનુદોષો શાંતિનો શ્વાસ લીધો હતો, હવે એ જ પેટાઓ માટે એમની આખોમા આગુ ચાલી નીકળ્યા કારણ સારે તો પેટાઓ ગેટની હતી અને હવે એ પોતાની થઈ ગઈ, પહેલા એના પર પોતાની માલિકી-પોતાપણુ નહોતુ એટલે માલ લાગેની પેટાઓ કેકરામાં શાંતિ માની હતી હવે એ પેટાઓ પર પેતાપણુ-માગપણુ આગુ એટલે લાગધી હલકા હોવા છતાં પણ દુઃખની શિક્ષા એમની છાતી પર લદાઈ ગઈ છે. માટે જ લગવાન મદાવીર જતાવે છે ન્યા માગપણુ છે, મમત્વ છે, સા દુઃખ રહેશે જ.

મોહ અંગે હુ ઘણુ જોતી ગયો છુ. હવે આપણે પ્રેમ અને મોહ અને ઉપર તુલનાત્મક વિચાર કરીશું. મોહ બદિરંગ છે તો પ્રેમ અતરંગ છે પ્રેમ અને મોહમા તેટલો જ ફરક છે જેટલો કે હીરા અને કાચમા હોય છે. ચમક તો કાચને પણ છે અને કદી-કદી તો બોળા માણસની આખને થાપ આપી એ હીગના લાવમા પણ વેચાઈ જતો હોય છે તો પણ કાચ અને હીગના મૂલ્યમા ઘણો મોટો ફેર છે, તેમ એમના ચકળાટમા પણ ફરક છે હા, તો તેની રીતે મોહ પણ કદી-કદી પ્રેમનો પોપાક પામી પ્રેમનુ મૂલ્ય મેળવી જાય છે, પરંતુ એના અસવીપણાને જેણે પીછાની લીધુ છે તે બનેને એક માનવાની ભૂલ કદી નહીં કરી શકે.

પ્રેમ આત્મધર્મ છે તો મોહ દેહ-ધર્મ છે મોહ બીજાને ઉન્નડવા માગે છે તો પ્રેમ બીજા માટે સ્વયં જગ્યાદ થવામા આનંદ માને છે કારણ કે મોહશીલ આત્મા પોતાના જ સુખને જુએ છે, જ્યારે પ્રેમશીલ માનવ મૌના સુખમા પોતાનુ સુખ જુએ છે પ્રેમની પુષ્ટિ વિયોગમા થાય છે અને મોહ સયોગોમા પુષ્ટ બને છે પ્રેમ ક્લિમા વસે છે તો મોહ ફક્ત આખોમા વસે છે. મોહ વિદારશીલ છે સારે પ્રેમ વિચારશીલ છે, માટે પ્રેમ લાગ ચાહે છે જ્યારે મોહ રાગ અને ભોગનો લિખારી છે પ્રેમ નિલ છે તો મોહ અનિલ છે પ્રેમ અસલી છે તો મોહ નકલી છે પ્રેમને રૂપ અને વયની અપેલા રહેતી નથી જ્યારે મોહ તો રૂપનો તરસ્યો છે રૂપના ખસવાની સાથે જ મોહ પણ ત્યાથી ખસી જશે એટલા માટે જ પ્રેમ પ્રતિદિન વધે છે તો મોહ સમય જતાં ઘટતો જાય છે પ્રેમ સદા યુવક રહે તો મોહ વૃદ્ધ થતો જાય છે.

એ મોહની જ તો પ્રેરણા હતી ને કે સુરિકાંતા પોતાના પતિને ઝેર દેવા માટે તૈયાર થઈ ગઈ હતી સુલ્લણી પોતાના પુત્ર બ્રહ્મદત્તને મારી નાખવા માટે તૈયાર થઈ ગઈ, ત્યાં પણ મોહની જ વાત હતી આજે અધિકાંશ યુવકો સ્ત્રીનેમા-સસાર ગોખીને છે ફિલ્મોમાં પ્રેમ-કહાણીઓ જુએ છે અને સગી-

તના નામે દિલ્થી ગીત એમની જીવન ઉપર ચરેલા રહે છે. તે આ નવું પ્રેમ છે? નહીં. આ પ્રેમના નામે મોઢની કકાણી છે. જે પ્રેમમાં વાસ્તવ્ય રત્ન છે તે પ્રેમ નથી. ત્યાં તે પ્રેમની ઝાંધે મોઢ મોલી રહે છે. કુદરતમાં વસતો પ્રેમ પણ મોઢનું જ એક રૂપાંતર છે. કારણ કે જે પ્રેમ સરીરાકક્ષી છે તે વૃક્ષ છે તે પોતાની પાછળ કુખની પરપરા થઈ વાસતો હેમ છે. પરંતુ આત્માકક્ષી પ્રેમમાં દેહની વિધિઓ ભૂલી રહ્યાં નથી. મારે તે શુદ્ધ છે અને અપેક્ષાકૃત સ્વાથી પણ છે.

સાથે-સાથે પ્રેમ સેવાસીલ છે. કારણ તે બીજાના કુખમાં હમણીં ધરાવે છે. જ્યારે મોઢ તો પોતામાં જ આસક્ત રહે છે. બીજાની જોત મિત્ર નથી. પ્રેમ કહે છે.

મૌરોં કે સુલકો સુલ સમસુ સુલકા કરેં ડપાવ
મપના ડુલ તો સદસું કિમ્તુ પર-ડુલ દેલા ન જાય.
હયામય વેસી મતિ હોમાય.

કારણ કે પ્રેમ મીઠુનનીની જેમ સ્વયં બગારે પણ બીજાને પ્રગટ આપવા માગે છે. જ્યારે મોઢ કંઈક બાંધુ જ મિત્ર બતાવે છે. કિસ કિસ કો ફિક કીમિય, કિસ કિસકો રોહયે આરામ પકી સીમ હિ મુંદ હક કે સોહયે ॥

કારણ કે મોઢ સ્વાર્થી અને પ્રેમ પરથી છે. એટલે જ મોઢ શબ્દ પોતાના સામ્રાજ્ય દાખવા પિડ મુખી જ સીમિત રહે છે. મોઢમાં ન્યાય અને અન્યાયનો પણ વિવેક રહેતો નથી. જ્યારે પ્રેમ વડે તો વિવેકનીપ અમરતો રહે છે. એક કિંતુ માનને સમાભેપયોગી પણ મનની એની સેવા કરે છે. એમાં પૂર્ણ ભાવ રાખી એની ભક્તિ પણ કરે છે તે એનો પ્રેમ છે. પણ જો એ માત્ર કંઈ જીવન પેતરમાં જઈ કંઈ નુકસાન કરી આવેલે પણ એનો માનિક એની કરી દરકાર ન કરે તો એ મોઢ જ સેવાતો. કારણ કે મોઢમાં બીજાને મની હાનિ પ્રત્યે આંખો જામ થઈ જાય છે.

મારે હું ફરી બારપૂર્વક કહીશ કે પ્રેમ એ તો આત્મિક સંપત્તિ છે. જ્યારે મોઢ સારીરિક છે. જ્યાં આત્મિક ગુણો પ્રત્યે આકર્ષણ છે ત્યાં લગી પ્રેમનું આકર્ષણ છે. ત્યાં સારીરિક સૌંદર્ય તરફ આપણું હલ વધે છે ત્યારે વિચારવું ગેઈએ કે આ મોઢનું આકર્ષણ છે. જેમ આપણે એક પુખ્ત ગેઈએ હીએ એના મધુર સૌંદર્ય પર ગુસ્સા થઈ જઈએ હીએ. આ તો સૌંદર્ય પ્રેમ છે. પણ એને ચૂરી લેવા માટે જ્યારે આપણે દાવ આપવા વધે છે અન્યાય એના પર અધિકાર જમાવી બેસી જઈએ અને

ખીન્ને લેવા માગે તો એની સાથે લગાઈ-ઝઘડો કરવા તૈયાર થઈ જઈએ તો સમજવું જોઈએ કે એ ફૂલ પ્રત્યેના આપણો મોહ છે.

જેના પ્રત્યે આપણો પ્રેમ હોય છે તેના સારુ ત્યાગ, ઉત્કર્ષ તથા સેવાના વિચારો જન્ય થાય છે પરંતુ મોહમાં સેવા આપવાની નહીં લેવાની ભાવના રહે છે પ્રેમી પોતે કષ્ટ વેડી લેશે અને ખીજનું તનિક કષ્ટ પણ એના માટે ભારરૂપ બની જશે ત્યારે મોહશીલ વ્યક્તિ તો ‘હું’ અને ‘મારા’ને સદા બચાવવાની ચેષ્ટા કરતો ફરશે પોતાના કષ્ટોને એ ખીજ ઉપર જ લાદવાનો પ્રયાસ કરશે.

એક માતાનો પુત્ર શાળાએ લાવવા ગયો માતાની એના પર અસીમ મમતા હતી તેથી એ પણ સાથે ગઈ શિક્ષકને પોતાના પુત્ર અંગે સૂચના આપતી કહેવા લાગી “માસ્તર સાહેબ, મારા દીકરાને તમે કંઈ ન કહેશો. કદાચિત જો એ તોફાન કરે અને તમારે એને ડરાવવો હોય તો તમે એની પાસે ખેઠેલા છોકરાના ગાલ ઉપર જોરથી તમારો મારજો એ તમાચાથી એ ડરી જશે આ માતાનું હૃદય છે એની આખો પોતાના બાળકને સદા સુખી અને હસતું જોવા માગે છે આ એનો સ્નેહ છે પણ પોતાના બાળકને બચાવવા માટે જ્યારે એ ખીજ બાળકના ગાલ ઉપર તમારો મારવાની સૂચના કરે છે તો સમજી લેવું જોઈએ કે એ પ્રેમ નથી, પણ મોહ છે.

પ્રેમથી મોહ, મોહથી વાસના અને વાસનાથી પતન એ અધોગામી પ્રેમ છે પ્રેમથી સેવા, સેવાથી ત્યાગ, ત્યાગથી આત્મશુદ્ધિ એ પ્રેમની ઉર્ધ્વ-મુખી ચેતના છે પહેલો પ્રેમ છે અને ખીજે મોહ છે આ મોહ જીવનને પતનના રસ્તે ધસડી જાય છે તમે પ્રેમથી મોહ લાણી જઈ રહ્યા છો કે સેવા લાણી ? એ તો તમારું આત્મ-નિરીક્ષણ જ બતાવશે.

હા, તો તમે પ્રેમ અને મોહમાં વિવેક રાખો જો કે ઉપરથી બંને એક સરખા જ દેખાય છે, પરંતુ બંનેમાં તોટલો જ ફરક છે જોટલો કે આપણુસી (મસ્કા પોલીશ) અને વિનયમાં આપણુસી વિનયમાં જ ધૂમે-ફરે છે પરંતુ એ પિશાચિની છે, જ્યારે વિનય દેવતા છે તે તો આત્માનો પોતીકા ગુણ છે એક ચૂનો છે તો ખીજૂ માખણ સફેદી બંનેની એક જેવી છે પણ એક સ્વાસ્થ્યકારક છે તો ખીજે પ્રાણનાશક છે માટે તમે મોહ અને પ્રેમમાં ઠીક ઠીક વિવેક રાખો અને પ્રેમના પ્રકાશમાં આગળ વધો.

ઉર્ધ્વમુખી પ્રેમ તમારું આત્માને ઉર્ધ્વગામી બનાવશે.

॥ૐ॥ શાંતિ

દિનાંડ

૧૯-૧૦-૫૮

આણે કંઈ શી જીવનના બે રૂપો જોવા આવ્યા હતા. પણ પ્રથમ એ છે કે જીવન એ છે શું ? મનુષ્યની આસ પાસે કરવાની ક્રિયા એ જીવન કહેવાય છે પરંતુ ફક્ત આસપાસ માત્રમાં જ જીવન નથી કારણ કે એમ તો આસ તો પેલી ધમણ પણ હોય છે પણ જોવા જીવનમાં કંઈક નિહાળી છે તે જ તો જીવિત છે એકની નિહાળી પોતા પૂરતી જ સીમિત રહે છે બીજી કંઈક એથી અલગ થાય છે એકની દિગ્ગજને પાર કરી જોયું બીજી જીવનમાં આત્મીયતાનો સમાવેશ થાય છે તે જીવન અનરબતીના જીવનથી છે અનરબતી પોતે બગીને આસપાસના વાતાવરણને સુવાસિત કરે છે એ તો આપણે જાણીએ જ છીએ.

એ પણ એક નિહાળી છે જે બીજા અર્થે પોતાના કિલોનું નિશ્ચય આપે છે જ્યારે બીજા બધામાં છે શ્રીષ્ઠ વસ્તુના સ્વરૂપ તપને એ જાણી હોય છે પણ એના સારણે આવનારને એ શાંતિ અને શીતળતા પ્રદાન કરે છે. શીતળતા અર્થમાં તો જો બાહ્ય વસ્તુ રહે છે તેનું સરીર સ્વસ્થ બની જાય છે સુખાનુભવી જાયે કંઈ જાય તો એનું હૃદય પ્રસન્નતા વડે ભરાઈ જાય છે પણ હૃદય માનવ, તો તે પચેન્દ્રિય છે તારી પચે આવનાર બીજો માનવી પ્રસન્નતા અનુભવે છે કે ચિંતા લઈને પાછો ફરે છે કે તમારી પચેથી અનર કંઈ ચિંતા લઈને પાછો વળે છે તો સમજવું પડશે કે હજુ સુધી આપણે પેલા બીજાને જોયો. પણ જીવનવિકાસ સાધી રાખ્યા નથી.

જીવન વિકાસ અને જોન દશન બતાવે છે આ આત્મા જ્યારે નિર્ગુણ નીકળી પ્રયોગમાં આવ્યો ત્યારે એણે ઘોઘો ઘોઘો વિકાસ કર્યો. બીજામાં બીજા બેન્દ્રિય બેન્દ્રિય ચતુરેન્દ્રિય અને પચેન્દ્રિય થયું એ આત્માને વિકાસક્રમ છે પચેન્દ્રિયમાં પણ અસચીથી સચીપણ મેળવવું અને એમાં

મનુષ્યપણુ પ્રાપ્ત થવું એ જીવનનો દ્રવ્ય વિકાસ છે પણ ભાવવિકાસની પાત જુદી છે કપાય અને સ્વાર્થના ભારથી જેટલો હટકો બની આત્મા ઉપર બેઠે છે, આધ્યાત્મિક પરિભાષામાં એને ભાવ-વિકાસ કહે છે

દ્રવ્ય-વિકાસની અપેક્ષાએ મનુષ્યથી દેવો આગળ વધી જશે, કારણુ ભૌતિક વૈભવ અને સુખની દૃષ્ટિએ દેવ માનવ કરતા મહાન છે, પણ અતુલ સપત્તિનો ગ્વામી એ દેવ કપાય અને વાસનાનો પોટલો બાધીને ફરતો હોય છે સ્વર્ગની સુક્રામળ પુષ્પ-શય્યા ઉપર પણ એને શાંતિ નથી ત્યાં પણ ઈર્ષ્યાની જગાળા જતી રહી છે એ નીરખે છે કે મારા કરતા પણ આ લોકો પાસે મકાનો વધુ છે અપ્સરાઓ અને રતનો માટે પણ ત્યાં સઘર્ષ થતા હોય છે માટે કહેવું જોઈએ કે દ્રવ્ય-વિકાસની દૃષ્ટિએ દેવ ઘણો આગળ વધેલો હોવા છતાં ભાવ-ક્ષેત્રે એ પાછળ છે વિશાળ સ્વર્ણ સિંહાસન મળ્યું હોવા છતાં પણ એના મનનું દારિદ્ર મટ્યું નથી ભાવસપત્તિ ફેવ કરતા એક એકેન્દ્રિયની પાસે વધુ હોઈ શકે છે જે હીરા માટે દેવો પણ સઘર્ષ કરે છે, એ એકેન્દ્રિય જ તો છે જેના સારું સઘર્ષ થાય છે તે સઘર્ષ કરનારાઓ કરતા શ્રેષ્ઠ ગણાવો જોઈએ છે બીજી બાજુ, એકેન્દ્રિય એક-ભત્રી હોઈ શકે છે દ્રવ્ય સપત્તિથી તેઓ હીન-રહિત છે પણ ભાવ સપત્તિ એટલી વિશાળ છે કે કેવળ એક ભવ પછી જ સીધું મોક્ષ જઈ શકાય છે

એકેન્દ્રિયના જીવન-વિકાસનું એક રહસ્ય એ પણ છે કે એનો દેહ અન્ય પ્રાણીઓના ઉપયોગમાં આવે છે જેનું જીવન જેટલું વધારે બીજાના ઉપયોગમાં આવે છે, એ તેટલો જ લોકપ્રિય બને છે એમ તો સામાન્ય કેવળી અને તીર્થ કરના જ્ઞાન અને દર્શનમાં કોઈ ફરક નથી જેટલું વિશિષ્ટપૂર્ણ કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શન તીર્થ કરના આત્મામાં છે તેટલું જ એક સામાન્ય કેવળીમાં પણ હોય છે છતાં પણ તીર્થ કરના પચકલ્યાણક ઉજવવામાં આવે છે એમના જન્મદીક્ષા વગેરે કલ્યાણકોમાં દેવ અને દેવેન્દ્ર હાજર થાય છે જ્યારે સામાન્ય કેવળીના કેવળજ્ઞાન મહોત્સવમાં પણ સદૈવ દેવો હાજર થતા નથી આ બેદનું કારણ શું છે? આત્મિક ગુણોના વિકાસની પરિધિમાં બન્ને સમક્ષ હોવા છતાં પણ આ બેદનું રહસ્ય છે તીર્થ કર, નામકર્મ પણ એ વિચારવું જોઈએ કે તીર્થ કર નામકર્મના આત્મા કઈ રીતે ઉપાજન કરે છે? આગમ સાક્ષી પૂરે છે કે જે આત્મા પ્રાણીમાત્રની સેવાનો વિરાટ સકલ્પ લઈને આવે છે, સાધના-રસમાં સેવાનો રસ ભેળવી દે છે, એ તીર્થ કર નામ

કમનુ ઉપજાન કરે છે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના રહ મા અખ્યાતમાં પ્રજોત્તરમાં
એવું સુદર નિરૂપણ થયેલ છે

૪૦ વૈયાવચ્ચજ્ઞ મમ્મે ! કોઝે ફિં કણ્ણયદ !

જ્ઞ૦ વૈયાવચ્ચજ્ઞે વિત્થયરનામ ગોત્ત વમ્મ તિવ્વર્ષ !

મહામુનિ જીવમ મહામમ્મણુ કમ્પવાન મહાવીર પાસે પ્રમ રજૂ કરે છે
હે પ્રભો, આત્મા સેવા વડે કઈ વસ્તુને પ્રાપ્ત કરે છે ?

પ્રમુ જવાબ આપે છે વૈયાવચ્ચ અર્થાત્ સેવા વડે આત્મા તીર્થંકર
પદને પ્રાપ્ત કરે છે નિષ્કામ સેવા અને જનસમુદ્ધયના મનમાં શાંતિ અને
આનંદ-ધારા વહાવવાની પવિત્ર વિચારબેણી જ એને તીર્થંકરપદના વિચાર
પદ પર લઈ જાય છે

જીવનના પવિત્ર સંકલ્પો એક દિવસે સાકાર અને છે અને તીર્થંકરપદ
પ્રાપ્ત મહાપુરુષ સ્વકલ્પાણુ પછી અનતાનવ પ્રાણીએને કુખ અને અર્થ-
તિના અધકારમાંથી ઉતારવા માટે વાણીનો પ્રકાશ પાથરે છે તેથી
સ્વામાન્ય કેવળી કરતાં શાંત અને દુઃખની ન્યોતિ સમાન હોવા છતાં
પણ તીર્થંકર વધુ વહનીય અને છે એ જ કારણ છે કે આજનો ચોર કાંઈ
કેવળી બની શકે છે પણ આજનો એ ચોર કાંઈ તીર્થંકર બની શકતો નથી
કારણ કે તીર્થંકર સવા માટે પાછળ અનેક જ મોતી સાધનાની અપેક્ષા રહે છે.

એક મહત્વપૂર્ણ વાત એ પણ છે કે એ નિશ્ચિત છે કે તીર્થંકર નહ
કમનું બધ સમ્મત્ત્વ દશમાં જ આવે છે પરંતુ એ નિશ્ચિત નથી કે બધાં
ક્ષામિક સમ્મત્ત્વોએ તીર્થંકર યોગનું ઉપજાન કરે જ છે બધા જ યોગ-
શક્તિ અથવા ક્ષામિકપક્ષનિક સમ્મત્ત્વ તીર્થંકર યોગનું ઉપજાન કરે એમ
પણ હોતું નથી. પરંતુ ત્રણેયમાં પણ સમ્મત્ત્વથીયે આત્મા ન્યારે વિશિષ્ટ
લોકોત્તર સેવા-ભાવનો વિકાસ કરે છે ત્યારે જ તેઓ તીર્થંકરપદ પ્રાપ્ત
કરે છે આ જ સેવા-ભાવના માનવીને મહાનતા અપ્પી દોરી લઈ જાય છે

જીવન કાંઈ નાનું-અદન હોય પણ એમાં જે સેવાની સુવાસ હોય તે
એ આજળ વધી શકે. એક કેળવણી પાન ઉપર એક આકળ-મિડુ પડેલું
હતું સૂરજનાં સોનેરી ફિરજો પામી એ હીરાવત્ અળકી રહ્યું હતું એની જ
પાસે એક હીરો હતું અળકી રહ્યો હતો એક પછી બીજીને ત્યાં આપ્યું
અળકત તુચ્છ-મિડુ તરફ ઈશારો કરતાં એ બોલ્યું શું આ તમારું
સુખથી છે ? એટલામાં હીરો કાંઈ કારણ બોલ્યો. શું એક તુચ્છ-
મિડુની સાથે મારી તુષના સહાય છે ? બસ તે જ વખતે એક અઢી
નાં આવી અને તેણે પેલા હીરા ઉપર ચાંચ મારી પણ એને તો ફક્ત નિરાશ

જ સાપડી આ જોઈ પેલું નાનકડું તુપાર-ખિદુ બોલ્યું ‘બહેન, મારી જિંદગી નાની-અલ્પ છે, પણ આ જીવન જો તમાગ ઉપયોગમાં આવે છે તો હું પોતાને ધન્ય માનીશ’

પ્રશ્ન એ નથી કે જીવન કેટલું મોટું છે ? સપત્તિ કેટલી વિશાળ છે ? પ્રશ્ન એટલો જ છે કે આ જીવનનો કેટલો અંશ પરહિતમાં ઉપયોગી બન્યો છે ? વિશાળ સપત્તિનો કેટલો અંશ પર-સેવામાં વપરાયો છે ? ઘણીવાર સપત્તિ વિશાળ હોવા છતાં માણસ કંઈ આપી શકતો નથી ન્યારે સાધારણ સ્થિતિવાળો ધણું બધું કરી જાય છે લાંબે જોવાય તો મધ્યમ સ્થિતિ વાળો વધુ ઉત્સર્ગ કરે છે જો કે એની આવડ સીમિત હોય છે છતાં એનું દિલ અમીર હોય છે એ પોતાની પ્રતિષ્ઠા કાયમ રાખવા માટે પણ પોતાની સ્થિતિથી વધુ કરી જાય છે, ન્યારે ઊંચી સ્થિતિવાળા પોતાની મસ્તીમાં મસ્ત રહે છે એમને વધુ દરજર પણ હેતી નથી કારણ તેઓ જાણે છે કે ખીજતું સ્વાગત થશે તોય ઠીક છે અને ન થાય-કરાય તોય ઠીક છે સપત્તિની સુગંધ છે તો ભ્રમગેનો ગુજારવ પણ કાયમ રહેવાનો છે જ, પછી શા માટે નંકામું ખર્ચ ગળે નખાય !

સાચું પૂછો તો નાના-નાના પ્રાણીઓનું જ જીવન આપણા માટે વિશેષ ઉપયોગી બને છે સ્થાનાગ સૂત્રમાં લગવાન મહાત્મીરે એની પૂરી વિગતો આપી છે જીવન ઉપર કેનો કેટલો ઉપકાર છે, આગમ એનો સાક્ષી છે. મનુષ્ય ઉપર પટકાયિક જીવોનો અનંત ઉપકાર છે પવનને જ દ્યો, કેટલો ઉપકાર છે એનો આપણા ઉપર ! એના અભાવે આપણે એક દિવસ તો શું પણ એક કલાક પણ આપણે જીવી શકીએ નહીં શું આ ઉપકારનો બદલો વાળવા માટે પણ તમે કદી વિચાર્યું છે ? લેણદાર લેને ન માગે પણ ઇમાન-દાર શાહુકારનું શું કર્તવ્ય છે ? અને વિચારો કે જો સમસ્ત સૃષ્ટિમાં એક પણ માનવ ન હોય તો પવનને શું ચિંતા થશે ? પાણીનું શું બગડશે ? પણ જો હવા અને પાણી ન રહે તો મનુષ્યને ચિંતા થશે કે નહીં ? અરે, ચિંતાની તો વાત જ ક્યા રહી, મનુષ્ય એના વિના જીવી પણ નહીં શકે નળમાં પાણી થોડું મોડું આવે ગાયવા સમય કરતા વહેલા બધ થઈ જાય ત્યારે પણ માણસ કેટલો અધીર બની જાય છે ? ત્યારે એનો-પાણીનો પૂર્ણ અભાવ તો પ્રત્યક્ જ દૃશ્ય ઉપગ્રિત કરશે

હા, તો આ નાના જીવોનો કેટલો ઉપકાર છે ! પૃથ્વી આપણો આધાર છે કરોડો, અબજો મનુષ્ય એના વક્ષસ્થળ ઉપર ઘૂમી રહ્યા છે. છતાં એને

એનો તનિક ફક્ત રોષ નથી, તમારા સરીર ઉપર નાની-થી મોટી ખૂંસ ફરે છે તે એવું થમ્સ-ફરવું તમને ગમશે નહીં આટલું હોવા છતાં પૃથ્વી પોતાનું કર્તવ્ય મૂકી દે તે ક્યાં જઈશું આપણે ? તમને યાદ હશે કે કમળમાં પૂરીએ બે મિનિટ માટે ફક્ત પોતાની ફરજનું પાલન કરવામાં દીક્ષ કરી તે લાન્ડ રહેવાસીઓની શી સ્થિતિ થઈ હતી ? ધરતીકંપના બે સેકન્ડના ધક્કામાં મનુષ્ય -મુશ્કિત ઠપી ભેડે છે

પૃથ્વી આધાર છે અને પાણી પેશ છે અગ્નિ મનુષ્યનો પ્રમુખ સંસ્કાર છે એના અભાવે કાચુ ધાન-અન્ન સ્વરૂપને જમાડશે અને પવન તે આપણું જીવન છે એટલે જ તે એવું બીજું નામ પ્રાણ રાખવામાં આવ્યું છે વનસ્પતિ માનવીનો આધાર છે એ પૃથ્વીમાંથી રસ તત્ત્વ લઈને આપણને આપે છે એક નાનકડી વેશ પૃથ્વીમાંથી નીકળી રૂક્ષ ઉપર ચડે છે જળ અને પૃથ્વીના પરમાણુઓને ગ્રહણ કરે છે ફક્ત એ લઈને ફક્ત પોતાની પાસે એ સંગ્રહ કરતી નથી. એ જળ અને પૃથ્વીનાં મધ્યસ્થને રૂક્ષ-પુષ્પપે ભર્યો છે એ મુગધમ્મ રૂક્ષોનો જ્ઞાનક ન એ વેશ લે છે તેમ નથી મેટુ રૂક્ષ ફક્ત જીવદુ એ મધ્યમાખીને આમત્રે છે કહે છે રૂક્ષોનો પરમ લે અને મનુષ્ય માટે મધ્ય નું નિર્માણ કરે રૂક્ષો પછી એ રસતત્ત્વ વડે રૂક્ષોનું નિર્માણ કરે છે તે પોતે ફક્ત જળ ન આપતાં તમને જ એ આપણું કરે છે

આ સૌનો કેટલો ઉપકાર છે આપણા ઉપર ? એ અને તમે કરી વિચારુ ? કંતુ ખરે ખરે ધાનના એક ગ્રાસની સાથે કેટલી વ્યક્તિઓનો જમ આપણે એકી સાથે આપણા મળમાં ઉતારી જઈએ છીએ ? દરેક ગ્રાસમાં ખેતરના રૂપમાં પૃથ્વીનો જ આપણે ઉપયોગ કરીએ છીએ એ તે પોતાના કમ-નિદુઓ નીતાઈ છે પેલા જળરૂપને એમાં પુરતો સ્વો છે સ્વો બીજું નિસિદ્ધાન એમાં સ્થુ છે અને પાણી તેમ જ સૂર્યના એમાં સ્પર્શ રૂક્ષો ॥ વનસ્પતિના ઉપકારોની આ કચલી તે અસીમ છે મનુષ્યસમજ આપણી ત્વ મદલ્ય કરે છે અને એના જાદવામાં કાર્મોલિક ગેસ (વાયુ) દે છે છે ફક્ત તમને ખબર છે કે એ કાર્મોલિક ગેસ લગામાં લગી બે સમસ્ત સંસારમા દેસાઈ નથી તે સમસ્ત મનુષ્યસૃષ્ટિ એક દિવસ સમસ્ત થઈ જાય. ફક્ત વનસ્પતિ જ્યત કાળન વાયુને લઈ લે છે અને એ જાદવામાં આપણી ત્વ છો ? છે મનુષ્ય પ્રાણુવાયુ મદલ્ય કરે છે અને વિચારુ છે કે છે પરંતુ વનસ્પતિ જ્યત મનુષ્યને દુદા ચાખી વિચારુ ન મદલ્ય કરે છે અને મદલ્ય વાયુ આપે છે

સાચે જ જીવનના અલિધનમાં જ જેણે જીવનનો આનંદ માન્યો છે તે જ જીવનનો સાચો, કળાકાર છે. પરોપકાર માટે જે એક ડગલું પણ આગળ વધ્યો નથી, તે પગ હોવા છતાં પણ છે માનવ હોવા છતાં પણ જેણે સારીય જિંદગીમાં એક પણ માણસનું રક્ષણ કર્યું નથી, એના કરતાં તો પેલા બાવળના કાટા શ્રેષ્ઠ છે કે જેના વડે ખેતરનું રક્ષણ તો કરી શકાય છે.

ખીજના રક્ષણ કાળે જે હાથ લખાવે છે તે જ ખીજઓ માટે પ્રિય પણ થાય છે એક ગરીબ ડોમીમાં હતી. એ ડોમીમાં એક નાનું-સરખું ઘર હતું. ગરીબોને તો ઝૂપડું પણ એ મહેલ છે જ્યાં સાજની વેળાએ આશ્રમ-વિશ્રામ એમને પ્રાપ્ત થાય છે એક દા'ડો રસોઈ કરતા અગ્નિ જરા તેજ થયો અને એની ઝૂપડીને આગ લાગી ગઈ બિચારી ગરીબ વૃદ્ધા આગ ઠારવા માટે લોહોને વિનતી કરવા લાગી સેડો માણસો એ રસ્તેથી પસાર થઈ રહ્યા હતા એક વિદ્યાર્થી તો આગનો પ્રકાશ જોઈ ત્યાં જ પુસ્તક ખોલી વાચવા લાગી ગયો ખીજ સજ્જનો પણ ત્યાંથી પસાર થઈ રહ્યા તેઓ સિગરેટના શોખીન હતા એમણે વિચાર્યું અહીં અગ્નિ છે ચાલોને, એકાદ સિગરેટ જ પેટાવી લઈએ એક-બે દિવાસળીની ખચત થશે કેઈ વ્યક્તિ વળી આવી જે ચહાની શોખીન હતી એણે વિચાર્યું આગ તેજ છે વળી બળતણ પણ ઘણું છે તેથી ચહા જલ્દી બની જશે એણે તો વૃદ્ધાના બળી રહેલા ઘરના દરવાજાને ચૂસે બનાવી ચહા બનાવવી શરૂ કરી પણ ચોથી વ્યક્તિ એક સજ્જન માણસ હતી. એના હૃદયમાં માનવતા છલોછલ ભરી હતી એણે પોતાના બેડીદારોને બોલાવ્યા અને આગની જ્વાલાઓને સહીને પણ આગ શમાવવામાં મદદ કરી

ઉપરના ચારેય જાતની વ્યક્તિઓ તમારી સામે છે એકે પુસ્તક વાચ્યું, ખીજએ સિગરેટ સળગાવી, ત્રીજએ ચહા બનાવી અને ચોથાએ ગરીબ વૃદ્ધાની ઝૂપડી બચાવી હવે તમે પેલી વૃદ્ધાને પૂછશો કે તને એ ચારેયમાંથી કોણ પ્રિય છે ? તો એ શું કહેશે ? પહેલા ત્રણના હૃદયમાં સહૃદયતા તથા સ્નેહાલાવ છે તેઓ તો ફક્ત પોતાના સ્વાર્થમાં જ રાચતા રહ્યા-મીમિત્ત રહ્યા પણ ચોથો તો દેહની દિવાલથી ઉપર ઊંચો તેથી એ પ્રિય બન્યો

આ જીવનની ખુશી-સુગંધ-સૌરભ જ બાકી રહેશે મૃત્યુ તો સૌને એક ને એક દિવસે તો સમાપ્ત કરી જ દેશે કાળક્રમે સ્મૃતિ પણ ધોવાઈ જાય છે પરંતુ દુનિયાના માનસ-પટલ પર તેમની જ સ્મૃતિ-રેખા ગેપ રહી જાય છે જેઓ દુનિયાના હિતમાં ડબક કરીને જાય છે દુનિયા પૈસાદારોને

યાદ કરતી નથી. તેમ નથી કરતી સત્તાધીશીને. ભારતના ઇતિહાસમાં મોટા-મોટા અમનેપતિઓ ઘણાં જ્યાં જેમનાં મહેસો અગ્રને સ્પર્શતા હતા, જેમના મહેસોમાં લક્ષ્મી વૃત્ત કરતી હતી એકેએ નોકરો જેમના કુકમની પ્રશિક્ષા કરતા બેસા રહેતા હતા પરંતુ જરા શોષો તે ખરા કે દુનિયાના કયા શૂણ્યમાં એમનું અધિભક્ષ છે ? કાનસ લઈને ફરી વળેલા તેમ વખતે એમનું નામોનિશાન નહીં મળી શકે

સત્તાસંપન્ન વ્યક્તિઓની જીવનચત્રા પણ સાગરની યાત્રા સમાન છે તેઓ આગળ વધતા જ્યાં પણ પહોંચતાં એમનાં ચરણચિન્હો પણ ભૂસાતાં જ્યાં જ્યાં પૃથ્વી ઉપર મોટા-મોટા ચક્રવર્તીઓ આવી જ્યાં જેઓ ગર્વ કરતા કે મારૂં એક બાણ સાથે વ્યક્તિઓને મોતનાં બોલે કુવચ્છરી શકે એ અગત્યન વાસુદેવ આજ્યા જે પોતાના સારમ ધનુર વડે પૃથ્વીને કંપતી દેતા મોટા-મોટા જળચાન ચોદા અને સેનાપતિઓ એના નામથી એવી રીતે કુદૃષ્ટિતા જેમ પવનના ઓઠથી પીપળાના પાંદડાં કંપી જાય છે પરંતુ તેઓ પાંચ વેગે દુનિયાની સામે આજ્યા તેમ જ દુનિયા પણ એમના જળ અને સત્તાની સામે ઝૂકી પણ ઘઈ પરંતુ એમની આંખો જથ્થાવાની સાથે જ દુનિયાએ પણ એમના બાણથી આંખો મીચી લીધી.

ઇતિહાસકારો ભલે એમના ઇતિહાસની કદીઓ શોધવા હરે પરંતુ જળ સાધારણ એમને કદી યાદ કરવો નથી. જનતા તે એમને જ યાદ કરે છે જેઓએ એના માટે કંઈક કર્યું છે જ્યાં હ નર વર્ગ પહેલાં પૂર્વ અગ્રમાં સમાઈ મેલિક પણ ઘણાં જ્યાં તેની પાસે આગમકારો કહે છે અવધુત સામ્રાજ્ય હતું સોનાનાં ભાવન કુચરા હતા દળશો નર-નારીઓ એમ ચરણની પૂજા ભેવા લેતા રહેતા ? બાલુથી એ નીકળતાં કે ખસાર થતાં ત્યાં જન્મ-જન્મના ચળોથી ચ ત્યુદના ભવનો દૂર જઈતા હતા.

બીજા બાણ એ / મગધ ભૂમિ પર અખ્યાતમ જગતના સુવં ભગવાન મહાવીર પણ આજ્યા. એમણે રાજ-પરિવારમાં જન્મ લીધો હતો એમના પિતા પણ વશ્યવી રાજા હતા એમના મામા ચલુતવના નાયક હતા. પણ શું આણે એમને એટલા માટે યાદ કરીએ છીએ કે તેઓ એક રાજકુમાર હતા ? જો જાદી મુધી જ એમનો વિકાસ સીમિત રહેલો હોત તે જનતા પેલા દળશો રાજકુમારોની જગમગ નુમાર વર્ધમાનને પણ ભૂલી ગઈ હોત. પણ ના એમણે ભોગ્યો નહીં ત્યાગ્યો રાહ લીધો હતો. તેઓ સંપના-પથે આગળ વધ્યા અને એ પથ પર આસતી વખતે એમણે જરીમ ભારતની એ

આગળી લગોટી પણ ન લીધી પરંતુ યાદ રાખજો, એ અપરિગ્રહના ઉપાસકની ઉપાસના માટે અર્ચનો ઇન્દ્ર પણ વિલાસ તણ ત્યા હાજર થતો હતો જ્યારે સમ્રાટ શ્રેણિક પાસે ઇન્દ્ર તો શુ સામાન્ય દેવ પણ હાજર થયો નહી હોય, જો કે એમના આધિપત્યમા સોનાના હુગરો હતા. આજે અહી હજાર વર્ષ પછી પણ ભગવાન મહાવીરને તમે યાદ કરો છો. દર વર્ષે વીસ લાખ જૈનો એમની જ્યોતિ ઊજવે છે પણ શુ કાઈએ સમ્રાટ શ્રેણિકની જ્યોતિ ઊજવી છે ? અહિંસાના અવતાર ભગવાન મહાવીરના મંદિરો તમને મળશે પણ સમ્રાટ શ્રેણિકનું મંદિર બનાવો એમને કાઈએ પૂન્યા હોય એવું સાબળવામા આવ્યું નથી

શુ તમે કદી વિચાર્યું હતું કે આનું રહસ્ય શુ છે ? દુનિયા શા માટે સમ્રાટો અને ચક્રવર્તીઓને વિસરી જાય છે ? અને એક સતનુ નામ રટે છે અને એના પ્રત્યે શ્રદ્ધાના પુષ્પો ચઢાવે છે ? એનું રહસ્ય છે, જેણે પોતાનું સમગ્ર જીવન જનતાની સેવામા અર્પી દીધું, કરોડો માણસોને હિત અને કલ્યાણનો માર્ગ બતાવ્યો અને બદલામા શુ લીધું ? તાબાની એક પાઈ પણ દુનિયા પાસેથી ન લીધી જનતા એના જ ચરણોમા શ્રદ્ધાથી નત મસ્તકે રહેશે

જેની પરહિત-વૃત્તિમા સ્વાર્થના કાલ્પની એક પણ કાળી રેખા નથી, દુનિયા એને જ હૃદય સમર્પિત કરે છે બીજો એક એવો છે જે થોડું લઈને સહસ્રગણ પાછું આપી દે છે, એને પણ સ્વાર્થી કહી શકાશે નહી. વૃક્ષ પૃથ્વીથી રસ લે છે, હવા પ્રકાશ અને પાણી પણ લે છે તેમ છતાં કાઈએ એને સ્વાર્થી કહ્યું નથી, કારણ એ જે લે છે, એના બદલા રૂપે સહસ્રગણ ફળ અને ફૂલ પ્રદાન કરે છે. મેઘને આજ સુધી કાઈએ સ્વાર્થી કહ્યો કે ગણ્યો નથી જો કે એ સાગરથી પાણી લે છે, તોપણ એ સ્વાર્થી નથી, કારણ ખારું જળ એ લે છે અને એને મધુર બનાવી જનતાને એ પાછું વાળે છે જે લઈને બદલામા પાછું વાળે છે એને સ્વાર્થી કહી શકાય નહી સતો પણ તમારી (અહસ્થો) પાસેથી ચાર રોટલા લે છે, એના બદલે તેઓ સત્યનો રાહ બતાવે છે એટલે એમને સ્વાર્થી કહી શકાય નહી.

જે કેવળ લેવાનું જ જાણે છે અને બદલામા કશું જ વાળતો નથી, અથવા વાળવાનું એના સ્વભાવમા નથી તો એ સત નો નથી જ પણ માનવ પણ નથી દેવું અને બદલામા કંઈ પણ ન લેતા દેતા રહેવું એ દેવોની સ્પત્તિ છે અને લેવું અને બદલામા કંઈ પણ દીધા વિના લેતા જ રહેવું

એ રાક્ષસોની સપત્તિ છે માણસ તો લે અને જેની વચ્ચે છેલ્લે છે એ કંઈક દે છે તો કંઈક લે પણ છે પણ જાનનો માણસ તો રક્ત સેવણ જ શીખ્યો છે દેવાની-આપવાની વાત આવે છે ત્યારે એ કહે છે જામણી પાસે છે ન શું ? જામે શું આપી શકીએ એમ છીએ ? જ્યાં કોઈ માનનાર આવે છે તો એ જાનમે એ જાંમુ સારે છે ત્યારે દેવદાસનાર જાંમુ ધારતો ફરે છે કમાણી ખસાસ થઈ ગઈ ખચો વધી ગયા ટેકસેનો જાર એટલે વધી ગયો છે કે જામે તો માથ પશુ જિનું કરી શકતા નથી પણ જામ કહેનારા સજ્જનો સિનેમા જોવા નથી જતા શું ? કમાણી ને ધટી ભજ અને ખચો વધી ભજ તો સિનેમા તો પહેલાં બંધ જવાં જોઈએ પણ નથી ફિલ્મ જાવી કે એમને તો પહેલાં દીકરી જોઈએ પછી બચેને પાંચની મજે કે દસની મેટર ફાઈવરનો ફા. ૨ નો માસિક ખચ જાંમે ચડતો નથી પણ કોઈ ગરીબને પાંચ રૂપિયા આપ્યા હોય તો સારી દુનિયાભરના ખચો જાને ટેકસ થાક જાવી ભજ છે

મુસાફરી કરવી હશે તો ફર્સ્ટ ક્લાસમાં જરોઈ અને બાક દિવસ અજાઢ સ્ટીટ રિજન કરાવશો. શું કોઈ થઈ ક્લાસમાં જોવાનું નથી ? જારે રાખ ફિલ્મ જાપુ હમેશાં ત્રીજા વર્ગમાં મુસાફરી કરતા હતા શું એમની પાસે ફર્સ્ટ ક્લાસમાં જવા-આવવા પૈસા નહોતા એકવાર કોઈએ એમને પૂછ્યું 'જાપુ તમે થઈ ક્લાસમાં શા માટે મુસાફરી કરો છો ? ભારતનો જતાજ માદશાહ ત્રીજા વર્ગમાં મુસાફરી કરે એ જામારા વાસ્તે શરમની વાત છે' જાપુએ શી જવાબ વળ્યો 'ખબર છે તમને ? તેઓએ કહ્યું હું ત્રીજા વર્ગ થઈ એટલા માટે મુસાફરી કરું છું કે એમાં વગ નથી ભારતની ગરીબ ભનતાને ત્રીજા વર્ગમાં પણ બોલા-જોશ જવું પડે છે હું તો એમનો સેવક છું ૧૯૪૮ અને સેક્રેટ ક્લાસમાં કેમ જોસી શકું ?

હા તો તમે ગાંધીજીના ચીસે આમવા ચાલતા હો તો ફર્સ્ટ ક્લાસમાં ન જોસનાં થા ક્લાસમાં મુસાફરી કરી શકો છો અને એમ કરવાથી જમણે પૈસો કોઈ ગરીબને આપો તો કેવું સારું ! મારી બહેનેને કદીલ કે તમે રેસમી અને જોબોટની સાડીઓ પહેજો છો. શરીર તો સારાં કપડાંથી પણ ઢાંકી શકાય છે પછી રેસમ પહેરોને જીવ-જીવાનું પાપ મા મરે ખરીદો છો !

તમે સારાં કપડાં પહેરતાં મીખો તેથી ગરીબ ભારતના આમોઘોતને પ્રેમસાદન ખજોશો જામ કરવાથી તમે તમારી / અનાથ અને ગરીબ બહેનેને રાખ અને રાંધી મેજાવામાં સહાયક થઈ શકો છો અને તેથી જાતો પૈસો

તમે ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને મદદ કરવામા વાપરો તો તમને બમણો લાભ મળશે પહેલો લાભ એ થશે કે જીવનમા સાદાઈ અને અપંગિત્રલ આવશે અને બીજો એ કે તમે ગરીબ ભારતની મેવા કરી શકશો આ મેવાના ક્ષેત્રે તમે જેમ-જેમ આગળ વધરો તેમ તેમ તમને જીવનની સાચી મધુરતા મળતી જશે તમે આજ પર્યાંત ગગનો આનંદ લીધો છે પણ હવે ત્યાગનો પણ આનંદ લેતા શીખો

રસગુલ્લાનો આનંદ તમે ઘણી વખત લીધો છે હવે આવો આનંદ લ્યો કે તમે પોતે ભૂખ્યા છો અને તમારી સામે ભાણુ આવ્યું કે બરાબર તે જ વખતે ત્રણ દિવસનો ભૂખ્યો કાઈ હાથ પસારો તમારો સામે આવીને ઊભો રહે તમારો આત્મા એના કરુણા-સ્વરને પીછાને અને ભાણુ આપું તમે એ ભૂખ્યાને આપી દો તો એમા પણ એક સાર્વત્રિક આનંદ છે. ચોપાટીનો સ્વાદ માણુનારા શુ એક દિવસ આ સ્વાદ પણ લેશે ખરા?

તમારા જીવનની સુવાસ અને સેવાથી કાઈ વ્યક્તિની આખોમા કૃતજ્ઞતાના આંસુ ઊભરાઈ આવે તો હું માનુ છું કે એની આખોના એ મોતી, પેલા મોતીઓ કરતા પણ વધુ કિંમતી હશે કે જે તમે પાચ કે દશ હજાર આપી ઝવેરી બજારમાથી ખરીદી લાવો છો અને તેનો હાર ગળે પહેરી ગૌરવમિશ્રિત આનંદનો અનુભવ કરો શકો છો

સ્વીડનની વાત છે ત્યાંના સમ્રાટની બહેનનું નામ રાજકુમારી યુજિની હતું એના હૃદયમા એટલી બધી દયા હતી કે રોગીઓને જોઈ એના હૃદયમા કરુણા ઊભરાઈ આવતી આ કરુણાથી પ્રેરિત થઈ રાજકુમારી યુજિનીએ પોતાના હીરા અને મોતીના આભુપણો વેચી એક ઘણી મોટી હોસ્પિટલ બનાવી હતી આ હોસ્પિટલમા મુશ્કેલીના સમસ્ત સાધનો ઉપલબ્ધ હતા. આટલાથી રાજકુમારીને સંતોષ ન થતા એ પોતે હોસ્પિટલ જતી અને પોતાના હાથે રોગીઓની સેવા કરતી બીજી નર્સો કહેતી, “તમે સ્વીડનના રાજકુમારી છો સેવાનું કામ તમારું નહીં, અમારું છે” રાજકુમારી જવાબ વાળતી “આ પરિચર્યામા મને સેવાનો એટલો આનંદ મળે છે કે તમે એ બાજુ શકશો નહો સેવાનો આનંદ પૈસા આપીને મેળવી શકાતો નથી એ તો સ્વ-હાથે વડે કરીને જ લઈ-મેળવી શકાય છે.”

એક વાર એની હોસ્પિટલમા એક કોઠના રોગથી પીડાતો માણસ આવ્યો બધા એનાથી બચવા માગતા હતા રાજકુમારીને બજાર પડી તો એ પોતે એ કોઠી માણસની પાસે પહોંચી ગઈ અને બોલી “ભાઈ, કેટલા દિવસથી આ રોગથી તમે પીડાઓ છો?” એ દર્દથી પીડાતો બોલ્યો-

માતાજી ૭ વર્ષ થઈ ગયાં. આ વખતે જીભારીએ ધર માલુ છે. બેભાનમાં પીઢ થાય છે. લેહી અને પડુ ઝરે છે. ઠોઠ પલ પાસે ફરકવા મલતુ નથી હવે તો કમવાન બોલાવી લે તો જ સારુ છે. રાજકુમારીની આંખોમાં આંસુ આવી ગયાં એવું કશું લાઈ જણાય નહીં. આ પવિત્ર કાચ હું કરીશ. રાજકુમારીએ પાણી ચરમ કમુ અને પોતાના હાથે શેરોના ધાવે ધોયા હતા જમાવી નવા પાટા બાંધી દીવા નોકરની ખસે ઘોડા ફળ મગાવ્યાં અને શેરીને ખવડાવ્યાં સાત મહિના મુધી આ કમ ચાલ્યો. ફરશજ રાજકુમારી આવતી શેરીને નવજવતી, ધાવેને પોતાના હાથે ધોતી અને નવા પાટો બાંધી દેતી. એક એવો દિવસ આવ્યો કે રાજકુમારીની સેવા સંજી થઈ અને શેરી સ્વરથ-સામે થઈ ગયો. જે નિવે અને જવાતી ન આપી અને એ જરા સાગ્યો ત્યારે રાજકુમારીને કશું

તમે મારી અપર માતા છે એક માતા પલુ બાળકની અટલી સેવા નહીં કરે નેટલી કે તમે રાજકુમારી હોવા છતાં મારી સેવા કરી છે તમારી સેવા અને મમતાએ જ રાજ મટાડ્યો છે તમારી પરિચીને આ માનવું હવે જીવનની છત્રી ધરીઓમાં પલુ લઈ નહીં શકે” અને એવો ચરણ સ્પર્શ કરતાં એની આંખોમાં આંસુનાં મોટાં-મોટાં બિંદુઓ નીતરી રહ્યાં.

આ જોઈ રાજકુમારી ભોલી લાઈ આ હૃદયપ્રસન્ન નિર્મલમાં મેં હીરા ને મોતીનાં આશુપલ્લે આખો છે આજે તે મોતી બ્રમી નીકળ્યાં છે તમારા નખેનાં મોતી પામી હું આગે ધન્ય જની થઈ છું.”

સાચુ પૂછે તો આજ જીવનની કળા છે આંધુઓનાં મોતીઓથી મધુસને તેજાવ છે જેનું મૂલ્ય દુનિયાને ખાતે જેનું નામ નિહવા પર આગતાં જ સંજીવનદારની આંખો મોતીઓની બેટ ચલાવે એ જ જીવનનો સાચો કળાકાર છે નહીંતર જેના મૂલ્ય પર લોકો કહેવા લાગે સારુ કશું, આગે સારાપે આમને રાજ ગયો તો સમજવું જોઈએ કે એવું જીવન દિવાળાવા જેવું છે.

એક વખત એક રીકને ત્યાં પુત્રજન્મ થયો રીકનું ધર ને કુમારને જન્મ, અને તેમણે પાછાં એ નચરરીક રથા લોહ દૂર-દૂરથી વધામણી દેવા આવવા લાગ્યા. રીકને તો આ વધાવધાનું સત્તાન હતું એમના હાલમાં હરખ મા તો નહોતો. તેઓ પલુ આગળ વધી-વધીને લોકોનું સ્વાગત કરી રથા દવા સોના મોં પર મહાકાટ હતો પલુ પેનું નવજાત બાળક રડી રહ્યું હતું એના રુદનનો અવાજ પડેશમાં રહેતા રીખલાદીજના અને પડખો તેઓ પલુ આગળ અને સીધા બાળકની પાસે જઈને બોલ્યા આજે

તારો જન્મોત્સવ ઉજવવા દૂર-દૂરથી લોકો આવી રહ્યા છે સૌ હસે છે અને તુ રડી રહ્યો છે કોઈ ચિતાની વાત નથી પણ તુ તારી જિંદગી એવી બનાવજે કે જ્યારે તુ સસારથી વિદાય લે ત્યારે તુ હસતો રહેજે અને દુનિયા રોતી રહે ” બસ, આજ તો જિંદગી છે.

હસવું એ જ તો જિંદગીની જિદ્દાદિદી, મર્દાનગી છે રડતા અને મડદાની જેમ જીવવું એ પણ શું કોઈ જિંદગી છે ? પણ યાદ રાખજો, સુખના મહેલોમા રહેતા ચહેરાઓ પર મલકાટ રહે, એમા કશો ચમત્કાર નથી પણ વિપત્તિની લયાનક ધડીઓમા જ્યારે દુખની અધારી રાતમા કષ્ટોની વીજળીના કડકડાટ થઈ રહ્યા હોય ત્યારે-તેવા વખતે પણ તમારા મો પરનો મલકાટ જાય નહી-જવો જોઈએ નહી, એનું તમે સદૈવ બ્યાન રાખજો વળી એક વાત એ પણ છે કે પોતાના સુખમા તો હરકોઈ હસી શકે છે પણ ખીજની સેવા કરતી વેળા મુસીબતો આવી પડે, વિપત્તિઓના તોફાનો આવે તો પણ તમારો મલકાટ-રિમત કાયમ રહેવો જોઈએ તમારે પેલા ગુલામની જેમ સદા ખીલ્યા રહેવું જોઈએ, જે પથ્થરની સાથે અથડાતાં પણ પોતાની સુગંધ આપતું રહે

એક વાર થોડા ગુલામ પીસાઈ-દળાઈ રહ્યા હતા ઈત્રિવાળો એમને ખરખમા ખાડી રહ્યો હતો ફૂલની કળી તો શું પણ એનો આજુએ અજુ-ખડાતો જઈ રહ્યો હતો અને સાથે જ પોતાને મૃતપ્રાય કરનારને પણ એ સુગંધિત કરી રહ્યું હતું એ જ વખતે એક દાર્શનિક તે બાજુથી પસાર થયો એણે પૂછ્યું “રે મોહક પુષ્પ તારું જીવન તો સુવાસિત જીવન છે, પછી તારા થકી એવો તે શો અપરાધ થયો છે કે તુ નિર્દય શિક્ષા તજે પીસાઈ રહ્યો છે ? ” એમાના પૈકી થોડાક ફૂલો બોલ્યા .

“અમારો તો શો અપરાધ, અમે તો દુનિયાને ખુશી આપવા આવ્યા છીએ પણ અમારો અપરાધ હતો કે અમે હમી પડ્યા અને દુનિયા અમારીએ હસીને જોઈ ન શકી દુનિયા ખીજની આખોમા આસુ જોઈ શકે છે પણ ખીજના આખોની હસી એ જોઈ શકતી નથી દુનિયા દુખીઓને જોઈ એમના પ્રત્યે દયા લાવી શકે છે પણ સુખીને જોઈ એ ઈર્ષ્યા કરવા લાગે છે ” એમાના વળી ખીજ ફૂલો બોલ્યા ‘હે મનુ-પુત્ર, અહી મળતી પીડાથી અમને તો કિચિત માત્ર પણ દરદનો અનુભવ થતો નથી કારણ અમે જાણીએ છીએ કે અમારું આ દુખ ખીજઓ માટે છે ખીજઓ માટે પોતાને મીઠાવી દેવામા અમને દુખ થશે નહી અમારું જીવન સૌરભ-સુગંધ લુટાવવા માટે જ છે. રે માનવ, અમારી જિંદગીથી તો તમે કોઈ

શીખ્યા નહીં પણ જો મોતથી કંઈ શીખશે તો આ મોત પશુ વિગત વરસન બનશે.” આ વિશાળ હૃદયની પરિત્ર પ્રેરણા છે પરંતુ તે પોતાને જિંદગી ને હસતા રહે છે મોતની છેલ્લી ધડી સુધી એમના મોં પર સ્મિત ફરતુ રહે છે એ જ તો હૃદયની સુવાસ છે અને એ સુવાસ એમના મુઠું પછી પણ જનતાની હૃદય-પટલ પર રહી એમની સ્મૃતિને સજીવ રાખે છે.

એક બીજી વાત છે 'બીજાને કરવામાં આવેલી જાણી પ્રકારાન્તરે સ્વ ઉપકાર છે આજે જો આપણે બીજાને કામ આવીશું કાલે એ આપણા કામે આવશે તમે કંઈક મેળવશું છે અને તમારી પાસે અમર અભાવથી પીડાએશે કંઈ કામ પસાર છે ત્યારે એના દુઃખમાં જો તમે સહયોગી બને છે તો કાલે એ પણ તમારા સહયોગી બનશે. કારણ જીવન એ માલવે ફરતો હાથડે છે કમ-સિદ્ધાંત ઉપર વિશ્વાસ ધરાવનાર કદી પોતાને સદા માટે સંપત્તિનો સ્વામી માની શકતો નથી. ક્યારેક પાસે બ કાંઈ રહે છે આજનો ધનકુબેર કાલે ગરીબ બિખારી બની શકે અને આજનો ગરીબ બિખારી, ધેર-ધેર રોટલાના બે કકડા માટે કામ લખાવનારનું પણ ભાગ ભાગી શકે છે અને તેઓ નમરના ધનવાનોની મેલોમાં આવી શકે છે આવા ધણા પ્રસંગો સાંભળ્યા છે એટલું જ નહીં નિજા જોવામાં પણ આવ્યા છે કે એક વિશે જોઈએ સ્વ રૂપિયામાં નોકરી કરતા હતા તેઓ લાભોના સોદા કરનારા બની ગયા.

હા તો બીજાની મુસીબતોમાં તમે જો ભાગ પાડ્યો છે એમનાં આશુ લજ્જા છે તો તમારી પરિસ્થિતિ અમરતા અને તેમનામાં માનવતાનો દીવો પ્રગટેલો હશે તો તેઓ તમારા કામમાં પણ આવશે જ.

ખેત પોતે ફેટશે ચતુર છે એ ગામડામાં વસે છે એનામાં ઈશ્વરશ્રી-સમ્યક્ વનો અભાવ છે તેમ છતાં ગામડાવાળાઓએ સહેલા પાસેથી કંઈક શીખવાનું છે તેમ સહેલીઓએ પણ ગામડાવાળાઓ પાસેથી કંઈક શીખવાનું-લેવાનું છે સહેરની સહાઈ અને વ્યવસ્થા ગામડાએ શીખવાની છે તો સહેરીઓએ ગામડાની સેવા, સહાયતા અને નિષ્કપટપણ શીખવાની જરૂર છે.

હું ગામડામાં રહ્યા ખેતની કુશળતાની વાત કરી રહ્યો હતો. એના ધરમાં દરમ્યાન પાણનાજ આવે છે ભૂમિ-પુત્ર ભૂમાતાની સેવા કરી જાણમાં માનવતા સ્વચ્છ મેળવે છે પણ જો કંઈ મેળવે છે નહીં એ આઈ નો નથી. એનો થોડો ભાગ પાડો પૂરીને આપી દે છે પૂરીના પેટાળ પર

વિખરેલા થોડાક દાણાના બદલામાં સહસ્રગણા થઈને એને મળે છે આ જ આપણી સેવા અને સમર્પણનું પ્રતિક્ષણ છે

તમે પુરુષોત્તમ પાર્શ્વનાથ પ્રભુના જીવનથી સારી રીતે પરિચિત છો. કમઃ એનો હરીફ હતો એ હમેશા એમનો વિરોધી બનીતે જ સામે આવ્યો. વારાણસી એ દિવસોમાં કમઃ સમા તાપસોનું તપ-કેન્દ્ર હતું પણ એમની અજ્ઞાન સાધનામાં દેહદંડની પ્રધાનતા હતી હિંસા-જન્ય પ્રવૃત્તિઓની પણ તેટલી પ્રધાનતા હતી પાર્શ્વનાથ ભગવાન ઉગ્ર કષ્ટ પ્રદર્શન દ્વારા જનતાને આકર્ષતા ભૂલેલા રાહદારોએને સત્ય પથ ભણી દોરવા નીકળી પડ્યા. વારાણસીની બહાર તપ કરતા કમઠની પાસે તેઓ ગયા એની સાધનાને આત્મ-લક્ષ્યથી વિપરીત દર્શાવતા તેઓ બોલ્યા “હે ભોળા સોધક, તમે જે તપ કરી રહ્યા છો તે તો અન્ય પ્રાણીઓ માટે ઉત્પીડનનું કારણ બની રહ્યું છે. તમારી આ ધૂણીની લપેટમાં સર્પ અને સર્પિણી શેકાઈ રહ્યાં છે”

ન્યારે બળતા કાળ-લાકડાને ચીરવામાં આવ્યું તો અર્ધ-દગ્ધ-સર્પ-સર્પિણી બકાર નીકળ્યા પાર્શ્વકુમારે એમને નવકાર મત્ર સંભળાવ્યા. સર્પ-સર્પિણી ત્યાંથી મરી ધરણેન્દ્ર અને પદ્માવતીના રૂપમાં રત્નગર્ભાભિમા જિપન્ન થાય છે, ક્ષુદ્ર જીવો ઉપર પ્રભુનો આ ઉપકાર હતો પણ આ ઉપકાર વૃત્તિ જ એક દિવસે એમના માટે પ્રત્યુપકારમાં બદલાઈ ગઈ પાર્શ્વનાથ ભગવાન આત્મા-સાધન માટે મુનીન્દ્ર બની વનમાં ન્યારે ધ્યાનમ્થ ઊભા હતા ત્યારે અસુર કમઠે પોતાના વૈરનો બદલો લેવા માટે પ્રભુને જલમગ્ન કરી દેવા સારું પ્રત્યયકારી વૃષ્ટિ કરી હતી એ જલ-પ્રવાહ-પ્રભુના ગળાથી પણ ઉપર આવી ગયો હતો કે તે જ વખતે ધરણેન્દ્ર અને પદ્માવતી સર્પ-સર્પિણી રૂપે આવી છત્ર બની એમનું રક્ષણ કર્યું પ્રભુએ એમનું રક્ષણ કર્યું તો તેઓ પણ નાગ રૂપે જ પ્રભુના રક્ષણ કાળે ક્ષેડી આવ્યા હતા

આ છે ઉપકાર અને પ્રત્યુપકારની કથની, આજનો ઉપકાર આપણા માટે જ પ્રત્યુપકાર રૂપે ક્યારે કઈ બંને આપણું રક્ષણ કરવા આવી જશે એ કહી શકાતું નથી કાઈ પણ પ્રકારે તમે જીવનમાં પરાંપકારને આશ્રય આપશો તો જીવનનો રોટલો મધુરો બની જશે તમે જાણો છો કે મીઠા વિના રોટલો મીઠો લાગતો નથી તેથી જ મધ્ય-ભારત વગેરે પ્રદેશોમાં રસોઈ કરતા પહેલાં લોટમાં મીઠું નાખવાની પ્રથા છે આપણી બહેનો આ કળામાં નિપૂણ છે ઘણા બધા લોટમાં થોડુંક મીઠું પડે છે તો રોટલાનો સ્વાદ વધી જાય છે, તેમ આપણા ઢગલાબધ સ્વાર્થના લોટ-આટામાં જો પરમાર્થનું ચપટીભર મીઠું પડે જાય તો સ્વાર્થનો રોટલો મીઠો બની જશે.

આજનો માણસ સેવા અને પરાપક્ષર શક્તિને બૂલી ગયો છે. જાણે કે એ ક્યા જ મની વાત હોય એને તો પોતાના મતલબની વાતે શરૂ છે. પરંતુ કામને કામ નહીં પણ દરામ માને છે એ તો સ્વાર્થ ક્ષણે જ દેખાયે. જઈ રહ્યો છે પાકા ફળને નેત્ર નેમ પછી દોડે છે તેરી જ રીતે માણસ પૈસા તરફ દોટ લગાવી રહ્યો છે. આ પૈસાની દોટ પાછળ એણે પોતાની માનવતા પણ વેચી દીધી છે. પોતાની પારિવારિક જવાબદારીઓને એણે પરિવાર ક્યો છે એટલે આજે મનુષ્યને મનુષ્ય કરતાં પણ જરા પૈસો વધુ પ્રિય છે.

શરૂ થયેલો, પૈસાના પ્રેમ ભાઈને ભાઈનો શત્રુ જન્મીયો. ખીર મેળે પોતાના સિંહ શાહજહાનને કારાગરમાં ધકેલ્યો. ભાઈઓની હત્યા કરી એને તમે પૂછો કે આવો ગુલમ શા માટે રહ્યો? શુ તારી પાસે ખાવા-પીવાનું કંઈ આવડું હતું? એની પાસે આ મરિ હા તો જવાબ નહીં હોય. અને કદાચ એ કહી પણ કે તો દુનિયા એના કથનનો સ્વીકાર કરી રાકશે નહીં એ શાહજહાન હોતો. એને સમસ્ત ચળવી વેઠાવે પ્રાપ્ત કર્યાં. ખાવા-પીવાની વાત તો શુ આશાના સાક્ષી મહેમો પણ એને સારુ ખુશ્ખા હશે, તેમ છતાં એની સ્વાશુભિક્ષે વિરામ ન લીધો અને પિતાને કારાવાસની મટકીમાં ધકેલી દીધો. શુઆ અને હાથ જેવાં વીર ભાઈઓને પણ-અવરોધક માની દોડે દઈને એમને મરાચી નામે છે સાચું છે કે સ્વાર્થ માણસ પોતાના સ્વાર્થ માટે ક્યો અતાચાર નથી કરતો? એક કિંદી કવિએ કહ્યું છે

હૈ સ્વાર્થ તેરી ધૂણતામે વાળુગન શબ્દ કિયે
 ટુપકર્મે હૈ કે કૌનસે સો ના કિયે તેરે કિયે।

તેરી પરાયનતા ચરાચર વિશ્વ મેં છા રહી;

ઉપકાર કરના સ્વાર્થ વિન યહ બુદ્ધિ તો જાતો રહી ॥

કવિ કેટલું માર્મિક કહી ગયો છે ! સ્વાર્થને ઉપાલભ દેતા કહે છે : સ્વાર્થે આપણા સ્નેહો-સખધીજનોમા વૈર અને વિદ્રેપની ખાઈ ઊભી કરી દીધી છે. પહેલા તો તેઓ એક બીજાને જોયા વિના જીવવું પણ અસંભવિત માનતા, હવે તેઓ સ્વાર્થમા ભગ પડના એક બીજાનું મો જોવામાં પણ પાપ માને છે આ સંસારના સખધો અને સગપણો સ્વાર્થના દોરા વડે બંધાયેલા છે સ્વાર્થનો દોરો કાચા સૂતરના દોરા કરતા પણ વધુ કાચો હોય છે જ્યાં સુધી માર્ગસના સ્વાર્થને પોપણ મળતું રહેશે, ત્યાં સુધી એ બીજાની સેવા પણ કરતો રહેશે એને પોતાના આરાધ્ય માની પૂજા પણ કરશે પણ સ્વાર્થની સમાપ્તિની સાથે જ એક ક્ષણમા એટલા દૂર જઈ પડશે જાણે કે કોઈ જાતની આપસમા ઓળખાણ જ ન હોય તમે જાણો છો કે મકાનના થાભલા (લાકડાના થાભલા) જ્યાં સુધી ઉપરની મંજિલોનો ભાર સહન કરવાની ક્ષમતા ધરાવે છે, ત્યાં સુધી મકાનમાલિક એમની સુરક્ષા સારું ચિંતા રાખતો રહે છે સાફ-સફાઈ પણ કરે છે અને દિવાળીના તહેવારે તેલ ને વાર્નિશ પણ લગાડે છે પણ જે ક્ષણે એ સ્તંભ (થાભલો) ભાર સહન કરવાનો ઈન્કાર કરશે-અર્થાત્ જીણું બનશે ત્યારે એની શી ગિથિતિ થાય છે ? પછી એને કાણુ તેલ અને વાર્નિશ લગાડશે ! તેલ ને વાર્નિશના દિવસો તો ગયા પણ હવે તો એના ટૂકડે ટૂકડા કરી ચૂકામા જ હોમશે પછી તો અગ્નિની જવાલામા એમનું અસ્તિત્વ જ બૂસાઈ જશે કારણુ કે એની પ્રીતિ પણ સ્વાર્થના દોરા વડે બંધાયેલી હતી

સ્વાર્થ-પ્રેમ હમેશા સાથ આપે એવું પણ બનતું નથી આપણને શક-કપટી મનુષ્યો પસંદ નથી પણ કપટ પસંદ છે કારણુ બદમાશ આદમી તો ધન લઈ જાય છે જ્યારે લુચ્ચાઈ તો બીજાનું ધન અપહરણ કરી લઈ આવે છે હા, તો સ્વાર્થી સદા 'સારા'થી પ્રેમ કરતો નથી, એ તો સ્વાર્થને જ પ્રેમ કરે છે સ્વાર્થની પ્રીતિ અદ્ય-આયુ લઈને આવે છે

એક વખત કુતરાઓની કોન્કરન્સ મળી કૂતરા-સમાજના વિકાસ અને ઉજ્જવલ ભાવિ માટે ચર્ચા-વિચારણા શરૂ થઈ એક સંજ્ઞન કૂતરાએ ઠરાવ રજૂ કર્યો “આપણો સમાજ પરસ્પર લડવા માટે બહુ બદનામ થયો છે આપણે આપસમા લડીએ છીએ નાનાશા રોટલાના બટકા માટે આપણે અનૂની બની લડી પડીએ છીએ, આ કેટલી ખરાબ વાત છે ? આજે પ્રેમ અને ભ્રાતૃ-

કવનો મુખે માનવસામાજિક વિશ્વ-પ્રેમ નજીક પહોંચી રહ્યો છે. કવન પાકી ગયો છે કે હવે આપણે આપણું કલક પોઈ નાખીએ. વિશ્વ-પ્રેમની વાન જલુ ફરતી છે પરંતુ આજનાં આજ નવિતિ-પ્રેમને તો આપણીએ જ તેથી બંને એવો દરેક કરીએ હોએ કે “કુર્વા પણ પ્રધોક્ષનો સ્થાને કેમ ન આવે પણ આપણે કદી ભરણ નહીં” સૌએ એક સ્વરે દરખાને બનું મોહન આપણું

બનુમોહનનો સ્વર હલુ કુછ રહ્યો હતો કે આઠાસર્થ હાવી થામનીની સાંચમાંથી દૂરીને હામમાંથી હાડી નીચે જાયો. કમ્પાને બોતા જ સૌ એવા ઉપર કાપી પડ્યા અને પછો તો એને જ મેળવવા મારે થઈને પરસ્પર કાપવા લાગ્યા. દરેકની મૂળ હલુ પૂરી થઈ નહોતી કે એનો મોતનો વંદ વાગી ગયો. એટલે સ્વાર્થના હોતમાં એક પણ દરેક જીવિત તરી રહ્યો નથી. દરેકની સાથે હલુ સુકાઈ નહીં હોત કે દરેકનીમાંથી હલુ દરેકને હાથે જ એનું મૂલ્ય થઈ જાય.

એમ તો માનવી આઆતમની કીમતી જાણ મારે છે પણ આ એવ નાન્ય-સા સ્વાર્થને હાનિ પહોંચી કે એ જાણી જાય છે પોતાના નાન્યક સ્વાર્થના રક્ષણ માટે બીજાના મોઢામાં મોઢા ઢિલતે કચરી નાખવા એ તેમને થઈ જાય છે આ મનવજની મુદ્દ મુદ્દિ છે જે એને પોતાના દેહની રિવાસેથી ઉપર કાઢવા દેતી નથી પોતા મારે એ હમણે રૂપિયા ખર્ચ કરી શકે છે પણ બીજા સારુ એ રૂપિયા ખર્ચ કરવા મારે એનો દેહભુક્ષિ આપણે આપણી નથી. પણ થાક રાખણે કે પોતાના સ્વાર્થ આતર ખર્ચ કરવામાં આવેલા હમણે રૂપિયા નષ્ટ થવા મારે છે અમારે ગરીબનાં હિતાઈ ખર્ચેલા એ રૂપિયા બેતરમાં વીએરેલા-વાવેલા સંખ્યાન છે જે એક રિક્તે હમણે મલુ પ્રતિજ્ઞા થઈને આવશે.

એક મોટર કાર્ડવર છે મોટરના રક્ષણની જવાબદારી એની છે. જે એ દેવળ પોતાની મોટરની મુરખાની જ ચિંતા કરે અને સડા પર જ પથ્થર થનારા એના પ્રણેની ચિંતા ન કરે તો શું એની મોટર પણ મુરખિત રહેશે ખરી? કેટલા આકરમાંતો થશે કેટલાના પ્રણે આત્મા જશે?

આપણે આપણી જીવનશૈલી મોટરની મુરખા કરીએ એની જવાબદારી આપણા ઉપર છે જીવન મેળવ્યું છે તો એ નષ્ટ કરવા મારે નથી પણ સ્વાર્થ-સાથે એ જોવાની જવાબદારી પણ આપણા ઉપર આવી પડે છે કે આપણી આ જીવનશૈલી મોટરના વેગમાં સ્વાર્થમાં પડાએ હોળ મોઈ

કચ્છાઈ ન જાય જેને ફક્ત પોતાના હિતોની જ ચિંતા છે, તે જઘન્ય સ્વાર્થી છે બીજો છે જે પોતાના હિતની સાથે-સાથે બીજાના હિતનો પણ કાઈક ખ્યાલ રાખે છે તેને મધ્યમ પ્રકૃતિનો માણસ કહી શકાય પરંતુ બીજા માટે પોતાના હિતોનું બલિદાન કરે તે તો મહાપુરુષ જ છે.

અથવા એમ પણ કહી શકાય કે જેટલું લે છે તેટલું પાછું પણ વાળી દે છે, તે સાધારણ ભદ્ર પુરુષ છે જેટલું લે તેના કરતા વધુ વાળી આપે એ વિશિષ્ટ પુરુષ છે, પરંતુ જેણે પોતાની સમગ્ર જિંદગી પરાર્થ કાળે સમર્પી દીધી છે તે અસાધારણ મહાપુરુષ છે તે તીર્થ કર દેવોનો મહાન આત્મા છે, જેનું સમગ્ર જીવન લોક-કલ્યાણ અર્થે છે અનતાનંત આત્માઓને અધારેથી પ્રકાશ ભણી દોરી લઈ જવા માટે જ એમનું જીવન છે પરંતુ આ ત્રણેયથી જુદો એક પ્રકાર બાકી રહી જાય છે ફક્ત લેવાનું જ નાણું છે પણ બદલાતો કઈ દેવા માગતો નથી લેવાની કાઈ સીમા માનીતે એ આલસો નથી.

માણસ મોટામાં મોટી હિસા સ્વાર્થથી પ્રેરાઈતો જ તો કરે છે. માનવીની સ્વાર્થબુદ્ધિ જ્યારે એનો વિવેક-દીપ બોલવે છે ત્યારે જ તો એ હિસા માટે પ્રેરિત થાય છે ચીના લોકો કમોરેટ નામનું પક્ષી પાળે છે. આ પખી લગભગ બગલા જેવું હોય છે, એનો ઉપયોગ તેઓ માછલા પકડવા માટે કરે છે પરંતુ તે પોતે એક પણ માછલું ખાઈ ન જાય એ માટે એના ગળામાં એક ગોળી ફસાવી દે છે જુઓ, કેટલી સ્વાર્થીલી બુદ્ધિ છે માણસની ! તેની પાસેથી બીજો કાઈ કશું લઈ ન શકે તે માટે કેટલી સાવધાની રાખે છે !

ક્ષણિક સ્વાર્થ માટે માણસે હિસાની પ્રક્રિયાને કેવું વિશાળ રૂપ આપ્યું છે ? મોટા-મોટા કસાઈ-ખાનાઓ માનવીની સ્વાર્થવૃત્તિની વાતો કહી રહ્યા છે અદ્વ એવા સ્વાર્થ ખાતર એણે ચીખતા-બરાડા પાડતા પશુઓની કબર પોતાના પેટમાં નિર્માણ કરી છે.

ચિકાગોમાં કસાઈખાનું છે જ્યાં દરરોજ સવારથી લઈને સાંજ સુધી અવિરત પશુઓની કતલ થયા કરે છે એ પશુઓની કતલથી લોહીની નદીઓ વહી રહી છે એ એક જ કસાઈખાનામાં અઢારસો મજૂરો પ્રતિદિન કામ કરે છે આ તો થઈ વિદેશની વાત પણ ભારતની જ વાત હતો ભગવાન મહાવીર અને મહાત્મા શુદ્ધ જેવા અહિસાના પેગંબરો અહીં થઈ ગયા મહાત્મા ગાંધીએ અહિસાનો સંદેશ અંદી આપ્યો જે ભાગીય સરકાર વિશાળ મન ઉપરથી અહિસાનો ઉદ્દેશ્ય કરે છે તે જ ભારત સરકાર સુબઈ

મદાસ કચકતા દિલ્હી જેવા ભારતનાં પ્રમુખ નગરોમાં કરોડો રૂપિયા ખર્ચે વિશાળ કસાઈખાનાં નિર્માણ કરી રહી છે. જુ. ગ્રા. પશુઓના આગમ માટે છે ? ના. નહીં. વ્હેણામાં વ્હેણા વધુમાં વધુ સંખ્યામાં પશુઓની કચકત એ આ નિર્માણ પાળળો છે તેમ છે.

અદિસાની જુમિ ભારતમાં મત્સ્યોલોગને પ્રીત્સદન મળી રહ્યું છે. કસાઈખાનાં વધી રહ્યાં છે. આપડી અદિસા દેરી નુપચાપ આસુ વધતી રહી છે એના આશ્ચર્ય કોણ લુહો ? ખાલ ઉપરાંત દેશનેબેશ વસ્તુએ માટે પણ બહુ મિલકત આપ છે. ગ્રા. ચીકણા ચમકતા ચામડાના પટા અને જૂટ-જાંઘાં મદ્ય દિશાથી જ તેવાર થયેલાં છે એ નિશ્ચિત છે કે આમદની જે વસ્તુ જેટલી વધુ મુદ્યાવન અને ચમકીલી હશે એના નિર્માણમાં એટલી જ વધુ દિશા થઈ હશે.

સ નમાં એકવાર એક વર્ષમાં ૭ લાખ પશુઓનું ચામડું વેચાતું હતું એના શુ ઉપયોગ થયો હતો ખબર છે તમને ? એના વડે ચામડાની એટલા જૂટો ચ તો વગેરે બનાવવામાં આવ્યા હતા. મનને જાનક પત્ર નારી વસ્તુએ માટે ૭ લાખ પશુઓની ચિકાશો જેટલી મમવેધી જતી હશે ? પરંતુ સ્વાર્થી મનુષ્યો પાસે એ કરુણ ચિકાશો સાંભળવા કાન નથી હલકા મનેદર ત્ત માટે થઈને અનેક પશુઓના પ્રાણુ વીધી દેવામાં આવે છે. કપારેક એમની પૂછડી કાપી નાખવામાં આવે છે. જેટલાક આદમીએને કાપેલી પૂછડીચળાં પણ પસદ હોય છે એટલા માટે ગાય બચવા દેવાતું પૂછડું કાપી નાખવામાં આવે છે. પૂછડું કાપતાંની સાથે જ સોહીની બારા વધી નીકળે છે એમનો આત્મા જેટલો તણવો હશે ? પણ એ મૂક પશુના તણવને કાણુ જુએ છે ? સોહીની ધારને જાંઘ કરવા માટે સોહીને ચીપીએ ગરમ કરી એ સ્થળે સોટાડી દેવામાં આવે છે એક તો ધા અને ઉપરથી પાટો ગરમ ચીપીએ સોહી તો જાંઘ થઈ તથા પણ એને જેટલી પીડા થઈ હશે એની કમળા પણ કરી શકાતી નથી. પાછળથી કાપેલાં પૂછડાવળા પ્રાણીને મરખર પણ બહેજ ત્રાસ આવે છે કારણુ કે પૂછડા બચાવે મરખરને ઉત્તવવામાં પણ તેઓ અસમથ જતી જાય છે.

આ ધ નાઓ શુન મનોહચિની પ્રતિક છે. પીડિત જોઈ મનમાં આનંદ અનુભવે છે તો સમજવું તેઈએ કે મનના પૂરે કપાક કુદતા નથી એડી ૭ પણ શુન હચિની વ્યક્તિ માટે એનો સ્વાધ એ મેટી ચીજ છે. નીજના પ્રાણેનું કાઈ મુખ નથી. આનો સ્વાર્થી વ્યક્તિએ દેશના અને સમાજના

ગૌરવને નષ્ટ કરે છે જ્યારે મનુષ્યની દૃષ્ટિમાં દેશની પ્રતિષ્ઠા, સમાજનું ગૌરવ અને રાષ્ટ્રગરિમા એ બધા ઉપર સ્વાર્થને સ્થાન મળે છે ત્યારે તે બધાને એક ક્ષણમાં તબી શકે છે કોઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી કે આવી વ્યક્તિઓ જ્યાં રહેશે ત્યાંની ફૂલવાડી જલદી જ ઉજ્જડ બની જશે કારણ જ્યાં બધા જ માણસો સ્વાર્થ બની જશે ત્યાં વિધ્વસ સિવાય બીજું શું નિર્માણ થઈ શકશે ?

એક વખત એક હસ-બુગલ ઉડતું ઉડતું એક એવા પ્રદેશમાં પહોંચ્યું જે બિલકુલ ઉજ્જડ બની ગયું હતું કષાય સૌંદર્ય અને સ્વચ્છતાના દર્શન થતા નહોતા સમસ્ત પ્રદેશમાં ભયનું વાતાવરણ સર્જાઈ રહ્યું હતું એટલે થાક્યા-પાક્યા ૫ બીઓએ એક વૃક્ષની સુક્ષ્મ ડાળ પર આશ્રય લીધો પાસેની ડાળ પર બે ઘૂવડ બેઠા હતા એમને જોઈ હંસે હસણીને કહ્યું “એક દિવસે આ વનસ્થતી હરી-ભરી હતી પ્રકૃતિનું સૌંદર્ય સર્વત્ર પ્રસરી રહ્યું હતું પણ આજે આ કેવું ઉજ્જડ બની ગયું છે ? એ સૌંદર્ય અને સુખમાં હવે કદાવનાવત્ બની ગયા છે એનું શું કારણ હોઈ શકે છે, તે તું જાણે છે !” હસણીએ ના પાડતા હંસે બીજી ડાળ ઉપર બેઠેલા ઘૂવડની તરફ ધીરે ધીરે કરતા કહ્યું “આ અહીં આવી વસ્યા તેથી લીલીછમ આ વનસ્થતી ઉજ્જડ બની ગઈ આ પક્ષીઓ જ્યાં આવીને વસે છે ત્યાં ધ્વસ જ ધ્વસ થાય છે દેશને વેરાન થતા વાર લાગતી નથી ”

ઘૂવડે હસની વાત સાંભળી તો હસનું તીર એના કાળજમાં વીધાયું. પણ એની પાસે એનો જવાબ પણ નહોતો કડવો ઘૂટડો પી-ગયું અને બેસી રહ્યું રાત વીતી સવારે હસ-બુગલ ઊડવા લાગ્યું તો ઘૂવડે હસણીને રોકી લીધી અને બોલ્યું “આને કયા લઈ જાય છે, આ તો મારી પત્ની છે ” હંસે કહ્યું “એ પણ કદી સંભવિત બને ખરું ? હસણી શું કદી ઘૂવડની પત્ની બની છે ખરી ?” ઘૂવડે કહ્યું “શા માટે નહીં, આજે તો બધું સંભવિત છે ” હસ વિચારમાં પડી ગયો હસણી ચીખવા લાગી ત્યારે ઘૂવડે કહ્યું કે, “તમે જો ચાહો તો આ દેશના પંચો પાસે એનો નિર્ણય કરાવી શકો છો એ પંચો જે ન્યાય આપે તે સૌએ મંજૂર કરવો પડશે ” ઔ પંચોની પાસે પહોંચ્યા બંને પક્ષોએ પોતપોતાની ફરિયાદ રજૂ કરી. પંચોએ વિચાર્યું હસ તો પરદેશી છે આજે એ છે તે કાલે ઊડી જશે. આપણો પાડોશી તો આ ઘૂવડ છે જે એને નારાજ કરીશું તો એ ઠીક નહીં થાય અને ઘૂવડનો પક્ષ લઈશું તો સત્યનું ખૂન થશે આખર સુધી પંચો કોઈ નિર્ણય ન આપી શક્યા

પચોતે મૌન બેઠેલા જોઈ જુદ-કામ પ્રમુખ બોલ્યા તમે સૌ અત્યુ
મતિ આપો તો હું આ કેસમાં હાથ નાખું પચો તો ઈચ્છતા જ હતો કે
આ બધા કોઈ બીજાના સિરે જાય તો સ્વરૂ એમણે તો સહઈ સ્વીકૃતિ
આપી દીધી સ્વીકૃતિ મળતાં જ પ્રમુખે ન્યાયાસન સંભાળ્યું પરંતુ ન્યાય
દેવાનો એક શલ્ય પહેલાં પચોતે ખાનગીમાં મત્રણા માટે જુદા લઈ ગયા
બોલ્યા આ તો બપોરના બળવાળાની જેમ સ્પષ્ટ છે કે હંસણી હસી
ફળી છે પણ આ ઈન્સાફની દેશને ધણુ મોટું નુકસાન થશે કારણ કે આ
હંસ પરદેશી છે અને ઈન્સાફ મળવાની સાથે જ હંસણીને સાથે લઈને
ભાગી જશે. માર્ક પણ ઉપાયે જો હંસણીને રોકી લેવામાં આવે તો જ પ્રદેશ
આજે ઘવડેથી બચે છે તે એક વિશેષ હસોનો પ્રદેશ બની જશે. જ્યાં
પચો ઠરાવથી સહમત થઈ ગયા કારણ દેશનું કિન સર્વોપરી હતું

જ્યાં જકાર આવ્યા પ્રમુખ ન્યાયાસન પર બેઠા અને થોડી વાર પછી
એમણે ફેસનો આપ્યો હંસણી જૂવડી ફળી છે એ ઠીક છે કે એ
હંસ નતિની છે પણ આજના પ્રગતિશીલ યુગમાં આંતરગતીય વિચાર પણ
શાય છે આરતીય બહિત મુરોખીઆન નારી સાથે શું લગ્ન નથી કરેતાં
માટે આંતરગતીય લગ્ન કાયદા પ્રમાણે હંસણી જૂવડી ફળી હોવામાં કોઈ
જાતનો સંશય રહેતો નથી”

ફેસમે સાબળતાં જ હંસના કાલ-કલાલ ગૂંમ થઈ ગયા ત્યુ અપીલ
માટે બીજું કોઈ ન્યાયાલય પણ નહોતું અને પચ પ્રમુખનો ન્યાય સર્વોપરી
હોય છે આંશુક સારી ખિન્ન અને હંસ પોતાના દેશ લાડી ભરી માથો
હંસણીની આંખોમાં આંસુ નીવરી રહ્યાં હતાં. હંસ હજુ થોડેક દૂર ગયો હશે
કે પેલા જુવડે એને ઘણા થોડા અને બોલ્યો, હંસણીને મૂકી દો આં જઈ
રહો છો? હંસણી શું કરી જૂવડી ફળી થઈ છે? મારે એ જિંદગી વચ્ચે
દિવાલ બનવું નથી. હંસનો મનઘાટ પાછો મોં પર ફરી વળ્યો. એ બેઠો

તો પછી આ નાટક કેમ રચ્યું? જુવડે કહ્યું એ જુદા એટલા
માટે જ કે તે જઈ બસે કમું હતું ને કે આ જુવડેના વસવા ને લીધે સમગ્ર
વનસ્થાની ઉત્તરજા બની ગઈ મારે એ જ જાતવલું હતું કે વનસ્થાની જુવડેના
કારણે ઉત્તરજા બની કે સમગ્રતા અને સ હૃતિના રક્ષક તમારા સમા
સ્વાર્થીઓને કારણે.

ત્યાં ગયાનું સામાન્ય છે ત્યાં સત્યનું ગળું દબાવી રાખાય છે ત્યારે
અદિસ વનોમાં જા કની ફરે છે વિવેક પોતાના બાળ ઉપર આંશુકાં સરે છે

હવે જીવનના બન્ને રૂપો તમારી સામે છે એકમા સેવા છે, સમર્પણ છે, તો બીજો કેવળ લેવાનું જ બાજુ છે એકમા બીજા માટે પોતાને કુરબાન કરવાની ભાવના છે તો બીજો પોતા માટે બીજાને કચડી નાખવા માગે છે એકનું નામ પરોપકાર છે, તો બીજાનું નામ સ્વાર્થ છે એક કટકનો રાહ છે બીજામા ફૂલ નજરે પડે છે પણ પહેલાનું પર્યવસાન ફૂલોની વાટિકામા છે સારે બીજો રાહ કટકાકીર્ણ પથ પર લઈ જાય છે હું આશા રાખુ છું કે મુખ્યના સુવિદ્યા નાગરિકો પ્રશસ્ત માર્ગ અપનાવશે એ માર્ગ જ જીવનનો શાશ્વત અને સુરમ્ય માર્ગ છે

જૈન ઉપાશ્રય, કોટ,
બઝાર ગેટ, મુખર્ષી

કોઈ એક યુવક વિદ્યાર્થી એક સાધુ પાસે આવ્યો. સાધુએ તેને પૂછ્યું — “કેટલું ભણ્યા છો ?”

ઉત્તર આપતા એ વિદ્યાર્થી બોલ્યો — “હું છ હજાર પુસ્તકો ભણ્યો છું !”

સાધુએ કહ્યું — “આટલું ભણ્યા છતાં તમારા જીવનમા કોઈ સુધારો થયો કે નહિ ?”

વિદ્યાર્થી બોલ્યો — “મહાગજ ! પુસ્તકોના અભ્યાસથી તો મારા જીવનમા અનેક દુર્ગુણોએ સ્થાન જમાવી લીધું છે ”

— અ.પુ ગદ્ય સાહિત્ય જીવનને જે મનાવી દે છે તેનાથી દૂર રહેજો

આજ્ઞા પ્રવચન દષ્ટિ અંગે ચો નમુ છે સાધક જીવન્મુક્તમાં આજ્ઞા વધે છે ત્યારે એણે શુદ્ધ દષ્ટિ રાખીને જ વધુને જોઈએ દષ્ટિમાં ફેરફાર થતા સુષ્ટિમાં પણ પરિવર્તન આવે છે ધરમાં એક સ્ત્રી છે પતિ એને પત્ની રૂપે જણે છે તો પુત્ર એને માતા રૂપે નિહાળે છે સાસુ અને સસરા એને જીવવધુ જણે છે તો દિયર અને નણદ એને સાળી કહે છે સ્ત્રી તે એક જ છે પણ દષ્ટિમાં બેઠે સવાણી એમાં રૂપ-રોડે પણ ભાવી ગમે છે એટલા જ માટે ભારતીય કહેવત છે કે જેવી દષ્ટિ તેવી સુષ્ટિ જે આઈને જે દષ્ટિ સર્જને આણે છે વસ્તુ એને તેવા જ રૂપમાં દેખાય છે

જેન દર્શન પ્રમાણે પ્રત્યેક પદાર્થ અનંત ધર્માત્મક છે કેટલાંક ધર્મ વ્યક્ત રૂપે રહે છે તો કેટલાંક વળી અવ્યક્ત રૂપે જે મુખ્ય જે દષ્ટિ બિંદુને સામે ધરી એના પર ચિત્તન કરે છે તે જ ધર્મ એની અભિવ્યક્તિ થાય છે એ વ્યક્તિઓ જગતમાં જાય છે જગતમાં કાંટાળી ઝળાઈ ગુલામ મહેશી રહ્યાં છે એક કહ્યું - ગુલામ કેવું મહેશી રહ્યું છે ? બીજાએ કહ્યું “ફસની નીચે તો કાંટા છે આ જ દષ્ટિમાં બેઠે છે

એકની દષ્ટિ ગુલામની સુદરતા બણી છે તો બીજાની એની તળેના કાંટા જણી. અને તબ્બની દષ્ટિમાં કાંટા પણ છે તેમ જૂથ પણ. પરંતુ કાંટાની દષ્ટિ સર્જને-ધરીને આસીશ તો કાંટા જ દેખાશે અને જૂથની દષ્ટિ રાખીને આસીશ તો જૂથો જ દેખાશે. એકને માટે કાંટામાં પણ જૂથ છે તો બીજા માટે જૂથમાં પણ કાંટા છે

આ જ વાત તમારી અને અમારી છે કોઈ વ્યક્તિ પ્રત્યે આપણે સન્નિવાદ પગડીએ ઊંચે તો આપણે તરત જ એના અને વિપરીત જાણ્યા આપી સર્જીએ ઊંચે. પણ આપણે એના સન્નિધમાં વિચારવા બેસીએ તો

આપણી દષ્ટિમા પેલા કાટા જ આવી જાય છે ફૂલ બધા ઓજલ થઈ જાય છે, કેમકે આપણી દષ્ટિ ફૂલો ઉપર નથી પણ કાટા તરફ છે તેવી જ રીતે એના પ્રત્યે આપણા મનમા મ્નેહ ને સદ્ભાવના છે અને આપણે એના તરફ રાગાત્મક દષ્ટિએ જોઈએ છીએ ત્યારે આપણને એક કાંટાય દેખાશે નહીં કારણ કે એના ફૂલો તરફ જ આપણી દષ્ટિ ટેકાશે અને એ જ તો દષ્ટિનો જાદુ છે, જ્યાં કાટા પણ ફૂલ બની જાય છે અને ફૂલ કાટા.

એક હોલમા થોડાક આદમીઓ ખુરશી પર બેઠેલા હતા. એમના માથે ઘોળી ટોપીઓ હતો અને હાથમા દારૂની ઘાટલીઓ દારૂ પીવાઈ રહ્યા હતા અને ગપથપ ચાલી રહી હતી ત જ સમયે સડક પરથી પસાર થતી થોડાક વ્યક્તિઓની નજર એમના પર પડી એકે કહ્યું “જોયું, હવે તો ખાદીધારી-ખાદી ટોપીવાળા જ દારૂ પીવા લાગ્યા છે જે કાગ્રેસે દેશને આઝાદી અપાવી, જેના ચાગ્રિયબળ ઉપર સમસ્ત ભારતને વિશ્વાસ હતો, એક દિવસ એવો હતો કે જ્યારે ગાંધી ટોપી સત્ય ને સદ્ગુણનું પ્રતિક હતી, પણ આજે એ જ ખાદીની ટોપી હેઠળ મદ્ય-પાન ચાલી રહ્યું છે” ત્યારે બીજાએ કહ્યું “વાત એરી નથી ખરું તો એ છે કે દારૂડિયા જ ગાંધી ટોપી પહેરવા લાગી ગયા છે ગાંધીજીની જીવન-સાધનાના જાદુનો એવો પ્રભાવ પડ્યો છે કે ભાગ્યમા ઘેર-ઘેર ખાદીનો પ્રચાર થઈ ગયો અને એટલે હવે દારૂડિયાઓ પણ ખાદીની ટોપી પહેરવા લાગી ગયા છે” દાવ બદલાઈ ગયો ને ? આ છે દષ્ટિનો જાદુ

એક વખત એક કાગડાએ એક ઘૂવડને કહ્યું “કેટલી ભયાનક રાત છે ! ચારેય બાજુ અધકાર છવાઈ રહ્યો છે મને તો કાંઈ જ દેખાતું નથી.” ઘૂવડ બોલ્યું. “કાગડારાણા, જૂઠું ન બોલો કેટલો પ્રકાશ છે ? હજુ હમણા તો સૂર્યનો ઉદય થયો છે અને તમે ખતાવો છો રાત” સાચું તો છે કે કાગડા માટે રાત છે, તો પેલા ઘૂવડ માટે રાત પણ દિવસ છે કારણ એ રાત્રે જ જોઈ શકે છે સૂર્ય નીકળતા જ એની આંખો બંધ થઈ જાય છે અને પછી એને માટે સમસ્ત સૃષ્ટિ અધકારપૂર્ણ બની જાય છે.

હા, તો દષ્ટિ બદલાતા સૃષ્ટિ પણ બદલાઈ જાય છે આપણે જે દષ્ટિને લઈને ચાલીએ છીએ, તે વસ્તુ આપણે મેળવી પણ શકીએ છીએ. એક અત્તર બનાવનારની નજર ફૂલો ઉપર રહે છે કારણ એ એમાંથી જ તો અત્તર બનાવવું છે, જ્યારે કાગડાની નજર ગદ્દી તરફ રહે છે એટલે

આપણે જે દષ્ટિ ધરીને ચાલીશુ તેવા જ રૂપમાં આપણે સૃષ્ટિને, પામી શકીશુ. આપણે જો હસની દષ્ટિથી દુનિયાને ચકાસીશુ તો ત્યાં મોતી મળશે-દેખાશે. કાગળની દષ્ટિએ જોઈશુ તો માંસ અને એવું જ જોવા મળશે. હસની દષ્ટિ મોતી પર જ રહે છે એ મોતીનો જ મહક અને માહક છે એટલે એ મોતી પણ મેળવે છે પણ પેશો કાગળ તો ધણત ઝીંજે વરફ દષ્ટિ વાખતો હોય છે તેથી એ માંસ ને એવી જ ચકોમાં ચાંચ મારતો હોય છે.

દુનિયા તો એક જાતનું દર્પણ છે. દર્પણમાં તમે તમારું પ્રતિબિંબ જોઈ શકો છો. જેવી આકૃતિ બનાવીને તમે એમાં જોશો તેવી જ આકૃતિ તમને જોવા મળશે. તમે એ વખતે સૌમ્ય રૂપમાં હશો તો તમારું પ્રતિબિંબ પણ સૌમ્ય જ દેખાશે. તમે ક્રોધના આવેશમાં હો તમે ક્રોધના પાત્રમાં છે ત્યારે એ તમારા સૌમ્ય રૂપને કાચી જરો અને એથી મોં પર ભપક ત્યા છવાઈ જશે. બાકી આકૃતિ સર્જન તમે દર્પણ પાસે પહોંચશો તો એવી પ્રતિકૃતિ પણ ભાગર / દેખાશે.

મેં પરતી ભાવહરતા માટે તમે દર્પણને દોષિત ઠેરવી શકતા નથી. તમે એને દોષિત ગણશો અને એના પર જ તમારો ક્રોધ દહવાઈ જાય તો ક્રોધમાં ને ક્રોધમાં તમે એના ડુકાન કરી શકો છો પણ એ દર્પણ તમારી પ્રતિકૃતિને બદલી શકશે નહીં તમારી પ્રતિકૃતિમાં તો ત્યારે જ પરિવર્તન આવશે કે ત્યારે તમારી આકૃતિ જ બદલે. હા તો તેવી જ રીતે દુનિયા પણ એક દર્પણ છે એમાં તેવું જ પ્રતિબિંબ પાડશે, જોવા તમે હશો સમજ પ્રકૃતિ તમને એવા જ રૂપમાં દેખાશે. સંપેન હાવર નામનો માદસ પામ્યા જીવનનો એક મજા મોગો વિચારક થઈ ગયો છે એવું સાહિત્ય ત્યારે પ્રવડ થયું ત્યારે એના આમોઝોઝાનું જાણે એક પૂરજ આવી ગયું એ જાણેજ કેના માત્રાક સત્તે એને એક નાનો એવા જન્મ આપ્યો. આરુ પુત્રક તો એક દર્પણ છે ? એમાં અધિકારે નેશો એને દેવદૂત દસનમાં કેવી રીતે થઈ વારુ ? અધિક પોતાનું રૂપ સર્જન ગયો છે ને કાઈ મનુષ્ય ત્યાં પહોંચ્યો હોત તો એને માનવીય-સૌન્દર્યનો જ આભાસ, અનુભવ થાત એટલ કે આપણે જે રૂપ સર્જન કર્યું તેવું તેવું પ્રતિબિંબ હશે.

એક દોષતા યોગાનુ ચિત્ર દ્યુ ચિત્રકાર પોતાના એ ચિત્રને સર્જન કૃષ્ટ એક સજ્જન પસે પહોંચ્યો પે. દસક સજ્જનને એ ચિત્રને ઉત્ક્રિય થયું તો એમાં યોગના પત્ર ઉપરની વરફ દેખાતા તેથી તેઓ ગયા.

ઊઠ્યા “આ તે કેવું ચિત્ર છે ? એક ગધેડો ચાગ્ય પગ ઉપર કરીને આળોટી રહ્યો છે” ચિત્ર જ ન્યારે ઉલટું પકડી રાખ્યું છે તો ઘોડો ગધેડા રૂપે જ દેખાશે એટલે સર્વ પ્રથમ, દષ્ટિ જ ઠીક કરવાની જરૂર છે પછી જુઓ કે ઘોડો છે કે ગધેડો ? અને દોડી રહ્યો છે કે આળોટી રહ્યો છે ?

એક બહેન કોઈ એકના ઘેર રસોઈચણનું કામ કરતી હતી પગાર કંઈ એને વધુ મળતો નહોતો રસોઈ કરવી અને ધરતું ખીજી નાનું-મોટું કામ કરવું અને એના બદલામાં એને ખાવાનું તથા કપડા મળતા હતા પેલું ઘર લક્ષ્મીસપત્ન હતું એક દા’ડો ત્યાં શીરો બનાવવામાં આવ્યો ધરના બધાએ જમી લીધું પછી એ બહેન જમવા ખેડી શીરાનો કાળિયો મોમાં મૂક્યો પણ એ ગળે ઊતર્યો નહીં ઘેર એનો દસ વર્ષનો દીકરો જીવારનો સૂકો રોટલો ખાતો હતો એટલે માના ગળે શીરાનો કાળિયો શે ઊતરે ?

માની મમતા જાગી ઊઠી અને એણે થોડાંક શીરો કાગળમાં બાધી લીધો ધરતું કામ જલ્દી-જલ્દી આટોપી એ પોતાના ઘર ભણી જવા નીકળી પડી, પણ હજી ધરના ઉંચેથી પગ બહાર મૂક્યો નહીં કે પેલું પડીકું હાથમાંથી સરી પડ્યું એમાંથી ઘીના ટીપા ચૂર્ષ રહ્યા હતા દ્વાર નજીક ઊભેલી ત્રણ બહેનોની નજર એના પર પડી પહેલાં બહેન બોલી “કેવી ચોર છે ? અહીં ખાધું અને હવે પોતાના ઘેરે પણ લઈ જાય છે પકડો એને” બીજી બોલી “આ ગરીબાઈનું પાપ છે”

ગરીબાઈ પોતે જ એક પાપ છે સાચું છે કે “**बुभुक्षितं किं न करोति पापम्**” ભૂખ્યો કયું પાપ નથી કરતો ? દરિદ્રતા જીવનના સમસ્ત શુણ્ણને હરી લે છે એક ગરીબના મનની પીડા અમીર-ધનવાન બાણી શકતો નથી જેના ઘેર ચાર-ચાર મોટરો છે અને જે કદી એ ફર્લીંગ પણ ચાલ્યો નથી એ પગપાળા ચાલનારના કષ્ટનો શો અનુભવ કરશે ? તેવી જ રીતે જેને ત્યાં બદામ-પિસ્તાની બરફીઓના દીક્રીનો ભયો પડ્યા છે, જેને ખાધેલું પચાવવા સાર પાચન માટેની દીક્રીઓ લેવી પડે છે, એ ભૂખ્યાની પીડાને બાણી શકતા નથી કે સાધનોના અભાવે મનુષ્યને કેટકેટલી મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવો પડે છે હા, તે બીજી બહેને કહ્યું કે ‘દોષ એનો નથી, પણ ગરીબાઈનો છે’

ત્રીજી બહેને કહ્યું “તમે બન્ને એના રહસ્યને સમજી શક્યા નથી-

આ ચોર-દુષ્ટિ નથી તેમ જરોબાઈનું પાપ પણ નથી. આ તે માતાની મમતા છે અહીં શીરો જન્મે. તે આ શીરો આશરે અને એના બાળક પેર સુકી શેટલી ચાવે એ માનુ મન કેમ કરી સ્વીકાર કરે ? કાળમે એને અને શે જનરે ? માની મમતાનું ગાપ આપણે કરી સકીએ નહીં " જેવી મમતા એક માતાને પોતાના બાળક પ્રત્યે હોય છે તેવી જ મમતા વિશ્વના સમસ્ત પ્રાણીઓ પ્રત્યે આપણા મનમાં ઉભરાઈ આવે તો આપણે પરમાત્મા જની શકીએ છીએ. માની મમતા મનુષ્ય અગર મેળવી લે તો એ મહામાનવ જની જમ માતા પોતાના બાળક પ્રત્યે જેટલી સ્નેહધારા વરસાવે છે તેટલી દુનિયાના તમામ બેગ-દીંગણાઓ પ્રત્યે વરસાવી શકે તો એ ઠગલની સાક્ષાત્ મૂર્તિ જની શકે છે પ્રસવ-કાળમાં સ્વઅરનું વિરાળ પાણી-સમૂહ સુકાઈ શકે પણ માતાની હૃદય-મમતા તો પ્રસવકાળમાં પણ સુક થ શકશે નહીં

શીરો ભરેલું નાનું-એવું પીકું છે તથા બહેનો છે અને એમની જુદી-જુદી તથા દષ્ટિઓ છે પહેલી એને ચોરની દષ્ટિએ લુએ છે બીજીની દષ્ટિમાં એ જરોબાઈ છે તો ત્રીજીની આંખોમાં એ એક માતા છે અને એના દિક્ષમાં મમતાની ધારા છે અને જ કહેવાય છે જેવી દષ્ટિ તેવી સૃષ્ટિ વિચારકોએ દષ્ટિના અનેક ભેદ-પ્રકારો જતા થા છે આપણે એ વિશે આત્મજન્ય પ્રશ્નોમાં વિચાર કરીશું

આસન્ન સક્રિય દષ્ટિ

જેવી દષ્ટિ હકત નજીની વસ્તુને જ નેઈ શકે છે અને દૂરની દષ્ટિ (દૂરદક્ષિતા) નજી હોય તેને આસન્ન િ કહેવાય છે આ ચર્ચ બ વધારાની ભારમાં સક્રિય દષ્ટિની વ્યાખ્યા. પરંતુ અધ્યાત્મના ક્ષેત્રે સક્રિય દષ્ટિ (નિકટ દષ્ટિ)ની વ્યાખ્યા બીજી જ છે જેણે હકત વર્તમાન અને વર્તમાનના સુખને જ તેમ જ વર્તમાનના બોએ ઉપર જ તેની નજર છે એના બી ન પાસાને જોવા તે ઈકાર કરે છે તેને સક્રિય (નિકટ) દષ્ટિ કહેવાય છે આ તે અધિકારિ માણ્યો સક્રિય દષ્ટિવાળા જ તેમ જ મને છે તેઓ વર્તમાનના બોનેને / જીવનનું ચરમ સદૃશ માને છે અને બોને પાળી આપી ગીચીને રોકવા તથા છે વળી આને તે બોનેની આ રો મા તે તેટલા આગળ વધી ગયો છે એને જીવનની દૈદ્યમાં એટલો જ આગળ વધેલા માનવાના આવે છે

બાળકને સમકાલ પ્રિય હોય છે તેટલા જ બાળક સમકાલ સારુ રોઈ

અને કચ્ચાતા હોય છે રમકડામા બાળકોને તેટલો જ આનંદ આવે છે જેટલો તમને તોટોની થપ્પીઓમા હા, તો બાળકની પાસે એક કિમતી હીરો છે અને તમારી પાસે એક રમકડું છે પેલું બાળક રમકડું લેવા માગે છે એને જો એ રમકડું પસંદ આવી જશે તો એ હીરાને બદલે પણ પેલું રમકડું ખરીદી લેશે ચાર પૈમાના રમકડા પાછળ પેવો હાજરોની કિમતવાળો હીરો બાળક ગુમાવી શકે છે પણ તમે આવા સોદા માટે કદીયે તૈયાર નહીં થાવ પણ કોઈ 'પચ્ચીસ વર્ષનો નવજુવાન જો આવો મોદો કરી બેસે તો તમે એને શું કહેશો ? એને તમે બુદ્ધિમાન તો નહીં જ કહી શકો, તો જે વ્યક્તિ માનવજીવનને ભોગોના રમકડા બદલે વેચી નાખે છે એને શું કહેવાશે ?

કોઈ માકડું (વાદરો) તમારો હાર લઈ જાય છે તમારે એની પાસેથી હાર પાછો મેળવવો છે પણ તમે એને જોડાવશો, ધમકાવશો તો સભવ છે કે એ હાર લઈને નાસી જાય અથવા હારને તોડી પણ નાખે એટલે તમારે હાર મેળવવો જ હોય તો તમે એને થોડાક ચણા ખતાવો એ ચણા લઈ લેશે અને હાર ફેંકી દેશે ચણાને બદલે કિમતી હારને ફેંકી દેવાનું કામ માકડું (વાદરો) કરી શકે છે, મનુષ્ય નહોતો કરે પરંતુ જે માનવ ક્ષુદ્ર વસ્તુઓના બદલામા બહુમૂલ્ય જીવનને લૂટાવી દે છે, એને માટે તમારી પાસે કયો શબ્દ છે વારુ ? એ સકુચિત (નિહટ) દૃષ્ટિ છે કારણ એણે ફક્ત વર્તમાન સુખને જ જોયું છે

જેને પોતાના ભાવિ-ભવિષ્ય-હિપર વિશ્વાસ નથી તેમ ભવિષ્યની પ્રગતિ સારું કોઈ સંકલ્પ કર્યા નથી એને આપણે એક દૃષ્ટિએ અસહી કહીશું. અસહીનો અર્થ આગમની ભાષામા કહીએ તો જેને ફક્ત વર્તમાનનું સુખ પ્રિય છે, જેની વિચારશક્તિ ફક્ત વર્તમાન પૂરતી જ સીમિત છે ભૂતને ભવિષ્ય અંગે જેને વિચારવાની શક્તિ જ નથી, તેમ નથી કદી એની પાસે વિચારવા માટે એક મિનિટની કુરસદ, એ થાય

માખીને તમે હડાડશો તો પણ બિડીને પાછી શરખતના પ્યાલામા પડશે ફેમકે શરખતની મીઠાશ એને પ્રિય છે આખો વડે એણે ફક્ત મીઠાગને જ જોઈ છે પણ એમા પડ્યા પછી શરખતની મીઠાશ માણવા એ જીવતી રહેને કે ફેમ એ અંગે એ વિચારી શકતી જ નથી એટલા માટે માખીને અસહી કહી છે તેવી જ રીતે જે મનુષ્યે ફક્ત ભોગને જ પોતાનું જીવન-લક્ષ્ય

માન્ય છે તે પણ વર્તમાન સુખને જ નોઈ સ્થો છે ફક્ત પતમાન સુખ
ચાહનાર માટે જાનિ જાણિત સુખમાં મધુરાય બદલત-જાપિ એક સુદર રૂપ
આપે છે કે -

વાય વરસ્સ મુચ્ચંતો હસતિ મોહ મોહિતો ।

મય્યોગલે ગચંતો વા વિણિવાતં ન વસ્સતિ ॥

ઈસિયા સિવાઈ સુખ બ. ૧૫ ગા. ૧૧

મોહ-ભળનારો હસાયેલો બાતમા બી ન પર બાતમાચાર કરે છે પોતાના
મુદ સ્વાર્થ માતર બીજાનું શોપણ કરે છે બીજાને કુ ખ દરમાં બદલતો
નોઈ એવું હાલ જ્ઞાન-મન બની ભય છે મોં પર મલકાત હવાય છે
પણ એવો જ્ઞાન-તો પેલી માછલી જેવો છે જે લોટની ચોળી નોઈ એને
સેવા દેલી ત્ય છે આછીમાર બેચારે નદી-રે માછલી પામ્યા ભય છે
ત્યારે જિ કોટમાં લોટની ચોળી બેરવી દે છે અને પછી કાઠિ પાણીના વહે
લમાં છોડી દે છે એ ચોળી માછલી લોટની ચોળીની લાકડે કાઠા પાસે જાય
છે અને એળીને ખાય છે પણ એ પૂરી ખાઈ લે ત્યાર પહેલાં તો ચોળીની
બાદે-બાદે-રહેલો કાઠિ એના બળાને વીધી માખે છે એક કણુને જ્ઞાન-
એના જીવનને બરખા બે છે

જા છે નિકટ દષ્ટિ (સકુચિત દષ્ટિ) જે પદાર્થના જાલ સૌન્દર્ય
જ ભુએ છે એનો પાછળ છુપાયેલા કંડાને જોવાની સુક્ષ્મ દષ્ટિ એની
પાસે નથી. એક પ્રાચીન કવિએ માનવની નિકટ દષ્ટિનું સુદર ચિત્ર એક
શ્લોકમાં આપ્યું છે મારા ગુરુદેવ શ્રી ક્રિશ્નચાલક મહારાજ પોતાનાં પ્રવ
ચના દરખાન એને બહુ મર્મબાવે કહ્યા કરતા હતા.

સ્વર્ગ સ્થાલે સિપતિ સરિજા પાદ શોભ વિમલે

વીરુવેજ પ્રવર કરિણા વાહ્યસૈન્ધવ મારમ્ ॥

ચિન્તા રત્ન ચિંકરતિ કરાવ્ વાપસોદ્ધાયનાથમ્,

યો કુદ્રાપ્યસિદ્ધિ ગમયતિ મુખા મેલ્લજન્મ પ્રમલ્લ ॥

એક દરિદ્ર વ્યક્તિ છે પિતળની તો મુ માટીની ચાળી પણ એના
નસીબમાં નથી. સફળતાએ કાઈ સમાપ્ત પ્રસન્ન થઈએને સેનાની ચાળી આપી
દે છે સિપાઈ પ્રસન્ન થઈ થોર પાછો ફરે છે થોર જા-યો ને બીજું તો
પર આપુ ધૂળના ચોરાથી લગુ પડ્યું છે મહિનાઓ વીતી પણ હજી 'સાર
જ કહું' ખેલોતુ હવે જિ જકુ લાલગાં લે છે અને કથરા મેળા કરે છે
વિચારે છે જા કથરા ફાળ્યા છે તે કથા કાળી ફેડુ કે તે જ વખતે એને

સમ્રાટે આપેલી થાળી યાદ આવે છે સોનાની થાળી ઉપાડી, એમા કંચરો ભર્યો અને બહાર ફેંકી આવ્યો તમે હવે એને શુદ્ધિમાન કહેશો ને ? કે બીજુ કંઈ ?

વારુ ત્યારે, જુઓ, એક આદમીએ વર્ષો સુધી સાધના કરીતેથી એક દેવ એના પર પ્રસન્ન થયો અને એણે એને અમૃતનો એક ઘડો આપ્યો. ફેટો ભાગ્યશાળી છે એ ! જેને જીવનમા પાશર દૂધેય મળ્યુ નથી એને અમૃત ભર્યો એક ઘડો મળી ગયો જેનુ એક ટીપુ પણ શરીરમા નવજીવન અપે છે એવા અમૃતને લઈ માણસ ઘેર આવે છે, નીચે જુએ છે તો પગ ધૂળ-ધૂળથી ભરાઈ ગયા દેખાય છે એ વિચારે છે પાણી લેવા 'તે કાણુ જાય, આ અમૃતનો ઘડો તો ભર્યો છે'જ, એનો જ પાણીને સ્થાને ઉપયોગ કરી લઉ અને એમ વિચારીને એ એ જ અમૃત વડે પગ ધોઈ નાખે છે. શુ તમે એને ચતુર કહેશો ? નહી, તમારુ મન એમ કહેવા સ્વીકૃતિ નહી જ આપે તમારી પાસે તો એવા માટે બીજો જ શબ્દ છે

ત્રીજી વ્યક્તિ એક એવી છે જેને હાથી મળ્યો છે જેણે જીવનમાં કદી પૂર્ણરૂપે ધોડેસ્વારી કરી નથી અથવા તો જેને સાડા ત્રણ પગો ધોડા પણ નસીબમા નથી અને હાથી મળો જાય તો સમજવુ જોઈએ કે એનું કિસ્મત તેજ છે પણ એ શ્રીમાન હાથી મળતા એમ વિચારે કે આને માટે એક મણના રાટલા જોઈશે આનુ ખર્ચ શે પૂરુ થશે ? અને ખર્ચની ખૂબી સારુ એ જગલમા જાય છે ત્યાંથી લાડા કાપી, હાથી પર લાદી શહેરમા વેચવા જાય છે વિચારે છે ચાલો સારો ગંધો મળી ગયો એકી સથિ ધણુ બધુ બળતણ આની જાય છે અને પોતે પણ પહેલા બેની શ્રેણીમા બેસશે.

ચોથા એક ભાઈ છે એમની વાત પણ સાલળી લ્યો વર્ષોની સાધના પછી કોઈ દેવની કૃપાંથી ચિતામણી રત્ન એમને મળ્યુ એના ત્રણધધી વિશાળ મહેલ અને સ્વર્ગીય વૈભવ એમને સાપેડ્યુ એ વખતે જ એ કાગડો વૃક્ષની ડાળે બેસી કાવ કાવ કરી રહ્યો હતો અને પેલા ભાઈ સાહેબમા આરામમા ખસેલ પડી રહી હતી એને ઉડાડવો પણ કાકરો લાવવાનો પ્રયત્ન કાણુ કરે ? એમને વિચાર મૂર્યો કે શા માટે આ 'ચિતામણીનો' જ ઉપયોગ ન કરી લેવાય ? એ તો તે જ ચિતામણી વડે કાગડાને ઉડાડે છે કાગડો તો બીડી ગયો સાથે જ પેલો સ્વર્ગીય વૈભવ પણ સમાપ્ત થઈ ગયો.

આને પણ તમે કુશળ અને શુદ્ધિમાન નહી કહો આવી વ્યક્તિએ માટે તમારી પાસે એક શબ્દ છે 'મૂર્ખ' બધા મૂર્ખની શ્રેણીમાં બેસશે. હા.

માન્ય છે તે પણ વર્તમાન મુખને જ નોંધેલો છે. ફક્ત વર્તમાન મુખ
ચાહનાર માટે જનિર્જનિત સંતમાં અધુરાપ બહાનું-અધિ એક મુદ્દર રૂપ
આપે છે કે -

પાદં વરસ્સ કુર્વંતો હસતિ મોહ મોહિતો ।

મય્સોગલે વંસતો લા વિવિંધાતં ન વસ્સતિ ॥

ઈસિલા સિવાઈ સૂત બ્દ ૧૫ ત્રા ૧૧

મોહ-ભાગમાં હસાયેલો આત્મા બીજા પર અજાણ્ય કરે છે. પોતાના
કુદ સ્વામ આતર બીજાનું શોધણું કરે છે. બીજાને કુખ દરમાં અટપટે
નોંધે એનું હૃદય જ્ઞાન-મન બની ભય છે. મોં પર મલકાટ હવાય છે.
પણ એનો જ્ઞાન દે તો પેલી માછલી જેવો છે જે સોટની ગાળી નોંધે એને
લેવા છેડી ભય છે. આછીમાર બ્યારે નદી-પે માછલી પકડવા ભય છે.
ત્યારે એ કાંટામાં સોટની ગોળા જોરવી દે છે અને પછી કટિ પડીના વહે-
લુમાં છેડી દે છે. એ ગોળી માછલી સોટની ગોળીની લાસએ કાંટા પામે જાય
છે અને ગોળીને ખાય છે. પણ એ પૂરી ખાઈ લે ત્યાર પહેલાં તો ગોળીની
આડે-આંચે-રહેલો કટિ એના યજ્ઞાને વીધી નાખે છે. એક શલુને જ્ઞાન દે
એના જીવનને કારખી લે છે.

આ ॥ નિકટ દષ્ટિ (સકુચિત દષ્ટિ) જે પદાર્થના જાણ સૌન્દર્ય
જ ભુજે છે એની પાછળ પ્રુપાયેલા કાંચને જોવાની સુદૃઢ દષ્ટિ એની
પાસે નથી. એક પ્રાચીન કવિએ જાનવની નિકટ દષ્ટિનું મુદ્દર વિન એક
શ્લોકમાં આપ્યું છે. આય મુરદેવ શી કિલનલાલજી મહારાજ પોતાનાં પ્રવ
ચનો દરમ્યાન એને બહુ મર્મકાવે કહ્યા કરતા હતા.

સ્વર્ગે દર્શાલે સિર્પતિ સરિખ પાદ શોભે વિષલે

વીયુવેજ પ્રવર કરિયા લાહયતયેષ્ય મારમ્ ॥

ચિન્તા રત્ન ચિંકરતિ કરાણ્ ચાંપસોદ્દાયનાર્થમ્,

યો કુદ્રાપ્યમિદં ભર્મયતિ મુષા મર્ત્યજન્મ પ્રમલ્ ॥

એક દરિદ્ર વ્યક્તિ છે પિત્તળની તો શુ માટીની થાળી પણ એના
નસીબમાં નથી. સદ્ગુણોએ ઘાઈ જમાટ પ્રસન્ન થઈએને સેલાની થાળી આપી
દે છે. સિખારી પ્રસન્ન થઈ ધેર પહોં કરે છે. ધેર આંખો ને ભેડુ તો
પર આપુ પૂજના થોથી ભયુ પાડુ છે. મંદિનાઓ પાંતી બધા દેશે. સાથ
જ કમું નકેનું લેવે એ ઝડુ દાણમાં લે છે અને કથરા ભેગા કરે છે.
વિચારે છે આ કથરા રેંકનો છે તે શીમાં ભરી દેકાડ તેજ વખતે એને

સાધના કરવાની છે પરંતુ મનુષ્ય તો આજે ઉલટું કાર્ય કરી રહ્યો છે એકવાર એક ધરમા કૂતરો આવ્યો માતાએ જોયો તો બાળકના હાથમાં લાકડી આપી અને કહ્યું કે, જા આ લાકડી વડે પેલા કૂતરાને કાઢી આવ પરંતુ એ બાળક લાકડી લઈ ને બહાર ગયો પણ કૂતરાને ન કાઢતા પોતાના નાના ભાઈ ને જ મારવા લાગ્યો માને આની ખબર પડતા બાળકના હાથ માંની લાકડીને એ લઈ લેશે અને પેલા બાળકને વઢશે ય ખરી આજે આમ થઈ રહ્યું દેખાય છે પ્રકૃતિ માતાએ આપણને આ શરીર એટલા માટે આપ્યું છે કે એના વડે આપણે આત્માના કપાય ને વાસનાને કૂતરાની જેમ બહાર કાઢીએ પણ આપણે તો ઉલટું જ કામ કર્યું છે કૂતરાને તો કાઢતા નથી પણ એ લાકડીનો ઉપયોગ પોતાના જ જીવનના સહગુણોને સમાપ્ત કરવામા કરી રહ્યા છીએ ચંદ્રદાસ ખેડૂત-લવાર હજારે દુશ્મનોની વચ્ચે પણ આપણું રક્ષણ કરી શકે છે પણ એ તત્ત્વવારનો ઉપયોગ દુશ્મનોના માથા વાઢવા કરતા ધાસ કાપવામા-વાઢવામા કરવામા આવે તો એના માટે શું કહી શકાય, વારુ !

હા, તો આ નિકટ-સક્રિય-દષ્ટિ છે જે ફક્ત દેહ અને દેહ-સુખને જ જુએ છે પણ એના કડવા પરિણામોને જોતી જ નથી

રાગ અને દ્રેષ દષ્ટિ

એક રાગ દષ્ટિ છે, જેમા દોષ પણ ગુણ રૂપે દેખાય છે જેના પ્રત્યે રાગ હોય છે પછી એના દોષ દેખાતા જ નથી બીડીના શોખીનને એના દુર્ગુણ કદી નજરમા નહીં આવે, ભણે ને તમે એને ચાહે તેટલું સમજાવો. બીડીથી લોહી સુઝાય છે, હૃદયમા જલન થાય છે હોઠ કાળા થાય છે અને સાથે જ પૈસાનો દુર્વ્યય થાય છે પરંતુ જેને બીડી પ્રત્યે અનુગમ છે તે આ મોટા-મોટા દુર્ગુણો પૈકી, એકેયને સ્વીકારવા તત્પર નહીં અને તેથી જ તો ખાસીયી-પીડતા ક્ષેત્રના ગડકા કાઢવા છતાં લોકો એને (બીડીને) વળગી રહેતા હોય છે એમને ન્યારે બીડી છોડવાનું કહેવામા આવે છે તો, તેઓ બોલી બાંકે છે, ભાઈ એ તો હવે મર્યા પછી જ છૂટશે આવી જ રીતે અક્રીણ, અને મદ્યપાનના શોખીનો સામે તમે જો એ નશીલા પદાર્થોની ખુરાઈ -દુર્ગુણનું વર્ણન કરશો તો તેઓ પણ એ માનવા તૈયાર નહીં થાય નશો કરનાર નશાની ખુરાઈ ને જો ખરેખર એક વખત સ્વીકારી લેશે તો હું માનું છું, જીવન પર્યાંત એનો તે સ્પર્શ પણ નહીં કરે

એ રાગદષ્ટિ છે કે ચોરને અધારી રાત પ્રિય લાગે છે, ચાદની અપ્રિય.

તો સોનાની ઘાળીમાં કચરો ભરીને ફેંકનાર મૂખ છે જન્મતથી પણ મોનાર અકુસળ છે હાથી ઉપર બળતણ વહેનાર ચતુર નથી અને ચિતામણી રત્નથી કાગળે ઊગનાર પણ મૂખ જ છે તો માનવ-જીવનને ભોગે પાછળ ભુગવનાર કેવો જીવિમાન છે? વાસના ને ભોગ જેના જીવનના સ્થળ છે જેણે એની પાછળ આત્મ ચિંતાને એમું છે આત્મ-રાગના સ્થાને પદાર્થ-રાગ જેના જીવનમાં જ યો છે એ નિકટ (સકુચિત) દષ્ટિવાળો મનુષ્ય છે

ભોગને જ નો સ્થળ મનાવું હોય તો એ દષ્ટિએ માનવ કરતાં પણ જીવન વધુ સુદર હશે કારણ કે માનવજીવન કરતાં પણ-જીવનમાં ભોગે સ્થળ-મુલ્ય છે મનુષ્યે નો ભોગોના સાધનો એક જ કરવા હોય તો એણે નાણાં ખરચવાં પડશે. જ્યારે પશુએને તો એક નવો પૈસો પણ ખર્ચવા પડતો નથી. એક માખીને નો મીઠાઈ ખાવી હશે તો એ જીવિ સમી કંદોળની દુકાને પહોંચી જશે. એને એક પૈસો પણ દેવા નથી પડે પણ તમને મીઠાઈ ખાવાની ઇચ્છા થઈ અને તમે માખીની જેમ મીઠાઈની દુકાન ઉપર ધા નાખશો તો તમે માર જ ખાશો અને મીઠાઈનો એક દુકાને તમારા હાથમાં નહીં આવે. એ મીઠાઈ માટે તો તમારે પૈસા ખરચવાં પડશે.

આજે તે-મો ઠાઈ બાગ સુરક્ષિત હોય દરવાજા ઉપર સસમ પોલીસ પહેરા ભરી રહી હોય પણ જમર (જમરા)ને પુષ્પની મુલાકાત મેલી હશે તો વિના રોકરોક ત્યાં તે પહોંચી શકશે, એને નથી પોલીસનો ડર કે નથી જાગુડી પરવાલ અને તમારે નો એ સુરક્ષિત બાગમાં પહોંચવું હોય તો પણ (પરવાલ) મેલો પાશે. વગર પરવાને જ દર પ્રવેશ કરવો નોખમખુ નવાં છે-મહેલોમાં સ્વચ્છ રૂપે ફરતી ચક્રીઓ અને કમૂતર જેવાં પંખીઓ ચાલીના રૂપને સ્વચ્છતાપૂર્વક પ્રતિબિંબ નોઈ શકે છે એમને ઠાઈ ચોકી શકતું નથી પણ ઠાઈ મનુષ્ય નો આ હોને જોવાનો પ્રયત્ન કરશે તો એને તો સંકળ જ પહેરવાનો વખત આવશે હા તો ભોગને જ નો જીવનનો ઉદ્દેશ જાણી રાધી હોય તો તમે ભવની ચૂલ્હી કરવામાં મોટી ભૂલ કરી શકા છે. પછી તમારે મનુષ્યમત નહીં પણ પશુ-ભાવ જ ચૂલવો નોઈએ. કેમકે ત્યાં સ્વતંત્રતા

વિચારણાની એ રીત જ ખોટી છે કે માનવજીવન વસ્તુનાની પર્તિ ખર્ચ / મળ્યું છે જીવનનું સ્થળ છે આ સ્થળે આખ્યમિક પ્રવૃત્તિ સાધીએ-જાણી ઉન્નતિ અને ભવોમાં અસકલ છે એની ઉન્નતિ કરવા માટે આપણે

શોધતા ફરતા રહેશે. પણ જ્યારે કાષ્ઠની સાથે તમારી દીકરીનું વેવિશાળ થઈ જશે તો પછી ભલેને એ મુરતીયો દોઢ ટાગનો પણ કા ન હોય, તો પણ સાસુ ને સસરાની આંખોમા દેવકુમારથી કાઈ અશે એ ઓછો નહી હોય.

જેની દૃષ્ટિમા પ્રેમ ભર્યો છે એને માટે સમસ્ત સૃષ્ટિ સૌન્દર્યપૂર્ણ છે સાચુ પૂછો તો સૌન્દર્ય પદાર્થોમા નહી પણ આપણી આખોમા વસે છે, આપણે જ એમા સૌન્દર્યનો રગ ભરતા હોઈએ છીએ નહી તર પદાર્થોમા તે વળી શુ ભર્યું છે ? વસ્તુમા જ જો સુદરતા ભરી પડી હોય તો એ સદૈવ સર્વને માટે સુદર હોવી જ જોઈએ, પણ એવુ બનતું નથી

હા, તો સુદરતા અને અસુદરતા બહાર નથી પણ મનુષ્યની આખોમા છે એ જ એને સૌન્દર્યપ્રદાન કરે છે સૂર્ય પોતાના સેકડો ફિરણો વડે જલ, થાન અને નલ (આકાશ) ને પ્રકાશમાન કરે છે, કારણ કે પૃથ્વી પર્વત વગેરે બધા પોતાના અવસ્થામા પ્રકાશમાન નથી એમનો પ્રકાશ ઉપર સાપેક્ષ હોય છે તેવી જ રીતે પદાર્થ ન સુદર છે તેમ ન અસુદર, પરંતુ માનવમનનુ સૌન્દર્ય જ પદાર્થોમા સુદરતાના રગ ભરે છે બીજા શબ્દોમા કહુ તો આજ દૃષ્ટિ તે રાગ દૃષ્ટિ છે જ્યા વસ્તુમા ફક્ત ગુણ જ દેખા દે છે, પછી ભલેને એમા હજારો દુર્ગુણો હોય અને તે એના મનમા વસી ગયો છે ત્યાં તે એના દોષો પ્રત્યે ઉપેક્ષા કરે છે.

કહેવાય છે કે નેપોલિયનના અક્ષરો અત્યંત ખરાબ હતા. જ્યારે એના ખતો મિત્રો પાસે પહોચતા ત્યારે બહુ હાસી-પાત્ર બનતા. એક વખત એના મિત્રે કહ્યું .-“ સમ્રાટ, અક્ષરો તો એવા છે કે સ્વયં સરખવતી પણ ચશ્મા લગાવે તો પણ વાચી-ઊકેલી શકે નહી ” નેપોલિયને જવાબ વાલ્યો “ મારા અક્ષર કેવા છે, એ મને નહી પણ જેસોફાઈનને જઈને પૂછો.” પેલો મિત્ર પત્ર લઈને જેસોફાઈન પાસે ગયો અને એને અક્ષરો અંગે પૂછતા એ બોલીઃ “ આનાથી વધીને વધીને બીજા સુદરતા શી હોઈ શકે ? કેવા મોતી જેવા ચળકી રહ્યા છે ?” આ જ તે રાગ દૃષ્ટિ છે જ્યા અસુદર પણ સુદર બની જાય છે

જેના પ્રત્યે મનમા રાગ છે એની પાછળ આવતા હજારો કષ્ટોને આપણે હસતા મુખડે સહન કરી લઈશું એમા કષ્ટો જેવુ લાગશે જ નહી કાઈ આપણી પ્રિય વ્યક્તિ ખીમાર હોય તો આપણે કલાકોના કલાકો એની સેવા સ્ત્રુષા કરીશુ અડધી-અડધી રાત સુધી આખોમા ઊઘ નહી હોય તેમ

આદ્યની શીતળ માંદની સારાપે પ્રાણીજનતને આકર્ષિત કરે છે પરંતુ મ
ઉદ્યમી ચોરનું મન ખિન્ન બને છે કેમકે અધિકાર એના સ્વાર્થને ખે
સાથ આપે છે તેથી જ તે શાંત-સ્મિત્ય મધુરી માંદની એને અપ્રિય
છે આમ જ ચોરનો એક ભયર્થ ધૂવડ છે જેને પણ પ્રકાશ સ્થિ
સૂર્યોદયની સાથે જ કમળ ખીલી બેઠે છે પ્રથમ કિરણોને સ્પર્શી પામી
પ્રકુશિત બની જાય છે ચક્રસંજો મગળ માથન ગર્ભજેનું સ્વાત્મક
માનવસમાજ સ્થાના પ્રથમ કિરણથી જન્મીતો સંદેશ મેળવે છે
સૂર્યના એ જ શુભ કિરણો ધૂવડ મારે કષ્ટદાયી બને છે મારણ કે સ
ઉદ્યમી સાથે જ તે પોતાની દષ્ટિની સક્રિય ગોળ એસે છે એટલા મા
એ અધિકાર પસંદ કરે છે

એના જીવનમાં મિથ્યાત્વનો પ્રબળ અધિકાર જવાયેમો છે એને વીત
દેવની પ્રવિતપાવન વણી પણ બમલી નથી જીવનજસ્યુતિનાં સૂત્રોમાં-એ
-એને અપ પતનનો ભાસ થાય છે આધ્યાત્મિક વિમુક્તિમાં વિનાશ છ
બને વિનાશમાં વિમુક્તિ કારણ કે એને ભૌતિક પદ્ધતી પ્રત્યે અનુરાગ છે
એ રાજ જ એને તે પદ્ધતીમાં જ્ઞાનનો અનુભવ કરાવે છે એટલા જ
અશુભ પરિણામ ભોમવીને પણ સરાજ દષ્ટિ-આત્મા પદ્ધતી-રાજમાં જન્મ
-દસ્યવેમો રહે છે

અર્ધા બહેનો બેઠેલી છે કાંઈ બહેનનું બાળક પેટાળ કરી રહે
પાસે બેઠેલી બીજી બહેન મોં મચ્છાઈ અને બેઠેલી ભટ્ટે રેવા છે
ઉભા અર્ધા જ પેટાળ કરી નાખ્યો પરંતુ બીજે જ ઘડે એ જ
નું બાળક એના બોળમાં પેટાળ કરી રે છે તે એ જ મોં મચ્છાઈ
બહેન પોતાના બાળકને ખારથી ઉપારે છે અને સાર કરો લે છે છ
પાંચેલી બહેનનાં હાકરાએ પેટાળ કર્યો તે મોં મચ્છાઈ પણ ન્યારે
પોતાના જ બાળક એની કિંમતી સાદી ગદી કરી નાખી ત્યારે એ ઉ
છે કારણ કે માતાની પોતાના બાળક પ્રત્યે રાજ-દષ્ટિ છે

માતાની દષ્ટિએ એનું બાળક સર્વ કાંઈ છે એની નજરમાં એ
રાજકુમારથી ઓછો નથી, સમેતે એનો અદેશ કાંઈ માકલ (વાંદરા) ન
જા ન દેવડાં અરે સ્વયં માકલ પણ દપણમાં ન્યારે પોતાનું પ્રતિબિંબ
છે ત્યારે એનું હરપ પણ પ્રસન્નતાથી નાચી ઊઠે છે આવી જ વાત
એક સામુની છે એની આંખોમાં એના કુરૂપ જમાઈ પણ સ્વ સ્વર
ન્યાં સુધી દીકરીનાં બચ ન ગર્ભજન્ય ત્યાં સુધી તે તમે દેદલાજ મર

શોધતા ફરતા રહેશે પણ જ્યારે કાઈની સાથે તમારી દીકરીનું વેવિશાળ થઈ જશે તો પછી ભલેને એ મુરતીયો દોઢ ટાગનો પણ કા ન હોય, તો પણ સાસુ ને સસરાની આંખોમા દેવકુમારથી કાઈ અંશે એ ઓછો નહી હોય.

જેની દૃષ્ટિમા પ્રેમ ભર્યો છે એને માટે સમસ્ત સૃષ્ટિ સૌન્દર્યપૂર્ણ છે સાચુ પૂછો તો સૌન્દર્ય પદાર્થોમા નહી પણ આપણી આંખોમા વસે છે, આપણે જ એમા સૌન્દર્યનો રગ ભરતા હોઈએ છીએ નહીંતર પદાર્થોમા તે વળી શુ ભર્યું છે ? વસ્તુમા જ જે સુદરતા ભરી પડી હોય તો એ સદૈવ સર્વને માટે સુદર હોવી જ જોઈએ, પણ એવુ બનતું નથી

હા, તો સુદરતા અને અસુદરતા બહાર નથી પણ મનુષ્યની આંખોમા છે એ જ એને સૌન્દર્યપ્રદાન કરે છે સૂર્ય પોતાના સેકડો ફિરણો વડે જલ, થન્ન અને નલ (આકાશ) ને પ્રકાશમાન કરે છે, કારણ કે પૃથ્વી પર્વત વગેરે બધા પોતાના સ્વરૂપમા પ્રકાશમાન નથી એમનો પ્રકાશ ઉપર સાપેક્ષ હોય છે તેવી જ રીતે પદાર્થ ન સુદર છે તેમ ન અસુદર, પરંતુ માનવમનનું સૌન્દર્ય જ પદાર્થોમા સુદરતાના રગ ભરે છે બીજા શબ્દોમા કહુ તો આજ દૃષ્ટિ તે રાગ દૃષ્ટિ છે. જ્યાં વસ્તુમા ફક્ત ગુણ જ દેખા દે છે, પછી ભલેને એમા હજારો દુર્ગુણો હોય અને તે એના મનમા વસી ગયો છે ત્યાં તે એના દોષો પ્રત્યે ઉપેક્ષા કરે છે.

કહેવાય છે કે નેપોલિયનના અક્ષરો અત્યંત ખરાબ હતા. જ્યારે એના પત્રો મિત્રો પાસે પહોંચતા ત્યારે બહુ હાસી-પાત્ર બનતા. એક વખત એના મિત્રે કહ્યું. —“ સમ્રાટ, અક્ષરો તો એવા છે કે સ્વયં સરસ્વતી પણ ચશ્મા લગાવે તો પણ વાચી-છીકેલી શકે નહી ” નેપોલિયને જવાબ વાલ્યો “ મારા અક્ષર કેવા છે, એ મને નહી પણ જેસોફાઈનને જઈને પૂછો.” પેલો મિત્ર પત્ર લઈને જેસોફાઈન પાસે ગયો અને એને અક્ષરો અંગે પૂછતા એ બોલીઃ “ આનાથી વધીને વધીને બીજી સુદરતા શી હોઈ શકે ? કેવા મોતી જેવા ચળકી રહ્યા છે ? ” આ જ તે રાગ દૃષ્ટિ છે જ્યાં અસુદર પણ સુદર બની જાય છે

જેના પ્રત્યે મનમા રાગ છે એની પાછળ આવતા હજારો કષ્ટોને આપણે હંસતા મુખડે સહન કરી લઈશું. એમા કષ્ટો જેવું લાગશે જ નહીં કાઈ આપણી પ્રિય વ્યક્તિ ખીમાર હોય તો આપણે કલાકોના કલાકો એની સેવા સ્વશ્રુષા કરીશું અડધી-અડધી રાત સુધી આંખોમા બિંદુ નહી હોય તેમ

આ પક્ષ નહીં જણાય પણ કોઈ બીજી વ્યક્તિ કે તેના પ્રેમે આપણને રાગ નથી પ્રેમ નથી તેની પાસે એક કલાક પણ વીતાવવો આપણને ભારી થઈ પડે.

આ જ વાત એક માતાની છે એનું બાળક બીમાર હશે તો આખી રાત એને યોગ્યમાં રાખી વીતારી દેશે. એની પાછળ હ નરો કરો સર્જને પણ એના મનમાં આનંદ બહારતો રહેશે પણ એની સાસુની સેવામાં જ્ઞ મિનિટ પણ વીત્યાવવી પડે તો એનું માથું ચડી જશે કેમકે બાળકમાં તો એણે આત્માનો ગજ ફાલ્યો છે ત્યારે સાસુ પ્રત્યે એનો રાગરેમ નથી.

તમે સિનેમા જોવા જાઓ છો ત્યાં સ્થળાવસ્થા છે રીઝીટ માટે તમે ત્રણ-ત્રણ કલાક બેસા રહેશો છતાં તમારા પૈસા કુ ખર્ચ નહીં થાય નહીં બીજા સોમ્ય રાતનો એક વાગી જશે તોય તમારી આંખો બંધ થઈ બેરાશ નહીં કેટલી સાધના તમારી !! આખી રાત વાંતી જાય તોય તમે જાગતા રહે છે. કેવો પ્રમાદનો પતિયા છે ! ફિલ્મ આવું છે એક પછે એક ચિત્રો આવે છે ને જાય છે એટલે એક સમય માટે પણ તમારી આંખો મીચારે નહીં. સમય શોયમ મા પમાયમ નો જન્મવાન મહાવીરનો હિપેટ તમે પૂરો અમલમાં મૂક્યો છે ને ? પણ મારે તો કહેવું જ પડે કે આ રાજદંડિ છે કે જેના કારણે તમને સિનેમાનાં કપોની અનુભૂતિ / થતાં નથી.

રાજદંડિવાળો આત્મા એ જોતો નથી કે આમાં શું છે કે નહીં ! શુભની વાતને તો આ જુએ મૂંઝા તે એ પણ જોતો નથી કે એમાં ચેતન્ય પણ છે કે નહીં ! એ તો જસ વળગી જ જશે. સાંકળ્યું છે કે વાંદરીઓ પોતાના મૃત બાળકને મહિનાઓ સુધી જાતીથી ચોટાવણા રાખે છ એવી જ રીતે રાજદંડિવાળો આત્મા પર પાતે વળગેલો રહેશે. પછી તે એ નિ જુએ કે એમાં ચેતન છે કે નહીં ? એ તો હઠત પર પરાનો પુનરી છે એ ખેડુ છે કે સાસુ એ જોવાની એની પાસે કુરસદ જ નથી. પહેલાંથી આવ્યું આવે છે અમારા બાપ-દાદ કરતાં બાન્ધા છે જસ બાપાં / વાહો એની જીવન-સારીને ચાલવા માટેના મજબૂત પાટા છે જેના ઉપર તે આખો મીચીને દોડે છે તે એ વિચા તો નથી કે આગળ જતાં પાટા તૂટેલા છે કે સાચાં ? પોતાના વિચારો પ્રત્યે પણ માનવને મમતા થઈ આવે છે તેથી એક વાર સ્વપ્ને તણી લીધા છતાં પણ એને હોડવા એ તૈયાર થકે નથી કેમકે એ એના પોતાના વિચારો છે વિચારમોહ પણ એક રીતે રાજદંડિ જ છે જેને કારણે પોતાના બૂખારેલા વિચારોને પણ એ સાચા માનતો જાય છે અને બી નવા વચાસ દોવા જતાં એના પર ચોક્કસ ફેરવી મારે છે એ

ખીખના ગુણોને સ્વીકારવા તૈયાર નહિ પણ પોતાના દુર્ગુણો પર સદગુણોનું લેખલ લગાડવાનો પ્રયત્ન કરશે

હિસાબનીશના હાથે શેઠના ખમીસ ઉપર શાહીનો ઝાઘ પડી જશે તો શેઠ બોલશે. “ ચશ્માના નળર વધી ગયા હોય તો ચશ્મા બદલી નાખો ” પણ પોતે શેઠના દીકરાના પગના ઠેબાથી આખોય ખડિયો ઢોળાઈ જાય અને હિસાબનીશનું નવું-નકાર ખમીસ ખરાબ થઈ જાય તો શેઠ બોલશે “ વાહ, આજે તો સારા શુકન થયા છે તેમને ઘણો ફાયદો થવાનો લાગે છે, અને આમા બગડ્યું પણ શું છે ? આ ખમીસને આવાજ રગમા રગાવી લો બહુ સારું લાગશે રગારો તો પૈસા લેત પણ અમે તો મફતમા જ રગી દીધું તમે અમારા જ છો ને તો પછી તમારી પામેથી લેવું પણ શું ? ” બસ અહીં જ ફાયદો ને કાયદો બધું યાદ આવી જશે કેમકે પોતાના પુત્રના જ હાથે આ પરાક્રમ થયું છે એના હાથે થયેલું ખૂરુ કામ પણ ભલું છે અને હિસાબનીશના હાથે જો કંઈક થયું હોય તો ભલું પણ ખૂરુ થઈ જાય છે આ જ સરાગ દૃષ્ટિ છે જ્યાં પોતાનું બધું સારું લેખાય છે દ્વેષપૂર્ણ દૃષ્ટિ

આ દૃષ્ટિ સગ-દૃષ્ટિથી બિનકુલ વિપરીત છે અહીં ગુણ પણ દ્વેષ છે રાગ તો કુટુબ-શત્રુ ગણાય છે, જ્યારે દ્વેષ અગ્નિ, રાગ પદાર્થો પ્રત્યે મનને ચચળ બનાવે છે મનોરમ પદાર્થોની પ્રાપ્તિમા જે બાધક-રિષ્ટરૂપ બને છે તેના પ્રત્યે દ્વેષ પ્રગટ થાય છે રાગ આત્માને સ્વગુણમાથી વિચલિત કરે છે અને દ્વેષ એને પર-ગુણમા વિચલિત કરાવે છે, જેટલા અંશે રાગ સકુચિત હોય છે તેટલા જ અંશે દ્વેષ વિચલિત બને છે અને જેટલા પ્રમાણમા રાગ વિડમે છે તેટલા જ પ્રમાણમા દ્વેષ સકુચિત બને છે

શ્રીમદ્ રાજયદ્રના શબ્દોમા સસારરૂપી ગાડીના રાગ અને દ્વેષ બે બળદ છે. રાગ મીઠું ઝેર છે તો દ્વેષ કડવું ઝેર છે પણ બંનેનું કામ છે પ્રાણ હરવા વીજળીમા જેમ બે જાતની શક્તિ હોય છે, પહેલી શક્તિ બેચે છે અને બીજી શક્તિ ફેકે છે ઝાટકો મારે છે પણ બંને શક્તિઓ મનુષ્યના પ્રાણ હરણનું કામ કરે છે તેવી જ રીતે રાગ બેચે છે અને દ્વેષ ધક્કો મારે છે પણ બંને આત્માની સ્વભાવ-દશાને બદલે છે તેથી જ ભગવાન મહાવીરે કહ્યું છે

રાગો ય દોષો વિષ કમ્મં વીય,
કમ્મં ચ મોહપ્પમવં વચન્તિ ।

કમ્મ ચ જાહ મરણસ્સ મૂલં
વુપ્પન્ન ચ જાહ મરણ વયમ્મિ ॥

ઉત્તરાધ્યયન ચ ૩૨ ચા ૮

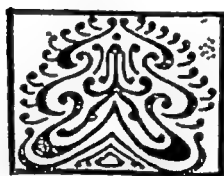
વીતરાજ પશ્ચિમ પ્રદીપ કમ્મવાન મહાવીર સાધકને સદૃશી આપે છે. વીતરાજ પશ્ચિમ પર તો વીતરાના બનીને જ ચાલી શકાય છે. જ્યાં સુધી રાજ ને દેવ હસ્તિમાં કરી ત્યાં સુધી આત્મા વીતરાજ બની શકતો નથી અને કલ્પપરપરા પણ સમાપ્ત થઈ શકતી નથી. કારણ કે રાજ અને દેવ જ કલ્પપરપરાના બીજો છે. બીજા સાનુકૂળ સાધનો પામતાં વૈદ્યને જરૂર પસંદગિત બને છે. રાજ અને દેવ કર્મબીજો છે અને કર્મ મોહ દ્વારા પેલા યાજ છે જ મ અને ચતુર મૂળ કર્મમાં જ મળશે અને દુઃખના મૂળમાં ૮ મ અને ચતુર છે કારણ કે જન્મ પોતે દુઃખ છે અને ચતુરથી તો માનવના પ્રાણ છે છે.

જ મની સાથે ચતુર બોધાયેલું છે. ચતુરને સમાપ્ત કરવું પાડે. જે નિશ્ચિત સિદ્ધાંત છે કે જે જ મો છે તે જરૂર થશે જ પણ જે મો છે તે જ મો જ એવું નિશ્ચિત બી શકાય નથી. કારણ કે જન્મ મરણ કર નાર મારે તો ચતુર સુનિશ્ચિત છે જ પણ જેણે કલ્પ-પરપરાનાં બીજાથી કર્મોના ક્ષય કરી દીધા છે તેવા વીતરાજી આત્મા જન્મ અને ચતુરની જાળમાંથી છૂટી જાય છે. પરંતુ જ્યાં સુધી રાજ અને દેવ છે ત્યાં સુધી જન્મ અને ચતુરની સમાપ્તિ એ કલ્પ સ્વપ્ન જ ગણાશે.

દેવોની પાછળ કૃષ્ણ ભેટ્યા હોય છે. રોડ ખાન હોય છે તેથી જ તો તેના હસ્તમાં દેખી જવાલા પ્રગળ્યો છે તે આત્મા પોતાના દેવ-પ્રતને સમાપ્ત કરીને જ આનંદ અનુભવશે. જે સત માનવ કે સામાન્ય માનવને પછી વિચાર જ નથી કરે. જે દેવનું જ કારણ હતું કે પરમ પ્રસાદ લવજી કમ્પિષ્ટ સમા પુનિત સતને વિષ જાને મારી નાખવામાં આવ્યા હતા. દેવ શુદ્ધિ ધરાવતા મનુષ્યને સતને રચાને વ્યસત ગણે છે. મનુષ્યના મનમાં જ્યારે દેવશુદ્ધિ આવે છે ત્યારે એ સત તેવા પુનિત આદ્યને પણ જાપ માનિત કરવાનું ચૂકતો નથી. ગ્રાંથાળની પણ તે જ દેવદાસિ હતી કે એણે કમ્મવાન મહાવીર જેવા વીતરાજ આત્મા પ્રત્યે પણ દેવમિ દાસ્યો. અને એમને ખરે જ કમ્મ કરી દેવા મારે તેને ભેટ્યાની જવાબા ઊઠી હતી એમના સરળ, સાત જે સિધ્ધોને એમની આજો સામે જ કમ્મ કરી દીધા હતા.

સોમિલની પણ એવી જ દ્વેષદષ્ટિ હતી કે એણે ગજસુકુમાર જેવા સુદર અને સુકુમાર સતના માથા ઉપર બળતા અગારા નાખ્યા હતા શે અપરાધ હતો ગજસુકુમારનો ? જેના કારણે એનો સુકોમળ દેહને અગ્નિદાહ મળ્યો ? કહેવું જ પડશે કે સોમિલની દ્વેષદષ્ટિએ જ એવું જઘન્ય કૃત્ય કરવા પ્રેરણા આપી હશે.

દ્વેષદષ્ટિ ધરાવતી વ્યક્તિ કદી-કદી પોતાના પ્રિયવરનું જ અહિત કરી બેસે છે કારણ કે એની પ્રતિદ્વેષની ભાવના હિતમા પણ અહિતની કલ્પના કરી લે છે અને પછી એમને કષ્ટો આપવાની ક્રૂર કામના એમના દિલમા ઊછાળા મારે છે એ દ્વેષની અગ્નિમા આત્મા પોતે પણ દાઝે છે શાંતિ પાળવા માટે સાધકે રાગ કે દ્વેષ બંને દષ્ટિઓથી મુક્તિ મેળવવી જોઈએ

સત્સાહિત્ય

૧ સાહિત્યનો પ્રેમ હૃદયેથી પકડવાનું વૉરન્ટ છે

૨ કેટલાક ગ્રંથો ‘પ્રેય’ વસ્તુ તરફ પ્રેરણા અને સયાલન કરે છે તો ગ્રંથો ‘શ્રેય’ તરફ પ્રેરણા અને સયાલન કરે છે. ‘પ્રેય’નો સાધક ભોગસામગ્રીનો સંગ્રહ કરવામાં તત્પર બને છે, ત્યારે ‘શ્રેય’નો સાધક આધ્યાત્મિક સામગ્રીનો સંગ્રહ કરે છે

૩ માનતાને પ્રેરણા આપનારું સત્સાહિત્ય છે

હો-સદષ્ટિ ધરાવેલા મનુષ્ય ગુણોની અપેક્ષા કરી જીવેને શોધતો રહે છે એની તજજ્ઞ ગુણો ઉપર એટલી જ નથી જેમ જળ-વિદુ જેમ કમળ-દળ ઉપર ન શોકાર્તા કાળા કાચમાં જઈ પડે છે તેવી જ રીતે જેની દષ્ટિ દાઘ વેાણ પાછળ જ રવ રહે છે તેની દષ્ટિ બીજાના સદગુણો તરફ જઈ જાય છે. સુદર ઠરીરમાં માખી વાગેલા ધાને જ શોધે છે. સુ ર અવશ્યેને છાંયે એ ત્યાં જ એસશે કે ત્યાં થા ચાએ દરે અને પર વહેતુ દમ તેની જ રીતે દુર્ન વ્યક્તિ પણ બીજી તરફ જોશે ત્યારે અંતઃ સચ્ચુદ્ધિએને છાંયેને એ જ્યાં નાની એવી પણ ભુરાઈ દેશે ત્યાં જ તઈને એ પોતાની આંતરણી ચીખશે. સજ્જન પ્રકૃતિનો મનુષ્ય દર્શકે દ્રશ્યોમાથી પણ એક ગુણ મદ્યુ કરી બેશે. જ્યારે દુર્જન દ નરો સદગુણોમાથી એક દુર્ગુણ શોધી બેશે અને તેમ કરવા પ્રાણી બધા જ સદગુણોને જ છાંયે દેશે.

તેની દષ્ટિ હો મનુષ્યની શૂંઝી છે તે સતતની પહે રહીને પણ એમના સદગુણોને પામી નહીં સકે. જ્યાં અને ચાંચક (એક જાનનાં ધોદીનાં ચૂસનાં । કીડા)ને અશ્વત્થ તમે જાણો છો. આ જાણુઓ દિવસ-રાત ચાખતાં જાતન યમ કે જ્યાં દૂધની ધારા વહેતી રહે છે ત્યાં ચોંટી રહે છે. પણ તમો દૂધની અમૃતધા ત્યાંથી એક દીપુવ પીતાં નથી પરંતુ ચાખનાં સ્તનનુ યા । ચૂસમે આવી જ રીતે આશોચના-મિત વ્યક્તિ સત વ્યક્તિની સમીપ મદને પણ સદગુણોની દૂધ-ધારામાંથી એક દીપુવ બેશે નહીં પણ એમનાં દેહાનુ ન-પાન / કરમે

નાં દાન / જોવાની દષ્ટિ છે એના મોટે મુલ્ય પણ દોષમય બની

નય છે આલોચના-ટીકા-પ્રિય વ્યક્તિને કોઈનીય સ્તુતિ કદી ભાવશે નહીં. છાણુમા જીવતા જતુને તમે ગુલાબમા છોડી આવશે તો એ ગુલાબની સુગંધથી એનું ગળું ઘૂટાવા લાગશે ગુલાબની સુગંધ એ જતુ માટે કષ્ટ પ્રદ જ બનશે નિદા કરનારાની જીભથી તો પોતે પરમાત્મા પણ બચવા પામ્યો નથી એણે તો એ વીતગગની પણ ટોકા કરી છે તો પછી હૃદય-સ્થમા તો ભૂલો થવાને સંભવ છે અને તેથી ટીકા કરવાનો પ્રસંગ મળી નય તો એમા આશ્ચર્ય જ શું છે ? શાહીચૂસ (બ્લોટીંગ પેપર)નું કામ છે, શાહી ચૂસનાનું બ્યા કયાય શાહીનું ટીપુ હશે, ત્યા શાહીચૂસ લગાડવાથી એ શાહીને ચૂમી લેશે તેવી જ રીતે આલોચક ટીકાકાર વ્યક્તિ બ્યાં દુર્ગુણ જોશે, એને જ ગ્રહણ કરશે

કાગડાની સામે સુદર ભોજનસામગ્રી મૂકશે પણ એ એને તજ કોઈ મહાના શરીર પર જ ટોચ મારશે કેમકે એને સુદર ભોજનમા તેટલો આનંદ આવતો નથી જેટલો કે મૃત પશુના શરીર પર ટોચ મારીને એનું લોહી પીવામા દુર્જન પ્રકૃતિના માનવની આદત પણ કંઈક આના સાથે હોજે -મળે છે તે સદ્ગુણોના સુદર ભોજનને છોડી દે છે અને ભુરાઈઓના ધા ઉપર ટોચ મારીને એમનો સ્વાદ માણુમા જ આનંદ માને છે વાત જરા કડવી જરૂર લાગે તેવી છે પણ સાચે જ આજે આપણા સમાજમા આ જાતની ટીકા કરવાની ખીમારી બહુ ફેલાયેલી છે

જેમ ભક્ષતા કૂતરા માટે સજ્જન અને દુર્જન બંને સમાન છે; બંને તરફ એ સમાન રૂપે ભક્ષે છે તેવી જ રીતે જેઓને આલોચના ટીકા કરવાની આદત પડી ગઈ છે એમના માટે તો સત અને દુર્જન બંને સમાન છે. અને મજાની વાત તો એ છે કે ખીજની રજ જેટલી ભૂલને તેઓ ગજ બનાવી મૂકશે એમની આખો પોતે જ એન્લાન્ડ (મોટી) થઈને એમની સામે આવી નય છે પોતાની ભૂલ તો કદી એમની નજરે આવી શકતી નથી અને જો કોઈ એનું દિગ્દર્શન કરાવે છે, તો એનો સ્વીકાર કરવામાં પોતાનું અપમાન માની લે છે, વળી કોઈ જુદી જ માન્યતામા ભમી પોતાની ભૂલ માટે તેઓ ખીજને જવાબદાર ઠેરવવાની કળા આદરે છે

એકવાર, કહેવાય છે કે રાવણના પાપો માટે શિક્ષા કરવા પોતે રામ લકાના મેદાનમા ઊતરી પડ્યા હતા આ બાબુ રાવણ પોતાના પાપ ઉપર પુણ્યની છાપ બેસાડવા તનતોડ મહેનત કરી રહ્યો હતો બ્યારે એને

સમગ્રવ્યવસ્થાની સક્રિય સમાપ્ત થઈ તો ખરી સરખાની સક્રિય જનમાવવામાં આવી. રામ અને રાવણની સેનાઓ રણ મેદાનમાં પહોંચી ગઈ અને તરફના હજારો સૈનિકો રણ મેદાનમાં ખાપી ગયા પણ મુદતી જવાલા સમી નહીં એક દિવસ પોતે મેધનાદ અને કુલાહરણ રણ મેદાનમાં આગળ આગળ રાવણને પોતાના ભાઈ કુલાહરણની સક્રિય પર અભિમાન હતું અને મેધનાદ તો ઈન્દ્રને પણ છૂટી ચક્રો હતો. તેથી જ તો એણે મેધનાદનું બીજું નામ ઈન્દ્રજિત રાખ્યું હતું અને વીરો સહજા સરખાની પૂર્ણ સક્રિય હોવા છતાં જ સહજારની સક્રિય આ વીરો કને નહોતી કેમકે સહજારના વિરોધમાં તેઓ અસહજાર વતી હજારા આવ્યા હતા ને! સાચું પૂછે તો રાવણનું પાપ આ વીરોની સક્રિય પણ નષ્ટ કરી ચૂક્યું હતું અને સહજારના વીરણ બાણેએ અને વીરોને સહા મારે ભૂમિ ઉપર સુવર્ણવી લીધા હતા.

જન્મે વીરોના ચલુના ખજાર લકામાં ખૂબ વેગથી પ્રવ્રી ગયા. રાવણે જન્મ ત કુખની સાથે આ સમાચાર સાંભળ્યા. મેધનાદના મુત્યુની વાતથી તે રાવણનું દિલ કંપી ઊઠ્યું એના પગ તલેની ભૂમિ ખસવા લાગી. કારણ કે એની આંધી સક્રિય તો આજે સમાપ્ત થઈ ચૂકી હતી.

એણે (રાવણે) વિચાર્યું સીતાના ચરણ જ જમગળ છે જ્યાં એના પગમાં પડે છે ત્યાં સવનારા થાય છે જન્મના ઘેર જ મી ત્યારે મિત્તરો પિતાને વન-વનમાં ભટકવું પડ્યું હજી માદ કરોઆ આવી તો ત્યાં દસ-રથના પ્રાણ લીધા અને પતિને ચોદ વરસ સુધી જંગલોમાં ભટકવું પડ્યું હવે લકામાં આવી છે આરણી એનાં પગમાં આ લકામાં પગમાં છે તે જ દિવસથી હમેશાં અશુભ સમાચારો જ સાંભળવા મળે છે કદી અશોક વાટિકા ઉજ્જવળ જની ગઈ છે તે કદી અશોકના મર્યો છે આના લીધે જ સોનાની લકા રાખનો હમણે જની ગઈ છે આજે મારો વીર ભરખ અને લાલેયો પુત્ર મેધનાદ જન્મે અસ્ત થઈ ગયા. સાચે જ સીતાનાં જ્યાં પગમાં મળે ત્યાં સર્વનારા સર્ગ્યો છે.

આ છે રાવણની વિચારણાની રીત. એ તે જની સાખી સીતાના ચરણને સવનારા માની રહ્યો છે પણ આપણે વિચારવું તે એ છે કે સીતાના ચરણે સવનારાના કારણ જન્મા છે કે એની-રાવણની-કુરુચારમાં જાન શુભાવો મેલેલી જુલિ ? એટલે સાચું તો એ છે કે નિહા વ્યક્તિ પોતાના પાપો મારે પણ બીજાને જ જવાબદાર ઠરાવે છે આવી વ્યક્તિ બીજાના

દેષોનો નિર્ણય કરવા માટે ઘણી જરૂરી તૈયાર થઈ જાય છે પણ એ સારું ન થાય કે એ વ્યક્તિ જરા પાછા વળીને પોતા ભણી પણ દૃષ્ટિ કે કવાની તરફ લે તો ? આજણી સોયનો નિર્ણય કરવા ચાલી, એણે કહ્યું . “ સોય, તું શા માટે અહીં કાર કરી રહી છે, તારા મોં પર તો છિદ્ર છે ? ” સોયે જવાબ વાળતા કહ્યું “ બહેન, મારું નાનું-શુ છિદ્ર તને દેખાયું પણ જરા તું તારા પોતા ભણી નજર નાખી જો ને ! મારામા તો એક છિદ્ર છે પણ તારામા તો કેટલા છિદ્ર છે એની ગણતરી તો કરી જો ” એક કવિએ કહ્યું છે -

પગતર જરત ન જ્ઞાનત મૂરખ

પરધર જાઈ વુઝાવે,

અવમ્ભો દૂન લોગન કો આવે ।

ભારતના સત કવિ સુરદાસ કહે છે કવિ સુરદાસ આખે અધ હતા પણ એમને જીવનનું દર્શન સાપડ્યું હતું. તેથી જ પ્રજાચક્ષુએ આખ-વાળાઓને રાહ બતાવ્યો છે, તો કવિ કહે છે । કે મનુષ્ય ખીજના ધરની આગ બુઝાવવા દોડી પડે છે, એ બૂમો પાડે છે ત્યાં આગ લાગી, પણ તે પોતાના પગ તળે બળતા આગને દેખતો નથી. જે એની જ બૂપડીને જ બાળી રહી છે

આજનો યુગ ખીજના ધરની આગ બતાવવાનો છે વહુને પૂછશો તો એ સાસુનો દોષ બતાવશે એ કહેશે “ માનો બોલો છોડીને આવી છું ત્યારથી એક દા’ડાય એન લઈ શકી નથી જીભ દિવસરાત કામ ને કામમાં લાગી રહું છું તોય સાસુની જીભ તો આખો દા’ડો કાતરની જેમ કઈને કઈ કાપ્યે જ જાય છે, એ કદી મારું દિલ કાપે છે, તો કદી મારી માતાનો, તો કદી મારા પિતાનો જ દોષ કાઢતી ફરે છે ”

તમે અગર સાસુને પૂછશો કે ધરમા શાંતિ કેમ નથી ? શા માટે રાતને દિ’ વઢાવઢ ચાલુ રહે છે ? શા માટે રોજ-બરોજ ખાવા-પીવાનું હરામ બને છે ? તો એ વહુના ગીત ગાવા બેસી જશે “ શુ કહું, અમારા ભાગ્યે તો એવી વહુ મળી છે કે બસ આખોય દિ’ રેડિયા પાસે બેસી રહે છે ક્યારેક નાટક-ઉપન્યાસ વાંચે છે પણ મારી પાસે આવવાની એને કુરસદ જ મળતી નથી મને દરદ છે કે કઈ દુખ છે, એની એને કાઈ જ ચિંતા નથી ”

નોકર શેઠનો દોષ કાઢે છે એમની ફરિયાદ હોય છે કે અમારી પામેથી વધુ કામ લેવામા આવે છે, પણ અમારી મહેનતની સામે એનું પૂરું પરિશ્રા-

મિક (પ્રતિજ્ઞા) આપવામાં આવતું નથી. આમ શોષણનું ચક્ર ચાલી રહ્યું છે અને દિવસ રાત લોહીનું પાણી કરીએ છીએ તેમ છતાં પણ અમારા માળિકા લાખાં મુમે છે ન એમને પૂરતી કૃષ્ણવર્ણીની સમજણ છે કે નથી કાંઈ વ્યવસ્થા રહીને પૂછીશો તો તેઓ કહેશે ખમાર તો પૂરા અમામ છે પણ આઠ કલાકનું કામ આઠ દિવસમાં પણ પૂરું કરતાં નથી. હાતાથાને લીધે નાકમાં ઢમ આવેલી ગમે છે

વિદ્યાર્થી સિદ્ધાન્તો દોન બતાવશે. પૂછવામાં આવશે તો કહેશે શું કહું માત્તર એવું મળ્યા છે કે પૂરું બચાવવાનું બાણના નથી સરકાર પાસેથી કરામતના પૈસા લે છે ત્યારે સિદ્ધાંત દરિયાદ કરશે કે વિદ્યાર્થીઓમાં સ્વચ્છ હતા વધી ગઈ છે અનુશાસન સિસ્ટમના નામની સિદ્ધાંતની એક પણ વાત વિદ્યાર્થીઓ માનવા ત્યાર નથી અને કદાચિત કઈદ કહી દેવામાં આવે તો એમનું મપ-સમજ-એ સિદ્ધાંતની રેવળી જ કરશે બધા બીજાના જ દોષો બતાવે છે પોતા તરફ કાંઈ જોવા માગતું નથી.

દેશમાં આજે અસાંતિ શા માટે છે? એનો જવાબ તમે સરકાર પાસેથી માગો તો એ કહેશે જનતાનું નનિક ધોરણ ધલુ નીચુ પડી ગયું છે વેપારીઓમાં પ્રમાણિકતા રહી નથી રા ન-મરજ પડી હાતાથા દેશની પ્રગતિમાં મોટામાં મોટી બાધ છે અ્યારે જનતા કહે છે સાચક વચ માં અપ્રાચાર વધી ગયો છે કર-વેગનો બાર એટલો લાલ્લામાં આવ્યો છે કે શાસક લઈ શકાતો નથી અને વેરા દ્વારા અમારી પરસેવાની કમાણીનો પૈસો ખેડીને મિનિ ટશે-પ્રધાને મેજ ઉપર છે

હા તે અપહ્વૃત્તિ આંખની છાંછી કાળા છે એટલે બીજાની કાળાસ-જીવનને જાદો નીચી લે છે બીજાની જીજ્ઞાસને જોવામાં અપહ્વૃત્તિ એ લી મુમિ પણ નથી થતી ગેટવી કે કાળાસ જોવામાં થરાવીએ છીએ એવે / તો પ્રતિદિન જીવન સૂચને કાંઈ જોવા જતું નથી પણ સૂચકલુ ચલાવું હોય-એટલે કે એમાં કાળાસ આવવાની હોય ત્યારે મનુષ્યો એને જોવા માટે કેટલીક વખતે વિશેષ-આસ-તૈયારીઓ પણ કરે છે કાચ ઉપર કાળા રંગ લગાવી એને જોવાની કે સિદ્ધ કરે છે બજાનું કાંઈએ જોવું નહીં પણ કાળાસ જોવા સૌ રોષી પડ્યા.

ઉત્તરના સમ્રાટ બનુ કરીએ પિતૃજનાં પાપ પોતાની ન રે જોનાં એના મનમાં વચાચ કીમચાઈ આવ્યો. ૭ પિતૃજનાના જીવન ઉપર એને

પૂરો વિશ્વાસ હતો અને જેને સારુ એણે પોતાના લાઈ વિક્રમને વનવાસ-
દીધો હતો, એ જ પિગળાનું ચારિત્ર્ય આટલું પતિત બની શકે છે ! ભર્તૃહરી
એની કરપના પણ કરી શકતા નહોતા અન્ય કાઈએ કહ્યું હોત તો તેઓ
એની વાત માનવા કદી તૈયાર ન થાત પણ જ્યારે પોતાની સગી આખોએ
જ જોઈ લીધું તો એને ખોટું પણ ક્રમ માની લેવાય ? એક દિવસ જે
પિગળાના ચરણોમા સમગ્ર રાજ્ય ન્યેજાવર કરવા તૈયાર હતા, આજે એ જ
પિગળા માટે એમના મનમા ધૂણા અને તિરસ્કાર છે પિગળાના પ્રેમ પાછળ
થેલો અનેલો ભર્તૃહરી આજે તે જ પિગળા તરફથી પીડા પામી રહ્યો છે
વાત પણ યથાર્થ છે કે જે માનવીએ પોતાનું ચારિત્ર્ય ખોયું તે બધું જ
ખોઈ ચૂક્યો છે તેથી જ ભર્તૃહરીના મનમા ધૂણા પેદા થઈ, વૈરાગ્ય જન્મ્યો
અને એમણે વનનો રાહ લીધો રાજવીય-વિભૂષાને સ્થાને એમના શરીર ઉપર
લગવા રગની કંદની કરકી રહી હતી

એક વખત એક વૃક્ષની નીચે પાદડાની શૈયા અને પથ્થરનો તકિયો
બનાવી તેઓ સૂતા હતા એટલામા ત્યા થઈને થોડીક બહેનો પાણી ભરવા
નીકળી એક બહેનની નજરે લગવા રગની કંદની પહેરેલા રાજા ભર્તૃહરી
ઉપર પડી તો એણે પોતાની સાહેલીઓને કહ્યું “ સામે સૂતેલા યોગીને
તમે જાણો છો ? ” સાહેલીઓએ ના પાડી ત્યારે પેલી બહેને પરિચય આપતા
કહ્યું “ આ ઉજ્જૈનના નરેશ ભર્તૃહરી છે પિગળાના પાપથી એમને
સસારથી વૈરાગ્ય થયો છે પણ કેવો વૈરાગ્ય છે આ ? મખમલની ગાદીઓ
પર સુનાર આ રાજા આજે પાદડાની શૈયા પર આજોડે છે, રેશમી તડિયા
જેના માથા હેઠળ રહેતા હતા ત્યા આજે પથ્થરનું ઓઠીકણુ છે ”

ખીજ બહેન બોલી “ વાહ !, હવે રહેવા દે તું વધુ મૃતિ ના ગા
રાજ્ય તો ઉપરથી છોડ્યું છે પણ દિલમા તો રાજવૈભવ જેમ ને તેમ
ભર્યો પડ્યો છે રાજ્ય છોડ્યું પણ ગાદીનો મોહ ક્યા છૂટ્યો છે ? મખમલની
ગાદીના સ્થાને પાદડાની ગાદી બનાવી છે તકિયાના સ્થાને રેશમી નહીં તો
પથ્થરનો તકિયો લગાવી મૂક્યો છે ”

વાતો કરતી એ બહેનો આગળ વધી ગઈ એમના શબ્દો યોગીના
કાન સાથે અથડાયા એમણે વિચાર્યું “ અરે, હા, હું પણ કેવો છું ?
પૂરું રાજ્ય છોડ્યું અને હવે આ પાદડાની ગાદીની પણ શી જરૂર છે ? અને
આ પથ્થરનું ઓઠીકણુ પણ શા માટે ? બહેનો ઠીક જ કહી રહી હતી, ભૂમિ
મારું બિછાતું છે અને નીલ ગગન મારી ચાદર ઓઢણું ” યોગી તો બિચ્ચા.

જાને પાંદડાં એક બાજુ ફેંટી દીધા. પથ્થર દૂર ફેંકાયો અને ભૂમિ ઉપર જ દાખુ ઓઢીકપુ કરી સર્પ ગયા.

પેલી બહેનો ધણી બરીને પાછી તે જ રસ્તેથી પથ્થર થઈ પહેલી બહેને ભેટુ તે કહેવા લાગી કેવો મનસ્વી યોગી છે ! જમારી એક વાત સાંભળી તો પાંદડે-પાંદડું ફેંટી દીધું અને બુઝો હવે જમીન ઉપર જ લગાવી દીધું છે જાજ તો સાધના છે ને ! બુઝારીએ એક જ વખત વાત સાંભળી અને એણે પોતાના જીવનમાં પરિવર્તન આણી દીધું ત્યારે તમે મારી કેટલી વાતો સાંભળી છે ! જાજો ત્રણ-ત્રણ મહિના વીત્યા કેટ-કેટલી વાતો તમારી સામે મૂકી બધો-કહી ગયો ને વીતરાગ વાણીનું અમૃત તમારી સામે ઢોળુ પણ તમારા જીવને કેટલો વળાંક લીધો વાડુ ! (સભામાં રિખત હસ્ય)

હા તો પહેલી બહેનની વાત સાંભળી તો બીજી સહેલાણી બોલી : રહેવા દે, એન્ડ થું ચોગની વાતને તુ બાધી રહી છે ચોગી જન્મા પણ હજુ દુનિયાના ચબ્દો સંજન કરવાની કળા તો સીખી જ નથી. આપણે યોગ્ય ક્રમ અને કોષિ બચાઈ પાંદડે-પાંદડું એક તરફ ફેંટી દીધું પથ્થર પેલી બાજુ ફેંટી દીધો. જાને તે યોગી કહેવાય ? ”

તેની દષ્ટિ ફક્ત ફોલો તરફ જ હતી, એને સર્વત્ર દોષો જ એવા મળતા. પરંતુ થાક રાખળો, બાઈઓ, દોષો ભણી જ એ દષ્ટિ રહેતી તો જીવનમાં દોષ જ આવશે અને અજુલો ભણી તમારી દષ્ટિ રહેતી તો તમે પણ અજુલો જાતી રાકો.

જેન ઉપમણ,
કેલ મુંબઈ

ગુણ દષ્ટિ આપણને ગુણાનુરાગી બનાવે છે આપણી દષ્ટિ ને સદ્ગુણ લાણી હોય તો પછી એવું કાંઈ કારણ નથી કે આપણે સદ્ગુણી ન બની શકીએ ફક્ત આપણી દષ્ટિમા સદ્ગુણોને ગ્રહણ કરવાની કળા આવી જવી જોઈએ ચિત્રકાર જુદી-જુદી આકૃતિઓ જોતો હોય છે પણ એ બધામાથી થોડી થોડી સુદરતા લઈને પોતાના રંગ અને કલમ વડે એ સુદર ચિત્ર ચીતરે છે ને કે એની દષ્ટિ તો સારા અને નરસા બન્ને જાતના ચિત્રો પર જાય છે પણ એ તો એ સૌમાથી સારુ જ ગ્રહણ કરે છે એમાથી ને એ કદરૂપ જ ગ્રહણ કરશે અને પોતાના ચિત્રમા તેવું જ કદરૂપ લાવશે તો એનું ચિત્ર કદરૂપ જ બની જશે પછી તો એની કળાની તો કશી કિંમત જ અકાશે નહિ તેવી જ રીતે દિવસ દરમ્યાન આપણી નજર સામે અનેક આવૃત્તિઓ પસાર થતી હોય છે એ પૈકી કેટલીક સારી અને કેટલીક નરસી પ્રકૃતિ ધરાવતી હોય છે. કેટલીક આપણા પરિચયમા પણ આવે છે. આવે લખતે ને આપણે કળાકાર હોઈએ, તેવી દષ્ટિ આપણામા હોય અને એમાથી આપણે અશ-અશ રૂપે પણ સારુ જ ગ્રહણ કરતા થઈશું તો આપણા જીવનનું સુદર ચિત્ર તૈયાર થઈ જશે

નિહાર ધૂળશોષક હોય છે એ માટીમાથી પણ સોનું બોળે છે. મોનાની દષ્ટિ સામે રાખીને ચાલે છે તેથી એ ધૂળના ઢગલામાથી પણ સોનું મેળવે છે આપણી પાસે પણ એવી દષ્ટિ આવી જાય તો માટીમાથી સોનું શોધવા જઈએ તો આપણને મોનું જરૂર મળશે પણ આજે તો સોનામા પણ માટી લળેલી દેખાય છે જે દષ્ટિને લઈને ચાલશે તે જ વસ્તુ તમને મળશે સદ્ગુણ તરફ દષ્ટિ રહેશે તો તમે વિશ્વની પ્રત્યેક વસ્તુમાથી એ

મેળવી શકશે અને દુર્ગુણો ભેગાની જ દષ્ટિ હશે તો સવર સિવાય પ્રત્યેક વસ્તુમાં તમને દુર્ગુણો દેખાશે.

બરહતરમાં તમે સારું ભેગાના પ્રલોક છો. તમારી દુકાને ડાઈ માફ આવશે. તમે એને એની માંગેલી વસ્તુના ગુણ જનાવશો. પણ દુર્ગુણો નહીં ડાઈ જનાવશો. વેપારી હોય અને પ્રલોક જુવાર માટે એને પૂછો તો એ જતાવતાં કહેશે. અહીં જુઓ તો ખરા આ જુવાર નથી પણ મોટી છે મોટી. મોટી હોય તો પછી એને ડાઈ ઝવેરી પાસે લઈ જાઓ. અને-પાંચ પાંચ હજારમાં વેચી નાખો. મનવળ એ છે કે દુકાન ઉપર આવેલા પ્રલોકને એની માંગેલી વસ્તુના ફક્ત ગુણ જ જનાવશો. ડાઈ નહીં ઉપર તમે જાતે જાય તો ત્યાં પણ તેવાં જ ગુણો સંજળવા મળશે. મીઠાઈ ભેગા તમે કે દોઈને ત્યાં જ્યાં ત્યાં તમે એ કે દોઈનાં કપાં નોંધો કે કેવાં જવાં કપાં છો ? એને ત્યાંથી મીઠાઈ ખરીદવી ન તેઈએ અથવા તમે એની મીઠાઈ નોંધો ? તમારી નજર તો મીઠાઈ ઉપર જ જશે, કે દોઈનાં વસ્ત્રો પર નહીં હા. તો તમે પણ બીજાના પરિવશમાં આવો ત્યારે ત્યાં સદગુણો કૃપી મીઠાઈ તરફ જ દષ્ટિ રહેતી નોંધો. વસ્ત્રોની પચાસતમાં રહેશે તો મીઠાઈ જતી કરવી ધરી.

તમે તો મુખર્ષના નામરિક છો. પ્રતિદિન સેકડો વ્યક્તિઓના પરિચયમાં તમે આવતા હો છો. એ પૈકી કેટલીક વ્યક્તિઓ સત્ચારિત્ર હોય છે તો કેટલીક ચારિત્ર્યહીન, તમારા મનમાં તે ચારિત્ર્યહીન વ્યક્તિઓ જ જરાઈ જશે તો એમની ચારિત્ર્યહીનતાની વાતો / તમારા કાનમાં જૂનતી રહેશે અને મન પણ જો વારવાર એ વાતોમાં જ / આંધેલું રહેશે તો આ રાજ તે કે એક દિવસ ચારિત્ર્યહીનતાની જુલઈઓ તમારામાં પણ પેદા થશે. પણ તમે તે ચારિત્ર્યહીન વ્યક્તિઓને / તમારા મનમાં કેન્દ્રિત કરશો તો એ સુનિશ્ચિત છે કે એમના મુવાક્ષિત જીવનની પ્રલોક (સુખ) તમને પણ સાંડશે. તમે તેટલું વિચારશો તમારી સ્મૃતિમાં બિલગેશ મહાપુરુષ તેટલો જ વધુ વિચારોની ખૂણ તમને દેતો રહેશે.

મુખર્ષના કૃપા કાંટાળી જશે ઉપર રિમન હત્ય વેરી રહ્યાં હતાં. વોહાની પવન કાળા ઉપર બોલેલાં કૃષ્ણના રિમન-હાથને જોઈ ન શક્યાં. વામુનો એક વેગીસો ઝગડો આંખો કે કૃષ્ણ ઘણા પરથી જમીન ઉપર પડી જ્યાં થોડાક મારી તળે દબાઈ જ્યાં અને થોડાક મારી ઉપર જ હતી રહ્યાં હતાં રસ્તા પર પડેલા કૃષ્ણ ચાંદકારીઓના પગ તળે કચરાઈને પણ એમને મહેકાવી શક્યા. રાત વીતી ગઈ. પ્રભાત વેળાએ નગરનો આકાશક દેશ નીકળે આજે

એ માટીથી હાથ ધોઈ રહ્યો હતો ત્યારે એમા એને ગુલાબની સુગંધ આવી. એણે વિચાર્યું આ માટીમા ગુલાબની સોડમ ક્યાથી ? લાગણુ જ ગુલાબનુ ફૂલ ખોલ્યુ -રાત આખીય અમે માટીના ખોળે સૂતા હતા માટીને અમે અમારી સુવાસ આપી પણ માટીની સુવાસ અમે લીધી નથી

હા, તો માટી તળે દળાએલુ ગુલામ કહી રહ્યુ છે તમે જનતાના સપર્કમા આવો તો તમારા જીવનની સુવાસ જન-સમૂહમા પ્રવેશવી જોઈએ પણ એના જીવનની દુર્ગંધ તમારામા પ્રવેશવી જોઈએ નહી. તમે ખરાબમા ખરાબ વાતાવરણમા પણ તમારી ખૂશખૂ આપવી છોડશો નહિ ત્યારે જ જીવનના ખરા કળાકાર બની શકો છો જુઓ તો, પેલી નાનકડી કીડીમા એટલી અક્કલ છે કે એ ધૂળના ઢગલામા પડેલા સાકરના દાણાને શોધી લે છે, તેમ તમેય ધૂળના નહી પણ સાકરના દાણાના ગ્રાહક બનજો અને ધૂળમાથી સાકરનો દાણો શોધવાનુ શીખી લેજો

લોહચૂબકની આસપાસ હજારો ચીજો પડેલી છે તેમા ધનના કણ હોય કે પથ્થરના ટુકડા હોય કે માટીના કાકરા હોય પણ એમાથી એકયને પોતા તરફ આકર્ષિત નહિ કરે પરંતુ એ ઢગલામા લોહાની એક નાની પાતળી એવી સોય પણ હશે તો એને પોતા તરફ આકર્ષિત કરી લેશે તેવી જ રીતે સામા માણસમા ક્રોધના કીટાણુ હોય, અહ કાર ભયો હોય અથવા અવિચારના અણુ હોય પણ એમાથી એકેય આપણે ગ્રહણુ ન કરવુ જોઈએ પણ દુર્વિચારોના ઢગલાની વચ્ચે એક પણ સદ્વિચાર હોય તો એને જ આપણે ગ્રહણુ કરવાનુ શીખતા થઈએ, પણ એ માટે તો આપણે યુબક બનવુ પડશે

આવુ યુબકીય આકર્ષણ રાષ્ટ્રપિતા ગાંધીજી ધરાવતા હતા આ યુબકીય શક્તિ વડે જ તો એમણે ભારતના છત્રીસ કરોડ હૃદયોને એકી સાથે પોતાના તરફ ખેંચી લીધા હતા. એક વાર ગાંધીજી લડન જઈ રહ્યા હતા. છત્રીસ કરોડ ભારતવાસીઓના ભાગ્યનો ફેસલો કરવા એક સ્ટીમરમા યાત્રા કરી રહ્યા હતા રસ્તામા એક અગ્નિ સાથે મહાનમા ગાંધીજીનો પરિચય થઈ ગયો પણ પેલો અગ્નિ બાપુના હૃદયને પિગ્ગની શક્યો નહી એની કને એવી આખો જ-દષ્ટિ જ નહોતી એણે તો એમને અગ્નિનેના શત્રુરૂપે જ જોયા, પરંતુ બાપુની વૃદ્ધ કાયાની બીતર છુપાયેલા હૃદય અને એમા પ્રાણીમાત્ર માટે વહેતી કરુણા અને પ્રેમના અગ્નિવિત પ્રવાહને એ જોઈ શક્યો નહી.

ત્યાં જ એ બ્યારે ગાંધીજી મળે ત્યારે બધુ-જુડુ જેવું કશું કરતો બાપુ સંભળતા અને હસી દેતા એક દિવસ એણે સાળી કવિતા લખી જે પદ્ય પાનાંમાં ભરેલી હતી એ કવિતાની એક-એક લીટીમાં બાપુ પ્રત્યે મણા અને દેડ વહેતો દેખાતો હતો એ કવિતા બાપુને બાપુના ભાઈમાં આવી બાપુએ બે લીટી વાંચી અને બધું સમજી ગયા એમણે તો કાગળમાં લાગેલી પીન (ટીચર્સ) સારૂંપે કાઢી લાંબી અને પીનદાનીમાં ખેસરી દીધી અને ત્યારે કચરાની ટોપલીને દવાને ક્યોલે પેલા બચેને કહ્યું જરા આગળ વાંચો હસનાં હસનાં બાપુ બોલ્યા સાર તો મેં લઈ લીધા છે "

વિશેષીઓની વચ્ચે પણ બાપુ સાર કહી શકતા હતા આ જ દષ્ટિએ તો એમને નોકરિયા બનાવી દીધા હતા હા તો આપણામાં પણ આ કળા આવવી જોઈએ શુભાર્થજોખાથી પણ સા, જ મહત્ત્વ કરતાં સીપીએ.

ગુણ દોષ દષ્ટિ

આવી દષ્ટિ વ્યક્તિમાં ફક્ત દોષ જ નહીં પણ ગુણ પણ જુએ છે ગુણ અને દોષોની સાથે-સાથે જોવાની કળાનું નામ ગુણ દષ્ટિ છે કેટલીક વ્યક્તિઓમાં એવી બાદન દોષ છે કે પહેલાં તો તેઓ બધું પ્રશંસા (સ્તુતિ) કરી લે છે અને તે પણ એટલી દૃઢ મુઠી કે એનાં કોઈ મર્યાદા જ રહેતી નથી ત્યુ સ્તુતિ બાદ એક એવો કુચુક બતાવશે કે સ્તુતિનો મહેલ જમીન દોસ્ત થઈ જશે.

ત્યારે આકાશી કોઈની પ્રશંસાનાં ફલ બાધવા બેસે છે ત્યારે એ ઝડલીક વખતે મળી આગળ જોતો દોષ છે બહુ સાદેજ એનું સૌ દેખે તેવું છે 1 જે પ્રકૃતિએ એને ધારીને તો દાસ ધોઈ નાખ્યા છે બાંખો તે જાણે દરજીની જ જોઈતો વધુ ગુમાળી અને મોંએ દસમુખો દામતા બી જોવા તો દાંત છે પણ પગે જગ્યા લગાવ છે

પ્રાચીને દેડે 1 પહેલાં તો એને ખૂબ માથે ચડાવ્યો પણ પછળથી એક એવી વાત હતી કોમી કે માથે ચડાવ્યા ઉપર પાણી જ ફરી ચડુ કોમી સ્વ જાત અને પ્રશંસા કરશે તો કહો એવો તો સ્વચ્છ રહે છે કે એના કાગળ તા નજી બચવાની પાળે 1 જોઈ જ્યોલ એક પણ માખી એના ઉપર ભરા ની ધૂળ-માટીની એક ૨ / દેખારી નહીં કળા કામનું તો નામ નિરાત ૫ ના દાસ શેજ બે વખત ન્દાસ છે અને બન્ને વખત કપડાં બદલે ૭ 1 મુ જગરથી બાદયો સ્વચ્છ રહેવા જતાં પરમાં એ તણ-તણ

દિવસના વાસગ્રોય સાક ડગ્તો-કે કરાવતો નવી ઘરમા મુન્દેલથી અડવાડિયામા એક વખત ઝાકુ કાઢતો હશે ” ત્યો, નેઈ ત્યો, પ્રશસા કરનાર એને લઈ આવ્યો તે ધગનળ ઉપર પહેલા સારા ગજદોમા અચ્છનાની વાત ગલગાવી અતે માર્યો ધક્કો તે સારીયે પ્રશસા ધૂળમા લળી ગઈ

મને જાનઅનુભવ છે એક ભાઈ આવ્યા અને કોઈ એક ગેડ અંગે વાતચીત દરમ્યાન મોટા “ શુ ગેડ છે, લક્ષની તો એમના ઉપર પૂર્ણરૂપે પ્રસન્ન થયા છે પેઠીએથી એણે અડી જ વામ કર્યો છે ચાર ચાર તો મોટગે છે કલડતા, નિંદી, મુળઈ જેવા મહેંગાના મોટા દુકાનો ચાલે છે, પાચ પુત્રરત્નો છે અને એ બધાય કમાણીની ડળામા નિપૂણ છે ધરમા પ્રેમ પણ સામે છે ભયુ ધર છે અને ધરમા કશી જ ખટપટ નથી બધા ભાઈઓ એક બીજા માટે મરી છૂટે છે પેમે ધણો પણ ઉદારતાનો અભાવ છે સમાજના કામ માટે કઈક લેવા જઈશુ તો દશ તો ચક્કર-ધક્કા ખવડાવશે અને અતે આક ના મુણાની દેશે પોતાના વિહારા પાછળ તો હમ્મરો ફૂકી દેશે પણ ધાર્મિક કાર્ય માટે તો મો રૂપિયા પણ કાઢશે નહી ”

સપત્તિ અને સપની પ્રશસા ગાઈને ગેડ પ્રત્યે કેટલી પ્રીતિ જગવી હતી અને વ્યકેતવની છાપ ખાડી હતી, પણ પાછળના વાક્યે એના ઉપર પાણી કેળવી નાખ્યું જ્યારે કોઈ વિદ્વાનની મૃતિ કહેશે “ અહા, કેટલા વિદ્વાન છે એ ! મોટા-મોટા ગ્રોફેસરો પણ એમની સામે કોઈ ચીજ નથી; સરકૃત તો એકધારુ બોલી શકે છે પ્રાકૃત ઉપર સારો કાબૂ છે વ્યાકરણ, સાહિત્ય, કાવ્યનો એકથ ખૂણો બાંડી રહ્યો નથી કે જ્યા એમણે સ્પર્શ ન કર્યો હોય દર્શન અને ફિલસૂફીમા ખૂબ ઊડા ઊતર્યા છે એમની પ્રતિભાને નેઈ દગ થઈ જતુ પડે છે જાણે કે સાદાત્ સરમ્વતીના પુત્ર જ ન હોય ” પણ છેલ્લે કહેશે “ વિદ્વાન તો પૂરા છે પણ વ્યવહારકુશળતાનો અભાવ છે ત્રણ પૈસાનુ કાર્ડ લખશે તો એ પૈસા પણ હિસાબમા લખશે ” વિદ્વાનની પ્રશસા ડરી જે પ્રભાવ પાડ્યો હતો પણ છેલ્લા વાક્યે એ પ્રભાવને સમાપ્ત કરી દીધો આ છે ગુણ દોષ-દષ્ટિ, જેમા આદમી પહેલા ગુણો ગાય છે પણ આખરે એક એવો દોષ બતાવી દે છે કે જેથી સારાયે ગુણનો પ્રભાવ સમાપ્ત કરી નાખે છે

આવી વ્યકિત જ્યારે કોઈ નેતાની વાત કરશે તો કહેશે “ અહા, શુ એમનો પ્રભાવ છે ? જ્યા ઊભા થાય છે, વગર બોલાવ્યે પચાસ-સો આદમીઓ આવી ઊભા થઈ જાય છે, સારાયે સમાજ ઉપર એમનો પ્રભાવ

છે એક ઈસારાએ જગતો આક્રમીઓ જન દેવા તૈયાર થઈ જાય છે હાથે
એકઠો કરવો હોય તો એમને સાથે સર્ઈ જાયો ન્યાં કાઢીની આસા નહી
હોય ત્યાં ચેલીઓ ભરી-ભરીને સર્ઈ આવશે. એકવાર પૂરમરતો માટે સભ્ય
મોજવામાં આવે પૂરા ફસ વઠતા હતા. બધાએ એક-એકથી વધીને સાવણે
મ્માં પણ કાઢીના ખિસ્સામાંથી એક પૈસો નીકળ્યો નવો આખરે આ
મહાશય જમા થયા કે ફક્ત પાંચ જ મિનિટમાં ફ નરો રૂપિયા ખણખણતા
બહાર નીકળી આવ્યા સ્ત્રીઓએ તો પોતાના દમીનના ઉતારી-ઉતારીને ફેલી
દીધા. સમાજ ઉપર તો એમને અવો સુદર પ્રભાવ છે પણ ઘરમાં ખિસ્સી
બની તય છે શ્રીમતીજી તો માથાના મળ્યાં આ એક કહેરો તો પેલી માર
વરમખરતમ સભળાવશે જસ ધોવાઈ મળોને બધા પ્રભાવ ! નેનામીરીના
ડુઆત જમાવ્યો અને એમની ધૂળ પણ કાઢી નાખી.

આવા મુણુ-રોષ દષ્ટિ ધરાવના કાઈ આક્રમીને તમે કાઈ તપસ્વી સ ત
અંતે પૂછીશ તો કહેશે કેવા એ તપસ્વી છે અમારામાં તે એક ઉપવાસ
પણ થતો નથી પણ એ તો બાઈ વીસ ત્રીસ જેટલી કાઢે છે પાછી એમાં
કાઈ જાનની ઉલ્લુપ નહીં ત્રીસમા ઉપવાસને દિવસે એમને જોશો તો એમના
ચહેરા ઉપર જસ પ્રસન્નતા જ દેખાશે. જાણે કે એમને એની ખબર જ
નહી હોય કે એમને આજે ત્રીસમો ઉપવાસ છે આવા તપસ્વી શોખ નહીં
જડે આ તો થયો એનો જન્મજો પણ, કવે જોઈ જ્યો એનો જીજ્ઞે પાસો.

આટલું તય તે કહે છે પણ મન ઉપર પૂરો કાબૂ નથી. સરીર
તપમાં રહે છે પણ મન તો ખાવામાં રહે છે તપની સાથે તેજો સેત્તય પણ
ઝોળી નથી. નાની એરી જૂસ થઈ કે જસ એ તો અમારા જ વિખેરશે.
આત્મ શુ આવા તપની પવિત્ર થતો હશે ? તપ શુ છે એ ફક્ત જૂખો
મરવાનું છે ?

હા તો મુણુ-રોષ દષ્ટિ જોઓ ધરાવતા હોય છે તેવા આક્રમીએ
પણ જોખમાં હોય છે એના થકી થતી પ્રસાધી પણ સાવધાન રહેવું થકે
છે પદેસા તો પ્રસાધના પુષ્પો પાથરતો અને પાછળથી એક / પ્રદાર એવો
કરશે કે એ પુષ્પો ક્યાય જતી જશે અને / આવેમો-જામેમો પ્રમાત્ર એક જ
મિનિટમાં માટીમાં જળી જશે.

આતમ-દષ્ટિ

આતમ દષ્ટિનું બીજું નામ મરોત-દર્શન, આ દષ્ટિ દ્વારા સાધક

પોતાને જુએ છે બહારનું જોતાં-જોતા તો સારું ય જીવન વીતી ગયું. પણ જરા અદરની તરફ પણ જોઈ લ્યો બીજાના ગુણ-દોષ તો ખોલ્યા પણ કદી પોતા ભણી જોયું કે મારામા કયા ગુણદોષ છે ? બીજાના ચોપડાઓ તો તપાસ્યા પણ પોતાનો ચોપડો ખોલીને કદી જોયું ? કુશળ વેપારી પ્રતિદિન પોતાનો ચોપડો તપાસી જાય છે, બીજાના ચોપડા જોનાર-તપાસનાર વેપારી આજ સુધીના ઇતિહાસમા કદી સફળ થયો હોય એવું દેખાયું નથી હા, તો બીજાના દોષો તરફ નહીં પણ પોતાના દોષો ભણી પણ આખોને વાળી જુઓ તો ખરા બીજાના દોષો જોવા પાછળ તો મનુષ્યની આખો ગીધ જેવી તેજ બની જાય છે, પરંતુ પોતા ભણી જોવા માટે તો એની પાસે માખીની આખ પણ નથી

દર્પણમા જ્યારે આપણે જોઈએ છીએ ત્યારે આપણું એ લક્ષ્ય હોય છે કે એમા પોતાનું પ્રતિબિંબ જોઈ મોં પર લાગેલા કાળા ડાઘને ભૂમી નાખીએ-ભૂજી નાખીએ તેવી જ રીતે આપણી દષ્ટિ અતર્મુખ બનવી જોઈએ આપણે આપણી ભૂલો તરફ દષ્ટિ દોડવતા થઈએ જ્યારે પણ કોઈની ટીકાના શબ્દો આપણા કાન સાથે અથડાય અને આપણું મન પણ એ ટીકામા ભળે ત્યારે તે જ ક્ષણે તમારા મનના વેગને થભાવી દો, એને પોતા ભણી વાળી લ્યો પછી મનને ડહો કે બીજાનું નહીં, પોતાના દોષોનું ગીતા ગાઓ, પોતાની ભૂલોને જ જુઓ, એનું પરિમાર્જન કરો જ્યારે આવી અત્મ-દષ્ટિ તમને મળી જશે ત્યારે તમારું મન જાતે જ ડહી ઊડશે.

રે ચેતન પોતે તૂ પાપી, પગના ઝિદ્ર ચિતરે રે તૂ
નિર્મળ હેય કરમ કર દમ, શુ નિજ ગુણ અણુ નિતાર રે તૂ
જેમ તેમ કરવા શોભા આપણો, આ જગ માહે દિખાવે તૂ
પ્રગટ કહાવે ધર્મનો ઘેરી અતર ભર્યો વિકાર રે તૂ ॥

ભારતનો એક સત કેટલું આર્મિક ઉપરની કીટીઓમા કહી ગયો છે ! એક એક શબ્દમા આત્માની આલોચના ખોલી રહી છે હું કોઈનીય નિદા શા સારું કરવા બહિ ? મારો આત્મા પોતે જ દોષોના ભારથી દબાઈ ગયા છે. કવિનું મન પશ્ચાત્તાપનાં અશ્રુભિદુઓથી ભીજઈ રહ્યું છે “ અરે, ચેતન, તું પોતે જ પાપી છે, પછી શા માટે બીજાના દોષો જોવા દોડી જાય છે ? જો તું શુદ્ધ બનીને સાધના કરે છે તો પોતાના ગુણોના પાણીને સાફ કરી શકે છે અને જેમ તેમ કરીને પણ તું પોતાની સરસતાનું પ્રદર્શન કરવા

આહે છે બદારની આખિયા તુ સત જની રહો છે પરતુ અહર તે વિકાર
જને વાસનાઓ જરી પડી છે

આ છે સાધકની આત્મ-આસોચનાશરી આત્મદષ્ટિ જેના વડે
સાધક જીવનની નદી પશુ પોતાની જ આતોચના કરવાનું મીખતો હેય તે
આસોચના કરે. જેન દશન એ માટે ના પ તુ નથી પણ આસોચના
દેવની હોય પોતાની કે બીજીની એ જ સવાલ સામે આવે છે પર-આસોચ
નાથી તે તમે જીવનના દુઃખોમાં વધારે કે મો જાને સ્વ-આસોચનાથી
જીવનનું પમાજન કરી શકશે. જેન દશન તે સ્વ-આસોચનામાં વિશ્વાસ
ધરાવે છે સિધ્ધ પ્રપ્ત કરે છે -

પ્રશ્ન—સાધોચનાપણ મળે ! કીલે કિ જાણયઈ !

જવાબ—સાધોચનાપણ માયા ત્રિવાણ મિચ્છા વૃક્ષવૃક્ષસ્ત્વાર્થ-મોક્ષ-
મગા-ચિન્તાણ વર્ણત સસાર વણનાણ ઉત્તર કરેદ !
ઉત્તરમાય જ જાણયઈ ! ઉત્તરમાય વરિષ્ઠને ય વં કીલે
જમાઈ દરધીનપુલગ્ધેય જ મ વચઈ ! પુમ્વદ્વ જ વ
નિરુદ્ધરેદ !

ઉત્તરખંડન આ. ૨૬ સુ. ૧૫

આસોચના જીવનનું કલ્પદ્રુમ છે સિધ્ધ આસોચના એ પ્રપ્ત કરે છે
પ્રભો આસોચના દ્વારા આ આત્મા કયા સોદેવર મુખને મેળવે છે ?
સિધ્ધતા મનની તિચ્છસાનુ સમાધાન કરતાં વીતરાગ હેવ દરમાવે છે આસો-
ચના આત્મામાં હેસા આપા નિદાન જાને નિષ્ઠા દશન સત્ત્વ કાદી રેકી
રે છે આ મોક્ષમાર્ગમાં ખિન્નપ છે આપા નિદાન જાને નિષ્ઠા દશન
સત્ત્વથી ર્ગ ત શુદ્ધ જનીને આત્મા જાનત સદ્ધારનાં જાજોઆથી વિમુક્ત
ઈ ૧૫ છે

હા તો સ્વ-આસોચના એ મેક્ષનું પાશવિનુ છે ત્યારે પર-આસોચના
નરકના ખા ! જણી ધકમે છે આસોચના એવી થતી નેઈએ કે આખો
આપણા જીવનની કાળાસને પ્રગટ કરી ધાઈ શકીએ. એક કસિની નન્નેની
લીલીઆના આસોચનનું આ જ રૂપ દેખાય છે -

૧ મલિહીન રીન દુષ્કલિંગી પાણી કુટિલ છયારો !

રેરી મલિ મલિ છલો જાણ, મુમ જાપમો દિં ચિરદ્દ ચિચારો ॥
શરણ મે કીમો મુમ ચરનારો ॥

આચાર્યશ્રી માધવમુનિજી મ ફરમાવે છે આચાર્યશ્રીએ પ્રત્યેક શબ્દમાં પ્રભુ સમક્ષ પોતાનું હૃદય ખોલીને રજૂ કરી દીધું છે હું મતિહીન છું, વિશિષ્ટ પ્રજ્ઞાનો મારામા અભાવ છે દૈત્ય-ભાવ મારામા ભર્યો પડ્યો છે અને સાધકનો તો ફક્ત વેશ જ મારી પાસે છે, સાધનના નામે ફક્ત વેપ-પૂજનને મેં પ્રોત્સાહન આપ્યું છે મારામાં આખ્યાત્મિક પ્રકાશનો અભાવ છે હૃદય ગુફામાં પાખનો અધકાર છવાઈ રહ્યો છે

તો આલોચના કરવામાં સ્વદોષના દર્શનની કામના હોવી જોઈએ પાપની આલોચના થવી જોઈએ અને પુણ્યને છુપાવવું જોઈએ પણ આજે તો ઉલટી ગંગા વહે છે દાનના શિનાલેગો લખાય છે અને પાપને એ શિલા તળે છુપાવાય છે

અષાઢી ગગનમાં જ્યારે મેઘભર્યા કાળા વાદળો ઉમટી આવે છે, ત્યારે એમની જોશીલી ગર્જના સાલળી મોર કળા કરવા નાચવા લાગે છે જ્યારે દુનિયાની આખો એની રંગ-બેરંગી ચિતરાયેલી પાખોને નીરખે છે ત્યારે મોરની આખો ક્યા હોય છે? એની આખો હોય છે પોતાના પગ તરફ જ એ પોતાની પાખોના રંગભર્યા સૌન્દર્ય પર ગૌરવ કરતો નથી, પગ તુ પોતાના પગની કુરૂપતા ઉપર એનું મન રડી પડે છે તેમ દુનિયાની આખો તમારી તરફ હોય, હજારો મોઝે તમારી પ્રશંસા-સ્તુતિ ગવાઈ રહી હોય ત્યારે તમારી દષ્ટિ પોતાની ખુરાઈઓ તરફ જ રહેવી જોઈએ પોતાના દોષો તરફ જ દષ્ટિ રહેવી જોઈએ

એક વિચારકે કહ્યું છે કે મનુષ્યે દોષસ્ર બનવું જોઈએ દોષસ્ર એટલે પોતાના દોષોને જાણી લેવા તે બીજાની પીઠ જોવી તો સરળ છે પણ પોતાની પીઠ જોવી બહુ મુશ્કેલ કામ છે તેવી જ રીતે આપણે બીજાના દોષો તો ઘણી ઝડપથી જોઈ લઈએ છીએ પણ પોતાની આખે પોતાના દોષ જોઈ શકતા નથી સ્વદોષ દર્શનથી આપણને મોટામાં મોટો લાભ છે કે આપણે આપણી નબળાઈનું માપ કાઢી શકીએ છીએ એના સારું જરૂર છે આપણે આપણી દષ્ટિને અતમુખી બનાવતા થઈએ, પોતાને જ નિરખીએ અત-દષ્ટિ મેળવીએ આતર-સૌંદર્યને જ જોતા શીખીએ

એક વખતની વાત છે શ્રાવણની રમઝમ વર્ષાએ પ્રકૃતિને નવું જ સૌન્દર્ય સમર્પિત કર્યું હતું ચારેય બાજુ લીલુછમ દેખાતું હતું પૃથ્વી અને પર્વતોએ લીલી ચાદર ઓઢી હતી પર્વત-માળાઓમાંથી અડી-તહી-

કલ-કલ નિનાદ કરતાં ઝરણાં વહી રહ્યાં હતાં. એવી પ્રકૃતિના ખોલે એ નાનકડી ઝૂપડીમાં આધ્યાત્મ-યોગી આનંદમનજી સ્વધનમાં લીન થઈને બેઠા હતા. એમના એક સિંચ બકાર બનેા હતો પ્રકૃતિનું મનોહર સૌન્દર્ય જોઈ મુગ્ધ જની ગયો આનંદમાં ને આનંદમાં એ બોલી જાયો. મરુદેવ, જ્યાં પધારો જુઓ તો ખરા કે પ્રકૃતિનું કેવું મોહક સૌન્દર્ય છે ખાતે ! સાધનારત આનંદમનજીના કાને આ સુન્દર અમઘણા એમણે કહ્યું વત્સ, અહર આલેખ બને બાકીનું સૌંદર્ય જુઓ. બકારનું સૌન્દર્ય તે જોઈ વાર જોઈ ચૂક્યા છીએ પણ હવે જરા અહર ઝૂંકી મારો ત્યાંનું સૌન્દર્ય જુઓ.

■ તે તમે પણ તેવી જ રીતે અહરનું સૌન્દર્ય જોતાં છાંમે. તમે તમારી જાતને તપાસો અને પરખ કરો પછી આમોઝનાના આજ્ઞા સુન્દર તમારા ઉપર કાંઈ અસર કરી સકશે નહીં તમે ને દુનિયાના સકલો પ્રભાણે જ ચાસો છો અને તમારી પોતાની કાંઈ જ દષ્ટિ નથી તે તમે તમારી સકલ ખોઈ બેસશો. આલોચનાના સકલો પ્રભાણે જ જો તમે ચાલતા રહેશો તે તમારી સ્થિતિ પેલા ધર્મિયાળના પે ૩૬ જેવાં ઉપર ત્રીસે જતી રહેશે. એટલે કે તમે તમારી મનની સ્થિતિને ખોઈ બેસશો. અમેરિકાના જૂતપૂર્વ પ્રેસિડેન્ટ ર્ચ. સિ કને પોતાના વિરોધીઓને જવાબ વાળતાં કહ્યું હતું કે જો હું મારા અમે અખાલેશી આસોઝના અને આરોપોને વાચતો જ રહું તે આ કમીલજમાં મારા માટે બીડું કાંઈ કામ જ નહીં રહે સિવાય કે હું એ જવાબના જવાબ વાળતો રહું.

તે તમે અમર આત્મશાંતિ કામ ચખચા ખાતના હો તે વિરોધીઓની આસોઝનાથી મજાગશો નથી મુઝાગશો નથી તમે આત્મસ્થ જનો અને પોતા જાણી જ પોતાની દૃષ્ટિ ને વાળતાં છાંમે તે આત્મ-શાન્તિને લહેરવો અમર તમારી નજીક જ હશે.

જેન ઉપાસના,
કાલ મુનર્ષ

માણસના મનમા હઝરો ઈચ્છાઓ હોય છે મન તો એક વિરાટ સાગર છે, જેમા પ્રતિક્ષણ ઈચ્છાઓ રૂપી લહેરો આવતી જ જાય છે પણ એ ઈચ્છાઓની લહેરોને રોકતા શીખો, એક વગર તો જીવન જોખમમા મૂકશે કલ્પના કરો કે તમે ક્યાક જઈ રહ્યા છો રસ્તામા ટેકસી મળી, ટેકસીને જોતા જ તમારા પગ મદ્દ ગતિ બની જશે તેમાય મુબઈની તો વાત જ ન પૂછો અહી તો ચાર ડગલા ચાલતુ હશે તોય ટેકસી, ટ્રામ કે બસની રાહ જોશો બસની પ્રતીક્ષામા ભડેને પછી અડધો કલાક નીકળી જાય અને પગે ચાલીને જવામા તો ફક્ત પદર જ મિનિટનો સમય લાગે તેમ છે, આજે માણસની પુરુષાર્થ પર શ્રદ્ધા જ સમાપ્ત થઈ ગઈ છે. શહેરોની વાત બાબુએ મૂકીએ તો પણ ગામડાના ખેડૂતો, જેઓ પહેલાં ૫-૭ ગાઉ તો હસતે મોઢે ચાલ્યા જતા હતા, તેઓ પણ હવે સાઈકલ રાખવા લાગ્યા છે

હા, તો ટેકસી ભાગી કે તમારા પગ અટક્યા સંકેત મળતા ફાઈવરે ટેકસી થોભાવી તમે બેસવા લાગ્યા ત્યા જ પેલાએ કહ્યું કે ભાઈ, તમે ખુશીથી એની શરૂા છો પણ મોટરને એક નથી હવે તમે જ કહો કે તમે મોટરમા પગ મૂકશો કે પાછા ફરશો ? તમને જો એ મફતમા લઈ જાય તો પણ શું તમે જવા ઈચ્છશો ? નહી તમે એની મોટરમા બેસવાનો સ્વીકાર નહી કરો, કારણ કે તમે જાણો છો કે એક વગરની મોટરમા બેસવુ જોખમ ભરેલું છે

આજના માણસોને ઈચ્છાઓ ઉપર નિગેધ (એક) નથી એટલા માટે જ તો અકસ્માત (એકમીડેન્ટ) થયા કરે છે સામાજિક અશાંતિનુ મૂળ તપાસો તો જણાશે કે એની અદર માનવ-મનની અનિયંત્રિત ચાહનાઓ

જ કામ કરી રહી છે એટલા જ માટે તો એક બાળુ ધાનના સગરોમાં ધાન સડે છે. જ્યારે બીજી બાળુ એવા પણ માનવીઓ છે જમને એ ટક પૂરું ખાવા પણ મળતું નથી. એક બાળુ થોડાક લોકો પાને વસ્ત્રોના ટૂંકા ભાગો પાડ્યા છે. બહેનો પાસે એટલી બધી સાડીઓ છે કે તે વિચારતી રહે છે કે આ રમતી સાડી પહેરું કે તે રમતી? જ્યારે બીજી બાળુ ભરતમાં એવી પણ સ્ત્રીઓ છે જેની પાસે સગળ ટાંકવા માટે પણ પૂરતાં વસ્ત્રો નથી. અરે એમની પાસે બધાં માટે બીજી સ્ત્રી કે વસ્ત્ર મુકાં નથી. આ વિષમતા કેમ જાવી? જ્યારે માનવીની તૃષ્ણા અમીમ બને છે અને એક બાળુ વિપુલ સમૃદ્ધિ બ્રહ્મા થાય છે તો સ્વભાવતઃ જ બીજી બાળુ તેટલો ખાડો પાડે જ.

હર ન જતાં આપણે મુશ્કેલીને જ લઈએ એક બાળુ વિશાળકામ-આકાશને સ્પર્શતા જિ-જિમાં સરોવોની દારમણા બની છે જેમાં લક્ષ્મીના પ્રિય પુત્રોનો આવાસ રહે છે. જેનાં સરનો રશ્મિભેના સગીતના મધુર સ્વરો વડે ગૂંજી રહ્યા છે ત્યારે બીજી બાળુ એવા પણ માણસો છે જેમને મક્કા નવા નામે વહેંચે બાસત્રૂ મૂપદે પણ નથી. મામલોમાં જમીનદારો પાસે એ ક્ષી જમીન છે કે તેઓ એના પૂરા ઉપયોગ પણ કરી શકતા નથી. પણ હવે તે ભારત સરકાર જમીનદારી બને જમીનદારીને નામદેવ કરી રહી છે તેમ છતાં જ એક જાદુગી પાસે મેકેડી વીધા જમીન છે ત્યારે બીજી બાળુ એવો એક ખેત છે જેની પાસે ચાર પેઠા પળવા સ્વાદ ચાર વીધા જમીન પણ નથી. સાચું કહેવામાં આવે તો ભારતનું આ જીવન વંદી પણ કહ્યું છે એક તરફ પાંચો રોટી માટે તલથી રહ્યા છે ત્યારે બીજી તરફ સોનાની ઇંદો જમીનમાં છટી રહ્યા છે.

અરે એક બાળુ ખાતિ સમૃદ્ધિ હોય છે અને બીજી તરફ ખાડો પડે છે ત્યારે નિશ્ચિત રીતે જ કાનિની જવાના લગ્નકી ભેડે છે સમાજ આખરે સમાજ છે બધાં માણસોને એક જ દારિમાં મૂકી શકાય નથી. થોડી મજૂરી વિષમતા તો કામગર રહેવાની જ પણ એ વિષમતા અમુક મવાદમાં રહેતી જોઈએ એમ તો વિષમતા આપણી આગળીએ માં પણ છે. દાર્દી તાની છે તો દાર્દી ગોળી છે પણ જમતી વખતે બધી જોણી મર્ધ તપ છે. દાર્દી લગ્નમાં જમવામાં બાધક થતી નથી. પણ કહના કરો કે એક આગળી પ કમની મર્ધ તપ તે જોજન જારે મર્ધ પડશે. જોજનમાં તો બધા ભારત

વામીઓએ સમાન રહેવું જોઈએ ભારતનું એક બાળક પણ ભૂખ્યા મૃત્યુ જોઈએ નહીં

હા, તો તમે મનખાની ફોડને સીમિત કરો અતિ સગ્રહતા પરિણામ પણ બહુ ગંભીર આવે છે પેલો કુગો હવાનો સગ્રહ કરીને જ ઉપર ઊડે છે પણ જે હવાએ એને ઉપર ઊડવામા મદદ કરી, મનોરમ આકાશમા ઉડ્યન કરવાનું બળ આપ્યું તે જ હવાનો સગ્રહ જો મર્યાદા કરતા વધુ થઈ જાય તો ઊડાડનારી હવા જ એ કુગાની જીવન-લીલા સમાપ્ત કરી નાખે છે ખીજી તરફ લોટ (આટો) અને શાકમા મીઠું નાખવું જરૂરી છે એના વિના રોટલા ફિક્કા લાગશે અને શાકમા કાઈ મ્વાદ નથી આવે, પણ એ જ મીઠું જો પ્રમાણથી વધુ નખાઈ જાય તો એનો મ્વાદ જ બગડી જાય છે, માટે અતિ સગ્રહ અશાતિને જ નિમત્રે છે

તમે ટ્રેન અથવા ટ્રામમા મુસાફરી કરો છો પણ તમે જો ચિત્તરો ફેલાવી ચાર આદમીની જગ્યા રોકી લ્યો તો સઘર્ષ જરૂર થવાનો જ ચાર આદમીની જગ્યા રોકી પોતે એકલા જ બેસવું એ કાયદા વિરુદ્ધ છે, તેમ ચાર આદમીઓના રોટલા ઉપર પોતે એકલો જ અધિકાર જમાવી બેસે તો શું એ કાનૂનસમત ગણાશે ?

ધર્મિજા પર માણસનો અધિકાર રહે છે ત્યાં સુધી તો કોઈ ચિંતા નથી, પણ માણસ ઉપર ન્યારે ધર્મિજાઓનો અધિકાર થઈ જાય છે ત્યારે સમજી લ્યો કે ગાડી પાટા બહાર છે ધવલ શેઠની તૃણા ન્યારે મર્યાદાથી બહાર ગઈ ત્યારે એણે શ્રીપાલને સાગરની શીતળ આગમા ધકેલ્યો હતો એક દિવસ એવો પણ આવ્યો કે શ્રીપાલની હત્યા માટે એ ન્યારે આગળ વધ્યો, તો શ્રીપાલ તો બચી ગયો અને ખુદ ધવલ શેઠની જ જીવન-યાત્રા સમાપ્ત થઈ ગઈ ધવલ શેઠની હત્યા કોણે કરી ? કહેવું પડશે કે ધવલ શેઠની તૃણાએ જ એની ઇહલીલા સમાપ્ત કરી ધવલ શેઠની ઉમર ઘણી હતી એ જિંદગીના સાઠેક વર્ષ પાર કરી ચૂક્યા હતા, તો પાપુ એની તૃણાનો પાર ન આવ્યો, જેમ જેમ મૃત્યુદાગે પહોંચ્યો ગયો તેમ-તેમ એની તૃણા વધતી જ ગઈ શરીર વૃદ્ધ થઈ જાય છે પણ ધર્મિજાને વૃદ્ધાવસ્થા ઠી આપતી નથી એટલા માટે ભારતના સત કવિ સુરદાસ કહે છે

તૃણા તૂ ન ગઈ સેરે મન સે ।

પાકે કેસ જન્મ કે સાચી ડ્યોતિ ગદ્દ નૈનન સે,

પગ ઘાટે, કદ કંપન છાગે છાજ ગદ છોકનસે
 રી તુલ્યા ! તુ ન ગદ મેરે મન સે ॥

એક સત કવિ બોલે છે આગ મરી ની બધી શક્તિઓ એક પક્ષી
 એક વિદ્યુત સર્પ રહી છે બળપ્રભુના સાથી બાધ ત્યુ પાકી ગયા છે એક
 દિવસ એવો હતો કે ત્યારે કાળી કેસવાળી કાળા લમરની પેટે ટિરની
 શેઠભાઈ વૃદ્ધિ કરતી હતી. આને આંદોની જેમ એ મ્હેત સર્પ ગયા છે
 આંખોની ક્યોતિ પણ વિદ્યુત સર્પ રહી છે ને આંખો વ? પહેલાં નાની
 ચોખ પણ એક જ સંકેતમાં પડેલી રહતો હતો. આને સચે પુત્ર પણ પાસે
 આવે છે ત્યારે પૂછુ પડે છે કે કેણુ છે? ને પગ વડે લાગમાં વીસ-વીસ
 માઈલ ચાલી લેતો હતો. આને ધરતો દરવાજો પણ ઓળખાતો નથી. સૌને
 પ્રપણુ આવે છે પણ રી તુલ્યા તરો કેરો મળ્લનો છે. શરીર જમને
 લીધે જમ્જર જને છે ત્યારે તને છુવાની આવી રહી છે.

આજુસ પૈસા વડે તુલ્યાને શાન્ત કરવા માગે છે પણ પૈસા વડે તુલ્યા
 સમાવવાનો પ્રયત્ન તેવો જ છે જેવો કે પેટ્રોલ વડે આગ જીવવાનો. દિન-
 માન્ય ઇતિહાસમાં આજ સુધી પેટ્રોલથી આગે કદી જીવ્યો નથી તેમ પદાર્થો
 દ્વારા માનવ-મનની તુલ્યા સમાપ્ત થતી નથી. એક વિચારકે કહ્યું છે કે
 તુલ્યાનું માણસની આંખોને કાં તો સતોષ ધારી જાણતા તો પક્ષી મચ્છ
 થતી મારી.

સુખ પૈસા મગતુ નથી. કારણ કે પૈસામાં સુખ હોત તો તીર્થ
 અને સ્વર્ગતાં એવો ત્યાગ ન કરત. આ તરફ તમે પૈસા વડે કાંઈ પ્રયેષ
 વસ્તુ મેળવી શકતા નથી. પૈસા વડે હાઉન્ટન પેન ખરીદી શકાશે પણ
 પૈસાથી લેખન-કળા નહીં ખરીદી શકો. પૈસાથી તમે અસ્થા ખરીદી શકો.
 પણ પૈસાથી આંખ નહીં મેળવી શકો. પૈસા વડે તમે પગચાળુ-જૂટ ખરીદી
 શકો. છે પણ પૈસાથી પગ તો નહીં જ પૈસો તમને શેટલે આપશે પણ
 એના વડે સુખ કદી ખરીદી શકાશે નહીં. તો પછી માનવ શા સારુ હાથ
 મીઠને એની પાછળ પડ્યો છે?

પૈસા વડે માનવ પોતાની આજ્ઞાને પૂરી કરવા માગે છે પણ તુલ્યાની
 ખૂતિ પૈસો કરી ન શકે તો નથી. હા સતેષ તુલ્યાને જરૂર શાંત કરી શકે
 છે જેની તુલ્યા વિશાળ છે એના માટે સંપત્તિ સદા આપ જ રહેશે. એક
 ભાઈ મુશાય બચા દના. લગ્ન બહુમત સંભળાવતાં કહ્યું કે એક અમીન
 સંપત્તિસંપન્ન હતો. એ ભાઈ એને મળી આવ્યા. ત્રીજે જ દિવસે એમણે

છાપામા વાચ્યુ કે એ સમજને ગોળી ખાઈને આત્મહત્યા કરી રિપોર્ટમા લખ્યુ હતુ એના ટેબલ ઉપરથી એક ચિઢી મળી જેમા એણે પોતાની આત્મહત્યાનુ કારણ બતાવતા લખ્યુ હતુ કે મારી સમસ્ત સપત્તિ બરબાદ થઈ ગઈ મારી પાસે ફક્ત બે કરોડ પૌડ સિવાય બીજુ કાંઈ બચ્યુ નહોતુ એટલે લાચાર થઈને હુ આત્મહત્યા કરવા તરફ પ્રેરાયો છુ

એના માટે બે કરોડ પણ એછા હતા ન્યારે ભારતીય સત માટે બે રૂપિયા પણ વધુ છે, એટલે જ તો એ એનો પણ ત્યાગ કરી અક્રિયનવૃત્તિ ધારણ કરે છે મહાત્મા ગાંધીએ એકવાર કહ્યુ હતુ કે “ જોને આવશ્યકતા પ્રમાણે મળી ગયુ છે, છતાં એને સતોપ નથી તો સમજવુ જોઈએ કે એ આદતનો ગુલામ છે અને વૃત્તિની ગુલામીથી વધીને બીજુ કાંઈ ગુલામી નથી ” એક લિખારી છે, બે રોટી માટે ઘેર ઘેર ભટકે છે કચાયથી સૂકા રોટલો પણ એને મળી નય તો તેથી એ સતોપ માને છે રાજી થઈસો-સો આશિર્વાદ દેતો જશે ન્યારે અમીર-ધનવાન મીઠાઈ અને મુરખ્ખો ખાવા છતાં પ્રસન્ન નહી થાય દિવસે એને એન નથી, રાત્રે એની આખોમા સુખની નિદ્ર નથી કારણ એને સતોપ નથી

આજે ફકીરોમાં તમને સતોષ જેવી ચીજ જોવા મળશે, જેની પાસે પૂરી સાધન-સામગ્રી પણ નથી તો પણ એમના મો પર ચમક છે-પ્રસન્નતાની રેખા છે ત્યારે બીજુ બાબુએ લાખો મહી, કરોડોની સપત્તિ હોવા છતાં પણ મનમા એક પીડા છે-રોગ છે, મો પર આનંદનુ સ્થિત પણ નથી

એક ફકીર એક શહેરમા આટા મારી રહ્યો હતો શ્રીમતોના વિશાળ પ્રાસાદો પાસેથી પસાર થયો ત્યારે એણે એક અવાજ કર્યો કે, “ ધની લોકો, જો તમારા હૃદયમા સતોષ હોત અને અમ લોકો (લિખારીઓ)મા આત્મગૌરવ હોત તો સસારમા સ્વર્ગ હોત બીજા માગવાની પ્રથા જ રહેત નહી. પણ સત્ય તો એ છે કે ધનવાનોમા તો સતોષવૃત્તિ નથી તેમ લિખારીઓમા આત્મગૌરવ જગ્યુ નથી માણસને કાલનો ભય સતોષ લેવા દેતો નથી. એના મનમા ભય છે, કે જો મારી પાસે નહી હોય તો કાલે હુ ખાઈશ શુ ? જેના મનમા દાન દેતી વખતે કાલની ચિંતા છે તો સમજવુ પડશે કે એને પોતાના અર્થિન ભાવિ ઉપર વિશ્વાસ નથી અને એણે પુણ્ય અને પાપની વ્યાખ્યા ઉપર ઠીક રીતે વિચાર જ કર્યો છે

જુઓ પેલો ઝેરી ફણીધર, જેને કાંઈપણ ન્યારે ખાવાનુ મળતુ નથી તો એ ફક્ત હવા ખાઈને જ પડ્યો રહે છે તો પણ એના દેહમા દુર્બળ-

તાનુ નામ નથી. પેતો વિશાળ કાષા ધરાવતો અગરાજ કક્ત સૂકુ ધાસ જ આવ છે બદામ બને પિતાના દવવા એને મળતા નથી પણ તમારા પરમા તો મહામ-પિતાના દવવા બને છે ટોનિક પદાર્થોનું પણ તમે મેલ કરો છો. શું તમારામાં સક્રિય વધારે છે કે પેલા સૂકુ ધાસ ખાનાર દાથીમાં ? (સમઘમાં દસાદસ)

એ નિશ્ચિન છે કે દાથીની સક્રિય જોડે માનવ-સક્રિયની તુલના કેમ કરી શકાય ? એની સક્રિયનું એક માત્ર કારણ છે કે તે પેતાના ખોરાકની સાથે વિટામીન પણ લે છે. તમે વિચારો છો કે વિટામીન તો અમારા આઘ પદાર્થોમાં વધુ છે પણ દાથીના ખોરાકમાં જે વિટામીન છે તે એ બી. બી. ના નવી પણ સતોડનું વિટામીન છે તમે એ બી. વાળાં વિટામીન તો લીધા છે પણ સતોડનું વિટામીન તમારી પાસે નથી જે દાથીને તે જાન્યમાં જ મળે છે. માટે સપ્તિની આદ્ય એ જ તો તમને ચિતિત કરી મૂક્યા છે એટલે જ્યાં આદ્ય છે ત્યાં ચિતા અવસ્થા છે જ.

વિતાથી છુવાનો ઉપાય

હવે પ્રશ્ન એ છે કે સતોડ છુવવો કેવી રીતે ? પેતાની ક્ષમિઓ ઉપર એક મૂકવા માટે તમે તમારાથી નીચેનાઓ તરફ જુઓ. તમે અગર આધિક રીતે પવત છો અને પૂરા પ્રયત્ન કરવા છતાં તમને સફળતા સાંપ ની નથી અર્થાત્તમાની ચિતા નિરાત તમારા પોઠો કરે બ તેવી રિધનિમાં તમે તમારી નજર એ લોકો બહુ લઈ જાઓ કે જેમને મે દેક પૂરતુ પૂ. આવતું પણ મળતું નથી સવારે સાંપડે છે તો સંખ્યા-દાણાની ચિતા છે અને સાંજે આવતું મળ્યું છે તો આવતી કાલની શરીરો પ્રશ્ન જેમની સામે છે.

તમે જ્યાં રહો છો તે ૮ વાદવરવુને જ્યાં અગરિતાપૂવક જુઓ તો તમને અનેક વ્યક્તિઓ એવી મળશે કે જેમની આધિક શિવિત તમારા કરતાં પણ વધુ નમશે છે તમે જેમને જોશો તો તમાર મન એક વાતની યદન જાગમડા. વિવિધ વાદ્યો દરી ૮. અને તમ પેતાને નિજામ સદમ તેઈ થકા. પણ તમે જો તમારો તુલના નિજામની સાથે કરવા એટલો તો નિજામ બનતી પુત્રા તમે તુકઈને કાઢો જની ત્રીજા બો પડી તો તમારા હિવિત સમ્બન પણ જુની ત્રીજા. માટે ચિતાઈથી વિશ્વચિનીથી મૂકા વધ માટે તમા તમા ઇનો નીચે વ તરફ જુઓ.

એક વખતની વાત છે શેખ શાહી બહુ બીડલરી ગભીર ધડીઓ પસાર કરી રહ્યા હતા શેખ શાહી કાગ્સીના પશુ મોટા શાયર હતા પણ તમે જાણો છો કે સરસ્વતી અને લક્ષ્મીને તો અણખનાવ છે જ શેખ શાહી ઉપર સરસ્વતી તો પ્રસન્ન હતી, આજે પણ એમની શાયરી દિલને હલાવી દે છે પણ લક્ષ્મીએ એમના દ્વાર કદી ખટખટાવ્યા નહોતાં

એક વખત તો તેઓ એવી તગ સ્થિતિમાં આવી ગયા કે પગરખા ખરીદવા જેટલા પૈસા પણ એમની પાસે રહ્યા નહીં ઈદનો દિવસ હતો. ગામના નાના-મોટા સૌ નવા પગરખા પહેરતા હતા. પણ શેખ શાહી કાગ્સીના તે શાયર, પોતાના લાગ્ય ઉપર આસુ વહાવી રહ્યા હતા એ પણ એક નસીબ છે કે ગામનો માગણિયો પણ આજે નવા પગરખામાં હતો પણ તેઓ પગરખા ખરીદી શકતા નહોતા વિચારોની આ ઉથલ-પાથલમાં તેઓ નહાઈ રહ્યા હતા તેઓ જિન્દગીથી કટાણો ગયા એમનું હૃદય આવા જીવન કરતા મૃત્યુને પ્રીત કરવા લાગ્યું અને એને આશ્વિન કરવા માટે તેઓ ચાલી નીકળ્યા પોતાના લગ્નને દોષ દેતા જેવા આગળ વધ્યા કે રસ્તે ચાલતા એક લૂના તરફ એમની નજર પડી એના બન્ને પગ ફીક નહોતા અને એ લગડાતો ઘણી મુશ્કેલીથી રગતો પસાર કરી રહ્યો હતો એને જોતા જ શેખ શાહીની વિચારધાગએ પટ્ટો ખાધો તેઓ ખુદનો લાખ લાખવાર આભાર માનવા લાગ્યા એમની ચિતાઓના વાદળા વિખેગઈ ગયા અને પ્રસન્નતાનો સૂર્ય પ્રકાશી ઊઠ્યો એમણે ગિયાયુ, લને પગરખા ન મળ્યા, પણ મારા બન્ને પગ તો સહીસલામત છે જ્યારે પેલા બિચારાને દોઢ જ ટાંગ છે

હા, તો જ્યારે-જ્યારે તમારા માનસમાં ચિતાની કાળી રેખાઓ ઘેરાઈ આવે અને દુખના વાદળ તૂટી પડે તો તમે નીચે જોજો નીચે જોવાના મતલબથી ભૂમિ જોવાની નથી પણ તમારા ડગતા પણ વધુ નખળી સ્થિતિના લોકોને જોજો ગરીબી ગરીબના મનમાં એક પ્રકારનું હલકાપણ લાવે છે. કારણ કે સમાન દુખીઓ વચ્ચે પારસ્પરિક સહાનુભૂતિના તાર ઝણઝણી ઊઠે જ્યારે એ દુખી જનો વચ્ચે ઈર્ષ્યાની હરીકાઈ જામશે દુખી અગર દુખીયાને જોરો તો એના મોઝેથી તો સહાનુભૂતિના સ્વર નીકળશે પણ સુખના પારણે ઝુલતી એ વ્યક્તિઓ કદી એક બીજાને પ્રેમથી જોઈ શકતી નવા તેઓ ચાહકાર અને ઈર્ષ્યાની આગમાં બળી જશે મૂંઝૂં અગર મહેલ લણી જોરો તો પીડા અને વ્યથામાં એ ડૂબી મરશે અને બીજા જ કાઈ મૂંઝાને જોશે તો હમદર્દીના એ મધુગ જેવું કંદશે

હા તો તમે આધિક વ્યભાવની ચિતામાં હો તો પણ નીચેનાઓને ભુલેલ દેટલાક કુપુત્રની ચિતામાં જળઈ રહ્યા હોય છે. બેટા તો મળ્યો પણ તે તમારી આરાધનું ઠીક રીતે પાલન કરતો નથી એનાથી તમને તિરસ્કાર અને અપમાન મળે છે તમારું મન એના ત્રણે ગુણમાં—તિરસ્કાર થી બરાઈ બિચુ છે અને એથી તમારું હૃદય બોલી બેઠે છે કે આવા પુત્ર કરતાં પુત્ર ન મળ્યો હોત તો શું ખોટું હતું? આવી ચિતાના ઘેરા અધારા વખતે તમને દશરથના ધરનું સ્મરણ થઈ આવે છે રામ જેવા વિનયી પુત્રને ખમી દશરથ શા ન થયે બની ગયો હતો. રામે પિતાની પ્રતિષ્ઠા સરુ અપોખ્યાનું સિદ્ધાસન પણ તણ દીધું. આરે તમારો પુત્ર તમારી આરાધા છાંં બે પૈસા ઊઘવા ત્રપર નથી તો તમ ખી નઈ જાઓ છે. પણ આઠી તમે શ્વસ કરી રહ્યા છે. આવા સમયે તમે તમારી સ્મૃતિને દશરથના ધર પરથી ઊઠાવી થઈ ધૃતરાષ્ટ્રના ધર ઉપર થઈ જાઓ. કૌરવકુળના સહારક દુર્ગાધનને માફ કરો. જેની પ્રાજ્ઞા આપ રાજા ધૃતરાષ્ટ્રે સે વખત આશુ વગાડ્યાં હતાં. આવા સમયે કસને માફ કરો, કૌશિક અને ઔરમએના ઇતિહાસને સ્મૃતિ પૂર પર લાવો. આ જ પુત્રને કારણે તેમના પિતાઓને કારામંદની અધારી ઘાટીઓ મળી હતી.

આરે આ દુર્ગાધનને ઇતિહાસ તમારી નજર સામે આવશે ત્યારે એ વિચારી ખુશ થઈ જશે કે દુર્ગાધન કરતાં તો મારો પુત્ર માખતલો સારો છે. બંને એ પૈસા ન આપે પણ કૌશિક કસની જેમ જોણે મને કારા-શુદ્ધમાં તો ધોત્યો નથી. તમે જોશો કે આમ કરવાથી પુત્ર પ્રજન્યો તમારો રાવ એછો થઈ જશે. ધુણાભાવ પ્રેમભાવમાં જલસાઈ જશે. એમાં કાઈ આશ્ચર્ય નહીં રહે કે પ્રેમ તમારા ધરના ઉજ્જવ વનને વળી પ્રજા લીમુજમ કરી મૂકશે.

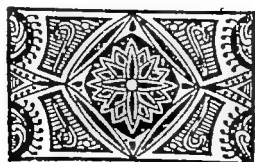
આવી જ રીતે તમે તમારી પત્નીથી હેરાન છો. એના કદ સ્વભાવના લીપે રાજ કદ—કાસ મથા કરે છે અને તમે વિચારો છો કે આના કરતાં તો દીશા થઈ ભેરી આરી પણ આમ પેરથી નામી નઈ દીશાને પ્રધિક આઠી પણ આધ્યાત્મિક આનંદ મેળવી શકતો નથી ચરિત્ર તો વીરોને પણ—મારત્ર છે જામિડોનો નર.

હા તો આવા વખતે તમારી નજર ઘડે છે રામાયણના અપોખ્યાનકાંડ ઉપર. એમાં વનવાસ ત્ર મળ્યો છે રામને, પણ સતી સુક્રમારી સીતા પણ

વનની ભીષણ યાતનાઓ સહેતી-સહેતી પતિની જોડે-જોડે વને-વને ભટકી રહી છે કાટા અને કાકરાના કળોને પણ એ હસ્તે મોઢે ઝીલી લે છે. વનવાસ મળ્યો હતો રામને, સીતાને નહીં પરંતુ પતિ-સેવા માટે સીતાએ તો સ્વેચ્છાપૂર્વક વનનો રાહ લીધો હતો પછી સીતા સમી પત્ની પામીને રામને સારુ જ ગલ પણ અયોધ્યા બની જાય તો એમાં શુ આશ્ચર્ય ? હા, તો તમે વિચારો છો કે સીતા રામને સારુ અયોધ્યાનું વૈલવભયું સુખ તજી શકે છે વન-વગડાના અસીમ કળો સહન કરી શકે છે તો મારી આ સીતા (પત્ની) મારા સારુ નહીં સહી શકે ? અને તમારી ખીજ તો વધતી જ જાય છે

પરંતુ આ ખીજનું કારણ છે તમે ભૂલ લેરેલી પાત્ર-વરણી કરી છે. રામાયણનો અયોધ્યાકાંડ લેણે તમારી સામે રાખ્યો, પણ તમે જરા આગળ વધી ગયા એની પ્રથમ લીટીઓ વાંચો કે જ્યાં કેટલાંયના પુત્ર-મોહને લીધે પતિના પ્રાણ સકટમાં મૂકાયા છે, દશરથના સર્વ સ્વપ્ને ભાગી પડ્યા ક્યાં તો તેઓ રામના રાજ્યાભિષેકનું સોનેરી સ્વપ્ન નિહાળી રહ્યા હતા, રાજ-મહેલ જ નહીં, પણ સમસ્ત અયોધ્યા નગરી સુખના સ્વપ્નામાં હતી, પરંતુ પેલી એક સ્ત્રીએ સર્વના આનંદમાં એકે ક્ષણમાં ભગ પાડી દીધો, દશરથના જીવન-મરણનો પ્રશ્ન પેદા કરનાર એ નારી હતી.

હા, તો આવી સ્થિતિમાં તમે તમારી પત્નીની તુલના સીતાથી નહીં અપિતુ કેટકી સાથે કરજો, જેણે પુત્રના મોહમાં અધ બની પતિના પ્રાણની પણ ચિંતા ન રાખી આવી તુલના જ તમારા મનને શાંતિ પ્રદાન કરશે- અને અર્શાત દૂર કરશે તમારું મન જ બોલી જાકશે, આ લાખ રીતે ખૂરી છે પણ કેટકી કરતા તો સારી છે આવા વિચારો તમારા ધરતી જે પ્રેમ ગંગા સુકાર્ધ ગર્ભ છે, એને ફરી પ્રવાહિત કરી મૂકશે માટે ચિંતાની ક્ષણોમાં મનને તમે નીચેના મેદાનમાં દોડાવતા શીખો એના માટે તમારે તમારી મનોકામનાઓ ઉપર એક મૂકવી પડશે ચાહના ટળી તો ચિંતા પણ તે જ ક્ષણે ટળી જશે અને તમારા મનમાં શાંતિ-સરિતા ફરી વહેતી થશે

પવિત્રતાની પ્રેરણા પાતા પર્વોધિરાજ પશુપત્ય દિવસો આવી રહ્યા છે. પશુપત્ય પર્વનો સંદેશો છે કે અંતરનો દીપ પ્રગટાવો. આજનો દિવસ કહે છે તમારા હૃદયને મળે મળતી વૃત્તિઓને સ્વચ્છ બનાવે. આ બધા માટે જ્ઞાનની મદદ જીવનની પદ્ધતિ, કારણ એના વિના જીવનની બધારી રાત્રે તમે આજીવ વધી શકશો નહીં.

જ્ઞાન બધાં જ છે. જ્યારે જ્ઞાન પ્રગટ છે તે એવો પ્રકાશ છે કે જેને તેજની આવશ્યકતા નથી તેમ નથી જરૂર પાડતી. જ્ઞાન સ્વતઃ પ્રકાશમાન છે એને બીજા પ્રકાશની જરૂર પણ નથી. કુ તો કહીશ કે જ્ઞાનનો પ્રકાશ સૂર્યપ્રકાશ કરતાં પણ એક છે કારણ સૂર્ય તો ફક્ત દિવસના કાળમાં જ આપણા પથને પ્રકાશિત કરે છે જ્યારે જ્ઞાન દિવસ તેમ જ રાતના એક સરખા પણ બતાવે છે. ક્યારેક તો વળી જ્ઞાન દિવસ કરતાં રાત્રે વધુ આજ્ઞાન આપે છે એમ પણ કહી શકાય. કારણ દિવસની વિવિધ પ્રવૃત્તિમાં સંજાન મન-જ્ઞાનપ્રાપ્તિ બધી આપણે પ્રેરિત થાય છે જ્યારે રાત્રિના રાત પાતાવરણમાં મન જ્ઞાન-પ્રકાશની શોધ કરતું હોય છે તેથી કહેવામાં આવ્યું છે કે —

“યા નિશા સર્વ મૂલ્યાં તસ્વાં જાગ્રતિ સંયમી”

હો પ્રણીઓ માટે જે બધારી રાત છે તે જ જ્ઞાનીઓ માટે પ્રકાશથી જાગૃતગતી રાત છે. બીજા આજ્ઞાન સૂર્યનો પ્રકાશ ફરજ આજ્ઞાનજ્ઞાને જ નહીં આજ્ઞાન વચરનાને પણ પ્રકાશ આપે છે.

જ્ઞાનના આપણે આ મા અનત-અનત કાળથી અમને રતો છે. હું બની બધારી રાતમાં ફરો રો છું એને કુખમાં દેશન થતાં નથી તરફ મદા પુગ્ય અજ્ઞાન મદાચાર જીવનશાંતિનો સંયોગ રતો બતાવતાં કહે છે.

જાવન્તિ જવિજ્જાપુરિસા

સઘ્વેતે દુક્ખ સમવા ।

—ઉત્તરાખ્યયન અ ૬

આ સસારના પ્લેટફોર્મ પર જેટલી અજ્ઞાન વ્યક્તિઓ છે એ સૌના ભાગ્યમા સુખની રેખા નથી ઘોડો ભલે સવા લાખ રૂપિયાનો હોય પણ એના ઉપર એસનાર સવાર અધ હોય તો તે લક્ષ્ય સુધી પહોંચી શકતો નથી તેવી જ રીતે ક્રિયા ચાહે તેટલી સુદર હોય, તો પણ સાધકના હૃદયમાં જ્ઞાનનો પ્રદીપ પ્રજ્વલિત નથી તો તે સત્યનુ દર્શન કરી શકતો નથી. અધ્યાત્મ પથ પર એ ચાલી શકતો નથી એટલા માટે આગમમા ક્રિયા પૂર્વે જ્ઞાનને આવશ્યક બતાવવા વીનરાગ દેવ ફરમાવે છે “પદ્મ નાળં તયો દયા” સાધનાના ક્ષેત્રે ક્રિયાની સાથે-સાથે જ્ઞાનનું પણ મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે.

આધ્યાત્મિક જ નહીં બહુ વ્યાવહારિક ક્ષેત્રમા પણ જ્ઞાનનું પહેલું મહત્વ છે વેપાર કરવા માટે પણ પહેલાં વેપારનું જ્ઞાન હોવું જોઈએ. કાપડના વેપારી પાસે ગજ અને કાતર છે પણ જો એને કાપડના ભાવની ખબર નથી તો તે વેપારમા સફળ થઈ શકતો નથી તેલની પાસે ઘાણીના બળદ, તલ અને મગફળી છે તેમ છતાં જો એને કાકરા અને મગફળીના ભેદની ખબર નથી તો એનો શ્રમ વ્યર્થ જશે તેવી જ રીતે જ્યાં સુધી ઇન્દ્રિયધર્મ તેમ જ આત્મધર્મનું જ્ઞાન નથી ત્યાં સુધી તે સાધનાને રસ મેળવી શકતો નથી આ આત્માએ અનંત-અનંત જન્મ અજ્ઞાનમા વિતાવ્યા છે, એવા એવા ભવો કર્યા છે જ્યાં ઉદ્ધરોનું અથાણું બનાવી ખવાય છે. આજે પણ સેકડો એવી જાતિઓ છે જે કીડાઓનું રાયતું બનાવી ખાય છે.

અજ્ઞાન પાપને જન્મ આપે છે તમે જાણતા હશે અમેરિકાની રેડ ઇન્ડિયન જાતિમાં એવો રિવાજ છે કે, સ્ત્રી તેને જ પોતાનો પતિ બનાવે છે કે, જેની ઝૂપડીમા વધુમા વધુ માણસોનાં માથા લટકતા હોય સમાજમા પણ તેવા લોકો વીર અને પ્રતિષ્ઠિત ગણાય છે આફ્રિકાની જંગલી જાતિ-ઓનો એવો વિશ્વાસ છે કે કોઈના મર્યા બાદ એની કબરમા જે વસ્તુ રખાશે તે મરનારને પ્રાપ્ત થશે આ અજ્ઞાન અહીં સુધી વધી ગયું હતું કે કોઈ રાજા કે સરદારના મરણ બાદ એમની સ્ત્રીઓ, ગુલામો અને નોકરોને પણ મારીને કબરમા દફનાવવામા આવતા હતા જેથી રાજાને તે મળી શકે આ વિટબણાનું કારણ અજ્ઞાન જ જણાય છે

આ અજ્ઞાને કેટલા પાપકર્મ કરાવ્યા છે તમે સાલળશો તો કંપી

જરો. જીભી જાતિમાં દર વર્ષે ધોડાક નોકરોને ફળ જોડ્યા માટે જ મારી નાખવામાં આવે છે કે મૃત પાદશાહને પરલોકમાં નવા-નવા જનુઓ મળતા રહે. આ લોકો મનુષ્યોની જોખરીઓ વડે પોતાનું ઘર ઘસારે છે અને એની ચોરી થતાં મુઠ્ઠા સુઠાં કરવા તૈયાર થઈ જતા હોય છે મે તે જાદી સુધી સંભળ્યું છે કે ખદ્દાની મુસોમની માતાઓ દેવી અને દેવતાઓ ખસે ડાકના કરે છે એમની પાસેથી કંઈક માગના કરે છે જેમ આપણી માતાઓ મરી-મરી અને જોગણીઓને મનાવે છે અને ડાકના કરે છે કે મારો દીકરો બી. એ. માં પાસ થઈ જાય, એને સારી નોકરી મળી જાય. પણ તમામ આપણા મનની નિર્જાળના છે છુ દેવી અને દેવતાઓમાં એ ત્યાગ છે કે તેઓ સારુ જામવા જૂરુ કરી શકે ? જો એમનામાં ત્યાગત હોય તો સસારમાં કોઈ કુખી રહેત નથી પણ તે કર્મવાદ જેવી કોઈ વસ્તુ રહેત જ નહીં

જેમ હસનના કર્મસિદ્ધાંત ઉપર તમને પૂરા વિશ્વાસ નથી તેમ પોતાના પુરુષાથ પર ભરેલો નથી. જોડ્યા જ માટે તે આવાં મનામણાં કરવામાં આવે છે હાં તે કું કહી શકો હતો કે ખદ્દાની મુસોમની માતાઓ દેવી પાસે પ્રાર્થના કરતાં માગે છે કે મારો દીકરો પહેલા ન જરો. શકુ બને. આ તે કેવી પ્રાર્થના છે ? મારો દીકરો સારો સત બને, સારો વિદ્વાન બને એવું ન માગતાં પ્રથમ ન જરો. શકુ જનાસ્વાની માગણી કરવામાં આવે એ બધું જાણનાનું જ કારણ છે

સામાજિક જાણના કરતાં ધાર્મિક જાણના વળી વધુ ભય કર હોય છે તે જાણના એ-ચારની આવૃત્તિ-બોલ મે છે જ્યારે ધાર્મિક જાણના દળરો લાગેનું જાણતું કરી જાય છે પ્રાચીન મેક્સિકોના નરમેષનું સ્મરણ કરીને કોને શેમાય પેદા નહીં થાય ? કહેવાય છે કે ત્યાં દેવતા નર-રક્તના તરસા રહેતા હતા. ઇતિહાસકાર કહે છે કે ત્યાં પ્રતિવર્ષ વીસ દળર માખીમાને મદાર થતો હતો. કેટલાક ઇતિહાસકારો તો આ સંખ્યાને પચાસ દળર સુધીની માને છે આ જાતિ તેમને મન જોડેલો આવસ્યક હતો કે ત્યાં નિર્જાળો આ માટે વિચિત્ર સંધિઓ થતી હતી. એક રજુએક પસદ કોનું અને નિયત સમયે મુઠ્ઠા રતું એમાં ૭ નિર્જાળો થતી એક ચર્ચિતા. ૮ કરી તરત અને ૧૬ જોને દવાની સાથે જાહિમા દોમરમાં આવ્યા હતા.

આ રોમ રોમ ઊભા કરી દેનારા પાપો માટે પ્રેરણા આપનાર કાણુ હતું ? હું કહીશ કે, આ તમામ પાપો અજ્ઞાનને લઈને થયા છે એટલા માટે જ અનંત જ્ઞાની વીતરાગ દેવોએ અજ્ઞાનને સૌથી મોટું પાપ બતાવ્યું છે એમની દેશના જ અજ્ઞાન-અધિકારને દૂર કરાવવા માટે થાય છે આગમ વાણી કહે છે

નાણસ્સ સઘ્વસ્સ પગાસણાએ ।

અન્નાણ મોહસ્સ વિચ્છજ્જણાએ ॥

અજ્ઞાન અને મોહને દૂર કરવા માટે તેમ જ સંપૂર્ણ જ્ઞાનના પ્રકાશ માટે આવી વીતરાગ દેવની દેશના પ્રકાશિત થઈ છે, અજ્ઞાન તે અધારી રાત છે જેમા હીરા અને કાકરા એક સમાન દેખાય છે અધિકારમા હીરા પણ કાકરા દેખાય છે એનું મૂલ્ય ન જાણતા આપણે એને તજ દઈએ છીએ. અજ્ઞાન વસ્તુના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થવા દેતું નથી મહુક વશાજન એક પ્રકારનું અજ્ઞાન થાય છે જે એને આખોમા લગાવો લેવાય તો વાસ પણ સાપ દેખાય છે જેને સાપે ડર્યો છે એવી વ્યક્તિને પાણીમા એક વાળ નાખીને જેવાનું કહેવામા આવે તો એને તે વાળ પણ સાપ રૂપે દેખાય છે. તેવી જ રીતે અજ્ઞાનને લીધે અસત્ય વસ્તુ પણ સત્ય દેખાય છે જે આત્માના નિર્જગુણ છે, અજ્ઞાની વ્યક્તિ એમનામા પરાયાપણાનો અનુભવ કરે છે. સાચા અર્થમા જે વિકાસના સાધનો છે તેમા એ વિનાશનો પડછાયો જુએ છે.

અપથ્ય વસ્તુઓ સ્વાદિષ્ટ લાગે છે પરંતુ એનું પરિણામ સારું આવતું નથી. કોઈને જે સગ્રહણીની બિમારી છે ત્યારે ડોક્ટર એને દહી અથવા શાશ સિવાય અન્ય બધી ચીજો ખાવા માટે ઈન્કાર કરે છે પરંતુ રોગીને તો ડોક્ટરે ઈન્કાર કર્યો હોય તે જ વસ્તુઓ વધુ લાવે છે તેવી જ રીતે અજ્ઞાનમાં કુબેલો આત્મા તેવા જ પદાર્થોમા આનંદ માને છે જે એને નુકસાન પહોંચાડનારા હોય. અજ્ઞાનમા આત્મા હેયને ઉપાદેય અને ઉપાદેયને હેય સમજવા લાગે છે જેમ સર્પ અને અગ્નિ ભય કર લાગે છે અને સોનું અને માદી આકર્ષક અને ગ્રાહ્ય લાગે છે પરંતુ જેમ સર્પ અને અગ્નિથી તમને ભય લાગે છે, તેમ અસત્યથી કદી ડર લાગે છે ખરો ? અને ન્યાય અને સત્ય તમને સોના જેવા પ્રિય લાગે છે ખરો ?

જ્ઞાન પ્રકાશ છે અને અજ્ઞાન અધિકાર છે. પ્રકાશ વડે કાટા, કાંકરા કે સર્પાદિના વિવિધ ભયોથી આપણે મુક્ત બની નિર્ભય બની શકીએ છીએ. પરંતુ અધિકારમા સોનાની સાકળ પણ સાપ સમી જ દેખાય છે.

જેન દશનમાં જ્ઞાન-અજ્ઞાનની ચર્ચા બાવે છે એ કેવળ સમ્યક્ત્વ સમર્પેત જ્ઞાન સાથે સજાઈ ધરાવે છે જે જ્ઞાન સાથે સમ્યક્ત્વ છે તે જ્ઞાન સમ્યક્ હોય છે સમ્યક્ત્વના અભાવે જ્ઞાન અજ્ઞાન કહેવાય છે ખરી કહેતે તે અવધિજ્ઞાન પણ કેમ ન હોય. જે જ્ઞાન બાહ્યને વિકાસપદ્ધતિથી દોરી જાય છે અને આત્માને નિઃશુદ્ધિના દશન કરાવે છે તે સમ્યક્ જ્ઞાન છે હુ કોણ છું ? અને મારું સ્વરૂપ શું છે ? એ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કરી રીતે જઈ શકે છું ? આ સમસ્ત બોધ તે સમ્યક્ત્વ સમર્પેત જ્ઞાન છે માટે અને જ્ઞાન કહ્યું છે એવું જ્ઞાન મળતાં આત્મા સ્વ અને પરનો ભેદ સમજી લે છે નિજ સ્વરૂપ જ્ઞાન થતાં જડ પુરુષને પરથી આત્માની આસક્તિ ઓડી જાય છે કિંતુ આત્મા ઉપર ન્યારે અજ્ઞાનનું આવરણ હોય છે ત્યારે તે ત્યારે સાધનોને પ્રાપ્ત્ય છતાં એમનો ઉપયોગ ખોટી રીતે કરે છે

મૌડાથી એવું / કહ્યું હતું ભગવાન મદતીર જેવા પરમપરિવ્રત સતને મુર રૂપે પ્રાપ્ત્ય છતાં એણે ક્યાંયની પરિસ્થિતિમાં વધારા ક્યો હતો. આજમની બાધમાં કહુ તો એણે ભગ્નમયમાં વધારા ક્યો હતો.

જ્ઞાની ભક્તિ આશ્રયના સ્થાને સવરનું ઉપજન કરી શકે છે ન્યારે અજ્ઞાની સવરના સ્થાને આશ્રય ઉપાજિત કરી લે છે તેથી ભગવાન મદતીરે આશ્રયનું મુતમાં ફરમાવ્યું છે કે

જે આસઘ્યા તે પરિસઘ્યા

જે પરિસઘ્યા તે આસઘ્યા ॥

આવર્તી સમ્રાટ ભગત જીતેસામવનમાં ચર્ચા દત્તા તે આશ્રયનું સ્થાન છે ખરું ત્યાં એમણે કેવો સવર ક્યો ? પર-પરિસ્થિતિઓથી દૂર રહી સ્વ તરફ વળ્ય. ત્યાં દળતાં પત્થરાથી તેણે ન્યારે ધમી લા દત્તા ત્યારે જ અજ્ઞાનક તેમના દાસમાંથી મુક્તિ નીકળી પડી એમના દાસ એ ભેદ માટે નીચે નમ્યા કે અને વળાંક લીધો. જે માટે તું નથી રહ્યો છે તે તું ત્યારી પાતાની વસ્તુ છે ? અને તેના પર તે મચાર ક્યો છે તે ખરું શું તારું છે ? આ સોનર અને માથા એ જમું તારું નથી. પર તું તું પુરુષ લાની મનરહ પાછળ રાખી કે છે તિચ્છાની આ મારા મુશ્કેલીથી મુશ્કેલ થતી મર્મ ધીંગલ જ દાસમાં તે દાસ કંપી અને મુશ્કેલ જ્ઞાન કેળવી મુદતમ જતી જાય છે અને એવું પરિવર્તન કેવળ જ્ઞાનમાં થાય છે એમને આજના કેરમની અપાનિ વ જમમની બોલે છે

ચક્રવર્તી સમ્રાટ ભરતે અગ્નિસાના ભવનમાં કૃવળજ્ઞાન મેળવ્યું પરંતુ તેવા જ ભવનમાં એક ફત્તરીને પૂરી દેશો તો એની શી દશા થશે? કૃવળજ્ઞાન તો ફર રહ્યું, જે થોડું ધણું જ્ઞાન તેને હશે તે પણ જતું રહેશે અને ભૂકી ભૂકીને તે હેરાન થઈ જશે, એક ભારતીય કવિએ કહ્યું છે

જીવા તાકુ સમસ્ય ન આદ્ય મૂરત્ય તે ડમર ગુમાઈ ।

રાગ દેષ ત્ કિન્નસે કરત હૈં પક્ક વ્રહ્મ રહ્યો છાઈ ॥

જેસે શ્વાન કાંચ ભુવન વીચ, મુઠ્ઠ મુઠ્ઠ કે મર જાઈ ।

સઘર અપની નહીં પાઈ ॥

જ્યાં સુધી આત્મા જ્ઞાનદશાને પ્રાપ્ત કરતો નથી ત્યાં સુધી એની વિટબાણાઓ સંગ્રાપ્ત થતી નથી

જ્ઞાના અને અજ્ઞાનીમાં એટલો જ ફરક છે જેટલો સળગતી અને બૂઝાયેલી મીણુબત્તી વચ્ચે છે સળગતા મીણુબત્તી પોતાને પ્રકાશિત કરે છે અને પોતાના નિકટવર્તી પદાર્થોને પણ પ્રકાશિત કરે છે જ્યારે બૂઝાયેલી મીણુબત્તી નથી પોતાને પ્રકાશિત કરતા કે નવાં કરતી બીજા પદાર્થોને જ્ઞાન સ્વ અને પર બનેને બાણે છે હું કાણુ છું ? મારો સ્વભાવ શું છે ? આત્માના નિજ ગુણો કયા છે ? જડનો ગુણધર્મ શું છે તે જ જુઓ છે કિંતુ જેનો જ્ઞાનદીપક ખુલાઈ ગયો છે તે પોતાને જોઈ શકતો નથી જૈન તર્ક લાપા સૂત્રમાં કહેવાયું છે કે, “ સ્વ પર વ્યવસાયી જ્ઞાન પ્રમાણ ” સ્વ અને પરનું નિશ્ચયાત્મક જ્ઞાન જ પ્રમાણ છે જ્ઞાનની આ પરિભાષા બતાવે છે કે આપણે સ્વ અને પરનો વિભેદ જાણતા શીખીએ એકલાએલા હંમેશા દીવડા કરતા સળગતો એક દીપક શ્રેષ્ઠ છે એ જલતા દીપકે હંમેશા દીપકો પ્રગટાવી શકાય છે પરંતુ બૂઝાયેલો દીપક પોતે જ અધકારમાં પડ્યો છે તો એ બીજાને પ્રકાશનો રાહ બતાવી શકતો નથી એક વિદ્વાન હંમેશા અજ્ઞાનીઓને સત્યનો રાહ બતાવી શકે છે

અજ્ઞાની બધું કરી શકે છે પરંતુ બુદ્ધિની વાત માની શકતો નથી મૂરખ જેની બધી વાતોનો ડગલો ને પગલો વિરોધ કરે છે, સમજવું જોઈએ કે, તે વિદ્વાન છે, એની વાતોમાં તથ્ય છે તે વિચારક છે એણે દુનિયાને વિચારેનો પ્રકાશ આપ્યો છે પરંતુ અજ્ઞાની વ્યક્તિ પોતાની પૂરી તાકાતની સાથે એનો વિરોધ કરશે જેણે સત્યનો પ્રકાશ મેળવ્યો છે તે કદી વિરોધોથી ગભરાતો નથી ઉલટો અમણા ઉત્સાહની સાથે અજ્ઞાન સામે લડાઈ ચાલુ રાખે છે

જેણે પોતાનો પ્રકાર મેળવ્યો છે તે અધવિશ્વાસના અન્યપ્રકારમાં રહી શકેલા નથી પરંતુ અમાની યક્તિ પ્રમાણ પ્રમાણથી એવી તો જાણે કે જાણે કુલ પ્રકારથી સાચી રહ્યું હોય. તે પરપરાઓને વળગી રહે છે એક વસ્તુ અમુક સમય માટે યોગ્ય લાગતી હોય પરંતુ તે સૈદ્ધ વેરાજ રૂપમાં આચરવા યોગ્ય ન મે રહે તે સમજવું જોઈએ પરંતુ અધવિશ્વાસુ વ્યક્તિ માટે તે જાણવાકામ છે સદાને માટે ન જાણવાતો એવો કુલ સિદ્ધાંત છે આજે આપણા સમાજમાં દેહલ્લાય શાંતિ-સ્થિતિને એવા છે જેને કારણે માણસને પણ કષ્ટ વેઠવું પડે છે તેમ જીવંત રેલા કંઠગતા પણ એ નિષ્પ્રાણ રિવાજોના સમને ખભે ઉપાડી ચામે છે જેમ વાંદરી પોતાના મૃત બચ્ચાના સમને છાતીએ વળગાડી રાખે છે તેમ અધ વિશ્વાસુ વ્યક્તિઓ મૃત રીતિ-સ્થિતિને વળગી રહે છે

જ્યાં સુધી માણસને છેલ્લો શ્વાસ પણ બાકી હોય ત્યાં સુધી માતા એને પોતાની છાતીથી જુદું કરતી નથી. પરંતુ જે કહે એમાંથી કૈતનની જ્યોતિ વિદાય થઈએ છે તે જ કહે પોતાના એ લાડલા બેડાને તે આત્મતુલ્યના લાજમાં આણે છે જેને પોતાનું હૃદય પાતુ છે જેને બનેલ પ્રકારના લાજ ક્યાં છે જેનો જવાબ એવો રજવાને બવાજ સંજ્ઞા તે જ્યાં કામ છાંડી દોડે આવે છે અડધી રાતે પોતાની બેડા હરામ કરીને પણ એને દાહરગાં ગાઈ ખારણે સુવ્યાખ્ય છે અડધી અડધી રાત સુધી એને બોળામાં લઈ બેસી રહી છે પોતે બીનામાં સ્ત્રી છે બને એને સુખમાં સુવ્યાખ્ય છે એવા માણસને આજે તે સદાને માટે જુદું કરી દે છે બકારથી ચાર માણસે આવે છે બને માતા પિયના હાથે તેમને પોતાનું માણસ સોંપી દે છે એને પારણામાં સુવ્યાખ્ય નહીં પરંતુ આજે ખેલો તેમાં સુવ્યાખ્ય સોંપી દે છે

જસ એવી જ રીતે જે રીત-રિવાજોમાં જીવન છે જે સૌને માટે વા જાન્યું કામ કરી રત્યાં હોય એવી પરપરાઓના રક્ષણ કાળે જે હાનિ કરી શકેવાના આવે તો પણ તે આપણે સહીએ બને એમનું રક્ષણ કરીએ. પરંતુ જે રિવાજોમાં જીવન જ નથી સમાજ બને દેસ માટે જેમાં કંઈ વરદાન નથી ઉઠકડું એને જાહેરે તે અભિગ્રાહ્ય કામ કરતા હોય છે તો તેમને વળગી રહેવું તેઈએ નહીં યોગ્ય રિવાજોના પરિપાકનમાં ૭૮વી પ્રસન્નતા થાય તેવી જ પ્રસન્નતા આપણને અયોગ્ય સ્થિતિને છોડવામાં પણ થવી તેઈએ.

એક ધરમાં જીવનો પ્રમય દતોલ વર-તપૂ ચોરીમાં બેઠાં દનાં બહે-

નોના મગળ ગીતોના લગ્ન-મડપ જ માત્ર નહીં, આખો ય મહોત્સવો પડ્યા પાડતો હતો વાજિત્રો વાગી રહ્યા હતા વર-વધૂ ચોરીમાથી ઊડી ગુરુદર્શન માટે જવા તૈયારી કરી રહ્યા હતા-તે જ વેળા એક બિલાડી એ બાબુ આવી. વરના પિતાની દષ્ટિ એના પર હતી. એણે વિચાર્યું, અપશુકન થઈ જશે. આ પણ આપણા એક મોટી બિમારી છે એક વ્યક્તિને બહાર જવું હોય અને કોઈ શરદીથી પિડાતી વ્યક્તિએ આવી છીક ખાધી તો બાણે ધરતીકપ જ થઈ જશે એમ માણસને લાગે છે એ વખતે બહાર જવાનો બધો ઉત્સાહ હડો પડી જશે આ માનવના મનની દુર્બળતા છે

એ જ દુર્બળતાથી પિડાતા વરના પિતાએ વર-વધૂની શુભ યાત્રાને આ અપશુકનથી બચાવવા માટે એક ઉપાય રચ્યો અને પાસે પડેલો ટોપલો એના ઉપર ઢાકી દીધો ઘૂઘટ તાણેલી ઢીગલી જેવી વહુએ આ બધું જોયું. અને વર-વધૂ ગુરુદર્શન કરવા ગયા

વાત આમ પતી ગઈ બને ગૃહસ્થાશ્રમી બન્યા એ વાતને પચ્ચીસ વર્ષ વીતી ગયા આજે એમના દીકરાના લગ્નનો પ્રસંગ આવ્યો છે મગલ ગીતો વડે ધર ગૂંજી રહ્યું છે વર-વધૂ ચોરીમા બેઠા છે અને ગુરુદર્શન જવાનો પ્રોગ્રામ થાય છે ત્યારે જ વરની માતાએ કહ્યું ‘ધરના રીત-રિવાજોનો તમને ખ્યાલ સુદ્ધા નથી’ પતિદેવ બોલ્યા “દેવી, હવે કયો રિવાજ બકા રહ્યો છે તે બોલી “ધરના રિવાજોને તમે પુરોષો શું બાણો? જાવ, એક મિલાડી લાવો,” પતિદેવ બોલ્યા “મિલાડીને શું કરવી છે, અને આ શુભ પ્રસંગમાં મિલાડીની શી જરૂર પડી છે?” દેવી બોલી “તેથી જ તો કહું છું ધરના રિવાજોની તમને ખબર નથી મને યાદ છે કે ન્યારે આપણે સમગ્ર થીથી જોડાતા હતા અને ગુરુદર્શન માટે જઈ રહ્યા હતા, ત્યારે તમારા પિતાશ્રીએ એક બિલાડીને ટોપલા હેઠળ છૂપાવી હતી એ આ ધરનો ખાસ રિવાજ છે ભલે આપણે આજે એનો અર્થ ન સમજીએ પણ આપણા વડીલો-મોટરાઓ કરતા આત્મ્યા છે તે બધું કાઈ ખોટું થોડું જ હોઈ શકે છે? શું તેઓ સૌ મૂરખ હતા! બાણો, એક બિલાડીને પકડી લઈ આવો ત્યારે જ વર-વધૂ અહીંથી ઊઠશે ”

પતિની પાસે એની શો જવાબ હોય! આખરે આસપાસના પાડો-શીઓ પામે ગયો અને પૂછ્યું, “મિલાડી છે?” લોકોએ સામો પ્રશ્ન કર્યો, “મિલાડીની શી જરૂર પડી વળી?” જે કાઈ આ સવાલ સાલળતું તે મશ્કરી કરતું આખરે ક્યાક ભટકતી એક બિલાડી એને દેખાણી. એને

એ પહોંચ્યો ત્યો તે એના ઉપર ઝપટવા લાગી. (સભ્યમાં ખિસખિસાટ)
 મહામુસીબતે એ બિલાડીને મનાવી શક્યો. બિલાડી નહિ આવે તો ફેલી
 ચિડાશે. આખરે બિલાડી આવી અને એને એક રોખવા નીચે મૂક કરી
 ત્યારે જ વર-વધૂ આગળ વધી શક્યા હવે તમે જ કહો આ રીતિરિ રીતે
 શું છે? આવા તો અનેક રીતિરિવાજ છે જેને નથી માધુ કે નથી ધમ
 આ આખરી માતાઓ આજના બાંહેવ-દેવતાઓને પૂરે છે એમનો ઇતિહાસ
 પણ તેઓ જાણતી નહિ હોય. આ ફેલીઓ જુટમાને પૂજે છે જુટમા તે
 કઈ ફેલી છે? એમનો ઇતિહાસ શું છે? તેવી જ રીતે શીતળામાને શું એ
 પૂજે છે દેવ વધી સાનમના દિવસે ચૂધાને ઉપવાસ કરતી તેઓ પોતે હજી
 જાણે છે અને સવારે શાળમાં કુકુમ અને અન્ય સામગ્રીઓ સળવી ફેલીને
 પૂજવા જાય છે અને એમની પામેથી એક દીકરા માને છે અને જેને
 આપી હજી દીકરા-દીકરીઓ હોય તે પણ એક વધારે દીકરા માને છે
 આટલા દીકરા-દીકરીઓ મેળવીને શું ફોજ તૈયાર કરી છે? સત્તાનજદિ
 સામે પહેમેથી જ સરકાર જૂઓ પાડી રહી છે નહેરજી કહે છે જમી વસ્તુ-
 ઓણુ દરખાસ્ત કરતું પરંતુ સત્તાનજદિ ન કરે (સભ્યમાં હસારમ)

આ ફેલીઓને જરા પૂછા તો ખરા કે તમારી શીતળા મા પામે કેટલા
 દીકરા-દીકરીઓ છે? અને શું તેઓ ખરેખર દીકરા-દીકરીઓ આવી રીતે
 તેમ છે ખરા? આ માતાઓ તે ફેલીને ધૂપ ઇતિહાસ સામગ્રી મુલાવે છે અને
 એમની સામે જ જાન એ જમુ મટ કરી જાય છે તો જે પોતાના માથે
 સામનને પણ જગાવી શકતો નથી તે તમને દીકરા-દીકરીઓ કઈ રીતે
 આપશે? એ તો વિચારો, અને આ શીતળામાને પૂજવાની માતાઓને પૂછો
 તો ખરા કે આ શીતળા તે કઈ ફેલી છે? એનો ઇતિહાસ શું છે? તો તેઓ
 શું જાણ આપી? (હસારમ)

આ જમુ શું છે? આ જમી માત્ર અધિરિયાસ છે અને જેનો આખરી
 માતાઓએ પોતા કપો છે અધિરિયાસ તે અમીનનો પુત્ર છે આ અમીન
 છે તો જ આતી નિમિત્ત કિઓ પગાય છે આખરુ સમ ત્યાં પ્રાર્થનને
 નામે રિવાજે આવી તો છે એમાં કેટલું જીવન રહ્યું છે તમે કી કઈએ
 વિચર કપો છે?

એક કિશવરની જ પાન ત્યો એની ચિત્તામાં પુરું વિચારો મરી
 તો રોખ ડી ની દીકરી મરી કઈ દેવ અને જેની આધિક ચિત્તિ
 નજાં ૮૫ તમના ૨ ની રિષિતના અપસ કમે એ કાઠેને ની સાર્થ

એન, નથી બેસતા એન, તેમ છતા કાઢનામા એવી હિંમત નથી કે આવી ગળા કાસા જેવી રૂઢિને દૂર કરવાની પહેલ કરે એ પરપરાઓમા કશુ યે જીવન નથી હોતુ, પણ આપણને ખોટી પ્રતિષ્ઠાનો મોહ આડો આવે છે, ન્યારે આવી રૂઢિઓને તોડવાની વાત ચર્ચાય છે ત્યારે સૌ એનો સિદ્ધાંત તરીકે સ્વીકાર કરી લે છે, પણ ન્યારે એ જ બાબતને આચરણમા મૂકવાનો પ્રશ્ન આવે છે ત્યારે સૌ પાછા પડી જાય છે, ત્યારે તેઓ એમ વિચારે છે કે જો આપણે આ રિવાજને તોડી નાખીશુ તો લોકો આપણે માટે શુ કહેશે? સમાજમા આપણી બદનામી થશે આવી બદનામીનુ ભૂત જ માણસને તત્વનો સ્વીકાર કરવા દેતુ નથી

આવી જ હકીકત રડવા-કુટવાના રિવાજની છે સો વરસનો ધરડો ડાસો મરી જાય, તો યે બધા યે રડવુ જોઈએ જેમ જમ્યા પછી હાથ ધોવા જરૂરી છે તેમ કાઢના પણુ મરણ બાદ રડવુ જરૂરી છે, પછી લલેને આમ્રુ એક પણુ ન આવે હુ મારી જ વાત કહી દઉં ન્યારે હુ નાનો હતો ત્યારે એક વાર અમે ગાડીમા બેસી ઉજ્જૈનથી રૂઢગડા ગયા ગામની બહાર ઊતરી ગયા સૌએ વસ્ત્રો બદલ્યા ભાઈ આગળ થયા અને બહેનો પાછળ આવતી હતી ગામના દરવાજાની પાસે પહોચ્યા કે પાછળથી એકી સાથે સૌ બહેનોના રડવાનો અવાજ આવવા લાગ્યો હુ ગભરાયો આટલી વારમા આ શુ થઈ ગયુ ? મે પાછળ ફરીને જોયુ તો ઊ ઊ ઊ . નો અવાજ તો લાખો હતો પણ આમ્રુ તો એકેયની આખોમા નહોતા તે જ વખતે એક બહેન પાછળ રહી ગઈ અને પોતાના બાળકને પાસે બોલાવી કહેવા લાગી “જો, લાહુ લાહુ ખાજે, એકલી પૂરી ખાઈને પેટ ભરીશ નહિ” અને બાળકને આમ શીખવાડી એ પહેલી બહેનોના સમૂહમા લળી ગઈ. અને પછી ઊ .. ઊ નુ સંગીત ચાલુ કરી દીધુ (સલામા હસાહસ)

તમે હરયા, અને વાત પણ હસવા જેવી છે આ બધુ નાટક છે કારણ એમા કૃત્રિમતા રહેલી છે બાર-બાર મહિના સુધી ખૂણે બેસી રહેવુ, અને ન્યારે પણ કોઈ બહારનુ આવે કે ઊ ઊ નુ સંગીત શરૂ કરી દેવુ, દિવાળી-દશેરા જેવા કોઈ પણ પર્વ આવે ત્યારે પાલવ પાથરી લેવો, એ બધા ખોટા રિવાજો છે જૈનદૂળમા જન્મેલી વ્યક્તિને આવુ નાટક શોભા આપતુ નથી કોઈ પ્રિયજનનુ મૃત્યુ થાય, વીસ વર્ષનો યુવાન પુત્ર જેણે હજુ યુવાવસ્થામા પહેલુ જ ડગલુ ભર્યું હોય, અને તે બે દાંડા બિમાર રહી મૃત્યુ પામે તો માતા-પિતાના તમામ સ્વપ્નના ચૂરેચૂગ થઈ જાય છે યુવાન

પુત્રની લાચ ભેદને એમનું દિલ ફાટી પડે છે. બીડા શોક એમનાં દિલમાં વસી જાય છે અને જતારનો અગ્નિ આંધુ બની નીકળે છે. પરંતુ આવે વખતે પણ તમારે તમારા મનનું ધૈર્ય જોઈ બેસવું ન જોઈએ. શોકના બીડા અધારમાં ભટકતા મન માટે શાનની મશાલ જાળતી રાખતાં રીખો. દુઃખ અને શોકની અવધારપૂલ સુણેમાં વમે તમારા મનને સમજાવે, જરા બીડા કિતરી વિચારો તમારો મુવાન પુત્ર તથા પરંતુ એનો નાનો શબ્દ તે હજુ હવાત છે. કેટલાક એવા પરિવારો પણ છે જેમને ત્યાં એકેય પુત્ર નથી. એવા કરતાં તો તમારી વાણી લીધીજમ છે !

દુઃખમાંથી સુખ શોધવાની પણ એક કળા હોય છે. દુઃખની આ સુણેમાં પણ તમે તમારા વિચારોને વળાંક આપો અને જરા કિડાણપૂરક વિચારવાની ટેવ પાડો તો દુઃખમાંથી પણ સુખ શોધી શકાશે. બાવા દુઃખના વખતે તમે એમ વિચારવા પ્રયત્ન કરો કે પુત્ર તથા એ તે જોડું થયું પરંતુ સારું થયું કે દીકરાનાં લગ્ન કર્યા નહોતાં, કેટલાંય માર્ગો અપવાદ હતાં, સાથે થેલીઓ પણ મળતી હતી પણ પુત્ર હજુ અભ્યાસ કરી રહ્યો છે એમ કહી સ્તનપ્રભુની વાતને અપ્રાપ્ત્યે દેહવા રહ્યા. એ સારું જ થયું નહીં તરબો આવીનું વિધાન હોવ તે મિથ્યા થાત નહિ અને પુત્ર તો જતો રહેવ, પણ પાછળ વધુ વિચારી વિધવા બનત. એની વૈધવ્ય હજી જોઈ જોઈને કેટલું દુઃખ થાત ! આપરે આપરે શોકમગ્ન વડુ પર આપણી નજર પડત ત્યારે-ત્યારે હૃદયને એવો આધાત લાગત કે જાણે વીજળી પડી હોય એવા દુઃખથી તો જાણ જાયી ગયા.

તમે જો આ પ્રમાણે તમારા વિચારોને બદલશો તો દુઃખમાંથી પણ સુખ મેળવી શકશો. જે આવકને ઘેર જાળવ્યો છે અને જેણે વીતરાગનો ધમ મરણ કર્યો છે તે વધુ શોક કરી જ શકતો નથી એ તે એમ જ વિચારશે કે મારો અને એનો સંબંધ જ એટલો હતો. તે મારે ઘેર અમીનો હતો પુત્રનું શાયે લઈને જાઓ હતો તેથી તે અને આવકનું દૂળ મળ્યું હતું પરંતુ તે આમુખ આપણે લઈ ને જાઓ હતો. જો એનું આમુખ વધારે હોત તો જિલ્લ-સાસનની પ્રજાવન્ય કરત, સમાજની સેવા કરત.

તમે પણ શું આમ વિચારો છો ? ના તમારું મન તો એમ જ કહે છે કે દીકરો મોટો થાત તો ધામધૂમથી એના લગ્ન ઉજવત. જાનમાં દોડ્યો માણ્યો લઈ જાત વડુ આવત અને સાથે પચ્ચીસ હજારની થેલી લાવત. દીકરો મોટો થઈને વહીસ ચોકટર કે એગિનિયર બનત આવવા દુકાનમાં

ચારગણી પ્રગતિ સાધત અને હુ ધડપણુમા આરામથી બેઠા બેઠા ખાત આ-
બધા વિચારો જ્ઞાનગર્ભિત નથી, પરંતુ સ્વાર્થગર્ભિત છે

જેના હૃદયમા જ્ઞાનનો દીપક ઝગમગી રહ્યો છે તે સ્વાર્થના શુદ્ધ ઘેરા-
માથી ઉપર રહીને વિચારે છે, અને શોકના અધારમા પણ જ્ઞાનની દીપશિખા
પ્રજ્વલિત રાખી આગળ વધે છે આધળી પરપરાઓ અને મિથ્યા વિશ્વાસોની
સામે તે લડે છે અને જ્ઞાનની મશાલ હૃદયમા લઈને આગળ વધે છે તમે
અજ્ઞાનના ઘેરા અધારમા જ્ઞાનની જ્યોતિ લઈને આગળ વધો. આ પ્રકાશ
પથ સ્વ-પર બંને માટે કલ્યાણકારી સિદ્ધ થશે

ભાદરવા સુદ
એકમ

જૈન ઉપાશ્રય,
કાદાવાડી, મુબઈ

નાનો શો દીપક સાગ ચે ધગમા પ્રકાશ પાથરી
દે છે તેમ શરીર નાનુ હોવા છતાં જો એમાં સદાચારની
નાની શી બત્તોનો પ્રકાશ આવી મળે તો સાગ સસારમા
તેની જ્યોતિ ફેલાય છે

રૂપરૂપિણની સાથે શીલસમાનના પણ હોવી
લેઈએ.

શીલ વિનાનુ જીવન એટલે ગંધાઈ ગયેલી છાશ --

પુત્રની લાલ નોંધને જોઇને દિશ દાટી પડે છે. જિઝ શોક જોઇનાં દિશમાં વસી જાય છે અને ખતરનો અગ્નિ આંધુ જાતી નીકળે છે. પરંતુ આવે વખતે પણ તમારે તમારા મનનું ધૈર્ય જોઈ બેસવું ન જોઈએ શોકના જિઝ અધારમાં કાટકતા મન માટે જાનની મશાલ જલતી રાખતાં સીંધો દુખ અને શોકની અધિકારપૂર્ણ ક્ષણોમાં તમે તમારા મનને સમજાવો જરા જિઝ કિતરી વિચારો તમારો મુશન પુત્ર ગયો પરંતુ એનો નાતો ભાઈ તે હજુ ક્યાં છે કેટલાક એવા પરિવારો પણ છે જેમને ત્યાં એક જ પુત્ર નથી એના કરતાં તે તમારી વાણી લીલીજમ છે !

દુખમાંથી સુખ શોધવાની પણ એક કળા હોય છે. દુખની આ ક્ષણોમાં પણ તમે તમારા વિચારોને વર્ણક આપો અને જરા કિડાણપૂર્વક વિચારવાની ટેવ પાડો તો દુખમાંથી પણ સુખ શોધી શકાશે. આવા દુખના વખતે તમે એમ વિચારવા પ્રયત્ન કરો કે પુત્ર ગયો એ તે ખોટું થયું પરંતુ સારું થયું કે દીકરાનાં લગ્ન કર્યા નહોતાં, કેટલાંય માર્યા અવતાં હતાં સાથે મૈત્રીઓ પણ મળતી હતી પણ પુત્ર હજુ અભ્યાસ કરી રહ્યો છે એમ કહી સ્વપ્નની વાતને આપણે ટેકવા રચ્યા એ સારું જ થયું નહીં તરત જો ભાવિનું વિધાન હોત તે મિથ્યા થાત નહિ અને પુત્ર તો જતો રહેત, પણ પાછળ વધુ મિથ્યારી વિધવા જાત. એની વૈધવ્ય ક્યાં જોઈ જોઈને કેટલું દુખ થાત ! આપણે આપણે શોકમગ્ન વધુ પર આપણી નજર પાત ત્યારે-ત્યારે હૃદયને એવો આઘાત થાયત કે નવું વીજળી પડી હોય એવા દુખથી તે બંધ જાય ગયા.

તમે જો આ પ્રમાણે તમારા વિચારોને નિયંત્રણો તે દુખમાંથી પણ સુખ મેળવી શકશો. જે આવકને મેર જાઓ છે અને જેમ્ને વીતરાજ્યો ધમ ભરણ કર્યો છે તે વધુ શોક કરી જ શકેતા નથી. એ તો એમ જ વિચારી કે મારો અને એનો સમજ જ એટલો હતો. તે મારે મેર જાઓ હતો પુત્રનું ભાણ લઈને જાઓ હતો તેથી તો એને આવકનું કૃણ મળ્યું હતું પરંતુ તે આપણે જોઈ લઈ ને જાઓ હતો. જો એનું આપણ વધારે હોત તો નિ-સંસનની પ્રજાવન્ય કરત, સમાજની સેવા કરત.

તમે પણ શુ આમ વિચારો છો ? ના તમારું મન તો એમ જ કહે છે કે દીકરો મોટો થાત તો ધામધૂમથી એના લગ્ન ઉજવત. જનમાં દોહરો મારણો લઈ જાત વધુ આવત અને સાથે પચ્ચીસ હજારની મૈત્રી લાવત. દીકરો મોટો લઈને વહીવટી જોહર કે એન્જિનિયર જાત અથવા દુકાનમાં

નથી જ્ઞાનાવરણ કર્મના અનંત પ્રદેશો હોવા છતાં પણ જડ ચૈતનનો ભેદ રહે જ છે એટલે નદી સૂત્રમા કહેવામા આવ્યું છે કે

“ અક્ષરસ્ય અણન્તમો ભાગો ણિચ્છુઘાડિયો ।”

નદી સૂત્ર.

અક્ષર અથવા જ્ઞાનનો અનંતમો ભાગ સદૈવ અનાવૃત્ત (પ્રુદ્યો) રહે છે.

અનંતાનંત કાળ વીત્યો આત્માએ અનંત જન્મ-મરણ કર્યા છે. અને એવા પણ ભવ કર્યા છે જ્યાં અજ્ઞાનનું પ્રગાઢ સામ્રાજ્ય રહ્યું છે તેમ છતાં જ્ઞાન સંપાત્ત થયું નથી પરંતુ એવો સમય જરૂર આવી શકે કે, જ્યારે આત્મા સંપૂર્ણ રાગદશાને સંપાત્ત કરી વીતરાગદશા પ્રાપ્ત કરી શકે છે સોનું અનંત કાળથી ખાણુમા રહે છે એના પર માટી ચઢેલી રહે છે પરંતુ એક દિવસ તે ખાણની બકાર આવે છે અને પ્રયોગો દ્વારા તે શુદ્ધ થઈ જાય છે તેવી જ રીતે અનંત કાળથી સાથે લાગેલી રાગદશાને અંતમ કરી આત્મા પોતાના નિઃસ્પર્શમા આવી જાય છે અને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે

મારા કહેવાનો અર્થ એ છે કે, રાગ ખતમ થઈ શકે છે કારણ તે પર છે પરંતુ જ્ઞાન સંપૂર્ણ હુપ્ત થઈ શકતું નથી કારણ તે આત્માનો નિજગુણ છે એટલા માટે જ તે સદૈવ આત્માની સાથે જ રહે છે ભગવતી સૂત્રમા ગણુધર ગૌતમ સ્વામી ભગવાન મહાવીરને એક માર્મિક પ્રશ્ન કરે છે.

“ હ્રદ્ય ભવિષ્ય મન્તે ! નાણે ! પરમવિષ્ય મન્તે ! નાણે તદુભય ભવિષ્ય નાણે ? ” ગોપમા ! હ્રદ્ય ભવિષ્ય વિ નાણે પરમવિષ્ય વિનાણે તદુભય ભવિષ્ય વિનાણે ! ”

—ભગવતી સૂત્ર-શતક-૧

પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામી વીતરાગ દેવને માર્મિક પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે, એના પ્રશ્નમા ઓર્ગનું ઉડ્યન નથી તેમ નરકને પણ મપાયું નથી આત્માથી નિકટ સંબંધ રાખતા તત્ત્વ અંગે તેઓ પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે “ પ્રભો ! આત્માની સાથે જ્ઞાન આ જ ભવ સુધી રહે છે અથવા પરભવે પણ સાથે જાય છે અથવા બંને ભવોમા સાથે રહે છે ? ” વીતરાગ દેવ આ પ્રશ્નનું સંમાધાન કરતા કહે છે “ હે ગૌતમ ! જ્ઞાન આ ભવમા પણ આત્માની સાથે રહે છે, તેમ પરભવમા પણ, અને બંને ભવોમા પણ, જ્ઞાન આત્માની સાથે સદૈવ રહે છે, કારણ આત્માનો નિજગુણ જ જ્ઞાન છે પરંતુ ચારિત્રની વાત જુદી છે એના અંગે પણ ત્યાં પ્રશ્ન પૂછાય છે

૩૭ આત્માનો ઝગમગતો દીપ-જ્ઞાન

પર્યુષણ પર્વ પ્રકાશનું પર્વ છે દીપાવલીમાં તમે વીજળીએ અને દીપમાળા વડે તમારા ઘરને સજવો છે. પરંતુ આ પર્વ દરીરને નહીં આત્માને સજવવાનું પર્વ છે એમાં દ્રવ્યપ્રકાશ નહીં શાવ-પ્રકાશ અપેક્ષિત છે એને માટે દ્રવ્ય-દીપક નહીં શાવ-દીપની આવશ્યકતા છે અને તે આત્માનો ઝગમગતો દીપ છે-જ્ઞાન.

જ્ઞાન આત્માનો સદૃશ્ય છે આત્માની શાદર્શી કહું તો આત્માનું સ્વરૂપ જ જ્ઞાન છે આચાર્ય સૂત્રમાં કળાવાન મધ્યવીર કહે છે

‘ લો માયા હો વિષ્ણવાયા ।

આત્મા જ્ઞાન સ્વરૂપ છે રાગ સ્વરૂપ નહીં કારણ જ્ઞાન સદા આત્મામાં જ રહે છે રાગની પ્રમાદ અવસ્થામાં પણ જ્ઞાન નષ્ટ થતું નથી પછી કસેને તે અસ્પર્શ રહે અથવા અશુદ્ધ રૂપે, પણ રહે છે અસ્પર્શ. નિત્રાત્માં અજ્ઞાનનું મેરુ અધારુ છે તો પણ ત્યાં જ્ઞાનનો અનતમો કાળ ખુલ્યો રહે છે જ્ઞાનાવરણ કમન્યા અનતા અનત પરમાણુ પણ આત્માને આત્મઅદિત કરી દે તો પણ તેઓ આત્માના સપૂર્ણ જ્ઞાનગુણને દાંકી શકતા નથી કારણ કે જ્ઞાન આત્માનો નિજગુણ છે જેમ સૂર કપર દળરો પાછળ આવી નામ એના પ્રકાશને દાંકવાની એટા કરે તો પણ તેઓ સપૂર્ણ પ્રકાશને દાંકી શકતા નથી. એ આવરણ ન હોવા છતાં પણ એટલો પ્રકાશ તો જરૂર રહે છે જ કે જેથી દિવસ-રાતનો ભેદ દેખાઈ શકે

તેથી / કમનુ આવરણ પણ જ્ઞાનગુણને એટલું દાંકી શકતું નથી કે જેને કારણે એના ચૈતન્ય ગુણ જ વિમુક્ત થઈ ના નહીં ના સપૂર્ણ આવરણ આવી ના આત્મા જરૂર જતી જતી પરંતુ એવું કરી થઈ શકતું

નથી જ્ઞાનાવરણ કર્મના અનંત પ્રદેશો હોવા છતાં પણ જડ ચૈત્યનનો ભેદ રહે જ છે એટલે નદી સૂત્રમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે

“અક્ષરસ્ય અણન્તમો ભાગો ણિચ્છુઘાદિયો ।”

નદી સૂત્ર.

અક્ષર અથવા જ્ઞાનનો અનંતમો ભાગ સદૈવ અનાવૃત્ત (ખુલ્લો) રહે છે.

અનંતાનંત કાળ વીત્યો આત્માએ અનંત જન્મ-મરણ કર્યા છે.

અને એવા પણ ભવ કર્યા છે જ્યાં અજ્ઞાનનું પ્રગાઢ સામ્રાજ્ય રહ્યું છે તેમ છતાં જ્ઞાન સમાપ્ત થયું નથી પરંતુ એવો સમય જરૂર આવી શકે કે, જ્યારે આત્મા સંપૂર્ણ રાગદશાને સમાપ્ત કરી વીતરાગદશા પ્રાપ્ત કરી શકે છે સોનું અનંત કાળથી ખાણમાં રહે છે એના પર માટી ચઢેલી રહે છે પરંતુ એક દિવસ તે ખાણની ખદાર આવે છે અને પ્રયોગો દ્વારા તે શુદ્ધ થઈ જાય છે તેવી જ રીતે અનંત કાળથી સાથે લાગેલી રાગદશાને ખતમ કરી આત્મા પોતાના નિઃસ્વપ્નમાં આવી જાય છે અને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે

મારા કહેવાનો અર્થ એ છે કે, રાગ ખતમ થઈ શકે છે કારણ તે પર છે પરંતુ જ્ઞાન સંપૂર્ણ લુપ્ત થઈ શકતું નથી કારણ તે આત્માનો નિજગુણ છે એટલા માટે જ તે સદૈવ આત્માની સાથે જ રહે છે ભગવતી સૂત્રમાં ગણુધર ગૌતમ સ્વામી ભગવાન મહાવીરને એક માર્મિક પ્રશ્ન કરે છે.

“હૃદ મવિષ મન્તે ! નાણે ? પરમવિષ મન્તે ! નાણે તદુભય મવિષ નાણે ?” ગોપમા ! હૃદ મવિષ વિ નાણે પરમવિષ વિનાણે તદુભય મવિષ વિનાણે !”

—ભગવતી સૂત્ર-શતક-૧

પ્રભુ ગૌતમ સ્વામી વીતરાગ દેવને માર્મિક પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે, એના પ્રશ્નમાં સ્વર્ગનું ઉડુંચન નથી તેમ નરકને પણ મપાયું નથી આત્માથી નિકટ સંબંધ રાખતા તત્ત્વ અંગે તેઓ પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે “પ્રભો ! આત્માની સાથે જ્ઞાન આ જ ભવ સુધી રહે છે અથવા પરભવે પણ સાથે જાય છે અથવા બંને ભવોમાં સાથે રહે છે ?” વીતરાગ દેવ આ પ્રશ્નનું સમાધાન કરતા કહે છે “હે ગૌતમ ! જ્ઞાન આ ભવમાં પણ આત્માની સાથે રહે છે, તેમ પરભવમાં પણ, અને બંને ભવોમાં પણ, જ્ઞાન આત્માની સાથે સદૈવ રહે છે, કારણ આત્માનો નિજગુણ જ જ્ઞાન છે પરંતુ ચારિત્રની પાત જુદી છે એના અંગે પણ ત્યાં પ્રશ્ન પૂછાય છે

પ્રશ્ન— હા મધિય મન્તે ! જરિતે પરમધિય મન્તે ! જરિતે તથુમય મધિય મન્તે ! જરિતે ?

જ્ઞાત—“ગોયમા ! હા મધિય જરિતે જો પરમધિય જરિતે જો તથુમય મધિય જરિતે !

—ભગવતી સૂત્ર પ્રથમ સ્તક

તથુધરદેવ શ્રી ગૌતમ સ્વામીએ ચરિત્ર સભષે ભગવાન મહાવીરને પ્રશ્ન પૂછ્યો પ્રભો ચરિત્ર આત્માની સાથે જા જ ભવમાં રહે છે કે, પરભવ પશુ સાથે જામ છે અથવા જાને ભવોમાં સાથે રહે છે ? એનું સમ્બંધાન કરતાં વીતરાગ દેવ ભગવાન મહાવીર પ્રભુ બોલ્યા હે ગૌતમ ! ચરિત્ર આત્માની સાથે કેવળ એક જ ભવ માટે રહે છે અને તે પશુ વર્તમાન ભવમાં જ

તેથી જ ચરિત્ર પ્રજ્ઞુ કરતી વખતે જ્યારે પાંચ મહાવ્રતોની પ્રતિજ્ઞા આપવામાં આવે છે ત્યારે એ વર્તમાન જીવન પર્વતની જ અપમ છ કારણ ચરિત્ર આત્મા જીવનમાં સાથે આવતું નથી પરંતુ એક પ્રશ્ન એ કેમો થાય છે કે જ્ઞાન આત્માનો ગુણ છે તો શું ચરિત્ર આત્માનો ગુણ નથી ? જો છે તો પછી તે જ્ઞાન આત્માની સાથે જીવન જન્મમાં શા માટે જતું નથી ? એનો જવાબ એ હશે કે ચરિત્ર પશુ આત્માને નિજગુણ છે અને તે આત્માની સાથે જામ પશુ છે આત્મા જીવનમાં તો શું સિદ્ધ સિદ્ધિમાં પશુ તે સાથે રહે ■ ચરિત્ર મોક્ષના ક્ષમણી આત્મા ચરિત્રગુણ પ્રાપ્ત કરે છે અને તે પછી જ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે સિદ્ધ સિદ્ધિ મેળાતાં તે ગુણ સમ્પાદન થયો નથી સમ્પદજ્ઞાન અને સમ્પદજ્ઞાનની સાથે સમ્પદ ચરિત્ર પશુ આત્માનો નિજગુણ છે આ પ્રજ્ઞે મોક્ષના માર્ગ છે- વાચક ગુણ ઉપારવાતિ પશુ વત્સાલ સૂત્રમાં કહે છે

સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગ ।

—વત્સાલ સૂત્ર અ. ૧ સ. ૧-

તથુધરદેવ શ્રમ વિકાસ તે મોક્ષ છે માટે યુક્તિમાં પશુ ચરિત્ર છે અને ચરિત્ર આત્માની સાથે પરભવમાં પશુ જામ છે પરંતુ શ્રીમદ્ ભગવતી સૂત્રમાં ચરિત્ર પરભવમાં સાથે જતું નથીની જે વાત કહેવામાં આવી છે તે પ્રતાપચરુરૂપ ચરિત્રના સભષે ■ સિદ્ધ સિદ્ધિમાં જે ચરિત્ર કહેવાય છે તે પ્રતાપચરુરૂપ ચરિત્ર નથી પરંતુ આત્મ સ્વરૂપમાં રમણરૂપ ચરિત્ર

છે આત્માનું નિજ ગુણોમા રમણ કરવું તે જ ચારિત્ર છે. એવું ચારિત્ર મોહના ક્ષય દ્વારા મળે છે અને સિદ્ધ સ્થિતિમા પણ રહે છે. માટે ભગવતી સૂત્રમા પાંચ મહાવ્રત રૂપ અંગે પ્રશ્ન કરવામા આવ્યો છે અને તે ચારિત્ર પરચોકમા સાથે જતું નથી

વાસ્તવિક રીતે તો વિકાસના ચરમ લક્ષ્ય સુધી પહોંચવા માટે સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્ચારિત્ર એ ત્રણેય જરૂરી છે ત્રણેમાથી એકેયને પણ જો છોડી દેવામા આવે તો મુક્તિનો સભવ નથી તમે તિપાઈને જાણો છો એના ઉપર પાણીનું માટલું રાખી શકાય છે એ તિપાઈને એક પગ પણ ખસી જાય કે નીડળી જાય તો શું હાલત થશે ? માટલાના દુકડે-દુકડા થઈ જશે અને પાણી પણ ઢોળાઈ જશે અધ્યાત્મ રસની માટલી મૂકવા જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની તિપાઈ હોવી જરૂરી છે એનો એક પણ પગ તૂટ્યો કે, “ “ હ્રવાણં હ્રાવિચાણં ” (હસાહસ)

અંજન, મંજન અને રંજન એ ત્રણેયને તમે જાણો છો અંજન આખે અંજાય છે મંજનથી દાંત ચમકે છે અને રંજન કહે છે આનંદને જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રને હું અંજન, મંજન અને રંજન કહીશ જ્ઞાન આત્માનું આજ્ઞણ છે જે આત્માને પ્રકાશ આપે છે. દર્શન અર્થાત્ સમ્યક્ત્વથી આત્માની ઉપર ચમક આવે છે એના પરનો શ્રદ્ધાભાવ સશયાદિ દોષોથી રહિત હોય છે આત્માની ચચળ અને અસ્થિરાવસ્થા નાબૂદ થાય છે અને ચારિત્ર રૂપી રંજનથી આત્માને નિજગુણોમા રમણતા અને આનંદનો અનુભવ થાય છે જેમ અગ્નિના ત્રણ ગુણ છે-પ્રકાશ, દાહકપણું અને પાચકપણું, તેવી જ રીતે આત્માના પણ ત્રણ ગુણ છે, જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર, જ્ઞાન પ્રકાશ સ્વરૂપ છે તો દર્શનમા ખોટી ધારણાઓ અને અધ વિશ્વાસોને ભસ્મ કરવાની ક્ષમતા છે ચારિત્ર પાચનનું કામ કરે છે જ્યાં સુધી ચારિત્ર આવતું નથી ત્યાં સુધી જ્ઞાનનું પાચન થતું નથી અને વગર પચેલું જ્ઞાન હાનિકારક બને છે સુવર્ણભસ્મ લેવામા આવે કે બદામતો હલવો પણ ખાવામા આવે પરંતુ એનું પાચન થતું ન હોય તો તે શરીરને માટે હાનિકારક બને છે વગર પચેલું અન્ન શરીર માટે વિપ છે તેમ જ પચ્યા વગરનું જ્ઞાન પણ આત્મા માટે વિપનું કામ કરે છે માટે ચારિત્રથી જ્ઞાનનું પાચન આવશ્યક છે

મુસાફરીમા ત્રણ વસ્તુની જરૂર રહે છે ૧ પાથેય-ભાથુ ૨ પૈસો અને ૩ ખિસ્તરો ત્રણેમાથી એકની પણ ખામી હોય તો મુસાફરી શાતિદાયક

જનની નથી તેવી જ રીતે મુક્તિ માટેની મુસાફરી માટે પણ સમ્યગ્જ્ઞાન સમ્યગ્દશન અને સમ્યગ્મારિજની અપેક્ષા રહે છે જો કે સાધના ૫ પદ પર ત્રણેય મહત્ત્વના છે પરંતુ આપણે અહીં જ્ઞાનનો જ વિચાર કરીશું પ્રકાશના અભાવે શેષ કરમાઈ જાય છે પાણી શેષના મૂળનું ચિન્હન છે પરંતુ સૂક્ષ્મપ્રકાશના અભાવે હેઠલ વિદ્યમાન કરી શકતો નથી તેવી જ રીતે જ્ઞાનના અભાવે આત્મા પ્રગતિ પથે બાજળ વધી શકતો નથી. જ્યાં સુધી વસ્તુના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થતું નથી ત્યાં સુધી એને મેળવવાની ઈચ્છા પણ પેદા થશે નહીં જો તમે હીરાનું સ્વરૂપ જાણી લીધું હોય તો તમે એને તિમેરીમાં સુરક્ષિત રાખશો. પરંતુ એનું જો તમને જ્ઞાન ન હોય તો એને કાંકરો માની ફેંકી દેશો.

બાળક હીરાની સાથે રમે છે અને તે યુવાવી પણ સૌંદર્ય છે તે જોવાના ડેજને બહારે બે હજારનો હીરા પણ બાળી દે છે પરંતુ જ્યારે કામ બાળક જ કરી સૌંદર્ય મેટાં નહીં બાળક એવું કરે તો એને અલુસમણ કહી કામ કરી શકાય છે પરંતુ મૂળ જાણી મર્દ હોવા છતાં પણ તે એમ રમતો રહે તો એની તો મરકરી જ થશે. બાળાની ભૌતિક દુકામ માટે આત્મચુલ્લેને વેચી દે તો તે કામ હોઈ સૌંદર્ય છે પરંતુ આવક અને જન્મ જીવિત્ત્વનો એવું કરે તો તે ઉપદ્રવને પાત્ર બનશે.

જ્યાં સુધી વસ્તુના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થતું નથી ત્યાં સુધી એને મેળવવા વિચાર થતો નથી. ધારો કે તમારે એક રોટલી છે પત્રોથી એ તમારો પરિચિત છે જન્મે વચ્ચે વખતોવખત પત્ર-અવકાર જમા જ કરે છે પરંતુ તમે એને જોયો નથી અને એણે તમને જોયા નથી. પણ જ્યારે તે તમારા આગમાં આવે છે ત્યારે તમારે ધેર પણ એ આવે છે પરંતુ જ્યાં સુધી તમે એને ઓળખી શકતા નથી ત્યાં સુધી તમારા મનમાં એના પ્રત્યે પ્રેમનો પ્રયત્ન ભરાયો નહીં પરંતુ જે કણે તમને એ સાત મર્દ જસે કે આ તો તે રોટલી જ છે તો તે જ કણે તમારા હૃદયની કમીએ ખીલી બીસે. મનની પ્રસન્નતા હોઈ જાયશે આ સ્થિતિ દાસ્ય-ઉમંગિતિ ક્યાંથી આવશે. રહેલું પડશે કે એ પ્રસન્નતા ત્વંક જાનનું કારણ છે વ્યક્તિનો પરિચય બાહ્ય પ્રત્યે પ્રેમ વધારે છે તો આત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન આત્મા પ્રત્યે પ્રેમ વધારે છે જોને આત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન નથી તે આત્મચુલ્લેની ઉપાસના તરફ દરી શકતો નથી. એટલા જ માટે ભગવાન મહાવીર આગમમાં કહે છે—

“જો જિવે ધિ ન યાણદ્વ, અજીવે ત્રિ ન યાણદ્વ ।
જોવા જીવે અયાણન્તો કદ્વ સો નાદિદ્વ સંજ્ઞમ્ ॥

જે આત્માના સ્વરૂપને જાણતો નથી તેમ જડના સ્વરૂપને પણ જાણતો નથી, તે સમયપથે આગળ વધી શકતો નથી જ્ઞાન વડે આત્મા જાણે છે કે હું કોણ છું, મારું પોતાનું ધર કયું છે ? પરંતુ એને એવું જાન નથી તેથી અનાદિ કાળથી પરધરમા ઘૂમી રહ્યો છે, આધ્યાત્મિક કવિ દૌલતરાયજી કરી રહ્યા છે

હમ તો કવહુ ન નિજ ઘર આયે,
પરઘર ફિરત વહુત દિન ઘીતે ।
નામ અનેક ઘરાયે ॥
પર પદ નિજ પદ માનિ મગન મયે
પરિણતિ સૌં લિપટાયે હમ તો ॥

કવિ કેટલું સુંદર કહી રહ્યા છે — ‘અનત અનત કાળ વીત્યો, પરંતુ હે એતન, તું પરધરમા ફરી રહ્યો છે પરંતુ હજી સુધી મને સ્વરત્ની ખમ્બર નથી’ તમને તમારું પોતાનું મકાન સારું લાગે છે કે ભાડાનું ? એ નિશ્ચિત છે કે ભાડાનું ધર પરાયું છે અને પોતાનું તે પોતાનું ! બસ, તો તેવી જ રીતે ચોર્ચાસીશક્ષ જીવ-ચોનિઓ આત્મા માટે પરાયું ધર છે એટલા માટે જ આત્મા સ્વર્ગમાં તેત્રીસ સાગર સુધી રહી શકે છે પરંતુ એક દિવસ એવો આવે છે કે, જ્યારે એને તે ધર તજવું પડે છે કારણ તે પરાયું ધર છે, જ્યારે મોક્ષ આત્માનું સ્વધર છે, માટે ત્યાં ગયા બાદ કોઈની તાકાત નથી કે, એને કોઈ કાઢી શકે

પોતાના ચૈતન્યને હવે કહો કે, તારા ધર તરફ પ્રયાણ કર એ અનાદિનો શૂલ્યો રહી, તને તારા ધર તરફ જવાનો વિચાર થતો નથી સાજ થતા મજૂર પણ પોતાને ઘેર પાછો ફરે છે, વિદેશ ગયેલી વ્યક્તિને પણ પોતાને ઘેર પાછો ફરવાની યાદ આવે છે પરંતુ હે પથિક, તું એક જ એવો પથિક છે કે તને તારા ધરનું પણ ભાન નથી જ્યાં જાય છે ત્યાં એને પોતાનું ધર માની લે છે, અને પથારી પાથરી ત્યાં જ ધામો નાખી લે છે મોહ અને રાગની પરિણતિને તે તારો સ્વભાવ માની લીધો છે અને તેમા જ આનંદ અનુભવી રહ્યો છે

તમને રાગમા આનંદ આવે છે કે ત્યાગમા ? એક માણસ તમારા

દોકરના સત્ર સ્થિતી વાત લઈને આવે છે તમે એનું સ્વાગત કરો છે એને સારું ફેરવીયા ભાત બને છે ત્યારે બીજો ગાલસ તમારા દોકરની દીકાની વાત લઈને આવે છે ત્યારે શું તમે એને ફેરવીયા ભાત ખવડાવો છે ખરા ? ના બાવી વાત જ કરશો નહીં દીકાની વાત કરનારને એક મિનિટ પણ તમે તમારા ધરનાં જિભો રહેવા દેતા નથી બા રામની પૂન છે (સમાર્થા દસાલસ)

ત્યાં સુધી જાતમાને પોતાના નિજરપત્ર જ્ઞાન થતું નથી ત્યાં સુધી તે પરપરિણતિમા આસક્ત રહે છે જ્ઞાનનું મહત્ત્વ એટલા માટે જ છે કે તે આપણને નિજ ધર બતાવે છે

દમણા જ્ઞાન સમયે તમે પ્રવચન સાંભળી રહ્યા છે વિશ્વના વિચારોએ કહ્યું છે કે જ્ઞાન નિકાસનો હેતુ છે અને તે સુખનું કારણ છે પણ કુ ક્ષીણ કે જ્ઞાન કુખનું કારણ પણ છે તમે વિચારમાં પૂર્ણ થયા ખરું ? વાત અટપટી છે ખરી, પરંતુ જરા જિજ્ઞાસુ બનરીને વિચાર કરશો તો વાતની સમ્યક્ષ અરિસા જેવી સાફ અને સ્પષ્ટ થઈ જશે જોત સિદ્ધાંત પ્રમાણે એન્દ્રિય બે-ઇન્દ્રિય ત્રેઈ ઈંચ ચતુરેન્દ્રિય અને અસદ્ય પચેન્દ્રિય મરીને નરકમા જતાં નથી કારણ કે એમનામાં મતિ અને મતિ (જ્ઞાનનું કાળી) બે જ જ્ઞાન છે ત્યારે સદ્ય પચેન્દ્રિય મરીને નરકમાં જઈ શકે છે કારણ એમાં પૂર્વોક્ષ્ય જ્ઞાનનો વિકાસ વધુ હોય છે હવે તો તમે જ્ઞાનશી ને કે જ્ઞાન કુખનું કારણ છે

એક માણસ તમારો રોજી છે તે વિદ્ય ભયેલો છે ચાર વડ પછી તે પાછા ફરી રોજી છે તમારી પાસે એનો ત્યાગી રવાના થવાનો તાર પણ બાવી થયે છે તમે દાર્શનિક બની ગયા છો એને મળવા માટે હિત્સુકતા પૂરક ચાલ તેઈ રત્ન છે. એક-એક પગ તમને જારે લાગે છે તમારું દિલ આનંદ-આનંદથી ભર્યું છે ત્યાં જાણુ તે જ વિમલન ગેમાં પેલા ભાઈ સાર કરી રત્ન દતા તે ભોડે દૂર સુધી જિજ્ઞાસુ પછી એકાએક કુપટના મસ્ત બની ભૂમિ પર પડી નવ છે પૃથ્વીની સાથે ટકરાતાં ૮ તેમાં બાજ લાગે છે અને તેમાં બંડલા શાગીઓ અને પેલો તમારો મિત્ર સદ્યને માટે તમને હાની આપવા તૈય છે પરંતુ તમને બા કુપટનાની ખબર નથી તમે તો પડ્યા પડ્યા ૮ આનંદ બનુબરી રત્ન છે પરંતુ ૭ મમ્મે એ-પેટા. ૧મા ૧મા બા કુપટનાના સમાચાર આવે છે ત્યારે તમારો સ્વા. આ. ૧૬ ૧૬ બિનનવામા બાજાઈ ભય છે કુપટનાની આમમાં જરોપન બનુ અને વિદ્યાની આમમાં તમારું હૃદય જસવા લાગે છે

પરતુ હું પૂછું છું કે, જ્યાં સુધી દુર્ઘટનાની ખબર તમને થઈ નહોતી ત્યાં સુધી તો તમારું મો મલકાઈ રહ્યું હતું પરતુ એની ખબર મળતા જ મલકાટ વિષાદમાં ફેરવાઈ જાય છે એનો અર્થ એ યથો કે, જ્ઞાને તમને દુઃખ આપ્યું હવે તો તમે માનશો ને કે નાનર્થ દુઃખ થાય છે નહીં તો

વળી એક બીજી વાત સાલળાંક એક ગધેકું કાઈ ગવર્નરના અગલાની પાસે પેશાબ કરી દે છે, તો એને કાઈ પકડતું નથી, તેમ એને સખ પણ મળતી નથી કિંતુ કાઈ વકીને જો આવી ભૂલ કરી તો તે તરત પકડાઈ જશે એનું કારણ એ છે કે, ગધેડામાં જ્ઞાન નથી તેથી એ પકડાયો નહીં જ્યારે વકીલમાં એના કરતા વધુ જ્ઞાન છે, એ જ્ઞાનની જ શિક્ષા (દડ) છે કે, એને ગિરફતાર થવું પડ્યું

જ્ઞાનથી દુઃખ જ નહીં, લોભ અને લય પણ વધે છે માની લો કે તમારા દીકરાને તમે દસ સુન્દરી ગણત્રી શીખવાડી અને એને પૂછશો કે, બોલો, બાબુ, તમને કેટલા પૈસા આપુ ? તો તે કહેશે કે, મને દસ પૈસા જોઈએ અને તમે એને જો સો સુધીની ગણત્રી શીખવાડી હોય અને પૂછશો તો તે કહેશે સો રૂપિયા આપો બોલો ગણત્રીનું જ્ઞાન વધ્યું તો બાળકનો લોભ પણ વધ્યો

આ તો થઈ લોભની વાત હવે જાણી લો લયની વાત તમે જો ભર-નીદરમાં હો અને પામેથી વિષધર સાપ પસાર પણ થઈ જાય તો શું તમને એનો ભય લાગશે ખરો ? નહીં, કારણ એ વખતે તમને સર્પનું જ્ઞાન હોતું નથી પરતુ અહીં હમણાં જ જો કાઈ એક નાગ લાવી છોડી દેવામાં આવે તો સભામાં ખળભળાટ મચી જશે સૌ આમનેમ નાસી જશે કારણ કે, તમને અત્યારે સર્પનું જ્ઞાન છે સાલળ્યું છે કે એક નાના અણુસમજી બાળક નાગને પકડી લીધો એને પકડી એ એની સાથે રમવા લાગ્યો આ બાળક બાળકની માતા દૂધ લઈને આવી અને બાળકને સર્પની સાથે રમતો જોયો તો તે ભયને લીધે એના હાથમાંની દૂધની વાડકી પડી ગઈ તો માતાને ભય લાગ્યો પણ બાળકને નહીં તે જ બાળક જ્યારે મોટું થઈ જાય ત્યારે શું તે સર્પની સાથે રમી શકશે ખરું ? જવાબ મળશે, ના નહીં કારણ હવે એને એનું જ્ઞાન થઈ ગયું છે એટલે જ્ઞાન ભયનું કારણ થયું કે નહીં ?

હવે તમે માની શકો છો કે, જ્ઞાન દુઃખ, લોભ અને લયનું કારણ છે. હવે તમને જ્ઞાન જોઈતું નથી ને ? અને ખરું પૂછો તો તમને જ્ઞાનની જરૂર

જ ક્યા છે ? જાણે સમાજમાં જોડેથી બાહર સંપત્તિસંપન્નોને મળે છે તેમજે શાનીઓને નહીં શાણાની બીજો ઉપર લખેલું છે એ છે કે વિદ્યા ધન જ સૌથી મોટું ધન છે પરંતુ જ્યારે એ જ શાણાનો દીક્ષાન્ત સમારોહ થાય છે ત્યારે એના માટે સજ્જાપતિ ઢાળી જાય છે કે વિદ્યાધનનો ધનવાન કે ચાંદીના ધનને ધનવાન ? પ્રભુપ્રપ પર નગરનો સૌથી મોટો ધનવાન બિરાજે છે અને વિદ્યાધનનો ધનવાન તે એની સામે દુધ જોડી બોલે રહે છે

હા તો હું કહી લો છું કે જાન કુખ્યુ કારણ છે પરંતુ જરા મોભે જાન-જાન કાઈ વિધુષ કરી ભેરો મા હમણાં-હમણાં ને કાઈ કહેવાયુ છે તે ઠીક નથી. તમે સાંભળ્યું કે ઓમ્નિપાદિમાં જ્ઞાન આ છે તેથી તેઓ નરકમાં જતા નથી. ખાની ભો કે એ નરકમાં જતા નથી પરંતુ તેઓ મોક્ષમાં પણ જઈ શકતા નથી સદી પચેન્નિ નરકમાં જાય છે પરંતુ એવું કારણ જ્ઞાન નથી, સમજ્યાનનો અભાવ છે જ્ઞાન અને જાનની સાથે મજેસા મહારાજ અને મદ્ય પરિચ્છે જ નરકમાં કારણે છે નિશ્ચય દષ્ટિએ તે જાન નથી પરંતુ જ્ઞાન છે પચેન્નિ ને સમજ્યાનની સાથે સમજ પુરતાય કરે તો તે મોક્ષે પણ જઈ શકે છે

રતેદીને નોંધી કુખટનાના જ્ઞાનથી તમને કુખ થયું પરંતુ જરા જીગ દવરીને જોશો તો કુખ કુખટનાને કારણે નહીં પરંતુ એના પ્રત્યેના મોહને લઈને થયું નહીં તર કુખટનાની ખબર તો તમારા પહેલાં સૂચના આપનારને મળી હતી. પરંતુ એના મોં પર તો કુખ્યુ કાઈ ચિહ્ન જ દેખાતું નથી. આ કુખ મોહના ધરથી આપ્યું છે જ્ઞાનના ધરથી નહીં

અધિગ અને વકીલની વાત પણ લઈ લો. ખાની ભોને જવનરના ખજાણાની પામે પેલાજ કરવાથી વકીલ ચિરંતાર થાય છે અધિગે નહીં પરંતુ જજની પામે વકીલને જ ખુરશી મળે છે અધિગને નહીં ચિરંતારીનું કારણ વકીલનું જ્ઞાન નહીં અધિગે છે

હવે તમે જાણકની વાત લઈ લો. અણગીના જાનની સાથે એનો ભોજન થાયે જ ઉતરી તપાસના આવાન સાગી છે પરંતુ સાચું જોવાય તો ભોજન અને ભયનું ચિહ્ન જાણકમાં નહીં જ વાજાના બીજમાં વિશાળ વાજો સમાયેલા દાખ છે બીજમાં વાજો નહીં દેખે તો તે આવશે ક્યાંથી ? જાણકમાં તબ અને જાનના સરકાર રહેલા છે તેથી જ મોટા ધન તે પામીને જાય છે

હવે તો તમારો મનનો સશય દૂર થયો કે નહીં ? જ્ઞાન આત્માનો પ્રકાશ છે તે પ્રકાશ તરફ તમે આગળ વધો એક વખત તમે વસ્તુનું સ્વરૂપ જાણી લો અને પછી એને આચરણમાં ન મૂકો અને તમે તેમાં દુર્બળતા અનુભવો તો પણ તે ખોટું નથી એવું કહેવાય છે કે, વસ્તુના સ્વરૂપને જાણ્યું અને એનો અમલ કર્યો નહીં તો તે જાણવું વ્યર્થ છે ક્રિયા નયની દૃષ્ટિએ હીક પણ છે પરંતુ જ્ઞાન નયની દૃષ્ટિએ આપણે વિચારીએ તો જાણીશો કે, જાણકારી થવી એ પણ એક મોટી સફળતા છે એક ઝવેરીની પામે ઝવેરાત આવે છે ખરીદવા માટે એની પામે પેસા નથી પરંતુ એને ઝવેરાતની પરીક્ષાનું જ્ઞાન છે તેથી હોરાને બદલે કાચના દુકાને તે કદી ખરીદશે નહીં

હું તમને પૂછવા માગું છું ૧ ધડિયાળ સારી છે કે ધડિયાળ બનાવવાની કલાનું જ્ઞાન મારું છે ? ધડિયાળની કિંમત મોઝી હજારની હોઈ શકે પરંતુ જેને ધડિયાળનું જ્ઞાન નથી એની કિંમત કેટલી હોઈ શકે ? અને તે કેટલામાં ખરીદશે ? ધડિયાળ બગડશે તો ચિંતા કરવા લાગરો પરંતુ ધડિયાળીને આવી ચિંતા થશે ખરી ? નહીં, કારણ તે જાણે છે કે, ધડિયાળ બગડી જશે તો તે ફરીથી દુરસ્ત કરાવી લેવાશે તેની જ રીતે આત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન નથી, તે શરીર રૂપી ધડિયાળના બગડી જવાથી રડવા બેસે છે પરંતુ જેને સ્વરૂપનું જ્ઞાન છે, તે એમ રડવા બેસતો નથી તે તો વિચારે છે આવતા ભવમાં આ ફરી મેળવો લેવારો ! તો પછી એને માટે રડવા શા માટે બેસવું ?

ખીજ બાળુ જે વસ્તુને જાણી લે છે, તેમ છતાં પરિસ્થિતિવશ ભૂલ કરી બેસે છે ત્યારે એના મનમાં પશ્ચાત્તાપ થાય છે એક માણસ જાણે છે કે, હું અપરાધ કરી રહ્યો છું પરંતુ પરિસ્થિતિ એ માટે એને પ્રેરી રહી છે તે ગુનો કરે છે, સગા ભોગવી જેલમાંથી છૂટી પણ જાય છે પરંતુ જેને સાચા રસ્તાનું જ્ઞાન નથી, તેમ હું ભૂલ કરી રહ્યો છું એ જ્ઞાન પણ નથી તે ખરે જ પાગલ છે ગુનેગારને જેલમાંથી છૂટવા માટે કેઈ અવધિ હેય છે પરંતુ પાગલની મુક્તિ માટે શું અવધિ હોઈ શકે ? માટે જ્ઞાન દરેક ક્ષેત્રમાં સર્વ ઉપયોગી છે

નાનું બળક હજારો આધ્યાત્મીઓને રસ્તો બતાવી શકે છે તે બાળક છે જ્ઞાન, જે હજારોને પ્રકાશનો રાહ બતાવે છે, હાથમાં બેટરી હોય તો તમે નિર્ભય બની અધારામાં ચાલી શકો છો, જ્ઞાન બેટરી રૂપ છે જે આત્માને ચારિત્રનો મુખ્ય બતાવે છે જ્ઞાનના પ્રકાશમાં રહી તમે આચાર-માર્ગ ગનિમાન બનો એ જ કામના છે

ભાદરવા શુક્ર

ખીજ

જૈન ઉપાશ્રય

કાદવાડી, મુબઈ ૪.

પ્રિય સહજનો,

આજે રવિવાર નહીં શુક્રવાર છે પણ ભ્રમરાવેશે જનસમૂહ કહી
તો છે કે આજે રવિવારથી પણ વર્ષાને કઈક છે આજે અપામી પૂનમ
છે બીજી પુર્ણિમાઓ કરતાં આમાં એક મહત્ત્વપૂર્ણ વિશેષતા પણ છે આજે
આતુર્ભાસનો પ્રારંભ દિવસ છે આજના દિવસે જીવિતના સર્વ
નિર્મિત સ્થાન પર સ્થિર થઈ જશે. મુનિને વિદ્યાર પ્રિય દેશ છે અને
વિદ્યારમાં એના સવનની સુરક્ષા પણ છે ત્યારે આવકા મુનિની સ્થિરતામાં
આનંદ માને છે

મુનિ જો મિરાજતા દેશ તો આવક સવારે સવલન પ્રાપ્ત કરી શકે
છે માનસિક સ્થિતિથી શકે છે પ્રવચન અને સ્વાધ્યાયનો સામ સર્વ શકે છે
સાથે-સાથે તે ગદ્યમાં પ્રતિભા લાભ પણ મેળવી શકે છે પરંતુ સતને તે
વિચારણામાં જ લાભ છે વહેલી સગિતા જેમ નિઃશ્વર્તી વૃદ્ધોને લાભથી
દેખી આમળ વધે છે તમે સત-ચરણ બનાવવા વૃત્તે છે ત્યાં-ત્યાં નમ્ર-
રિદ્ધતા સદ્મુજોને તાત્કાલીક મળે છે તેમ જતાં મુનિને પ્રભુની આપ્તામાં
વધુ આનંદ છે વર્ષાવાસમાં કોવેલી વિશેષ ઉત્પત્તિ થતી હોવાને કારણે
વીર પ્રભુએ નિમ્ન થોને આતુર્ભાસમાં એક જ સ્થળે સ્થિર થાને બારેય
આપ્તો છે

તેમ આતુર્ભાસિક દારો છે શીત આતુર્ભાસિક દાર ઉચ્ચ આતુર્ભાસિક
દાર અને ત્રીજું છે વર્ષા આતુર્ભાસિક દાર. પરંતુ સર્વોચ્ચ મહત્ત્વપૂર્ણ દેશ
તા તે છે વર્ષાવાસ ને વધુ કંઈ ન પડે તો તેથી માનવને કઈ તુલ્યાન
થતું નથી તરી રીતે અમી પણ વધુ ન પડે તો એથી માનવને પ્રત્યક્ષરે

કોઈ નુકસાન થતુ નથી પરંતુ જો વરસાદ ન પડે તો માનવસમાજના શા રાસ થશે ? માનવ જ શા માટે, પશુ અને પખી, પૃથ્વી અને પર્વત સૌ કોઈ સુખમાનિહીન બની જશે

આમના વાદળો ને જોતાંની સાથે જ મોર એમની ગર્જના સાલળવા ઉન્નકિત બની જાય છે તેવી રીતે ચાતુર્માસ સન્નિકટ આવતા જ શ્રદ્ધાળુ લોકો પ્રભુવાણી સાલળવા ઉત્સુક બની જાય છે વર્ષાને લઈને પ્રાકૃતિક સૌન્દર્ય હ્રસ્વગણ વધી જાય છે પૃથ્વી તો જાણે લીલી સાડી જ પહેરી લે છે સર્વત્ર સૌન્દર્ય સુખમા નાચી ઊડે છે. ચાતુર્માસના દિવસોમા પ્રવચન સાલળ્યા બાદ હવેન રમણીય બની જવુ જોઈએ—સર્વત્ર શાત સૌન્દર્ય વિખેરાઈ જવુ જોઈએ વરસાદના રીમ-ઝીમ ઝાપટા જેટની તપેલી ધરતીને શીતળ, શાત બનાવી દે છે વરસાદ થયો અને પૃથ્વી પણ શીતળ થઈ પરંતુ જોવાનુ એ છે કે શાત-મુઘા ભરેલી વ્યાખ્યાનધારા સાલળીને પણ મનના ખૂણામા એક શાંતિનુ નાનકડુ વાદળુ ઊડ્યુ નથી અને એક હલકો ઝાપો પણ થયો નહીં અને કપાયતી જવાળામા મનની ધરતી તપતી રહી તો કહેવુ પડશે કે વરસાદની આ કાળી વાદળીઓથી તમે કઈ શીખ્યા નથી

વર્ષાની ધારાઓ સડકો ઉપર જામેલા ધૂળના ઢગલાઓને, ગદી ગટરોને ઘોઈ સાફ કરી નાખે છે તેમ હે ઉપાસક, તુ પણ મનના દ્વાર ખોલી દે. વર્ષાની આ ધારાઓને અદર જવા દે જ્યાં સ્વાર્થનો કચરો ભર્યો છે, વાસનાની ગટરોમા દીડા ખદખદી રચ્યા છે તેમને આજે ઘોઈ નાખો મનને શીતળ અને શાત બનાવી દો કડવો-મીઠો છૂટકો મળે તો પણ મન સમ-રિચિતિમા રહે તેવી સાધના હોવી જોઈએ મેઘ ગરજે છે ત્યારે એ ગર્જના સાલળીને ખેડૂતની આખો ઉપર ચઢે છે કે પેલી ગર્જનાની તર્જના કરતા મેઘને પણ પ્યાર કરે છે ? નહીં, તે પ્યાર જ કરે છે તમે તમારા ઉપર ગર્જના કરનારથી પ્રેમ કરો છો કે એની ગર્જના સાલળી એના તરફ આખ કાઢો છો ? અરે, મુગ્ધનિવાસીઓ, તમે પેલા ગ્રામીણ પાસેથી પણ થોડુક શીખી લેજો પોતા પર ગરજનારને પણ પ્યાર કરતા શીખો એ ગરજે ત્યારે તમારુ મનકુ મયૂર બની જાય મેઘની ગર્જના સાલળી મોર પોતાની પાખો ફેલાવીને નાચવા લાગે છે તેમ જ્યારે કોઈ અકારણે જ તમ રા પર ગરજ ઊડે ત્યારે તમે વિચારજો કે હમણા નહીં પણ થોડા દિવસો બાદ તે પોતાની ભૂલ સમજશે અને જો તમારી ભૂલ તમને દેખાતી હોય તો તમારુ

મન વિચારોની પાખો ફેલાવીને નાચી જાયું નેઈએ અને વિચારું નેઈએ કે ખરે જ કું જાધકારમાં હોયો મારી જૂસ મને સમજાતી નહોતી.

વારુ ત્યારે જલ્દી બતાવો કે તમારી જૂસ બતાવનાર સારો લાગે છે કે તમારી પ્રસાસા અને જાહેર ત ક નાર ? ત્યજ તો એ છે કે જાજનો માનવ પોતાની જલ સ્વીકાર કરવાનું જાણતો જ નથી તેમ જ એને પોતાની જલ બતાવનાર ન ગમે છે એક રસોયાના દારે એક વાર શાકમા મસાસો વધુ પડી ગયેલ. ખાનાન્ની જલ તતડવા સાચી અને જાખે નીર ચાલવા સાચી એટલે કોઈ પૂછ્યું આટલો મસાસો કેમ કરતાં પડી ગયા ? તો તે રસોયો જાણ્યો. જાજને મારવાડ જેવું શાક બનાવ્યું હતું વળી બીજા ઘોડાક દિરસા પડી શાકમાં મસાસો ઝોઝો પડ્યો. જમનારાએને જા ? જામ મેજ જેવુ લાગ્યું પૂછામાં જાવતાં એણે કહ્યું આ ? મુજર્ષ જેવું શાક બનાવું હતું વધુ મસાસો પડ્યો તો કહ્યું મારવાડ જેવા અને ઝોઝો મસાસો પડ્યો તો કહ્યું મુજર્ષ જેવા એને પોતાની જૂસ તા હપ્પાતી જ નહોતી.

જાવી જ વાત ધર-ધ ની છે લગ્ન પછી ત્રીજા જ મહિને વહુએ નવું ધર વસાવી લીધું સાધુને પૂછ્યો કે વહુ તજુ જ મદિનામાં જુદી કેમ થઈ ગઈ ? તો કહેશે, વહુના નખરાથી કું છે. ૧૧ થઈ ગઈ અને વહુને પૂછ્યો તો કે જુદા થવાની એવી તે કઈ જાવસ્થકતા પડી ગઈ ? તો તે જવાબ જાપરી-

શુ કહું મારા સાસુની જલ જલ ગળા છે (સજામા દસાદસ) તે હમેશાં મારા પરિવારને ૮ નહી પૂરી સાત પેઢીએને આપતી રહે છે અને એક બીજાને નિંદે છે ખાતાની જૂસ કાઢીને કમાતી નથી.

નમ્રતા મેરલાથી જમ દીખવું છે તેમ ગળકતા જૂઝગથી પણ કઈક દીખે. અવલુની જાધારી રાતે પણ જૂઝગુ ગળે છે તેમ તમે વિપત્તિની કાળી રાતે ગળકતા દેખો. ૮ ગળે-૬ નરો વિપત્તિઓ પેશવ પ્રકારનું એક કિન્હુ પણ ન દેખાય ત્યારે તમે સુદમન અને કામદેવનું સ્મરણ કરો. તેઓ તમારી જાધાગ રાતે દિવસ દિવસે પ્રગટાવી રી.

મારક ફૂળમા ૮ મના જાળક કામદેવ અને સુદમનને કોઈ કામે જૂસી રહે નહી કામવ પોતે કારનમા જોડા છે એમની સુમે જિખત્સ ૧૫ દા દેખા છે દા.શમા ગળ તા તપરા છે તે કદી રંગે છે કામદેવ અક તા ક ૧ ૨ ૧૨ નો ધમ જમજ છે તેમ ન કહેવનો વિજય દા તા જા મત લ થાતા તપરા અક ૮ થાએ શરીરના દુઃ-દુઃ

કરી નાખશે કામદેવે આનો જે જવાબ આપ્યો તે અઢી હજાર વરસ પછી પણ આજે આગમમા સુગદિત છે એમણે કહ્યું ‘ તમારી તલવાર શરીરને મારી શકે છે, આત્માને નહીં અને ગરીર તો અનંત વાગ મયું છે. આવા પાર્થિવ શરીર માટે આત્માના શાશ્વત ધર્મને કામદેવ કદી પણ અસત્ય કહી શકે નહીં, ભલે માન આગુએ આણુ બુદ્ધા રૂઢિ જાય તેમ છતાં એમાથી એક જ ધ્વનિ આવશે -

નિર્ગ્રંથ પ્રવચન--ભ મહાવીરુ પ્રવચન સત્ય અને સર્વશ્રેષ્ઠ છે

ખીછ બાજુ બ્યારે રાજગૃહ અર્જુન માળાના ભયાનક ઉપદ્રવથી પીડા-યેલુ હતુ ત્યારનો આ વાત છે ચ્વયસમ્રાટ ટ્રેણિક પાણુ મહેતોમા લપાઈને બેસી ગયા હતા તે વખતે રાજગૃહમા રાદેરો આગ્યો કે પ્રભુ મહાવીર રાજગૃહની બહાર પધાર્યા છે સાલજ્યુ સૌએ પાણુ વિચાર્યું કંઈન મુદરાને “ પ્રભુ ઉદ્યાન સુધી પધારે તેમ છતાં આખોની તગમ સાત ન થાય અને અર્જુન મને માગ પ્રભુથો મળવા ન દે એ કદી બની શકે નહીં અર્જુનનો આતક માની ગનિને ચલાવો દે તો એ છવનની બહુ મોટી હાર ગણાશે અને આ કાયરતા વીરના ઉપાસકને શોભશે નહીં ” આમ વિચારતાની સાથે જ એના કદમ ગુણુરીલ ચેત્ય તરકે આગળ વખ્યા વચ્ચે અર્જુન કૂરતાનો પ્રતિમૂર્તિ બનીને આગ્યો પણુ ધૈર્યના મહાશીલા સાથે ટકરાઈને એની કૂરતાના ભૂકેભૂકા ઊડી ગયા

દુ ખની અધારી રાતે તમે ચળદતા રહેજો અને જો સુખના પારણુ ખૂલતા હો તો પણ પોતાને ભૂલશો નહીં શ્રાવણુના ખૂલા તો તમે જોયા હશે મુખર્ષમા પ્રાકૃતિક સૌન્દર્ય મળતુ નથી પણુ આજે પણુ ગામડાઓમા ચાલ્યા જશે તો પ્રાકૃતિક સૌન્દર્ય સર્વત્ર પથરાયેલુ જોવા મળશે શ્રાવણુમા પૃથ્વી લીલી સાડી પહેરો લે છે, ચારે ય બાજુ વનસ્પતિ ખીલી ઊઠે છે બહેનો શ્રાવણુના દિવસોમા પારણુ--હી ચકા બાધી હી ચકે છે હી ચકાના ઉતારચઢાણુ પણુ આનંદદાયી હોય છે કદી અઢળક સપત્તિ વચ્ચે હો તો ફુલાવુ નહીં એને વિપત્તિમા હો તો રડવા બેસવુ નહીં

વર્ષાવાસનુ--અકૃત્રિમ સૌન્દર્ય બોલે છે કે હે માનવ, કૃત્રિમતાને છોડી સહજ સૌન્દર્ય તરફ આવ તમે કૃત્રિમ સૌન્દર્ય વધારો છો કે સહજ સૌન્દર્ય વીસમી સદી જેટલુ કૃત્રિમતાને પસંદ કરે છે તેટલુ વાસ્તવિકતાને નહીં

એવા જ માટે તે સૌ દર્શ અને વેશભૂષા બધામાં કૃત્રિમ સૌન્દર્ય પસંદ કરાય છે વેશભૂષા તે શુ કદીય પણ તેવી જ પસંદ થશે કે જે એક સિનેમા એક્ટ્રેસે પસંદ કરી હશે. વસ્ત્ર-ભૂષા પણ તેવી જ હશે કે જે સૌને કળાકારો પહેરે છે પછી કાતેને કદીમાં કરતા રહેા અને ગરમીમાં ગરમતા રહેા. કેટલાયને એવા જોવામાં આવ્યા છે કે ચાહે કાંઈ હોય કે ગરમી મોત્તલ હમેશા એમના પગમાં હશે. ત્યાં જરૂરિયાતને પ્રમુખતા અપાતી નથી. પ્રમુખતા તે મળે છે ફક્ત ફેશનને.

આ ફેશનને તે ગળ્યું કરી નાખ્યો છે. સ્વતંત્ર ભારતની રાજધાની દિલ્હી અને મહારાષ્ટ્રની રાજધાની મુંબઈ અંગ્રેજોના શાસન તમે બાટલી બહારનીય નહીં રહી હોય જેટલી કે બાળે છે વેશભૂષા. આસ-વગન, આચાર અને વ્યવહાર, બધામાં વેશથી બહારનું વિલામતીકરણ થઈ રહ્યું છે મુખ પર પાવર અને હાઈ રમ (સિપરિટક) એ બધું ફેશન બાધુ છે પણ તેનું શાસનમાં જન્મેલ વ્યક્તિઓને એમના પાશ્વિય શરીરની બા પૂર્ણ શોભા દેતી નથી. આ ફેશનપરસ્તીનું બાપરે લગ્ન શું છે? બીજાની બાંધે આપણા સારા કેમ્પાઈએ વાહ ત્યારે તમે જરા જલ્દી બતાવો કે તમે ક્યાં શા માટે પહેરો છો? બીજાની બાંધે તમે લાલા કેમ્પાઈએ એક્ટ્રેસે કે શરીરને આરામ મળે એટલા માટે? બીજાના દિલમાં મોહ લેવાનું કરવા માટે આવક કદી કપડાં પહેરી શકતો નથી.

સાચો આવક વેશપરિધાનમાં ત્રણ જીવનને મકલ્પ આપે. ૧ તે આરામપ્રદ હોય ૨ સખ્તા હોય અને ૩ સ્વચ્છ હોય. પહેલી બાબત છે વસ્ત્રભૂષા આરામપ્રદ હોય. કારણ કે કેદની સુરક્ષા માટે જ વસ્યોતો ઉપયોગ કરાય છે એવા પોપાક શા કામનો કે જોનાથી તણુ બીસાવ હોય અને સ્વતંત્રતા રૂબક ક્યાં જ બેગી સમતુ ન હોય. એક વાર એક કાઈ ફેશનમાં આપ્યા તે બેસવા માગતા હતા એમની બાંધે કાઈચીજ બોલ રહી હતી મે પૂછ્યું-શું જોઈ રહ્યા છો? તેઓએ જવાબ આપેા શુ બધાં કાઈ પુરસી નથી? હું સમજી ગયો કે એમણે પહેરેલું પટલન પુરસી મ મી સફું હતું ત્રીજે બેસશે તે એમાં કળા પડી જશે. આ પેન્ટ તમને આરામથી બેસવા દેતું નથી.

બીજી બાબત છે કાંઈ કપડાંની ચપનમાં બાન રાખવું જોઈએ કે તે સખ્તા હોય, સાદા વસ્ત્રો વડે પણ શરીર હાંડી શકાય છે તે પગી દોડ સો. આ નમુનાની સીડીઓની સી ૮૨ છે. પૈસા જે નિતેરીમાં સમાતા ન

હોય તો ગરીબ સ્વધર્મી ભાઈ-બહેનોને આપો તેમની સમગ્રઆઓનો ઉકલ-
આવશે પાશ્ચાત્ય વિચારક વિલિયમ પેગે ખરું જ કહ્યું છે કે ફેશન અને
પ્રદર્શનના પ્રિય લોકોની સાજસજવટથી અનેક નગ્ન વ્યક્તિઓને વસ્ત્રવાળી
બનાવી શકાય છે મને ખચર છે, એક ફેશનપ્રેમી યુવક જ્યારે પણ કયાય-
બહાર જતો ત્યારે પોતાની જોડે પદર-પદર જોડ કપડાની લઈ જતો જરૂર
છે ચાર કપડાની અને સાથે રાખે છે ચોવીસ જોડ એટલે વધારાના કપડા
જો બીજાને આપી દેવામાં આવે તો કેટલાય અર્ધનગ્ન વ્યક્તિઓના વસ્ત્રોની
સમસ્યાનો ઉકેલ લાવી શકાશે

ત્રીજી બાબત છે કપડા સ્વચ્છ હોય જૈન ધર્મ ફેશનનો વિરોધી છે
પરંતુ આવશ્યક સ્વચ્છતાને એણે આશ્રય જરૂર આપ્યો છે એટલા માટે જ
આગમમાં ન્યાંજ્યા શ્રાવકના બહિર્ગમનનું વર્ણન આવે છે ત્યા ત્યા
“**ઘઘાપ કય વલિકમ્મે**” નું વિધાન આવે છે માટે વસ્ત્રભૂષામાં ફેશનને
મહત્ત્વ ન આપવું જોઈએ શું તમે એમ સમજો છો કે સાજસજેલ પોપાકને
લઈને લોકો તમારી તરફ વધુ આકર્ષાશે? સાજસજવટવાળો પોપાક તો
દુર્યોધન, કસ અને ઔરંગઝેબ પાસે પણ હતો લોકોએ કેટલું સન્માન કર્યું
તેમનું? એક વિચારકે સાચું જ કહ્યું છે કે ‘કોઈ આદમી પોતાની સાજ-
સજેલ અને છેલ્લેમીલ પોપાકને કારણે મૂરખાઓ અને સ્ત્રીઓ અન્ય કોઈ
દ્વારા સન્માનિત થઈ શકતા નથી માટે દેહને શા માટે સજવો છો? સજ-
વવું છે તો દિલને જ સજવો

દિલને સજવવાનો એ અર્થ નથી કે છાતી પાસે ગુલાબના ચાર ફૂલ
લગાવી લો ગુલાબના હજાર હજાર ફૂલ ભેળા મળે તોય દિલને સજવી
શકતા નથી ઉદારતા અને સેવાના ફૂલ જ દિલને શોભાવી શકે છે શુભના-
ઉદ્યને લઈને જે પ્રસાધનો મળ્યા છે, સ્વધર્મીઓની સેવામાં તમે એમનો
કેટલો ઉપયોગ કર્યો છે, વાર? દીકરીને ઓછું અપાયું છે, એ તો તમે
જરૂર વિચાર્યું હશે પરંતુ શું કદી એવું પણ વિચાર્યું કે મારી સપત્તિનો
કેટલો ભાગ સ્વધર્મીઓના કામમાં આવ્યો? હા, તો મને જરા જલ્દી બતાવો
કે તમને હાથ જોડી દેવું સારું લાગે છે કે હાથ જોડાવી દેવું? દુર્ભાગ્યનો
પીડાયેલો કોઈ ગરીબ ભાઈ કઈ સહયોગનો આશા સાથે તમારી પાસે આવે
છે તે હાથ જોડીને માગે છે ત્યારે તમે શું કરો છો? તિન્નેરીના હાથ નાખી
જે કંઈ હાથમાં આવે તે આપી દો છો ખરા? કે આખો કાઢી બોલો.

નાખો છો કે બધા જિખારીઓ મારી જ દુકાને જાવે છે. પણ બ્યારે ઈ કમરેકસ ઓફિસર દુકાન પર જાવે છે ત્યારે પણ શું તમે આંખો કમરેકસ તેરી જ તે રજૂ માઓ છો કે જેવા કે પેલા ગરીબ લાઈનની સામે રજૂ થયા હતા ? નહીં એનો સામ તો એક સસલાની માફક નમ્ર બની જશે. એને હાથ નેડી નેડીને આપશે. કહેશે સાહેબ બ્યારેક લઈ લો અને રમ આપો. આજનો માનવ દાશ નેડીને દબાશે. આપો શેકે છે પરંતુ જે હાથ નેડીને લેવા જાવે છે એને બે પૈસા પણ નહીં જાપે.

જુઓ પેતો મેદુસો (મિથ) જુઓ છે પૃથ્વીના પટ પર વહેવા સરિતા અને સરોવર સુકાઈ ગયા છે ત્યારે તે દિલ્લ ખોલીને વરસે છે તમે જરા પેલા સ્થામલ મેદુસાથી પણ થોડુંક તો શીખો જે સ્વધર્મી લાગ્યોના જીવન સરોવર સુકાઈ ગયા છે દિલ્લના બીજા તાપમાં જેમનું જીવન ગ્રાઈ સ્ટે છે ત્યાં જઈને થોડુંક પણ વરસો. એમના કુખરદમાં પણ કઈ કામમાં જાવો. થાક રાખને સંપત્તિનો જેટલો લાજ બીજાના કામમાં પડાશે વધારાનો છે તે જ તમારો છે.

તમે લાગ્યતાળી બનવા માહો છો તો લાગમાંથી લાજ આપતાં શીખો, નહીં તર ખરા અર્થમાં તમે લાગ્યતાળી બની શકતા નથી. તમારી સંપત્તિમાં સ્વધર્મીઓનો પણ લાજ છે વહેજણીમાં જે તમને તમારો લાજ નહીં ? મને તો તમે બેચેન બની જશો. પેતાના લાગને લેવા છાત્રુ તમે એટલા બધા બેચેન છો કે જે છાત્રુ તો તમે ઠાટના બારણાં ખખડાવવા તૈયાર થઈ જાઓ છો. ત્યારે સ્વધર્મીને લાજ આપવા તમે તૈયાર છો કે નહીં ? તમે સ્વધર્મીને જે લાજ ન આપ્યો તો જે માટે આંખુના બે દીપાં પાડવા નેઈએ કારણ તમારી આ બૂલ કેટલાય લાઈઓને જેણે રસ્તો સ્વીકારવા વિવશ કરી મૂકે.

ધાર સહેરની વાત છે લેખકમાં થોડાક ભારે પાશ્વિક પ્રતિક્રમણ કરવા એકત્ર થયા. પ્રતિક્રમણ એ જીવનની કંપનિ સરેયુ છે દરેક / સખાટાણ તમે દિસાન મરિા છો જીવનનો દિસાન પણ કહી ક્યો ? આ ? કેટલું આનું અને કેટલું ગયું ? આ મા લગાથી કોષ તરફ કેટલો મનો ? નમનામાં બદલાર તરફ કેટલો મનો ? સરળતાથી જળખદ તરફ ક્યાં મુખી પહોંચ્યો ? સતોને લાગ્યતિને પહોંચો છે કે લોભે સતોને ? રામથી ત્યાં લગી ગયા કે ત્યાંથી ગ બનુ આનંદ વધ્યો ? પુણ્યમોના દુઃખઓનો દિસાન રાખનાર શું આ માતા જતિઓનો દિસાન પણ રાખશે ખરા ?

આ રીતે પ્રતિદિન પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ જો પ્રતિદિન ન થઈ શકે તો પાલિક પ્રતિક્રમણને ચૂકવું જ ન જોઈએ

આશ્રવથી અળગા થઈ સવર તરફ આવવા માટે શ્રાવકો પ્રતિક્રમણ કરી રહ્યા હતા પરંતુ દુર્ભાગ્યથી પીડિત એક ગરીબ શ્રાવક કષ્ટક પીળું જ વિચારતો બેઠો હતો તે આત્માનું નહીં, ધરનું સરસૈયું કરી રહ્યો હતો. દીકરી સોળ વર્ષ પસાર કરી ચૂકી છે, પણ એના હાથ પીળા કરવા માટે પીળી પીળી વસ્તુ પણ જોઈએ એ પીળી વસ્તુને તમે જાણી જ ગયા હશે. તમે સૌએ એવા રિવાજ બનાવી દીધા છે કે એ રિવાજની જાળમાં કદી-કદી તો તમે જ ફસાઈ જાઓ છો ખેલો ગરીબ શ્રાવક વિચારે છે કે નાણાના અભાવે લગ્ન લેવાયા નથી તે જ વેળા એની દ્રષ્ટિ નગરશેઠના હાર પર પડી એને શેઠ સામાયિક કરતી વખતે ઉતારી બાજુએ મૂક્યો હતો વિચાર્યું કે આ લઈ લેવામાં આવે તો સમસ્યાનો ઉકેલ આવી જશે પરંતુ આત્મા ધિક્કારી ઉઠ્યો “તું સવરના (ધર્મના) સ્થાને બેઠો છે અને ચોરી સમા જન્મન્ય પાપ તરફ તારી વૃત્તિ જઈ રહી છે ત્યારે મન બોલ્યું લાખોનું ધન છે, હાર ચાલ્યો ગયે તો ય ચિંતાની વાત નથી અને તારી બધી સમસ્યા ઉકેલાઈ જશે

હાથ આગળ વધ્યા અને હર લઈને સુરક્ષિત સ્થાને મૂકી દીધો વળી વિચાર્યું કે અત્યારે જ ચાલી નીકળવું તે ઠીક નથી શેઠને આ હાર ઉપર અત્યાધિક આસક્તિ હશે તો તેઓ એને ન પામતા બેચેન બની જશે જો એની સ્થિતિ જામી થશે તો અન્ય શક્ય તેવા ઉપાયો વડે એ હાર પાછો આપી દેવો એ જ ઉચિત લેખાશે અને હાર ખોયાનું એમને દુઃખ નહીં થાય તો લઈ ચાલવામાં કાંઈ નુકસાન નહીં, માટે શેઠની સામાયિક પૂરી ન થાય ત્યાં સુધી પ્રતિજ્ઞા કરવી જ પડશે

સામાયિકનો સમય પૂરો થયો શેઠ ન્યા વસ્ત્ર ઉતાર્યા હતા ત્યાં ગયા. કંપજા તો યથાવસ્થિત હતા પણ હાર ગૂમ ! આસપાસ તપાસી જોયું વિચાર્યું કાંઈ પરિસ્થિતિનો માર્ગો સ્વધર્મી લાઈ આ કામ માટે વિવશ બન્યો હશે. ચાલો, લઈની ચીજ લાઈને કામ લાગશે તમે પણ શું આમ વિચારો છો ખરા ? જો સડેલી છત્રી અને જૂના પૂરાણા પગઝખા કાંઈ લઈ જાય તો સો સો ગાળો વગસાવશો અને ઉપરથી પ્રતિજ્ઞા લેજો કે હવેથી ઉપાશ્રયે કદી જવું નહીં

જો કે ધર્મસ્થાનેમાં ચોરી કરવી તે જન્મન્યમા જન્મન્ય પાપ અપરાધ

છે આ એ વાતનો ઘોતક છે કે ભારતીય જનતાનું નૈતિક સ્તંભ પ્રમુખ અધ્યપન થયું છે એવું ધાર્મિક રક્ષણ પણ જૂદા અને છત્રી ચોરાથી સુરક્ષિત નથી તો એની સાથે આપણે એ પણ જોવું પાડે કે ચોર ચોરી કરવા શા માટે પ્રવૃત્ત થાય છે ? જો તે આફનને લઈને પ્રવૃત્ત થાય તો તે કદી ક્ષમ્ય જાની શકતો નથી. પરંતુ જો પરિસ્થિતિવશ એવું કરે છે તો તેની તેવી પરિસ્થિતિને બદલવા સાદુ સાધનસાધન અકિતઓએ આજળા આવવું જોઈએ.

પેલા નગરશ્રેષ્ઠ વિચારે છે ખરી તો મારી બુદ્ધિ છે હું નગરપતિના સ્થાને છું તેમ જ્યાં મેં મારા કર્તવ્યને પીઠવ્યું નથી, પોતાના સાથીઓની મેં આરસભાળ પણ લીધી નથી. તેઓ કઈ સ્થિતિ વચ્ચેથી પસાર થઈ રહ્યા છે ? એમના ધરમાં અનંત છે કે નહીં ? એ બાદ મારું સહ જ થયું નથી એટલા જ કારણે આ ? ઉપાશ્રમમાં આવીના જાની છે અને ચોરી જેવા જાન્ય કૃત્ય માટે વિવશ થયું પડ્યું હશે. જાન્યથા મનુષ્ય પોતે એટલે ખરાબ નથી.

આ બાદ હાર લઈ તો બાઈ ધેર તો પહોંચ્યો પણ રખે એને આપ્યા એને ખતો રહ્યો આ દુરુત્ય માટે હાથ આજળા કેમ લખ્યા ? મોટીઓથી પણ મોટી માનવતા કું વેચી આપ્યો અને જડ દુકાનને વીણી લાવ્યો રાત આખી આઘાતો રહ્યો અને એવી સ્થિતિમાં એણે રાત પસાર કરી સવાર થતાં જ હાર લઈ તે શેઠની દુકાને પહોંચ્યો પણ છોકા કેમે જ કરીને બેલે નહીં કે કામે ઉપાશ્રમેથી આપનો હાર કું લઈ આપ્યો છું મજાતો હાથ આજળા પ્રસારતા બેઠો. આ હાર રાખી લો ! નગરશ્રેષ્ઠી આંખોને પોતાને હાર ઓળખતા વાર લાગી નથી પણ તેઓ જાનવશ જાની પૂછવા લાગ્યા. લઈ આ કિમતો હાર શા માટે લાવ્યા છો ? આજતુકે ક્યાંતા જાવજો જ્યાં આપ્યો, આ રાખી લો અને એના બદલે થોડું દાન આપી જેથી એક ગરબની સમસ્યાનો ઉકેલ આવે.

આ તો લઈ શેઠની વાત. તમને પણ વાત પૂછી લઉં આપો જ તમારો હાર ખોલાઈ ગયા હોય અને પાછો મળે તો સારનારને તમે પેશીસને હવામે કરશો કે નહીં ? બી ? જ દાકે મુજઈ સમાચારમાં ખબર હપાઈ જશે અને થ ધેર એની / વાત કહેતા કરશે. થી પચા છ માનજી પચાવ્યું બહમતો હવવા પણ પચાવ્યો પણ હવે ત્યાં વાત પણ પચાવતાં શીખો. જુઓ પેલા નગરશ્રેષ્ઠના દિલની ઉદારતા—

તેઓ બોલ્યા, “ ભાઈ, તમે જૈન કૃળમા જન્મ્યા છો, હું પણ એક શ્રાવક છું. આ મારો આત્મા કબૂલ કરતો નથી તમે ચાહો તો એમ જ રૂપિયા લઈ જઈ શકો છો. આગતુક ભાઈ હાર રાખી લેવાનો અતિ આગ્રહ કરવા લાગ્યો એટલે શેઠે એક ડબ્બીમાં હાર રાખી એના ઉપર કપડું સીવી પેલા ભાઈનું નામકામ લખી નાખ્યું અને કહ્યું: ‘આ તમારી જ વસ્તુ છે, જ્યારે ચાહો ત્યારે લઈ જઈ શકો છો હું તો નામનો એક રક્ષક માત્ર રહીશ, સાથે જ એ હજારની થેલી પેલા શ્રાવકના હાથમાં આપતા બોલ્યા, “આ મારી તુચ્છ ભેટ છે એ સ્વીકારો અને જરૂર પડે ત્યારે આ ભાઈને ફરિયાદ કરજો”

આવનાર ભાઈ નાણાં લઈ પાછો ફર્યો પરંતુ શેઠના સહવ્યવહારે એના આત્મા ઉપર અમિટ છાપ પાડી રહી રહીને એમની ઉદારતાના ચિત્ર એની સ્મૃતિમાં આવી રહ્યા હતા આ બાબતુ શેઠ ઘેર ગયા. પત્નીના હાથમા પેલો ડબ્બી દેતા બોલ્યા, “ જિંદગીનો કશો ભરોસો નથી આને સભાળીને રાખજો આમા એક ભાઈની જિંદગીની કમાણી છે જુઓ, આના ઉપર નામ લખ્યું છે, તે ભાઈ હાર આપી ગયા છે અને બદલામા થોડાક રૂપિયા લઈ ગયા છે. મેં એને લાખવાર સમજાવ્યો કે હાર રાખો નહીં, એમ જ રૂપિયા લઈ જાઓ, પણ તે માન્યો નહીં હારની કિંમત ધણી છે પણ તે ધણું ઓછા પૈસા લઈ ગયો છે ”

શ્રાવિકા ડબ્બી હાથમા લેતા કહેવા લાગી, “ આ તમને શોભતું નથી. તમે શ્રાવક છો એક શ્રાવકનો હાર ગીરવી રાખી પૈસા આપવા તે શ્રાવક માટે ઉચિત નથી એને એમ જ આપી દેત તો કાઈ કમી થવાની નહોતી. ભર્યુંભાદર્યું ઘર છે જો કાઈના દુખ દરદમા કામમા નહીં આવીએ તો લક્ષ્મી શા કામની છે ?”

શેઠે જવાબ વાળ્યો, “ મેં એને ધણુ ધણુ સમજાવ્યો, પણ સમાજનો રિવાજ જ એવો છે કે એમ જ લેવામા એને પણ શરમ આવતી હતી ”

આ છે વિશાળ હૃદયનું એક ચિત્ર મુખર્ષના કુશળ નાગરિકા આનાથી કંઈ બોધપાઠ જરૂર લેશે લેશે નહીં, પણ શીખ્યા પણ છે મુખર્ષવાળા વરસે છે, પરંતુ કદી કદી મુખર્ષના મેધ સમુદ્રમા જ વરસી પડે છે સાગરમા વરસેલું શું કામ આવે ? જ્યારે નાના નાના છોડ તો તરસ્યા જ રહી ગયા. માટે વરસો, શ્રાવણની જેમ વરસો ! અભાવની દુપહરીમાં સુકાઈ રહેલ છોડવા

માટે દિલ્લ જોલીને વરસે. મોંઘવારીની ચક્કીમાં પીસાઈ રહેલ સમાજના મખમલવર્ગી બાકશી અને આ બાબુ અસદ્ય વિદ્યાર્થીઓ જેઓ શુદ્ધિ કુલ્ણ છે પરંતુ અધોભાવે જેમની પ્રગતિ રૂપાઈ ગઈ છે અને વચ્ચે જ રૂપાઈ પાયા છે તે સૌ માટે તમારા સાધનો કામ આવે અને વળે તેવા સૌ મજાગદ બને એવી મંત્રણ કામના છે.

અધાદી પૂનમ,
સવત ૨૦૧૭

જેનુભાઈવળ કાંઠાવાળી મુંબઈ

શુદ્ધિમાનોનુ દુનિયા સન્માન કરે છે આરિન્ધવાનનુ
દુનિયા અનુસરણ કરે છે

અભ્યાસારી જેવો અભ્યાસી માલુસ બીજો કોઈ નથી
કેમકે એની આપતિના સમયે એનો કોઈ મિત્ર થતુ નથી.

એક પાશ્ચાત્ય વિદ્વાને કહ્યું છે કે સત્ય અને વિશ્વાસ
સહારનુ મંદિર છે

સત્ય અને તેલ સદા ઉપર જ રહે છે સત્ય જાટલીના
જૂસ સમાન છે

શુદ્ધિજાળથી થણુ આરિત્રજ્ઞાન ઉચ્ચ છે

કદાચરણને બેઠ્ઠું એટલે સહચાર. સારો સ્વભાવ
એટલે સીધા.

૩૯. કેળવણી છે જીવનની એક ચમક

(જૈન લાઈબ્રેરી દિલ્હીમાં આપેલ એક પ્રાચીન)

પ્રિય વિદ્યાર્થી! બંધુઓ,

તમાગમાં બહુ જ મોટું આકર્ષણ છે આ ભગ્નનો રાજવાની દિલ્હીમાં આવ્યાને મને લગભગ આ ત્રીજી અઠવાડિયું ચાલી રહ્યું છે હમેશા મહાવીર લવન કે આલ્ના ચોકમાં પ્રવચન આપે છે પરંતુ તમારામાં બહુ મોટી શક્તિ છે એ આકર્ષણ શક્તિ મને તમાગે પાસે ખેંચી લાવી છે જ્યારે હું મને વિદ્યાર્થીઓની વચ્ચે આવો પડેતો જોઈ છું ત્યારે મને બહુ જ હર્ષ થાય છે હમણા સાહિત્યગત શ્રી મનોહર મુનિશ કેળવણીના વિષય પર તમને સુંદર રીતે સંલગ્નતા વ્યૂત્પન્ન છે ખરેખર કેળવણી એ એક બહુ જ મોટી વસ્તુ છે એ જીવનમાં એક નવી જ ચમક લાવે છે માણસની સુષુપ્ત શક્તિને જગાડનાર કેળવણી જ છે કેળવણીનું આખરું અને સાચું લક્ષ્ય તો માનવીને સાચો માનવ બનાવવાનું જ છે

ખેતરમાં પેદા થયેલો કપાસ સીધો નીચો આપણી મર્યાદા જાળવવાનું કામ નથી કરતો તેમ ઠીકથી પણ એ આપણને પૂરેપૂરી રીતે બચાવી નથી શકતો એને તો જ્યારે વણકર દોરા રૂપે ફેરવી કાપડનું કપ આપે છે ત્યારે જ તે આપણા કામમાં આવી શકે છે ત્યારે એ આપણે પહેલ શક્તિએ છીએ, કે તમારા કોટ-પાટલુન એમાંથી બની શકે છે જો કોઈ માણસ પોતાના આખા શરીર પર ગુદર લગાડી કપાસ ચીટકાડી દેને બહાર નીકળે તો તમને કેવું લાગશે? ખીજા બધા આશ્ચર્યમાં પડી જશે, પણ દિલ્હીમાં તો તેની મજાક જ થશે તમે બધા એની કુદિમતા જોઈ હસી જાવો. હા, તો આપણું જીવન તો પેલા ખેતરમાં પેદા થયેલા કપાસ જેવું છે, તદ્દન કપાસ જેવું.

એમાંથી આપણે કાપા જનાવવું પડે. શિક્ષણ એ કાર્ગ કરે છે એ જ આપણને સમાજને ઉપચારી બનાવે છે એટલે જ જીવનમાં કેળવણીનું મહત્ત્વ મોટું સ્થાન છે.

આજનું શિક્ષણ માણસને વહીવટ, ગોઠવર, શિક્ષક, વગેરે મધ્ય બનાવે છે પણ તે બધી વાત છે કે તે માણસને માણસ નથી બનાવતો. તમે ધારો નહીં એવો એક સવાલ એક પરીક્ષા પરીક્ષાર્થી વિદ્યાર્થીએને એવાર પૂછ્યો હતો. એક ગાણુ પોતાનો અભ્યાસ પૂરો કરી યાજ્ઞા બ્રહ્મી ભાઈને અલ્પ નીકળ્યો. નોકરીની ચિંતામાં તે એવેન કરતો હતો. આ વાત જુદી હતી છે કે એક મુર રાજાના ક રૂપિયા કમાઈ લે છે અપાર આપણા અભ્યાસક્રમે એ નોકરી માટે આંટાફેરા માર્યા કરશે.

જે શિક્ષણ માણસને એનો શેટમેં પણ મેળવી નથી આપતું તે તે બીજું શું આપવશે? પણ આનું કારણ એ છે કે આજના શિક્ષણથી ખજા તે બધું વધી જાય છે પણ કાચ નાના રહી જાય છે એક એવો વિદ્યાર્થી તમે જુઓ કે જેનું માથું ખૂબ મોટું હોય ને હાથ લંબર જેવડા નાના હોય તે તમને એ હસ્ય કેવું લાગશે? આજકાલ હાથ નાના રહી જાય છે તે ખજા વધી જાય છે એમાં કિન્દી વધુત ધતિહાસ, ભૂગોળ, અંગ્રેજી કેટલું જાણે શું શું બધું છે પરંતુ હાથમાં કામ કરવાની તાકાત નથી રહી. કારણ શિક્ષણને કામ જ જણાઈ ગયો છે એનો પ્રારંભ જ કૃતરાંને મિથા દર્શી થાય છે પહેલાં ભારતીય શિક્ષણપદ્ધતિમાં સ્વકુ પ્રથમ બાળકને સીખવાનું હતું (માલુસેચો મલ પિલુસેચો મલ) તેને સ્થાને આજે શિક્ષણની રાજાત થાય છે Dog ડોગ એટલે કૃતરાં જાણવા Cat કેટ એટલે મિલકાટી. આ ત્થી ત્રણ વન પહેલાંની બાળપણથી જુઓ તે એમાં જ અલ્પક્રિયાનો હતો તે જ આજે અધિક્રિયા થઈ ગયો.

પ્રાચીન શિક્ષણનો આપણા ઉપર એ પ્રભાવ પડ્યો કે ન આપણે પૂરું અંગ્રેજી લઈ શક્યા કે ન આપણે પૂરો ભારતીય રહી શક્યા. આપણું મન બની ગયું યુરોપિયન બને આત્મા રહ્યો ભારતીય બને શરીર પણ ભારતીય જ રહ્યું કારણ કે એને તમે યુરોપિયન જેવું બિડુ ન બનાવી શક્યા બને રતો પાવરમાં પણ એની તાકાત નથી કે જે તમારા શરીરને યુરોપિયન જેવું બનાવી દે. પણ હા તમારી નેસાપા તે યુરોપીય બની ચૂકી છે.

આજે આપણા જીવનનું ક્ષેત્ર જ જણાઈ ગયું છે જીવનમાં અર્થ સમતા, કુસીલતા અને સહાયતાની આવશ્યકતા છે ત્યાં માત્ર એકલી સાક્ષ-

રતા રહી છે. સાક્ષરતા જરૂરી છે, પણ સદાચાર વિનાની એકલી સાક્ષરતા એક વિડમ્બના છે જીવનમાં સહુ પ્રથમ સદાચારનું શિક્ષણ આવશ્યક છે. આજના નાના વિદ્યાર્થીની જીલ પર ફિદ્મી ગાયનોની તરબો રમતી હોય છે. તેઓ દેવાનદ કે ગોપના સ્વપ્નાં જોતા હોય છે આવું આપણું ચારિત્રનું પતન આપણને ક્યા લઈ જશે? એણે નવા જગતા ફૂલ જેવા વિદ્યાર્થીના મોઢા પરનું ગુલાબી સૌદર્ય ઝુટવી લીધું છે

આથી જ હું તમને અનુરોધ કરું છું કે, તમારું ચારિત્ર્ય રામ-લક્ષ્મણ જેવું બનાવો, કારણ કે, તમે જ ભારતના ભવિષ્યના ધર્મધા છે. સદાચારી ન્યાં ન્યાં જશે, જે સમાજમાં જશે ત્યાં ત્યાં તે નેતા બની જશે. જે દેશમાં તે જશે તે દેશના તે પ્રિયપાત્ર બની જશે એટલે જ કેળવણી સાથે વિનય, વિનમ્રતા, સદાચાર અને સહિષ્ણુતાનું સક્રિય શિક્ષણ મળે તો તમારું ભવિષ્ય નિશ્ચિંત ઉજ્જવલ છે, મંગલમય છે.

હા, તો આપણી મૂળ વાત પર આવીએ શાળામાં એક પરીક્ષક પરીક્ષા સેવા આપ્યા પરીક્ષકને જોતા જ શાળામાં હલચલ મચી ગઈ કારણ કે, પરીક્ષાનું નામ જ એક જ ભૂત સમાન ભયાનક છે વિદ્યાર્થીઓના વિભાગમાં પુસ્તકો ફરવા લાગ્યા કાઈ ધારતું હતું ગણિતમાંથી પ્રશ્ન પૂછશે, કાઈ ઈતિહાસ ભૂગોળમાંથી ધારતું હતું આમ બધા જુદા જુદા ધારતા હતા ત્યાં પરીક્ષકે, પહેલા વિદ્યાર્થીને પ્રશ્ન પૂછ્યો, ‘તમારા ભણતરનું ધ્યેય શું છે?’ પ્રશ્ન સાલળી તે વિદ્યાર્થી ગભરાઈ ગયો એને થયું આ પ્રશ્ન નથી ઈતિહાસનો, નથી ભૂગોળનો કે નથી ગણિતનો ગભરાટમાં તે ઉત્તર ન આપી શક્યો નીચે બેસી ગયો કારણ કે ગભરાટ બહુ ખરાબ વસ્તુ છે એમાં વિદ્યાર્થી પોતાના વિષયને પણ ભૂલી જાય છે બીજા વિદ્યાર્થીને પણ પરીક્ષકે એ જ પ્રશ્ન કર્યો, ‘તમારા અભ્યાસનો ઉદ્દેશ શો છે?’ પ્રશ્ન સાલળી તે ગભરાયો નહીં. તે હિંમતપૂર્વક બોલ્યો ‘આપ આપના અધિકાર બહાર જઈ રહ્યા છો કારણ કે આપનો પ્રશ્ન અમારા આખા અભ્યાસક્રમમાં ક્યાય આવતો નથી આવો પ્રશ્ન જે વિદ્યાર્થીના પાઠ્યપુસ્તક સાથે સબધ ધરાવતો હોય નહીં તે પૂછવાનો તમને કાઈ હક્ક નથી,’ કેવો લાગ્યો આ જવાબ તમને? તમે સહુ આ જવાબ સાલળી હસી પડ્યા આ એનો ઉત્તર ઉદ્ધતાઈપૂર્વક આપનામાં આગ્યો હતો કારણ કે, આજકાલના વિદ્યાર્થીઓમાં ગેરશિસ્ત સારા પ્રમાણમાં વધી ગયું છે સરકાર પણ એ બાબત ચિંતામાં પડી છે વિદ્યાર્થી તો વિનયી અને નમ્ર હોવા જોઈએ પણ આ વિદ્યાર્થી આવો શિસ્ત વગરનો હતો.

પછી પરીક્ષક આમળ વખત ત્રીજા વિદ્યાર્થીને પૂછ્યું તેણે જવાબ આપ્યો, 'મારે ડોક્ટર બનવું છે.' કોઈએ વકીલ બનવાની ઇચ્છા પ્રગટ કરી, કોઈએ બેરિસ્ટર, કોઈએ એન્જિનિયર એમ સર્વેએ પોતાના વંશની જાવના બતાવી. લાંબાનંતે છેડે એક વિદ્યાર્થી બોલ્યો હતો. એને પણ પરીક્ષકે પૂછ્યું તમારા જાણાસનું ખોલ શું છે? એણે કહ્યું 'મારે નથી ડોક્ટર બનવું કે નથી બનવું બેરિસ્ટર. મને આ ૮૦ ૮૨ માં વિશ્વાસ નથી કે તો એટલા માટે શાળામાં આવ્યો છું કે જુ મારા જીવનનું ખોલ સમજી શકું અને જુ સાચો માનવી કે સાન બનું. આ જવાબથી પરીક્ષક એકાદ પ્રશન્ન થયા કે ખીસારમાં રાખેલો મુવલ્યુચકક એ વિદ્યાર્થીના હાથમાં પૂર્ણ દીધો. ૪૬ થ તો પછી જ્યાં જવાબથી ખુશ થઈ ગયા હતા પરંતુ જુ આ જવાબ ઉપર બેઠક ખુલે જુ કેળવણીનું સૌથી મોટું કાન છે માનુષ્યે માનવતા સીખવવાનું. તે જ્યાં સીખી ગયા તે આપણે પણ જુ શીખી ગયા છીએ એમ સમજી.

પરંતુ આજનું શિક્ષણ ખુરસી પરથી છેડે છે શિક્ષિત બકિત શારીરિક જમતી વાતને જાણ્યોજાણક સમજે છે જીવનને ધડનારા અમથી તેઓ વિદ્યુત બની ગયા છે અને તેથી જાણે એક ખેડૂનમાં જેટલો જ્ઞાતિવિધાન, તે કે અમનિધા જેવા મળે છે તેટલી એક શિક્ષિતમાં જેવાં નથી મળતાં.

તા. ૧-૧-૫૭

નેન દાહરકુળ રિખો

163-43

{ પ્રિય સજ્જનો,

આજના પ્રવચનનો વિષય છે ‘ધર્મ અને આજનો યુવક.’ થોડી વાર આપણે ધર્મ અંગે વિચાર કરીએ યુવાનો, તમે ગભરાશો આ, હું ધર્મ પર બોલી તમારા ખાન-પાન પર અવરોધ નાખવા ઈચ્છતો નથી.

બનરેથી આપ્યા લાવ્યા, એમા થોડુંક ખાવાતું છે અને થોડુંક ફેંકી દેવાતું છે. રસ ખાવા માટે છે તો ગોટલો ને છાલ ફેંકી દેવા માટે. દાડમનું પણ તેવું જ છે દાડમ લાવ્યા, એના બીજ તમે ખાઈ શકો પણ એની ઉપરની છાલને તો તમારે ફેંકી દેવી જ રહી પરતું નાની મોટી દ્રાક્ષ [અગૂર] મા કશું જ ફેંકવા જેવું હોતું નથી ધર્મ પણ દ્રાક્ષવત્ છે, જેમાંથી બધું જ લેવા જેવું છે, ફેંકી દેવા જેવું કશું જ નથી પાશેરનું નાનકડું તુબ્બુ ત્રણ મણના દેહને નદી પાર કરાવી દે છે તેમ અહીં અંક્ષરનો નાનો-શો ધર્મ શબ્દ પણ આત્માને કુબવાથી બચાવે છે એટલા સારું ભગવાન મહાવીર કહે છે:

પચ્છાવિતે પયાયા, સ્વિપ્પ ગચ્છન્તિ અમર ભવણાઈ ।

જેલિં પિઓ તવો સંજમો મ, સંતી ય લભચેરં સ ॥

(દશવૈકાલિક અ ૪ ગાથા ૨૫)

જીવનની સધ્યા ટાણે જેઓ સાધના-પથે અગ્રેસર થયા છે, તપ, સયમ અને બ્રહ્મચર્ય જેઓને પ્રિય છે, જેઓના જીવનની રંગરંગમા ધર્મ પ્રત્યે શ્રદ્ધા જાગૃત છે, તેઓ નરક ને તિર્થંચની અશુભ ગતિઓમાંના શ્રમણથી બચી જઈ સ્વર્ગનાં દિવ્ય ભવનોને પામે છે

સમાજ એ પ્રકારનો છે પહેલો સમગ્ર વૈજ્ઞાનિક સાધન-પ્રસાધને વડે કારપૂર છે—જ્યાં પાંચ-પાંચ મિનિટ રેલો ચોડે છે સડો ઉપર મોટરો ફરતી દોમ છે પેલીસના દાચ જતાવવા માત્રથી એક જ મિનિટમાં મોટરોની લાંબી દારમણા જોવી થઈ જાય છે વેપારીઓની કચેરીઓ (ઓફિસો) પર ટેલિફોનની ખટ્ટી રણધારા માથો જ કરતી હોય છે રેલો દ્વારા મધુર સંગીત-પ્રવનિ ગૂંજતો રહેતો હોય છે

જ્યારે બીજે સમાજ માત્ર-સભ્યતામાં પળતો હોય છે જ્યાં નથી રેલમાર્ગો કે નથી ટેલિફોનના રણધારા કે નથી તાર કે નથી રેલિંગો કદાચ એવું નામ પણ સાંભળ્યું નહીં હોય. સમગ્ર જાતને નકશા (ચિત્રો) તમારી સામે છે તમે ક્યો પસંદ કરશો? તમારી જીભ કાપે ન ઉપડે પણ તમારું દિલ તો જરૂર બોલે જ છે કે તમે વૈજ્ઞાનિક સાધનયુક્ત સમાજમાં રહેવું વધુ પસંદ કરશા. પરંતુ જો પહેલા સમાજમાં રવામ તિરસ્કાર ઈર્ષ્યા—દુષ્ટ સંજ્ઞાઓ હોય કારણ જાડુ બીજને પાંદડી કચરી પાંચાના જ સ્વાર્થનો રોટલો રોકવાતો હોય છાશ-વારે ત્યાં લુટ અને મારમૂળ્ય કમિ રચાતાં હોય ત્યાં તેવા સમાજમાં પણ જીવ તો રહેવું પસંદ કરશે? નહીં બાવા સમાજમાં તમે એક ફિલ્મ પણ રહેવું પસંદ નહીં કરો. બીજા સમાજમાં કમ રેલિંગોના સંગીતનો અભાવ હોય પરંતુ ત્યાં જાતના સંગીત છે પ્રેમ અને આત્મીયતાની સેગ-ધરા વહે છે તમ આત્મી માત્ર-સભ્યતા બચવતા સમાજમાં રહેવું પસંદ કરશો મુશ્કેલી સભ્યતા પ્રથમ સમાજની ગણનામાં આવે છે કેમકે ત્યાં વિજ્ઞાન ઉન્નતિની ચરમ કોટી સુધી પહોંચી ચૂકે છે અલ્કોહોલની દોઢ ચાલી રહી છે જ્યારે ક્યારે બીજા પ્રકારનો સમાજ છે કે જ્યાં ભૌતિક નદી અપિત આધ્યાત્મિક વિજ્ઞાનનો વિજય મને રલો છે ધમ કળાને પ્રચાર-પ્રસાર થતો રલો છે અને જ્યાં જ કળાઓ ધમ-કળાના અભાવે નિષ્પ્રજ્વલ છે “સાચકલા ધરમકલા કિણાર” ।

અમ્ય ધેર^૧ ધમ કળા જીવિત હતી એટલે એમને ત્યાં લેવાની નહીં પરંતુ લેવાની લગઈ હતી રામ કહેના અવેખાનો તાર મુકદ દુ ના વડે જ્યારે જા જાડુ જાત કહેતો—દુ નહીં કઈ

તમારા ધેર લગઈ લેવાની છે કે લેવાની ?

ધમ જલ્દમાં પમી ગયેલી ઘન્ટી-ટલિને દૂર કરે છે અને માનવાતુ

યુવ્ય-પ્રતિષ્ઠાન કરે છે બીજા શબ્દોમાં કહું તો ધર્મ દાનવને માનવ બનાવે છે તે માનવને દેવ

હવે એ વિચારીએ કે ધર્મનું અસહી રૂપ શું છે ? આજે ધર્મની સેકડો પ્રતિષ્ઠાપા થયેલી આપણા જીવનમાં આવે છે. એની પાછળ હજારો બાળ આડબે રજા છે આજે ધર્મ એક ગીચ વન બની ગયો છે, ત્યાં એનું અસહી રૂપ પામવું મુશ્કેલ છે એક વેળા કહે છે રૂપ વેચી રૂપિયા કમાવવા એ અમારો ધર્મ છે સંનિદ શસ્ત્રને હનન કરવામાં પોતાનો ધર્મ સમજે છે કારીગર અપનાવીને કામીના તખ્તે ચઢાવવામાં ધર્મ માને છે એક મુસલમાન કુળનની જોથે કાકિગેની કલ્લ કપવાને ધર્મ ગણે છે સતી પતિ પાછળ બળી મરવામાં પોતાનો ધર્મ માને છે તો વિધવા પતિના નામે એક વર્ષ સુધી ખૂણે બેસી રડવામાં ધર્મ માને છે પાદરી ધર્મના નામે હુડી લખી આપવામાં ધર્મ માને છે બ્રાહ્મણ દંધપાડ-પુરીનો ઉપભોગ કરી સવા રૂપિયાની દાંલણ રસીકાવામાં ધર્મ માને છે, એક ભક્ત પોતાને માથે સાડા અગિયાર નબળો નિલક લગાવી ભક્તિનું પાટિયું લગાવવામાં ધર્મ માને છે આ બધું ધર્મ નહિ પણ ધર્મનો ઉપદાસ છે જે ક્રિયાઓમાં ધર્મનો આત્મા જોલતો નથી તે ક્રિયાઓ નિષ્પ્રાણ છે, ત્યાં ધર્મનો આત્મા વિદાય લઈ ચૂક્યો હોય છે મૃત શરીર પડ્યું છે, પોતે સડે છે અને સ્વસ્થ માનવાને પણ મુશ્કેલ બનાવે છે

જીવિત ધર્મ તો તે જ છે કે જેની રંગરંગમાં અહિંસા, દયા અને પ્રેમની ધારાઓ સતત વહી રહી હોય પવિત્ર જીવન જીવવાની કળાનું નામ જ ધર્મ છે જે વિચાર અને આચાર આત્માની ચારિત્ર્યશક્તિને વિકસિત કરે, જીવનમાં સદ્વિચાર અને સદાચારની જ્યોત જગવે એ જ ધર્મ છે જેના જીવનમાં સદ્વિચારોની-ધર્મની જ્યોત જગમગે છે, એના જીવનની વિપત્તિઓ એટલી જ દૂર રહે છે જેટલી કે હંણી સિંહના ભયથી દૂર રહે છે જેના ઘેર ધર્મનો પ્રકાશ હોય તેને ત્યાં રોગ પગપેસારો કરી શકે નહીં, એના ઘેર મૃત્યુ કદી અસમયે આવશે નહીં

એક સમયની વાત છે આચાર્ય દિગ્વિજય પાસે બનારસના ધર્મપાલનો પુત્ર પણ અભ્યાસાર્થે આવ્યો પ્રાચીન યુગે આજના જેવી ખર્ચાલી કેળવણી નહોતી, ત્યારે ન તો ફી દેવી પડતી હતી તેમ ન ચોપડીઓનો આજના જેવો ભાર તેમના પર હતો કુદરતના ખોળે, નદી તટેના આશ્રમમાં વિદ્યાર્થીઓ ભણતા નાના મોટા દરેક વિદ્યાર્થીઓને આચાર્યશ્રી સમાનભાવે ભણાવતા

કરી 'ભયેતે એ વિદ્યાર્થી' હોઈ રાજકુમાર હોય કે મેષીપુત્ર હોય કે ખંડી
 હોઈ ચરીખ જન્મીને પુત્ર હોય. આચાર્યશ્રી જાણ પ્રત્યે એકલાય રાખતા.
 તેમ વિદ્યાર્થીઓ પણ આચાર્યશ્રી પ્રત્યે પ્રમાદ મદા ધરાવતા.

ધર્મપાલનો પુત્ર પણ કુદરતના ખેળે એસી આચાર્યશ્રી પાસે જાળાસ
 રતો. એક દિવસ આચાર્ય દિગ્વિજયનો આદ્ય વર્ણનો નાનો પુત્ર સંસ્કરણી
 વેદ્ય પામ્યો. પુત્ર-વિશેષ ઝાપિના મનને ઉદ્દેગ પગાડી રહ્યો હતો એનો
 તેણે આખોમાં આંસુ ૧૫ ધારણ કરી નીતરી રહ્યો હતો. વિદ્યાર્થીવર્ગમાં
 સ્વ શોક-જન્ય હવાઈ રહી હતી. ધર્મપાલના પુત્રે આચાર્યશ્રીની આંખે
 જમ્મુ જેમાં આચાર્યશ્રીને કહ્યું - ભગવન મને આશ્ચર્ય એ થાય છે કે
 પાત્રી વચમાં આપનો પુત્ર કેમ વિદ્યાર્થી પામ્યો? અમારા કુળમાં તો અજ્ઞ-
 નજમાં કદી હોઈ શકે પાત્રો જ નથી." આચાર્યશ્રીએ જવાબ વાળ્યો:
 કુદરતના એક વિચિત્ર છે એનું સ્વરૂપ કોણ પામી શકે છે ભાઈ!
 અને મૃત્યુ ક્યારે અને કઈ ક્ષણે આવશે તે કોણ કહી શકે તેમ છે?"

વિદ્યાર્થી બોલ્યો. ગુરુદેવ કૃપા કરશે આપ નહીં કહી શકે પણ
 એટલું તો હું જરૂર કહી શકું છું કે મારા ઘેર મૃત્યુ કરી અસમયે પ્રવેશ
 પામી શકતું નથી." એક આવાધિય પસાર થયું આચાર્ય દિગ્વિજય
 મનારસ બણી સાલી નીકળ્યા. હાથમાં એક ઝોળી હતી જેમાં થોડી રાખ
 હતી. સીંધ જ ધર્મપાલને ઘેર પહોંચ્યા ધર્મપાલે આચાર્યશ્રીનું સ્વાગત
 કર્યું બોલ્યા કેમ પધારવું થયું? એ વાત ખંડી પણ પહેલાં આપ
 બોજત કરો.

આચાર્યશ્રી બોલ્યા મને જૂખ નથી તમે પહેલાં જમી શ્યો ખંડી
 હું એનો સ દેશ આપીશ. એના સાર જ હું બહી મુધી પગપાથે આંબો
 છું " ધર્મપાલે કહ્યું મારા આદ્યમાં વિશ્વાસ છે મારા સાર એવો હોઈ
 સ દેશ હોઈ શકે નહીં કે જે મારી જૂખ-તરસ ઉગાડી શકે. આચાર્યશ્રીએ
 કરી એક વખત આચાર્યશ્રી પણ ધર્મપાલના ઈન્કાર પર જામજરી આંખે
 બોલ્યા " ધર્મપાલ જુદું ખરાબ સ દેશ લાવ્યો છું બઈ કાંઈ જ તમારો
 પુત્ર આચાર્યશ્રી અવસાન પામ્યો છે આ જુઓ એની રાખ લઈને હું
 તમને આ સમાચાર પહોંચાડ્યા આજો છું

આચાર્યશ્રીને ખાતરી હતી કે પુત્રના અવસાનના સમાચારથી ધર્મપાલનું
 મુખ પડી પડી અને આંખોમાંથી આંસુમાં ઘળી પાસે. પરંતુ એમની
 આસાથી વિપરીત પ્રસન્ન મુખે ધર્મપાલ બોલ્યો. ભગવન, કૃપા કરો,

આપ સમા આચાર્યશ્રીના મુખેથી આટલું મોટું અસત્ય શોભા દેતું નથી મારો આત્મા મને કહે છે માગે પુત્ર હાલ મૃત્યુ પામી શકતો જ નથી.”

આચાર્યશ્રીએ પૂછ્યું “તમાગે આ વિશ્વાસ શેના આધારે છે ?”

ધર્મપાલે કહ્યું

धर्मं चरामो न मुसं वयामो ।

पापानि कम्मानि विवज्जयामो ॥

अनारियं च परिवज्जियामो ।

तस्माद् वयं असमय न मरामो ॥

અમારા જીવનમા ધર્મનો આત્મા બોલે છે અમે મૃપાવાદ (જૂઠું) બોલતા નથી આયુના તાતાને તોડનાર દુષ્કર્મોથી અમારો સમગ્ર પરિવાર બચે છે, માટે જ અમેને શ્રદ્ધા છે કે મારા કુળનું એક પણ બાળક અસમયે મૃત્યુ પામી શકે નહીં ”

અત્યાર સુધી હું ધર્મ ઉપર બોલ્યો; ધણુ લાણુ બોલી ગયો હવે મારે જરા યુવકવર્ગને સબોધીને વાત કરવી છે ધર્મતત્ત્વ જીવનનો પ્રકાશ-સ્તંભ છે ધર્મ આત્માનો પોતાનું સ્વરૂપ છે ભારતના બધા જ સતોએ, ઋષિ અને મહર્ષિઓએ ધર્મ ઉપર ભાર મૂક્યો છે તો પછી એ જ માટી-માથી જન્મેલા ભારતીય યુવકો ધર્મ-ભાવનાથી શા માટે દૂર નાસી રહ્યા છે ? આજે ઉપાશ્રયોમા કે મદિરોમા પ્રૌઢો અને વૃદ્ધો જ વધારે જોવામા આવે છે, પરંતુ કાળા વાળવાળા બહુ ઓછા-જૂનજૂન-જ દેખા દે છે બાપ આવીને કહે છે ‘મહારાજ, છોકરાને કહીએ છીએ કે, જા ઉપાશ્રયે, મહારાજશ્રીના દર્શન કરી આવ, માગલિક સાલણી આવ, બને તો સામાયિક કરી આવ, પણ એ તો કેરમ રમવા બેસી જશે ઉપાશ્રયે નહીં આવે ” આમ કેમ બને છે એ વસ્તુ પર જ આપણે જરા ઊંડાણથી વિચાર કરવાનો રહે છે અધ્યયનમા, સીનેમામા, ફિલ્મી સિતારોને જોવામા કે ફિલ્મ શુટીંગ જોવામા, પિક્નિક-પાર્ટીઓમા, હોટલો અને કલબોમા યુવકો હમેશા આગળ પડતા રહેતા હોય છે, તો ધર્મક્ષેત્રે પાછળ શા માટે ? શું એના આ પછાત-પણામા આપ લોકો (પ્રૌઢ વર્ગ)ની તો કચાય ભૂલ છુપાયેલી તો નથી ને ? જરા એક મિનિટ પોતા લાશી પણ નજર નાખી જુઓ યુવકવર્ગને સુધારતા પહેલા તમારે સુધરવું પડશે ઝારણુ કે બાળકોમા માતા-પિતાના જ સંસ્કારોનું સિચન થાય છે કેટલીક વાર માતાઓ જ બાળકોમા એવા

સરકાર ના મતી દોળ છે કે જેથી ભવિષ્યમાં એ (બાળક) સતેષ કે ચત્ર સ કૃતિ સમીપે જાય જ નહીં

મારો પોતાનો અનુભવ છે એક વખત ગોચરી (આદાર) માટે કુ થોડાં ગયો બાળક રમી રહ્યો હતો. માની પુચકારીઓ અને રમકડાં વ' એવું મન હતવાની પેરની નિહાળ જતી હતી અને આવતો જોઈ એ બોલી

બાબા રહીય નહીં નવેતર જોઆ મનરાજ સાહેબ આવ્યા છે ને, એ તને પકડીને સઈ જશે. તો શુ અમે બાળક પકડનાર છીએ ? (સભામાં હસાહસ) એક બાજુ તો માતાઓ નિકપુષ્પોના પાદથી વસ્તુ કરે છે તો બીજી બાજુએ બાળકના કામળ હૃદયમાં ઝેરી સ કારો રેડતી હોય જ ન્યારે એ મોઢો થાય છે ત્યારે આવ્યા સરકારો પણ વિશ્વાસ પાતે છે બાળક વિચારતો થાય છે કે આ કોઈ પક નારા છે એટલે એમની પાસે જવું ન જોઈ એ પકડી માતા હશે કે ના બાળ્યાન સાક્ષી આવ પશુ એ એને રચતે હેરમ રમચ એમે તો એમાં નવાઈ શી ? માતાઓ પાસે હતિાહ લાવે પશુ માતાઓ આ સરકારો તો તમે જ રેડો છો.

યુવકવર્ગમાં આ > પણ ધમના શુદ્ધ રૂપ ઉપર વિશ્વાસ છે અદિસા દયા કામને કોઈ સ્વુ યુવક અચળ નહીં હશેવે. હા રહિત કિલકાડે પર, અમુક પ્રધાન વિશેષ રીતિ-રસમે ઉપર એના મનમાં એ છી મક્કા છે એની પાછળ પશુ એક કારણ છે આજનો આપણો વગીસવર્ગ ઉપાધ્યક્ષમાં ધર્મની કીચીકીચી વાતો કરે છે મદારાજ સસાર અસાર છે સ્વ મિથ્યા શ્રમ છે પાઈ પશુ સ જે નહીં આવે. ધમની આવાં કીચી ઉડુંબો કરે છે અને જાણે એમ લાગે છે કે આજના યુગના જ છુકુમાર સાધિક્ષ તો આ સોમે જ છે પરંતુ ડુકાને પહોંચ્યા ચાદીની ખજુખજાટ થય લાગી કે બધા જ દેરાઓ રમ કોણ નહે ક્યાં અદસ્ત જઈ જાય છે ! પુરુષોને મિથ્યા મનાવનાર એક નવો પેસો પણ હોવાના તૈયાર નહીં થાય. (સભામાં હસાહસ) એનો અર્થ એ થયો કે ધર્મ હતા ઉપાધ્યક્ષમાં છે મનરાજી એને કવા કાતર્તા / એ છુમતર જઈ નય છે આજનો છુદિવાદી યુવક આ બધુ પોતાની ન નરે નિહાળે છે અને જાણે છે કે ઉપાધ્યક્ષમાં રમ એક છે ન્યારે મ નરમા કઈ બીજો જ તમારા જીવનનું આ મકુરપીપશુ યુવકના મનમાં ધમ ઉપર કેમ કરી વિશ્વાસ જામવા દે ?

બીજી બાજુ એક જલા માતા સામાયિક કરે છે પશુ આજ નીસ મિનિટની સમજાવનાની સાધનામાં એવું મન એમા (સાધનામાં) એટલું

નથી એની આખો ફરતી ફરે છે વહુ શુ કરી રહી છે, છોકરો શુ કરી રહ્યો છે? સામાયિક પૂરી થતા જ એનો પ્રથમ ધા વહુ ઉપર થતો હોય છે. આમ કેમ ક્યુ, તેમ કેમ ક્યુ' પાસે બિભેલો યુવક આ જુએ છે, માણજે એક કલાક ધર્મસાધના કરી કે કરિયાદોની હારમાળા બિભી કરી?

આ જ કારણે છે કે આજનો યુવક ૩૬ ધાર્મિક ક્રિયાઓથી પીછેઠઠ કરી રહ્યો છે

ખીજી બાજુ આજની કેળવણીમા પણ ફેટલાક એવા તત્ત્વો છે જે યુવકોને ધર્મ-વૃત્તિથી પાછળ ધકેલે છે આજની કેળવણીમા ભારતીય સંસ્કૃતિની છાયા નથી તે યુરોપથી આવી છે એમા પાશ્ચાત્ય સભ્યતાની બોલ-ભાષા છે ભારતીય સંસ્કૃતિમા કેળવણીનો પ્રારંભ ત્રણ વાક્યોથી થાય છે - "માતૃ દેવો ભવ, પિતૃ દેવો ભવ અને ગાચાર્ય દેવો ભવ" આચાર્ય શિષ્યના માનસમા સરકારોના ખી રોપતો તારી માતા તારા માટે દેવ સ્વરૂપ છે, તારા પિતા તારા માટે દેવ સ્વરૂપ છે, તેમ જ તારા આચાર્ય પણ તારા માટે દેવ સ્વરૂપ છે આ ખીજ-અકુરો એવા છે જે પક્ષવિત થતાની સાથે માતા, પિતા અને આચાર્ય પ્રત્યે બાળકના મનમા શ્રદ્ધા અને મિનચ પેદા કરે છે, પરંતુ પાશ્ચાત્ય કેળવણીનો પ્રારંભ થાય છે Dog ડોગ અને Cat કેટથી કૂતરા-બિલાડાઓ પ્રારંભ થતી કેળવણીમા વડીલો પ્રત્યે સન્માન, ગુરુજનોનો આદર અને ધર્મ પ્રત્યે શ્રદ્ધાનો અભાવ હશે જ! (હસાહસ)

ખીજી તરફ આ કેળવણી આદમીને ફક્ત પેટપૂર્તિ સુધી જ સીમિત બનાવી દે છે વધુમા વધુ પૈસા એકઠા કરવા અને પોતાના વૈભવવિલાસમા વૃદ્ધિ કરવી એ જ એક માત્ર જીવનનો ઉદ્દેશ્ય બની ગયો છે કેળવણીનો ધ્યેય પણ આજ બની ગયો છે વિદ્યાર્થી વિચારે છે કે તે જ કેળવણી ઉત્તમ છે જે સારામા સારો નોકરી અપાવે પૈસાનુ આકર્ષણ જ્ઞાનમા બિડા બિતરવાને શકે છે એટલે જ આજનો કેળવાયેલો વર્ગ થોડા પૈસા ભડે નેહી લે, પરંતુ જ્ઞાનનો પ્રકાશ એની પામે નહીં હોય

વિદ્યાર્થીના મગજમા પૈસા પ્રત્યે આટલું આકર્ષણ પેદા કરનાર પણ તમે જ બધા છો અજે સમાજમા સપત્તિશાળીનું માન છે પૈસા માનવનું ઉપજીવન છે પણ એ જીવન બની શકે નહીં એ સાધન ભડે હોય પણ એ સાધ્ય બની શકે નહીં પૈસા હાથમા ગ્રહે છે ત્યાં સુધી એ પાપ નહીં બને પરંતુ જ્યારે એ હૃદયમા પેને છે ત્યારે એ પાપ બની જાય છે હાથમા

રહેલો પૈસો સમાજ અને રાષ્ટ્રના વિકાસમાં ઉપયોગી થયું જતી રહે છે પરંતુ હલ્લમાં પેટેલો પૈસો શૂન્યથી વ્યાક્રમ માટે થયું કામમાં જાવી શકતો નથી. પરંતુ જ્યારે તમે પૈસાવાળાઓને નેટલો બાદર આપો એ તેટલો એક ત્યાગી, કે તપસ્વી કે વિદ્વાનને આપતા નથી. તે જાણી એ જાણ્ય કેમ રાખી શકાય કે સમાજમાં ત્યાગી અને સેવાશાવી યુવકો પેદા થાય ?

આ માણુ શીમતોનાં દુષ્કૃત્યો પૈસા વડે દાંડી દેવાય છે પૈસાથી પાપ દહાય છે થયું પાપ ધોવાઈ નથી. એક ધનવાનને એક પત્ની હોય જતાં જ બીજા વાર લગ્ન કરે છે એના જીવન ક્રમે જનસમુદાયમાં તિરસ્કાર વણી રહ્યો હોય તે થયું દર્દી સરખાયા ઉદ્ધમાદનમાં હસ દબરની ચેલી ભેટ કરે કે એ સમારોહનો પ્રયુજ્ય જતી જાય છે અને એ જ સમારોહમાં શેઠ સાહેબને સમાજના પ્રાણ જતાવી એમની સ્તુતિ પાછળ કથાકથ વિતાવી દેતા હોય છે દૈનિક ખર્ચોમાં એમનાં ફોટાઓ સાથે મોટા ટાઈપોમાં એમનો પરિચય હપ્તય છે એ સમાજનો મોહકિય જતી જાય છે થયું પૈસી પ્રથમ પત્ની ને એક ખૂલે બેસી સિસકારા મારી રહી છે એનાં જાંતુ કંચુ લૂંટી ?

પરંતુ આ પૈસાની કદાણી યુરો કોપર જસુ માડી જસર નાખે છે એમનો જીવનધ્યેય એક માત્ર પૈસો જ જતી જાય છે તે જાણી ધર્મનો પત્ર પૈસાથી ત્યાગી ઉપડી નય તે તેમાં નવાઈ થયું શી ?

હા તે યુવક-વર્જનને બે ધમ લણી બાકરિત કરવો હોય તે પોતાના ધાર્મિક જીવનના બહુશીખવાને દૂર કરે. કેળવણીમાં આમુક્ષ પરિવર્તન બાલો અને પૈસાના પ્રયુત્વને જોણુ કરે ત્યારે જ આપ બેઈ સરોઈ કે ધાર્મિક કાર્યક્ષેત્રે યુવકવર્જ વગારા કરતાં મોખરે રહો.

કિર્તીક

૬ જુલાઈ ૧૯૫૮

નેન ઉપાધ્યક્ષ

કોલ યુનિવર્સિટી

સત્યશ્રવણ એ વિકાસની પહેલી સીડી છે નદીના કિનારા ઉપરનાં વૃક્ષો લીલાછમ રહે છે, કારણ કે તેમને નદીના પાણીમાથી તાજગી મળે છે. તે આપણા જ્ઞાનને પુષ્ટ બનાવે છે હજાર વાતો જ્યાં કાન ઉપર પડે છે, ત્યારે સો વાતો યાદ રહે છે, અને મોમાથી દસ પણ જો આચરણના ક્ષેત્રમાં પહોંચી તો જીવનમાં નવી ચમક આવે છે

એટલા માટે પ્રાચીન ઋષિઓ પોતાના શિષ્યોને કહ્યા કરતા કે પહેલાં જ્ઞાનને ભોજન આપો, પછી જીવનને જ્ઞાનને ભોજન આપવાનો અર્થ એ નથી કે જમણનો કાળીયો મોને બદલે જ્ઞાનમાં નાખવો જ્ઞાનને ભોજન આપવાની મતલબ કે સત્યનું શ્રવણ કરવું

ભારતીય સંસ્કૃતિમાં એ પરંપરાઓ મહત્વપૂર્ણ રહી છે પહેલી સ્વાધ્યાય અને બીજી શ્રવણ પ્રાચીન ગૃહસ્થો સવારમાં ઊઠીને શાસ્ત્ર-સ્વાધ્યાય કરતા અથવા કોઈ ઋષિ કે સત પાસે જઈ તેમના મુખેથી એ શબ્દો સાંભળતા આજે તો યુગ પલટાઈ ગયો છે, સંસ્કૃતિ બદલાઈ ગઈ છે એ પરંપરાઓને બદલે એ નવી પરંપરાઓ દાખલ થઈ ગઈ છે પથારીમાંથી ઉઠતાવેત જ પહેલું કાર્ય સાહેબેવીનું સ્વાગત કરવાનું અને બીજું વર્તમાનપત્ર (News paper) વાંચવાનું

પ્રાચીન યુગની સંસ્કૃતિની છાયા આગમોમાં જોવા મળે છે તે જમાનાના રહન-સહન, આચાર-વ્યવહારના રેખાસૂત્રો વિખરાયેલા મળી આવે છે. કથાનુયોગ જોઈએ તો તેમાં જણાય છે કે ભારતીય સંસ્કૃતિ શ્રવણને કેટલું મહત્વ આપતી હતી જ્યાં ત્યાં વર્ણન આવે છે કે અમુક શહેર કે નગરમાં ભગવાન મહાવીર પધાર્યા કે અન્ય કોઈ સત પધાર્યા, તેમના આગમનની ખબર શહેર કે નગરમાં હવાની માફક ફેલાઈ જતી ચારે તરફ રાજમાર્ગ

અને ઉપમાર્ગ જામી જાણુ એક પ્રકારની હલચલ મળી જતી. ધરધરમાં ચર્ચાઓ ચાલતી કે જાણ પ્રજા પધાર્યા છે આથી તેમનાં હૃદયન કરીએ. તેમની જીવનસ્પર્શની વાણીના એ સમયે કાન ઉપર પડે. અને ચારે બાજુ જનપ્રવાહ જિભરાયો. આ તેમની સત્યમતલુની જિભરાતી ભાવનાનો પરિચય કરાવે છે.

જાણે પણ જનપ્રવાહ જિભરાય છે પણ ક્યાં ? સત આવે ત્યારે ! એ તો મુત્ર વીર્યો તેમ તે વાત પણ વીવી ગઈ જાણ તે સહેર કે ગામના મથકવિતરણ (Cinema)માં કાઈ નહીં ચિત્ર (Film) આવે છે ત્યારે, નગરમાં એક જાતની હલચલ મળે છે પણ કાનને આત્મવિકાસની વાતો પ્રિય લાગે છે કે ફિલ્મી લગીત ! જે ફિલ્મી ગીતો પ્રિય લાગે તે વિચારનું પડે કે મનમાં ફેટલી વાસના થરી છે ! અવરની વાસના જ વાસનાભર્યા ગીતો પસંદ કરે છે પણ જો કદાચ મનને જીવનના વિકાસની વાતો પ્રિય લાગતી ન હોય તે સમજાવે કે હલમાં વિકૃતિ આવી ગઈ છે શરીરમાં વિકૃતિ આવી હોય, તાવ આવ્યો. હોય ત્યારે દુધપાક કડવો લાગે છે અને ખણી મીઠુ લાગે છે કાઈને સાપ કડવો હોય ત્યારે તેને લીંબાનાં કળ્યાં પાંદડાં વાટીને પીવડાવવામાં આવે છે તે કળ્યાં પાંદડાં તેને મીઠાં લાગે છે કારણ કે તેના શરીરમાં ઝેર ફેલાયેલું છે એ ઝેરની વિકૃતિને લીધે જ કુટાણાં મિઠાઈનો અનુભવ થાય છે.

તમે કાનને મીઠુ લાગે તેવું નહિ, પણ જે જીવનને મારે મીઠુ હોય તેને સંજોગે. સત્યમતલુથી હલ વિવેકની અંતરને પામે છે.

એ મારે વીતરાગ પરમાત્મા ભગવાન મહાતીર કરાવે છે કે :

સોષ્યા જાણહ કસ્થાણં સોષ્યા જાણહ વાવર્ગં ।

કમય જાણહ સોષ્યા મં સેય સં સમાવરે ॥

દશબોધિક મુત્ર અ. ૮-૧૧

સત્યમતલુથી આત્મા ઝોળખી રહે છે કે કળ્યાણનો માર્ગ કયો છે જાન પાપનો માગ કરો છે અવણથી વિકાસનો રાહ અને વિનાશનો માગ ત્યાં તકાવ જી અવણનું કામ માગ જતાવવાનું છે કળ્યા રસ્તે ચાલવું તની નમની તો તમારે કરવાની છે એ તો માત્ર દષ્ટિ આપે છે માલવાનું કામ ત્ર પતન છે પણ એક વાત છે કે અવણ, માંડ પડી મથેની મુંચને પણ ૧ પૂર્ણપૂર્વક ઝીલી આપે છે જ્યાં મોટા મોટા રાજનીવિદોની મતિ

પણ મુઝાઈ જાય છે ત્યાં એક સામાન્ય માનવીની સાધારણ વાત પણ તેની શુચિ ઉકેલવામા સહાયભૂત નીવડે છે.

એક વખત સમ્રાટ ચદ્રગુપ્ત મૌર્ય અને ચાણક્ય કરતા હતા મૌર્ય-શુગ એ ભારતનો સુવર્ણયુગ કહેવાય છે. ચાણક્ય તો ભારતના ઇતિહાસના વહેણને નવો વળાંક આપનાર છે સાથે જ તે ઘણો મોટો કુશળ નીતિ-નિર્માતા પણ હતા.

બંને કોઈ મહત્ત્વભરી યોજના લઈ ચાલી રહ્યા હતા ત્યાં સુધી હજી નદ્યશતી જડ હાલી ન હતી કરતા કરતા એક ગામમા પહોંચ્યા અને એક વૃક્ષના ધર પર આવ્યા.

આમ્યજીવનમા પૈસાનો અભાવ હોય છે પણ તેની પાસે હૃદયની સપત્તિ વિશાળ હોય છે એટલા માટે તે અપરિચિત અતિથિનું પણ પ્રેમપૂર્વક સ્વાગત કરે છે આ વાત તો તમે અમને પૂછો કે આમ્યજીવન કેટલું સરળ હોય છે! કેટલીક વખત એની લાવુક વ્યક્તિઓ મળી આવે છે કે માત્ર એ જ મિનિટના પરિચયમા તે આપણું મન હરી લે છે તેની પાસે જે કાંઈ લુપ્તીસુકી રોટલી હોય છે તે ખૂબ પ્રેમથી આપે છે પણ તેની લુપ્તીસુકી રોટલી પર મેહની સ્નિગ્ધતા એટલી બધી હોય છે કે શુદ્ધ ઘીની ચિકાશ પણ તેની સામે કાંઈ વિસાતમા નથી.

આ વૃદ્ધ માતાનું મકાન તો નાનું સરખું હતું, પણ તેનું હૃદય ઘણું વિશાળ હતું એટલા માટે તેણે પ્રેમપૂર્વક એ બંને જણાને પોતાના ઘરમા રહેવા દીધા તેને એ ખબર પણ ન હતી કે આ બંને ભારતના ભવિષ્યના ભાગ્યનિર્માતા છે તેણે તો માત્ર તેમને અતિથિરૂપે જોયા અને અતિથિસત્કારની ભાવનાથી જ તેમનો સત્કાર કર્યો સાંજના સમયે તે વૃદ્ધનો છોકરો ખેતરમા મહેનત મજૂરી કરી આવ્યો દિનભરના પરિશ્રમથી તેના પગ થાકેલા હતા.

આવતાની સાથે જ તેણે માને કહ્યું કે-ખૂબ ભૂખ લાગી છે ખાવાનું થવાની કેટલી વાર છે ? ભૂખની સૌથી સારી દવા શ્રમ છે શહેરોમા શારીરિક શ્રમનો અભાવ છે એટલે ભૂખ લાગવા માટે ચૂર્ણો અને દવાઓ લેવા પડે છે છતાં પણ કહે છે કે ભૂખ લાગતી નથી.

વૃદ્ધ માતાએ વાત્સલ્યથી કહ્યું-બેટા ! કંઈ વાર નથી ખીચડી તૈયાર છે તું બેસી જા, હું પીરસી દઉં તે બેસી ગયો અને માતાએ તેના ભાણામા ખીચડી પીરસી.

હૃદયથી આકુલ પુત્રે જલ્દીથી ખીચડી વચમાથી લઈ ખાવા માટે તેમા

હાથ નાખ્યો. જીભ ન ફણે તે એકમ ચીસ પાડી છીડ્યો. કારણ કે તેને હાથ જ ન ખીચીને જ તો છાત્રી ગયો માએ કહ્યું કે તું પણ પેલા ચાણક્ય અને ચક્રવર્તી જેવો મૂર્ખ છે

ચાણક્યના કાને જા રો પડતાં તે ચમકી છીડ્યો. આશ્ચર્ય અને ઉત્સુકતાભરી આંખે તેણે ચક્રવર્તી તરફ ફેરવી. ભારત નીતિનિર્માતાએ એક પ્રામ્તરદા મૂખ ડરાવી રહી હતી. જાનુ કારણ શું છે તે જાણવા માટે જ ને જણાવદ માતાની પાસે ગયા અને પૂછ્યું—માતાજી ! હમણાં તમે તમારા પુત્ર પાસે ચાણક્ય અને ચક્રવર્તીને મૂર્ખા ડરાવી રહ્યાં હતાં તો એ બે જણે શી મૂર્ખાઈ કરી ? જ્યાં તો જન્મે જણાવણા છુદ્ધિમાન ગણાય છે

જદાએ કહ્યું—બેટા ! ફરક વસ્તુને પ્રદણ કરવાની રીત હોય છે તેને તેની રીતે પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ ચાણક્ય અને ચક્રવર્તી, નહિ સમાજના કમળે કરવા માત્રે છે પણ તેમણે મોટી જૂન કરી છે વાસપાસની સીમા એને કમળે ક્યાં વિના તેમના સૈન્યને વચ્ચે છિનાયું અને ખુદીપુત્ર ઉપર આક્રમણ ક્યું પરિણામ એ આવ્યું કે આરે જાનુથી ઘેરઈ ગયા જાવી જ મૂખતા મારો દીકરો કરી રહ્યો હતો. આજુબાજુથી ખીચી લઈને તેણે ખાધી હોત તો હાથ ફાડત નહિ ત્યુ તેણે તો એકદમ વચમાં જ હાથ નાખ્યો એટલે હાથે છાત્રી ગયો.

ચાણક્ય અને ચક્રવર્તી એકબી નની છામે જોયુ એક ધરડી ગામડીયું તેમને વિજ્યુ સ્વસ્થ સમજાવી દીધું હતું ।

હા તે તમે સાંભળે સાંભળવામાંથી જ તમને ખાતરી વાતો મળશે જે તમારી મુશ્વર્ષ ગયેલી સમસ્યાએને એક મિનિટમાં હોસી આપશે. મનુષ્યત્વના વિહારમાં અવલુનુ જોટણ મહત્ત્વ છે તેટલું જ આખ્યાતિક જીવનમાં પણ છે .ી વાગવતી સૂતમાં ભગવાન મહાતીર કહે છે કે —

‘ સવજે વ્યાજે યા વિજ્ઞાજે યજ્ઞજ્ઞાજે ય સંજમે ’

અર્થજ્ઞવ તથો જોવ જોવાને અકિરિયા સિદ્ધિ ॥

ભગવતી સૂત ચ. ૨-૭-૫

જ્ઞાન અને વિજ્ઞાનની પહેલી જૂગિઝા અવલુ છે સ્વભાગવા પછી જ આત્મા જ્ઞાનના જોગમાં આગળ વધે છે જ્ઞાનથી વિજ્ઞાનને માર્ગ વધે છે વિજ્ઞાન એટલે આપ સાયન્સ (Science) ન સમજણો. વિનિમિતાત્મક જ્ઞાન

એ વિજ્ઞાન છે અથવા જે જ્ઞાન, તત્ત્વવિનિશ્ચયનો હેતુ હોય, તે વિજ્ઞાન છે. તત્ત્વનિશ્ચય પછી જ આત્મા ત્યાગાભિમુખ થાય છે કારણ કે જડ અને ચેતન એ બેના ભેદનું વિજ્ઞાન થયા પછી, જડ પ્રત્યે અનાસક્તદશા પ્રાપ્ત થવી અનિવાર્ય છે પ્રત્યાખ્યાન છે ત્યા સયમ છે સયમ અને તપ નિર્વાણનો હેતુ છે આ પ્રમાણે સાધનાની ભૂમિકામાં ભગવાન મહાવીરે શ્રવણને મહત્ત્વ આપ્યું છે

શ્રવણની સાથે મનન પણ ચાલવું જોઈએ તે વિના શ્રવણનો રસ નહિ અને સાભળવા છતાં પણ જો સમ્યગ્જ્ઞાન ન આવ્યું તો વિચાર કરવો પડશે રોટલા ખાધા અને પેટ જો ન ભરાયું તો ખીજા પૂછશે કે તમે તે રોટલા ખાધા કે ખીજા કાઈ ખાધું ? રોટલા ખાઈએ તો પેટ ભરાયું જ જોઈએ તેમ, શ્રવણની સાથે જ્ઞાન પણ મળવું જ જોઈએ

રોટલી ખાવા માત્રથી કામ ચાલતું નથી તેનું એકરસ થઈ શરીરમાં પાચન થવું પણ જરૂરી છે તેનો રસ અને અને શરીરના એકે એક અણુએ અણુ સુધી પહોંચે ત્યારે જ તે ઉપયોગી થાય છે એ જ રીતે શ્રવણની સાથે મનન કરો, ચિંતન કરો અને આચરણ કરો, ત્યારે જ તેનો રસ બની જીવનના અણુએ અણુમાં પહોંચશે અને ત્યારે જ તે શક્તિ આપશે

ધરમાથી બકાર નીકળના પહેલાં તમે વાળ ઓળીને દર્પણમાં જુઓ છો કે કોઈ ડાઘ તો નથી રહી ગયો તેની રીતે, સત્યશ્રવણ એ જીવનનું દર્પણ છે તેમાં તમારા આત્માનું પ્રતિબિંબ પડે છે તેમાં તમે જુઓ કે ખરાબી ક્યા છે ? જીવનમાં કોઈ કાળો ડાઘ તો નથી ? દર્પણનું કાર્ય તો માત્ર ડાઘ બતાવવાનું છે સફાઈ તો તમારે જાતે જ કરવાની છે દર્પણ કાઈ સફાઈ કરવા આવવાનું નથી જો દર્પણે તમને ડાઘ બતાવ્યો અને છતાં તમે તેને સાફ ન કર્યો, તો તેમાં દર્પણનું કાઈ બગડવાનું નથી પરંતુ દર્પણમાં જોવાનો કોઈ અર્થ સરશે નહિ આ જ વાત સત્ય શ્રવણની છે. સાભળ્યું છતાં જીવનમાં પરિવર્તન ન આવ્યું, અસલમાંથી સલ તરફ ન આવ્યા, સ્વર્થ અને દ્વેષના કાળા ડાઘ જો સાફ ન કર્યો, તો શ્રવણ નિષ્ફળ જશે

સતોનું જીવન અરિસા જેવું છે તેમાં સમાજનું પ્રતિબિંબ પડે છે. પણ સતો જડ આયના જેવા નથી તેમાં ચૈતન્યની જ્યોતિ હોય છે એટલે જો તેમને ખરાબી નજરે ચડે છે, તો તેને દૂર કરવાના પ્રયત્નો પણ તે કરે છે પોતાની વાણીના જળથી સમાજમાં ધુમેડી વિકૃતિઓને સાફ કરવા

તેઓ પ્રમત્તો કરે છે વર્ગવિશેષમાં સ્વાર્થ જીતિનાં છેક છેડે સુધી જડ પાત્રી બેઠેલાં પ્રાણીમાનો નાશ કરવાનું મોટું કામ સત્તા કરે છે સમાજમાંની સંપત્તિની ઉપાસનાની જીતિને દૂર કરી સફરતિ અને સફરતિની ઉપાસનાને પ્રેરણાબદ્ધ આપવાનું કામ પણ તેમનું છે પણ જ્યારે સમાજના વિકારો પ્રત્યે સત્તા અગ્રાધીનિર્દેશ કરે છે ત્યારે સમાજનો એક ભાગ અજાણી જોડે છે કેમકે તેમને તેમના સ્વાધની જામેલી જડ હાથતી જણાય છે સમાજની વિકૃતિઓ જતાવનાર સાધુ તેમને પ્રિય પણ હાનતી નથી.

ત્યારે ખાદી અને ખાદીની હાથઈ ચાલતી હતી મહામા ચાંપી ધરધરમાં ખાદીની પ્રતિષ્ઠા કરવા ઈચ્છતા હતા ત્યારે એક જણે કહ્યું— બાપુ ! સૌ ખાદી કરતાં કાળી ખાદી સારી હોય છે ત્યારે તેમણે હસ્તાં હસ્તાં કહ્યું—કેમ ? સૌંદ ખાદીમાં એવો કંપો જવગુણ છે ?

ત્યારે પેલા ભાઈએ જવાબ આપ્યો કે તેને મેલ જસદી થતો નથી અને સૌંદ ખાદી જસદી મેલી થઈ જાય છે ત્યારે ચાંપીએ કહ્યું—ત્યારે કાળી ખાદીમાં કાંઈક ચમકાર છે ? ખરી વાત તો એ છે કે ખાદી કાળી હોય કે સૌંદ મેલ જાનેને હાથે છે પણ વાત એ છે કે કાળી ખાદી મેલને છુપાવે છે કેમકે તે જાતે જ કાળી છે જ્યારે સૌંદ ખાદી મેલ જતાવે છે આ જ વાત સતજીવનની છે તેમનું જીવન સૌંદ ખાદીનું જીવન છે સત્તા અને સંપત્તિની કાલિમા તેમની પાસે નથી એટલે ખરાબીને મેલ તે જસદી જતાવે છે.

સત્યમવશુ પણ એક શ્વેત વસ્ત્રધારી સત છે જે જીવનની ખરાબીઓને જલ્દી જસદી કરાવે છે પણ તેમનું કામ માત્ર જતાવવાનું છે તેને દૂર કરવાનું કામ તમારું પોતાનું છે પરંતુ આજના જમાના મોતાઓ માત્ર મોતાઓ છે ગાદક નથી. તમે જાહી સાંભળવા જ આવો છો કે કાંઈક લેવા પણ ?

મને તો હાથે છે કે તમે આવક છો અને આવક સંબંધે ચરિતાર્થ કરી રહ્યા છો. પણ આવકનો અર્થ છે અવશ્ય કરીને કરનાર.” માત્ર સાક્ષાત્તા રહે અને કાંઈ તે અનુસાર વતન ન કરે, તો કહેવાય છે કે આ તો કાંઈ સાક્ષાત્તા જ નથી આપ કહેતો રહે અને ઘીકરો કામ ન કરે તે આપ કહેશે કે હું કહું છું તે સાંભળે છે કે નહિ ? માને તે માનવ.” આપ સત્તી કેટલી વાતો માનો છો ? તમે તો માત્ર સાંભળવા આવો છો, અને ત પણ ગાદી ગાદી વાતો કે જે કાનને પ્રિય હાથે. જીવનમાં જન્મતિ

લાવે અને હૃદયના વિકારોને દૂર કરે એવી વાતો આપને પસંદ નથી. પણ યાદ રાખો એકદમ મીઠી અને ગળી દેખાતી વસ્તુઓ પરિણામે ઝેર જેવી હોય છે. તે શરીરના બગાડને દૂર નથી કરી શકતી તેમા વૃદ્ધિ લાગે કરી શકે. પરંતુ, વિકારને દૂર કરવાની શક્તિ તો કડવી ચીજોમા હોય છે એટલા માટે તો જ્યારે તાવ ૧૦૫ અંશ (Degree) જેટલો ચઢ્યો હોય છે, ત્યારે તમે દૂધપાકને યાદ નથી કરતા કદાચ માતા પ્રેમની ઘેલછામાં દૂધ-પાકનો વાટકો લઈને આવે તો પણ પુત્ર કહેશે કે મારી નજર સામેથી દૂર હટાવો તેના તરફ જોવાથી પણ મને ઊલટી થવા જેવું થાય છે. પણ તે સમયે તમે કડવું કરિયાતું કે ક્વીનાઈન (Quinine) ની ગોળીઓ સહેલાઈથી કંઠે ઉતારી જાઓ છો.

જીલને માત્ર ગળી અને ગળપણવાળી ચીજો આપવી તે નુકસાનકારક છે તેવી રીતે કાનને પણ માત્ર કર્ણપ્રિય મીઠી ચીજો આપવી તે પણ હાનિકર્તા છે.

આમ તો હું તમારી શ્રવણ કરવાની જીજ્ઞાસાનું સ્વાગત કરું છું. અને આપણો સમાજ સાલગવાનો શોખીન પણ છે આ સાલગવાનો શોખ પણ એટલી હદે પહોંચ્યો છે કે ગામમા સત આવે તો વ્યાખ્યાન જરૂર જવું જ જોઈએ જમ્યા પછી મો ઘોવું જરૂરી છે તેમ ગામમા સાધુ આવે ત્યારે વ્યાખ્યાન થવું પણ જરૂરનું છે ફેટલીક વખત તો આ શ્રવણની પિપાસા કમાલ કરે છે.

એક વખત લગભગ નવ માઈલ જેટલું ચાલીને અમે એક ગામમાં પહોંચ્યા ગરમીના દિવસો હતા, શરીર પરસેવાથી તરબોળ થઈ ગયું હતું. ધડિયાળમા સાડાનવ વાગ્યા હતા અમે ખમેથી સામાન નીચે મૂક્યો ત્યાં એક જિજ્ઞાસુ શ્રાવક આવ્યો અને બોલ્યો—આપ વ્યાખ્યાન ફરમાવશો ? હજી વખત છે કહો તો લોકોને બોલાવી લાવું.

ગજબની શ્રવણ-પિપાસા છે ! મને લાગે છે કે કોઈ સાધુનો અતકાળ નજીકમા હોય તો પણ ભક્તો કહેશે કે—જીઓ મહારાજ ! વ્યાખ્યાન આપીને પછી જાઓ (હસાહસ)

આ શ્રુતિપિપાસાને માટે તો ધન્યવાદ ધટે છે પણ તેની સાથે આશ્રયણની પિપાસા પણ રાખતા રહો સાલગવાની સાથે બદલાવાનું પણ શીખો એક મ કાંડો હોય અને તે પથારી તરફ આવતો હોય, ત્યારે જરાક

દાષ કપાસો કે તેના કાગળ સાથે તે પોતાનો રસ્તો બદલે છે પણ મનુષ્ય ! જરાકી જૂથો પાડીને કહેવા છતાં પણ રહેતો બદલવા તૈયાર થતો નથી. એ કહે પ્રયત્નનો સાંભળ્યાં, માથાના વાળ બદલાઈ ગયા તે તો કાળામાંથી ધોળા થયા. પણ આપણે તો એ જોવું છે કે હૃદય કેટલું ઉજ્જવળ બન્યું ! આજે વાત એવી થઈ છે કે ધર્મોત્થાઓના પગથી ઉપજાવતાં પગથિયાં ધસાઈ ગયાં પણ કપાસની વૃત્તિઓ ન ધસાઈ

એ મિત્રો સાચકદષ ઉપર જઈ રહ્યા હતા. સાચકદષને જરા કંઈ ધક્કો લાગ્યો ત્યારે ખજાનની જગ્યા (Carrier) પર બેઠેલા મિત્રે પૂછ્યું—પ્રાપ્ત કેમ ઉઘડી પડી ? ત્યારે આજળ બેઠેલાએ જવાબ આપ્યો કે ખાલે હતો. ત્યારે ખજાન બેઠેલાએ ક્યું કે પટ્ટી કેમ ન જમાડી ?

એ સૈન્યવાદો માનવી હોત તો પડીને અવાજ સાંભળી દૂર ખસી જાત. સાંભળવા છતાં પણ જીવનનો માર્ગ બદલાવ નહિ એક ઉચ્ચ પણ એકથી બીજી જાણુ ખસાય નહિ, તો પછી શું સમજવું ? હું એમ નથી કહેતો કે તમારામાં ચેતન નથી. તમે બધા સૈન્યની ભવિષ્ય મૂર્તિઓ છો. પણ એમું જરૂર છે કે જ ના વધુ પાતા સંવાસથી કંઈક જગના આવી થઈ છે આટલાં પ્રયત્નો સાંભળ્યા પછી પણ જીવનમાંથી જગના કેમ ખસતી નથી એ જોવું પડે અને તેનું કારણ જોણવું પડે. જૂઠાં ક્યાં છે એ શોધી કાઢવું પડે. એક મુશ્કેલી કવિએ ક્યું છે

જુનો ધમ ક્યો જાણી મારા સંતો

જુનો ધમ ક્યો જાણી રે

નદી કિનારે કોઈ નર બેઠો તરખા નહિ સમાજી રે

હાં તો અજ ન જાણ્યું એનું

હાં તો સરિતા મુકાળી રે

કાપતો તો કોઈ નર બેઠો કુધ્ય ખૂન પીધાળી રે

નહિ કાપતો એ જાણીયો, કે જાણેઆ જૂસાળી રે

નદીના તીરે કોઈ જાનિ બેઠો છે તૃપ્તિ તેના દેહ મુકાઈ રવ્ય છે તેનાં ને કાગળો દેઈ ગયે હાં તો તે જાનિ એવી જાણ્યું દેશ કે નદીમાં ત્યાં જઈને ને પટ્ટા પીધાની મદદ ન કરતી દેશ અથવા બીજું કારણ

એ પણ હોઈ શકે કે નદીમા પાણી સુકાઈ ગયું હોય ! કદપવૃક્ષની નીચે બેમીને કાઈ ભૂખ્યો રહે તો સમજવું કે કા તો તે કદપવૃક્ષની નીચે નહિ પણ ખાવળીયા નીચે બેઠો છે, અને ભૂલથી તેને કદપવૃક્ષ માની બેઠો છે. અથવા ખીજુ કારણ એ પણ હોય કે તેની ભાગ્યરેખાઓ જ આવળી હોય.

આટલા પ્રવચનો પછી પણ જો સમાજ એક તસુ પણ આધોપાછો થવા તૈયાર ન બને, તો અમારે વિચાર કરવો પડશે કે ક્યા કઈ વિકૃતિ આવી છે કા તો સતના જીવનની સયમસરિતા સુકાઈ ગઈ છે અને માત્ર શુષ્ક વિધિવિધાન અને ઢિયાકાડની રેતી જ રહી ગઈ છે, જે રેતીના સુકા કણો નથી તો નદીમા પાણી લાવી શકતા કે ન તે તેને તીરે આવનારની તૃષ્ણા શાત કરી શકતા

ખીજો વિકલ્પ છે ગૃહસ્થજીવનનો પ્રમાદ અને રાગપ્રત્યેની આસક્તિ. આજનો યુગ ત્યાગનો યુગ નથી, ગગનો યુગ છે એથી તો તમને લોકાને રાગદ્વેષની વાતો યાદ રહે છે એ વરસ પહેલા કાઢતે ત્યા જન્મવા માટે ગયા હો અને આવગતમા દૂધપાક-પુરી થાળીમા આવ્યા હોય તો તેને તમારી યાદ-દાન્ત ભૂલશે નહિ કદાચ ભજિયામા મીઠું ઓછું હોય તો તે પણ તમે નહિ ભૂલો એ વરસ પછી પણ ભજિયાનો આવદ તમને યાદ રહેશે

અરે ! આ માતાઓની પણ અમણશક્તિ કાઈ કમજોર નથી કાઈ ખડોસણ એક વાટકી ચણાનો લોટ બાંધીને લઈ ગઈ અને એક મહિના સુધી પાછો ન આપી ગઈ તો તે પણ ભૂલશે નહિ (હસાહસ) એક વાટકી લોટ છ મહિના સુધી ભૂલી શકાતો નથી લગ્ન જેવા પ્રસંગે કાઈ સગાં કે સબધી ન આવ્યા હોય તો ચાર વરસ પછી, તેમને ત્યા પ્રસંગ આવશે ત્યારે કહેશે કે અમારે ત્યા ન આવ્યા તો અમે તેમના ઘેર શેના જઈએ ? ચાર વરસ થયા પણ વાત ભૂલાઈ નથી ગઈ પણ જો ગઈ કાલના વ્યાખ્યાનની વાત આજે પૂછો તો ભૂલાઈ ગઈ હશે ! સાચી વાત એ છે કે રાગદ્વેષની વાતો યાદ રહે છે પણ વીતરાગત્વની નથી રહેતી વીતરાગત્વની વાતો યાદ રાખવા માટે રાગદ્વેષની વાતો દૂર કરો

એક ખીજુ પણ વાત છે છીપ નદીમા પણ હોય છે અને સમુદ્રમાં પણ હોય છે પરંતુ તમે જાણો છો કે નદીની છીપમા મોતી પાકતા નથી. મોતી તો સમુદ્રમાની છીપમા જ થાય છે આનું કારણ શું ? તમે ખતાવી શકશો ? નદીની છીપને હમેશા મીઠું પાણી મળે છે પણ સમુદ્રમા રહેતી

હાથ હપકારો કે તેના ધગાહા સાથે તે પોતાનો રસ્તો બદલે છે. પણ મનુષ્ય ! મરણી જૂએ પછીને કહેવા છતાં પણ રસ્તો બદલવા તેમાર થતો નથી. સે કહે પ્રવચનો સાંભળ્યાં, માથાના ઘાળ બદલાઈ 'અમા', તે તો કળામાંથી ધોળા થયા. પણ આપણે તો એ જોવું છે કે હૃદય કેમ ઊજળવળ મનુ ! આજે વાત એવી થઈ છે કે ધર્મોત્થાઓના પત્ની ઉપાશ્વરનાં પત્નિમાં મસોઈ મળ્યાં પણ કમવની શક્તિઓ ન મસાઈ.

એ મિત્રો સાચકશ ઉપર જઈ રહ્યા હતા સાચકશને જરા કંઈ ધક્કો લાગ્યો ત્યારે પાછળની જગા (Carrier) પર બેઠેલા મિત્રે પૂછ્યું—ગાડી કેમ ઉઘસી પડી ? ત્યારે આગળ બેઠેલાએ જવાબ આપ્યો કે ખાડો હતો ત્યારે પાછળ બેઠેલાએ કહ્યું કે થટી કેમ ન વગાડી ?

જો ચૈતન્યવાળો માનવી હોવ તો થટીનો અવાજ સાંભળી દૂર ખસી જાત. સાંભળવા છતાં પણ જીવનનો માર્ગ બદલાવ નહિ એક ઉંચ પણ એકથી બીજા બાજુ ખસાવ નહિ તો પછી શું સમજવું ? હું એમ નથી કહેતો કે તમારામાં ચેતન નથી. તમે બધા ચૈતન્યની અવશ્યતા મૂકીઓ છો. પણ એટલું જરૂર છે કે જમના વધુ પડતા સફવાસથી કાઈક જમતા આવી ગઈ છે આટલાં પ્રવચનો સાંભળ્યા પછી પણ જીવનમાંથી જમના કેમ ખસતી થી એ જોવું પડશે અને તેનું કારણ જોળવું પડશે. જૂલ ક્યાં છે એ શોધી કાઢવું પડશે. એક ઝુજવાતી કવિએ કહ્યું છે

જુનો ધર્મ ક્યો જાણી મારા સતો

જુનો ધર્મ ક્યો જાણી રે

નદી કિનારે કાઈ નર જીવો તરસ્યા નહિ સમાણી રે

હાં તો અજ જ જાણસુ એહનુ

હાં તો સરિતા સુખણી રે

કપત્તુ તમે કાઈ નર બેઠો કુધા ખૂબ પીગણી રે

નહિ કપત્તુ, એ જાવળીયો, કે બાગરેખા જુસણી રે.

ત્યારે તારે કાઈ જાનિત જીની છે તૃપાથી તેના હોય સુખાઈ રહ્યા છે તેનાં એ કારણે હોઈ શકે હાં તો તે જાનિત એવી જાણસુ હોય કે નદીમાં વાંધ વળીને એ ધૂટા પીણની મહેનત ન કરતી હોય. અથવા બીજું કારણ

દુનિયાના ત્રણ અખજ મનુષ્યોમા એક પણ મનુષ્ય એવો નહિ મળે કે જે શાંતિ ન ચાહતો હોય મનુષ્ય માત્ર જ નહિ, પણ દુનિયાના દરેક પ્રાણીઓ સુખ અને શાંતિને ઝખે છે. પછી ભલે તે સ્વર્ગનો અધિપતિ ધ્રુવ હોય કે છાણુમાનો કીડો હોય દરેકનો આત્મા સુખની અભિલાષા રાખે છે. શાંતિના અમર દેવતા ભગવાન મહાવીર, જીવનના આ અમર સત્યનુ ઉદ્ધાર કરતા કહે છે કે .

“ સર્વે સુહસાયા દુઃખ પડિકૂલા ” ।

આચાર ગ સૂત્ર

આત્મા શાંતિનો ઇચ્છુક છે શાંતિ માટે તે પ્રયત્ન કરે છે એક જન્મથી નહિ, અનંત યુગોથી તે આ દિશામા અવિરત પ્રયત્ન કરતો આવ્યો છે પણ વિચારવાનું એ છે કે તેને આ પ્રયત્નોમા કયા સુધી સફળતા મળી છે ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જ્યારે આપણે આત્માના શાંતિ માટેના પ્રયાસોની લખાણ પર પરાને લક્ષ્યમા રાખી તેના પરિણામોની તુલના કરીએ છીએ ત્યારે આપણને માત્ર શૂન્ય જ દેખાય છે આનો અર્થ એ છે કે આપણે અત્યાર સુધી અશાંતિના વૃક્ષની ડાળીઓ-પાખડીઓ કાપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, પરંતુ તેના મૂળ તરફ આપણું ધ્યાન ગયું નથી જ્યાં સુધી મૂળ નાશ પામતું નથી ત્યાં સુધી તેમા નવા નવા અકુરો ફૂટે જવાના અને એ અકુરોમા વળી પાછું એક દિવસ વિશાળ વૃક્ષ બિલુ થવાનું અને તેમા પાછી અનેક ડાળીઓ-પાખડીઓ ફાલવાની

અશાંતિના મૂળ છે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ-આ ચાર કષાયો અશાંતિની જડ છે અનંત જ્ઞાનીઓ કહે છે કે

છીપ તે રૂકા સ્વાતિ—નક્ષત્ર જ પાણી લે છે સ્વાતિ નક્ષત્રમાં પડતાં વર્ષોનાં
નિફુઓ તેમાં મોટી નીપળાવે છે. અમારે નદીની છીપને હજારો ટન મીઠું
પાણી મળવા છતાં તેમાં મોટી ઉત્પન્ન થતાં નથી.

મને લાગે છે કે અમારા મોતાઓ પણ નદીની છીપ જેવા છે તેમને
દરરોજ મીઠું પાણી મળે છે અનાવૃષ્ટિને કારણે દુકાળ પડે છે તે અતિચ્છિ
પણ પાકને જમાડે છે તે આ અતિચ્છિ તે નથી થતીને.

વ્યાખ્યાનને તમે બોજી તરીકે નહિ પણ દવા તરીકે ગ્રહણ કરો.
બોજી તે પેટ ભરીને ખાવાનું દેવ છે પરંતુ દવા પેટ ભરીને ખાવાની
દેતી નથી. ઉપદેશ તમે દવા તરીકે તેની માત્રામાં—અમાણ્યમાં લો.

જાપાનની એક ગ્રામીન પરણ છે ત્યાં અમારે ઘણું ભાવલું આપ્યું
જિલ્લો થય છે ત્યારે તેને કહેવામાં આવે છે કે તમે એક પત્રે જિલ્લા સ્ત્રીને
બોલો તેની મતલબ એ છે કે જેટલી વાર એક પત્ર ઉપર જિલ્લા સ્ત્રીને
બોલી સમજાવે એટલું જ બોલો—એટલો જ ઉપદેશ આપો. લાંબા મોઢાં ભાવલું
કરનારને માટે આ જેટલી સરસ સળ છે.

શવલની સાથે આચરણનો શાખ રાખો. શવલ પણ કાંઈક છે જરૂર,
પણ તે સર્વસ્વ નથી. જમિન પર લખેલ નિયમ વાંચવાથી ઠંદી દૂર નથી
જઈ શકતી. હમી તે જામિનના સાનિધ્યથી દૂર થાય છે તેમ ખાલી શવલ
કે વાંચનથી આત્મવિકાસ થતો નથી. આત્મવિકાસ માટે આચરણના જામિન
સાનિધ્ય જોઈએ ત્યારે જ જીવનમાં ચમક આવે. શવલ આચરણમાં
જિતરીને જ જીવનમાં રહસ્યોને સમજાવી શકશે.

દુનિયાના ત્રણ અખજ મનુષ્યોમા એક પણ મનુષ્ય એવો નહિ મળે કે જે શાંતિ ન ચાહતો હોય મનુષ્ય માત્ર જ નહિ, પણ દુનિયાના દરેક પ્રાણીઓ સુખ અને શાંતિને ઝખે છે. પછી ભલે તે સ્વર્ગનો અધિપતિ ધ્રુવ હોય કે છાણુમાનો કીડો હોય દરેકનો આત્મા સુખની અભિલાષા રાખે છે. શાંતિના અમર દેવતા ભગવાન મહાવીર, જીવનના આ અમર સત્યનુ ઉદ્ધાટન કરતા કહે છે કે .

“ સર્વે સુદસાયા દુઃખ પઢિકૂલા ” ।

આચાર્ય સૂત્ર

આત્મા શાંતિનો ઇચ્છુક છે શાંતિ માટે તે પ્રયત્ન કરે છે એક જન્મથી નહિ, અનંત યુગોથી તે આ દિશામા અવિરત પ્રયત્ન કરતો આવ્યો છે પણ વિચારવાનું એ છે કે તેને આ પ્રયત્નોમા કયા સુધી સફળતા મળી છે ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જ્યારે આપણે આત્માના શાંતિ માટેના પ્રયાસોની લખાણ પર પરાતે લક્ષ્યમા રાખી તેના પરિણામોની તુલના કરીએ છીએ ત્યારે આપણને માત્ર શૂન્ય જ દેખાય છે આનો અર્થ એ છે કે આપણે અત્યાર સુધી અશાંતિના વૃક્ષની ડાળીઓ-પાખડીઓ કાપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, પરંતુ તેના મૂળ તરફ આપણુ ધ્યાન ગયુ નથી જ્યાં સુધી મૂળ નાશ પામતુ નથી ત્યાં સુધી તેમા નવા નવા અકુરો ફુટે જવાના અને એ અકુરોમા વળી પાછુ એક દિવસ વિશાળ વૃક્ષ બિંદુ થવાનું અને તેમા પાછી અનેક ડાળીઓ-પાખડીઓ ફાલવાની

અશાંતિના મૂળ છે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ-આ ચાર કપાયો અશાંતિની જડ છે અનંત જ્ઞાનીઓ કહે છે કે

વમે જ્ઞાતિ દોષા જ્ઞાતો દ્વિય મપ્યજો ।

—દત્તૈકાલિક સ્ત્ર.

સોનાના અણે લખી રાખવા જેવું આ સુવર્ણ મત્ર છે તમે તમારી નોટલુકમાં લખી સો કોઈની પાસે નોટલુક છે કે ખજા હુ ખની વાત છે કે જીવનને પ્રકાશમાં બનાવનાર આવા સોનેરી સૂત્રો લખવા માટે કોઈની પાસે નાની સરખી નોટલુક પશુ નથી ।

જડ વસ્તુઓના હિસાબને માટે દોઢ દોઢ હાથ લાંબા ચોપડાઓ અને ખાતાઓ રાખો છે. તેને લખનાર મોટા પ્યારના મુનિઓ રાખે છે પરંતુ ચેતન્યના વિકાસને માટે એક નાની સરખી નોટલુક પશુ રાખતા નથી ।

માતા મોઢનાં હાથર । ગાઈ બાળકને સુવાડે છે એવી રીતે જન તથા જ્ઞાન જ્ઞાનીશ વીતરાજ દેવો જાનનાં હાથરડાં ગાઈ આત્માને મોઢની નિદ્રામાંથી જાગૃત કરે છે

વીતરાજદેવ જ્ઞાનિનાં સ્વરૂપુ જ્ઞાન કરાવતાં કહે છે કે —

એ જ્ઞાતિના સાચત આર્થી । જો તારે આત્મજ્ઞાતિ પ્રાપ્ત કરવી હોય તો આ ચારે દોષોનું નિવારણ કર. જ્યાં સુધી આ દોષો તારા હૃદયમાં ભરેલા હશે ત્યાં સુધી જ્ઞાતિ મળવાની નથી. એક જીવન પશુ વિશ્વમાં જ્યાં વિન્યા તેનું વખત કર.

મોસળીનો રસ પીધો અને પેટમાં ટકે નહિ અને જ્ઞાન મિનિટમાં ઉઘડી થઈ નય તો એક્ટર પાસે જાઓ છો. જો કોઈએ આવેશમાં આવી ઝેર પાંધું હોય તો તેને પણ હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવે છે એક્ટર શાંતિને તપાસે છે પહેલાંને મોસળીનો રસ પેટમાં ટકી રહે અને પાચન શાક તેનું જીવણ આપે છે જી નને ઉઘડી થઈ અને ઝેર બહાર નીકળી જાય તેવું જ્યાં આવે છે એક્ટર કહેશે કે નોટલી જલ્દી ઉઘડી થઈ ઝેર બહાર નીકળી જશે તેટલો જલ્દી ઘરડોને આરામ થશે.

આપને પચનની જ્યાં ગેઈએ છે કે વખતની । આને તો ઉઘડો પ્રવાહ આશી રહ્યો છે ઉપાશપમાં આવી સમજાવની સાધનાના અનુભવ પાન કરો છો અને ઘેર જઈ કાઢી નાખો છો. ક્યાવનિજનનો રસ પીધો અને આશિસમાં જઈ કાઢી નાખ્યો અને જે ક્યાવજાવને કાઢી નાખવનું ક્યાવમાં આવે છે તેને દક્ષવચનો અપ્ત આમે છે । આ તો એવી વાન થઈ કે અમૃત પચતુ નથી અને ઝેર નીકળતુ નથી । પછી તદુરસ્તી થી । તે મથે ।

જ્યાં સુધી કપાય ઓછા ન થાય ત્યા સુધી શાંતિના તમામ બહારના પ્રયત્નો નકામા નીવડવાના ચૂલા ઉપર દૂધ ગરમ કરવા મૂકવું હોય, નીચે દેવતા સળગતો હોય, દૂધ ગરમ થતા તેમાં ઊભરો આવે તો એકદમ ઊભરાઈ ન જાય તે માટે તેમા બેચાર પાણીના ટીપા નાખો છો પાણીના ટીપાથી ઊભરો બેમી જાય છે પરંતુ કેટલીવાર ? વળી પાછો બે પાત્ર મિનિટમા ફરીથી ઊભરો આવે છે આમ કેટલી વાર એમ પાણીના છાટા નાખ્યા કરશો ? સાચો રસ્તો તો તેની નીચે રહેલ અગ્નિને દૂર કરવાનો છે જ્યાં સુધી નીચે અગ્નિ હશે ત્યાં સુધી તે ઊભરાયા જ કરશે

માણસ પણ અકળાય છે જરાજરામા તે ઊકળી ઊઠે છે ઉપદેશના છાટા નાખી તેને શાંત કરવામા આવે છે, પરંતુ ધેર ગયા અને જરાક નિમિત્ત મળ્યું કે વળી ઊકળે છે ઉપદેશના છાટા નાખી નાખીને ક્યા સુધી તેને શાંત રાખી શકાય ? જો ખરેખર અત્યંત ઊકળાટ દૂર કરવો હોય તો પહેલા કપાયેથી અગ્નિના ઇંધન જે અત્યંત યુગથી સળગી રહ્યા છે તેને દૂર કરવા જોઈએ તે સિવાય તો મનની સાથે તન પણ તપતું રહેશે અને કદિક એ આગ બહાર આવી સાગ ધરને, કદિક પૂરા પરિવારને અને અને કોઈક વખત સારાચે સમાજ, દેશ કે રાષ્ટ્રને સળગાવી દેશે

પણ યાદ રાખજો કે ક્રોધની મશાલ લઈ જે કોઈ બીજાના સુખને સળગાવવાની કોશિષ કરે છે તેણે એ મશાલ મારફતે પોતાની માનવતાને સળગાવી દીધી છે ક્રોધ એક આગ છે જે જલાવે છે પણ તે એક એવી આગ છે કે જે પહેલા તો બીજાને નહિ પરંતુ પોતાને જ જલાવે છે બીજાને સળગાવતા પહેલા તો પોતાની જાતે જ સળગી જવું પડશે બીજા તો જો તેમા સળગાવનારું તત્ત્વ લઈ હશે તો જ સળગશે ક્રોધથી ક્રોધ ટકરાય છે જો અજાણપણે કોઈને પગ અડકી જાય છે તો ક્રોધ નથી ચઢતો પણ જો કોઈ આવેશમા આવી સલાનપણે ઠાકર મારે છે તો મગજનો પારો ઊંચે ચઢ્યા વિના રહેતો નથી

ક્રોધની આગથી બચવા માટે એ જરૂર છે કે આપણે મનને શાંત બનાવીએ, કપાયોને મદ પાડીએ જ્યાં સુધી દોરાનો છેડો પાતળો અણીદાર થતો નથી ત્યાં સુધી તે સોયના નાકામાથી પસાર થતો નથી એટલા માટે જ્યાં બહેનો સીવવા બેસે છે ત્યારે પહેલા દોગને વળ દઈને પાતળો અણીદાર બનાવે છે અને સોય પરોવે છે એ નાનો દેખાતો દોરો અને સોય અનેક ગરીબ વિધવાઓને રોટલા અપાવે છે જેવી રીતે સોયના નાકામાથી

જમે જસારિ લોસા રજ્જીતો દિવ મવ્વજો ।

—નૃસિંહાસિક સૂત્ર.

સોનાના બક્ષરે લખી રાખવા જેવું આ મુલ્ય ૨૫ છે તમે તમારી નોટલુકમાં લખી સો. કાઢી પાસે નોટલુક છે ? પણા દુ ખની વાન છે. જીવનને પ્રકાશમય બનાવનાર આવાં મોનેરી સૂત્રો લખવા માટે કાઢી પાસે નાની સરખી નોટલુક પસુ નથી ।

જે વસ્તુઓના હિસાબને માટે દોઢ દોઢ હાથ લાંબા ચોપડાઓ અને ખાતાઓ રાખે છે તેને લખનાર મોટા ખ્યારના મુનિએ રાખે છે. પરંતુ ચૈતન્યના વિકાસને માટે એક નાની સરખી નોટલુક પસુ રાખતા નથી ।

માતા મોહનાં હાથર । માઈ બાળકને સુવાડે છે એવી રીતે અનવચ્ચાન દ્વંદ્વનશીલ વીતરાગ દેવો જ્ઞાનનાં હાથરડાં ગાઈ બાળ્યાને મોહની નિદ્રામાંથી જાગૃત કરે છે

વીતરાગદેવ શાંતિનાં સ્વરૂપનું દ્વંદ્વન કરાવતાં કહે છે કે.—

એ શાંતિના સ્વાસ્થ્ય માર્ગો ! જો તારે આત્મશાંતિ પ્રાપ્ત કરવી હોય તો આ મારે હોયનું નિવારણ કર. જ્યાં સુધી આ દોષો તારા હૃદયમાં ભરેલા હશે ત્યાં સુધી શાંતિ મળવાની નથી. એક શત્રુના પસુ વિશ્વન ક્યો વિના તેનું વચન કર.

મેલસળીનો સ પીધો અને પેટમાં ટકે નહિ અને દ્વંદ્વ મિનિટમાં ઉઘડી થઈ નય તો એક્ટર પાસે જાઓ છો. જો કાઈએ આવેશમાં આવી ઝેર પીધું હોય તો તને પણ હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવે છે એક્ટર રોમીને તપાસે છે પહેલાં મેલસળીનો રસ પેટમાં ટકી રહે અને પ્રચ્છન્ન થાય તેનું જીવલે આગે છે બીજાને ઉઘડી થઈ અને ઝેર બહાર નીકળી જાય તેમાં દ્વંદ્વ આપે છે એક્ટર કહેશે કે ડેટલી નહીં ઉઘડી થઈ ઝેર બહાર નીકળી જશે તેટલો જલ્દી દરદીને આરામ થશે.

આપને પચનની દ્વંદ્વ ગેઈએ છે કે વચનની ? આજે તો ઉભે પ્રવાહ ચાલી રહ્યો છે ઉપાધ્યક્ષમાં આવી સમસ્યાની સ્પષ્ટતાના અમુકનાં પાન કરો છો અને ઘેર જઈ કાઢી નાખો છો. કયાવિન્યયનો રસ પ્રધાન અને આદિસખા નઈ કાઢી નાખ્યો અને ૭ કયાવિન્યયને કાઢી નાખવનું કહવામાં આવે છે તેને ટકાવવાને પ્રયત્ન આપે છે । આ તો એવી વાન થઈ કે અમુત પચતુ નથી અને ઝેર નીકળતું નથી । પછી તદુરસ્તી થી તે મને ।

આવેશની ક્ષણોમા તે ગુરુને ગુરૂપે જોતી નથી. રાજા અને દેવતાઓ સુદ્ધાનો તિરસ્કાર કરી એમે છે ક્રોધ એવા અધ બનાવે છે કે તે વખતે એ પણ વિચાર નથી આવતો કે વહુ દીકરીઓ બેઠી છે તેમની સામે આ શબ્દો બોલવા ઉચિત છે કે અનુચિત સમ્યતા અને શિષ્ટતાની મર્યાદા બોવાઈ જાય છે. કેટલીક વખત તો તે પોતાને માટે પણ એવા અનુચિત શબ્દો બોલે છે કે જો બીજાએ તેને માટે તેવા શબ્દો વાપર્યા હોય તો લડવા કે મરવા તૈયાર થઈ જાય.

મને એક અનુભવ છે એક માનવી આવેશમા બોલી રહ્યો હતો કે હું એવો નાગ છું કે જો ડખીશ તો પાણી પણ પીવા નહિ પામો મને થયું કે દેહ તો માનવનો મળ્યો છે પણ હજી અદર સર્પચોનિના સરકાર રહી ગયા છે. એક ભાઈ સાહેબ કહેતા હતા કે હું સો ગુડનો એક ગુડો છું. આખા શહેરમા મારા ગુડપણાની ધાક છે કાઈની તાકાત નથી કે મારી સામે જુએ મારા મનમા થયું કે હું તો આ ભાઈને સજ્જન વ્યક્તિ સમજતો હતો પણ મારી એ ભૂલ હતી કારણ એ પોતે જ પોતાના ગુડ પણાનો સ્વીકાર કરે છે !

ક્રોધનો આવેશ મનુષ્યને કર્તવ્યથી ભ્રષ્ટ કરે છે માતા પ્રત્યે ક્રોધ કરનાર પુત્ર, ખરેખર પુત્ર તરીકેનું કર્તવ્ય ચૂકે છે, જો તેને કર્તવ્યનું સતત ભાન હોય તો ક્રોધ તેને ખાગલ નથી બતાવી શકતો પણ ક્રોધ પવનની આધીની માફક આવે છે. ન્યારે તે આવે છે ત્યારે વિવેકનો દીવો તો બધા-યથી પહેલો છુઝાઈ જાય છે દીવો છુઝાયા પછી જેમ અધકાર વ્યાપે છે તેની રીતે વિવેક થયા પછી અનિષ્ટો ફેલાય છે ક્રોધથી અધ વ્યક્તિને શું વિતરે તે તો ક્રોધનો નશો ઊતર્યા પછી જ ખબર પડે છે.

મુખઈ શહેરમા રસ્તા ઉપર એક બહેન ફૂટપાથ ઉપર જઈ રહ્યાં હતા. સાથે તેમની એક છએક વર્ષની દીકરી હતી થોડેક દૂર એક કુગ્ગા વેચનાર બેઠો હતો તેની પાસેના રગબેરગી કુગ્ગાઓ જોઈ છોકરી અટકી ગઈ. કુગ્ગાની કિંમત માત્ર બે પૈસા હતી પણ બે પૈસાની કિંમત આપના મનથી ભલે ખાસ ન હોય, પરંતુ ગરીબોને તો બે પૈસા પણ બે રૂપિયા જેવા થઈ પડે છે તમને પણ પૈસાની કિંમત તો છે જ કાઈ ગરીબ કે અનાથ સામે આવે અને હાથ લખાવે ત્યારે બે પૈસા પણ કાઢતા હાથ સક્રાય અનુભવે એ, છતાં એ જ માણસ પોતાનો ભોગવિલાસ માટે સેકડો રૂપિયા બરબાદ

પચ્ચર કરવા માટે દેરાને પાતળો બનાવવો જરૂર છે તેવી જ રીતે સચ્ચર સજરને પૂર કરવા માટે કપાસરૂપી દેરાને પાતળો પાડવો આવશ્યક છે. ન્હાં સુધી કપાસોની તીવ્રતા છે ત્યાં સુધી જવપર પરાની શક્તિ અડકી શકતી નથી.

ઉપરાંત આત્મા જાગૃદ્યન મદ્યવીર કહે છે—

કોહો ય માળો ય મજિગઢિયા

માયા ય લોમો ય વજ્જમાળા :

જજારિ વપ ય કસિયા કસાયા

સિચન્થિ મૂઠાહ પુજમવન્થ ॥

—દસરૈકાશિક સૂત્ર

ન્હાં સુધી ક્રોધ અને માન અનિબદ્ધિત છે અને માત્ર તથા લોભ ઉપર આપણું નિયંત્રણ નથી ત્યાં સુધી કપાસોની વિપલેશ વધતી જ રહેતી અને જવપર પરાશ્રી ક્રોધ અટવાનાં નથી.

એટલે આપ ક્રોધોનાં નિવૃત્ત રહેા. એકાન્તની કુલ્યોમાં ન્હારે એકા હો ત્યારે વિચાર કરો કે આપનો ક્રોધ પર અધિકાર છે કે ક્રોધનો આપના પર અધિકાર છે ? ન્હારે ક્રોધ આગલા કરવા જેવી પેસે છે ત્યારે વિવેક પાછળા કરવાજેથી જાગી જાય છે તે વખતે આપના ઉપર આપનું નહિ પણ દેવાનનું શાસન રહે છે વિવેકનું શાસન મનુ એટલે પ્રકાશ થયેા. પછી માથુસ એ પણ વિચાર નથી કરતો કે હું મની સામે એમનું હું ખારી સામે ખારા આસ્થુતિ પૂર્ણ પિતા જિજ્ઞા છે જ મદ્યવી માતા છે કે જેણે વરો સુધી મને કામો ઉપાડી ફેરવ્યા કયેા છે જવરાનું છે અથવા ખારી સામે ખારા મુઠા છે જેમણે હાલની અધારી ગ્રામો પ્રકાશ પાવ્યો છે જેના કથામ્મ હસ્તરપ્તથી ખારા જીવનની ખારી સેનું બની ગયું છે એમનો તિરસ્કાર કરવા તે તેમને મન જાય છે.

તારામણુ અદ્વૈતાનિ જીવનના આ સત્યને એક ગાથામાં રજૂ કરે છે

કોવાયિદાણ યાજન્થિ માતરં પિતરં શુભ ।

મર્ષિપિત્તમન્થિ સાશુ ય રાયાજો વિજયાણિ જા ॥

ધર્મિ જારિયાઈ સૂત્ર અ. ૩૬ ચા. ૧૪

નર્મિભાવિત ગ્રામમાં તારામણુ અદ્વૈતાનિ કીર્તિવિષ્ણુ બલિતનું મિત્ર રોડ છે ન્હાં જીવનના પ્રત્યેક બદલામાં કોપનું તાલિયન થાય છે ત્યારે તેની આખા નય મન જાય છે પછી તે માતાપિતાને બોધ શકતી નથી.

પતી ગયું હતું પોતાના હાથે જ પોતાની પુત્રીની હત્યા થએલી જોઈ માતા પગથી માથા સુધી કપી ગઈ એ પણ જોરથી આક્રંદ કરવા મડી તેના અવાજમા તેના હૃદયની વેદનાઓ વ્યક્ત થતી હતી

ત્રણ મિનિટમા બધું ખતી ગયું પણ ત્રણ મિનિટના આવેશે કેવો ગજબ કરી નાખ્યો હતો ! તો પછી જેના હૃદયમા હમેશા ક્રોધની જવાળાઓ સળગતી રહે છે તેમની તો વાતજ શી કરવી ? ક્રોધનો કા તો તદ્દન ત્યાગ કરી દેવો જોઈએ કે કા તો તેને એકદમ ઓછો કરી નાખવો જોઈ એ આખી જિંદગી ક્રોધની જવાળામા સળગતા રહેવું એ તો આપણા સદ્ગુણોની રાખ કરવા જેવું છે, જ્યાં સુધી ક્રોધની આગ હૃદયમા જલતી રહે છે ત્યાં સુધી આત્મા સત્યાસત્યનો વિવેક ગંભીર શકતો નથી સત્ય તરીકે સ્વીકાર કરવાની તેનામા હિંમત જ રહેતી નથી તેની પાસે નથી હોતો પ્રેમનો પ્રવાહ કે શાંતિના શીતળ જળ તેની પાસે હોય છે માત્ર આગ જે જ્યાં પહોંચે ત્યાં સળગાવવાનું કાર્ય જ કરે છે જેણે જિંદગી સુધી સળગાવવાનું જ કાર્ય કર્યું છે તેને આપ માનો છો કે સ્વર્ગના પુણ્ય મળશે ? તેના નસીબમા તો નર્કની આગ જ લખાએલા છે

અનંત અનુબંધ કરનારા ક્રોધને જૈન પરિભાષામા અનંતાનુબંધી કહેવાય છે તે અનંત અનંત જન્મ અને મૃત્યુની પરપરામા વૃદ્ધિ કરે છે આત્માને સમ્યક્ત્વથી દૂર કરી નર્કની જવાળાઓ તરફ ધકેલે છે તમે તો વેપારી છો જે ધરાક આપની પાસેથી માલ લઈ બદલામા પૈસને બદલે પથ્થર આપે તેવા ધરાકને આપ કદિ પસંદ નહિ કરો અનંતાનુબંધી ક્રોધ પણ એ ધરાક જેવો છે જે તમારી પાસેથી સમ્યક્ત્વ રૂપી માલ લઈ આપને નર્કના પથ્થર આપે છે છતાં આપ એવા ધરાક સાથે કેમ સંબંધ રાખો છો ?

અનંતાનુબંધી જાય તો ભવપરપરાનું મૂળ કપાઈ જાય અને જેનું મૂળ કપાઈ ગયું, વિનાશ પામ્યું તે વ્રત ટેટલા દિવસ ટકી રહેવાનું ? જીવનમા જે સહવિવેકની જ્યોત જગાવવા હોય તો અનંતાનુબંધીના અધઃકારને દૂર કરો ચાર પ્રકારના ગોળા છે એક માટીનો, બીજો લાકડાનો, ત્રીજો પથ્થરનો અને ચોથો લોખંડનો, ચારેની ઉપર સૂર્યના પ્રખર કિરણો એક સાથે પડે છે ચારે ગરમ થાય છે પરંતુ સૂર્ય અસ્ત થયા પછી ચારે ઠંડા થવા માડે છે, ત્યારે માટીનો ગોળો સૌથી પહેલા ઠંડો થાય છે, લાકડાનો, પથ્થરનો અને લોખંડનો ગોળોને ઠંડા થતા અનુક્રમે બમણો વખત લાગે છે

ઠંડા થવામા જેને વધુ વખત લાગે છે તેનામા ગરમીના તત્ત્વો વધુ પ્રવેશેલા છે એ સમજજો, એવી જ રીતે બાહ્ય વાતાવરણ એક સંખ્ય હોવા

કરે છે બે પૈસા શુ ચાર કે આઠ આના તો કુ કે થૂ માં પૂરા કરે છે બે પૈસા શુ ચાર કે આના તો કુ કે થૂ માં પૂરા થઈ જાય છે કુ અને શુ અને પાન ચાવીને થૂકી નાખતુ તે થૂ બીડીએ તે ખુશમાલ કરી નાખ્યુ જિ તેણે કેટલુ ઘોડી બાળ્યુ છે કેટલા સુદર ગહેરા-ઓને સ્થામ બનાવ્યા છે તેનો તો કાણુ દિસાળ ગણે છે ?

કુખપાન તો હસ્તુની માફક આખા ભારતવર્ષમાં ફેલાઈ ગયુ છે. રૂપ-દીધી માંડીને મહેલો સુધી તેની ગતિ ઝાઝ રોઢી સકયુ નથી એક ખેડૂત ખેતર ઉપર જાય છે ત્યારે ચાર આનાના ચણા નહિ લઈ નવ. પચુ ચાર આનાની તમાકુ અને ચલમ લઈ જવાનુ જૂલતો નથી એવી જ રીતે સિક્કિત માણસો એમિસે જતી વખતે બદામ કે પિસ્તા ખીસામાં નથી નાખતા પચુ સતિારેટનુ પકીટ તો હમેશ સાથે જ રાખે છે

ગરીબો પચુ આવાં દુલ્લસનોની પાછળ કેટલાં નાણાં જરબાદ કરે છે ! એક બાલુ ગરીબીની હસ્તિાદ કરે છે અને બીજુ બાલુ સૌ દુલ્લ અને સંપત્તિનો નાશ કરનાર આવાં વ્યસનો ગળે વળગાડીને ફરે છે !

હા તો ફૂટપાથ ઉપર ચાલતી માતાની પાસે બે પૈસા નહોતા નહિ તો હઈ અભાગણી મા દત્તે કે જે છતાં સાધને પેતાનાં નાનાં બાળકોના માલનો લાચી જોણી થવા દે ? તેની નાની બાળકીને શુ બન દોષ કે તેની માની પાસે બે પૈસા પચુ નથી ! તેની જક વધતી બઈ તેણે ફૂંચે લેવા માટે કહ્યો. કરવા માડ્યો. રસ્તા ઉપરથી જોરથી રડવા માંડી તેને રાંત કરવા માટે તેની માતાએ બધા ઉપાયો કર્યા. પચુ એક કામ લાગ્યો નહિ. આ જોઈ બાલુબાલુના રાહદારીઓ ભેગા થવા અને તે માતાને કપકપ આપવા લાગ્યા કે કેમ ફૂંચે બાપાવતી નથી ? બે પૈસામાં શી મોટી વિચાર છે ? આટલી કલુસ શુ કરવા થાય છે ?

રાહદારીઓની વાત તેના દિલને ચોટ લગાવી ગઈ હાલિ અને દુ ખબી તેની સમજગતિ નાશ પામી. મનની સાંતિને રજાને ધમધમાટ થવા માંડ્યો. આ બાજુ બાળકીએ જોરથી બેકડા તાણવા માંડ્યા. આવી માતાએ બાપે તમાં આવી નઈ જોરથી એક ધક્કો માર્યા અને ઊઠરી રસ્તા ઉપર પડી બઈ અને પાતાની સાથે જ સમસાદ કરતી એક મોટર ત્યાંથી પસાર થતી હતી ત તેની ઉપર ફરી વળી ઘોડીનુ ખામોચીનુ બરાઈ ગયુ એક મીસની સાથે તે ઊઠરી હમેશને માટે સઈમઈ મા નીચે વળીને ડુબેલાં તો જયુ

કહી રહ્યું છે તેણે કહ્યું 'શું કહી રહ્યા છો, વરુણ દેવ, કઈ સમજણમાં આવતું નથી।' પાણીએ જવાબ વાળ્યો, 'કહેવાના દા'ડા તો ગયા; હવે તો શેકાવાના દા'ડા છે તેમ છતાં તમે સાલળવા ઈચ્છો છો તો સાલળો. 'નીચે અગ્નિ તપી રહ્યો છે, પણ એની તે શી તાકાત છે કે તે મને બાળી શકે હું એક મિનિટમાં જ એને ડોકો કરી શકું છું પણ અફસોસ છે કે વચ્ચે આ વાસણ પડ્યું છે બસ, એના જ કારણે આજે મારો અણુએ અણુ તપી રહ્યો છે'

આ એક રૂપક છે પાણીની વાત તમે સાલળી તેવી જ છે આત્માની કથની તે અડતાળીશ મિનિટમાં અશાંતિના અગ્નિને સદા સારું ઓગાવી શકે છે પરંતુ વચ્ચે પડેલું છે આવરણ, તે આવરણ જ તેને દેહાશક્તિના દાવાનલમાં તપાવી રહ્યું છે એ પુત્ર પરનો રાગ જ હતો કે જેને કારણે ધૃતરાષ્ટ્રની આધળી આખોતે સો વખત રડવું પડ્યું એ રાગ-દશા જ હતી કે, એક નટકન્યાની પાછળ ગાડા બનેલા ઈલાયચીકુમારે પોતાના વૃદ્ધ માતા-પિતાને તજ્યા.

રાગ કેટલો કઠોર હોય છે, એ પણ તમે જાણી લ્યો. અનેક સસરાઓએ પોતાના જમાઈના શિરે પાઘડી બધાવી હતી પરંતુ ઇતિહાસમાં એક જ સસરો એવું કઠોર હૃદય લઈને આવ્યો હતો કે, જેણે પોતાના જમાઈને-માથે, ધગધગતા અગારા મૂક્યા હતા જૈન જગતનો ઉજ્જવળ ત્યાગી ગજસુકુમાર તમારી સ્મૃતિમાં આવ્યો હશે સોમિલની સુંદરી કન્યા જોડે એનો વિવાહ નક્કો થયો અને ભોગમાં પડેલો રાજકુમાર ત્યાગના પથે વિચર્યો સવારનો ભોગી, સાંજનો જોગી બની મહાકાળ સ્મશાને પહોંચી બય છે અને ત્યાં જ આવે છે તેમનો સસરો પણ તે પ્રેમ નહીં પરંતુ પ્રતિશોધ-બદલાની લાવના લઈને આવે છે અને જુવાન જોગીના માથે ધગધગતા અગારા મૂકતા એના હાથ જરા સરખાય કે ખ્યા નહીં આ હતો પુત્રી પ્રત્યેનો રાગ જેણે આવું કઠોર કર્મ બાધવા પિતાના હાથને પ્રેરિત કર્યો.'

છતાં આશ્ચર્ય તો એ છે કે, આવા કઠોર કર્મ કરનાર રાગને તમે છોડી શકતા નથી તેને જ તમે લાડ અને પ્યારથી પોષો છો વારુ, ત્યારે તમે જલ્દી બતાવો કે, તમે રાગને લાડ કરો છો કે ત્યાગને ? અરે, વર અને વહુને શણગાર્યા ત્યારે રાગને જ લાડ કર્યો હતા ને ? તમને રાગની વાતો ગમે છે કે, વિ રાગની ? એક વ્યક્તિ તમારા પુત્રના વેવિશાળ માટે આવે

પરંતુ રાજના રાખથી જમવા માટે કંઈ કરે છે ખરી ? જ નહિ, કંઈ જ નહિ. કારણ ? કારણ કે એનો રાખ તીક્ષ્ણ લાગતો નથી. પરંતુ માફ રાખને કે વેદનીય કમનો રાખ એ વિછીનો રાખ છે જે ઘસારાથી મૂકે છે પણ પ્રાણ ભેટો નથી. તે આત્માના સફળોને મારતો નથી ત્યારે રાજનો રાખ સપનો રાખ છે જે મનુષ્યન ચરચરાવતો નથી. પણ બેલાન કરી મૂકે છે માફ રાખને વીછી કરતાં સાફનો રાખ બાક કરે છે એની મૃત્યુ મુખી પણ જમવા પડતી નથી માટે વેદનીય કમથી જમવા માટે પણ પહેલાં રાજને સમાપ્ત કરવો પડે.

રાજ-દયા શુભને પણ અશુભમાં ફેરવી નાખે છે એ એક સિદ્ધાંત છે કે શુભ ક્રિયાનું શુભ પ્રતિફળ હોય છે પરંતુ રાજ-ભાવને લઈને શુભ ક્રિયા કરેલો તો તે પણ અશુભ ફળદાયી બનેલો. જાન એ શુભ ક્રિયા છે એમાં સક્રિયમાં આદીશ્વર પ્રભુને ઈશ્વરસનું જાન હમુ અને બાવપરપરાને સીમિત કરી લીધી. હુ ખર્ચા પડેલી રાજકુમારી અદ્યતનમાં પ્રભુ મહાવીરને મુક્તિ આપના આકળાનું જાન હમુ અને જીવનની સફળતા પ્રાપ્ત કરી પરંતુ ભગવાન મહાવીરની સામુએ એમને મોતીઓ વડે વધાના ખૂબ જ પ્રસન્નતાપૂર્વક એમને જાન દીધું જ્યાં જામ કરવાથી એની તો ભવ-પરપરામાં વધારો થયો. કારણ કે સતી અદ્યતનમાં એમને દોષ વાસ્તવી મદાન સત જાણી જાન દીધું હતું ત્યારે સામુએ પોતાનો જા-માતા માતી જાન દીધું હતું પહેલામાં ત્યાગની દ્રષ્ટિ હતી ત્યારે બીજામાં રાજ-પિ દલી આ ગાય-પિ જ જિના-તત્ત્વન બરખી જાય છે એમાં ઉપર જસન મળિતને જાતરી નાખે છે તેમ / રાજદ્રષ્ટિ ધમ અને ધૈર્યની દ્રષ્ટિને આવીબમ કરી નાખે છે.

મોદ-ધર્મ એમી મોદને મળવું જસબર છે. કારણ કે એ આત્માની દરિને વિફળ કરી મૂકે છે એ એક જાનનું આવરણ છે જેને લઈને નિકા નમ વળુને પણ જોઈ શકાતો નથી. આવા જ આવરણમાં દ્યાર્ઠ બનત સનિયગાં આત્મા પણ ફરે અને શરર રૂપે બદલતો ફરે છે આધિ-આધિ અને ઉપાધિના અપારદ અગ્નિમાં એ શકય છે.

એક વાચકમાં પાણી કોઈનું હતું નીચે રહેલો તે / અગ્નિ પતે-ના પાણીને ગરમ કરી ડાલે તે / રાખે પાણીમાં સ્ન-સનતો અવજ થવા નાખ્યા પામે એડેની બદેને તે સંતોષ્યો તેને લાગુ પડેલી કંઈક

રાગ અને ત્યાગ

અથવા મોક્ષને પામે છે આ છે ત્યાગનું મહત્ત્વ જે નરકથી ઉગારી સ્વર્ગ
અથવા મોક્ષ અપાવે છે

હવે તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ સમજી શક્યા હશે. ભોગ હમેશા ત્યાગની સામે નમ્યો છે. શકેન્દ્ર પામે કેટલો વૈભવ છે, એના મુકેટ પર અમૂલ્ય રત્નો જડેલા છે. જેના તેજથી એનું મુખ દીપી ઊઠે છે. ચક્રવર્તીનું સપ્તર્ણુ રાજ એના રત્નને ખરીદી શકતું નથી તેવો બત્રીસ હમ્મર વિમાનોનો ગ્રામી શકેન્દ્ર પોતાના સિદાસન પર બિરાજે છે ત્યારે સિદની જેમ ગર્જના કરે છે, પરંતુ તેજ ઈન્દ્ર જ્યારે ત્યાગના દેવ-તીર્થંકર દેવની સામે આવીને બેસે છે ત્યારે એક સસલાથી પણ વધુ નમ્ર બની જાય છે.

હજુ સુધી તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ જ સાલજ્યું છે. પરંતુ ત્યાગનો આનંદ કરી લીધો છે કે નહીં ? રાગનો આનંદ તો તમે કેટલીય વાર લીધો છે, હવે જરા ત્યાગના આનંદને પણ માણી લ્યો, જુઓ, એમા પણ કેટલો આનંદ ભર્યો છે ! પરંતુ ભોગના આસને બેસી ત્યાગનો આનંદ કદી લઈ શકાતો નથી, જાણુ જેવો યુવક આફ-આફ પત્નીઓનો સહવાસ તજી એક દિવસમા મુધર્મ ગણધરના ચેત્રો બની ગયો એ હતો ત્યાગનો આનંદ ત્યાગનો રસ માણ્યો તો શાલિભદ્રે ! જે પન્નાના એક ફિટકારે બત્રીસ-સુકુમારીઓને તજી ત્યાગના પથે સચર્યો

ત્યાગમા પણ એક આનંદ છે પણ એનો આસ્વાદ તો જેણે ત્યાગનો પથ અપનાવ્યો હોય તે જ લઈ શકે છે સરોવરમા કમળ ખીલ્યા છે, એમા ભમરા છે તેમ દેડકા પણ પરંતુ કમળની શુભાસનો આનંદ ભમરો લઈ શકે છે, દેડકો એ આનંદને શું જાણે ? ત્યાગનો આનંદ અતિમુકતે લીધો હતો નવ વર્ષની ઉંમરે, આ અવગ્રા તો છે રમવા અને ખાવા-પીવાની અને એક તૃણાભરી વ્યક્તિને જેટલું ધન ગમે છે એટલું જ બાળકને રમવા ગમે છે. પરંતુ જ્યારે ત્યાગી સત ગૌતમ પ્રભુને અતિમુકતે જોયા ત્યારે તે રમતનું ધ્યાન છોડી ત્યાગની ભૂમિ (ઉપાશ્રય)મા આવી પહોંચ્યો તમે સૌ પણ વેપારની ભૂમિ છોડી ત્યાગની ભૂમિ-ઉપાશ્રયમા આવ્યા જ છો ને ? (સભામા હસાહસ)

જન્મ અને મૃત્યુ જ ત્યાગના સૂચક છે. જન્મ્યા હતા ત્યારે પણ કઈ સાથે લાવ્યા નહોતા અને સસાગ્રથી વિદાય લઈશું ત્યારે પણ સાથે શું લઈ જવાના ? તમે, લોહીનું પાણું કરીને જે વસ્તુઓ એકઠી કરી છે એમને જરા પૂછી લ્યો કે એમાથી કઈ વસ્તુ તમારી સાથે આવવાની છે ! તે હજારો વસ્તુઓમાથી એક પણ સાથે આવશે ખરી ? તમારો આત્મા શો જવાળા

છે તે પણ સાથે વજનદાર ઝેણી લઈને જ આવે છે. વજનદાર ઝેણીને બર્થ તમે સમજી ગયા હશે. તમે તમારા સ્વાથની વાતને બહુ જાણી જ સમજી શકો છો.

બીજી વ્યક્તિ તમારા પુત્રની દીક્રાની વાત કરવા આવે છે જરા જાણી જતાવો કે બન્નેમાં કૃષ્ણક કૃષ્ણ આશી રીક્રાની વાત કરનાર કે વૈવિધ્યની કરનાર? પણ જાણના મુજબ ત્યાંની વાત કરનાર કોઈને અમલ નથી.

તમને જાણે કે ન જાણે, જાણે તો બાર્થ ત્યાંની જ વાતો કહેવાના વિકાસમાં ત્યાં જ પહેલી શરત છે ત્યાં મુખી બીજ પોતાને મારીમાં એકરૂપ કરી લેતું નથી ત્યાં મુખી પૃથ્વીને બેઠીને ઉપર આવે શકતું નથી. જ્યારે બીજ પોતાનું વિસર્જન કરી નાખે છે ત્યારે જ એકને બહાર બહારનું વરણ લઈ તે આવળ વધે છે.

આ જ વાત પેલા મહાપુરુષોની છે કે જોએ એક દિવસ તમારી જાને જમારી જેવા જ હતા, પરંતુ જ્યારે તેમણે પોતાની ઈચ્છાએ જાને જમાનોનું અસિદ્ધાન કયું બીજના દિવસમાં પોતાને અપાત્રી દીધા ત્યારે જ તેઓ મહાપુરુષની હરોળમાં આવી શક્યા. દુનિયાએ એમને જોયા અને તે એમની પાસે નમી પડી. વર્ષમાન રજકુમારે ત્રીસ વર્ષની જાતી ભર શુવાનીમાં રાજ-પ્રાસાદોને ઠોકરે મારી વનનો રાક્ષસીધા ત્યારે તેઓ જાત્યાન મહાવીરના સ્વરૂપમાં પૂજામાં લુહ અને ગાંધી બધા મહાપુરુષો ત્યાંના જાને જ આવળ વધ્યા હતા.

દનિયાએ ભોગીઓનો દેખાવ જોયો છે પણ તે નથી છે તો ફક્ત ત્યાંનીઓના ચરણોમાં જ ભારતની જામિ પર જેમ ચક્રવર્તીઓ યથા છે તેમ જાને. ત્યાંનીઓએ પણ અતી ૦ મ પારણ કયો છે ત્યાંનીઓના મહિર તા તમે જા? પણ માગૂદ રહેલાં જોઈ શકશો પરંતુ ચક્રવર્તીનું એક પણ મહિર ક્યાંય તમને દેખાશે નહીં. આ ત્યાંનીની દેણ છે હજારો દેવો ચક્રવર્તીની સવામાં રહે છે પરંતુ એક પણ દેવ તેમને નમસ્કાર કરતો નથી પણ જ્યારે તે ચાન્નિ-ધમનિ સ્વીકાર કરે છે ત્યારે તેઓ નમસ્કાર કરે છે બીજી જાણુ અજામમાં વધુ ન આવે છ કે ચક્રવર્તીને ચક્રમાં સ્વરૂપ મરણ પામે છે તો એને ખરે જ નરકમાં જવું પડે છે ચક્રવર્તીનું સિદ્ધાસન તાજી જો તે ત્યાંના સિદ્ધાસન પર બિરાજે છે તો તે સ્વર્ગ

અથવા મોક્ષને પામે છે આ છે ત્યાગનું મહત્ત્વ જે નરકથી ઉગારી ઝવર્ગ
અથવા મોક્ષ અપાવે છે

હવે તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ સમજી શક્યા હશે ભોગ હોમેશ ત્યાગની સામે નમ્યો છે શકેન્દ્ર પાસે કેટલો વૈભવ છે, એના મુદ્દટ પર અમૃત્ય રત્નો જડેલા છે જેના તેજથી એતુ મુખ દાંપી બિઠે છે. ચક્રવર્તીનું સપૂર્ણ રાજ એના રત્નને ખરીદી શકતું નથી તેવો બત્રીસ હજાર વિમાનોનો સ્વામી શકેન્દ્ર પોતાના સિંહાસન પર બિરાજે છે ત્યારે સિંહની જેમ ગર્જના કરે છે, પરંતુ તેજ ઈન્દ્ર ન્યારે ત્યાગના દેવ-તીર્થ કર દેવની સામે આવીને બેસે છે ત્યારે એક સસલાથી પણ વધુ નમ્ર બની જાય છે

હજુ સુધી તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ જ સાબળ્યું છે પરંતુ ત્યાગનો આનંદ કરી લીધો છે કે નહીં ? રાગનો આનંદ તો તમે કેટલીય વાર લીધો છે, હવે જરા ત્યાગના આનંદને પણ માણી લ્યો, જુઓ, એમા પણ કેટલો આનંદ ભર્યો છે ! પરંતુ ભોગના આસને બેસી ત્યાગનો આનંદ કદી લઈ શકાતો નથી, જહુ જેવો યુવક આઠ-આઠ પત્નીઓનો સહવાસ તજી એક દિવસમા મુધર્મ ગણધરના એલો બની ગયો એ હતો ત્યાગનો આનંદ ત્યાગનો રસ માણ્યો'તો શાલિભદ્રે ! જે ધનનાના એક દ્વિટકારે બત્રીસ-સુકુમારીઓને તજી ત્યાગના પથે સચર્યો

ત્યાગમા પણ એક આનંદ છે પણ એનો આશ્વાદ તો જેણે ત્યાગનો પથ અપનાવ્યો હોય તે જ લઈ શકે છે સરોવરમા કમળ ખીલ્યા છે, એમા ભમરા છે તેમ દેડકા પણ પરંતુ કમળની સુવાસનો આનંદ ભમરો લઈ શકે છે, દેડકો એ આનંદને શું જાણે ? ત્યાગનો આનંદ અતિમુકતે લીધો હતો નવ વર્ષની ઉંમરે, આ અવસ્થા તો છે રમવા અને ખાવા-પીવાની અને એક તૃણાભરો વ્યક્તિને જેટલું ધન ગમે છે એટલું જ બાળકને રમવા ગમે છે પરંતુ ન્યારે ત્યાગી સત ગૌતમ પ્રભુને અતિમુકતે જોયા ત્યારે તે રમતનું ધ્યાન છોડી ત્યાગની ભૂમિ (ઉપાશ્રય)મા આવી પહોંચ્યો તમે સૌ પણ વેપારની ભૂમિ છોડી ત્યાગની ભૂમિ-ઉપાશ્રયમા આવ્યા જ છો ને ? (સલામા હસાહસ)

જન્મ અને મૃત્યુ જ ત્યાગના સૂચક છે જન્મ્યા હતા ત્યારે પણ કંઈ સાથે લાવ્યા નહોતા અને સસાગ્રથી વિદાય લઈશું ત્યાગે પણ સાથે શું લઈ જવાના ? તમે, લોહીતું પાણી કરીને જે વસ્તુઓ એકઠી કરી છે એમને જરા પૂછી લ્યો કે એમાથી કંઈ વસ્તુ તમારી સાથે આવવાની છે ! તે હજારો વસ્તુઓમાથી એક પણ સાથે આવશે ખરી ? તમારો આત્મા શો જવાળ

ખાપે છે ? જ્યાં હો જ્યાં યીએ શું જ્યાં વાળશે ? પરંતુ ચૈતન્ય પરિ
મળેને જ પૂછી શ્યો તે તો જ્યાં આપશે ને ? તેમનો જ્યાં સ્વીકાર-સ્તંભ
હોય કે નકાર સ્વચ્છ ? એ નિશ્ચિત છે કે જે કંઈ એકદુ કહ્યું છે તે સર્વ
કંઈ ખરી જ હોઈને આત્મા જણુ પડશે કિંના એક કવિએ પણ કહ્યું છે કે :

મેરા મેરા જો તુ કહતા હૈ વહ કુછ મો કામ ન માપગા
તુ જહી મુદિત માયા હૈ મૌર જાહી હાથોં માપગા ॥”

આરથી જ્ઞાન આત્મ છે ત્યારથી ઇચ્છાન બોલે છે કે આ મારુ છે
તે મારુ છે આ હું મારુ જ સર્વ સંપર્ષનાં મૂળ છે મમતાની
મહોર મારી જે કંઈ એકદુ કહ્યું છે તે તારા જીવનની છેલ્લી ધડીએમાં-
ખેલામાં ચતુની કાળી જવાથી તને ઉચારી લેવામાં અસમર્થ છે તું આત્મો
ત્યારે મુઠ્ઠી માંધીને આત્મો કતો. તને જોઈ કશો કે ત્યારે જાણક અવતરે
છે ત્યારે એની મુઠ્ઠી વાળેલી હોય છે ત્યારે ॥ આત્મો મીઝી લઈઈ ત્યારે
આ જણુ પરમુ ઘઈ જશે. તું તો ખાલી કાલે જ દુનિયામાંથી વિદાય થઈશ.

એમનું તો નિશ્ચિત છે જ પણ જીવતાની પણ રીત હોય છે એક
માણસ લોકોનું પાણી-પરસેવો કરીને આખી જિંદગી સુધી પૈસા ભેગા કરી
કરે છે ખાતો નથી ને ખવડાવતો નથી. પરંતુ ધનુષ્ય એક જ કપાડે
સર્વ કંઈ તજી અહીં નીકળે છે ત્યારે લોકો બેસે છે આપડે જણુ
છોડીને ચાલી ગયો. બીને માણસ પણ છે જે જુદિજીને કળાર-લાખો
રૂપિયા કમાણે છે પણ તેમાંથી તેણે આપું અનેકને ખવડાવ્યું છે પોતાના
ઝરીમ ભાઈ-ભાઈઓને મટે કળારે રૂપિયા તેણે આપ્યા હોય ॥ ત્યારે
આવે માણસ ચતુ ચતા આથી નીકળે છે ત્યારે દુનિયા કહે છે બહુ
જાણુર હતો જીવત જીવવાની કળા એણે જાણી હતી. તે મનને જાણ
નહોતો ફક્ત ભેગું કરીકરીને મરી જાણાઓમાંથી તે નહોતો તેણે
કમાઈ જણુ તેમ વાપરી પણ જણુ વાડુ ત્યારે હવે જતી ફેસલો
આપો કે તમારે નિચારો-આપડે જનનું છે કે જાણુર ? હું મારું
હું કે મેઈપણુ આપડે જનવાનું પસંદ નહીં કરે કામ-કામ કરીને કમાવું
અને રેતા-રેતાં છોડીને ચાલી નીકળવું એ જાણુરોનું નહીં પણ કાચોનું-
નિચારણોનું કામ છે

જાણુર જનનું છે તો મનને વિચાર જનાવો. બી ન મારે કંઈક ત્યાજ
કરતાં રીખો. મનને એવું તો સાધો કે ત્યારે સંપત્તિના વિચારજનતા પ્રત
આવે ત્યારે પણ તમે જહીં જોડો કે તમે શ્યો મારે કંઈ નહીં જોઈએ.”

આ શબ્દોમા તમને વિશાળ હૃદય જોવા મળશે સકુચિત દિલનો માણસ-
આવી તદ્દન વિપરીત મનોવૃત્તિ ધરાવતો હોય છે તે કહેશે, “ હુ જ લઈશ;
તને નહીં આપુ ” આ નીતિ પર આલીને કેટકીએ-અયોધ્યાને નરક બનાવી
મૂકી હતી રામ તો વનમા સીધાવ્યા ભરતને અન્તસ્તાપ થયો દશરથનુ
પ્રાણપખેરુ ઊડી ગયુ અને અયોધ્યાનગરી સૂતી બની ગઈ

જીવનનો વિકાસ વિલાસમાં નહીં, ત્યાગમા છે નળજાઈને, દુર્બળતાને,
સજ્જનતા માનવી એ ભૂલ છે અને કાયરતાને અહિંસા માનવી એ પણ
એવી જ એક ભૂલ છે અને એમ વિલાસમા વિકાસ માનવો એ તેથી પણ
ગભીર ભૂલ છે વિલાસી વ્યક્તિ કદી વિકાસ કરી શકતી નથી એક
કવિએ કહ્યું છે

ત્યાગ નહીં, જેને ગાદી ગમે,
જેના હૈયામા વાસ કર્યો કુર્મ્મે,
જેના રોમે રોમે સ્વાર્થ રમે,
મેલુડા માનવી તે જરીએ
જેને સ્થાનક માટે અવકાશ નથી
એવા પાપી વિલાસીના મદિરમા,
મારા દીન દયાળુ નો વાસ નથી ”

જેને ત્યાગથી વાત પ્રિય નથી, જેનો શ્રમ જોઈતો નથી, સેવા નહીં
પણ સત્તાની જેને ભૂખ છે, જેને સત્ય નહીં પણ સ્વાર્થ પ્રિય છે જેને
સીનેમા જોવા જવા સમય છે, પણ ધર્મ-આનંદ આવવાની ફરસદ નથી,
એવા વિલાસી કાદવમા ખૂપેલાના મન-મદિરમા આત્મા કદી સ્વસ્થ રહી
શકતો નથી તેને તો ત્યાગની મધુર ખૂશબોની જરૂર છે જ્યારે હૃદયમા
ત્યાગનો દેવ બિરાજેલો હોય છે ત્યારે મન બોલશે, “ હુ એકલો ખાઈ
શકતો નથી તમે ખાશો આરે જ ખાઈશ ” ઉપનિષદમા પણ કહેવાયુ છે કે

“ તેન ત્યક્તેન મૂજિથા ।

મા ગૃહ્ઽકસ્યવિદ્ધનમ્ ॥

“ બીજને આપ્યા પછી જ આરોગો કોઈની સપત્તિ ઉપર મમત્વ
ન રાખો ”

જ્યારે મનમા અનાસક્તભાવ જાગે છે અને તે સમયે પદાર્થનો જે
ત્યાગ કરવામા આવે છે તે સાચા અર્થમા ત્યાગ છે આ આત્માએ મોહ-
દશામા રહી અનેકવાર ત્યાગ કર્યો છે તમે પણ અનેકવાર એવા ત્યાગ કર્યા

એ અમુક વસ્તુ મળશે તો ખાટલા ઉપાસ કરીશ છેકરો થેર કરશે તો પાંચ આપ બેસ કરીશ આમાં ત્યાગ તો છે પણ તે રાગભિમિત ત્યાગ છે ક્રોધમાં પણ ત્યાગ કર્યો છે આવેશમાં આવીને લાત મારી ચાલી નીકળ્યા અને ત્રણ દિવસ સુધી એક કષ્ટ પણ ખાધું નહીં તો હા એને આમ તપ માની શકારો ખા ૧ વીનરામ દેવ આવા તપને તપરૂપે સ્વીકારતા નથી.

સોની મનની વ્યક્તિ પણ ત્યાગ કરે છે દુકાને ગીરદી જામી છે થેરથી બાળક આપ્યું અને કહેવા લાગ્યું આમેં લાલુ હું ચર્ચ રસ્તું છે આ બધું માર વાગ્યા છે અને પેટમાં જૂખ લાગી છે તેમ જતા આહોની ગીરદીને જોઈ જાવનું મન થતું નથી તે કહી દે છે કે “બા, તું જામી સે? અને તારી બાને કહેજે કે તે પણ જામી લે. મને હમણું જૂખ લાગી નથી. બો જનનો અહીં ત્યાગ કર્યો છે પણ તેમાં અત્મ-દિ નથી. ભૌતિક પદાર્થોના રાગમાં અનેકવાર આપજે ત્યાગ કર્યો છે કંઠારમાં કંઠાર પ્રતિજ્ઞાઓ પણ કરી છે પરંતુ ૭ ત્યાગમાં ગાનદર્શિ ન મળે તે ત્યાગને સાચા અર્થમાં ત્યાગ કહી શકાય નહીં.

બિહારના મહારાજના ભાઈનું નામ પૂરીરાજ હતું તેમનાં લગ્ન લાલડે નામની સુદર રાજકુમારી સાથે થયેલાં એકવાર લાલડે બીમાર પડી તેની અવસ્થા તેઈ પૂરીરાજ બેબાકાઓ થઈ ગયો સર્વજિજ્ઞાસિત્સંકોનો ઉપચાર પણ કારગત ન નીવડ્યો સત્ત્વી વાત તો એ હતી કે બાલુખ્યને લાતલે એટલો નાજૂક છે કે બ્યારે તે વટે છે ત્યારે એને સાંધનાર ઈર્ષ મળતું નથી એક સાધરે કહ્યું છે કે

હાંઓના હાંને કંથવનારુ કોણ છે ?

ઠોરી વડી આયુષ્યની તો સાંધનારુ કોણ છે ?

જીવન-દીવડે બ્યારે જોલવાય છે ત્યારે દુનિયાની ઈર્ષ તાકાત એવી નથી કે એને દૂરી પ્રતીત કરી કહે પૂરીરાજના સર્વ પ્રયત્નો વર્થ નથી અને લાલડેએ એક દિવસ સહને માટે આંખો બીડી લીધી જે દિવસે મિત્ર નેગના રાત્રમહંમદો લાલડેની અર્ધી બહાર નીકળી તે દિવસે પૂરીરાજની આંખોમાંથી અંધારા વહી નીકળી અને એનો આ મા તો વળી હજાર-હજાર ધારાઓમાં રહી પડ્યો છેવટની નિદ્રા દેવા પૂરીરાજ પણ સ્મરણ ભૂમિ સુધી ગયો અસ્ત-મિત્રા ઉપર જ વરેલા ચૂનદેને મુકતમાં આપ્યો જાત-જોતામાં અગ્નિની જ્વાળાઓમાં ભૌતિક દેહ ભરત જવા લાગ્યો.

એ દ્રવ્યને નિઠાળી પૃથ્વીરાજનું દિવ જાણે છાતીમા ગોળી લાગવાથી
મૃત્યુ અનુભવી રહેલું પખી પોતાની પાખો કૂકડાવતું હોય એમ કૂકડી બિંચું.
વિયોગની વેદનામા બળતાં હૃદયે પૃથ્વીરાજ બોલ્યો

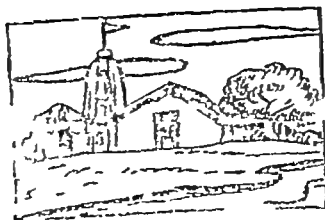
“ તો રાંધ્યો નહીં खावशु रे वासदे निसड,
મો દેહત હી વાલિયો लाल दहदां हड्ड ॥

અરે ઓ નિર્લજ્જ અગ્નિ ! મારી આખો સામે જ મારી પ્રિય લાલ-
દેના કામળ દેહને બાળીને ભસ્મ કરી નાખ્યો આજથી હું તારા ઉપર પક-
વેલી કાઈ વસ્તુ ખાઈશ નહીં

કેટલો મોટો ત્યાગ છે ! અગ્નિ પર પકાવેલી વસ્તુ ના ખાવી એ બહુ
મોટો ત્યાગ છે ! તેણે મીઠાઈથી માડી રોટલા સુદ્ધા ખાવાને છોડી દીધું
આટલો મોટો ત્યાગ છે પણ જરા થોભો, આપણે હજુ બિડા બતરીને જોવાનું
છે આ ત્યાગની પાછળ આત્મવિજ્ઞાન કહે છે કે એક નારી પરનો મોહ
છે એ નિશ્ચિત છે કે અહીં આત્મ-જ્ઞાન બોલતું નથી પણ દેહ પરની
મમતા બોલી રહી છે, એટલે વીતરાગના ધરમા આવા ત્યાગની કાઈ કિમત
નથી મનમા રાગને સ્થાપી ત્યાગ કરી લેવાનો કાઈ અર્થ નથી માટે પહેલા
રાગને તજો અને પછી પદાર્થને તજો, આવો નાનો એવો ત્યાગ પણ
આત્માને શાશ્વત શાંતિ તરફ લઈ જશે

ભાદરવા સુદ ૩

જૈન ઉપશ્રય,
કાદાવાડી, મુબઈ.

“ સપૂર્ણ કુમ્ભો ન કરોતિ શબ્દ ”

૪૪ ભરેલો ઘડો અવાજ કરતો નથી

કથાસંવિલસના સમઘર્મા આપણે વિચાર-વિનિમ્બ ચાલી રહ્યો છે કામે મે માનવિત્વ સમઘર્મા વિચારે રજૂ કર્યા હતા આપણે વિચાર કરવો છે કે માન કેવી વ્યક્તિને થાય છે માન કમેચાં અધૂરને થાય છે બહેનો અત્યજ દો છે તે તમે જોશું છે હવે તો ‘૭’ ના બદલે ‘હા’ કહેવું જોઈએ. કારણ કે હાથે જણવું એ તો જરીબાઈનું ચિહ્ન ધર્મ અમુ છે કાંઈ પણ ન કરવું એ શ્રીમત્તાઈની નિશાની અલગ છે પછી અને એમ આજસુ જીવનથી ગમે તેટલી બિમારીઓ ચાલી આવે. ક્યારેક માથું ભારે થાય છે ક્યારેક પેટ ભારે થાય છે કાંઈ વખત કબલિયાત થાય છે તો વળી કાંઈ વખત કોષ નડી આવતી શા / શબ્દ ડોક્ટરને ત્યાં દોઝા અને ફી આપે, પેટમાં દવાઓ નાખે જાઓ અને ઇન્જેકશનો ભેંકાવે. આવી શ્રીમત્તાઈ કે ૭ ને શેડલી પણ યાંત્રિકી ખાવા ન દે. તેમ કરતાં જરીબાઈ શુ ખોટી છે ? જરીબાઈ, ભંતે શેડલી સાથે લી ન આપે, જાતજાતનાં ચટણી-અથાણાં ન આપે પણ તદુરતી તો સારી રાખે છે શરૂ શા ત્યાં ઇન્જેકશનોથી શરીરમાં કાણાં તો નથી પાડવા પડતાં. અને જરીબાઈની પાસે એવા વધાનના પૈસા પણ કર્યા છે ? અરુ પૂછે તો તેમની પામે બિમારીઓ વધુ જતી પણ નથી. કારણ કે તે નવું છે કે ત્યાં તેનું ઝડપુ સન્માન થવાનું નથી આ તો તમે સોંઘો તેની સાથે પ્રીતિ બાંધી રાખી છે મે સખીતો રસ તેને તમારે ત્યાં મળે છે પછી જરીબાઈની કુપડીમાં તે શુ કરવા નય /

ગામમાંની બહેનો ખાળે પણ હાથે ધરીએ દો છે એટલે તેમને

ચોખ્ખો લોટ મળે છે અને તે પણ વીટામીનવાળો કારણ કે હાથધરી વીટા-
મીનને બાળી નાખતી નથી જ્યારે મશીનની ઘટી અનાજના સત્વનો નાશ
કરે છે, એથી તમારે વીટામીનની ગોળીઓ શોધવી પડે છે

જ્યારે બહેનો ઘટીમા દળે છે ત્યારે જો અનાજ પાણીમા પલળેલું
હોય તો અવાજ થતો નથી પણ જો અનાજ સૂકું હોય તો કડકડાટ
અવાજ થાય છે

તેવી રીતે જેનામા જ્ઞાનની બીનાશ છે, તે અવાજ ઓછો કરે છે પણ
જે સૂકા છે તે વધુ અવાજ કરે છે એટલે, એટલું સત્ય સમજજો કે જેના
જીવનમા ગભીરતા છે, વિચારોમા પ્રૌઢતા છે, તે તેટલું જ ઓછું પ્રદર્શન
કરે છે

અગ્રેજ વિચારક માર્કટવેર્થન કહે છે કે-માત્ર બે ઈંડા મૂકનાર મુરઘી
એટલો કડકડાટ કરે છે કે જાણે તેણે કોઈ નક્ષત્રને જન્મ આપ્યો હોય
અધૂરો આદમી જ્યારે કપડા પહેરે છે, ત્યારે એમ જ સમજે છે કે તે કોઈ
દિવસ નગ્ન રહ્યો જ નહિ હોય જ્યારે તેની પાસે બે પૈસા ભેગા થાય છે
ત્યારે તે એમ સમજે છે કે જાણે તેણે કોઈ દિવસ ગરીબી જોઈ જ નથી
જ્યારે તે ચાર અક્ષર ભણે છે ત્યારે તો તે બૃહસ્પતિ સાથે પણ ચર્ચા કરવા
તૈયાર થઈ જાય છે અહીંથી ભરેલો આદમી જ્યારે બે પાનાનો નિબધ
લખી નાખે છે, ત્યારે તે પોતાની જાતને એક મહાન સાહિત્યકાર માની લે છે.

એટલા મારે એક સરકૃત કવિ કહે છે કે-

यदा किञ्चिज्ज्ञोऽहं द्विप इव मदान्ध समभवम्

तदा सर्वज्ञोऽह्मस्मित्यभवदलिप्तं मम मन ।

यदा किञ्चित्किञ्चिद्वुधजन सकाशादवगतं ।

तदामूर्खोऽस्मीति ज्वर इव मदो मे व्यपगत ।

પિગળાની પાપકહાણીએ જેના અતરને અજવાળ્યું, એવા ભર્તૃહરિ
કહે છે-જ્યારે હું ટાઈડ જાણુતો હતો ત્યારે, મારું અહંકારી મન એમ
કહેતું કે હું બધું જ જાણુ છું આ અહંકારે મારે જ્ઞાનદીપક યુગ્માવી
નાખ્યો હવે જ્યારે હું અધાગમા ડૂબીને શોધવા મડ્યો, ત્યારે જ્ઞાનનો
પ્રકાશ મને મળ્યો પણ જ્યારે હું કેટલાક વિદ્વાનોના પરિચયમા આવ્યો,
તેમની જ્ઞાનધારાના ઘોડાક મિન્દુઓ પ્રાપ્ત કર્યા, ત્યારે મને સમજાયું કે
આજ મુઘી હું જે કોઈ શીખ્યો, જે કોઈ વિચાર્યું અને જે કોઈ સમજ્યો

હતે. તે જ્ઞાન નહિ પણ અજ્ઞાન હતું અને તેને જુ જ્ઞાન માની મોઠા હતો. તેથી મારા મનમાં અહંકાર જાગ્યો. આ / જુ સમજી શક્યો છું કે જે દેવતા અધારમાં છું । જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશનાં કિરણોનો હળતમો ભાગ પણ મેં મેળવ્યો નથી.

૭ બિંદી નદીઓ હોય છે તે ચાત હોય છે પણ બીજાં નાળાં એવો અવાજ કરે છે કે નળે પાણીનો અખૂડ સમુદ્ર હોય. વર્ષાઋતુમાં તો ઘણી વખત તે એવો દેખાવ કરે છે કે મુઝ જ નહિ. આશુભાજીની નાની મૂંપડીઓ અને ઝાડોને પણ તે જેમી જાય છે.

એ નદીનું જોશ ત્રણ દિવસમાં બિતરી જશે. પણ તેણે જે વિનાશ સર્જ્યો હશે તે માનવીના મનમાંથી ત્રણ વર્ષ પણ દૂર નહિ જાય. જ્યારે તે તેની નદી જશે ત્યારે તેની કદાચી કહેશે કે અમુક વર્ષમાં આ નદીમાં એવું મોટું પૂર આવ્યું હતું કે તેમાં અમારા ગામની તમામ સંપત્તિ તથાઈ ગઈ હતી. દેવતા દૂધ પીતાં જાણે મરી ગયાં. દેવતા કુચનો અને વઢો તથાઈ ગયા. તેના આજ દિન સુધી પતો નથી દેવતા. ખીન ધોવાઈ ગઈ વાવેતર સાર મઈ ગયું હ નેરા તથાઈ ગયા.

આરી / રીતે સંપત્તિ અને વૈભવનાં પૂર પણ ત્રણ દિવસમાં બિતરી જશે. પણ એ પૂરમાં માનવીએ કરેલા કાળાં કામની યાદ તો હમેશાં માટે રી / દેવતા હસતાને રાજ્યા બી નઓના શેટલા હિતરી લીધા એરી કાળી કદાચીઓ માનવીના મનમાંથી વર્ષો સુધી જશે નહિ.

૧૮ જુ આ કારી વ્યક્તિના પ્રયત્નો જ એવા આશ્ચર્ય હોય છે કે તે બીજાને નીચે પાડી પોતે જિત્યા આવવા ઈચ્છે છે પણ અવકારી પોતે જ પાતાનું પતન સાથે છે અહંકાર યું છે । તે છે માત્ર મનનો ભાર જે વળી રીએ તો એક તેવાભાગ પણ નથી. પણ તેનો ભાર એટલો છે કે ત સમ માન ઉચ્ચ કદાએ ત્યા નથી દેતો. તે આપણી બીજે હિત્યની રાખાને । પી નાખી પતનના ગા । પટક છે જે શાંતિ નેરતી હોય તો પદના આ મનના ભ ને દ કરો. ખરું માનને કે મનમાંથી માનને ન ત ઉચા । ન જ્યા ત્યો તમામ એટલું હળવાપણુ સામર્થ્ય કે નળે માધ્ય નથી મળુ ના । ત્યા માનરિ ત્યો લાભ જ્યા કરતાં વધુ છે રીતન પ્રમુ રીતન રિતન આ વધ માનને પ્રમ કરે છે.

પ્ર૦— ‘માન વિગ્રધેષ મન્તે િતીથે કિં જનયઈ ।

૮૦—માણ વિજયેણ મદવં જણચહ । માણ દેયણિજ્જં કમ્મં ન
વન્ધહ । પુવ્વ વુદ્ધં ચ નિજ્જરેહ ।

ગૌતમ સ્વામી પૂછે છે—ભગવન્ત ! માનવિજ્યથી આત્માને શો
લાલ થાય ?

કેટલો માર્મિક અને હૃદયને સ્પર્શિતો આ પ્રશ્ન છે ! નહીં તેમા સ્વર્ગની
બીચી બિગન કે નથી તેમા નર્કની પાતાળયાત્રા

ધણા મુમુક્ષુઓ આવે છે પ્રશ્નો કરે છે પણ તેમના પ્રશ્નો આકાશમા
બિડતા હોય છે કે પાતાળને ફેડતા હોય છે પણ આ પૃથ્વીની કોઈ વાત
નથી હોતી કે બ્યા આપણે રાતદિવસ રહીએ છીએ જાણે કે આ દુનિયાના
તમામ સવાલો બિડતી ગયા । ખૂબી લલેને કીડાની ગાફડા ધરમા ડકળતા
હોય, ખાવાનામાં જરા જેટલું મીઠું વધારે પડતા, ધરમા મધાભારત જગાવતા
હોય અને આખા કુટુંબને ગેડી નાખતા હોય, પણ ઉપાશ્રયમા આવશે
ત્યારે આસમાનની જ વાતો કરશે

ક્યા ઉપાય વડે મનની આગ ખુરે, ક્યાય મદ પડે, કૌટુંબિક હૃદયમા
કેમ શાંતિ આવે, હૃદયની નાનીમોટી સમસ્યાઓ કેવી રીતે શાંતિપૂર્વક ઉકેલે,
ખીજતી ભૂતોને પ્રેમપૂર્વક કેવી રીતે સુધારી શકાય, સ્વર્ગ આકાશમા નહિ
પણ હૃદયમા કેવી રીતે બિતરે, આ બધા પ્રશ્નો સાથે આજના તત્ત્વજ્ઞાનપ્રિય
પિપાસુઓને જાણે કે કોઈ લાગતુવળગતુ જ નથી તેમની સામે તો હિમેશ
સ્વર્ગ અને નરકની તસ્વીરો જ નાચતી હોય છે

પણ મહાન સાધક પ્રભુ ગૌતમ હૃદય અને જગતના રહસ્યના જ્ઞાતા
ભગવાન મહાવીરને હૃદયને સ્પર્શિતો પ્રશ્ન કરે છે

પ્રભુ ! આત્મા માનવો ભાર ઉતારીને ફેડી દે છે ત્યારે તેને શો લાલ
મળે છે ? આ લાલને તમે ચળકતા ચાદીના દુકડાનો લાલ ન સમજશો

તમારે શુભેષ્ઠ્યે ? ચમકતી ચાદીનો લાલ કે આત્માની ઉન્નવળતાનો
લાલ ? આજનો માનવો ચાદીના ચળકાટમા ઝોટલો લોભાઈ ગયો છે કે
આત્માની ઉન્નવળતાનો તેણે નાશ કરી નાખ્યો છે પણ અહીં ભૌતિક
લાલનો પ્રશ્ન નથી, પણ આત્મિક સૌંદર્ય અને નિજગુણની પ્રાપ્તિનો પ્રશ્ન
છે આત્મિક સાધના દ્વારા, ભૌતિક લાલના દુકડાની બીજ નાગવી એ
શુદ્ધિમતાથી દૂર છે

વિનયવત આત્મા માનના યોગ્યને ઉતારીને ફેંકી દે છે પછી માનને પરિણામે વેઠવા પડતા કર્મોનો બધ તેને થતો નથી એનો અર્થ એવો છે કે તેના કાર્યો એટલા કામળ હશે કે ભવિષ્યના જન્મોમા પણ અહીં કાર, તેની નજીક નહિ આવે કારણ કે તેનામા બહાર વિનય છે તેવો અદર પણ વિવેક છે એવી નિરભિમાન વ્યક્તિ પરોક્ષ રીતે પણ અહીં કાર વ્યક્ત થતો હોય એવા પ્રયત્નોથી દૂર રહેશે તે મહાપુરુષોનું આગત કરશે પણ તેમના અપમાનથી દૂર રહેશે.

એક માણસ ટોડીયોના બજારમાં ફરી રહ્યો હતો એકાએક તેની નજર તેના એક ફોટા તરફ ગઈ તે જરા અટકી ગયો કાંઈક વિચાર કર્યો અને ફોટો લટકાવેલો હતો તે સ્ટુડીયોમાં ગયો ત્યાં જોટલા ફોટા તેના હતા તે બધા તેણે ખરીદી લીધા અને ફોટોગ્રાફરની સામે જ તેમા દીવાસળી ચાપી દીધી ફોટોગ્રાફર તતબ્ધ થઈ ગયો આશ્ચર્યચકિત થઈ તેણે પૂછ્યું. “આ તમે શું કર્યું ?”

તેણે પૂછ્યું—“તમને ખબર છે આ કોનો ફોટો છે?”

ફોટોગ્રાફરે કહ્યું—“હા બરાબર ખબર છે, આ અમારા જાપાનના મુખ્ય સેનાપતિનો ફોટો છે, જેના ઉપર દેશની સ્વતંત્રતાની ખૂબ જ મોટી જવાબદારી રહેલી છે પણ તમે કહો કે તમે આટલા પૈસા ખર્ચ્યા અને તેના ફોટાઓને સળગાવી દીધા, તો શું તમે વિદેશી ”

“શું કહ્યું ? વિદેશી જામુસ ? વિદેશી નહિ, પણ વિદેશીઓને માટે જરૂર જામુસ છું ”

ફોટોગ્રાફર આગળ કાંઈ પણ બોલે તે પહેલાં પેલા આવનારે કહ્યું

“તમે મને ઝાળખી શક્યા નથી આ ફોટાઓ મારા જ છે હું જ તે જાપાનનો મુખ્ય સેનાધિપતિ છું જીવાનીના સમયમા હું લશ્કરમા જોડાયો હતો આજે તો હું ખૂબ બદલાઈ ગયો છું અને મેં ફોટા સળગાવી દીધા તેનું કારણ જાણવું હોય તો સાલજો જાપાનના લોકો પોતાના લાકડાનાં મકાનોને શણગારે છે, મારા ફોટો પણ તેમા લગાડશે પણ તેમા મારો એકલાનો ફોટો નહિ હોય મારી સાથે અનેક મહાપુરુષોના હશે એ બધી અહિં સા અને વિશ્વત્રેમી મૂર્તિઓની સાથે મારો ફોટો કેટલો શરમાશે ! ક્યા કરુણામય સત અને મહાપુરુષો અને ક્યા ખીજાઓના ખૂનથી ખેલનારો હું ! એમની વચ્ચેમા એસતા કેટલી શરમ આવશે ! હું નથી આહતો કે સત અને

બધ થઈ જાય છે પછી પ્રશ્ન ન્યાયાન્યાયનો ન રહેતા વ્યક્તિગત પ્રતિષ્ઠાનો બની જાય છે વ્યક્તિગત માન પાછળ અધ બનેલો માનવી શું નથી કરતો ?

પણ અહ કાર જ તેના પતનનું કારણ બને છે તે બધી ભલાઈ-ઓને ઠડો મારીને કાઢી મૂકે છે અહ કારીને ઢાઈની સાચી શિખામણુ પણ સાલળવામા અપમાનનો આભાસ થાય છે પછી માનવાની તો વાત જ કયા રહી ? પછી તેના જીવનમા રહેલા સદ્ગુણો, પહાડ ઉપરના ઝરણાની માફક સમાપ્ત થઈ જાય છે, પાણીનો સ્વભાવ છે કે તે હમેશા ઉપરથી નીચેની તરફ વહે છે, એવી રીતે સદ્ગુણુ પણ નીચે ઊતરતા જાય છે જેના જીવનને અહ કારનો સ્પર્શ થયો છે, તેનામા સદ્ગુણુનું પાણી ટકી શકતું નથી, એટલે મનમાથી અહ કારને કાઢી નાખી તેમા સદ્ગુણોને ભરવાનો પ્રયત્ન કરે.

પરંતુ, માન જેટલી અનાવશ્યક વસ્તુ છે, તેટલું જ અવાલિમાન આવશ્યક છે તમે નમ્ર બનજો, પણ દીન ન બનશો સદ્ગુણોની સામે નમવામા નમ્રતા છે, પણ સ્વાર્થ સામે નમવામા દીનતા છે કોઈ સદ્ગુણી વ્યક્તિને તમે હઠાર વાર નમો તમારું ગૌરાવ વધરો પરંતુ સ્વાર્થના પ્રતોલન અને ભયની સામે એક વાર પણ મસ્તક નમાવશો નહિ ત્યાં નમવાનો અર્થ સ્વાર્થ અને અન્યાયને ઉત્તેજન આપવા જેવો થશે

ભગવાન મહાવીર, પાવાપુરીની અતિમ દેશના-ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં સૌથી પહેલા અધ્યયનમા, વિનય ગુણુ ખીલવવાની પ્રેરણા આપે છે તે જ ભગવાન ખીન્ન અધ્યયનમા પોતાના સાધુઓને દીનતાનો પતિયાગ કરવાનું પણ ફરમાવે છે ભગવાન કહે છે -

સાધુજીવનની લાખી યાત્રામા તારે ભૂખ અને તૃપાના સક્રોટ પણ સહન કરવા પડશે કારણ કે સાધુજીવનનો માર્ગ કૂલોથી નહિ પણ કાટાથી પથરાયેલો છે, પરંતુ એ માર્ગ પર ચાલતા તારા જીવનમા દીનતાનાં જરા સંખી છાટ પણ ન આવે, ભલે ભૂખ તારા શરીરને દુર્બળ બનાવે પણ તે મન ઉપર આક્રમણ ન કરે એ જોજો

તનની દુર્બળતા મનમા ન પેમે તે માટે વીતગગ પ્રભુ ચેતવણીરૂપે કહે છે-

“કાલી પલ્લંગ સક્કાસે, ક્રીસે પમણિ સતપ ।

માયન્ને અસળ-પાણસલ ઝદીળમણસો ચરે ” ॥

જૂમ અને તરસને કારણે તારો દેહ કામચલા પડે તેવો ફર શરૂ નામ છતાં તું મનમાં દીનતા ધારણ કરી વિના ચાલને વિશ્વાસ લાડુ થઈ જીવન છે છતાં તેને માટે તું કોઈની પ્રશંસા ન કરીશ ધર્મ કયા ગ્રામ્ય-યનુ એક બાજ છે અને એ તપ પશુ છે મુનિ-વનમાં સ્વાધ્યાયનું મહત્ત્વ પૂર્ણ સ્થાન છે છતાં પણ સાધક ૩ વિશ્વાસ માટે સ્વાધ્યાય ન કરો. નહિ તે સામાન્ય જનતા તેના સીધા અર્થ એવો કરશે કે બાટલુ માંડું બાટલો કપડેલ દીધો એ બધું માત્ર એ શેષ માટે હતું જાણીતી વાત સ્વાધ્યાયની જીવન માટે શૈલભારપદ નથી તેમ જ જૈન ટાસનને માટે લાંબાપ છે.

તમે નમ્ર જાતો પણ દીન નહિ એવી જ રીતે સ્વાધ્યાયની બનો પણ અધ્યાયની નહિ. અધ્યાયન અને સ્વાધ્યાયનમાં એટલું અંતર છે કે જેટલું વાવની ઝરમી અને સ્વાસ્થ્યસૂચક ઝરમીમાં છે.

તદુરસ્ત માનવીના શરીરમાં ઝરમી હોય છે જો ઝરમી ન હોય તે તો મોતનું વોર ટ જ આવે. પણ જો અંધારમાં સાચાંજાણ કરતાં ઉપર નામ તો તે ચિંતાનું કામજી બનશે. તેને માટે ઇન્જેક્શન પણ લેવું પડે.

અરામત એવી જ રીતે. સ્વાધ્યાયન શરીરની જાળી ઝરમી છે અધ્યાયને પોતાના દેશનું પોતાના ધર્મનું પોતાના સમાજનું યોરવ હોય જોઈએ. જો કોઈ મનુષ્ય યોગ્ય પૈસાની ખાતર રાષ્ટ્રનાં કિતનો નાશ કરવા તદ્દપ થાય તો જાણવું કે અધ્યાયનમાં રાજને મોટું નુકસાન કરી રહ્યો છે.

તમારામાં આત્મચોર હોવું જોઈએ ગાંધીજી એટલા વિનમ્ર હતા કે તેમની વિનમ્રતા એ બારતનો બાદલ છે પોતાની જૂઠાં જો જાણતી તો એક નવા બાળકને નમવામાં પણ તેમને શરમ નહોતી આવતી પણ આજે કાની મુશ્કેલીમાં એક અંગેજી તેમને માડીમાંથી જાણી આવી કરવા કમું તો તેઓ જરાયે ચલક્યા પણ નહિ. જો કદાચ કોઈ જુદાં તેમને કમું હોત તો તેને તમા બાપવામાં એક કમુંનો પણ વિચાર ન કર્યો હોત. પરંતુ અહીં પ્રશ્ન બુદ્ધિ હતો. જો તેમણે જાણી આવી કરી હોત તો સમગ્ર બારતનું સ્વાધ્યાયન ઝડપે રહેત. એટલા માટે તેઓ તે અંગેની ગાંધી અને માર આઈને પણ જાણી ઉપર બેસી રહ્યા. કારણ કે આ સ્વાધ્યાયનનો સંપાદ હતો.

આત્મચોર વ કોને નથી? મૂળ જોવી વસ્તુ પણ કોઈનો તિરસ્કાર સ્વપ્ન કરી શકતી નથી. કોઈને માનવામાં આવે છે તો તે કોઈને આત્મચોરના માથે ચડીને બેસી વાય છે.

હા તો તમે સ્વાભિમાનની રક્ષા કરો પણ તેને માટે તમારે અહંકારને તો વિદાય આપવી જ પડશે અહંકાર થયા પછી ધ્યેયની પ્રાપ્તિમાં એક સેકન્ડની પણ વાર લાગવાની નથી સ્વામી વિવેકાનંદના શબ્દોમાં કહું તો—

“જો તમારો અહંકાર ઓગળી ગયો તો કોઈ પણ ધર્મપુસ્તકની એક લીટી પણ વાંચ્યા સિવાય મદિરનું એક પણ પગથિયું ચઢ્યા સિવાય, ન્યા બેઠા હશે ત્યાંથી જ મોક્ષ મેળવી શકશો ”

તા. ૧૮-૭-૫૯

જૈન ઉપાશ્રય, માટુ ગા.

દેખી માનસ સદા ભયભીત રહે છે

પૃથ્વીની રક્ષા સમુદ્ર કરે છે, ધરતી રક્ષા આર દિવાલો કરે છે, રાષ્ટ્રની રક્ષા શાસક કરે છે, તો મનુષ્યની રક્ષા ચરિત્ર કરે છે

જેમ મધૂરની ગોલા એની પાખોથી અને પાખોની શોભા મધૂરથી છે તેમ વ્યક્તિ અને સમાજની શોભા પરમ્પરના પ્રેમસંબધથી છે

વેગથી વેર વધે છે, આપણા હૃદયનું વેગ શત્રુના વૈરાગ્યિને માટે ઇંધનરૂપ છે જો આગમાં ઇંધણ ન પડે તો તે શુદ્ધિ જાય છે

દરેક માનવીના મનમાં એક મહત્વાકાંક્ષા હોય છે કે તે મનન બને. તેના દરેક પ્રયત્નો મહાન જનવાની દિશામાં જ હોય છે. પણ તેમ જોમ તે આજળ વધારાને પ્રપ્ત કરે છે તેમ તેમ તેના મનનો અહંકાર તેના મુજબ વ્યવસ્થિત કરવો રહે છે. સફળતાની સાથેસાથ માનવમનમાં અહં જન્મે છે તે અહં તેની પ્રતિનિતિ રૂપે છે. મનના અહંકારને એક અંગ્રેજ વિચારક ટાંક્સ્ટ્રીની જીપમાં આપી છે. ટાંક્સ્ટ્રી કાગળમાં પેસે છે. પરંતુ તેણે માથું તેને આજળ જવા દેતું નથી, એ જ પ્રમાણે અહંકારથી ગર્વીભાવ બનેલ વ્યક્તિત્વ મસ્તક તેની પ્રગતિને અટકાવે છે.

અહંકારી અસ્તિત્વની એક આ ન હોય છે કે તે પોતાના / કાંઈને સર્વશ્રેષ્ઠ માને છે. તેના કાન હંમેશાં પોતાની પ્રશસ્તિ સાંભળવા / ઉત્સુક હોય છે.

અહંકાર એ કલામતું જાનું રૂપ છે. આ કલામતું સબધમાં સાંભળતા બા-બા જા. આ પહેલાં તમે મનની જગ્યાના કોષ કલામતું સબધમાં સાંભળ્યું છે. અહં મન પર વિચાર કરીએ.

એક પ્રશ્ન થાય છે કે તે આવે છે તો મારે ? એક માધુર્ય સાત બને સ્વસ્થ મોડો છે. તેની પાસે જાક વાન ઘઈ કે તેના હૃદયમાં છૂંદી આજ કામૂરી જોડે છે. તે સાંપ્રતિત પસન્દ આદરી એકદમ લાલચીળો ઘઈ જાય છે. એ સદા એવું શુ કામ કરે છે કે નેથી દમાવેથી કોષ જામી નય છે. આપ જય બેગલુથી જુએ. ક્યારે પણ એકાન્તમાં ચિત્તને શાંત રાખી આ સબધમાં વિચાર કર્યો છે ? મ કરે. બને બન્યું. / તુએને નાશ કરવાની યોજનાઓ થાય છે. ઘઈ રોગના જીવોને તે શરીરમાં ઘૂસી ગયા.

હે.ય તો તેનો નાશ કરવા તમે ફેટલા આતુર બનો છો ? તુગત જ ડોક્ટર પાસે જઈ ઈન્જેક્શન લો છો

હોગિયાર ડોક્ટર શરીરમા પ્રવેશેલા રેતગના જતુઓનો નાશ કરતાં પહેલા, તેની ઉત્પત્તિના કારણો શોધે છે તમે પણ કુશળ ડોક્ટર બનો અને જુઓ કે ક્રોધના ઝેરી જતુઓ કેવું આક્રમણ કરે છે જરા બારીકાઈથી જુઓ તો જણશે કે ક્રોધના જતુઓ અહકારમા પેદા થાય છે ક્રોધનું મૂળ અહકાર છે, ન્યારે માનવ મનના અહકાર પર આધાત થાય છે, ત્યારે તે ઊછળે છે, આ ઊછળતા અહકારનું નામ ક્રોધ છે

ન્યારે કોઈ કાઈ કડવી વાત કહે છે તો તે બોલી બેઠે છે-મને બણો છો હું કોણ છું ? આ “હુ” ઉપર ચોટ લાગી કે બહારો ચડ્યો આ અહકારીક વાર કુટુંબ પરિવાર સુધી વિસ્તરે છે, તો કેટલીક વાર પોતાની જાતિ કે વશપર પરા સુધી ફેલાય છે આથી કેટલીક વખત ક્રોધના મોટે પોતાના કુટુંબ કે પરિવારને હલકા પાડે તેવી વાત સાલળી આખો લાલ થઈ જાય છે તેની વશપર પરાને કોઈ નીચી કે હલકી કહે તો તે સહન કરી શકતો નથી. આ બધું શું છે ? અહકારના જ આ બધા રૂપાતર છે

શરીર ઉપર ધા પડે તે માણસ હસતો સહન કરો શકે છે, પણ તેના અહકાર ઉપર ધા પડે ત્યારે તે ધ્રુધવાઈ બેઠે છે અહકાર થયેલ ધા તેના તન, મન અને પ્રાણને ધાયલ કરી નાખે છે અહકાર ઉપર થયેલો ધા એવો હતો કે જેને પરિણામે આખું ઝૈરવસૈન્ય નાશ પામ્યું દ્રૌપદીએ માત્ર એક જ વાક્ય ઉચ્ચાર્યું કે, “આધળાના દીકરા પણ આધળા જ હોય” આ વાક્ય દુર્યોધને સાલળ્યું અને તેનું અહકાર ધવાયું અને તે ધામાથી અહકાર અક્ષૌહિણી સેનાના રથિર વણા યાદ રાખો કે માનવ મનવા સુપ્ત અહકાર પર ચોટ લાગે છે, ત્યારે ક્રોધ ઉભરાય છે

તો એ પણ ન ભૂલશો કે ન્યા સુધી હૃદયમા અહકાર ભર્યો છે ત્યાં સુધી તેના પર ચોટ લાગવાની જ એક વાગ કુટુંબોલને કોઈએ પૂછ્યું કે દુનિયા તને કેમ ઠોકર મારે છે ? તું ઠોકરો ખાવા છતાં પણ ઉપર ઊછળે છે માટે જગતે તારું સન્માન કરવું જોઈએ, તેના બદલે તારું તો ઠોકરો ખાવી પડે છે આ બાબુ આવે તો પણ લાત અને સામી પાટી પાસે જાય તો ત્યાં પણ લાત

કુટુંબોલે કહ્યું-વાત તો સાચી છે મને પણ આ તિગ્ગકાર પર રોપ ચઢે છે ન્યા જાહે ત્યાં લાતે ચડે છે, પણ તેનું કાળજી એ છે કે માગ

પેટમાં અકારની કવા બરેલી છે તે અને ઠોકરો ખવડાવે છે. આં સુધી એ કવા રહેશે ત્યાં સુધી દુનિયાની ઠોકરો ખાવાનું ચાલુ રહેશે.

આ કા ના આવેશમાં બને માનવી પોતાને મહાન માને. પણ દુનિયાની નગરમાં તે નીચે પડતો જાય છે એ નહીં છે કે જો તેમને જીવ એને નીચા માનશે તો તેઓ નિર્ધન હોય કે અજ્ઞાઈથી દબાયેલા હોય, તમારા અકાર સામે વિરોધનો સ્વર બંધ ન કરો પરંતુ તેને ઠોકરો તે નગર સામે છે. યાદ રાખો કે અનતકાળ સુધી કામખેત્રે માટે ક્ષર્ષ ક્ષર્ષને સુધામ રાખી શકો નથી અનતકાળની વાત જવા દો પણ જો શુભકર્મના ઉદય અને તેના ફળ મળવા માટે તો યોગ્ય જ દિવસ તેનું કિસ્મત બદલાઈ જાય છે અને તેના આશ્વિનદાતનું કિસ્મત તેની આશ્વિન દિવસ પડી જાય છે તમે એ જોશું છો અને અનુભવ પણ કર્યો છો કે તેમનાં કિસ્મત મંથા દુનિયા સૂચની મારફત ચમકાતાં કતાં જેમના મહેનોમાં થી કે તેમને બદલે અપરના દીરાઓ બળતા કતા. તેમનાં કિસ્મત એવાં તો બચડી મળ્યાં કે તેમના ધરનાં વાસણો સુકાં વેચાઈ ગયાં અને તેમના ધરની વડુ અને દીકરીઓ કે જેમણે કાઈ દિવસ એક પાણીનો સોટો પણ બપો નહોતો કે તેમ કરવામાં પણ માનવી તેમને પારકે ઘેર દાસીઓ બની વાસણ મંજવાનાં કામ પણ કરવાં પડ્યાં.

જીજી બાલુ મુજાઈમાં એવી એક નહિ અનેક વ્યક્તિઓ મળી આવશે કે જેમના જીવનનો ઇતિહાસ જુઓ તો આપને આશ્ચર્ય થશે. તેમના જીવનના ઇતિહાસનો પ્રારંભ ગરીબીથી થાય છે અને તે એવા આશ્વિન વખત છે કે આ ૭ મિથ્યાભિજ્ઞાની પક્ષિમાં એસે ૬ માનવીએ પોતાના આશ્વિન અસિમાન ન કરવું જોઈએ વૈભવના ગમારા મૂરતી તડકામાં બિલા રહી જોઈના દુર્ભાગ્યના હાથગની મરકરી કરશે નહિ. જીજી વાત માનવીની પાસે એવી કંઈ વસ્તુ છે કે તેને તે જર્વ કરે ને કદાચ વૈભવનો જર મનમાં આવતો હોય ને જરા એ ચક્રવર્તી સમ્રાટોને યાદ કરે કે જેમની પાસે બારનબારનું વિશાળ સામ્રાજ્ય હતું અને જેમ ક્યા સાહિબનાં અમલતા રત્ન શાસિભાવની સંપત્તિને યાદ કરે અને તેમની સાથે તમારી સંપત્તિની સરખામણી કરી જુઓ.

સંપત્તિનો જર આવતો હોય તો નિરાશિતો તરફ નજર કરો. જેઓ અર્ધ કાલ સુધી વળ્યો મો શેમાં મહાનતા કતા અને આ ૭ આજ પરવારી જતા એકેક પૈસા માટે બી ન તરફ નજર કરે છે અમીરી એક રાતમાં ગરીબીમાં પચડાઈ ગઈ.

સપત્તિ સિવાય માનવીની પાને ગકિતનુ બળ પણ છે, કદી કદી તેને સત્તાનો અદકાર પણ આવી બળ છે એવો અદકાર મનમા આવે તો નેપોલિયન, હિટલર કે મુસોલિની તરફ નજર કરો તેમના સત્તાશાળો જીવન તરફ જુઓ તેઓ એક દિવસ દુનિયાભરના સામ્રાજ્યના સ્વપ્ના જેવા હતા. સમ્રાટ નેપોલિયન તો જાની ઠાકાને કહેતો કે મારી ડિક્કનસેરોમા “અસ-ભવિત” જેવો કોઈ શબ્દ જ નથી આવા આત્મવિશ્વાસ સાથે જે દિશામા તે પગ ઉપાડતો તે દિશાના પૃથ્વી ચગ્ગરી ઊડતી જનનાના પ્રાણુ ડપી જાના તે ગર્વની સાથે કહેતો કે આખી દુનિયાને એક દિવસ મારી ધુટણીએ પડવુ પડશે પણ તેનું ડિરમત એવું બદલાયુ કે તેને મરતા કદન પણ ન મળ્યુ પૃથ્વીના પ્રાણુને ડપાવનાર થોડો એક નાના સરખા ટાપુ ઉપર કેલીની હાલતમા મર્યો હમરો વીરોના લોહી વહાવી મેળવેલો વિજય તેની સામે જ પરાજયમા પલટાઈ ગયો

મદાધ મુસોલિની ઉપર ગલ્લમીવૃત્તિ એવી જોર કરતી હતી અને પોતાની વાયુસેના ઉપર તેને એટલો ગર્વ હતો કે તે અભિમાનભર્યા અવાજે કહેતો કે યુદ્ધ તો વિશ્વના અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે નાના સરખા એગિસિનિયાને તેણે કેટલા જ ગલીપોલિયાથી કચડી નાખ્યુ હતુ ! નાનાસરખા દેશના આધુનિક શસ્ત્રસમ્પત્તિ વિહીન નાગરિકો પર ઝેરી ગેસ છોડ્યો પણ યુદ્ધને અનિવાર્ય કહેનાર મુસોલિનીનુ ગર્વોન્નત મગ્તક યુધ્ધે જ નીચુ નમાવ્યુ લશ્કરના પગમા જ તેની જીવનલીલા સમાપ્ત થઈ ગઈ

અને હિટલર ! તેનું નામ જ આતકનુ પ્રતિક બની ગયુ હતુ વિશ્વ વિજયની ધૂનમા તેણે માનવતાને ગુલામ બનાવવાનો આતક ફેલાવ્યો હતો એક હાથમા હાથકડી અને બીજા હાથમા બોમ્બ લઈ દુનિયાને પડકારી રહ્યો હતો કા તો આપ સુપર્યાપ હાથકડી પહેરી લો કા તો તમારા ઉપર બોમ્બ પડે તમારા મહેલો ઉપર બોમ્બ પડે અને તમારા અરમાનો ધુમાડો થઈ ઉડી જાય પણ એક દિવસ એવો આવ્યો કે હિટલરના પોતાના અરમાનોની રાખ થઈ ગઈ, માત્ર તેના અરમાનો જ નહિ, પણ તેનો પ્રિય દેશ જર્મની પણ ખડિયેરોમા પલટાઈ ગયો વીજળીના ઝબકારા જેવો તે જગતની રગ ભૂમિ પર આવ્યો અને તે જ રીતે નાશ પામ્યો અને તેના શબ્દો પણ પત્તો ન લાગ્યો

જો સત્તા જ ટકવાની નથી તો એવી સત્તાનો મદ શી રીતે ટકશે ? આપની નજર સામે જોતજોતામા ભારતના સાતસો રાજ રજવાડાઓની

સત્તા જિનવાઈ મર્તિ સદીએથી ચાલી આવેલી પુરાણી રા નશ્તી ૫૨ ત્યને ખતમ મનાં બે મદિન્ય પણ ન લાગ્યા

ક્યારેક ક્યારેક માનવીને પોતાના સીદર્શનું પણ અભિમાન આવે છે પણ સૌ પનો ફેર ફેટવો વખત ટકવાનો છે? વ્યાધિની ઉપાધિ તેની પાછળ પડેલી જ છે જો મારી વાત ઉપર વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો મુબઈની હોસ્પિટલોમાં જઈને ખાતરી કરે ચાર દિવસ પડેલાં સુદર સૂકમાર બળકે આપે ચામડીના શાયથી એવું પી 110 જેવામાં આવશે કે તેના સાથું પણ તેવું તમેને નહિ ઝમે. કદાચ વ્યાધિથી બચશે તો સીદર્શના દુશ્મન જેવી વૃદ્ધાવસ્થા તો આવશે / આ જ વાત બળની છે જે અકર તોએ! એક માણ વડે એક લાખ ચોદાએને મારી શકતા હતા તેઓ પણ સદાને માટે સર્પ મથા લોગાની બેડીએને કાચા સુતરના તાનધાની માફક તોળી નાખવાની શક્તિ ધરાવનાર બ્રહ્મદેશ કાચા સુતરથી એવા બધાઈ મથા કે પાસુ બલ્લવાતુ પણ મુરકેલ બન્યું

એક ચી / બીજી પણ છે કે ક્યારેક ક્યારેક માનવીને તેનું પણ અભિમાન નમે તે છે તેની શાનશક્તિ ન્યારે કોઈ કુદ્દ હલ્લવાળા મનુષ્યને ચાર અક્ષર આવડે છે ત્યારે તે પોતાની જાતને સવચની કાઢેલા / મો છે જે ચાર મોઝાક આમથી કે તેમથી મોઢે કપી પડે ન્યારે કોઈ સાધુ સત પાસે મથા ત્યારે તે મોઢા એવી હબથી ઉચ્ચારે છે કે 1 જે કવિ કાલિદાસ જ બેઠેલી રજા હોય અને જરાક પાછળ જોશે કેમ જાણે એમ બતાવતો હોય કે હું પણ એક વિદ્વાન છું

આમમ કે ચેલકામાંથી એચાર પ્રમો માફ કરી લીધા પછી જો કોઈ સાધુ કે સાધ્વી જામમાં આવે તો તેમની સામે તે આ પ્રમો કરશે. જો કોઈ પ્રચલિત મુનિ જગન્નર ઉત્તર આપશે તો કહેશે કે મધુ ધારવું પણ એમ જ છે કદાચ કોઈ એવો પ્રસન્ન આવ્યો કે કોઈ અસ્પૃશ્ય સાધુ કે સાધ્વી મળી મથા તો પછે તેના આકારની માત્રા એકદમ વધી જવાની વદનધ પ્રમ કરશે અને તેનો ઉત્તર નહિ મળે તો બોરવબરી રીતે ગરબા બેચી કરશે હસને માટે પ્રમનુ સમાધાન કરશે અને આજુબાજુ બેઠેલાઓ તરફ એવી રીતે નજર કરશે કે જાણે કોઈ મોટો વિનય પ્રાપ્ત કપો હોય. પણ જો કદાચ કોઈ પહોંચેય સાધુવત તેને એ શિક્ષકમાંથી / વચ્ચેથી પ્રમ પૂછે તો રમ બલ્લાર્થ જશે અને તે શરૂએ પહેલેથી જ ગળવા બેસી શકે

હા તો આ વાત કુદ્દ હલ્લની છે શાનશક્તીય કમના કુરોપકમથી

થોડું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું તો તેને આચરણુમાં ઉતારે તેનું પ્રદર્શન કરી તમારા અહકારને ન પોષે.

તમને ખચર છે કે જે બીચી જ્ઞાતના જ્ઞાણ હોય છે તે પોતાના ક્રોધને ઢાકીને ગળે છે તેના ઉપર કંઈક ક્રોધ હોય છે યત્નમ, નાણિયેર વગેરે બીચી જ્ઞાતના ક્રોધ છે તે બધા ઉપર કંઈક ક્રોધ હોય છે કારણ કે તેના વડે તે પોતાની મોટાઈ ઢાકી શકે, પણ હનકી જ્ઞાતના ક્રોધ પર આવું એક પણ આવગળું હોતું નથી જમરખ જુઓ તેના ઉપર કંઈ હોતું નથી હા, તો સદ્ભાગ્યથી જ્ઞાનનું કળ પ્રાપ્ત થયું હોય તે ઢાકીને રાખો. ગૌરવને પ્રગટ કરવાયા તેનું સત્વ નાશ પામે છે જે બી ઉપર માટી પડે છે તે જ બીની ગંધ છે જો તેના ઉપરથી માટી કાઢી નાખવામાં આવે તો ગમે તેટલું સરસ બી હોય, ગમે તેવું ખાતર નાખ્યું હોય પણ તે બીની શરૂત નથી તેવી જ રીતે જ્ઞાનના બીજને ખુલ્લું ન કરે તેની જાહેરાત ન કરે જ્ઞાન જાહેરાતની વસ્તુ નહિ, પણ આચરણુની વસ્તુ છે તેની જાહેરાત કરવી તે તેના ઉપર બળાતકાર કરવા જેવું છે.

જો કદાચ આપને આપના જ્ઞાનનો અહકાર જાગે તો આપ વિશિષ્ટ જ્ઞાનશીલ મહાપુરુષો કે ચૌદ પૂર્વધારીઓના જ્ઞાનનું સ્મરણ કરે અને વિચાર કરે એ અનંતજ્ઞાનીઓના જ્ઞાન સાથે તમારા જ્ઞાનનો સરખામણી કરે અને જુઓ કે તેમની સરખામણીમાં તમારું જ્ઞાન કયા સુધી પહોંચ્યું છે! હું માનું છું કે આ તુલના જ્ઞાન-અહકાર રૂપી રોગને માટે પાવરફુલ ઈન્જેક્શનનું કામ આપરો.

ઉપાધ્યાય યશોવિજયજીનું નામ તમે સાંભળ્યું હશે જૈન સમાજના તેઓ એક ધણા મોટા વિદ્વાન થઈ ગયા જૈનદર્શનની સાથેસાથ તેમણે અન્ય દર્શનોનો પણ બિડો અભ્યાસ અને ચિંતન કર્યા હતા બાર વર્ષ સુધી કાશીમાં રહી તેમણે અભ્યાસ કર્યું હતું તે વખતના વિદ્વાનો ઉપર તેમની વિદ્વતાની છાપ હતી કેટલીયે સલાઓમાં તેમણે વાદવિવાદમાં ભાગ લીધો હતો જે સલામાં જતા તે સલામાંથી વિજય મેળવીને જ આવતા થયે થયેથી મળતા આ વિજયોની સાથે તેમને ન્યાયવિશારદની પદવી પણ મળી હતી.

એક વાર એક વિદ્વત્સલા મળી હતી આ સલામાં વિદ્વાનો કંઈ એક વિષય ઉપર શાસ્ત્રાર્થ કરતા અને એક નિર્ણાયક જય-પરાજયનો નિર્ણય કરતા આવી સલાઓનો ઉદ્દેશ એ હતો કે વિદ્વાનો ભેગા મળી કંઈ તર્ક

કે સાત્ત્વ પર તેમના મૌલિક વિચારો રૂ નૂ કરે નવી શોધ અને નવા વિચારો જનતા સમક્ષ સામુદાયિક રૂપે રજૂ થાય સામા પક્ષની ખોટી ખોટી ધારણાઓ દૂર થઈ તેમનામાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાય. પણ જ્યારે આ વાદ થાય ત્યારે તેમાંથી સત્તા જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાય. પણ ત્યારે આ વાદ થાય ત્યારે તેમાંથી સત્ત્વ તો દૂર જ બાગી જતું અને વ્યક્તિગત બધું કામ કરવા મરી પડતું જ્યારે વાદમાંથી સત્ત્વ જતું રહે છે અને બહુભવતાનો પૂર્વગ્રહ પ્રવેશે છે ત્યારે વાદ વાદ ન રહેતાં વિવાદ બની જાય છે. પછી સત્ત્વની શોધ અને રક્ષાનો સવાલ ન રહેતાં વ્યક્તિગત જ્ઞાન અને પ્રતિષ્ઠાનો વિષય જનાવવામાં આવે છે જેનું ધ્યેય માત્ર બી નને પરા ત્વ આપી પોતાની પ્રતિષ્ઠાનું સ્થાપન કરવાનું રહે છે જન્મ-પરાજન્મની આ રૂપમાં સત્ત્વ ખોવાઈ જાય છે.

હા તો આ વિદ્વત્સલામાં સાત્ત્વનું આયોજન થયું વિન્નત્તાને સલાએ પાંચસો ધ નઓ આપવાનું નહીં કહ્યું કે જે તેની વિજયની નિશાની બની રહે સાત્ત્વની શરૂઆત થઈ ઉપાધ્યાય ધરોવિજયજીએ તેમાં ભાગ લીધો. વિદ્વત્ત્વ અને પ્રતિષ્ઠાના જોરે તેઓ વિજયી નિવડ્યા નિવડ મુજબ સલાએ તેમને પાંચસો ધનજોની ભેટ આપી જ્યારે તેઓ એક રથઢેથી બી ન રથઢે વિહાર કરતા ત્યારે આ પાંચસો ધનજો તેમની મથપાટાકાંઠો બની આગળ ચાલતી. આ ધનજો જોઈને તેઓ ઝીરવાનિવ બનતા. જ્યારે તેઓ વિચરતાં વિચરતાં ગુ ત્રાત તરફ જતા હતા ત્યારે રસ્તામાં આધ્યાત્મિક યોગી જ્ઞાનદધનજીને ભેટો થયા અને પૂરતી નેહીઓ હતા.

યોગી જ્ઞાનદધનજીએ ધનજો જોઈ અને તે આચારની મનોદસા પામી ત્યાં પોતાના સાથીના મનને બહુ કાર ચાળતા તેમણે પ્રશ્ન કર્યો-

આચાર ! તમે શાશ્વિત્ત્વ યાની કાને માનો છો ?

આચાર ધરોવિજયજીએ કહ્યું- મારી હૃદયે કેવળ જ્ઞાની મહાપુરુષ સ્વચ્છિત્ત્વ યાનના ધારક છે કે જેમનો આત્મ જનત જ્ઞાનના તેજથી પ્રકાશમય છે.

જ્ઞાનની હયામા તેમનાથી બોલ જાનવાળ કોણ છે ? યોગીરાજે બી ન પ્રશ્ન કર્યો.

તમનાથી બીજો ન જરે ચોક્ક પૂર્વધરો આવે. તિનેપરની પછે તેમને ન જરે આવે." આચાર ધરોવિજયજી બોલ્યા.

પ્રશ્ન પૂર્વધર પછી ?

ઉત્તર સિદ્ધસેન દિવાકર

પ્રશ્ન તેમની પછી ?

ઉત્તર આચાર્ય હેમચંદ્રસૂરિ

આટલી ચર્ચા પછી આનંદધનજીએ આનંદ પામી ફરી પ્રશ્ન કર્યો.
“અચ્છા, હવે આપ બતાવો કે વિશિષ્ટ જ્ઞાનીઓની પકિતમાં આપનું જ્ઞાન
કયા સ્થાન પામે છે ?”

આચાર્ય યશોવિજયજીએ કહ્યું “તેમની સરખામણીમાં તો મારું જ્ઞાન
ટકી જ શકે નહિ કયા તે વિશિષ્ટ જ્ઞાની અને કયા હું અદ્વૈત ?”

“તો પછી એ કહો કે એ અનંત જ્ઞાનીઓની આગળ કેટલી ધન્યતા
ફરકતી હતી ?”

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં આચાર્ય મૌન હતા હવે તેમને તેમની ભૂલ જણાઈ
અને તે જ વખતે તેમણે તેમની ભૂલ સુધારી લીધી

આ તો આચાર્ય યશોવિજયજીની વાત છે હવે થોડી તમારી વાત કરો ?
ખોડ તો નહિ લાગે ને ?

તેમણે તો ભૂલ જોઈ તેનો સ્વીકાર કર્યો અને સુધારી પણ લીધી.
પણ આજે જો ભૂલ બતાવવામાં આવે તો તે ભૂલ બતાવનારની જ ટીકા
કરવાનું શરૂ થઈ જાય છે અચ્છા, હવે તમે એ બતાવો કે તમે અહાં
તમારો ભૂલો તપાસવા આવો છો કે તમારી પ્રશંસાના ગીત સાલળવા આવો
છો ? “તમે ઉદાર હૃદયવાળા છો સમાજની તમે ધણી સેવા કરી છે તમારા
જેવાઓ તો સઘનુ ગૌરવ છે સઘની પ્રગતિ માટે ધણી સેવાઓ આપી છે”
આપના જ્ઞાન આવી પ્રશંસા સાલળવા આવુર છે કે ભૂલોને તપાસવા અને
સુધારવા ? તમે જે કંઈ છો તેના ગુણગાન સાલળવા ઉપાશ્રયમાં આવો છો
કે જે કરવાનું છે અને નથી કરતા તે કરવાની ટ્રેનિંગ લેવા આવો છો ?

જો પ્રશંસાના પુષ્પ જ પ્રિય હોય તો યાદ રાખો કે પ્રગતિ રુધાચેડી જ
પડી છે આચાર્ય યશોવિજયજીએ ભૂલ જોઈ તો સહજ ભાવથી તેનો સ્વીકાર
કર્યો અને સુધારી લીધી તથા ભૂલ બતાવનાર તરફ જરા પણ ગેપ-દેપ
તેમના મનમાં પણ ન આવ્યો એ જ કાણે તેમના મનમાંથી જ્ઞાનનો અદકાર
નાશ પામ્યો

મનનો દેનું વિકાસ છે. પણ તેનો અદકાર તો હલનને પતન જ આવે છે. ચન્ન હુ હાથ છે પણ તેની આજ હડી નથી. આજનો ગુણધર્મ હિંસુતા છે એવે તે તો સગાવવાનું જ કામ કરશે. બધે તે આજ સાકાની હોય કોષાસાની હોય કે ચન્નની પણ તે હ વિના રહેશે નહિ.

આજની માફ જ અદકારનો સ્વભાવ પણ હજાવાનો જ છે તે હ મનની શક્તિને સગાવવા કરે છે. વિનયના ગુણને રાખ કરે છે. પછી તે અદકાર દેહનો હોય અપતિનો હોય, અગનો હોય ચાનનો હોય કે કિં હોય પણ તે અત્માના ગુણોને તો ખનન કરી નાખશે.

પણ માણસોમાં પોતાની ધાર્મિક ક્રિયાઓ કે ધર્મસ્થાનોને અહ જાગે છે. મે આટલી સામાયિક કરી આટલા ઉપવાસ કરી આટલી અધ્યા કરી બી ન શું કાંઈ કરી શકશે? પણ અરે! અરે ભણા માણસ છે તે જત કરી સામાયિક કરી ઉપવાસ કરી દેહને ફૂલ કર્યો. પણ મનનો અદકાર ફૂલ થયો કે નહિ? તે સિવાય તારી આ બધી સાધના મનનો છૂપો ચોર-અદકાર, ગળી જશે અને તું પાછો કોરા જ રહી જશે.

મનનો અદકાર સાધનાના દૂધમાં ઝેર ભેળવે છે એવાળું દૂધ તદુરસ્ત રક્ષક નહિ, પણ અશુદ્ધ હોય છે એટલે જો તમે સાધનાના દૂધને અદકાર ઝેરથી મુક્ત રાખશો તો પછી સર્વત્ર બધાને માટે સુખદ નીવડશે.

તા ૧૭-૭-૫૬

જેન ઉપાસ્ય, મહુ

મરારની આમકિત વામના કહેવાય છે અને પ્રભુની આમકિત, ભક્તિ કહેવાય છે. ઇન્દ્રિયગુણે આપણા તરફ એ ચરનો પ્રયત્ન, તે ભક્તિ છે ભક્તિમા ભક્ત, પોતાના પતનગા લગાવને ગોધ છે, બ્યારે આત્મા સસારના પદાર્થોમા પોતાનો ગ્યાત્મક મળધ બેઠ છે ત્યારે તે ગગ આત્માને માટે પતનનું કારણ બને છે, કાન્યુ કે તેના મોહ છે મોહ પોતે એક બધન છે બ્યા મુધી પદાર્થો પ્રત્યેની આસકિત મટી નયો જતી ત્યા મુધી ચીતગગતા તરફ મનનું આકર્ષણુ નયો ચતુ

મોહની સ્થિતિ ગીતે કોડકોડી સાગગેપમની છે તેમાથી બ્યારે અગગોતેર કોડકોડી લય થાય છે ત્યારે આત્માને 'નમો અગ્નિતાણુ' બોલવાની ભાવના બનગત યાય છે.

બ્યા મુધી ભૌતિક પદાર્થોનું આકર્ષણુ મનને ખેચતુ રહેશે ત્યા મુધી, તેમા ભક્તિના અકુરો ફટી જ નહિ શકે દેહાસકતને માટે દેહાતીતની ઉપાસના સભવિત નથી દેહાસકિત લઇને કદાચ દેહાતીતની પાસે પહોચશે તો ત્યા પણ તેની મોહમય દષ્ટિ, ભૌતિક દ્રવ્યોને જ શોધશે પદાર્થો સાથેના આત્માનો ગગસબધ અનાદિ કાળનો છે માટે તેના ઉપગથી આસકિત દૂર કરવા માટે પુષ્કળ સાધનાની જરૂ છે એ રાગને ત્યાગવા માટે પ્રભુમા પ્રેમ જોડવો પરશે એટલા માટે જૈન દર્શનમા અપ્રગત રાગને હાવવા માટે પહેલા પ્રગત રાગનો આશગ લેવામા આવે છે પરતુ, તે પ્રશન્ત રાગ પણ હોડવા માટે જ છે તેને માટે એક આચાર્યે ઘણી સુદર ઉપમા આપી છે કંટકનેવ કંટકમ્-પગમા કાંટો વાગ્યો હોય તેને કાઢવા માટે તેના કરતા પણ વધુ અણાંત કાંટો ભોકવામા આવે છે, પરતુ તેનું કાર્ય પૂરું થતા તેને પણ કાઢી નાખવામા આવે છે એવી જ રીતે અશુભની અનાદિ

કાળની વૃત્તિને ફેરવવા માટે શુભમાં ભાવની જરૂરી છે. વિતેષરના ગુણેનું વર્ણન આ મળમૂર્તિ પેદા કરે છે. ક્યારેક એ શુભ ભાવ, શુદ્ધ બાલ્ય બની શકે છે.

જેની રીતે સાધારણ વસ્તુ નહીના પ્રવાદમાં મળીને, સમુદ્ર સુધી પહોંચી શકે છે તેવી રીતે ભક્તિના પ્રવાદમાં તત્ત્વવાચકો આત્મા પ્રમુખ બની જાય છે. ચિત્તશુદ્ધિ માટે તપ જપ દાન જ્ઞાન વગેરે અનેક કર્મ છે તે બધાં સાધનોને સોમ સાથુ જરોર ઈત્યાદિની ઉપમા આપીએ તો ભક્તિને પાણીની ઉપમા આપવી પડે. સોમ સાથુ વગેરે સફાઈ માટે વધારે કામ કરે છે. પણ જો પાણી ન હોય તો એ બધાનો ઠાઈ ઉતરોત્ત નથી. બીજુ જો સોમ સાથુ વગેરે ન હોય તો એકલા પાણીથી પણ કપાસ ધોઈ શકાય છે. આ જ વાત તપ-જપની સાથે પરમાત્મ-ગુણોમાં ત મ્મનાની છે. સાચી ત મ્મતા આત્માના મેક્ષને ધોઈ શકે છે.

પણ આ સ્તુતિસ્તવ બાત પ્રેરિત દોવો જોઈએ તેમાં જીવરના જવાજ દોવો જોઈએ. તેમાં આત્મા ન બોલતો હોય એવી વસ્તુ માત્ર બધારને આગળ છે. જો દુકાનમાં માલનો રટોક ન હોય તો માત્ર સો-ઠોસો વેપારમાં સંઘાતક થઈ શકતાં નથી. માત્ર સૈનિકનાં કપડાં પહેલી સેવાથી ઠાઈ સૈનિક બની શકતું નથી. જેઓ હંમેશાં સુક્રમાર ચોખા ઉપર સૂતા રહે છે. બદ્ધ કને જવાજ સાંભળીને બમ પામે છે. રજુબિનના નામથી જેમને દુનિયરી છૂટે છે. તથાવર પડકારો ત્યુ જેમને આવડતું નથી એવા સનિકો ઠાઈ ઈતિદાસના પાને જમર થઈ શકતા હશે? આવી જ વાત બાલ્ય કિશોરી જે અત્યુક પ્રકારની વિશેષ કિશોરો કરવી તે બહારનાં વસ્ત્રો જેવુ સાધનનું સાધન છે. પરંતુ રતુનિમ્મતવની ત મ્મતા કઈક જુદી. ઈ યોજ છે તેને સમય બહારથી એટલો નથી. ડેટસો. અતરગથી છે. સૈનિકને સમય જેટલો વીરતાથી છે. એટલો તેના મજબુતમાં નથી. વીરતા ન હોય તો મજબુત વેલની કિમત કેટલી? સૈનિકનાં વસ્ત્રો તો એક માટીનાં પુતળાને પણ પહે શકી શકાય છે.

હા તો સાધના અને ભક્તિમાં વસ્ત્રો અને માળાઓ એટલી મજબૂત બન્યા નથી કે તો જે ડેટલી અતરની ત મ્મતા કરે છે. અતરની ત મ્મતાના જવાબે સાધના નિમ્મલુ બની જાય. તેમાં સમ્યક્ષ અને સજીવતાનો જવાબ હશે. સમ્યક્ષ વિના ઠાઈવણ વસ્ત્રની કિમત નથી. જે અસજીવ વસ્તુ હોય તો પ્રમાણમાં ઓછી હોવા છતાં તેનું માત્ર વિશેષ હોય છે. સાંભળવામાં

આવે છે કે રેડિયમ ધાતુ દુનિયાની સર્વ ધાતુઓમા અધિક કિમતી છે, તેની એક તોલાની કિમત લગભગ ચાર કરોડ રૂપિયા જેટલી થાય છે તેનો એક કણ પણ મહા કિમતી છે, પરંતુ શરત એ છે કે તે અસલી દોરી નેઈએ લેને એક કણ હોય, જે અસલ રેડિયમ નો . . . . . તો ને ચમકશે, પણ જે અસલ નહિ હોય તો એક તોલો ગુ દસ તોલા એકઠું કરશે તો પણ તેમા જરાય ચમક નહિ આવે આવી જ વાત સાધના અને પ્રાર્થનાની છે જે તેમાં હૃદયનો રસ ન હોય, સચ્ચાઈની ચમક ન હોય, તો પછી તેનું પ્રમાણ ગમે તેટલું હોય, તેની કિમત કાંઈ નથી તેવી સાધના વડે આત્મકલ્યાણની ઈચ્છા રાખવી એ એટલું જ નકામું છે, કે જેટલું લોહાની નાવમા બેસી સાગર પાર કરવાની ઈચ્છા રાખવી તે તરશે નહિ પણ તળીયે જરૂર પહોચાડશે

સુવર્ણભસ્મ તમે ખાઓ છો મહિના સુધી સેવન કરવામા આવે તો જરૂર તેની અસર થશે તમે નરી તાજગી અને ઝકુર્તિનો અનુભવ કરશો, તમારા લોહીમા નવું બળ દેખાશે, પણ મહિનાઓ સુધી ભસ્મનું સેવન કર્યું શરીરમા તલમાત્ર ફેર નં પડ્યો, ઝકુર્તિને બદલે જડતા આવી, શક્તિ જરા પણ ન આવી, તો પછી તમે એ ભસ્મ આપનાર વૈદને પૂછશો કે “ વૈદ રાજ, આ તો તમે સુવર્ણભસ્મ ખવડાવી કે બીજું કાંઈ ભસ્મ ? ” એવી જ રીતે વર્ષો સુધી જપ કર્યો, સાધનાની માળાઓ ફેરવી, છતાં મનમા પવિત્રતાનું એક કિરણ પણ ન આવ્યું, અરિહંતની ઉપાસના કરતા કરતા વર્ષો વીતી ગયા છતાં પણ કામ અને ક્રોધરૂપી દુશ્મનો ઉપર જંગ પણ વિજય ન મળ્યો, થોડાં પણ કારણ ગણતા ક્રોધ તમારા આત્મા ઉપર સ્વાર થઈ ગયો, વીતરાગને રટતા રટતા, એક ઇચ્છા જેટલો પણ રાગ ધટ્યો નહિ, તો પછી વિચારવું પડશે કે સુવર્ણભસ્મના રંગ જેવી કાંઈ બીજી ભસ્મ તો નથી લઈ લીધી ! અથવા તો તેનું બીજું કારણ એમ પણ હોય કે શરીરમા કાંઈ છૂપો વિકાર હોય કે જે સુવર્ણભસ્મની શક્તિને ખાઈ જતો હોય જ્યાં સુધી પેટમા વિકાર હોય ત્યાં સુધી સુવર્ણભસ્મની કાંઈ અસર થતી નથી તેમજ, મનમા વિકૃતિઓ છે ત્યાં સુધી, વીતરાગતા કાંઈ અસર પેદા કરી શક્તી નથી, કારણ કે સરાગ-દષ્ટિ તમને તેની તરફ ખેંચી રાખે છે

તમારે દવા નેઈતી હોય તો સારામા સારી લો, લેને તે ગમે તેટલી કિમતી કેમ ન હોય, છતાં જે પરેશ ન પાળો તો દવાથી લાભ નહિ થાય. ને જ પ્રમાણે તમે સાધનાના ઔષધનું સેવન કરો પણ તેની સાથે વિચાર

અને આચાર-શુદ્ધિની પરેશ નહિ જાળવેા તે અધ્ધરજાને મટાડવામાં તે ઓપધિ કામ નહિ લાગે. સ્વાદ તે અપખ્ય વસ્તુઓમાં હોય છે સમઘ્ણીના રાજીને મીઠાવાળી મીઠો શુ સ્વાદિષ્ટ નથી લાગતી? સ્વાદ તે મધુર હોય છે પણ તેનું પરિણામ સારુ નથી આવતું.

આમ તો એ યામ છે કે પ્રાપ્તના માર્ગને પણ તમે અપખ્ય વસ્તુ ઝોની માનણી કરો છો. રાજી વૈભવી પાસે જાય છે અને પોતાને ભાવતી પણ અપખ્ય વસ્તુઓ ખાવાની છૂટ આપવાની વિનવિ કરે. પણ કુલજ વૈભવ જ્યાં પણ તેની વિનવિને માન્ય રાખતો નથી.

શ્રીસતો તત્ત્વવેદ્યા સોઠેદિસ, ઇશ્વર પાસે હમેશાં ઝેરી પ્રાપ્તના કર્મ કરતો કે હે નમુ! કસે કુ માંત્રુ કે ન માંત્રુ પણ મને ઝેરી વસ્તુ કહી પણ ન બાપવો કે જે મને પ્રિય હોવા છતાં મારું બહિત કરનારી હોય તથા મારી શુદ્ધિને અશુભ માર્ગે લઈ જનારી હોય. ” મતલબ કે મારવું એ ભક્તિના હેતુ બદલવાની વસ્તુ છે ભક્તિમાં તો સમર્પણ છે આરાધ્યની સમક્ષ સર્વસ્વ સમર્પણ કરવાનો પરિત્ર ભાવ એ ભક્તિ છે.

એક સતને એક જાણે પ્રથમ ક્યો કે ભક્તિની પૂણ્યતા શી છે? તેમજે ક્યુ કે તસ્મિત્યેત્યે નામ ઘણ જવો એ ભક્તિની પૂણ્યતા છે બી ન સખ્દોમાં તુ નમુમા ન મમ ઘઈ જાય અને પ્રમુ તાયમા સમાઈ જાય એ ભક્તિની ચરમ સ્તીમા છે જ્ઞાનમાન ભક્તિ હતી કેમકે તેમજે રામના ચરણે પોતાનું સર્વસ્વ સમર્પણ કર્યું હતું તેઓ રામમય હતા. મીરાંની તત્ત્વમયતા કેણમાં પોતાની ૧૧ને પણ ભૂખારી દેતી હતી આપણી જાતને જુદીને જ આપણે તેને આપણા જાતની સજીએ છીએ ત્યાં સુધી કુપણ રહેજી ત્યાં સુધી દેહજુદિ રી અને આ દેહાધ્યાસ તે પ્રાપ્તનાં જાય છે દેહાધ્યાસી ભક્તિ મા. ૬ને ૮ પ્રેમ કરે છે તે ગમે તેનું રમરણ કરે પણ તેની દષ્ટિ ૬ પ્રેમ ૮ દોષ છે તેના જાંઘ પ્રજ્ઞનો દેહાધ્યાસને મારેજ દોષ છે. ભક્તિના ચાર પ્રકાર છે —

૧ માનભક્તિ કુ ખથી પીઘઈને જે ભક્તિ કરવામાં આવે છે તે અત ન ના ૬ કુ ખના સમર્થમાં જાંઘી જા. જુધી નિરાશ માનવીને ચરમરૂપ પ્રેમ મા ૬ છે.

૨ અધાસ ભક્તિ આ બી ન પ્રકારની ભક્તિ છે તેમાં ભક્તિ રાજી ન ના ૬ યાવી પ્રેમને ઉજમના કરે છે ઉપસનાનું ધોય અમ (૧૧ ૮ ૧ ન અધોય ભક્તિ કરેવાય છે.

૩ જિજ્ઞાસુભક્તિ આ પ્રકારની ભક્તિમાં, ભક્તના મનમાં નથી તો દુખના દાવાનળ, નથી કોઈ વસ્તુના અભાવે કષ્ટની પીડા કે નથી તેના મનમાં કોઈ પ્રકારનું પ્રયોજન તેની ઉપાસનાનું એક માત્ર લક્ષ્ય હોય છે ઈશ્વરીય સ્વરૂપનું જ્ઞાન આત્મા અને પરમાત્માના ભેદનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે જ તે ઉપાસના કરે છે.

૪ તન્મયભક્તિ આ ભક્તિમાં માનવી પ્રભુમય બનવા ઇચ્છે છે કોઈ પીડાની ભૂક્તિથી તેને સતોષ થતો નથી, આદીના દુઃકડાઓથી તેના મનની પાસ છુટાતી નથી, ન તો તે માત્ર ઈશ્વરીય સ્વરૂપને જાણીને સતોષ પામે છે તે દહીં, દૂધ કે છાશથી સતોષ પામનારો નથી તે તો માખણનો ચાહક છે તે આત્માને પરમાત્મામય બનાવવા ચાહે છે, એવો ભક્ત સોપાનિક ભક્તિમાં શ્રદ્ધા રાખતો નથી તે નિરૂપાધિક ભક્તિનો ગ્રાહક હોય છે.

અધ્યાત્મયોગી આનંદધનજી તેમની કવિતામાં સુદર વ્યાખ્યા આપે છે

પ્રીત સગાઈ જગમાં સૌ કરે, પ્રીત સગાઈ ન કાય,

પ્રીત સગાઈ નિરૂપાધિક કરી, સૌપાધિક ધન ખેડ.

અધ્યાત્મના પ્રખર કવિ કહે છે-પ્રીતિ તો દુનિયાના બધા પ્રાણી કરે છે પણ પ્રીતની રીત કોણે જાણી છે? પ્રીતના બે પ્રકાર છે એક સોપાનિક અને બીજો નિરૂપાધિક જે સ્વાર્થથી પ્રેરાયેલી અને જેની પાછળ મોહ રહેલો છે તે સોપાનિક છે તેમાં સ્થાયિત્વ (ટકવાપણું) ઓછું હોય છે. સ્વાર્થના તત્તુ વડે બધાયેલી પ્રીતિનું આધુષ્ય બહુ ઓછું હોય છે તે સાસારિક પ્રીતિ હોય છે અને સાસારની વૃદ્ધિને માટે હોય છે નિરૂપાધિક ભક્તિ આત્માથી પરમાત્મા સાથે હોય છે તેમાં સ્વાર્થનું શોષણ નહિ, પવિત્રતાનો પ્રકાશ હોય છે તેમાં છીછરી નદીનો જાણીજાણી નહિ, પણ સાગરની ગંભીરતા હોય છે ને દેહને નહિ, પણ દેહાતીતને ચાહે છે તે રૂપનો પ્રેમ નહિ, પણ રૂપાતીતના શરબતી સૌંદર્યનું પાન કરે છે એટલે તેમાં સ્થિરતા હોય છે. નિરૂપાધિક ભક્તિ, આપના જ ચાહે છે સ્વાર્થ હશે તો પણ આપશે અને સ્વાર્થ નહિ હોય તો પણ આપશે સોપાનિક ભક્તિની દૃષ્ટિમાં સ્વાર્થનું મહત્ત્વ છે જ્યાં સુધી સ્વાર્થ સધાતો રહેશે ત્યાં સુધી તે આપશે પરંતુ સ્વાર્થમાં જરાપણ કાંઈ ખામી આવી કે તે દુઃખન બની જશે.

એક વાર ગાંધીજી સૂરત ગયા તેમની પ્રાર્થના સભામાં હિંદુ મુસ્લિમ -બધાય સામ્રદાયિક ભેદો ભૂલીને ભેગા થતા હતા જે વિચારોને વ્યક્ત કરવામાં

જેટલો જીવ છે તેટલો જ તે પુરુષ વિરાટ છે તેની સમક્ષ પ્રાણીઓ પોતાના જ મજત વેર પશુ શૂલી નામ છે વીતરાજ દેવ-અરિકતની સામે વામ-નકરી સાથે બેસે છે ત્યાં વામ પોતાની ફરતા શૂલી નામ છે અને તેથી નકરીના હૃદયમાંથી ભય લાગી નામ છે એવી રીતે વિરાટ પુરુષોની સમક્ષ હિન્દુ અને મુસ્લિમ પોતાના સાંપ્રદાયિક બેંદો શૂલી નામ તેમાં કંઈ બામન નથી.

ગાંધીજીના પ્રાર્થના પ્રવચનોમાં હિન્દુ અને મુસ્લિમો વચ્ચેની દિવાલને તોડીને પ્રમત્ત થતો રહેતો. તેમાં તેમને ધણે ભાગે સફળતા પશુ મળતી હતી. જેમ સારુ અને સ્વચ્છ દિલ લઈને એક હિન્દુ તેમની પાસે આવતો તેવી જ હૃદયની પવિત્રતા લઈએક મુસ્લિમ વહેરા આવતા. વહેરાસમજના હૃદયમાં પશુ તે ખૂબ જ ધર કરી ગયા હતા. એક વહેરાજી પ્રાર્થના-પ્રવચન પછી ગાંધીજી પાસે પહોંચ્યા તેમણે પચાસ રૂપિયા ભેટ આપ્યા અને કહ્યું કે

તમે તો ખરેખર પચાસજી છો. બચારે મને તાવ આપ્યો તારે આખું સમરણ હૃદયમાં થયું મેં મનથી નક્કી કર્યું કે નો તાવ કિતરી જશે તો આવતી કાલે પચાસ રૂપિયા ગાંધીજીને ભેટ ધરીશ ખરેખર, આપના નામમાં જાડુ છે કાલે રાતના જ બચારે તાવ કિતરી ગયો એટલે હું આપને ભેટ આપવા આવ્યો છું.

ગાંધીજીએ કહ્યું- કાઠીઆ રૂપિયા બચાર ન લેઈએ. એ તો ઠીક છે કે તમે મને પાઠ કર્યો અને તાવ કિતરી ગયો એટલે રૂપિયા ભેટ ધરા છો. પશુ નો કદમ તાવ ન કિતર્યો હોત તો ગાંધીજીને ગાથા દેવા પશુ તૈયાર ગયા હોત. એટલે આવી ભેટ બચારે લેઈતી નથી.

આ સોપાનિક ભક્તિ છે જ્યાં સુધી સ્વાર્થ સંધાતો રહેશે ત્યાં સુધી તે રહેશે અને સ્વાધ પૂર્ણ થતાં તે પશુ અતમ ધર્મ જશે ભક્તિનું ફળ છે વૃષ્ટાન્તો નાશ, વાસ્તાન્તો ક્ષય અને ઈચ્છાઓની નિવૃત્તિ. નો ત્રાક પશુ હૃદયમાં સાલસા હોય તો સમજો કે હજુ સાચી ભક્તિએ આપના હૃદયમાં પ્રવેશ કર્યો નથી. ભક્તિ અને સાલસા જન્મે એક જગ્યાએ રહી શકતી નથી કેમકે એક દૂષ છે તો બીજી ઝાણ. ઝાણ અને દૂષ કાંઈ એક વાસણમાં રહી શકે.

આપને માનીએ છીએ કે ભક્તિથી વાસ્તવ પૂરી થશે વૃષ્ટા સતિયારો અને ૧ જીએ સફળ થશે પરંતુ આ તો ભક્તિનું શીર્ષીકન ■ તમે કમજ બની ગયા છો અગી રીત ભક્તિ સાલસા વૃષ્ટા અને ઈચ્છાઓનો પ્રવાહો નાશ કરે છે અપકાર અને પ્રકાર ન ને એક સાથે રહી શકતાં નથી એક અંત કે બીજા અંત તો જુ પડે છે એવી રીતે આસક્તિ બિપદ

ધ્રિષ્ટ છે, જ્યારે ભક્તિ ધ્રિષ્ટરને ધ્રિષ્ટ છે આસક્તિ પ્રભાવ ધ્રિષ્ટ છે, અને અનાસક્તિ પ્રભુને ધ્રિષ્ટ છે ઐશ્વર્ય મળ્યું તો શુ થયું ? ધ્રિષ્ટર મળવો જોઈએ. પ્રભાવ માટે યાચના નહિ પણ પ્રભુને માટે ધ્રિષ્ટ હોવી જોઈએ હનુમાનની ભક્તિમા સીતાના મુક્તાહારને ધ્યાન ન હોય, તેને રામ જોઈએ હરરામ નહિ.

એકલી શક્તિથી માનવી શેતાન બને છે, તો એકલી ભક્તિથી હેવાન બને છે અને એકલું જ્ઞાન ધન-સાન બનાવે છે પણ ભગવાનમા શક્તિ, ભક્તિ અને જ્ઞાન એ ત્રણે હોવાં જોઈએ એથી જ કહેવામા આવે છે કે તીર્થ કર-દેવોની સ્તુતિથી સાધકને આધ્યાત્મિક બળ મળે છે, મરી ગયેલી શ્રદ્ધા સજીવન થાય છે અને ત્યાગ થતા વૈરાગ્યનો પ્રકાશમય આદર્શ આખો સામે તરે છે. પરંતુ સ્તુતિમા હૃદયનો અવાજ હોવો જોઈએ તે સિવાય તો ખાલી હોકારા દેકારા છે કોઈ માણસ ચાર દિવસોનો ભૂખ્યો હોય, પેટમા બડબડીયા બોલતાં હોય, છતાં પોતાની શાન બતાવવા ખોટા ઓડકાર ખાય તો તેથી શુ તેની ભૂખ છુપાવી શકાય છે ? નહિ કદાપિ નહિ, કેમકે ભૂખ્યાના ઓડકાર અને ધરાયેલના ઓડકારના પ્રકાર જુદા હોય છે આવી જ વાત અસલી અને નકલી ભક્તિની છે સાચી ભક્તિની છે સાચી ભક્તિની તદ્દલીનતા જુદી હોય છે અને નકલી ભક્તિનો તન્મયતાનો દેખાવ જુદો હોય છે ભાવોનો પ્રવાહ અને ભાવ તેની પાસે કયાથી હોય ?

જો હૃદયની તન્મયતા હોય તો કોઈ પણ સ્થાન, સાધના માટે બાધક નથી થતું એકનાર પબ્બ કેસરી રણજીતસિંહજી અદર બેઠા જપ કરી રહ્યા હતા તેમના એક મિત્ર અમુકિદીન બહાર બેસી માળા ફેરવી રહ્યા હતા. ત્યારે રણજીતસિંહજીએ પોતાના સાથીને પૂછ્યું—“ મિત્ર પ્રવાર ! એ તો કહો કે બહાર બેસીને માળા ફેરવવી એ ઉત્તમ કે અદર બેઠીને ? ” અમુકિદીને કહ્યું—“ માળા ફેરવવાના એ ઉદ્દેશ હોય છે સદ્ગુણોને ગ્રહણ કરવા અને દુર્ગુણોને છોડવા તમે અદર બેઠી સદ્ગુણોને ગ્રહણ કરી રહ્યા છો અને હું બહાર બેસી દુર્ગુણોને કાઢી રહ્યો છું

ભક્તિનો ઉદ્દેશ છે સદ્ગુણોનું ગ્રહણ એ માટે તો આપણે ઉપાસ્યનું માનસચિત્ર આપણા હૃદયમા રાખીએ છીએ

ભક્તિ અને જ્ઞાન

ભક્તિથી જ જ્ઞાનની કિમત છે ભક્તિશૂન્ય જ્ઞાનશૂન્ય જ છે કાગળ ઉપર સરકારની છાપ લાગી છે માટે જ તેનું માન છે અને નોટની કિમત છે તે સિવાય તો તે કોરો કાગળ જ છે કાગળની કિમત અને નોટની કિમતમા

ઢેલો મોટો ફેર છે તે તો તમે સારી રીતે જાણો છો હા તો તેવી જ રીતે જ્ઞાન ઉપર ભક્તિની છાપ લાગે છે ત્યારે જ તેની કિંમત વધે છે મધ વાસણમાં દૂધ અને ચાખીએ તો તે ખરાબ ચર્ષ જાય તેવી રીતે ભક્તિજન્ય ચિત્તમાં જ્ઞાન પણ વિકૃત ચર્ષ જાય ભક્તિ વિનાનું જ્ઞાન પાંચળું છે જમ સાસરામાં જતાં પતિની જામી મિશ્કત ઉપર પત્નીનો લક ચર્ષ જાય છે તેવી રીતે ભક્તિભાગ્યમાં પ્રવેશ કરતાં માનવની સમસ્ત આધ્યાત્મિક શક્તિઓ ઉપર ભક્તનો અધિકાર ચર્ષ જાય છે સાથે સાથે જેમ સાસરે આવતાં વહુનાં પીયેરનાં નામ જોત્ર વગેરે જતાં રહે છે તેમ ભક્તિયોગમાં પહોંચતાં સકુચિત ભુદ્ધિ અને દુર્ભાવનાભરી વાસના પણ નાશ પામે છે શેરડી ભથે કાળી હોય કે વાંછી પરંતુ તેના રસ મીઠો જ હોય છે તેવી રીતે ભક્ત જમે તે જાતિ, વસ્ત્ર કે પરપરાનો હોય તે જનતાને માટે તો અચનીત રહેશે.

માદુમ

તા. ૨૫-૭-૫૮

જીવનમાં ભુદ્ધિમાનીની મીઠ હોય તો એકાગ્રતા છે
જો એમાં ખરાબી હોય તો આપણો શક્તિને વિખેરી દે છે.

અસિક્ક નવશઠ્યાકાર ચાલુ ડિકન્સ કહે છે કે ખ્યાન
એક ઉપયોગી નિરાપદ નિશ્ચિન અને પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય
મુલ્ય છે.

જો ચિત્તમાં એકાગ્રતા હોય તો ૭ વર્ષનો શક પણ
ખૂબ ઉત્સાદપૂરક કામ કરી જતાવશે.

જો કામમાં તમને ચર્ષ નથી છે એને કામનો એજ
લાભનો નથી અને ૭ કામમાં પ્રેમ નથી એ જાનિ જાકપ
દાવ જા ક્યારે મો નરૂપ લાભે છે.

આપણે સ્વાધ્યાય સબધી વિચાર કરીશું સ્વાધ્યાય, એક અતરતુ-
તપ છે બાહ્ય તપના ક્ષેત્રમા આજનો આપણો સમાજ ખૂબ આગળ છે -
બાહ્ય તપની તરફ તે જોટલો આગળ વધ્યો છે, તેના પ્રમાણમા અબ્યતર-
તપ પ્રત્યે તેનું લક્ષ્ય તેટલું જ ઓછું ગયું છે

ધણાઓને એ પણ ખબર નહિ હોય કે સ્વાધ્યાય પણ એક તપ છે
કેમકે અણસણ, વ્રત, ઉપવાસ વગેરેના સબધમા તમે ઘણી વખત સાલજ્યુ
છે ન્યારે પણ તપની વાત નીકળે છે ત્યારે આપણી નજર સામે ઉપવાસ
અને વ્રત આવે છે એટલે જ જૈન સમાજમા મોટા મોટા તપસ્વીઓ બેઠા
છે શ્રમણવર્ગમા મોટા તપસ્વીઓ છે તેવી જ રીતે શ્રાવકોમા પણ એવા
તપસ્વીઓ પડ્યા છે, જે માત્ર ઉકાળેલા પાણીના આધારે પચાસ કે સાઠ
દિવસો સુધી રહી શકે છે, છતાં તેમના ચહેરા ઉપરથી પ્રસન્નતા જતી નથી
આજે તમારી સામે એક તપોનિષ્ઠ વ્યક્તિ આવે છે, જેમને આજે છત્રીસમો
ઉપવાસ છે

ગયે વર્ષે તેમણે પચાસ ઉપવાસ કર્યા હતા આ વર્ષે પણ તેમની
ઈચ્છા બાવન ઉપવાસ સુધી પહોંચવાની છે તેમનું આત્મભજન અને તપો-
નિષ્ઠા ખરેખર વધાવવા લાયક છે

બહેનો પણ તપસાધનામા ખૂબ આગળ છે કેટલીકને છઠ્ઠ-છઠના
વર્ષોતપ ચાલે છે, તો કેટલીકને પાચમો ઉપવાસ છે, કેટલીકને સાતમો છે-
કેટલીકને સાતમો છે. જો કે પચુપણ હજી દૂર છે જૈન શાસનની તપસાધના
ખરેખર મહાન છે તેનું કારણ છે જૈન શાસનના અન્તિમ તીર્થંકર ભગ-
વાન મહાવીરની કઠોર તપસાધના અને એટલા માટે જ તેમને દીર્ઘ તપસ્વીના

નામે ઓળખવામાં આવે છે તપ અને ત્યાગની પ્રતિમૂર્તિ-ભગવાન મહા-વીરની ક્ષિત તપસાધનાના પગમે પગને જોન સમાજ ચલી રહ્યો છે તેમની તપસાધના સાચેસાચ વહનીય છે

સાધેસાધ એ પણ જુસવાનું નથી કે ભગવાન મહાવીરે તપની મીઠાસા કરતાં તેના એ બેઠ બનાવ્યા છે એક છે બાહ્ય તપ અને બીજું અભ્યંતર-તપ તપની સાધના અભ્યંતર તપની પોષક અને ત્યારે જ તે સમાદરણીય બનશે.

તપનું લક્ષ્ય છે મનની સાધના. બાહ્ય તપ મનની બહિર્મુખ વૃત્તિઓને નવાળે છે તે અભ્યંતર તપ મનને અત્યુજવાથી જોડે છે સ્વાખ્યાય પણ અંતરનું તપ છે જે મનને આત્માની સાથે એકતાન કરે છે મનની એક મના સ્વાખ્યાયથી તમે જોટલી સાધી શકો છો તેથી બીજી કેઈ પ્રવૃત્તિથી સાધી શકશો નહિ.

મનની એકમતતા માટે માળાનો આચરો પણ લેવાય છે પણ માળા, ક્યાં સુધી મનને સફી રાખી શકશે? માળાના મણકાની સાથે સાથે તમારા મનના મણકા પણ ફરતા રહે છે મનની એકમતાને માટે માળા કરતાં સ્વાખ્યાય ઉત્તમ સાધના છે સ્વાખ્યાયથી એ લાભ છે

પહેલો લાભ છે મનની એકમતતા ડાઈપ્લોમા સહિત તમે વાંચતા હશો પણ ભૂલ્યાં સુધી તેમાં ત મગવા નહિ આવે ત્યાં સુધી તેના ખરો રસ આપ માણી નહિ શકો.

સ્વાખ્યાયનો બીજો લાભ છે ચાન્દ્રશ્ચિત્ત. ત્યારે આપણે સ્વાખ્યાય કરીએ છીએ ત્યારે તે વિચારોમાં રમીએ છીએ હળશે વર્ષોમાં મહાપુરુષોએ જે ચિંતન અને મનન કર્યું છે જીવન અને જગત સંબંધી વિષયને જે વિચારસૂત્રો બાધ્યાં છે તેનાથી આપણે પરિચિત થઈએ છીએ સ્વાખ્યાય હ તરો વર્ષોનાં મનનનું માખણ આપણને આપે છે જે બાપણ જીવનના પ્રવાહને તરેા ઝોક આપવામાં ઉપયોગી નીવડે છે

કે માળાને ખરાબ નથી માનતો. જપ્ત અભ્યાસ માટે તે પણ આવશ્યક છે જે વહો અક્ષરચાનથી રહ્યા છે તેમને માટે તો માળા એક માત્ર સાધના છે પણ જેઓ અક્ષરચાન સહિત છે તેમણે તો માળા કરતાં સ્વાખ્યાય તરફ વિશેષ લક્ષ્ય આપ્યું તેઈએ.

આગતીય સરકૃતિમાં સ્વાખ્યાયનું મદત્વપૂર્ણ સ્થાન છે જ્ઞાન અને

વિજ્ઞાનનો જે પ્રકાશ આપણે પામ્યા છીએ, જેના બળ ઉપર આપણે ગૌરવ-અનુભવીએ છીએ અને કહીએ છીએ કે ‘ ભારતની પાસે વિશ્વ માટે સદેશ છે, ’ તે જ્ઞાન સ્વાધ્યાય દ્વારા જ પ્રાપ્ત થયેલું છે જ્ઞાનના દીપકને જલતો-રાખવા માટે તેમા સ્વાધ્યાયનું તેલ પૂરવું પડશે તો જ તે જ્યોતિ કાયમ રહી શકશે

જેન આગમો આજે ઉપલબ્ધ છે હજારો વર્ષોનો કાળનો પ્રવાહ વહી ગયો ભારતના ઇતિહાસમા મોટા મોટા સામ્રાજ્યો આગ્યા, અને કાળના પ્રવાહમા તણાઈ ગયા પણ આગમો આજે પણ જીવિત છે તેને જીવિત રાખનારી કોઈ શક્તિ હોય તો તે સ્વાધ્યાય છે એટલા માટે ભગવાન મહા-વીરે સાધુઓને પોતાની દિનચર્યાનો અર્ધો સમય સ્વાધ્યાયમાં વીતાવવાનો નિર્દેશ કર્યો છે

પદમ પોરિસી સજ્ઞાયં વીય જ્ઞાણં સ્થિયાયહ ।

તદ્યાપ મિક્ષાયરિયં પુણો ચત્ત્વી સજ્ઞાયં ॥

ઉત્તરાધ્યયન અ ૨૬ ગા ૧૨

સાધક પહેલા પહોરમા સ્વાધ્યાય કરે, બીજામા તેનું ધ્યાન કરે, ત્રીજા પહોરમાં ભિક્ષાચરી માટે જાય અને ચોથા પહોરે ફરીથી સ્વાધ્યાયમા પ્રવૃત્ત થઈ જાય જોકે કાળના પ્રવાહમા આ વિધાન, તેના મૂળ સ્વરૂપમા જળવાઈ રહ્યું નથી ભિક્ષાચરીનો સમય, આચર્ય શ્રી ભદ્રપાહુ સ્વામીના સમયમા જ બદલાઈ ગયો “ તદ્યાપ મિક્ષાયરિયં ” ને આને “ કાલે કાલં સમાયરે ” નું વિધાન આવી ગયું છતાં સ્વાધ્યાયની પરંપરા ઓછેવતે અંશે આજ પણ ચાલુ છે

જે આગમો વિજિન્ન થઈ ગયા, તેનું જો મૂળકારણ જોઈએ તો ત્યાં પણ સ્વાધ્યાયનો અભાવ જ જણાશે ઇતિહાસ કહે છે કે બાર વર્ષના લાગટ દુકાળના વખતમા મુનિઓના આહાર-વિહાર અવ્યવસ્થિત થઈ ગયા પરિણામે સ્વાધ્યાયમા ભગ પડતો ગયો અને આગમો સ્મૃતિ-મંજૂષામાથી બહાર જતા રહ્યા

એટલા માટે ભારતીય ઋષિઓએ સ્વાધ્યાયને જીવનનું અમૃત માન્યું છે જ્યારે શિષ્ય ગુરુની પાસે વિદ્યા મેળવી ઘેર પાછો ફરે છે ત્યારે ગુરુદેવ-તેને છેલ્લા આશીર્વાદ વખતે જીવનનો મહામંત્ર આપતા કહે છે કે-

સ્વાધ્યાયે મા પ્રમથ્

અર્થાત્ હે વત્સ ! સ્વાધ્યાયમાં જરા પણ પ્રમાદ કરીશ નહિ. કારણ પ્રમાદ સ્વાધ્યાયનો શીધો મોટો દુશ્મન છે.

સ્વાધ્યાય જીવનનું નિહનવન છે તેમાં વિચારો રૂપી કંઈક પુણ્ય મળે છે. આચારોનાં મધુર ફળો પણ તેમાં દેખાય છે. જેવી રીતે નિહનનમાં જ્યાં દષ્ટિ લાયક છે ત્યાં મનોરમ્ય દસ્યો ન જો પડે છે તેવી રીતે સ્વાધ્યાય માં એક પછી એક મનોરમ્ય દસ્યો દેખાય છે. કાંઈક જગ્યાએ મહાપુરુષોત્તી જીવનગાથાના રંગીન ચિત્રો તો કાંઈક જગ્યાએ તેમના વિચારોની સૌરભ મળે છે.

ભગવાન મહાવીર સ્વાધ્યાયના કટ્ટર સમર્થક હતા. તેઓ ભોજન ત્યાગી શકતા હતા પણ સ્વાધ્યાય નહિ. એક બે દિવસ નહિ, પણ મહિનાના મહિનાઓ સુધી તેમણે ભોજનનો ત્યાગ કર્યો છે. પરંતુ સ્વાધ્યાયને એક દિવસ પણ છાડ્યો નથી એક વખત તેમના પ્રથમ શિષ્ય અશુધર ચીતને પ્રમ કર્યો કે—

પ્ર० સમ્પ્રાપ્ત્ય મમ્મે કીયે કિં જણવઈ ?

હ૦ 'સમ્પ્રાપ્ત્ય યાગા વરણિર્મ્મં કસ્મં જાણેહ ।

અર્થાત્—હે પ્રભુ ! સ્વાધ્યાયથી આત્માને કયો ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે ? તારે ભગવાન તેનો ઉત્તર દેતાં કહે છે કે—સ્વાધ્યાયથી આત્મા યાગાવસ્થુષ્ઠિમ કર્મને ખપાવે છે.

કારણ કે સ્વાધ્યાય યાગનાં અવરોધક વસ્તુઓ નાશ કરે છે દૂર થી કરવા જઈએ ? સ્વાધ્યાયનું રૂપ એટલું જલ્દી અને સહેલી રીતે મળે છે કે જેટલું શાસ્ત્રી આવાથી શાસ્ત્રી આથી અને પેટ ભરાઈ મધુ એવું તો નથી. / મધુ કે શાસ્ત્રી જાગે આઓ અને પેટ મહિના પછી ભરાય એવી / રીતે સ્વાધ્યાયનું ફળ પણ તુરંત / મળે છે. આપ સ્વાધ્યાય કરો અને બીજા / કર્મને આપને તેનું યાગ મળે છે.

નાજી રીતે સ્વાધ્યાય વાળીનું તન છે તે આત્માને મદ્યાત્મા અને મ. માન પરમા મા સાથે તેજાવી કરી છે એ જરાજર છે કે સ્વાધ્યાય વાળી સ્વર્થ સમર્થ / મળે છે. જ્યાં તેને માત્ર વાળી સુધી / સ્થિતિ રાખી રાખી નહીં ન કરે. / મ. પોપ ની આફક પાડે બેમી જગા કે તેનું બાધ દાન નહીં કરે. / મ. એ સ્વાધ્યાય નહીં એ તો સ્વાધ્યાયનું પહેલું પરમિયું

છે. પાઠ બોલ્યા પછી, તમે તેને સમજવાનો પ્રયત્ન કરો જ્યાં સુધી કાંઈ પણ વસ્તુનો અર્થ સમજવામાં નથી આવતો ત્યાં સુધી, તે રસદાયક બની શકતી નથી, તેમાં આપણું મન ચોટતું નથી તે મન ઉપર એક ભાર જેવી બની રહે છે આજ આપણા સમાજમાં અર્થહીન મુખપાઠોને સ્વાધ્યાયના નામે મહત્ત્વ આપવામાં આવે છે તે સ્વાધ્યાય નથી પણ ફક્ત દિમાગની કસરત છે

સ્વાધ્યાયનું અતઃચ્છેદન છે સ્વનું અધ્યયન અને ચિંતન અર્થાત્ જે કાંઈ આપણે શીખીએ તેમાં આપણા જીવનનું પ્રતિબિમ્બ જોતા જઈએ. કાંઈપણ શાસ્ત્ર કે સાહિત્યનું વાચન કરો તે પહેલાં તેનું હાર્દ જાણવાનો પ્રયત્ન કરો તેની સાથે આપણા મનમાં આપણા જીવનનું ચિત્ર પણ દોરાતું જશે આપણે આપણા મનનું માપ કાઢતા જઈએ કે તે સાહિત્યમાં બતાવેલ આદર્શ આપણામાં આવ્યા છે કે નહિ ? જો ન આવ્યા હોય તો તેમાં બાધક શક્તિઓ કઈ છે ? આપણે તે આદર્શોની તુલનાએ કેટલા પાછળ છીએ અને કયા સુધી પહોંચવાનું છે ? વાચનની સાથે સાથે આ પ્રક્રિયા પણ આપણા માનસમાં ચાલવી જોઈએ આવું ચિંતન, એ જ સાચો સ્વાધ્યાય છે

અગમમાં સ્વાધ્યાયના પાંચ ભેદ બતાવ્યા છે —

- ૧ વાચના
- ૨ પૃષ્ઠના
- ૩ પર્યટના
- ૪ અનુપ્રેક્ષા
- ૫ ધર્મકથા

૧ વાચના—વાચન તો સ્વાધ્યાયની પહેલી શરત છે વાચનની સાથે ચિંતન પણ હોવું જોઈએ

૨ પૃષ્ઠના—વાચનની દરેક લીટી, હેતુ અને પ્રશ્નની સાથે વાંચો. વાચનની સાથે જેટલા વધુ પ્રશ્નો તમારા મનમાં ઊભા થશે તેટલા જ વધુ રહ્યોને તમે સમજી શકશો પ્રશ્ન, ચિંતનની કમોટી છે પ્રશ્ન સમાધાન માટે છે એટલે સ્વાધ્યાય—સમયે એ પ્રશ્નો તમે નોંધી ગજો પછી, કાંઈ અનુભવી અને ઊંડા ઉત્તરોની પામે તેનું સમાધાન મેળવવાની કોશિશ કરો.

તમે પ્રમ કરો તેમાં વિચારણાથી હોય, વિચિત્રીયુ વૃત્તિ નહિ. બીજાને દરાવવાની આવશ્યકતાને કામ કરતી હોય તો તમે સમપ્રધાન નહિ મેળવી શકો. તમે પ્રમ કરો તો સાચી વિચારણાથી કરો.

૭ પર્ચેટન-પ્રમ અને ત્ર્યુતરો દ્વારા જે જ્ઞાન તમે મેળવો તેને સ્થિર રાખવા માટે તેનું પર્ચેટન ચામું રાખો. પર્ચેટન (સ્થિતિ)ના બળાવે તમારું જ્ઞાનધન વિધિન ચર્ચ કરશે. પછી બુધ્ધિ અવેશા જ્ઞાન માટે તમને એટલું દુઃખ થશે કે જેટલું હ નરો રૂપિયા મેળવ્યા પછી તેને ખર્ચનાખતાં થાય છે. મતલબ કે પર્ચેટન જ્ઞાનની આવૃત્તિ પસુ નરૂરી છે.

૮ અનુપ્રેક્ષા-અનુપ્રેક્ષા એ આધ્યાત્મિક પ્રાણ છે. અનુપ્રેક્ષાનો અર્થ છે તેના ઉપર ચિંતન અને મનન કરવું જે કંઈ તમે વાચ્યુ હોય પ્રમો કરો. જે જ્ઞાનનો વિસ્તાર વધારે છે તેના ઉપર હરીથી વિચાર કરો. આદ્ય સમયથી તમે જૈનશાસ્ત્રનાં પુસ્તકો વાંચ્યાં હોય બૌદ્ધશાસ્ત્રનાં વાંચ્યાં હોય, તો તેમાં શું આ-તુ છે? બન્નેમાં જેટલું સ્વામ્ય છે? ક્યાં તેમાં મતભેદ છે? મતભેદ હોય તો જેટલું જાણી છે? શા માટે છે? બન્નેની ચિંતન દૈવીમાં ક્યાં વિભેદ છે? એ વિભેદની પાછળ શા હેતુ કામ કરે છે?

કાઈ પણ પુત્રક તમે વાંચો તેમાં તેના લેખકનું દાદ તપાસો. પુત્રક ઉપર તે સમયના અન્ય લેખકોનો જેટલો પ્રભાવ પડ્યો છે? તત્કાલીન પરિસ્થિતિએ વખતને જેટલો પ્રભાવિત કર્યો છે? મુખ્ય આવશ્યકતાને સાકારરૂપ આપવામાં તે જેટલો સફળ થયો છે?

આ બધાં વાંચનારો વિચાર તે અનુપ્રેક્ષા છે.

૯ મર્મકથા-મર્મકથા આધ્યાત્મિક પાંચમે ભેદ છે. કથાનુપેત્ય જીવનમાં પ્રેરણા આપે છે. સાધનાત્મક જ્ઞાન દરમિયાન આજ્ઞા વધનારા મદા પુરવાના જીવનની કથાઓ આપણા જીવનમાં સમ્યક અને આજ્ઞા તપવામાં પ્રેરણાદાયક છે. આપણા પછાત તત્ત્વોના પિષ્ટમુખો કરે છે કે કથામાં શું? ૧. પત્નિ ન થઈ શક્યા કે કથામાં આત્મે ઈન્દિયસ જીવે પડ્યો છે. ૨. મર્મકથા કથાઓમાં કાલી નામકામાં રહેને તો ઈન્દિયસની કાલીઓ તો ગઈ. ૩. નાં જીવન મદાનીરો. ૪. નિમ્ન પત્નિ એક કથા છે અને જીવન નાં જીવન ઈન્દિયસ પત્નિ વાળાં. ૫. જે જે જો જો વાળાઓને ૬. નાં જીવન નાં આપણા ઈન્દિયસ રડે. ૭. શું? બીજું જેલ આપણે તો મારા જીવન કથાનુપેત્ય જેલ છે. ત્યાં વિચાર કરો તીવ્ર કરો. પત્નિ કથા કદાચ કેમ નાહા. ૮. જે. પત્નિ તત્ત્વને તને રૂપક કે વાર્તાના રૂપમાં રડ કરેલાં તે.

શ્રીતાઓ તેને બહુ જલ્દીથી સમજી શકશે દરેક વાર્તાનું એક ધ્યેય હોય છે કે કોઈ એક સત્યનો પરિચય આપવો વાર્તા એ માધ્યમ છે, એટલે લક્ષ્ય પર ન પહોંચતા માત્ર વાર્તામાં જ આનંદ માનવો એ પણ ખરાબર નથી.

આગમમાં વર્ણવેલા સ્વાધ્યાયના ભેદો ટૂંકમાં મે તમારી સામે મૂક્યા છે હવે સ્વાધ્યાય માટે જરૂરી વાતો તરફ તમારું ધ્યાન ખેંચુ છું તે આ પ્રમાણે છે

૧ એકાગ્રતા—સ્વાધ્યાયના સમયે આપણું ધ્યાન શાસ્ત્રો કે ગ્રંથોના શબ્દો અને તેના અર્થો તરફ હોવું જોઈએ જે મનમાં અસ્થિરતા હશે તે આપણે માત્ર તેના શબ્દો બોલતા રહીશું, પણ તેના અર્થ આપણા સમજવામાં નહિ આવે એટલે સ્વાધ્યાય વખતે મનને બીજી બધી બાબતોથી દૂર કરી, તેમાં જ પરોવવું જોઈએ, તે માટે મનને ચલિત કરે તેવા પ્રસાધનોથી બચવું જોઈએ સ્વાધ્યાય માટે સ્થાનની પસંદગી કરતી વખતે પણ એ વાત લક્ષમાં રાખવી જોઈએ કે ત્યાં મનને ચચળ બનાવે તેવું વાતાવરણ કે ચિત્ર ન હોય

૨ નિયમિતતા—સ્વાધ્યાય માટે બીજી જરૂરી વસ્તુ છે નિયમિતતા. ચાર દિવસ વાચ્યું અને બે દિવસ નહિ આ રીત સ્વાધ્યાયમાં વિક્ષેપ કરે છે ઘણા લોકો આરંભે શરૂ હોય છે મોટા ગ્રંથો લઈને બેસે છે ચાર પાના વાંચે અને પછી ચાર મહિના સુધી તેને અડે પણ નહિ ! પરિણામે, સ્વાધ્યાયનો રસ ઊડી જાય છે

૩. વિષયોપરતિ—સ્વાધ્યાયની ત્રીજી જરૂરિયાત છે વિષયોપરતિ. સ્વાધ્યાય માટે પુસ્તકોની પસંદગી કરતા બહુ જ સાવધાની રાખવી જરૂરી છે ચોપી રંગોથી બચવા માટે તમે જેટલા પ્રયત્નો કરો છો તેટલા જ મનની વાસનાને ઉત્તેજનારા કચરા સાહિત્યથી બચવા માટે પ્રયત્ન કરવા જરૂરી છે સાહિત્યને નામે અજે એવા પુસ્તકો બકાર પડે છે કે તેને સાહિત્ય કહેવું એ સાહિત્યનું અપમાન કરવા જેવું છે

સાહિત્યનો અર્થ છે—જેમાં સર્વનું હિત સમાયેલું હોય, પણ જેના વાચનથી તમારું અહિત થાય તેને બીજું ગમે તે કહો, પણ સાહિત્ય તો ન જ કહેવાય

સાહિત્યનું લક્ષ્ય છે મનને વાસનામાંથી ઉપાસનામાં લઈ જવાનું, અસત્ય-માંથી સત્ય તરફ દોરવાનું અને અધિકારમાંથી પ્રકાશને શોધવાનું

વાસનાના ૨૭ે ૨૭ાં ગાયેલું સાહિત્ય આપણને સન્માર્ગે લઈ જઈ શકે

નરિ કારણ લેખકનું હૃદય વાસનાના રંગમાં રૂબેરૂ છે ત્યાં ઉત્પન્ન થતી કદાચ વાસનાને બાકાતે છે યોગદોષ કહે છે—જડુ સાદિત ઝેરથી પણ વધારે કષ્ઠ કર છે કેમકે ઝેર શરીરને મારે છે પણ જડુ સાદિત તે સજીવિતે મારી નાખે છે

એની જ રીતે પુસ્તકની પસંદગીમાં ખુશ્કા મને કામ લેવું જોઈએ. સાંપ્રતિક વૃત્તિઓ મનમાં રાખીને જો બીજાના સાદિતને જોઈએ તે તે બાજબને ખરાબીના પ્લાય જેવું લાગશે. અમુક પુસ્તક સમજ છે કે અમુક મિથ્યા છે તેના એકદમ નિષ્ક્રમ કરવો એ અરિવેક દર્શાવે છે વસ્તુત્વમાં સમજ અને મિથ્યાત્વ દષ્ટિમાં સમાવેશ છે. આ દેવધર્મિનિ કુમારમયુ, બી નદી સૂત્રમાં આ સત્યને રજૂ કરતાં કહે છે—

સમ્મવિદિદિસ્સ સમ્મ સુવાદ । મિચ્છાદિદિદિસ્સ મિચ્છા સુવાદ ।

સમજ દષ્ટિ રાખનારને મારે મિથ્યા સાચો પણ સમજ છે અને મિથ્યાદષ્ટિ રાખનારને મારે સમજ સાચા પણ મિથ્યા બને છે મતલબ કે અમુક સમગ્રાય સિવાયનું બીજું સાદિત મિથ્યા છે એવી વિચારણી સહી-જુ ત્યાં તમને મહાપુરુષોના તત્ત્વચિંતનથી વચ્ચિત રાખશે.

ખુશ્કા મને અને સ્વસ્થ મિત્રે તમે સ્વાધ્યાયના ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરો. તેની સાથે તમારા જીવનની કિતાબ પણ વાંચો તે સ્વાધ્યાય તમારી દષ્ટિને નવો માગ દર્શાવશે અને જીવનમાં પ્રકાશની નવી રેખા મળશે.

મોહનલા

તા. ૨૦-૮-૫૬

આજના પ્રવચનનું મથાળુ એ કહે છે કે હું તમારી સામે પ્રાર્થના અગે કઈક કહું પણ પ્રાર્થના અગે શું કહેવાય ? પ્રાર્થના પોતે જ આત્માનું સંગીત છે આત્માને પરમાત્માનો પ્રકાશ દેનાર પ્રાર્થના છે એક પ્રશ્ન એ થાય છે કે પ્રાર્થનાનું જીવનમાં શું સ્થાન છે ? જેમ માછલી માટે પાણીનું મહત્ત્વ છે તેટલું જ અને તેવું જ જીવનમાં પ્રાર્થનાનું સ્થાન છે. માછલીનું જીવન જ પાણી છે પાણીમાં જ એ જન્મ લે છે અને પાણીમાં જ એ મરે છે માછલીને એમ કહેવામાં આવે કે હું તને દૂધના તળાવમાં મૂકી આવું પાણીનું તો એની સામે મૂલ્ય જ શું છે ? શક્તિ અને કિંમત બંને દૃષ્ટિએ પ્રાણી કરતા દૂધમાં વિશિષ્ટતા છે પણ તમારા આ પ્રલોભનભર્યા આકર્ષણમાં એ ફસાશે નહીં એ તો કહેશે કે તમારા દૂધના તળાવ કરના મારું પાણીનું તળાવ શ્રેષ્ઠ છે તેમ જતાય એના પર બળપ્રયોગ કરશો તો એ પાણીથી જુદા ચતાની સાથેજ પોતાના પ્રાણ અર્પી દેશે પાણીમાં શું આનંદ છે ? એ બાણુવું હોય તો જઈને માછલીને પૂછો એનો આનંદ આપણે બાણી શકતા નથી.

બસ, તેવી જ રીતે પ્રાર્થનાનો આનંદ ભક્ત-હૃદય જ બાણી શકે છે માછલીના જીવનમાં પાણીનું જે સ્થાન છે, તેવું જ સ્થાન ભક્તના હૃદયમાં પ્રાર્થનાનું છે શરીર માટે કસરત જરૂરી છે કસરતથી શરીરને નવ-સ્ફુતિ (તાજગી) મળે છે એથી શરીરમાંના ખરાબ તત્ત્વો પરસેવારૂપે બહાર નીકળી જાય છે અને એમનું સ્થાન આરોગ્ય દેનાર તત્ત્વો લઈ લે છે તેમ પ્રાર્થના પણ એક આધ્યાત્મિક કસરત છે શારીરિક કસરત શરીરની ચરબી ઘટાડી સ્વસ્થ રક્તનો સચાર કરે છે, તો પ્રાર્થના આપણા જીવનમાંની ખુરાઈ બોને દૂર કરી સ્વચ્છ સુદર વિચારોનો જીવનમાં સચાર કરે છે

શરીર માટે ભોજનનું જોરવાન છે આત્મા માટે પ્રાર્થનાનું તેવું જોરવાન છે ભોજન-ખોરાક વિના આપણું શરીર ઝાઝા દિવસ ટકી શકે નહીં તે જાણી પ્રાર્થના વિના ક્યાં સુધી ટકી શકશી ? ભોજનમાં એક જાતની તેજ છે એક તાકાત છે એક દિવસ પછી જો જાન ન મળે તો ગુલામની જેમ હસતું મોં પણ કમઘાઈ જશે. તેમ પ્રાર્થના આત્માનો ખોરાક છે શરીરને એટલે ખોરાક નહીં મળે તો તે દુર્ગંધ જની જશે તો આત્માને પણ તેનો ખોરાક નહીં મળે તો શું એ નિર્મળ નથી જની જાય ? આજનો માનવી શરીરને ખોરાક દેવા માટે બાક-બાક કસાક અવિરત મગ કરે છે પણ આત્માના ખોરાકને એ વિસરી ગયો છે.

પ્રાર્થના જાને એક વખત ગંધીજીએ કહ્યું હતું કે મારા સાડું ખાવા કરતાં પ્રાર્થના કરાક ગંધી ઉપયોગી છે ખાવાનું કામે જીવી જાય પણ પ્રાર્થના જીવવા ન જોઈએ અને પ્રાર્થના જો જીવી જાય તો મનુષ્યને હાલમાં એવું કુખ થવું જોઈએ પ્રાર્થના કરવી રહી જાય તો મહાત્માજીને કુખ થતું હતું પણ તમને પણ શું કુખ થાય છે ? ઘેર સદા મોડી જાને અને તમને સદા લીધા વગર / આદિસે જવું પડે તો કુખ થશે ? હા કેમ ન થાય ? જરૂર તમને સદા વિના આદિસે જવું કુખમ જાશે અને એ જાહેર કામતીજીને તો હસ વાતો પણ સાંભળવી પડશે. એક દિવસ સદા જીવવાથી તમને જેટલું કુખ થાય છે તેમ પ્રાર્થના જીવી જવાથી તેટલું કુખ શું થાય છે ખરું ?

તમે પાન લેવા માટે ઘનવાળાની દુકાને ગયા અને તમે બે જાની આપી. એક આતાનું પાન લીધું અને મોંમાં મૂકી ચાવી બધા. પણ એ પાનના રચાડમાં પેસો બાકી રહેતો એક અંતો લેવાનું બૂસી ગયા. ધીર આવતા જ તમને એક આતો થાડ આ-યો અને તેથી તમને કુખ થશે ? હા તો આતો બધી જવાથી તમારા મનમાં કુખ થાય છે તેમ એક દિવસ પ્રભુ-પ્રાર્થના બધી ગયા તો શું એવું કુખ થાય છે ? ત્યાં તો તમારા દિમાગમાં પ્રભુ-પ્રાર્થના કરતા પણ પેસા એક આતાની કિમત વધી જાય છે પરંતુ સતના હાલમાં પ્રભુ વિસરેલા છે તે એને કદી બૂસી શકે ખરો ? સત એ દિવસ ખાવાનું જીવી શકે છે અને એક દિવસ જ શા માટે તપસવી તા મકિના અને બે-બે મકિના સુધી ભોજનને જોઈ દે છે પણ તમો ભજનને જોઈ નહીં શરીર કરતાં આત્માનું મૂલ્ય વધારે છે તો એ

નિર્વિવાદ સિદ્ધ થઈ જાય છે કે ભોજન કરતા લજનનું મૂલ્ય પણ વધુ છે, કારણ કે પહેલાં લજન છે અને પછી ભોજન છે

ગાંધીજીએ પ્રાર્થના અંગે એક બીજી મહત્ત્વપૂર્ણ વાત કહી છે એમણે બતાવ્યું છે કે “હું સસારમાં વ્યભિચારી થતા બચ્ચો છું તો તે રામનામનો જ પ્રનાય છે વાનરમેનાએ રાવણને માર્યો, હનુમાને પર્વત ઊંચકી લીધો, સીતાનું સતીત્વ રખોપાયું અને ભરત ચૌદ વર્ષ પર્વત પ્રાણ ધારણ કરી શક્યો એ બધાનું કારણ એ જ હતું કે એમના મુખેથી ‘રામ’ શબ્દ જ નીકળતો હતો મારો પામે પણ ગમ શબ્દ ન હોત હું સ્ત્રીએને બહેન કહેના યોગ્ય ન હોત જ્યારે-જ્યારે મુજ પર સડો આવ્યા છે, મેં રામનું નામ લીધું અને હું બચી ગયો છું તથા અનેક સડો વખતે તો રામ નામે જ મારું રક્ષણ કર્યું છે”

હા, તો ગાંધીજી પરમ આગ્રિક હતા એમના મનના ખૂણે ખૂણામાં હિંદુ સમૃતિ રમતી હતી તેથી જ પ્રત્યેક સમય એમની જીવ્હા ઉપર રામ ધિરાજતા હતા એટલા માટે જ પ્રભુ-પ્રાર્થનામાં એમને દૃઢ વિશ્વાસ હતો. પ્રતિદિન સંખ્યાટાણે પ્રાર્થના યોગ્યતી હતી અને પછી તેઓ પ્રવચન કરતા હતા

પ્રાર્થના એ કોઈ અધ વિશ્વાસ નથી નવા ચીજે દોડનારાઓ માટે પ્રાર્થના એક વહેમ અને ઢોંગ માત્ર બની ગઈ છે તેથી જ્યારે પણ નવી પેઢી સામે પ્રાર્થનાનો પ્રશ્ન આવે છે સારે તેઓ વહેમ બતાવી એની મશ્કરી કરે છે, પરંતુ જરા અદર ટીકીને જુઓ, જેને અન્તર્દર્શન થયા છે, તેને આત્મા ઉપર વિશ્વાસ છે, પણ જેને આત્મા ઉપર વિશ્વાસ નથી, એને પરમાત્મા ઉપર શો વિશ્વાસ હશે વારુ ? એના માટે ધર્મ, કર્મ, આત્મા અને ધરમાત્મા બધું જ વહેમ માત્ર જ બની જશે પરંતુ જેને આત્મા ઉપર વિશ્વાસ રાખ્યો છે, એકાતની શાત ક્ષણોમાં જેણે આત્માનું સંગીત શ્રવણ કર્યું છે, એના માટે આત્માનું સંગીત-પ્રાર્થના-એટલી જ સત્ય છે જેટલું કે હરબુ-ફરબુ, ખાવું અને પીવું

પ્રાર્થના તો સતજીવનનું અમૃત છે પ્રભુ-પ્રાર્થના એવી જ રીતે વગર દગાની વસ્તુ છે જેવું કે અમૃત સ્વપ્નમાં ડાઈ દેવે પ્રસન્ન થઈને તમને અમૃતનો ઘડો દીધો અને પેલા દેનાર પર તમને વિશ્વાસ છે, વળી અમૃત ઉપર પણ વિશ્વાસ છે તો તમે એને સપ્રસન્ન બની પીજશો અમૃત જે કે વગર દગાની વસ્તુ છે પરંતુ દેનારની ખૂરી ભાવનાથી અથવા પીવાના

પરિભાષુની માહિતીના અભાવે એ પણ કદીક નુકસાન પહોંચાડી શકે છે પરંતુ અનુપ્રાસના તો એ અમૃત છે. ન્યા-જોર્મા દગાબાજની સભાવના કદી દેખાશે જ નહીં.

પ્રાર્થના કહેવાની નહીં કરવાની વસ્તુ છે એનો જ્ઞાનદ સંદેશમાં વ્યક્ત કરી સક્ષમ તેમ નથી. જ્ઞાનદનો મધુર અનુભવ તો એ જ હૃદયને સ્પર્શી શકે છે જે પ્રાર્થનાના સમીતમાં રચાયેલો છે.

સમ્ભાવેજીએ ગામ ધાસ્ય ચરીને ધર બણી પાછી ફરે ત્યારે એનું વાહરું મુની રાહે ઉત્સુકતાપૂર્વક દાર બણી નગર નાખે છે. પેતાની જમનીને બાંજણે આવતી જોઈએ આરંભ પડે જીજ્ઞાસી-જીજ્ઞાસી નામના લાગે છે અને હારી-જ્ઞાનદ વ્યક્ત કરે છે. પણ દોરડા વચ્ચે એ હજુ બધાંયેસુ છે. માથે ન્યારે એ દોરડાના બધનમાંથી મુક્ત કરે છે ત્યારની એની પ્રેમ સિદ્ધવળત તમે કહો જુઓ તો ખરા. પૂરા વેગથી એ માતા તરફ દોડે. અને ન્યારે એ સ્તન-પાન કરે છે તે વખતનો એનો દુઃખપાનનો પરમ જ્ઞાનદ શુ પાસે જોએ. જોવાળ-હરવાડ માણી શકશે ખરા. ના નહીં પેલા સ્તનને પણ લેટશે જ્ઞાનદ નહીં આવે કે ન્યાથી પેલા વાહરડા માટે અમૃતધારા વહી રહી છે એ પરમ જ્ઞાનદ માટે તો પેલા વાહરડાના હૃદયને જ પૂછે. હા તો તેવી જ રીતે પ્રાર્થનાનો જ્ઞાનદ ન તો સંદેશમાં અક્ષય તેમ છે તેમ ન એ પ્રાર્થનાના કોઈ પુસ્તકમાં છે કે ન એ એના સમીતમાં જ છે એની અનુભૂતિ તો ફક્ત કોઈ ભક્ત હૃદય જ કરી શકે છે.

હા એક વાત પણ છે મીઠાઈનો જ્ઞાનદ સ્વ કોઈ સ્પર્શી શકે છે પરંતુ પુસ્તકનો જ્ઞાનદ ફક્ત સિદ્ધિતો અને રસિદો જ સ્પર્શી શકે છે તેમ પ્રાર્થનાનો જ્ઞાનદ પણ ફક્ત પ્રાર્થના કરનારાઓ જ સ્પર્શી શકે છે. બી ન તો માત્ર દરેક જ રહી જાય છે. જ્ઞાનદની સહેરા એમના હૃદયને રપર્શી શકતી નથી તેમ ન સંદેશ દ્વારા કહેવાયેલું વક્તવ્ય પણ એમને આ જ્ઞાનદની અનુભૂતિ કરાવી શકે છે.

એટલા જ માટે વિશ્વના અલેક ધર્મમાં પ્રાર્થનાને મહત્ત્વ આપાયું છે. જે કે સિદ્ધાન્તોગ્ય ધર્મ ધર્મ વચ્ચે ધણો અતલોદ પ્રવત છે. જ્યાં અનુ-પ્રાર્થના સળધે તો સ્વચ્છ જ્યાં પ્રમોમાં એક મત રજો છે. વિદુ ધર્મ તો પ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ દર્શાવતા કહે છે. “રામ સે અધિક રામ કર નામા અર્થે રામ કરતા પણ રામ નામમાં વધુ સક્ષિત છે મુરિલમ ધર્મ અને વિદુ ધર્મ વચ્ચે ન કે ઊંડી ખીણ જેટલો તફાવત છે અને નિમિત્તક વિપરીત દિશાનાં.

પથિક છે, તેમ છતાં પણ પ્રભુ-પ્રાર્થના અંગે એમનામાં એકમત બેવા મળશે

એમની નમાજ પણ એક પ્રકારની પ્રાર્થના જ છે જે કે એમની ભાષા ફારસી છે, ઉપરાંત એના ઉપર મુસ્લિમ સંસ્કૃતિનો પ્રભાવ છે, તો પણ શબ્દ અને શૈલી-ભેદને એક બાબુ રાખી તમે એમાં બિડા બિતરશે તો ત્યાં પણ તમને ઈશ્વર પ્રત્યે બહારાતો અનુરાગ જ દેખાશે

ખ્રિસ્તી ધર્મ કે જેનો વધુ પડતો વિકાસ પશ્ચિમના દેશોમાં થયો છે, તેમાં પણ પ્રાર્થનાને સ્થાન અપાયું જ છે તમે જોતા હશો કે રવિવારના દિવસે ઇસુ ખ્રિસ્તને માનનાર બાળક દેવળમાં શાત-શબ્દહીન પ્રાર્થનામાં તલ્લીન બોલેલું દેખાશે જૈન દર્શન જે કે આત્મામાં જ પરમાત્માની સત્તા સ્વીકારીને ચાલે છે, ઈશ્વરને સૃષ્ટિના નિર્માતા રૂપે એ સ્વીકાર કરતા નથી છતાંય કર્તા નહીં પણ પ્રેરણા દેનારને રૂપે જૈન દર્શને ઈશ્વરની ઉપાસના કરી છે અને તેથી જ ચોવીસી સ્તવન અને સ્તવન-સ્તુતિ રૂપે અરિહંત તથા સિદ્ધ ભગવાનની પ્રાર્થના માટે એ વિધાન કરે છે

અત્યાર સુધી આપણે જીવન અને ધર્મના વિવિધ ક્ષેત્રોમાં પ્રાર્થનાના પ્રસાર વિષે વિચાર કર્યો હવે આપણે એ વિચારીશું કે પ્રાર્થના શું છે અને એ શા માટે કરવી જોઈએ ?

પ્રાર્થના શું છે ?

પ્રાર્થનાનું બીજું નામ છે અહંકારરહિત પ્રયત્ન અર્થાત્ અસત્યથી સત્ય ભણી જવા માટે નિરહંકારી પ્રયત્ન કરવો એ પ્રાર્થના છે પ્રાર્થના અન્ત કરણનું પરિમાર્જન, સંસ્કૃતિ અને બળ છે પ્રાર્થનામાં પ્રયત્નવાદ અને દૈવવાદનો સમન્વય છે દૈવવાદમાં પુરુષાર્થને સ્થાન નથી એટલે તે પાગલો છે, જ્યારે બીજી બાજુ પ્રયત્નવાદમાં પુરુષાર્થનું તેજ છે છતાં નિરહંકાર વૃત્તિ રહેતી નથી એટલે ત્યાં ગર્વ આવી જાય છે એટલે બન્ને અહંભુ કરી શકાય નહીં પરંતુ બન્નેને છોડી પણ શકાય તેમ નથી, પુરુષાર્થના દૈવવાદ (ભાગ્યવાદ)ના અભાવે જીવો શકતો નથી તો પુરુષાર્થના અભાવમાં તે જડ બની જશે જીવનની ગાડી પ્રયત્નવાદ અને ભાગ્યવાદના પાટા ઉપર જ દોડશે મનુષ્ય દૈવવાદ ભાગ્યવાદમાં એક નમ્રતા છે જે આપણને વિનયશીલ બનાવે છે. પ્રયત્નવાદમાં પરાક્રમ છે જે આપણને ગર્વ દે છે અને પ્રાર્થના બન્નેને જોડવાનો એક સેતુ-પૂલ છે.

પ્રાર્થનાથી થતા લાભ

હવે પ્રાર્થનાથી થતા લાભો વિશે વિચારીએ. પીપળા નાની હોય છે એનું મૂલ્ય પણ જલ્દી અંત છે પરંતુ એ નાની પીપળાને ખરણમાં ચોસા પ્રથમ સાથે ફૂટી જાય છે એનો ગુણ પણ બીજી જરો અને સાથે-સાથે એનું મૂલ્ય પણ વધી જાય છે. તેવી જ રીતે પ્રભુપ્રાર્થનાનો શબ્દ જો આપણા આત્મામાં રમે છે પ્રાર્થનાના સુમધુર સંગીતપ્રતિધી જેનું હૃદયમંત્રિ ગુણ ક્રિયા છે તે સંસ્કૃત રસથી આત્માની પવિત્રતામાં અભિવ્યક્તિ કરે છે જેની રીતે ધમણી અગ્નિ પરની રાખને દૂર કરી એને વધુ પ્રદીપ્ત કરે છે તેવી જ રીતે પ્રભુપ્રાર્થના જીવનના અજ્ઞાન અને મોહની રાખને દૂર કરી એની અમકમાં સો ગણી વૃદ્ધિ કરે છે.

ધરમાં ચાતના અધારુ હોય ત્યારે બેઠેલાની રમઝડ ચાલુ થઈ જાય છે સ્નાયુની ક્રિયા કરામ કરી નાખે છે તમે એનાથી મુક્તિ પામવા માટે છો અને એક નાનો એવો દીવડો એનાની ધરમાં મૂકી દો છો તો બધા બેઠેલા ઢાલુ જાયે જાયે નાસી જાયે. એવી જ રીતે જ્યાં સુધી સદાનો દીવડો જીવનમાં પ્રકાશવત્ત બનતો નથી ત્યાં સુધી ક્યાંકની ડોટ ડોટ (રમઝડ) ચાલુ રહેશે અને તે તમારા મનની સાતિતે કરામ કરવા રહેશે. તેથી તમે મનના ખૂણામાં પણ પ્રભુના નામનો દીવડો એનાવી દો છો તો ક્યાંક અને વાસ્તવ રૂપી બેઠેલા નાસી જાયે.

વડાનું બીજા જો કે રાખ્યા હાથા કરતાં પણ નાનું હોય છે પણ તે અંત્ય બી / ઉપર માટી એકઠી થઈ જાય છે અને એને પાણીનું સિંચન મળે છે તો એ જ નાનું બીજા એક દિવસે વિશાળ વડ-દેવડું રૂપ ધારણ કરી લે છે તેવી જ રીતે પ્રભુના નામનું બીજા જે તમારી હૃદય-જાગૃતિમાં વાવ્યું છે અને એના ઉપર નિરંકારરૂપી માટી નાખી પ્રમદરૂપી પાણીથી એનું સિંચન કરે છે તો વધારા જીવનમાં એક દિવસે ખરેખર ઉપરિષ્કૃત પ્રમદરૂપી તમારા મનના રમ-રમમાં ઉપરિષ્કૃતનો સાત શુભ પ્રકાશ પ્રસરી જાયે. તમે પોતે તમારામાં એક વિશિષ્ટ અવાતિનું ઇશન કરશો. રૂપની ભાષા છોડી સાદી ભાષામાં કહો તો તમે પોતે ઉપરિષ્કૃત બની જશો. હું તો તમો સર્વેમાં ઉપરિષ્કૃત પામીએ જોઈ છું. જો કે આજે ભાંસે એ ધરતરે હોય પરંતુ એનું અસ્તિત્વ તમારામાં જરૂર છે / હવે હવે જરૂર છે એને જાગ્રત કરવાની.

તે જેવી રીતે અપર ઢાઈ જાપાને તમે સીંચો છો ત્યારે એના સન્નો

ગોખી-ગોખીને પણ તમે એક દિવસ એ ભાષા ઉપર સારો એવો કાબૂ મેળવી લો છો તેવી જ રીતે પ્રભુમ્ભરણ કરતા-કરતાં તમે તમારામાં છુપાયેલી એ ઈશ્વરીય જ્યોતિને જગવી શકશો એક કવિએ કહ્યું છે .

આતમ પરમાતમ પદ પાવે,

જો પરમાતમસે લયકો લગાવે, સુનકે શબ્દ કીટ મૃન્ગીકો,

નિજ તન મન કી સુઘ વિસરાવે ।

દેખહૂ પ્રગટ ધ્યાન કી મહિમા,

સો હી કીટ મૃન્ગી હુઈ જાવે ॥

આધ્યાત્મિક કવિ આનંદધનજી કહે છે એમને જૈન સંસારમાં યોગી આનંદધનજીના નામથી પણ ઓળખે છે એમણે સમાજ અને સંપ્રદાયની રૂઢી પર પરાઓને તોડી એકાન્ત વનમાં સાધના કરી હતી એમણે કેટલાય વર્ષો આત્મ-સાધના પાછળ વોતાવ્યા હતા તેથી જ એમના પદોમાં સાધનાનો રસ નીચોવાઈ આવે છે અને સાધક આત્માભિમુખ બની જાય છે તેઓ ફરમાવે છે કે સાધક અગર સાચી અને ખરી તત્ત્વમયતાપૂર્વક પરમાત્માની સાથે ભળી જાય છે તો એક દિવસ તે પોતે જ પરમાત્મ-દશા પ્રાપ્ત કરી લે છે કેટલાક દર્શનો એ તથ્ય માનવા ઈન્કાર કરે છે કે કોઈપણ આત્મા પરમાત્મા થવાની ક્ષમતા-સામર્થ્ય રાખતો નથી, ભણેને તે ચાહે તેટલા વ્રતો ઉપવાસોદિ અનુષ્ઠાન કરે જ્યારે જૈન દર્શન પ્રમાણે તો ભકતમાં ભગવાન બનવાની ક્ષમતા છે. આત્મા જ પરમાત્મા છે એવો દિવ્ય સંદેશ એણે વિશ્વને આપ્યો છે

જૈન દર્શનની એ જ વાતમાં સૂર પૂરાવતા આધ્યાત્મિક કવિ આનંદ-ધનજી કહે છે

આતમ પરમાતમ પદ પાવે, જો પરમાતમસે લય કો લગાવે

‘અપ્પા સો પરમાપ્પા’ નો નાદ આ સ્વરોમાં સંભળાય છે કવિ એના માટે સુદર રૂપક આપે છે ભમરીના શરીરમાં જ્યારે ગરમી પેદા થાય છે ત્યારે એ ભીની માટીથી પોતાનું ઘર બનાવે છે અને સાથે જ એક કીટક-કીડો લાવી એની સામે ભૂ-નો શબ્દ ગૂંજવે છે અને એ ભમરીના શબ્દથી પેસો પેટ ધસીને ચાલનાર કીડો ૧૭ દિવસમાં આકાશમાં ઊડતી ભમરી બની જાય છે આ શબ્દશકિતનો પ્રભાવ છે

આ એક કવિએ પ્રસિદ્ધ કરેલી કહેવત છે પણ એમાં એક સૈદ્ધાંતિક ભેદ એ આવે છે કે એક એકેન્દ્રિય જીવ ચતુરેન્દ્રિય કેવી રીતે બની શકે ?

સાચું તો એ છે કે લામરી જ્યારે ઇર્ષા મૂકે છે ત્યારે ઇર્ષાની સુરક્ષા મારે જાને એમના ખોરાક મારે એ કીડા લઈ આવે છે આમ સત્તર દિવસ મુખી ઇર્ષા સેના માટે ઇડુ ફૂડી જાય છે એમથી લામરી નીકળે છે અને કીડી જાય છે પણ ખાલી કનિ ચોખી જાન દબનજીએ કઈ દષ્ટિએ આ રૂપક કહ્યું છે તે જાણે સમજી શકાય તેમ નથી તો પણ કવિજનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય તો પ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ જણાવવાનો છે કે પ્રાર્થના વડે આત્મા પરમાત્મા જતી થઈ છે કીડીના મધનથી જેમ માખણ મેળવાય છે તેમ પ્રભુ નામના મધનથી આત્મા ઈશ્વરીય જ્યોતિ મેળવે છે

પ્રભુ નામ તો મેધ છે જે પાપના પ્રખર તાપને શાંત કરે છે જે માસના પ્રખર તાપમાં જ્યારે ધરતી જાને આકાશ તપવા લાગે છે ક્યારે જ્યારે જાજના યોગા વરસાવી રહી હોય છે ત્યારે જ્યારે પાવરના મહેલો પણ તપી જાય છે ત્યારે માનવ હૃદય ઠંડક માગતું હોય છે આપણી જમનમાં જ્યારે સ્વામવશી વાણી કિલારાય છે અને રમકુમ વરસાદ પડે છે ત્યારે તાપ શમે છે પૃથ્વી પણ શાંત બને છે તેમ આકાશ પણ શાંત બને છે જ્યારે ને ઉજાડત આપતા મહેલો પણ કવે તો જમવા લાગે છે. બસ, આવી જ શક્તિ પ્રભુના નામમાં પણ છે જ્યારે મનમાં ક્યાંયની જ્વાળા જલી રહી હોય છે વાસનાનાં તોફાન જ્વાળાં હોય છે તે વેળાએ પ્રભુ નામ મેધનું કામ કરે છે અને ક્યાંયની જ્વાળા શાંત બને છે વાસનાનાં તોફાન શમે જાય છે

સાચે જ પ્રભુ નામ અર્થાત મન મારે પ્રશાંત મેધ છે અર્થાત સ્વપ્ન મારે વહાણ પણ છે ભક્ત મારે તે તેટલો જ પ્રિય છે જેટલું કે કુળતા વહાણમાંના માણસો મારે નાની જોડી નીકા. જ્યારે ચારે બજાણુ અસીમ જલ-શક્તિ પાણી જ પાણી) દેખાય અને કિનારો શોધતી આખો લહેરોની સ્થિતિ અચાઈને પાછી ફરે અને જીવન-સાથી વહાણુ પણ દેવો દેવ લાગે છે તેણ સમયે જ્યારે એક નાની એવી નીકા પણ મગી જાય તો એવી અનુજાને એટલી પ્રસન્નતા થશે કે જાણે કુળતા પ્રાણે પાછા આનાં. તેવો જ રીતે સસારના અસીમ સાગરમાં કુખ અને અર્થાતિની કીડી અગ્નિમાં જ્યારે તમારો આત્મા યોગા ખાતો હોય ત્યારે તમે પ્રભુ નામની નીકામાં સવાર થઈ જશો તો એ તમને કિનારે પહોંચાડશે-પાર ઉતારશે.

શબ્દ-શક્તિ

પ્રાર્થનાના કિલાણુમાં કિલરશો તો ત્યાં તમને શબ્દ-શક્તિનું માર્ગ

તત્ત્વ કામ કરતુ દેખાશે શબ્દમા પણ ઘણી મોટી શક્તિ છે-તાકાત છે કેટલાક શબ્દો એવા છે જે સલાળતા જ તમારા મનમા પ્રસન્નતા સચાગિત થશે કેટલાક શબ્દો એવા છે જે હૃદયની પ્રસન્નતાને હરી લે છે તમે કોઈને ધેર ગયા. એણે ખૂબ મ્નેહની સાથે તમને દૂધ પાચુ દૂધ પણ જેવું-તેવું નહીં, આદિષ્ટ હતુ બદામ કેસરવાળુ હતુ તમે ખૂબ આનંદથી એ પ્યાલા ગટગટાવી ગયા પણ દૂધ પીને જેવા તમે બહાર નીકળ્યા ત્યારે જ દોડતો-હાકતો તમારો મિત્ર આવી જાય છે કઈડ ગલરાતા અવાજે એ તમને કહે છે “ અરે, તમે જે દૂધ પીધુ એમા તો થોડુક ઝેર ભળેલુ હતુ ” બસ, થઈ રહ્યુ ઝેર શબ્દ કાન સાથે અથડાતા જ તમારા મનમા ઉછળફટ મચી જાય છે કયા તમે દૂધનો સ્વાદ લઈ આનંદથી નીકળી રહ્યા હતા અને હવે તો તમારા મનની બધી પ્રસન્નતા ધૂમતઃ થઈ ગઈ આ શબ્દની જ તો શક્તિ છે

એક માતા અહીં બેઠી છે શાત મનથી એ પ્રભુ પ્રાર્થનામા લીન છે. અચાનક કોઈએ આવી એને કહ્યુ કે તમારુ બાળક ફવામા પડી ગયુ બસ આટલુ સાલળતા જ એ માતાના દિલમા તોફાન જગી બિહારે સર્વ પ્રસન્નતા ગૂમ થઈ જશે પ્રભુ પ્રાર્થનાના શબ્દો હોઠો પર જ રહી જશે અને એ રડી પડશે “ અરે, મારો બેટો કયા ગયો ” એક શબ્દે જ એના મનની સારીયે શાંતિનો ભગ કરી દીધો બીજુ જ ક્ષણે બીજને કોઈ આવી એને કહે છે કે ફવામા જે બાળક પડ્યું હતુ એ તમારુ નહિ પણ કોઈ હરિજનનુ હતુ આ સાળળતા જ એના મનની વ્યાકુળતા સમાપ્ત થઈ જશે એનુ મન શાત બનશે એક શબ્દે એની શાંતિ હરી લીધી, જ્યારે બીજા શબ્દે એને પાછી વાળી દીધી

રામ શબ્દ પદર કરોડ હિંદુઓ માટે પ્રિય છે શ્રીકૃષ્ણ અને બુદ્ધનું નામ લેતા જ ભારતવાસીઓના મનમા શ્રદ્ધા જગી બિહારે ભગવાન મહાવીરનુ નામ લાખો જૈનેના હૃદયોને હલાવી દે છે પરતુ મુસ્લિમ ધર્મમા વિશ્વાસ ધરાવનાર માટે આ શબ્દોની કોઈ જ કિંમત નથી એમની સામે અલ્લાહ અથવા પેગમર-મોહમ્મદને યદ કરો તો તેઓ શ્રદ્ધા સાથે નમી પડશે. તેવી જ રીતે ઈસુને માનનરા કરોડો ખ્રિસ્તીઓ ઈસુનુ નામ સાલળતા જ તરંગિત બની જશે આ બધુ શું છે ? કહેવુ જ બેઈએ કે શબ્દની શક્તિ છે

શબ્દ દસાવી પણ સહે છે અને રોવડાવી પણ સહે છે કાંઈએ તમારી સ્તુતિઓને એ શબ્દો કહ્યા તો તમારુ મોં ગુલાબના ફૂલની જેમ ખીંચી બિરોધે પણ કાંઈ અપમાનકર્મો શબ્દ કહેશે કે જેમાં તમારા પ્રત્યે વિરસર અને ઘણા કરી છે તો તેથી તમારી સુખાકૃતિ ચલીર જની જશે.

રણ મેદાનમાં જ્યારે યુદ્ધની ભેરીઓ ઘૂંટી જોડે છે ત્યારે વીરોના મનમાં વીરનાની શાવના જાગી જાડે છે ભેરી વાંછત્રોમાં પણ એક શબ્દ જ તે કામ કરી રહ્યો છે વાંછત્રોમાં પણ ભેદ હોય છે લક્ષના પ્રસંગે પણ સરલ-ધર્મો વિ. વાંછત્રો વગાડાય છે એ વળના વૃદ્ધકાચ કાંઈશો કાની દુનિયાથી વિદાય છે છે ત્યારે પણ વાંછત્ર બે છે આ બેને પ્રકારમાં કાંઈ બિ ભેદ જણાય છે? હા ધણે મોટો વહાવત દેખાય છે પહેલા પ્રસંગે વગાડાયા વાંછત્રોને જ્યારે તમારા હૃદયમાં આનંદ કરી દેશે જ્યારે બીજા પણ પ્રસંગે જ્યારે તમારામાં ગમગીની પ્રસરાવશે તમારા ખિસ્સામાંથી એક રોકો ફાળે પડી જશે તો એનો રણધરો તમારા હૃદયમાં ગલી સ્વી કીધી કરશે, જ્યારે વરસાદની પ્રથમ રમઝ અને તોફાનમાં પાંચેસમાંની કાંઈ કામી બીત જીમિ-ગત થશે અને ત્યારે જે શબ્દ તમને સંભળાશે એમાં તમને મધુરતા નહીં લાગે જેટલી તમે પેલા ફાળિયાના રણધારમાં અનુભવી હતી.

સંગીતમાં પણ એક શબ્દ-શક્તિ રહેલી છે કુલળ સંગીતના વીરનાના વાર ઉપર જ્યારે સુરીશા અવાજમાં તાન વહેતી મૂકે છે ત્યારે શોતાજાતના હૃદયો યેથી જોડે છે સંગીતમાં હૃદયને આકર્ષિત કરવાની ધણી મોટી તાકાત-શક્તિ છે તેથી જ એને જીવતો જાડુ કહેવાય છે અખલુગનો સંગીતકાર જ્યારે મેધ રાગનો આશાપ કરતો ત્યારે વાદ્યોમાંથી જાંટા વરસી જતા-જારતના પ્રસિદ્ધ સંગીતના તાનસેનની વાન તો પ્રખ્યાત છે એવું કહેવાય છે કે તેમ અને વાદ્યો મુકત એલચામેશ દીવ્યની દારમાળા જાતવી જ્યારે એ દીપક-રાગની વાન છેડતો ત્યારે પેલા એલચામેશ દીવ્ય જાગી જતા.

એમને સંગીત હૃદયની ખીંચને દલકુ બનાવો દે છે પણ એમાં આશ્ચર્ય જેવું કાંઈ નથી. સંગીત વડે દૂર પણ એની પ્રિય જીવિમાં પણ પરિવર્તન આણી શકાય છે તો માનવ હૃદય એથી કરોન્વિત જની જાય એમાં તે જ આશ્ચર્ય છે વા? અને પશ્ચિમના દેશોમાં તો સંગીત વડે કેટલાક રોગો પણ મટાડવામાં આવે છે.

ધરતી દેશનો વાન છે તેમાં શિક્ષામાં ત્યાં એક વિચિત્ર રોગ દેખાયો હતો એને નાચ-રોગ કહેતા હતા સરીર ઉપર જ્યારે એ રોગનું આક્રમણ

થતુ ત્યારે સૂતેલો આદમી પણ મધમાખીના ડખની પીડા અનુભવતો અને પછી તરત ઊડીને બહાર આવી નાચવા લાગતો. આવા કેટલાક રોગીઓને તો વસ્ત્રોનું પણ ભાન રહેતું નહોતું કેટલાક લોકો તો બહાર આવી વસ્ત્રો ફેંકી દેતા અને અશ્લીલ શબ્દો બકવા લાગતા અને જ્યારે વધુ પડતી બેચેની જણાય કે ગામડી હુકુરની જેમ ગદા સ્થાનોમા આળોટવા લાગતા પણ આશ્ચર્યની વાત તો એ હતી કે ઇટાલીના ડોક્ટરો પાસે આ રોગ માટે કોઈ દવા નહોતી-કોઈ ઇલાજ નહોતો. સૌ હેરાન હતા. એમને રોગનું મૂળ જ સમજમા આવતું નહીં તો પછી એનો ઉપચાર તો શે શોધી શકાય ? ત્રીસ-વર્ષ સુધી આ રોગ ચાલતો રહ્યો એક વખત ડોક્ટર ફાર્ડિનાન્સ પામે એક કેસ આપ્યો. તે વખતે તેઓ વીણા-વાદન કરી રહ્યા હતા સંગીતનો મધુર ધ્વનિ પેલા આવનાર રોગીના કાનોમા પડ્યો. એની આશ્ચર્યજનક અસર એના શરીર પર થઈ ધીમે ધીમે મધમાખીના ડખ જેવી પીડા ઓછી થવા લાગી અને એનો બેચેનીભર્યો નાચ પણ ઓછો થવા લાગ્યો. થોડીક ક્ષણોમાં તો એ તદ્દન સ્વસ્થ બની ગયો. ત્યાર પછી તો ડોક્ટરે કેટલાય રોગીઓ ઉપર સંગીતનો પ્રયોગ કર્યો અને એમા એમને સફળતા મળી એમની આ સફળતા સારાથે ઇટાલીમા સ્તુતિ-પાત્ર બની અન્ય ડોક્ટરોએ પણ સંગીતના પ્રયોગ કર્યા અને તેઓ પણ એમા આશ્ચર્યજનક સફળ થયા. પછી તો સંગીત જ એ નાચરોગનો ઉપચાર-ઔષધ બની ગયું. આવી જ રીતે એ નાચ-રોગ ઉપર કાબૂ મેળવી શકાયો.

સંગીતની સ્વર-લહેરોથી હૃદય આનંદ અનુભવે છે, પ્રાર્થનામા શબ્દ અને સર્ગાતનો જ સુમેળ છે પરંતુ પ્રાર્થનાની જન્મભૂમિ કંઈ નહીં, હૃદય છે કંઈ વડે ફક્ત સંગીતના સ્વરો ફૂટે છે પણ એમા હૃદયને ડાલાવી દેનાર શક્તિ તો ત્યારે પેદા થાય છે કે જ્યારે એની સાથે હૃદય એકતાર-એકયોગ બની જાય. પ્રાર્થના પરથી હૃદય જ્યારે ઊડી જાય છે ત્યારે તે નિષ્પ્રાણ બની જાય છે અને મનુષ્ય-શરીરમાથી હૃદય જ નીડળી જાય તો પછી શું બાકી રહેશે ? એની જીવન-યાત્રા બે ડગલા પણ આગળ વધી શકશે નહીં.

પ્રાર્થનાના ક્ષેત્રમા પગની આવશ્યકતા નથી કારણ કે કેટલાક લૂલા [પગ] મનુષ્યો પણ આત્મા-કલ્યાણ સારી ગયા છે. પ્રાર્થના માટે હાથ પણ કંઈ જરૂરી નથી. પ્રાર્થનાના ક્ષેત્રમા જીહ્વાની પણ જરૂરત નથી. મૂંગો માનવી પણ આત્મ-સાધનાના ક્ષેત્રમા આગળ વધી શકે છે. પ્રાર્થનાના ક્ષેત્રમા આંખોની પણ અનિવાર્યતા નથી. ભારતના ભક્ત કવિ સુરદાસ પોતાની પાસે આંખોનો-

પ્રકાશ ન હોવા છતાં પણ ભક્તિના દેને જાગર થઈ ગયા છે એ દેવતા
તો ફક્ત નાતુ એવું દિલ નોંધીને હૃદય જાગર પ્રેમથી પરિપૂર્ણ છે અને
તમે એક સ્પર્શ પણ બોલશો તો તે પ્રકાશની રેખા જાની જશે.

સમયને સજીવ બનાવવા માટે તમે પ્રાર્થના જરૂર કરો સમય નષ્ટ
કરવા માટે નહીં કેટલીક વખતે માણસ એવું વિચારે છે કે ચાલો જાત્યારે
કુરસદ છે પ્રાર્થના કરી લઈએ એ સાચું છે કે તમે કામવાળા છે પણ
પ્રાર્થના પણ કોઈ કામની વસ્તુ નથી શું ? તમે શું એના માટે નક્કરે સમય
વીતાવો છો ? કોઈ જાતિધિને જેમ સડેય ફળ આપી શકાતું નથી તેવી જ
રીતે પ્રાર્થનામાં કુરસદનો વખત પણ આપી શકાય નહીં તમારા હૃદયમાં
પ્રાર્થના પ્રત્યે મધુરતા પેદા થવી નોંધીને પ્રાર્થનાના પ્રત્યેક સ્પર્શથી હૃદયમાં
આનંદ સિંચાવવો નોંધીને પ્રાર્થનાના પલ્લમાં મળતે જોડી દેવું નોંધીને
એમાં જો મળતે ન જોયું તો એ પ્રાર્થના દ્રવ્ય-પ્રાર્થના ચણાસી જેવું
જીવનમાં કોઈ મૂલ્ય નથી.

ભોજન અને સજ્જન બન્નેનો સંબંધ જીવન સાથે છે કેમકે જો ભાતે
સ્વાદ જીવ જ લઈ શકે છે અને સજ્જનની મધુરતા પણ જીવથી જ મેળવી
શકાય છે પરંતુ ફક્ત જીવ ન તો પૂરો ભોજનનો આનંદ લઈ શકે છે
તેમ ન સજ્જનનો રસ. જ્યાં સુધી એમાં મળતો સંયોગ નહીં થાય ત્યાં સુધી
આનંદ અનુભવાતો નથી કારણ કે જોયે સંબંધ જીવ અને મનની સાથે છે
તેવી જ રીતે પ્રાર્થના પણ જીવ અને મનથી થવી નોંધીને એ જીવ અને
જન્મા શુદ્ધ-શુદ્ધ થઈ જાય તો ગાદી નહીં સ્થાને પહોંચી શકતી નથી. તેવી
જ રીતે મન અને વચન બંને જાગર શુદ્ધ-શુદ્ધ રહે છે તો પ્રાર્થના ફળ
ફેનાર જાની શકતી નથી. એની સફળતા તો મન અને વચન બંનેના સમન્વય
માં વસે છે.

ફક્ત નામ લેવા જાગ્રથી એક વ્યક્તિનો જૂતપૂર્વ ઇતિહાસ જાણો છામે
તરી આવે છે આતાનુ નામ લેતાં જ મમતા કરુણા અને સ્વેચ્છા ચિત્ર
સામે આવી જાય છે કસ્ટાઈનુ નામ લેતાં જ છરી ચાકુ અને લોહીનીની
લાજનુ દમ્ય મમત્રીનીકાયુ દમ્ય નજર સામે આવી બેસુ થઈ તમ છે
તેવી જ રીતે સત્કનુ નામ લેવામાં આવશે તો એની જાદી સા દમ્ય કામનુ
ચિત્ર સાહાર જાની આવશે. અને વીતરાજ દેવાનુ નામ લેવાથી વીતરાજતા
આવી જાય છે વીતરાજ દેવની આઆત્મિક સક્રિયતા એમની પવિત્રતા
અનંત યાન વગેરે ગાથા જ આપણી સ્મૃતિમાં આવી તમ છે વીતરાજપણ
અરાવતુ એક માનસ-ચિત્ર જેને આઈ આવે છે.

ભગવાન મહાવીરનું નામ લેતા જ એમના જીવનનો સમગ્ર ઇતિહાસ અમઝી ડોઢે છે એમની બાર બાર વર્ષ સુધીનો કઠોર સાધના । અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગ અને પરિપહોની વચ્ચે પણ એમનું અડિગ વ્યક્તિત્વ નજર સમક્ષ આવી અકાઈ જાય છે એ વિરાટ વ્યક્તિત્વ આપણા જીવનની કુર્બાનિઓને સખળતામા પલટાવે છે મુશ્કેલીઓથી ભરેલી ઘડાઓમા જ્યારે આપણે સાહસ અને ધૈર્ય હારી બેસીએ છીએ, ત્યારે ભવિષ્ય ક્ષત અધકાર-મય જ દેખાય છે જીવનનો એ અધારી રાતમા એમનું પ્રકાશવત જીવન આપણી સામે પ્રકાશના કિરણો પાથરી જાય છે એ પ્રકાશપુજ્યથી આપણે પ્રેરણા મેળવતા રહીએ, વાવાઝોડા અને તોફાનો વચ્ચે દહતાપૂર્વક પગલું ભરતા થઈએ એ જ પ્રાર્થનાનો ઉદ્દેશ છે.

આજે પણ ઘણા લોકો પ્રાર્થના કરે છે પરંતુ તેઓ કહેતા હોય છે કે અમને પ્રાર્થનાનો આનંદ આવતો નથી માળાના મણકા ગણતાં અને પ્રાર્થના કરતા વર્ષો વીતી ગયા પણ પ્રાર્થનાનો આનંદ મળ્યો નહીં પણ એનું ય કંઈક કારણ હશે એ કહેવું ખોટું જ ઠરશે કે એનો આનંદ પર-લોકમાં મળશે એ તો એના જેવું થયું કે રોટલા અહીં ખાવા અને ભૂખ મટશે પરલોકમાં રોટલા ખાધા પણ ભૂખ શમી નહીં એમ કહેનાર માટે કહેવું પડશે કે તમે રોટલા ખાધા જ નથી અથવા તો ખાવાની રીત જાણી નથી તેવી રીતે પ્રાર્થનાનો આનંદ આવતો નથી તો સમજવું જોઈએ કે તમે કા તો પ્રાર્થના કરી નથી અથવા તો પ્રાર્થનાની રીત જ જાણી નથી.

પ્રાર્થનાનો ઉદ્દેશ્ય

એક વિચારકે કહ્યું છે કે પ્રાર્થના-મંદિરમા પરમાત્મભાવ સિવાય અન્ય કોઈ વસ્તુ માગવી એ ભૂલ છે ઇશ્વર પાસેથી તે ઐશ્વર્ય શું માગવું ? માગવું જ હોય તો ઇશ્વરત્વ માગો વીતરાગના આગણે પહોચીને પણ મનમાં જો રાગની ઇચ્છા રહી ગઈ તો તમે વીતરાગ-મંદિરમા પ્રવેશ કરવાના સાચા અધિકારી જ નથી કેટલાક લોકોએ પ્રાર્થનાને લાચર રૂસ્વતનું રૂપ આપી દીધું છે તેઓ વિચારે છે જીવનમા ચાહે તેટલા પાપ થાય પણ સધ્યા વખતે પ્રભુ પાસે ક્ષમા માગી દ્યો એટલે બસ બધું માફ પ્રભુ તો અનંત કરુણાશીલ છે એના હૃદયમા ભક્તો પ્રત્યે અસીમ સ્નેહ-સાગર વહે છે. એટલે તે તમને ક્ષમા કરી દેશે પાપ કરીને એના કૃણથી બચવાની પ્રાર્થના કરવી એના જેવું છે કે કલકતા મેલમા બેસી પ્રભુને પ્રાર્થના કરી કે ભગવાન મને મદ્રાસ પહોચાડી દે અરે ભાઈ, મદ્રાસ જવું

હવે તો કસકાત મેલમાં બેઠાજ રા મટે? તેમ પાપના ફળથી બચવું હોય તો પાપથી બચો. એક ઉદ્ધૃત સામે કશું છે કે જલ્દિ ફલાદત કરના છે તો આદત સે ઘણો। ક્યોઈક આદત બીર ફલાદત લોનો સાથ નહીં રહ સકતી જ્યોત્ષ્ઠ ઈલાદત કરવી હોય તો આદતથી બચો કારણ કે આદત બને ઈલાદત બને સાથે રહી સકતાં નથી.

સ્વાયંશુદ્ધિને લઈને કરવામાં આવેલી પ્રાર્થના પ્રાચના કહેવાતી નથી. બીજા વિશ્વયુદ્ધમાં જમની લોપ્પ દેવળમાં જઈ ઈશ્વરને પ્રાર્થના કરતા કે "ઈશ્વારિ સમાપ્ત થઈ જાઓ" ત્યારે આ આડુ ઈલાકમાં બસીને દેવળમાં જઈ પ્રાર્થના કરતા કે "જ્યારે આપણા દુશ્મન જમનીને સમાપ્ત કરી દે. હવે તમેજ બતાવો ઈશ્વર કોનો પક્ષ લે? ખરેખર પ્રાચનાની આ રીત જ શુદ્ધભરેલી છે કે તો આવી રીત-રસમને લાંચ જ કહીએ. પ્રાચનામાં તમે તમારા પાપેની આધોચના કરો. આધોચનાપ્રધાન પ્રાચના સુદર કહી શકાય. એક કવિએ કહ્યું છે કે

પરનિદા બવલે સુણી મારુ હલવ હરખ્યો અપારો
સુણી જનોના ગુણુ નથી કીધાં કીધાં મેં આલ કલશે નાથ,
વીર પ્રભુ હવે તારો

નિજ રનાજેં તન મન ધન કીધુ પરમારથ નથી અપારો
કુખી જનોની કશ્ણા ન કીધી કીધાં મેં કલ અપારો નાથ
વીર પ્રભુ હવે તારો

જે પ્રાર્થનામાં પોતાના અંતર મનને ખોલીને સૂઝા દેવામાં આવે તે જ ખરી પ્રાર્થના છે. સર્વ જ પ્રાચના દરમ્યાન અપણી દષ્ટિ ભૌતિક દુકાઓ તરફ જતી જોઈએ નહીં તેમ ન આપણે આંતરિક મોડાક દુકાક મારે પ્રભુ સામે કામ ટેકવા જોઈએ. પરંતુ એમના જીવનનો ઉન્નતવળ ઇતિહાસ જોઈ એમના જીવનનાં પ્રકાશકરણો મેળવતાં શીખવું જોઈએ. એ જ પ્રાચનાનો સાચો ઉદ્દેશ છે.

પ્રાર્થના કરવાની રીત

દરેક વસ્તુને પોતાની એક રીત હોય છે અને એ રીતે કરવાથી જ એમાં સુરક્ષિ આવે છે. સામાજીક તો તે જ હોય છે પરંતુ રીતની બિન્નતાને

લીધે વસ્તુમા ધણો મોટો ફેર આવી જાય છે લોટ [આટો] અને મેદો બન્ને એક જ વસ્તુ છે અને એક જ વસ્તુના બને છે, પણ બનાવટની રીતમા ફેર પડવાથી એમાથી બનતી વસ્તુઓમા ધણો ફેર પડી જાય છે સવત્સરીના પારણા વખતે તમે શિરો અને રાખ પીધા હશે બન્નેમા એક જ બાતની સામગ્રી રહે છે પણ એ બનાવવાની રીતમા ભિન્નતા હોય છે એટલે બન્નેના સ્વાદમા અને સમ્માનમા પણ ભિન્નતા આવે છે

તમે લગ્ન, વિવાહાદિ પણ વિધિવત્ જ કરો છો એની પાછળ ફેટલા રીત-રિવાજો છે ! પણ જો કાષ્ઠપણુ બાતની વિધિ વિના શ્વસુર-ગૃહે (સાસરે) જઈ કન્યાને ઉપાડી લાવે તો તમે એને શું કહેશો ? જો કે લગ્નનો ઉદ્દેશ્ય પણ આ જ છે, બીજાની કન્યાને વહુ બનાવી પોતાને ઘેર લઈ આવવી, પણ વગર વિધિએ આમ લઈ આવવી તે રાવણુની રીત કહેવાય

પાણીનો સ્વભાવ તો હુબાડવાનો છે પણ જો તરવાની રીત આવડતી હોય તો તેમાથી પણ પાર પહોચી શકાય છે નદી-કિનારે બેસેલો એક માનવી સામા કાઠે જવા ઇચ્છતો હતો નદીનો પ્રવાહ વેગીલો હતો પાણી પણ બહુ હતું એણે પામે બેસેલા એક બીજા સજ્જન પાસે સામા કાઠે જવા અગે સલાહ માગી પેલા સજ્જનને કહ્યું ‘હવા વડે તમે પાર પહોચી શકો છો ’ પેલો માણસ વિચારવા લાગ્યો ‘હવા તો ધણી કુકાઈ રહી છે મારા મો અને પેટમા પણ ધણી હવા ભરી છે એટલે સામે પાર પહોચતા શી વાર લાગશે ? ’ આમ વિચારી એ તો એકદમ નદીમા ફૂદી પડ્યો પણ સામે પાર પહોચવાને બદલે એ તો વચ્ચે જ ડૂબવા લાગ્યો કાઠે બેસેલા અન્ય લોકોએ એને ધણી મુસ્કેલીએ બહાર કાઢી ઉગારી લીધો સામે પાર પહોચવાની સલાહ દેનારા પેલા સજ્જન પણ ત્યાં આવી પહોચ્યા સામે કાઠે જવા ઇચ્છતો માણસ એને જોઈને બળો બઝ્યો કહેવા લાગ્યો ‘ ડૂબી મરવાનો સારો ઉપાય તમે મને બતાવ્યો ! એ તો ઠીક થયું કે આ લોકોએ મને ઉગારી લીધો, નહીં તર તો હું અત્યારે સ્વર્ગધામ પહોચી ગયો હોત ’ પેલા સજ્જનને જવાબ વાળ્યો ‘ ભાઈ, આટલા ઉઝળો નહીં મેં તો તમને સાચી રીત બતાવી હતી મશકમા હવા ભરી દો અને એના સહારે તમે સામે પાર તરી શકશો પણ તમે તો રીત જ બાણી નહીં ’

હા, તો તેરી જ રીતે પ્રાર્થના કરવાની પણ રીત હોય છે તમે એ રીતે જ કરશો તો જ તેમા મધુરતા આવશે અને જો ફક્ત દશ-પદર મિનિટ

પાઠ એખી જ્યાં તો એમાં તમા, મન પણ પરાવારી નહીં તેમ એમાં ત મધત્યા પણ આવશે નહીં તે પછી એવી પ્રાથના કરવાથી તમને શા આનંદ મળશે વારુ ? શબ્દ તો સ્તુતિનું શરીર છે અને ભાવ એ એનો આત્મા છે આત્મા-શબ્દ દેહનું શુ મૂલ્ય હોઈ શકે ? જે દેહમાંથી આત્મ્ય વિદ્યમાન થઈ ચૂક્યો છે એ શરીરે તમે આહો તેજો સળવો આશૂપણોથી લલઈ જવા છતાં શુ તેમાં તેજ આવી શકે છે ? નહીં તેવી જ રીતે પ્રાથનાના શબ્દ સ્વર અને હ્રસ્વ એ બધાં એના દેહ છે પણ એમાં અમર ભાવ નથી તે તે અર્થશૂન્ય છે એમાં ચેતન નહીં આવે.

એટલે પ્રાર્થના પણ અનુક્રમ પ્રકારે કરવી જોઈએ

પ્રાથના કરવાની રીત એક પ્રાચીન કવિએ ધરૂં જ મનસીલીમાં જનારી છે કે -

જમ્બુ પનિહારી કુબ ન વિસરે નારી વૃત્ત નિધાન,
પદ્મક ન વિસરે પદ્મજી પિછિ ભણી મહરી ન વિસરેરે જ્ઞાન
ધરમ જિનેશ્વર મુજ ઢિમડે વમો પ્યારા પ્રાણુ સમાન.

કવિ વિનયશદ્ધ છે એમના આ કાવ્યમાં આધ્યાત્મિક રસ ભરેલો છે લીલીએ-લીલીએ જતરને દલિત કરતો જાડુ ભર્યો છે તેઓ પ્રાર્થના કરવાની રીત જનારે છે આ ? પણ નાના ગામમાંજિમાં આ રીત કામમ છે માન્યઓ દૂર દૂર જઈ પાછી ભરી આવે છે પરંતુ આપણા શહેરોની અને ખાસ કરીને મુન્શીની માતાઓ તો પુણ્યશાળી છે તેઓ તો આ વ્રતથી દૂર છે ગામગામ રહેલી માતાઓ આ ? પણ જમ્બુ જ કામ પેતે જ કરે છે પરીએ દળખાં દશે છે એટલે એમને ઘેર શોકદેશ જાડુ બ્રાહ્મ પહેલે છે કા જુ કે એમના શરીરને કસરા મળે છે સ્વાસ્થ્ય પણ સ્પષ્ટ રહે છે મુનઈ માનવી ન શહેરોમાં દૂર-દૂરથી પાછી આવવાનું તો દુષ્ટ છે પણ આની સાથે જ શેઠાઓ પણ પર પડ્યાં છે ગરીબો-ગરીબો શોકદેશ

■ જનના મર્તને બોલુ છે અને વા દુઃખે કહે નહીં પણ દુઃખે રૂપિયા તપ્પા મચી નહીં છ તમે નારાજ ન થશો દુઃખ શોકદેશની રીત કરતો નથી ન જુ ત્યાંથી પુણ્ય ઉપરના વિશ્વાસ નહોતો છે ત્યારથી જ શહેરોમાં શેઠાઓ નવરસાદ કર્યો છે

ત્યારે ગામગામની માતાઓ સુધરે ક્યા ઉપર પાછી ભરતા જાય છે ત્યારે એમના શિરે એક નહીં જમ્બુ મે-મે થાડા હોય છે સાથે-સાથે તેઓ

પોતાની સરેલીઓ સાથે હાથવિનોદ પણ કરતી જતી હોય છે પણ એમનું ધ્યાન ક્યા હોય છે, એ તમને ખબર છે ? હાસ્ય-વિનોદમાં નહી પણ શિરે રહેલા પેલા જળ-ભગેલા ઘડા તરફ અને પેલી નટ-કન્યા જેનું નૃત્ય જોવા હજારો માણસો એકઠા થયા છે તે બંને બાબતોએ એ વાસ ખોડી વચ્ચે લોહ-તાર બાધી એના ઉપર ચાલે છે, નૃત્ય કરે છે લોકો તાળીઓ પાડે છે. હજારો માણસોની નજર એના તરફ હોય છે પણ એની દૃષ્ટિ ક્યા હોય છે, શું લોકો તરફ ? ના, એ તો ફક્ત જુએ છે પેલા તારને જેના ઉપર એને નૃત્ય કરવું છે એની તન્મયતા પેલા તારમાં જ પડેલાયેલી હોય છે જેમ પાણી લાવનાર માતાની તન્મયતા શિરે રહેલા ઘડા તરફ હોય છે તેમ સાધકની તન્મયતા પ્રાર્થનાના સ્વરોમાં હોય છે

પ્રાર્થના કરતા-કરતા એવી તન્મયતા આવી જતી જોઈએ કે એમાં મન ને પ્રાણ બંને એકરૂપ બની જાય ફૂલની મુગધ સાગી હોય છે પણ ફૂલ જ્યારે એકદમ નજીક હોય તેમ એની ખૂંટખૂંટ ખાસ આનંદપ્રદ હોય છે. તેવી જ રીતે જીવ આત્માની નજીક હોય ત્યારે જ પ્રાર્થનામાં માધુર્ય આવી શકે છે હૃદયના ચ્વર જેમ ગૂંજી જાય તે જ સાચી પ્રાર્થના છે ફક્ત દાત અને હોઠ વચ્ચે થતી પ્રાર્થના એ નકલી પ્રાર્થના છે એમાં તન્મયતા આવતી નથી નકલી વસ્તુથી દુનિયાને રાજી કરી શકાય છે પણ આત્મા એનાથી કદી આનંદ પામી શકતો નથી નકલી હાર પહેરીને બજારે નીકળો, દુનિયા એ હારની ચમક-દમકથી અબાઈ જાય અને એ અબાખામાં દુનિયા એને કદાચ કરોડપતિ પણ કહી એણે પણ એનો આત્મા શું કહેશે ? શું એ પણ પોતાને કરોડાધિપતિ માનવા તૈયાર થશે ?

હા, તો જે પ્રાર્થનામાં તન્મયતા નથી, એના વડે તમે આસપાસ જીભેલાઓના દિલમાં છાપ કદાચ પાડી શકશો પણ એની છાપ આત્મા ઉપર તો પડશે જ નહી જ્યાં સુધી તમે પોતાને એમાં ભૂલી ન જાઓ ત્યાં સુધી એનો લહાવો પણ લઈ શકશો નહી

એક ફકીર એક શહેરમાં આટા મારી રહ્યો હતો અચાનક એના પગમાં એક તીણી ખીત્રી ભોકાઈ ગઈ આ પણ નાગરિકતાનું પાપ છે જ્યાં સુધી નમરવાસીઓમાં નાગરિકપણાએ સાચી રીતે પ્રવેશ કર્યો નથી ત્યાં આવી ખીત્રીઓ ગેજ બનતી જ રહેતી હશે કદી કોઈ કેળાની જાલથી લપસી પડે છે ત્યારે ડા તો કાઢના પગનું હાડકું ભાગે છે અથવા તો કાઢને ડમરમાં

આંધ્રો આપે છે રસ્તે આશતા કદી કાઢના પગમાં ખીચી વાસે છે તે કાઢીને બાંધીદાર પત્તાની કણી ખૂચે છે અને તેથી પત્તા ભોલી-ભોલ્યું બને છે રાદદારી તોળા પોદારી જામ છે કાઢેક વળી રસ્તે આશતા કાઢીને પત્તા પૂક અથવા ગળા ઉપર પડે છે અને ગદા ઘર્ષણ ત્યારે એવું મન તિરસ્કાર વગ્ધાયે છે આ બધો અસ્વચ્છ નિઝરિકપણની વાત છે શકરમાં રહી નામકિપજાની ઉપેક્ષા જ્યાં સુધી થતી રહેશે ત્યાં સુધી આવી બીનુઓ બનતી જ રહેવાની.

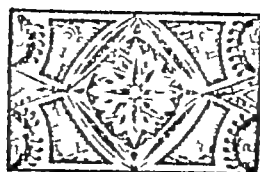
હા તો પેતો ફોર મસ્ત બની મોઢાને કુબા દેતો અને જાણમાં મળતો મોઢા (આટો) એવો આ પે જતો કંતો કે અચાનક એવો પગમાં તીખી ખીચી વાગી. ખીચી બાંધીદાર હોવાથી ખૂબ કોડે સુધી એને જામ થયો. એક આદની સાથે તે ત્યાં જ રહી પામે. એવો પગમાંથી અજર ભેદી વડી ગયું રીકાને લીધે એવું તદ્દવ બેચેન હતું રસ્તે આવતાં મેકો રાદદારીએ ત્યાં પ્રિય રતી ગયા ફેરલાક તો ફક્ત દશ કે ડાપે જ ત્યાં પ્રિય રહી ગયા તો ફેરલાક વળી પેલા ફોરની પીઝ સાથે પોતે પગ પીઝ બનુ જાવડા સાન્ધ પામેના દકોમજ પગ આખા પારો બાંધવાની સામગ્રીએ પગ દતી પગ પેડી ખીચી જ્યાં સુધી નીકળે નહીં ત્યાં સુધી પારો પગ બાંધે કઈ રીતે? દકોમ ખીચી કા વાનો પ્રવલ કાઠે. દગુ બાંધે પગ નદાલે ને ફોરે ચોમ પાડે એને ખીચી કાળ્ય ખરે છંકાર કાઠે એણે કહ્યું.

આ પીઝ મનો જાતી નથી આખરે દિગ્ગજ કરવા જેવી રીતે! આખરે એને કહ્યું. વગ ત્યારે જ ગર વાને નમાજત કમીય. ત્યારે એમાં ત મગ બની નહિ ત્યારે આ ખીચી બેચી કાઠે અને એની અજર પગ નદા પડે. પાદ ભાગે પગ પામુ એ પેલો નમાજતમાં ત મગ બન્યો કે આ જાદુ દશ. ધીવી બેચી કાઠે નમાજત કામ પડે થતાં જ એને પગ પડે. આ તો નાગો અર્ધ! અગીને રાધ કરવા માગ્યો જે મગ. આ તો અજર તુ ન પડે કે ખીચી તો બેચી કાઠે. આ તો અર્ધ મિત્ર માં સુધે જાતુ જ બુધો જાવ છે.

આ પગ મને જાગ ન જાવ આપેલા દિમામમાં ફોર મગ. સધા આ તો જાવ પરતુ સધા આપેલા માં તો ન ત્યારે આ જ પતને મગ કાઠેલ ખીચી ત્યારે મગ પડે. આ તો અર્ધ મિત્ર માં સુધે જાતુ જ બુધો જાવ છે. આ તો અર્ધ મિત્ર માં સુધે જાતુ જ બુધો જાવ છે.

રીતે પ્રાર્થનાની ક્ષણોમા પણ આપણામા એટલી તન્મયતા આવી જાય કે
આપણે પોતાને પણ વીસરી જઈએ

સાથે જ જપની સફળતા માટે તપ પણ જરૂરી છે જેમ મેલા વસ્ત્રોને ધોવા માટે પાણી જોઈએ તેમ સાધુ પણ જોઈએ, અને ત્યારે જ વસ્ત્રો સ્વચ્છ થાય છે તેમ આત્મ-શુદ્ધિ માટે જપ અગર જળ છે તો તપ સાધુનું કામ કરે છે. તપથી જીવન પવિત્ર બને છે અને જપથી બળ આવે છે. માટે તન વડે તપ કરતા રહો અને મન વડે જપને ચાલુ રાખો.

શ્રિયઃ જગન્મા જ્ઞેમ આપાત્ પ્રતિગિય દેખાય છે
તેમી ગતે શ્રિયઃ મનમા દિવિગીય તત્ત્વ દેખાય છે

આ યુગમાં વિચારોનો ગદિમાં એટલો ખોલો વર્ધન
 દેવાના આગ્રહો છે કે સંધર્મ પણ વર્ધન ગ. માત્ર નથી છે
 વિચારોની વૃદ્ધિને સ્વ. માત્ર માત્ર નથી વધે છે

दिमा मूले निमि है, यदि ना असमे निम
 है, निम ओ पराग है, यदि ना मे मरणाप है समान
 अमि है, यदि ना देवा अपनि है

આજરૂં પ્રવચન મનોનિગ્રહથી સંબંધ રાખે છે તમારી સાધના મનને વશ કરવા સારુ જ છે લક્ષ્મીને વશ કરવાની રીત તમે જાણો છો. એકદેજની તિનેરી અને વળા એના પર મજબૂત તાણુ તમે મારો છો. છતાં સ્વ નેતું હોય-અનુભવ તો નાંચે ઇસિદ્દીક વાણ (તાર) લગાવી દે છે. હા તો તમે લક્ષ્મીને વશ કરી ચૂક્યા છો પણ મનની વાન ત્યારી છે એ તમારા વશમાં નથી તમે એને વશ છો લોકો કહે છે મન ચપળ છે.

દુનિયામાં સૌ કર્તા વધુ ચપળ પ્રણી વાનર છે પરંતુ રાત્રે તો એ પણ સર્પ તથા છે પરંતુ ચપળ મન રાત્રે ન દિ અવિરામ ત્રિતીયો દોડતું રહે છે એક રત્ન પૂમ્બ જ સ્થે આ બાજુથી દોડશે અને બીજી બાજુથી હવા ખાતી તે તે બાજુ દો શે. જસ મન પણ એ રત્ન પૂમ્બ સમાન છે વાસનાના ત્રપાટા ભણી દોરતું રહે છે મનની આ ચપળતા બાંધે મહામુનિ ટેકીકુમાર મહાશ્વરણુ ચીતમ સામે એક પ્રશ્ન કરે છે આ બાજુ બીતામાં અનુન શીકૃષ્ણ પાસે પોતાની અતર-અથા રજૂ કરે છે.

वचसं हि मन कृष्ण ! प्रमादिव बद्धवत्प्रबलम् ।

तस्याह निग्रह मय्ये वायोरिव सुसुप्तबलम् ॥

ચેત્તીન્દ્ર કૃષ્ણ ! મનની ચપળતા દુર્મત છે આ મનની બળવાન ત્રિ માનવતા વિચારેને મથનાર છે આપણા જેવા મારે એનો નિગ્રહ વાધુને મુઠિમાં બંધ કરવા જેમ છે.

હા તે અદુન મનની દુરિયાદ લઈને શીકૃષ્ણ પાસે પડેાં થા છે કૃષ્ણ જ્યારે આશ્રયી મુઠાઈ બાંધ્યો ત્યારે વચ્ચે આવતું દોઢકે ૧ એવું ગમ

ગયું હશે કે જ્યાં કોઈએ મારી સામે મન અંગે ફરિયાદ ન કરી હોય અને મન છે પણ માખી જેવું માખી કદી પણ મીઠાઈ પર જઈ એસે છે તો કદી ગદકી પર આ મન પણ કદી તો સાહિત્યના સુદર પુષ્પોનો રસ લે છે તો ક્યારેક વાસનાની ગદકી તરફ દોડી જાય છે

સિનેમાના દૃશ્યો સ્થિર હોતા નથી તમને તો એનો સારો અનુભવ છે એક દૃશ્ય આવ્યું અને એ સેકન્ડ પણ પૂરી નહીં થઈ હોય કે તરત બીજું દૃશ્ય આવી જાય છે મનની ક્રિત્તમ હમણાં એક દૃશ્ય ચાલે છે તો બીજું ક્ષણે કોઈ નવું જ દૃશ્ય આવી જશે મનને બદલતા દૃશ્યોની ક્રિત્તમ મનુષ્યને એક ક્ષણમાં ક્યાંયને ક્યાંય લઈ જાય છે

રાજર્ષિ પ્રસન્નચદ્ર રાજગૃહની બહાર અડોલ ધ્યાનમાં બિસા હતા સમ્રાટ શ્રેણિક આધ્યાત્મિક જીવનના કળાકાર લગવાન મહાવીરના દર્શને આવે છે વચ્ચે રાજર્ષિ પર નજર જાય છે એમની નિશ્ચલ સાધના જોઈ એમનું મન શ્રદ્ધા સાથે ઋષિના ચરણોમાં ઢળી પડે છે સમવસરણમાં પહોંચ્યા. શાંતિના અમરદેવ લગવાન મહાવીરને વદણા ડરે છે પરંતુ મન-પટલ પર રાજર્ષિની સાધનાના ચિત્રો અકાઈ ગયા હતા પૂછ્યું જો આ સમયે એમની આયુદ્ધેરી તૂટી જાય તો, લગવાન, તેઓ ક્યાં જાય ? પ્રભુ વર્ધમાન શાંત ચિત્તે બોલ્યા “સાતમા નરકમાં”

“શું કહ્યું લગવાન ? સાતમું નરક ?” કાનો પર વિશ્વાસ એસતો નથી “આવો સાધક જો સાતમા નરકે જશે તો અમ જેવા ભોગી કીટકો ક્યાં ટકશે ?”

પણ સર્વજ્ઞની વાણી સદેહોથી પર-દૂર-હોય છે વિન્નદપને ત્યાં ન્યાન હોતું નથી પણ મનનું સમાધાન હજી બાકી હતું થોડીક ક્ષણો થોભી શ્રેણિકે પોતાના પ્રશ્નનું પુનરાવર્તન કર્યું

“પહેલું નરક” લગવાન મહાવીરે સમ્રાટને જવાબ આપ્યો હજી મનનું પૂરું સમાધાન થયું ન હતું સદેહ-સાગરમાં ડૂબતા-કેતરતા સમ્રાટે ફરી પૂછ્યું, “લગવાન, જો રાજર્ષિની આયુ-દેરી હમણાં તૂટે તો ?”

“હવે એ સ્વર્ગના પશ્ચિક છે પદલા સ્વર્ગમાં” લગવાને જવાબ વાળ્યો

શ્રેણિક હજી વિચારી જ રહ્યા હતા કે આગ્રામાં દેવદુ-દુલિનો ગડગડટ શરૂ થયો દેવોનું આગમન શરૂ થઈ ગયું, શ્રેણિકે ફરી પૂછ્યું “લગવાન, આ અસામયિક ગડગડટ કેમ થઈ ગયો છે ?”

જમવાન બોલ્યા સમ્રાટ રાજર્ષિ પ્રસન્નચન્દ સવરા બની ગયા છે દેવતાઓ એવા જયધાર કરી રહ્યાં છે અને એમના માટે જ આ દેવ-કુર્કુ-ભિજો ગાજી રહી છે હા આ તે જ રાજર્ષિ છે જેમની નિમલ સાધના પર તમારુ મન મહાનુભવ બની ગયુ હતુ અને જેમના વિશે હમણાં-હમણાં તમે મને પ્રશ્નો પૂછવા હતા.

સમ્રાટ બોલ્યા પણ જમવાન! હું કઈ સમજી શકતો નથી જમવાન! આ ક્ષેત્રો હિંદી શક્યો નથી. ધોરીક મિનિટો પહેલા સાતમુ નરક હતુ અને હમણાં જ કેવળગાન! જમવાન, જરા સ્પષ્ટ કરી મને સમજાવશો!

પ્રભુ બોલ્યા શ્રેષ્ઠિક જે ક્ષેત્રે રા ર્ષિનિ વહન કરી તમે અહીં આવા હતા તે ક્ષેત્રે એમનુ તન તો મુનિ-સાધનામાં હતુ પણ મન! તમે એની મતિને પકડી નહી શકો તે એ ક્ષેત્રે બીરાજ સદ્યાર કરી રહ્યું હતુ પોતાના નાના પુત્ર પર રાજ-ભાર નાખી તેઓ પ્રસન્નચન્દ મુનિ બન્યા. આ આજુ શત્રુઓએ દુષળતાનો લાભ લઈ ચૂકાઈ કરી હતી મુલ ખેડાઈ રહ્યું હતુ રમ્તે પચાર થતાં કોઈ વ્યક્તિએ તા તિ તરફ ઈશારો કરતાં કશુ પિતા મુનિ બન્યા પણ પુત્રને માટે રાજ્ય વિપત્તિ લઈ આજુ શત્રુની વિશ્વળ સેના દ્વારા નવા સમ્રાટ ધેરાઈ ગયા છે

આ શબ્દો રા ર્ષિના કાને અચ્ચાનક અને એમનામાં વિદ્રવનો વ્યક્તિ જામૂદી કામો. મન મુશ્કેલી મોરચે તઈ પહોંચ્યુ અને બાલુએથી નીવજી પ્રકારે થઈ રહ્યો હતા. કયામની જવાબમાં સળગતુ મન અશુભની તીવ્રતમ પરિણતિ દ્વારા સાતમા નરકના દોષો એકઠા કરી રહ્યું હતુ કે આ તે જ ક્ષેત્રે લઈ રહ્યું હતુ કે જ્યારે તમે પ્રભ કપોં હતો અને મે મન સ્થિતિની પરીક્ષા કરતા તમને જવાબ વળ્યો હતો. જાલ સરીર સાધનામાં હતુ પણ અન્તમન શત્રુઓના સિરો સાથે ક્રિડા કરી રહ્યું હતુ

હા કયા હજુ અપૂરી છે મુલ પૂરતેશમાં હતુ દળરો વીરો કલ્પઈ ચૂક્યા હતા શત્રુલ્લ પણ સમાપ્ત થવા આવ્યુ હતુ સ્ત્ર-સામગ્રી પણ સમાપ્ત થવા આવી હતી કે અચાનક સમ્રાટ પ્રસન્નચન્દનો કોપ કિલ રાઈ બા-મો અને એક આસે શત્રુ-સમ્રાટની જીવનશીલા સમાપ્ત કરવા માટે એ સ્ત્ર મોખરા લાગ્યા. પણ બધાં સત્તો કામમાં આવી ચૂક્યા હતા સમ્રાટે વિચારુ થામા મુકૂટ ન ખરો એક જ પ્રકારે શત્રુ-સિર જમીન સાથે આગામી અને જ્યાં દાઘ ઉપર છે તો મુલ કરેલું સિર હતુ ક્યાં હતો મુકૂટ!

બસ, તેજ ક્ષણે વિચારધારા બદલી અરે, હુ તો મુનિ છું કેવો શત્રુ ને કેવું યુદ્ધ ? કયાથી કયા પહોચી ગયો અને હવે તો પશ્ચાત્તાપની પુનિત ગંગામાં પાપને ધોવા લાગ્યા અને તેજ વખતે તમારો પ્રશ્ન ફરી ન્યો હતો

થોડીક જ ક્ષણોમાં શુભ પરિણતિએ શુદ્ધિની ધાગમાં મળી રાગ અને દ્વેષ પરિણતિનો ક્ષય કરી નાખ્યો અને રાજર્ષિ કેવળ જ્યોતિ પ્રાપ્ત કરી શક્યા

આ કથા જરા લાંબી જરૂર થઈ છે પણ જૈન દર્શનની આ લઘુ કથા એ સંકેત કરે છે કે મનનું વહેણ જો ઉપર ઊડે છે, મનુષ્યને એ નિર્વાણ નજીક પહોચાડી દે છે અને નીચે વહે છે તો એ સાતમાં નરકની અધારી શુક્રમાં ધોતી દે છે એટલે એક કવિએ કહ્યું છે કે —

“અજ્ય છે વેગ આ મનનો, ગજ્ય છે શક્તિ પણ ભારી,
ધણા જ્ઞાની અને ધ્યાની, ગયા મન શત્રુથી હારી”

મનનો વેગ (ગતિ) વિદ્યુત-વેગ કરતા પણ તીવ્ર છે એરોપ્લેન, રોકેટ અને તમારો નવો ઉપગ્રહ પણ એને પકડી નહી શકે

પરંતુ મનની આ ચપળતા સફળ થવામાં વિઘ્નરૂપ બને છે અસ્થિર મનવાળી વ્યક્તિ કોઈ એક કામમાં પોતાને લગાવી શકતી નથી તે તો પ્રતિદિન નવું કામ બદલશે અને પશ્ચિમ સ્વરૂપે એક પણ કામ એ પૂરું નહી કરી શકે આવો આદમી સાહિત્યવાચન માટે બેસશે, તો એક દિવસમાં દસ પુસ્તકોને સ્પર્શશે પણ એકનેય પૂરું વાંચી શકશે નહી

જો એસ ડી કાલગેજ બર્ડ પ્રતિભાશાળી હતા એ પ્રખ્યાત સાહિત્યકાર હતા એ હંમેશા પોતાની સામે એક નવો નિશ્ચય, નવો વિચાર લાવતા. જ્યારે એ આ સસારથી વિદાય પામ્યા, ત્યારે એમની કાષ્ઠસોમાથી ૪૦ હજાર લેખો મળ્યા પણ દુર્ભાગ્યે બધા જ અધૂરા ડારણ કે મન શક્તિ પર એમનો કાબૂ નહોતો જ્યારે તેઓ લખવા બેસતા, થોડીક લીટીઓ લખી કે એમના મસ્તિષ્કમાં કોઈ નવી જ કલ્પના જાગતી એ એમાં પગેવાઈ જતા. પહેલો લેખ અધૂરો જ રહેતો અને આ જ અગ્નિચરતામાં તેઓ ચાલીસ હજારમાંથી એક પણ લેખ પૂરો કરી શક્યા નહી

માનવીએ પોતાની શક્તિને કેન્દ્રિત કરી જોઈએ વિખરાયેલી શક્તિ વિખરાયેલા કિન્હો છે કિન્હોમાં જો તેજ લાવવું હશે તો એમને એકઠી

શક્તિ કરવી પડશે. આઈઝાસના કાચમાંના કેન્દ્રિત કિરણોમાં તેજ પ્રગટ કરી શકાય છે. આ અગ્નિતત્ત્વ ક્યાંય બહાર આવ્યું નથી પણ એમાં જ સમાયેલું છે. સૂર્યનાં સહસ્રકિરણો એક ચિન્ત્યારીનું કામ કરી શકતાં નથી પરંતુ એમને બનારે એક કાચમાં કેન્દ્રિત કરી લેવાય છે ત્યારે જ એમાંથી ચિન્ત્યારી ચેતાય છે.

શક્તિને વિખેરવી એ અસહજતાને ચોતરવા સમાન છે. એક ખેડૂતે ખેતરે દૂધો ખોદવો શરૂ કર્યો. પચ્ચીસ દાંધ સુધી ખોદ્યો પણ પછી ન નીકળ્યું. એનું મન ઉદાસ થઈ ગયું. બીજા જગ્યાએ એણે નવો ખાડો ખોદ્યો. પચ્ચીસ દાંધ સુધી ત્યાં પણ ખોદ્યું પણ પાણીનું એક ટીપુંય ન નીકળ્યું. તેમ એણે વળી ત્રીજો ઠેકાણો પણ પચ્ચીસ દાંધ સુધી ખોદ્યો પણ નીકળવાથી ચોથો ઠેકાણો ખોદ્યું શરૂ કર્યું ત્યાં પણ એણે પચ્ચીસ દાંધ બિડા ખોદ્યું પણ ત્યાંય પાણીનું ટીપું નસીલમાં ન હતું. પચ્ચીસ-પચ્ચીસ દાંધના ચાર દૂધા ગુદા-ગુદા ન ખોદતાં એક જ જગ્યાએ ચોથો દાંધ ખોદ્યું હોત તો એને પાણીનાં દહાન જરૂર થાત. ચચળ મન જ એની અસહજતાનું મૂળ છે.

નીરનાં નાનાં ટીપાં પણ જો ધારા રૂપે એક જ વસ્તુ પર સતત પાતળાં રહે તો પથ્થર જેવી કઠોર વસ્તુને પણ હેંપી શકે છે. પરંતુ તે જ અતિથી વહેતું પાણી અને તેને પ્રવાહ શક્તિ આવડી જાય ન શકી જાય છે. એના અસ્તિત્વને બદાવનાર કંઈ ચિદ્ધ પણ બાકી રહેતું નથી.

પદ્માત્મ વિચારક ઈમિસન બોલે છે. જીવનમાં બુદ્ધિમાની એકાગ્રતામાં છે અને જીવનની મોટાભા મોટી બુગાઈ પોતાની શક્તિએને વિખેરવામાં રહેલી છે.

મનની એકાગ્રતામાં અધન શક્તિ છે. કિન્તુ પ્રશ્ન એ છે કે એને કઈ રીતે મેળવી શકાય. કેટલાક લેક્ષ કહે છે. મનોનિવ્રત વડે મોટી-મોટી સિદ્ધિઓ મેળવી શકાય છે પણ મનની ચચળ મતિને રોકવી એ તો મહાન યોગીઓનું કામ છે. અમારા યેાગ લેક્ષ મારે એ અસંભવ છે. મનની પ્રવૃત્તિ શક્તિને કેન્દ્રિત કરવી અશક્ય છે. આમ તે લેક્ષ કહેતા હોય છે કે જેઓ વાસનાના ગુલામ છે. આત્મ-કર્મ સાધકને પૂછ્યો તો એ કહેશે. મન જેવું સરળ તત્ત્વ કુનિયામાં બીજું કંઈ નથી. કારણ કે એના પર આપણા વિવેકનું સહચારીનું શાસન છે. એ આપણે જાણ્યું છે. આપણે એના નહીં.

મનોનિગ્રહના ઉપાય

એક વાર સમ્રાટ સેન કરુણાવતાર ભગવાન બુદ્ધ પામે ગયા અને મનની ચપળતાની વાત એમને કહેતા કહ્યું “ભગવન્, અમાગ જેના પ્રાણી શું મનોનિગ્રહના ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરી શકે છે? અમે સાધના કરવા ઇચ્છીએ છીએ પણ એ માટે સમયનો અભાવ છે ચારેય પાણુનું વાતાવરણ પણ અમોને પ્રવૃત્તિમાર્ગ ભણી ધસડી જાય છે નિવૃત્તિમાર્ગ ગ્રહણ કરવો એ અમારા જેવા માટે અસંભવ નહીં તો અગત્ય તો જરૂર છે માટે એવી સાધના બતાવો કે જેમાં અમે ગત્યની જવાબદારી પણ અદા કરી શકીએ અને મન પરની નિગ્રહતા પણ દૂર કરી શકીએ”

હા, તમે પણ એવી જ સાધના ચાહો છો કે ઘર પણ છોડવું ન પડે ઓફિસ પણ ચાલતી રહે અને સાધના પણ ચાલતી રહે ભગવાન બુદ્ધે જવાબ વાળ્યો “સમ્રાટ, હા, એવી પણ સાધના છે કે જેના વડે માનવી સંસારને છોડ્યા વગર પણ મનની સ્થિતિ પર વિજય પ્રાપ્ત કરી શકે છે પ્રતિદિન ત્રે એ ચાર વિચારોનું ચિંતન-મનન કરવું રહે તો એ પારિવારિક જવાબદારી નભાવવાની સાથે-સાથે મન પર સયમ રાખી શકે છે એ ચાર વિચારો આ પ્રમાણે છે

(૧) હું જરા (વૃક્ત્ય) ધર્મી છું

(૨) હું વિયોગ ધર્મી છું

(૩) હું રોગ ધર્મી છું

(૪) હું મરણ ધર્મી છું

જરા ધર્મી.

મનુષ્યના મગજમાં એક ચિંતન ચલતું રહેવું જોઈએ કે “હું જરા (વૃક્ત્ય) ધર્મી છું” મને એક દિવસ ઘડપણ આવવાનું છે એ જેમ મૂંઝામણમાં પ્રવેશ કરે છે તેમ મહેસોમાં પણ જાય એ ખુદ્દી તકવારો સાથે દરવાજે બેસેલા યોદ્ધાઓ પણ એને મહેસમાં પ્રવેશતા રોકી શકતા નથી ચક્રવર્તીનું ચક્ર દુશ્મનોનો સહાર કરી શકે છે પરંતુ વૃદ્ધાવસ્થાનો સહાર કરવો એ એની શક્તિની બકાગની વાત છે

જેન આગમોમાં ચક્રવર્તીના ભોજનનું વિશદ વર્ણન આવે છે એમના ભોજન સારું ત્રણ સો ને સાઠ આઠાણ માલમસાલા તૈયાર કરે છે એમની

ખીર એ શી શક્તિ ધરાવે છે કે એને ચક્રવર્તી જ પચાવી શકે જ્યારે એ જમીને બેઠે છે ત્યારે એમની દાસી એમનું વધેલું એકું ખાઈ છે અને કહેવાય છે કે એથી એનામાં એટલી બધી શક્તિ બ્યારી જાય છે કે ચક્રવર્તી ત્યારે દિગ્વિજય માટે નીકળે છે ત્યારે એ દાસી હીરાને પોતાની ચપરીમાં લૂંટી એનો ચક્રવર્તીના કપાળે ચાંદ્યો કરે છે તમે જ કહ્યું કરો કે જ્યારે એકું ખાનાર દાસીમાં આટલી-શક્તિ છે તો ક્ષીરબોજન કરનાર ચક્રવર્તીમાં કેવી શક્તિ હશે ?

તેમ છતાં બાવા બળવાન ચક્રવર્તીને વૃદ્ધાવસ્થા આવે છે કે નહીં ? જવાબ મળશે જરૂર આવે છે શક્તિના અક્ષય ભગ્નર સમય ચક્રવર્તી પણ વૃદ્ધાવસ્થાના આક્રમણથી બચી શકતા નથી તો ખી નતી તો વાત જ શી કરી ? આ પ્રકૃતિનો અટક નિયમ છે એને કોઈ તાકાત બચી શકતી નથી.

વૃદ્ધાવસ્થાના આક્રમણ બા શરીરની શી સ્થિતિ થશે વારુ ? જરા એક ક્ષણ માટે વિચારો તો ખરા શરીરની બધી શક્તિઓ જવાબ આપી દેશે મનુષ્ય પોતા પરથી નિષ્ક્રમણ ગુમાવી બેસશે બાપલે એકલા ચાલીશું કઈ અને જ્યાં જ્યારે કોઈ બીજા જ સંદેહ બા ? બાપલો શક્તિમાં તે જ છે ચાલમાં અછડપણ છે પણ જરા (વૃદ્ધર) બાકમણ પણ પર થશે તો કદમ મૂકવા જશે સીધા પણ પડશે અને વાંકાચૂકા પણ. ઉઠેના એક શાપરે પણ કષ્ટ છે કે

और बल फिर छे मरत तब तब के प बकि मर्वा,
चार दिन के बाद लेरी देही कमर हो मापगी "

મડપણનું આક્રમણ થશે કે બધી અછડ સમાપ્ત થઈ જશે કંઈની સાથે વાત એક બીજા સાથે અવગણ છે તેમ મડપણમાં તમારા પત્ર પણ પરસ્પર અવગણે. વાણી રુદ્ધ બની જશે અને એવા સંદેહ નીકળશે જાણે ફરેલા વાંસનો બચા જ દેખ તે સમયે પરિવાર પણ એ માનવનો તિરસ્કાર કરવા લાગે છે તેમ વેશ કરમાઈ ગયેલાં કમોનો પરિવાર કરે છે તેમ પરિવાર પણ જદ વ્યક્તિનો રોદ છાડે છે કારણ કે એ પરિવારને ઉપયોગી વ્યક્તિ રહેતો નથી

હા આ જા-ધમનું ચિત્તન માનવીના સૌ કર્મનો અદકાર સમજી દે છે દરોજ રોડે ને પાવડર ખાંટનારાઓ એ વિચારે કે બાપરે આ સૌન્દર્ય ક્યાં મુખી દેહી રહેવાનું છે ? મનુષ્યને પોતાના સૌન્દર્યનો નરો દેખ છે

અને આ અહકારે જિન્દગી બરબાદ કરી છે આ રૂપાસકિતએ મનુષ્યને અસાચાર કરવા તરફ પ્રેરિત કર્યો છે આ રૂપની પાછળ પાગલ બનતા માણુઓએ લશ્ચિક રૂપની આસકિત સારુ હજારોની જિન્દગીઓ લઈ લીધી છે.

પણ આ વૃદ્ધાવસ્થા રૂપ ને બળતા અહકારને એવેજ આપે છે એક દિવસ આ શરીરના સૌન્દર્યનો પ્રવાહ વહી જશે અને સૂકી રેત જ બાકી રહી જશે તો પછી અહકાર કોના પર કરવો ? વૃદ્ધાવસ્થાનુ ચિત્તન માનવીને રૂપાસકિત બચાવે છે

ભગવાન શુદ્ધને સાધના માટે જે-જે વસ્તુઓથી પ્રેરણા મળી હતી એમાં જરા પણ એક હતી એક દા'ડો રાજકુમાર સિદ્ધાર્થ જ્યારે શહેરથી બહાર જઈ રહ્યા હતા ત્યારે વૃદ્ધત્વથી જર્જરીત શરીરવાળા કૃશકાય માણુસને હાથે લાકડીનો સહારો લઈને ચાલતો જોયો પોતાના સારથિને પૂછ્યું . “ આ શું છે ? ” સારથિએ કહ્યું -જરા (વૃદ્ધત્વ) છે ” તો રાજકુમાર સિદ્ધાર્થ પૂછે છે -“ શું આ જરા સુકુમાર સુદરી યશોધરાને પણ આવશે ? ” સારથિએ કહ્યું “ હા, રાજકુમાર, એ જરૂર આવશે ” “ અને શું મને પણ ? ” રાજકુમારે ફરી પ્રશ્નનું પુનરાવર્તન કર્યું

સારથિએ સ્વીકૃતિ રૂપે કહ્યું -“ જરૂર ” રાજકુમારે વળતો પ્રશ્ન કર્યો ‘ તો શું એથી બચવાનો કઈ ઉપાય છે ? ’ જવાબ ન મળ્યો અને રાજકુમાર સિદ્ધાર્થનું હૃદય સૌન્દર્યમયી દુનિયાથી ભડી ગયું

વિયોગ ધર્મી

અનાસકિતનું બીજું રૂપ છે “ હુ વિયોગ ધર્મી છું ” મનુષ્યે વિચારવું જોઈએ કે જેટલા સયોગો છે, તે એક દિવસે વિયોગમા બદલાઈ જવાના છે સયોગના સૂત્રો (દોરો) કાઢ્યા છે, ગમે તેટલી મજબૂતીથી બાંધો, એ એક દિવસે તૂટી જ જવાના છે એક આચાર્યે કહ્યું છે કે

“ સયોગાસ્તે વિયોગાન્તા ”

સયોગનો અત વિયોગમા જ થવાનો છે જ્યાં સયોગ છે ત્યાં વિયોગ અવસ્ય ભાવી છે મનુષ્ય સયોગો નોડવા પ્રયોગો પ્રયત્ન કરે છે અને એમાં સફળતા મેળવતા એ પ્રસન્નતા અનુભવે છે અને વિયોગમા એ રોવા એસે- છે પણ એણે એ યાદ રાખવું જોઈએ કે સયોગ વિયોગ માટે જ છે.

સયોગ બે પ્રકારના છે. પહેલો જડ સયોગ અને બીજો તે ચિત્ત-સયોગ. મહેશની પ્રાપ્તિ સંપત્તિના સાધન છે જડ-સયોગ છે. પત્ની, પુત્ર-પરિવાર એ ચતુર્થ સયોગ છે. પરંતુ સંપત્તિ સાધન નથી. પુત્ર અને પરિવાર જામર નથી. દુનિયાની જે-જે વસ્તુઓ સાથે તમે તમારો સંબંધ બાંધી રહ્યાં છો તે પશુ એ બંધાવતે છો. તે બુદ્ધિ છે તમને એ છોડી દો નહીં જાણ. દૂર ન જાઓ શરીરના જાગે જ્યાંય જાન નાક વગેરેને જ પૂછી જુઓ તે કે એ તો સાથે ચાલશે ને ?

મનુષ્ય પોતાના મનને સમ નવે છે. ધન સહી પરિવાર પર આડું સ્વામીત્વ છે કારણ કે એ भारी પડે છે. પરંતુ માત્ર પાસે હોવાને લીધે એના સ્વામી કંઈ તમે બની શકતા નથી. વિચારો તો પ્રસન્ન બાવે ત્યારે મનુષ્ય જાણે વશવે છે રોવું એ શુભામીનું ચિહ્ન છે એક નોકરને એલિસર જ્યારે કાની મૂકે છે ત્યારે એ જાણે એની શુભામી સિદ્ધ કરે છે. માટે તમે વસ્તુના સ્વામી નથી. પશુ સેવક છો. પરંતુ મનુષ્ય પાસે જ્યારે ધર્મચીજ બાવે છે ત્યારે એ એનો સ્વામી બની બેસે છે અને તે પશુ બનત બનત કાળ સુધી તમે જ્યારે ધર્મમક્કન ખરીદો છો અને એનું રજિસ્ટ્રેશન કરાવો છો ત્યારે એમાં લખાવો છો. ત્યાં સુધી સૂચ અને ચદ્ર રહેશે ત્યાં સુધી આ જમીન ઉપર મારો અધિકાર રહેશે. પશુ એ બેળા મનવી ! આ રજિસ્ટ્રેશન કરાવતાં પહેલાં તું એ તો વિચારી સે કે સૂચ અને ચદ્ર જ્યાં સુધી રહેશે ત્યાં સુધી તું પશુ રહીશ ને ?

સાચે જ સંપત્તિ સ્વખત્ત અને લક્ષ્મી પુષ્પ સમાન છે એક કવિએ કહ્યું છે.

जितके महलों में हजारों रंग के फानूस थे
छाड़ उमको कद पर ही, और जिशा कुछ भी नहीं ॥

દુનિયાના રાજમય પર મોટા-મોટા સમ્રાટો અને બાદશાહો બાબ્બા ને માં માં મયા એમનો સાચો ઇતિહાસ કહેનાર આ ૭ શીર્ષ રહ્યું નથી. બાદશાહ સાદગરદાન એ એ કહેવાય છે કે એના જમાનામાં એના ખાતનામાં વેબ નૂત્ત કરતો હતો. બાજનો ઇતિહાસકાર એની સંપત્તિનો ખાંક કાઢી શક્યો નહીં. કાસ અને ઇશન ગાળમની સમુક્ત સંપત્તિ કરનાં એની સંપત્તિ વધુ હતી. એક દિવસે શાપાળને જાણ્યાને ખાતો મૂક્યો. મારે દિરામે ખરોળ્યો કરાવ્યા કહ્યું. કારણ કે સંપત્તિ મૂક્યા મારે એ ત્યાં દવે નાની

પત્ની હતી ત્યારે એ પ્રાણી નહીં નાદ-જ્વાલન " તામ્બુલાકિસ " બતાવ્યો, તેનું સ્વયં એ જનના પર ક્રોધ થયું હતું અને એમાં કિમતી વીગ જવાહરે જડવાના સ્વયં હતા એ તામ્બુલાકિસમાં એ મગ એનું ઉપયોગમાં થેનું હતું અને જડવાના વીગ-જવાહરેનું વચન હતું અને મગ રાત્રીના કુળ કાગિગેએ સાત રાત્રીમાં એ તૈયાર થઈ હતું.

આજે જન્મ ગોંચા તો ખમ એ નાદ-જ્વાલન અને એના તામ્બુલાકિસને આગ્રાનો કિનો એની ગ્લી-ગ્લી કયા ભવે મળાણાવે નાદ-જ્વાલન સમાપ્ત થયા અને મારે જ એની સપત્તિ પણ સમાપ્ત થઈ.

માટે માનવીએ ચિતન કુલુ તોઈએ કે 'હુ વિયોગ ધર્મી છું' આ ચિતન એના મન પરથી સપત્તિનો આદકાર દર કરે, કે જે સંપત્તિ પાછળ માનવી આજે હાથ ધરે તે પરથી છે.

અપત્તિના દુકા સાદુ ભઈને ન જોયો જે સપત્તિ માટે માનવીએ પોતાની માનવતા વેચી, ઈમાનદારી વેચી, પ્રમાણિકતાને વેચી થોડાક દુકા બેગા કર્યો એ બધા અસી જ ગ્લી જવાના છે માટે વિયોગ ધર્મનું ચિતન માનવીની પદાર્થ-જન્મ આમકિત દર કરે છે.

રોગ ધર્મી :

મનોનિઝદ માટે ત્રીજે વિચાર છે, "હુ રોગ ધર્મી છું" આ ચિતન દેહ પ્રત્યેની અસત્તિ દર કરે છે તે આ ચિતનનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ મેળવવો હોય તો તમે ઈમ્પિતાલમાં જાઓ ત્યાં કોઈના પગે ઓપરેશન થયું હશે અને એ ચીખી ગ્યો હશે, કોઈનો પગ કપાઈ ગયો છે, તો કોઈની આંખે પાટા બાધ્યા છે કોઈ દર્દને લીધે મીસકારા મારી રહ્યો છે તો કોઈ ખૂંસો પાડી ગ્યો છે આ બધું જોયો તો ફેલાભિમાન દર થશે નદન મહિયાર પસે કરેડોની સપત્તિ હતી આગમોમાં એની સપત્તિનું નિશદ વર્ણન આવે છે પરંતુ ત્યારે એ એકી સાથે નાળા ગાજગેગોચી ઘેગયો અને એથી એના અણુ-અણુમાં જે વેદના થઈ ગઈ હતી, તે એનાથી ન સહેવાતાં એણે ઘોપણા કરાવી કે જે માગ મેગોનું શમન કરી દેશે એને મારી બધી સપત્તિ આપી દેવા હું તૈયાર છું.

અનાથી મુનિની વાત ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં આવે છે સ્વયં ભગવાન મહાવીર પોતાના છેલ્લા પ્રવચનમાં એ વાર્તાનું નિરૂપણ કરે છે સમ્રાટ શ્રેણિકેને સાચું અનાથપણ બતાવતા અનાથીમુનિ પોતાનો જીવન-ઈતિહાસ

એમની સામે રજૂ કરી દે છે મધ્યમુનિ બોલ્યા મારી આંખોમાં જ્યારે પીપ્પા બેપટ્ટી ત્યારે મારા પિતાશ્રીએ ઘેસીઓનાં મોઢાં ખુસ્સા કરી દીધાં કુશળમાં કુશળ વરો આ-આ દિવ દહને મારી ચિકિત્સા પણ કરી પણ સમાટ પિતાશ્રીની જાણુ સપતિ અને વૈદ્યોની લાંબી ચિકિત્સા પણ મને રોગથી મુક્ત કરી ન શક્યાં. એ જ વેદનાએ મને મુક્તિનો રાહ બતાવ્યો છે "

રોગ પણ માનવીનો એક મિત્ર છે પણ તે એવો મિત્ર છે ને તો— શ્રીમદ્વી નીનિને પસંદ કરે છે છતાંય તે જામૃતિ બાણ છે વિશ્વાસ-વૈભવના આગરમાં પૂરેસો આણસ પરિજનોની ઉપેક્ષા કરે ■ સપતિ હોય ત્યારે મિત્રો અને શોધતા આવે છે જ્યારે બીમારી વખતે એ મિત્રોને શોધતો ફરે છે બીમારીમાં આત્મીયતાનો તાતલો જરા સમાપ્ત છે અસ્વસ્થ દાસતર્માં જ્યારે ઠાઈ આપણી સેવા-મુશ્કા કરે છે ત્યારે એ આપણા મનમાં સહેજે વસી જાય છે આપણે એના પ્રત્યે કૃતજ્ઞ બનીએ છીએ કેટલીક વખતે એવું બને છે કે એક જ પરિવારની બે વ્યક્તિઓમાં મનબેદ દોષ અને એમાંથી એક જણ બીમાર પડે અને બીજો એની સેવામાં લાગી જાય છે ત્યારે કોનો એ મનબેદ ધોવાઈ જાય છે અને એ વખતે બીમારી પણ એક વરદાન બની જાય છે

કુ રોગ ધર્મી છું એ ચિત્ત માનવીની સૌ ક્ષમ્સક્તિને ઓછી કરે છે એક સુદર ગાળક છે જ્યારે ઓ—અજ્ઞાન એના શરીર ફરે છે અને એના મોં પર મણુ-ચિહ્ન જવાઈ જાય છે ત્યારે એનું સૌન્દર્ય સમાપ્ત થઈ જાય છે માટે જ્યારે આપણને આપમાં જ રૂપનો અવકાર થઈ આવે ત્યારે એ ચિત્તવુ જોઈએ કે મને રોગ પીડિત કરી શકે છે અને આધિ-આધિ મારા સૌન્દર્ય તેમ જ શક્તિને પણ કારણી શકે છે " આ ચિત્તને તમારામાં સદા અલગ રહેશે તો તમે શરીરમોહથી પાછા ફરશો અને આત્મા કણી જવાનો તર પ્રવાસ કરશો. દિવસ-રાત આલતી શરીર સેવામાં આત્મસેવાને ત્યારે જ સ્થાન મળશે.

મરણ ધર્મી

મનોનિમ્મનો મોષો ઉપાય છે મૃત્યુનું ચિત્તનું મૃત્યુ જીવનનો મોટામાં મોટો પરાજય છે ઠાઈની પાસે એ પુણ્યસચ્ચ કરી તો રોગો એની દાસે ફરકશે નહીં માતા મરુદેવીનું જીવન એનું સર્વોપ દર્શાવ છે જીવનની લાંબી માત્રામાં માતા મરુદેવાને એક દાઢિ પણ માથું કુખવા જાણુ નહોતું પરંતુ મૃત્યુના જાનમાથી તો એ પણ જાણી શકી નહીં

આ નિયમ-મધન સમાટને માટે પણ તેટલો જ લાગુ થાય છે જેટલો કે સગક પર રક્ષણતા એક લિખાગીને આગમમા વર્ણન આવે છે, વાસુદેવ અર્ધ ચક્રવર્તી થાય છે, આઠ લગ્ન દેવો એમની મેવામા રહે છે એમની પાસે મુદર્ગન ચક્ર છે, જે શત્રુઓનો શિરચ્છેદ કરે છે અપ્રતિમ સારંગ ધનુષ છે કૌમુદી ગદા છે સુદના મેદાને એ દસ લગ્ન વીરોને એકીસાથે રણભૂમિમા સુવર્ણવી શકે છે પરંતુ એ વાસુદેવ પોતે પણ એક દિવસે તો સદાને માટે સ્પર્ધા જ નય છે

નવ તત્ત્વો અગે આચાર્યોમાં મતભેદ છે પુણ્ય હોય છે કે ઉપાદેય એ અગે પણ મતભેદ છે કેળા ને એલચીના પ્રશ્ન પર પણ આચાર્યો એક મત ધરાવતા નથી સવત્સરીના પ્રશ્ન પરત્વે પણ સમાજમા એક મત પ્રવર્તતો નથી કોઈ ભાદરવા મહિનાના પક્ષને બળ આપે છે તો કોઈ શ્રાવણને જ વળગી રથા છે બધા પ્રશ્નોમા મતભેદ છે પણ જરા એ આચાર્યોને પણ પૂછી તો લો કે મરવામા પણ કોઈને મતભેદ છે? મૃત્યુ સળધે તો કોઈના બે મત હોઈ શકે જ નહીં

એક વિચારક કહે છે - "તને મિત્ર નેઈએ તો એ માટે ઈશ્વર (ધણો) પૂરનો છે સાધી નેઈએ તો વિધાતા ધણ છે માન નેઈએ તો દુનિયા ધણી છે, શાન્તવના નેઈએ તો ધર્મ પુન્તક ધણ છે અને ઉપદેશ નેઈએ તો મૃત્યુ ધણ છે મૃત્યુ ભયની નહીં પણ કેળવણીની વસ્તુ છે. મનુષ્ય માટે મૃત્યુ જ મોટામા મોટો એનો ઉપદેશક છે

જીવનચી એ કંઈ શીખી શકશે નહીં, પણ મૃત્યુથી એ જરૂર શીખી શકશે જે લોકો પોતાના જીવન દરમ્યાન ઝળક્યા નથી તેઓ એવા મૃત્યુને પામ્યા છે કે ઇતિહાસના પૃષ્ઠોમા અમર ચર્ચા ગયા છે મૃત્યુ જેવી કોઈ નિશ્ચિત વસ્તુ કોઈ બીજી નથી. પરંતુ માનવી જેવો ભૂલકણો પણ કોઈ નથી જાણે એને એ વિશ્વાસ જ નથી કે એ કદી મરવાનો પણ છે માનવીને જે પોતાના મૃત્યુ પર વિશ્વાસ હોત તો એ એને માટે તૈયાર જ રહેત, જેમ ટ્રેન-આવવા પહેલા યાત્રી તૈયાર રહેતો હોય છે તેમ મૃત્યુ માનવને પ્રતિજ્ઞા સચેત-સાવધાન-રાખે છે

મનુષ્ય જ્યારે પણ અન્યના રોપણમા પ્રવૃત્ત બને છે ત્યારે એ માની લે છે કે તે અમર રહેવા માટે આવ્યો છે અને અનંત કાળ સુધી એ સપત્તિ પણ એકત્રિત કરવા ચાહે છે પરંતુ એને જો તે જ જાણે એના મસ્તિષ્કમા મૃત્યુની સ્મૃતિ થઈ આવે કે મારે માટે પણ એ દિવસ નિશ્ચિત

જ છે જનત-જનત સુખ સુધી જીવા સારુ હું જાઓ નથી મારી
પસે જાઉં અને સીમિત નિહાળી છે તે પછી આ જીવન-સા જીવન
માટે પ્રાપ્તિ આ વિશાળ કારી સા માટે હું માનું છું કે જીવનનાર કલ્પી
આજળ વધતા કાષ્ટોને મૃત્યુની આ મૃતિ આજળ વધતાં જટકારથી, અને
તેમ થતાં માનવમાની માનવતા સજીવ થશે.

મૃત્યુની શાકાસ્ત મનુષ્યને મૃત્યુના કમળી નિભય જનાર છે જોયે
મૃત્યુને નિશ્ચિત માની લીધું છે તે કી જોનાથી કરશે નહીં જીવનજ્યેને મૃત્યુ
કસે ને પાને નૃત્ય કરતું દેખાય છે દુષળ મનનો મનુષ્ય મૃત્યુને સામે
જોઈ આજળ વધવાની દિ મત કરી રહ્યો નથી પણ જોના મૃતિ-પાલ
પર મૃત્યુનું ચિતન છે જોના પમ કહી પાછા પડી નહીં

ચીનમાં મરણ પહેલાં જ પોતાને રાખવા માટે એક પેટી ખરીદી
લેવાય છે અને એ પેટી પોતાના સાથીઓ પરિજનોને બહુ લીમજ સાથે
દેખાડાય છે પુત્ર પોતાના માતા-પિતાને એ પેટી પ્રેમ સાથે ભેટ કરે છે
તરફ આત્માને જામર માનવાર કારતમાં મૃત્યુ નામથી દિલ ઘડવા લાગે છે.

હા તે મૃત્યુનું ચિતન માનવોને જીવનનાર અને જીવનના કલ્પી જતાં
રોકી, સાથે જ એ મૃત્યુથી નિર્ભય જતી જીવન-સેવમાં આજળ વધી રહેશે.

આ ચારેય ચિતન જીવનમાંની આસક્તિન દૂર કરે છે ત્યાં સુધી
આસક્તિ છે ત્યાં સુધી મનની ચળના દૂર થઈ રહેતો નહીં ચળગતાના
મૂળ આસક્તિ પર પ્રકાર કરે અને મનની ચળગતાને દૂર કરવા માટે
જાનનો અ કુલ લગાવે

નારો શા અ કુલ વિશાળક્રમ કાષ્ટોને પણ લશમાં રાખી રોકે છે તે
જાનનો અ કુલ મન પર નિમગ્ન સા માટે નહીં કરી રોકે પરંતુ હા
મનનો નિમગ્ન કાંઈ એક જ દિવસમાં થઈ જશે તદી જોને માટે દીર્ઘ-
કાલીન સાધનાની આવશ્યકતા છે સાધના ચાલુ રાખે. વાસના દૂર કરે
પછી મન તમારું સ્વામી નહીં પણ તમે મનના સ્વામી જાનશો અને ત્યારે
સાધના પણ તમારી સાથે જ રહેશે.

દિનાક

તા ૧ - ૮ - ૧૯૫૮

૧૦૮ ઉદયપ,

૧૦૮ મુખર્ષ-૧

સ્વભાવનું વિભાવમા પન્વિર્તન કુનાર કોધ છે સ્વભાવદશામા આત્મા ન્યથ હોય છે, પરંતુ ન્યાયે આત્મા સ્વભાવમાથી વિભાવ તરફ જાય છે ત્યારે, તેમા વિકાર પેદા થાય છે આ વિકારોમાના કેટલાક રાગાનુપ્રેરિત હોય છે તો કેટલાક દ્વેપાનુપ્રેરિત હોય છે દ્વેપાનુપ્રેરિત વિકારોમા સર્વથી પ્રથમ ધ્યાન કોધનુ છે સ્વભાવને વિભાવમા પલટાવનાર કોધ છે કોધ પોતે જ પ્રકૃતિની વિકૃતિ છે અને તે પોતાની સાથે અનેક વિકૃતિઓને લાવે છે.

કોધ વિકૃતિનો જન્મદાતા છે અને કોધને કારણે મનુષ્યને ઘણી વાર તુકસાન વેદનુ પડે છે કોધને કાગળે, ઉચ્ચ શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરેલ સુયોગ્ય વ્યક્તિઓએ ઘણા ઊંચા ધ્યાનો ગુમાવ્યા છે અને નીચી પાયરીએ ઊતરી ગયેલ છે કાઈને પૂછીએ કે-ભાઈ! પચોતેરના પગારમા કેમ પડ્યા છો ? ત્યારે તે કહે છે કે-શુ કરીએ ? પહેલા તો ઘણી સારી જગાએ હતો દોઢમો રૂપિયા મળતા હતા, પણ એક દિવસ મેનેજર સાથે બોલાચાલી થઈ એટલે બીજે દિવસે રાજીનામુ આપ્યું પછી નવી નોકરીની શોધમા નીકળ્યો પરંતુ છ મહિના સુધી ઘણી ઘણી ઓફિસો અને પેઢીઓમા ફર્યો, પરંતુ ન્યા જાઉં ત્યા એક જ ઉત્તર મળતો કે જગા નથી પછી એક જગાએ મેનેજરના ભાઈના સાળાની લાગવગ લગાડી ત્યારે જગા મળી પહેલા સાઠ મળતા અત્યારે પચોતેર થયા છે

જરા સરખી બોલચાલે જીવનમા કેટલી વિટ બણા બની કરી આપ સુબઈના રહેનારા છો આપે આવી એક નહિ, અનેક વાતો સાલણી હશે એવી કેટલીયે વ્યક્તિઓના પરિચયમા પણ આવ્યા હશે કે જેમણે વર્ષો સુધી મહેનત કરી, કેટલી લાગવગો લગાડી, મોટા જવાબદારીભર્યા ધ્યાન મેળવ્યા હોય, બીજો હોદ્દો અને આજુ જમાવી હોય, પણ એક ક્ષણના

ઢેધની ચિનગારીએ તેમની એ સર્વ વસ્તુઓને ખાકમાં મિલાવી દીધી હોય-
ને વસ્તુને પ્રાપ્ત કરતાં વીસ વર્ષ સામે છે તેને જોવામાં વીસ મિનિટ પણ
લાગતી નથી

એક માનવીને હું ઝોળખું છું તેના પર મોટા મોટા સત્તાધીશોની
હાંમેલાં કૃપા બિતરતી રહી છે અને તેણે થણા મોટી જગ્યાએ મેળવી છે
પરંતુ દુહાંએ કહ્યો કે મને તે કહ્યો, પણ તે કંઈ પણ જગ્યાએ જવું મહિનાથી
વધારે ટકી શક્યો નથી કાર્યશક્તિ અને આવડતવાળા માણસ બનકતો રહે
એ શું એાછી શરમની વાત છે? પ્રતિભાશાળી અને શક્તિશાળી વ્યક્તિઓને
આમ બનકતી જોઈ છે ત્યારે મારા હૃદયમાં ચિંતા થાય છે તદુરસ્ત અને
શક્તિવાળા માણસ પોતાના કુટુંબના પોપણ માટે પોતાના મિત્રો અને સગા
સંબંધીઓની યુક્ષામી કરવો ફરે અમર દાતાઓ તરફ હાથ લંબાવે એ શું
એાછી ચિંતાની વાત છે!

પણ આ બધા દુઃખનું મૂળ છે ઢેધની જરા સરખી ચિનગારી, કે જે
માનવીની બધી ઇચ્છાઓ અને અરમાનોને કસ્મિતમૂત કરી નાખે છે એમ
ન માનશો કે ઢેધની આજ બીજાને સળગાવે છે બીજા તો મળે જ છે
પરંતુ ઢેધ કરનારાનું હૃદય પણ એ આગના લાક્ષણી બળનું જ રહે છે એક
મિનિટના આવેશને કારણે માનવી પર જે વીંટે છે તે તેને જીવનભર માઠ
રહી જાય છે એટલા માટે એક તત્વવેદી કહે છે કે ઢેધની શરબાતમાં
મૂખતા હોય છે અને અંતમાં પશ્ચાત્તાપ.

શું તમે એમ માનો છો કે જેણે હેઢો યુગાઓ છે તેને કંઈ દુઃખ
નહિ થયું હોય? હોદ્દાની પ્રાપ્તિથી કે પ્રસન્નતા હૃદયમાં દરખા થાય છે
તે તો કંઈ હોદ્દા પર બેઠેલ વ્યક્તિને પૂછો ત્યારે ખરેખર પડે એક વખત
પુરણી મળ્યા પછી હું ૧૦ વય સુધી તેના પર બીટકી રહેવાનાં તે વ્યક્તિ
સ્વપ્નાં સેવતી હોય છે અપભ્રંશ સહજતા મેળવીને પ્રાપ્ત કરેલ પુરણીને
તે મરતાં સુધી જોત્યા તૈયાર નથી હોતી બાપે તે તેને માટે બાપક હોય કે
ન હોય પણ પુરણી તો ત્યારે જ છોડશે કે ત્યારે જીવનની આશા છૂટશે.

૭ દિવસે હે.દા. છટે કે ઇન્ટરિ સેતામાં આવે તે વખતે તે વ્યક્તિને
ચહેરો નેન્ને નળે કે તેના મગનું કંઈ માનવી મરી પરવાનું હોય એવો
ભાવ તેના ચહેરા ઉપર જોવા મળતો. જેણે કૃષિક આવેશમાં પોતાનું સર્વસ્વ
યુગાવ્યુ છે તેના મનમાં જીવનના દતિ-જસનું એક અશ્વિત્ર ખડું થઈ જાય.

પ્રકૃતિની વિકૃતિ-કોધ

છે ભૂતકાળની જાહેરવાલી અને વૈભવોનું દસ્ય તેના દિવસે એક ઘેરી ચોટ લગાવે છે પોતે કુટરો મહત્વાકાંક્ષી અને કડો પરિશ્રમી છે, આગળ વધવા માટે તે મહેનત કરે છે તેનામા શક્તિ પણ છે પરંતુ હવે તે શક્તિનો ઉપયોગ કરી પોતાના સ્વપ્નાને સાકાર કરવાની તેનામા લાયજાત રહી નથી. પોતાની નિરાધાર અવસ્થાને લીધે તેને શરમ આવે છે તેને થાય છે કે પોતાના પ્રયત્નમા અડધે રસ્તે રહી જેવાને બદલે તેણે ટાચ સુધી પહોંચવું હતું તેનાથી અડધી પણ કુશળતા ન હોય તેવાઓ લહેર કરતા હોય છે. ઔદ્ધિક રીતે જેઓ તેનાથી ઘણા પાછળ છે, તેમની નેતાગીરી સ્વીકારવાને બદલે તેને પોતાને નેતા બનવું હતું, કારણ કે તેનામા નેતાગીરી માટે જોઈતી કુશળતા છે અને પોતાનાથી ઓછી શક્તિવાળાની આજ્ઞા હેઠળ રહેવું એ તો મોતથીય વધારે લપાનક લાગે છે તેની દરેક આજ્ઞા, દરેક હુકમ, વીછીના રૂબ જેના લાગે છે પણ તેના સિવાય અન્ય કોઈ ઉપાય નથી પોતે પોતાની જાતે જ બધું ગુમાવ્યું છે

આવી વ્યક્તિઓની મનોદશાની સરખામણી નશો ઊતરી ગયેલા શરાબીની ત્રિથિતિ સાથે થઈ શકે તેમ છે દારૂની બાટલી લઈ તેને ગટગટાવી જવામા આનંદ આવે છે દારૂનો કેદ ચડે ત્યારે એમ લાગે છે કે તેનામા ખૂબ જ શક્તિ આવી ગઈ છે, પરંતુ જ્યારે કેદ દૂર થાય છે ત્યારે શક્તિનું પૂર પાનું ઓસરી જાય છે આવી જ હાલત ક્રોધની હોય છે ક્રોધની શરૂઆતમા અહ કાર હોય છે આવેશ વખતે તે પોતાને પૂરો શક્તિશાળી માને છે અને બીજાને એકદમ કમજોર, પણ જ્યારે ક્રોધ ઊતરી જાય છે ત્યારે તે એવો ઠંડો થઈ જાય છે કે જાણે ટાઈફોઇડમાથી જીવ્યો હોય સસારમાં કોઈપણ માણસ એવો નહિ હોય કે જે ક્રોધ કરીને પસ્તાયો ન હોય.

એટલા માટે જ કહેવામા આવ્યું છે કે ક્રોધમા ગેરસમજ છે, કમસમજ છે એટલે ક્રોધી બીજાનો નહિ પણ પોતાનો જ વિનાશ કરે છે. આપે જોયું હશે કે ક્રોધમાં માણસ કાચનો પ્યાલો ફેંકે છે પણ તેને પ્રછો કે ભાઈ! પ્યાલો ફૂટ્યો તેમા નુકસાન કોનું થયું ? અને તમારી આત્મિક શાંતિની કુટલી બરબાદી થઈ ?

એક કલાકાર વર્ષો સુધી મહેનત કરી હાથમા છીણી અને હથોડી સહ આરસની મૂર્તિ બનાવે છે તેમા તે પોતાનાની વલ્લખાને મૂર્તિ અરૂપ આપે છે પરંતુ તેમા કોઈ જોનાર ભૂલ કાઢે છે જોનારનો તો ભૂલ કાઢવાનો

ધધી છે આ વસ્તુને તૈયાર કરવામાં ફેટથી મહેનત પડી છે ! ફેટથી મુશ્કેલી વાપરવી પડી છે ! ફેટથી સમગ્ર લાગ્યો છે ! આ બધી વાતોને વિચાર કરવાની તો વિવેચકને કુરસ દોતી નથી તે તો ફક્ત બૂસ કર્યા છે તે જ છુએ છે દબાર સારી વસ્તુઓની વચમાં એક જરા ખામી હોય તો ટીકાકાર સારી વસ્તુઓ તરફ નજર ન કરતાં ખામી જ પહેલી છુએ છે. જ્યારે ખામ ટીકાકાર ખામી બતાવે છે ત્યારે કલાકારનો મિત્ર નજર ચરમ થઈ જાય છે અને તે મિત્ર પર હથોડે મારી તોડી નાખે છે આમ જ વસ્તુ તૈયાર કરતાં તથા વર્ષ લાગ્યા હોય તેને તોડી નાખતાં પૂરી તથા મિનિટ ખસી જાયતી નથી.

મને પોતાને એક બહુભવ થયો છે એક ભાઈને એક સાક્ષીની નકલ તૈયાર કરવા કમ્પ્યુટર સમજાવ એક મહિનામાં તે ભાઈ કામ પૂરું કરીને લાવ્યા તે જોઈને એક ભાઈએ કમ્પ્યુટર બીજી તો કીક છે પણ લિપિ જરા અસુધ છે જસ આટલું કહેતાની સાથે જ પેલા ભાઈનું મનજ ચરમ થઈ ગયું અને તે નકલના મારી નજર સામે જ ઢુકડે ઢુકડા કરી નાખ્યા.

ધણા માણસો નાનુક મિલ્કજના હોય છે પોતાની વિદ્વદ જરાયજ સાંભળવા મટે તેમના કાન તૈયાર હોતા નથી. તેમના લેખનો કે તેમના કામનો જરા પણ ટીકા કરી તો ગ્રામી પાટા ઉપરથી જાય છે બાવા કું સ્વભાવવળી વ્યક્તિઓની સાથે વાત કરવામાં આપણે ખૂબ સાવધ રહેવું જોઈએ.

કોપનો ખોરાક

માનવી ખાધા વિના જીવી શકે નથી તેમ કોપ પણ તેના ખોરાક વિના વધી શકે નથી આપને થશે કે શું કોપ તે કંઈ માનવી છે કે ખોરાક જોઈએ ! કોપ માનવી નથી અને તે માનવીને પણ માનવી રહેવા દેતા નથી છતાં જ તે ખાઈ છે જરૂર તે પોતાનો ખોરાક મરારથી લેતા નથી પણ તે ખોરાકનું અપદગ્ય કરે છે દરેક કુ આપનો વધુ મજાત સસખમા રાખવા માગતો નથી કોપનો ખોરાક છે ઝીનિ મિનિષ અને વિવેક કોપ દમેગા મનનીના આ મળે ગુળેને ખાઈ નય છે કોપી મનુષ્ય દમતા કુળથી રહે છે કારણ કે કામ તે અદરથી નબળા કરે છે તેની વાતમાં તે વસતુ નથી મનેજા તો તેની પામે દેવ છે જ કર્યા ! આવેશની રાજામાં મનોજા નાસી જાય છે

માનનીય ત્રણ ગુણે નાજા ખમવા છતાં તે કોપનો ત્યાગ કરતો નથી.

આપ આપના કાર્ય માટે દિવસમા સત્તર વાર ક્રોધ કરે છે. પણ ક્ષમાથી એક વાર પણ કામ લેતા નથી કારણ કે ક્ષમા પર વિશ્વાસ નથી હા, ક્ષમાની મૂર્તિઓને વદન જરૂર કરે છે, તેનું પૂજન કરે છે તેની માળાઓ પણ ફેરવે છે તેમના નામની જ્ય ઓલાવો છે તેમના જન્મદિને મોટા મોટા સરઘસો કાઢે છે પણ જ્યારે જીવનમા ક્ષમા પ્રાપ્ત કરવાનો અવસર આવે છે ત્યારે તેને ધક્કો મારી બહાર ફેંકી દે છે અને ક્રોધને માટે આપના દ્વાર હમેશા ખુલ્લા હોય છે ક્રોધ આપના આરણે સ્વાગત પામે છે ત્યારે ક્ષમા બિચારો બહાર આગળુમા ઊભી ઊભી આસુ સારે છે.

- આગ' ઉપર ઠંડુ પાણી પડવાથી આગ ખૂઝાઈ જાય છે તેમજ ગરમ પાણી પડવાથી પણ ખૂઝાય છે એમ આપણે માનીએ છીએ છતાં દુનિયાની ત્રણ અમજની વસતિમાંથી એક પણ એવો ભુધ્ધુ નહિ મળે કે જે આગ લાગે ત્યારે ઓલવવા માટે પાણી ગરમ કરવા. એસે ક્રોધની આગ લાગી છે તે ક્ષમાથી પણ શાંત થાય છે અને ક્યારેક ક્રોધથી પણ તે દબાઈ જાય છે પણ તે થોડા વખત પૂરતી જ કાયમની શાંતિ ક્રોધની પાસે ક્યા છે ? છતાં જો ક્રોધને દબાવવા પોતે જ ક્રોધનો આશ્રય લે તો તે આગ ખૂઝાવવા પાણી ગરમ કરવા જેવું છે ક્ષમા ઠંડુ પાણી છે, તો ક્રોધ ઊકળતું પાણી છે.

આજ સુધી ક્રોધ એવો માણસ નથી મળ્યો કે જેણે ક્રોધને ધિક્કાર્યો ન હોય, છતાં પ્રશ્ન એ છે કે કાણે તેને છોડ્યો છે ? જે વીતરાગ પરમાત્મા-ઓએ-સર્વથા કષાયનો ત્યાગ કરી અકપાથી અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી છે તેમની વાત બાબુ પર રાખો તે તો મહામાનવ હતા, પરંતુ હું તો એમની વાત કરું છું કે જેઓ આપણી આખ સામે છે અને જેમણે ક્રોધને એક વાર નહિ અનેક વાર ધિક્કાર્યો છે જ્યારે જ્યારે ક્રોધ ઉપર વ્યાખ્યાનો સાલખ્યા છે ત્યારે ત્યારે ધિક્કાર દર્શાવ્યો છે જ્યારે જ્યારે ક્રોધ પણ મહાપુરુષની વાત તેમની સમક્ષ મૂકાઈ છે ત્યારે ત્યારે તેમણે ક્રોધને ધિક્કાર્યો છે પણ માત્ર ધિક્કાર શબ્દોમા વ્યક્ત કરવાથી વાત ખૂબ થતી નથી તેને છોડવો પડશે જો આપણે ખરા દિલથી ક્રોધને ખરાબ માનતા હોઈએ તો ક્રોધ પણ કારણ કે સંજોગોમા આપણને ક્રોધ આવવો ન જોઈએ ક્રોધને ધિક્કારતા પણ જઈએ અને તેનો ઉપયોગ પણ કરતા રહીએ તો તો માનવું જ પડશે કે, આપણા હૃદયના ક્રોધક ખૂણામા ક્રોધ પ્રત્યે આદર રહેલો છે.

માનવીને જેટલો વિશ્વાસ કોઈ પર છે તેના એક ટીકા પણ ક્ષમા પર નથી. એથી જ તેને ખરાબ કહેવા છતાં પણ તેને તે વળગી રહે છે.

અકિંતેજ જ નહિ પણ સમાજનો ઇતિહાસ પણ કોઈની આસપાસ ફરી રહ્યો છે. ઇતિહાસ શું છે? એક માનવીના કોઈ ઇતિહાસના પાનાઓ રંગી નાખ્યાં છે. એક માનવી પોતાના કોઈને સમાજી ન થક્યો તો તેણે કદાચ માનવીઓની વારો દાણી દીધી. મોટાં મોટાં કુદો અને મહાકુદો એ માનવીના કોઈની જ કથાઓ છે. માનવીઓએ કોઈને એટલું જ માન આપ્યું છે કે દેવતા બનાવી પૂજ્યો છે. દાશમાં ત્રિશળ, વસ્ત્રાદિ, વિક્રમ આદિ અને બિસ્ત્રસ નિદામણા રૂપી ભૂતિઓ બનાવી તેની સામે માનવી પોતાનું મસ્તક ઝુકાવે છે. આ કોઈની પૂજા નહિ તો બીજું શું છે?

અનંત કળ થયો આત્મા કોઈને અપનાવતો આવ્યો છે સિદ્ધ અને િહ્ન સર્વમાં તેણે કોઈને પોતાનું હથિયાર બનાવ્યો. સાપ અને વિહીન સર્વમાં તેણે કોઈ વડે કામ લીધું. આ અનંત જન્મોનો સંસાર આત્મો આવે છે અને એથી જ અનુપ્ય કોઈથી અપચાયેલો રહે છે. તેને કોઈ હાજવાની વાત કરીએ તો પણ તે કોઈ કારણ છે. તે સપતિને હાગી રહે છે. કશોડેના વૈજન-વિશ્વાસને કોકરે મારી રહે છે. વૈજનમરો આસિસાન ઇમારતો એ ક્ષત્રીમાં ત્યાગી રહે છે. સમસ્ત કુટુંબ પરિવારને તે મૂકી રહે છે. રતેદલથી પત્ની અને કુષમશ બળકોની મમતા હાંડી રહે છે. પણ કોઈને ત્યાગી રાહતો નથી. અને તેથી જ ગૃહસ્થાશ્રમોમાં પણ કારણની જવાબાઓ જલ્દી જ દોષ છે.

પણ યાદ રાખો-કોઈને ઉત્પન્ન કર્યો એ જેટલું સતેષુ છે તેના કરતાં તેને જમાવે એ ધણું વિકટ છે. કેમના રતે માલવુ સહેલુ છે. જરૂર રાહતું મુરોશ છે. આમ તો તમે ધણા ચતુર છો. મુજબ જેવા સંદર્ભો રહેનારા છો. જ્યાંક ઇચ્છામાં સમજીને તેણે હો. આત્મી મોટર ગાળી ૫૨ મરપે જઈ રહી છે અને પોર્સસ રોકવાનો ઇચ્છારો કરે છે. તો આપ એકદમ માગી પોઆવી દે છે. પોલીસ ચીકતો નથી બેસતો નથી, માત્ર દાઢ જ બેસે કરે. અને આપ ગાડી પોતની દો છે. ત્યારે જુ વારવાર ગળુ બેમી ના તેણે સાદ પાડીને જમણવુ જુ. તો શું તમે સમજીશો? તમે સમજીશો એમ માત્ર તરવ કનૂજ કનુ નથી અનંત મનીઓ વારવાર કરે છે કે થેઓ! કારણ પડે આજળ ન વળી કારણ કે એ રતે સમાપ્ત નથી. તે તમ થિત્તો મથા કે નહિ એ / વિચારવાનું છે.

એક એકાન પર એક એન્જિન ટામેલુ હતુ ગાડી આવી ગઈ હતી અને એન્જિન ફટી ગયુ હતુ ફાઈવર એન્જિનનો અવાજ અને ગરમીથી રાહત મેળવવા પેન્ડેકર્મ પર ગતન ખુલ્લો દવામા ફરી ગયો હતો એવામા તેનો એક ૫ વર્ષનો છોડનો એન્જિન ઉપર ચડી ગયો અને એક પછી એક ચાવીઓ ફરવા લાગ્યા થોડા વાગ્યા તેનો હાથ એન્જિન ચલુ કરવાની આવી ઉપર ફર્યો અને એન્જિન પાટા ઉપર દોડવા લાગ્યુ ફાઈવરના કાન ઉપર એન્જિન ચાલુ થયાનો અસર આત્યો તેણે ફરીને જોયુ તો તેનો પોતાનો જ છોડનો અદર લાગ્યો હતો ફાઈવર તેને ખૂમ પાડીને કહ્યુ કે એન્જિન ગેડ, નહિ તો મરી જઈશ છોડનોએ કહ્યુ કે ગેડવાની આવી કઈ છે તે મને ખબર નવા ત્યારે પિતાએ કહ્યુ કે નીચે ફેદી પડ ત્યારે પુત્રે કહ્યુ કે-ફેદી પડવાનુ ડિંગર ચાલતુ નવા ચાલુ એન્જિનમાયો નીચે ફેદી પડવા માટે પણ સાદચિત્તાની જરૂર છે

હવે તમે જ બતાવો કે આવા છે કગનો શી દસા થશે ? થોડેક દૂર જતા જ એન્જિન અથડાયુ, એન્જિનના દુડડે દુકડા થઈ ગયા અને છોકરાના તો હાડકા પણ હાથ ન આવ્યા

જેઓ કપાયના પાટા ઉપર દોડવાનુ જ શીખ્યા છે અને રોકવાનુ નહિ, તેમની પણ આજ વાત છે કોષને ઉત્પન્ન કરવાનો, પ્રજવલિત કરવાનો અને ઉપગ્રાત યથેચ્છ કોષને ફરીથી જગવવાની ડળા જેઓ જાણે છે, પણ રોકવાની ડળા જાણના નથો તેમની શી ગતિ થશે ?

કોષને પાડે આવવા કરતા તેને રોકવાની ડળા પહેલા શીખો, ચલાવતાં તો બધાને આવડે છે, જગત શબ્દ બકાત નીડળ્યો કે ચાલુ પણ તેના પરિણામોને સમજો, માત્ર વર્તમાન નહિ, પણ ભવિષ્ય તરફ દષ્ટિ કરો વૈર-માથી અવૈર તરફ જાઓ કોષમાથી ક્ષમા તરફ આગળ વધો એ જ સાચો શાંતિનો માર્ગ છે

તા ૧૫-૭-૫૯

જૈન ઉપાશ્રય, માદુગા

આવશ્યકની આવશ્યકતા

અથવા

૫૨ જીવનમા પ્રતિક્રમણનું સ્થાન

આજનું પ્રયત્ન આવશ્યકની સાથે સળધ ધરાવ છે જીવનની જે કિંમત જેના અભાવે આપણે આજળ વધી શકતા નથી એને આવશ્યક કહે છે જીવવા માટે અસર લેવો જરૂરી છે તેવી જ રીતે આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રે જીવનશુદ્ધિ માટે જે કિંમત અનિવાર્યપે જરૂરી છે એને આવશ્યકતા આવશ્યકની સરખા અપાઈ છે આત્મશુદ્ધિ માટે જહારના કિંમત-કાંઈ એટલા જરૂરી નથી જેટલી કે આત્મઆસોજના આપણે પોતાનું નિરીક્ષણ કરીએ અને પરખીએ આપણી દુષ્ટિ ની ને જોવામાં નિષ્ણાત-પદ છે પણ જ્યાં પોતાને જોવાનો પ્રભુ આવે છે ત્યાં આપણે ધૂર થઈ જઈએ છીએ આધ્યાત્મના ક્ષેત્રમાં જીવનને જોવાનું એટલું મહત્ત્વ નથી જેટલું કે પોતાને જોવું એટલા માટે આત્મ-નિરીક્ષણની પ્રક્રિયાને પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે

પ્રતિક્રમણને સાન્નિદ્ય અથવા છે પાત્ર વળીને આવવું” આત્માની જીતિઓ જ આશુકા કાણી જઈ છે એમને પાછી વાળીને શુભ સ્થિતિમાં કરવાનો ભાર એ પ્રતિક્રમણ છે સાધક પોતાના દૈનિક જીવન ઉપર નજર ફેરવે છે વાચના અને કામની દુર્ભાવનાઓએ આત્મ-સ્થિતિમાં કેટલા વિચ્છેદ નાખ્યો છે ? આત્માની શુદ્ધ સ્થિતિમાં આશુકતાએ ક્યાં સુધી પ્રવેશ કર્યો છે ? મનના આ મોરો ઉપર સાધક સક્ષમદષ્ટિ રાખી જોઈએ વેપારીના ઘરમાં મોર ઘૂસી જાવે ને એને એની ખજાને પણ ન રહે તેા કેટલું મોટું નુકસાન એને સહેલું પાડે ? વેપારીને જો જાત હોય અને મોર કદાચિત્ત આવી પણ નહ તેા પણ જિત્તા ઓછી છે કારણ કે મોરોને એની જામનાવરણનું જાન

થતા એ એમને નસાડી મૂકવામા સક્ષમ બનવો હા, તો એટલા માટે પ્રતિક્રમણમા પોતાના મનમા સતાયેલા યોગે ઉપર સાધકે નજર રાખવી જોઈએ.

સધ્યા વેળાએ આપણે આપણી ભૂલોનું સ્મરણ કરીએ કારણ કે જીવનમા થયેલી ભૂલ ક્યાંકે લય કર શકી પણ બની જાય છે ભૂલને ભૂલરૂપે સ્વીકાર કરી લીધા પછી સાધક એનું પરિમાર્જન કરે છે પણ ભૂલને ભૂલ જ ન માનવી, એથી મોટી ભૂલ બીજી કંઈ હોઈ શકે વારુ ?

એક ડૉક્ટરને પૂછવામા આવ્યું કે સૌથી મોટો રોગ કયો છે ? એમણે કહ્યું ' રોગને રોગ ન માનવો એ સૌથી મોટો રોગ છે ' ક્ષય-કેન્સર વગેરેને રાજરોગ કહેવાય છે પણ રોગનું નિદાન થઈ જતા એની લય કરતા ઓગળી જાય છે જ્યાં સુધી રોગની પગલા થતી નથી ત્યાં સુધી એ કાયમ રહે છે રોગ ત્યારે વળી વધુ લય કર બને છે જ્યાં રોગી રોગના અમિતત્વનો જ સ્વીકાર ન કરે

હા, તો ભૂલોનું જ્ઞાન, ભૂલ સુધારવાની દિશામા પહેલું પગથિયું છે અને પ્રતિક્રમણ આપણને આપણી ભૂલોનું જ્ઞાન કમવવાનો સુચવસર પ્રદાન કરે છે એટલા માટે જ જૈન શાસનમા પ્રતિક્રમણનું બહુ મોટું સ્થાન છે સાધુ ને શ્રાવક માટે સાજો અને સવારે કર્મરૂપે કરવા માટે એ અનિવાર્ય ગણાય છે

હવે આપણે આવશ્યક-સૂત્રના અધ્યયનો ઉપર થોડા વિસ્તારથી વિચાર કરીશું આવશ્યક સૂત્રના છ અધ્યયનો છે —

- (૧) સામાયિક
- (૨) ચતુર્વિંશતિગ્તવ
- (૩) વદણા
- (૪) પ્રતિક્રમણ
- (૫) કાયોત્સર્ગ
- (૬) પ્રત્યાખ્યાન

સામાયિક હવે આપણે સામાયિક આવશ્યક ઉપર વિચાર કરીશું. સમભાવનો સાધક દરેક પ્રત્યે સમતા, સમત્વ આચરતો હોય છે સુસ્તદિષ્ટ પદાર્થો ભણી એના મનમા લોભ-ભાવના જાગતી નથી તેમ અરુચિપ્રદ પદાર્થો

સામે આવતાં એ મણા-ભાવ ઘખવતો નથી કહુ પ્રસન્ન નજર સમક્ષ
આવતાં એના નિશ્ચિત કાંઈના પ્રભે કળી દુઘોવતા જન્મતી નથી.

તેના સાધક જીવનમાં સમભાવની ધારા વદી રહી છે એને લાભ-
નુકસાનમાં ખજ સમભાવ જ હોય છે હંમેશા-જાણેના લાભ થય જતાં
એને અદકાર રૂપથી રોકતો નથી તેમ નુકસાન એની પ્રસન્નતાને છીનવી
રોકતું નથી સાકષાત્ત વેચનારનો કારો કદી જમો કદી નીચો થતો હોય
છે ખજુ કવેરનિ કારો સમ રહેતો હોય છે.

તમે સાક-ભાજી ખરીદવા બજારમાં ગયા વેચનાર બાઈએ સાક-ભજી
તોળ્યાં એ બાપડી થી ક વધારે જ તોળે છે તો ખજુ તમે એને થોડું વધુ
નાખવા-તોળવા કહો છો એ બિચારી થોડું વળી વધુ નાખે છે તેમ જતાં
તમે મોઢી ભેડો છો. આટલી લોભી કેમ બની ગઈ છે? થોડીક ભાજી હજી
નાખ એ બિચારી સૈદ્ધાંત કરને લીધે ત્રાસમાં વળી થી ક ઉમેરે છે અને
ખજી તમારી થેલામાં ભરી દે છે અને તમે ઘેર પાછા આવ્યાં જાઓ છો.
હવે એકલા તમારા ઘેર સ્વપ્ન પ્રસન્ન આવે છે કન્યાને આજ્ઞામાં આપવા
મટે તમને સોનાની નજર પડે છે કારણ કે આજ્ઞા વચર તો આજે સ્વપ્ન
થવા જ બહુ મુશ્કેલ બની ગયાં છે પહેલાં દીકરીઓ વેચાતી હતી હવે
દી રાઓ વેચવા લાગ્યા છે તમારા આ સામાજિક સંબંધો હવે પેસાત્ય
વાંતણે બધાવા લાગ્યા છે એમા પ્રેમની મીઠાશ નથી ખજુ પેસાતી પૂળ
જ છે.

હા તો તમે સોનું ખરીદવા શરાફને-સોનીને ત્યાં જાઓ છો. જ્ય
તોશા મોનું ખરીદ્યું શરાફ એ સોનું કાટે ચલાવે છે ત્યારે શું તમે એમ
ઓમો છો ખરા કે થોડું સોનું હજી ઉમેરો? ના નહીં ત્યાં તમે એક સ્વપ્ન
ખજુ મોલમો તો તમારી ચતુરાઈનું આપનીકળો જરી અને તમે ઘેઠ મણાશો.

સાકભાજી વેચનાર બાઈ પાસે તમે થોડું ક ઉમેરવા કહો છો. ખજુ
શરાફની કુતિને તમે કઈ જ કહેતા નથી કારણ કે પેલી બાઈના ત્રાસમાંથી
નીચાં થઈ નય છે જ્યારે શરાફનો કારો-ત્રાજવાં સમ રહે છે વારુ તો
હવે તમે બતાવો કે તમારે પેલી બાઈનાં ત્રાજવાં બનવું છે કે પેલા શરાફનાં?
આનું જુ પેલી બાઈનાં જીર્ણ-નીર્ણ થતાં ત્રાજવાં જેમ બનતાનું તમે
પસંદ નહીં કરો. તો સમદષ્ટિ ધરાવતો આદમ્ય સર્પિષ અને વિપત્તિમાં સમ
રહે છે એની સામે જીવનનું સોદાગમ્ય હવે હોય બધવા મોતની કળી બમા,

તેમ છતાં એ કદી પાછળ નહીં હટે પ્રગસાના પુષ્પો એને લલચાવી શકશે નહીં તેમ નિદાના કાટા એને પદ્મશ્રી નહીં કરી શકે સન્માનના મધુર ખાલા માટે જે પ્રસન્નતા સાથે એ હાથ લગાવશે, અપમાનના કડવા ઘૂટડાને એ જ પ્રસન્નતા સાથે એ ગળે ઊતારી લેશે

આપણે સમભાવની સાધના તો કરી, પણ કપાયેનો પ્રસંગ આવતા આપણે જો એ સમભાવને વીસરી જઈએ છીએ તો એ જ વાત ચરિતાર્થ થઈ ગણાશે કે શત્રુના આવવા સુધી તો આપણે શસ્ત્રોની તૈયારી રાખી પણ શત્રુને આવતો જોતા જ શસ્ત્રો ફેંકી નાખી છૂટ્યા આ કાયરતા ગણાય એ જ રીતે કોધનું નિમિત્ત આવતા આપણે જો સમભાવનું શસ્ત્ર ફેંકી દઈએ તો એ એક કાયરતા જ લેખાશે તો, સામાયિક સમભાવની એક શાળા— મૂલ છે, જ્યાં આપણે શાંતિ, સંદિગ્ધતા અને ક્ષમાનો પાઠ શીખવો છે આ પાઠ તો શીખ્યા પણ ઘેર જતા જ ભૂલી ગયા આપણા બાળકો શાળામાં ગણિત શીખે છે પણ ઘેર આવતા જ એ ભૂલી જાય છે તો શું તમે એના એવા ભણતર પ્રત્યે રાજી થશો ? કદાપિ નહીં તેવી રીતે તમે ઉપાશ્રયે આવ્યા, એક કલાક સુધી સમભાવનો પાઠ શીખ્યા પણ ઘેર અથવા દુકાને સમભાવ— સાધનાની એક લીટી પણ તમે યાદ ન રાખી શક્યા તો એ અભ્યાસ કેવો ગણાશે ? જ્યાં સુધી ઉપાશ્રયમાં રહો છો, સમભાવની વાતો કરો છો પણ દુકાનની હવા લાગતા જ સમભાવ તો કોણ જાણે ક્યાં છૂં થઈ ગયો ?

યાદ રાખો, તમે પણ સમભાવના સાધક છો મુનિ—મર્યાદાથી એક ડગલુ તમે પાછળ છો મુનિ જાણી ગુણસ્થાને છે તો તમે પાપમાં ગુણસ્થાને છો સાધુની સામાયિક સર્વ સામાયિક છે તો શ્રાવકોની સામાયિક દેશ સામાયિક છે શ્રાવક મુનિ—પથનો જ એક નાનકડા સાથી છે એનું લક્ષ્ય પણ એ જ છે કે જે પેલા વિરાટ—આત્મા સન્તનો છે પણ સન્તની સામાયિક જીવન માટે છે ત્યારે તમારી સામાયિક બે ઘડીની છે

હા, એક વાત એ છે કે તમે સામાયિક દરમ્યાન ભોજન કરતા નથી, સૂતા પણ નથી જ્યારે અમે તો સામાયિકમાં જન્મે ટાઈમિ ગોચરી પણ કરીએ છીએ, સૂઈએ પણ છીએ અને વિહાર પણ કરીએ છીએ તોય શું અમારી સામાયિક તમારા કરતાં જિંવી થઈ ? ના, વાત એમ નથી. શાળામાં જે વિદ્યાર્થી છ કલાક ભણે છે, એને એક કલાક ખાવાપીવા આરામ માટે પણ મળે છે પણ જે વિદ્યાર્થી ફક્ત એક જ કલાક ભણે છે,

એને કેટલા સમયની રજા મળશે ? તો મુનિને વાપવું-જીવનની સામાયિક છે માટે એને પણ મોજાન વગેરેની રજા છે જ

સાથે જ યત્ના (જળણ) પૂર્વક જન્મવામાં સામાયિક દુરિત થતી નથી. જ્યારે અમલ્લાની રિયા થાય છે ત્યારે જ દોર લાગે છે મુનિનો આદાર સવમમાં બાધા પહોંચાડનાર નહીં પણ સવમ-સક્રમક હોય છે સવમની સાંખી મજામાં સમાધિપૂર્વક આગળ વધવા માટે આદાર જરૂરી છે જ્યારે આવકની સામાયિકસાધનાની મર્યાદા બે ધડીની છે બાટલા અઠપ-કાળની સાધનામાં ખાવા-પીવાની રજા દેવાનો ફાઈ પ્રમ્મ જ બહતો નથી.

હા તો સામાયિક એક ધડી મોટી આત્મ-સાધના છે સામાયિકની સાધના સાધુ કરે છે તો એ આત્માની સમરસતા મેળવે છે અને આવક કરે છે તો એને પણ સમરસતા મળે છે પછી બચેને એ અલ્પ કાળ માટે જ હોય ને ! સાકર-ખાંડનો એક કણ પણ તમે ચાખશો તો એ પણ ગળી જ લાગશે પણ બસેને એ એનો-ખાંડનો અલ્પ જ હોય ને ! એ અલ્પ કણ પણ બે તમને ગળાણુ નહીં આપે તો એ કદી સાકર-ખાંડ કહેવાશે જ નહીં

સામાયિકની સાધના અંજે મહામુનિ ઔતમ પ્રભુ તારક-મહાપુરુષ થમણુ સવધાન મહાવીર પ્રભુ પામે પ્રમ્મ કરે છે —

મ૦ સામાદયેજ મળ્લે સીલે કિં જાણવહ !

હ૦ સમામિવર્ણ સાધજ્જ જોગ વિરહં સજવહ ॥

ઉત્તરાખવન જા. ૨૬ સુ. ૮

કેટલો માનિક પ્રશ્નોત્તર છે ! જીવનને સ્પર્શતો આ પ્રમ્મ છે એમાં સ્વર્ગમાં બિંદુ ઉકુમલ નથી તેમ નરકને પણ મધ્યું નથી જીવનની સમભાવ સાધના અંગેનો આ પ્રમ્મ છે જે આત્માએ સમતાની અસત-નિદુએતું પાન ક્યું છે એ કયો આનંદ મેળવે છે ! પ્રમ્મમાં ગભીરતા દેખાય છે તો ત્યાં એથી પણ વધુ ગભીર છે

ઔતમ સામાયિક વડે આત્મા સ્વયમ-યોગની પ્રતિધી વિરક્ત બને છે આત્માની ચક્ષિઓ દિવસ-રાત અશુભ તરફ દેરી રહી છે સામાયિક એમને અશુભ તરફથી વળી શુભમાં જોડે છે અને શુભથી શુદ્ધિ તરફ દેરી સર્મ નવ છે પછી આ મા નિર્ભય બને છે જે રક્તિ યુગ્મેને ખામે બાધી દે છે પછી એમના મસી કવાનો અવ રહેતો નથી નેરી ન રીને

સમભાવનો સાધક અશુભ વૃત્તિઓને સામાયિક વડે બાધી દે છે, પણ વિદ્યારો ભણી એમનો દોડી જવાનો ભય રહેતો નથી બસ, આજ શારીરિક અને માનસિક સારથ વૃત્તિઓને વિરક્તિ તરફ લઈ જવાનું સામાયિકનું લક્ષ્યમિદુ છે સામાયિકનો અર્થ ફક્ત શારીરિક ક્રિયાઓને જ રોકવી એ નથી, પરંતુ માનસિક ક્રિયાઓને પણ રોકવાનો છે

સામાયિકની મુખ્ય આધાર-ભૂમિ મન જ છે જ્યાં સુધી મનમાં સામાયિક આવતી નથી ત્યાં સુધી તનની સામાયિકનું કાઈ મહત્ત્વ નથી. રાજર્ષિ પ્રસન્નચદ્રનું શરીર તો સામાયિકમાં હતું પણ મન વિષમ-ભાવોમાં ગૂથાયેલું હતું તન સમભાવમાં હતું તો મન સહારમાં પ્રવૃત્તિ હતું પણ મનની આ અસ્થિરતાના થોડે એમણે સાતમાં નરકના ગુણો એકત્ર કર્યા હતા પણ જ્યારે તનની સાથે મન પણ સમભાવમાં પ્રવૃત્ત બન્યું ત્યારે તેઓ સકળ કર્મો ખપાવી મોક્ષ પણ મેળવી શક્યા

સામાયિકનું બીજું રૂપ છે સ્વરક્ષણની ભાવનાને સર્વ-રક્ષણમાં પરિવર્તિત કરી દેવું વિશ્વના પ્રત્યેક પ્રાણીમાં સ્વરક્ષણની ભાવના રહેલી જ છે એક નાનડડો ફીડી પણ આત્મ-રક્ષણ માટે સાવધાન-સચેત રહે છે. થોડોક આઘાત પામતા જ એ પોતાનો ગ્ન્ટો બદલી નાખે છે તો આ સ્વરક્ષણની ભાવનાને સર્વ-રક્ષણમાં ફેરવી નાખવાનું નામ જ સામાયિક છે.

સર્વ-રક્ષણની ભાવના ત્યાં સુધી મનમાં જાગી શકતી નથી જ્યાં સુધી દેહાસક્તિ તને પુદ્ગલાસક્તિ ઓછી થતી નથી જેના માનસમાં સમતાની અન્તર્મુદ્રણા જાગી છે, એના જીવનમાં પદાર્થો પ્રત્યેની આસક્તિ સમાપ્ત થઈ જશે ઇન્દ્રિયો એ માટે સ્વીકૃતિ આપે અથવા ન આપે તોપણ એનું મન તો સમતામાં લીન જ રહેશે

એક વખતની વાત છે એક વૃદ્ધ મુનિ કંઈથી પીડાતા હતા એટલે તેઓ ચંદા લેતા હતા નાના મુનિજી ચંદા લઈને આવ્યા વૃદ્ધ સંતે ચંદા લીધી અને પાતરું સાક ડરી જ ગયા હતા ત્યાં એક બહેને દોડતી-દોડતી આવી એનો ચહેરો વ્યાકુળ હતો એણે કહ્યું “મહારાજ, ચંદા હજુ પીધો તો નથી ને ?” નાના મુનિજીએ કહ્યું “શા માટે એમ પૂછો છો ? એનો ઉપયોગ તો થઈ ચૂક્યો” એ બોલી “માફ કરજો, મહારાજ ભૂલ થઈ ગઈ ચહેરામાં સાકર-ખાડની જગ્યાએ મીઠું નખાઈ ગયું હતું.” નાના મુનિજીને વિશ્વાસ ન ગયો કાગળ કે મોટા મુનિજી જ્યારે ચંદા લઈ રહ્યા

હતા ત્યારે નાના મુનિજી પાસે જ હતા પણ એમના મોં પર એક ખસુ કરચલી પડેલી નોઈ નહોતી

હવે તે (નાના મુનિજી) પાઝ મોટા મહારાજશ્રી પાસે ગયા એમને પૂછ્યું ગુરુદેવ, ચઢામાં મીઠું હતું કે ખાંડ? ગુરુદેવ હસતા-હસતાં જવાબ વાળ્યો રાજ-રાજ ગળી ચઢા પીએ છીએ એક ઘડે ખારી પી ગયા તો એમાં શું નુકસાન થઈ ગયું વળી? ગુરુદેવના જવાબથી સિય ચકિત બની ગયો. આ છે સમભાવની સાધના જેના વડે સાધક કળ્યાસને પણ મીઠાશમાં ફેરવી નાખવાનો અમત્ત બની જાય છે જીવનમાં કળ્યા-મીઠા છૂટકાં હસનાં-હસનાં ઉવારી શકે છે ત્યારે જ સમતાના ફળન પામી શકાય છે

ચતુર્વિંશતિ-સ્તવન

(ચોવીસી-સ્તવન)

ચતુર્વિંશતિ-સ્તવન એ આવશ્યકનું બીજું અખ્યયન છે પ્રતિક્રમણમાં પહેલાં સામાયિક આવશ્યક છે બીજામાં વીતરાજની સ્તુતિનો ક્રમ રાખવામાં આવ્યો છે આનોચનાના ક્ષેત્રમાં પહેલાં પૂર્વ સાધકની ક્ષેત્ર-શુદ્ધિ થવી જરૂરી છે સાધક પહેલાં સમભાવમાં સ્થિત બને પછી શુદ્ધાધિક પુણ્યોની સ્તુતિ કરે મહાપુરોહિત શુભ-ઘોષણ એના જીવનને પ્રેરણાપાત્ર છે એટલા માટે જ ચતુર્વિંશતિ-સ્તવન કરે સાધક ભાગ્યસભા પામી ચિત્ત કરે છે

માનવ-મનને જ્યાં સુધી પ્રભુ-પ્રાપનાનો પ્રકાશ મળતો નથી ત્યાં સુધી અજ્ઞાન અધાર પ્રતો છે અને જ્યાં અધાર છે ત્યાં સ્વાર્થ વાસના અને મોહના વલેજ જ લેણા કરશે એમને તે દૂર કરવા દરી તે તમે માનવ-મનમાં પ્રભુ પ્રાપનાની બોધિનિ જગ્યો એક કવિએ કહ્યું પણ છે -

પાપ પરાણ કા પુનઃ જ્યોર્જી માનર્ક મેદ આકારો ।

તે મુમ નામ હુતાસન સેવી પ્રજન્ય સારો મ પારો ॥

પરમ પ્રમુ પાપમ નામ તિદારો ॥

કિ વિનયદ્રજ બોમે છે એમના શરે-શરે જાત્યાની સર વહેતીએ મૂળ તો છે એમા ફક્ત સમીત જ નથી ત્યુ અખ્યાતની સારી છે આપના હાથમાં શાન સમીત એ તુ મ તા પર તુ નથી પણ ત્યા તે દેવનું અમીત નેઈએ એક પેરિક કવિના શબ્દમાં કહ્યું તે એ કે ગેરુ જલ્ય બોમ છે તેમનું પરમાત્મા સાક્ષી છે અને હાલ જે

મૌન-ચૂપ છે તો ત્યાં પરમાત્મા પણ બહેરો બની જાય છે હા, તો કવિ પ્રાર્થનાનો આધ્યાત્મિક ચમત્કાર બતાવે છે ઘાસના વિશાળ ઢગલામાં જો એક નાનકડી ચિનગારી પહોંચી જાય તો એ સારોયે ઢગલો થોડાક જ ક્લાકોમાં બળી ભસ્મ થઈ જશે, પણ એ ચિનગારી હોવી જોઈએ. બળતી-અગ્નિમય, દરેલી ચિનગારી કંઈ કામમાં આવશે નહીં દરેલા મણુ કોયલા પણ એ કામ નહીં કરી શકે જે એક જલતો નાની-શી ચિનગારી કરી જશે તેવી જ રીતે પાપના વિશાળ ઢગલાને સમાપ્ત કરવા માટે પ્રાર્થનાની એક નાની-શી ચિનગારી બસ-પ્રાપ્ત થશે પણ એમાં આત્માની ચમક હોવી જોઈએ, હૃદયની ઉજ્જ્વળતા હોવી જોઈએ, ત્યારે જ એ પાપ-પરાણ (ઘાસ)ને ભસ્મ કરી શકશે નહીંતર દરેલી ચિનગારી પાપ-પરાણમાં ભળી જઈ એના સમૂહને વધુ વધારશે જ પાપ-પરાણને ઘટાડવા માટે એની પાસે તેજ પણ નથી.

પ્રાર્થનાના શબ્દોમાં હૃદયનો અવાજ હોવો જોઈએ અને ત્યારે જ જીવંત શબ્દો કહેવાશે અને જીવિત જ કંઈક કામ કરી શકે છે, કારણ કે એમાં તેજ રહેલું છે કસ્તુરીમાં જ્યાં સુધી સુગંધ-તેજ છે ત્યાં સુધી જ એની કિંમત છે એક ભાઈ એમ કહે કે મારી પાસે મણુ કસ્તુરી છે હું એ સસ્તા ભાવે તમને આપી શકીશ પણ એમાં તેજ-સુગંધ નથી, નકલી છે શું તમે એ ખરીદવા તૈયાર થશો ? નહીં કદી નહીં.

બીજી બાબુ બીજો જણ એમ કહે કે મારી પાસે ફક્ત પાંચ તોલા કસ્તુરી છે એનું તેજ એટલું છે કે શીતના પ્રબળતમ રોગીને પણ જો એ આપવામાં આવે તો એકવાર ગરમી પેદા કરી શકે છે પણ એ છે મોઢી. હવે તમે જ બતાવો કે તમે સમ્મતા ભાવે ઝાઝી કસ્તુરી ખરીદવા તૈયાર થરો કે મોઢા ભાવે મળતી થોડી કસ્તુરી ? અરે, તમે તો કુશળ વેપારીઓ છો. લાખોની ઉથલ-પાથલ તમે કરી છે નિસ્તેજ કસ્તુરી માટીના મૂલેથી પણ ગઈ ગુજરી છે તમે તેજવાળી કસ્તુરીના સાહક છો, પછી ભલેને એનું મૂલ્ય વધારે કેમ ન હોય !

હા, તો અધ્યાત્મ-ક્ષેત્રમાં તેજહીન પ્રાર્થનાનું કોઈ મહત્ત્વ નથી-મૂલ્ય નથી જે પ્રાર્થનામાં આત્માનું તેજ નથી; જે પ્રાર્થનામાં અક્ષરોની લીટીઓ અને સ્વરલહેરોઓ સખ્યામાં ચાહે તેટલી વધુ હોય, પણ છતાં ય એની કશીજ કિંમત અકાશે નહીં. એટલે જીવનમાં સપ્રાણ પ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ છે. આ અગે શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે :

પ્ર૦ જઠરખીસરથપણ માટે જીવે કિં જગવદ્,
જ૦ જઠરખીસ થપર્ણ દેસજ વિસીદી જગવદ્ ॥

ઉત્તરાખ્યન. અ. ૨૬ સુ. ૬

મરુવિ સતિ-સ્તવનનું જીવનમાં શું સ્થાન છે જમવન? જીવનમાં સ્તવન-સ્તુતિનો પ્રશ્ન આવે છે ત્યારે આત્મા ક્યા આધ્યાત્મિક મુશ્કેલીઓને મેળવે છે ?

સિંચની બિચાસાના જવાબમાં જમવાન દરમાવે છે પ્રાચીનો પ્રશ્ન આદ્યાના સ્થન જ્ઞાનને વિશુદ્ધ બનાવે છે મિથ્યાત્વનો અધિકાર સ્થન-મુશ્કેલી પ્રતિષ્ઠા ને નષ્ટ કરે છે ખલુ વીતરાજની સ્તુતિ આપલુંને મિથ્યાત્વથી સમકર્ત્વ ભણી લઈ જાય છે કારણ કે પ્રાચીના દ્વારા આપણે પ્રભુને મળીએ છીએ. એમના વીતરાજ જીવનનો સાક્ષાત્કાર કરીએ છીએ અને પછી એમના દેહીખમાન જીવનને સામે ધરી આપણે આપણા જીવનની વાસ્તવ્ય તેમ જ ગદ્દીને દૂર કરવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ.

એટલે પ્રાચીના દ્વારા આત્મા વીતરાજના જીવન અને એમની વાણી પ્રત્યે જનુરક્ત બને છે મનમાં બદલા જાય છે આદ્ય સ્થન-વિશુદ્ધિ જાય છે અને વીતરાજના સરજે જવાનો શુભ સંકલ્પ ખલુ કરે છે જીવનનું સાચત સરજું ખલુ આખરે તે જ એ જ છે ને ! ત્યાં જ આદ્યા અભય મની શકે છે જે સત્યોક્તી રક્ષણ કરી શકે તે જ સરજું છે નહીં તો ખીમ સરજું તે વિચિત્ર માત્ર છે

એક વખતની વાત છે એક કુશાર ખાદી ખોદવા ગયો. જે ખાણેથી ખાદી ખોદી રહ્યો હતો ત્યાં જ એક સાપનો રાહો હતો અને કુશારે એ કુશારની ક્વાદી ખાવડે પેસા સાપની પૂછડી સાથે અણખાયો. દુશ્મન કરતો સાપ રાહગામીથી ભય નીકળ્યો એની વિકરાળ કાવાને તેઈ કુશારના કાથેમાંથી ખાવડે-ક્વાદી છૂટી પડ્યાં અને પ્રાણ જવાવડાએ ન સી છૂટ્યો. મરુ ગામથી દોડ્યો. દૂર જઈ પહોંચ્યો એટલે એક કાણુ મારે આટક્યો. પાછળ નજર કરી તો મોન મોં ફાટી પાછળ-પાછળ આવી રમું હતું એ પ્રાણના મોદને લઈ દેવ જતો જ હતો કે લાગ્યા જ એક ગરુડે એને પકાર કર્યો “સા ખારે નાસી તઈ રહ્યો છે ? ખારી પામે આવી જા અદી તારા સાગ નિર્જન સ્થાન છે મોન તારો પીએ કરી રમું છે અને તારા આ નાનકડા પત્ર ક્યા

સુધી દોડતા જશે ? ” પણ પેલા ભોળા માણસને ખાત્રી ન થઈ. એણે ગરૂની વાત માનવા ના પાડી

કુભારે દોટ મૂકી હજુ થોડેક જ દૂર પહોંચ્યો હતો કે એના પગ જવાબ દેવા લાગ્યા પરંતુ પાછળ પડેલો લાલ આખવાળો સાપ પાછળ જ દોડ્યો-ચાલ્યો આવતો હતો થાકેલો માણસ-કુભાર-બિચારો હવે શરણ શોધવા લાગ્યો તે જ વખતે પાસેના ખામોચિયામા એક દેડકા ફાઉ-ફાઉ કરતો દેખાયો. પેલો કુભાર એ દેડકા પાસે પહોંચ્યો અને કહેવા લાગ્યો. “ દેડકારાણા, રક્ષણ કરો, તમારા શરણે આવ્યો છું ત્યા જુઓ, કાળમુખ મોત મો ફાડી ચાલ્યું આવે છે ” હવે તમે જ કહો, -પેલો દેડકા એતુ શું રક્ષણ કરશે ? એ બાપડો પોતે જ પોતાનું રક્ષણ કરી શકતો નથી સા શરણે આવેલાનું એ શું રક્ષણ કરી શકશે ?

એવી જ રીતે આજે માનવ સ્વરક્ષણ કાળે દોડી રહ્યો છે કાળ એની પાછળ મો ફાડી ચાલ્યો આવે છે વચ્ચે વીતરાગને ધર્મ ગરૂના રૂપે એને મળે છે, એ કહે છે મારું શરણ સ્વીકારો, આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિના સર્પો તને દશી શકશે નહીં, પણ ભોળા માણસને એમની વાતોમા વિશ્વાસ બેસતો નથી એ જાણ છે ડૉક્ટરને શરણે, વકીલોને શરણે અને ધન તથા સત્તાને શરણે પણ યાદ રાખજો, એમનું શરણ સ્વીકારતા પહેલા એ વિચારી લેજો કે શું એ પોતાનું રક્ષણ કરવા સમર્થ છે ? કયાય તમે પણ દેડકાનું શરણ લેતા નથી ને ? હું કહીશ કે ભાઈઓ તમે ભૌતિક પદાર્થોમા શરણ ન શોધો તમે એ પરમ પિતા પરમાત્માનું શરણ શોધો. એમા પોતાનો શ્રદ્ધા-સૂર જોડો ચતુર્વિંશતિ સ્તવન આ જ કહે છે-શીખવે છે તમે પુત્ર, નારીનું શરણ તજી વીતરાગને શરણે આવો વર્તમાન ચોવીસીમા આધ્યાત્મિક જીવનના જે ચોવીસ કળાકારો થઈ ગયા છે એમનું શરણ લ્યો અને એમની અબ્યાત્મ-કળા શીખો એમના જેવું શાત વીતરાગ-જીવન, અપનાવો,

૧ દણા-આવશ્યક

૧ દણા એ ત્રીજો આવશ્યક છે આલોચનાના ક્ષેત્રમા પ્રવેશતા પહેલા નમ્રતા અને ગુરુદેવ પ્રતિ ભક્તિ હોવી આવશ્યક છે એટલા માટે જ સાધક તીર્થ કરતી સ્તુતિ પછી ગુરુદેવને વદન કરે છે કારણ કે એ એમની સામે પોતાના પાપોની આલોચનાની તૈયારી કરે છે જેમની સામે રહી પોતાનાં પાપોની આલોચના કરી જીવનને અણિશુદ્ધ બનાવવું છે એમના પ્રત્યે જીવનમા

મદા તે જાવતી જ રહી. એમ ન કરવાથી એમની સામે એ મનની ગમિને પૂરી ખોલી જ નહીં શકે. એટલા માટે સાધક વદન માટે પણ ગુરુની જાનુમતિ મેળવે છે. ઈચ્છામિ ખમાસમણે. આ જ વચ્ચેનું પ્રતિપાદન કરે છે સાધક પૂછે છે. હામા જમણુ, જો આપની સમ્માધિમાં આપના જ્ઞાન ને ચારિત્ર્ય-સાધનામાં વિશેષ ન પડતો હોય તે હું વચ્ચા કરવા માટે આપના અલ્પક્રમાં પ્રવેશ કરવા માગુ છું-ઈચ્છુ છું.

વચ્ચા એ કેમળ-હલની ડેચી છે. જ્યાં સુધી હલમાં નમત્ત આવતી નથી ત્યાં સુધી આ માયુ નમત્ત પણ નથી અને વચ્ચામાં હલથી નમત્ત જ વધુ મહત્ત્વ ધરાવે છે. હાથ જો ખીણવેલા રહે પણ એમાં મન ન જાય તો હાથનું જોડાવાનું-ખીણવાનું શું મુશ્કેલ છે? એમ તો કેદી પણ હાથ જ જોડે છે ને! એક ગુલામ પણ પોતાના મલિક પ્રત્યે હાથ જોડે છે પણ એમાં નમત્ત ટપકતી નથી જ્યારે-હલની મદા એમાં સાથ પૂરતી નથી.

વચ્ચામાં મનના અહંકાર જળી જવો જોઈએ ગુણીજનો પ્રત્યે જહા શય પેહ ધવો જોઈએ. ગુણીજન પામે જતુ છે તે નમના અને વિનમને લઈને જ જશે. ત્યારે જ તમે કંઈક એમની પાસેથી મેળવી શકશો. પ્રાર્થના પાણી ભરવું છે એટલે એને કૂવામાં નાખ્યો. પણ જ્યાં સુધી એ નમતો નથી ત્યાં સુધી એમાં પણીનું એક ટીપું પણ ભરાશે નહીં. ગુરુ પાસેથી જ્ઞાન મેળવવું છે તો પહેલાં નમવું જ પડશે. એક પાશ્વત્વ વિદાને કહ્યું છે કે જો તમારે સ્વર્ગમાં જવું હશે તો તમારે નમવું પડ્યો કમ્બુ કે સ્વમનું અપરુ જિમ્મું છે પણ એનું પ્રવેશ-દાર નાનું છે.

જ્યાં સુધી જીવનમાં નમતા આવતી નથી ત્યાં સુધી જ્ઞાન કેવું? જ્ઞાન મેળવવાની આશાએ તમે ગુરુ-દાર પહેંચો છો તો વિનમતો ઉપદાર-એટલા પેહ જવો જૂમશો નહીં. એમને પહેલાં વચ્ચાની બેટ ધરવાનું ચૂકશો નહીં. રાત્રી પ્રેરેલી જ્યારે મનમુનિ ફેરીકુમાર સામે જાય છે અને વચ્ચા ક્યો રિના જ પ્રમ સદ કરી દે છે ત્યારે મનમુનિ ફેરીકુમાર કહે છે - રાજા, કાઈ વેપારી વેપાર માટે માય લઈને જાય છે પણ એ વેરો ભરતો નથી તો એની સાથે તારો વ્યવહાર કેવો રહેશે? પ્રેરેલી જોત્યો હું એને દીધા અને એને વેપાર કરવાની પરવાનગી પણ નહીં મળે કારણ કે એ માટે માર છે.

હા તો રાજા, વેપાર તું પણ મારી ચોર છે કારણ કે મારી પડે

જ્ઞાન મેળવવા આવ્યો છે પણ બદલામાં વિનય અને વદણાની ભેટ ધરવા ઇચ્છતો નથી” ગુરુના દ્વારે હાથ ખાતી હોય તો ચિંતા નહીં પણ મન આસી ન હોવું જોઈએ; એ તો વિનય, વિવેક અને નમ્રતાપૂર્ણ હોવું જોઈએ.

વદણાનાં પણ બે રૂપ છે. પહેલો તે સ્વાર્થ-સાધના માટે કરવામાં આવેલી વદણા અને બીજી તે ગુણપૂજની વદણા. પહેલા પ્રકારમાં વદણા માનવ-મનના લોભનું કામ કરે છે આવે માનવી સ્વાર્થ-સાધના માટે જ બીજીની સામે માથું નમાવે છે બીજી ગુણપૂજક વદણા છે જે ગુણાનુરાગને પ્રગટ કરે છે ગુરુ-ચરણોમાં એટલા માટે માથું નમાવવામાં આવે છે કે તેઓ ગુણોના ઉત્કર્ષમાં અમારા કરતા આગળ વધેલા છે અને એમના ગુણોને આપણે પ્રાપ્ત કરવા છે આવી વદણામાં સર્વ સમર્પણ હોય છે. સાથે એ પણ જોવું જરૂરી છે કે વદણા પોતાની કરતા વધુ ગુણશીલ વ્યક્તિના ચરણોમાં જ થવી જોઈએ સ્વાર્થ અને લોભથી પ્રેરિત વદણા એ ક્ષુદ્ર જીવોની વદણા છે. વીર આવી વદણામાં કદી વિશ્વાસ રાખતો હોતો નથી.

સોળમી શતાબ્દનો ઇતિહાસ જતાવે છે અકબરે પોતાનું સામ્રાજ્ય ફેલાવ્યું, અને એ સમ્રાટ બન્યો પણ એના દિલમાં રાણા પ્રતાપનું ગૌરવ કાટાની જેમ ભોકાતું હતું ભારતના લાખા-પહોળા ભૂખંડ ઉપર વિજય મેળવી લીધા છતાં પણ મેવાડના વિજયનું સ્વપ્ન અધૂરું જ રહ્યું હતું ન્યા સુધી પ્રતાપની પાછડી નમે નહીં ત્યાં સુધી મેવાડનો વિજય કેવો ? અકબરે પ્રતાપને નમાવવા માટે સેકડો ઉપાયો કર્યા એણે પ્રતાપને સ દેશો પાઠવ્યો કે એ જો એને બાદશાહ તરીકે સ્વીકારી લે અને એકવાર નમસ્કાર કરી લે તો એ ફક્ત મેવાડ રાજ્ય જ નહીં પણ એની સાથે-સાથે એ એના રાજ્યનો છઠ્ઠો ભાગ પણ એને આપી દેશે

પણ રાણાનો જવાબ હતો. “ન્યા પગ મૂકવાભર જગ્યા મળશે એ જ મારું રાજ્ય છે હું એક મોગલ-જેણે ભાગતની આઝાદીને છૂદી નાખી છે. મેવાડ-ભૂમિને રગદોળી છે, એની સામે કદી નમી શકતો નથી. બાદશાહને નમસ્કાર કરવાનો મતલબ છે ગુલામીને સ્વીકારવી પૃથ્વીના ટુકડા માટે આ મન્ત્રક કદી નમી શકે નહીં. ગુલામોની બેડીઓમાં જડઝાઈ સોનાના સિંહાસન ઉપર બેસવા કરતા આ પ્રતાપ વનવગડા ખૂદવાનું વધુ પસંદ કરે છે ગુલામીની મીઠાઈ ડરવા આઝાદીના સૂકા ધાસના રોટલા અને વધુ આનંદ પમાડશે”

રાણાની સામે એક તરફ સામાન્ય હતું સોનાનું સિંહાસન હતું સુખ તે એનની જિન્દગી હતી ત્યારે ખીજા બાજુ માત્ર થોડું માધુ નમવ વાનું હતું પણ એમણે સામાન્યને ઠોકર મારી અને અકબર સામે બહુતમ રજા તો શું તમે રાણાને અદકારી માનશો ? નહીં વિનય અને નમ્રતા તો એમને ગળથૂંથીમાં જ મળ્યાં હતાં. પ્રતાપ ગુરજનોની આજળ વાંટ ફરવા દમેસાં આજળ રજા હશે પણ અહીં તો પ્રભ જ ખીંજે હતો. અહીં વહુલા નમરનો અર્થ હતો સ્વાર્થ અને લોભને વશ જતી પૂંદણો દેવાનો એટલા માટે જ રાણાએ વહુલાની જગ્યાએ વનનું આસિંગન હતું.

જે વહુલા પેતાથી ગુણવિક ગુરુજન પ્રત્યે કરાય છે તે જ આદ્રમાને વિકાસ બણી લઈ જાય છે જુઓ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં વહુલા અને ઘરેલા શુદ્ધ પ્રભોતરનો ઉદ્દેશ આપે છે

પ્ર० અન્વયપર્ણ મળ્હે સીવે કિં જનયદ્ ।

સ૦ અન્વયપર્ણ નીચ ગોચ કર્મ્મ જાઘૈદ્ । સ્વચ્ચ ગોચ કર્મ્મ નિચન્ધઈ । સોદ્દગ્ગ ચ પ્પ અપદિદ્ધય માજાફલે નિચ્ચરેઈ વાદિય માય ચ પ્પે જનયદ્ ॥

ઉત્તરાધ્યયન અ. ૨૬ સુ. ૧૦

સિખ પ્રશ્ન કરે છે જનવન, વહુલા દ્વારા આદ્રમા ક્યા આત્મિક યત્નો પ્રગટ કરે છે ? સિખના આ પ્રશ્નના જવાબમાં જનવાન દરમાવે છે વહુલા દ્વારા આદ્રમાના નીચ જોત્ર રૂપે બધાતા વિવાક કમ અપે છે અને ઉચ્ચ જોત્ર બધાય છે અને તે સૌભાગ્ય તથા અપ્રતિકૂળ આઘાત-ફળ પામે છે અર્થાત્ એની વાણીમાં એટલું તેજ આવે છે કે કુનિયાનો પ્રર્થ માનવી એના સન્દોને જોળતી સકતો નથી. નમ્રતા અને વિવેક સાથે ચાલતો માનવી મોહ-પ્રિયતા મેળવે છે અને એટલા માટે જ એની વાણી કદી નિષ્ફળ જતી નથી. સાથે-સાથે વહુલા તો આત્માન્ત્ર ધ્વંસાશાય તથા આતુર્ષને પ્રગટ કરે છે તો કહેવાનો આશય એ છે કે વિનયપૂર્ણ વહુલા આત્માને નીચ જોત્રથી ઉચારીને ઉચ્ચ જોત્ર તરફ દોરી જાય છે

એક વખત સમ્રાટ એલિઃ જનવાન મહાવીરને વહુલા કરે છે એની સાથે સાથે હાજર રહેલા અન્ય યુનિ-૩ જો પણ વહુલા કરે છે એ વહુલામાં આદ્રમાનો તે શુભ કમ બધાય છે જે મહાસત્યના અલ્પને સ્પર્શે છે અને તે સાતમા નરકના એકજિત ઘરેલાં કર્મેની ખાતરી હતા પ્રથમ નરકના

કર્મોમા પરિણતિ લાવી દે છે. ક્ષમક સમ્યક્ત્વ દ્વારા આ સમ્રાટ જ આગામી એવીસીમા પહેલા તીર્થ કરે અને હા, તો નમસ્કાર-નમન વ્યક્તિત્વના અહંકારને ગાળે છે અને ગુણાનુરાગથી થતા પ્રમોદભાવને પ્રગટાવે છે ઉદ્દેશ્યની વિભિન્નતાને લીધે નમસ્કારના ચાર ભેદ બતાવવામા આવ્યા છે

(૧) અશુદ્ધ નમસ્કાર

આ ભૌતિક સુખોની પ્રાપ્તિ માટે કરવામાં આવે છે એમા મનમાં રહેલો સ્વાર્થ બોલે છે આવી વ્યક્તિ જ્યાં સ્વાર્થ હશે ત્યાં નમી-નમીને વદણા કરતી રહેશે પણ જ્યાં એને સ્વાર્થસાધનાની લેશમાત્ર આશા નહીં હોય ત્યાં એ બિલકુલ નમશે નહીં, પછી ભલેને કોઈ ગુણી સત પુરુષ જ એની સમક્ષ કેમ ન હોય

(૨) અશુભ નમસ્કાર

આ બીજાને રાજી કરવા માટે કરાય છે એમા પણ પ્રત્યક્ષ નહીં પણ પરોક્ષરૂપે સ્વાર્થ નિહિત-રહેલો છે એ બીજાને ખુશ કરી પોતાનું કામ કાઢી લે છે

(૩) શુભ નમસ્કાર

કર્તવ્ય-ભાવનાથી પ્રેરાઈને જે નમસ્કાર કરાય છે એ શુભ નમસ્કાર છે એમા સ્વાર્થ-ભાવના નથી તો ગુણાનુભાવ પણ નથી નમસ્કાર કરવા ખાતર એ નમસ્કાર કરતો હોય છે

(૪) શુદ્ધ નમસ્કાર

પરમાત્મ-ભાવથી પ્રેરાઈને જે નમસ્કાર કરવામા આવે છે તે છે શુદ્ધ નમસ્કાર એમા ગુણી-જનો પ્રત્યે અનુગ્રહ છે અને શ્રદ્ધા ને ભક્તિની ભાવના એમા અભિપ્રેત છે આવો જ નમસ્કાર જીવનને શુદ્ધ-દિશાએ પહોંચાડે છે

પ્રતિક્રમણ આવશ્યક

મતમા લાગેલા અતિચારોની શુદ્ધિ માટે પ્રતિક્રમણની આવશ્યકતા છે કોટાથી ભગેલા માર્ગે ચાલતી વખતે કાટાથી જયવા જેટલી કાળજી રખાય છે તેટલી જ કાળજી-સાવધાની સાધકે અતિચારો પ્રત્યે રાખવી જોઈએ. અસાવધાનીને લીધે દુદાયિત કાંટો વાગી જાય તો તમે એની ઉપેક્ષા કરતા નથી કાંટો લાગતા જ તમે ત્યાં જ બેસી જશો એને પગમાથી કાઢ્યા વિના તમે એક ડગલુ પણ આગળ નહીં વધો એને કાઢવા માટે કાટાથી પણ વધુ

લીમ સોમથી તમે પગમાં જોતરશો. એથી તમને પીડ થશે. કદાચિત સોમી
પણ નીકળશે છતાં પણ તમે એની ચિંતા નહીં કરો. પગમાં વાગેલા કદાચિત
કાઢવા માટે તમે જોટલા સાવધાન-સતર્ક રહો છો. શું એટલી સાવધાની તમે
જીવનના કાંટા કાઢવા માટે રાખો છો ખરું ?

આવક ગૃહસ્થજીવનમાં રહે છે છતાં એનું લક્ષ્ય ત્યાગમાં રહે છે.
એ સંસારમાં રહે છે પણ સંસારને તલ્લભમાં જરતો નથી. ચતુર બહેન
રોટથી ધરે છે એને અઝાર-બાઠે-શોક છે કારણ કે બાઠે રોકવા વગર એ
પાકવી પણ નથી બસ, બાવી જ રીતે આવક સંસારની આજ સાથે ખેંચે-
રમે-છે જ્યાં સુધી ગૃહસ્થાવસ્થામાં છે ત્યાં સુધી બીજાને માન પણ નથી.
પણ એ અઝારા સાથે રમવા-ડીકા કરવા-છતાં જીવનમાં યથા લાગણી દેવો
નથી તેમ જ્યાં અસાવધાનીને લીધે અમર યથા લાગી સ્વ જન તો એને
ધાવા માટે એ સદા તૈયાર રહે છે.

તમે કોટ પહેવી છે અને સભામાં જઈ રહ્યા છો ત્યારે કોટ પર ક્યાં
પણ મોઢી એવી કાળી રેખા અથવા કંઈક કચરો પડ્યો હોય તો પહેલાં
એને સ્પર્શ કરો છો અને પછી જ ધર બહાર નીકળો. હા તો વસ્ત્ર પરના
ઘાટની ચિંતા છે તેમ આત્મા પરના ઘાટની પણ ચિંતા છે ને ! ક્યાંક
અને વાસનાએના કોટલા ઘાટ લાગ્યા એ જાણે તમે કદી વિચાર્યું પણ
ખરું ! પગમાં વાગેલા કદાચિત કાઢવા માટે તમે જાગૃત છો તેમ મિથ્યાત્વના
કદાચિત કાઢવા માટે પણ આટલી સાવધાની રાખો છો ને ! મતોમાં અતિચારના
કાંટા જાણ્યા છે એ તરફ પણ તમારું લક્ષ્ય મધ્ય છે ખરું ?

વ્યવહારની વાતોમાં મનુષ્ય ખૂબી સાવધાની રાખે છે સાં ? તમે રાજ
કિશોર કરો છો. આજે કેટલું કમાયા ને કેટલું ખોયું ? એ માટે તમે જાનના-
પહોળા મોપપ રાખો છો. સો-દોઢસોના પગારે તમે મુનિમે રાખો-રશિ-છે
પણ એમ જો પૂછાય કે જીવનનું સર્વેયુ કાઢવા માટે એક નાની-સી ડસ્ટી-
રોળીથી-પણ રાખી છે ખરી ? તમે એનો શો જવાબ વાળો ? હું માનું
છું-એનો જવાબ નકારમાં જ આવશે. પણ આત્માની-સાધકની-વાત કંઈક
બીજી / છે જેમ વેપારી પ્રતિદિન સાં ? દીપકના પ્રકાશમાં આવક-જાવક
સર્વેયુ કાઢે છે એવી જ રીતે આત્માનો પથિક પણ સાંજે-સંખ્યા ટાકે-
શુરુના યાત્ર-દીપકના પ્રકાશમાં પોતાના જીવનનું સર્વેયુ કાઢે છે.

આજે આત્મા મતથી અમતમાં કેટલો મનો ? આજે ક્યાંની જવાબ

કેટલી વાર ઉદ્ધતી ? જો જાની તો શા માટે ? એની પાછળ ન્યાય હતો કે વ્યક્તિગત દુઃસ્વાર્થ ? અને તેમાય આ કપાય અનતાનુબધી હતો કે, અપ્રત્યાખ્યાનનો હતો કે પ્રત્યાખ્યાનના વરણનો હતો કે પછી સંબલનનો ? એ કોઈની જવાલામા ખીખના હિતને કેટલું નુકસાન થયું, એના હૃદયને કેટલી ઠેસ પહોંચી ? કોઈના આવેશમા મેં જે શબ્દો વાપર્યા હતા તે ઉચિત હતા કે અનુચિત ? એમા ભૂલ કેની હતી-મારી કે સામા પક્ષની વ્યક્તિની ? પ્રહેલ કોણે કરી ? આ બધાનું સરરેયું ગઢવું એનું નામ જ તે પ્રતિક્રમણ છે

એક-એક નવા પૈસાનો હિસાબ ગણનાર શું કદી મનના અહકારનો પણ હિસાબ રાખે છે ? મારા અહકારની શિલા ખીખની જીવનયાત્રામા પથાવરોધક તો બનતી નથી ને ? કપાય ખીખના જીવનની દુર્ગંધતાને જાણી એને સદાગે-પીડાળ જવાને બદલે એની મશ્કરી તો નથી કરી ને ? સામાજિક પ્રગતિમા વ્યક્તિગત અહકારને પોખી સધર્મનું ખીખરોપણ તો નથી ક્યું ને ? મનમા કેટલું કપટ ભર્યું છે, લોભ કેટલો જમ્બેલો છે, ઈર્ષ્યાની કેટલી આગ જલી રહી છે, વાસનાતા કેટલા તોફાનો ધૂપાયેલા છે, વિકારોએ આત્માની સ્વભાવદશાને કેટલી વિકૃત કરી છે, દેષે કેટલીકવાર આક્રમણ ક્યું છે અને રાગે કેટલીવાર આત્માને હેઠો પગડ્યો છે ?

સાધક આ રીતે પોતાની દિન-ર્યાતે યાદ કરે એટલા માટે પ્રતિક્રમણના પ્રથમ આલ્પસ્યકમા ધ્યાનનો ક્રમ મૂક્યો છે એના વડે સાધક એકાગ્ર બની પોતાના દૈનિક જીવન ઉપર દષ્ટિપાત કરે છે અને પોતાની પ્રતિજ્ઞાઓનું સ્મરણ કરે છે સાથે-સાથે એક-એક વ્રતનું પુનરાવર્તન કરી એમા લાગેલા અતિચારોનું સ્મરણ કરે છે પછી સાધક ગુરુદેવને વદણા કરા એમની સામે પાપોની આલોચના કરે છે આ આલોચના જ પ્રતિક્રમણનો પ્રાણ છે. ફક્ત પાકોને ગોખી જવા-રટણ કરી લેવું-એ પ્રતિક્રમણ નથી એ તો એનું શરીર થયું જ્યાં સુધી એમા પાપો પ્રત્યે પશ્ચાત્તાપ વહેતો નથી ત્યાં સુધી એમા જીવન પણ આવડું નથી.

કેટલાક એમ વિચારતા હોય છે કે દિવસ દરમ્યાન જેટલા પાપો થશે, સાંજે “ મિચ્છામિ દુક્કઠ ” કરી લઈશું એટલે બધા પાપો ધોવાઈ જશે આપણુમાના કેટલાકની એવી ધારણા હોય છે કે વર્ષમા જેટલા પાપ થાય, તેટલા ભડે થાય, સાવત્સરિક પ્રતિક્રમણ કરીશું અને “ મિચ્છામિ દુક્કઠ ” કરીશું કે બધા પાપો ત્યાખમેજે ધોવાઈ જશે બહુ દૂરદર્શિતા વાપરી ? પણ

જાતી વિચારધારા ધરાવનાર એ વાતનું સ્મરણ કરાવે છે કે જેઓ એવો વિશ્વાસ રાખે છે કે આખી જિન્દગી પાપમાં રમ્યા-પમ્યા રહેશે અને જગતમાં એક દુનિયા મારી લીધી કે બસ બધાં પાપો ધોવાઈ જશે.

પણ શ્રદ્ધ રાખતો શાઈઓ પાપનો રમ કાંઈ એવો હશે-કાંઈ નથી કે એક વખતના મિત્તજમિ દુલ્હાઈથી એ સાફ થઈ શકે બધવા તે જગતમાં દુનિયા મારી કે જાણુ ધોવાઈ જશે નહીં તર ને આ માનવાકાંતી ફરતી હોય તો તો જગતમાં નિરતર તરતી રહેતી માહલીઓ અને મચ્છા તો ક્યારનાય એકાંત ચાલી ચર્ચા હોત કારણ કે એમનું તો સમસ્ત જીવન જ જગતમાં વીતે છે પણ આ જાણી વાતો તો ડાહ્યામની વાતોઓ સહજ છે જાતી વાતોથી ને ધડી મનોરજન થાય છે પણ એમાં કાંઈ જ સત્ય નથી.

પાપની કાળાસને નહીનું સેકડે મણુ પાણી ધોઈ શકતું નથી પણ પ્રાથમિક-પશ્ચાત્તપના આસુનાં ને ટીપાં એને એ મિનિટમાં ધોઈ શકે છે. પશ્ચાત્તપના બહુમિદુઓ સદગુણોને ઉજળા કરે છે. પશ્ચાત્તપ એ પવિત્રતાનું ચિહ્ન છે પણ પશ્ચાત્તપનો અર્થ છે ફરી-બીજી વખત એ પાપ ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરવી. જે પ્રાથમિકમાં આ જાતની પ્રતિજ્ઞા હોતી નથી એને જ્યાં એવો જ થશે કે પાપ કરવા બાંધે અને મિત્તજમિ દુલ્હાઈ પછી કરતાં જાણે. આ તો પેલા કુભારના મિત્તજમિ દુલ્હાઈ જેવું છે એનું કાંઈ મૂલ્ય નથી.

પ્રતિક્રમણમાં સાધક પોતાની જૂસોનું સ્મરણ કરે છે અને એ જાણે પશ્ચાત્તપનાં આસુનાં સાથે છે એક વિચારે કહ્યું છે જે જૂઠું કરે છે તે મૃતવ છે પણ જૂનો પર બદલ કરવો એ રાક્ષસનું કામ છે જૂઠું જરી સ્વાભાવિક છે પણ એ જૂનો ઉપર જોરવ જનુભવવું અને જૂસોને ફ્રેશ મારી બેસવું એ જ મોટામાં મોટી જૂઠું છે એ જ જીવનમાં અનન્ય શ્રમ જમી જાય છે.

કેટલાક બેઠા એમ વિચારતા હોય છે કે જો હું મારી જૂસોને એક વાર-સ્વીકાર કરી શકું તો જાણ સાથે મારું જાગૃત્વ થશે, પણ આમ વિચારવું એ જૂઠું છે કારણ કે ખૂબી અટક કરતાં જાણ અટક વધુ દુઃખ ધમક હોય છે પ્રવટ કરેલા પાપ કરતાં છપ્પ રખાવેનું પાપ વધુ અપવિત્ર કરાવે છે. ખૂબીને દબાવવાનો-છુપાવવાનો પ્રયત્ન જ પાપને વધારે છે કારણ કે એક જૂઠુંને સત્તાવા સાડું બીજી જૂઠું કરવી પડે છે એવો વળી બીજા દલ

પાપ આચરવા પડે છે માટે મનુષ્યે પોતાથી થયેલા પાપને છુપાવવું ન જોઈએ. પણ એવો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કે જે પાપ થઈ ગયું છે, હૃદયથી એ માટે પશ્ચાત્તાપ કરી લે આ પશ્ચાત્તાપનો અગ્નિ એ પાપને ભસ્મ કરી નાખશે રસોઈ બનાવતી બહેનને રસોઈ બનાવતી વેળાએ કાચલાને પણ અડવું પડે છે હાથ પણ કાળા થાય છે પણ કામ આટોપાતા એ હાથ ધોઈ સાફ કરી નાખે છે એ જ રીતે સમ્યક્ત્વી આત્માને કદી પાપાચાર કરવો પડે છે, પરિસ્થિતિ એને વિવશ-લાચાર-બનાવી દે છે પણ સત્યશોધક સાધક કાર્ય પૂર્ણ થતા જ પશ્ચાત્તાપના જળબિંદુઓ વડે થયેલા પાપને ધોઈ નાખે છે

એક વખત બગદાદના ફકીર કઈક ઉદાસ મને બેઠા હતા એમની મુખ-મુદ્રા પર ખિન્નતા છવાયેલી હતી એમનું પડી ગયેલું મો જોઈ એમના એક ભકતે પૂછ્યું “આજે આપ ઉદાસ કેમ છો? સતનું જીવન તો મસ્તીનું જીવન હોય છે દુનિયાની ઉપાધિઓ તજી દીધી, તેમ જતા ફકીરમાં પાછી ફિકર બાકી રહી ગઈ?” સતે જવાબ વાળ્યો “વત્સ, સાચું પૂછો તો સતના જીવનમાં આનંદ-સરિતા વહે છે ત્યાં તો રોજ દિવાળી હોય છે અને હમેશા વસંતનો આનંદ હોય છે પણ અત્યારે તો મારું મન પશ્ચાત્તાપના અગ્નિમાં શેકાઈ રહ્યું છે હું પ્રભુને ધન્યવાદ દેવાનો પશ્ચાત્તાપ કરી રહ્યો છું”

ભકતે વિસ્મય બની ફરી પૂછ્યું “લગવન, ધન્યવાદનો તે વળી પશ્ચાત્તાપ હોય? અને તે પણ ઈશ્વરને અપાયેલો ધન્યવાદ? એનું પણ શું કદી પ્રાપ્તિ હોઈ શકે છે?” ફકીર બોલ્યા “વત્સ, હા જ્યારે પ્રભુ-પ્રાર્થના વખતે પણ સ્વાર્થ આપણો પીછો છોડતું નથી, ત્યારે આપણે આત્માની નહીં પણ સ્વાર્થની વાત પ્રભુ પામે કરતા હોઈએ છીએ તો એના માટે એનો વૃત્તિ માટે પણ પશ્ચાત્તાપ કરવો જ જોઈએ”

એ ફકીર આગળ બોલ્યો “એક વાર જ્યારે મેં ફકીરી અપનાવી નહોતી, ત્યારની એકદુ ખદબીના વાત મને યાદ આવે છે બગદાદ શહેરમાં આગ લાગી હતી શહેરની બજારોમાંની દુકાનો આગમાં ભસ્મ થઈ રહી હતી; કેટલીયે દુકાનો બળીને રાખ થઈ ગઈ હજારો-લાખોનું નુકસાન થયું મારી પણ દુકાન ત્યાં જ હતી હું ચિતામગ્ન બેઠો હતો તે જ વખતે અચાનક કોઈએ આવી મને ખબર આપી કે તમારી દુકાન બચી ગઈ છે મેં ખુશ થઈ, ખુદાનો ઉપકાર માન્યો અને એને એનેક ધન્યવાદ આપી રહ્યો પણ આજે જ્યારે એ દશ્યનું અમરણ થઈ આવે છે ત્યારે મારું મન રોઈ પડે છે અતરાત્મા બોલી ગઈ છે, કેટલી સ્વાર્થ-વૃત્તિ ભરી છે તારામાં? જ્યારે

તારા જ બાઈઓની દુકાનો આખર્ખા બસીબૂત થઈ રહી હતી એમના રોટમો ખૂટવાઈ ગયો હતો એ બિચારા આંસુ વહાવી રહ્યા હતા ત્યારે તારુ મન તારી દુકાન જમવાથી ખુશ થઈ રહ્યું હતું કેટલો સ્વાર્થ ભર્યો છે આ મનપ્રમા ! બાઈઓની આંખોમાં આંસુ નીતરતા હતાં અને હું પ્રભુને મન-વાદ આપી રહ્યો હતો. બસ એ જ ધાપ આજે મારા મનને પીડિત કરી રહ્યું છે

■ તો જમણદના સત ફફીરની વાત તમારી સામે મૂકાઈ છે એના જીવનમાં હૃદયની ખવિતતા મોલી રહી છે કારણ કે એના મને સ્વાર્થને ધક્કાપેઈ છે એ પાપ ઉપર આંસુમાં સાચાં છે

તેની જ રીતે પ્રતિકમલ્યમાં આપણે જુલાયેલી સ્વાર્થ-વૃત્તિને શોધવી છે બીજાની જર્મોદી-વિનાશની વાતથી મન હપીન્વિત થાય છે તે સમજવું કે મનમાં હજુ દુહાના આહી છે અને એ દુહાને ધાવા જ પ્રતિકમલ્યને કમ થેજાયો છે

પ્રતિકમલ્ય શું છે ? આદ્યમાની સામે એના શો સખાય છે ? ઉત્તરાખ્યન સૂત્રમાં એના અંગે વિષદ ચિંતન રજૂ કરવામાં આવ્યું છે સિખ પ્રમ કરે છે

મક્ષ પઢિહમખેળં મમ્મે ! સીધે દિં મખયદ !

મયાવ પઢિહમખેળં વયસિદ્ધાણિ વિદેહ,

પિદિય વય-છિદે પુવ-સીધે મિલ્લસાસમે

મસલ્લ જારિસે મહ્દસુ પવયખમાયાસુ

દયકસં મપુહસે સુખ્યમિદિય વિદરદ !

ઉત્તરાખ્યન બ. ૨૬ સ. ૧૧

પ્રમ ભગવન્ પ્રતિકમલ્ય કરીને આદ્યમા ક્યા વિસિષ્ટ ઝુલ્મને જમાવે છે !

સિખના મનની જિજ્ઞાસાનુ સમાધાન કરતાં ભગવાન કરમાવે છે પ્રતિકમલ્ય દ્વારા સાધક મતના હિલોને ઢાંકે છે પ્રમાદવશ મતમાં જો રખસન મધુ દોષ, સાધક પ્રતિકમલ્ય દ્વારા એને દૂર કરે છે ● દરડાં વચ્ચે મહાનર્માં-ધરમા કપામ પશુ નાનું એક હિંદ કરે છે તો તમે ચિંતા કરવા ઘાતો છે. તમે એ જૂરવા માટે પ્રયત્ન કરો છો પણ મતોમાં હિંદો પડી જાય છે ત્યારે તો તમે ખસાવધ રહો છો. તમે વિચારતા હો છો કે આ તો નાની એવી શૂસ છે પણ માદ રાખ ને, બાઈઓ નાની એવી શૂસ પણ જીવન-

નૈયાના છિદ્રત્ છે નાવ-વહાણમા છિદ્ર પડ્યું છે. નાવિક એની ઉપેક્ષા કરે ને કહે અરે, આ તો નાનું શું છિદ્ર છે આવી આવીને તે વળી કેટલું પાણી આવશે ? પણ એ ઉપેક્ષિત છિદ્ર જ કદી આખા વહાણને લઈ ફેંપે છે એટલા માટે સાધકે તો વ્રતોમા પડતા છિદ્રો પ્રત્યે ખૂબ સવાધ રહેવું ઘટે એને પૂરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કારણ કે આજે છિદ્રો દ્વારા આશ્રવને પ્રવેશવાની તક મળે છે વ્રતોમા પડતા છિદ્રો બધા થતા જ ડોરોનો આશ્રવ પણ થતો બધા થાય છે

પ્રતિક્રમણનો ખીજો લાલ છે ચારિત્રમા રહેલી શયનતાને દૂર કરવી શયનતા એટલે ચિત્ર-વિચિત્રતા. જે ગાય ચિત્ર-વિચિત્ર હોય છે એને શયનગો કહેવામા આવે છે આ ચિત્ર-વિચિત્રતા જ્યારે જીવનમા આવે છે ત્યારે એ બહુરૂપિયાપણું કહેવાય છે, કે જેના મનમા કંઈક છે, વાણીમાં કંઈ ખીજું જ છે અને કર્મમા પણ વળી કંઈ ત્રીજું જ છે જે આપને કંઈક કહે છે અને મારી પાસે કંઈ ખીજું જ વાત કરે છે, જન-સમૂહમા એનું જીવન જૂદું હોય છે ત્યારે એકાત-ક્ષણોમાં એના જીવનની ગતિ વળી એથી જૂદી જ જોવા મળે છે. આ બધું જ બહુરૂપીયા જેવું છે આવું જીવન સાધક-પથ પરથી અધ પતન કરાવે છે પ્રતિક્રમણ જીવનના આ બહુરૂપીપણાને દૂર કરે છે સાથે જ સાધક પ્રતિક્રમણ દ્વારા અષ્ટ પ્રવચનની આરાધનામા વિશેષ પ્રયત્નશીલ બને છે

પાય સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ અષ્ટ પ્રવચન કહેવાય છે આ છે પ્રતિક્રમણનું સ્વરૂપ હવે આપણે પાયમા આવશ્યક અંગે વિચાર કરીશું

કાયોત્સર્ગ આવશ્યક

પ્રતિક્રમણ આવશ્યક પછી કાયોત્સર્ગનું સ્થાન આવે છે. સાધક પાપોની આલોચના કરીને આતરિક ભૂલોથી શુદ્ધ બને છે કાયોત્સર્ગ એ અગિયારમું તપ છે એનો અર્થ છે દેહ પ્રત્યેની મમતાને દૂર કરવી જ્યાં સુધી દેહ પ્રત્યે મમત્વ-ભાવ છે ત્યાં સુધી સાધક જીવનના મેદાનમા દંઢતાપૂર્વક આગળ વધી શકતો નથી

એક સૈનિક યુદ્ધ-મેદાને જાય છે એના મનમા જો દેહ પ્રત્યે મમતા છે તો મોતને લાય એના મન ઉપર છવાયેલો રહેશે. રણ-મેદાને મોતને સામે જોતા જ એ નાસી છૂટશે સાધનાના ક્ષેત્રમા પણ સાધકના મનમાં દેહ પ્રત્યે મમતા છે તો ત્યાં પણ એને સફળતા મળતી નથી સાધક-જીવન

કૂંધોનો નહીં પણ કટાક્ષીણી રાહ છે જ્યાં અને ને પગમે હજારો કપડે છે વિહાર-યાત્રામાં ગરમી-હમીના સેકડો પરિપક્વ સહેવા પડે છે એટલે જો સાધકના મનમાં દેહ પ્રત્યે આસક્તિ હશે તો એ સાધના કરી શકશે નહીં.

દેહ પગની આસક્તિ સમાપ્ત ન થાય તો આધ્યાત્મિક જીવન મુદ્દર બની શકતું નથી. પોતાના ધર્મિક વિશ્વાસ પર મનુષ્ય ત્યારે જ સ્થિર થઈ શકે છે જ્યારે દેહ પ્રત્યેનાં એનો આસક્તિ-ભાવ સમાપ્ત થઈ ગયો હોય છે. કામદેવ સાધકના મનમાં જો દેહાસક્તિ હોત તો શું એ ભારે ક્યોને સહી શકે જાય ? શરીરના દુઃખ દુઃખા કરવામાં આવે છે શરીરનો ખણુ-ખણુ વેદનાથી પીડા પામી રહ્યો છે પેમે પિશાચ આકૃતિમાં રહેલો હોય એવો છે. કામદેવ તો શારુ પીડાઓ છે ? કહી દેને કે કામવાન મહાવીરનો ધર્મસિક્કાન્ત મિથ્યા છે આ બે સદે માત્ર હમણાં જ એક મિનિટમાં તમારી વેદનાનો ખત લાગે દેશે એક બાળુ અસીમ વેદના છે બીજા બાળુ કહત બે સબ્બો ઉચ્ચારવાના છે પણ કામદેવે તો વેદના-પીડા સહેવાનું સ્વીકાર્યું પરંતુ કામવાન મહાવીરના ધર્મને મિથ્યા ન કહ્યો કારણ કે કામદેવની દેહાસક્તિ એટલી થઈ ચૂકી હતી.

આવી જ વાત ગજસુકુમારની છે. ગાંધી બ્રહ્મિ બન્યો હતો એ બ્રહ્મિ જ્ઞાણમાં લેણી ને માંસ વધીતરીને જળી રહ્યાં છે પણ માથાની જ્ઞાણ મન સુધી પહોંચી શકો નહીં ત્યાં તો કામાને શાંતિનો સાગર સંદેશઈ રહ્યો છે કારણ એ જ કે એમની દેહાસક્તિ સમાપ્ત થઈ ચૂકી છે તેઓ ભણે છે કે નો બજે છે તે મારુ નથી અને નો મારુ છે તે કહી કારમ થઈ શકે નહીં પ્રથમકાળની-શ્વાનજની જ્ઞાણા પણ અસ્પૃશ્ય હતી શકતી નથી. દેહ પરનો અમલભાવ દૂર થયો ત્યારે જ તો ગજસુકુમારનો અક્રમા પ્રાણપાતક શત્રુને પણ ક્રમા આપી શક્યો કાપેત્સ્મ અંતે સિન્ધ પ્રમ કરે છે.

પ્રશ્ન : કાઠસર્ગોળે મળે જીવે કિં જળવદ્ ?

તથાવ : કાઠસર્ગોળે સોય પદ્મપ્પન્નં પાપચ્છિત્તં વિચોદેદ, વિસુદ્ધ પાપચ્છિત્તેય જીવે તિષ્ઠુચ્છિદિય જોદરિયમક્રમ્યમારપદે પસરય શાનોવળય સુદંસુદેર્ણ વિહરદ્.

પ્રથમ ભગવન, કાયોત્સર્ગ દ્વારા આ આત્મા કયા આધ્યાત્મિક આનંદનો અનુભવ કરે છે ? જવાબમાં ભગવાન ફરમાવે છે “ કાયોત્સર્ગ દ્વારા આત્મા ભૂતકાળના અને વર્તમાન કાળના પ્રાયશ્ચિત્તથી વિશુદ્ધ બને છે ભૂત અને વર્તમાનમાં જીવનની દુર્બળતાઓને લીધે થયેલાં પાપો માટે સાધકને જે પ્રાયશ્ચિત્તનો યોગ સાપડ્યો છે, એની વિશુદ્ધિ વિના આત્મા અતિચારોને દૂર કરી શકતો નથી અતિચારોથી શુદ્ધ થયા પછી સાધકના મનમાં એટલો જ આનંદનો અનુભવ થાય છે, જેટલો કે એક મજૂરને માથેથી ભાર ઊતરે છે ત્યારે જે આનંદ એને મળે છે

ભારે વજન ઊંચડી ચાલતા મજૂરની મનસ્થિતિને મોટરકારોમાં ધૂમતા શેઠો-શાહુકારો જાણી શકતા નથી જેણે જીવનમાં કદી પાંચ શેર પણ વજન ઊંચક્યું નથી તે મણુ ભારથી હળવા થવાનો આનંદ જાણી શકતો નથી માથાનો ભાર તો હળવો હોય છે એના કપડોને પણ આપણે સમજી શકીએ પરંતુ અતિચારોનો પણ એક ભાર હોય છે પ્રત્યેક વિભાવ રૂઝા પોતે એક ભાર છે એ ભારનો તોલ-માપ કાઢી નહીં હોય પણ એ જીવે ભાર છે, જેના વડે આત્મા ભાગ-મય બને છે આ ભાર જ આત્માને અધ પતન તરફ ખેંચી જાય છે અને દુર્ગતિદ્વારે લાવી ઊભા કરી દે છે

હા, તો જે ક્ષણે આત્મા અતિચારોને હરી લે છે, પ્રાયશ્ચિત્ત દ્વારા દોષોના ભારથી મુક્ત બને છે ત્યારે એને એક જાતનું હળવાપણું અનુભવાય છે એના મન પરનો ભાર ઓછો થાય છે અને ત્યારે જ એ પ્રશસ્ત ધ્યાનનો યોગ મેળવી શકે છે ધર્મ અને શુક્લધ્યાન પ્રશસ્ત-ધ્યાયવા યોગ્ય છે પ્રાયશ્ચિત્ત પહેલા મનની સ્થિતિ સકલ્પ-વિકલ્પમાં રાખે છે પણ ન્યારે દોષોનું પ્રાયશ્ચિત્ત લેવાઈ જાય છે ત્યારે મનના વિકલ્પો-સમાપ્ત થાય છે અને પ્રશસ્ત ધ્યાન ભણી આગળ ધપે છે.

પ્રત્યાખ્યાન આવશ્યક :

અતીત (ભૂતકાળના)ના અતિચારોની આલોચના પછી સાધક પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપે કાયોત્સર્ગ કરે છે અને અતીતના દોષોથી મુક્ત પામે છે પરંતુ ભવિષ્યના દોષોને રોકવાનું કાર્ય પ્રત્યાખ્યાન કરે છે જીવનમાં પ્રત્યાખ્યાનનું મહત્ત્વનું સ્થાન છે ભાગ્યેય સમૃદ્ધિનું લક્ષ્ય ત્યાગ તરફ છે એ ભોગમાં નહીં, પણ ત્યાગમાં વિશ્વાસ ધરાવે છે એ ભોગીનું નહીં પણ ત્યાગીનું જ સન્માન કરવાનું શીખવે છે.

એનું કહેવું છે લક્ષ્મીપુત્રો કરતા સરસ્વતીના પુત્રોનું સમાન કરો કારણ કે લક્ષ્મી કરતાં સરસ્વતીનું ધ્યાન ઘણું છે. લક્ષ્મી તો જાગે છે, કામે નથી જ્યારે સરસ્વતી તો જીવન પર્મિત સાથે જ રહે છે અને જીવન સુધી જ નદી પણ ખાગ્યામી જીવનમાં પણ એ સાથ જાગે છે-આપી શકે છે. પણ અમણ-સરસ્વતી કહે છે યાન કરતાં ત્યાગનું સ્થાન મહાન છે તીર્થ કર જ મની સાથે જ તથા યાન ધરાવતા હોય છે પરંતુ જ્યાં મુખી તેઓ ગૃદસ્થ-દશામાં હોય છે ત્યાં સુધી મુનિઓ એમને વહણા કરતા નથી. આ જ્ઞાનમનો સિદ્ધાન્ત છે મુનિમાં એ યાન છે જ્યારે તીર્થ કર યાનની શ્રેણીમાં મુનિ કરતાં આગળ છે પણ જ્યાં મુખી તેઓ ચારિત્ર્ય-શ્રદ્ધા કરતાં નથી ત્યાં સુધી મુનિઓ એમને વહણા કરી શકતા નથી, અને બીજું તો ઠીક પણ યાનક્ષેત્રે એક દેવ પણ મુનિ કરતાં આગળ છે પણ એનાર્થ પ્રત્યાખ્યાનનો અભાવ હોય છે એટલા માટે જ અતિ-જાને શ્રુતિયાનના ધારક મુનિ વહનિ છે પરંતુ અવધિયાનનો ધારક દેવ વહનિ નથી.

જ્ઞાનમની એક બીજી વાત એવી છે કે જે જીવનમાં પ્રત્યાખ્યાનના આદર્શને અસકાવે છે એક જાણુ ચક્રવર્તી છે બીજી જાણુ ચક્રવર્તીને સેવક છે જે એક હાથ જોડી ચક્રવર્તીના કુકમની રાદમાં જામે છે પણ એ જ સેવક જે ચારિત્ર્ય-ધર્મ અગીકાર કરે છે અને એના બીજે જ દિવસે પોતે ચક્રવર્તીના મનમાં વૈરાગ્યની જાવના જાગે છે અને એ પણ વિશાળ સામ્રાજ્યને તજી મુનિ બને છે ચોવીસ કલાક પહેલાં એમના જ સેવક દક્ષિણ મહાશ્વરી છે એટલે એક જાણુ સેવક છે અને બીજી જાણુ સમ્રાટ છે પણ ચક્રવર્તીની વાત તો એ છે કે સમ્રાટ સેવકના ચરણોમાં નમે છે કારણ કે આટલા દિવસો જામેને એ બિખારી જની સમ્રાટના હારે બટકતો હશે પણ જાગે તો એ જાગ્યાનો ચક્રવર્તી છે ત્યાજ અને વૈરાગ્યનું વિશાળ સામ્રાજ્ય એની પાસ છે જ્યાં છે પ્રત્યાખ્યાનનો પ્રભાવ વર્ષો સુધી જે ચરણોમાં બૂકતો રહ્યો ગુણામીમાં આખી જીવનની વીતાવી પણ જાગે એ ચક્રવર્તી છે અને ચક્રવર્તી એને વાંદવા એના ચરણોમાં બૂકે છે.

જ્યાં સુધી ચારિત્ર્ય-મોહનો ક્ષોભપ્રયમ થતો નથી ત્યાં સુધી એક તવકારસી જેનું પ્રત્યાખ્યાન પણ જાગ્યા કરી શકતો નથી. અવરમાં-સહનમાં પ્રત્યાખ્યાનવરણનું ઉપવ્રમન, કામ અથવા ક્ષોભપ્રયમ જાય છે ત્યારે જ મનમાં પ્રત્યાખ્યાન તરફ અધિગુણિ જાગે છે પ્રત્યાખ્યાન જાગે સિવાય પ્રમ કરે છે -

પ્રશ્ન : પચ્ચક્ષણેણ મન્તે જીવે કિં જળયદ્ ?

જ૦ પચ્ચક્ષણેણં આસવ દારાદ્ નિહંમદ્,

પચ્ચક્ષણેણ દન્ઢા નિરોહં ણયદ્ ।

દ્ઢા નિરોહં યણ ણં જીવે સવ્વદ્ઢેસુ વિણીય તણ્ઢે
સીદ્ધ મૂપ વિહરદ્ ॥

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર અ ૨૯ સૂ ૧૩

પ્રશ્ન —“ લગવન્, પ્રત્યાખ્યાન દ્વારા આત્મા કયા આત્મગુણને પ્રગટ કરે છે ? ”

શિષ્યની જિજ્ઞાસાનુ સમાધાન કરતા લગવાન ફરમાવે છે “ પ્રત્યા-
ખ્યાન દ્વારા આત્મા આશ્રવદ્વારોને રોકે છે ન્યા સુધી આવતા આશ્રવોને
રોકાતા નથી ત્યા સુધી કર્મોનો પ્રવાહ આત્મામા આવ્યા જ કરે છે ન્યા
સુધી કોઈ વસ્તુ માટે પ્રત્યાખ્યાન કરવામા આવતો નથી, પરથી આસક્તિ
હર થતી નથી ત્યા સુધી કર્મરજ આવતી જ રહેશે ”

પિતાએ કોઈ વસ્તુ વ્યાજ ઉપર લીધી છે તો પુત્રે પણ એનું વ્યાજ
આપવું જ પડશે તેવી જ રીતે કોઈ યોનિમા રહે અથવા ન રહે પણ એ
વસ્તુ દ્વારા કર્મોનો આશ્રવ તે ચાલુ જ રહેશે એમ તો આત્મા ન્યારે
શરીરનો ત્યાગ કરે છે ત્યારે ત્યાની હજારો વસ્તુઓમાથી એકને પણ સાથે
લઈ જતો નથી પણ હા, વસ્તુઓનો મોહ સાથે લઈ જાય છે પદાર્થો તંન્યા
છે પણ પદાર્થો પ્રત્યેની આસક્તિ હર થઈ નથી માટે ન્યા સુધી આસક્તિ
સમાપ્ત થતી નથી ત્યા સુધી ક્રિયા થતી જ રહેશે

પણ અહીં એક પ્રશ્ન થાય છે જે વસ્તુનો આપણે ઉપયોગ જ કરતા
નથી શું એની ક્રિયા પણ લાગશે? હા, કારણ કે ન્યા સુધી પ્રત્યાખ્યાન થતું
નથી ત્યા સુધી ક્રિયા જરૂર લાગશે જ માની લ્યો કે તમારી પાસે બે મોટરો
ને ત્રણ સાઈકલો છે તમે ફક્ત એક મોટર અને બે સાઈકલોનો જ ઉપયોગ
કરો છો પણ તમારે ટેકસ તો પાચેયનો ભરવો જ પડે છે તમે એમનો
ઉપયોગ કરો છો અથવા નહીં એ સવાલ નથી, પણ સવાલ તો છે માલિકીનો
ન્યા સુધી વસ્તુઓ પરથી તમે સ્વામીત્વ-માલિકીપાણુ-હર ક્યું નથી ત્યા
સુધી તમારે ટેક્સ ભરવા જ પડશે બસ, આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમા પણ એ જ
વાત છે.

એક વાત એમ પણ છે તમે મુબઈમાં એક મહાન બાડે લીધું અને પછી દેશમાં આત્મા જવા લાંબી બે વર્ષ પછી પાછા મુબઈ આવ્યા. મહાન માસિક તમારી પાસેથી શાકુ માગશે તમે કહેશો. સલા આકમી, હુ તે એક ત્વિષ પણ આ મહાનમાં રહ્યો નથી તે એનું શાકુ કેવું? એ કહેશે, તમે રહેો જમવા ન રહેો એનો કાર્ષ પ્રસ નથી એ વર્ષ સુધી તે તમે એના માસિક રહ્યા છો. બુઓ તે ખરા કે આ તાળુ તમે મારેનું છે અને વાત પણ સાચી જ છે કે તમે તમારું સ્વામીત્વ કાલમ-આતુ રાખ્યું છે તે તમારે એનું શાકુ પણ આપવું જ પડશે. આવા સ્વામીત્વને-માસિકીપણને જ તે આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં બાવા બાસકિત કહે છે અને આ બાસકિતનો જ્યાં સુધી પરિત્યાગ કર્યો નથી ત્યાં સુધી આશ્રવ આશુ જ રહેશે. પ્રત્યાખ્યાન જ એ આશ્રવદારને શકી રહે છે.

સાથે જ પ્રત્યાખ્યાન ઈચ્છિતો નિરોધ કરે છે કારણ કે ઈચ્છિતને મર્યાદિત કરી વિના પ્રત્યાખ્યાન સંભવી શકતું નથી. એટલે પ્રત્યાખ્યાનદાર જ આત્મા ઈચ્છિતો પર કટ્ટોચ કરી રહે છે. પછી ૭ પદ્ધતિઓ એણે પરિત્યાગ કર્યો છે એ એના મનમાં કદી સોચ-તાલચ કે આસક્તિ પેદા કરી શકશે નહીં એથી સૌથી મોટો લાભ એ થાય છે કે મનની તૃષ્ણા-જન્ય ચમળતા સમાપ્ત થઈ જાય છે અને સાધક આત્મ-સતેવી બની રહે છે.

ઉપસહાર

આ રીતે પ્રતિક્રમણમાં બાપણે આપણી આસોચના કરીએ છીએ જનીનના દોષોને સાવધાનીપૂર્વક દૂર કરીએ છીએ એનું પ્રાચલિત કરીએ છીએ અને કારિબમાં એમના નિરોધ માટે તૈયાર થઈએ છીએ પ્રતિ કાલના ઉ આવશ્યકિતો કમ પણ પૈયાનિક રહે સખરામાં આવ્યો છે પહેલો સામાનિક આવશ્યક જીવનમાં સમભાવની સાધના શીખવે છે સમ આવ આત્મા વિના સદ્ગુણો પ્રત્યે પ્રેમ જાગૃત થતો નથી તેમ દુઃખોથી વિરક્ત પણ થતી નથી. સમભાવનો સાધક જ મુખાનુરામી બની રહે છે એવા મારે જ સામાનિક પણ ચોવીસી સ્તવનનો કમ આવે છે મુલ-પૂતક જન્મ પછી જ માનવી મુશ્કીની પૂળ કરે છે અને તારે જ મુર જોવાના ચરણે નમે છે એટલા માટે જિન-ગુનિ પછી મુરવજીનો કમ ગાપો છે.

ત્યાં મન, ચમન ને કર્મમાં નમના છે તે જનાચારથી દૂર રહે છે

અને અતિચારો પ્રત્યે સજાગ રહે છે પ્રમાદવશ પણ જો એમાં અપલન થઈ જાય છે અને વ્રતોમાં દોષ લાગે છે તો એ દોષોને પશ્ચાત્તાપના વારિથી ધોવા માટે કૃતનિશ્ચયી બને છે અને એટલા માટે જ વદણ પછી પ્રતિક્રમણનું સ્થાન રાખવામાં આવ્યું છે. ભૂલોના સ્મરણ સારું મન, વચન ને કાયામાં સ્થિરતા થવી જરૂરી છે માટે જ પાચમો આવશ્યક કાર્યોત્સર્ગનો આવે છે એટલે કે દોષોની આલોચના પછી પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપે કાર્યોત્સર્ગનો નિયમ છે અને સ્થિર યોગવાળી વ્યક્તિ જ પ્રત્યાખ્યાન કરી શકે છે એટલા માટે કાર્યોત્સર્ગ પછી પ્રત્યાખ્યાન કરીને સાધક ભવિષ્યના દોષોની સંભવિતતાને રોકી દે છે અને આત્મામાં પૂર્ણ લીન બનીને સ્વભાવ-દશામાં પાછો આવે છે અને વિભાવ-સ્થિતિમાંથી સ્વભાવ-સ્થિતિમાં પાછું આવવું એ જ પ્રતિક્રમણ છે

દિનાક

તા ૧૪-૯-૧૯૫૮

જૈન ઉપાશ્રય,

કાટ, મુબઈ

અહિંસા એ ભારતીય સંસ્કૃતિનું જીવનશ્રુત તત્ત્વ છે ભારતીયોના રોમે રોમમાં એનું તત્ત્વ ભરેલું પડેલું છે ભારતીય હવા એટલે અહિંસાની હવા ! ભારતીય ઇતિહાસ એટલે અહિંસાનો ઇતિહાસ

ધર્મનો નીચોડનું બીજું નામ છે અહિંસા

આપના મનને એક માત્ર દયાપૂર્ણ ખૂબસૂરત આલુપ-
શુથી સન્ને

અધ્યાત્મ સસૃતિના પ્રતીક સમા પવિત્ર દિવસોમાં તમે અખંડ સદૈશી બવણુ કરી રહ્યા છો, તમે રશિયો-સદૈશી સાંભળો છો અમેરિકા અને જાપાનના સદૈશીઓ સાંભળવા તમારા ક્ષન જાતુર રહે છે મોટા-મોટા નેતાઓના સદૈશી તમે સાંભળો છો પ્રધાનમંત્રીનો સદૈશી સાંભળવા માટે ચોપાટી તો સાંભળોની સંખ્યામાં તમે સૌભેદ્ય થાઓ છો અને બધા પ્રેમથી એમનો સદૈશી ગ્રીષો છો. પણ હુ પણ હુ કે આત્માનો સદૈશી તમે સાંભળો છો કહી કે નહિ ? આત્માનો સદૈશી જેણે સાંભળી લીધો છે એને કુન્નિયાનો ડાર્ક સદૈશી સાંભળવાની જરૂર રહેતી નથી.

ધૈર્ય જ સયમ પહેલાં તમાસે સામે મજસુકારની પવિત્ર વાત આવી હતી તે ત્યાજ અને ગસિદાનજરી વાત મારા સાથી મુનિશી પાસેથી તમે સાંભળી શક્યા છો. તે ગફાન સાધક જૈનજગતનું ન્યેતિધર નક્ષત્ર છે એ પણ એક હક્ક હતું જેનાથી પોતાના સુકુમાર આધર્મના માથે ધનધનતા અગર મૂકી શક્યા. તો સામે પણ એવું એક અદ્ભુત હક્ક હતું કે એ ધનધનતા અગરને સમજાવપૂર્વક સહી સર્ક શક્યુ એ જવાલામાં તને જાણી રહ્યું હતું રક્ત અને માંસ બેઠળી રહ્યાં હતાં પરંતુ એની બાજુ મન સુધી પહોંચી શકી નહિ. તે મનને જાણી શકી નહિ. કારણ તે સાધક સાધનાની એવી સ્થિતિએ પહોંચી ગયેલો કે જ્યાં તને તપાસનાર આ જવાલાઓ પહોંચી શકે નહિ. અને આ જુદું એટલું જ કારણસર સંભવિત મની શક્યુ કે એમણે આત્માનો સદૈશી સાંભળી લીધો હતો. સયમ અને આનંદ એવી સ્થિતિમાં તેઓ લીન થઈ ગયા હતા કે જ્યાં એમને એ

જ્ઞાન પણ રહ્યું નહોતું કે કાંઈ એને બાળી રહ્યું છે તેથી કાણ બાળી રહ્યું છે એની એમને ખબર સુદ્ધા પડી નહિ.

આ સાધનાની ચરમ સ્થિતિ છે આ સ્થિતિએ પહોંચવા માટે સયમનો પથ સ્વીકારવો પડશે મન અને ઇન્દ્રિયોને વશમાં લેવા પડશે સયમ શક્તિનો સ્રોત છે સ્વીમ-વરાળ બ્યારે પાવર નળીમાં સયમિત બની જાય છે ત્યારે વિશાળ એન્જિનને ગતિ આપે છે અને એને કારણે હઝારો-લાખો ટન ભાર એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે લઈ જઈ શકાય છે આવી શક્તિ કયાથી આવી ? કહેવું પડશે કે એ સયમની જ શક્તિ છે એટલા માટે જ શાસ્ત્રકાગેએ ઇન્દ્રિય-નિગ્રહ અને આત્મસયમ ઉપર ભાર આપ્યો છે મન ચારે બાજુ ફરતું રહે, ઇન્દ્રિયો વાસના તરફ દોડતી ફરે અને પછી આપણે ઇચ્છીએ કે સાધનામાં રસ આવે તો એ સંભવિત નથી તમને તો રસ પડે છે આદિસમાં એસી રૂપિયા ભેળા કરવામાં જેવો રસ ત્યાં છે એવો આત્મસાધનામાં છે ખરો ? બધા સુધી ઇન્દ્રિયો વિપથગામિની છે ત્યાં સુધી અધ્યાત્મની વાતોમાં રસ આવી શકશે નહિ

ઇન્દ્રિયો શું છે ? ઋષિઓએ આત્માને ઇદ્ર બતાવ્યો છે-“ **इन्द्रो वै आत्मा** ” આ ઇદ્રપી આત્મા માટે જે સહાયક છે, તેમને ઇન્દ્રિય કહેવાય છે લખવા માટે પેન્સિલ અથવા પેન સાધન છે તેવી જ રીતે ઇન્દ્રિયો પણ આત્મા માટેના સાધન છે આત્મા ધારે તો ઇન્દ્રિયો વડે સંસારભ્રમણને સીમિત કરી શકે છે, અને તે ધારે તો તે જ ઇન્દ્રિયો વડે ભવભ્રમણમાં ઘૂલિ કરી શકે છે

પેન્સિલની અણી કાઢવા માટે અપાયેલા ચાકુ વડે જો કાંઈ બીજાની આગળીને છોલી નાખે તો તે ચાકુનો દુરુપયોગ જ થયો કહેવાશે સાધન સાધન છે, તેનો તમે સદુપયોગ પણ કરી શકો છો તેમ દુરુપયોગ પણ જે દર્પણને નિમિત્ત માની ભરત ચક્રવર્તીએ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું, તે જ દર્પણ વડે અભયકુમારે કૂકડાને લડતા શીખવાડ્યું ચક્રવર્તી સમ્રાટે જે જે નિમિત્તને મેળવી અનંત-અનંત કર્મોનો ક્ષય કર્યો હતો, તે જ નિમિત્ત દ્વાંગ દંડા અને એના સ્વામીએ અનંત-અનંત નવા કર્મો બાધી લીધાં.

એમ તો તમે બહુ કુશળ છો દરેક ચીજનો પૂરેપૂરો સદુપયોગ કરવા માગો છો બે આનાની એક દિવાળીની પેટી આણી, દીવાબત્તી કરતી વેળા જો એક દીવાસળી પણ નીચે પડી ગઈ હશે તો તેને ગાંધી ફરી પાછી તે

જીભમાં મૂકી દો છો. એવી જ રીતે એક જ્ઞાનાત્મી ૨૪ મેઘ લાગ્યા, એમાંથી એક પક્ષ સોય ખેંચાઈ જાય છે તો તેને પક્ષ શીધી કાઢે છે. પદ્મ મિનિટ એવી શોધ પાછળ મુમાવી દો છે પક્ષ એને જતી કરવા નથી અને બીજું તો શું મોપ્પા લખતી વખતે શાહી મુકવવા માટે જે રેલી બક્ષરો ઉપર નાખવામાં આવે છે તેની પક્ષ તમારા વિચારમાં કિંમત છે જ્યારે ફાઉન્ટેનનો મુગ જાણી ગયો છે પરંતુ જ્ઞાનથી પગીરિ વર્ષ પહેલાં દરેક કુમને કાળી શાહીથી લખાતું હતું અને એને મુકવવા માટે રેલીનો ઉપયોગ કરતો હતો. બક્ષરો ઉપર રેલી નાખ્યા બાદ એ રેલીનું શું થતું ? શું એને ફેંકી દેતા હતા ? જી નહિ. ખૂબ જ સાવધાની સાથે એને ફરી તે જ જીભમાં નાખી દેતા હતા. એ રેલીને પક્ષ નકામી જવા દેતો નહોતો વારુ, તો જતાવે કે એની કિંમત શું હતી ? બે-ચાર પૈસામાં તો પૂરી જીભ ભરાઈ જાય છે પરંતુ એનો પક્ષ તમે સદુપયોગ કરો છો.

નાની નાની વસ્તુઓનો તમે પૂરો સદુપયોગ કરો છો. ફેરીની મોસમમાં તમે ફેરી લાગ્યા બે રૂપિયા બાપ્યા અને થોડી કરીને ઘેર આવ્યા. તમે ખ્યાલ રાખો છો કે થોડાંમાંની ફેરીઓ જમડે નહિ-પિચાવ નહિ. એના જમડી જવા પહેલાં જ તમે એનો ઉપયોગ કરી મેં છો. તમે એને કેવો ઉપયોગ કરો છો શું તે પક્ષ મારે જનાવવું પડે ? તમે સારી રીતે એ જાણો છો અને વાર એનો રસ કાઢ્યો હતો, સૌથી પહેલાં ફેરીને ધોઈ સેવામાં આવે છે તો થોડી સેવા છે ઉપરનું દીડીયું કાઢી સાફ સ્વચ્છ કસાઈવિધવા વાસણમાં રસ કાઢાય છે પૂરી તાકાતથી એનો રસ કાઢી સેવાય છે અને એનાં જીતરતને એક જાનુ રાખી સેવામાં આવે છે પછી વારો આવે છે જીવનમાં એમાંથી પક્ષ થસીપસીને રસ કાઢી સેવાય છે પછી શું એને ફેંકી દે છે ? ના બાઈ હજુ તો થલુ જાહી છે બેઠકાં કરી કરીને જીતરત અને એટલેથી ધિવાય છે કેટલીક વખતે એક વાર તો કેટલીક વખતે બે કે ત્રણ વખત પાણીમાં ધિવાય છે ક્યાં ક્યાંમાં પણ ધિવાનાં દોષ છે પહેલાં પાણીને રસમાં ભેળવી દેવાય છે અને બીજા પાણીમાં ફેરોનો જનાવાય છે શા સારુ બીજામાં ફેરોનો કરો છો ? (જવાબમાં હસાહસ)

હવે તો કોઈ ખાસ વેટમો ન રસ એમાં રહેવા દીધા નથી. હવે તો ફેંકી દેવા ને ? ના બાઈ ના હજુ નહિ ફેંકાય કાઈક થયેમાં જેવામાં આવ્યું છે કે પેલાં જીતરતનું શાક જનાવી દિલ્લિનોશમાં નાખી કે જે દિલ્લિનોશમાં જાય તો તમે સમજી જ જાય છે ને ? હા-પેલાં. હવે રહી

વાત ગોટલાની એને પણ ફેંકી દેતા નથી તેને સૂકાવી નાખવામા આવે છે, પછી એને તોડી શિલસપ્તમીને દિવસે ગોટલીતુ પણ શાક બનાવી લેવામાં આવે છે અને ઉપરની છાલની ધંધનરૂપે વપરાશ થાય છે હવે તમે બતાવો કે આમાની કઈ વસ્તુ તમે નકામી જવા દીધી

બે આનાની ફેરીનો તમે આટલી બધી રીતે સદુપયોગ કરી બાણો છો, પરંતુ મને બતાવો કે આ ઇદ્રિયો તમને મળી છે, એમનો તમે કેટલો સદુપયોગ કરો છો ? હા, તો બતાવો એની શુ કિંમત હોય છે ? એક માણસ તમારે ઘેર આવી તમને કહી જાય કે હું એક લાખ રૂપિયા આપીશ, તમે તમારી એક આખ મને આપો, તો શુ તમે આવા સોદા માટે તૈયાર થઈ જશો ? નહિ કદી નહિ એનો અર્થ એ થયો કે તમારી એક આખ એક લાખથી પણ વધુ કિંમત ધરાવે છે, પરંતુ મને બતાવો કે તમે એનો સદુપયોગ કરો છો કે દુરુપયોગ ?

જ્ઞાન વડે તમે આધ્યાત્મિક સંગીત પણ સાલળી શકો છો અને એ જ જ્ઞાનો વડે દ્વિતી સંગીત પણ પહેલું કામ મનની વાસનાને શાત કરે છે ત્યારે ખીજું કામ મનની સૂતેલી વાસનાને ઉત્તેજિત કરે છે વાસનાભયુક્ત સંગીત સાલળવુ તે જ્ઞાનનો દુરુપયોગ છે જ્યારે મનને વાસનાથી વાળી અધ્યાત્મ ભણી લઈ જતુ ગીત સાલળવુ તે જ્ઞાનનો સદુપયોગ છે

જ્ઞાન વડે તમે ખીજની નિદા પણ સાલળી શકો છો, તેમ ખીજની સ્તુતિ પણ વારુ, ત્યારે સચુ બતાવો કે કોઈની નિદા ચતી હોય ત્યારે તેમા તમને વધુ રસ પડે છે કે કોઈ સદ્ગુણી મહાપુરુષનુ ગુણુ-કિર્તન થતું હોય તેમા રસ પડે છે ? જ્યારે ગુણીજનોની સ્તુતિની વાત આવી ત્યારે કહી બેઠો છો કે હા, દીડ છે પણ અદરથી કાને જોયો છે, વધુ થશે તો કહેશે મને સમય નથી પરંતુ કોઈની નિદાની વાત કાને આવશે તો કહી બેઠો છો ભાઈ મને તો આજે જ ખખર પડી કે તે આવો છે હું તો એને ઘણો સારો સમજતો હતો પણ હા, એમ બની શકે છે કે તે બહારથી બિજો હોય પણ અદરથી મેલો નિદાની વાત સોળ આના સાચી માની લો છો અને એમા એટલો રસ આવે છે કે જ્યાં વિદ્યા થઈ ગઈ હોય છે, ત્યાં માણસ એવો તો બેમી જાય છે કે બાણે ગુદ વડે ચોરી ગયો હોય કલાકો વીતી જશે પણ ત્યાંથી હાલવાનુ નામ નહિ લે

અગે, કેટલાય માણસોને ટેલિફોન (જ્ઞાન) સદા નિદાત્મક વાતો સારુ

તેમને જ રહેતા હોય છે તેઓ ખ્યાન રાખે છે કે કંઈ કંઈ નવી વાત જાની અને જ્યારે પણ જોમના કામમાં કોઈ એવી વાત જાવી જાય છે ત્યારે તે એનું પૂછવું જ શું ? કોઈ પણ મળશે ત્યારે પણ બસ તે જ વાત હશે મળતાંની સાથે જ પૂછશે કંઈ નવી વાત સાંભળી કે ? આપણા સમાજમાં જાણે આ રીત જોતો તો ફેલાયો છે કે એની કોઈ સીમા સ્ત્રી નથી. ધર્મસ્થાન પણ એથી બળજાં રહ્યાં નથી કેટલાક લોકો તો એટલા માટે જ આવે છે કે કોઈ નવી વાત જાણવા મળી જાય. તેઓ આવશે, મુનિને કાલ જોડશે પણ જોમની જાણે ચારે બાજુ ફરતી રહેશે-જોડે કે કંઈ શું થઈ રહ્યું છે ? સામાજિકમાં પણ સમજાવની સાધનાના સ્થાને જાવી જ સાધના થાય છે પેલાએ જામ કંઈ અને ફાલ્ગુએ તેમ કંઈ મુનિની પાસે આવશે ત્યારે પણ જોમની એ જ રીતઃ ચાલુ રહેશે.

એક વખતની વાત છે કે ઉપાધ્યયે રહ્યો હતો એક માઈ જાફાર ગામથી આવ્યા અને જોતાં જ થોડી એક બાજુ ફેલી દીધી અને વસ્ત્ર કરી વડલા પૂરી થઈ નહિ કે એ જોડ્યા મહારાજ એક નવી વાત આપે સાંભળી ? કે સમજી ગયો હતો કે એ શું કહેવા માગે છે મેં કંઈ કોઈ પણ બંધિત દેવસ્થાન બંધવા ધર્મસ્થાન તરફ જાય છે ત્યારે મહારાજ માટે સુચવિત પદાર્થ લઈ જાય છે તમે ધર્મસ્થાનને આવ્યા છે કોઈ સુચવેલી વાત લઈને આવ્યા હો. કોઈના સહયુક્તની સુચવ લઈને આવ્યા હો તો અને સંભળાવે. જો કોઈની ગૂંચળી વાત હોય તે તેના કુચ ધ મહેરબાની કરી બહી ચલાવશે નહીં. આ સાંભળતાંની સાથે જ એણે ચરણ પકડી લીધાં અને જોડ્યા : મહારાજ આપે મારી જાણે જોડી દીધી છે ખરેખર, હવેથી કુ ધર્મસ્થાનમાં સુચવિત વાત લઈને જ આવો છો.

હા તો મારા કહેવાનો અર્થ એ છે કે તમે આવક છે તમારી દૃષ્ટિમાં તમારી વાણીમાં અને તમારા કાનમાં સવત્ર પવિત્રતા દેવી જોડ્યા ધર્મસ્થાનમાં આવો તે પવિત્ર દૃષ્ટિ લઈને આવો અને સહયુક્તની સુચવ લઈને વાતો લઈને આવો અને તેવી જ સુચવિત વાતો લઈને જાવો કાન વડે સહયુક્ત મરણ કરવો તે જોડ્યા સહયુક્તમાં છે અને નિદ્રા સાંભળી તે કાનને કુચપેશ છે.

સુચવિત-જોડ્યા પછી અસુચવિત સ્થાન છે જાણ મેરા કરતાં પણ મેં છે કેનેશ સાથે આવેલી વસ્તુનો ફોટો મેં છે જાણ પણ એવું

જ કરે છે પરંતુ કેમેરામા નવા નવા રોલ નાખવા પડે છે, ત્યારે આ આખના પડના પાછળ કેટલાયે રોલો સમાયા હશે એની ખબર નથી એ કેમેરા વડે ફોટો લેવા માટે પ્રકાશની જરૂર પડે છે પરંતુ આખનો કેમેરા તો અદ્ય પ્રકાશમા પણ ફોટો લઈ લે છે પેલો કેમેરા તમને જસો અથવા થે હનરમા મળી ગયે છે, પરંતુ આખનો આ કેમેરા તમને કેટલામા મળ્યો, એની કોઈ દિ મત છે ખરી ? હનગે-લાખોનો ખર્ચ કરવા છતાં તમે આખો મેળવી ગયા નથી પરંતુ તમે તેનો કેવો ઉપયોગ કરી રહ્યા છો ? કેમેરામેન ફોટો લેવામા સાવધાની ગમે છે, મુદ્દ દશ્યોનો જ એ ફોટો ખેંચે છે, તમે તમારી આખોડપી કેમેરા વડે પણ સારા દશ્યોનો જ ફોટો ખેંચજો

મેલાવતી લક્ષ્મણની વાત તમે સાલળી હશે જ્યારે રાવણ મર્યાદા ઓળંગી પચ્ચટીથી સીતાને ઉપાડી ગયો ત્યારે સતી પોતાને આતના-ચીના પગમા નેઈ વ્યાજ્ઞ બની ગઈ એણે છૂટવાનો પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ જ્યારે એમા એને સફળતા ન મળી એટલે એ પોતાના આભૂષણો ઉતારી એક પગી એક રસ્તામા નાખતી ગઈ જેથી મર્યાદા પુરુષોત્તમ રામ એ રસ્તાને જાણી શકે આ બાજુ શ્રી ગમ અને લક્ષ્મણ જ્યારે પચ્ચટીએ માછા આવ્યા અને ત્યાં ઝૂપડી ખાલી નેઈ તો સીતાના વિરહમા રામ ઉદ્વિગ્ન બની ગયા અને તેઓ પોતાના ભાઈ સાથે સીતાની શોધમા નીકળી પડ્યા વૃલ અને પાદે પાદેને પૂછવા લાગ્યા, તમે સીતાને જોયા ? આ એક દામ્પત્યનો આદર્શ હતો જ્યારે રમ્તે વિખરાયેલા આભૂષણો જોયા તો તેમણે લક્ષ્મણને કહ્યું “ભાઈ શોકની અધકારપૂર્ણ રજનીએ મારા મનને ઘેરી લીધું છે, એટલે હું નેઈ શકતો નથી કે આ આભૂષણો કોના છે ? હવે તું જ પરીક્ષા કરી લે કે આ આભૂષણ તારી ભાભીના જ છે કે બીજા કોઈના આ સાલળી શ્રી લક્ષ્મણે જે કહ્યું છે તે ઇતિહાસનું અમર વાક્ય છે આખોનો સયમ જાણે એલી ગયો છે મહર્ષિ વાલ્મીકિએ પોતાની લેખનીમાં એને અંકિત કરી લીધું છે તે આ છે

કેયૂરં નૈવ જાનામિ નૈવ જાનામિ કુળહલમ્ ।

નુપૂરમેવ જાનામિ નિત્યં પદાભિવન્દનાત્ ॥

હે ભાઈ, હું કેયૂર જાણતો નથી; તેમ નથી જાણતો કુડળને કારણ આજ સુધી આખ ઉઠાવીને મેં ભાભીનું મો જોયું નથી હા નુપૂરને જરૂર જાણું છું અને એનું કારણ છે, હું જ્યારે ભાભીને દરરોજ વદન કરતો હતો ત્યારે મારી દૃષ્ટિ એમના નુપૂર પર જરૂર પડતી હતી

જાખોના સયમનો પાઠ તમારે શીખવો છે તો તે તમે જ્યાં સીખી શકશો. પણ જાજો નેત્ર-સયમની વાત માઈવો દૂર ચાલી ગઈ છે જાજો તો જેમ રસમુ લાં ખાવા માટે જીભ સજવળ છે તેમ સૌંદર્ય નેત્રા માટે જાખો ટળવળની હેમ લીં ચાલશે સમ્ર ઉપર અને જાખો રહેશે સીનેમાના રંગીન પોસ્ટરો ઉપર. જાખોનો સયમ ગયો એટલે / તો મીતેમાની રસમુ જોને નેત્રા માટે ગિરદી નામે છે પણ જા માટે સૌંદર્ય પર પતંગિયુ મનનારા જ નહિ, પરંતુ સૌંદર્યનું પ્રદર્શન કરનારા પણ જોખ જવાનદાર નથી સિનેમાના પોસ્ટરો નેત્રા પાછળ ઘેર ખાનાર જૂથ કરી એસે છે તેમ સિનેમાનાં ચદાં પોસ્ટરો સમાવનારાની પણ એક શ્રેણી જ છે

સૌંદર્ય પ્રત્યેની જાસક્તિ જાખની ચાપક શક્તિને સીમિત કરી દે છે રાવણ સીતાનાં સૌંદર્યમાં એટલે જાસક્ત બન્યો કે તે એના સિવાય બીજુ કશું નેઈ શક્યો નહિ એ સૌંદર્ય પ્રત્યેના રાગતુ જ પરિણામ હતું કે યુધિષ્ઠી વીરમતીની સાથે કનકજ્વળના સન્ન નેત્રા માટે વિમલાધુરી ગઈ અને પરિણામે રાજા ચક્રે કૃક્રે બનવું પડ્યું પોતાના પતિ ચક્રાગને કૃક્રાના રૂપમાં નેઈ યુધિષ્ઠીનું હૃદય ફેટવું શક્ય હતું. ચક્રાગનો રાક્ષસાંજનારાઓ જા વાત સારો રીતે જાણતા હોયે બહુ તુકારામ મદ્યારાધના પ્રસિદ્ધ સત ગઈ ગયા છે એમણે એક વખત પ્રભુને પ્રાર્થના કરતાં કહ્યું હતું કે —

પાપાવી વાસના નહો દેવ જોહા !

ત્યાંતુ જાંબહા કરાવ મી ॥

હે પ્રભો તારી મૂળ પર કૃપા હેમ તો એટલું જ કરજો મારી જાખોમાં પાપ વસે નહિ, એ જો ન થઈ શકે તો સારુ થાય કે હું જાખ બની ગઈં જાધાદીનીની જાખોમાં જો વિકાર ન જાવત તો ચિતો ની રાક્ષીઓને જાગ્રિસ્થાન કરી પોતાના સૌંદર્યને જાખ જનવવા વિવશ થઈ પડત નહિ

શીમનીજી જો જાગરમાં /તો અને ત્યાં યુદ્ધ રંગીન સાગ્રીઓ જોસે તો પેતાની સાથે જ મન જોમાં હસાઈ જશે લેવા માટે દાસ તેમજ ગઈ જશે પણ પાસે એટલા પેસા ન હોવાને લીધે દાસ થઈ જશે. સારું શું થેર જાવશે કે જસ સમી લેવા જાહેર જાપાઈ જશે. એમણે જો

જેય બનાવી તો શ્રીમતીહનુ મોટું ચડી જશે અને પછી તો ધરની શક્તિનો
પથ ભગ થઈ જશે ચાલુ સાચુ દાગણુ આપો જ હતી

તમારી આખ એ એક અણુમોલ નિવિ છે, અને તે એવો નિવિ છે
કે તમામ રેસાનિક અવિષ્કાર પણ એની શક્તિને પગલિત કરી શકતો નથી
અમેરિકન ધંજાનિકાએ એક આપુવિદ્યાયુ યત્ર તૈયાર કર્યું છે, જે બમો
ધન્ય છે અને એને તૈયાર કન્વામાં પૂર્ણ અગિયાર વર્ષ લાગ્યા, અને એના
નિર્માણ પાછળ બે કરોડ અને આઠ લાખ રૂપિયા ખર્ચાયા તે દસ લાખ
આપો નેટલો પ્રકાશ ગ્રાહ્યુ કરે છે એનો દર જોવાની શક્તિ એટલી
છે કે વીસ હજાર માઈલ અંતર પર ગ્રાહેલી મીપુષ્પતીને એની શક્તિ વડે
જોઈ શકાય છે આટલું બધું હોવા છતાં પણ હું પછુ છું કે જે તે દરખીન
કોઈ આધનાના હાથમાં મુકવામાં આવે તો એનો શુ અર્થ નીકળશે ? આખ
છે તો પેલી બે કરોડની દૂરબિનનું મહત્ત્વ છે સાથે જ હું એ પણ કહી
શકું છું કે વૈજ્ઞાનિકો વીસ હજાર માઈલના અંતર પરનું જોઈ શકાય તેવું
દરખીન બનાવી રહે છે, પરંતુ તમે એમને કહેશો કે બે કરોડો સુધીના
અંતર પરનું જોઈ શકાય તેવો એક આખ તો બનાવી આપો, તો એ માટે
ઈન્દ્રિય કરવા સિવાય બીજા કોઈ જવાબ તમની પામેલી નહિ મળે એટલે
એનો અર્થ એ થયો કે તમારી આખ બે કરોડવાળા દૂરખીનથી પણ વધુ
કિમતી છે પણ મારો પ્રશ્ન તો એટલો જ છે કે તમે એનો ઉપયોગ કઈ
રીતે કરી શકો છો ? દુનિયાના ત્રણ અખજ આદમીઓમાં પણ એક એવો
નહિ હોય કે જે સૂર્યના પ્રકાશમાં વ્યર્થ જ વીજળીનો ઉપયોગ કરે સૂર્યના
પ્રકાશમાં વીજળી ચાલુ રાખવી તે દુરુપયોગ છે તો આખની શક્તિને
સિનેમાં વગેરે પાછળ ખર્ચ કરવી તે શુ આખોનો દુરુપયોગ નથી ?

ચક્ષુ ઈન્દ્રિય પર સયમ રાખી તમે અનેક વિકારો ઉપર વિજય
મેળવી શકો છો, પરંતુ એની સાથે સાથે દ્રાણેન્દ્રિય; રસનેન્દ્રિય, સ્પર્શેન્દ્રિય
અને મનના સયમની પણ અપેક્ષા રહે છે ગુલાબની મધુરી સુવાસ માટે
તમારે દ્રાણેન્દ્રિય ઉપર સયમ રાખવો જોઈએ. હજારો ફૂલોનો સહાર આ
જ નાસિકા (નાક) માટે જ તો થાય છે એક ઔસ અત્તર તૈયાર કરવા
માટે આઠ હજાર સાતસો બાવન રતલ ગુલાબની જરૂર પડે છે અત્તરો
પાછળ થતું લાખો ફૂલોનું બલિદાન પણ દ્રાણેન્દ્રિયના અસયમીઓ માટે જ
છે એક માણસ બગીચામાં ગયો, અને ત્યાં ડાળ પર બૂલતું એક સુદર-

ખાંખડીઓવાળું ગુલાબનું ફૂલ જોયું અને તે ચૂરી લીધું અને સૂખના લાખો. પરંતુ સૂખતાની સાથે જ એણે જૂન પાટી કાઢીને એ ફૂલમાં એક કોડે પડેલો હતો. તે ફૂલ સૂખતાની સાથે જ એ માણસના નાકમાં ધૂસી ગયો. તબાકુ-છી શ્વી વગેરે વ્યસનપ્રમદ વસ્તુઓને સૂખની એ ખજાણે નિવેળે દુરુપયોગ છે જેને તે ઇચ્છી નથી અને જળપૂર્વક એમાં ઘૂસાડી તે ખજાણે એક ભૂલ છે.

જીમને વચ્ચે થઈને ખજાણાની કંઈ જોણું પાપ કરવો નથી હાલો ખજાણાની દરવાજા જીમ માટે જ થાય છે અને તકાવ કંઈનું સેવન ખજાણે દરવાજા માટે જ થતું હોય છે આખા જીમને ચાકુ વડે ચીરી એમાં ખજાણો મરણુ સરી લેવામાં આવે છે અને એનું શાક જ્યારે થાળીમાં આવે છે ત્યારે જીમ જોઈ છે વાહ કહી સરસ શાક થયું છે. આ રસના (રસ) ખાઈ અને જોઈ એમ બંને જમડે છે કંઈ માણસે પાંચ હવરનો ખર્ચ કરી પ્રીતિઓજન આપ્યું અને ગુલાબજી, કોપરાપાક અને જરૂરી વ. અનેક જાતની મીઠાઈ ખવડાવી પણ જે રાજતામાં થોડું મીઠું એણે પાડ્યું હતું તે હોવા થઈ જશે. એના કમીઠરવા પર તમે પાણી ફેરવશો. ધરમાં દળમાં જે મીઠું એણે થશે તે કટથાક એવા ખજાણા માણસે મળશે કે થળી ફેરવીને આસના થઈ જશે.

રસન-ઈન્ડિયન પર વિજય મેળવવા માટે આલમિજનું વિધાન કરવામાં આવ્યું છે આલમિજનો અર્થ જ એ છે કે સાપ એવા રાક્ષસમાં સરી જાય છે તેમ રોટલાનો લુપ્તો મેળિયો પણ સીંધો મજા જીતરી ન્હોતો નોંધીને ખજાણે તે આ જીમ આલમિજમાં ખજાણો નામ કરતી નથી. પહેલાં ખાખરા-કોપરાથી ચાલતું હતું પણ હવે તે એકથી ચીતે જનવા લાગી છે કે જલુતરી કરવા એમીએ તે આધી કલાક થાય અને મીઠાના સ્થાને હવે પાકેલા મીઠાનો ઉપયોગ થવા લાગ્યો છે એટલું હોવા છતાં પણ આ લાચ જાઈ (જીમ)ને સતે. થતો નથી અને તે જોવી પડે છે જરમાજરમ દોઢળાં લાયો ને। (સમાર્થ દમ્યાન)

જીમની મોહુપના એ વી જમી વધી ગઈ છે કે માણસ આ ૭ કરેક ચીનના રસ ન જુએ છે મર્યા-મયાનાનો વધુ ઉપયોગ આ જ રસના (જીમ) માટે ન થતો હોય છે પેર ના પડે છે તે ખજાણે સ્વાદ સાંગે છે એટલે તે ખતો ૧૫ છે આખો દુખની હોય અને વેર વધુ મર્યા-

મસાલા ખાવાની ના પાડી હોય તો પણ મસાલેદાર કચોરી ખાધા વગર રહી શકાતું નથી જે રોગનું નિદાન ગોઝ્ય થયું હોય, ડોક્ટર કુશળ હોય, દવા પણ સારી હોય, અને હવા પણ સ્વાસ્થ્યવર્ધક હોય, છતાં પણ જે રોગ મટે નહિ તો સમજવું કે જીલ વદામા નથી.

યાદ રાખો કે મોટાને જે સારું લાગે છે, તે સતેવ પેટને પણ સારું લાગતું હોય, તેવું નથી આજે બધી બાળનોમા રસ જેઈએ છે વ્યાખ્યાનમા પણ રસ જેઈએ વક્તા વિદ્વાન હોય, જીવનને બધે લઈ જાય તેવી વાત કહેતો હોય, તો પણ ધ્રુવણ કન્નાર કેટલીક વાર કહી એસે છે કે મહારાજે વ્યાખ્યાન તો સારું આપ્યું પણ રસ આવ્યો નહિ એમા પણ રસ જેઈએ. માણસ આજે કેટલો ચરોગે થઈ ગયો છે રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધીએ એક વાર કહ્યું હતું કે ખાવા અને ખોલવામા જેણે પોતાની જીભની ચપળતાને વશ કરી લીધી છે, એણે ગધાયને પોતાને વશ કરી લીધા છે.

અન્ય ઇન્દ્રિયોની જેમ રસના (જીભ) ઇન્દ્રિયનો પણ સદુપયોગ અને દુરુપયોગ બંને થઈ શકે છે જ્યારે તમે જીભના ગુલામ થઈ જાઓ છો, ત્યારે તમે એનો દુરુપયોગ કરો છો અને જીભ જ્યારે તમારા કાબૂમા છે ત્યારે સમજવું કે તમે એનો સદુપયોગ કરી રહ્યા છો ભોજનવેળા લક્ષ્ય-અલક્ષ્યનો વિવેક જાળવો છો, અહપારલ અને મહારભનો વિચાર રાખો છો, આદ નહિ પણ સ્વાસ્થ્યનું લક્ષ્ય રાખો છો ત્યારે તમે રસનેન્દ્રિયમા સયમ રાખો છો એમ કહી શકાય.

સાથે જ જન્મતી વેળા ખોલવામા પણ વિવેક રાખવો જેઈએ, એને કારણે તમે રોતાને હસાવી શકો છો અને હસતાને રોવડાવી શકો છો મધુર શબ્દો વડે તમે બીજાને લાગેલા ધાને રુઝવવાનું કામ કરો તે જીભનો સદુપયોગ છે અને જીભ દ્વારા વહુની સાત પેઢીઓને વખોડતા ફરો, એના માતા-પિતાને દરિદ્રી કહી વહુનું કાળજી બાળવું એ જીભનો દુરુપયોગ છે. જીભ વડે મહાપુરુષોના ગુણ-કિર્તન ડરાય છે, તે પણ એને સદુપયોગ છે, પરંતુ બીજાની નિંદા અને આલોચના પાછળ તમારી જીભ ચાલુ રહે તો સમજવું કે તમે જીભનો દુરુપયોગ કરો છો.

તેવી જ રીતે તમારે સ્પર્શન્દ્રિયમા પણ સયમ કેળવવો જેઈએ શરીરને કામળ લાગતી વસ્તુઓ લગભગ વિશેષ હિસા વડે તૈયાર થયેલી હોય છે. કેશમી સાડીઓનો સ્પર્શ શરીરને ગમે છે પણ હે માતાઓ, એ તમારી

રેશમી સાડીઓ પાછળ ફેટલા કી નો સહાર થયો છે એની તમને ખબર નહીં નથી. આ રેશમમાં ત્રસ જીવેલી દિસા પણ છે આ મધુ પપ રીના માટે છે ? જે રેશમનો ઉપયોગ કરે છે તે જ એ પાપનો ભાગીદાર બને છે તેથી જ એક યુગરાતી કવિ કહે છે -

સસે હબરો હાથી હુણાય, પણ હાતની ચૂરી પહેસ્નાત
કીડા કરોડો સસે કપાય પણ, રેશમ વસ ધરનારા
ભાવક નામ ધરનારા, જરી લુગ્યો ને તપાસી કામ તારા

યુગરાતી કવિ વસ્ત્રભાષ્યસ ભાવકોને ફટકારતાં કહે છે કે આ ભાવક જરા તુ તારી જાતને જો. તુ કઈ વસ્ત્ર જઈ રહ્યો છે ? તુ ભાવક છે વીતરાજનો ઉપાસક છે તારુ છવન ફેટલું બેસુ હોવુ જોઈએ. અપારમ પૂતક છવન છવવાની કળા તારી પાસે હોવી જોઈએ. બહારની ચમક હમક ઉપર તુ શા માટે ભોભાઈ રહ્યો છે ? આ ચમક-હમક પાછળ ફેટલા પ્રાણી એનો સહાર કઈ રહ્યો છે એનો તે કદી વિચાર કયો છે ? હાતની બચીઓ માટે હબરો હાથીઓનો સહાર થાય છે રેશમી વસ્ત્રો માટે કરોડો કીડા મારવામાં આવે છે તેમ છતાં તુ એવી ધીંગ્નેનો ઉપયોગ કરે છે અને પાછે પોતાને ભાવક પણ કહેવડાવે છે શુ આ કુખ ત્તક વાત નથી !

આ તો માતાઓ માટે વાત મઈ અને એ સાંભળી તમે મનમાં જ હરખાયા પણ તમારા જટ-જૂદમાં પણ કાંઈ એમણુ પાપ થતું નથી. તમારે પણ રેશમી શટ જોઈએ છે અને નરમ પડે અને ચળકતા જૂદ જોઈએ છે પણ આ ચમક લાવવા માટે ફેટલા પશુઓનો વધ થાય છે એ કદી વિચારુ છે તમે ? બહી મુધી સાંભળવામાં આવ્યું છે કે વધુમાં વધુ નરમ અને ચમકદાર ચામડુ મેળવવા માટે ગર્ભવતી જાવને મારવામાં આવે છે અને એના ગર્ભરૂપ સિંધુ લાકડી વડે દીગાય છે તારે જ તે આમમાં વધુમાં વધુ નરમાઈ અને ચમક આવે છે

આ રોમાંચક વાત તમે જાણતા નહિ હો, પણ આ તમામ પપ ચમકદાર જૂદ પહેરનારાઓ માટે થાય છે સ્પર્શોન્દ્રિયના મુખ માટે પણ મુખ્ય કઈ એમણુ પાપ કરતો નથી આ મવાનીપણ અને શુ યતીરી એમાંથી જ જ આમાં છે એન માટે જઈને સતીઓનું સર્વેશ લેવાનું અને મુદ્દીઓને મેળવવા માટે જે જાઓ વીરના ભોહીની નદીઓ વહાવવામાં આવી તે શુ હતું ? આ તમામ ઉન્દ્રિયોનો જ શમ હતો.

પેલો વનમા ધૂમતો મદોન્મત હાથી હાથથીના પુતળાને જોઈને જ ખાણમા પડે છે અને પછી સાત સાત દિવસ સુધી ભૂખ અને તરસનો માર્યો તરફડતો રહે છે આ ઇન્દ્રિયોના દાસત્વનું જ પરિણામ છે એક સંસ્કૃત કવિ કહે છે

દાસત્વમેતિ ચિત્તોત્તિ વિહીન-સેવામ્

ધર્મ ધિનોત્તિ વિદ્ધાતિ વિનિન્ધકર્મ ।

રેફરિચનોત્તિ કુરુતે ચિરુપ વેશ

કિંવા હૃષીક વશ સ્તતત્તુલે ન મર્ત્ય ॥

ઇન્દ્રિયોનો દાસ તે સારી દુનિયાનો દાસ હોય છે તે દાસત્વ સ્વીકાર કરે છે નીચ પુત્રોની સેવા કરે છે ધર્મથી વચિત રહે છે પાપદલનો સયમ કરે છે અને વિરૂપ વેશ ધારણ કરે છે સાચું છે કે જે ઇન્દ્રિયોના રાજમા રહેશે તે રજના રાજમા, મરશે ઇન્દ્રિયોના વિપયોમા આસક્ત બનેલો માણસ મહાપુરુષની આજ્ઞાને વિસરી જાય છે. ત્રિષ્ણ વાસુદેવની વાત એ જ કહી જાય છે વાસુદેવ સમક્ષ મોટા મોટા સંગીતજ્ઞો સંગીતની ધૂન જમાવી રહ્યા હતા, અને નગરની શ્રેષ્ઠ નાયનારીઓ નૃત્ય કરી રહી હતી વાસુદેવે શૈયાપાલકને આદેશ આપ્યો કે મને ઊધ આવી જાય ત્યારે ગીત બંધ કરાવી દેજો. થોડીક જ વારમા સંગીતની મધુરતાએ વાસુદેવને મીઠી નિદ્રમા સૂવડાવી દીધા, પરંતુ શૈયાપાલક એ મધુર ધ્વનિમા તન્મય બની ગયો એણે વિચાર્યું સ્વામી હજી હમણા જ સૂતા છે થોડી વાર પછી બંધ કરાવી ઋષિ ને એમ હજી ફરી વાર કરતા-કરતા રાત્રિનો ચોથો પહોર પણ ખલાસ થવા આવ્યો અને ઉપાકાળ થતા વાસુદેવ જાગી ગયા જોયું તો હજી સંગીતનો કાર્યક્રમ તો ચાલુ જ છે

શૈયાપાલકની સામે વાસુદેવની આખો ફરી, એણે કહ્યું “ કામા કરો પ્રભુ ! ગીત મીઠું લાગી રહ્યું હતું, એટલે બંધ કરવાનો આદેશ આપી શક્યો નહિ ” વાસુદેવે કહ્યું “ હા, દીક તો તમને મારી આગા કરતા પણ આ ગીતો વધુ મીઠા અને સારા લાગે છે, એનો દડ તમારે ભોગવવો પડશે ” તે જ વખતે એમણે ખીન્ન અનુચરોને આદેશ આપ્યો કે એના બંને કાનમા ગરમ સીસુ દલવી દો હવે તમે જોઈ શકો છો કે શ્રવણેન્દ્રિયની આસક્તિએ કેટલા ભય કર દુ ખને નિમત્રણ આપ્યું શ્રવણના રસને લીધો વાસુદેવની આજ્ઞા પળાઈ નહિ અને પશિણામે અસીમ દુ ખને નિમત્રણ મળ્યું એટલે

પાંચે છદ્ધિઓમાં વિવશ બનેતો માણસ વીતરાગસેનની બાધાનું ઊંચકન કરી,
જનત-જનત કુખોનાં દાર ખોલી દે તો એમાં આશ્વસ્ય શું કરવું !

એક કવિ કહે છે

મિયા લોહે સમઘાયો સો સો બાર ।

વિવશ મુર્ખગ સો કુલ પાયો પુનિ સિમ સો હિપટાયો ।

સ્વ પદ વિચાર રહ્યો પર પદમાં મદરત કળોં બોરાયો ॥

તન ઘન સ્વજન મહી ભેરે નાહક મેહ ડગાયો ।

ક્યોં ન તજે રમ જાન સમામૃત કો નિજ સંત છુદાયો ॥

કવિ દેટશું સુઠર કહી રહ્યો છે તે પોતના મનને કહે છે તને દેટશી
વાર સમજાવ્યું કે તું વાસનામાં ફસાઈશ નહીં પરંતુ તારી બાંધત જ એવી
પણી ગઈ છે કે જામે એવી વાર સમજાવું છું પણ તે બધું એવે જાણ છે
આ મનની બાંધત મ કે । તેવી થઈ ગઈ છે મનમાંને ? બાળુ જાણે
રોજનામાં આવે છે તે જ બાળુ તે જાણ છે તેવી જ રીતે મનને વાસના
તરફ ન જવા દેટશીવાર સમજાવવામાં આવે છે, તેટલી જ વાર તે એ જ
તરફ દોરી-દોરીને જાણ છે માતા બાળકને નવગાવી-ધોવાવાી સ્વયં કપાઈ
પહેરાવે છે પણ બાળક જ્યારે જઈ પાછું માટીમાં રમવા લાગે છે ત્યારે
તેવી જ રીતે તમે પણ પેલા બાળક જેવું કામ તો નથી કરતાને !
ઉપાશ્રમમાં મુનિ મહારાજ વીતરાગ-રાધીના જળ વડે નવગાવી-ધોવાવાી
સ્વયં કરે છે અને તમે બાળકમાં જઈ પાછાં હતાં તેવાં ને તેવાં જ બની
જાઓ છો (સભામાં હસાવે)

બીજાને ઢેકર આર્થાં જોઈ જે સાવધાન બની જાણ છે તેને કુલગ
કહેવાય છે પરંતુ છદ્ધિઓની ગુલામીમાં જાકાયેલો બીજાને પાંતે જોઈને
પણ સલામ થતો નથી પત્રિકા બીજા પત્રિકાને દીપકથી પ્રેમ કરતું
હોય છે અને એને આગિમાં બળતા પણ જુએ છે તો પણ તે દીપકની
બળની વાત સાથે પ્રેમ કરવાનું હોયતો નથી વીતરાગ કેવલ અમરણ મહાવાર
પોતાની હેમની દેશનામાં આ તરફ સામે રાખી દરખાવે છે

નુવેસુ કો મિચિ મુયેઈ તિર્કય જકામિય વાવર સે જિનાઈ
રાગાકરે સે જહવા વયગે આઠોય કાંહે સમુબેદ મચ્છુ ॥

ઉત્તરાખંડન અ. ૩૨

જેમ દીપકની ઝળકતી વાટમા આતુર બનેલુ પતંગિયુ મૃત્યુને પ્રાપ્ત કરે છે તેમ ડપના મોહમા તીવ્ર અનુશક્તિ રાખનાર આશુ વિનાશના ખાડામા જઈ પડે છે, હિંદનો એક કવિ પણ કહે કે .

દુનિયા કી સૂઝી પ્રીતિ કરો મત, પ્રીતિ કરી લો મયા ફલ પાયે । મૌન મૃગા યહી મહા સયંકર, પ્રીતિ સે લો મી પિટારે મે આવે । પ્રીતિ કે કારણ દેલો પતંગા દીપક મેં પડ પ્રાણ ગમાયે ॥ દુનિયા .

હિંદીનો આ કવિ દુનિયાની પ્રીતિને જૂઠી ઠેરવે છે પણ તમે તો એને સાચી માનો છો ને ! અરે, આ મનડાને કહો કે હે મન ! તુ કેટલુ હઠીલુ બની ગયુ છે ! અનત-અનત જ્ઞાનીઓએ જે સસારને અસત્ય અને અસાર કહ્યો છે, એને તુ સત્ય માની બેઠો છે માછલીએ લોટની ગોળી સાથે પ્રેમ કર્યો ને પોતાનુ ગળુ વીધાવી લીધુ મફારીની બ મીના મધુરા તાન સાથે પ્રેમ કર્યો તો તે પણ પટારીમા ફેદ થઈ ગયો ઇન્દ્રિયોના વિપયો તો કાયા સૂતરના પલ્લગ પર બેસવા સમાન છે જે કાયા સૂતરના પલ્લગ પર બેસશે તેના શા હાલ થશે એ તો તમે જાણો જ છો ખરે જ, ઇન્દ્રિયોના વિપયોએ ચારિત્ર્યના દુઝગ કરી નાખ્યા છે

જીવનની સાચી શાનિને પ્રાપ્ત કરવી હોય તો ઇન્દ્રિયો પર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરતા શીખો પણ ઇન્દ્રિયો પર વિજ્ય પામવાનો એ અર્થ નથી કે તમે ઇન્દ્રિયોને નષ્ટ કરી નાખો ભાગ્યમાં થોડાક એવા પણ સાધકો થઈ ગયા છે જેઓ મનને ધ્યાને ઇન્દ્રિયોને મારવામા રત રહ્યા બિલ્વ-મગળની વાર્તા આવે છે એમની આખો વિકાર તરફ ગઈ તો એમણે આખો ફેાડી ન ખી અનાધિગતના ફૂલો તરફ હાથ વધ્યા તો હાથ કાપી નાખ્યા પણ આ રીત ખોટી છે આ તો મનની શેતાનિયતની શિક્ષા ઇન્દ્રિયોને કરવા જેવુ થયુ માટે ઇન્દ્રિયોને મારો નહી પણ એમને સાધો એને માટે પહેલા મન ઉપર વિજ્ય મેળવો એના પર વિજ્ય મળતા જ ઇન્દ્રિયો પરનો તમારો વિજ્ય નિશ્ચિત છે જ ગણધર દેવશ્રો ગૌતમ સ્વામી મહામુનિ કૅશીકુમાર સામે આ રહ્ય અતાવના કહે છે

પમે જિવ જિયા પંચ પંચજિવ જિયા દસ ।

દસદશ હ જિજિત્તાણં સબ્ધ સત્તૂ જિજા મહં ॥

—ઉત્તરાધ્યયન અ ૨૩

એક મનને જીતી લેતા પાયે ઇન્દ્રિયો પર તમારો વિજ્ય થઈ જાય છે.

અને પત્નિ ઈન્દ્રિયો પર વિજય મેળવી લીધા બાદ પાને પ્રમાદો અને પ્રેમી અમલો પર ખસુ તમે વિજય પ્રાપ્ત કરી શકો છો. આ રીતે તમે તમારા અંતરની દુનિયાના તમામ શત્રુઓ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરી શો છો. ઈન્દ્રિયોને તમારે ડેળવવી જોઈએ. નયનને કહેજો, જ્યાં જ્યાં તારી દષ્ટિ જાય ત્યાં ત્યાં તું દ્રુપ સ્વયં ખોળજો કાનને કહેજો, જો જો તું સાંભળે છે એમાંથી જીવન માટે પ્રકાશનું કિરણ લેજો વાણીને કહેજો, જ્યાં તું મોક્ષ ત્યારે ત્યારે એમાં સાકરની મીઠાશ મેળવજો કામને કહેજો તું જ્યાં જાય ત્યાં સેવાની સુગંધ ફેલાવજો.

તમે તમારી ઈન્દ્રિયોને જો આ રીતે ડેળવશો તો તમે નિઃશ્વ-સુખમય પથ પર આગળ વધી શકશો. સાધક-જીવનનું લક્ષ્ય જ સુખમ છે. મીઠું, નામચંદ્ર કહે છે. આ દેહ હોય તો સુખમને માટે છે.” તમે ખસુ આ પવિત્ર દિવસોમાં આવી પ્રતિજ્ઞા લેજો.

મર્ચન્ડમ પરિયાણામિ સંજર્મ કયસરથ સ્વામિ ।’

હે પ્રભો ! હું અસુખમનો શક જોડી સુખમ તરફ આવું ! જ્યાં જીવનમાં સુખમ આવે છે ત્યારે શાંતિ પોતે / સામે આવીને તમારી પાસે આવે છે એક વિચારો કહ્યું છે. પ્રેમ જો પવિત્ર છે તો વૈભવનું શું કામ છે ? જીવન જો અમૂલ્ય છે તો પૈસાનું શું કામ છે ? મન જો શુદ્ધ છે તો મદનીતીની આવશ્યકતા છે ? અને જીવનમાં જન સુખમ છે તો કાનૂન-કાયદાની શી આવશ્યકતા છે ? જીવનમાં જો સુખમ હોય તો કાયદા-કાનૂનની જરૂર જ નથી પડે. હા તો આ પવિત્ર દિવસોમાં તમે અસુખમથી પાછ ફરો અને તમે જેટલા સુખમ તરફ વળશો તેટલી જીવનની સાચી શાંતિ તમારી નિકટ આવતી જશે.

॥ શાંતિ શાંતિ ॥

આસ્તુ શુદ્ધ
ચેત્ત

જેન ઉપામય,
કાંઠાવાદી સુ બર્મ

૫૩.

નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિ દર્શન

પ્રિય સજ્જનો અને શ્રીમતી માતાઓ,

પર્યુપણુ પર્વના પાવન દિવસો ચાલી રહ્યા છે અધ્યાત્મ સાધનાનું આ પર્વ આપણને સદેશ આપી રહ્યું છે કે આપણે ભૌતિકતાથી પાછા ફરીએ અને આત્મ-સાધના તરફ વળીએ દુનિયાની રાહે ચાલતા અને તથુગો વીત્યા, હવે આપણે સાધના-પથ પર ચાલતા થઈએ અધ્યાત્મક જીવન વિતાવવાનો પવિત્ર સંકલ્પ આપણી સામે છે આજની ભૌતિકતા-પ્રધાન દુનિયાને આપણે અધ્યાત્મનો સંદેશ આપવો છે આપણે કહીએ છીએ કે આપણી પાસે દુનિયાને દેવા માટે ઘણો મોટો અધ્યાત્મસંદેશ છે પરંતુ ન્યા સુધી તમે પોતે એ પ્રમાણે નહિ ચાલો ત્યા સુધી દુનિયા તમારા એ સંદેશોએ નહિ સાંભળે

ભાષણ કરતા આચરણ વધુ મહત્ત્વ ધરાવે છે તમે કહો તો હું એક કલાક સુધી વીતરાગ અવસ્થા અંગે ભાષણ આપી શકું છું પરંતુ ખૂણું વીતરાગ અવસ્થા મેળવતા કેટલો સમય લાગશે એ કાણ જાણે છે ? મોટા મોટા નેતાઓ સેવા અને સહયોગ ધર્મ ઉપર કલાકો સુધી લિજ્જતદાર ભાષણ આપી શકે છે, એમના ભાષણ ઉપર શ્રોતાજનો મુગ્ધ પણ બની જાય છે, તાળીઓના ગડગડાટ દ્વારા એમના ભાષણનું સ્વાગત પણ થાય છે પરંતુ એ ભાષણકર્તાને કહેશે કે તમારી માતા ઘેર ખાટલે પડી છે-ખીમાર છે, એમની પાસે આજે રાત આખી જગતા બેસી રહેવાનું છે, તો તરત એ જવાબ વાળશે કે એ મારાથી થઈ નહિ શકે તમે ખીજુ કામ અતાવો એમને કહેશે કે પાડોશીનું બાળક ખીમાર છે એને સારું દવા

લાગી છે તે કહેશો ખરી પાસે સમય નથી. નેહરુને મોકલી આપેલ આપણાં જે સેવા બહુ જતાવી રહી હતી તે આચરણમાં આવતાં જ લમટી કેમ જતી ગઈ? વાત એ જ છે એક સાધરણ સન્દેશો કહું તે.

હમને કહના આતા દે કરના નહી આતા,

હમને યોહના આતા દે ચહના નહી આતા ॥

કહેવામાં વાર લાગતી નથી કે મનુષ્ય એક મિનિટમાં હિમાલયને માપી શકે છે પણ તાકાત તે આલવામાં લાગે છે આલુ પર ચઢતાં એક એક ખસે પરસેવાનાં ટીપાં પડવા લાગે છે ત્યારે હિમાલયની કદરનો પાર લાગે છે આધ્યાત્મિક કદરનો પાર કરવી હોય તે આચાર્યશ્રી પ્રતિ કરવી પડે ત્યારે જ આપણે જીવનના લક્ષ્ય સુધી સ્થેત્વી શકીએ છીએ.

જીવન પુરું કરવાનું મહત્ત્વને જે આધ્યાત્મિક લક્ષ્યો જતામાં છે તે જોડે તમે પ્રવચન સાંભળી રહ્યા છો. જો તમે પ્રવચન તમે સાંભળી શૂંક્યા એ જાણો આપણે જીવનના ચોથા લક્ષ્ય સમયે વિચાર-વિનિમય કરીશું ત્યારે મહાપુરુષે જીવનનું ચોથું લક્ષ્ય એ જતાવ્યું છે કે -

“મકિરિય પરિયાણામિ કિરિય કલસંપયજઠામિ ।

અર્થાત્ મકિરિય કે નિષ્ક્રિયતાને તણ આપણે સમ્પિ જતીએ જાણે આપણા જીવનમાં નિષ્ક્રિયતા આવી ગઈ છે નિષ્ક્રિયતા એ પોતે જ જડ છે જૈનદશન એ જડનો નહીં પણ જૈનતત્ત્વનો ઉપસાક છે મારે જીવનમાં પ્રવેશી જીવતાં ત્યાં સક્રિય જોવા. કારણ કે જૈનતત્ત્વનો મુલ્ય છે સદા ક્રિયાશીલ રહેવું આદે નિર્ગ્રાની અધિકારપૂર્ણ હતા હોય, અથવા સિદ્ધાંતી સ્વરૂપસ્થિતિ હોય જનિમાં આત્મા સદા સક્રિય રહે છે કારણ કે જૈન સિદ્ધાંત પ્રમાણે અતરણ કરતો કદી પણ પૂણ્ય ઉદય થતો નથી તે સદા કલ્યાણમય રહે છે એટલે નિર્ગ્રામાં પણ આત્મા ક્રિયાશીલ તો રહે જ છે પછી એ વાત ત્યારી ॥ કે એની ક્રિયા આત્માને તેના નિર્ગુણોથી દૂર બેસી શકે નહીં. સિદ્ધ પ્રિયતિમા અતરણ કરતો સર્વથા શૂન્ય છે અને તેથી જ ત્યાં આત્મા નિર્ગુણમાં સેદા પરિણમનશીલ રહે છે.

એવું કહેવાય છે કે જૈનદશન નિશ્ચયપૂરક જ્ઞાન છે અને એના ઉપર એવો અભેદ મુદ્દા છે કે એણે તો સદા નિષ્ક્રિયતા જ શીખવી છે પરંતુ કે કશીય કે જોમની જાણી પામણા છે તેઓએ જૈનદશનનું જાતર-હાલને પા પડુ જ નથી. જૈનદશને કદી પણ કશું એક આજ્ઞા પરત્વે

આગ્રહ સેવ્યો નથી, કારણ કે આગ્રહમાં એકાતની દુર્ગંધ છે જ્યારે જૈન-દર્શનનો આતર-પ્રાણ અનેકાતમાં વધે છે એ સાચું છે કે જૈનદર્શન નિવૃત્તિ-પૂરક છે તે ભૌતિક-પ્રગતિમાં વધુ વિશ્વાસ રાખતો નથી પરંતુ એનો અર્થ એ નથી કે તે નિષ્ક્રિયતાનો ઉપાસક છે નિવૃત્તિનો અર્થ થાય છે, પાછું ફરવું તો શેનાથી પાછું ફરવું ? શું પોતાના શુભ ભાવોથી પાછું ફરવું ? શું આત્મિક સહગુણો અને શુદ્ધ વૃત્તિઓથી પાછા ફરવું ? નહિ, પીછેઠક કરવામાં પણ વિવેક જાળવવો પડશે

પીછેઠકનો અર્થ એટલો જ થાય છે કે આપણે વિકારોથી પાછા ફરીએ વાસનાઓ અને અશુભવૃત્તિઓથી પાછા ફરીએ એક આચાર્ય જૈનદર્શનની નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિનું દર્શન કરાવતા કહે છે કે

અસુદ્ધાદો વિણિવત્તિ, સુદ્ધે પવિત્તિ જાણ ચરિત્તં,
વદસમિતિ ગુત્તિ રૂવં વવહારણયાદુજિજ્ઞાસિયં ॥

દ્રવ્યસંગ્રહ-૪૫

દ્રવ્ય સંગ્રહના શ્લોકાર્ધમાં સિદ્ધાંત ચક્રવર્તી આચાર્ય નેમચંદ્ર જૈન-દર્શનની નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિની વ્યાખ્યા બતાવી રહ્યા છે, અશુભથી નિવૃત્તિ અને શુભમાં પ્રવૃત્તિ એ જ ચારિત્ર છે અશુભથી-આત્મવિકારોથી પાછા વળવું તે ચારિત્રનું એક અંગ છે તો શુભમાં પ્રવૃત્તિ કરવી તે ચારિત્રનું બીજું અંગ છે જૈનદર્શનને કેવળ નિવૃત્તિવાદી કહેવો તે અર્ધસત્ય છે, અશુભથી નિવૃત્તિ લેવી જોટલી જરૂરી છે તેટલી જ શુભમાં પ્રવૃત્તિ કરવી જરૂરી છે.

આ જ નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિનું અન્તર્દર્શન જ અક્રિયા અને ક્રિયાનું રહસ્ય છે અક્રિયાનો અર્થ અહીં અશુભ ક્રિયા છે. અને તેનાથી પાછા વળવાનું છે કારણ અક્રિયાનો અર્થ તદ્દન ક્રિયાશૂન્યતા નથી હમણા જ મેં ઉપર જણાવ્યું તેમ આત્મા કદી નિષ્ક્રિય રહેતો જ નથી અનંત કાળથી આત્મા ક્રિયા કરતો રહ્યો છે પરંતુ તે ક્રિયા તેને પોતાના લક્ષ્યથી દૂર હટાવી રહી છે કલ્પના કરો, એક બહેન સવારે વહેલી જાડી પોતાને હાથે ધરતો કચરો વાળે છે જો કે આજે આ કામને હલકું ગણવામાં આવે છે પરંતુ મુનિ માટે જોટલું પ્રતિલેખન અને પ્રમાજ્ઞન જરૂરી છે તેટલું જ ગૃહસ્થો માટે આ કામ જરૂરી છે કચરો સાફ નહિ થાય તો જાળા બાત્રી પડશે અને તેમાં જીવોત્પત્તિ થયા બાદ એને દૂર કરવો એ સાચા જૈનનું લક્ષણ નથી.

આ? તે પછી ય સંપન્ન થયેમાં નોકર દ્વારા આ કામ થતું હોય છે પરંતુ નોકર તે શી જોવના રાખશે? તેને જીવેલી શું દવા દેશે? જેવું દિશમાં અનુકંપા નથી જેને તત્વનો બોધ નથી એવા પાસે જમણા અને દવાની શી આશા રાખી શકાય? હા તો એક બહેન કયરો વાળી એક ખૂણમાં એકઠો કરી દે છે એણે પણ ક્રિયા તો કરી જ છે બીજી બહેન આવી અને એણે પેસા કચરણે ઉપાડી બહાર ફેંકવાને બદલે ફરી ધરમાં વીંચેરી લીધા ક્રિયા તો બનેએ કરી છે પરંતુ પહેલી બહેનની ક્રિયા તે સ્વર્ગક ક્રિયા છે ત્યારે બીજી બહેનની ક્રિયા તે નિષ્ફળ ક્રિયા છે તેથી જ રીતે નિષ્ણાત્વ અને અજ્ઞાન અવસ્થામાં આત્મા જે કંઈ ક્રિયા કરે છે તે આ બીજી બહેને કરી હતી, તેથી ક્રિયા છે તે કચરણે બહાર ફેંકી નથી અપિતુ વિષયને વાસનારૂપી કચરો પાછો ધરમાં ફેલાવે છે એટલા માટે એને અશુભ ક્રિયા કહેવાય છે ત્યારે આપણે તો શુભ ક્રિયા કરવી છે

તમે અશુભથી શુભ બણી જમન કરો. તમારે વિચારવું જોઈએ કે તમારી ક્રિયા શુભ તરફ જાય છે કે અશુભ તરફ? તમારા મનની પ્રવૃત્તિ, વાણીની પ્રવૃત્તિ તેમ સરીરની પ્રવૃત્તિ શુભમાં છે કે અશુભમાં? મન વડે તમે પરદિન માટે કેટલું ચિંતન કરો છો? હું માનું છું, અદિત ચિંતનમાં તમારું મન જતું નહિ હોય કમણે તમે આવક છે ભગવાન મહાવીરની ઉપાસક છે. પરંતુ તમારા પાંચેથીની દુકાને ગિરરી થાય છે અને તમારી દુકાને એક પણ માલિક આ તો નથી ત્યારે તમારું મન શું બેસે છે? કે ભગવાન, આની દુકાન ઉપર માલિકો તો માટે જાય છે? એની દુકાન બધું ઘડી જાય તો શરૂ આ અશુભ વિચારો છે એકબી રને તોડી પાડવાની ક્રિયા તે અશુભ ક્રિયા છે. તમારા ઘડે કાઠનું બધું થાય તો કરજો પણ કાઠને તોડી પાડે તો નહિ જ પાણી મૂળિયાને જમીન સાથે મિશ્ર કરે છે અને પ્રયત્ન દવા એ મૂળિયાને ઉખાડી દે છે એટલે દવે તમે વિચારી શો કે તમારે શું જાનવું છે? દવા કે પાણી?

હું તો તમને સલાહ આપીશ કે દવા નહીં પણ પાણીનું કામ કરજો. બી નના પત્ર મળ્યું કરજો. પાણુ સંપેનું છે પણ જમ્યાવતુ મુરોજ છે ક્ય જાનના નિર્માણમાં એક વડા સામુ દરી પણ એને તોડી પાડવા માટે તો ફક્ત દો/ જ વિચાર પૂર્ણપત થશે સ્વપ્નમાં બધું અજ્ઞાન ઘડી જડ માનવજાતુ તમારો જાગરો વર્ધને બિ વાની ક્રોધિ. કરે તો તમને એને વાગવામાં મારા કરજો. અરે પેટી આઠ આત્મચળી વાઠી ફળ સાધવામાં અને આત્મજ

વધવામા મદદ કરે છે, ત્યાં તમે તો વળી ચેતનામય છો, પચેન્દ્રિય છો અને મનુષ્ય છો, પછી બીજાને આગળ વધવામા મદદ ન કરો એવું કદી સહવે ખરું ?

વારુ તો આજે તમે જ્યારે ઘેર જાઓ ત્યારે વિચાર કરજો કે હું અને મારી સપત્તિ બીજાના વિકાસમા કેટલા સહાયક થઈ રહ્યા છીએ ? યાદ રાખજો, પુણ્યના સુયોગે તમને જે સાધનો મળ્યા છે, એ વહેતી ગંગામા કોઈ હાથ ધોવા આવે તો ઈન્કાર કરશો નહિ આમ કરશો તો પુણ્યની ગંગા વહેતી જ રહેશે, પરંતુ જ્યારે સ્વધર્મીઓની સહાયતાથી હાથ સકોચાશે ત્યારે પુણ્યની ગંગા પણ સકુચિત બનતી જશે.

હું આપીશ તો ખાઈશ શું ? મારા બાળકો ભૂખ્યાં મરશે સહાય કરવાના ટાણે આ જાતના વિચારો જેના મનમાં આવે છે તેને પુણ્યના તત્ત્વ પર શ્રદ્ધા જ નથી એમ હું તો કહું હસવાથી આનંદ ખૂટતો નથી. તેમ દેવાથી સપત્તિ ખૂટતી નથી હા, પણ ઈન્કાર કરવાથી જરૂર તે ઘટી જાય છે.

એક શહેરની વાત છે એક સપત્તિસપન્ન બહેન એક સાધ્વીજીના દર્શન કરવા સારુ આવી લગભગ પચ્ચીસેક હજારની મોટરકારમાંથી તે નીચે ઊતરી એના હાથે અને માથે મોતી જડા આભૂષણો હતા, તે ઉપર ગર્ભ અને સાધ્વીજીને વદના કરી સપત્તિસપન્નની વદના પણ જરા જોવા લાયક હોય છે તે વધુ નમી શક્તા નથી કારણ વધુ નમવા જતા જરા કપડાની ઈશ્તિ બગડી જવાનો ડર રહે છે અને એમા વળી થોડો પૈસાની ગરમી પણ વિનમ્રતા અને કામળતાને ઓછી કરી દે છે.

હા, તો શેઠાણીજીએ તેરી જ લટકેદાર વદના કરી, અને નીચે બેમી ગર્ભ પાસે જ એક ગરીબ વિધવા બહેન બેઠી હતી એની આર્થિક સ્થિતિ કથળેલી હતી તે અઠમ-અઠમના પારણા કરતી હતી સાધ્વીજીએ એના તરફ સંકેત કરતા કહ્યું આ ગરીબ બહેન છે, ધાર્મિક જીવન વ્યતિત કરે છે કષ્ટ મદદ કરો એક તો સારુ પુણ્યપ્રકૃતિએ તમને દીધું છે, તો એનો આવા શુભ કામોમા ઉપયોગ થાય તો તે શુભ ફળ જ આપશે.

મહાસતીજીની વાત સાલળીને પેલી શેઠાણી બોલી મહારાજ, ઊટની ગરદન લાખી છે તો તે શું કાપી નાખવા માટે છે ? વધુ પૈસા છે પણ તે વહેચી નાખવા માટે નથી અને એક પૈસો પણ તેના હાથમાથી સર્વો

નહિ થોડી વાર તે ત્યાં બેઠી પણ તે મોટરમાં બેસી પોતાને ઘેર ચાલી ગઈ આ બીના જન્યારે હજુ ૭ દિવસ પસુ વીત્યા નહિ હોય કે તે જાહે-
નનો પુત્ર કાળા જાગરને જ એ પકડાઈ ગયો અને તે પસુ એવા સકળમાં
કે છૂટવાની કોઈ જગ્યા રહી નહિ એના કેસ પ્રાણ રૂપિયા દસ હજાર
લગી ગયા અને આખરુ પસુ માટીમાં મળી ગઈ બેટની ગરદન એક જ
કપારે કપાઈ ગઈ

આજે તમે વિચારો કે તમારી સંપત્તિનો કેટલો ભાગ શુભ ખાતે
વપરાય છે અને કેટલો અશુભ ખાતે? પોતાના વૈભવ અને વિલાસમાં
સંપત્તિની કમી નથી તમારે રેલમાત્રા કરવી હશે તો ૩૮ કલાકની ટિકિટ
મેળો. સિનેમાખરમાં પાંચની ટિકિટ નહિ મળે તો હસતી બેસો. પસુ કોઈ
ગરીબ પોતાની સજ્જત બાજુએ મૂકી હાથ પસાચી તો તમામ ઈન્કમટેક્સ,
સેક્સટેક્સ વાદ આવી જશે અને આપે સમાવતુ કોઈ કામ આવશે તો
કદી બહાર કે સાહેબ હજુ તો ૭ દોકરીઓને વરાવવાની જો શુભ કાર્યમાં
સે-સે જવાનાં વાદ આવી જાય છે શુભ કાર્ય માટે આપે દિલ સંકુચિત
અને છે તો સમજી લેવું જોઈએ કે હજુ શુભ અને અશુભનો ભેદ સમજાવો
નથી! નવતરત્વમાં પુણ્ય અને પાપ તરતનું ચલણ કે તાં-કરતાં ગળું સુધપુ
પરવું જીવનના મેદાને આપે પ્રજા આપ્યો ત્યારે નાસી જ ગયા!

તેનજીવન શરૂઆતે છે કે તમે અશુભમાંથી શુભમાં પ્રવૃત્ત થાઓ અને
શુભમાંથી શુદ્ધતા બસી જાઓ. પૂર્વ પરિણતિ તે અશુભ છે પૂર્વ શુભ
છે તો નિર્જન્યની પરિણતિ શુદ્ધ છે તે તો શેકોડો રૂપિયા છે અશુભને
સમાપ્ત કરવા માટે શુભ પરિણતિ અનાવશ્યમાં આવે છે કારણ કે કારો
વડે કારો કારી શકાય છે સસારના ચક્રને નિવારણ માટે ત્યાગનો ચક્ર
અપનાવવો છે અને ત્યારે ત્યાગનો પસુ ચક્ર સમાપ્ત થાય છે ત્યારે ચીતરાગ
અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે

તમારી અને મારી તમામ સાધના વતરાગ દશ પ્રાપ્ત કરવા માટે
એક કવિએ પ્રાથના કરતાં કહ્યું છે કે :

પ્રમુ વીતરાગ રામાયણ પ્રાપ્ત દમારી
દમ મિત્ર સ્વરૂપ વાયે વાયે દયા મુદ્દારી ॥

આજની પ્રથનાનું લક્ષ્ય છે નિવારણ માર્ગ મેળવવી એની સાધના

માટે આપણે સાધના ક્ષેત્રમાં ઝપલાવવું પડશે તમે વિચાર્યું તો ધાણું છે, પણ હવે આચરવું પડશે એ ખરું છે કે લક્ષ્ય વિના નીકળી પડવું પણ ખોટું છે, પરંતુ કેવળ જાણી લેવા માત્રથી મઝીલ આવી જતી નથી એને સારું તો ચાલવું પડશે કસવાથી સોનાની પરીક્ષા થાય છે તો સોનાથી એરણની પરીક્ષા થાય છે જે એરણ એ બનાવી શકે કે ગ્યા સોતું છે કે પિત્તળ છે તે એરણ નથી, એ છે કાળો પથ્થર ! એવી જ રીતે જ્ઞાનથી ક્રિયાની જાણ થાય છે, અને ક્રિયાથી જ્ઞાનની વિવેકયુક્ત કિનારે જોઈ એ યોધ થાય છે કે એણે જ્ઞાન મેળવ્યું છે.

ક્રિયા જ્ઞાનને વેગ આપે છે એના અભાવે જ્ઞાન પાગળ રહે છે આચાર્ય માધવ-મુનિજી મહારાજ પ્રભુ પાશ્વર્નાથની સ્તુતિ કરતા ફરમાવે છે કે,

લંઘત બદન નાથ પ્રતિ ડિન ચે

વસો વિપમ પહારો ।

ચરણ રૂપ દેવો ચરણ કૃપા કર,

તો નહીં લંઘત વારો

શરણ મૈં લીનો તુમ ચરણારો ।

આચાર્ય માધવ મુનિજી મહારાજ કે જેને માટે એ કહેવત રચાઈ છે કે, “સો સાધુ અને એક માધવ ” અને જેમની સિદ્ધિગર્જનાની સામે વિરોધીઓના પ્રાણ કપતા હતા-તેઓ પ્રભુની સ્તુતિ કરતા કહી રહ્યા છે. “આ સ સાર એક પર્વત છે અને એ પર્વત એવો તો વિપમ છે કે એના પર જેમ જેમ હું ચઢતો જાઉં છું તેમ તેમ એ વધતો જ જાય છે પરંતુ હું પ્રભુ, ચારિત્રકી ચરણ (પગ) મળી જાય તો એને ચઢવામાં કશી વાર લાગશે નહિ ”

ચારિત્ર અર્થાત્ જ્ઞાનયુક્ત ક્રિયા ભવ-ભ્રમણને સમાપ્ત કરી છે સિદ્ધો એક બાજુથી ધસાયેલો હોય તો બગરમાં તે ચાલતો નથી એવી જ રીતે જ્ઞાન-શૂન્ય ક્રિયા પણ લક્ષ્ય સુધી પહોંચાડી શકતી નથી જ્ઞાનરહિત ક્રિયા આવળી ક્રિયા છે તો નિષ્ક્રિય જ્ઞાન પણ છે અને પોત-પોતામાં અધૂરા છે ભગ્નર લૂલા એકલા થઈ જાય તો પણ એક પૂર્ણ વ્યક્તિનું કામ કરી શકતા નથી જે જ્ઞાન આચરણમાં આવ્યું નથી તે કેવળ એક જાતનો ભાર જ બની રહે છે

આચાર્ય ભદ્રપાદ સ્વામી ક્રિયારહિત જ્ઞાનને ભારરૂપ બતાવતા કહે છે

સહા કરો અમ્બજ મારવાહી
 મારસ્સવાહી જહુ અમ્બજસ્સ ।
 પર્વં છુ ણાળી અરણેજ હીળો
 મારસ્સ વાહીં જહુ સોમ્મહ પ ॥

વિશેષાલ્પવલ્લ માધ્ય

ચંદન એક સુખધિત ચીજ છે એનું એક રીધું તાપથી તપતાં કરીએ
 શીતળતા પ્રાપ્ત કરે છે મનુષ્ય તે શુ વિપથર સાપ એની સુવાસના
 પોતાને બૂલી જાય છે પરંતુ ચંદનને એ ગધેડા પર લાદવામાં આવે તો તે
 શુ એની સુખધનો આનંદ માણી શકે? એ તો નિચારશે કે હું ક્યારે
 મારા સ્થાન પર પહોંચું અને મારી પીઠે લાદલા આ સારથી મુઠા જાડી
 દંડો કાઢી આગમવેલા આગમ્ય કદમાકુ કહે છે કે નસ આ જ રીતે
 જેણે જ્ઞાન મેળવ્યું છે પણ એને એક અથવા પશુ આચરણમાં કિતરો નથી
 તેવા ભોલો આ ગમિય જેવા જ્ઞાનના સારવાહક માત્ર છે એને આનંદ
 એમના નસીબમાં નથી.

જ્ઞાન હેતુ કે ધન હેતુ બંને જ્યારે ઉપયોગમાં આવતાં નથી ત્યારે
 એ કેરણ સ્વરૂપ જ જાતી રહે છે ધન ભેગું કરવા સારુ પરસેવે વહેજો,
 સવારથી સાજ સુધી દોડધામ કરી અને થોડાં એક ક્યું રસ્તું જ્યારે
 સૂમ સામી ત્યારે એમાંથી ખાતું નહિ કે કશીય ઉપયોગ કયો નહિ. એવા
 એવા સમાધિપતિઓ જેવામાં આ પા છે કે જો સવારે પોતાનાં નાજીકને
 દૂધ તે શું પણ અઘાનું પાણી પણ ખતા નથી સંપત્તિ હોવા છતાં એને
 સદૈન્ય ન કરવાર આવે જ અજ્ઞાનિયો છે તેવા ભોલો માદયામાં પહોં
 કણ હોવા છતાં તરને મનવાર જેવા છે.

જ્ઞાનની વાત પણ એવી જ વસ્તુ છે જળ એવી જેથીને કીમ્મત,
 સવારે વહેલાં બીડી એનું અખ્યવન ક્યું અધી રાત સુધી નર્ચને એને
 થાક ક્યું પણ જ્યારે એને જીવનમાં ઉતારવાનો પ્રશ્ન આવ્યો ત્યારે ત્યાંથી
 નામ્. એનો અથ એ જ થયો કે એણે નખવા જેવું નાખ્યું છે પુરુષ
 પુરુષ પોખી-પોખીને જળ સૂકવ્યું છે પણ એ જ પુરુષને ઉપલબ્ધ જ્યારે
 મમતાભાવ દૂર કરવાની વાત આવી, સ્વધર્મને કદિ આપવાની વાત જાતી,
 દામ સંજોગવા તાગ્યા આવ્યા જવાનું હોય તો પછી એ જહુ શીખવતો
 બને રહણ કરવાનો શી અથ ?

માહિતી મેળવવી એ એક ચીજ છે અને વસ્તુને ગ્રહણ કરવી તે બીજી ચીજ છે એક હીરાની કિંમત જાણી લેવી તે સરળ છે, કિંતુ હીરાને ખરીદી લેવો તે કઠિન છે. પાસે રૂપિયા હોય તો જ ખરીદી શકાય છે. ઇતિહાસ-લખવામાં વાર લાગતી નથી પરંતુ ઇતિહાસ બનતા વાર લાગે છે એક લેખક ભગવાન મહાવીરનો ઇતિહાસ બે દિવસમાં લખી શકે છે પરંતુ એ પતિત પાવન પુરુષોત્તમ ભગવાનનો ઇતિહાસ બનવામાં કેટલો સમય લાગ્યો ? આર-આર વર્ષ સુધી કઠોર તપશ્ચર્યા કરી એ લખાનક કષ્ટોને સહન કર્યા પછી જ તેઓ ભગવાન બની શક્યા એની વાત સાબળતાની સાથે જ કાયરોનું હૃદય થરથરી જાય છે. ત્યારે એ કથનીના નિર્માણમાં કેટલી સાધના અને સયમની જરૂર પડી હશે ?

ચિત્તોડનો ઇતિહાસ લખવામાં શુ વાર લાગવાની છે ? પરંતુ તેની રચનામાં કેટલા સાહસ અને વીરતાની આવશ્યકતા પડી હશે, એ કાણુ નથી જાણતું, વારુ ? પેલી સુકુમાર રાણીઓ જેમના પગ તળે ફૂલોની પાદડીઓ રહેતી હતી તેઓ સતીત્વના રક્ષણ કાળે ધગધગતી ચિતામાં ફેંદી પડી કેટલું સાહસ હશે એમનામાં ? હા, તો સાબળવા અને જાણવામાં વાર લાગતી નથી પણ વાર તો ત્યાં અને ત્યારે જ લાગે છે કે જ્યારે એ રસ્તે ચાલવાનો પ્રશ્ન આવે છે મુબઈનું નામ સાબળી લેવા માત્રથી કે તમે એનો રસ્તો જાણી લેવા માત્રથી હું કાઈ મુબઈ પહોંચી શક્યો નથી, એને સારું થઈને તો ચાલવું પડ્યું, ભય કર ગરમી સહીને પણ ચાલવું પડ્યું રસ્તે પગસેવાના રીપા ચાલી નીકળ્યા હતા ત્યારે જ તમારી મુબઈનગરીમાં હું પહોંચી શક્યો છું.

જાણી લેવાથી અડધી સમગ્રનાનો ઉદ્ધવ આવે છે, પરંતુ મંત્રીજ સુધી તો આપણે ચાલવા માડીએ તો જ પહોંચી શકીએ છીએ એટલે કહેવામાં આવ્યું છે કે

જ્ઞાન ક્રિયામ્યાં મોક્ષ ॥

મોક્ષની મંત્રીજ સુધી પહોંચવા માટે જ્ઞાન બ્લેઈએ કે ક્રિયા ? માની લો જ્ઞાન વિના ચન્નિ આવતું નથી, અને કચ્છ જ્ઞાન વિના મોક્ષ પ્રાપ્ત થઈ શકતો નથી પરંતુ યથાખ્યાન ચાન્નિ વિના કેવળજ્ઞાન થઈ શકતું નથી. મોક્ષ માટે કેવળજ્ઞાન જરૂરી છે પરંતુ કેવળજ્ઞાન યથા પત્રી પણ વ્યા સુધી આત્મા સર્વ સવર્ણ સ્પર્શ ચાન્નિ અને નેત્રોગ અવગ્રા પ્રાપ્ત કરતો

નથી ત્યાં સુધી આત્મિક મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. મોક્ષનું સૌથી નિઃટ પ્રતીક કારણ તે આરિત્ર જ છે. આરિત્ર વિના આનંદ પણ આવતો નથી. કરખા કરો. એક માણસ પ્રીતિભોજનમાં ગયો. લાલ્ચામાં પુરીઓ આવી અને લાડુ પણ આપ્યા. તે લાડુ ખાવાને બદલે ખિસ્સામાં ભરવા લાગ્યા. હવે તમે જ બતાવો. શું એને લાડુ ખાવાનો આનંદ મળશે ખરો? લાડુને ખિસ્સામાં ભરવાથી નહિ. ખાવાથી આનંદ આવે છે. તેવી જ રીતે ભવન વસ્તુનું સ્વરૂપ નક્કી કરવા માત્રથી નહિ પરંતુ એને જીવનમાં ઉતારવામાં આનંદ આવે છે.

તમે જે કંઈ સાંભળ્યું છે અને જે કંઈ જાણ્યું છે તેને તમે જીવનમાં ઉતારો. આરિત્ર તરફ ભરવા મહિલા પૂજારી જ તમને તમારા સાથે સક્ષય સુધી પહોંચાડી શકે.

જી સતિ સતિ

આવળ વડ ચૌદસ
૧૬૬૭ સવત ૨ ૧૬

જેન મર્મસ્થાનક
કાંદવાડી મુનર્ધ

આસોઠ ને પરધોઠના સુખ જ્ઞાતી દશા પર /
નિભર છે

પણને આરાથી પેટ ભરાઈ જવાના સમયનું રાત્રી
દેખ છે જ્યારે મૂળ મનુષ્યને પેટના પરિણામનું જ્ઞાન દેવ
નથી

આજનું વ્યાખ્યાન દર્શનવિશુદ્ધિ નામથી છે. દર્શન-વિશુદ્ધિને સમજવા, ખોટા નાપો દર્શનને સમજવું પડે. દર્શનનો એક અર્થ છે જેવું, જે સામાન્ય રીતે પ્રચલિત છે. દર્શનનો એક અર્થ તત્ત્વનું ગિદ્દાત પણ છે. અમુક ખાસ પ્રકારની વિચારધારા પણ આપણે ત્યાં દર્શનના નામે ઓળખાય છે જેમ કે હૈનદર્શન, જૌહદર્શન, સાખ્યદર્શન વગેરે. દર્શનનો એક બીજો પણ અર્થ છે, જે શ્રદ્ધાના અર્થમાં વપરાય છે. તત્ત્વનો નિમય એ પણ દર્શનની એક પરિભાષા છે. આપણે અહીં છેલ્લા અર્થમાં દર્શનનો પ્રયોગ કરવાનો છે.

જ્યાં સુધી દર્શન પ્રાપ્ત થતું નથી, ત્યાં સુધી અત્યંત દર્શન નથી થઈ શકતું. વસ્તુને તેના સાચા સ્વરૂપમાં જોવી તે શુદ્ધ દર્શન છે. હૈય (લાભ્ય) વસ્તુને હૈયકર, જૈય (જાણવા યોગ્ય) ને જૈય અને ઉપાદય (પ્રાપ્ત કરવા જેવી) ને ઉપાદેય તરીકે ઓળખવી તેનું નામ દર્શન છે.

સમ્યક્દર્શન એક બીજું છે જે એક દિવસ ચાગ્રિના વિશાળ વડલામાં પડતાઈ જઈ, સસારના અનંત અનંત પ્રાણીઓને માટે શાંતિ આપનાર બને છે તે સાધનાના લાયક મહેલનો પાયો છે. પાયા વિના-મજબૂત પાયા વિના, રેતી ઉપર ચણાચેલો મહેલ ફેટલો વખત ટકી શકે. અતરમાં જ્યાં સુધી સમ્યક્ત્વનો પ્રકાશ પ્રાપ્ત નથી થતો, ત્યાં સુધી, કેવળ ઉપરના ક્રિયા-કાંડો, આત્માને લવપરપરાના ચક્કરમાંથી મુક્ત કરી શકતા નથી. ભલે તેનાથી ધ્વજના મહાન સુખો મળે પણ જન્મમરણના ફેરા જરા પણ ધટતા નથી.

સમ્યક્દર્શનના અભાવે કરવામાં આવતી સાધનાની કિંમત, એકડા-

વિનાના મીઠા જેટલી છે એ પહેલાં એકઠું હોય અને પછી મીઠા મધવર્તા બને, તો ફરક મીઠે તેની કિંમત હમજણી વધતી જાય. જેટલા મીઠા વધારતાં જાણે તેટલા ફરક વખતે તેની કિંમત હસ હસજણી વધતી જશે. પરંતુ એ એકઠું કાળી નાખવામાં આવે, તો પછી તે મીઠાની થી કિંમત રહેશે ! એ જ રીતે સાધનાને માટે સમ્મત્વ એકમાત્ર કામ કરે છે.

સમ્મત્વનની આ વિશાળ મુલ્યવાનની પાછળ એક રહસ્ય છે તે આપણને નવી દૃષ્ટિ આપે છે. તેની પ્રાપ્તિ પછી જીવન અને જનતાને જોવાની રીત બદલાઈ જાય છે. તમે તમારા મિત્રને ત્યાં ગયા અને તેના ઘરમાં એક મોનાની વીડી પડેલી જોઈ તમારા મધ્ય પછે કાઈ બીજો માણસ આવ્યો અને તેણે પણ જોઈ જોઈ જાન્યેણે પણ જાન્યેણ જોવામાં ફેર છે. એક મિત્રની દૃષ્ટિએ જુએ છે અને બીજો ચોરની દૃષ્ટિએ. તમે જોઈ તો તમને વિચાર થયો કે તમારો મિત્ર બૂધી ગયો છે તેણે જૂઠું કરી છે. હોનાની વસ્તુ ખામ રખાતી ન રાખવી જોઈએ. એ આવે તો કુ તેને વાત કરુ. બીજા જે ભાઈ આવેલા છે તે બીજો જ વિચાર કરે છે તે વિચારે છે કે એ આ જરા ખસી જાય તો કુ વીડી હાથ કરી લઈ.

સમ્મત્વન સંસારને જોવાની દૃષ્ટિ આપે છે તે સંસારના સર્વ જીવો પ્રત્યે મિત્ર પિત્ર આપે છે તેમાં રિકારી બાવનાનો નાશ થઈ અધિકારની દૃષ્ટિ આવે છે. રિશ્તના પ્રણીમાં પ્રત્યે તેના હૃદયમાં સમભાવની ધારા પ્રવહ થાય. સાથે જ તેનામાં જનાસક્રિયતાવ પણ પ્રગટે છે. જેથી તે સંસારની વાસનાઓનો હૃદયમાં પ્રવેશ થતા દેશે નથી. વહાણ પાણીમાં ચમે છે તેની માટે તરફ પાણી હોય. છ તેના અધિભાર પાણીની અંદર હોય છે તેની નિષ્ક્રિયતા પાણી છે. છતાં તે ડૂબતું નથી. કારણ કે તે પાણીને તેની અંદર પેસવા દેતું નથી તેમ, સમ્મત્વની પણ સંસારની અંદર રહે છે તેની માટે તરફ વાસનાનો સાગર છે. ઈર્ષ્યા અને દ્વેષના મગરમજાનો ફરતા હોય છે. છતાં તે તેમાં ડૂબતો નથી. કેમકે તેને તરવાની કળા આવડે છે.

કુશળ તારો તળાવ અને સમુદ્રમાં તરે છે. બે સુધી ડૂબી માટે છે. કિનારે ઊભેલ અગ્નિને ચિત્તા થાય છે કે આ તો છેક નીચે ગયો. જાણે આવી ટકરી કે નહિ ! પણ ધોળી ન વારમા તળાવો ઉપર આવવી જાય છે. સમ્મત્વનવાળો આત્મા સંસાર સમુદ્રના ઊંડાણમાં ડૂબી માટે છે. છતાં તે ડૂબતો નથી. કારણ કે સંસારની વાસનાને તે અંતરમાં પ્રવેશ કરવા દેતો નથી.

આવી અનાસક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે અતરમાથી મોહની લાવના દૂર થવી જોઈએ જ્યાં સુધી મોહની લાવના છે ત્યાં સુધી સસારની લાવના મીઠી લાગશેજ લીખડો કડવો હોય છે પરંતુ જેને સાપ કરડ્યો હોય અને જેના શરીરમાં તેનું ઝેર ફેલાયેલું હોય, તેને કડવા લીખડાના પાન પણ મીઠા લાગે છે પણ ઝેર ભિતરી જતાં લીખડાનો કડવો સ્વાદ જણાઈ આવે છે. એ પ્રમાણે જ્યાં સુધી આત્મામાં મિથ્યાત્વનું ઝેર ફેલાયેલું હોય છે ત્યાં સુધી ભૌતિક પદાર્થોમાં મીઠાશનો અનુભવ થતો રહે છે અધ્યાત્મનું અમૃત પણ તેને અપ્રિય લાગે છે મોહનીય કર્મની સ્થિતિ સિત્તે કાઝકાઝીથી સાગરો પામી છે તેમાંથી અગનોતર કાઝકાઝીથી પણ કાઈ વધુ ક્ષય થાય છે ત્યારે તો આત્મામાં **જમો અરિહંતાળ** કહેવાની લાવના જાગૃત થાય છે

સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિનો ક્રમ

હવે આપણે જરા સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિના ક્રમ ઉપર વિચાર કરીએ જેવી રીતે નદીના પાણીમાં પડેલો પથ્થર, નદીના પાણી વડે અથડાઈ, ઘસાઈને, સ્વાભાવિક રીતે, ગોળ બની જાય છે, તેવી રીતે આત્મા, સસારની ઠોકરો ખાઈને અકામ-નિર્જરા દ્વારા, કર્મબંધનથી હળવો બને છે, ત્યારે રાગ-દ્વેષની ત્રિશિને ભેદીને, સમ્યક્ત્વની અભિમુખ બને છે ત્યાર પછી, તેની આતર-ઉત્ક્રાંતિ ચાલુ રહે છે પરિણામોની વિશુદ્ધિ દ્વારા દર્શન સપ્તકનું ઉપશમન, ક્ષય અથવા ક્ષયોપશમ કરે છે ત્યારેજ આત્મા સમ્યક્ત્વના અસીમ પ્રકાશનો અનુભવ કરે છે

આ હું એકી સાથે કહી ગયો છું પણ તે વધારે વિવેચન માગે છે. તમારા મનમાં થશે કે દર્શનસપ્તક શું છે, તેનું ઉપશમન કેવી રીતે કરી શકાય છે. ક્ષય અને ઉપશમ શું છે ?

૧ અનંતાનુબંધી ક્રોધ	૨ અનંતાનુબંધી માન
૩. અનંતાનુબંધી માયા	૪ અનંતાનુબંધી લોભ
૫ મિથ્યાત્વ મોહનીય	૬ મિશ્ર મોહનીય અને
૭. સમ્યક્ત્વ મોહનીય	

આ સાત દર્શન-સપ્તક કહેવાય છે અનંતાનુબંધી ચતુષ્ટય ઉપર તો તમે સાલણી ચૂક્યા છો કષાયવિજય સળધી બોલતી વખતે તેના ઉપર હું પૂરતું કહી ચૂક્યો છું મિથ્યાત્વની સાબંધમાં, આચાર્યોએ પૂરતું વિવેચન કર્યું છે

વિનાનાં મીઠાં નેટલાં છે એ પહેલાં એકઠું હોય અને પછી મીઠાં મધવનાં જાઓ, તો દરેક મીઠું તેની કિંમત હમગણી વધતી જાય છે નેટલાં મીઠાં વધારતાં જાઓ તેટલા દરેક વખતે તેની કિંમત હસ હસગણી વધતી જાય. પરંતુ એ એકઠું કાગી નાખવામાં આવે, તો પછી તે મીઠાની થી કિંમત રહેશે ! એ જ રીતે સાધનાને માટે સમ્મત્ય એકાગ્ર કામ કરે છે

સમ્મત્યનની આ વિશાળ પ્રજ્વળાવાની પાછળ એક રહસ્ય છે તે આપણને નવી દૃષ્ટિ આપે છે તેની પ્રાપ્તિ પછી જીવન અને જનનને જોવાની રીત બદલાઈ જાય છે તમે તમારા મિત્રને ત્યાં ગયા અને તેના ઘરમાં એક સોનાની વીડી પડેલી જોઈ તમારા મન પછે ઈર્ષ્યા બીજો માણસ આપો અને તેણે પણ જોઈ જોઈ બન્નેએ પણ બન્નેના જોવામાં ફેર છે એક મિત્રની દૃષ્ટિએ જુએ છે અને બીજો ચોરની દૃષ્ટિએ. તમે જોઈ તો તમને વિચાર થયો કે તમારો મિત્ર ભૂલી ગયો છે તેણે ભૂલ કરી છે સોનાની વસ્તુ આમ રખાતી ન રખવી જોઈએ. એ આવે તો હું તેને વાત કરું બીજા જે ભાઈ આવેલા છે તે બીજે જ વિચાર કરે છે તે વિચારે છે કે જો આ જગા ખસી જાય તો હું વીડી હાથ કરી લઉં

સમ્મત્યન સંસારને જોવાની દૃષ્ટિ આપે છે તે સંસારના સર્વ જીવો પ્રત્યે મિત્રદૃષ્ટિ આપે છે તેમાં વિકારી આવનારો નાશ થઈ અધિકારની દૃષ્ટિ આવે છે વિશ્વના પ્રાણીમાત્ર પ્રત્યે તેના હૃદયમાં સમભાવની ધારા પ્રગટ થાય છે સાથે જ તેનામાં અનાસક્તિભાવ પણ પ્રગટે છે જેથી તે સંસારની વાસનાઓનો હૃદયમાં પ્રવેશ થવા દેતો નથી. વહાણ પાણીમાં આવે છે તેની આરે તરફ પાણી હોય છે તેના આગળ આગ પાણીની અંદર હોય છે તેની નિમિત્તે આગ પાણી છે છતાં તે ફળતું નથી. કારણ કે તે પાણીને તેની અંદર પેસવા દેતું નથી તેમ, સમ્મત્યની પણ સંસારની અંદર રહે છે તેની આરે તરફ વાસનાઓ સાગર છે ઈર્ષ્યા અને દ્રોણના મગરમગ્ગો ફરતા હોય છે છતાં તે તેમાં ફળતો નથી કેમકે તેને તરવાની કળા આવડે છે

કુરાળ તારો તળાવ અને સમુદ્રમાં તરે છે જાડે સુધી ફૂંકાઈ મારે છે. કિનારે ભીંમ બંધિને ચિંતા થાય છે કે આ તો હું નીચે ગયો. ઉપર આવી રોકો કે નહીં ? પણ પૈાડી જ વારમા તળાવે ઉપર આવી જાય છે સમ્મત્યનવાળો આત્મા સંસાર સમુદ્રના ભીંમબંધમાં ફૂંકાઈ મારે છે છતાં તે ફળતો નથી. કારણ કે સંસારની વાસનાને તે અંતરમાં પ્રવેશ કરવા દેતો નથી.

આવી અનાસક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે અતરમાથી મોહની ભાવના દૂર થવી જોઈએ. ન્યા મુધી મોહની ભાવના છે ત્યા મુધી સસારની ભાવના મીઠી લાગશે જ લીખડો કડવો હોય છે પરંતુ જેને સાપ કરડ્યો હોય અને જેના શરીરમાં તેનું ઝેર ફેલાયેલું હોય, તેને કડવા લીખડાના પાન પણ મીઠા લાગે છે પણ ઝેર ઊતરી જતા લીખડાનો કડવો સ્વાદ જણાઈ આવે છે. એ પ્રમાણે ન્યા મુધી આત્મામાં મિથ્યાત્વનું ઝેર ફેલાયેલું હોય છે ત્યા મુધી ઔતિક પદાર્થોમાં મીઠાશનો અનુભવ થતો રહે છે અધ્યાત્મનું અમૃત પણ તેને અપ્રિય લાગે છે મોહનીય કર્મની મિથિતિ સિતે કોડાકોડીથી સાગરો પામી છે તેમાંથી અગતોતેર કોડાકોડીથી પણ કાઈ વધુ ક્ષય થાય છે ત્યારે તો આત્મામાં જમો અરિહંતાળ કહેવાની ભાવના જગૃત થાય છે

સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિનો ક્રમ

હવે આપણે જરા સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિના ક્રમ ઉપર વિચાર કરીએ જેવી રીતે નદીના પાણીમાં પડેલો પથ્થર, નદીના પાણી વડે અથડાઈ, ધસાઈને, સ્વાભાવિક રીતે, ગોળ બની જાય છે, તેવી રીતે આત્મા, સસારની ઠોકરો ખાઈને અક્રમ-નિર્જરા દ્વારા, કર્મબંધનથી હળવો બને છે, ત્યારે રાગ-દ્વેષની ત્રયિને ભેદીને, સમ્યક્ત્વની અભિમુખ બને છે ત્યાર પછી, તેની આતર-ઉત્ક્રાંતિ ચાલુ રહે છે પરિણામોની વિશુદ્ધિ દ્વારા દર્શન સંપત્તિનું ઉપશમન, ક્ષય અથવા ક્ષયોપશમ કરે છે ત્યારે જ આત્મા સમ્યક્ત્વના આસીમ પ્રકાશનો અનુભવ કરે છે

આ હું એકી સાથે કહી ગયો છું પણ તે વધારે વિવેચન માગે છે તમારા મનમાં થશે કે દર્શનસંપત્તિ શું છે, તેનું ઉપશમન કેવી રીતે કરી શકાય છે ક્ષય અને ઉપશમ શું છે ?

૧. અનંતાનુબંધી ક્રોધ	૨. અનંતાનુબંધી માન
૩. અનંતાનુબંધી માયા	૪. અનંતાનુબંધી લોભ
૫. મિથ્યાત્વ મોહનીય	૬. મિશ્ર મોહનીય અને
૭. સમ્યક્ત્વ મોહનીય	

આ સાત દર્શન-સંપત્તિ કહેવાય છે અનંતાનુબંધી ચતુષ્થ ઉપર તો તમે સાલળી ચૂક્યા છો કપાયવિજય સબંધી બોલતી વખતે તેના ઉપર હું પૂરતું કહી ચૂક્યો છું મિથ્યાત્વીના સબંધમાં, આચાર્યોએ પૂરતું વિવેચન કર્યું છે

જીવનની એ અધાર્થેરી રાત્રિ જોઈ આપણે હિતનો અને અહિતનો વિવેક જોઈ બેઠા હોઈએ જ્યારે આપણને સત્યમાં અસત્યની બધા દેખાતી હોય અને અસત્યની આપણે સત્યરૂપે પૂનઃ કરતા હોઈએ છીએ તેને આગમની ભાષામાં મિથ્યાત્વ કહેવામાં આવે છે ત્યારે આપણે સ્વાધ અને સત્ય બન્નેને સમાન મહત્ત્વ આપીએ ત્યારે તે અસત્યથી અદ્વૈત દષ્ટિ મિશ્ર દષ્ટિ કહેવાય છે જો કે તેણે સત્યનું દેશન કયું છે પણ સ્વાર્થ તેના પીછા છોડ્યો નથી. આવે વખતે તે સત્યનાં ચીન ગણે છે અને જીવનની જોડાન પત્તામાં અસત્યની પૂજા કરે છે આ અસત્યનાં બે રીપાં સત્યનાં દૂષને ઝેરમય બનાવે છે

ત્રીજું છે સમ્બંધ સ્વ મેલનીય. તેમાં આત્માની સ્થિતિ એવી છે કે ગર્ભ મિથ્યાત્વની રાત્રિ વીતી ગઈ છે જીવનપ્રશ્નમાં સત્યની લાગણી દેખાઈ રહી છે આં દલ્લુ મિથ્યાત્વની રાત્રિ પૂરી વીતી ગઈ નથી. દલ્લુ મેલેક અધારપટ બાકી છે આ સ્થિતિમાં મિથ્યાત્વનો રમેલ્લ સમાપ્ત થઈ ગય છે પણ પ્રમેલ્લ બાકી રહે છે

જ્યારે આત્મા દેશન સ્પષ્ટકરે પૂર્ણપણે ધણ કરી નાખે છે ત્યારે તે દ્વાનિક સમ્બંધ કહેવાય છે પણ જ્યારે મિથ્યાત્વની ખાલીને વધ નથી કરી શકે ત્યારે તે તેને દેશી કે છે તેની રીતે દેશી પાણીમાં નાખવાથી પાણીનિર્મલ કયરો છોડે પછી નીચે બેસી નયક અને પાણી મેલ્લુ થઈ ગય છે પણ તેમાં મેલ દૂર થયો નથી જો કદાચ તેને દેશવચમાં આવે તો પાછો કયરો ઉપર પાણીમાં બાકી નીકરે છે દેશવો દ્વાનિક સમ્બંધમાં આત્મા દેશન સ્પષ્ટકરે દેશીને રમેલ્લ અને કે પેક બાકી ઉપસમન કરે છે તેમાં પૂરો દેશ કે રૂઝ ઉપસમન નથા હેલ્લ એટલે તેમાં પાણી બે (દ્વાનિક અને ઉપસમન) રેટી સિદ્ધિ નથી.

આ અંતરની ઉત્કાંતિ તેના જીવનમાં જ મેલો દેશવ આવે છે દેશ તે સત્યનો દેશ છે અને મુક્તિપાથનો મારી છે તેનું લક્ષ્ય પાંચતર્ક બાજ છે સ્વપરિભૂતિમાં સ્થિત થવું એ જ તેનું લક્ષ્ય અને છે કુનિવાન્ય જીનિક પદાર્થોની મિથ્યા તેના મનને બધી રામી શકતી નથી એનો અર્થ એવો નથી કે સમ્બંધ પ્રાપ્ત થયા પછી આત્મા ચારિત્રી રીતર કરી લે છે પણ એ સમય તેને ચારિત્ર પ્રત્યે અનુસય અવસ્ય પેદા થાય છે

સમ્બંધ દષ્ટિ પ્રાપ્ત થયા પછી, આત્મામાં એટલું પરિવર્તન જારૂ આવે છે કે તે સ્વ અને પાણી રહેલને સમજે છે આ રહેલ સમજી

એ પણ ધણો મોટો લાભ છે કારણ કે તે સમન્યા પછી પરવસ્તુ પ્રત્યેની આસક્તિ નાન પામે છે તે છવનના દરેક ક્ષેત્રમા અનાસક્ત રહેશે માતપિતા, જે મ્નેકથી પુત્રનું પાલન કરે છે, તે જ સ્નેહ પુત્રને પણ મળે છે દીકરીના માયાનું દર્દ, માતાના માયાનું દર્દ બની જાય છે તે પોતે ભૂખી રહો શકશે પણ પોતાની પુત્રીના આશુ નહિ જોઈ શકે, આટલું વાત્સલ્ય રાખવા છતાં પણ, તે જાણે છે કે દીકરી પારકા ઘરની વસ્તી છે એક ફિસ, તેને ખીજના ઘેર જવાનું છે આવી જ વાત સમ્યક્ત્વી છવની છે તે સસારની બધી ક્રિયાઓ કરે છે ખીજઓનું ગદાણું પણ કરે છે કેમકે તે જવાબદારી લઈને બેઠો છે છતાં તે જાણે છે કે આ બધું મારું નથી

અવરૂપના ભેદનું વિજ્ઞાન, મનની સકલ્પ-વિકલ્પાત્મક ગ્રિહિતિનો અત લાભ છે કાગળ કે જ્યારે તે હૃદયથી એક વાર પણ વસ્તુને પરવસ્તુ તરીકે જાણે છે, ત્યારે, પછી તેના સયોગ કે વિયોગથી, તેને હર્ષ કે શોક-બન્ને-માથી કાઈ પણ થતું નથી તે જાણે છે કે જે આવ્યું છે તે મારું નથી એટલે તેનો હર્ષ કેવો ? તેમ જ જે ગયું છે તે મારું નહોતું એટલે તેનો શોક પણ શા માટે ? એ મારું હતું જ ક્યારે ? દુનિયાના હર્ષ અને વિપાદ તેના હૃદય ઉપર અસર કરતા નથી કાગળ કે તે દુનિયાને એક રગમય (Stage) માને છે રોજમરોજની ઘટનાઓ એ નાટકના દર્શ્ય છે તેમા કાઈ વખત સારા તો કાઈ વખત નફારા દર્શ્યો જોવામા આવે છે

નાટકમા જય અને પરાજય બન્ને મળે છે પણ નાટકના પાત્રોને તેનો હર્ષ કે શોક હોતો નથી રાવણનો પાક કરનારના હાથમાથી આખી લગનું સામ્રાજ્ય જતું રહે છે, છતાં તેને લેશમાત્ર પણ શોક થતો નથી પરંતુ જે કદાચ તેના ખીસામાથી દસ રૂપિયાની નોટ પડી જાય તો તે ચિતાતુર બની જશે સામ્રાજ્ય ગયું ત્યારે ન રોનાગ, દસ રૂપિયાની નોટ માટે કેમ રડે છે ? કારણ કે તે જાણે છે કે નાટકનું રાજ્ય, તે સાચું રાજ્ય નહોતું તેનો મુગટ તો બે કલાક પછી ઊતરી જ જવાનો હતો પણ દસ રૂપિયાની નોટ તો સાચી હતી અને તેનું થયેલું તુકસાન પણ પોતાનું હતું

તમે પણ આવી દૃષ્ટિ મેળવો દુનિયાને નાટકના દર્શ્યો માની લો અને તમે પ્રેક્ષક બની જાવ પછી તે નાટક તમને વિચલિત નહિ કરી શકે નટે બે ઘડીના રાજ્યને જૂઠું માન્યું, એટલા માટે તેને તે જવાથી કાઈ દુ ખ થતું નથી પણ દસ રૂપિયા જવાથી દુ ખ થયું કેમકે તે તેણે સાચા માન્યા હતા આ મિથ્યા જ્ઞાન જ દુ ખનું કારણ છે એ નાટકનું રાજ્ય સાચું

નથી તો આ રાજ્ય પણ કેટલું સાચુ છે ? આ પણ મેં પ્રશ્ન ન રાજ્ય
 ૬ પચોપચ અને સામરાયમની સરખામણીમાં આ જિગ્ગી પણ મેં પ્રશ્ન
 એવ ન છે

પદાર્થો સાચુ સ્વરૂપ તમે ઝાળખશો પછી દુ ખ જેવી ક્ષર્ષ
 વસ્તુ ન રહેશે નહિ તત્વનો વ્યર્થ પરિચય એ ન સમજતો છે તે
 પ્રાપ્ત થતાં દુનિયાના આ મહેસો તમને કેદખાનાં જેવા મારો. કાલા તમે
 એ જાણો કે તમે સચ્ચારને જેમ માનો છો કે મહંમદ ! તેમને, જેમ
 સમજનારો એક દિવસ તેનાથી છૂટી રહે છે કાઈ અવરુધીને ક્ષત વર્ષની
 કેદની સજા થઈ હોય તો જેમ જેમ દિવસ વીતતા જાય અને તેનો મુક્તિનો
 દિવસ નજીક આવતો જાય, તેમ તેમ તેના મનમાં પ્રસન્નતા વધતી જાય
 પણ જેણે જેમને મહેસ ન માની લીધા તેનો છૂટકારો કપે દિવસે થશે !

સમજતી બ્રાહ્મ સચ્ચારને મહેસ તરીકે નહિ પણ જેમ તરીકે ન
 જુએ છે તે તેમાંથી બહાર નીકળવા મથે છે ? કહે તેને મોઢો મથશે
 તે ન કહે તે, એ જેમનાં બધેનાં તેણી નાખી નીકળી રહે. પછી તે એક
 સેકડ પણ તેની પાસે જોયો નહિ રહે સિફતે ને કદાચ પાજરામાં ખૂરવામાં
 આવે તો તે મુખમાપ બેસી નહિ રહે કેમકે તે સમજે છે કે હું વનને
 સ્વતંત્ર રાજા છું હું કેદી બનવા સમર્થ નથી તેને ને કે કે તો કદવામાં
 આવ્યો છું પણ ને મિનિટ લાગી જાયતો મોઢો મજલ તે ન કહે તે ત્યાંથી
 નાસી જશે એક સેકડ પણ જોયો નહિ રહે. બીજાવાર તે પાંજરાની સાથે
 પણ જોશે નહિ.

પરંતુ મેં અને પોષ્ટના સમજમાં એવું નથી વધારે વખત
 ખાંડમાં રહેવા પછી તે તેને પોતાનું ઘર મળી સે છે પછી તે પાંજરા
 છોડી રાખવા છતાં તે જીવી જતાં નથી. કદાચ તેને જાર કાઢી છોડી
 મુક્તિમાં આવે તો પણ તે જીવને પાછાં લાંબાં આવી જતો કારણ કે તેમણે
 પાંજરાને / પોતાનું ઘર માન્યું છે સમજદાર બ્રાહ્મ હતા સ્વતંત્ર
 રમણતાને જ પોતાનું ઘર અને છે બાકીનાં જ્યાં તેને મરે પાગલો ઘર છે

આથી સમજતી, દુનિયામાં રહેવા છતાં દુનિયાદાર બનતો નથી કારણ
 કે તે શી જાતને નહિ બચાવે (માનવ) જાતને રહે છે
 કાલા તમે જાણો કે તમે શી જાતના કંઈકો છો કે મેનેજર ? મેનેજરની
 યાદે આફ્રિકાની તમામ બંધવસા દેશ છે લાખો શિયા, તેની પામે આવે

છે અને જાપ છે છતાં પણ તેને લાખોના આવવાથી દર્પ થતો નથી કે લાખોના જવાથી રોક થતો નથી કેમકે તેની દષ્ટિ દી છે જો કે શેક પોતાની પાસે કાઈ પણ નથી ગણના અને દસ રૂપિયા પણ જોઈએ તો મેનેજર પાસે માગવા પડે છે પરંતુ સાજના હિઆળમા એક નવો પૈસો પણ ધટ્યો તો રોકના મગજમા ચિતા થાય છે. એટલા માટે હું કહું છું કે એની દષ્ટિ કેળવો

દષ્ટિભેદ

અમ્યક્તરી અને મિથ્યાતરી બન્ને ધટને ધટ અને પટને પટ રૂપે માને છે. અમ્યક્તરી, ગાય ને ગાય અને ઘોડાને ઘોડા કહે છે તો તે જ પ્રમાણે મિથ્યાતરી પણ કહે છે તે કાઈ ગાયને ઘોડો કે ઘોડાને ગાય કહેતો નથી. ખજી બન્નેમા ફેર ગો છે ? તેના જવાબમા કહેવું પડ્યોકે બહારથી બન્નેની દષ્ટિ એક છે પરંતુ માત્ર જોઈએ એજ પરંતુ નથી તેની પાછળ જે દષ્ટિભેદ છે, એ જ અમ્યક્તરી અને મિથ્યાતરીની વચ્ચે ભેદ પાડે છે, એક સૌંદર્યવતી નારીને કામુકની આખો પણ જુએ છે અને સતની આખો પણ જુએ છે પણ તે બન્નેની દષ્ટિમા ઘણો મોટો ફરક છે. એકની આખોમા વિકાર લાગ્યો હોય છે, તો બીજાની દષ્ટિ તેમા પૂર્વજીવનના સચિત પુણ્યનું ફળ જુએ છે હીરાને એક ગામડીયો પણ જુએ છે અને એક ઝવેરી પણ જુએ છે ઝવેરીની આખો પચાસ હજારની કિંમતનો હીરો જુએ છે, ત્યારે તેને જ, ગામડીયો એક ચળકતો પથ્થર સમજીને જુએ છે

આટલી ભૂમિકા સમજ્યા પછી આપણે મૂળ પ્રશ્ન ઉપર આવીએ મિથ્યાતરી ગાયને ગાય કહે છે ઘોડો નહિ તે માત્ર ગાયનું વર્તમાન અવરૂપ જ જુએ છે જ્યારે અમ્યક્તરી ગાયને જુએ છે તો તે કહે છે કે આ એક માત્ર આત્માનો પર્યાય છે એના અનંત જન્મો થઈ ચૂક્યા છે અને અનંત ભવિષ્યમા પણ તે કાયમ રહેશે ગાયરૂપ પર્યાય રહે કે ન રહે, પણ આત્મ-સ્વ શાશ્વત છે અને તે આ ગાયમા આત્મતત્ત્વનું દર્શન કરે છે આવો આત્મા, એક દિવસ આત્માની તમામ વિલાવ-દશાઓને છોડીને સ્વભાવગ્રિહિત થઈ મુક્તિપદ મેળવી શકે છે આ છે સમ્યગ્દર્શનસપ્ત આત્માની દષ્ટિ જ્યારે મિથ્યાદર્શનશીલ વ્યક્તિ, ગાયને માત્ર એક પશુ તરીકે જ જુએ છે

વાદી અને પ્રતિવાદીના વકીલો કાયદાના એકજ પુસ્તકો વાચે છે અને એ જ કાયદાના પુસ્તકોના આધારે એક આરોપીને છોડાવવાનો પ્રયત્ન કરે

જીવનની એ અધાર્થેરી રાત્રિ, તેમાં આપણે દિતો અને અદિતો વિવેક જોઈ બેઠા હોઈએ જ્યારે આપણને સત્યમાં અસત્યની ધ્રુવા દેખાતી હોય અને અસત્યની આપણે સત્યરૂપે પૂજા કરતા હોઈએ છીએ તેને આજમની ભાષામાં મિથ્યાત્વ કહેવામાં આવે છે જ્યારે આપણે સ્વામ અને સત્ય બન્નેને સમાન મહત્ત્વ આપીએ ત્યાર તે અસંભવો આટલ દષ્ટિ મિશ્ર દષ્ટિ કહેવાય છે જો કે તેણે સત્યનું દત્તન કર્યું છે પણ સ્વાયં તેના પીછે છોડ્યો નથી, બાકે વખતે તે સત્યનાં ગીન ગાય છે અને જીવનની એકાંત પંજામાં અસત્યની પૂજા કરે છે જ્યાં અસત્યનાં બે દીર્ઘા સત્યના દૂષ્ટિ ઓરમ્મ બનાવે છે

ત્રીજું છે સમ્યક્ત્વ મેલનીય, તેમાં આત્માની સ્થિતિ એવી છે કે તેમાં મિથ્યાત્વની રાત્રિ વીતી ગઈ છે જીવનપ્રભાતમાં સત્યની લાક્ષિણ દેખાઈ રહી છે જ્યાં હજી મિથ્યાત્વની રાત્રિ પૂરી વીતી ગઈ નથી, હજી થોડાક અધાર્થરપટ જાડી છે જ્યાં સ્થિતિમાં નિરાતવનો રમોદવ સમાપ્ત થઈ નય છે પણ પ્રદેશીય જાડી રહે છે

જ્યારે આત્મા દત્તન સપ્તકનો પૂર્ણપણે શાપ કરી નાખે છે ત્યારે તે ક્ષાપિક સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે પણ જ્યાર મિથ્યાત્વની માટીને વસ નથી કરી શકતો ત્યારે તે તેને દળાવી દે છે જેવી રીતે કટકી પાણીમાં નાખવાથી પાણીમાંનો કચરો છૂટો પડે નીચે બેસી નય છે અને પાણી ચોખ્ખુ થઈ જાય છે પણ તેમાં મેય દૂર થયો નથી જો કદાચ તેને દલાવવામાં આવે તો પાકા કચરો ઉપર પાણીમાં આવી નીચે જાય છે ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વમાં આત્મા ત્યાં સપ્તકનો કટકો અગે મળે અને કે પેક અસે ઉપશમન કરે છે તેમાં પૂરો મેય કે ૧૩ ઉપશમન નથી હોતું એટલે તેમાં પહેલાં બે (ક્ષનિક અને ઉપશાન્ત) ગેટલી રિશુદ્ધિ નથી.

જ્યાં જીવનની ઉત્ક્રાંતિ તેના જીવનમાં જાડ મોટો ફેરફાર લાવે છે હવે તે સત્યનો છા છે અને યુક્તિમાયનો થાય છે તેનું લક્ષણ પણ જાડાઈ જાય છે સ્વચરિત્વમાં સ્થિત થવું એ જ તેનું ખસેય અને છે દુનિવાન્ય ભૌતિક પદાર્થોની મિથ્યા તેના મનને જાડી થાપી શક્તી નથી એનો અર્થ એવો નથી કે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયા પછી આત્મા ચારિત્ર સ્વીકાર કરી શકે છે ૧૩ એ સમયે તેને ચારિત્ર પ્રત્યે અનુરાગ જાગૃત્ય પેદા થાય છે

સમ્યક્ત્વ દષ્ટિ પ્રાપ્ત થયા પછી, આત્મામાં એટલું ખરિવતન જરૂર આવે છે કે તે સ્વ અને પરનાં સંબંધને સમજે છે જ્યાં સ્વસ્થ સમજનાં

એ પણ ઘણો મોટો લાભ છે કારણ કે તે સમન્યા પછી પરવસ્તુ પ્રત્યેની આસક્તિ નાશ પામે છે તે જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં અનાસક્ત રહેશે માતૃપિતાં, જે સ્નેહથી પુત્રનું પાલન કરે છે, તે જ સ્નેહ પુત્રને પણ મળે છે દીકરીના માથાનું દર્દ, માતાના માથાનું દર્દ બની જાય છે તે પોતે ભૂખી રહી શકશે પણ પોતાની પુત્રીના આચ્છાદન નહિ જોઈ શકે, આટલું વાત્સલ્ય રાખવા છતાં પણ, તે જાણે છે કે દીકરી પારકા ઘરની વસ્તી છે એક ફિવસ, તેને ખીખના ઘેર જવાનું છે આવી જ વાત સમ્યક્તરી જીવની છે તે સસારની બધી ક્રિયાઓ કરે છે ખીખઓનું રક્ષણ પણ કરે છે કેમકે તે જાણદારી લઈને મોકો છે છતાં તે જાણે છે કે આ બધું મારું નથી

અરૂપના ભેદનું વિજ્ઞાન, મનની સકલ્પ-વિકલ્પાત્મક સ્થિતિનો અત લાભ છે કારણ કે જ્યારે તે હૃદયથી એક વાર પણ વસ્તુને પરવસ્તુ તરીકે જાણે છે, ત્યારે, પછી તેના સંયોગ કે વિયોગથી, તેને હર્ષ કે શોક-બન્ને-માથી કાંઈ પણ થતું નથી તે જાણે છે કે જે આવ્યું છે તે મારું નથી. એટલે તેના હર્ષ કેવો ? તેમ જ જે ગયું છે તે મારું નહોતું એટલે તેના શોક પણ શા માટે ? એ મારું હતું જ ક્યારે ? દુનિયાના હર્ષ અને વિષાદ તેના હૃદય ઉપર અસર કરતા નથી કારણ કે તે દુનિયાને એક રંગમય (Stage) માને છે રોજમરોજની ઘટનાઓ એ નાટકના દ્રશ્ય છે તેમાં કાંઈ વખત સારા તો કાંઈ વખત નહારા દ્રશ્યો જોવામાં આવે છે

નાટકમાં જ્યારે અને પરાજય બન્ને મળે છે પણ નાટકના પાત્રોને તેનો હર્ષ કે શોક હોતો નથી રાવણનો પાક કરનારના હાથમાંથી આખી લગન સામ્રાજ્ય જતું રહે છે, છતાં તેને લેશમાત્ર પણ શોક થતો નથી પરંતુ જે કદાચ તેના ખીસામાંથી દસ રૂપિયાની નોટ પડી જાય તો તે ચિતાતુર બની જશે સામ્રાજ્ય ગયું ત્યારે ન રોનાગ, દસ રૂપિયાની નોટ માટે કેમ રડે છે ? કારણ કે તે જાણે છે કે નાટકનું રાજ્ય, તે સાચું રાજ્ય નહોતું તેનો મુગટ તો એ કલાક પછી ઊતરી જ જવાનો હતો પણ દસ રૂપિયાની નોટ તો સાચી હતી અને તેનું થયેલું નુકસાન પણ પોતાનું હતું.

તમે પણ આવી દષ્ટિ મેળવો દુનિયાને નાટકના દ્રશ્યો માની લો અને તમે પ્રેક્ષક બની જાવ પછી તે નાટક તમને વિચલિત નહિ કરી શકે નટે એ ધીરતા રાજ્યને જૂઠું માન્યું, એટલા માટે તેને તે જવાથી કાંઈ દુઃખ થતું નથી પણ દસ રૂપિયા જવાથી દુઃખ થયું કેમકે તે તેણે સાચા માન્યા હતા આ મિથ્યા જ્ઞાન જ દુઃખનું કારણ છે એ નાટકનું રાજ્ય સાચું

નથી તો આ રાજ્ય પણ કેટલું સાચું છે? આ પણ ન પડી ન રાજ્ય
 ૭ પશ્ચાત્તર અને સ્વામીશ્રીના સરખામણીમાં આ નિર્ણય પણ બે પ્રકારે
 બેસે ન હો

પદાર્થનું સાચું સ્વરૂપ તમે જાણ્યો પછી હું ખ દેવીઠાઈ
 વસ્તુ ન રહેશે નહિ તત્ત્વનો વધારા પરિચય એ ન સમજતો છે તે
 પ્રાપ્ત થતાં દુનિયાના આ અદેશો તમને કેદખાનાં જેવા લાગશે. કશા તમે
 એ બતાવો કે તમે સચ્ચારને જોશ આનો છે કે અદેશ? જોશને, જોશ
 સમજનારો એક દિવસ તેનાથી છૂટી રહે છે ઠાઈ અવધાનીને દસ વધતી
 કેદની સ ન થઈ હોય તો જેમ જેમ દિવસ વીતતા નવ અને તેના મુક્તિને
 દિવસ નહીં આવે તો જાણ, તેમ તેમ તેના મનમાં પ્રસન્નતા વધતી જશે
 પણ જેણે જોશને અદેશ ન માની લીધો તેના છટકારો કરે દિવસે થશે?

સમજતી આપણા સચ્ચારને અદેશ તરીકે નહિ પણ જોશ તરીકે ન
 જુએ છે તે તેમાંથી બહાર નીકળવા મથે છે જે કહે તેને મોઢો મળશે
 તે ન કહે તે, એ જોશનાં બંધનો તોડી નાખી નીકળી રહે. પછી તે એક
 સંકટ પણ તેની પાસે જોશે નહિ રહે સિદ્ધિને ને કાલ પા નરામાં પૂરવામાં
 આવે તો તે સુખમાં બેસી નહિ રહે કેમકે તે સમ? છે કે કું વનને
 સ્વતંત્ર રાજા છું કું કેદી બનવા સમજી નથી તેને જો કેદ તો કરવામાં
 આવ્યો છે પણ જે નિર્નયિ ભાગી જવાનો મોઢો મળતો તે ન કહે તે ત્યાંથી
 નાસી જશે એક સંકટ પણ જોશે નહિ રહે. બીજાવાર તે પા નરાની સાચું
 પણ જોશે નહિ.

પરંતુ મેંના અને પોતાના સંબંધમાં એવું નથી વધારે વખત
 પંજરામાં રહેવા પછી તે તેને પોતાનું ધર માની લે છે પછી તે પાંજરા
 ઉપાડુ રાખવા છતાં તે બીજી જતાં નથી. કદાચ તેને બહાર કાઢી ઉઘડી
 મુકવામાં આવે તો પણ તે બીજીને પાછાં લાં આવવી જશે કા જુ કે તેમણે
 પાંજરાને ન પોતાનું ધર માન્યું છે સમજદારિ આત્મ્ય કદા સ્વાત્મ
 રમણવાને ન પોતાનું ધર માને છે બાકીનાં બધાં તેને મટે પારમાં ધર છે

આથી સમજતી દુનિયામાં રહેવા છતાં દુનિયાદાર બનતો નથી. કારણ
 કે તે શેઠ બનીને નહિ વ્યવસ્થા (Manager) બનીને રહે છે
 કશા તમે બતાવો કે તમે શેઠ બનવા ઈચ્છો છો કે ગેનેઝર? ગેનેઝરની
 ખસે બાદિશાની તમામ બવસ્થા હોય છે લાખો રૂપિયા તેની પાસે આવે

છે અને જાય છે છતાં પણ તેને લાખોના આવવાથી હર્ષ થતો નથી કે લાખોના જવાથી શોક થતો નથી કેમકે તેની દષ્ટિ દી છે જો કે શોક પોતાની પાસે કાઈ પણ નથી રાખતા અને દસ રૂપિયા પણ જોઈએ તો મેનેજર પાસે માગવા પડે છે પરંતુ સાજના હિસાબમા એક નવો પૈસો પણ ઘટ્યો તો શકના મગજમા ચિંતા થાય છે એટલા માટે હું કહું છું કે એવી દષ્ટિ કળવે.

દષ્ટિભેદ

સમ્યક્ત્વી અને મિથ્યાત્વી બન્ને ઘટને ઘટ અને પટને પટ રૂપે માને છે સમ્યક્ત્વી, ગાય ને ગાય અને ઘોડાને ઘોડો કહે છે તો તે જ પ્રમાણે મિથ્યાત્વી પણ કહે છે તે કાઈ ગાયને ઘોડો કે ઘોડાને ગાય કહેતો નથી પછી બન્નેમા ફેર શો છે ? તેના જવાબમા કહેવું પડશે બહારથી બન્નેની દષ્ટિ એક છે પરંતુ માત્ર જોઈએ એ જ પૂરતું નથી તેની પાછળ જે દષ્ટિભેદ છે, એ જ સમ્યક્ત્વી અને મિથ્યાત્વીની વચ્ચે ભેદ પાડે છે, એક સૌ દર્શવતી નારીને કામુકની આખો પણ જુએ છે અને સતની આખો પણ જુએ છે પણ તે બન્નેની દષ્ટિમા ઘણો મોટો ફરક છે એકની આખોમા વિકાર લાગ્યો હોય છે, તો બીજાની દષ્ટિ તેમા પૂર્વજીવનના સચિત પુણ્યનું ફળ જુએ છે હીરાને એક ગામડીયો પણ જુએ છે અને એક ઝવેરી પણ જુએ છે. ઝવેરીની આખો પચાસ હજારની કિંમતનો હીરો જુએ છે, ત્યારે તેને જ, ગામડીયો એક ચળકતો પથ્થર સમજીને જુએ છે.

આટલી ભૂમિકા સમજ્યા પછી આપણે મૂળ પ્રશ્ન ઉપર આવીએ. મિથ્યાત્વી ગાયને ગાય કહે છે ઘોડો નહિ તે માત્ર ગાયનું વર્તમાન સ્વરૂપ જ જુએ છે જ્યારે સમ્યક્ત્વી ગાયને જુએ છે તો તે કહે છે કે આ એક માત્ર આત્માનો પર્યાય છે એના અનંત જન્મો થઈ ચૂક્યા છે અને અનંત ભવિષ્યમા પણ તે કાયમ રહેશે ગાયરૂપ પર્યાય રહે કે ન રહે, પણ આત્મ-દ્રવ્ય શાશ્વત છે અને તે આ ગાયમા આત્મતત્ત્વનું દર્શન કરે છે આલો આત્મા, એક દિવસ આત્માની તમામ વિભાવ-દશાઓને છોડીને સ્વભાવગ્રસ્થિત થઈ મુક્તિપદ મેળવી શકે છે આ છે સમ્યક્દર્શનસપ્ત આત્માની દષ્ટિ જ્યારે મિથ્યાદર્શનશીલ વ્યક્તિ, ગાયને માત્ર એક પશુ તરીકે જ જુએ છે.

વાદી અને પ્રતિવાદીના વંકીયો કાયદાના એક જ પુસ્તકો વાચે છે અને એ જ કાયદાના પુસ્તકોના આધારે એક આરોપીને છોડાવવાનો પ્રયત્ન કરે

અહ પુનઃ એવં આગિજ્ઞા । ઉચ્ચાદકસે સ્વલ્લ હેમંતે ગિમ્ને
 પરિચિને અદાપરિજુભાદ યત્પાદ પરિદ્વિજ્ઞા, અદુષ્ટા
 સ્તસ્ટસ્ટારે અદુષ્ટા ઓમસેષ્ટે અદુષ્ટા એગસ્ટારે અદુષ્ટા અસેષ્ટે
 લાઘવિયં આગમમાણે તથે સે અમિસમમાગપ મમહ,
 જમેયં મગધયા પથેદય તમેષ અમિસમેન્વા સન્વઓ
 સન્વસાપ સમ્મતમેષ સમમિજાગિજ્ઞા ॥ ૨૫૯ ॥

શબ્દાર્થ (૧) અનન્તર (૨) એમ જણાવ કે (૩) ઠીની યતુ ભતી
 યત (૪) હેમ ત યતુ (૫) શ્રીમ્મતુ (૬) આવેશ છે (૭) પૂર્વેના પ્રાચીન
 જ્યુ (૮) વસ્ત્રોને (૯) ત્યાગી કે અથવા કદાચિત્ (૧૦) જરૂર હોય તો ધાતુ
 કરે અથવા નેટલા વસ્ત્ર હોય (૧૧) તેમાંથી જોછા કરે (૧૨) અથવા એક જ
 વસ્ત્ર રાખે (૧૩) અથવા તદન વસ્ત્ર સહિત થવાથી (૧૪) અધુનાનો ગુણ (૧૫)
 પ્રાપ્ત થાય તેમ જ (૧૬) સાધકને તપની (૧૭) પ્રાપ્તિ થાય (૧૮) એમ (૧૯)
 શ્રી ભગવતે (૨૦) કહેલ છે (૨૧) આ કથનને (૨૨) બહીરીતે ભણી (૨૩)
 સ્વ પ્રકારથી (૨૪) સપૂજીપથી (૨૫) સમભાવનું (૨૬) સમ્યક્ પ્રભેર
 પાલન કરે.

સાવાર્થ - જ્યારે સાધક મુનિના ભણવામાં આવે કે ઠીની
 યતુ ભતીત થઈ છે અને શ્રીમ્મતુ આવી છે ત્યારે જ્યુ વસ્ત્રોનાં
 ભૂનાં વસ્ત્રોને પરઠવી દે-છોટી દે અથવા જરૂર જણાય તો તેનાં
 દોષ તેવા ધાતુ કરે અથવા તો ઉપચારિત્ર પાલન માટે નેટલાં
 વસ્ત્રો હોય તેમાંથી જોછા કરે, એટલે કે ત્રણ વસ્ત્ર હોય તો એક
 વસ્ત્ર જોછુ કરી બે વસ્ત્ર રાખે અથવા બે વસ્ત્ર જોછાં કરી એક જ
 વસ્ત્ર રાખે અથવા તો તદન વસ્ત્ર સહિત અને આવી રીતે મમત્ત
 ઘટાડવાથી વસ્ત્ર ત્યાગ સાથે કદાચમ કદાચી સાધવગુણની પ્રાપ્તિ થાય
 છે તેમ જ તપ આરાધન પણ થાય છે આ ઉપરેશ શ્રી ભગવતે

આપેલ છે તેા તેના રહસ્યને જાણી વસ્ત્ર સહિત અથવા વસ્ત્ર રહિત-
પણામાં સર્વ પ્રકારે સર્વ રૂપથી સમતા લાવનુ એવન-ઉપયોગ
રાખી વિવેકથી કરવું એ જ સાચા સાધકનુ કર્તવ્ય છે એ જ મોક્ષ
માર્ગ છે, મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપાય છે તેથી તેને ગ્રહણ કરી
સંયમનુ પાલન કરવું.

જસ્સણં^૧ મિક્કલુસ્સ^૨ એવં^૩ ભવહ^૪ પુદ્ધો^૫ સ્વલુ^૬ અહમંસિ^૭
નાલમહમંસિ^૮ સીયપાસં^૯ અહિયાસિત્તણ^{૧૦}, સે^{૧૧} વસુમં^{૧૨} સન્વસ-^{૧૩}
મન્નાગયપન્નાણેણં^{૧૪} અપ્પાણેણં^{૧૫} કેહ^{૧૬} અકરણયાણ^{૧૭} આઠ્ટ્ટે^{૧૮}
તવસ્સિણો^{૧૯} હુ^{૨૦} તં^{૨૧} સેયં^{૨૨} જમેગે^{૨૩} વિહમાહણ^{૨૪} તત્થાવિ^{૨૫} તસ્સ^{૨૬}
કાલપરિયાણ^{૨૭}, સેઽવિ^{૨૮} તત્થ^{૨૯} વિઅંતિકારણ^{૩૦}, ઇચ્છેયં^{૩૧} વિમોહા-^{૩૨}
યત્તણં^{૩૩} હિયં^{૩૪} સુહં^{૩૫} સ્વમ^{૩૬} નિસ્સેયસં^{૩૭} આણુગામિયં^{૩૮} ત્તિ^{૩૯} વેમિ^{૪૦} ॥
॥ ૨૬૦ ॥

શબ્દાર્થ : (૧) જે (૨) સાધુને (૩) એમ જણાય કે (૪) હું (૫)
ઉપસર્ગમાં ફસાઈ ગયો છું (૬) સમર્થ નથી તેા (૭) શીતસ્પર્શ આદિ
ઉપસર્ગને (૮) સહન કરવા (૯) સચમી સાધક (૧૦) સમસ્ત જ્ઞાન બુદ્ધિથી
વિચારી (૧૧) પોતાની (૧૨) અકાર્ય નહિ કરતા (૧૩) વ્યવસ્થિત રહે (૧૪)
તપસ્વીને માટે (૧૫) એ શ્રેયસ્કર છે (૧૬) આવા પ્રસંગે કોઈ કોઈ સાધક
(૧૭) ફાસી ખાઈને આપઘાત કરે છે (૧૮) છતાં આવું આપઘાતવાળું મરણ
(૧૯) મુનિને માટે (૨૦) સમય પ્રાપ્ત મૃત્યુ સમાન જાણવું આવા પ્રસંગમાં
આપઘાતથી મરવાવાળા પણ કર્મોનાં (૨૧) અન્તકર્તા કહેવાય છે તેમજ આવું
મરણ પણ (૨૨) નિર્મોહી આશ્રમી તેમજ (૨૩) હિતકારી, (૨૪) સુખરૂપ,
યોગ્ય, (૨૫) મોક્ષનું કારણ તથા (૨૬) અન્ય લવમાં પુણ્યપ્રદ જાણવું (૨૭)
એમ હું કહું છું

ભાવાર્થ - સઘનરૂપ સાધનાના કઠિન માર્ગને વહન કરતા સાધકને જોમ જણાય છે હું ઉપસર્ગમાં કસાઈ ગયો છું, તેમ જ શીત સ્પર્શ આદિ ઉપસર્ગને સહન કરવા સમર્થ નથી, તેવા સમયે સઘની સાધકે પોતાના સમસ્ત જ્ઞાન તથા બુદ્ધિથી વિચારીને તે જી ઉપસર્ગથી મુક્ત થવા બનતા ઉપાયો કરી છૂટવું; પરંતુ કોઈ જાકાર્ય કરવું નહિ. સ્થિરતા ખાણ કરી ન્યવસ્થિત રહી સઘનરૂપ રક્ષણ કરવું, જો તપસ્વી માટે, સઘની માટે એવસ્કર છે, પરંતુ તે ઉપસર્ગમાંથી છૂટવાનો કોઈ રસ્તો ન સુઝે અને બાહ્ય લૂટાવાનો ભય-ઉત્પન્ન થાય તો જેવટ પરાક્રમી સાધકે બાહ્યના રક્ષણ માટે દ્વંસીથી અંજર હરકોઇ અન્ય પ્રકારથી આપઘાત કરી સઘનમનનું રક્ષણ કરવું જાવા આપઘાત રૂપ મરણ બિહુઓને સમયપ્રાપ્ત મૃત્યુ સંગ્રામ સંલેખનામરણ રૂપ કહેલ છે, તેમ જ ક્યોનિ અન્ત કરનાર કહેલ છે વળી જાવા મૃત્યુને નિર્માણી કહેલ છે, તેમ જ હિતકારી, સુખરૂપ; યોગ્ય અને શોક્ષના કારણરૂપ કહેલ છે વળી જામાની ભવમાં પુણ્યરૂપ તેમ જ શોક્ષના અધિકારી બનવામાં મદદ કર્તા બધવું જોમ હું કહું છું જા અધિકારથી જો ભાવ જણાય છે કે જમે તેવા વિકટ પ્રજાજમાં પણ ઉત્કૃષ્ટ પરીવહ-ઉપસર્ગમાં પણ સઘન રક્ષણ માટે શરીરનો શોક્ષ ત્યાગીને, આપઘાત કરીને પણ સઘનરૂપી બનનો નાશ થવા ન દેવો; પરંતુ રક્ષણ કરવું જો શોક્ષનો હેતુ છે જા ઉપદેશ સાધક મુનિ તથા ગૃહસ્થી મુમુક્ષુ સંન્યસીને પ્રકણ કરવા યોગ્ય છે જોમ જાણી આત્માર્થી જીવોએ પોતાનું બાહ્ય સામવવા ઉપયોગવત રહેવું તે એમનું કારણ છે

શ્રીમદ્ ઉદેશી સમાપ્ત.

પાંચમે ઉદ્દેશો.

જે^૧ ભિક્ષુ^૨ દોહિં^૪ વત્થેહિં^૩ પરિવુસિ^૬એ પાયતહ^૮એહિં,
 તસ્સ^૫ પં^૬ નો^૭ એવં^{૧૦} ભવહ્ - તહયં^{૧૧} વત્થં^{૧૨} જાહસ્સામિ, સે
 અહેસણિજ્ઞા^{૧૩}હં વત્થા^{૧૪}હં જાહજ્ઞા^{૧૫}, જાવ^{૧૬} એવં^{૧૭} રુ^{૧૮} તસ્સ
 ભિક્ષુસ્સ^{૧૯} સામગ્ગિયં, અહ^{૨૦} પુણ^{૨૧} એવં^{૨૨} જાણિજ્ઞા-ઉવાહક્કંતે
 ચલુ^{૨૩} હેમંતે, ગિમ્હે^{૨૪} પહિવણ્ણે. અહાપરિજુન્ના^{૨૫}હં વત્થા^{૨૬}હં
 પરિવ્વિજ્ઞા^{૨૭}, અદુવા^{૨૮} સંતરુત્તરે, અદુવા^{૨૯} ઓમચેલે, અદુવા^{૩૦}
 એગસાહે, અદુવા^{૩૧} અચેલે, લાઘવિયં^{૩૨} આગમમાણે તવે^{૩૩} સે
 અભિસમન્નાગ^{૩૪}એ ભવહ્, જમેયં^{૩૫} ભગવયા^{૩૬} પવેહયં^{૩૭} તમેવ^{૩૮}
 અભિસમિચ્છા^{૩૯} સવ્વઓ^{૪૦} સવ્વત્તા^{૪૧}એ સમ્મત્તમેવ^{૪૨} સમભિજાણિયા
 ॥ ૨૬૧ ॥

શબ્દાર્થ . અધ્યયન ૮ ના ચોથા ઉદ્દેશાના-સૂત્ર ૨૫૮ અને ૨૫૯ મુજબ સમજવા અહીં વિશેષમાં બે વસ્ત્રની અને એક પાત્રની મર્યાદા બાજુવી

ભાવાર્થ - જે અભિગ્રહધારી ભિક્ષુ સાધકે બે વસ્ત્ર તથા એક પાત્ર રાખવાની મર્યાદા કરેલ હોય તે ભિક્ષુને એવો વિચાર ન થાય કે ત્રીજા વસ્ત્રની યાચના કરુ કદાચિત તે ભિક્ષુ પાસે બે વસ્ત્ર પૂરા ન હોય અથવા તો વસ્ત્ર ઉપયોગમાં ન આવે તેવા જીર્ણ થઈ ગયા હોય અને જરૂર જણાય તો એષણીય, નિર્દોષ વસ્ત્રની યાચના કરે ને જેવા મળે તેવા વસ્ત્રને ધાગણુ કરે આવા પ્રકારનો સાધુનો આચાર છે પશ્ચાત્ સાધુને એમ બાજુવામાં આવે કે હેમતઋતુ

અતીત યદ્ ઈ યને શ્રીભક્તતુ આવી છે ત્યારે પૂવના છુદ્ધ યથેદ
વચ્ચોને ત્યાગી દે અથવા જરૂર જણાય તો આશ્ચ કયે અથવા તો
એક વચ્ચને ચોક્ક કયે, અથવા પોતાની શક્તિ હોય તો વચ્ચ રહિત
બને. આવી રીતે મમત્વને (દેહમમત્વ તથા વચ્ચ મમત્વને) ત્યાગ
વાળી હાથવ શુભની તથા તપસ્યાના શુભની પ્રાપ્તિ થાય છે એમ
જાણી વચ્ચરહિતપણામાં અથવા વચ્ચરહિતપણામાં બન્ને અવસ્થાઓમાં
સમભાવ રાખે. આ ઉપરેશ શ્રી ભગવતે પ્રતિપાદન કરેલ છે આ
આચાર્ય વિશેષે બિનકલ્પી ચારિત્રવાળાને આશ્ચથી છે પરંતુ સ્વચિત્
કલ્પી પણ આવા ઉચ્ચ આચાર્યનું પાલન કરી શકે દેહમમત્વ છોડ
વામાં આવા પ્રકારના આચાર્યની ખાસ જરૂર જણાય છે

જસ્સ ણં મિલ્લુસ્સ ઇદ્ધ મંવહ-પુદ્ધો અવલો અહમંસિ
નાલમહમસિ ગિહતરસક્કમણ મિલ્લુપરિય - ગમણાપ
સે ઇદ્ધ વયંતસ્સ પરો અમિહહ અસણ વા ૪, આહુ
દલહજ્જા, સે પુલ્લામેવ આલોહજા - આરસંતો ગાહાવહ !
નો સલ્લ મે કપ્પહ અમિહહ અસણ વા ૪ સુપ્પ વા
પાપ્પ વા, અન્ને વા ઇપ્પગારે ॥ ૨૬૨ ॥

શબ્દાર્થ (૧) જે કાષ (૨) સાધકને (૩) એમ જણાવ (૪) મને
રાત્રી ઉપરથી થવાથી (૫) હુ (૬) નિજા જાત યથો હુ (૭) તો હુ સમ
નથી (૮) એક ધરથી બીજા ધરે (૯) બિદ્યાત્મકી ખાતે (૧૦) જવાને (૧૧)
આ રીતે (૧૨) મુનિને (૧૩) બોધતા સાંભળીને (૧૪) કાષ મુદ્ધ (૧૫)
સાધુના રહાતપર સન્મુખ હાવી અસનપાનાદિક (૧૬) આદાર (૧૭) મારે
પ્રકારના (૧૮) સાધીને (૧૯) સાધુને દે (૨૦) ત્યારે તે મુનિ (૨૧) પ્રથમની
ખાસ (૨૨) વિચાર કરી કદ (૨૩) આગ્રહ્યમન (૨૪) મુદ્ધ (૨૫) નિયમે

(૨૬) નહિ (૨૭) મને (૨૮) કલ્પતા (૨૯) સામે લાવેલા (૩૦) અશનાદિ
(૩૧) ચારે પ્રકારના (૩૨) ખાવા (૩૩) પીવા ભોગવવા અથવા (૩૪) અન્ય
(૩૫) એવા પ્રકારના સદોષ મને કલ્પતા નથી

ભાવાર્થ - કોઈ સમયે કોઈ સાધક મુનિને એમ જણાય કે
હું રોગના ઉપદ્રવથી દુઃખથી ઘેરાઈ વિશેષ અશક્ત થઈ ગયો છું;
તેથી હું ભિક્ષાચર્યા માટે એક ઘરથી બીજા ઘેર જવાને સમર્થ નથી.
આ પ્રમાણે સ્વાભાવિક સાધુના બોલવાથી કોઈ ગૃહસ્થ એ વાત
સંભળી, ભાવિક ગૃહસ્થ એ અશક્ત સાધુ માટે પોતાના ઘેરથી
આહાર પાણી આદિ ભોજનના પદાર્થો સાધુના સ્થાનપર લાવી તે
સાધુને આપે ત્યારે તે મુનિ આહાર લાવનાર ગૃહસ્થને વિવેકપૂર્વક
એમ કહે કે હે આયુષ્યમન્ ગૃહસ્થ ! મારા માટે, મારા નિમિત્તે
સન્મુખ લાવેલાં આહાર પાણી આદિ પદાર્થો સદોષ છે તે ગ્રહણ
કરવા કે સેવન કરવા મને કલ્પતા નથી મારા સાધુના આચાર
નિયમાનુસાર હું તે આહારાદિ લઈ શકીશ નહિ એમ કહી તે
આહારને ગ્રહણ કરે નહિ

જસ્સ^૧ ણં^૨ મિક્કલુસ્સ^૩ અયં^૪ પગપ્પે - અહં^૫ ચ^૬ સ્વલ્લુ^૭
પડિન્નત્તો^૮ અપડિન્નત્તેહિં^૯, ગિલાણો^{૧૦} અગિલાણેહિં^{૧૧} અમિકંઘ^{૧૨}
સાહમ્મિણ્ણિં^{૧૩} કીરમાણં^{૧૪} વેયાવહિયં^{૧૫} સાહજ્જિસ્સામિ, અહં^{૧૬}
વાવિ^{૧૭} સ્વલ્લુ^{૧૮} અપ્પડિન્નત્તો^{૧૯} પડિન્નત્તસ્સ^{૨૦} અગિલાણો^{૨૧} ગિલાણસ્સ^{૨૨}
અમિકંઘ^{૨૩} સાહમ્મિયસ્સ^{૨૪} કુજ્ઞા^{૨૫} વેયાવહિયં^{૨૬} કરણાણ, આહટ્ટુ^{૨૭}
પરિન્નં^{૨૮} અણુક્કિલ્લસ્સામિ, આહટ્ટં^{૨૯} ચ^{૩૦} સાહજ્જિસ્સામિ (૧)
આહટ્ટુ^{૩૧} પરિન્નં^{૩૨} આણુક્કિલ્લસ્સામિ આહટ્ટં^{૩૩} ચ^{૩૪} નો^{૩૫} સાહજ્જિસ્સામિ

(૨), આહ્દુ પરિન્ન નો આણવિસ્વસ્સામિ આહ્દુ ચ
 સાહજિસ્સામિ (૩), આહ્દુ પરિન્ન નો આણવિસ્વસ્સામિ
 આહ્દુ ચ નો સાહજિસ્સામિ (૪) ઇધં સે અહાકિદ્ધિયમેષ
 ષમ્મ સમમિજાણમાણે સત્તે વિરપ, સુસમાહિયલ્લેસે તત્ત્વાધિ
 તસ્સ કાલપરિયાપ, સે તત્ત્વાધિ વિમત્તિકારપ, હપ્પેપ
 વિમોહાયયણં હિય સુહ સ્વમં નિસ્સેયસં આણુગામિયં
 યિ વેમિ ॥ ૨૬૩ ॥

શાબ્દાર્થ (૧) જ્ઞાન (૨) સાધુને (૩) ખાવા પ્રકારની (૪) પ્રતિષ્ઠા-
 આચાર હોય. (૫) કદાચિત્ કુ રોગથી (૬) પ્રતિષ્ઠાવત એવા અને (૭) અન્ય
 જ્ઞાન અપ્રતિષ્ઠા (૮) નિરોગી (૯) જ્ઞાન થયો હોઈ (૧) મારી સેવા કરવા છપ્પે
 મારા કદા વિના જ કમ નિજ રાની અભિલાષથી સેવા કરવા તત્પર થાય (૧૧)
 સાધમિક (૧૨) તો તેનો સ્વીકાર કરીશ (૧૩) કુ પણુ (૧૪) નિમ્મે (૧૫)
 નિરોગી હોઈ તો (૧૬) પ્રતિષ્ઠાવત એવા કુ પણુ (૧૭) અપ્રતિષ્ઠા (૧૮)
 જ્ઞાન-રોગી (૧૭) સાધમિક સાધુએ અને સેવા કરવાનું કદા વિના (૧૬)
 કમ નિજ રાની (૧૬) અભિલાષથી (૧૫) જ્ઞાન-રોગી (૨) સાધમિક
 સાધમી સેવા (૨૧) વૈભવ (૨૨) કરીશ (૨૩) ઉપકાર છુદિથી
 (૨૩) પ્રતિષ્ઠા (૨૪) લઈને (૨૫) કુ અન્ય સાધમીઓને માટે આકારસ્તુ ગવેશ્ય
 કરીશ અને (૨૬) અન્યદ્વારા લાવેલા આકારનો (૨૭) કુ સ્વીકાર કરીશ (૧)
 (૨૮) પ્રતિષ્ઠા (૨૯) મહણુ કરી (૩) અન્યને માટે આકારાદિ લાવીશ પરંતુ
 (૩૧) અન્યદ્વારા લાવેલા આકારાદિને (૩૨) કુ સ્વીકાર કરીશ નહિ (૩૩) (૨)
 પ્રતિષ્ઠા (૩૪) મહણુ કરી (૩૫) અન્યને માટે આકારાદિ લાવીશ નહિ પરંતુ
 અન્યદ્વારા (૩૬) લાવેલા આકારાદિને (૩૭) કુ મહણુ કરીશ (૩) (૩૮)
 પ્રતિષ્ઠા (૩૯) મહણુ કરી અન્યને માટે (૪) આકારાદિ લાવીશ નહિ તેમજ
 (૪૧) અન્યદ્વારા લાવેલા આકારાદિને (૪૨) કુ મહણુ કરીશ નહિ

(૪૩) (૪) આવા પ્રકારે (૪૪) યથાપ્રરૂપિત (૪૫) આરાધના કરતાં (૪૬) ધર્મની સમ્યગ્ (૪૭) એ સાધક શાત (૪૮) વિરત (૪૯) ઉજ્જવળ લેશ્યાવાળા બની મરણને પસંદ કરે છે. પરંતુ પ્રતિજ્ઞા ભંગ કરતા નથી (૫૦) આવા સાધકનાં મરણ (૫૧) સલેખનાપ્રાપ્ત મરણ સમાન કહેવાં છે (૫૨) અહીંપણ (૫૩) તથા આવા મરણ કર્મનો ક્ષય કરવાવાળા જાણુવા (૫૪) નિર્મોહી પુરૂષો દ્વારા આચરણીય (૫૫) આવા મરણ (૫૬) હિતકર (૫૭) સુખકર (૫૮) સમુચિત (૫૯) કલ્યાણકારી મોક્ષના કારણરૂપ છે અન્ય જન્મમાં-ભવાંતરમાં (૬૦) પુણ્ય પરંપરા રૂપ છે. (૬૧) એમ હું કહું છું

ભાવાર્થ :- જે કોઈ ભિક્ષુને-મુનિને આવા પ્રકારની પ્રતિજ્ઞા-અભિગ્રહ હોય કે જો હું રોગોના ઉપદ્રવથી ગ્લાન થાઉં-અશક્ત બનું, તો મારી સેવા કરવા હું કોઈ સાધકને કહું નહિ, પરંતુ મારા સંદેશ આચાર પાળવાવાળા સ્વધર્મી નિરોગી સાધુ પોતાના કર્મની નિર્જરાના અર્થે મારી સેવા કરવા ઇચ્છા કરે તો હું તેનો સ્વીકાર કરીશ અને જો હું નિરોગી હોઉં તો મારા કર્મની નિર્જરાના અર્થે મારા સંદેશ આચાર પાળવાવાળા સ્વધર્મી સાધક રોગથી ગ્લાન થયેલ હોય તો ઉપકારાર્થે તેની સેવા વૈયાવચ્ચ કરીશ આ રીતે પ્રતિજ્ઞાવત થવાના ચાર પ્રકાર નીચે લખ્યા મુજબ જાણુવા અને આચરવા

૧ અન્ય સાધર્મિક સાધકને માટે તેની જરૂરીયાતના સમયે હું તેના માટે આહારાદિ લાવી આપીશ અને વૈયાવચ્ચ કરીશ અને હું જ્યારે રોગથી ગ્લાન હોઉં તેવા સમયે અન્ય સાધર્મિક સાધક મારા માટે આહારાદિ લાવી મારી વૈયાવચ્ચ કરવા ઇચ્છા કરશે તો હું તેનો સ્વીકાર કરીશ (પોતાને ઉપર મુજબ પ્રતિજ્ઞા છે સામી વ્યક્તિ પ્રતિજ્ઞાવત હોય કે અપ્રતિજ્ઞ હોય)

૨ અન્ય સાધર્મિક સાધક પ્રતિજ્ઞા હોય કે અપ્રતિજ્ઞા હોય પરંતુ તે રોગથી ગ્લાન થયેલ હોય તો હું તેના માટે આહારાદિ લાવી

આપીશ અને તેની વૈચાવધ્ય કરીશ; પરંતુ હું અન્ય દ્વારા
લાવેલા આહારાદિ તથા વૈચાવધ્યનો સ્વીકાર કરીશ નહિ

- ૩ અન્ય સાધર્મિક જ્ઞાન સાધક માટે આહારાદિ લાવી આપીશ
નહિ તેમ જ વૈચાવધ્ય કરીશ નહિ; પરંતુ અન્ય દ્વારા લાવેલા
આહારાદિનો સ્વીકાર કરીશ તેમ જ વૈચાવધ્યનો સ્વીકાર કરીશ.
- ૪ અન્ય સાધર્મિક સાધક માટે આહારાદિ લાવીશ નહિ તેમ
વૈચાવધ્ય કરીશ નહિ તેમ જ અન્ય દ્વારા લાવેલા આહારાદિ
તથા વૈચાવધ્યનો સ્વીકાર કરીશ નહિ

આવા પ્રકારની બાર પ્રતિજ્ઞા પૈકી કોઈપણ પ્રતિજ્ઞા અનુસાર
ધર્મની આરાધના કરતાં મુનિને કોઈ પ્રકારનાં સંકટો પ્રાપ્ત થતાં
ઉપશાંતિ ભાવમાં રહેતાં પાપથી નિવૃત્ત ગદ્દી શુભ લેસ્થાવાળા જાતી
સદ્ભાવની મેણી પર વધતા થઈ ગયેલા થઈ મૃત્યુને પસંદ કરે;
પરંતુ પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ (જમિ તેવા વિકટ પસંદગીમાં પણ) કરે નહિ.
આવા પ્રતિજ્ઞાવત સાધકના મરણને સંલેખના અનસનરૂપ મરણ
સમાન તથા યશસ્વી કહેલ છે. વળી પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરતાં સુલભ
પ્રાપ્ત થાય તો પણ તે મરણને કર્મનો ક્ષય કરવાવાળા કહેલ છે.
આવાં મરણો નિર્મોહી પુરુષો દ્વારા આચરણીય છે. હિતકર, મુખકર,
સમુચિત કલ્યાણકારી મોક્ષના કારણ રૂપ આત્માની ભવોમાં આવા
મૃત્યુનો વિપાક સંસાર ચટાકવાવાળો તેમ જ પુણ્યરૂપ બાણવો. જોકો
પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરતાં મૃત્યુને ભેટવું પડે તો તેમ કરીને પણ
પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરવા સાધકને ધિતવણી છે એમ હું કહું છું.

છઠ્ઠો ઉદ્દેશો.

જે^૧ ભિક્ષુ^૨ એ^૩ણ વત્થે^૪ણ પરિવુસિ^૫એ પાયર્વિર્દે^૬ણ,
 તસ^૭ પં^૮ નો^૯ એ^{૧૦}વં ભવ^{૧૧}હ - વિ^{૧૨}હયં વત્થં^{૧૩} જાહ^{૧૪}સ્સામિ, સે
 અ^{૧૫}હેસણિ^{૧૬}જ્ઞં વત્થ^{૧૭} જાહ^{૧૮}જ્ઞા, અ^{૧૯}હાપરિ^{૨૦}ગ્ગહિયં વત્થં^{૨૧} ધારિ^{૨૨}જ્ઞા,
 જા^{૨૩}વ ગિ^{૨૪}મ્હે પ^{૨૫}હિવન્ને અ^{૨૬}હાપરિ^{૨૭}જુન્નં વત્થં^{૨૮} પરિ^{૨૯}ટ્ઠવિ^{૩૦}જ્ઞા,
 અ^{૩૧}દુવા એ^{૩૨}ગસા^{૩૩}હે, અ^{૩૪}દુવા અ^{૩૫}ચેલે લા^{૩૬}ઘવિયં આ^{૩૭}ગમમા^{૩૮}ણે
 જા^{૩૯}વ સમ્મત્તમે^{૪૦}વ સમ^{૪૧}ભિજા^{૪૨}ણિયા । જ^{૪૩}સ પં^{૪૪} ભિક્ષુ^{૪૫}સ્સ
 એ^{૪૬}વં ભવ^{૪૭}હ-એ^{૪૮}ગે અ^{૪૯}હમંસિ, ન મે^{૫૦} અ^{૫૧}ત્થિ કો^{૫૨}હ, ન યા^{૫૩}હમવિ
 ક^{૫૪}સસવિ, એ^{૫૫}વં સે^{૫૬} એ^{૫૭}ગાગિ^{૫૮}ણમે^{૫૯}વ અ^{૬૦}પ્પાણં સમ^{૬૧}ભિજા^{૬૨}ણિજ્ઞા,
 લા^{૬૩}ઘવિયં આ^{૬૪}ગમમા^{૬૫}ણે ત^{૬૬}વે સે^{૬૭} અ^{૬૮}ભિસમન્ના^{૬૯}ગે ભવ^{૭૦}હ જા^{૭૧}વ
 સમ^{૭૨}ભિજા^{૭૩}ણિયા ॥ ૨૬૪ ॥

શબ્દાર્થ - (૧) જે ભિક્ષુએ (૨) એક (૩) વસ્ત્ર (૪) ખીણ પાત્ર (૫)
 રાખવાની મર્યાદા કરી હોય તેને (૭) ખીણ (૮) વસ્ત્ર યાચવાની લાવના (૯)
 ન હોય (૧૦) એપણીય (૧૧) વસ્ત્રની (૧૨) યાચના કરે (૧૩) જેવું મળે તેવું
 (૧૪) વસ્ત્ર (૧૫) ધારણ કરે (૧૬) યાવત (૧૭) ગ્રીષ્મઋતુ (૧૮) પ્રાપ્ત
 થતાં (૧૯) જીર્ણ (૨૦) વસ્ત્ર (૨૧) છોડી દે અથવા જરૂર જણાય તો (૨૨)
 વસ્ત્ર ધારણ કરે અથવા (૨૩) વસ્ત્રરહિત બને (૨૪) લાઘવતાના ગુણને જાણી (૨૫)
 યાવત (૨૬) સમભાવના સ્વરૂપને આભેન (૨૭) પરિણામી જાણે (૨૮) જે
 ભિક્ષુને (૨૯) એવો વિચાર (૩૦) થાય કે (૩૧) હું એકાકી છું (૩૨) કોઈ
 મારું નથી (૩૩) હું પણ કોઈનો નથી (મરણ પ્રાપ્ત થતાં જ્ય એકલો જાય

ઉ જન્મ થતાં જ્ય એકસો ઉત્પન્ન થાય છે સુખ અને દુઃખ જીવને એકલાને જ જોવવું પડે છે આથી એકત્વ ભાવના) (૩૫) આવી રીતે (૩૬) આત્મને (૩૪) એકત્વ ભાવ (૩૬) જાણવો (૩૭) સાધવગુણ (૩૮) જાણવો (૩૯) સાથે તપસ્થાનો ગુણ (૪૦) પ્રાપ્ત (૪૧) જાણવો (૪૨) થાવત સમજાવતું 'સેવન કરવું'

ભાવાથ' :- જે સુનિને એક વસ્તુ ને એક પાત્ર રાખવાની પ્રતિજ્ઞા હોય—અભિજ્ઞ હોય તેને જીલ્લુ વસ્તુ યાચવાની ભાવના થતી નથી 'વિચાર થતો નથી. એવા સુનિને વસ્તુની જરૂરીયાત જણાય ત્યારે એવણીને નિર્દોષ વસ્તુની 'યાચના કરતાં જેવું વસ્તુ મળે તેવું ધારણ કરે. ઠંડી માતું—ચીત્રમાતું જ્યતીત થઈ શીશ્મજાતું પ્રાપ્ત થતાં જે શક્તિ હોય અને વસ્તુની આવરણકતા ન જણાય તો તે જણ વસ્તુ પરઠવી દે—ત્યાગ કરે અને જરૂર જણાય તો તે એક વસ્તુને ઉપયોગ કરે અને હિમત તથા શક્તિ હોય તો વસ્તુને ત્યાગી વસ્તુશક્તિ બને. આવી ભાવના અને આવા વતનથી હાથવપણાનો ગુણ દ્રવ્યથી અને ભાવથી પ્રાપ્ત થાય છે સાથે તપનું આરાધન પણ થાય છે આવા શુદ્ધો સાથે સમ્બદ્ધભાવ સહિત સધમનું પાલન કરતાં વિચરે વળી સોધક એવી 'ભાવના ભાવે કે હું એકલો જ છું, પરભવથી આ ભવમાં આવતાં કે અહીંથી મૃત્યુ પામી પરભવમાં જતા આત્મા એકલો જ હોય છે જેથી મારું કોઈ નથી, કારણ શરો ઉત્પન્ન થયે કે મૃત્યુ પ્રાપ્ત થતાં કોઈ સ્વજનો કે સપત્તિ મને શરણરૂપ થતાં નથી કુળ જગર દુઃખ જીવને એકલાને જ લોગવવાં પડે છે એ અપેક્ષાએ મારું કોઈ નથી અને હું પણ કોઈનો નથી. કારણ અન્ય જીવોને તેના દુઃખમાંથી મુક્ત કરવા કે મૃત્યુથી બચાવવામાં હું પણ તેને શરણરૂપ થઈ શકતો નથી. આવી એકત્વ ભાવનાથી દ્રવ્યથી તથા ભાવથી હાથવપણું (કમથી કળવાપણું) પ્રાપ્ત થાય છે અને વસ્ત્રાદિના અવપણાથી અથવા વસ્ત્ર સહિતપણાથી—દ્રવ્યથી લખુતા પ્રાપ્ત થાય છે ભાવથી અમત્વભાવ તૂટે છે તેમ જ એકત્વ

લાવનાથી તથા લાઘવતાના ગુણોથી તપનુ આરાધન પણ થાય છે. આ ઉપદેશ શ્રી ભગવંતે આપેલ છે તેના રહસ્યને બાણી સર્વથા અનાસક્ત ભાવે, સમભાવથી રહેવા ઉપયોગ રાખવાથી મહાન નિર્જ-
રાનો લાભ થાય છે સ સારી જીવોને પણ જેટલો આરભ અને પરિશ્રદ્ધ ઓછો થાય તેટલા આત્માને (જો સમ્યક્ત્વ હોય તો) સ સાર જમણુ ઘટવાના લાભ સાથે સદ્ગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે. પરિશ્રદ્ધથી કષાયોનુ વધવા પણ થાય છે એમ વિચારી મમત્વભાવ ઘટાડવા સાધક મુનિએ તથા શ્રાવક વર્ગે કટિબદ્ધ થવું નોંધ્યે આરંભ,, પરિશ્રદ્ધથી છૂટવા અને કષાય મદ કરવા ઉપયોગવત રહી જીવન વ્યતીત કરવુ એ જ માનવભવનુ કર્તવ્ય બાણુવું.

સે^૧ ભિક્ષુ^૨ વા ભિક્ષુણી^૩ વા અસંગ^૪ વા (૪)
આહારેમાણે^૫ નો^૬ વામાઓ^૭ હણુયાઓ^૮ દાહિણં^૯ હણુયં^{૧૦}
સંચારિજ્ઞા^{૧૨} આસાંમાણે^{૧૧}, દાહિણાઓ^{૧૩} હણુયાઓ^{૧૪} વામં^{૧૫} હણુયં^{૧૬}
જો સંચારિજ્ઞા^{૧૭} આસાંમાણે^{૧૮}, સે^{૧૯} અણાસાંમાણે^{૨૦} લાઘવિયં^{૨૧}
આગમમાણે^{૨૨} તવે^{૨૩} સે^{૨૪} અભિસમન્નાગે^{૨૫} ભવહ, જહેયં^{૨૬} ભગવયા^{૨૭}
પવેહયં^{૨૮} તમેવ^{૨૯} અભિસમિચ્છા^{૩૦} સન્વઓ^{૩૧} સન્વત્તાએ^{૩૨} સમ્મત્તમેવ^{૩૩}
સમભિજાણિયા^{૩૪} ॥ ૨૬૫ ॥

શબ્દાર્થ : (૧) સાધુ અથવા (૨) સાધ્વી (૩) અશનપાનાદિ (૪) આહાર કરતાં (૫) સ્વાદ લેવા માટે (૬) ડાબા જડબાથી (૭) જમણા જડબા તરફ (૮) આહારને ન લઈ જાય અને (૯) જમણા જડબાથી (૧૦) ડાબા જડબા તરફ (૧૧) સ્વાદને માટે આહારને ન લઈ જાય (૧૨) આહાર કરતા (૧૩) સ્વાદ નહિ લેવાથી (૧૪) લાઘવતાનો (૧૫) ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે (૧૬) સાથે તપનુ (૧૭) આરાધન (૧૮) થાય છે (૧૯) આ કથન (૨૦) શ્રી ભગવંતે

(૨૧) કહેલ છે (૨૨) તેને સમ્યક્ રીતે (૨૩) બાણી (૨૪) સર્વ પ્રકારે (૨૫) સપૂજ્યસ્થી (૨૬) સમભાવનું (૨૭) આસેવન પરિચાલી કરે.

ભાવાર્થ :- સાધુ જયવા સાધ્વીએ અશનાદિક ચાર પ્રકારના આહાર સોગવતાં સ્વાદ લેવાની ભાવનાથી આહારને હાળા ગાલ તરફથી જમણા ગાલ તરફ અને જમણા ગાલથી ડાબા ગાલ તરફ આહારને હાઈ જવો નહિ. આવા પ્રકારે સ્વાદ લેવાની ભાવનાને—આસક્તિને ઇચ્છી સયમ નિર્વાહી અર્થે તથા પ્રાણેના નિર્વાહના અર્થે આહારાદિ અનાસકત પદ્ધતિ લોભવતાં લાભવ સુધ્ધની પ્રાપ્તિ સાથે તપ આશાધન ધાય છે આ પ્રમાણે શ્રી ભગવતે કહેલ છે તેના સ્ફુસ્થને બાણી સર્વ પ્રકારથી સુ જુ પદ્ધતિ સમભાવનું આસેવન જ્ઞાન સહિત કરવું.

અસ્ત ણ મિલ્લુસ્ત પચ મચ્ચ-સે ગિલામિ ચ ભલ્લ
 અહ્મિ સમયે નો સંચાપમિ હમં મરીરગં અણુપુમ્બેણ
 પરિવહિત્તપ, સે અણુપુમ્બેણ આહાર સમહિત્તા, અણુપુમ્બેણ
 આહારં સમહિત્તા કસાપ પયણુપ કિચ્ચા સમાહિયન્ત્તે
 ફલગાવયદ્ધી હઠ્ઠાય મિલ્લુ અમિનિમ્બુહન્ત્તે અણુપવિસિત્તા
 ગામં ઘા નગરં ઘા લેહં ઘા, કમ્મહં ના, મચ્ચં ઘા પટ્ટપ્પ
 ઘા લોણમુહં ઘા આગર ઘા, આસમ ઘા, સમિલેસ ઘા,
 નેગમ ઘા, રાયહાણિ ઘા, તણાહં જાહિત્તા, તણાહ
 જાહિત્તા સે તમાયાપ પગતમચ્ચમિત્તા, પગતમચ્ચમિત્તા

^{૪૯} અપ્પંદે, ^{૫૦} અપ્પપાણે ^{૫૧} અપ્પવીએ, ^{૫૨} અપ્પહરિએ, ^{૫૩} અપ્પોસે, ^{૫૪} અપ્પોદએ,
^{૫૫} અપ્પુત્તિંગ ^{૫૬} પળગ ^{૫૭} દગ ^{૫૮} મદ્વિય ^{૫૯} મક્કડા ^{૬૦} સંતાણએ ^{૬૧} પડિલેહિય
^{૬૨} ૨ પમજ્ઞિય ^{૬૩} ૨ તળાઈં ^{૬૪} સથરિજ્ઞા, ^{૬૫} તળાઈં ^{૬૬} સંથરિત્તા ^{૬૭} હ્થવિ
^{૬૮} સમએ ^{૬૯} હત્તરિયં ^{૭૦} કુજ્જા, ^{૭૧} તં ^{૭૨} સચ્ચં ^{૭૩} સચ્ચવાઈં ^{૭૪} ઓએ ^{૭૫} તિન્ને
^{૭૬} છિન્નકહંકહે, ^{૭૭} આઈંયદ્દે, ^{૭૮} અળાઈંએ, ^{૭૯} ચિન્નાણં ^{૮૦} મેઝરં ^{૮૧} કાયં,
^{૮૨} સંવિહૂય ^{૮૩} વિરુવરુવે ^{૮૪} પરિસહોવસગ્ગે, ^{૮૫} અર્સિસ ^{૮૬} વિસ્સંમળયાએ
^{૮૭} મેરવમણુચિન્ને, ^{૮૮} તત્થાવિ ^{૮૯} તસ્સ ^{૯૦} કાલપરિયાએ, ^{૯૧} સેવિ ^{૯૨} તત્થ
^{૯૩} વિયંતિકારએ ^{૯૪} ઇચ્ચેતં, ^{૯૫} વિમોહાયયણં, ^{૯૬} હિતં, ^{૯૭} સુહં, ^{૯૮} સ્વેમં,
^{૯૯} ણિસ્સેયસં ^{૧૦૦} આણુગામિયં ^{૧૦૧} ત્તિ ^{૧૦૨} બેમિ ॥ ૨૬૬ ॥

શબ્દાર્થ (૧) જે (૨) લિક્ષુ—સાધુને (૩) એમ જણાય કે (૪) હું
 (૫) આ સમયે (૬) આ શરીરને (૭) ક્રમપૂર્વક (૮) ધારણ કરવા વહન કરવા
 (૯) ઝાન હોવાના કારણે (૧૦) સમર્થ નથી (૧૧) એ લિક્ષુ (૧૨) ક્રમશઃ
 (૧૩) આહાર (૧૪) કમી કરે (૧૫) ક્રમશઃ (૧૬) આહાર (૧૭) ઘટાડી (૧૮)
 કપાયો (૧૯) મંદ (૨૦) કરી (૨૧) કાયાના વ્યાપારને નિયમિત કરી (૨૨) લાક-
 ડાના પાટીયાની સમાન સહનશીલ બની (૨૩) સાધુ (૨૪) સમાધિ મરણ
 માટે તૈયાર બની (૨૫) શરીર સતાપથી રહિત બની (૨૬) ગ્રામ (૨૭) નગર
 (૨૮) માટીના કોટવાળા (૨૯) નાનાકોટવાળા કસબા (૩૦) અઢી ગાઉ સુધીમાં
 બીજા ગામ ન હોય તેવું સ્થળ—ગામ (૩૧) પાટણ (૩૨) બદર (૩૩) ખાણ
 (૩૪) આશ્રમ આદિ (૩૫) યાત્રાના સ્થાનોમાં (૩૬) વ્યાપારનાં સ્થળોમાં (૩૭)
 રાજધાનીમાં (૩૮) પ્રવેશ કરી (૩૯) ધાસની (૪૦) યાત્રાના કરે (૪૧) ધાસની
 (૪૨) યાત્રાના કરી (૪૩) લિક્ષુ (૪૪) તે ધાસ લઈ (૪૫) એકાન્ત (૪૬)
 સ્થાનમાં જાય (૪૭) એકાન્ત (૪૮) સ્થાનમાં જઈ (૪૯) ધડાથી રહિત (૫૦)
 પ્રાણીઓથી રહિત (૫૧) બીજરહિત (૫૨) હરિતરહિત (૫૩) ઓસરહિત

(૫૪) જલરહિત (૫૫) કીડીઓના ધરરહિત (૫૬) લીલામરહિત (૫૭) સચેત્તમારી રહિત (૫૮) મહડીની જાળવાળા સ્થાન રહિત (૫૯) સ્થાનો જોષ જોષ (૬) પુણ્ય પુણ્ય પ્રમાણન કરી (૬૧) ધાસની (૬૨) પથારી કરી (૬૩) ધાસની (૬૪) પથારી કરીને (૬૫) તે સ્થાને (૬૬) જોજ સમયે (૬૭) ઇતત્ત. મરણરૂપ સંલેખના (૬૮) જનસન કરે (૬૯) જાવા સ્વરૂપ મરણને (૭) સ્તવવાદી (૭૧) રાગદ્વેષરહિત (૭૨) સસારતીલુવત્ સસારભાવની ચિતાયી રહિત જાગ્યા તો જાવા કષ્ટરૂપ મરણથી (૭૩) લાભ થયે કે નહિ તેવી સકાશી રહિત (૭૪) સસાર સ્વરૂપના જાણનારા (૭૫) સસાર વધનમાં નહિ ફસાયેલાં (૭૬) નાશવત (૭૮) શરીર મમત્વને (૭૯) ઊઠી (૮૦) અનેક પ્રકારના (૮) પરી-ષદ્ ઈપસર્જોની (૮૧) અવચ્છાદના કરી (૮૨) સ્વચ્છાદ્યુતિ અગ્નિમર્મા (૮૩) મદ્દા હોવાથી, (૮૪) કમિતાથી આચરણ કરી સકાશ એવા સ્તવનાં આચરણ કરે છે (૮૫) જાવા મરણ (૮૬-૮૭) કાળપર્મામવત્ (૮૮) વાવત્ (૮૯-૯૦) આચાર્ય (૯૧-૯૨) જાવમાં પણ (૯૩) શુભ વિપાક આપવાવાળા સસાર પરિજનમણુ થતાહવાવાળા પુણ્યપરંપરા સાથે જાવનાર કહેલ છે (૯૪) એમ કહી કહી કહી :

સાવાચાર્ય :- કોઈ મુનિને એમ જણાવ કે હવે હું જા શરીરને ધારણ કરવા સમર્થ નથી એટલે કે પ્રતિદેખન તથા જોડરી આદિ કોઈ ક્રિયા હવે મારાથી થઈ શકે તેમ નથી. એમ જાણ થતાં તે સમયથી આહારને દિન પ્રતિદિન ઓછો કરવા કરતાં આહારને ઓછો કરીને, કપાયો મદ્દ કરીને કાલાના વ્યાપારો-ક્રિયાને નિવર્તિત બનાવીને લાકડાના પાટીયાની માફક સહનશીલતાના ગુણને દેહ કરે. સમાધિમરણ માટે તેમાર બની, શરીર સ્વાપથી રહિત થઈ એટલે કે શરીરનું મમત્વ ઘટાડી, શ્વેતવાન બની, ગામ, નગર, ખેડ, કળક, મઠજ, પદ્મજ દ્રોણમુદ્, આગર, આજમ, સંતિવેશ, નિગમ રાજધાની આદિ વસ્તીવાળા સ્થાનોમાં જઈ સમાધિ માટેના વાસની માયના કરે તે વાસ કઈ એકાત સ્થળમાં જઈ જ્યા ઇંદા, પ્રાણીઓ-એઈન્દ્રિયાદિ જીવો તથા બીજ-હરિત-લીલોતરી વાસ ઓસ-પાણી કીડીયારા, કીડીઓના ધર લીલકૂચ, લીલી માટી, સચેત્ત જમીન-પૃથ્વી કરોળીયાનાં થયો- જાણે આદિ,

જીવોરહિત સ્થાન પ્રાપ્ત કરી, પ્રતિલેખન કરી-દષ્ટિથી જોઈ તથા રજોહરણથી પ્રમાજન કરી, લાવેલ ઘાસને પાથરી-પથારી બનાવી ત્યાં જ તે દિવસે ઇંગિત મરણરૂપ સંલેખના-અનસન જાવ જીવનું કરે. આવા સત્યરૂપ મરણ સત્યવાદી, પરાક્રમી, રાગદ્વેષ રહિત, સંસારના પારગામી, સાંસારિક લાવોની ચિંતાથી રહિત (એટલે જેનું લક્ષ હવે સંસારમા નથી) તથા આવા કષ્ટસાધ્ય મરણનાં શુભ ફળ મળશે કે નહિ તે શકાથી રહિત, સંસારના સ્વરૂપને જાણનાર, સંસારમાં નહિ ફસાયેલા મુનિ સર્વજ્ઞપ્રણીત આગમમાં શ્રદ્ધાવાન-વિશ્વાસવાળા, વિવિધ પ્રકારના પરીષદ-ઉપસર્ગોમાં બેઠરકાર રહેનારા એટલે કે આત્મલક્ષવાળા સ્વચિંતન મારફત આ વિનશ્વર શરીરને 'ત્યાગતા' થકા ઠાયર પુરુષને દુરનુચરણીય-કઠિનતાથી આચરી શકાય તેવા દુષ્કર આચારોનું આચરણ કરે છે આવા મરણો ઇંગતિમરણ કાળ પર્યાય સમાન જાણવા વળી આવા મરણ હિતકારી, સુખકારી, યોગ્ય, કેમોના ક્ષય કરનાર અને લવાન્તરમાં તેના વિપાકો પુણ્ય રૂપ જાણવા આવાં મરણો નિર્મોહી પુરુષોથી આચીણ છે સંસાર પરિભ્રમણ ઘટાડનાર અને મોક્ષનાં શાશ્વતા સાદ્વિચનત સુખને પ્રાપ્ત કરાવનાર છે તેમ જાણો આ લાવોને દઢ કરી-ધારણ કરી વિચરવું છઠ્ઠો ઉદ્દેશો સમાપ્ત

સાતમો ઉદ્દેશો.

જે મિલ્લૂ અચેલે પરિવુસિણ તમ્સ ણ મિલ્લૂસ્સ
 ૫ ૮ ૬ ૭ ૧૦ ૧૧
 ૧ ૨ ૩ ૪
 ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧
 ૧૨ ૧૩ ૧૪
 એવં ભવહ-ચામિ અહં તળપાસં અહિયાસિત્તણ, સીયપાસ
 અહિયાસિત્તણ, તેડપાસં અહિયાસિત્તણ, દંસમસગપાસં
 અહિયાસિત્તણ, ઇગયરે અન્નયરે વિરુવરુવે પાસે અહિયા-

^{૧૧} સિત્તપ ^{૩૧} દિરિપદિચ્છાવણં ^{૧૮} ષડ્ નો ^{૧૦} સંષ્વામિ અદિયા-
 સિત્તપ, ^{૧૧} एवं ^{૧૧} से ^{૧૧} कप्पइ ^{૧૧} कदिववणं ^૧ चारित्तप । ^{૧૧} अनुवा
^{૧૧} तत्थ ^{૧૧} परकम्मत्तं ^{૧૪} भुज्जो ^{૧૩} अवेल ^{૧૧} तणफामा ^{૧૧} फुसन्ति,
^{૧૦} सीयफासा ^{૧૮} फुसन्ति, ^{૧૧} तेवफामा ^{૧૧} फुमन्ति, ^{૧૧} दसमसगफासा
^{૧૧} फुसन्ति ^{૧૧} पगपरे ^{૧૧} अभपरे ^{૧૧} विरुक्खवे ^{૧૧} फासे ^{૧૧} अदियासेइ,
^{૧૧} अवेले ^{૧૧} लाघविय ^{૧૧} आगममाणे ^{૧૮} जाव ^{૧૧} समभिजाणिघा ॥ २६७ ॥

શાબ્દાર્થ (૧) ને સાધુ (૨) વસ્ત્રરહિત (૩) હોય (૪) તે સાધુને
 (૫) એવો (અભિપ્રાય હોય કે) (૬) કે વસ્ત્ર રૂપરૂપિ (૭) સ્થૂળ કરવા (૮)
 સમય હું (૯) શીતના કુખને સ્થૂળ કરી રહીશ (૧૦) તાપના કુખને સ્થૂળ
 કરી રહીશ (૧૧) કંઈ અચ્છરના કુખને સ્થૂળ કરી રહીશ (૧૨) કોઈ અનુદૂળ
 (૧૩) અતિદૂળ પરીષ્કાંત (૧૪) વિવિધ પ્રકારનાં (૧૫) કુખોને સ્થૂળ કરી
 રહીશ પરંતુ શરીર ધ્યાવાના વસ્ત્રને ધ્યાવાના (૧૬) સત્ત્વરપ પરીષ્કાંતે
 (૧૭) સ્થૂળ કરવા (૧૮) કે સમય નથી એ કારણથી તે સાધુને (૧૯)
 એવપદ્ધતિ (૨૦) કારણ કરવા (૨૧) કરપે છે અથવા (૨૨) પરક્રમ કરવા
 શિક્ષુને (૨૩) વસ્ત્રરહિત (૨૪) પુનઃ (૨૫) વસ્ત્રરૂપરૂપ (૨૬) કુખ થાય (૨૭)
 શીતરૂપરૂપ કુખ થાય (૨૮) ઉષ્ણરૂપરૂપ કુખ થાય, (૨૯) કંઈ અચ્છરનાં
 કુખો થાય, (૩૦) કોઈ અનુદૂળ—(૩૧) અતિદૂળ પરીષ્કાંત કુખો થાય આ
 રીતે (૩૨) વિવિધ પ્રકારનાં (૩૩) જે જે કર્યા પ્રાપ્ત થાય (૩૪) તેને સ્થૂળ
 કરે છે (૩૫) આવા વસ્ત્રરહિત સાધુને (૩૬) લાભવતા (સ્ત્રી થાયથી
 ળવાપણ)ના મુલો (૩૭) પ્રાપ્ત થાય છે એમ જણાવી (૩૮) આવડ (૩૯)
 સમજાવ (૪૦) સમગ્રમાં રાખે.

શાવાર્થ — ને સાધુ વસ્ત્ર રહિત બની સમગ્ર માગમાં
 અવસ્થિત રહેલા છે તેઓને એવો વિચાર થાય કે હું વસ્ત્રરૂપરૂપ
 કુખ વાસના સધારાનું કુખ શીતરૂપરૂપ કુખ તાપરૂપરૂપ કુખ,
 કાચુરૂપરૂપ કરકવાનું કુખ તથા અનુદૂળ અતિદૂળ પરીષ્કાંત

ઉપસર્ગોનાં દુષ્ક્રિયાને સહન કરવા સમર્થ છું પરંતુ શરીરના ગુહ્ય પ્રદેશના આચ્છાદન માટેના કપડાના ત્યાગરૂપ લજ્જા પરીપહના દુષ્ક્રિયાને સહન કરવા સમર્થ નથી. આવા સાધુને કટિવસ્ત્ર (ચોલપટ્ટક) ધારણ કરવા કલ્પી શકે છે અને તે લજ્જારૂપ પરીપહ સહન કરવા સમર્થ હોય તો વસ્ત્ર રહિત બની સયમ પાલન કરે. આવા વસ્ત્ર રહિત સાધુને વિચરતાથકાને તૃણસ્પર્શ, શીતસ્પર્શ, તાપસ્પર્શ, ડાંસ-મચ્છર આદિ પરીપહોના દુષ્ક્રિયા તથા વિવિધ પ્રકારના અનુકૂળ પ્રતિકૂળ પરીપહોના જે જે દુષ્ક્રિયા પ્રાપ્ત થાય તેને સમભાવે સહન કરે છે. આવી રીતે વસ્ત્ર રહિત મુનિ ઉપકરણથી તથા કર્મોથી હળવા પણાના (લાઘવતાના) ગુણોને પ્રાપ્ત કરે છે સાથે તપ આરાધનનો પણ લાભ થાય છે. આવા પ્રકારના શ્રી ભગવતના કથનનાં રહસ્યોને બાણી સાધક મુનિએ સર્વ પ્રકારે સંપૂર્ણ રૂપથી સમભાવનું સેવન કરવું જોઈએ તે આત્માને કલ્યાણકારી છે એમ સમજવું.

જસ્સ ^૧ ણં ^૨ ભિક્ખુસ્સ ^૩ એવં ^૪ ભવહ—અહં ^૫ ચ ^૬ સ્વલુ ^૭ અન્નેસિં ^૮ ભિક્ખુણ ^૯ અસણં ^{૧૦} વા ૪ આહટ્ટહ ^{૧૧} દલહસ્સામિ ^{૧૨} આહહં ^{૧૩} ચ સાહજ્જિસ્સામિ ॥૧॥ જસ્સ ^{૧૪} ણં ^{૧૫} ભિક્ખુસ્સ ^{૧૬} એવં ^{૧૭} ભવહ—અહં ^{૧૮} ચ ^{૧૯} સ્વલુ ^{૨૦} અન્નેસિં ^{૨૧} ભિક્ખુણં ^{૨૨} અસણં ^{૨૩} વા ૪ આહટ્ટહ ^{૨૪} દલહસ્સામિ ^{૨૫} આહહં ^{૨૬} ચ નો ^{૨૭} સાહજ્જિસામિ ॥૨॥ જસ્સ ^{૨૮} ણં ^{૨૯} ભિક્ખુસ્સ ^{૩૦} એવં ^{૩૧} ભવહ ^{૩૨} અહ ^{૩૩} ચ ^{૩૪} સ્વલુ ^{૩૫} અસણં ^{૩૬} વા ૪ આહટ્ટહ ^{૩૭} નો ^{૩૮} દલહસ્સામિ ^{૩૯} આહહં ^{૪૦} ચ ^{૪૧} નો ^{૪૨} સાહજ્જિસ્સામિ ॥૩॥ જસ્સ ^{૪૩} ણં ^{૪૪} ભિક્ખુસ્સ ^{૪૫} એવં ^{૪૬} ભવહ—અહં ^{૪૭} ચ ^{૪૮} સ્વલુ ^{૪૯} અન્નેસિં ^{૫૦} ભિક્ખુણં ^{૫૧} અસણં ^{૫૨} વા ૪ આહટ્ટહ ^{૫૩} નો ^{૫૪} દલહસ્સામિ ^{૫૫} આહહં ^{૫૬} ચ ^{૫૭} નો ^{૫૮} સાહજ્જિસ્સામિ ॥૪॥ અહં ^{૫૯} ચ ^{૬૦} સ્વલુ ^{૬૧} તેણ ^{૬૨} અહાહરિત્તેણ ^{૬૩} અહેસણિજ્જેણ ^{૬૪} અહાપરિગ્ગહિણ ^{૬૫} અસણેણ ^{૬૬} વા ૪ અભિકંઘ

^{૧૦}સાહમ્મિયસ્સ ^૨કુલ્લા ^{૧૧}વેયાવઠિયં ^{૧૨}કરણાણ, અહ ^{૧૩}વામિ તેણ
^{૧૪}અહાહરિષેણ ^{૧૫}અદ્દેસણિઝ્ઞેણ ^{૧૬}અહાપરિગ્ગહિણ ^{૧૭}અસણેણ વા
 ૪ ^{૧૮}અમિકંસલ ^{૧૯}સાહમ્મિયહિં ^{૨૦}કીરમાણ ^{૨૧}વેયાવઠિયં સાહ
^{૨૨}લ્લિસ્સામિ ^{૨૩}લાઘવિય ^{૨૪}આગમમાણે ^{૨૫}જાણ સમ્મસમેય
 સમમિજાણિયા ॥૨૬૮॥

શબ્દાર્થ (૧) જે મુનિને (૨) એવો વિચાર થાય કે (૩) હું જન્ય
 (૪) મુનિઓને (૫) આકારાદિ (૬) લાવી (૭) આપીશ. (૮) જન્ય મુનિઓ
 દ્વારા લાવેલા આકારાદિનો (૯) હું સ્વીકાર કરીશ આ પ્રકારે ચાર ભાષા
 સમજવા (૧)) હું (૧૧) તે આકાર (૧૨) વધેલા આકાર (૧૩) નિર્દેષ
 (૧૪) જે રીતે સ્વીકૃત કરેલ (૧૫) આકારાદિ (૧૬) નિર્દેશની ભાષાથી
 (જન્મજાતી) (૧૭) સાધર્મિક ઉપર (૧૮) ઉપકાર કરવા (૧૯) આથી વૈભવ્ય
 (૨)) કરીશ (૨૧) એ જ રીતે સાધર્મિક દ્વારા (૨૨) વધેલ (૨૩) નિર્દેષ (૨૪)
 આકારાદિ (૨૫) વૈભવ્યનો (૨૬) હું સ્વીકાર કરીશ આથી શબ્દાનુ પૂર્વવત્
 સૂત્ર ૨૬૭ મુજબ જણાવવા લાગ્યામાં વિશેષ ખુલાસો કરેલ છે

ભાવાર્થ - કોઈ કોઈ મુનિ આ પ્રમાણે અભિપ્રાય ધારણ
 કરે કે હું આકાર પાણી આદિની મેલવણા કરીને મારા સાધર્મિક
 જન્ય મુનિઓને આપીશ અને એ જ રીતે મારા સાધર્મિક જન્ય
 મુનિઓ દ્વારા લાવેલા આકારાદિને હું ગ્રહણ કરી ઉપયોગમાં લઉં ॥ ૧ ॥

હું આકારાદિ લાવીને જન્ય મારા સાધર્મિક મુનિઓને
 આપીશ; પરંતુ સાધર્મિક જન્ય મુનિઓ દ્વારા લાવેલ આકારાદિને
 હું ગ્રહણ કરીશ નહિ ॥ ૨ ॥

હું આકારાદિ લાવી સાધર્મિક જન્ય મુનિઓને આપીશ નહિ; પરંતુ
 સાધર્મિક જન્ય મુનિઓ દ્વારા લાવેલા આકારાદિને હું ગ્રહણ કરીશ ॥૩॥

હું આહારાદિ લાવી અન્ય મુનિઓને આપીશ નહિ, તેમ જ અન્ય મુનિઓ દ્વારા લાવેલા આહારને હું ગ્રહણ પણ કરીશ નહિ. ॥ ૪ ॥

વળી કોઈ મુનિ એવો અભિગ્રહ ધારણ કરે કે મારા લાવેલા આહારાદિકનો ઉપયોગ કરતા પશ્ચાત્ બચેલા આહારાદિ એટલે કે વિધિપૂર્વક મારા માટે અગીકાર કરેલા પૈકી વધેલા આહારાદિને નિર્જરાની ઇચ્છાથી સમાન સમાચારીવાળા મુનિઓને આપીશ અને ગૈયાવૃત્ય કરીશ, એ જ રીતે અન્ય સાધર્મિક મુનિઓ પાસે તેઓએ ઉપયોગ કર્યા બાદ વધેલા આહારાદિ વિધિપૂર્વક લાવેલા યથાપરિગ્રહીત આહારપાણી નિર્જરાની ઇચ્છાથી અને ગૈયાવૃત્તના હેતુથી મને આપે તો હું તેને ગ્રહણ કરીશ. આવા અભિગ્રહો ધારણ કરનારા મુનિઓમાં નિરાભિમાનતાનો ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે તેમ જ કર્મોથી હળવાપણુ થાય છે, તેમ જ તપસ્યાનો લાભ થાય છે યાવત્ મોક્ષપ્રાપ્ત થાય છે. માટે સપુર્ણ આચારને બાણી સમભાવનુ પૂર્ણરૂપથી સેવન કરતા થકાં ઉપયોગવંત રહી સચમનુ પાલન કરવું.

જસસ ગ્ં મિક્સુસસ ઇનં મવહ—સે ગિલામિ લલ્લ

અહં હમંમિ સમૅ નો સંર્વામિ, હમં સરીરગં અણુપુન્વેણ પરિવહિત્તૅ, સે અણુપુન્વેણં આહાર સવટ્ટિજ્ઞા, આહારં સંવટ્ટિત્તા કસાૅ પયણુૅ કિચ્ચા સમાહિયચ્ચે ફલગાવયટ્ઠી ઉટ્ઠાય મિક્સૂ અભિનિવ્વુહચ્ચે અણુપવિસિત્તા ગામ વા નગરં વા જાવ રાયહાણિં વા તણાં જાહજ્ઞા, જાવ સંથરિજ્ઞા, હૃથવિ સમૅ કાયં ચ જોગં ચ રીરિય ચ પચ્ચલાહજ્ઞા, ત સચ્ચં સન્નાવારિં ઓૅ તિન્ને છિન્નકહકહે આહ્યટ્ઠે અણાર્હૅ, ચિન્નાણં મેરં કાયં સંવિહૂણિય વિરુ વરુવે પરીપહોવસગ્ગે અસિંસ વિસસમળયાૅ મેરવમણુચિન્ને

તત્યાચિ તસ્મ ક્ષાલ્પરિચાણ સે ચિ તત્ય ચિન્નન્તિકારણ
 રુચ્યેય વિમોહાયયર્ણ દ્વિય સુહં સ્વમ નિસ્સેયસ માણુગામિયં
 ચિ ચેમિ ॥ ૨૬૯ ॥

મહાકાર્ય (૧) પ્રાપ્ત થયે (૨) સ્વપ્ન (૩) શરીર (૪) સંકોચ
 પ્રસારણ (૫) મદ્ય દહન ચક્રન (૬) ઊડી દે. જાણી સંક્રામ ઉ. ૧ સ્વ
 ૨૬૬ મુદ્દા.

ભાવાર્થ - કોઈ મુનિને જોમ જણાય કે હું હવે અચક્ત
 થયેલ છું હવે આ શરીરને યથાક્રમ ખારણ કરવા અસમર્થ થયો છું
 તે સમયથી મુનિજો આહારાદિને અનુક્રમે જોઈ કરતા રહેવું ત્યાર
 બાદ આહારનો ત્યાગ કરી ક્ષમાએને પાતળા પાટી મદ્ય કરી શરીર
 વ્યાપારને નિષમિત બનાવી લોકલોના પાટીયા સમાન સ્થૂનરીલ બની
 સમાધિ મરણ માટે તૈયાર થાય પછી શરીર શૂન્યતાનો ત્યાગ કરી
 જામ નગર થાવત રાજધાનીમાં પ્રવશ કરી મલખના મધારા માટે
 લાસની ચાલના કરે, ધામની શમ્યા બિછાવી પાથરી યોગ્ય સમયે
 શમ્યા ઉપર આરૂઢ થઈ શરીર વ્યાપારના સૂક્ષ્મ દહન ચક્રનનો પણ
 ત્યાગ કરે આવા સત્ય મરણવાળા સત્યવાદી પરાક્રમી, રાત્રદ્ય રહિત,
 સંસારના પારગામી ભય, નિશંકા કે કોઈપણ ચિંતાથી મુક્ત,
 વસ્તુના સ્વરૂપના જાણનાર સંસારજનમાં નહિ દુસામેલા મુનિ
 સ્વપ્નના આગમીમાં દંડ ચલાવાત બની ભયકર પરીવહ-ઉપસર્જોની
 અવગણના કરે છે અને લાલુચશુર નૈવશ શરીરના અમત્યને ઊડી
 કાઢે પુરુષોને આશ્ચર્ય કુન્દર જોવા સત્યના આ રસ જ કરે છે આવા
 મરણ-પાદપિપ્પગન મરણ કાળ પર્વાય સમાન જાણના. જળી દિતકારી
 મુખકારી થાવત જવાન્તદમાં આવા મરણના વિપાકે પુણ્ય પરા
 રૂપ સાથે આવનાર સમાર પદિજ્ઞા જ્ઞ યત્નતાદ અન મામનાં શાસ્ત્રતા
 સાદિ અનન મુખના પાસ કરાવનાર જાણના

આઠમે ઉદ્દેશો.

અણુપુન્વે^૧ણ વિમોહા^૨હં, જા^૩હ ધીરો^૪ સમાસજ્ઞ ।
 વસુમન્તો^૫ મહમન્તો^૬, સર્વ^૭ં નચ્ચા^૮ અણેલિસં^૯ ॥૧॥
 દુવિહંપિ^{૧૦} વિદ્વત્તાણં^{૧૧} બુદ્ધા^{૧૨} ધમ્મસ્સ^{૧૩} પારગા^{૧૪} ।
 અણુપુન્વી^{૧૫}હ સંઘા^{૧૬}પ, આરમ્ભાઓ^{૧૭} તિઉદ્દહ^{૧૮} ॥૨॥

॥૨૭૦॥

શબ્દાર્થ :- (૧) ક્રમશઃ (૨) મોહ રહિત ભક્તપરિણા આદિ જે છે તેને (૩) ધીરપુરુષ (૪) પ્રાપ્ત કરનારા (૫) સયમી (૬) સત્યમતિમાન હોય છે (૭) સર્વ (૮) જાણી સમાધિનુ પાલન કરે (૯) અનન્યસદ્દશ (૧૦) જે પ્રકારના તપ આદિ (૧૧) જાણી (૧૨) તત્ત્વવેત્તા (૧૩) ધર્મના (૧૪) પારને પામેલા (૧૫) મુનિ ક્રમથી સર્વ અનુપમ કૃત્યન (૧૬) જાણી (૧૭) શરીર માટે અન્નપાનાદિ ગવેષણારૂપ આરભથી (૧૮) દૂર થઈ જાય છે

ભાવાર્થ :- પૂર્વના ઉદ્દેશામા રોગાદિ ઉત્પન્ન થવાના કારણે શરીર ક્ષીણ અને અસમર્થ બનતા, ભક્તપરિણા ઇગિત મરણ તથા પાદપોષગમન આદિ સંલેખના કરવાની વિધિ બતાવેલ છે આ ઉદ્દેશકમાં યથાક્રમ વિહારી સાધકો માટે સમાધિમરણનું વિધાન કહે છે. પ્રમત્તયા અગ્નિકાર કરવી, શિક્ષા પ્રાપ્ત કરવી, સૂત્ર તથા અર્થનું શ્રદ્ધા કરવું સર્વ રીતે પરિપક્વ થયે એકાકીવિહાર પ્રતિમા આદિ વિવિધ પ્રતિજ્ઞાઓનો સ્વીકાર કરવો આ પ્રમાણે ક્રમશઃ સયમનું પાલન કરતા થકા અતિમ અવસ્થા પ્રાપ્ત થયેલી જાણે પછી પોતાની શક્તિ ધૈર્યતાનો વિચાર કરી તદ્દનુકૂળ સમાધિમરણની આરાધના કરે આરાધનાનું વિધાન એ છે કે દીક્ષા ધારણ કરવી, શિક્ષા ધારણ

કરવી સૂત્ર તથા અર્થનું લક્ષણ પરિપક્વ થયે મોહને દૂર કરવાના સાધનરૂપ ભક્ત પરિણા આદિ અઘીકાર કરવાંવાળા ધીર પુરુષો સત્ સમર્થી બુદ્ધિમાન કહેવાય. આ સર્વ અનુપમ કથન છે અન્વ દશનામા કથાંશ આવા કઠિન વિધિ વિધાનો છે નહિ એમ બધી મુનિ સમાધિવત બને. બુદ્ધિમાન ધર્મના સ્વરૂપને સમ્યક્ પ્રકારે જાણનાર બાહ્ય તથા આંતર તપનું સેવન કરી બાહ્ય તથા આંતર ઉપધિનો ત્યાગ કરી અનુક્રમે શરીર છોડવાના યવસરને જાણી, સંલેખના અઘીકાર કરી શરીરના પોષણ રૂપ આરભથી દૂર થઈ બલ છે અથવા કમોઘી મુક્ત થાય છે.

^૧ક્ષ્ત્રાપ્ ^૨પયણુ ^૩કિંચા, ^૪અપ્પાહારે ^૫તિતિક્ષણપ ।

^૬અહ ^૭મિક્ષુ ^૮ગિલાહજા, ^૯આહારસ્સેવ ^{૧૦}અન્તિય ॥૩॥

^{૧૧}જીવિયં ^{૧૨}નામિકસ્વિજ્જા, ^{૧૩}મરણ ^{૧૪}નો ^{૧૫}ચિ પત્યપ ।

^{૧૬}દુહ્ખોઽપિ ^{૧૭}ન ^{૧૮}સક્કિજ્જા, ^{૧૯}જીવિય ^{૨૦}મરણે ^{૨૧}તહા ॥૪॥૨૭૧॥

શબ્દાર્થ (૧) ક્ષાપો (૨) મહ (૩) કરીને (૪) અપ્પાહારી બની (૫) ક્ષમા ખારણુ કરે (૬) અનંતર (૭) મુનિ (૮) જ્ઞાન બની બલ (૯) તેા આહારનો (૧૦) સ્વયં ત્યાગ કરે (૧૧) જીવન જીવવાની (૧૨) ક્ષમ (૧૩) જીવન તથા (૧૪) મરણ (૧૫) બન્નેમાં (૧૬) આસક્ત (૧૭) ક્ષમ (૧૮) સત્યની (૧૯) ન કરે (૨૦) ન બને.

સાવાર્થ — સંલેખના કરનાર મુનિ ક્ષાપીને મહ કરી અપ્પ આહારી બની ક્ષમાને ખારણુ કરે. અપ્પાહારના કારણે મુનિ જ્ઞાન બને અશકત બને શકિત ધટે ત્યારે આહારનો સર્વથા ત્યાગ કરી, અનશન ખારણુ કરે તેમાં બધાં કાળ જીવન જીવવાની અભિલાષા ન કરે તેમ જ કદથી જનશય સત્યની પણ ક્ષમ ન કરે. જીવન અને મરણ બન્નેમાં સમજાવ ખારણુ કરી રહે.

^૧મજ્જત્થો ^૨નિજ્જરાપેદ્ધી, ^૩સમાહિમણુપાલણે ।

^૪અન્તો ^૫વહિં ^૬વિઝસિસજ્જ, ^૭અજ્જત્થં ^૮સુદ્ધમેસણે ॥૫॥

^{૧૧}જં ^{૧૨}કિંચુવક્કમ ^{૧૦}જાણે, ^૧આઝ્ઝેમસ્સમણ્ણો ।

^{૧૩}તસ્સેવ ^{૧૪}અન્તરદ્ધાણ, ^{૧૬}ચિવ્વ ^{૧૭}સિચિચ્ચજ્જ ^{૧૫}પણ્ડિણે ॥૬॥૨૭૨॥

શબ્દાર્થ : (૧) મધ્યસ્થ (૨) નિર્જરાની ઇચ્છાવાળો (૩) સમાધિનુ પાલન કરે (૪) આભ્યન્તર અને (૫) બાહ્ય (૬) ઉપાધિને ત્યાગી (૭) અંત કરણને (૮) શુદ્ધ બનાવે (૯) પોતાના (૧૦) જીવનને માટે (૧૧) જે કોઈ ઉપક્રમ-વિધિ (૧૨) જાણવામાં આવે (૧૩) સંલેખનાકાળ પહેલાં કે (૧૪) વચમાં (૧૫) પંડિત મુનિ (૧૬) શીઘ્ર (૧૭) ભક્તપરિજ્ઞાદિનુ સેવન કરે

ભાવાર્થ - મધ્યસ્થ ભાવમાં સ્થિત એકાત નિર્જરાના અભિલાષી મુનિ સમાધિનુ પાલન કરે. આભ્યન્તર કષાયો તથા બાહ્યઉપધિનો ત્યાગ કરી અંત કરણને વિકારો રહિત, શુદ્ધ બનાવી, આત્મચિત્તનમાં લીન રહે અનશનમાં સ્થિત મુનિને આયુષ્ય કમી થાય તેવું કોઈ વિધન પ્રાપ્ત થયાનું જાણવામાં આવે તો બુદ્ધિમાન સાધક સંલેખ નાકાળમાં તરત જ ભક્તપરિજ્ઞા આદિ અનુષ્ઠાન કરવા જાગૃત બની તત્પર થાય

^૧ગામે ^૨વા ^૩અદુવા ^૪રણ્ણે, ^૫થંહિલ ^૬પહિલેહિયા ।

^{૧૦}અપ્પપાણં ^{૧૧}તુ ^{૧૨}વિન્નાય, ^{૧૩}તણાહિ ^{૧૪}સંથરે ^{૧૫}મુણી ॥૭॥

^{૧૬}અણાહારો ^{૧૭}તુયદ્ધિજા, ^{૧૮}પુદ્ધો ^{૧૯}તત્થહિયાસણે ।

^{૨૦}નાહિવેલં ^{૨૧}ઉવચરે, ^{૨૨}માણુસ્સેહિં ^{૨૩}વિપ્પુદ્ધવં ॥૮॥૨૭૩॥

શબ્દાર્થ (૧) ગામર્મા (૨) જગલર્મા (૩) ભૂમિને (૪) જ્વેષ (૫) પ્રાણીરક્તિ (૬) જ્વણી (૭) તુલુની (૮) શમ્મા બિજાવે (૯) મુનિ (૧) આહારનો ત્યાગ કરી (૧૧) શયન કરે (૧૨) પરીક્ષ-ઉપસગ પ્રાપ્ત થયે (૧૩) સહન કરે (૧૪) મનુષ્યસંબંધી (૧૫) ઉપસગ પ્રાપ્ત થયે (૧૬) મર્યાદાનું (૧૭) ઉલ્લસન કરે નહિ.

સાવાય - મુનિ ગામર્મા જયવા તો નિજ ન વનમા ભૂમિને જ્વેષ પ્રતિષ્ઠાન કરી, જ્વણી તુ રક્તિ જ્વણી, શમ્મા- પધારી પાથરે પશ્ચાત્ આહારનો ત્યાગ કરી શમ્મા ઉપર શયન કરે ત્યાં જે કોઈ પરીક્ષ ઉપસગ ઉત્પન્ન થાય તેને સમભાવે સહન કરે, મનુષ્યો દ્વારા કોઈ ઉપસગ થાય તો સ્વીકારેલી મર્યાદાનું ઉલ્લસન કરે નહિ.

સંસપ્પગા ય જે પાણા, જે ય હૃદ્દમ્હાચરા ।

મુંજન્તિ મંસસોણિય, ન છળે ન પમવજપ ॥૧॥

પાણા દેહં વિહિંસન્તિ, ઠાણાઓ ન ચિત્તમમે ।

આસવેહિં વિવિચિહિં, તિપ્પમાણો ડહિયાસપ ॥૧૦॥૨૭૪॥

શબ્દાર્થ (૧) જે કાઠી આદિ હાલતા આલતા (૨) જ્વેષ તથા (૩) પક્ષીઓ ખીધ આદિ તથા સપ આદિ પ્રાણીઓ શરીરનાં (૪) ખાતા હોય તો તેને (૫) ખાંડે નહિ (૬) રક્તોદરજીવી આખા કરે નહિ (૭) પ્રાણીઓ (૮) શરીરને કાઢી તોડી ખીધ આપતા હોય તો પણ મુનિ (૯) પોતાના સ્થાનથી (૧) અન્ય સ્થાને નય નહિ (૧૧) આમવોથી (૧૨) અલગ રહી જે કુખ્યે પ્રાપ્ત થાય તેને (૧૪) સમભાવે સહન કરે (૧૫) માંસ તથા લોહીને

સાવાય - કીડીઓ આદિ નિકોલેન્દ્રિયો, સપ, ખીધ, આદિ પક્ષીઓ ખેજર તથા રક્તોદર જ્વેષ માંસભક્ષી જ્વેષ હાંસ મચ્છર આદિ જ્વેષ સવારામા રહેલા મુનિના શરીરનાં માંસ તથા લોહી ખાતા

પીતા હોય તેને રજોહરણ વતી આઘા કરે નહિ, તેમ જ તેને મારે નહિ મુનિના દેહને ફાડી ખાતા હોય છતાં મુનિ પોતાના સ્થાનથી ઉઠી અન્ય સ્થાનકે જાય નહિ. શરીરને અન્ય જાણી, દેહ મમત્વને છોડી, આશ્રવોથી દૂર રહી, પ્રાપ્ત થતા હુ ખોને સમભાવે સહન કરતા થકાં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર તપની આરાધનામાં લીન બની રહે વળી વિચારે કે મારી મૂળ વસ્તુ કે જે આત્મા છે તેને તો પ્રાણીઓ કોઈ નુકસાન કરી શકતાં નથી શરીરને ખાય છે તે તો મારુ છે નહિ, અતે છોડવું છે એમ વિચારી સમભાવમાં રહે.

^૧ગંધે^૨ર્હિં ^૩વિવિત્તે^૪ર્હિં, ^૫આત્કાલસસ ^૬પારં ^૭ ।
^૮પગ્ગહિયત્તરગં ^૯ચેયં, ^{૧૦}દવિયસસ ^{૧૧}વિયાણઓ ॥૧૧॥

^{૧૨}અયં ^{૧૩}સે ^{૧૪}અવરે ^{૧૫}ધમ્મે, ^{૧૬}નાયપુત્તેણ ^{૧૭}સાહિણ ।

^{૧૮}આયવજ્જં ^{૧૯}પહીયારં, ^{૨૦}વિજહિજ્જા ^{૨૧}તિહા ^{૨૨}તિહા ॥૧૨॥૨૭૫॥

શબ્દાર્થ : (૧) બાહ્ય અને આભ્યન્તર અન્થિથી (૨) પૃથક્ બની (૩) જીવનને (૪) પાર કરે (૫) ગીતાર્થ (૬) સંયમીને માટે (૭) ઇગિતમરણ (૮) વિશેષરૂપથી ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે (૯) ભગવાનદ્વારા (૧૦) વિશેષ ધર્મ (૧૧) રૂડી રીતથી કહેવાય છે (૧૨) અન્ય પાસે કરાવી શકાય તેવી સેવા કરાવવાનો (૧૩) ત્રણકરણ ત્રણયોગથી (૧૪) ત્યાગ કરે (૧૫) જ્ઞાતપુત્ર

ભાવાર્થ - બાહ્ય અન્થિ ઉપકરણો તથા શરીર તથા આભ્યન્તર અન્થિ-કષાયો બન્નેનો ત્યાગ કરીને, આયુષ્યકાળના અત્યુચ્છી અન્તિમ શ્વાસોચ્છવાસ સુધી શુદ્ધ ધ્યાનમાં રહી શુદ્ધ લેશ્યામાં રહી, જીવનને પાર કરે અહીં સુધી ભક્ત પરિજ્ઞાનુ કથન કહ્યું હવે ઇગિત મરણ વિશેષરૂપથી ગીતાર્થ સંયમી સાધકોને માટે ગ્રહણ કરવા યોગ્ય કહે છે જ્ઞાતપુત્ર ભગવત મહાવીરે આ ઇગિત મરણમા વિશેષ ધર્મ બતાવેલ છે, આત્મવેપાર સિવાય પરથી સેવા ગ્રહણ કરવાનો ત્રણ

કરણ અને ત્રણ યોગથી ત્યાગ કરે. ઈગિત મરણનો અધિકારી એ છે કે જે અન્ય નવપૂર્વના જ્ઞાનવાળા મૃતિ, સંકલન, વિશેષગુણો સમુક્ત તથા આદે આકારનો ત્યાગ હોય અને મર્યાદિત સ્થળમાં જ હલન ચલન કરી શકે તેમ જ સ્વાવલંબી હોય તેઓ ઈગિત મરણ પ્રકરણ કરવા યોગ્ય ગણાય. તેમાં અન્યની સહાય લઈ શકાય નહિ.

હરિપ્રસુ ન નિયજિજ્ઞા, યદિલં મુખિયા સપ્ ।

વિમ્બોસ્તિજ્ઞ અણાહારો, પુદ્ગો તત્પઞ્ઞિયામપ્ ॥ ૧૩ ॥

ઈન્દિયર્હિ ગિલાયન્તો, સમિયં આહારે મુખી ।

તહામિ સે અગરિહે, અચ્છે જે સમાહિપ્ ॥ ૧૪ ॥

॥ ૨૭૬ ॥

શબ્દાર્થ (૧) દૂળ અકુર આદિ લીસોતરી પર (૨) સ્થન ન કરે (૩) શુદ્ધમિત્રે (૪) જાણી (૫) સ્થન કરે (૬) ઉપધિને ઊઠી (૭) આકારનો સ્વયં ત્યાગ કરી પરીવહ-ઉપસગ (૮) પ્રાપ્ત થયે (૯) સસ્પારક-મિષ્ટના ઉપર રહ્યા થતા (૧૦) સંકલન કરે (૧૧) ઇન્દ્રિયોદ્ધારા (૧૨) આનિ ઉપલ્ભ્ય થતાં (૧૩) મુનિ (૧૪) શાન્તિ સમભાવને (૧૫) ખારણ કરે (૧૬) હલન ચલન મર્યાદિત સ્થળમાં કરનાર મુનિ (૧૭) અનિન્દનીય છે (૧૮) વિચલિત નહિ થતા (૧૯) સમાધિમાં સ્થિત રહે.

ભાવાર્થ :- સચિત વનત્પતિ ઉપર શયન કરે નહિ. ભૂમિને શુદ્ધ જીવ રહિત એક બાસની પચાગી જિજ્ઞાસી તેના ઉપર શયન કરે સજ પ્રકારની બાહ્ય અને આંતર્યન્તર ઉપધિનો ત્યાગ કરી, સ્વયં આકાર યાણીનો ત્યાગ કરી જે કોઈ પરીવહ-ઉપસગ આવે તે શબ્દ ઉપર રહીને સમભાવપૂર્વક સંકલન કરે અનાકારના કારણે ઇન્દ્રિયો શિથિલ થતાં આનિ ઉપલ્ભ્ય થાય તો સમભાવમાં રહી શાન્તિને ખારણ કરી રહે; પરંતુ આત્મધ્યાન કરે નહિ. ઈગિત મરણમાં મર્યાદાપૂર્વક

સ્થળમાં સમાધિયુક્ત રહીને હલન ચલન રૂપ ક્રિયા થાય તો તે નિન્દનીય નથી; પરંતુ ભાવથી વિચ્છિન્ન થવું નહિ. જીવનના અંત સુધી સમાધિભાવમાં રહી ઊભા થવું, બેસવું, પડખાં ફેરવવાં વિ. ક્રિયાઓ સર્વ શાન્તભાવે રાખી કરી શકાય છે

^૧અભિક્રમે ^૨પડિક્રમે, ^૩સંકુચણ ^૪પ્રસારણ ।

^૫કાયે ^૬સાહાણદ્વાર, ^૭ઈત્યં ^૮વાવિ ^૯અચેયણો ॥ ૧૫ ॥

^{૧૦}પરિવ્રકમે ^{૧૧}પરિકિલન્તે, ^{૧૨}અદુવા ^{૧૩}ચિદ્વે ^{૧૪}અહાયણ ।

^{૧૫}ઘણેણ ^{૧૬}પરિકિલન્તે ^{૧૭}નિસીદ્ધજ્ઞા ^{૧૮}ય અંતસો ॥ ૧૬ ॥

॥ ૨૭૭ ॥

શબ્દાર્થ : (૧) સન્મુખ જાય (૨) પાછો આવે (૩) અવયવો સંકોચે (૪) પ્રસારે (૫) શરીર સમાધિ માટે કરે (૬) અથવા તો (૭) સ્થિર રહે (૮) [અહીં પાણી] (૯) બેઠાં બેઠાં થાક લાગે તો (૧૦) થોડું બ્રમણ કરે હલન-ચલન કરે (૧૧) ઊભો રહે (૧૨) ધ્યેયાનુસાર આસન કરે (૧૩) ઊભા રહેતા (૧૪) થાક લાગે તો (૧૫) અતમા (૧૬) બેસી જાય

ભાવાર્થ - ઇગિત મરણની આરાધના કરનારા નિયમિત સ્થળમાં આવવું-જવું કરી શકે છે તેમ જ અવયવોનો સંકોચ તથા પ્રસારણ (ફેલાવવા) કરી શકે છે શરીર સમાધિ માટે હલન ચલન કરી શકે છે અને મુનિ સાધકમાં શક્તિ વિશેષ હોય તો સ્થિર (કાષ્ટની માફક) રહી શકે છે બેઠા બેઠા શ્રમ લાગે તો ઊભા થઈ શકે છે ઊભા ઊભા થાક લાગે તો થોડું હલન ચલન કરી બેસી શકે છે. ધ્યેયાનુસાર સમાધિ માટે આસન રાખી શકાય છે, પરંતુ અધ્યવસાયો શુદ્ધ રાખવા સતત ઉપયોગ રાખવો જોઈએ.

આસોનેડેલિસ મરણ, ઇન્વિયાણિ સમીરણ ।

ફોલાવાસં સમાસજ્જ, ચિત્તં પાઠરેસણ ॥ ૧૭ ॥

જમ્મો ઘજ્જ સમુપ્પજ્જે, ન તત્થ અલલમ્બણ ।

તઠ વચ્ચસે અપ્પાણ, ફોસે તત્થઽહિયાસણ ॥ ૧૮ ॥
॥ ૨૭૮ ॥

શબ્દાર્થ (૧) અનુપમ (૨) મરણ (૩) આશ્રય સેવાવાળા (૪) ઇન્દ્રિયોને (૫) સમ્યક્ પ્રેરણા કરે (૬) ધુણુ આદિથી મુક્ત પાટીયા (૭) પ્રાપ્ત થતા તે નહિ વાપરતા (૮) અન્ય નિર્દોષ પાટીયાની (૯) એવણા કરે સેવન કરે (૧૦) જેનાથી (૧૧) વચ્ચમાન ભારે કમ (૧૨) પાપ ઉત્પન્ન થાય તેવા જીવજીતુવાળા પાટીયાનું (૧૩) અવલમ્બન ન હોય (૧૪) જેનાથી પાપબંધ થતો હોય તેવા આપારથી (૧૫) આત્માને (૧૬) નિવૃત્ત કરે જે કાંઈ પરીષદ-ઉપસર્ગ આવે તે (૧૭) દુઝ્યોને (૧૮) સમભાવે સહન કરે.

સાવાર્થ - અનુપમ ઇતિતમરણનો સ્વીકાર કરી ઇન્દ્રિયોને સમતાપણે સમ્યક્ પ્રકારે પ્રવર્તવિ-પ્રેરિત કરે રાગદ્વેષ કરે નહિ. સહારા બોઈજણા માટે લાવેલ પાટીયા જીવજીતુ જણાય તે તેને છોડી દોષરહિત નિજી વ પાટીયાની ગવેષણા કરી તેનું સેવન કરે જે જીવ જીતુવાળા પાટીયા વાપરવાથી જીવજાત થાય અને વચ્ચમાન ભારે પાપકમ બંધાય તેવા પાટીયાનું અવલમ્બન ન હોય તેમજ પાપબંધ થાય તેવા આપારથી પોતાના આત્માને નિવૃત્ત કરે તેમાં પરીષદ-ઉપસર્ગ પ્રાપ્ત થતા જે કાંઈ કષ્ટ દુઝ્યો ઉત્પન્ન થાય તેને સમભાવે સહન કરે આ સહોપનામાં દૃઢ ધૈર્યની જરૂર પડે છે તેમ જ અન્ય પાસે વેચાવચ્ચ સેવા કરાવાવી નથી.

અયં ચાપયતરે મિયા, ઝોં પવમણુપાલણ ।

સમ્યગાય નિરોદ્દેહિ, ટાળાંઓ ન ચિત્તમ્મમે ॥ ૧૯ ॥

અયં^{૧૦} સે^{૧૧} ઉત્તમે^{૧૨} ધમ્મે, પુન્નવટ્ટાણસ્સ પગ્ગહે ।

અચિરં^{૧૩} પહિલેહિત્તા,^{૧૪} વિહરે^{૧૫} ચિદ્દે^{૧૬} માહણે^{૧૭} ॥ ૨૦ ॥
॥ ૨૭૯ ॥

શબ્દાર્થ : (૧) આ પાદપોષગમન મરણ (૨) વિશેષ મહત્વવાળું (૩) હોય છે (૪) જે મુનિને વિધિથી (૫) પાલન કરનારાને (૬) સર્વગાત્રનો અવયવોનો (૭) નિરોધ કરતા સપૂર્ણ શરીરમાં તીવ્ર વેદના ઉત્પન્ન થાય છતાં પણ શયન કરેલા (૮) સ્થાનથી (૯) ચલિત થતા નથી (૧૦) આ ઉત્તમ ધર્મ છે (૧૧) પૂર્વે કહેલા બન્ને સ્થાનો અપેક્ષા અધિક પ્રયત્નથી (૧૨) ગ્રહણ કરી શકાય છે (૧૩) યોગ્ય (૧૪) ભૂમિને જોઈ (૧૫) મુનિ પાદપોષગમન મરણની વિધિનું (૧૬) પાલન કરે (૧૭) શયન કરેલ સ્થાન પર રહે

ભાવાર્થ - આપાદપોષગમન સલેખના પૂર્વે કહેલ ભક્ત પરિણામ તથા ઇગિત મરણની અપેક્ષાએ વિશેષ મહત્વવાળું છે, કારણ કે પૂર્વોક્ત વિધિ સાથે આપાદપોષગમન સલેખના-મરણમાં સર્વ અવયવો-ગાત્રોનો નિરોધ કરવાનો હોય છે, હલન ચલન, ઊભા થવું, બેસવું, પાસા ફેરવવાં, અવયવો સંકોચવા, પસારવા, કંદપતા નથી; પરંતુ કાબટના ટુકડાની માફક સ્થિર રહેવાનો આચાર છે. આવી રીતે ગાત્રોનો નિરોધ કરતાં આખા શરીરમાં સપૂર્ણ શરીરમાં તીવ્ર વેદના-પીડા ઉત્પન્ન થાય છે, છતાં પોતાના સ્થાનથી સહેજ પણ ચલિત થતા નથી આ પાદપોષગમન સલેખના ઉત્તમ ધર્મ છે. પ્રથમના બન્ને મરણસ્થાનોની અપેક્ષાએ અધિક પ્રયત્નથી-ઠઠીનતાથી ગ્રહણ થઈ શકે છે નિર્દોષ ભૂમિને જોઈ પાદપોષગમન રૂપ સલેખના ગ્રહણ કરી, તીવ્ર કષ્ટ થતા પણ સ્થાનાતર કરતા નથી. આવાં મરણો પ્રાપ્તિ વર્તમાન ભવમાં જ સર્વ કર્મોનો ક્ષય કરનારને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરાવનાર છે અને શેષ કર્મો રહી જાય તો સ્વર્ગમાં ઉત્પન્ન થઈ પરપરાએ શીઘ્ર મોક્ષના શાશ્વત સુખો પ્રાપ્ત કરાવનારા છે.

અચિન્ત્યં તુ સમાસજ્ઞ, ઠાઘણ તત્થ અપ્પગ ।

ધોસિરે સબ્બસો કાંચ, ન મે વેદે પરીમહા ॥ ૨૧ ॥

જાવજીવં પરિમહા, ઠવસગ્ગાહિતિ સંસ્રયા ।

સંસુદે વેદમેયાપ, ફય વન્ને ડહિયાસણ ॥ ૨૨ ॥ ॥ ૨૮૦ ॥

શબ્દાર્થ (૧) નિર્જીવ સ્થાન પાટીયા આદિ (૨) પ્રાપ્ત કરે (૩) તેના ઉપર (૪) પોતાને (૫) સ્થાપિત કરે (૬) સ્વ પ્રકારથી (૭) શરીર (૮) મમત્વ છોડે (૯) મારા શરીરમાં (૧૦) નથી એમ વિચારે (૧૧) ત્યાં સુધી જીવન છે ત્યાં સુધી (૧૨) પરીવહ-ઉપસગ છે (૧૩) એમ બાણી કાવાના (૧૪) નિરોધ કરવાની ઈચ્છાવાળાએ (૧૫) શરીરનો બોદ કરવા માટે (૧૬) ઉત્તિત જુદિમાન યુનિ (૧૭) સમભાવે સહન કરે (૧૮) પરીવહ.

સાવાર્થ નિર્જીવ ભૂમિ તથા પાટીયા આદિ પ્રાપ્ત કરી સ્થેલ સ્થારા ઉપર (પોતાના) શરીરને સ્થાપિત કરે અને સર્વ પ્રકારે-સ્વયં પોતાના શરીરના મમત્વનો પરિત્યાગ કરે અને વિચાર કરે કે મારા આત્માથી શરીર તો ભિન્ન છે શરીર આથી પરીવહ છે તો તે પરીવહનું વેદન શરીર ઉપરના મમત્વને લઈને જ ॥ તે મમત્વભાવને લઈને જ છે તે મમત્વભાવને તો મેં છોડી દીધેલ છે પરીવહથી હું તો અલગ છું તેથી પરીવહ ઉપસગથી આત્માના મૂળ જુલોને કંઈપણ હાની થતી નથી વળી એમ વિચારે કે મારું જીવન છે ત્યાં સુધી પરીવહ ઉપસર્ગ છે એમ બાણી કાવાનો નિરોધ કરનારે શરીરનો બોદ થતા સુધી જુદિમાન યુનિ સમભાવથી આવેલ પરીવહોને સહન કરે. તેમ જ 'વેદન કરવું કે નહિ ત્યાં મારી સ્વતંત્રતા છે' એમ વિચારીને પોતાનું લક્ષ્ય શરીર તરફ કે પરીવહ તરફ નહિ રાખતા, જ્ઞાન, દર્શન, આધિત્ય આરાધન રૂપ સ્વર્ચિતનમાં જોટલે કે પ્રમીધાન

તથા શુક્લધ્યાનમાં રાખે તે ધ્યાનમાં જ લીન બની, સમાધિભાવથી શરીરથી જીવ જુદો થાય ત્યાં સુધી, ઉપશાંતભાવ રાખી રહે દેહ ઉપર મમત્વ હોય ત્યાં સુધી વેદના રહે છે, પરંતુ પોતાનું ચિત્ત દેહ ઉપરથી ઉપાડી સ્વચિંતનમાં જોડતાં શરીરને ખ્યાલ ન રહેવાથી વેદનાની અસર થતી નથી આવા દૃઢ આત્માઓને પરીપક્ષો પોતાની અસરથી આત્માના મૂળગુણને કાંઈ નુકસાન કરી શકતાં નથી, પરંતુ પ્રતિકૂળતા તો જ્ઞાની-જનોને કર્મક્ષય કરવામાં વધારે સહાયક થાય છે તેમ જાણે આત્મા શસ્ત્રથી છેદાતો નથી, ભેદાતો નથી, અગ્નિથી બળી જતો નથી, પાણીથી ભીંજતો નથી, વાયુથી શોષણ થતો નથી, એક ગતિમાંથી બીજી ગતિમાં જતા કોઈ દીવાલ કે પહાડ, પથ્થર, પાણી, અગ્નિ બાધક રૂપ થઈ શકતા નથી, રોડી શકતા નથી અનંત ભવોના કર્મેનો આત્મા બળવાન થાય તો અતર્મુહૂર્તમાં ક્ષય કરી સિદ્ધગતિને પ્રાપ્ત કરે છે

^૧ મેઝરેસુ ^૪ ન રજિજ્ઞા, ^૩ કામેસુ ^૨ બહુતરેસુ વિ ।

^૭ હચ્છાલોભ ^૮ ન ^૫ સેવિજ્ઞા, ^૬ ધુક્વન્નં ^૯ સપેહિયા ॥ ૨૩ ॥

^{૧૪} સાસપ્હિં ^{૧૫} નિમન્તિજ્ઞા, ^{૧૬} દિવ્વમાયં ^{૧૮} ણ સદ્દહે ।

^{૧૧} તં ^{૧૨} પહિવુજ્ઞ ^{૧૩} માહણે, ^{૧૬} સન્વં ^{૧૮} નૂમં ^{૧૯} વિહ્વણિયા ॥ ૨૪ ॥

^{૧૭} સન્વદ્દેહિં ^{૧૮} અમુચ્છિણ, ^{૧૯} આડકાલસ ^{૨૦} પારણ ।

^{૨૧} તિતિક્કલં ^{૨૨} પરમં ^{૨૬} ણચ્છા, ^{૨૪} વિમોહલ્લયર ^{૨૫} હિયં તિ વેમિ ॥ ૨૫ ॥
॥ ૨૮૧ ॥

શબ્દાર્થ : (૧) નશ્વર (૨) વિપુલ (૩) કામભોગોમાં (૪) રાગ ન કરે (૫) અચળ કીર્તિરૂપ (૬) મોક્ષનો વિચાર કરી કોઈ પ્રકારની (૭) ઇચ્છા-નિદાનના લોભનું (૮) સેવન ન કરે, (૯) એવી દેવ માયામાં (૧૦) શ્રદ્ધા ન કરે (૧૧) સત્ય વસ્તુને સમજે (૧૨) મુનિ સર્વ પ્રકારની (૧૩) માયાને

(૧૪) અક્ષય વૈભવને માટે (૧૫) કોઈ નિગત્રણ કરે (૧૬) દૂર કરી (૧૭) સર્વ પ્રકારના પદાર્થોમાં (૧૮) મૂલ નહિ થતાં (૧૯) જીવનના (૨) પારને પામે (૨૧) સંસ્પર્શીકતાને (૨૨) એક (૨૩) જાણી ત્રણમાંથી કોઈ પણ (૨૪) પડિત મરણ (૨૫) હિતકર જાણી તેનું સેવન કરે.

ભાવાર્થ :- મુનિ વિપુલ કામલોચોને પણ નશ્વર જીવી તેમા રાગ કરે નહિ. અચળ કીર્તિરૂપ શાશ્વતો વિચાર કરી કોઈ પ્રકારની વિવશ સેવનની ઇચ્છા કરે નહિ. આવા મુનિને કોઈ અક્ષય વૈભવ અહંજી કરવા આમત્રણ આપે અથવા કોઈ દેવ જણા પ્રકારની દેવપ્રદિ અહંજી કરવા આમત્રણ આપે અથવા કોઈ દેવાંત્રના (દેવી) પોતાની સાથે સમજી કરવા પ્રાશના કરે તો પણ ઉત્તમ મુનિ તે આમત્રણનો સ્વીકાર કરે નહિ અને સર્વ પ્રકારની માયાને દૂર કરી, સત્ય સ્વરૂપને સમજી, તેમા જોટલે કે જમ્માશાશનમાં આચરણ કરે સામાજિક કોઈ પદાર્થમાં આસક્ત નહિ થતાં જીવનના પારને પ્રાપ્ત કરે સહિષ્ણુતાના ભાવને સર્વોત્તમ સમજી, હિતકારક પડિત મરણો પૈકી કોઈપણ જોકને અહંજી કરી સેવન કરે આ ઉપદેશ શ્રી ભગવતે આપેલ છે.

આઠમું અધ્યયન સમાપ્ત

ઉપધાન મુત નામનુ નવમું અધ્યયન

પ્રથમ ઉદ્દેશો.

અહાસ્ય વહસ્સામિ, જાહાસે સમણે મગધં જટ્ટાયઃ ।

સંખાપ તમિ હમન્તે, અજ્ઞુણો પચ્ચહપ રીહસ્થા ॥ ૧ ॥

જો ચેવિમેણ વત્થેણ, પિહિસ્સામિ તસિ હેમન્તે ।

સે પારપ આયકહાપ, પર્યં સુ અણુપમ્મિયં તસ્સ ॥ ૨ ॥

૧૦ ૨૦ ૨૧ ૨૨
ચત્તારિ માહિપ્ માસે, વહ્વે પાણજાડયા આગમ્મ ।

૨૩ ૨૪ ૨૫ ૨૭ ૨૮
અમિરુજ્જ કાચં વિહરિંસુ, આરુમિયા ણં તત્થ દ્વિંમિંસુ ॥ ૩ ॥

૨૯ ૩૦ ૩૧ ૩૨
મંવચ્છર માહિયં માસ, જં ન રિક્કામિ વત્થમં ભગવં ।

૩૩ ૩૪ ૩૫ ૩૬ ૩૭
અચેલપ્ તઓ ચાઈ, તં, વોસિજ્જ વત્થમણગારે ॥ ૪ ॥

॥ ૨૮૨ ॥

શબ્દાર્થ : (૧) જેમ મેં શ્રવણ કરેલ છે (૨) એ જ પ્રમાણે કહીશ (૩) જેમકે (૪) શ્રી શ્રમણ ભગવંત મહાવીર (૫) ઉદય વિહાર અગીકાર કરી કર્મક્ષય કરવા માટે તત્પર બની (૬) જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી (૭) હેમન્તઋતુમાં (૮) દીક્ષા અગીકાર કરી (૯) તરત (૧૦) વિહાર કરી ગયા (૧૦) દીક્ષા ગ્રહણ સમયે ઈંદ્ર મહારાજે આપેલ વસ્ત્રથી (૧૧) દાઢીગ, (૧૨) હેમન્તઋતુમાં હું મારા શરીરને (૧૩) એવો વિચાર પણ ભગવતે કર્યો નહિ, (૧૪) પારગામી બની રહ્યા હતા, (૧૫) યાવત જીવન ભગવંત પરીપહોના (૧૬) ભગવતનું એ વસ્ત્ર ધારણ (૧૭) નિશ્ચય (૧૮) આનુધાર્મિક હતા, પૂર્વ તીર્થ કરેથી આચીર્ણ હતા ક્રીંદિક અધિક (૧૯) ચાર માસ સુધી (૨૦) વણા (૨૧) પ્રાણીઓ (૨૨) આવી ભગવંતના (૨૩) શરીર પર ચડી (૨૪) શરીરને ચટકાં ભરી (૨૫) શરીર પર કરતા થકા (૨૬) વિવિધ રીતે ભગવતને દુઃખ આપતા હતા (૨૭) કરડતા હતા (૨૮) એક વર્ષ અધિક એક માસથી ક્રીંદિક અધિક સમય ભગવતના શરીર ઉપર ઈન્દ્રમહારાજે આપેલ (૨૯) વસ્ત્ર રહ્યું હતું (વસ્ત્રનો ત્યાગ ત્યા સુધી કર્યો ન હતો) તત્પશ્ચાત્ (૩૦) ત્યાગ કરી (૩૧) એ વસ્ત્રનો (૩૨) ભગવત (૩૩) વસ્ત્રરહિત (૩૪) થયા હતા

ભાવાર્થ - શ્રી સુધર્માસ્વામી પોતાના અતેવાસી શિષ્ય જમ્બૂસ્વામીને કહે છે કે શ્રી ભગવત વર્ધમાન સ્વામી-મહાવીર સ્વામીનું જીવનચરિત્ર મેં જે રીતે શ્રવણ કરેલ છે, એ જ પ્રકારે હું તમને કહું છું શ્રી શ્રમણ ભગવત મહાવીર સ્વામી પોતાના કર્મેના ક્ષય કરવા માટે ઉદયમવત બની રાજ્ય, સ્વજન, સપત્તિ, ધન આદિને કર્મબંધનના કારણે જાણી, તે બંધાનો પરિત્યાગ કરી,

એમ ત ઋતુમાં—સ ચમ અગ્નિકાર કર્યો હતો, ત્યારપછી ત્રીજા પહોરે વિહાર કર્યો હતો ॥૧॥ સર્વ પ્રકારનાં વસ્ત્ર, ખલકાર આદિ ઉપધિને ત્યાગ કરી, ત્યાગમાર્ગમાં ઉદ્યમવર્ત થયા. ભગવત મહાવીરના શરીર ઉપર ઇન્દ્ર મહારાજે સચમ શ્રદ્ધા સમયે એક દેવદુધ્ધ વસ્ત્ર મૂકેલ હતું—ઓઠાઠકું હતું; પરંતુ ભગવતે એવો વિચાર કર્યો નહિ કે આ વસ્ત્રથી શીતઋતુમાં મારા શરીરનું ઠંડીથી રક્ષણ કરીશ—ઓઠીશ. શ્રી ભગવત જીવન પર્વતની લીપેલ પ્રતિજ્ઞાના તથા ઉત્પન્ન થતા પરીવહ—ઉપસર્ગના પારખાથી હતા એટલે કે પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરવા તથા પરીવહોને સહન કરવા સમય હતા ભગવતનું વસ્ત્ર ખારણુ કરવું તે પૂર્વ લીધે કરેલી આચાર્યો દોષ આનુષંગિક હતું તે પર પાત્રતનો કલ્પ—આધાર છે ॥૨॥ શ્રી ભગવતને ઘીલા ખારણુ સમયે શરીરે ચઢન આદિ મુર્ગી પદાર્થોના લેપ કરેલ હોવાથી તથા દેવદુધ્ધ વસ્ત્રની મુખ્યથી પ્રેરાઈ ભમ ૧ આદિ જન્તુઓ આવી ભગવતના શરીર ઉપર ચઢી લેાહી તથા માંસ શરીરને ચટકા ભરી ખાતા હતા આવી રીતે ભયંકર છેદન, વિહારણુ આદિના દુ ખો વાર માસથી ઠાંઠકે અધિક સમય મુખી ભગવતને સહન કરવા પડ્યા હતા ॥૩॥ એક વખતી ઠાંઠકે અધિક એક માસ મુખી સ્થિતકલ્પ—જિતાધારને લીપે શ્રી ભગવતે વસ્ત્રનો ત્યાગ કર્યો ન હતો. પશ્ચાત્ તે વસ્ત્ર યથા ઉપરથી જીવતાં તે વસ્ત્રને વેાસશવી ભગવત વસ્ત્રશક્તિ—અધેલ જની વિચરતા હતા શ્રી ભગવતે માગશર વહી ૧૦ ના ત્રીજા પહોરે સચમ અગ્નિકાર કર્યો સામાનિક ચારિત્ર શ્રદ્ધા કરતી વખતે મતિજ્ઞાન, સુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન એમ ત્રણ જ્ઞાન જ મળી હતા અને મન પચવશાન ઉત્પન્ન થયું હતું શ્રી ભગવતે વસ્ત્ર ખારણુ કરવાને લીપે સચેલક અને અધેલક રૂપ જન્ને પ્રકારે શ્રમણુ આધાર છે એમ શ્રી ભગવતના વતન ઉપરથી નિશ્ચય થઈ શકે છે ॥૪॥

અદુ પોરિસિં તિરિયં મિત્તિં, ચક્ષુમાસજ્જ મત્તસો જ્ઞાપ્યં ।

મહ પક્ષુમ્મીયા સંહિયા સે, હન્તા હન્તા વહથે કંવિસુ ॥૫॥

^{૧૨}સયણેહિં ^{૧૧}વિત્તિમિસ્સેહિં, ^{૧૩}હત્થિઓ તત્થ સે ^{૧૪}પરિન્નાય ।

^{૧૫}સાગારિયં ન સેવહ ચ, ^{૧૬}સે ^{૧૭}સય ^{૧૮}પવેસિયા ^{૧૯}ઝાહ ॥૬॥

^{૨૦}જે કે હમે ^{૨૧}અગારત્થા, ^{૨૨}મીસીભાવં ^{૨૩}પહાય સે ^{૨૪}ઝાહ ।

^{૨૫}પુદ્ધો વિ ^{૨૬}નામિમાસિસુ, ^{૨૭}ગચ્છહ ^{૨૮}નાહવત્તહ ^{૨૯}અંજુ ॥૭॥

॥૨૮૩॥

શબ્દાર્થ : (૧) ભગવંત વિહાર કરતા પુરુષપ્રમાણુ (૨) તિર્છી દિશામાં આગળના ભાગમાં સાકડા તથા વિસ્તીર્ણુ માર્ગમાં (૩) ચક્ષુથી (૪) નેષ (૫) માર્ગમાં ગતિ કરતા હતા (૬) ધ્યાન આપી (૭) રસ્તામાં ભગવંતને દેખી ભય પામતા (૮) ઘણા બાળકો ભેગા થઈ ધૂળની મૂઠીઓ તેમની ઉપર નાખતા હતા તથા (૯) મારતા મારતા (૧૦) બહુ કોલાહલ કરતા હતા (૧૧) ગૃહસ્થના સમ્પર્કવાળાં (૧૨) સ્થાનોમાં રહેતાં થકા (૧૩) ત્યા સ્ત્રીઓના સંગના સ્વરૂપને (૧૪) બાળી ભગવત (૧૫) મૈથુન (૧૬) સેવન કરતા નહિ (૧૭) ભગવંત પોતાને (૧૮) વિરતિ માર્ગમાં સ્થાપન કરી, (૧૯) પ્રશસ્ત ધ્યાનમાં લીન રહેતા હતા (૨૦) જો કોઈ ગૃહસ્થ (૨૧) ભગવતના સમ્પર્કમાં આવતા તો (૨૨) તે પરિચય છોડી ભગવંત (૨૩) પ્રશસ્ત ધ્યાન ધરતા હતા (૨૪) કોઈ ગૃહસ્થ કાંઈ પૂછતા તો તેનો ઉત્તર (૨૫) નહિ દેતા (૨૬) ભગવંત પોતે પોતાના રસ્તે જતા હતાં (૨૭) પરંતુ એ સયમી સરળ ભગવત (૨૮) મોક્ષ માર્ગનું ઉલ્લેખન કરતાં નહિ.

ભાવાર્થ :— શ્રી ભગવત આમનુઆમ વિચિન્તા અથવા ગૌચરી આદિ કાર્ય માટે ગમન કરતા ત્યારે તિર્છીદિશામાં આગળના ભાગમાં પોતાના શરીર પ્રમાણુ ભૂમિને (સાકડા અથવા વિસ્તીર્ણુ માર્ગમાં) ચક્ષુથી જોતા થકા એટલે કે ઇચ્છિયાસમિતિ સાચવતા થકા ઉપયોગ-પૂર્વક લક્ષ્ય તરફ ગતિ કરતા હતા રસ્તામાં જતા શ્રી ભગવંતને નગ્ન અવસ્થામાં તથા મુડિત નેષ તેમનાથી ભય પામીને અથવા કુતૂહલથી બાળકો ભેગા થઈ ભગવત ઉપર ધૂળની મૂઠીઓ ફેંકતા હતા તથા મુષ્ટિથી મારતા હતા તેમ જ કોલાહલ કરતા હતા ॥૫॥

ભગવત કોઈ કોઈ સમયે ગૃહસ્થના સ્વસર્ગવાળા સ્થાનમાં-મકાનમાં રહેતા ત્યાં ભગવતના રૂપને ભેઈ જીઓ કામવિકાસથી વિકૃત જની ભગવત પાસે યોગની પ્રાર્થના કરવી હતી; પરંતુ જીસમ કમ બંધનના કારણ તથા મોક્ષમાર્ગમાં વિચ્છેદ છે એમ બાધી ભગવત પોતાની પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરવા મૈથુન સેવન કરતા નહિ પોતાના આત્માને વિશતિ ભાગમાં ભેડી-સ્થાપન કરી પ્રશસ્ત ધ્યાનમાં લીન રહેતા હતા ॥૬॥ કોઈ કોઈ વખત ભગવત ગૃહસ્થના સ્વસર્ગમાં રહેતા હતા છતાં પણ ગૃહસ્થોની સાથે સ્નેહબંધન થવા હેતા નહિ તેમના સ્વસર્ગને છોડી ભગવત પ્રશસ્ત ધ્યાનમાં લીન રહેતા હતા તેમને કોઈ ગૃહસ્થ કંઈ પૂછે તો ઉત્તર હેતા નહિ અને પોતાને રસ્તે આસ્થા જતા સઘમી ભગવાને ક્યારે પણ મોક્ષમાર્ગનું ઉદ્ઘોષન કર્યું ન હતું ॥૭॥

જો સુકામેયમેગેમિ, નામિમાસે ય અમિવાંયમાણે ।

દ્યપુષ્વે તન્થ વૃણેદિ, હૃમિયપુષ્વે અપુણેદિ ॥ ૮ ॥

ફરમાહ દુનિતિક્ત્વાહ, અઙ્ગઅન્થ મુળી પરક્રમમાણે ।

આચાયનદૃગીપાહ, વૃણ્ણુદાહ મુઠ્ઠિજુદાહ ॥ ૯ ॥

ગદિપ મિદુકહાસુ, સમયમ્મિ, નાયસુપ વિસોગે અદક્ષુ ।

તયાહ સે ડરાલાહ ગચ્છહ, નાયપુષે અસરણયાપ ॥ ૧૦ ॥

॥ ૨૮૪ ॥

શબ્દાર્થ (૧) અન્થને મારે બા બાનુષ્ઠાન (૨) સરથ (૩) નથી (૪) નમસ્કાર કરનારાની સાથે પણ (૫) બાપમ્ (૬) કરતા નહિ (૭) પુષ્પ-દીપ બનાવી દ્વારા (૮) બનાવ દેશમાં (૯) માર પ તો તથા (૧) જાણીથી અ. ૧ તન (૧૧) વાળને ખમના બાં ભગવત સમભાવમાં રિથન રદતા બા ॥૮॥ (૧૨) કહ્યું-કોઈ (૧૩) દુષ્ટતા વચનોની (૧૪) અવરજના કરી

(૧૫) ભગવંત સંયમમાં (૧૬) પરાક્રમ કરતા થકા સહન કરતા હતા (૧૭) કથા, (૧૮) નૃત્ય (૧૯) ગીત આદિ કાને પડતા છતાં કુતૂહલ પામતા નહિ લાકડી-ઓથી (૨૦) મારામારી તથા (૨૧) મુષ્ટિ યુદ્ધ દેખી વિસ્મય પામતા નહિ ॥૯॥ (૨૨) કામાદિ કથામાં (૨૩) લીન બનેલાઓ (૨૪) ભગવંત (૨૫) શોક-હર્ષ-રહિત (૨૬) કોઈ સમયે (૨૭) દેખાતા હતા (૨૮) ઉપસર્ગોનું (૨૯) દુસ્સહ (૩૦) ભગવંત (૩૧) સ્મરણુ નહિ કરતા થકા સયમમાં (૩૨) વિચરણુ કરતા હતા ॥૧૦॥

ભાવાર્થ - સામાન્ય વ્યક્તિને માટે આ અનુષ્ઠાન આચરવું સરલ નથી. કોઈ વ્યક્તિ આવી ભગવતને વદન કરે તો પણ તેની સાથે ભાષણ કરતા નહિ પુણ્યહીન પ્રાણીએ, દ્વારા અનાર્થ દેશમાં વિચરતા ભગવતને લાકડીઓનો માર પડતો, તેમ જ વાળ ખેંચી પીડા આપતા છતાં ભગવત સમભાવમાં સ્થિત રહેતા હતા ॥૯॥ હૃદ્ય વચનો-દુસ્સહ-કઠોર વચનો આદિ ઉપસર્ગોની પરવા નહિ કરતા, ભગવત સયમમાં પરાક્રમ કરતા હતા, કથા, નૃત્ય, ગીત આદિ સાભળી કુતૂહલ અનુભવતા નહિ લાકડીઓથી યુદ્ધ તથા મુષ્ટિયુદ્ધ દેખી વિસ્મય પામતા નહિ ॥૯॥ કોઈ સમયે કોઈ વ્યક્તિ પરસ્પર કામાદિ કથામાં લીન રહેલાને ભેઠ, સાભળી, ભગવત શોક કે હર્ષનો અનુભવ કરતા નહિ, પરંતુ માધ્યસ્થ ભાવ ધારણ કરતા હતા અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ અથવા ભયકર, પરીષદ ઉપસર્ગ આવતા છતાં તેનું સ્મરણ કરતા નહિ પરંતુ સમભાવમાં રહી સયમમાં વિચરણુ કરતા હતા ॥૧૦॥

^૧ અવિ ^૨ સાહિ ^૩ દુવે વાસે, સીઓદં અમુચ્ચા નિક્ષંતે ।

^૪ એગત્તગે ^૫ પહિયચ્ચે, ^૬ સે, ^૭ અહિન્નાયદંસણે ^૮ સન્તે ॥૧૧॥

^૯ પુઢવિં ^{૧૦} ચ ^{૧૧} આઝકાયં ^{૧૨} ચ, ^{૧૩} તેઝકાયં ^{૧૪} ચ ^{૧૫} વાઝકાયં ^{૧૬} ચ ।

^{૧૭} પળગાહં ^{૧૮} વીયહરિયાહં, ^{૧૯} તસકાય ^{૨૦} ચ ^{૨૧} સન્વસો ^{૨૨} નચ્ચા ॥૧૨॥

^{૧૮} ^{૧૯} ^{૨૧} ^{૨૨}
 યથાહ સાન્ત પદિલેહે, ચિત્તમન્તાઈ સે અમિશાય ।

^{૨૪} ^{૨૫} ^{૨૬} ^{૨૭}
 પરિવર્જિય વિહરિત્થા, હ્ય સસાય સે મહાવીરે ॥૧૩॥
 ॥૧૮૫॥

શબ્દાર્થ (૧) પ્રવર્તિત થયા પહેલાં જે વર્ષથી કાંઈક અધિક સમય મુખી (૨) સચિત્ત જળનો ભગવતે (૩) ઉપયોગ કર્યો ન હતો. (૪) પ્રવર્તિત થયા પછી ભગવત એકત્વભાવના ભાવતા હતા. (૫) કાપાદિ કષાયોનો ઉપસમ કર્યો હતો. (૬) સમ્યક્ત્વ ભાવના ભાવતા હતા (૭) ધનિષ્ઠો તથા મનને ઉપશાંત કર્યા હતા ॥૧૧॥ (૮) પૃથ્વીકાય (૯) અપકાય (૧૦) અગ્નિકાય (૧૧) વાયુકાય (૧૨) પશુ-લીલકૂજ (૧૩) શેવાળ, (૧૪) બીજ, હરિત વનસ્પતિકાય તથા ત્રસકાય એ સર્વેને સર્વ પ્રકારથી તેમને સચિત્ત જીવ (૧૫) જાણતા હતા ॥૧૨॥ પૃથ્વી (૧૬) આદિ (૧૭) જીવ છે (૨) તેમ વિચારી તે સર્વેને (૨૧) સચિત્ત (૨૨) જાણી (૨૩) એમ જરાબર સમજી (૨૪) તેના આચરણને બેઠી (૨૫) વિચરતા હતા ॥૧૩॥ (૨૬) ભગવત મહાવીર સમર્થ.

ભાવાર્થ - શ્રી ભગવત મહાવીરસ્વામી માતા પિતાને સ્વર્ગવાસ થયા બાદ દીક્ષા અંગીકાર કરવા તેમજ યથા હતા તેમના મોટાભાઈ નદીવર્ધનની રજા માગી; પરંતુ ભાઈના આગ્રહથી જે વરસ બુદ્ધસ્થાવાસમાં રહેવા સ્વીકાર કરવો પડ્યો હતો; પરંતુ ત્યારથી સચિત્ત જળનો ત્યાગ કર્યો હતો. જે વરસથી કાંઈક અધિક સમય મુખી સચિત્ત જળ વાપર્યું નહિ. તેમ જ પ્રવર્તિત થયા પછી એકત્વભાવના ભાવતા હતા અને કષાયોને ઉપશાંત કર્યા હતા. સમ્યક્ત્વ ભાવના ભાવતા હતા ધનિષ્ઠો અને મનને પણ ઉપશાંત કર્યા હતા ॥૧૧॥ પૃથ્વીકાય, અપકાય, અગ્નિકાય, વાયુકાય પશુ, લીલકૂજ, શેવાળ, બીજ, હરિત વનસ્પતિકાય તથા ત્રસકાય એ સર્વેને સર્વ પ્રકારથી જીવ જાણતા હતા. ॥૧૨॥ પૃથ્વીકાયાદિ જો બધા જીવો છે સચિત્ત છે તેમ જરાબર સમજી તેની દિક્ષા આચરણનો ત્યાગ કરી ભગવત સમસંભાવમાં વિચરતા હતા. ॥૧૩॥

^૧અદુ ^૨ધાવરા ^૩ય તસત્તા^૪૬, તસા ^૫ય થાવર^૬ત્તા^૭૬ ।

અદુવા સવ્વજોણિયા સત્તા, કમ્મુણા કલ્પિયા પુઠ્ઠો વાલા ॥ ૧૪ ॥

^{૧૧}ભગવં ^{૧૨}ચ ^{૧૩}એવમન્નેસી, ^{૧૪}સોવહિ^{૧૫}ણ હુ ^{૧૬}લુપ્પઈ ^{૧૭}વાલે ।

^{૧૮}કમ્મં ^{૧૯}ચ ^{૨૦}સવ્વસો ^{૨૧}ળચ્ચા ત ^{૨૨}પહિયા^{૨૩}હકલે ^{૨૪}પાવગં ^{૨૫}ભગવં ॥ ૧૫ ॥
॥ ૨૮૬ ॥

શબ્દાર્થ : (૧) વળી (૨) સ્થાવર જીવ (૩) ત્રસપણે ઉત્પન્ન થાય છે અને (૪) ત્રસજીવ (૫) સ્થાવરપણે ઉત્પન્ન થાય છે અથવા (૬) સર્વ યોનિયોમાં ઉત્પન્ન થવાના સ્વભાવવાળા છે (૭) જીવો (૮) રાગદ્વેષયુક્ત અજ્ઞાની જીવો પોતે (૯) પૃથક્ પૃથક્ રૂપમાં વિવિધ યોનિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૧૦) કલેશ કર્મને કારણે ॥૧૪॥ (૧૧) આ હકીકત (૧૨) શ્રી ભગવતે જાણેલ છે (૧૩) દ્રવ્ય અને ભાવ ઉપધિવાળા (૧૪) અજ્ઞાની જીવો (૧૫) કલેશ પામે છે (૧૬) કર્મોને (૧૭) ભલી રીતે (૧૮) જાણી (૧૯) ત્યાગ કરી દીધો હતો (૨૦) કર્મ તથા કર્મબંધનના કારણોનો તથા પાપનો સર્વથા (૨૧) ભગવતે ॥૧૫॥

ભાવાર્થ :- સ્થાવર જીવો ત્રસપણે અને ત્રસજીવો સ્થાવરપણે ઉત્પન્ન થાય છે અથવા સર્વ સમારી જીવો સર્વ યોનિયોમાં ઉત્પન્ન થવાના સ્વભાવવાળા છે, રાગદ્વેષ યુક્ત અજ્ઞાની જીવ પોતપોતાના કર્માનુસાર પૃથક્ પૃથક્ યોનિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ॥ ૧૪ ॥ ભગવત વર્ધમાન સ્વામીએ જાણ્યું કે અજ્ઞાની જીવ બાહ્ય તથા આભ્યંતર ઉપધિના કારણે કર્મોથી લિપ્ત થઈ કલેશ પામી રહ્યા છે તેથી કર્મના રહસ્યને બરાબર સમજી, કર્મ તથા કર્મબંધનના કારણરૂપ હિંસાનો તથા સર્વ પાપનો ભગવતે ત્યાગ કર્યો હતો ॥ ૧૫ ॥

^૧દુવિહં ^૨સમિચ્ચ ^૩મેહાવી, ^૪કિરિયમ^૫ક્ખાય^૬ડ્ડેલિસ ^૭નાણી ।

આયાણસોય મહવાયસોયં, જોગં ચ સવ્વસો ળચ્ચા ॥ ૧૬ ॥

^{૧૧}અહ્વત્તિયં ^{૧૨}અણા^{૧૩}હિં, ^{૧૪}સયમન્નેસિં ^{૧૫}અકરણયા^{૧૬}૬ ।

^{૧૭}જસિસ^{૧૮}ત્થિઓ ^{૧૯}પરિનાયા, ^{૨૦}સવ્વકમ્માવહા ^{૨૧}હ સે ^{૨૨}અદક્ખૂ ॥ ૧૭ ॥
॥ ૨૮૭ ॥

શબ્દાર્થ (૧) એ પ્રકારના કર્મેણિ (૨) જાણી (૩) આશ્રવના કારણ-
 જૂત (૪) ઇન્દ્રિયોનો અસવર (૫) હિંસાદિ પાપ (૬) યોગને (૭) સ્વ પ્રકારે
 (૮) જાણી (૯) શુદ્ધિમાન સર્વ ભાવોને જાણનાર (૧) કેવળજ્ઞાની ભગવતે
 (૧૧) અનુપમ (૧૨) સયમ અનુષ્ઠાનનું (૧૩) કથન કરેલ છે ॥૧૬॥ (૧૪)
 પાપરહિત (૧૫) અહિંસાનો આશ્રય લઈ (૧૬) પોતાને તથા (૧૬) અન્યને
 પણ (૧૭) પાપજનક વેપાર કરવો યોગ્ય નથી (૧૮) જેણે (૧૯) સ્વકર્મનું
 મૂળ (૨) સ્ત્રીઓને જાણીને (૨૧) ત્યાજ કર્યો છે તે જ (૨૨) પરમાર્થસ્થી
 છે ॥૧૭॥

ભાવાર્થ :- ઇશિયા પશિક (કથાયરહિત) અને સાંપ્રસન્નિક
 (કથાશ્રુત) બન્ને પ્રકારનાં કર્મેણિ જાણી, કમ આશ્રવના કારણજૂત
 ઇન્દ્રિયોનો અસવર તથા હિંસા આદિ પાપજૂત તથા યોગને જાણી
 સર્વ ભાવોના રાતા કેવળજ્ઞાની ભગવતે કર્મેણિ કેવળજ્ઞ કરનાર-
 કર્મેણિ ક્ષમ કરનાર, સર્વોત્તમ શ્રેષ્ઠ અનુષ્ઠાનરૂપ ક્રિયાનું કથન કરેલ
 છે એટલે કે સયમ અનુષ્ઠાન સર્વકર્મેણિ ક્ષમ કરવામાં સાધન રૂપ
 ક્રિયા છે ॥ ૧૬ ॥ પાપરહિત નિર્દોષ અહિંસાનો આશ્રય લઈ સ્વય
 તથા અન્યને પણ પાપજનક વેપાર કરવા યોગ્ય નથી આ રીતે પોતે
 સમજી અન્યને સમજાવી સ્વય ભગવત પાપથી નિવૃત્ત થયા, અન્યને
 પણ પાપથી નિવૃત્ત કરવામાં સહાયજૂત થયા-નિર્ગિત થયા સર્વ
 કર્મબંધનનું મૂળ કારણ સ્ત્રીઓનો સંય છે એમ જાણી જેણે સ્ત્રીઓનો
 રથાજ કર્યો એ જ સાચા પરમાર્થસ્થી છે

અહાત્ત ન સે સેવે, મઘ્યસો કમ્મ અવકલ્લુ ।
 જં કિંચિ પાલગ મગલં ત, અકુલ્લં ચિયદ સુજિત્થા ॥ ૧૮ ॥
 જો સેવક ય પરચલ્લે, પરણં ચિ સે ન સુજિત્થા ।
 પરિવસિયાણ ઉમાણ મચ્છદ્ધ, સંધ્વટિં અમરણયાણ ॥ ૧૯ ॥

માયળ્ણે ^{૧૧}અસળ્ણણ્ણસ્સ, ^{૨૦}નાણ્ણગિદ્ધે ^{૨૪ ૨૩}રસેસુ ^{૨૨}અપહિન્ને ^{૨૫} ।
^{૨૬}અચ્છિપિ ^{૨૬}નો પમજ્જિજ્જા, ^{૨૮}નોવિયં ^{૨૯}કંઙ્કુયણ ^{૩૦}મુળી ગાયં ॥૨૦॥
 ॥૨૮૮॥

શબ્દાર્થ : (૧) ઔદૈગિક આધાકર્મી આહાર (૨) ભગવંત (૩) સેવન કરતા નહિ (૪) સર્વ પ્રકારે (૫) કર્મના બંધનનું સ્વરૂપ (૬) ભગવંત જાણતા હતા (૭) થોડું પણ (૮) પાપસેવન (૯) ભગવંત (૧૦) કરતા નહિ (૧૧) પ્રાસુક નિર્દોષ (૧૨) આહાર કરતા હતા ॥૧૮॥ (૧૩) પરવસ્ત્રનું સેવન કરતા નહિ તેમ જ પરપાત્રમાં (૧૪) ભોજન કરતા નહિ (૧૫) અપમાનનો (૧૬) વિચાર છોડી (૧૭) અદીનપણે (૧૮) ભોજનના સ્થાનો-રસોડાઓમાં (૧૯) આહાર માટે જતા હતા ॥૧૯॥ (૨૦) આહાર પાણીની (૨૧) માત્રા-મર્યાદાને જાણતા હતા (૨૨) રસવાળા ભોજનમાં (૨૩) આસક્તિ (૨૪) રાખતા નહિ રસવાળા પદાર્થો ગ્રહણ કરવાનો (૨૫) વિચાર કરતા નહિ (૨૬) આંખનું પ્રમાર્જન કરતા નહિ તેમ જ (૨૭) નહિ (૨૮) ખંજવાળતા (૨૯) ખરજ આવવા છતાં પણ ભગવત (૩૦) ગાત્રોને ॥૨૦॥

ભાવાર્થ : -શ્રી ભગવત મહાવીરસ્વામી પોતાના નિમિત્તે બનોવેલ-ઔદૈગિક તથા આધાકર્મીદ્વિધી દૂષિત આહારનું સેવન કરતા નહિ આધાકર્મી આદિ દોષિત આહારથી કર્મબંધન થાય છે તે ભગવત જાણતા હતા થોડાં પણ પાપબંધના કારણેનું ભગવત સેવન કરતા નહિ, પરંતુ પ્રાસુક આહાર કરતા હતા ॥૧૮॥ ભગવંત પર વસ્ત્રને ભોગવતા નહિ, તેમ જ પરપાત્રમાં (ગૃહસ્થના કે અન્ય કોઈના) ભોજન કરતા નહિ, અપમાનના વિચારને છોડી ભગવત ભોજન સ્થાનોમાં અદીનપણે ભિક્ષા માટે જતા હતા ॥૧૯॥ આહાર પાણીની મર્યાદાને જાણતા હતા સ્નિગ્ધ રસવાળા પદાર્થોમાં આસક્ત ન હતા રસવાળા પદાર્થો ગ્રહણ કરવાનો વિચાર માત્ર પણ કરતા નહિ. આખમા રજ પડતા પ્રમાર્જન કરતા નહિ ગાત્રોમાં ખુજલી આવતાં ખંજવાળતા નહિ ॥૨૦॥

અપ્યં તિરિય પેહાણ, અપ્યં પિહ્મો પેહાણ ।

અપ્યં મુહપ્પહિમાણી, પંયપેહી ચરે અપમાણે ॥ ૨૧ ॥

સિસિરંસિ અદ્ધપહિવન્ને, તં ચોસિજ્જ વરથમણગારે ।

પસારિસુ માહુ પરક્કમે નો અવલમ્બિયાણ કંઘમ્મિ ॥ ૨૨ ॥

પસ વિહી અણુક્કત્તો માહુણેણ મર્મમયા ।

વહુસો અપહિન્નેણ, અગવયા एवं રિયંતિ સિ ચેમિ ॥ ૨૩ ॥

॥ ૨૮૯ ॥

શબ્દાર્થ (૧) જગવત વિહાર કરતાં ત્યારે પડખાની જાને તરફ જોતા નહિ (૨) તેમ જ પીઠના જાગમાં પાછા વળી જોતા નહિ (૩) તેમ જ બ્રાહ્મતા નહિ (૪) કોઈ કોઈ પૂછે તેને ઉત્તર દેતા નહિ (૫) માત્રમાં જોઈને (૬) ધરિયાસમિતિ સાચવી (૭) ચાલતા હતા (૮) વાસિરાથી દીધું હતું (૯) સિદ્ધિરક્તુર્મા (૧) જગવત મહાવીરે જાણ્યારે ખજા ઉપર રહેલ દેવદુષ્પ વસ્ત્ર પડી જતાં (૧૧) જામ વીત્યા પછી હેમતત્કરુર્મા (૧૨) બાક સિદ્ધિરક્તુર્મા માત્રમાં ચાલતા સમયે જુલજો છૂટી રાખીને (૧૩) ચાલતા હતા (૧૪) રાખતા નહિ ॥૨૨॥ (૧૫) ખજા ઉપર હાથ (૧૬) મુનિ જગવત (૧૭) જુદિમાન (૧૮) નિદ્રાન નહિ કરનારા (૧૯) જાણી રીતે આચારનું પાલન કરેલ છે અન્ય મુમુક્ષુ સાધક પણ આવા પ્રકારનાં (૨) જગવતે (૨૧) આચરણ કરે જોમ કુ કુ કુ ॥૨૩॥

આવાથ ૨:- અપ્રતિજ્ઞાનિહારી જગવત મહાવીરે રક્તામાં મુગ પ્રમાણ માત્રને જોતા થકા ચાનાપૂર્વક ચાલતા હતા. જાને પડખાની તરફ કે બીજા પાછળ (રક્તે ચાલતા સમયે) જોતા નહિ છદ્મનસ્ય અવસ્થામાં જાસ પ્રયોજન વિના ચાલતા નહિ રક્તે ચાલતાં સમયે કોઈ કોઈ પૂછે તો તેને ઉત્તર દેતા નહિ ॥૨૧॥ સિદ્ધિરક્તુર્મા રક્તે ચાલતા સમયે દેવદુષ્પ વસ્ત્ર ખજા ઉપરથી પડી

જતા તે વોસરાબ્યા બાદ ભગવત બન્ને હાથ ખુદલા રાખી-પસારીને ચાલતા હતા. ઠડી હોવા છતાં ખંભા ઉપર હાથ રાખતા નહિ. ॥૨૨॥ ખુદ્ધિમાન ભગવંત-કોઈ પ્રકારના નિદાન નહિ કરનાર ભગવત મહાવીરે આવી રીતે દુષ્કર-કઠિન આચારનું પાલન કરેલ છે. એવી જ રીતે મુમુક્ષુ સાધકે પણ આવા કઠિન આચારનું પાલન કરવું એમ હું કહું છું. ॥૨૩॥

પ્રથમ ઉદ્દેશો સમાપ્ત.

બીજો ઉદ્દેશો.

^૧ચરિયાસનાઈં ^૨સિજ્ઞાઓ, ^૩એગઈયાઓ ^૪જાઓ ^૫બુદ્ધ્યાઓ ^૬।
^૭આઈક્ષ્ણ ^૮તાઈં ^૯સયણાસનાઈં, ^{૧૦}જાઈં ^{૧૧}સેવિત્થા ^{૧૨}સે ^{૧૩}મહાવીરે ॥૧॥
^{૧૪}આવેસણસમાપવાસુ, ^{૧૫}પણિયસાલાસુ ^{૧૬}એગયા ^{૧૭}વાસો ।
^{૧૮}અદુવા ^{૧૯}પલિયઠાણેસુ, ^{૨૦}પલાલપુંજેસુ ^{૨૧}એગયા ^{૨૨}વાસો ॥૨॥
^{૨૩}આગન્તારે ^{૨૪}આરામાગારે, ^{૨૫}તહ ^{૨૬}ય નગરે ^{૨૭}વા ^{૨૮}એગયા ^{૨૯}વાસો ।
^{૩૦}સુસાળે ^{૩૧}સુણ્ણગારે ^{૩૨}વા, ^{૩૩}રૂક્ખમૂલે ^{૩૪}વ ^{૩૫}એગયા ^{૩૬}વાસો ॥૩॥
^{૩૭}एण्हिં ^{૩૮}मुणी ^{૩૯}सयणेहिं, ^{૪૦}समणे ^{૪૧}आसि ^{૪૨}पतेरसवासे ।
^{૪૩}राइं ^{૪૪}दिवंपि ^{૪૫}जयमाणे, ^{૪૬}अपमत्ते ^{૪૭}समाहिए ^{૪૮}झाइ ॥૪॥
 ॥૨૯૦॥

શબ્દાર્થ : (૧) વિહારમાં યોગ્ય (૨) અનિવાર્ય આમન (૩) શય્યા વસ્તી (૪) એકદા (૫) જે (૬) કક્ષા-ભોગવ્યા (૭) કહો (૮) જે ભોગવ્યા તે (૯) શય્યા (૧૦) આસન (૧૧) જે (૧૨) સેવન કરેલ છે (૧૩) ભગવત મહાવીરે શ્રવ્યધરોમાં (૧૪) સભાઓમાં (૧૫) પાણી પીવાના સ્થાનોમાં (૧૬)

દુઃકાનોર્મા (૧૭) કોષ્ટમાર રજા અથવા (૧૮) સુહારની શાળામાં (૧૯) પાપ્ત્તી
 દ્વયમાં-જાળમાં (૨૦) નિવાસ કરતા હતા (૨૧) મુસાફરખાનામાં (૨૨)
 ખત્રીયામાં રહેલ મહાનોર્મા (૨૩) નગરમાં (૨૪) સ્મશાનમાં (૨૫) અગ્નિરમાં
 (૨૬) વૃક્ષની નીચે મુનિ (૨૭) ભગવત મહાવીર (૨૮) ઉપર કહેલ (૨૯)
 રથાનોર્મા (૩૦) તેરમા વરસ સુધી તપસ્થા કરતા નિમ્બ (૩૧) મનથી રજા
 હતા (૩૨) રાત્રિ (૩૩) દિવસ (૩૪) યતના કરતા યજ્ઞ (૩૫) નિદ્રાદિ પ્રમાણ
 રહિત, યજ્ઞ રહિત બની. (૩૬) સમાધિભાવમાં રહી ધર્મધ્યાનમાં તથા (૩૭)
 શુદ્ધ ધ્યાનમાં રહેતા હતા.

ભાવાર્થ - શ્રી ભગવત મહાવીરના વિહારચર્ચાનું વલુન
 અવલુ કરી શ્રી જમ્બૂસ્વામીના પૂજવાથી શ્રી સુધર્માસ્વામી શ્રી ભગવતે
 કેવાં શયન, આસન, સ્થાન, લોગવ્યાં તેનું કથન કરે છે. શ્રી ભગ
 વત મહાવીરે દીક્ષાશ્રમમ શરૂ કર્યા બાદ વિહાર કરતાં જ્યાં દિવસનો
 છેલ્લો પહોરનો જૂજ સમય બાકી રહે ત્યાં ભગવત મહાવીર રાત્રિ
 બેસી જતા હતા. જેથી સુદર કે અમુદર જેવાં સ્થાનો પ્રાપ્ત થાય
 તેવાં લોગવતા હતા. કોઈવાર શૂન્ય ઘરોમાં, સલાઓમાં, પાણી પીવાના
 સ્થાનોમાં, દુકાનોમાં, સુહારની શાળાઓમાં ઘાસનાં ઢગલો-મંછાઓમાં
 મુસાફર ખાનામાં, ખત્રીયામાં રહેલા મહાનોર્મા, નગરમાં સ્મશાનોર્મા,
 અગ્નિરમાં, વૃક્ષની નીચે, વૃક્ષના મૂળમાં, જ્યેષ્ઠ સ્થાનોમાં ભગવતે
 નિવાસ કર્યો હતો. સમારા, આસન, વસ્તી જેવાં પ્રાપ્ત થયા તેવાં
 સમભાવે લોગવ્યાં હતાં. એ રીતે સાઠા બાર વરસને પહર દિવસ
 સુધી તપસ્થા કરતા યજ્ઞ નિમ્બ મનથી મોટો પલ્લુ પ્રમાણ કર્યો વગર
 નિદ્રા અને યજ્ઞરહિત અહોરાત્રિ ચલાવ્યું કે સમાધિભાવમાં રહી સંયમનું
 પાલન કરતા અને ધર્મધ્યાન તથા શુદ્ધધ્યાનમાં લીન બની રહેતા હતા.

જિં પિ નો પગામાણ, સેવં મંગલં લક્ષણ ।

જમ્માવેહ ય અપ્પાણ, હસિં સાર્થં ય અપચિન્ત ॥૫॥

^{૧૧}સંયુજ્જમાણે ^{૧૨}પુણરવિ, ^{૧૩}આર્મિસુ ^{૧૪}ભગચં ^{૧૫}ઉદ્દાણ ।
^{૧૬}નિક્તવમ્મ ^{૧૭}એગયા ^{૧૮}રાઓ, ^{૧૯}વહિ ^{૨૦}ચંકમિયા ^{૨૧}મુદ્દુત્તાગં ॥૬॥
^{૨૨}સમ્પોદ્ધિ ^{૨૩}તત્થુવસગ્ગા, ^{૨૪}ભીમા ^{૨૫}આસી ^{૨૬}અણેગમ્મવા ય ।
^{૨૭}સંસપ્પગા ય જે ^{૨૮}પાણા, ^{૨૯}અદુવા જે ^{૩૦}પવિરખણો ^{૩૧}ઉવચરન્તિ ॥૭॥
^{૩૨}અદુ ^{૩૩}કુચરા ^{૩૪}ઉવચરન્તિ, ^{૩૫}ગામરક્ષવા ય ^{૩૬}સત્તિહત્થા ય ।
^{૩૭}અદુ ^{૩૮}ગામિયા ^{૩૯}ઉવસગ્ગા, ^{૪૦}હત્થી ^{૪૧}એગહયા ^{૪૨}પુરિસા ય ॥૮॥
 ॥૨૯૧॥

ગ્રન્થાર્થ : (૧) નિદ્રા (૨) નદિ (૩) અધિક (૪) લેતા (૫) ભગવંત (૬) દીક્ષા-
 પ્રહણુ કરીને (૭) આત્માને (૮) જાગૃત રાખતા હતા (૯) થોડું શયન (૧૦) પ્રતિજ્ઞા-
 રહિત હતા તેમ જ નિદ્રા લેવાની લાવના ન હતી ॥૫॥ પ્રમાદને આત્માના
 પતનનું કારણ (૧૧) જાણી અપ્રમત્ત રહેતા હતા નિદ્રા આવતી તો (૧૨) પુનઃ
 (૧૩) ઉઠીને ગીધા કહક (૧૪) ભગવત (૧૫) આસનથી બેસતા હતા (૧૬)
 એકાદ (૧૭) રાત્રિમાં (૧૮) બહાર (૧૯) નીકળીને (૨૦) મુહૂર્ત મુધી (૨૦)
 શ્રમણુ કરતા હતા ॥૬॥ (૨૧) આવા સ્થાનોમાં રહેતા થકા (૨૨) વિવિધ
 પ્રકારના (૨૩) ભય કર (૨૪) ઉપસર્ગ (૨૫) પ્રાપ્ત થતા હતા (૨૬) સર્પ નકુલ
 આદિ (૨૭) પ્રાણીઓ અથવા ગીધ (૨૮) આદિપક્ષીઓ (૨૯) ઉપસર્ગ દેતા
 હતા ॥૭॥ (૩૦) કૃત્સિત આચરણવાળા જર ચોર આદિ પાસે આવી (૩૧)
 ઉપસર્ગ દેતા હતા તથા હાથમાં (૩૨) ગ્રામરક્ષકો તથા પોલીસ આદિ ઉપસર્ગ
 દેતા હતા (૩૩) તથા હાથમાં શસ્ત્ર રાખનારા (૩૪) એકાકી ભગવતને (૩૫)
 સ્ત્રીઓ તથા (૩૬) પુરુષો (૩૭) વિષય આશ્રિત (૩૮) ઉપસર્ગ દેતા હતા ॥૮॥

ભાવાર્થ - ભગવત સાધકે અવસ્થામાં અપ્રમત્ત બની
 વિચરતા હતા તેથી અધિક નિદ્રા લેતા નહિ સાડા બાર વરસને
 પહર દિવસની છઠ્ઠમસ્થ અવસ્થાની અતિમ રાત્રિમાં મુહૂર્તમાત્ર
 નિદ્રા આવી હતી, જેમાં ભગવતે દશ સ્વપ્ન લીધા હતા-સ્વપ્ન
 આવ્યા હતા ક્યારેક નિદ્રા આવતી તો ઊભા થઈ આત્માને જાગૃત

રાખતા. ઇચ્છારહિત ભગવતનાં શબ્દ પશુ અલ્પ હતાં, નિદ્રા દેવાની
ભાવના ઇશદાપૂર્વક રાખતા નહિ ॥૫॥ પ્રમાદને સસાસ્ત્રહિનું,
આત્માના પતનનું કારણ બાળી અપ્રમત્તભાવમા રહેતા હતા. નિદ્રા
ભાવથી તે પુત્ર ભગવત બગૃત થઈ કડક આસનથી બેસતા હતા,
તેમ જ દેહધાર રાત્રિમાં બહાર નીકળીને સુદૃઢ સુખી ભ્રમણ કરતા
હતા ॥૬॥ આવા સ્થાનોમાં રહેતાં વિવિધ પ્રકારના ભયકર ઉપસર્ગ
ભાવતા હતા. સપ નોળીયા આદિ સરકવાવાળા પ્રાણીઓ તથા ત્રીધ
આદિ પક્ષીઓ ઉપસર્ગ આપતા હતા ॥૭॥ અથવા ઘસઘસા અથવા
વાળા ધ્વજ પુરુષો તેમ જ ઘોર આદિ તથા હાથમાં શસ્ત્ર રાખી
ફરનારા ગામરક્ષકો, કાટવાળ-પોલીસ વગેરે ઉપસર્ગ દેતા હતા
તેમ જ એકાદી ભગવતને એઈ સ્ત્રીઓ તથા પુરુષો વિવધવાંછનાવાળા
વિવધ આશ્રિત ઉપસર્ગ દેતા હતા. તે બધા દુઃખોને ભગવત
સમભાવે સહન કરતા હતા ॥૮॥

इहलोइयाह परलोइयाह, मीमां॑ अणेग॑रूवाह ।
अवि सु॑ग्नि-दु॑ग्नि-गं॑घाह, सं॒राह॑, अणेग॑रूवाह ॥९॥
अ॒हि॒या॒स॒प स॒या म॒मि॒ष, फा॒साह॑ वि॒रू॒म॒रू॒वाह॑ ।
अ॒र॒हं र॒हं अ॒मि॒मू॒ष, री॒याह॑ मा॒हणे॑ भ॒य॒दु॒र्बाह॑ ॥१०॥
॥२९२॥

શબ્દાર્થ (૧) આ લોક સગથી મનુષ્યોત્પત્તિ પ્રતિફળ-અનુફળ અથવા
(૨) સ્વાદિત (૩) ભયકર (૪) વિવિધ પ્રકારના (૫) શુભ અથવા તથા (૬)
દુર્ગંધવાળા (૭) મનોદા સંપ્દો (૮) અમનોદા સંપ્દો (૯) અનોક પ્રકારના
॥૯॥ (૧) વિવિધ પ્રકારના (૧૧) રપથી સદા સંગિતિશુદ્ધ રહી (૧૩) સહન
કરતા હતા (૧૪) શોક તથા (૧૫) દર્શિ (૧૬) દુર કરીને (૧૭) મદાન
ભગવત (૧૮) જુદુ બોધુ બોલતા હતા પ્રાચીનો રહી સવમર્મા (૧૯)
વિચરતા હતા ॥૧॥

ભાવાર્થ :- શ્રમણુ લગવંત મહાવીર આલોક સખંધી મનુષ્યકૃત તથા પરલોક સખંધી તિર્યંચો તથા દેવકૃત અનુકૂળ તથા પ્રતિકૂળ લય કર પરીષદો-ઉપસર્ગો પ્રાપ્ત થતા તે બધાને સમભાવે સહન કરતા હતા. તેમ જ અનેક પ્રકારના સુગંધી પદાર્થો તથા દુર્ગંધી પદાર્થોના તથા મનોજ્ઞ-અમનોજ્ઞ શબ્દોના તથા પ્રશસ્ત, અપ્રશસ્ત મૃદુ, કર્કશ, સ્પર્શોના ઉપસર્ગોને સદા સમભાવપૂર્વક, સમિતિયુક્ત સહન કરતા હતા એ રીતે અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ પરીષદોમાં લગવત હર્ષ, શોકથી દૂર રહેતા અને પ્રાય મૌન ધારણ કરી (બહુ જ ઓછું બોલતા) સયમમાં વિચરતા હતા

^૧સ ^૨જનેહિં ^૩તત્થ ^૪પુચ્છિસુ, ^૫એગચરા ^૬વિ ^૭એગયા ^૮રાઓ ।

^૯અન્વાહિએ ^{૧૦}કસાહત્થા, ^{૧૧}પેહમાણે ^{૧૨}સમાહિં ^{૧૩}અપહિન્ને ॥૧૧॥

^{૧૪}અયમંતરંસિ ^{૧૫}કો ^{૧૬}હત્થ ? ^{૧૭}અહમંસિ ^{૧૮}તિ ^{૧૯}મિલ્લુ ^{૨૦}આહદ્દુ ।

^{૨૧}અયમુત્તમે ^{૨૨}સે ^{૨૩}ધમ્મે, ^{૨૪}તુમિણીએ ^{૨૫}કસાહએ ^{૨૬}ઝાહ ॥૧૨॥

॥૨૧૩॥

શબ્દાર્થ (૧) જાર પુરુષો આદિ (૨) લગવતને (૩) પૂછતા કે તુ કોણ છે ? (૪) એકલા વિચરનારા ચોર અથવા (૫) કોઈ સમયે દિવસે અથવા (૬) રાત્રિમાં (૭) તો તે પૂછનાર વ્યક્તિને ઉત્તર દેતા નહિ (૮) તેથી તે કોષિત બની લગવંતને મારતી હતી (૯) સહન કરતા હતા (૧૦) સમાધિમાં લીન બની (૧૧) નહિ લેવાની ભાવનાવાળા ॥૧૧॥ વળી કોઈ પૂછે કે (૧૨) અદર (૧૩) કોણ છે ? તો તેના ઉત્તરમાં કોઈ વખત બોલતા કે (૧૪) હુ (૧૫) ભિક્ષુક છુ (૧૬) એમ ઉત્તર દેતા (૧૭) ઉત્તમ (૧૮) ધર્મ તથા આચાર સમજ એ (૧૯) લગવત મૌન રહી (૨૦) તો તે પૂછનાર ગૃહસ્થ કોષિત બનતો (૨૧) ધ્યાનમાં લીન રહેતા હતા ॥૧૨॥

ભાવાર્થ :- કોઈ સમયે દિવસે અગર રાત્રિએ કોઈ નિર્જન સ્થાનમાં અગર ખડિયેર આદિ કોઈ પણ સ્થાનમાં બેસા રહી

કાર્થેત્સર્ગમાં રહેલા ભગવતને એક કોઈ ધ્યાર અથવા બીજા પુરુષે
એકલા વિચરવાવાળા ભગવતને પૂછતા કે તું કોણ છે ? ભગવત
ધ્યાનમાં લીન હોઈ તેઓને ઉત્તર આપતા નહિ તેથી પૂછનાર બ્યક્તિ
ક્રોધિત બની ભગવતને મારતી બહલો નહિ હોવાની ભાવનાવાળા
પ્રતિજ્ઞાવાળા ભગવત સમાધિમાં—ધ્યાનમાં લીન બની ઉપસર્ગને
સંભભાવે સહન કરતા હતા ॥૧૧॥ વળી ત્યાં રહેલા ભગવતને
કોઈ એમ પૂછતા કે અહર કોણ છે ? તો તેને કોઈ વખત
ઉત્તર આપતા કે હું બિહુક છું ત્યારે તે બ્યક્તિ ક્રોધિત બની
ભગવતને સ્થાન છોડી આસ્થા જવાનું કહેતા ત્યારે ભગવતે ત્યાંથી
આલી નીકળતા હતા અને શત્રિનો સમય હોય અજર અવધર ન
હોય તો મૌન રહેવું એ ઉત્તમ ધર્મ છે એમ બાણી ઉપસજ આવે
તે સહન કરવા તૈયાર રહી ધ્યાનમાં લીન બનીને રહેતા હતા ॥૧૨॥

ત્સિપ્પેગે પથેયન્તિ, સિસિરે મારુપ પથાયત્તે ।
ત્સિપ્પેગે અળંગારા, હિમવાપ નિષાંપમેસન્તિ ॥૧૩॥
સપાહીઓ પથેસિસ્સામો, પહા ય સમાદહમાણા ।
પિહિયા ષ મક્કલામો અહ્દુક્ષ્ણે હિમગસફાસા ॥૧૪॥
ત્સિં મગથ અપહિન્ને, અહેમિગહે અહિયામપ ।
રુધિપ નિક્કમ્મમ્મ પગયો રાઓ, ઠાહપ મગથ સમિયાપ ॥૧૫॥
પમ વિહી અણુક્કન્તો, માદ્દણેણ મદ્દમયા ।
પહુસો અપહિન્નેણ, મગથયા પથં રીપન્તિ સિ ઘેમિ ॥૧૬॥

શબ્દાર્થ (૧) જ્યારે (૨) શિશિર ઋતુમાં (૩) ઠંડી હવા પવન હોય ત્યારે (૪) સર્વ કોષ ઠંડીથી પ્રાય (૫) ધ્રુજતા હોય (૬) આવી (૬) ઠંડીની ઋતુ સમયે (૭) કોષ કોષ (૮) સાધુ (૯) વાયુરહિત સ્થાનની ગવેષણા કરતા હોય છે ॥૧૩॥ તેમ જ ઠંડી લાગવાથી (૧૦) એ ત્રણ વસ્ત્ર (૧૧) ધારણ કરતા હોય છે તાપસ આદિ સાધુઓ (૧૨) અગ્નિ સળગાવી ઠંડી દૂર કરતા હોય છે (૧૩) કમ્બલ આદિ વસ્ત્રોથી શરીરને ઢાંકી ઠંડીને સહન કરતા શીત સ્પર્શને (૧૪) સહન કરવો અતિ કઠિન છે ॥૧૪॥ (૧૫) આવી શિશિર ઋતુમાં ઠંડી દૂર કરવા કોષ વસ્તુની (૧૬) ભગવંત (૧૭) ઇચ્છા નહિ કરનારા (૧૮) કોષ વૃક્ષાદિ નીચે ખુલ્લા સ્થાનમાં રહી (૧૯) શીતસ્પર્શને સહન કરતા હતા (૨૦) તે સંયમી ભગવંત (૨૧) કોષ રાત્રિના સમયે અત્યંત શીતથી આધિત થતા ઠંડી લાગતા થોડો સમય (૨૨) બહાર રહી (૨૩) સમભાવપૂર્વક અંદર આવી પોતાના સ્થાને આવી (૨૪) ધ્યાનસ્થ થતા હતા ॥૧૫॥ (૨૫) ભગવંત (૨૬) આવી વિધિથી (૨૭) આચારનુ પાલન કરેલ છે (૨૮) ભગવંત મહાવીરે (૨૯) મતિમાન (૩૦) તેમ જ કોષ જાતનુ નિદાન નહિ કરનારા (૩૧) ભગવત હતા એ જ રીતે અન્ય મુમુક્ષુએ પણ (૩૨) આ પ્રમાણે આચાર પાલન કરવું એમ હું કહું છું

ભાવાર્થ :- જ્યારે શિશિર ઋતુમાં ઠંડી હવા ચાલતી હોય- ઠંડો પવન વાતો હોય ત્યારે પ્રાય, ઘણા લોકો તથા સાધકો પણ થર થર ધ્રુજતા હોય છે તેવા સમયે અન્યતીથી આદિ સાધુઓ, વાયુરહિત સ્થાનની ગવેષણા કરતા હોય છે ॥૧૩॥ વળી ઠંડી દૂર કરવા માટે કોષ કોષ સાધુઓ એ ત્રણ વસ્ત્રો ધારણ કરે છે અને તાપસ આદિ સાધુઓ અગ્નિ સળગાવી શરીર તપાવી ઠંડીને દૂર કરતા હોય છે અને કેટલાક તો ગરમ કમ્બલ આદિ વસ્ત્રોથી શરીર ઢાંકી ઠંડીને સહન કરતા હોય છે શીત સ્પર્શનાં દુ ખો સહન કરવા અતિ કઠિન હોય છે ॥૧૪॥ આવી ઠંડી ઋતુમાં ઠંડી દૂર કરવા કોષ જાતની ઇચ્છા નહિ કરતા ભગવત વૃક્ષાદિ નીચે ખુલ્લા સ્થાનમાં રહી શીતસ્પર્શને સહન કરતા હતા તે સંયમી ભગવત કોષ સમયે રાત્રિમાં અત્યંત શીતથી આધિન થતા ઠંડી વિશેષ લાગતા થોડો સમય ભગવત બહાર રહી સમભાવપૂર્વક ઠંડી સહન કરતા

હતા. પશ્ચાત્ અહર પોતાના સ્થાનમાં આવી ધ્યાનસ્થ બની હીન
યતા હતા ॥૧૫॥ મતિમાન—બુદ્ધિમાન બગવતે કોઈ ભતની ઇચ્છા
નહિ રાખતા ઇચ્છાશક્તિ બની આવા કઠિન આચારનું પાલન કરે
છે અન્ય ગુણુ સાધકો પણ આવા કઠિન આચારનું પાલન કરે
એમ કું કું કું

બીજો ઉદ્દેશો સમાપ્ત.

ત્રીજો ઉદ્દેશો.

તળ^૧ફાસે સીય^૨ફાસે ય, તેજ^૩ફાસે ય વંસમસંગે ય ।
અહિયાસ^૪ સયા સમિ^૫ય, ફામાઈ^૬ બિરુ^૭વરુ^૮વાઈ ॥૧॥
અહ^૯ દુષર^{૧૦} લાહમવારી, વજ્રમૂર્મિ^{૧૧}ય સુઘ્નમૂર્મિ^{૧૨}વ ।
પત^{૧૩} સિઝ^{૧૪} સેવિસુ^{૧૫}, આમણગાર્ણિ^{૧૬} ચેવ પંતાણિ ॥૨॥
લાદેહિ^{૧૭} તસ્તુવસ્તગા^{૧૮}, વદ્ધવે^{૧૯} જાણવયા^{૨૦} છૂસિસુ ।
અહ^{૨૧} હહદેસિ^{૨૨}ય મ્હે, કુજ્જુરા^{૨૩} તત્થ^{૨૪} હિંસિસુ^{૨૫} નિવહંસુ ॥૩॥
અત્તે^{૨૬} જળે^{૨૭} નિધારેહ^{૨૮}, લૂમણ^{૨૯}ય સુણ^{૩૦}ય વસમાણે ।
છુચ્છુકારિતિ^{૩૧} આહમુ^{૩૨} મમણ^{૩૩} કુજ્જુગ^{૩૪} વસંતુસિ ॥૪॥
॥૨૦૫॥

શબ્દાર્થ (૧) તળરૂપણી (૨) સીયરૂપણી (૩) તેજરૂપણી (૪)

ત્રિસમ્યક્કરનાં કુન્થો આદિ વિવિધ (૫) સહન કરનાં હતા ॥૧॥ (૬) કુન્થોને સમ્મ

સમભાવપૂર્વક [શાદ દેસમાં નિયમનાં] (૭) રૂપણી (૮) પ્રકારનાં (૯) દીપ તપસી

[અથવા તપસી] (૧૦) દુઃખ (૧૧) લાદ દેસની (૧૨) વજ્રમૂર્તિ તથા (૧૩) સુઘ્નમૂર્તિ

નામે યન્ને વિભાગોર્મા વિચર્યાં હતા ત્યા તેમને રહેવા માટે (૧૩) ખડિયેર જેવાં હલકા મળતા હતા તથા (૧૪) સ્થાનો ઉપદ્રવયુક્ત (૧૬) આસન પણ (૧૭) ધૂળ કચરાવાળા હલકા મળતાં હતાં (૧૫) તેવા સેવન કર્યા હતા ॥૨॥ (૧૮) વળી લાઠ દેશમાં વિચરતા થકા (૧૯) ભગવંતને બહુ (૧૯) ઉપસર્ગો સહન કરવા પડ્યા હતા (૨૦) ત્યાના ધણા અનાય લોકો (૨૧) ભગવંતને મારતા હતા તથા દાતોથી બટકા ભરતા હતા (૨૨) આહાર પણ લૂખા સૂખા મળતાં હતા (૨૩) કૂતરાઓ પણ (૨૪) કષ્ટ દેતા હતા, કરડવા માટે ભગવંતની (૨૫) ઉપર (૨૬) ત્યાં પડતા હતા ॥૩॥ (૨૭) હજારોમાં કોષ્ઠક (૨૮) મનુષ્ય (૨૯) રોકતા હતા (૩૦) ભગવંતને કષ્ટ આપનાર તથા (૩૧) કરડનારા કૂતરાને (૩૨) ભગવંતના શરીરને કાટનાર (૩૩) છુ છુ કરી (૩૪) કોષ કોષ ભગવંતને મારતા (૩૫) ભગવંતની પાછળ કરી, (૩૬) કોષ કૂતરાને (૩૭) કરડાવતા હતા ॥૪॥

ભાવાર્થ :- શ્રમણ ભગવંત મહાવીર તૃણનાસ્પર્શો, શીતના ઉષ્ણતાના સ્પર્શો તથા ડાસ મચ્છરના દુષ્પો આદિ વિવિધ પ્રકારના સ્પર્શો-દુષ્પોને સદા સમભાવપૂર્વક (લાઠ દેશમાં વિચરતા સમયે) સહન કરતા હતા. ॥૧॥ દિર્ઘ તપસ્વી ભગવંત મહાવીર દુર્ગમ્ય લાઠ દેશની પ્રજાભૂમિ તથા શુભ્રમૂમિ નામે યન્ને વિભાગોર્મા વિચર્યાં હતા ત્યા તેમને રહેવા માટે સ્થાનો ઉપદ્રવયુક્ત ખડિયેર જેવા હલકા મળતાં હતાં આસન પણ ધૂળ તથા કચરાવાળાં હલકા મળતા તેવા સેવન કર્યા હતાં ॥૨॥ વળી તે લાઠ દેશમાં વિચરતા થકા ભગવંતને ધણા ઉપસર્ગો સહન કરવા પડ્યાં હતા. ત્યાના અનાય લોકો ભગવંતને મારતા તથા મુખથી બટકા ભરતા હતા તેમ જ કૂતરાઓ પણ ભગવંતને બટકા ભરી કષ્ટ આપતા હતા અને કરડવા માટે ભગવંતના શરીર ઉપર પડતા હતા. તેમ જ ત્યા આહાર પણ લૂખા સૂખા મળતા હતા ॥ ૩ ॥ તે દેશના અનાય અને અસરકારી લોકો હજારો પૈકી કોઈ કોઈ ભગવંતને કષ્ટ આપનાર, બટકા ભરનાર કૂતરાઓને રોકતા હતા અને કેટલાએક તે કુતૂહલ માટે કૂતરાઓને છુછુ કરી ભગવાનની પાછળ દોડાવતા અને ભગવંતને કરડવા માટે પ્રેરતા હતા. તેથી તે કૂતરાઓ ભગવંતને કરડતા હતા.

(એટલે કે લોકો ભગવંતને ગામમાં રહેવા દેતા નહિ અથવા તે દિવસ અસ્ત થતા પછી ગામ પ્રાપ્ત થતા નહિ) ॥૮॥ (૩૪) કોઈ કોઈ સમયે રહેવાને ગામ

ભાવાર્થ :- આવા અનાર્થ લોકોની વસ્તીમાં ભગવંત પારવાર વિચર્યા હતા વજ્રભૂમિના મનુષ્યો વિશેષે રૂક્ષ ભોજન કરનારા હતા, તેથી સાધુઓને લૂખા સૂખા આહાર મળતાં તેમ જ ઓછા મળતા હતા રૂક્ષ આહારના કાગળે ત્યાના લોકો ક્રોધી, તામસી પ્રકૃતિવાળા હતા. આવા પ્રદેશમાં બૌદ્ધ આદિ સાધુઓ તે પોતાના શરીરથી ચાર આગળ લાંબી-લાઠી-લાકડી હાથમાં રાખી વિચરતા હતા ॥૫॥ તે લાઠ દેશની ભૂમિમાં ભગવંત વિચરતા ત્યારે કૃતરાઓ સાધુઓની (ભગવત પાછળ) પાછળ દોડી કરડતા હતા, બટકા ભરતા હતા આવા પ્રકારના લાઠ દેશમાં સાધુઓને વિચરવું ઘણું કઠિન હતું ॥૬॥ શ્રી ભગવત જીવોની હિસાનો ત્યાગ કરી શરીરમમત્વને છોડી ત્યાના લોકોના કર્કશ, કઠોર, વચનોને નિર્જરાનુ કારણ બાણી, સમભાવે સહન કરતા હતા ॥૭॥ જેમ સગ્રામમાં હાથી યુદ્ધના અગ્રભાગે-મોખરે રહી વિજય પ્રાપ્ત કરે છે અને કરાવે છે તેની જેમ ભગવત મહાવીરે અનાર્થ દેશોમાં વિચરતા પરીષદોને જીતી ત્યાના વિહારમાં વિજય પ્રાપ્ત કરેલ છે એટલે કે કર્મનો ક્ષય કરવા માટે જ અનાર્થદેશમાં વિહાર કરવાનો ભગવતનો ઉદ્દેશ હતો તે પાર પાડ્યો વળી તે લાઠ દેશમાં વિચરતા થકા કોઈ કોઈ સમયે ગામ પ્રાપ્ત થતા નહિ દિવસ અસ્ત થઈ જતા ભગવતને વૃક્ષની નીચે નિવાસ કરવો પડતો હતો ॥૮॥

^૨ ઉવસંકમન્તમપહિન્ન, ^૩ ગામન્તિયમ્મિ ^૪ અપ્પત્તં ।

^૫ પહિન્નિક્વમિત્તુ ^૬ લ્હસિંસુ, ^૭ ઇયાઓ ^૮ પરં ^૯ પલેહિન્તિ ॥ ૯ ॥

^{૧૦} હયપુન્હો તત્થ ^{૧૧} દળ્હેણ, ^{૧૨} અદુવા ^{૧૩} મુલ્લિણા ^{૧૪} અદુ ^{૧૫} કુન્તફલેણ ।

^{૧૬} અદુ ^{૧૭} લેલુણા ^{૧૮} કવાલેણ, ^{૧૯} હન્તા ^{૨૦} હન્તા ^{૨૧} અહવે ^{૨૨} કંદિંસુ ॥ ૧૦ ॥

મસાણિ^{૨૧} ઊંચપુચ્ચાણિ, ઉટુંમિયા^{૨૧} પંગગા કાય ।

પરીસદ્દાહ^{૨૧} લુચ્ચિસુ, અદુષા^{૨૩} પંસુણા^{૨૪} ઉષરુરિસુ ॥૧૧॥

લચ્ચાલહય^{૨૧} નિહર્ણિસુ, અદુષા^{૨૩} આમણાડ^{૨૮} સ્વલ્પસુ ।

લોસદ્દકાય^{૨૧} પળયાડસી, દુષ્મ્વસદ્દે^{૨૩} મગલ^{૨૪} અપદિસે ॥૧૨॥
॥૨૯૭॥

શબ્દાર્થ (૧) નિવત નિવાસ આદિની પ્રતિષ્ઠા નહિ કરવાવાળા
અવત ભોજન માટે અથવા સ્થાન માટે (૨) વસ્તીમાં આવવાના વિચારથી
(૩) ગામની નજીક આવતા (૪) ગામમાં પ્રવેશ કર્યા પહેલાં જ દેરલાઓ
અનાથ લોકો (૫) ગામની બહાર બાંધે અવતની સામે જઈ (૬) અવતને
મારતા થકા કહેતા કે (૭) અદાથી (૮) અન્ન સ્વચ્છ (૯) ચામડા તા
(ગામમાં જ પેચવા કેના નહિ) ॥૬॥ અને (૧) સાકડીઓથી અથવા (૧૧)
મુદિથી અથવા (૧૨) બાંધાથી અથવા (૧૩) મારીના દેશથી અથવા મારીના
(૧૪) ઠીકરાથી (૧૫) અવતને મારતા કતા અને (૧૬) મારતા થકા (૧૭) તે
અનાથો (૧૮) જુઠા કોણાદસ કરતા કતા ॥૧ ॥ (૧૯) કોઈ કોઈ સમય અનાથ
લોકો અવતના ચરીરમાંથી પ્રાપ્ત થાય છેના કતા (૨) આક્રમણ કરી (૨૧)
ક્યારેક ચરીર પર (૨૨) વિવિધ પ્રકારનાં કરો આવતા કતા અથવા તે
અવતના ચરીર ઉપર (૨૩) ધૂળ (૨૪) નાંખતા કતા ॥૧૩॥ તેમ જ અવતને
(૨૫) ઊંચા ઉપાડી (૨૬) નીચે પછાડતા કતા અથવા (૨૭) આસન ઉપરથી
(૨૮) નીચે જ ના કતા (૨૯) પ્રતિકાર નહિ કરવાની આવના આવના (૩૦)
અવત (૩૧) ચરીરમનને પોડી (૩૨) પરિવ્રજન કરતા કતા (૩૩) દુ પોને
સકન કરતા ॥૧૪॥

આવાશ અમુક સ્થાનમાં જ નિવત નિવાસ કરવાની
પ્રતિષ્ઠા નહિ કરનારા અવત ભોજન તથા સ્થાનની યોગ્યતા કરવાના
વિચારથી ગામ તરફ જતા (કોઈ સમય જ મલમલ કાગિનિવાસ કર્યા
દાખ કે કોઈ ગામ બહાર અપિરમાં નિવાસ કર્યા દાખ ત્યારે)
ગામમાં પડા તા પડતા જ દેરલાઓ અનાથ લોકો ગામ બહાર નીકળી

ભગવતની સામે જઈ ભગવતને માર મારીને કહેતા કે અહીંથી
ખીજ સ્થાન પર ગાલ્યો જા ॥૬॥ લાઠ દેશના અનાર્ય લોકો
ભગવતને લાકડીથી તથા મુઠ્ઠીથી તથા ભાલાથી તથા ઇંટ પથ્થરઃ
ઠીકરાં વગેરેથી મારતા હતા અને મારતા મારતા બહુ કોલાહલ કરતા
હતા ॥૧૦॥ વળી કોઈ કોઈ સમય લાઠ દેશના અનાર્ય લોકો ભગવંતના
શરીરમાંથી માસ કાપી લેતા હતા આવી રીતે વિવિધ પ્રકારના કષ્ટો
આપતા હતા, તેમજ ભગવતની ઉપર ધૂળ ફેંકતા હતા ॥૧૧॥ કોઈ
સમયે ભગવતને ઊંચા ઉપાડી નીચે પછાડતા હતા, કોઈ સમય
આસન ઉપરથી નીચે પાડતા છતાં ભગવત દુઃખનો પ્રતિકાર કરવાની
ભાવના ન રાખતાં શરીરમમત્વને છોડી આવેલા પરીધોને સમભાવથી
સહન કરતા હતા

^૧સૂરો ^૨સંગામસીસે ^૩વા, ^૪સવુઢે ^૫તત્થ ^૬સે મહાવીરે ।

^૭પડિસેવમાણે ^૮ફરુસાઈં, ^૯અવલે ^{૧૦}ભગવં ^{૧૧}રીઠ્ઠથા ॥૧૩॥

^{૧૨}एसविही ^{૧૩}अणुक्कन्तो, ^{૧૪}माहणेण ^{૧૫}मईमया ।

^{૧૬}बहुसो ^{૧૭}अपडिन्नेणं, ^{૧૮}भगवया ^{૧૯}एवं ^{૨૦}रीयन्ति ^{૨૧}त्ति वेमि ॥૧૪॥

॥૨૯૮॥

શબ્દાર્થ : (૧) કવચથી રક્ષિત શરવીર (શસ્ત્રોથી છિન્નભિન્ન ન થાય)ની
માફક (૨) સગ્રામના (૩) મોખરે (૪) લાઠ દેશના (૫) ભગવત મહાવીરે
(૬) કઠોર દુઃખોને (૭) સહન કરતા (૮) ભગવત મેરૂ પર્વતની જેમ દઢ બની
(૯) વિચરતા હતા ॥૧૩॥ (૧૦) આવા કઠિન (૧૧) આચારનું પાલન કરેલ
છે (૧૨) બુદ્ધિમાન (૧૩) ભગવતે કોઈ પ્રકારના (૧૪) નિદાનની ધ્રુષ્ટિ નહિ
રાખતા (૧૫) અન્ય કોઈ કોઈ મુમુક્ષુ સાધકોએ પણ આવા કઠિન
આચારનું (૧૬) પાલન કરેલ છે

ભાવાર્થ :- જેમ મુદ્દના મોખરે રહેલ કવચ-બખતરથી
સુસજ્જિત વીર સુભટ દુશ્મને ફેંકેલા શસ્ત્રોથી છિન્નભિન્ન વતો નથી

અને વિજયને પ્રાપ્ત કરે તે જ પ્રમાણે ભગવત મહાવીરે લોક
દેશમાં ધૈર્યથી પરીખડોને સમભાવપૂર્વક સહન કર્યા હતા પરંતુ
વિચ્છિન્ન થયા ન હતા. મેઘ પર્વતની માફક દંઢ રહી સમમમાર્ગમાં
વિચરતા, પરીખડોને છતી સુરક્ષિતપણે સયમનું પાલન કરતા હતા
॥૧૩॥ મતિમાન ભગવતે, ઇચ્છારહિત થઈ સયમનું વિધિપૂર્વક
પાલન કરી વિજયપ્રાપ્ત કર્યો હતો. આવા કઠિન આધારનું પાલન અન્ય
અનુકૂળ સાધકોએ પણ કરી શકે છે અને કરવું જોઈએ એમ હું કહું છું.

ત્રીજો ઉદ્દેશો સમાપ્ત.

ચોથો ઉદ્દેશો.

ઓમોયરિયં^૧ વાણ^૨, અપુઢે^૩ચિ મંગલ^૪ રોગેર્હિ^૫ ।
પુઢે^૬ વા અપુઢે^૭ વા નો^૮ સે, સાહજર્હિ^૯ તેજ્જ્ઞં^{૧૦} ॥૧॥
સસોહર્ણં^{૧૧} વ વમર્ણં^{૧૨} ચ, ગાયકર્મગણ^{૧૩} ચ મિનાર્ણં^{૧૪} ।
સવાહર્ણં^{૧૫} વ ન^{૧૬} સે કપ્પે, વતપવસ્ત્રાલર્ણં^{૧૭} વ પરિક્ષાય^{૧૮} ॥૨॥
વિરપ^{૧૯} ગામધર્મેર્હિ^{૨૦}, રીપહ^{૨૧} માહને^{૨૨} અણહૂપાર્હિ^{૨૩} ।
સિસિરમ્મિ^{૨૪} ઇગથા^{૨૫} મંગલં^{૨૬}, છાયાપ^{૨૭} જ્ઞાહ^{૨૮} આસી^{૨૯} ચ ॥૩॥
આપાણ^{૩૦} ય ગિમ્હાણ^{૩૧}, અન્નજ^{૩૨} ત્વકુરુપ^{૩૩} અમિતાવે^{૩૪} ।
અદુ^{૩૫} નાચહત્ય^{૩૬} છુદ્દેજ^{૩૭}, ઓષણમંધુકુમ્માસેષ^{૩૮} ॥૪॥

॥૨૯૯॥

શબ્દાર્થ (૧) અપ્ય ભોજ (૨) કરતા હતા (૩) અગર ન હોય
(૪) ભગવત રોચરહિત હોવા ખર્તા (૫) રોગ હોય (૬) જ્ઞા કરવા કરાવવાની

(૭) ઇચ્છા કરતા નહિ ॥૧૧॥ (૮) જુલાળ (૯) વમન (૧૦) તેલમર્દન (૧૧) સ્નાન (૧૨) હાથ પગની ચંપી (૧૩) દાંત સાફ કરવા વગેરે શરીર અશુચિમય બાણી (૧૪) તેમ જ કર્મબંધનનું કારણ બાણી કોઈ ક્રિયા કરતા નહિ (૧૫) કદપે નહિ તેવી કોઈ ક્રિયા કરતા નહિ ॥૨૧॥ (૧૬) ભગવંત દૂર રહેતા હતા (૧૭) ઇન્દ્રિયોના ધર્મો-વિષયોથી અલ્પભાષી બની (૧૮) વિચરતા હતા (૧૯) ભગવંત (૨૦) શિશિર ઋતુમાં (૨૧) કોઈ કોઈ સમયે ભગવંત (૨૨) છાયામાં (૨૩) ધ્યાન (૨૪) ધરતા હતા ॥૩૧॥ (૨૫) ગ્રીષ્મ ઋતુમાં (૨૬) તાપ સન્મુખ (૨૭) આસને બેસતા (૨૮) ઉત્કટ (૨૯) આતાપના લેતા હતા (૩૦) અનન્તર રૂક્ષ (૩૧) ચોખ્ખા (૩૨) તથા બોરચૂર્ણ (૩૩) તથા અડદ આદિથી (૩૪) નિર્વાહ કરતા હતા ॥૪૧॥

ભાવાર્થ :- શ્રમણ ભગવંત મહાવીર નીરોગ હોવા છતાં અલ્પ ભોજન કરતા હતા ભગવંતનું શરીર સ્વાભાવીક નીરોગ રહેતું. કદાચ કર્મોદયથી કે કોઈ ઉપસર્ગ પ્રહાર આદિને લીધે વ્યાધિ થતી તો પણ ઔષધથી તેનો પ્રતિકાર કરવાની ઇચ્છા કરતા નહિ વ્યાધી હોય અગર ન હોય (રોગ હોય કે ન હોય) પરંતુ શરીર યુષ્ઠ બનાવવાની ભાવનાથી ભગવત ઔષધનો પ્રયોગ કરતા નહિ ॥૧૧॥ રોગનો પ્રતિકાર કરવાની ભાવનાથી ભગવતે જુલાળ લેવો, વમન કરવું, તેલનું મર્દન કરવું, સ્નાન કરવું, હાથ પગ વિ. અંગોની ચંપી કરાવવી, દાંત સાફ કરવા ઇત્યાદિ ક્રિયાઓ કરતા નહિ. શરીર સપૂર્ણ અશુચિમય બાણીને તેમ જ કર્મબંધનનું કારણ બાણી કદપે નહિ તેવી સર્વ ક્રિયાઓ કરવાનો ત્યાગ કર્યો હતો. ભગવતની જીવનચર્યા નૈસર્ગિક હતી ॥૨૧॥ ભગવત ઇન્દ્રિયોના વિષયોથી વિરક્ત રહેતા હતા અને અલ્પભાષી બની વિચરતા હતા (પ્રાય. મૌન રહેતા હતા) શિશિર ઋતુમાં છાયામાં શુકલધ્યાનમાં લીન બની રહેતા હતા ॥૩૧॥ ગ્રીષ્મઋતુમાં તાપ સન્મુખ રહી ઉત્કટ આદિ આસને બેસી આતાપના લેતા હતા અને લૂખા સૂખા ચાવલ બોરચૂર્ણ, અડદ આદિ નીરસ આહારથી નિર્વાહ કરતા હતા. ક્ષુધા-વેદનીયને શાંત કરવા અને સચમનું પાલન કરવા માટે જ ભગવંત

નહિ તેમ જ (૩૧) અન્ય દ્વારા પાપકર્મ (૩૨) કરાવ્યાં નહિ (૩૩) પાપ કરનારને (૩૪) અનુમોદન આપ્યું નહિ ॥૮૧॥

ભાવાર્થ - લગવત મહાવીરે ચોખા, ધોરચૂર્ણ, અડદ, એ ત્રણ પ્રકારના નીરસ આહારનું સેવન આઠ માસ સુધી કર્યું હતું વળી લગવતે કોઈ સમય પંદર પદર દિવસ સુધી અથવા એક એક માસ સુધી ॥૫॥ વળી કોઈ સમય બે માસથી અધિક અથવા કોઈ સમય છ માસ સુધી પાણી રહિત તપસ્યા (ઉપવાસ) કરેલ હતી રાત્રિ દિવસ નિરીહ રહીને વિચરતા હતા અને પારણાના દિવસોમા કોઈ કોઈવાર નીરસ આહાર લોગવતા હતા ॥૬॥ વળી કોઈ સમય બે દિવસ બાદ આહાર કરતા તો કોઈ સમય ત્રણ ત્રણ દિવસ બાદ તો કોઈ કોઈ સમય ચાર ચાર દિવસ બાદ તો કોઈ સમય પાંચ પાંચ દિવસ બાદ નિરાસક્ત બની શરીર મમાધિનો વિચાર કરી આહાર કરતા હતા ॥૭॥ હેય ઉપાદેયને જાણી લગવંત મહાવીરે સ્વયં પાપ કર્મ કર્યાં નહિ, અન્ય પાસે કરાવ્યાં નહિ અને પાપકર્મ કરનારને અનુમોદન આપ્યું નહિ ॥૮॥

ગામં^૧ પવિસે^૩ નગરં^૨ વા, ઘાસમેસે^૬ કંઠં^૫ પરદ્વા^૪ ૬ ।
 સુવિસુદ્રમેસિયા^૯ ભગવં^૮, આયતજોગયા^{૧૦} સેવિત્થા^{૧૧} ॥૯॥
 અદુ^{૧૩} વાયસા^{૧૨} દિગિંછત્તા^{૧૦}, જે^{૧૪} અન્ને^{૧૫} રસેસિણો^{૧૫} સત્તા ।
 ઘાસેસણા^{૧૬} ચિદ્વન્તિ^{૧૭}, સયયં^{૧૮} નિવદ્ધ^{૧૯} ય^{૨૦} પેદ્ધા^{૨૦} ॥૧૦॥
 અદુવા^{૨૧} માહણ^{૨૨} ચ^{૨૩} સમણં^{૨૩} વા, ગામપિણ્ડોલગં^{૨૪} ચ^{૨૫} અતિહીં^{૨૫} વા
 સોવાગ^{૨૬} મૂસિયારિં^{૨૬} વા^{૨૭} કુકુરં^{૨૭} વાવિ^{૨૮} વિદ્ધિયં^{૨૮} પુરો^{૨૯} ॥૧૧॥
 વિત્તિચ્છેય^{૩૦} વજ્જન્તો^{૩૧}, તૈસિમ્પત્તિય^{૩૨} પરિહન્તો^{૩૩} ।
 મન્દં^{૩૪} પરક્કમે^{૩૫} ભગવં^{૩૬}, અહિંસમાણો^{૩૭} ઘાસમેસિત્થા^{૩૮} ॥૧૨॥
 ॥૩૦૧॥

શબ્દાર્થ (૧) ગામ અથવા (૨) નગરમાં (૩) પ્રવેશ કરીને (૪) અન્નને માટે (૫) બનાવેલ આહારની (૬) ગવેષણા કરી (૭) નિર્દોષ આહાર (૮) પ્રાપ્ત કરી (૯) ભજવત મન-વચન-કાયાના (૧) જોડાને સમજાવમાં સ્થિર કરી (૧૧) આહારનું સેવન કરતા હતા ॥૬॥ (૧૨) વળી શૂખથી બાહ્ય (૧૩) કામઠા આદિ અન્ન આહારના હમ્મુક (૧૫) પ્રાણીઓ આહારની (૧૬) અભિલાષથી (૧૭) ભેડા દોષ (૧૮) સતત શ્રમિ (૧૯) ઉપર રહેલા (૨) જેમને ॥૧૦॥ અથવા (૨૧) શાસ્ત્રો તથા શાસ્ત્રાદિ (૨૨) સાધુઓ તથા (૨૩) જિજ્ઞાસીઓ તથા (૨૪) અતિથિઓ તથા (૨૫) અઢાલો (૨૬) બિછી- (૨૭) કૂતરા વગેરેને આહાર માટે (૨૮) રહેલા ભેષ (૨૯) સામે ॥૧૧॥ તેઓના આહારમાં (૩) અતરાય (૩૧) ન નાખતા (૩૨) તેઓને અપ્રવીતિનું કારણ (૩૩) ઊઠીને (૩૪) હળવે હળવે (૩૫) આશતા (૩૬) ભજવત (૩૭) થોડો પણ ત્રાસ નહિ આપતા (૩૮) ગવેષણા કરતા હતા ॥૧૨॥

સાવાચ ૩:- ભજવત ગામ અથવા નગરમાં પ્રવેશ કરીને અન્નને માટે બનાવેલ (ગૃહસ્થોએ પોતાના માટે બનાવેલ) આહારની ગવેષણા કરી નિર્દોષ બે તાલીસ તથા છન્નુદોષ સહિત આહાર પ્રાપ્ત કરી મન, વચન કાયાના જોડાને સ્થિર રાખી સાવધાનીથી આહારનું સેવન કરતા હતા ॥૬॥ જ્યારે ભજવત શિક્ષા માટે વસ્તીમાં જતા ત્યારે વસ્તીમાં શૂખથી બાહ્ય કામઠા આદિ આહારના હમ્મુક પ્રાણીઓ આહારની અભિલાષથી શ્રમિ ઉપર એકત્રિત થત રહેલા ભેષ ॥૧૦॥ તથા શાસ્ત્રો, શાસ્ત્રાદિ સાધુઓ, જિજ્ઞાસીઓ, અતિથિઓ તથા અઢાલ, બિછી, કૂતરા આદિ તથા અ ય કોઈ પ્રાણીઓને આગમાં કે ગૃહસ્થના ઘર પાસે જોગા થયેલા દોષ તો વને જેમને ॥૧૧॥ તમની આજીવિકામાં અતરાયરૂપ થતા નહિ તે જ તેઓને અવિન્યાસનું કારણ થતા ના થોડો પણ ત્રાસ આપતા નહિ તે સ્ત્રો ઊઠીને અન્યત્ર જવા ધારે ધારે ચાલતા અ ત્યાથી દૂર પડી આહારની ગવેષણા કરતા હતા સુશ્મ મુશ્મ પ્રાણીઓને પણ પોતાના નિમિત્તજ્ઞ સર્જન પણ કષ્ટ ઉત્પન્ન ન થાય તનુ બરાબર ભજવત ધ્યાન રાખતા હતા ॥૧૨॥

અવિ^૧ સૂદ્યં^૨ વા સુકં^૩ વા, સીયં^૪ પિણ્ડં^૫ પુરાણકુમ્માસં ।

અદુ^૬ બુક્કસં^૭ પુલાગં^૮ વા, લદ્દે^૯ પિણ્ડે^{૧૦} અલદ્દે^{૧૧} દવિએ^{૧૨} ॥૧૩॥

અવિ^{૧૩} છાઈ^{૧૪} સે^{૧૫} મહાવીરે, આસણત્યે^{૧૬} અકુકુહ^{૧૭} છાણં ।

ઉદ્દં^{૧૮} અહે^{૧૯} તિરિયં^{૨૦} ચ. પેહમાણે^{૨૧} સમાહિ^{૨૨} મપહિન્ને^{૨૩} ॥૧૪॥

અકસાઈ^{૨૪} વિગતગેહી^{૨૫} ય, સદ્દરુવેસુ^{૨૬} અમુચ્છિએ^{૨૭} છાઈ^{૨૮} ।

છહમત્યો^{૨૯} વિ^{૩૦} પરકમમાણે, ન^{૩૧} પમાય^{૩૨} સહંપિ^{૩૩} કુન્વિત્થા^{૩૪} ॥૧૫॥

સયમેવ^{૩૫} અભિસમાગમ્મ,^{૩૬} આયતજોગમાય^{૩૭} સોહીએ^{૩૮} ।

અભિનિવ્વુદ્દે^{૩૯} અમાહલ્લે, આવકહં^{૪૦} ભગવં^{૪૧} સમિયાસી^{૪૨} ॥૧૬॥

એસ^{૪૩} વિહી^{૪૪} અણુક્કન્તો, માહણેણ^{૪૫} મઈમયા ।

બહુસો^{૪૬} અપહિન્નેણ, ભગવયા^{૪૭} એવં^{૪૮} રીયન્તિ^{૪૯} ત્તિ^{૫૦} વેમિ^{૫૧} ॥૧૭॥

॥૩૦૨॥

શબ્દાર્થ : (૧) પ્રાપ્ત થયેલ આહાર દૂધ દહીં આદિ રિન્ગ્થ હોય અથવા (૨) સુકો નીરસ હોય અથવા (૩) ઠડો (૪) આહાર હોય અથવા ધણુ દિવસ પહેલાના પકાવેલા (૫) અડદ હોય (૬) જૂના ધાન્યનો આહાર હોય, જૂનો સાયવો હોય, (૭) જવ ચણુ આદિનો આહાર (૮) પ્રાપ્ત થતો અથવા (૯) આહાર પ્રાપ્ત ન થતો તો પણ (૧૦) ભગવત સમભાવથી રહેતા હતા ॥૧૩॥ (૧૧) ભગવત મહાવીર (૧૨) ઉલ્કટ ગોદોહાદિક (૧૩) આસને સ્થિત થઈ નિર્વિકાર રહી સમાધિથી અત કરણુની શુદ્ધિનો વિચાર કરી કામના રહિત બની (૧૪) ધ્યાન (૧૫) ધરતા હતા અથવા (૧૬) ઉર્ધ્વલોક (૧૭) અધોલોક (૧૮) તિર્યક લોકના સ્વરૂપનો તથા (૧૯) વિચાર કરતા હતા ॥૧૪॥ (૨૦) સમાધિનો (૨૧) ધ્રુવ રહિત બની (૨૨) કપાયરહિત (૨૩) આસક્તિ રહિત (૨૪) શબ્દ તથા રૂપમાં (૨૫) શુદ્ધિ રહિત (૨૬) ધ્યાનમાં લીન બની રહેતા હતા (૨૭) છદ્મસ્થ હોવા છતાં સયમમાં (૨૮) પરાક્રમ કરતા હતા, (૨૯) અપ્રમાદીપણે

(૨૯) એકવાર પણ (૩) પ્રમાણ કરેલ નથી ॥૧૫॥ (૩૧) સ્વયં (૩૨) વત્તને જાણી (૩૩) યોગેને સ્થિર કરી વશ કરી (૩૪) આત્મશુદ્ધિ દ્વારા (૩૫) કષાયોથી રહિત થયા (૩૬) આચારક્રિત થયા (૩૭) જીવન (૩૮) ભગવત વાવડ (૩૯) સમિતિ સહિત હતા ॥૧૬॥ છતરમી ગાથાનો અર્થ કહેણ ૩ ને ગાથા ૧૪ અથવા સાવાઈમાંથી જોઈ મેલો.

સાવાઈ ૧:- પ્રાપ્ત થયેલ આહાર રસવાળો સ્નિગ્ધ હોય કે ઘુચો સૂકો નીરસ હોય, ઠંડો હોય, ઘણા દિવસના પકાવેલા અઠક હોય (બાકુળા) અથવા ઘૂના ખાન્ધેનો આહાર હોય મિઠા ખાન્ધેનો હોય અથવા જવ ઘણા આદિના આહાર જેવા પ્રાપ્ત થાય તેવા નિર્દોષ આહાર મેળવી તેવા આહારને ભગવત યોગશક્તિ હોબવડા હતા તેમ જ આહાર મળે કે ન મળે, પ્રાપ્ત થાય કે ન થાય છતાં ભગવત સમભાવથી રહેતા હતા ॥૧૭॥ ભગવત મહાવીર ઉત્કટ ગોદોહાદિક વીરાસન આદિ દુષ્કર આસને સ્થિત બની સ્થિર-નિર્વિકાર રહી અવકાશની શુદ્ધિપૂર્વક નિઃશ્વાસરહિત ધર્મધ્યાન તથા શુદ્ધધ્યાન ખરતા હતા તેમાં ઉચ્ચ જાણ, તિર્થે દોહના સ્વરૂપનો પણ વિચાર કરતા હતા ॥૧૮॥ વળી ભગવત કષાયો રહિત આસક્તિરહિત તથા જીવન રૂપ આદિ ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં અનાસક્ત ભાવવાળા સદા આત્મધ્યાનમાં હોઈ રહેતા હતા. છદ્મસ્થ અવસ્થા છતાં સુખમમાં અત્ર પ્રાપ્તપણે પ્રબળ પુરુષાર્થ કરતા હતા, તેમાં થોડો પણ પ્રમાણ એવો ન હતો ॥૧૯॥ આ પ્રમાણે ભગવત મહાવીર સ્વયં વત્તને જાણી સ્વયં શુદ્ધ બની આત્મશુદ્ધિ દ્વારા મન વચન કાયાના યોગેને સ્થિર કરી, કષાયોથી નિવૃત્ત થઈ આચારક્રિત થઈ, સાવડજીવન સમિતિ મુક્ત રહી, સર્વ કર્મોથી સકાને માટે નિવૃત્ત થઈ શુદ્ધ શુદ્ધ બની શાશ્વત એવી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી, સાદિ અનર્તા મુખેને પ્રાપ્ત કરી શીતળીભૂત થયા અને અજન્મા થઈ સિદ્ધધ્યાનમાં બિરાજમાન થયા ॥૧૬॥ મતિમાન જમણ ભગવત મહાવીરે કેાઈ પ્રકારની ઈચ્છા નહિ રાખતાં, ઉત્તમ આચારનું પાલન કરું હતા જેના ફળસ્વરૂપ

તેમણે સિદ્ધગતિનાં શાશ્વતા સુખોને પ્રાપ્ત કર્યા આવા પ્રકારનું ભગવતનું આદર્શ જીવન લક્ષ્યમાં રાખી મુમુક્ષુ આત્માઓએ આરંભ અને પરિશ્રદ્ધને જ દુઃખનાં કારણો બાણી તેનાથી દૂર રહી આત્મ-સાધન કરી દેવા પ્રયત્ન કરવો અમૂલ્ય માનવભવને સાર્થક બનાવવા ઉપયોગપૂર્વક આત્મકલ્યાણ (આ ભવમા જ) કરી દેવા માટે ભગવત મહાવીરનો આ ઉપદેશ છે

પ્રથમ શ્રુતસ્કંધ નવમું અધ્યયન સમાપ્ત

